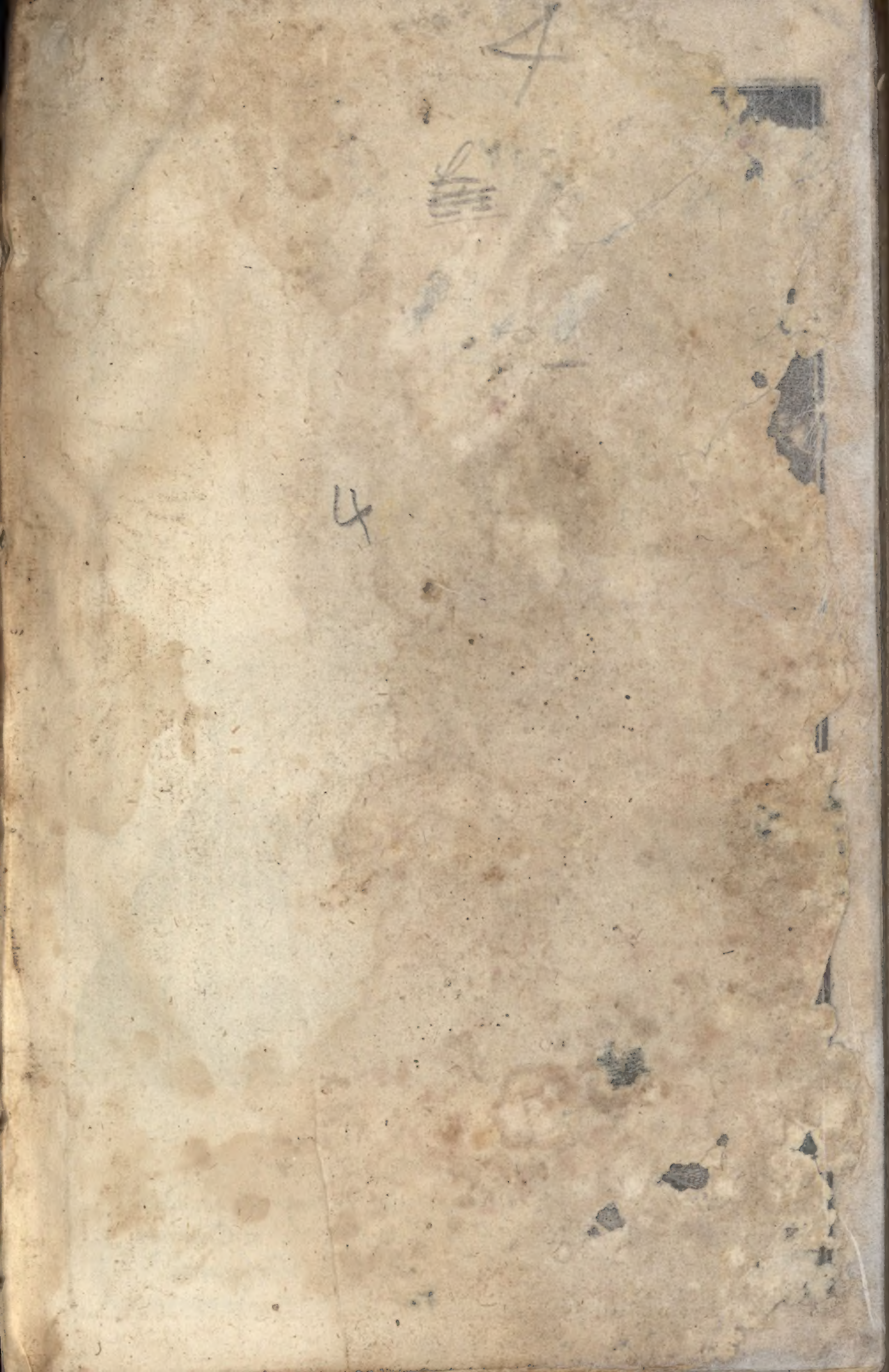

FORT
HILL

LURLEY
MANOR

HVGO GROTIVS,

Reginæ Regnique Suedici Consiliarius, eorundemque ad Regem Christianissimum Legatus ordinarius. quondam Sÿndicus Roterodamensis, ejusdemque Urbis in Conventu Ordinum Hollandiæ & Westfrisiæ Delegatus.

HVG. GROTII

DE IVRE BELLI AC PACIS

LIBRI TRES.

HVGONIS GROTII
DE
IVRE BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus jus Naturæ & Gentium, item juris publici præcipua explicantur.

EDITIO NOVA

cum ANNOTATIS *Auctoris, ex postrema ejus ante obitum cura.*

Accesserunt

ANNOTATA in Epistolam Pauli ad Philemonem,

ET

DISSERTATIO de Mari libero.

AMSTELÆDAMI,
Apud JOANNEM BLAEV.
MDCLXX.

In hac editione.

Textus ab erroribus qui in prioribus editionibus irrepſerant vindicatus; paragraphus unus aut alter reſtitutus; omnes vero, aut major pars, & ubi neceſſum erat, in minores ſubdiviſi, memoriæ juvandæ ergo. Index duplo major & multo correctior, cujus prior numerus librum, alter caput, tertius paragraphum, reliquus vero ſubdiviſionem paragr. denotat. In fine ob materiæ affinitatem tractatus de Mari libero adjunctus.

Summa Privilegiorum.

PRivilegiis à Sacra Cæſarea Majeſtate, nec non Chriſtianiſſimo Galliarum Rege, ut & Præ-Potentibus Dominis Fœderatæ Belgicæ Ordinibus, Petro Grotio conceſſis, cautum eſt, ne quis citra ejus voluntatem & conſenſum per 15 annos Hugonis Grotii Opera vel aliquam eorum partem quacumque formâ aut in aliam linguam verſa imprimat aut excudat; vel alibi impreſſa in eorum ditiones inferat atque divendat, ſub omnium librorum & alia inſuper pecuniæ mulcta, quemadmodum latius in diplomatis patet.

Horum privilegiorum jus omne in Joannem Blaeu tranſcripſi

P. GROTIVS.

LUDOVICO XIII
CHRISTIANISSIMO FRANCORVM & NAVARRÆ REGI,
HVGO GROTIVS.

VDET hic liber, Regum eminentiſſime, Tuum ſibi auguſtum nomen inſcribere, non ſui, non Auctoris, ſed argumenti fiducia, pro Iuſtitia quippe ſcriptus; quæ virtus adeo Tua eſt, ut inde tuis meritis & humani generis ſuffragio digniſſimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique Iuſti appellatione non minus quam LVDOVICI noſcaris. Specioſi Romanis Ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Aſia, aliiſque devictis gentibus tituli. At quanto Tuum illuſtrius, quo ſignificaris nullius populi, nullius hominis, ſed ejus quod injuſtum eſt & hoſtis ubique, & victor ſemper? Magnum putarunt Ægyptii reges, ſi patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes ſunt tui nominis, quod non iſta tantum, ſed quicquid pulchrum & honeſtum excogitari poteſt, ambitu ſuo complectitur? Iuſtus es, cum Magni ſupra omne id quod di-

ci poteſt Regis Patris tui memoriam honoras ipſum imitando: Iuſtus, cum Fratrem modis omnibus, ſed nulla re magis quam exemplo tuo inſtruis: Iuſtus, cum Sorores ſummis matrimoniis ornas: Iuſtus, cum ſepultas prope leges revocas, &, quantum potes, ruenti in pejus ſæculo temet opponis: Iuſtus, ſed ſimul clemens, cum ſubditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite transverſos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis, nec vim adfers animis circa divina diverſum à te ſentientibus: Iuſtus ſimulque miſericors, cum oppreſſos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua ſingularis beneficentia, & in tantum Deo ſimilis quantum humana natura patitur, me cogit ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœleſtia ſidera non tantum magnis mundi partibus ſe infundunt, ſed ad ſingula animantia vim ſuam patiuntur deſcendere; ita tu, in terris benigniſſimum ſidus, non contentus erigere Principes, ſublevare populos, mihi quoque in patria male habito & præſidium voluiſti eſſe, & ſolatium. Accedit ad implendum Iuſtitiæ orbem poſt actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna quam non homines tantum, ſed &

æthe-

ætheriæ mentes admirentur. Nam quotusquisque de plebe infima, imo de ipsis illis qui à mundi consortio se absciderunt, ita se ab omnibus culpis immunem præstat, ut tu, in ea positus fortuna quæ innumeris peccandi illecebris undique obsidetur? Quantum vero hoc est, inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam diversa peccantium exempla id consequi, quod aliis solitudo vix, sæpe ne vix quidem, præstat? Hoc vero est non justi tantum sed & Sancti nomen in hac ipsa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum consensus post obitum tribuit: hoc est esse non gentilitio sed suo proprio jure Christianissimum. Sed Iustitiæ cum pars nulla à te aliena sit, illa tamen quæ circa libri hujus materiam, id est circa belli pacisque consilia, versatur, eo proprie tua est quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicium terrarum spatia in utrumque mare procurrit: sed majus hoc regno regnum est, quod regna aliena non concupiscis. Dignum hoc tua pietate, dignum isto fastigio, non cujusquam jus armis attentare, non veteres turbare fines; sed in bello pacis gerere negotium, nec incipere nisi hoc voto ut quam primum desinas. Quam vero pulchrum hoc, quam gloriosum, quam ipsi conscientiæ læ-

tum, ut ſi quando te Deus ad ſuum regnum, quod ſolum tuo melius eſt, vocaverit, audacter poſſis dicere: Hunc ego à te gladium pro Iuſtitiæ tutela accepi, hunc tibi nullius temere fuſi ſanguinis reum, purum inſontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in poſterum ex Tuis actionibus tanquam ex perfectiſſimo exemplari petantur. Quod ipſum cum ſit maximum, plus tamen aliquid à Te exigere audent Chriſtianorum populi: ut ſcilicet exſtinctis ubique armis pax ſua non imperiis tantum, ſed & Eccleſiis te auctore redeat; diſcatque noſtra ætas arbitrium ſubire ejus ætatis, quam vera ſinceraque fide Chriſtianam fuiſſe Chriſtiani omnes profitemur. Pertæſos diſcordiarum animos excitat in hanc ſpem recens contracta inter Te & ſapientiſſimum paciſque illius ſanctæ amantiſſimum Magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auſpicatiſſimo Sororis Tuæ matrimonio federata. Difficile negotium, propter ſtudia partium gliſcentibus in dies odiis inflammata: ſed tantis Regibus nihil dignum, niſi quod difficile, niſi quod ab aliis omnibus deſperatum. Deus pacis, Deus juſtitiæ, Rex juſte, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus tum hac etiam laude cumulet Tuam Suæ proximam Majeſtatem. cIↄ Iↄ c xxv.

I N

IN TRES LIBROS DE IVRE BELLI AC PACIS PROLEGOMENA.

1. IVs civile, sive Romanum sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum, attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. I. IVs. *Gentium.*

2. Vere enim Cicero præstabilem hanc dixit scientiam, in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit; sic enim Theonoen compellari facit: *Belli & pacis.*

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deûm
Quod est eritque, justa te haud cognoscere.

3. Atque eo magis necessaria est hæc opera, quod & nostro sæculo non desunt & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum * apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit: *Nullum quibusdam, nisi Vtile.*

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges * à se posse exaudiri. * Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?*

4. In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia præliorum.* Qui ita sentiunt, dubium non est quin oppositurisint nobis illud ex Comœdia:

Incerta hac si tu postules

Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.

Ius esse assertum; contra Carneadis Objectiones.

5. Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio si ipsum jus nullum, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit nunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens.

6. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta,

1. Naturale.

Nec natura potest justo secernere iniquum:

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans à cæteris omnibus quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria est appetitus societatis, id est communitatis non qualiscunque sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam * οἰκείωσιν Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet.

7. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fœtuum suorum partim aliorum sibi congenerum respectu, * aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit * cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia.

Hominis proprium Sociale; proprie & strictè dictum.

8. Hæc vero quam rudi modo jam expressimus * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum.

9. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus,

diximus, ſed & judicium ad æſtimanda quæ delectant aut nocent, non præſentia tantum ſed & futura, & quæ in utrumvis poſſunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his judicium recte conformatum ſequi, neque metu, aut voluptatis præſentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens eſſe humanæ naturæ; & quod tali judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ ſcilicet, eſſe intelligitur.

10. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria ſunt elargiendis * prudens diſpenſatio, ut quæ nunc ſapientiorem minus ſapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujuſque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie ſtrictéque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diverſam longe naturam habeat, in eo poſitam ut quæ jam ſunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. *Impropria & laxius.*

11. Et hæc quidem quæ jam diximus locum aliquem haberent, etiamſi daremus, quod ſine ſummo ſcelere dari nequit, non eſſe Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio partim traditio perpetua inſeverint; confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus ſæculis teſtata, ſequitur, jam ipſi Deo, ut opifici & cui nos noſtraque omnia debeamus, ſine exceptione parendum nobis eſſe, præcipue cum is ſe multis modis & optimum & potentiſſimum oſtenderit, ita ut ſibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna quippe æternus ipſe, poſſit, & voluiſſe credi debeat, multoque magis ſi id diſertis verbis promiſerit: quod Chriſtiani indubitata teſtimoniorum fide convicti credimus.

12. Et hæc jam alia juris origo eſt præter illam naturalem, veniens ſcilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos ſubjici debere intellectus ipſe noſter nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipſum de quo egimus naturale jus, ſive illud ſociale, ſive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profluit, * Deo tamen aſſcribi merito poteſt, quia ut talia principia in nobis exiſterent ipſe voluit: quo ſenſu Chryſippus & Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam ab ipſo Iove, * à quo Iovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici poteſt. *2. Voluntarium. 1. Divinum.*

13. Accedit, quod illa quoque ipſa principia Deus datis legibus magis conſpicua fecit, etiam iis quibus imbecillior eſt ad ratiocinandum vis animi; & in diverſa trahentes impetus, qui nobis ipſis, quique aliis conſulunt, vagari vetuit, illos quippe vehementiores addictius regens & fine ac modo coërcens.

14. Sed & hiſtoria ſacra, præter id quod in præceptis conſiſtit, affectum illum ſocialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iiſdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque ſenſu dici recte poſſit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura conſtitutam; cui conſequens ſit, hominem homini inſidiari nefas eſſe. Inter homines quaſi * Dii quidam ſunt parentes, quibus proinde non infinitum ſed ſui generis obſequium debetur. *L. ut vim. D. de juſt. & jur.*

15. Deinde vero, cum juris naturæ ſit ſtare pactis, (neceſſarius enim erat inter homines aliquis ſe obligandi modus, neque vero alius modus *2. Humanum.*

Civile cujusque civitatis. dus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promisisse debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major aut hi quibus delata potestas erat constituissent.

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

** Vtilitas justi prope mater & aqui,*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos, etiamsi re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim Naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: Iuri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent.

17. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt; & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus: quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset.

Gentium; civitatum omnium aut plerarumque.

18. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus qui non tanti facit suas utilitates, & propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam * sicut civis qui jus civile perrumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis inposterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ non stultitiæ esset eo ferri ad quod à natura nostra nos duci sentimus.

II. *Objectionum Refutatio.*

Iustitia stultitia non est.

19. Quare nec illud,

Iura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges: ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est: id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris exsecutionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu com-

Vis ex metu injusti: & validioris causa ejus non est.

commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit; ut intelligamus fine suo externo carere jus nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

* *Vim jusque parilis copulans vinculi jugo.*

20. Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato: justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historiæ docent. IVSTITIA *securitatem affert conscientiæ.*

21. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus, qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates, cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & Iustitia appellatur. *Privatis, populo, & populi rectoribus æque convenit.*

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa comparatum; nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires; unde etiam à potentissimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est.

23. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus quid injustum sit nihil curant.

24 Is ipse quem nominavimus quomodo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate,* qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justi essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges, quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis; & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακεδόνας tantum, aut φιλορωμαίους, * sed φιλανθρώπους. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit quam, quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. *Regit Pacem*

25. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, *Bellumque;*

in

Inde Belli jura. in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coërceri nequeunt. judicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumuntur; sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent.

26. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est civilia, non valere, at * valere non scripta, id est ea quæ natura dictat aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & suscipere juste bella & finire: Apud alium legas, *Sunt & belli sicut & pacis jura.* Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas.

27. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue asscribunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli vires in milite à causa: raro eum sospitem redire qui injusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum opposito ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuste suscepto pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat.

Iusta causæ conscientia, quæ vis ejus.

III.

Causa Autori operis scribendi.

28. Ego cum ob eas quas jam dixi rationes compertissimum haberem, esse aliquod inter populos jus commune quod & ad bella & in bellis valeret, cur de eo instituerem scriptionem causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore.

Bellandi Licentiam moderandi.

29. Cujus immanitatis conspectu multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur & Ioannes Ferus & Erasmus nostras, viri pacis & Ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt in alteram reflectere ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium con-

tradi-

tradicendi conatus ſæpe adeo non proficit, ut obſit etiam, quia deprehenſum facile quod in his nimium eſt, etiam aliis dictis intra verum ſtantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utriſque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

Iuriſprudentiam juvandi ſtudium, exemplo methodi.

30. Simul & juriſprudentiam, quam antehac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto reſtabat, privatæ diligentiæ ſtudio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi antehac deſtinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri poteſt, niſi, quod non ſatis curatum eſt hactenus, ea quæ ex conſtituto veniunt à naturalibus recte ſeparentur. nam naturalia, cum ſemper eadem ſint, facile poſſunt in artem colligi: illa autem quæ ex conſtituto veniunt, cum & mutentur ſæpe, & alibi alia ſint, extra artem poſita ſunt, ut aliæ rerum ſingularium perceptiones.

31. Quod ſi qui veræ juſtitiæ ſacerdotes naturalis & perpetuæ juriſprudentiæ partes tractandas ſuſciperent, ſemotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum facienda fide, poſſet deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

IV.
Operis contenta & ordo.

32. Nos certe quam viam ineundam cenſeremus reipſa potius quam verbis oſtendimus in hoc opere, quod partem juriſprudentiæ longe nobiliſſimam continet.

Lib. I.

33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæſtionem, ſitne bellum aliquod juſtum: deinde ad noſcenda publici privatique belli diſcrimina explicandam habuimus vim ipſam ſummi imperii, qui eam populi, qui reges ſolidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de ſubditorum in ſuperiores officio dicendum fuit.

Lib. II.

34. Liber ſecundus, cum omnes cauſas ex quibus bellum oriri poteſt exponendas ſumſerit, quæ res communes ſint, quæ propriæ, quod jus perſonis in perſonas, quæ ex dominio naſcatur obligatio, quæ ſucceſſionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto aut contractu, quæ fœderum, quæ juriſjurandi tum privati tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum ſanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exſequitur.

Lib. III.

35. Tertius liber primum ſubjectam ſibi habens materiam id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo quod vitio caret diſtinxiſſet, deſcendit ad pacis genera & omnes bellicas conventiones.

V.
Scriptionis Neceſſitas.

36. Eo autem majus viſum eſt pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt ut multum reliquerint alienæ induſtriæ. Veterum Philoſophorum nihil exſtat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Ariſtoteles librum fecerat cui nomen δικαιώματα πολέμων, neque eorum qui Chriſtianiſmo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feciali nihil

Scriptorum veterum hac in re inopia.

nihil ad nos sui præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt.

Recentiorum defectus.

37. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, ** Wilhelmo Matthæi; partim à doctoribus juris, ut Ioanne Lupo, Francisco Ario, Ioanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt permiscerent atque confunderent.

38. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia sicut alios adjuvari posse scio & me adjutum profiteor; ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Iurisconsultorum in Responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur Ayala non attigit: Gentilis summa quædam genera quo ipsi visum est modo delineavit; multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem.

VI.

39. Nos ne quid tale indictum abiret operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cætera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam:

1. Cura Autoris, 1. Iura probandi Naturale.

Hæc sum profatus, mater, haud ambagibus
Implicita; sed quæ regulis æqui & boni
*Suffulta * rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex fœminis iisque barbaris,) judicium, dicta approbantis.

40. Vsus sum etiam ad juris hujus probationem * testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poëtarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat:

beat: qnæ in nostris quæstionibus alia esse non potest quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat. *Gentium.* *2. Discriminandi utrumque, &*

41. Itaque hæc duo non minus inter se quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum adinstar illius primitivi juris parit; nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa vel ut incommoda gravia vitentur, defendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicite separavimus ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti; unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus. *Civile.* *Species cujusque.* *II. Auxilia scripti.*

42. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Vtinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarent quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero existimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam. *1. Philosophi. Aristoteles, ejus laus.*

43. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli * & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem. *Reprehensio.*

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum; cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrumque quæsivit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; *Virtus non omnis vitium habet in excessu.*

at

at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia non aliam naturam habeat quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est.

45. Vt redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum, sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimiùm colere non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimiùm colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius, cum multum de affectibus dilleruisset, *Non in his moderandis*, inquit, *sapientiæ ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit.

In summis sæpe consistit.

Lib. 4, c. 9.

46. Historiæ duplicem habent usum qui nostri sit argumenti: nam & exempla suppeditant & judicia. Exempla quo meliorum sunt temporum ac populorum eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda judicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquo modo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probetur.

Historia.

47. Poëtarum & Oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat.

Poëtæ. Oratores.

48. Librorum quos à Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus & hunc errorem, & alterum ei contrarium, qui post novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis videmus antiquos Christianorum scriptores.

11. Libri Sacri.

1. Testam. Vetus.

49. Ad

49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium ſententiam, non parum conferre nobis poſſunt * Hebræi ſcriptores, ii maxime qui & ſermones, & mores patrios habuerunt percognita. *Hebræi ſcriptores.*

50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde diſci poteſt, quid Chriſtianis liceat: quod ipſum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ diſtinxi: pro certo habens in illa ſanctiſſima lege majorem nobis ſanctimoniam præcipi, quam ſolum per ſe jus naturæ exigat. Neque tamen omiſi notare, ſi qua ſunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare ſciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad ſumma quæque contendere generoſi eſſe conſilii, & ſua non carituri mercede. *2. Teſtam. Nov.*

51. Synodici canones qui recti ſunt, collectiones ſunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monſtrant quod divina lex præcipit. aut ad id quod Deus ſuadet hortantur. Et hoc veræ Eccleſiæ Chriſtianæ eſt officium, ea quæ ſibi à Deo tradita ſunt tradere & eo quo tradita ſunt modo. Sed & mores apud Chriſtianos illos veteres, & qui tanti nominis menſuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda poſt hos auctoritas eſt eorum qui ſuis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Chriſtianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati ſunt. nam & hi quæ dicunt magna cum aſſeveratione, & quaſi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obſcura videntur in ſacris literis, eoque majus quo & plurium apparet conſenſus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit. *3. Synodorum canones.* *4. Chriſtianorum primorum uſus, mores.* *5. Patrum & ſcripta & conſenſus.*

52. Qui his ſucceſſerunt Scholaſtici quantum ingenio valeant ſæpe oſtendunt: ſed in infelicia & artium bonarum ignara ſæcula inciderunt: quominus mirum ſi inter multa laudanda, aliqua & condonanda ſunt. Tamen ubi in re morum conſentiunt, vix eſt ut errent: quippe perſpicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi poſſunt: in quo ipſo tamen diverſa tuendi ſtudio laudabile præbent modeſtiæ exemplum, rationibus inter ſe certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, convitiis, turpi fœtu impotentis animi. *6. Scholaſtici DD.*

53. Iuris Romani ſcientiam profitentium tria ſunt genera. Primum eorum eſt quorum opera in Pandecte, Codicibus Theodoſiano & Iuſtinianeo, & in Novellis conſtitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio ſucceſſerunt, Accurſium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur qui humaniores literas cum legum ſtudio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes ſæpe optimas ſuppeditant, ad demonſtrandum id, quod juris eſt naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri teſtimonium ſæpe præbent, ſic tamen ut ipſi non minus quam alii nomina hæc ſæpe miſceant, imo & jus gentium ſæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum eſt, nec tanquam ex condicto, ſed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. *III. Iureconſulti.* *1. Antiqui.*

Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiscrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus.

2. Medii. 54. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent.

3. Recentiores. 55. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent *Hispani.* Hispani duo Covarruvias & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias magis eidem legum studio inserere aggressi sunt *Galli.* Galli: quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomanus, ille perpetuo opere, hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam.

VII. *Instituti & ordinis in universum consilium & ratio explicata.*

56. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem.

57. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justi quæstione apertius distinguerem.

58. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri seculi controversias, aut natas, aut quæ nascituræ prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut Mathematici figuras à corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum.

Dicendi genus concisum. 59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori. cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere.

Scriptorum verba ipsa. 60. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant,

erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur : quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi : quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt.

61. Quem vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc adeò, si quid hîc pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum à me dictum est, id nec dictum esto. *Libertas judicis lectori relicta.*

Annotata ad Prolegomena.

1. A*Pud Thucydidem*] Verba sunt lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ οὐδὲν ἄλογον ὅ, τι ξυμφέρον. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur : ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται. δυνατὰ δὲ οἱ δυνατοὶ πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσι : *Justa humanæ rationi ea censeri, quæ par necessitas indicit : cæterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

A se posse exaudiri] Apud Plutarchum Lysander machæram ostendens : ὁ ταύτης κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται. *Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar : οὐ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι : *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus : non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem ?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat : οὐ παύσεσθε ἡμῖν ὑπεζωσμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκοντες, *Non desinetis nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare.* Curtius libr. IX : *Adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium vertit.*

6. *Οἰκείωσιν Stoïci appellabant*] Chrysostomus ad Romanos Homilia XXXI. ἔχομεν γὰρ φυσικήν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία πρὸς ἄλληλα κέκτηται. *Habemus naturâ homines cum hominibus societatem. quidni, cum tale quid inter se & feræ habeant ?* Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem semina. Marcus Antoninus Imperator summe Philosophus: ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν πάλαι δέδεικται. ἢ οὐκ ἦν ἐναργὲς, ὅτι τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκεν, τὰ δὲ κρείττω τῶν ἀλλήλων; *Pridem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora verò alterum alterius causa ?*

7. *Aliquatenus temperans*] Vetus est proverbium, *Canis caninam non est.* Juvenalis ;

tigris agit rabida cum tigride pacem
Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem

23. *Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles*:] Chrysostomus in caput IV ad Ephesios: πῶς οὖν λησαὶ εἰρηνεύουσι, φησί. πότε; εἰπέ μοι. πάντως ὅταν οὐ λῃστικῷ τρόπῳ χρήσωνται, ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν διανέμωνται, μὴ τοὺς νόμους φυλάξωσι τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἑκάστῳ ἀπονείμωσι τὸ δίκαιον, εὑρήσεις ἂν κἀκείνους ἐν πολέμοις καὶ μάχαις. *At qui fit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones. Quando vero? dic quæso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus præscripta justitiæ non servent, neque partitionem ex æquo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac præliis implicari.* Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberûm suorum relinquere cui acutissimus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides.

Θηκτῷ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τόδε.

Vt sanguinante dividant ferro domum.

additque acclamationem egregiam: οὕτως ἄμικτός ἐστι καὶ θηριώδης ἡ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. *Adeo insociabile ferinumque est propositum plus suo habendi.* Cicero epist. XI, 16. *omnia sunt incerta cùm à jure discessum est.* Polybius IV: καὶ γὰρ καθ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὰς εἰς αὑτοὺς ἀθεσίας. *Nam & privatæ coitiones facinorosorum ac furum hoc maximè modo everti solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos periit.*

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agesilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτην τοῦ καλοῦ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι διδόντες, οὔτε μανθάνουσιν, οὔτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὃ τὴν Σπάρτην αὔξειν νομίζουσι: *Lacedæmonii primam honesti partem ponentes in patriæ suæ utilitate, ius aliud nec norunt nec discunt quam unde Spartam putent posse augeri.* de iisdem Lacedæmoniis Athenienses apud Thucydidem libro V: πρὸς σφᾶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιχώρια νόμιμα πλεῖστα ἀρετῇ χρῶνται. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πολλὰ ἄν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς προσφέρονται, μάλιστ' ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἡδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ ξυμφέροντα δίκαια. *Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferri possint eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri quæ suavia sunt, justa quæ utilia.*

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cùm Persarum regem magnum audiret appellari, *quomodo*, inquit, *major me est: nisi sit justior?* Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλανθρώπους] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρὶς ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. *civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus.* Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀγόμενος καὶ πρὸς πολίτην τηρεῖ τὸ ἀβλαβές, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑπήκοον καὶ αὐτὸς παρ' ἐκείνους λογικώτερος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θειότερος: *Qui ratione ducitur, innocentiam in cives servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstans, tanto divinior.*

Minois] de quo versus est veteris poëtæ:

Καὶ νήσων δείρασι βαρὺν ζυγὸν ἔμβαλε Μίνως.

Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum adversus Iulianum libro VI.

26. *Valere non scripta*] Ideo Alfonsus rex interrogatus plusne libris

an

an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὅμως τινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾶν οὐχ οὕτω διωκτέον, ὥστε μὴ φεύγειν τὰς ἐκ κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. *Sunt apud viros bonos quædam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiisque actionibus proveniens.*

27. *Iustitiæ conscientia*] Bene apud Appianum Pompejus: θαρρεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου καλὴν καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας. *confidere oportet diis & causæ belli honesto justoque suscepti studio ad tuendum patriæ statum.* Cassius apud eundem: μεγίστη δ' ἐλπὶς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. *In bellis spes optima est, causæ jus.* Iosephus XV Antiquæ historiæ: μεθ' ὧν τὸ δίκαιον, μετ' ἐκείνων ὁ Θεός. *Abs quo stat jus, ab eo Deus.* multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον οὐκ ἂν νικώη μὴ μετὰ τοῦ δικαίου ταττόμενον, *Victoriam fortitudo datura non est nisi justitiam habeat commilitem:* & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine: & in Longobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correcta à nobis: μαρτυρόμενοι τὸν θεὸν οὗ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχεῖά τις τὸ παράπαν ἰκμὰς πάσῃ τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίξους ἐστί, αὐτόν τε εἰκὸς ταῖς πολέμου αἰτίαις ἡγούμενον, ἀμφοτέροις πρυτανεῦσαι τῆς μάχης τὸ πέρας. *Testamur Deum, cujus potentiæ vel minima particula omnem humanam vim æquiparat; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque prælii exitum.* quod dictum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem scriptorem ad Gotthos Totilas: οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τοὺς ἀδικοῦντας καὶ βιαζομένους ἐν τοῖς ἀγῶσιν εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἑκάστου ἡ τοῦ πολέμου πρυτανεύεται τύχη. *Fieri nequit, nequit, inquam, fieri, ut qui violentia & injustitia utuntur, decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna.* Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ καὶ θεοῦ ἀπεραποδοσία φευκτὰ μὲν ἀεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάλιστα δὲ ἐν τῷ παραπολεμεῖν καὶ παρατάττεσθαι. *Injustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur.* Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquilejenses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recusassent. Sed cùm postea Athenienses multis editis improbis facinoribus judicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

29. *Omnia arma interdicerent*] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.*

37. *VVilhelmo Matthæi*] Adde his Iohannem de Carthagena editum Romæ anno cIɔ Iɔ CIX.

39. *Rudibus pariter & doctis patent*] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti:

> οὐ βαρβάρων νόμοισιν οἰκοῦμεν πόλιν.
> *Non barbarorum more in urbe hac vivitur.*

respondentem facit:

> Κἀκεῖ τἄγ' αἰσχρὰ, κἀνθάδ' αἰσχύνην ἔχει.
> *Quæ turpia illis, hic quoque haut culpa vacant.*

40. *Testi-*

40. *Testimoniis Philosophorum*] Quid ni, cùm Alexander Severus Ciceronis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit?

42. *Veritatem sparsam per singulos*] Verba sunt Lactantii Institutionum VI, cap.9. Iustinus Apologetico priore: οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια. ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Στωϊκῶν τε καὶ ποιητικῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, poëtarum, & historiæ scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CCII: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola LVI. & de vera religione capite III, & confessionum libro VII, c.9. & libro VIII, c.II.

43. *Et Christiani veteres*] Late hoc persequitur Lactantius libro VI Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

45. *In quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat*] Agathias libro V, in oratione Belisarii, τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινημάτων, τὰ μὲν ὅσα πεφύκασι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀκραιφνὲς τὸ αἱρετὸν καὶ καθῆκον, τούτων ἐντελῶς καὶ δὴ ἀνθεκτέον. οἷς δὲ μέτεστι καὶ τῆς πρὸς τἀναντία τροπῆς καὶ ἐκνεύσεως, τούτοις οὐ διὰ πάντων χρηστέον, ἀλλ' ἐς ὅσον ἔχουσι τὸ συμφέρον. τὸ μὲν οὖν φρονεῖν ἀμιγὲς ἀγαθὸν καὶ ἀνόθευτον ἅπαντες εἶναι φήσαισθε ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δραστήριον εὐκλεές, τὸ δὲ ὑπέρμετρον φευκτὸν καὶ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile; quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.*

48. *Hebræi scriptores*] ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

HVGONIS GROTII

DE IVRE BELLI AC PACIS LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Quid Bellum, quid Ius?

I. *Ordo operis.*
II. *Belli definitio, & origo nominis.*
III. *Ius pro attributo actionis describitur, & dividitur in rectorium & æquatorium.*
IV. *Ius pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem.*
V. *Facultatis sive juris stricte dicti divisio in potestatem, dominium, creditum.*
VI. *Facultatis alia divisio: in vulgarem & eminentem.*
VII. *Aptitudo quid?*
VIII. *De justitia expletrice & attributrice: easque proprie non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam: nec quod hæc circa res communes, illa circa res singulorum versetur.*
IX. *Ius pro regula definitur, & dividitur in naturale & voluntarium.*
X. *Iuris naturalis definitio, divisio, & distinctio ab his quæ non proprie sic dicuntur.*
XI. *Instinctum cum aliis animantibus communem, aut proprium hominibus, non facere aliam juris speciem.*
XII. *Quomodo probetur jus naturale.*
XIII. *Iuris voluntarii divisio in humanum & divinum.*
XIV. *Ius humanum dividitur in civile, civili arctius, & civili latius. quod est jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur.*
XV. *Ius divinum dividitur in universale & unius populi proprium.*
XVI. *Iure Hebræorum nunquam obligatos fuisse alienigenas.*
XVII. *Quæ argumenta Christiani petere possint ex lege Hebræa, & quomodo.*

I. ONTROVERSIÆ eorum quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris quæcunque tales incidere solent controversiæ recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

II. 1. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur, quid jus quod quæritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo

nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, ut quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος: veteribus etiam λύη à dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δύη.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Iustitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet, id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat, idque negante magis sensu quam ajente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat, societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus.* * *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.*

De officiis III. I.

L. ut vim D. de just. & Iur.

De ira l. II. *c.* 32.

2. Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καθ' ὑπεροχὴν Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qua tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiamsi rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Iurisconsulti nomine sui appellant, nos posthac jus

proprie

proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios; ut patria, dominica: * Dominium, plenum sive minus pleno, ut usus fructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic reipublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori. *V. Nit.*

VII. Aptitudinem vero * ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον, *id quod convenit.*

VIII. 1. Facultatem respicit justitia expletrix, quæ proprie aut stricte justitiæ nomen obtinet, συναλλακτικὴ Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπανορθωτικὴν idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix, quæ Aristoteli διανεμητικὴ, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis.

2. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat; ab attributrice autem comparatam, quam γεωμετρικὴν appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque vero per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportione comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

3. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: ὅτι ὁπότε μὲν καθεσταίη τοῦ ἁρμόττοντος κριτὴς, οὕτω δέοι ποιεῖν. ὁπότε δὲ κρῖναι δέοι ὁποτέρου ὁ χιτὼν εἴη, τοῦτο σκεπτέον τίς κτῆσις δικαία ἐστὶ, πότερα τὸν βίᾳ ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν ποιησάμενον ἢ πριάμενον κτήσασθαι; *Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum * utra possessio justior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.*

IX. 1. Est & * tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non

actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentem ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

2. Iuris ita accepti optima partitio est, quæ apud Aristotelem exstat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & τὸ ἐν τάξει, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant * מצות, jus constitutum חקים, quorum illud δικαιώματα, hoc ἐντολὰς solent vertere Hellenistæ.

X. 1. * Ius naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.

2. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequunrur, Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est dominii, ipsum indicat jus naturale; quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Iurisconsultus, natura turpe Vlpianus, Deo displicere Euripides his in Helena versibus:

l. 1. D. de Furtis. l. Probrum, D. de verb. significat.

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Vt ab alienis rebus ac vi temperet.

5. Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles,

teles; cum dicit: *ἔνια εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος.* Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. XVIII, 25. Esai. V, 3. Ezech. XVIII, 25. Ierem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. II, 6. III, 6.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi desiit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: *οὐκ ἀρκεῖ τὸ δανείσασθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό*: *non sufficit ut debeatur pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut & maneat adhuc indissoluta mutui obligatio.* Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

7, Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

XI. 1. Discrimen autem quod in Iuris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significatu vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet. nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesiodus:

> *Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:*
> *Ιχθύσι μὲν, καὶ θηρσὶ, καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς*
> *Εσθέμεν ἀλλήλους. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.*
> * *Ανθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην ἣ πολλὸν ἀρίστη.*
> *Humano generi nam lex datur ab Iove summo:*
> *Quippe feræ, pisces, avium genus altivolantum*
> *Mutua se vertunt in pabula, juris egentes.*
> *Iustitia at nobis, quæ res est optima, cessit.*

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, *νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν*: *lege & iustitia adversus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. V. *In omnibus enim videmus animalibus quæ sapientia carent conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi prosint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se à nocendo etiam cum incommodo suo.* Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisse quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: *τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ*

διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ ἂν εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφορὰν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὰ γινόμενα * καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι. *Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum à natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensæ significatione.*

Lib. VI.

2. Quod * si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id fit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An vero actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsam naturam nihil refert.

XII. 1. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: à posteriori vero, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam: talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum à multis laudatum:

Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίζουσι.
Non etenim penitus vana est sententia, multi
Quam populi celebrant.

* τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ, *quæ communiter ita videntur fida sunt*, ajebat Heraclitus statuens λόγον τὸν ξυνὸν optimum esse veritatis κριτήριον. Aristoteles: κράτιστον πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις: *potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant.* Et Cicero: *In re consensio omnium gentium jus naturæ putanda est.* Seneca: *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri.* Quintilianus: *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensum est.* Non frustra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, * τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ προσήκει τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψεύδεσθαι φύσεως: *quædam nationes efferatæ sunt, & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æstimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius: παρ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ. *Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud naturæ quod dicitur. Quod si his, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: φύσει μὲν ἄνθρωπος οὔτε γέγονεν, οὔτ' ἔστιν ἀνήμερον ζῶον. οὐδ' ἄμικτον; ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ παρὰ φύσιν χρώμενος, ἔθεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίου μεταβολαῖς ἐξημεροῦται. *natura quidem nullus hominum aut est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed efferatur ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursumque aliæ*

x Tusc. Ep. 117.

con-

consuetudine, vitaque & locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descriptionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit: ἄνθρωπος, * ζῶον ἥμερον φύσει: *homo animal est suapte natura mansuetum.* Idem alibi: δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις: *quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.* Top. v. 2. Pol. I. v.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod à potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est, qui civitati præest. Est autem civitas cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Ius arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, εὕρημα βίου καὶ χρόνου, *repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. 1. Ius voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte * dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV, 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui sicut dominus Deus noster ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Psalmographus Psalmo CXLVII; *Indicat Deus verba sua Iacobo, constitutiones ac jura sua Israeli: non ita fecit genti ulli; ideo jura ista non noverunt.*

2. Nec dubitandum, quin fallantur Iudæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Iustino) qui existimant etiam alienige-

nis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. XXXIII, 4, probat Maimonides.

3. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines εὐσεβεῖς καὶ σεβόμενοι τὸν Θεὸν, qualis Syrophœnissa Matth. XV, 22. qualis ille Cornelius Actor. X, 2. τῶν σεβομένων Ἑλλήνων, Actor. XVIII, 4. Hebraice חסידי אומות ה pii ex gentibus: ut legitur * titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est, in lege dicitur בן-נכר Levit. XXII, 25. גר יתושב Levit. XXV, 47, ubi Chaldæus dixit, * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. Itaque cum Israëlitis non liceret vesci carne bestiæ quæ fato suo periisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur.

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari ac separato à statione Israëlitarum, I Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Iohan. XII, 20. Act. VIII, 27. * Neque Elisæus Naamani Syro, neque Ionas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent.

5. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israëlitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Iudæis coactos circumcisionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Iustinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, * Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaële, aut ab Esauo, aut * ex Cethuræ posteris venisse.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. *Cum gentes quæ legem non habent, * natura suapte* (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Iudæis, quibus statim natis lex instillabatur) *faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id est præputiatus homo) *observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcisione reputabitur?*

Antiq lib. XX. c. 2.

Bene ergo in Iosephi historia Ananias Iudæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcisionem legi se obligarunt, (ut explicat

cat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiſcerentur (nam proſelythi, qui Hebræis גרי צדק hoſpites juſtitiæ * pari jure erant cum Iſraëlitis, Num. xv,) * partim ut earum promiſſionum eſſent participes, quæ non communes humano generi, ſed Hebræo populo erant peculiares: quanquam non negem poſterioribus ſæculis acceſſiſſe etiam in nonnullis pravam opinionem, quaſi extra Iudaiſmum ſalus non eſſet.

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex eſt proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluiſſe ut alii quam Iſraëlitæ iſta lege tenerentur, nullo indicio poteſt deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda eſt ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum reſpectu quos nunquam obſtrinxit. Sed ab Iſraëlitis ablata eſt obligatio, quoad ritualia quidem, ſtatim poſtquam lex Euangelii cœpit promulgari; quod Apoſtolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cætera vero, poſtquam populus ille per excidium urbis & deſolationem præciſam ſine ſpe reſtitutionis populus eſſe deſiit.

8. Nos vero alienigenæ non id Chriſti adventu conſecuti ſumus ut Moſis lege non teneremur, ſed ut qui antea ſpem tantum ſatis obſcuram in Dei bonitate poſitam habere poteramus, nunc diſerto fœdere fulciamur, utque in unam eccleſiam coaleſcere poſſimus cum Hebræis filis Patriarcharum, ſublata ipſorum lege, quo velut interſepimento à nobis diſtinebantur. Epheſ. II, 14.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Moſem data in nos inducere non poſſit, ut jam oſtendimus, videamus ecquem alium uſum habere poſſit, tum in hac de jure belli, tum in ſimilibus aliis quæſtionibus. Id enim ſcire ad multa refert.

2. Primum ergo oſtendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur I.
non eſſe contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, ſit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injuſtus nunquam eſt, quicquam adverſus id jus præcipi. Adde quod lex Moſis vocatur immaculata & recta, Pſalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apoſtolo Paulo ſancta, juſta, bona, Rom. VII, 12.

De præceptis loquor: nam de permiſſis diſtinctius agendum eſt: permiſſio enim quæ lege fit (nam quæ nudi eſt facti, & impedimenti remotionem ſignificat, huc non pertinet) aut plena eſt, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum, aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines, & jus ne quis alius impedire licite poſſit. Ex prioris generis permiſſione non minus quam ex præcepto ſequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non eſſe. * De poſteriori genere aliter ſe res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba ſint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis ſit permiſſio, quam ex permiſſionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

3. Huic primæ obſervationi affinis eſt altera, licere nunc his qui imperium inter Chriſtianos obtinent, leges ferre ejus ſenſus cujus ſunt II.
leges per Moſem datæ, niſi ſi quæ ſint leges, quarum tota ſubſtantia ad tempus Chriſti exſpectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut

nisi Christus ipse contrarium aut in genere aut in specie constituerit: nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosis lege fuit constitutum, nunc sit extra ea quæ licent.

III. 4. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosis præceptum est, * id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam statu legis Hebraicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἄμεμπτος, Heb. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. x, 5. lex autem manuductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato, & * altera de decimis, monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima, in alimenta eorum, qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus, seponant.

ANNOTATA
AD
CAPVT PRIMVM.

§. II. 1. *On actio, sed status*] Philo II de legibus specialibus: ὥσπερ γὰρ οἶμαι πολεμίους οὐ μόνον τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερον παρεσκευασμένους καὶ τὰς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι καὶ τείχεσι, κἂν μὴ συμπλέκωνται, κρίνομεν. *Hostes non soli existimantur, qui jam navali aut terrestri prælio certant, sed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt.* Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello major & armis.

Bellum & consilium habet: arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: *Bellum est tempus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur, conflictus ipse bellorum.*

§. III. 1. *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest*] Seneca idem epistola XLVIII: *Hæc societas diligenter & sancte colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani.* Videri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, I.

2. *Alia est sine inæqualitate*] Vt in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἀνένηψε Νῶε. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

§. V. *Quæ libertas dicitur*] quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Iurisconsulti.

Dominium] *Ius pro Dominio.* Scholiastes ad Horatium.

§. VI. *In res singulorum maius est dominium regis*] Philo περὶ φυτουργίας. καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἐπιτεθησαυροφυλάκειται

κεῖται τῶν ἡγουμένων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν. *Certe argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos custodiuntur, corum qui regnant magis sunt quam possidentium.* Plinius Panegyrico: *cujus est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent.* Et mox: *Ecquid Cæsar non suum videat?* Adde Sarisberiensem in Policratico lib. v, c. 1.

ἀξίαν] Cicero de Officiis 1: *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est: quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* vide quæ infra dicentur libro II, capite VII. §. IX, & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus.* ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII, & XXIX. §. VII.

2. *Nomen habet proportionis*] Habitudinis comparationem vocat Cassiodorus. Est hujus proportionis, qua Iustitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio: §. VIII.

Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια δὲ χείρονι δῶκεν.

Præstanti dabat hic præstantia, vilia vili.

3. *Vtra possessio justior*] Vide eundem Xenophontem παιδείας secundo. Huc spectat lex per Mosem data: *non misereberis in judicio pauperis.* Exodi XXIII, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πράγματα ἀφέλκειν τῆς τῶν δικαζομένων φαντασίας, *res abstrahere à litigatorum respectu.*

1. *Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex*] Hoc sensu dixit Horatius: §. IX.

Iura inventa metu injusti fateare necesse est.

Et alibi, *Iura neget sibi nata.*

Vbi Scholiastes, *legum sit contemtor.*

1. *Ius hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet*] Exemplum sit in Zaleuci lege, pœnam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

2. מצות] משפט. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. XXVI.

1. *Ius naturale est dictatum rectæ rationis*] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος δὲ ἀψευδὴς ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ ὑπὸ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος θνητοῦ φθαρτὸς ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ' ὑπ' ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς. *Lex mentiri nescia est recta ratio, quæ lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortali natura insculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antonius lib. II. τέλος λογικῶν ζώων, ἕπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ. *Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara §. X.

sunt

ſunt quæ in hanc rem habet Chryſoſtomus XII, & XIII de ſtatuis. Nec ſpernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, diſt. 37.

4. *Furtum naturali iure prohibitum*] Iulianus, ὁ δεύτερος νόμος (poſt illum de Deo agnoſcendo & colendo) ἱερὸς φύσει καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπέχεσθαι κελεύων· καὶ μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν ἔργῳ, μήτε ἐν αὐτοῖς τοῖς λανθανούσαις τῆς ψυχῆς ἐνεργείαις ταῦτα ἐπιτρέπων συγχεῖν. *Lex altera & ipſa ſuapte natura ſancta atque divina ea eſt, quæ ſemper & ubique alienis abſtineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri ſinit.* Cicero de Officiis III ex Chryſippo: *In vita ſibi quemque petere quod pertineat ad uſum, non iniquum eſt: alteri ſurripere, jus non eſt.*

§. XI. 1. ἀνθρώποις δ' ἔδωκε δίκην] Iuvenalis Satyra XV:

venerabile ſoli
Sortiti ingenium divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendiſque artibus apti,
Senſum è cœleſti demiſſum traximus arce,
Cujus egent prona & terram ſpectantia. Mundi
Principio indulſit communes Conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Affectus petere auxilium & præſtare juberet,
Diſperſos trahere in populum, &c.

Chryſoſtomus ad VII Rom. τὸν τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγον οὐδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων.

Si quis in parentes iniurius fuiſſet] Exemplum vide in Chamo, Gen. x, 22. ubi pœna ſequitur.

Καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι] Chryſoſtomus XIII de ſtatuis, καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβριζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν. εὐθέως οὖν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἐχθροὶ γινόμεθα κἂν μηδὲν ὦμεν αὐτοὶ πεπονθότες. *Natura id habemus, ut indignationem noſtram conjungamus cum iis qui male tractati ſunt. illico enim injurioſis hominibus infenſi ſumus, etiamſi ad nos nulla pars injuriæ pervenit.* Scholiaſtes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Senſus aliter indignatur & animus cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

2. *Si quando brutis animantibus juſtitia tribuitur*] Divinationem quandam juſtitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. V. Idem libro X. narrat, aſpidem fuiſſe quæ ſuum ipſa catulum necaret, quod is catulus hoſpitis filium interemiſſet.

Ex quadam in ipſis umbra rationis atque veſtigio] Seneca de ira libro V. cap. III. feras ira carere dixit, ſed pro ira habere impetum. *Muta animalia*, ait, *humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus.* Sic in beſtiis non eſſe κακίαν ſed οἱονεὶ κακίαν, non vitia ſed vitiorum ſimulacra dixit Origenes contra Celſum. ὡς ἂν θυμοῦσθαι τὸν λέοντα, *velut iraſci leonem*: Peripatetici apud Porphyrium de non eſu animantium tertio.

§. XII. 2. Τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστά] Ariſtoteles Nicom. X, II. ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ τοῦτο εἶναι φαμέν, ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. *Quod omnibus ita videtur, id ita eſſe dicimus, qui vero hanc fidem velit tollere, nihilo ipſe credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diverſitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilia-

nus:

nus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Iosephus antiquæ historiæ XVI: ἔθεσι μὲν γὰρ οὐδὲν ἐστι γένος ὃ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται. κατὰ πόλεις δ' ὅπη πολλῆς γινομένης τῆς διαφορᾶς· τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτήδειον, λυσιτελέστατον ἐν Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, οὗ πλεῖστον οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπασιν ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀπεργάζονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῖν ἀπαιτητέον καὶ δέον οὐκ ἐν διαφορᾷ τῶν ἐπιτηδευμάτων οἰεσθαι τὸ ἀλλότριον, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς καλοκἀγαθίαν ἐπιτηδείως ἔχειν. τοῦτο γὰρ κοινὸν ἅπασι καὶ μόνον ἱκανὸν διασώζειν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. *Moribus gens nulla est quæ iisdem tota utatur, sæpe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, quæ apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt quæ exigi à legibus par est. Neque illas aversari à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodata. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται] Iustinus colloquio cum Tryphone: πλὴν ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐμπεφορημένοι, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς, καὶ ἐθῶν φαύλων καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς ἐννοίας ἀπώλεσαν. *Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro Omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας: *merito igitur miretur quis, tantam illis offusam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse, μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις ποιοῦ τῶν πραγμάτων. *Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus est animus.*

ζῶον ἥμερον φύσει] Idem dicit Chrysostomus XI de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγελαστικὸν γὰρ καὶ σύννομον ζῶον τὸ ἡμερώτατον ἡ φύσις γεννήσασα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κοινωνίαν ἐκάλεσε, λόγον δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν. *Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cœtus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: ἡμερώτατον γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασεύεται. *Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro munere sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando cicurantur.*

1. *Aut multarum*] Vasquius II Controvers. LIV, 4. §. XIV.

1. *Dicebat Anaxarchus*] Est apud Plutarchum Alexandro. §. XV.

2. *Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israël*] ita sentit & Moyses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. XXXIII, 4. §. XVI.

3. *Titulo Thalmudico de rege*] Et titulo de Synedrio cap. XI.

Incolam incircumcisum] De tali agitur & Exodi XII, 45. A quo distinguitur proselytus, id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumcisis multa habet Maimonides libro de Idololatria c. X, §. 6. Idem in commentario ad Misnajoth,

joth, & alibi ſæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri ſæculi. Chryſoſtomus ad Romanos cap. II, *ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. οὔπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος: quem Iudæum hic indicat, & de quibus Græcis diſſerit? de iis qui ante Chriſti adventum fuere: nondum enim ad Gratiæ tempora perducta eſt oratio.* Deinde: *Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους λόγῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας.* Exemplaque dat in Melchiſedeco, Iobo, Ninivitis, Cornelio. mox: *Ἕλληνα δὲ πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην; ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλαγμένον φησί. Græcos hic dicit, non idolorum cultores, ſed in Deum pios, naturali rationi obſequentes, qui, præter Iudaica inſtituta, cuncta quæ ad pietatem facerent ſervabant. Et Græcum rurſum vocat, non cultorem idolorum, ſed pium, virtute præditum, à legis vero ritibus liberum.* Eundem in ſenſum trahit illud, *τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος; lege ſolutis ut lege ſolutus.* & oratione XII de Statuis: *Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεδεμένον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαββατισμοὺς λέγω καὶ περιτομὴν καὶ καθαρισμοὺς διαφόρους, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἅπασαν καὶ εὐσέβειαν ἐνδεικνύμενον. Græcum hic appellat, non idolis deditum, ſed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Iudaicorum rituum neceſſitati alligatus non ſit, ſabbatorum puta obſervationibus, circumciſioni, variis ablutionibus, interim vero in omnibus ſapientiæ ſtudium pietatemque oſtendat.*

4. *Stantibus in loco peculiari*] vide Ioſephum ubi Templi Salomonis hiſtoria tractatur.

Neque Eliſæus Naamani Syro] Idem ſentit Hilarius ad Matth. XII.

5. *Hieronymus*] Addi poteſt Theodoretus.

Ex Cethuræ poſteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumciſis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

6. *Natura ſua ipte*] *Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, collectionibus naturalibus* ait Chryſoſtomus. Idem mox: *διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, εἰσὶ θαυμαστοὶ ὅτι νόμου οὐκ ἐδεήθησαν. Ob hoc, inquit, admirandi ſunt quod lege opus non habuerint.* Item: *ἀρκεῖ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός: Sufficit pro lege conſcientia & rationis uſus.* Tertullianus adverſus Iudæos: *Ante legem Moyſis ſcriptam in tabulis lapideis, legem fuiſſe contendo non ſcriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus cuſtodiebatur.* Non longe hinc abit Iſocrateum illud: *δεῖ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον; Qui bona republica frui velint, ii debent non literis implere porticus, ſed in animis quod juſtum eſt ferre.*

Etiam citra circumciſionem Deum recte coli & propitium haberi poſſe] Ipſe Tryphon, de rigore remittens, Iuſtino ſic ait: *μένοντί σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας: ſi in illa philoſophandi ratione manſiſſes, erat tibi reliqua ſpes aliqua ſtatus melioris.*

Pari jure erant cum Iſraëlitis] Iuſtinus colloquio cum Tryphone: *προσήλυτος περιτεμνόμενος, εἰ τῷ λαῷ προσκεχώρηκεν, ἐστὶν ὡς αὐτόχθων. Proſelytus qui circumciſus populo ſe aggregavit, par eſt indigenæ.*

Partim ut earum promiſſionum eſſent participes] Et ob id ad Paſchalis ritus communionem admittebantur.

§. XVII. 2. *De poſteriori genere aliter ſe res habet*] vide Chryſoſtomum ad finem VII ad Romanos.

Id

4. *Id nunc etiam, si non & amplius à Christianis præstandum*] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantiæ, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.*

in majore gradu] Chrysostomus de Virginitate XCIV, μείζονα ἐπιδείκνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετὴν, ὅτι πολλὰ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡ δωρεά. *Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adventus.* Similia habet idem oratione, Esse ex neglectu vitia; & de jejuniis tertio; & ad Romanos VI, 14, & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopseos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera est Athanasii, de capite quinto Matthæi agens, ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς *intensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV, & Chrysostomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

CAPUT II.

An bellare unquam justum sit.

I. *Ius naturæ bello non repugnare, probatur rationibus:*
II. *Historia:*
III. *Consensu.*
IV. *Ius gentium non repugnare bello probatur.*
V. *Ius divinum voluntarium ante Euangelii tempus bello non repugnare probatur, cum solutione objectionum.*
VI. *Ad quæstionem, an bellum cum jure Euangelico pugnet, præmonita.*
VII. *Argumenta pro negante sententia ex sacris literis.*
VIII. *Solutio argumentorum ex sacris literis pro parte ajente.*
IX. *Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensio.*
Negans privatim consilio potius, quam præcepto nixa, reprobatur.
X. *Affirmans, publica Ecclesiæ auctoritate, consensu, & temporum usu confirmatur.*

Visis Iuris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus quæstionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive an bellare unquam liceat.

1. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite disserit, esse quædam prima naturæ, Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, quædam consequentia, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo sit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium, ut se quis conservet in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria. 2. At

Gell. XII. c. V.

2. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior, atque eam convenientiam in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus, qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, omnimodo expetendum.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas, modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim sit transitus; an inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio, illis primis naturæ maxime convenit, & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon, *τὰ ζῶα ἐπίσταταί τινα μάχην ἕκαστα, οὐδὲ παρ' ἑνὸς ἄλλου μαθόντα ἢ παρὰ τῆς φύσεως. omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt.* In Halieuticôn fragmento est:

Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant.
** Illis iratus petit atque infensus inurget.*

Quem sensum Galenus sic exprimit: *φαίνεται γοῦν ἕκαστον ἐκείνῳ τῷ μέρει τοῦ σώματος ἀμυνόμενον ὃ τῶν ἄλλων ὑπερέχει. μόσχος μὲν κυρίττειν πρὶν φῦναι τὰ κέρατα. πῶλος δ' ἵππου λακτίζων, οὐδέπω στερεαῖς ταῖς ὁπλαῖς: ὥσπερ γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειροῦν, κἂν μηδέπω κρατεροὺς ἔχῃ τοὺς ὀδόντας. Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis*

calci-

calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis morsicat. Idem Galenus de usu partium primo, hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

6. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit. nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, libertas, sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Vt, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.* *De offic. III.*

7. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore,* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Vlpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat: *Epist. Fam. XII. 3.* *L. 1 § vim vi. D. de vi & vi armata.*

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israëlitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei

jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Iosua, armis repulerunt. Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit, Deut. XX, 10, 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse. nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Iephtæ adversus Ammonitas, Iud. XI. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, II Sam. X. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Iephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. XI, 33, 34: quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit, Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei prælia, I Sam. XXV, 28, id est pia ac justa.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis
Pro Milone. locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset,* * *omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* Idem: *Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite,*
L. Itaque D. ad l. Aquil. *à vita sua propulsarent.* Cajus Iurisconsultus: *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.*
L. ut vim D. de Iust. & jure. Florentinus Iurisconsultus: *Iure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur.*
De bello Iu. l. III. c. 25. Iosephus: φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τούτου πολεμίους ἡγούμεθα. *Est enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus.*

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Nam
L. 1. D. si quad. paup. f. d. § Ait. & §. Cum arietes. Adde Ex. XXI, 28. cum dixisset Vlpianus, animal * quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subjungit, cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidisset, Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes; sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit animæ injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.*

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari.

2. Iure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos docent historiæ; & omnium populorum leges ac mores. Imo * jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium sit introducta, quam formam, quæ habeant bella, ea peculiares ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse desinit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua subsit causa, jus gentium non adsistit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Iure gentium* (inquit Livius) *ita comparatum est, ut arma armis propulsentur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

L. Ex hoc jure. D. de just. & jure. *Lib. XLII.* *L. ut vim. D. de just. & jure.*

V. 1. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic objiciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

2. Solet ergo primum à nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. IX, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt, & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem, quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet, quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine obliteratum declarat atque repetit; unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu, qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam, & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud, quod * Rhadamanthi jus dicitur:

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. IV, 14. *qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat

exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit; & contractum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi, quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι·
Εἰς ὀμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν,
Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅστις αἷμ' ἔχων κυρεῖ·
Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.
Quam bene parentum provida ætas statuerat:
Vt cogeretur de via decedere
Hominumque visu cæde patrata nocens,
Fugaque lueret triste, non letho, scelus?

Lib. III. Quo & illud pertinet Thucydidis: *εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς (τὰς ζημίας) παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ εἰς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι. Credibile est antiquitus quamvis gravium delictorum * leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.*
Lactant. lib. II.

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. IV, 24.

5. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, * ut insons esset qui homicidam occidisset. quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure ejus qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fusius agetur.

6. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret arma sumsit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. XVII, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. XXXVIII, 24.

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante à similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

8. Huc pertinet vetus, quæ ad Hebræos exstat, traditio, leges plures Noæ filiis datas à Deo, quæ non omnes à Mose narratæ sint,

quia

quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem, quanquam à Mose suo loco non memoratam, exstitisse apparet Levit. XVIII. Inter ea autem quæ Noæ liberis Deus edixit hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Iobi verba XXXI, 11.

9. Iam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. XVIII. 24, 25, 27, 28. Psalm. CI, 5. Prov. XX, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, Num. XXXV, 31, 33. Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire pœnis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam à prophetis admonitos, improbari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est: Vnde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum quem volunt qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis: id enim, quo sensu à plerisque sumitur, verum non puto.

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent, ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. At illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Iohan. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Iustini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βιοῦν ἀδέπω πεπιστευκότος ἐστιν: * *secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit.*

3. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi V, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus: Ego vero dico vobis:* quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones osten-

 dunt,

dunt, illud *veteribus* significare ad veteres, non à veteribus; ut *vobis*, est ad vos, non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Mosis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Mosis, aut verbo tenus, aut sensu: *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occiderit tenebitur judicio*, Levit. xxi. 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non mœchaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino, quæ juraveris.* Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in judicio) Levit. xx iv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. xix, 18, *& odio habebis inimicum tuum*, * puta septem populos quibuscum amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exodi xxxiv, 11. Deut. vii, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvii, 19. Deut. xxv, 19.

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Mosem datam dupliciter accipi: aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. ii, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκικῆς, Hebr. vii, 13. & lex factorum, Rom. iii, 27: aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporali pœna omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευματικός, Rom. vii, 14, exhilarans animum, Psalm. xix, qui Latinis xviii, 9. Legisperiti & Pharisæi, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Iosepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine, quo Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum, quod nunc in manu est, refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

VII. 1. Omissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant.
I. Primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus esto Pauli illud ad Timotheum i, ii, 1, 2, 3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: * ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Iustinus Martyr: εὐχόμεθα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul*

cum

cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur : & in libro cui nomen constitutiones Clementis , precatur Ecclesia * Χριστιανὰ τὰ τέλη , id est , magistratus Christianos : Deinde & hoc Deo gratum esse , ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent.

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris, quod malum est, metue, non enim frustra gladium gerit : nam Dei minister est , vindex ad iram ei , qui quod malum est fecerit.* Iure gladii per complexionem omnis quidem coërcitio intelligitur , quomodo etiam apud Iurisconsultos interdum, sed ita tamen ut pars ejus summa , id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus , qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet : ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant : hoc est, ut se ministros ei exhibeant, qua reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam : *In hoc reges , sicut eis divinitus præcipitur , Deo serviunt , in quantum reges sunt , si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem , verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem.* Et alibi : *Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore , nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo ? Aliter enim servit qua homo est , aliter qua rex est.* mox : *In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges , cum ea faciunt ad serviendum illi , quæ non possunt facere nisi reges.*

Contra Cresc. Gram. lib. III.

Ad Bonif. Epist. 50.

3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus , cujus partem citavimus , ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia , à Deo esse dicitur , & Dei ordinatio vocatur, unde infertur, ei & parendum & honorem exhibendum , & quidem ex animo : & qui ei resistit , eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire , quomodo se Deus habet circa actus vitiosos , jam inde nulla honoris , nulla obedientiæ , ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur : nec quicquam diceret Apostolus , ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur : unde porro infertur , cum Deus sibi contraria non velit , hanc potestatem cum voluntate Dei per Euangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare.

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet , dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate : nam primum id ita universim verum non est. nam Sergius Paulus Cypri propraetor Christo nomen pridem dederat , Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde , non de personis quæritur an impiæ fuerint , sed an illa functio in illis impia fuerit : quod dicimus ab Apostolo negari , quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus,

 fiis,

ſus, quibus proprie ſolus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & rex ille Agrippa, quem ad Chriſti religionem amplectendam Paulus tam ſerio invitat, Act. XXVI, Chriſto ſe ſubjicere,& retinere hic regiam, ille imperatoriam poteſtatem: quæ ſine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant ſacrificia ſecundum legem, quamvis ab impiis ſacerdotibus celebrata; ſic * pia res eſt imperium, quamvis ab impio teneatur.

III. 5. Tertium argumentum petitur ex Ioannis Baptiſtæ verbis, qui ſerio interrogatus à militibus Iudæis (cujus gentis multa millia Romanis militaſſe ex Ioſepho & aliis ſcriptoribus manifeſtiſſimum eſt) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire juſſit, quod facere debebat ſi ea erat Dei voluntas, ſed abſtinere concuſſionibus & fallaciis, ſtipendiiſque eſſe contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptiſtæ verba, cum apertam ſatis militiæ approbationem contineant, multi reſpondent, quæ Baptiſta præſcripſit ita diſcrepare à Chriſti præceptis, ut aliud docere potuerit Baptiſta, aliud Chriſtus: quod quo minus admittam hæc obſtant. Ioannes & Chriſtus eodem exordio doctrinæ quam afferebant ſummam indicarunt. *Reſipiſcite: appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. III, 2. IV, 17. Chriſtus ipſe regnum cœleſte (id eſt legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos eſt) dicit cœpiſſe invadi à diebus Baptiſtæ, Mat. XI, 12. Ioannes dicitur prædicaſſe baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem feciſſe dicuntur Apoſtoli Chriſti nomine, Actor. II, 38. Exigit Ioannes fructus dignos pœnitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Mat. III, 8 & 10. Exigit opera dilectionis ſupra legem, Luc. III, 11. Lex dicitur duraſſe uſque ad Ioannem, id eſt ab illo incepiſſe doctrina perfectior. Mat. XI, 13. Et principium Euangelii à Ioanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipſe Ioannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26, miſſus ſcilicet ad dandam cognitionem ſalutarem populo, Luc. I, 77. ad Euangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque uſquam Ioannes Ieſum à ſe diſtinguit præceptorum diſcrepantia (quanquam quæ generalius & confuſius, & rudimentorum more à Ioanne ſunt indicata, eadem diſerte tradidit Chriſtus vera lux) ſed eo quod Ieſus eſſet promiſſus ille Meſſias, Actor. XIX, 4. Ioan. I, 29. rex ſcilicet regni cœleſtis, qui daturus eſſet in ſe confidentibus vim Spiritus Sancti, Mat. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16.

IV. 6. Quartum hoc eſt argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur: Si tollatur jus capitalium ſuppliciorum,& armis cives tuendi adverſus latrones ac prædones, maximam inde ſecuturam ſcelerum licentiam & quaſi diluvium malorum, * cum nunc quoque conſtitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare ſi mens Chriſti fuiſſet, talem rerum ſtatum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime diſertis ac ſpecialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod feciſſe nuſquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde ſunt generalia, aut obſcura. Docet autem ipſa æquitas & communis ratio, non tantum

tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus.

7. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desiisse priusquam urbs Hierosolyma exscinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret: nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum ut judicium ferret secundum legem Mosis, Act. XXIV, 3. Christus ipse in præfatione præceptorum suorum ait, non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matt. V, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea sustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Iudæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moses præscripserat. V.

8. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permissa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (nunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offensam uxorem dimittere, ab eo qui læserit in judicio exigere ultionem: sed inter Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, non est repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est in judice, cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem.

9. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui VI.
& Spiritum sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeri debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: sed cum id nusquam alibi diserte exstet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. XIX, 19.

VII. 10. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est.

VIII. 11. Octavum esse potest, quod * Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2.

IX. 12. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: tributorum autem finis est, ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coërcendos malos, Rom. XIII, 3, 4, 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.*

Hist. IV.

Lib. XXII. contra Faustum, c 74.

X. 13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. XXV, 11, ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commisi,* * *non recuso mori.* Vnde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Euangelii legem quædam esse crimina quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, I Epist. c. II. 19, 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis absisteretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit.

14. Vndecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. II, 14.

15. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. I Cor. XI, 13, 14. Iam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israëlitarum jus ad bellum deducunt ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israëlitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset: id autem jus per Euangelium non tollitur.

VIII. Vi-

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis ſe fulciat adverſaria ſententia, quo facilius judicet pius æſtimator utra præponderent.

1. Primum adferri ſolet * vaticinium Eſaiæ, qui futurum dicit, I.
ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces, neque gladium ſumant alius in alium, neque bellum ultra addiſcant, II, 4. Sed hoc vaticinium aut ſub conditione quadam accipiendum eſt, quemadmodum multa alia; ut nimirum intelligamus talem fore rerum ſtatum * ſi omnes populi Chriſti legem ſuſcipiant atque impleant, quam ad rem Deus nihil ſua ex parte paſſurus ſit deſiderari: certum autem eſt, ſi omnes ſint Chriſtiani, & Chriſtiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines eſſe ſe non ſpecie corporum, ſed rationis intelligunt poteſtate, ſalutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare pauliſper, & non faſtu & ſupercilio tumidi ſuis potius ſenſibus quam illius commonitionibus crederent, univerſus jamdudum orbis, mitiora in opera converſis uſibus ferri, tranquillitate in molliſſima degeret, & in concordiam ſalutarem incorruptis federum ſanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, ſi omnes in concordiam conſenſerint? quod certe fieri poterit, ſi pernicioſo & impio furore projecto innocentes ac juſti eſſe velint.* Aut intelligendum eſt pure; quo modo ſi accipiatur, docet res ipſa impletum hoc nondum eſſe, ſed implementum ejus, ut & converſionis generalis Iudæorum, adhuc exſpectandum. Vtrovis autem modo ſumas, nihil hinc inferri poteſt adverſus bellorum juſtitiam, quamdiu ſunt qui pacis amantes pace frui non ſinunt, ſed vim eis intentant.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi ſolent, ad quorum dijudicationem opus eſt animo repeti quod paulo ante diximus: ſi Chriſto id fuiſſet propoſitum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuiſſe verbis quam maxime expreſſis ac ſpecialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Iudæus aliter cogitare poterat, quam leges Moſis ad judicia & rempublicam pertinentes vim ſuam in homines Iudæos habere debere quamdiu ſtaret illa reſpublica. Hac ergo de re præmoniti locorum ſingulorum vim ordine exploremus.

3. Adverſariæ ergo ſententiæ munimentum ſecundum ex iſtis verbis petitur: *Audiſtis dictum fuiſſe, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obſiſtite injurioſo,* (לרשע * quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι, Exod. II, 13.) *ſed cædenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, ſive publice, ſive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magiſtratus hic alloquitur Chriſtus, ſed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, ſed de tali qualis eſt alapa; ſequentia enim verba reſtringunt præcedentium generalitatem. II.

4. Sic in præcepto ſequente: *Qui velit tecum litigare ut tunicam accipiat, * dimitte illi etiam pallium:* non omnis provocatio ad judicem aut arbitrium prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. ſed vetat Chriſtianos in prophanis auditoriis inter

ſe

se litigare, idque ad Iudæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israëlitica ad extraneos, polluit nomen Dei*: sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram, de rebus quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat philosophi esse
Philostr. II. 15. περὶ χρυσίου διαλέγεσθαι de pecuniola litigare. *Non improbat Prætor* (inquit Vlpianus) *factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda.* Quod
L. Item si §. 1. & D. de alien. Iud. mut. causa facta. hic probari à probis ait Vlpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore id sine quo liberi sine quo pupilli sustentari nequeant si cogatur apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud to-
L. I. c. xlv. tum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, σπουδαζέτω διαλύεσθαι κἂν δέῃ βλαφθῆναί τι, *det operam ut transigat. etiamsi quid damni accipiendum sit.* Quod ergo de moralibus dici solet hic quoque locum habet, non consistere hæc in puncto, sed habere suam quandam latitudinem.

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem à suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, * ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

6. Sequitur porro: * *Petenti abs te dato, & volentem à te mutuo sumere ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus 1 Tim. v, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non*, inquit, *ut aliis sit laxamentum, vobis res angustæ, sed ut æquabiliter * vestra copia succurrat illorum inopiæ*, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἃ ἂν ἴδω περιττὰ ὄντα τῶν ἐμοὶ χρημάτων, τούτοις τὰς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξαρκοῦμαι. Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto quod jam à nobis recitatum est.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitiæ maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coërcendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua sed apud judicem, exigere talionem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam

patien-

patientia contentus sit. ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Idem alio loco: *Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, si est vacua à contumelia:* & apud Cæcilium alius:

Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν καίπερ ὂν δεινόν· ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει, *Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum.

8. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit; & ne quis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit, * potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. XXX, 6. Ierem. III, 3. * præbere os contumeliis dixit Tacitus historiarum tertio.

9. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum III.
sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos exsecrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum illud legis Hebraicæ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, *Hebræum scilicet: ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. XIX, comma 17, collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas, & alios graviter sontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox justo bello persecutæ sunt tribum Benjamiticam, Iud. XXI. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isboseto armis repetit.

10. Sit ergo nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis: omnes enim in communem gratiam sunt recepti: nulli populi à Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligi æq; tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Euangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque constet, * non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt

& ju-

& judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ exstat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediat. Notum est dictum vetus:* *Tam omnibus ignoscere crudelitas est quam nulli.*

11. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea quæ de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur Ionæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At * ejusdem in contumaces iram, hoc est puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, Num. XIV. 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. XIII, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur: At idem pœnas de sontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari passim jubemur. At * Christus est qui & Iudæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. XXII, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen * potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, I Cor. IV, 21. I Cor. V. 5. I Tim. I, 20.

12. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu: si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes, non vosmetipsos * ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vincitor à malo, sed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet responsio. nam quo tempore dictum fuerat à Deo, Meum est ulcisci, ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXIII, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israëlitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum factiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit.

13. In hac autem dissertatione dicit Paulus, potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subjicere, in hoc potestates publicas à Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

14. Quin-

14. Quintus quo nonnulli utuntur locus est II Cor. x, 3. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ * non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum:* & quæ sequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coërcendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, imo contra, validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo imperatores Christiani Ecclesiæ contigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat. V.

15. Qui sexto affertur locus, Eph. VI, 12. *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem* (supple, *tantum*, more Hebræo) *sed adversus imperia*, & quæ sequuntur: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt. VI.

16. Iacobi locus, qui septimo affertur, IV, 1. *Vnde bella & pugnæ inter vos? nonne ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnatis & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis:* nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historiæ partem aliquam apud Iosephum videre est) totum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Iacobi loco non alienum habet Tibulli illud: VII.

Ant. lib. XVIII. cap. 12. & lib. seq.

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuere,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani: *O prodiga rerum*
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ,
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit: satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus:

οὐδεὶς γὰρ φύεται ἀνθρώποις πόλεμος ἄνευ κακίας. ἀλλὰ τὸν μὲν φιληδονία, τὸν δὲ πλεονεξία, τὸν δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαρχία συῤῥήγνυσι. *Nullum inter hominess bellum non ex vitio nascitur. * aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur.* Iustinus cum Scytharum instituta laudasset; *Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis fatorum conditio raperet.* Apud Ciceronem est de Finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur.* Maximius Tyrius: νῦν μεστὰ πάντα πολέμου. αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πλανῶνται πανταχοῦ, περὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπεγείρουσαι. *Nunc omnia bellis plena: Vbique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum.* Iamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν τῶν χρησίμων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίνονται. *Bella, pugnas, seditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium caussa bella oriuntur.*

VIII. 17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibitæ aut neglectæ defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Ioan. XIII, 36,) suo loco rectius pertractabitur.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quæritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ tria dicenda habeo.

I. 2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius, quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo documentum datas πρὸς τὸ δικαίους καὶ τεταγμένους πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: *Vt bella justa atque ordinata inter homines gerantur, si quando id jubeat necessitas:* & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, * *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat:* Et de militia hæsitat; nam libro de Idololatria, *Quæritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti:* Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. *Plane*, inquit, *si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: * dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillamdum* (id est cavendum) *nequid adversus Deum committatur.* Sensit ergo illos post baptis-

baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi,* & alii vetitarum artium professores in sua arte post baptismum manere permissi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum.*

3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Iosephum exstant, videmus Iudæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Iudæos impetrasse docet idem Iosephus: alibique narrat, cum Iudæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent: at κτ̓ τ̃ ὁμοφύλων ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον; *nefas in populares suos arma sumere*, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Iudæi, militabant etiam sub externis regibus, sed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ κτ̓ ταῦτα ζῶντες, * *perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes:* quod pacisci prius solebant, eodem Iosepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli:* quia scilicet per Deos Gentium, Iovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis: *Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdiu exorcismis fugavit, noctibus defensabit?* mox: *Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda?* II.

4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capessenda, ut sæpe consilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit Athenagoras, ἐ δικάζονται τοῖς ἁρπάζουσι, *adversus sua rapientes judicio non contendunt.* Salvianus jussum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Christianus apud Tatianum, στρατηγίαν παρῄτημαι, *praturam recuso:* apud Tertullianum, *Christianus nec ædilitatem affectat.* Sic Lactantius justum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum; sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ objiciuntur sufficient. III. Lib. v. c. 18.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis scriptores

& quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia, & quæ inde pendent bella, sentiant à Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere eum ait intectis esse pedibus, nisi forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III, legimus: οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθῴου. τοῦ δ' ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου: *non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ justa est, magistratibus solis sit reservata.*

2. Sed autoritatibus privatis sepositis ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nunquam à baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus, lib. VIII, c. XXXII, agit scriptor ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, στρατιώτης προσιὼν διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις. πειθόμενος προσδεχέσθω. *Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico
Cap. XLII. ex persona loquens Christianorum; *Navigamus*, inquit *& nos vobiscum,*
C. XXXVII. *& militamus.* Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat * M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpessi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesia acceperunt; quos inter memorantur * tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentino & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

4. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silaniani Senatusconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legem tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non

non paucis reprehendatur * nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

5. Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur, qui aut Constantinum ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum, pertinerent: qualis & Theodosii tempore fuit Ambrosius, qui sermone VII ita ait: *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis: *Fortitudo quæ vel bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena justitia est.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram. L. I. c. 27

6. Neque tamen ignoro,* sæpe Episcopos,& plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas,præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia,& si qua his sunt similia,expendet,inveniet,signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicænsis, qui Latine sic habet: * *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent; hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum pœnitentiæ. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicunque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant.* Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat, non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

8. Agitur autem haud dubie * de idololatria. nam quæ canone XI præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut sæpe Canonum sequentium sensus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem XI, Concilii Eliberini. Licinius autem, verba sunt Eusebii, στρατιώτας ἐκέλευσεν ἀποπίπτειν τοῦ ἀξιώματος, εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν αἱροῖντο, *milites militia exuebat*, * *nisi Diis sacrificare vellent.* quod & Iulianus postea imitatus est, quam ob causam Victricius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur. Idem olim sub

Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Hesychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arsacius inter Confessores nominatus, & Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat, nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus, ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia, his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam optionem, immunesne esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

II. 9. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrarium esse Ecclesiasticis regulis post pœnitentiæ actionem redire ad militiam secularem.* Sed sciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximiæ cujusdam puritatis, * ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ, quæ, quo augustiori nomine commendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Episcopus, presbyter aut diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cæsaris sunt Cæsari, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur, his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam.

10. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio. at sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant. qua de causa & sextus canon constituit, ne Episcopus, presbyter, aut diaconus sæculares curas administret; octuagesimus, ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus, * ne procurationem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrocinium. sic eosdem * tutores constitui nefas judicat Cyprianus.

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos à communione:* Id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedet exemplum militum sub Iuliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambro-

Ambrosius: *Iulianus Imperator, quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum diceba; producite aciem pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem cœli.* Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur.

12. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dextera ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumpsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi* (ad Imperatorem sermo est) *si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο ἐμοὶ δοκεῖν, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. *Eas quæ in bello perpetrantur cædes majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

Annotata ad Caput II.

2. *Post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione*] Seneca epistola CXXIV, *quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.* §. I.

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola LXXVI: *Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio.* vide & epistolam CXXI, & CXXVIII. Iuvenalis Satyra XV:

melius nos
Zenonis præcepta movent: neque enim omnia, quædam
Pro vita facienda monent.

5. *Illis iratus petit atque infensus inurget*] Martialis:

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium: πρῶτον μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται. τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν. ὄνυξι δὲ λέων καὶ ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι. *novit quodque animantium quæ pars sui infirma sit, quæ valida. istam cavet: hac utitur, ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus.* Chrysostomus de Statuis undecimo: τὰ ἄλογα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς ὀδόντας ὁ σῦς, ὁ ἄγριος, τοὺς ὄνυχας ὁ λέων. ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος, τὰ ὅπλα κατέθηκεν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἥμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ ἀεὶ μοι τῶν ὅπλων τούτων καιρός. καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. ἵν' οὖν ἐλεύθερος ὦ καὶ ἀπολελυμένος καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in

contextu sequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione quæ carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum sæpe depono, resumo interdum. Vt igitur liberior solutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga* (sicut alia animalia) *corporis humani forma se prævalet vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.*

§. III. 1. *Omnis honesta ratio esset expediendæ salutis*] Seneca: *Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permissus est.* Quintilianus VII. cap. II: *Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii pernicies.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο,
Ζεύς τ' ἂν συνέγνω σὺν δίκῃ χειρουμένῳ.
nam si se ipse tutasset palam,
Veniam dedisset jure pugnanti Deus.

vide & Wisigottorum legem lib. VI, tit. I, c. 6.

2. *Quod sensu, id est, rationis usu, caret*] Similem in modum Seneca de feris loquitur: *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de beneficiis libro I, cap. III, & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

§. IV. 1. *Iure gentium introducta esse bella*] Scriptor vitarum illustrium in Themistocle: *Professus est Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.*

§. V. 3. *Rhadamanthi ius*] Apud Apollodorum lib. II: Νόμος Ῥαδαμάνθυος ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα ἀθῷον εἶναι. *Lex Rhadamanthi, si quis se ultus sit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.*

Leves fuisse pœnas.] Servius ad primum librum Æneidos: *Luetis, persolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit: antiquorum enim pœnæ omnes pecuniariæ fuerunt.* Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est à pecunia. nam apud majores pecuniariis pœnis constat fuisse, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est.* Ad sextum: *Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione.* Memorat Plinius historiæ naturalis libro VII, cap. LVI: primum capitis judicium in Areopago esse actum.

4. *Simili facinore perpetrato*] aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

5. *Vt insons esset qui homicidam occidisset*] Iosephus: παραγγέλλω μὲν τὸ σφαγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι καὶ καθαρεύειν φόνου, τὸν δράσαντα δέ τι τοιοῦτο κολάζεσθαι. *Edico ut à cæde humana puræ habeantur manus: quod si quis cædem commiserit, pœnam ferat.*

§ VI. 2. *Vt concubinatum, divortium,*] Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ sunt*

leges

leges Cæsaris, alia Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster precipit.

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Iustini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

3. *Puta septem populos*] In hos odium lege permitti, ait illustrissimus Abarbaniel ad Deut. XXIII, 21.

5. *Non præcipi in eo gradu ac latitudine*] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus, de Virginitate cap. XLIV.: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν οὐ τοσοῦτον ἡμῖν ἀρετῆς προὔκειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορεῖσθαι τὸν λοιδορούμενον, καὶ χρημάτων ἐπιμελεῖσθαι ἐξῆν, καὶ εὐορκοῦντα ὀμνύναι, καὶ ὀφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρόν, καὶ οὔτε τρυφᾶν, οὔτε ὀργίζεσθαι, οὔτε γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκώλυτο, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταυτὸν ὁμοῦ γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν. μετὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενωτέρα γέγονεν ἡ ὁδός. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convitianti reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via.* Eodem libro cap. LXXXIII. οὐ τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμεθα μέτρον ἡμεῖς τε κἀκεῖνοι. *non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur.* Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait, in Euangelio esse ἐπίτασιν καὶ προσθήκην ἐντολῶν, *præceptorum & intensionem & adjectionem.*

1. *Vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate*] §. VII.
Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemtores magistratuum ac regum existimari. *E contrario*, ait, *nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet.* Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χριστιανὰ τὰ τέλη, *id est magistratus Christianos*] nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

4. *Edessenorum*] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysostomus.

6. *Cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas*] διὰ τούτους δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. *Propter hos sunt judicia & leges & supplicia totque pœnarum modi.* Chrysostomus in sermone ad Patrem fidelem.

11. *Paulus Apostolus intellectis Iudæorum in se insidiis*] Vtitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nec à Scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari*

militari etiam submovit auxilio. Vtitur & sæpe Augustinus, ut Epist. L, quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV ad Publicolam, ubi hæc: *Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret.* Idem epistola CLXIV: *Paulus egit, ut sibi tuitio etiam armatorum daretur.*

13. *Non recuso mori*] Sic & Act. XXVIII. 18: *quia nulla in me erat mortis causa.* Iustinus Apologetico II, κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανοὺς, καὶ ὑφ' ὑμῶν, ἀξιοῦμεν. *Vt autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt, & nomine solo sunt Christiani, & quidem à vobis, & nos optamus.*

§. VIII. 1. *Vaticinium Esaiæ*] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani imperii interpretatur Chrysostomus, oratione Christum esse Deum: καὶ ὅτι οὐ παγία ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος καὶ ἀρραγὴς, ἀλλὰ καὶ πολλὴν προύλεγεν δώσειν τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην, καὶ αἱ μὲν κατὰ πόλεις πολυαρχίαι καταλυθήσονται, καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δέ τις ἔσται βασιλεία εἰς πάντας ἀρκοῦσα, καὶ τὸ πλέον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἔσται, οὐ καθάπερ ἔμπροσθεν. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχναι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἱστήκασαν. τοῦ Χριστοῦ δὲ παραγενομένου πάντα ἐκεῖνα διελύθη καὶ εἰς μέρος διωρισμένον τὰ τῶν πολέμων περιέστη. *Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim & opifices & oratores induebant arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste, & ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici.* Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione lib. I, cap. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] nam de Christianis Iustinus: οὐ πολεμοῦμεν τοῖς ἐχθροῖς, *non pugnamus in hostes.* Plane ut de Essenis Philo, in oratione Omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κρανῶν ἢ θώρακος ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργὸν ἢ ὁπλοποιὸν, ἢ μηχανοποιόν. *Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loricam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile est quod Chrysostomus ait I ad Cor. XIII, 3. *Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.*

3. *Quod Græci vertunt* τῷ ἀδικοῦντι] Vt & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

4. *Dimittit illi etiam pallium*] id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Vt tua ablata non repetas.* Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris, sed quasi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Euangelica legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium: *Docet Euangelium ei qui nobiscum velit judicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

5. *Vt & patientia & benignitas omnibus innotescat*] Iustinus Apologetico II: περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι καὶ ὑπηρετικοὺς πᾶσι καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. *Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.*

6. Petenti

6. *Petenti abs te dato*] Iustinus Apologetico eodem : εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν, ταῦτα ἔφη· παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε, &c. *De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus, & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit : omni petenti date*, &c. Alibi : παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες, *communicantes nostra omni egenti*. Cyprianus Testimoniorum lib. III, I. *Nemini negandam eleëmosynam*. item illic : *omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris*.

Vestra copia succurrat illorum inopiæ] Seneca de beneficiis secundo : *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam*. Chrysostomus in locum ad Corinthios hic productum : ὁ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. *Deus pro facultate petit, quatenus habet quis, non quatenus non habet*. Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο. *Laudat quidem quod facultates exsuperat*, (nempe in Thessalonicensibus,) *sed hos* (Achæos scilicet) *non cogit idem facere*.

7. *Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit*] vide Chrysostomum dicto jam loco.

8. *Potius ferendam esse alteram injuriam*] Chrysostomus VII ad Romanos : τοῦτο γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη. τὸ πλεῖον αὐτῷ παρασχεῖν ὧν βούλεται καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improbæ in illo lubidinis liberalitate propriæ patientiæ transcendere*.

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysostomus de Statuis prima : ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται. *Contumelia non ab inferentis animo sed ex judicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit*.

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

9. *Hebræum scilicet*] Cui par proselytus. leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

10. *Non omnes æqualiter diligendos*] Tertullianus adversus Marcionem IV : *Secundus gradus bonitatis est in extraneos : in proximos primus*. Hieronymus adversus Pelagium dialogo I : *Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & orem pro persecutoribus. Numquid justum est ut ita diligam, quasi proximos & consanguineos ; ut inter æmulum & necessarium nulla distinctio sit ?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli] verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysostomus I ad Cor. III, 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens : οὐδὲ ἄνθρωποι ὠμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ : *non ex sævitia sed ex bonitate talia faciunt homines*. Augustinus : *Sicut est aliquando misericordia puniens ita & crudelitas parcens* : Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum : *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt*. Totilas apud Procopium Gotthicorum II : τό τε ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διακωλύειν τὴν εἰς τοὺς ἡμαρτηκότας τιμωρίαν, οἶμαι, ἐν ἴσῳ ἐστί. *Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono*. vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

11. *Ejusdem in contumaces iram*] vide hac de re Cyrillum libro V. contra Iulianum.

Christus est qui Iudæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12, 14, 27. Chrysostomus ad Rom. XIV, narratis malis Hierosolymorum: ὅτι γὰρ ὁ Χριστὸς αὐτὸς ταῦτα εἰργάσατο, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο προλέγοντος, καὶ διὰ παραβολῶν, καὶ σαφῶς, καὶ διαῤῥήδην. *Christum esse qui hæc fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exserte.* Similia habet oratione secunda adversus Iudæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus I Cor. IV, 21. ἀπειλῶ, πηρώσω, ἔστι γὰρ πνεῦμα πραότητος καὶ πνεῦμα ἀποτομίας: *Inter alium, mutilabo? est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus.* vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

12. *Vlciscentes*] Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendentes*. Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Iam si levius defendaris, insanies: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II: *non enim iniuri e mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur à Deo exspectare defensam, edicendam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio iniuriæ metu vicis repastinaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic impetulitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, quæ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis.* De monogamia: *Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensæ qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV: *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V, & §. X.

14. *Non sunt carnalia*] Chrysostomus hoc loco: ὅπλα σαρκικὰ intelligit πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίαν, δεινότητα, περιδρομὰς, κολακείας, ὑποκρίσεις, *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, solertiam, prensationes, assentationes, fallacias.*

16. *Innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus*] Dicit idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud:

Γλακτοφάγων ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Laccomedonum inopumque hominum justissima quæ gens.

Iustinus de Scythis: *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox: *Hæc continentia, morum quoque illis iustitiam indidit nihil alienum concupiscentibus: quippe ibidem divitiarum cupido est ubi & usus.* Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. II. Taxiles Alexandro: τί δεῖ πολέμων καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἀλλήλους, εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; *Quid inter nos, Alexander, bellis & præliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium à nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugnare est hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet, οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων οἱ κλέπται καὶ τύ-

πολέμιοι. non enim ex his qui polentam edunt, aut fures exsistunt, aut bellorum auctores. Porphyrius lib. II. de non edendis animalibus: τὸ εὐδάπανον καὶ εὔπορον πρὸς συνεχῆ εὐσέβειαν συντελεῖ καὶ τῶν ἁπάντων. *quicquid paratu facile est & levis sumptus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.*

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam, multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus philosophus apud Diogenem Laërtium:

> ἄνθρωποι μοχθεῖτε τὰ χείρονα καὶ διὰ κέρδος
> ἄπληστον νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων.
> *In mala sudatis miseri: sine fine cupido*
> *Vos agit in rixas bellaque præcipites.*

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: *Ecce instructi exercitus, sæpe civium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? quod tantum malum humano generi vel forte vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ divitiæ expetuntur, si, ne in hoc quidem ut liberis relinquantur?* Philo ad Decalogum: χρημάτων ἔρως, ἢ γυναικὸς, ἢ δόξης, ἤ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἆρά γε μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων αἴτιος γίνεται κακῶν; οὐ διὰ τοῦτο συγγένειαι μὲν ἀλλοτριοῦνται τὴν φυσικὴν εὔνοιαν μεθαρμοζόμεναι πρὸς ἀνήκεστον ἔχθραν. χῶραι δὲ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι στάσεσιν ἐμφυλίοις ἐρημοῦνται. γῆ δὲ καὶ θάλαττα πληροῦνται τῶν καινουργουμένων ἀεὶ συμφορῶν, ναυμαχίαις καὶ πεζαῖς στρατιαῖς; οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρός τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους τραγῳδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐρρύησαν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. *Pecuniarum amor, aut feminæ, aut gloriæ, aut alicujus demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum duntaxat & vulgarium malorum caussa est? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia in odium insanabile mutata. regiones autem magnæ & fœcundæ populorum civilibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatibus nove semper repertis per pedestres navalesque acies. Nam bella illa Græcorum Barbarorumque aut inter se, aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloriæ, sive voluptatum fuit.* Plinius hist. nat. lib. II, cap. III. *Placatiore tamen ea* (Terra) *ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus, ad scelera, cædes & bella tendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus.* Hieronymus adversus Iovinianum II, *Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnium & epularum deliciis asserit excitari.* Chrysostomus I Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδείς, ἀλλὰ καὶ φόνοι

καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι ἢ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἐγένετο τὰ πονηρά. *Nam si mutuo se diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria. procul essent cædes & pugnæ & bella & seditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid est malorum.* Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: οὐ διὰ τούτους στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακά; *Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugnæ, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & cædes, & innumera vitæ mala?* Claudianus:

Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias historiarum primo: ἐς δὲ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐθαίρετα κατολισθαίνουσι, πολέμων καὶ ταραχῶν ἅπαντα ἐμφοροῦσιν. *Hominum animi sponte ad nimias cupiditates in justitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta una Polybii: αὐτάρκεια δ' βίου, φιλοσοφία αὐτοδίδακτος. *Animus necessariis contentus alio ad sapiendum magistro non eget.*

§ IX. 2. *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat*] idem Tertullianus de anima: *Quis non præferat sæculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine sæviendo religiosa est?* Et ad proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.*

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii vetitarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones, & quilibet alii publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut disruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere.* de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

3. *Perstantes in patriis institutis*] verba Iosephi XI historiæ antiquæ.

4. *Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris*] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget.* Adde Ambrosium lib. II Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epist. LVIII.

§. X. 1. *In constitutionibus*] videtur scriptus is liber finiente sæculo secundo.

2. *M. Aurelio Imperatori*] vide & Xiphilinum de hac historia.

3. *Tres Pauli comites*] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

4. *Silaniani Senatusconsulti*] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimiæ lenitatis nomine] Zonaras: τοῖς μεγάλα πλημμελοῦσιν ἐκ πονηρίας φιλανθρώπως διακείμενος ἐλέγχθη ὅτι τὸ κοινὸν μέλος ἀπονηρεύτων καὶ σεσηπὸς ἵνα μὴ

κ) τοῖς ὑγιαίνουσι λυμαίνεται, οὐ μέντοι τὸ ὑγιείας ἤδη τυχὸν ἢ κ) ὑγιαζόμενον. *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum iam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

6. *Sæpe Episcopos*] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Vt qui ad Ecclesiam confugissent] vide Chrysostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigotthorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Vt circa Pascha] L. Nemo, C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. & c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

7. *Quicunque vocati*] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: οἱ βιαζόμενοι κ) δόξαντες ἀνθεστηκέναι, εἶτα καθελκόμενοι τῆς ἀσεβείας κ) ἀναστρατευσάμενοι δεκαετίαν ἀφοριζέσθωσαν. *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras, & Ruffinus libro X, cap. VI.

8. *De idololatria*] quod principale crimen, *summus seculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat: abnuentes militia reiciebat.* ob hanc causam Valentianus, qui Imperator postea factus est, sub Iuliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Vticensis narrat, multos sub Hunericho Rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

9. *Vt tanto exemplo essent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant*] Leo epistola XC ad Rusticum: *Illicitorum veniam postulantem oportet etiam multis licitis abstinere.* In epistola Episcoporum ad Ludovicum Regem legimus: *Quilibet tanto à se licita debet abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse.* In Capitulis Calvi: *Tanto quisque majora quærat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.*

10. *Ad Clerum admitti vetabantur*] Eusebius demonstrationum lib. I. duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐντελῆ; aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τοῖς κατὰ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι. *iis qui juste militant agenda indicare.*

Nulla alia cura ac labore] vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] in epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

11. *Id enim pacis nomine intelligi volebant*] Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga persecutionum: *Nostræ paci*

paci quod est bellum quam persecutio? Cyprianus epistola x: *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit.* Epistola XXII: *Cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola XXXI: *Ecclesiæ pacem sustinendam*, id est expectandam. de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interjectis deinde annis* XXXVIII, *pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.* Et initio historiæ: *Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

CAPVT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. *Belli divisio in publicum & privatum.*
II. *Non omne bellum privatum post judicia constituta illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.*
III. *Ac ne jure quidem Euangelico, cum solutione objectionum.*
IV. *Belli publici divisio in solenne & minus solenne.*
V. *An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.*
VI. *In quibus rebus consistat potestas civilis.*
VII. *Quæ potestas sit summa.*
VIII. *Refellitur sententia quæ statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.*
IX. *Refellitur sententia quæ statuit semper mutuam subjectionem regis & populi.*
X. *Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones:*
Prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari:
XI. *Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.*
XII. *Ostenditur quædam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter:*
XIII. *Quædam non plene:*
XIV. *Quædam non summa plene, id est alienabiliter haberi.*
XV. *Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.*
XVI. *Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.*
XVII. *Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.*
XVIII. *Male tamen hoc colligi ex eo quod reges acta quædam sua nisi à cœtu aliquo probentur rata esse nolunt.*
XIX. *Alia quoque exempla quædam male huc trahi.*
XX. *Vera exempla.*
XXI. *Summam potestatem habere posse qui inæquali fœdere teneatur: cum solutione objectionum:*
XXII. *Et qui tributum pendat:*
XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*
XXIV. *Distinctio juris & exercitii cum exemplis.*

Syl. verbo Bellum I. *n.* I.

I. 1. Belli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus.

2. Bel-

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, ſatis apparere arbitror ex iis quæ ſupra diximus, cum oſtenſum eſt, ut quis injuriam etiam vi à ſe arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id ſaltem poſt conſtituta judicia publica non licere: quamquam enim judicia publica non à natura, ſed à facto ſunt humano, cum tamen multo ſit honeſtius, & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil interſit rem cognoſci, quam homines ſingulos, nimium ſæpe amantes ſui, quod jus putant id manu exſequi, tam laudabili inſtituto obſequendum ipſa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus IC. *Non eſt ſingulis concedendum quod per magiſtratum publice* **l. Non eſt. de R. i.** *poſſit fieri, ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi, Hinc eſt,* inquit * Rex **Caſſ. l. IV.** Theodoricus, *quod legum reperta eſt ſacra reverentia, ut nihil manu, nihil* **Var. epiſt. 4.** *proprio ageretur impulſu: quid enim à bellica confuſione pax tranquilla diſtat, ſi per vim litigia terminantur?* Et vim vocant leges, *quoties quis id, quod deberi ſibi putat, non per judicem repoſcit.*

II. 1. Certe quin reſtricta multum ſit ea quæ ante judicia conſtituta fuerat licentia, dubitari non poteſt. Eſt tamen ubi locum nunc quo- **l. Extat. D. quod metus.** que habeat, nimirum ubi ceſſat judicium: nam lex vetans ſine judicio ſuum conſequi, intelligi commode debet ubi copia eſt judicii. Ceſſat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee ceſſat, ubi exſpectari judex non poteſt ſine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, ſi quis verſetur in locis non occupatis, ut mari, ſolitudine, inſulis vacuis, & ſi qua alia ſunt loca in quibus nulla eſt civitas: facto, ſi ſubditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit.

2. Quod diximus etiam poſt judicia conſtituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi poteſt, ubi ſic per Moſen Deus loquitur Exod. XXII, 2. *Si in effoſ-* **Molin. diſp. 100. § dubium vero.** *ſione deprehenſus fur, ita percutiatur ut moriatur, ne reus cædis eſto percuſſor, ni jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit.* Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate diſtinguens, non ſolum impunitatem inducere, ſed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, ſed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id ſequutas videmus. Notum eſt illud XII Tabularum, haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto.* Sic inſons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adverſus aggreſſores armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifeſtus conſenſus teſtimonium præbet, nihil in eo eſſe quod naturali juri adverſetur.

III. 1. De jure divino voluntario profectiore, Euangelico ſcilicet, plus eſt difficultatis. Quin Deus, cui plus juris eſt in vitam noſtram, quam nobis ipſis, potuerit à nobis patientiam eo uſque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo uſque obſtringere, id eſt quod inquirimus. Solent pro affirmante ſententia adferri duo loca, quæ ſupra adduximus, ad quæſtionem generalem: ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. *Ego autem dico vobis; Ne reſiſtite injuriam facienti*, Matth. V, 39. & Rom. XII, 19. μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦν-

τες ἀγαπητοὶ, ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam, nam quicunque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v, 8, 10.

2. Neque desunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vetitam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius

Lib. x in Lucam.

dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit; quasi licuerit usque ad Euangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio veritatis.*

De off. III. c. 3.

Idem alibi: *Christianus, etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non potest; ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.*

Lib. I. de lib. arb. c. 5.

Augustinus vero; *Legem quidem non reprehendo quæ tales* (latrones & alios invasores

Epist. 154. ad Publicolam.

violentos) *permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt defendam non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse

Cap. 43, & 55.

Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochium epistola * satis apparet.

3. Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Euangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deserendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere.

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Iosepho discimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXII, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio prioris temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

5. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non licere,*

ret, frui illis nullo pacto liceret. Illud vero, *Ne resiste injuriam facienti*, non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria quæ aut alapa sit aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resiste injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini.*

6. In verbis ad Romanos, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, omnino ἐκδικεῖν non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Iudith I, II. & II, I. Lucæ XVIII. 7, 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII. 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, ubi in Hebræo est לינקם, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat, tum ipsa loci sententia quæ defensionem intelligi non patitur.

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis caussa: neque enim se opus habebat defendere: Iam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non perdidi quemquam*, Ioan. XVIII, 8, 9. neque Christum, nam defendi nolebat. Ideo apud Ioannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II. & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Vlciscendo ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur, adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat peculiaris est quæstio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumtum, quod significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum.* quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verbis vaticinium videtur inesse de pœnis, quas à sanguinariis Iudæis erat exacturus gladius Romanorum.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, respondere potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est

mortuus, id non fecit ex lege aliqua, ſed ex ſpeciali quaſi pacto & fœdere inito cum Patre; qui ſi id faceret, non modo ſummam ei gloriam, ſed & gentem in æternum duraturam promiſit, Eſaiæ LIII, 10. Alioqui eſſe hoc factum quaſi ſingulare, & cui vix quicquam reperiatur ſimile, oſtendit Paulus, Rom. V, 7. Et Chriſtus nos animam noſtram periculis objicere jubet, non pro quibuſvis, ſed pro ejuſdem diſciplinæ conſortibus, 1 Ioan. III, 16.

9. Quæ vero ex Chriſtianis ſcriptoribus allatæ ſunt ſententiæ, partim videntur conſilium magis, & ſublimis propoſiti commendationem, quam diſtrictum præceptum continere; partim privatæ ſunt ipſorum, non communes totius Eccleſiæ. Nam in canonibus antiquiſſimis qui Apoſtolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adverſarium occiderit, διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ * *ob nimium calorem.* Et hanc ſententiam ipſe etiam Auguſtinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, Quæſt. LXXXIV in Exodum.

Can. xlv. c. ſi vero de ſent. excom. & c. ſignificaſti, de homicidio.

IV. 1. Publicum bellum aliud eſt ſolenne ex jure gentium, aliud minus ſolenne. Solenne quod hic voco, plerumque juſtum dici ſolet eo ſenſu quo juſtum teſtamentum codicillis, juſtæ nuptiæ ſervili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & ſervo ſecum mulierem * habere in contubernio; ſed quod teſtamentum & nuptiæ ſolennes peculiares quoſdam ex jure civili effectus habeant. quod notari utile eſt; multi enim, voce juſti male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa juſti appellatio non convenit. Vt bellum ſolenne ſit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui ſummam poteſtatem habeat in civitate: Deinde, ut ritus quidam adſint, de quibus agemus ſuo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum ſine altero non ſufficit.

2. Bellum autem publicum minus ſolenne poteſt & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magiſtratum quemvis. Et ſane ſi citra leges civiles res ſpectetur, videtur omnis magiſtratus ſicut ad tuendam plebem ſibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, ſi vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum eſt, ne bellum geri poſſit niſi auctore eo qui ſummam in civitate poteſtatem habeat. Exſtat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majeſtatis teneri dicitur qui injuſſu Principis bellum geſſerit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injuſſu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Iuſtinianeo Codice exſtat conſtitutio Valentiniani, & Valentis, *Nulli prorſus nobis inſciis atque inconſultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet * illud Auguſtini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poſcit, ut ſuſcipiendi belli auctoritas atque conſilium penes principes ſit.*

L. 3. D. ad l. Iul. majeſt.

Vict. de jure belli, n. 9. Molin. diſp. 100 §. Idem Vict. Bart. in l. ex hoc jure. D. de Iuſt. & jur. Bart. de Repreſ. 3. principali ad ſecundam n. 6. Mart. Laud. de bello, qu. 2.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis univerſalia, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præeſt liceat per apparitores ſuos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non eſt, nec periculum

culum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præsens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cùm certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

Livius lib. XXIV.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt ‡. Sunt qui negant †. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod fit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significatu pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione soleant * res auferri obsistentibus, ac militibus etiam concedi ‡. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit †.

‡ Ayala de jure belli l. 1. c. 2. n. 7. Sil. verbo bellum. n. 2. ibi, sufficit etiam.

† Innoc. c. olim de rest. spol. n. 8. & c. sicut de jurejur. n. 5. Panor. ibid. Bart. ad l. hostes. D. de captivis.

‡ Livius d. loco.

† Vict. n. 29. Cajet. sec. sec. qu. 40. art. 1. Silv. verbo bellum. p. 1. n. 2.

2. Sed illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si fit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis. nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

Lorca disp. 50. n. 12.

3. Illud magis controversum, an ubi tale mandatum non est sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur, placiturum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri sic ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem summi imperantis movet, non tamen cessat ratio sumta universaliter quæ periculis occurri vult. quod fieri non potest si ejus rei ad se magistratus quisque judicium trahat.

4. Non ergo injuria à legatis suis accusatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injussu bellum Gallo-Græcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exsequenda esset, non in C. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem, quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum inde periculum im-

Liv. l. 48.

mineret intra suos fines bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt, *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo; sed utrum jure an injuria; nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fœdus fieri.*

Livius l. XXXI.

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populique Romani judicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere. Nam jure suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se si Senatus juberet.

App. ci. IV.

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ à quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ λέσβιῳ στάθμων. quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari solet.

7. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis, quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide, tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat αὐτόνομον, αὐτόδικον, αὐτοτελῆ, *suis utentem legibus, judiciis, * magistratibus.* Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. alibi addit quartum, judicia: Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum.

Lib. IV. Pol. c. 4.

Lib. IV. Lib. VII. Lib. II.

2. At si quis recte partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur aut

aut circa universalia aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli ἀρχιτεκτονικὴ architectonalis. Singularia circa quæ versatur sunt aut directe publica, aut privata quidem sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens quod civitas habet in cives & res civium ad usum publicum: Ars circa hæc Aristoteli nomine generis πολιτικὴ, id est civilis, & βουλευτικὴ, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest: Ars circa hæc eidem Aristoteli δικαστικὴ, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

VII. 1. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet,* ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo summa potestas quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est commune, aliud proprium: ut visus subjectum commune est corpus, proprium oculus. ita summæ potestatis subjectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus.

2. Excludimus ergo populos qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam, notatum est non uno loco.

Vict. de jure belli n. 7.

Lib. II. Pol. c. 20. l. III. c. 9.

3. Subjectum ergo commune summæ potestatis esto civitas ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cujusque gentis legibus ac moribus. ἡ πρώτη ἀρχὴ apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi, ita ut ei reges quoties imperio suo male utuntur & coërcere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiam-

num possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuipiam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat; nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda,* * *aut illa cum his mittenda sunt*, ait Comœdia.

Ex XXI, 6. Instit. de jure pers. §. Servi autem. Gell. lib. 2. c. 7.

2. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est.

3. Neque vero non multæ exstare possunt causæ cur populus jus totum imperandi à se abdicet, aliique tradat, puta quin in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbèmque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus:* & quidam populi, cum * Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se pòssit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno.

Accidere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. de servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servus hactenus paret.*

4. Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio ut regi quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ à Romanis libertati vitam sub rege prætulerunt, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus, vita Apollonii, stultum esse ait, Thraces, Mysos, Getas in libertaten vindicare, qua non gaudeant.

Strabo XII. Justin. lib. XXXVIII.

Lib. VI.

5. Neque vero non aliquos movere potuerunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima * sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. * Vrbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse; quod de

Liv. l. XLII.

Roma-

Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero notat Officiorum secundo.

6. Iam verò bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est, procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur?

7. Iam vero & * populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis *Liv. lib. I.* dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania, ut & Amphi- *Liv. l. VII.* lochia, dicuntur fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis *Lib. XXVI.* Rhodiorum: Pydna à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Sparta- *Lib. XXXII.* *Strab. XIV.* nis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exemta sunt, Eleuthe- *Diod. l XVI.* rolaconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sino- *Pauf. Lac.* pensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensi- *Exp. Cyri. lib. V.* bus apud Strabonem, & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniæ Capuensi, Caudium coloniæ Beneventanæ adjudi- *Lib. IV.* cata cum territoriis suis apud Frontinum legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. *Lib. V.* quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur.

8. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non *Hist. I.* subsint, tum sacra, tum profana historia testantur. *Si dixeris*, inquit *Deut. XVII. 14.* Deus populum Israëliticum alloquens, *Statuam supra me regem*: & ad *I Sam.* Samuelem: *Indica eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus *VIII. 4.* dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israelem: *I Sam. IX.* Solomo rex super totum Israelem. Sic David Deo gratias agit quod *16. X, I. XV. I.* populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium domi-* *II Sam. V.* *nantur eis.* Notum illud Horatii: *2.* *I Re. IV. I.*

Regum timendorum in proprios greges, *Ps. cxlIV. 2.*
Reges in ipsos imperium est Iovis. *Luc. XXII.*

9. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est* *25.* *quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per* *Epist. XIV.* *senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus potestas populi & in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, οὐ μετὰ *Flamin.* τοὺς νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, *imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges.* & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται: *facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Prusæensi regnum definitur: ἐπιτάττειν ἀνυπεύθυνον ὄντα, *ita imperare ut alii ratio non reddatur*: Pausanias Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑπευθύνῳ, *regnum potestati tali quæ rationem actuum reddere debeat.*

III Pol. XIV. 10. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo jure quodl alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Inst. de jur. nat. § sed & quod, Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus judex principis esse potest.* Dion. l. LIII, de tali principe: Xiph. vita M. Ant. l. 4. αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε ὅσα βούλεται ποιῇ, καὶ πάντ᾽ ὅσα ἂν μὴ βούληται μὴ πράττῃ. *Liber est, suique ac legum potens, ut & quod vult faciat & quod non vult non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum:

Σύ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δήμιον,
Πρύτανις ἄκριτος ὤν,
Κρατύνεις βωμὸν ἑστίαν χθονός,
Μονοψήφοισι νεύμασι σέθεν.
Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judiciis subditus ullis,
Regni solio fultus ut ara,
Vnoque regens cuncta arbitrio.

11. Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur,

---------- οὐ γὰρ ἄρχεται
Ἑνὸς πρὸς ἀνδρός, ἀλλ᾽ ἐλευθέρα πόλις.
Δῆμος δ᾽ ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
Ἐνιαυσίαισιν.
---------- *hæc juris sui*
Parere domino civitas uni negat:
Rex ipse populus annuas mandat vices
Honoris huic, illive.

Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum Lib. IV. custodem agebat,* cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui po-Vit. Cleom. Vit. Agesii. pulo subsunt non nisi improprie reges appellari dicantur: Sic post Lycurgum, magisque post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἅτε ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοτάτου, τὰ τῆς ἐξουσίας τῆς βασιλέων εἰς ἐλάχιστον προήγαγον, ὡς μηδὲν τῶν Κείσου καὶ τοῖς ἀπογόνοις ἢ τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia re-Quæst. Gr. gna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, III. Pol. 12. quia scilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi.

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla Liv. lib. II. videmus * quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat Plutarch. in ... potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum Halic. l. V. primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset: unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam

usquam ullum nisi in cura parendi auxilium: Dictatura obsessam vim regiæ potestatis Cicero.

13. Quæ pro contraria sententia adferuntur argumenta, ea solvere difficile non est. Nam primum, quod asseverant eum à quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum dumtaxat est in I.
ea constitutione cujus effectus perpetuo pendet à voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parêre semper necesse habet. * Valentinianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantibus quod ipsi non probabatur, respondit: *Vt me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm* Sozom. hist. Eccl. l. XVI.
erat potestate, ó milites: at postquam me elegistis, quod petistis in meo est arbitrio. non vestro. Vobis tanquam subditis competit parêre, mihi quæ facienda sunt cogitare. Sed nec verum est quod assumitur, omnes reges à populo constitui: quod exemplis patrisfamilias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest.

14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse pa- II.
ratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut Medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona aut cœtu consistendum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiari esse testatur; qui Ier. XXV. 12.
ea aut vindicat, si ita opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi.

15. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus,

 * Deum

* Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, ô Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, à te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris, quis te damnabit, nisi is qui se pronunciavit esse justitiam?* Lib. v. Inter Essenorum placita Porphyrius memorat οὐ δίχα Θεοῦ περιγίνεσθαί τινι τὸ ἄρχειν, *non obtingere cuiquam imperium * sine Dei cura speciali.* Irenæus optime: *Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus idem in Lib. VII. c. XVII. constitutionibus quæ dicuntur Clementis; τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, *regem timebis, gnarus à Domino electum.*

I Reg. IV, 10. II Reg. X, 17. 16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur. qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum Regis esse filium: & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo.

Lib. I. 2. Videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subjecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges

ges erant, quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi, non potestate jubendi: Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginensium Aristoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem * Carthaginensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Milesiis populari republica uti cepisset, veterum regum posteris nomen mansisse regium, & honoris nonnihil. Lib. xv. cap. 70.

3. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & insignia regiæ majestatis in liberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent.

4. Iam vero comitia ordinum, id est conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres, missisque potentibus urbes:

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum sit statuere quod ex usu ipsi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur.

5. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Ius enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes transibat etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno, id est principatu, est apud Aristotelem: τούτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσίν, αἱ δὲ αἱρεταί, *quædam sanguinis jure, quædam electione deferuntur:* & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Contra, Romanum imperium etiam sublata omni senatus & populi potestate per electionem conferebatur. Pol. III. XIV. Lib. I.

XI. 1. Altera cautio hæc esto. * Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Vt enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. ita summum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedidit ut nihil exciperetur.

2. Neque enim illis assentio, qui dictatori negant fuisse summum imperium, quia perpetuum non erat. nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus

suum

suum * omnes actus eodem jure exercet quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat, quanquam si de dignitate quæritur, quæ majestas dici solet, dubium non est quin ea major sit in eo cui jus perpetuum datum est quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis.

Procopius Vand. I. Aimol. II. c. 20. l. IV. c. 35.

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

Hotom. com. ill. q. 1.
Diog. Laert.
1 Samuel. XXII, 28. 31. Sa. x. 2. 1 Reg. IX. 22.
Liv. lib. 1. Lib. 2.
Lib. xlv.
Lib. III. de legibus.
Ann. 1.
de moribus Germ.
Lib. XII.

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio imperantis, quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant ὑποτάξει, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta.* Idem; *Indignum videbatur, populum Romanum servientem cum sub regibus esset nullo bello ac ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri.* Et alibi: *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco * opponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Urbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ τῇσι πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι. *Regibus & civitatibus liberis.* Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: * quorum significatio regnum civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum sed de populi libertate quæritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt:* Et, *Estne populus Collatinus in sua potestate?*

Liv. lib. XXXVIII. Idem l. v.

2. Proprie tamen cum populus alienatur non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Si cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transscribitur.

3. Neque

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæsierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæsierit, civibus quæsitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. sicut in jure civili est proditum, hæreditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hæreditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedæmoniorum principis *ἐν μέρει κτήσεως ἰδίας*, *privato ipsius jure.* Si rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, Ios. XIX, 27. sed ex iis urbibus quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quasque partim Rex Ægypti Solomonis socer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias.

L. in fideicommissaria §. plane. D. ad S.C. Trebellianum.

Lib. VIII.

I *Reg.* XII.

I *Reg.* IX. 6. *Ibid.* 12. I *Paral.* VIII, 14.

4. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Iustinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat, testamento legavit.* Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivisse censendi sunt. quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt.

Diod. l. IV.

Lib. V.

5. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum hæredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hæreditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hereditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo ab Apione rege testamento relicta.

Florus l. II. *Epit. Liv.* 58.

6. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit qui regis * Apionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Ægypti testamento regis Alexandrini, populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Iustinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem

Epi. Liv. 43.

Ap. Mithr. Iustin. lib. XXXVIII.

Lib. XLII.

filiorum

Strabo lib. XII. Strabo XIII. filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respiciit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse eum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonum commendaret.

Lib. II. Dan. c. 4.

2. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is qui primo ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut * marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regni pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit.

Iust. l. XIII. Iust. lib. XXVII. Plut. de amore frat.

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Iosephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit.

Lib. II. Lib. XV.

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamsi nihil promiserint, sed de regulis quibusdam

busdam ad quas ſine promiſſo non tenerentur. Verum eſſe quod dico ex ſimilitudine patris familias apparet, qui ſi quid familiæ facturum ſe promiſerit quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo deſinet in ſua familia jus ſummum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali poteſtate privatur eo quod aliquid uxori promiſerit.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, ſive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, ſive etiam directe in ipſam facultatem. Priore ſpecie actus contra promiſſum factus erit injuſtus, quia, ut alibi oſtendemus, vera promiſſio jus dat ei cui promittitur: altera autem ſpecie erat etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen ſequitur, ita promittente ſuperiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc caſu ex vi ſuperiore, ſed ipſo jure.

3. Apud Perſas rex ſummo cum imperio erat, αὐτοκράτης καὶ ἀνυπεύθυνος, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Iuſtinum eſt, non mutabatur niſi morte. Rex erat qui Lib. I.
dicebat proceribus Perſarum; *Ne viderer meo tantummodo uſus conſilio, vos contraxi. cæterum mementote, parendum vobis magis eſſe quam ſuadendum.* Val. Max. lib. IX, c. 5.
Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis hiſtoria & Plutarchus in Themiſtocle nos VI, 8, 12,
docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo poſt tempore Procopius Perſici belli libro primo, ubi inſignis ad hanc rem * hi- 15. Lib. III.
ſtoria exſtat: Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Lib. I.
Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis ſummo imperio uſos non eſt dubium, ad multarum rerum obſervationem obligabantur: verum ſi contra feciſſent, accuſari vivi non poterant, ſed * mortuorum accuſabatur memoria, & damnatis abjudicabatur ſolennis ſepultura: ſicut & * Hebræorum regum, qui male regnaſſent, cadavera extra proprium regibus locum ſepulta, II Par. XXIV, 25; XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & ſanctimonia ſummæ poteſtatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare ſolitos, regnaturos ſe juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita diſcimus.

4. Quid ſi addatur, ſi rex fidem fallat, * ut tum regno cadat? ne ſic quidem imperium deſinet eſſe ſummum, ſed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non abſimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuiſſe ἀνυπεύθυνον liberrima poteſtate præditum, ſed ſi regia exiret potuiſſe lapidari: quod & Apud Photium.
Artemidoro auctore Strabo annotavit. Lib. XVI.

5. Sic fundus qui fideicommiſſo tenetur eſt quidem fundus non minus quam ſi pleno dominio poſſideretur, ſed habetur amiſſibiliter. Talis autem lex commiſſoria non tantum in regni delatione adjici poteſt, ſed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum * tali ſanctione inita.

XVII. Quarto notandum, quanquam ſummum imperium unum quiddam ſit ac per ſe indiviſum, conſtans ex illis partibus quas ſupra enumeravimus, addita ſummitate, id eſt τῷ ἀνυπευθύνῳ, * fieri tamen inter-

interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant potentiales; sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum est, * si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum Imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur.

Boer. ad c. 1. de const. in Decret. Plu. Apoph. L. unica. C. quando imperator.

2. Quare hæc res similis est testamentis quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & Consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam

ternam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum, quod παμβασιλείαν vocat, (eadem est * παντελὴς μοναρχία, Sophocli Antigone. Plutarcho * αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνυπεύθυνος. Straboni, ἐξουσία αὐτοτελής) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. voluerat enim populus regem * quales habebant vicini: at Orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

— οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.

— *non est civitati obnoxius.*

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti nata.* à quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνοῦσι: *Assyrii & Medi dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες, *Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens:* nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate. *Lib.* XXXVI. *Hist.* IV.

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi.* ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, & * alium non timebat.* Et Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, * tuti imperii potestate. homini ergo non peccavit cui non tenebatur obnoxius.* Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo editarum CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum pœnitentiæ sponte suscipiebantur, ideoque non à lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: à pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbinorum, titulo de Iudicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.* *Lib.* 6. *Exod.* XXII, 8. *Deut.* I, 17. *Psalm.* LXXXII, 1.

3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus adempta, mansisse penes Synedrium LXX virûm, quod divino imperio à Mose institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David judices Deos vocant, & judicia vo- *II Chron.* XIX, 6, 8. *I Ch.* XXVI, 32. & *II Chron.* XIX, 11.

 cantur

cantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana sed divina vice judicare. imo aperte distinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Iudæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permissa, ut de tribu, de

Ierem. XXXVIII, 5. Pontifice, * de Propheta. Ejusque rei argumentum est in Ieremiæ Prophetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest:* in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de caussa apud Synedrium reus factus esset eum rex judicio eximere non poterat.

Ios. Ant. XIV, XVII. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit.

4. In Macedonia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν; *non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant.* Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio, sed in majore libertatis umbra quam cæteræ gentes.* nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas.* Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco: *Macedones scivere gentis suæ more, ne rex pedes venaretur, sine electis principum amicorumve.* Tacitus de

Lib. VIII. Gothonibus: *Regnantur paulo jam addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* Nam principatum ante descripserat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Vnus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odysseæ, ubi Phæacum respublica describitur, ait esse συμμιγῆ τινα βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας, ** *mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.*

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum, imperaverat,* inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse,* inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in caussis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque li-

Epist. 108. bris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim

III Annal. regni imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctor legum queis etiam reges obtemperarent.* Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum consulum potestatem à regia hoc ferme uno distitisse quod annua esset.

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus jussisset, * si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitio-

rum

rum eventum patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id est Senatum;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi. *Liv. lib. VI.*

7. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, potestatem optimatium populari mixtam. His positis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

XXI. 1. Prima est, an summum imperium habere possit is qui inæquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massiliensibus, deinde cum rege Massanissa; nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet, Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat: *Sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt.* Florus: *illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur.* ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam scilicet & honoris signa quædam. 1. *Iustin. lib. XLIII. Val. Max. l. VII. c. I. Lib. IV. Lib. I.*

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiæ inter dispares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subjectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum sit ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis, qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hîc intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum*, inquit, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.* *Lib. I. Nic. IX, 18. L. non dubito, D. de cap.*

3. Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi qui dignitate est superior. Sunt ἐπὶ προστάταις, οὐχ
Ap. Mithr. ὑποτελεῖς, *sub patrocinio, non sub ditione*, ut Sylla apud Appianum lo-
Lib. xxxi. quitur; in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero Officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens, patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium. qui cum satis convenit
Liv. l. xxvi. dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subjectas servitio*: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adventum: ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδὲν: *manserunt*, inquit, *liberi nihil conferentes præter operas sociales*. Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim sub regibus Persis. ὑποζυγέντες
Lib. xvi. subditi ut Diodorus loquitur.

4. Obstare his quæ diximus videtur quod addit Proculus: *Et fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi, aut regis qui in fide est alterius: dicantur fecisse contra fœdus: deinde si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet. imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges, nationesque ac civitates peregrinas, lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Ita-
Livius lib. xxiii. que Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum se ab Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est.

5. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est ut ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit.

6. Tertia

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. nam & reges apud judices à se constitutos judicio contendere solent.

7. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt: *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater,* Ios. l. XVI.
tum qua rex. * Et Scipio cum Romæ à Carthaginiensium quibusdam c. 7, 8.
Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos rei- Val. Max.
publicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est in quo Aristote- l. IV, c. 1.
les ait societatem à civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria Polit. III. 9.
in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant.

8. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam, ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נגיד ברית Daniel. XI, 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας τὰ κοινὰ προσκοπεῖν. *Decet eos qui fœderis principes sunt, circa suas quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros.* Isocrates veteres Athenienses ductum exercuisse ait, ὅλων ἐπιστατοῦντας, ἰδίᾳ δ' ἑκάστους ἐλευθέρους ἐῶντας εἶναι: *curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent:* Et alibi: στρατηγεῖν οἰομένους δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent.* Item: συμμαχικῶς ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, *socialiter non heriliter res eorum curantes.* Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάσσειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas ἔταξαν, inquit Thucydides, ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς. *ordinarunt* (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione
apud Senatum Romanum quæ apud Livium exstat: *Græci domesticis* L. XXXVII.
quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis
non possunt. Sic post Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodo- Lib. XV.
rus multas civitates Græcas convenisse πάσας ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις: *omnes ut liberæ essent, sed Atheniensium ductu uterentur.*

De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusæensis: ὅτι τῆς ἡγεμονίας παρακεχωρήκασι, τὸ δὲ ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀντείχοντο: *quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat.

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare Medicis. Livius lib. XLII, *Ante hunc consulem* (C. Posthumium) *nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.*

10 Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt cum à sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur,* sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi:* & alibi: *Miseram servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios ait verbo esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius.

Hal. l. VI. *Livius lib.* XXXIV. *Hist.* IV. *Lib.* X.XV. & *Li.*XXXVII.

11. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accedere posse supra diximus.

Lib. I.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, ξύμμαχοι φόρου ὑποτελεῖς, ut est apud Thucydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gentium post Antonii tempora, ἐπὶ φόροις τεταγμένοις, ut Appianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibat.

XXIII. 1. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu, qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio personalis, & jus in rem.

2. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi; sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii. quæ libertas est civilis. quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca

vocant,

vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

3. Ius vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non desinit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum. *Lib.* XII.

XXIV. Distinguendum quoque, non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

Annotata ad Caput III.

2. REx *Theodoricus*] Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv. §. I.

1. *Momentanee*] Servius ad XI Æneidos: *Injecere manum Parcæ. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.* §. II.

2. *Ex veteri jure Attico*] Solonis verba: εἰ μέν τις μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτοι, ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς ἕνδεκα εἶναι, εἰ δέ τις νύκτωρ ὅ, τι οὖν κλέπτῃ, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. *Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci: quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere.* Adde quæ II libro infra dicentur cap. XII.

2. *Satis apparet*] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa XIII. qu. II. §. III.

3. *Nobis potius quam aliis consulere*] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, circa spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.*

9. *Ob nimium calorem*] Ambrosius libro x in Lucam: *O Domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.*

1. *Habere in contubernio*] Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justi liberi. Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. L. Si uxor. §. IV.

 D. ad

D. ad L. Iuliam de Adulteriis, ſic & libertas quædam non juſta. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XL.

2. *Illud Auguſtini*] lib. XXII, c. LXXIV contra Fauſtum, citat Gratianus c. quid culpatur, cauſa XXIII, quæſt. I. Apud Hebræos bellum omne quod ſpeciali Dei juſſu ſuſcipitur vocatur פלהפת חרשית bellum poteſtatum.

§. V. 1. *Res auferri obſiſtentibus*] Iurisconſultis in hanc rem productis poſſunt addi Franc. Aret. conſ. XIV. n. 7. Gail. I. de Pac. publica, c. II, numer. 20. Cardinalis Tuſchus pract. quæſt. LV. litera B. verbo Bellum. numer. 10. Gœddæus conſ. Marp. XXVIII, numer. 202, & ſequentibus.

2 *Inferiores poteſtates belli gerendi habeant poteſtatem*] vide legem Friderici Imperatoris apud Conradum Abbatem Vrſpergenſem.

§. VI. 1. *Magiſtratibus*] Poſſet etiam verti *Vectigalibus.* quomodo accepit Thucydidis Scholiaſtes. Eſt enim vox anceps.

Ius legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace] Servius ad I Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut ſignificet omni poteſtate, pace, legibus, bello.*

§. VII. 1. *Vt & ſucceſſorem*] Cacheranus Deciſ. Pedem. CXXXIX, num. 6.

§. VIII. 1. *Sed quid jure fieri poſſet*] Gail. de Arreſtis cap. VI, 22, & ſeqq.

Aut illa cum his mittenda ſunt] Cicero lib. III de legibus: *Eſt iniqua in omnibus re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio.* mox: *Sed bonum quod eſt quæſitum in ea ſine iſto malo non haberemus.*

2. *Sed ex voluntate jus metiendum eſt*] A Carolo Quinto Imperatore eodem tempore Auguſta civitas petiit, ne ſenatui urbis ſuæ placita valerent, niſi aſſenſiſſent curiarum magiſtri: Norimberga plane contrarium.

3. *Populo Romano ſe ſubjecerunt*] ut Faliſci apud Liv. lib. V. Samnites lib. VIII. Sic Epidamnii à Corcyræis deſerti Corinthiis ſe dediderunt, ut protegerentur adverſus Taulantios & exſules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] & Venetorum. Bembus lib. VI.

5. *Sub imperio plane regio ſatis feliciter vixerunt*] Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe geſſiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis ſtatus ſub rege juſto ſit, aut ibi ſperavit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & ſerviendi: aut exiſtimavit civitatem in priorem formam poſſe revocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & ſtatutas ſuo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſervirent, ſed utri.* vide & Bizarrum hiſtoria Genuenſi lib. XIV, p. 329.

Vrbes ſub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cypri, quod Euagoræ regnum erat, veniſſe narrat Iſocrates.

Vt videatur niſi ſub libero unius imperio ſalvus eſſe non poſſe] Dion apud Philoſtratum V, cap. XI, *δέδια δὲ μὴ χειρωθέντες ἤδη Ῥωμαῖοι αὐταῖς αἱ τυραννίδες πεποιηκυῖαι χαλεπὴν ἐργάσωνται τὴν μεταβολήν. Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre poſſint mutationem.*

7. *Populi quidam alios ſub ſe populos habent*] Sic Salamin inſula Athenien-

nienſium juris jam inde à Philæo & Euryſace Ajacis filiis, ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Athenienſibus ademit Auguſtus, ut poſtea Cephaleniam Adrianus, teſte Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teſte Herodoto lib. I. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenſes pertinebat, ut Thucydides ſcribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneadæ, cum urbe, agroque, Acarnanum ſunto.* Sex oppida Halicarnaſſo attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Hiſtoriæ Naturalis lib. V, c. 29: Idem libro XXXIII, c. IV, Lindum inſulam eſſe ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Teſtatur idem Cicero epiſtola ad fratrem. Rhodiis iiſdem, quod Romanos contra Antiochum juviſſent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rurſus eis ablatæ à Senatu. Vtrumque eſt in Excerptis Polybii.

10. *Inachidarum*] Hi ſunt ענקים. Deut. II, 10, ex qua origine & ענקה *Ὄγκα* dea, cui Templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æſchylo Inachidæ fuiſſe Pelasgi, id eſt extorres à Syro פלג. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo ſe cognatos dicebant Lacedæmonii in hiſtoria Maccabaica. Sicut autem Argivi reges pleniſſima uſi poteſtate exemplo Orientis, unde venerant; ſic & reges Thebani, è Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

11. *Cætera par civibus*] Theſei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

> *οὐ γὰρ τυραννίδ᾽ ὥστε βαρβάρων ἔχω,*
> *ἀλλ᾽ ἢν δίκαια δρῶ, δίκαια πείσομαι.*
> *Nec enim poteſtas barbarum in morem mihi,*
> *Sed juſta refero obſequia, dum juſte impero.*

Cornelio Nepoti] verba ipſius, aut quisquis is eſt qui vitas illuſtres ſcripſit, in Ageſilao: *Vt duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Ageſilaus nomine non poteſtate fuit rex, ſicut cæteri Spartani.*

12. *Quaſi temporarii regni*] Livius Salinator in Cenſura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac ſic oſtendit jus ſibi eſſe in populum omnem.

13. *Valentinianus*] Verba ejus ſic refert Theodoretus IV, c. V: *ὑμέτερον ἦν, ὦ στρατιῶται, βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας. ἐπεὶ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγώ, ἐμὸν λοιπὸν οὐχ ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖσθαι πραγμάτων.* *Veſtrum fuit milites, cum Imperator nullus eſſet, mihi tradere imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus ſum, de cætero non veſtrum ſed meum diſpicere quid reipublicæ expediat.*

15. *Deum de principibus judicare*] Xiphilinus: *περὶ γάρ τοι τῆς αὐταρχίας ὁ Θεὸς μόνος κρίνειν δύναται.* *De ſummo principatu Deus ſolus poteſt judicare.* Vitigis rex apud Caſſiodorum: *Cauſa regiæ poteſtatis ſupernis eſt applicanda judiciis, quandoquidem illa è cœlo petita eſt, & ſoli cœlo debet innocentiam.* Apud eundem Caſſiodorum rex: *Alteri ſubdi non poſſumus, quia judices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.

Ab Iove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: ἅμα μὲν οὐκ ἄνευ δαιμονίας τινὸς προνοίας νομίζοντες αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας. *Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. V. de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostatæ Iuliano.* nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitigis apud Cassiodorum: *Omnes provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

§. X. 2. *Carthaginensium regem dixit Solinus*] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Vt enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.* His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum interfici jussit. Plutarchus in Artaxerxe.

5. *Pleraque in Græcia regna talia fuisse*] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro II, & V.

§. XI. I. *Aliud de re quærere, aliud de modo habendi*] vide cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisiens. Tit. I. §. 2 gl. 4. num. 16, & 17.

Iure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV initio.

2. *Omnes actus eodem jure exercet*] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servare vellet, apud Dictatorem precibus egerit.

3. *Gotthorum regnum in Hispania*] Moris antiqui vestigium in Behetriis. vide Marianam lib. XVI.

Cùm ipsos deponerent populi quoties displicerent.] Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gotthicorum II. de Langobardis Paulus Warnafredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Iohannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & Iazygibus similia habes in excerptis Dionis.

§. XII. I. *Opponit gentes quæ in libertate essent iis qui sub regibus viverent*] Thucydides: ὁ γὰρ Τήρης οὗτος ὁ τοῦ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπὶ πλέον τῆς ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτόνομόν ἐστι Θρᾳκῶν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit ut cæteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater suasoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendum esse sententiam quo apud reges.* Iosephus antiquæ historiæ libro XIII, πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola XV, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro VI, cap. XX. de Indis: *Iam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

3. *Sua*

3. *Sua substantia ex privata*] M. Antonius ad bellum Marcomannicum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII historiæ Hispanicæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet.

4. *Hercules*] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, à se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Doriensium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' οἱ τιμῆς βασιληΐδος ἥμισυ πάσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phænix de Peleo:

πολὺν δέ μοι ὤπασε λαὸν,
Ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης Δολόπεσσιν ἀνάσσων.
Populos dedit hic mihi multos,
Vt fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translatam.* libro XXII.

5. *Attalus Rex*] Valerius Maximus: *Attalus testamenti æquitate gratus Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum; τῷ δικαιοτάτῳ τρόπῳ ῥωμαίων κεκτημένων ἐπαρχίαν, *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

6. *Appionis*] Appianus Mithridatico: Κυρήνην αὐτὴν Απτίων βασιλεὺς τοῦ Λαγιδῶν γένους νόθος ἐν διαθήκαις ἀπέλιπεν. *Cyrenem testamento reliquit Appion nothus è Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII: *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX, ipse

ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Iustino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum cIɔ Iɔ CCCCLII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius, Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Iosepho discimus, Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. XV, & XVI. Mos hic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lillybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit: Fredegarius fine Chronici. de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro V. Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit; Nicetas libro III. Vrbes ad Pontum Euxinum à Chuscino Bega Murati traditæ; Leunclavius libro I. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror; idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro XII. Iacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum; idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib. IV. Basilius Porphyrogennetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat, narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit; habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Bæotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiæ data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet; idem libro V. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus; vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, aliæ Calaritanæ ditionis donata; Bezarus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. V. Alfonsus Arragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro XXX.

§.XIII. 1. *Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur*] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit

dicit Vopiſcus Tacito. Salvianus :*Non poterat populos quos regebat per teſtamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] vide Capitulum XII conventus ad Cariſiacum ſub Carolo Calvo. Huc refer teſtamentum Pelagii quo Hiſpaniam reliquit Alfonſo & Oſmiſindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam teſtamenta improbante populo fuiſſe irrita, ut Alfonſi Arragonii; vide Marianam libro x. Et Alfonſi Legionenſis, cum is filias filio prætuliſſet; idem Mariana libro XII.

Vt principibus Antigonum commendaret] Vide rem ſimilem apud Caſſiodorum lib. VIII, epiſt. VIII, & ſequentibus. ita pacta ſucceſſionis mutuæ inter Sanctium & Iacobum Arragonenſes à proceribus firmata; Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis, qua Iohannem inſtituit hæredem; idem Mariana libro XIII. & Iſabellæ reginæ Caſtellæ; idem libro XXVIII.

Marchionatus & Comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Vrgetii §.XIV.
principatu Marianam lib. XII, cap.16.

1. *In regni tutela*] Vide Cothmannum Tomo I, Conſ. XLI, num.11. §.XV.

Conſenſus populi] Vide Marianam in Alfonſo V Legionis rege. At teſtamentum regis Iohannis de tutela & adminiſtratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio ſuo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, I.

Publice tutores conſtitutos] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni poſthumo. Iuſtinus lib. XIII.

2. *Vt rex Ægypti poſt Ioſephi tempus*] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

1. *Promittit aliqua ſubditis aut Deo*] Trajanus caput ſuum, dextram §.XVI.
ſuam, ſi ſcienter fefelliſſet, deorum iræ conſecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam ſe ſenatorem niſi ex Senatus ſententia puniturum. Anaſtaſius Imperator juravit, ſervaturum ſe decreta Chalcedonenſis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seriores Imperatores Græci Eccleſiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaele Raugabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Caſſiodorum x, 16, 17.

3. *Mutare illi nefas erat*] Ioſephus in hiſtoria Vaſthæ, διαλλαγῆναι τῇ Οὐάστῃ διὰ τὸν νόμον οὐκ ἠδύνατο. *Cum Vaſtha conciliari lege intercedente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem II, 13. de legibus regnorum in Hiſpania vide Marianam libro XX.

Hiſtoria exſtat] Tamen idem de Lethe caſtello legem à rege mutatam refert, ſed non probat.

Mortuorum accuſabatur memoria] ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερορίζουσι. *leges tyrannorum corpora inſepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus Imperator patrem ſuum Michaëlem, quod fidem Latinam ſequi cœpiſſet, mortuum ſepultura privavit, Gregoras lib. VI.

Hebræo-

Hebræorum regum] vide Iosephum de Ioramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. VIII, cap. III, & V. item de Ioaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] verba sunt: εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς ἐν Κασσαρῶν χώρᾳ τῆς Μολοττίδος Ἀρείῳ Διῒ θύσαντες ὁρκωμοτεῖν τοῖς Ἠπειρώταις, καὶ ὁρκίζειν αὐτοὶ μὲν ἄρξειν κατὰ νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους. *Solebant reges in Cassarorum terra, quæ Molottidos pars est, Iovi Areo sacrificare ac juramentum præstare Epirotis. Iurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.*

4. *Vt tum regno cadat*] vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

5. *Tali sanctione*] aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Crommerum Polonicis XIX, & XXI. Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno CIↃ LXXIV.

§. XVII. 1. *Fieri tamen interdum ut dividatur*] vide Zazium singularium responsorum lib. II, cap. XXXI.

Si aut expresse instituatur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos consulibus dabat. vide & Gail. lib. II. Obs. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Manticam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII, tit. V, num. 4.

2. *Ipsi inter se reges populique inter se*] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Iohannem Magnum historia Suedica lib. XV, & XXIX. Crantzium Suedicorum V. Pontanum Danicorum VIII.

§. XVIII. 1. *Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur*] Adde l. I. C. de Petitionibus bonorum sublatis.

§. XX. 1. Παντελὴς μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.

Αὐτοκρατὴς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. *neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Iosephi verbis utar, οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν. *nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.*

Serviret Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Iudæis & Syris nationibus natis servituti.* Euripides Helena:

> Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.
> *Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.*

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

> Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός.
> *Nam nemo liber vivit, extra unum Iovem.*

Cui simile Lucani dictum:

> *toto jam liber in orbe*
> *Solus Cæsar erit.*

Sallu-

Salluſtius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philoſtratum libro VII: Ἀσσύριος γὰρ ὢν καὶ Μήδοις προσοικίσας οὐδὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθυμεῖται μέγα. *Aſſyrius cum ſit & Medorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat.* Iulianus contra Chriſtianos: τί με χρὴ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθερόν τε καὶ ἀνυπότακτον Γερμανῶν ἐπεξιόντα τὸ χειροηθὲς καὶ τιθασὸν Σύρων καὶ Παρθῶν καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν πρὸς ἕω καὶ μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσα τὰς βασιλείας ἀγαπᾷ κεκτημένα δεσποτικωτέρας. *Quid tibi jam ſingulatim exſequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem ſunt barbaros, multaſque gentes alias contentas ſub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

Non tibi tradidimus dociles ſervire Sabæos:
Armeniæ dominum nec te præfecimus oræ.

2. *Alium non timebat*] Idem Hieronymus epiſtola ad Ruſticam de Pœnitentia: *Rex enim erat; alium non timebat; alium non habebat ſuper ſe.*

Tuti imperii poteſtate] Paria habet ad eundem Pſalmum Arnobius minor. Vitiges apud Caſſiodorum: *Cauſa regiæ poteſtatis ſupernis eſt applicanda judiciis, quando quidem illa à cælo petita eſt, ita ſoli cælo debet innocentiam.*

3. *De propheta*] *Non capit Prophetam perire extra Ieruſalem.* Luc. XIII, 33.

4. *Mixtum aliquid ex regis & procerum poteſtate*] Laonicus Chalcocondylas talia ait eſſe regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. V. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magiſtratus à rege creatos, nec præſidia impoſita niſi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios eſſe pleno cum jure, alios ſub legibus etiam Iudæis, Levi Gerſonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane ſcribit Plinius lib. VI, cap. XIII: *Eligi regem à populo ſenecta clementiaque, liberos non habentem, &, ſi poſtea gignat, abdicari, ne fiat hæreditarium regnum. Rectores ei à populo* XXX *dari, nec niſi plurium ſententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem eſſe ad populum,* LXX *judices dari. Si liberent ii reum non amplius* XXX, (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam eſſe dignitatem, graviſſimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, ſi quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, ſed adverſantibus cunctis & commercia etiam ſermonis negantibus.* Servius ad illud IV Æneidos: *Populumque patreſque, Quidam hoc loco volunt tres partes Politiæ comprehenſas, populi, optimatium, regiæ poteſtatis. Cato enim ait de tribus iſtis partibus ordinatam fuiſſe Carthaginem.*

6. *Si patres auctores fierent*] Plutarchus Coriolano: ὁ δῆμος ἄκυρος ἦν τῆς ψήφου καὶ νόμον τι ποιεῖν ἄνευ προβουλεύματος. *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi niſi Senatus præceſſiſſet auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica ſuis temporibus obſervat Chalcocondylas libro V.

3. *Sic populi fœdere inferiores*] vide Cardinalem Tuſchum PP. concl. CIↃCCCCXXXV. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι ſuique juris Perſis militabant, apud Agathiam libro III. Sic Irene conſilium fuit, inter mariti liberos ita partiri imperium, ut poſt natos faceret §. XXI.

δοῦτε-

δεύτερες μὲν κατὰ τὸ τῆς τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμες δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἐκείνες, *dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenæque potestatis.* Vide Crantzium Saxonicorum x, de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro v: Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.*

6. *Conventum sociorum*] Talis conventus vocatur κοινοδίκιον in vetere columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Priansiorum & Hieropotamiorum.

7. *Et Scipio*] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

8. *Ad ordinandum statum Liberarum civitatum*] Plinius epistolarum VIII, 24.

10. *Sub umbra fœderis*] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, συμμαχίαν ὑποκορίζεσθαι, *molle servitium*, vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si libet, Fredericum Mindanum de processibus lib. II, cap. XIV. n. 3. Zieglerum §. Landsassinum. 86. Gailium libro II, observatione LIV, num. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gotthi quid à Francis cum tempore expectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Iustiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum II.

§. XXII. *Qui vero certum quid pensitant*] Persæ pecuniam annuam ab Iustiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gotthicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

Hebræorum reges] Iosephus libro XV: οὐ γὰρ ἔφη καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγενημένων εὐθύνας ἀπαιτεῖν. οὕτω γὰρ ἂν οὐδὲ βασιλεὺς εἴη· δόντας δὲ τὴν τιμὴν καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτεξουσιάζοντας ἐᾶν αὐτῇ χρῆσθαι. *Negabat Antonius rectum esse, regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint, etiam potestate quam liberrime uti eum sinant.* Chrysostomus II. de Eleemosyna: ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχὴν, οὔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὔτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν. ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἄρχοντας δεχόμενοι· τὰ πολλὰ χοῦ δὲ τοῖς ἰδίοις κεχρημένοι νόμοις καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἁμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. *Iudæi, ex quo retro ferri res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.*

§. XXIII. 2. *Quod nunc Feudum ligium vocant*] Vide Baldum proœmio Digestorum, Nattam consilio CCCC LXXXV.

§. XXIV. *Demetrius*] vide Plutarchum Demetrio.

CAPVT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. *Statu quæstionis.*
II. *Bellum in superiores, qua tales, ordinarie licitum non esse, jure naturæ.*
III. *Nec concessum lege Hebræa.*
IV. *Minus etiam lege Euangelica: quod probatur ex sacris literis.*
V. *Et factis Christianorum veterum.*
VI. *Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.*
VII. *Quid sentiendum si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas.*
VIII. *Ius belli dari posse in principem populi liberi.*
IX. *In regẽ qui imperium abdicaverit.*
X. *In regem qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum.*
XI. *In regem qui manifeste totius populi hostem se ferat.*
XII. *In regem post amissum regnum ex lege commissoria.*
XIII. *In regem qui partem duntaxat imperii habeat, pro ea parte quæ ipsius non sit.*
XIV. *Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.*
XV. *Invasori alieni imperii quatenus parendum.*
XVI. *Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis.*
XVII. *Ex lege antecedente.*
XVIII. *Ex mandato jus imperandi habentis.*
XIX. *Cur extra hos casus id non liceat.*
XX. *In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.*

I. 1. BEllum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in Regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniæ & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores, ab iis qui summæ potestatis auctotitate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur. *L. devotum C. de Metatoribus. lib. XII.*

3. Illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at siqua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam à se injuriam jus

habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Eurip. Cyclope.

Θεμιστεύει δ' ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων.
Dant conjugibus jus
Quisque suis sobolique.
Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
* *Confusa turba, nemo ubi audit neminem:*

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

2. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *Generalle pactum est societatis humanæ,* inquit Augustinus, *Regibus obedire.*

Æschylus: Τραχὺς μόναρχος κ' οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.
Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles: Ἄρχοντές εἰσιν, ὥσθ' ὑπεικτέον. τί μή;
Nam principes sunt: obsequendum. quippe ni?

Euripides: Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν.
Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc est; *Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Hîc quoque
Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca: *Æquum atque iniquum regis imperium feras:*

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:
Ἀλλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν,
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.

Et quod apud Sallustium est: * *Impune quidvis facere, id est regem esse.*

L. Milites. §. Irreverens. D. de re mil. Rufus legibus militaribus c. XV.

3. Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive unius qui summo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ constare non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare volenti se centurioni restiterit, si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud Aristotelem est, εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι. *si magistratum gerens aliquem verberavit, reverberandus non est.*

Deuteron. XV. 1, 12. Iosue. 1, 18. 1 Samuel. VIII, 11.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur qui inobediens fuerit, aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi à Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de offi-

cio

cio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo eximium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est * non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla exstarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

Deuteron. XVII. 14.

L. Ius pluribus. D. de Iust. & iure.

IV. 1. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit à suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat.

Rom. XIII.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit. * *Sint quibus imperes*, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alterum vivum deglutiret:* qui sensus & apud Chrysostomum: τῶ πόλεων τοὺς ἄρχοντας ἄν, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίοντες, *nisi rectores civitatum essent, feriorem feris viveremus vitam, non mordentes tantum, * sed & vorantes alios alii.*

3. Quod si quando nimia formidine aut iracundia aliisve affectibus transversi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo quæritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet

L. τὸ γὰρ. D. de legibus. L. III. in fine. D. de pet. hæred. Livius lib. XXXIV.

tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.*

Lib. VII. de benef. c. 16.

4. Locum & hic habere debet illa nunquam satis memorata Periclis * apud Thucydidem sententia : *Sic existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem quæ tota recte se habeat, quam si qua privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim laboret. qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen eversa, pereat & ipse necesse est: Contra vero, etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris salutem proditis reipublicæ ?* Quem sensum

Lib. XXVI. breviter ita explicat Livius : *Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo tua nequicquam serves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢ τὸ κοινὸν τιθῆται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον, *Quod commune est connectit civitates, quod singulorum dissipat; quare & publice & privatim utilius est ut publica magis quam privata curentur.* Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ὢν στασιάζει πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: *qui in bello contra ducem seditiose se gerit, facit hoc cum suæ salutis periculo.* Eodem & illa Iamblichi pertinent : *Non disjuncta est privata utilitas à publica, imo in bono communi singulare etiam continetur : & ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium.*

5. In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: οὐ μήν τοι καὶ ἐγὼ οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήριόν τι γενέσθαι ποτέ, εἰ τὸ ταχθὲν ὑπηρετεῖν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. σκέψασθε δὲ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι. ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευτῶν ἀμελήσωσι. τίς ὑγίεια νοσοῦσιν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι. τίς δ' ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι. φύσει τε γὰρ ἀναγκαῖά τινα καὶ σωτήρια τῷ μὲν ἄρχειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ ἄρχεσθαι τέτακται. *Esse vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parere positum est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia, si à junioribus senes spernantur : unde sanitas ægrotantibus, si non per omnia Medicis pareant : quid tuti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.*

I Epist. II, 18. 6. Paulo comitem addamus Petrum ; cujus hæc sunt verba : *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus. quæ enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis ? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, * hoc cedit vobis gratiæ apud Deum.* Confirmat mox hoc à Christi exemplo.

Idem-

idemque ſenſus in Clementis conſtitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην κατὰ φόβον θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus Deum timens ſimul bene hero ſuo velit, quamvis impio, quamvis injuſto.* Notanda hic duo: quod dicitur ſubjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod ſequitur, ei fundamento ſuper ſtructum, non minus ſubditorum quam ſervorum officium reſpicit. Ac deinde talem à nobis requiri ſubjectionem quæ injuriarum patientiam ſecum ferat: ſicut de parentibus dici ſolet,

* *Ames parentem, ſi æquus eſt: ſi non, feras.*

Et Eretrienſis quidam adoleſcens qui Zenonis ſcholam diu frequentaverat, quid ibi didiciſſet rogatus reſpondit; ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram* Lib. XV. *patris ferre.* De Lyſimacho Iuſtinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium eſt: *Ut parentum ſævitiam, ſic patriæ,* Lib. XXVII. *patiendo ac ferendo leniendam eſſe.* Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia:* Annal. XVI. & alibi: *bonos Imperatores voto expetendos, qualeſcumque tolerandos.* Apud Hiſt. VI. Perſas, laudante Claudiano:

Quamvis crudelibus æquo
Paretur dominis.

V. 1. Nec ab hac lege Domini diſcedit * conſuetudo veterum Chriſtianorum, optima legis interpres. Nam quanquam peſſimi ſæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis ſe opponerent, nunquam tamen eorum conatibus ſe adjunxerunt Chriſtiani. In Clementis conſtitutionibus eſt βασιλείᾳ οὐ θεμιτὸν ἐπανίστασθαι, *regiæ poteſtati reſiſtere nefas.* Tertullianus Apologetico: *Unde Caſſii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot * Sigeriis* (ſic diſerte habet manuſcriptus qui eſt apud omni laude ornatiſſimos juvenes Puteanos) *ac Parthenüs audaciores? De Romanis, ni fallor, id eſt de non Chriſtianis.* De Palæſtrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæſtritæ; quo tamen Imperatore vix quiſquam fuit ſceleratior. Parthenius, cujus factum itidem deteſtatur Tertullianus, erat ille qui peſſimum Imperatorem Domitianum oppreſſerat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde ſanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quaſi pro reipublicæ caritate, ſumpſerant in Syria Peſcennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Chriſtianis diſplicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majeſtatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani.* Caſſiani illi erant qui ſecuti erant Avidium Caſſium, virum egregium, qui in Syria ſumtis armis cauſabatur Rempublicam ſe ire reſtitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.

2. Ambroſius, cum injuriam non ſibi tantum, ſed & gregi ſuo, & Chriſto fieri crederet à Valentino Valentiniani filio, populi ſatis conci-

Lib. V, orat. in Auxent.

cõncitati motu ad resistendum uti non voluit. * *Coactus*, inquit, *repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. aliter nec debeo nec possum resistere.* Mox: *Exigebatur à me ut compescerem populum: referebam, in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & Ecclesiæ gravem, uti noluit. Sic Iulianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lacrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον, *quia solum hoc contra persequutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Iuliani non tantum in Christianos erat injuria, sed & rempublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Necesse est propter hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi* (rectores) *auferre voluerint.*

Theodoret. hist. Eccles. lib. V. c. 4.

Orat. I. in Iulianum.

Prov. 74.

VI. Inventi sunt nostro sæculo viri, eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt locum habere in privatis, * non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus cujus summum est imperium; imo & peccare eos ni id faciant. quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum.

Averr. V. Metaph. tom. 6.

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ὑπαλληλισμός, non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud,

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

c. qui resistit. XI. qu. 3.

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid jusserit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prælatus est.* Et hoc ejusdem de Pilato: *Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.*

Ad Iohan.

1. Ep. II, I.

3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi aliter magistratibus: Regi, ut super-

supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt ut regibus vim ullam opponerent, nisi siqui à Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. *1 Samuelis xv, 30.*

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quaterus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

5. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu.

VII. 1. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus à sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre; *periculum animæ impellit sabbatum:* & Iudæis apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς ἥκομεν: *in certissimum vitæ periculum adducti sumus.* Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit. *Dion. l. VI.*

2. Non nego à lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi sub certo mortis periculo, ut * de statione non deserenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent &

debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex de qua agimus pendere videtur à voluntate eorum qui se primum in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coiisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo.

1 Pet. II. 13.

4. Barclajus regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit ut interim & communis boni respectum non deserat, vix ausim. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit; quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed simul illud notandum est, non factum id à Davide, nisi postquam & Ionathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat.

Lib. III. adv. Monarchom. c. 8. Lib. VI. c. 23. & 24.

1 Samuel. XXII. 2. & XXIII, 13.

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt quasi Antiochus non rex sed invasor fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jampridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Iudæi primum à Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum * totum impe-

imperium ad Macedonas devenit. Hinc Iudæi Tacito vocantur, *Dum Assyrios penes Medosque & Persas Oriens fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Iudæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati. *Hist. I. l. v.*

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum à Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: *Diis*, id est Iudicibus summis, *non maledices, & * Principi in populo tuo non maledices.* in qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, * *Obstabat*, ait, *plena divinorum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.* *I Samuel. XXVI, 9. Deuteron. XXII, 28. Lib. II.*

7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum. quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: ὁ κακηγορῶν τ̃ ἄρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει. *Qui rectori maledicit, * in civitatem est injurius.* quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum: *Sect. XI. I Samuel. XXIV, 6.*

Περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν,
μή τι πάθοι.

* *Nam pro populi pastore timebat*
Nequid ei accideret.

Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes quæ sub regibus sunt pro Deo colunt.* * Artabanus Persa: ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾷν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν, εἰκόνα Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν, *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.*

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: *I Petr. IV, 12, 13, 14, 15, 16.*

ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus.

9. Quare Christianis veteribus, qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprianus, & aperte prædicat; *Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas. * Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim majestati ejus, qui tam contemtum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem.* Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat cui bellare fas est; non enim fas est omnibus.* Ejusdem est illud: *Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justi examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare nisi salutem pro salute contemnere.*

Ad Demetrianum.

Lib. V.

Lib. 6, *qu.* 10. *in Ios.*

Ep. CLXVI.

De Civit. Dei l. XXII.

10. Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Iohannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus

mianus decimum quemque jussit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt exsecuti.

11. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritii dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemtum vagina Apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: *Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperaremus præceptis, nisi instituti legibus Christianis dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

12. Tum Exuperius legionis signifer sic eam allocutus ibidem narratur: *Tenere me, commilitones optimi, sæcularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est præliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio, * Tenemus ecce arma & non resistemus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere præoptamus.* Et postea; *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus, sed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justi punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum* (male editur *multorum*) *esse soleat quod multitudo delinquit.* In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: *Cædebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.*

14. * Valens impie & crudeliter sævit in eos qui secundum sacras literas & Patrum traditionem τὸ ὁμοούσιον profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo, nunquam se armis tutata est.

15. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse à Christo pronuntiatur. Dixi- I Petr. II. 21. Matth. X. 39. Luc. XII. 33.

Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquunt.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furiis surrexit Etruria justis:*
Regem ad supplicium præsenti morte reposcunt.

IX. Secundo, si rex, aut alius quis, imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est qui eam tractat negligentius.

Lib. IV. c. 16. X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt nullum habent juris effectum. Vnde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Iurisconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex reipsa etiam tradere regnum aut subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium: aliud habendi modus, qui ne mutetur obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.*

Instit. de usuf. §. fruitur. L. usufructus, D. de jure dotium.

Lib. II. controv. 9.

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis justa opponi poterit, quia eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam partem tuendi. quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septi-

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, * ut certo eventu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeri non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat & jus pactis imminuere.

XV. 1. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Sullæ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ.* Et mox: *Expediebat ægræ quasi sauciæque reipublicæ requiescere quomodocumque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.*

Vict. de pot. civ. n. 23. Suares de legib. lib. III, c. 10. n. 9. Lessius de just. & jure, l. II, c. 29. dub. 5, n. 73.

† *Lib. II. cap. I.*

2. In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

XVI. 1. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides illi data, sed sola vi retineatur possessio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui à quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis,* inquit Tertullianus, *& publicos hostes omnis homo miles est.* Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

Apolog.

C. quando liceat unicuique. l. I.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum censeo, si ante invasionem lex publica exstiterit quæ unicuique potestatem facit occidendi eum qui hoc aut illud quod in aspectum cadit ausus fuerit; puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piræeo, in eos qui statum popularem sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ * lex Valeria, si quis injussu populi magistratum gereret: & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet. qui creassent, eum jus fasque esset occidi.

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si diserta auctoritas accedat ejus qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum pue-

II Paral. XXIII.

rorum

rorum tutores, qualis Ioaso erat Iojada, cum Athaliam regno depelleret.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerumque sequi solent iis violatis aut interfectis qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, χεῖρον εἶναι μοναρχίας ἀνόμου πόλεμον ἐμφύλιον, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo*. Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur.* Ajebat T. Quintius satius fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis perituræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse.

Liv. lib. XXXIV.

2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc σκέμμα πολιτικὸν Ciceroni, εἰ τυραννουμένης τῆς πατρίδος παντὶ τρόπῳ τυραννίδος κατάλυσιν πειρατέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit*: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:

Lib. IX ad Att. epist. 4.

* *Detrahimus dominos urbi servire paratæ.*

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, ἐλευθερώσων ἀπὸ τῶν τυραννούντων, *ut eam à tyrannis liberem.*

App. civ. I.

3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba Latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti neque patriæ afferri oportere.* Qui sensus & apud Sallustium exstat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia portendant.* Vnde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τῷ σοφῷ καὶ νοῦν ἔχοντι διὰ φαύλους καὶ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταράττεσθαι μὴ καθήκειν: æquum non esse ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat. Huc & Ambrosii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantiæ magis facere causa quam misericordiæ, & graviora inferre vulnera dum minoribus mederi desideramus.* Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem.

Epist. fam. lib. I.

Bello Iug.

De Off. II. c. 2.

2. 2. q. 42. art. 2.

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. nam aperte testatur sacra auctoritas, hunc à Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequebatur, ut per Iehun in Ioramum.

Iud. III. 15. Nehe. IX, 27. II Reg. IX.

XX. Maxime autem in re controversa judicium sibi privatus sumere

mere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferebat, id est, quia in possessione erat imperii. *Matthæi* XXII. 20.

Annotata ad Caput IV.

1. C*Onfusa turba, nemo ubi audit neminem*] De Bebriciis similia prodidit Valerius: §. II.

non federa legum
Ulla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

2. *Impune quidvis facere, id est regem esse*] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Iosepho modo adduximus.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: πότε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑπωπτεύθημεν; πότε δ' οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνομίσθημεν, τὰ δ' ἐπιτηδεύματα, οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα, οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὔνοιαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν; *Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?* §. III.

2. *Tranquillitas publica*] Bene Chrysostomus: συνεργός ἐστι σοι, συμπράττει σοι. princeps nimirum Euangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas. §. IV.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumsit Augustinus lib. III, cap. 28 de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: ἐὰν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τὴν εὐταξίαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris.* Deinde: μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴποις, εἴ τις κακῶς τῷ πράγματι κέχρηκεν. ἀλλ' αὐτῆς βλέπε τῆς διατάξεως τὴν εὐκοσμίαν, καὶ τὴν πολλὴν ὄψει τοῦ ταῦτα ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντος σοφίαν. *Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos κἂν ἀνέλῃς αὐτὰς (τὰς ἀρχὰς) πάντα οἰχήσεται· καὶ οὐ χώρα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἀγορά, οὐκ ἄλλο οὐδὲν στήσεται, ἀλλὰ πάντα ἀνατραπήσεται τῶν δυνατῶν τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. *Magistratus si abstuleris, perierint omnia; non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud. evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior.* idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

4. *Apud Thucydidem sententia*] lib. II. quicum bene convenit illud Ambrosii libro III de officiis: *Eadem singulorum est utilitas quæ universorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatim interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit.* L. Actionis §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. C. de Caducis tollendis.

6. *Hoc cedit vobis gratiæ apud Deum*] Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non, feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus tum II ad Timotheum, tum libro v adversus Iudæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

1. *Con-*

§. V. 1. *Consuetudo veterum Christianorum*] Ad quam pertinet canon XVIII Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo: Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suessionensis canone V.

Sigeriis] Xiphilinus Domitiano. ἐπίθεντο δὲ αὐτῷ καὶ συνεσκευάσαντο τὴν πρᾶξιν Παρθένιος ὁ πρόκοιτος αὐτοῦ καὶ Σιγήρος (male Σίγηρος) ἐν τῇ προκοιτίᾳ καὶ αὐτὸς ὤν. *Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse è cubiculariis.* Martialis libro IV:

Sigeriosque meros, Partheniosque sonas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

2. *Coactus repugnare non novi*] Inseruit Gratianus causa XXIII, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXXIII: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola: *Si in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens, nec Regem, nec Duces, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

§. VI. 1. *Non etiam in magistratibus inferioribus*] Petrus Martyr ad Iudicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Iunius Brutus. Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species intermedia] genus speciale Senecæ epistola LVIII.

2. *Ordo & ὑπαλληλισμὸς*] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chrysostomum I ad Corinth. XIII, 3.

Augustini] habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

5. *Verum principem gerere*] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

§. VII. 1. Σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν] Maccabæorum lib. I. c. 9. 10 43, & 44: καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τοῦ Ἰορδάνου ἐν δυνάμει πολλῇ. καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν τοῖς παρ' αὐτοῦ. ἀναστῶμεν νῦν καὶ πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. οὐ γάρ ἐστι σήμερον ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. *Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Iordanis ripas ipso die sabbati. Ionathan autem suis dixit: surgamus nunc, & pro vita pugnemus, neque enim nostra res se habent ut heri & nudius tertius.*

2. *De statione non deserenda*] Vide Iosephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius: παρὰ ῥωμαίοις θάνατος ἦν πρόστιμον τοῦ ἐφεδρείας λιπόντι τὴν τάξιν.

5. *Totum imperium ad Macedonas devenit*] Iustinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Persarum Iudæos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere, diuque in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

6. *Principi in populo tuo non maledices*] Ioabus Semeiæ apud Iosephum: οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καταστάθεντα βασιλεύειν; *An non moreremeris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit?*

Obsta-

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Iosephus de Davide: μετανοήσας δ' εὐθὺς οὐ δίκαιον εἶπε φονεύειν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. *Sed statim pœnitudine ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: Τὸν ὑπὸ θεοῦ κεχειροτονημένον βασιλέα δεινὸν ἀποκτεῖναι κἂν ᾖ πονηρός. ἥξειν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ δόντος τὴν δίκην. *Horrendum, regem quamvis malum interficere. pœnam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

7. *In civitatem est injurius*] Iulianus Misopogoris: καὶ γὰρ οἱ νόμοι φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, ὥστε ὅστις ἄρχοντα ὑβρίζει, ἐκ περιουσίας τοὺς νόμους κατεπάτησεν. *Sunt enim leges severæ pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII: *Hanc esse conditionem omnium qui administrationem reipublicæ aggrediuntur, ut ea quæ maxime pertinent ad salutem communem cum quadam sui invidia efficere cogantur.* vide ea de re Liviæ verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysostomus I ad Tim. I: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui: at si quis pastorem de medio sustulerit, ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendi amandique reges, & se suaque jactandi quocunque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit* (quod ipsum late ibi exsequitur) *sic hæc immensa multitudo unius animæ circumdata illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant*, &c. Adde quæ infra, lib II, cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

9. *Innocentes nocentibus cedunt*] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Ejusdem hæc libri primi epistola I: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.*

11. *Mauritius*] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Iustini in novam Corbeiam: *Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cœlis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentiæ speculum.* De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VII, 16.

12. *Tenemus ecce arma & non resistimus*] Similia sunt illa Iudæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἄοπλοί ἐσμεν ὡς ὁρᾷς, παραγγελλομένους δὲ αἰτιῶνταί τινες ὡς πολεμίους. ἃ δὲ ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεστράφημεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύνανται, παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς εὐσκόπους τοῖς θέλουσιν ἀποκτείνειν βολάς. & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut*

vides,

vides. & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volent occidere.

14. *Valens*] Vide excerpta ex Iohanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peiresii.

§. VIII. *Vt Lacedæmone*] Plutarchus Lysandro: οἱ Σπαρτιᾶται τῷ βασιλεῖ δίκην προσέγραψαν θανατικήν, ἣν οὐχ ὑποστὰς ἐκεῖνος εἰς Τεγέαν ἔφυγε. *Spartiatæ regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: ἀνθίστησι Σπαρτιᾶται βασιλεύοντας ἐνίους ἀφείλοντο τὴν ἀρχὴν, ὡς οὐ βασιλικοὺς, ἀλλὰ φαύλους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας. *quibusdam regibus Spartiatæ regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus.* de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mosynæci regem inedia puniebant. Mela libro II.

Furiis surrexit Etruria justis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

Quos justus in hostem
Fert dolor.

§. XI. *Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur*] Pari de causa tribunus plebis qui sit ipso jure desinere esse talem ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Iohannes Major in librum IV Sententiarum dicit, non posse populum à se abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explica ex his quæ hoc loco dicuntur.

§. XII. *Si hoc aut hoc rex faciat*] vide de regno Arragoniæ Marianam libro VIII.

§. XIII. *Partem alteram populus aut Senatus*] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wencesl ii historiæ libro x. Adde Azorium institutionum Moralium lib. x. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgensem de Henrico IV.

§. XIV. *Vt certo eventu resisti regi possit*] Exempla vide apud Thuanum historiarum CXXXI, in narratione anni cIↄ Iↄc IV; & libro CXXXIII, in anno cIↄ Iↄc V. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni cIↄ CCC XXXIX, in Brabantia & Flandria. narratione anni cIↄ CCCC LXVIII, in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicorum XXIV. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV, libro IX.

§. XVII. *Lex Valeria*] Plutarchus Publicola: ἄνευ κρίσεως κτείνειν τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. *ut injudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupisceret.* mox addit: εἴ τις ἐπιχειροίη τυραννεῖν Σόλων μὲν ἁλόντι τὴν δίκην ἐπιτίθησιν, ὁ δὲ Ποπλικόλας καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἀνελεῖν δίδωσι. *Solon ei qui dominatum invadit deprehenso diem dici vult. ac Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.*

§. XIX. 1. *Tyrannum Nabidem relinqui*] Quod Plutarchus in T. Quintii vita sic explicat: ὡς ἑώρα σὺν κακῷ μεγάλῳ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ἀπολούμενον τὸν τύραννον. *Cum videret sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui.* Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset

Σκίρ-

Σβεννύντας ποτὲ τῆνδε τυραννίδα, χάλκεος ἄρης
Εἷλε, Σελινοῦντος δ᾽ ἀμφὶ πύλας ἔπεσον.

Hos dum Marte parant dominatum exstinguere, sævus
Ante Selinuntis mœnia Mars rapuit.

Responcisse, δικαίως τεθνήκασιν οἱ ἄνδρες. ἔδει γὰρ ἀφεμένους ὅλαν αὐτὰν καταναλωμένην. *Merito viri illi periere. exspectare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflagraret.*

2. *Detrahimus dominos urbi servire paratæ*] Plutarchus Catone Maiore de Antiocho Magno: ἐποιήσατο αἴτιον τοὺς Ἕλληνας ἐλευθεροῦν, μηδὲν δεομένους. *Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

Quia eius imaginem nummus præferebat] certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro XVIII. §. XX.

CAPVT V.

Qui Bellum licite gerant.

I. *Belli causas effectrices alias esse principales in sua re.*
II. *Aut in aliena.*
III. *Alias instrumentales, ut servos & subditos.*
IV. *Natura jure neminem à bello prohiberi.*

I. VT in aliis rebus ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ. *L servus. D. de servis export. Cic. lib. II. off. ex Panætio. DD. ad l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohibemus. C. de jure fisci.*

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coëunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quirites, & quiritari.* [a] Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et * Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret. *[a] Rhet. ad Alex. c. 3. Bart. in l. Vt vim. D. de justit. & jure. n. 7. & 8. Ias. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. §. jus gent. eodem: Bart. ad l. hostes. D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & in c. olim de rest. spol. n. 16. Panor. n. 18. Sylvest. in verbo bellum, q. 8.*

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est:

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum, qui custoditi undique
Iussique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti hoc vero Ἀδικουμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ μὴ παριέναι. τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτο δίκαιον καὶ ἀγαθόν. *Injuria oppressos defendere pro viribus oportet. & non negligere: illud enim justum bonumque est.* Quod sic explicat [a] Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet auxilium.*

Lib. VI. L. cum summus, C. de agricolis, lib. XI.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σκήνεος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο. *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis.

Arist. lib. I. de moribus. cap. 10. L. Gracchus. C. de adul. Sen. I. con. 4. Th. 2. 2. 40. art. 2. Sylvest. de bello. p. 3.

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunto: nam quæ specialia sunt suis locis tractabuntur.

Annotata ad Caput V.

§. II. I. SOlon] Verba hæc Plutarchus refert: τῶν πόλεων κάλλιστα οἰκεῖται ἐκείνη ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας. *Civitatum illa felicissime colitur, in qua qui injuriam non sensere ei qui sensere se opponunt, & injuriam cœptantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti: *Prætorquete injuriæ prius collum, quam ad vos perveniat.*

Romæ servos] Servius ad IX Æneidos.

§. IV. *Clericos*] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Iosepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum. dist. V, & causa XXIII, quæstione VIII. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

HVGONIS GROTII DE IVRE BELLI AC PACIS LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

I. *Causæ belli justificæ quæ dicantur:*
II. *Eas oriri ex defensione, exactione ejus quod nostrum est aut nobis debetur, aut ex pœna.*
III. *Pro vita defendenda bellum esse licitum:*
IV. *Contra aggressorem solum:*
V. *In periculo præsente, & certo, non opinabili:*
VI. *Item pro integritate membrorum:*
VII. *Maxime pro pudicitia.*
VIII. *Licite omitti defensionem.*
IX. *Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.*
X. *Interfectionem Christianis non esse licitam ad arcendam alapam, aut contumeliam similem, aut ne fugiatur.*
XI. *Pro rebus defendendis interfectionem non esse illicitam jure naturæ:*
XII. *Quatenus ea permissa sit lege Mosis:*
XIII. *An & quatenus Euangelica lege permissa sit.*
XIV. *An lex civilis, interfici aliquem defensionis causa permittens, jus det, an solam impunitatem, cum distinctione explicatur.*
XV. *Quando licita esse possit singularis dimicatio.*
XVI. *De defensione in bello publico:*
XVII. *Eam non licitam ad imminuendam duntaxat potentiam vicini:*
XVIII. *Nec in eo qui justam bello causam dedit.*

I. 1. VENIAMVS ad causas bellorum, justificas intelligo: nam sunt & aliæ quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione justi: quas inter se, & à * belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accurate distinguit Polybius. At quamquam manife- III. *Hist.*
stum & harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rho- *Lib.* xlv.
diorum oratione: *Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra quia justa sint præ vobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu ἀρχὰς πολέμων dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat * προφάσεις & ἀρχάς.

2. Hæ justificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem; πρῶτον ὑμῖν προσήκει *Lib.* VIII.
σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ποιήσητε τοῦ πολέμου πρόφασιν. *Id primum vobis curan-*

curandum arbitror, ut piam & justam accipiatis belli causam. Et hoc Demosthenis: ὥσπερ οἰκίας, οἶμαι, καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς * ὑποθέσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. *Sicut in domibus, & navigiis, rebusque similibus, quæ substernuntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.* Nec minus hoc Dionis Cassii: δεῖ δὲ τοῦ δικαίου πᾶσαν ἡμᾶς πρόνοιαν ποιεῖσθαι. μετὰ μὲν γὰρ τούτου καὶ ἡ παρὰ τῶν ὅπλων ἰσχὺς εὔελπίς ἐστιν. ἄνευ δ' ἐκείνου βέβαιον οὐδὲν κἂν παραυτίκα τις κατορθώσῃ τι ἔχει. *maxima nobis justitiæ habenda est ratio: quæ si adsit, vis bellica spem bonam præbet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex sententia succedant.* Et illud Ciceronis: *illa bella injusta sunt, quæ sunt sine causa suscepta.* qui & alibi Crassum reprehendit, quod Euphratem transire voluisset * nulla belli causa.

Olynth. II.
Lib. XII.
De repub. lib. III.

3. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compescimus & singulas cædes? quid bella & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque scitis sæva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim.* Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vacant, ni causa subsit; ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Senecæ latro, Lucano prædo appelletur, Indorum quoque sapientibus ἀπόθαλος, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Iustinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc pertinet: *Remota justitia quid sunt regna nisi magna latrocinia.* Convenit talibus Lactantii illud, *inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen virtutis opponunt.*

Ep. XCVI.
Aur. l. VII.

4. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest nisi injuria. *Iniquitas partis adversæ justa bella ingerit*, inquit idem Augustinus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικίαν dixisset, cum vellet dicere ἀδίκημα. Sic in Romano Feciali carmine: *Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

De Civ. Dei lib. IV. c. 4.
Lib. I. de falsa relig.
De Civ. IV.

II. 1. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit. unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis debetur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capitibus nascuntur conditiones cæteræ. Factum ut puniendum parit accusationem & judicia publica.

Sylvest. de bell. c. 1. n. 2.
Bald. ad l. 2. C. de servit. & aqua. nu. 71.

2. Plerique bellorum tres statuunt causas justas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia quæ defendi, repetique, & ulcisci fas sit:* in qua enumeratione nisi vox recuperandi sumatur laxius, omissa est per-

Wilh. Matt. de bello justo & licito.
† Liv. lib. V.
Alcib.

persecutio ejus quod nobis debetur; quam non omisit Plato, cum dixit bella geri non modo si quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit: *Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens: Redde quod debes.* Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec solverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit.* & apud Sallustium in historiis: *Iure gentium res repeto.* Augustinus cum dixit: * *Iusta bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias:* vocem ulciscendi generalius sumpsit pro eo quod est demere: quod & sequentia ostendunt, in quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio: *Sic gens & civitas petenda est, quæ vel vindicare neglexerit quod à suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.*

Lib. III. de benef. c. 14.

Liv. lib. I.

Lib. VI. q. 10. Iosue.

3. Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accusabat, ὅτι προεγκάρχεται τοῦ πολέμου μηδὲν ἀδικηθεῖσα: *quod bellum inchoaret nulla accepta injuria.* Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne à quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles Apodicticon II, cap. II. πολεμοῦσι γὰρ τοῖς πρότερον ἀδικήσασι: *Bellum sumi solet in eos qui priores injuriam fecerunt.* De Abiis Scythis [a] Curtius: *Iustissimos barbarorum constabat. armis abstinebant * nisi lacessiti.* Prima igitur causa justi belli est injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

Liv. lib. V.

[a] Lib. 12.

III. Si corpus impetatur vi præsente cum periculo vitæ non aliter vitabili, [b] tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime probata, ostendimus bellum aliquod privatum justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est [c]. Quare etiamsi ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod insania aut insomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus, non eo tolletur jus se tuendi, cum sufficiat quod ego non teneor id quod ille intentat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

[b] Sylv. in verbo Bellum. part. I. n. 3. & p. 2.

[c] Bart. ad l. ut vim D. de just. & jur. Bal in rep. l. I. C. unde vi. Bann. 2. 2. q. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. IV. disput. 5. art. 10. Valent. 2. 2. disp. 5. q. 10. p. 7.

IV. 1. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri possint, disputatur [d]. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Euangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit.

[d] Card. q. 33. lib. I. Petr. Nav. l. II. c. 3. nu. 147. Cajet. 2. 2. art. 6. 7. q. 2.

2. Bene autem dictum est à [e] Thoma, si recte accipiatur, in vera defensione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si alia salutis non suppetat ratio, non liceat destinato id facere unde mors aggressoris sit secutura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quiddam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter absterreatur, aut debilitetur, quam quo intereat.

[e] 2. 2 q. 64. art. 1.

V. 1. * Periculum præsens hic requiritur, & quasi in puncto. Fateor quidem si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat

eum id facere occidendi animo, occupari posse facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: sed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum est à Cicerone, primo de Officiis, plurimas injurias à metu proficisci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nisi id fecerit ipse aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: καὶ γὰρ οἶδα ἤδη ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ἐκ διαβολῆς, τοὺς δὲ ἐξ ὑποψίας, οἳ φοβηθέντες ἀλλήλους, φθάσαι βουλόμενοι πρὶν παθεῖν, ἐποίησαν ἀνήκεστα κακὰ τοὺς οὔτε μέλλοντας, οὔτε βουλομένους τοιοῦτον οὐδέν. *multos ego novi qui calumnia adducti aut suspicione, dum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atrocissimis malis eos affecerunt qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem.* Cato in oratione pro Rhodiensibus: *quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?* Insignis est illa apud Gellium sententia: *Gladiatori composito ad pugnandum pugnæ hæc proposita sors est, aut occidere si occupaverit, aut occumbere si cessaverit. Hominum autem vita non tam iniquis neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeas; quam nisi feceris, pati possis.* Et apud Ciceronem alio loco non minus

Cit. Quint. lib. V. de refutatione.

recte: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?* Locum hic habet illud Euripidis:

Εἰ γὰρ σ' ἔμελλεν ὡς σὺ φῂς κτείνειν πόσις,
Χρῆν καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος δῆθεν περῶν.
Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,
Voluisse sat erat & tibi, ubi tempus foret.

Lib. I.

Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μέλλον ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπαρθέντας αὐτῷ φανερὰν ἔχθραν ἤδη καὶ οὐ μέλλουσαν κτήσασθαι. *Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere, non jam futuras sed certas.* Idem Thucydides quo loco mala seditionum quæ Græcas civitates incesserant diserte explicat, ponit & hoc in vitio: ὁ φθάσας τὸν μέλλοντα κακόν τι δρᾶν ἐπῃνεῖτο. *laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter ipse occupasset.* Livius: * *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* In tales non male convenit illud Vibii Crispii à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?* Etiam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere qui facinus quod timent occupant.

Lib. III.

Lib. III.

Lib. I.

2. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici; si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse: Plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet: ut dici solet inter os & offam. quamquam non desunt & Theologi & Iurisconsulti qui indulgentiam suam longius extendant. Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret auctoribus.

Bann. q. 64. art. 7. dub. 4. Baldus in l. multu.

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum damnum membri, præsertim è præcipuis, valde sit grave, & vitæ

quasi

quasi æquiparabile: adde quod vix sciri queat an non periculum mortis post se trahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte posse.

C. de lib. caus. & in l. I. C. unde vi. Less. lib. II. c. 9. dub. 8. Soto lib. V. q. 1. art. 8. Card. in Clem. Si furiosus, de homicid. Covarr. ibid. p. 3. §. I. n. 2. Sylv. in verbo Homicidium 3. q. 4.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat controversiam vix habet, cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina * pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Iurisconsultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in Tribuno Marii à milite occiso * apud Ciceronem & Quintilianum: sed & à fœminis occisorum in historiis exstant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat *ἀμύνης νόμον τὴν εἰς σωφροσύνην ὕβρεως*, *justam defensionem ad arcendum injuriam in castitatem.*

Lib. 5. rec. sent. tit. 3. Soto d. I. q. Syl. in verbo bellum. p. 2. n. 5.

VIII. Quod autem diximus supra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant personam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbitrer ad eos quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt socii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest,

> * *Cum tot ab hac anima populorum vita salusque*
> *Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,*
> *Sævitia est voluisse mori.*

IX. 1. Contra vero evenire potest, ut quia invasoris vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ, sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam jus *Soto d. loco.* naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit quæ dictat justitia, quam expletricem diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in se continet, ut in certis circumstantiis non honestos tantum sed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas non obstringit.

2. Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius, cum ait principem *Lib. I. cont. illust. 18.* qui innocentem insultet desinere principem esse ipso facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuat. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusionem induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiamsi verum universim esset, ad rem non faceret. non enim statim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem anteponere, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa rempublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum.

3. Falsa enim & à sanioribus philosophis rejecta est opinio * existimantium amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte &

natura nostra ad eam feramur. Vt vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam caritas monet sæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regesque, & quicunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit in quem se respublica convertit.* Ambrosius: *Sibi cum quisque arbitretur gratius excidia patriæ depulisse quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Callistratus & Rutilius, hic Athenis, ille Romæ, reddi sibi penates suos noluerunt clade communi: quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. I. de Clemen. c. 4.

De Officiis III. c. 3.

Lib. VI. de Benef. c. 37.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali similis, huic quoque jus esse id arcendi cum cæde inimici sunt qui putant. Ego, si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Euangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviæ, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permissum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum.

Soto d. loco. Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homicidium. I. quæst. 5. Lud. Lopez. cap. 62.

d. §. I.

2. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Euangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo cædem recte putent admitti ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus.

Navarr. cap. 15, 4. Henr. de irregul. c. 11. Vict. de jure bell. n. 5.

3. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo,) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine, atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominiæ opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur. qua in re gaudeo me assentientem habere inter Iurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio

Soto art. 8. d q. 5. Dd. in l. ut vim. D. de just. & jure. & in l. I. C. unde vi, Vasquez d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo Bell. pag. 2. n. 4.

† In addit. ad Alex. consf. 119.

non

non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? hunc quoque occidi posse sunt qui doceant †: mendose admodum, & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

† Petr. Navarr. l. 11. c. 3. n. 376.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur, si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo prosterni. Demosthenes, oratione in Aristocratem: εἶτ' οὐ δεινὸν, ὦ γῆ καὶ θεοὶ, καὶ φανερῶς παρὰ νόμον, οὐ μόνον, παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, τὸν ἄγοντα καὶ φέροντα βίᾳ τιμᾶν ἐκ πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐξεῖναί μοι ἀμύνεσθαι; *Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinar vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat?* Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. 1. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum, & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt, quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de ratione legis ambigitur [a]. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu, discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. [b] Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ: nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verser in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure.

a Soto d. loco Matesilan. notab. 135. Ias. & Gom. Institut. de act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ibi. decimo. Less. du. XI. n. 68.

b Covar. d. loco. Aug. citat. in c. si perfodiens. de Homicid. Lessius d. cap. 9. dub. XI. n. 66.

2. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum: atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posset. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto במחתרת quod quidam transferunt *in perfossione*, alii forte melius, *cum perfossorio instrumento*: quomodo & Ieremiæ 11, 34, ea vox à doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum

igitur

L. Si pignore. § furem, D. de furtis. igitur præſumtio eſt defendiſſe ſe telo. Teli autem nomine ferrum, fuſtis, & lapis venit, ut ad hanc ipſam legem notatum à Cajo eſt. Contra ab Vlpiano proditum eſt, quod de fure nocturno dicitur, ſi quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuit, nimirum rem ſervando.

L. furtum. D. ad leg. Corn. de ſicariis. *L. Itaque. D. ad leg. Aquiliam.* 3. Eſt ergo, ut dixi, præſumptio pro eo qui furem noctu occidit: ſed ſi forte teſtes adfuerint, ex quibus conſtet non fuiſſe eum qui furem occidit adductum in vitæ ſuæ periculum, jam præſumptio iſta ceſſabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendiſſet cum clamore id teſtificaretur, ut ex Cajo diſcimus, nimirum ut ſi fieri poſſet, concurſus eo fieret magiſtratuum aut vicinorum ad auxilium & teſtimonium. Quia vero concurſus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Vlpianus ad modo indicatum Demoſthenis locum, ideo de nocturno periculo aſſeveranti magis creditur.

4. Cui ſimile eſt quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concurſum ciere potuit ac debuit. Ad ſuperiora & hoc accedit, quod etiamſi cætera eſſent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque ſint cognoſci poſſunt; eoque ſunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas ſuadet civibus ſuis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, ſed ut id ita demum liceat ſi is qui rem ſuam ſervare voluit ipſe in diſcrimen venerit. Moſes Maimonides notavit, permiſſam privato homini alterius interfectionem non aliter niſi ut ſervetur id quod eſt irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. 1. Quid vero jam de lege Euangelica dicemus: idem ab ea permitti quod permiſit lex Moyſis; an ut in aliis rebus perfectior eſt lege Moyſis, ita hîc quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat non dubito. Nam ſi tunicam & pallium deſeri jubet Chriſtus, & Paulus damnum aliquod injuſtum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio eſt: quanto magis vult res etiam momenti majoris deſeri potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiſcum ſanguine ortum? Quare ſi res ſervari poteſt, ita ut non videatur periculum eſſe faciendæ cædis, recte id quidem; ſin aliter, omittenda res eſt: niſi forte talis aliqua res ſit, ex qua vita noſtra & familiæ noſtræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur ſit ignotus, & ſpes ſit aliqua ſine cæde rem abituram.

Soto d. art. 8, Leſſ. dub. XI. n. 74. Sylv. in verbo Bellum. 2. n. 3. Lib. 1. de lib. arb. Pan. c. 2 de Homicidiis. Leſſ. d. loco. 2. Et quanquam hodie omnes ferme tam Iuriſconſulti quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici poſſe, rerum defendendarum cauſa, etiam extra eos fines in quibus lex Moſis & Romana id permittit; puta ſi fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus ſententia veterum Chriſtianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Auguſtinus, cujus hæc verba ſunt: *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi ſunt, qui pro his rebus quas con-* temni

temni oportet humana cæde polluti sunt? Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Euangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

XIV. Quæritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præstet ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare * nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet nec solet jus dare etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet, duobus modis posse contingere ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. at qui jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, sed * ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur. At publicum, quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur. at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Vnde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justi, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat,

Alb. Gent. lib. 1. c. 14.

Bal. l. 3. de rer. divis.

buat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana eſt, ut plena ſecuritas nunquam nobis conſtet. Adverſus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præſidium petendum eſt.

XVIII. 1. Nec minus illud diſplicet, quod docent, juſtam eſſe defenſionem etiam eorum qui bellum promeriti ſunt, quia ſcilicet pauci contenti ſunt tantumdem reponere vindictæ quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non poteſt: unde nec reus criminis jus habet publicis miniſtris capere ſe volentibus per vim reſiſtendi, ob metum ne plus æquo puniatur.

Alb. Gent. lib. I. c. 13. Caſt. lib. 5. de Iuſtitia.

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læſit offerre ſatisfactionem viri boni arbitratu: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non ſteriſſet, quod cum rege Aſſyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum feciſſet, & poſtea iterum bello laceſſeretur, fretus bona conſcientia vim hoſtium ſuſtinuit, & Deum habuit faventem. Pontius Samnis poſt res Romanis redditas, deditum belli auctorem, *Expiatum*, inquit, *eſt quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœleſtium fuit. Satis ſcio quibuſcunque diis cordi fuit ſubigi nos ad neceſſitatem dedendi res, iis non fuiſſe cordi tam ſuperbi à Romanis fœderis expiationem ſpretam.* Mox, *Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum ſuppliciorum judicem feram? Neminem, neque populum, neque privatum, fugio.* Sic cum Thebani omnia æqua obtuliſſent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, * bonam cauſam ab his ad illos tranſiiſſe ait Ariſtid. Leuctrica prima.

II Regum XVIII, 7. 14. & cap. XIX.

Annotata ad Libri ſecundi Caput I.

§. I. 1. BElli *principiis*] Exordia pugnæ dixit Virgilius.

Vos eſtis Romani] Certe vix ulla gens tam diu conſtans manſit in ſpectandis belli cauſis. Polybius apud Suidam voce ἐμβαίνειν: οἱ γὰρ ῥωμαῖοι πρόνοιαν ἐποιοῦντο μηδέποτε πρότεροι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν τοῖς πέλας, ἀλλ᾽ ἀεὶ δοκεῖν ἀμυνόμενοι ἐμβάλλειν εἰς τοὺς πολεμίους. *Romani ſummopere id curarunt, ne priores ipſi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut ſemper crederentur in hoſtem ire ad arcendas injurias.* oſtendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peireſianis. Ejuſdem eſt illud in excerptis legationum: Διὰ τοὺς παλαιοὺς οὐδὲν οὕτω σπουδάζειν, ὥς τε δικαίους ἐφίστασθαι πολέμους. Rurſum in excerptis Peireſianis: σφόδρα οἱ ῥωμαῖοι φιλοτιμοῦνται δικαίους ἐνίστασθαι τοὺς πολέμους, καὶ μηδὲν εἰκῆ καὶ προπετῶς περὶ τῶν τοιούτων ψηφίζεσθαι. *Valde id ſtudent Romani juſta ut bella ſuſcipiant, nihilque tale decernant ſine cauſa ac temere.*

προφάσεις] δικαιώματα dixit Procopius Gotthicorum III. Adde quæ infra hoc libro capitis XXII initio.

2. ὑποθέσεις] Sic & ὑπόθεσιν belli dixit Iulianus ſecundo de Laudibus Conſtantii.

Nulla belli cauſa] Appianus eidem Craſſo à Tribunis denuntiatum dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικοῦσι: *ne bellum Parthis inferret nulla*

nulla injuria cognitis: Plutarchus de eodem: καὶ συνίσαντο πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἴ τις ἀνθρώποις οὐδὲν ἀδικοῦσιν, ἀλλ' ἐνσπόνδοις πολεμήσων ἄπεισι. *Coibant multi, indignantes esse aliquem qui bellatum iret in homines non modo nullius injuriæ compertos, sed & pace defensos.*

3. *Publice jubentur vetita privatim*] Idem Seneca de ira II, cap. VIII: *Pro gloria habita, quæ, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, §. circa finem.

Seneca latro] locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Iustinus Martyr apologetico II: τοσοῦτον δὲ δύνανται ἄρχοντες περὶ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ λησταὶ ἐν ἐρημίᾳ. *Tantum possunt principes qui opiniones vero præferunt, quantum in solitudine latrones.* Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπὰς, σεμνοῖς ὀνόμασιν ἀρχῆς ἐπικρύπτοντες λῃστείαν ἀληθέστερον. *Qui magna furta committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea quæ reipsa nihil nisi latrocinia sunt,*

1. *Recte distinguit Plato*] Et ante eum Homerus. nam cum mulctam persolvere Proci Penelopes voluissent, ait Vlysses: §. II.

οὐκ εἴ μοι πατρώϊα πάντ' ἀποδοῖτε
ὅσσα τε νῦν ὔμμ' ἐστὶ καὶ εἴ ποθεν ἄλλ' ἐπιθεῖτε,
οὐδέ κεν ὧς ἔτι χεῖρας ἐμὰς λήξαιμι φόνοιο
πρὶν πᾶσαν μνηστῆρας ὑπερβασίην ἀποτῖσαι.

patrias non si mihi raptas
Restituatis opes, addatisque altera plura,
Abstineam fœdare manus in sanguine vestro,
Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.

Cassiodorus lib. V, epist. XXXV: *Vt qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum XVI, & XX.

2. *Iusta bella definiri solent*] Servius ad IX Æneidos de Romanis: *Cum vellebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium, proficiscebatur ad hostium fines, & præfatus quædam solemnia, clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas caussas: aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

3. *Nisi lacessiti*] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ τὸν Ἡρακλέα πάντων κρατεῖν, ἀμυνόμενον καὶ περιεπιχειρούμενον. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum lacessitus se defendit.* Iosephus XVII Antiquæ Historiæ: οἱ παρελθόντες καὶ μὴ πρὸς διανοουμένους ἄρχοντες ἀδίκων ἔργων, οἱ δέ εἰσιν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀμυνουμένους ἐφ' ὅπλα χωρεῖν. *Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi sunt qui invitos cogunt ad arma semet tutatura confugere.*

1. *Periculum præsens*] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agathiam IV. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: ὅτι ἀνεπίφθονον οἱ ἤδη εἴη περὶ τῆς ψυχῆς δι' ἐκείνους κινδυνεύοντι τι καὶ τοῦτο καὶ ἄλλο τι ἂν δρᾶσαι μᾶλλον ἢ ὑπὸ τῶν ἐχθίστων αὐτὸν διαφθαρῆναι. *Cariturum invidia si ipse jam in vitæ per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus inimicissimis perdi se sinat.* §. V.

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt] Vt Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium II.

Pudicitiam vitæ adæquet] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: §. VII.

cimo: *Proxima ab his sunt sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona.* Paulus Sententiarum v. tit. XXIII: *qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Augustinus libro I de Libero arbitrio: *Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat; vel cuipiam viro aut fœminæ ut violenter sibi stupratorem irruentem, ante aut post illatum stuprum, si possit, interimat.*

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur, interfecto eo qui filiæ ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ III. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

§. VIII. *Cùm tot ab hac anima*] Curtius lib. X: *Sed cum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.*

§. IX. 3. *Existimantium amicitiam ex sola indigentia natam*] Refutat pernitiosam hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro IV, cap. XVI.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: ἀρετῆς πρῶτον ἔργον σώζειν τὸν ἅπαντα ἄλλα σώζοντα. *primum virtutis opus servare servantem cætera.* Cassiodorus de Amicitia: *Si manus oculorum ob equito vibratum in aliud membrum senserit gladium imminentem, ipsa suum minime discrimen attendens, plus alii quam sibi timens, gladium excipit.* Post: *Proinde qui morte propria dominos suos à morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, si potius salutem animæ suæ quam liberationem alieni corporis in causa constituunt. cum enim eis conscientia dictet, quod fidem dominis suis debeant exhibere, videtur etiam consonum rationi, quod suæ vitæ corporali vitam dominorum debeant anteferre.* Deinde rursus: *Dilectione itaque, & maxime pro salute multorum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere.*

§. X. 1. *Facultatem quandam moralem*] Apollodorus lib. II, de Lino agens: ἀφικόμενος δὲ εἰς Θήβας καὶ Θηβαῖος γενόμενος ὑπὸ Ἡρακλέους τῇ κιθάρᾳ πληγεὶς ἀπέθανεν. ἐπιπλήξαντας γὰρ αὐτὸν ὀργισθεὶς ἀπέκτεινε. δίκην δὲ ἐπαγόντων τινῶν αὐτῷ παρανέγνω νόμον Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνεται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντι, ἀθῷον εἶναι. *Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interiit ab Hercule percussus cithara. nam cum Linus feriisset Herculem, iratus Hercules mortem ei intulit, reusque à nonnullis factus patratæ cædis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua insons pronuntiatur si quis nocuerit ei qui vim prior intulerit.*

§. XII. 1. *Et inde sumpta lex XII tabularum*] Addi potest lex Wisigotthorum libro VII, tit. I, cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191. lege Langobarda, qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandum se præbeat, occidi potest.

4. *Puellæ de vi in agro illata vult credi*] Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro aliqua consentire in stuprum.

§. XIII. 2. *Laxata est disciplina*] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam Ecclesia cœpit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor.* vide c. suscepimus, de homicidio voluntario & c. de his, distinct. I.

Nisi

Nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit] Contra leges quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem libro X, c. 10. Iohannem Sarisberiensem Policratici I, c. XV. Petrum Blesensem epistola CXXIX. §. XIV.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII: *Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum V: καὶ τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ εὐγνώμονα ἔχει τὴν πρόφασιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀποσείεσθαι ἔκ τε τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ἔχει τὸ θαρράλεον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Injurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat sed auferat.* §. XVI.

2. *Bonam causam ab his ad illos transiisse*] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII. §. XVIII.

CAPUT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

I. *Ejus quod nostrum est divisio.*

II. *Proprietatis exordium & progressus.*

III. *Quædam propria fieri non posse, ut mare sumtum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.*

IV. *Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem à populo occupata sint.*

V. *Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet.*

VI. *In res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat.*

VII. *Obtinere id nisi necessitas aliter sit vitabilis.*

VIII. *Nisi par sit necessitas in possidente.*

IX. *Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poterit.*

X. *Exemplum hujus juris in bellis.*

XI. *In res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem quæ nihil alteri decedit.*

XII. *Hinc jus in aquam profluentem.*

XIII. *Ius transeundi terra & amnibus, quod explicatur.*

XIV. *An mercibus transeuntibus vectigal possit imponi.*

XV. *Ius morandi ad tempus.*

XVI. *Ius habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperitur.*

XVII. *Ius habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum.*

XVIII. *Ius ad actus quos vita humana desiderat.*

XIX. *Vt ad emenda necessaria.*

XX. *Non etiam ad res suas vendendas.*

XXI. *Ad quærenda matrimonia: quod explicatur.*

XXII. *Ius ea faciendi quæ promiscue extraneis permittuntur.*

XXIII. *Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*

XXIV. *An licitus sit contractus cum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.*

I. SEquitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Iurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I, 29, 30. IX, 2. Lib. XLIII. II. 1. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. * *Erant*, ut Iustinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem quisque occuparit.*

Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat in illis ignoratio magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de Scythis

Iust. lib. II. loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, * *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant.*

II. ad Somnium Scip. Apud Macrobium est, *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas.* hæc simplicitas * ἀφθαρσία videtur dici sapienti

Sap. III. 24. Hebræo, Paulo Apostolo ἁπλότης, quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ

II. Corinth. XI, 3. calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, * cujus sym-

Proverb. III, 18. bolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apoca-

Philo de Mund. cre. lypsi. Vivebant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat.

Apocalyp. XXII, 2. 2. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est, earum rerum quibus tum bene tum male uti licet: φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc respiciens Sa-

Eccl. VII. 30. lomo; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id est, *simplicem, sed ipsi quæsiverunt sibi cogitationes multas.* ἔῤῥεπον εἰς πανουργίαν, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusæensis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοῖς ὕστερον καὶ τὰ πολλὰ εὑρίσκειν καὶ μηχανᾶσθαι πρὸς τὸν βίον οὐ πάνυ τι συνενεγκεῖν. οὐ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, οὐδὲ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονήν. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reper-*

reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem. Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt; non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos χειροδίκας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inserviit vinum; unde & illiciti amores.

3. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret: Gen. x. xi.

Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat. Virg. Georg. I.

donec, aucto ut hominum ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ Philosophi & Poëtæ de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt. Gen. xiii. Gen. xxi. Mari libero cap. 15.

4. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobilium deinde & immobilium discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumtione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur.

5. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem; aut tacito, * ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet. * *Concessum*, inquit Cicero, *sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri non repugnante natura.* Cui addendum illud Quintiliani: *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem. Cic. Off. III. Decl. 13. Macr. Sat. III. c. XII.

III. 1. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione inte-

gri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est hic cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit.
Lib. I. Est & naturalis ratio quæ mare, consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit * nisi in re terminata: unde
Paneg. Thucydides terram vacuam vocat ἀόριστον: & Isocrates terram ab Atheniensibus occupatam τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀφορισθεῖσαν. Liquida vero quia
De Gener. lib. II, c. 2. per se non terminantur (τὸ ὑγρὸν ἀόριστον οἰκείῳ ὅρῳ, inquit Aristoteles) occupari nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram mari contineri veteres dixere: τὸν Ὠκεανὸν δεσμὸν ἔνεκα τῇ γῇ περιβεβλῆσθαι, quæ
VII, c. XII. Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: *Quid potest dici circa Oceanum esse, cum undique Oceanus circum-*
Lib. II. cap. 13. *scribit omnes terras, & ambiat?* Mox: *Quum vero omnes terras omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia quæ intra oras ejus inclusa sunt.* M. Acilius Consul in oratione ad milites, quæ apud Livium, *Oceano*, inquit, *qui orbem terrarum amplexu finit.* In Senecæ Suasoriis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coërcens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte: atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo dissitæ de divisione convenirent.

3. Ideo, quæ communia omnium fuerunt, & in prima divisione divisa non sunt, ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam propria esse cœperunt.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos. prior solet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione quam libera occupatione. Quod si quid universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censeri debet, manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

Covarr. c. peccatum. par. II. §. 8. V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est; qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri

teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscent, quod fit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat quod saepe in jure Romano legimus, jure naturae, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primaevo statu, de quibus aliae gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturae dictat. Lex enim civilis quanquam nihil potest praecipere quod jus naturae prohibet, aut prohibere quod praecipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

Dd. in l. cunctos populos. C. de summ. Trin. Innoc. & Panorm. in c. a nobis. 1. de sent. excomm. Covar. d. loco.

VI. 1. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus competat in eas res quae jam propriae aliquorum factae sunt. quod quaeri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quae mens eorum fuerit qui primi dominia singularia introduxerunt: quae credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab aequitate naturali recesserit. Nam si scriptae etiam leges in eum sensum trahendae sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo sequitur, in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii, summa illa necessitas videtur excepta.

3. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet in commune conferri debeat. sic & defendendi mei causa vicini aedificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quae navis mea impulsa est, * si aliter explicari nequit. Quae omnia lege civili non introducta sed exposita sunt.

L. 2. § Cum in eadem. D. ad l. Rhodiam. L. Quo naufragium. § Quod ait. D. de incend.

4. Nam & inter Theologos recepta sententia est, in tali necessitate si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non haec causa est, quam nonnulli afferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare teneatur, sed quod res omnes in dominos distinctae, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent quod dicimus. *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humanae imbecillitatis patrocinium*, * *omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanae modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI: *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturae.* Apud Curtium est: *In communi calamitate suam quemque habere fortunam.*

L. Quemadmodum. §. Item. D. ad l. Aquiliam. Thom. 2. 2. 66, 7. Covar. cap. peccatum. p. 2. §. 1. Soto lib. V. q. 3. art. 4.

VII. Sed cautiones adhibendae sunt ne evagetur haec licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum, aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo

Less. lib. II. cap. 12. dub. 12. n. 72.

teo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀπορίᾳ γὰρ ᾤετο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν. *arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam.* *Exped. Cyri v.* Xenophon in responso ad Sinopenses: ὅποι δ' ἂν ἐλθόντες ἀγορὰν οὐκ ἔχωμεν, ἄν τε εἰς βάρβαρον γῆν, ἄν τε εἰς Ἑλληνίδα, οὐχ ὕβρει, ἀλλ' ἀνάγκῃ λαμβάνομεν τὰ ἐπιτήδεια: *ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Graecanico solo, ubi quae opus est sumimus, non per protervia, sed ex necessitate.*

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Lib. v. c. 16.* *Stultus non est,* ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salutis quidem propriae causa, nec equo saucium dejecerit: quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia.* Cicero dixerat Officiorum III: *Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia.* Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.*

Adr. quodlib. 1. art. 2. col. 3. Covar. d. loco. IX. Tertio, ubi fieri poterit, faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter censent hoc argumento, quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est, jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret. Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem aequitatem contra rigorem domini.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imaginarium, sed certum sit periculum ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendae custodiae simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo aut* *Lib. XXIV.* *necessario facinore retenta,* ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum, abit à necessitate. *De Exped. Cyri lib. v.* Graeci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio, ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communione restat jus, est id quod jam diximus necessitatis.

De off. I. XI. Alterum est utilitatis innoxiae. *Quidni enim,* inquit Cicero, *quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quae sunt accipienti* *IV de Benef.* *utilia, danti non molesta?* Ideo Seneca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus Symposiacôn VII: οὔτε γὰρ τροφὴν ἀφανίζειν ὅσιον αὐτοὺς ἄδην ἔχοντας. οὔτε νάματος ἐμφορηθέντας πηγὴν ἀποτυφλοῦν καὶ ἀποκρύπτειν, οὔτε πλοῦ σημεῖα καὶ ὁδοῦ διαφθείρειν χρησαμένους, ἀλλ' ἐᾶν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς δεησομένοις μεθ' ἡμᾶς. *Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus; neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare; neque signa navigationis aut itineris abolere, quae nobis usui fuerint.*

XII. Sic

. XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines fluit, vel ejus cujus in ditione est populus: atque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauririque possit. L. Quadam, D. de rer. divis.

Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;

Atque cavum vastas in mare servet aquas?

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

XIII 1. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta, quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hîc eadem quæ supra, quia dominium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse. Bal. III. cons. 293.

2. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas; si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat.* Num XX. & XXI. Lib. qu. IV. super Num. ad cap. 20.

3. Græci qui cum Clearcho: πορευσόμεθα δ' ἂν οἴκαδε· εἴ τις ἡμᾶς μὴ λυποίη, ἀδικοῦντα μέντοι πειρασόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνεσθαι. *Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam faciat, cum Deorum ope arcere conabimur.* Nec multo aliter * Agesilaus, cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit, ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et * Lysander Bæotios, rectis se hastis transire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnensibus nuntiant: *Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis suppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat copias; reprehensus à Corinthiis quod non prius civitatem compellasset: nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permissu: *At vos*, inquit, *Cleonæorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, censentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sententia vera est, * postulandum prius transitum: sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agesilaus ex Asia rediens cum à rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consultet*, inquit: *nos interea transibimus.* Plut. Apo. Hist. IV. Plut. Cimo.

4. Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Ius enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiæ,

 * si

Tac. IV. historiar. * si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione observatum notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit sibi præsidia idonea conducat: * si obsides dentur, quod à Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & aliò posse transiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire vult, * si hostes meos secum ducat, negare transitum potero: nam & in suo ipsius solo ei occurrere atque iter impedire fas esset.

Lib. VIII.

5. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societatis humanæ; nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet. Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: *πᾶσα δὲ θάλαττα φορτηγοῖς ὁλκάσιν ἀκινδύνως διαπλεῖται, κατὰ τὰς ἀντιδόσεις ὧν ἀλλήλαις ἀγαθῶν ἀντεκτείνουσιν αἱ χῶραι κοινωνίας ἱμέρῳ. τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσαι, ὧν δὲ ἄγουσι περιουσίαν ἀντιπέμπουσαι. φθόνος γὰρ οὐδέποτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκράτησεν. ἀλλ' οὐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποτομάς. Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur, * eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopiæ succurrit. Nam invidia nunquam aut orbem universum, aut magnas eius partes invasit.* Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur: *ἄγριον ὄντα καὶ ἀσύμβολον τὸν βίον τοῦτο τὸ στοιχεῖον συνῆψε καὶ τέλειον ἐποίησε, διορθούμενον ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπικουρίαις, καὶ ἀντιδόσεσι κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν: Vitam nostram, feram alioqui & commerciorum exsortem, hoc elementum sociavit atque perfecit, supplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum societatem amicitiamque concilians.* Quicum convenit Libanii illud: *οὐ μὲν τοῖς πάντα γε πᾶσιν ἔνειμε μέρεσιν, ἀλλὰ διῄρει τὰ δῶρα κατὰ τὰς χώρας εἰς κοινωνίαν τοὺς ἀνθρώπους ἄγων τῇ παρ' ἀλλήλων χρείᾳ. καὶ φαίνει δὴ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τῶν παρ' ἐνίοις φυομένων, κοινὴν εἰς ἅπαντας ἐνέγκῃ τὴν ἀπόλαυσιν. Deus non omnia omnibus terræ partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent, Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent.* Euripides quoque Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit navigationem annumerat, his verbis:

πόντου τε ναυστολήμαθ' ὡς διαλλαγὰς
ἔχοιμεν ἀλλήλοισιν ὧν πένοιτο γῆ.
Et cuique terra quæ suum ingenium negat,
Supplere ratium pelagiis discursibus.

Lib. III. Apud Florum est: *Sublatis commerciis, rupto federe generis humani.*

XIV. 1. Sed quæritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne,

amne, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio, civibus imposita ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest.

2. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neri quæ Isthmum Syriacum transibant accepit rex Solomo. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gebanitas.* * *Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, πρατιόμενοι τοὺς ἀναπλέοντας καὶ τοὺς καταγομένους: * *vectigal exigens ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent*, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiebant Romani. *Etiam in pontibus pro transitu datur*, inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Iurisconsultorum libri.

1 Reg. x, 28.
xii, 14.
Tac. hist. iv.
Chop. de Do. lib. 1. tit 9.
Pereg. l. 1. de jure Fisci, c. 1. n. 22.
Ang. cons. 190. Zabar. cons. 38.
Firm. intra de gabell.

3. Sed frequens est ut æquus modus non servetur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat † Strabo, hoc addito: χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς τοσούτοις καὶ τοῖς αὐθάδεσι κοινὸν ἀφορισθῆναι μέτρον τὸ τῷ ἐμπόρῳ λυσιτελές. *Difficile enim est ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

† Lib. xvi.

XV. 1. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audet invocare; & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portubus suis arcebant, παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *contra jus commune*, ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis nulla belli causa justior visa fuerit.

Vict. de Indis rel. 2. n. 1.
Pericle.
Diod. l. xii.
Thuc. 1.

2. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamsi littus à populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exstruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

Contracta pisces æquora sentiunt
Iactis in altum molibus.

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer.

Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ causam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est hospites

Lib. 1.
Lib. xvii.

spites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in par Spartiani. Ambrosio quoque judice illi qui peregrinos urbe proh bent nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Pho bantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cu mæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis rect Herodotus, cum recepti partem imperii poscerent, ait eos ἐξυβρίσαι ποιῆσαι οὐκ ὅσια, *injuriosos fuisse & fecisse quæ facere fas non erat*: beneficiu ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.

De Officiis III. c. 7. Herod. l. I. & IV. Pausl. l. VII. Oros. VII. Diod. lib. V. Lib. IV. c. 6.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac ste rilis soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut etian ab illis recte occupatur, quia occupatum censeri non debet quod no excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri salvun manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus jugera duri atque asper rimi agri septingenta, * ut Servius notat. Apud Dionem Prusæensen oratione VII legimus: οὐδὲν ἀδικοῦσιν οἱ τὴν ἀργὸν τῆς χώρας ἐργαζόμενοι: *nihi peccant qui partem terræ incultam colunt.* Clamabant olim Ansibarii, *sicu cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sint vacuæ eas publica esse: Solem, quin etiam & sidera respicientes, quasi coram interrogabant, vel lentne contueri in me solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ere ptores.* Sed male dicta hæc generalia rei præsenti aptabant. nam terra illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & armenti militum serviebant: quæ justa Romanis negandi causa. Nec minu juste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; *quod jus esse agrum à possessoribus petere, aut minari arma?*

Ad XI. Æneidos. Tacit. Ann. XIII. Liv. lib. V.

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, * *separare à commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare.* Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

De Officiis III. c. 7.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si à quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: * quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum, ostendit indicato jam loco Ambrosius.

Covar. Var. res. lib. III. c. 14. ibi. Tertio. Molina disputat. 105.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo, † εἰσαγώγιμα δ' ἐστὶ τὰ δ' οὐ παντελῶς. * *importare merces quasdam licet, quasdam non item.*

Ægi. Reg. de act. supernat. disp. 31. du. 2. n. 52. Cæs. I. bell. Gall. † Lib. XVI.

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam liberta-

bertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet. Iure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret*, Augustino judice. *Lib. I.* *Lib. IV.* *De civ. Dei l. II. c. 17.*

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus sunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia suppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producunt.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus quos populus aliquis externis promiscuè permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de caussa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem. *Vict. d. rel. 2. n. 2, 3.* *Iud. xx.*

XXIII. Sed de permissis quod diximus, intelligendum est de his quæ permissa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ: non si permissa sint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina. *Disp. 105.*

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non interest à quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coëmtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

Annotata ad Caput II.

1. *ERant omnia communia & indivisa omnibus*] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus. *§. II.*

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XII: *Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius quem occupavi.*

Ex simplicitate eximia] Horatius:

Campestres melius Scythæ,

Quo-

Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte Vicarius.

Esseni] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, I, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum. Neque nihil huc pertinet quod Tertullianus dixit libro de Anima: *Naturale enim rationale credendum est, quod animæ à primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis. quia statim in primordio naturæ occidit.*

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola xc, *ignorantia rerum innocentes erant.* Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat similia quædam, rudis vita.* Iosephus: μηδεμιᾷ ξενιζόμενοι ψυχὴν φροντίδι. *Nullis curis turbidum habentes animum.*

Ἀφθαρσία videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. VI, 24. qui & ἀδιαφθορίαν dixit Tit. II, 17.

Cujus symbolum arbor vitæ] Sanctitas superior, Rabbinis. ἔνθεος σοφία, divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput XL, 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum XXIX, 35, & sequentibus.

Quæ sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Rustica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animalium IV.

2. *Arbor scientiæ boni & mali*] Iosephus: τὸ φυτὸν ὀξύτητος καὶ διανοίας τὸ ὑπέχον. *qui arbor erat sollertiæ & intelligentiæ.* Telemachus apud Homerum:

καὶ οἶδα ἕκαστα
ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια. πάρος δ᾽ ἔτι νήπιος ἦα.
omnia novi
Quæ bona, quæ mala sunt, nec sum jam parvus ut ante.

Zenoni Cittiensi prudentia, scientia bonorum & malorum & mediorum. Est id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communibus notitiis: τί δεινὸν εἰ τῶν κακῶν ἀναιρεθέντων οὐκ ἔσται φρόνησις, ἑτέραν δ᾽ ἀντ᾽ ἐκείνης ἀρετὴν ἕξομεν, οὐκ ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀλλ᾽ ἀγαθῶν μόνον ἐπιστήμην οὖσαν. *Quid nocebit, si ablatis malis nulla erit prudentia, pro ea autem aliam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum sed solorum bonorum sit scientia?*

Variaque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola xc. quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Vitæ genus giganteum] Seneca Naturalium III in fine: *exstinctis pariter feris in quarum homines ingenia transierant.*

Mundo

Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt.*

Cui inservit vinum, unde & illiciti amores] *Præmiumque summum ebrietatis libido portentosa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

3. *Puteos vero*] De puteis ad Oasim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

4. *Vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestiro*] Qualem vitam Scritefinnorum nobis accurate describit Procopius Gotthicorum II. Adde Plinium XII, I. Vitruvium II, c. I.

5. *Vt per occupationem*] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet] Cicero: *ex quo quia suum cujusque fit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit id quisque teneat.* quod similitudine illustrat à Chrysippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poëticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager sine domino communis est: occupatus vero jam proprius fit.* Varro in Age modo: *Terra culturæ causa attributa olim particulatim, ut Etruria Thuscis, Samnium Sabellis.*

Concessum sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon:

> χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
> οὐκ ἐθέλω.
>
> *Divitias habuisse velim, sed non bene partas*
> *Non cupiam.*

Cicero Officiorum I: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem] *Postquam ex agrorum discretione nata sunt jura.* ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legiferæ Cereri.*

1. *Ad aucupia*] & habitandi jus. Tam soli quam cæli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio. §. III.

2. *Nisi in re terminata*] ideo jugera quæ possessorem non habent immetata dixit Horatius.

Terra majus] ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

Loca inculta adhuc] vide Bembum historiæ VI. §. IV.

Insulæ in mari] ut Echinades, quas occupando suas fecit Alcmæon. Thucyd. II. in fine.

3. *Si aliter explicari nequit*] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Vlpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercisis arcendi incendii causa. §. VI.

4. *Omnem legem frangit*] *quicquid coëgit defendit.* lib. IV. Controv. XXVII. Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV, *Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat: necessitas est, quæ ruinis incendia oppri-*

opprimit : necessitas est, lex temporis. Theodorus Priscianus vetus Medicus : *Expedit prægnantibus in vita discrimine constitutis sub unius partus sæpe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves pressæ onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἐμβρυοθλάστην pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

§.XIII. 1. *Usus qui prodest his, illis non nocet*] Servius ad VII Æneidos : *littusque rogamus innocuum, cujus vindicatio,* ait, *nulli possit nocere.*

2. *Iustum eo nomine bellum*] *Iusta bella gerebantur à filiis Israel contra Amorræos,* ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Iosephum bello petiere, quod eos per fines suos transire passus non esset : notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. LIV, c. 2.

3. *Agesilaus*] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus :

εἴθ' ὥσπερ ἡμεῖς ἢν ἴωμ βουλώμεθα,
Πυθῶδε Βοιωτοὺς δίοδον αἰτούμεθα.
Vt nos, cum nobis Delphos sumendum est iter,
Prius Bœotos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes : τότε μόνον δίοδον ζητοῦσιν, ὅταν στράτευμα διάγῃ. *tunc demum iter poscitur, ubi exercitus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere; Paruta XI. Iidem Germanis conquerentibus de transitu hostibus dato ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, quibus uti non mos sibi nisi in hostes manifestos; eodem libro. Sic & Pontifex se excusat, libro ejusdem XII.

Ita Agesilaus ex Asia rediens à rege Macedonum] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inspice.

4. *Si inermes*] Exemplum in excerpto legationum XII apud Bembum VII historiæ Italicæ. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fredericum Barbarossam & Isacium Angelum apud Nicetam libro II de vita ejusdem Isacii aliquot locis. in Imperio Germanico transitum postulans de damno resarciendo cavet; vide & Crantzium Saxonicorum X, & Mendosam in Belgicis. Cæsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio; de Bello Gallico lib. I.

Si obsides dentur] exemplum habes Procopii Persicorum II.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Langobardos secum ducenti; Gotthicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII Italicorum, apud Parutam libro historiæ Venetæ V & VI.

5. *Ex Philone*] in legatione ad Cajum.

Eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III : *sublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.* Servius ad Eclogam IV : *navigatio ex mercimonii ratione descen-*

dit. idem, ad Georgicon I, *significat, necessitate quærendarum rerum homines navigandi peritiam ac studium reperisse. commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hospitium fluviorum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur*, quæ ex Basilio sumta Hexemeri IV. Mare forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrysostomi ad Stelechium verba: τί ἄν τις εἴποι τὴν πρὸς τὰς ἐπιμιξίας εὐκολίαν γινομένην ἡμῖν; ἵνα γὰρ μὴ τῆς ὁδοιπορίας τὸ μῆκος ἀποτροπὴ γίγνοιτο τῆς συνουσίας τῆς πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτομωτέραν ὁδὸν τὴν θάλατταν ἀνῆκε πανταχοῦ τῆς γῆς ὁ Θεός. ἵνα ὥσπερ οἶκον ἕνα, τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, οὕτω θαμινὰ πρὸς ἀλλήλους βαδίζωμεν, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῷ ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδιδοὺς εὐκόλως ἀντιλαμβάνῃ τὰ παρ' ἐκείνου. καὶ μικρὸν τῆς γῆς μέρος κατέχων ὥσπερ ἁπάσης κύριος ὤν, τῶν πανταχοῦ γινομένων ἀπολαύῃ καλῶν. καὶ νῦν ἔξεστι καθάπερ ἐπὶ τραπέζης πλουσίας, ἕκαστον τῶν δαιτυμόνων τὸ παρατεθειμένον αὐτῷ δόντα τῷ πόρρωθεν κατακειμένῳ, τὸ παρακείμενον ἀντιλαβεῖν, τὴν χεῖρα μόνον ἐκτείναντα. *Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorem viam, mare scilicet, ubique terrarum disposuit Deus, ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes crebro nos invicem viseremus, & apud se nata quisque alteri communicans vicissim commode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguam tenens terræ partem, ita tanquam si teneret universam, frueretur ejus quæ ubivis sunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi mensa convivarum unicuique ea quæ sibi apposita dare alteri longius accumbenti, ac contra quæ apud ipsum sunt accipere manu tantum extenta.*

2. *Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis*] Vide legem Langobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXIII. & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14. §. XIV.

Itaque & horum regi penditur vectigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aërem ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

1. *Itaque Ilioneus*] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio littoris. unde ostenduntur crudeles qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante. §. XV.

Vt Servius notat] ex Catone, Sisenna, aliisque veterum. §. XVII.

Separare à commerciis communis parentis] Plutarchus Pericle de Megarensibus: αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, πάντων δὲ λιμένων, ὧν Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἴργεσθαι, καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια. *Dequerebantur omni se mercatu, omni portu quem tenerent Athenienses arceri depellique contra gentium jura.* Seneca epistola LXXXVII, recitato Virgilii loco: §. XVIII.

Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuset.

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium V, 18: *quid quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis, miscuit?*

miscuit? Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro LXXI, in historia anni CIↃ IↃ LXXX.

§. XIX. *Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur*] Cassiodorus I, epistola XXXIV, *Copia frumentorum debet provinciæ primum prodesse cui nascitur.*

§. XX. *Importare merces quasdam licet, quasdam non licet*] Vide Crantzium Saxonicorum XI.

CAPUT III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. *Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.*

II. *Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis.*

III. *Item specificatio.*

IV. *Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: quæ distinctio explicatur.*

V. *Occupationem mobilium lege posse anteverti.*

VI. *Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.*

VII. *Flumina occupari posse.*

VIII. *An & mare.*

IX. *Olim in partibus Romani imperii id non licuisse:*

X. *Naturæ tamen jus non obstare in parte maris quæ terris quasi clausa sit.*

XI. *Quomodo talis occupatio fiat, & quamdiu duret.*

XII. *Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innoxii.*

XIII. *Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.*

XIV. *Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.*

XV. *De pactionibus quæ populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.*

XVI. *Fluminis cursus mutatus an territorium immutet, cum distinctione explicatur.*

XVII. *Quid sentiendum si alveus plane mutatus sit?*

XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.*

XIX. *Res derelictas occupanti cedere, nisi populus dominium quoddam generale occupaverit.*

I. SIngulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo. nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

L. Possideri, §. Genera. D. de acq. poss. III. Paulus Iurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: sin aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

IV. 1. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus

est

est naturalis, an & originarius modus videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt duo sunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: * *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.* Dion Orat. XXXI. Prusæensis hoc modo: ἡ χώρα τῆς πόλεως. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Regio civitatis est: at non eo minus in ea suum quisque possidet.* Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locum, qui territorium dicitur.

2. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum sed & in extraneos transit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis sumsissent, assignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictio in agris qui assignati sunt penes eos remansit ex quorum territorio sumpti sunt.* Demosthenes oratione de Haloneso, agros qui eorum sunt quorum est territorium vocat ἐγκτήματα, qui in alieno κτήματα.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat semper. Neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse ut id liceat; respondebo, etiamsi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod à singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ juris gentium vocant Iurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium non dari nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his similium consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum; Gal. IV. 1. dum ejus est ætatis, nihil differre à servis, exercitio dominii scilicet. De mari cœpimus supra aliquid dicere, quod nunc absolvendum est.

VII. Flumina occupari potuerunt quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra ut fretum, dmmodo non ita magna sit pars maris ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare intersitum occupare voluerint. nam sic flumina quæ duos populos interluunt ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

L. Quædam. D. de rer. divis. Instit. de rer. divis. §. 1. † L. Vendit. Comm. præd. L. Littore. D. nequid. in loco publico. ‡ De rer. divis.

IX. 1. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Iustinianum usque, juris gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, κοινὸν πάντων ἀνθρώπων. † Vlpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus, maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Iurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in Institutionibus legimus: ‡ *Quædam naturali jure * communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophil. φυσικῷ μὲν οὖν δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ ταῦτα, ὁ ἀὴρ, ὕδωρ, τὸ ἀέναον, θάλασσα. Mox: ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ λιμένες πουβλικοί εἰσι, τουτέστι τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ.

L. Quod in littore. D. de acq. dom. d. l. Littore. D. Ne quid in loco publico.

2. Sed & * de littoribus dixit Neratius non ita esse publica ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est, ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in quæ populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communem omnibus hominibus.* Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens: quod à Prætore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur.

L. Quamvis. D. de acq. dom.

X. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Vti possidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res, utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod * à Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiaria sibi*

L. Si quisquam. D. de divers. temp. præscr. L. Sane. D. de injuriis, L. ix, 1.

sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus. Sed idem postea contra veterum Iurisconsultorum responsa ad * πρόθυρα, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas ἐποχὰς vocabant, includi, & privatim vindicari possent.

L. injuriarum. circa finem. D. de injuriis.

2. Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censeri possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum, tamen ex eo solo quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem: quod de inædificato littore respondit Papinianus, & de piscatione in fluminis diverticulo.

L. præscriptio. D. de usur.

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius.

Thucydid. lib. VII.

XIII. Vt autem solum * imperium in maris partem sine alia proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror jus illud gentium de quo diximus obstare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire sivissent: quasi violato federe, quo cautum erat ne alter populus hostes alterius sineret ire διὰ τῆς ἑαυτῶν, *per sui imperii loca.* † Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad ipsorum sociorumque terram pertineat, τῇ θαλάσσῃ ὅσα κατὰ τὴν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τὴν ξυμμαχίαν. Sic θάλασσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano Imperatore: τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ὑπήκοον ἔχων: *habens sibi subditam terram & mare.* Oppianus ad Imperatorem:

Bossius tit. de aquis. n. 36. allegans Bal. Cepsoll. & alios. Vide l. Unicam, C. de classicis. lib. XI.

† Thucyd. lib. IV.

σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
εἱλεῖται.

tuis etenim sub legibus æquor
Volvitur.

Et Dion Prusæensis, in altera ad Tarsenses, multa ei civitati ab Augusto ait concessa, inter alia ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ, τῆς θαλάττης τῆς κατ' αὐτήν, *jus in amnem Cydnum & proximam maris partem:* Et apud Virgilium legimus:

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Lib. IV.

Apud Gellium: *Fluminum quæ in mare qua imperium Romanum est fluunt.* Notat Strabo Massilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus vicissent τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδίκως, *eos qui injuste de mari controversiam moverent.* Idem Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas.

Lib. XII.

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte versantur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturnos & brevium signa, * vectigal æquum imposuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob sumtus exercitus maritimi adversus piraticas excursiones: & * quod in ponto Bizantini exigebant διαγώγιον, & quod jam olim Athenienses occupata Chrysopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Hellesponto olim Athenienses eosdem exegisse ostendit * Demosthenes in Leptinen, suo autem tempore Romanos Imperatores in arcana historia memorat Procopius.

Plin. l. XIX. *Strabo lib.* XVII.

XV. 1. Inveniuntur exempla fœderum quibus populus alter alteri populo se obstringit ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas * Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Chelidonia navigaret. intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed aliis navigiis quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo fœdere quod statim ab exactis regibus * Romani cum Carthaginiensibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve socii ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tempestatis aut hostium vi compulsi essent; qui si compulsi advenissent, nihil sumerent præter necessaria, & intra diem quintum abscederent. Et * in secundo fœdere, ne Romani ultra Pulchrum promontorium Massiam & Tarsejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lessum pluribus quam duobus lembis iisque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent.

Philostr. de vita Apoll. l. III, *c* XI. *Plut. Cimo. Diod. l.* XI. *Aristi. Parath. Thuc. l.* IV. *Polyb. App. Illy. Livius l.* XXXVIII.

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed & de eo quod cum omnibus hominibus com-

commune habent, in gratiam ejus cujus id intereſt decedere: quod cum ſit, dicendum eſt quod dixit Vlpianus in ea facti ſpecie, qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem piſcatio thynnaria exerceretur, mari ſervitutem imponi non potuiſſe, ſed bonam fidem contractus expoſcere ut lex venditionis ſervetur. Itaque perſonas poſſidentium & in jus eorum ſuccedentium obligari. *L. Venditor, D. Comprad.*

XVI. 1. Frequens eſt inter vicinos populos contentio, quoties flumen curſum mutavit, an ſimul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit eis cedant quibus adjecta ſunt: quæ controverſiæ ex natura & modo acquiſitionis definiendæ ſunt. Docent nos menſores tria eſſe agrorum genera: diviſum, & aſſignatum, quem limitatum vocat Florentinus Iuriſconſultus, quia manufactos limites pro finibus habet; aſſignatum per univerſitatem, ſive * menſura comprehenſum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hoſtibus idoneos, id eſt naturales: ut ſunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Vrbicus, quia plerumque tales ſunt agri, qui aut eo quod vacui ſunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiamſi flumen curſum mutet nihil de territorio mutatur: & ſi quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet. *Iul. Frontin.* *L. in agris limitatio. D. de acq. rer. dom.*

2. In arcifiniis * flumen mutato paulatim curſu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, ſub ejus imperio eſt cui adjectum eſt: quia ſcilicet eo animo populus uterque imperium occupaſſe primitus creditur, * ut flumen ſui medietate eos dirimeret, tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit: *Certum jam alveo Rhenum: * quique terminus eſſe ſufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controverſiam narrat quæ inter Egeſtanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ ait τὴν χώραν ὁρίζοντος, *amne fines diſcriminante.* Et Xenophon talem amnem ſimpliciter τὸν ὁρίζοντα, id eſt, *finitorem* vocat. *De Morib. Germ.* *Lib. XII.* *Lib. IV. Exp. Cyri.*

3. Narrant veteres Acheloum amnem incerto curſu modo ſectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde tauri & ſerpentis formam induiſſe dicitur,) diu de agro adjacente belli cauſam Ætholis & Acarnanibus præbuiſſe, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit. *Strabo l. X.*

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit ſi non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua imperia diſterminat, non conſideratur nude qua aqua eſt; ſed qua aqua alveo tali fluens ripiſque talibus incluſa. Quare particularum adjectio, deceſſio, aut talis immutatio quæ toti ſpeciem veterem relinquat, rem ſinit eandem videri. At ſi totius ſpecies ſimul mutetur, res erit alia. atque ideo ſicut interit flumen, quod in loco ſuperiore molibus obſtructum eſt, novumque naſcitur facta manu foſſa in quam aqua immittitur: ita * ſi deſerto alveo veteri alia irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, ſed novum vetere extincto: & ſicut ſi exaruiſſet flumen, imperii terminus maneret medietas alvei qui proxime fuiſſet: quia mens ea populorum fuiſſe cenſenda eſt, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod ſi flumen eſſe deſiiſſet, ut tum teneret *L. Proponebatur. D. de judiciis.* *L. Hac jure. §. Si aquam. D de aqua cottid. & æſtiva.*

 quiſque

quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit.

2. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transitur. Vt autem limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidit; neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

XVIII. Quamquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cœpisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. 1. Illud quoque observatu non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominum habuerunt, sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, aut quia defecerunt domini. nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant.

2. Sed illud simul notandum est; interdum primas acquisitiones à populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminens de quo alibi egimus, sed & privatum plenumque dominium generaliter primum populo aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus Vasalli à jure senioris, aut jus emphyteuticarii à jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas inter est & jus ejus qui sub conditione fideicommissum exspectat. Seneca: * *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est etiam quod sub certa lege tuum est.* Dion Prusæensis Rhodiaca: *μυρίους γὰρ εὑρήσεις τρόπους καθ' οὓς ἑκάστου τι φαμὲν εἶναι: καὶ πλεῖστον διαφέροντας ὧν οὐκ ἀποδόσθαι τι ἔξεστι τοῖς ἔχουσιν, οὔτε ὅπως ἂν θέλοι χρῆσθαι.* *Plurimi sunt modi quibus quid cujusque esse dicitur, & quidem valde inter se differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.* Apud Strabonem invenio: *κύριος ἦν πλὴν τοῦ πιπράσκειν. dominus erat demto vendendi jure.* Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus: *Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.*

De Morib. Germ.

3. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent à dominio generali, si quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

Annotata ad Caput III.

§. IV. 1. A*D reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas*] Locus est libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* & c. VI: *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua.* Symmachus X, epist. 54: *Omnia regitis, sed suum cuique*

cuique servatis. Philo libro περὶ φυλαρχίας; οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ κατὰ τὴν χώραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται ἃ τοῖς ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρίσαιεν, ἀφ' ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν. *Reges cum sint domini omnium quæ in ipsorum sunt ditione, etiam eorum quæ à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, à quibus annuos recipiunt proventus.* Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis quam patrimonium majus est.*

2. *Sunt tamen distincta*] itaque & apud Apollodorum videas, tum Arcadiæ tum Atticæ terras divisas, uno retinente πᾶν τὸ κράτος omne imperium.

1. *Communia sunt omnium*] Michael Attaliates: τινὰ δὲ πάντων εἰσὶν, οἷον ὁ ἀὴρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης. *quædam sunt omnium, ut aër, ut aqua profluens, ut mare, & litus maris.* §. IX.

2. *De littoribus*] In Basilicorum Eclogis lib. I, tit. I, c. 13. οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσί. *littora in omnium sunt potestate.* vide & libro LIII, tit. VI.

1. *Ex instituto*] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno CIↃ IↃC. §. X.

De exigua agit maris portione quæ in fundum privatum admittitur] Sallustius: *à privatis compluribus subversos montes, maria constructa.*
Horatius Lyricorum libro II, carmine XVIII:

marisque Bajis obstrepentis urges
Summovere littora:

& libro III, carmine I:

Contracta pisces æquora sentiunt
Jactis in altum molibus.

Vellejus Paterculus: *Injectas moles mari & receptum suffossis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum lib. V, controv. V: *Maria submoventur pro ejectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. XXXIII: *Ut freta admittamus, eroditur aquis.* stagna stupenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: *Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt, quantis in visceribus æquoris terra promota est?* Tibullius:

Claudit & indomitum moles mare, lentus ut intra
Negligat hibernas piscis abesse minas.

De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella rei rusticæ libro VIII, c. XVI, & XVII, ubi hoc inter alia, *lautitias locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse.* Similia habet Ambrosius Hexaëmero V, c. X. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, postea quam perfodisset montem, & maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproce fluerent, ipse Neptuno non cederet eo piscatu.* Plutarchus ejus vita: καὶ τροχοὺς θαλάσσης καὶ διαδρομὰς ἰχθυοφόρους τοῖς οἰκητηρίοις περιελίσσοντος καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντος. *cum ipse maris alveos & plenos piscibus euripos villis suis circumdaret, inque ipso mari cœnacula fabricaret.* Plinius libro IX, c. LIV: *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, euripum & maria admisit. qua de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat.*

περιθυρα] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. Attaliaten pragmaticorum tit. xcv. Harmenopulum lib. II, tit. I. §. περὶ παραθύρων. Vide & summum virum Iacobum Cujacium Observat. XIV, I.

§. XIII. I. *Imperium in maris partem*] Philo de regibus: καὶ τὰ ἄπειρα πλήθει καὶ μεγέθει πελάγη προσεκτήσαντο: *etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere.* Lycophron:

γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν.
Terræ marisque sceptra, regnorumque opes.

Virgilius: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.*

Julius Firmicus: *maris ac terræ dominia possidentes.* Nonnus:

βερόη κράτος ἔχε θαλάσσης,
Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Suetiæ in medio freti Oresund; Iohannes Magnus in Archiepiscopis Vpsalensibus cap. xv. De Tyro Curtius: *Mare non vicinum modo, sed quocumque classes ejus adierunt ditionis suæ fecit.* Vnde Proverbium *Tyria maria* apud Festum. Isocrates de Lacedæmoniis & Atheniensibus: συνέβη ἑκατέραν κυρίαν γενέσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἣν ὁπότεροι ἂν κατάσχωσιν, ὑπηκόους ἔχουσι τὰς πλείστας τῶν πόλεων. *Sic evenit, ut civitas utraque terram adipisceretur eam quæ mari ab ipsis possesso adjaceret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes.* Demosthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: θαλάσσης ἦρχον καὶ γῆς ἁπάσης. *Et mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothei: *quo facto Lacedæmonii de diuturna contentione destiterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt.* Scriptor orationis de Haloneso, quæ est inter Demosthenica de Philippo loquens Macedone: οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ἀξιῶν ὑφ' ἡμῶν εἰς τὴν θάλασσαν καθίστασθαι, καὶ ὁμολογῆσαι ἡμᾶς ὡς ἄνευ Φιλίππου οὐδὲ τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ φυλακὴν δυνάμεθα φυλάττειν. *Nihil ille quærit aliud, quam a nobis in possessione constitui maris, & à nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec maris custodiam posse retinere.* Iulianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: ὅπως γῆς τε ἁπάσης καὶ θαλάττης κύριος γένοιτο, *ut terræ marisque totius dominus fieret.* Hujus successor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea sunt?* De alio ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:

πολλᾶς δ' ἄρχει γαίας, πολλᾶς δὲ θαλάσσας,
Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item: θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ αἶα
καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίῳ.
omnis tellusque fretumque
Altisonique amnes sub rege jacent Ptolemæo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livio: *Carthaginenses inclusi Africæ littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patriis primo cum manibus ultor
Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis:

πάσης κρατεῖ θαλάσσης οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος ὅση πλεῖστη μὴ ἀδύνατός ἐστι: Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Herculis, sed & Oceani, in quantum navigatur. De iisdem Dion Cassius: *πάσης σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ θαλάσσης. omni ferme imperant terræ marique.* Appianus in præfatione describens Romani Imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Hellespontum, Ægæum, Pamphylium, & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est columnas; ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: *ἀφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκος ἀνῆψατο γῆς καὶ θαλάσσης. ex quo Cæsarum domus terræ marisque imperium adepta est.* de Augusto Ovidius:

pontus quoque serviet illi.

Inscriptio in ejus honorem: *Orbe terræ & mari pacato Augustus Ianum Quirinum terra marique pace parta ter clausit*, teste Suetonio: qui de eodem; *Classem Miseni & alteram Ravennæ ad tutelam Superi & inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorumque consensus maris & terræ regimen esse voluit.* de eodem Philo: *γῆς καὶ θαλάσσης ἀναψάμενον, κατὰ κράτος, qui imperio terram ac mari complectebatur.* Idem de Cajo Tiberii successore: *Γάϊον μετὰ τὴν Τιβερίου τελευτὴν παρειληφότα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terræ marisque suscepit:* Vespasianum Iosephus vocat, *δεσπότην καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, terræ marisque dominum:* idem jus Antonino multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, *ὅτι γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλασσα δεδούλωται, quod ei subjecta esset terra, & mare.* Nicetas Patricius Adriatici littoris servator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in historia dicitur *γῆς καὶ θαλάσσης κύριος καὶ δεσπότης, terræ marisque Imperator ac dominus.* Et inter themata, id est provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos mari ad Massiliam & circum imperasse narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & specialem historiam de Vscochis. Addi his possunt Iurisconsulti recentiores ad c. ubi periculum de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de Iudiciis. Baldus ad titulum Digestorum de rerum divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia. Cacheranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispanicæ I. 8.

Vectigal æquum.] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXII. de Venetis qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, raptis insulis, dare tributa quæ jubere consueverat.* Plinius VI, c. XXII, Annii Plocami meminit qui maris rubri vectigal à fisco redemerat. idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur; *Omnibus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis; etenim piratæ maxime infestant.* disputationes egregias de modo vectigalis vide in Elisabetha Camdeni Anno cIↃ IↃ LXXXII & cIↃ IↃC II. §. XIV.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis. Herodianus Severo: Procopius, tum in vulgata tum in arcana historia, etiam veteris vectigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuisse ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theophanes. Abydi illud δεκατευτήριον, id est vectigalarium decimæ, vocat Agathias libro v. minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit θαλάσσια δίκαια, *obventiones è mari*. Docet Balsamo in Concilii Chalcedonensis canonem IV, & Synodi VII canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Vlpianus Scholiastes solutam ibi ait decimam.

§. XV. 1. *Cymonis ætate*] Hæc est illa εἰρήνη περιβόητος *nobilissima pax* Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Persæ à mari tantum spatii absisterent quantum ferret equi cursus, id est XL stadia. meminit & Isocrates Panathenaico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV Æneidos:

Littora littoribus contraria,

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: μὴ πλεῖν Ῥωμαίους πρόσω λακινίας ἄκρας, *ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent*; est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano. Mersos à Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra Columnas navigarent tradit Strabo libro XVII.

In secundo fœdere] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi commeatus accipiendi aut naves reficiendi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginiensis, quod contra fœdus exercitum & navalem materiam haberet; testis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto, impetravit ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere liceret; est id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat, ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum sinum ingredi per Venetos vetantur ex pactis; vide Thuanum libro LXXX in anno CIↃ IↃ LXXXIV.

§. XVI. 1. *Mensura comprehensum*] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX.

Montes] Tacitus de Germania: *à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur.* Plinius libro XXXVI: *Evehimus ea quæ separandis gentibus pro terminis constituta erant.* de Alpibus loquens.

2. *Flumen mutato paulatim cursu*] vide Iohannem Andreæ & alios citatos à Reinkinkio libro I, Classe V, c. I.

Vt flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vedaso amne, apud Marianam libro XXXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur*, Phasim omnem σύνορον, id est confinem vocat Constantinus Porphyrogenneta c. XLV.

1. Si

1. *Si deserto alveo veteri*] ut Bardanus amnis, apud Annam Comnenam libro I. §. XVII.

2. *Non est argumentum*] Locutus est de Beneficiis VII, 12. Idem libro ejusdem argumenti octavo, c. 12. *quædam quorundam sub certa conditione sunt.* §. XIX.

3. *Ad universitatem aut ad dominum superiorem redit*] Sic ex libro secundo Odysseæ in fine colligas, bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse. & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E,

χηρωσταὶ δ' διὰ κτῆσιν δατέοντο,

Partibantur opes rectores urbis.

nam χηρωστὰς magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiæ.

CAPUT IV.

De derelictione præsumta, & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat.

I. *Usucapio aut præscriptio proprie dicta cur locum non habeat inter populos diversos, eorumve rectores.*
II. *Solere tamen & inter hos allegari longævas possessiones:*
III. *Causa inquiritur, ex conjecturis humanæ voluntatis: quæ petuntur non ex verbis tantum:*
IV. *Sed & ex factis:*
V. *Et ex non factis.*
VI. *Quomodo tempus adjunctum non possessioni & silentio ad conjecturam juris derelicti valeat.*
VII. *Ordinarie ad talem conjecturam sufficere tempus memoriam excedens, & quale hoc sit.*
VIII. *Solutio objectionis, neminem præsumendum suum jactare.*
IX. *Videri etiam, seposita conjectura, jure gentium ex immemorabili possessione dominium transferri.*
X. *An nondum satis jus auferri hoc modo possit.*
XI. *Etiam summæ potestatis jus aut populo aut regi acquiri longæva possessione.*
XII. *An leges civiles de usucapione & præscriptione teneant eum qui summam potestatem habet, cum distinctionibus explicatur.*
XIII. *Ea jura quæ separabiliter aut communicabiliter adhærent summo imperio, usucapione aut præscriptione quæri & amitti.*
XIV. *Refellitur sententia statuens semper subditis licere se vindicare in libertatem.*
XV. *Quæ meræ sunt facultatis nullo tempore amitti: quod explicatur.*

1 GRavis hic difficultas oritur de usucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suapte natura vim nullã effectricem habet: nihil enim fit à tempore, quamquam nihil non fit in tempore) locum habere non potest, ut censet Vasquius, inter duos populos liberos, aut reges, populumve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non sub- *Lib. II, c. 51, n. 28.*

subditum, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos. quod verum videtur nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controversiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella serenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

II. Nam & in sacris literis Iephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Iacobum, & ab Arabum desertis ad Iordanem sitas, objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo quærit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint: Et

Archid.

Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas non minus quam privatas multo tempore ita firmari ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἂν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι. Idem Isocrates ad Philippum: κάτοχον καὶ βέβαιον τὴν κτῆσιν πεποιηκότος τοῦ χρόνου: *cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset.*

Livius lib. XXXII.

Hoc jure nisus posterior Philippus T. Quintio dicebat, *Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quæ sibi traditæ à majoribus essent justa ac hereditaria possessione, se non excessurum.*

Livius lib. XXXV.

Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot sæcula eos asserendi in servitutem faciat.

Tacitus Ann. VI.

Et historici * vetera reposcere vaniloquentiam vocant: μυθικὰς καὶ παλαιὰς ἀποδείξεις Diodorus. Apud Ciceronem est de Officiis secundo: * *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum qui habuit amittat?*

III. Quid dicemus? Iuris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit. quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

† L. Qua ratione. §. ult. D. de acq. rer. dom. L. Qui levanda. D. ad l. Rhod. l. Falsus. § si jactum. D. de furtis. L. Labeo. D. de pactis. L. Recusari, D. de acq. vel omitt. hered. L. Quidam. D. de rer. jud. L. Barbarius. de off. Prætoris.

IV. 1. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa & requirendi animo abjectum censeri debeat. Sic *chirographi redditione censetur remissum debitum. Recusari hæreditas, inquit Paulus, † non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente tanquam cum domino contrahat, jus suum remisisse merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est.

2. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere

facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solvisse eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumptione qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod † Vlpianus dixit, juris gentium esse acceptilationem.

† L. an inutilis. D. de acceptil.

V. 1. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx. 5. & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id * cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus nostra esse desinere ait Vlpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia exstant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum μήνυτρον, aliud esse judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollet. Et hoc est quod alicubi dixit Vlpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto à domino habitas. *Parum juste* (rescripsit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat; quia eas à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.*

L. Pomponius. D. de acq. rerum dom.

2. Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semotis legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit non est definitum, sed arbitrarium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum.

L. Si finita. §. non autem statim. D. de damno infecto. L. cum quidam §. divus. D. de usuris.

3. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere volentis. nam * non agere nescientis, caret effectu: & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

Thom. 1. 2. q. 97. art. 3. Suar. l. VII de legibus, c. 15.

VI. Vt hæc igitur duo adfuisse censeantur valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus. Inter præsentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem nonnihil creditur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones adversus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad judices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jure. §. ductus D. de aqua quot. & æst.

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est à prudentioribus Iurisconsultis,

*non

* non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam saepe haec non longe abeunt: quia * communis humanae vitae terminus sunt anni centum. quod spatium ferme solet aetates hominum, aut * γενεὰς tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent.

Eustath. ad Iliadis α.

Liv. XXXIV.

VIII. 1. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursum debemus, bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo ut rei caducae causa hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari saepe non poterit sine tali derelictione.

Cicero pro Dejot.

2. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri solent, scire debemus magna esse onera, & quae non bene administrata hominem divinae irae reddant obnoxium: ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat; aut, qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret: ita non semper laudandos qui cum summa jactura, saepe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, qui populo Romano gratias egit, quod * nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa à Lucano sapienter dicta illud non postremum est:

Lib. I.

Val Max. l. XIV, c. I.

tantone novorum
Proventu scelerum quaerunt uter imperet urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere
Ut neuter.

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiae aleam constitui, humanae societatis interest; quam quae adjuvant conjecturae, favorabiles putandae sunt. Nam si durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum ac civem esse, qui praesentem reipublicae statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, ὅπερ ἐδέξατο σχῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ξυνδιασώζειν. quod τὴν παροῦσαν πολιτείαν διαφυλάττειν dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiae patrono convenire ait, defendere statum reipublicae qui quoque tempore sit: & Livius, optimum quemque praesenti statu gaudere.

Lib. XXXV.

4. Quod si etiam deficerent ea quae jam diximus, tamen adversus praesumptionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quenquam ejus quod vult, longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

Ang. de Clavasio in summa, in verbo Inventa.

IX. Ac forte non improbabiliter dici potest non esse hanc rem in sola praesumtione positam, sed * jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret.

ret. credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit: *perpetuam possessionem, ac nullo ambigente.* nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Carthaginienses: *per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum usurpasse jus, semperque penes eum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

Lib. XXXV.

Lib. XXXIV.

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio, cum pleraque talia sint ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit.

2. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, à cujus voluntate jus regnandi proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem è quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus; nihil est quod obstet quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit.

3. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci potest, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impediat ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Vnde & illa Feuda quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majoratus, & ad res fideicommisso obnoxias, non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Iurisconsultus Covarruvias.

c. possessor. p. 3. §. 3. Spec. tit. de feu. §. Quoniam. vers. 3. quaeritur. Chass. de cons. Burg. de mains-mortes, §. 6. *vers.* par an & jour, n. 2. *Cravet. de ant. temp. p. 4, §. Materia, n. 90.*

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstituris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum heredes.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & populo libero adversus populum liberum jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta aut ex ea vim novam capiente apprehensione. nam quod dicitur, quæ ab initio non valent ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri;

fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. 1. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usucapione aut præscriptione, condita ab eo qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Iurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur, nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest tamen quis obligari sua lege, non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. XIV, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri: agimus enim de summo imperio qua tale. Sed nec voluntate adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimandis rerum pretiis. At summum imperium non est paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeri posset.

Bart. in l. Hostes, D. de capt. & in l. 1. D. de aqua pluv. arc. Ias. cons. 70. lib. III. Aymon. de antiq. p. 4. versic. materia ista, n. 62. Ant. Corsetus de exc. regis. q. 104. Balb. de præsc. 2. p. §. pr. q. 2. Castal. de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6. p. 2. §. 9, in fine.

2. Vnde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus eæ conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset à rege etiam summum imperium obtinente. quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usucapione & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus qui præscriptione acquisierunt ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent.

Covar. c. possessor. p. 2. §. 2. n. 12, 13.

XIV 1. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli,

nulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio constituti imperii aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Iosephum in oratione ad Iudæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus contumax.* Atque ipse Iosephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt, & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellioni suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium. *Xenoph. de Cyri instit.* III.

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Iura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis posset, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

Annotata ad Caput IV.

N*Ec inter duos diversorum regum aut populorum subditos*] In lege XII Tabularum erat: *Æterna auctoritas cum hoste esto.* id est cum peregrino. §. I.

Et apud omnes gentes confessum] In hunc sensum disserit pro Gallia Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX in anno CIↃ IↃ LXXIV, §. II.

Vetera reposcere] τὰ πρὸ Εὐκλείδου dicunt Græci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: *καὶ ταῦτα δὴ τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἀνυποστόλως ἀνεκινῶν, ita ille velut ante Euclidem gesta movebat inverecunde.*

Quam autem habet æquitatem ut agrum multis annis aut etiam seculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III, c. 13. *Tamen relictas à majoribus ædes, ætate, quasi jure hereditario possidebant.*

1. *Chirographi redditione*] Vide legem secundam D. de pactis. §. IV.

1. *Cujus recuperandi spes projicitur*] id יאוש dicitur Hebræis Iurisconsultis. §. V.

3. *Non agere nescientis, caret effectu*] Vide infra hoc libro, cap. XXII,

§. 11, Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXXVII, col.8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

§. VII. *Tempus memoria excedens*] Andreas Knich in tractatu de Iure territorii. Reinking lib. 1, classe V, cap. 11. n. 5. Oldendorp. classe III, art. 2.

Nisi validissima sint in contrarium rationes] Menochius 1, cons. XC.

Non plane idem esse] Balbus de præscriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking dicto lib. 1. classe V, c. 11. n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferratensi.

Communis humana vita terminus] αἰῶνος μᾶλλον ἤπερ χρόνου dixit Iustinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Γενεὰς tres] nam γενεὰ est τριακονταετία, triginta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis quæstionibus. Tres γενεὰς sæculum exponit Herodianus Severo. in CCC annis decem in Ægypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedæmone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Iustinianus in Novella CLIX vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor γενεαὶ exiissent.

§. VIII. 2. *Nimis magna procuratione liberatus*] Ejus animi videtur fuisse Ionathan Saulis filius.

3. *Aratus Sicyonius*] sic & possessiones ut fuerant reliquerat Thrasybulus pace Athenis constituta.

4. *Nullam plane edere significationem idoneam*] Crantzius Saxonicorum XI, n. 10, & 13.

§. IX. *Iure gentium voluntario inductam hanc legem*] Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data esset ab Imperatoribus Græcis Phocæa, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, μὴ λάθῃ παρακρουσαμένη τὴν βασιλικὴν δεσποτείαν τοῦ χρόνου μακρὰ περίοδος. *ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.*

§. X. 2. *Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt*] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII, c. 18.

3. *Vt eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat*] ut lex civilis in hæreditate jacente.

§. XI. *Rex summo cum imperio fieri*] vide Vasquium controversiarum illustrium libro 1, c. XXIII. 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8, 9, & sequentibus. vide & Panormitanum lib. 1, cons. LXXXII. Et Peregrinum de Iure Fisci VI, c. VIII, §. 10.

§. XII. 1. *Nos aliter arbitramur*] Et Don Garzias Mastrill. de Magistratu lib. III, c. 11, 26. Ioh. Oldendorpius consil. Marp. V, n. 47, volum. 1.

Qua scilicet pars est communitatis] Vide infra hoc libro, titulo XX, §. 22. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque*

vector est, alteram propriam qua gubernator est. Tractant hoc Claud. Seisellus de rep. Gal. lib. I. Chassanæus de Gloria mundi parte v, conf. 5. Gaillius lib. II, obs. LV, num. 7. Bodinus de republica lib. I, c. VIII. Reinkinck. I, c. XII.

I. *Quod ajunt nonnulli*] Vt Vasquius dicto libro II, c. LXXXII, n. 3. §. XIV.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Vt luitio pignoris] Vide Parutam historia Veneta VII. §. XVI.

CAPVT V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

I. *De jure parentum in liberos:*
II. *Distinctio temporis infantiæ: & ibi de infantium dominio in res:*
III. *Temporis extra infantiam in familia:*
IV. *Ibi de jure coërcendi liberos:*
V. *De jure vendendi liberos:*
VI. *Temporis extra infantiam & familiam.*
VII. *Distinctio potestatis parentum naturalis & civilis.*
VIII. *De jure mariti in uxorem.*
IX. *Insolubilitas & adstrictio ad unam uxorem an sint necessariæ ad matrimonium ex lege naturæ, an tantum ex lege Euangelica.*
X. *Iure naturæ solo irrita non esse connubia ob defectum consensus parentum.*
XI. *Ex lege Euangelica irrita esse connubia cum alieno viro & uxore.*
XII. *Illicita & irrita esse jure naturæ connubia parentum cum liberis.*
XIII. *Connubia fratrum cum sororibus, item novercæ cum privigno, & soceri cum nuru, ac similia, illicita & irrita esse jure divino voluntario.*
XIV. *Non idem videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus.*
XV. *Posse esse quædam connubia & licita, quæ à legibus appellentur nomine concubinatus.*
XVI. *Posse quædam connubia illicita contrahi, & tamen rata esse.*
XVII. *Ius majoris partis in quibusvis societatibus.*
XVIII. *Pari numero quæ sententia prævaleat.*
XIX. *Quæ sententiæ dividendæ aut conjungendæ.*
XX. *Absentium jus præsentibus accrescere.*
XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges.*
XXII. *In societatibus quæ fundamentum habent in re sententias æstimandas secundum partes quas quisque habet in re.*
XXIII. *Ius civitatis in subditos.*
XXIV. *An civibus à civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur.*
XXV. *Ius civitati nullum in exsules.*
XXVI. *Ius ex consensu in filium adoptatum.*
XXVII. *Ius in servos:*
XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vitæ ac necis.*
XXIX. *Quid ex jure naturæ statuendum de his ex servis nascuntur:*
XXX. *Servitutis diversa genera.*
XXXI. *Ius ex consensu in populum qui se subjicit.*
XXXII. *Ius ex delicto in personam.*

I. NOn in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos: utrique inquam parentum, patri ac matri: * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium, ob sexus præstantiam.

II. 1. Distinguenda autem sunt in liberis tria tempora: primum tempus imperfecti judicii, τὸ βουλευτικὸν ἀτελὲς, ut Aristoteles loquitur, dum abest προαίρεσις, vis electrix, ut idem alibi: secundum tempus perfecti judicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum, ἕως ἂν μὴ χωρισθῇ, ut loquitur idem Aristoteles: tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum: æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est:

ætas prima, ceu brutum pecus;
Vt educetur mentis alienæ indiget.

Pol. I. c. ult. Nic. IV. 3. Eth. V. c. 10.

At alius naturaliter inveniri non potest cui regimen competat quam parentes.

2. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax dominii in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob ea quam diximus judicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, ἐν κτήσει non ἐν χρήσει. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem à matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales à legitimis. quæ discrimina natura ignorat; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

Supra III. §. 6. De Fort. Alex. II.

III. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliæ actiones quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia, & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocunque domino facta contra parsimoniæ regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coërcendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum ita sequitur ipsam patris personam ac ἴδιον ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * &, si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio cum alendi non suppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse: ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venisse: quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas docet Apollonius, epistola ad Domitia-

num,

num. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est αὐτεξούσιος, suique juris, manente tamen semper illo pietatis & observantiæ debito, cujus causa perpetua est. Vnde sequitur, regum actus irritos dici eo nomine non posse quod parentes habeant.

VII. * Quicquid extra hæc est à lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut filiam ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati non erant. † Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhoniorum tertio: οἱ Ῥωμαίων νομοθέται τοὺς παῖδας ὑποχειρίους καὶ δούλους τῶν πατέρων κελεύουσιν εἶναι. καὶ τῆς οὐσίας τῶν παίδων μὴ κυριεύειν τοὺς παῖδας, ἀλλὰ τοὺς πατέρας, ἕως ἂν ἐλευθερίας οἱ παῖδες τύχωσι μετὰ τοὺς ἀργυρωνήτους. παρ' ἑτέροις δὲ ὡς τυραννικὸν τοῦτο ἐκβέβληται. * *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium: οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν ἀποβλέψαντες, καὶ πρὸς τοὺς πόνους οὓς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων πονοῦσιν, ἅμα καὶ τοὺς παῖδας παντοδαπῶς ὑποτάξαι βουλόμενοι, καὶ τῇ τῶν γονέων οἶμαι φυσικῇ φιλοστοργίᾳ θαρρήσαντες, καὶ πιπράσκειν, εἰ βούλοιντο, τοὺς παῖδας τοῖς γονεῦσιν ἐπέτρεψαν καὶ φονεύειν ἀτιμωρήτως. *Antiquæ Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ à natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes præterea liberos parentibus sine exceptione subjectos esse, credo etiam confisæ naturali parentum amori, & venundandi, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: quæ ideo à nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia à naturalibus.

Num. XXX. 2, 3, 4, 5. *lib. de Præceptis legis, Præcepto vetante* CCXLII.

† *Inst. de pat. potest.* ¶ *Ius autem.*

Lib. VIII. *Nic. c.* XII.

VIII. 1. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subjectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio apparet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars fit familiæ maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non à natura est, sed ab instituto: Exigit hic locus ut videamus quid sit de natura conjugii.

Eph. V. 23.

2. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum femina, quæ feminam constituat quasi sub oculis & custodia maris. nam tale consortium & in mutis animantibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se femina mari obstringit.

IX. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere. sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Euangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt,

Deut. XXI, 15. *Deut.* XVII, 16, 17. II *Samuel.* XII, 8.

runt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habeant; & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam sibi adsciscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive
Deut. XXIV. 4. uxores sive concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus imputat * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset.

2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, * & sacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio: *an concepto, necdum edito partu rite nuberet.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex ut res alias ita & hanc conjugii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua
Mat. V, 32. XIX, 9. *1 Cor.* VII. 4. & qui dimisisset uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii reos pronuntiat: & Apostolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procedebat (ὁ γὰρ μιγνύμενος μετὰ νόμων ἀφροδίτης παντὸς ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης, inquit Artemidorus, id est, *qui connubii lege feminæ conjungitur, is in corpus ejus dominium habet:*) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * Lactantius: *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est quæ habet alium, maritus autem etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.*

3. Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non novam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest, ex prima illa conditione, qua uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio. at lex de ea re nulla illis temporibus exstabat. Sic etiam cum dixit Deus, sive per Adamum, sive per Mosem, tantum esse fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam constituat; idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Psalmo XLV, 11. *Obliviscere populi tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiæ institutione satis apparet * Deo gratissimum esse ut perpetua sit ea conjunctio: non tamen eo evincitur à Deo: jam tunc imperatum ne qua de causa fedus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjunxerat id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam.

4. Plerasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate ita plurium feminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum
De moribus Germ. Germanos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memorat: idque passim ostendunt historiæ tum Persarum * tum Indorum. * Apud Ægyptios soli sacerdotes unius feminæ conjugio uteban-

utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, μίαν ἑνὶ ἔζευξε, *unam feminam uni marito attribuit.* quod tamen ne Athenis quidem diu observatum, Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus uxoribus, divortio diu abstinuerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint: unde & flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium nisi morte non solvebatur: * non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Euangelii vocem. *Diod. lib. 1. Gellius XV, cap. XX.*

X. 1. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hîc & in aliis actibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent: quod plane concedimus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit ut nullus sit actus qui ei repugnat.

2. Quod autem à Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ quia consensus patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit: ac ne pater quidem filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ, avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili. *L. Filius e. mancipatus D. de ritu nupt. L Oratione. §. nepote. D. eo. tit. L. in conjunctione. C. de nuptiis.*

3. In sacris litteris videmus quidem pios viros, multoque magis mulieres, (* quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea quæ alioqui reprehensionem non merentur filio facere; * nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.* *VII, 36. Gen. XXXVI. Decl. 257.*

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit: tamdiu enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus feminæ pudicitiam servanti dedit in maritum.

XII. 1. De conjugiis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam * Plutar-
Quæst. 107. chus attulit in quæstionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro XV, cap. 16, de latius spargendis amicitiis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus, quas ἐπικλήρους vocant, & Hebræo * & Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt.

2. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus qui superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest præstare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Iurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis * naturale jus & pudorem inspiciendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuò effectui adhæret.

L. Adoptivus. §. Serviles. D. de ritu nupt.

3. Neque movere nos debet Diogenis & Chrysippi argumentum à gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum, quod * jure gentium committi scripsit Paulus Iurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * à Persis contemnebatur. Naturale enim recte
Socr. IV. dicitur, interprete Michaële Ephesio ad Nicomachia, τὸ παρὰ τοῖς πλείστοις καὶ ἀδιαστρόφοις καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσιν: *quod apud plerosque non corruptos, sed naturæ convenienter se habentes obtinet.* Hippodamus Pythagoricus vocat παρὰ φύσιν ἀμέτρους ἐπιθυμίας, ἀκαθέκτους ὁρμὰς, ἀνοσιώδεις ἡδονάς,

L. ult. de ritu nupt.

immo-

immoderatas & à natura alienas cupiditates, effranes impetus, nefarias voluptates. De Parthis sic Lucanus:

epulis vesanæ, meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.

Ex mox: *cui fas implere parentem,*
Quid rear esse nefas?

Speciatim autem huic Persarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusæensis oratione xx.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit præter ætatis disparitatem: unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem; quæ sola ratio si tali conjugio obstaret, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere.

5. Illud potius disquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt, & Arnobius adversus Gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Iupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus?* Extat de camelo & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI, & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

XIII. 1. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. XVIII expressi leguntur. Nam etiam concesso, à mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in vetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluite vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispello.* Mox; *Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius quæ vobis exposita est, unde polluta est terra.* Lev. XVIII. 24, 25, 27.

2. Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut à Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ non videntur à Christo abrogatæ, sed eæ demum quæ Iudæos ab aliis nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re pe- Eph. II. 14. 1 Cor. VII. 25.

culiare exſtet Chriſti præceptum; nec ipſe alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis etiam gentibus, quod verum eſſe præter alia oſtendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant: & illud in oratione Lyſiæ: *συνῴκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ, maritus erat ille impuriſſimus hominum matris ac filiæ:* unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in cauſa non diſſimili. nam cum ſocrum genero nupſiſſe narraſſet, ſubdit: *O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum!* Seleuces rex cum uxorem ſuam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipſa offenderetur *τῷ μὴ νενομισμένῳ, ut re illicita.* Apud Virgilium eſt:

Thalamos auſum inceſtare novercæ.

quæ communis exiſtimatio ſi à neceſſario naturæ dictato originem non habuit, omnino ſequitur ut deſcendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit.

3. Hebræi veteres, non ſpernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit ſummoque judicio digeſſit Moſes Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit. XVIII de matrimoniis ſunt proditæ cauſas eſſe duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non ſinat ortus auctores cum ſua ſobole, aut in ſe ipſis, * aut etiam per perſonas ſanguine aut nuptiali ſanguinis commixtione proxime cohærentes miſceri: alteram vero, ne quarundam perſonarum convictus nimis quotidianus atque inobſervatus ſtupris & adulteriis occaſionem daret, ſi amores tales nuptiis poſſent conglutinari. Quas duas cauſas ſi cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinibus qui in recto ſunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut exiſtimo, etiam ſine expreſſa lege ratio naturalis jungi ſatis vetat) * item in ſanguinis gradu transverſorum primo, qui ob ortum à ſtirpe communi ſecundus dici ſolet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem cauſam valere, ut venientem de eo quod natura ſi non præcipit, certe honeſtius dictat; cujus generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

4. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notiſſimam rationis paritatem. Iſtorum autem graduum hæc ſunt apud ipſos nomina: Mater matris ſuæ: mater patris matris ſuæ: mater patris ſui: mater patris patris ſui: uxor patris patris ſui: uxor patris matris ſuæ: nurus filii ſui: nurus filii filii ſui: nurus filiæ ſuæ: filia filiæ filii ſui: filia filii filii ſui: filia filiæ filiæ ſuæ: filia filii filiæ ſuæ: filia filiæ filii uxoris ſuæ: filia filiæ filiæ uxoris ſuæ: mater matris patris uxoris ſuæ: mater patris matris uxoris ſuæ: id eſt, ut more loquar Romano, aviæ & proaviæ omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, proſocrus: quia ſcilicet & ſub agnationis nomine comprehendatur ſimilis cognatio, & ſub primo gradu ſecundus, & ſub ſecundo tertius, ultra quem vix eſt ut oriri controverſia poſſit, cum alioqui, ſi poſſet, in infinitum eadem futura eſſet ratio.

5. Has

5. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena: sed ita ut leges conjugales vim suam non exsererent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit: quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur: unde illa inter Hebræos celebris sententia, in lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri ὕστερον πρότερον.

6. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaëlis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: τὸ ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀδιάφορον ἦν. νόμου δὲ τεθέντος μὴ μίγνυσθαι πολὺ τὸ διάφορον. *Fratrem cum sorore concumbere ab initio res media erat: at, lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert observetur lex necne.* Diodorus Siculus vocat κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων, *communem hominum morem* ne fratres sororibus jungantur, à quo more Ægyptios eximit: Dion Prusæensis barbaros. Seneca scripserat: *Matrimonia Deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ, *minime pia, sed Deo invisa.* *Vide Cajet. in Matth. cap. 19.* *Libro 1.*

7. Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa indicat tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. 1. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen quod est inter hos & alios remotioris gradus: Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At * filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita*, inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assiduè frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantumdem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus, esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest. *Annal. XII.*

2. Certe canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδῆν, id est, fratris aut sororis filiam, tantum à clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. *Can. XIX.*

pulis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitis, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum περιφυλακὴν, & ut Hebræi loquuntur præmunimentum, additæ sint leges cæteræ: nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse Iacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami, qui pater Mosis fuit. nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem. sicut materteras * apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous.

Eust. ad Il. A. & ad Od. H.

3. Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulteriores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus * de patruelium & consobrinorum conjugiis inter Christianos loquens: *Raro*, inquit, *per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum secutæ sunt, sicut * Theodosii constitutio patruelium & consobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio.

De civ. Dei l. XV, c. 16.

Epist. 66.

4. Sed sciendum simul est, * non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ * sororem ejus duxerit, & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum à communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. 1. Vt ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatum quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione. quæ propterea in antiquis canonibus γάμος nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est: ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

Suppositos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἶ κ᾽ οὐ γνήσιος, dictum probat ὤν γε ξένης γυναικός: *quippe cum ex peregrina natus sit.* Et apud Ælianum γνήσιος definitur ὁ ἐξ ἀμφοῖν γεγονὼς ἀστῶν, *qui utroque parente cive natus sit.*

2. Atqui

2. Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum esse potuit, si femina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam * in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam, conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, Senatorem & libertam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii Toletani primi: *Cæterum is qui non habet uxorem, * pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus.* cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur. *L. Si quis naturalem C. de naturalibus. L. Si uxor. D. ad l. Iuliam de adulteriis.*

XVI. 1. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si reipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exserere potest per pœnam vel expressam vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Vlpianus, * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt. qualis erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat. *Instit. tit. 1.*

2. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen cassum, inutile, ac pro infecto sit, nimirum si in judicium res deveniat. sed hæc intensio non fit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu quam in effectibus: * sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius. *L. non dubium. C. de legibus.*

XVII. Consociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ tum publicæ: & hæ quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas consociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coëuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: *κύριον εἶναι ὅ, τι ἂν τὸ πλῆθος ψηφίσηται.* Appianus: *ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δυνατώτερον: tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major.* Dionysius Halicarnassensis similiter: *ὅ, τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾶν. * quod pluribus visum, id valere.* Et alibi: *ὅ, τι δ' ἂν αἱ πλείους ψῆφοι καθαιρῶσι τοῦτο ποιεῖν.* Item: *ὅ, τι ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι τοῦτο εἶναι κύριον.* Aristoteles: *κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν.* Curtius libro X: *Eo quod major pars decreverit, stetur.* Prudentius: *Vict. de potestate civili. n. 14. Lib. V. Lib. VII. Polit. IV. 8. VI. 2.*

In

In paucis jam deficiente caterva
Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde:

Infirma minoris
Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ἐκ τῆς νικώσης πράττειν πάντα, *omnia agere secundum eam sententiam quæ vincit.*

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, * reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem * Oreste & Electra tragœdiis tractatur: Sic & possessorem tenet: quæ ratio non male observata est à scriptore problematum quæ Aristoteli asscribuntur, sectione XXIX. In Senecæ controversia quadam est; *Alter judex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias * mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de conjungendis aut dividendis sententiis: qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæ * conjungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjungentur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjungentur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus conjungentur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia CCCLXV. ubi hæc verba sunt: *Iam aperte una plures facis. jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam qui seipsos dividunt.*

Lib. VIII. epist. ad Aristonem.

Excerp. leg.

XX. Addendum & hoc; si qui absentia aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur: *Puta te servum esse communem: huic domino servies * qui præsens est.*

Lib. III.

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις

D. de Albo scribendo.

διαλλάτ-

ἀδελφότησι, *pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Cousules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in Conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros. *L. 1. C. de Consf. l. XII.*

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas. quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. † Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes, quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν, *si possessionum causa inita est societas.* *L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures, D. Depositi. L. Cum bona. D. de rebus auct. jud. possid.* *† Lib. XIII. Lib. XIV.* *Pol. III. IX.*

XXIII. Consociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coëunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa quæ non ad hanc societatem aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum: τοὺς νόμους ἀπαγορεύειν περὶ ἁπάντων, *leges de omnis generis rebus præcipere.* *Moral. V. 3.*

XXIV. 1. Solet hîc illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non eo minus qui transtulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis. *L. Filii. D. ad Municipalem.*

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus. nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Tryphonius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, & *fundamentum* vocat *libertatis*, *sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Tamen hîc quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis *L. in bello. D. de capt. & postl.*

mendis secuti sunt, id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat.

L. actione. §. Labeo. D. Pro socio.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati: Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Micenæos trahit,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: ὅτ' ἐδὲν αὐτῷ τῆς πόλεως προσῆκεν, *cum nihil ad illum civitas nostra pertineret.* Iam vero plurium populorum, sive per se sive per capita sua, consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non finit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: μυρίοι δήπου ἀποδίδονται ἑαυτοὺς ἐλεύθεροι ὄντες, ὥστε δουλεύειν κατὰ συγγραφήν. *innumeri cum liberi sint, se in servitutem dant, ut * ex contractus formula serviant.*

De moribus Germ.

2. Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimiæ acerbitatis. nam perpetua illa obligatio compensatur perpetua illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

Ἐθέλει δ' ἄνευ μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.

Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem

Idem Comicus alibi:

> Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλεύθεροι
> Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
> *Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,*
> *Multi recurrunt * pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent: ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὑτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: *Vt domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Ius autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστιν ἐὰν ἁμάρτῃ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο προσέταξεν: *Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις, *apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione XV.

Lib. III *de Benef. c.* 18.

Lib. III *de Benef. c.* 22.

Sextus Empiricus, Pyrrhonic. III.

XXIX. 1. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostenditur fœtum utriusque esse communem. Sic ergo, si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutem servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem sibi nascituram in servitutem secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac

proinde cum diu alendi fuerint è servis nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini sævitia, servos illos, etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

† Less. lib. V. c. 5. dub. 5.
* I Cor. VII. 21. Gal. VI, 5. Coloss. III. 22. Tit. II, 9. I Petr. II, 16 c. si quis servum, 17. q. 4.

XXX. Præter perfectam servitutem de qua jam egimus sunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, ascriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Iubilæum usque: Penestarum apud Thessalos; eorum quos manus mortuas vocant; ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est, qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis subjectionis in exemplo Capuæ supra adduximus. Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

** Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano poplo.

ib. I, c. 3.

Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra à nobis dissertata sunt.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit pœnæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subjici non singuli tantum privata subjectione: * ut Romæ qui ad delictum non respondebant, & incensi: postea fœminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest, quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. Ad singulorum servitus pœnalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Vtraque autem servitus tam privata quam publica pœnalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & inflictæ pœnæ.

Cic. pro Cæcina.

De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Anno-

Annotata ad Caput v.

SEd *si contendant inter se imperia præfertur patris imperium*] Seneca §. I.
libro III, controversia XIX: *Primæ partes sunt patris, secundæ matris.* Chrysostomus I ad Corint. XI, 3: εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή. ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ. *merito viro femina subjicitur. nam æqualitas honoris pugnam parit.* idem ad Ephesios capite IV: ἀρχὴ δευτέρα ἐστὶν ἡ γυνή. μήτε οὖν αὐτὴ τὴν ἰσοτιμίαν ἀπαιτείτω (ὑπὸ γὰρ τὴν κεφαλήν ἐστι) μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένης καταφρονείτω. σῶμα γάρ ἐστι. *Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam, quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim est.* Deinde: δευτέρα ἐστὶν ἀρχὴ αὕτη, ἀρχὴν ἔχουσα καὶ πολλὴν τὴν ὁμοτιμίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι πλέον ὁ ἀνήρ. *Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in honore consortii, sed tamen plusculum habet vir.* Augustinus epist. CXCI: *Filius ex legitimis nuptiis susceptus magis in patris est quam in matris potestate.* Gregoras libro VII, ubi de Andronico Palæologo & Irene, agit: προστιθεμένου δ' ἦ καὶ τοῦ, μείζονα δύνασθαι τῆς μητρὸς τὸν πατέρα, τὸ κωλῦον οὐδὲν τὴν τοῦ πατρὸς τελεσθῆναι βούλησιν ἐπὶ τῷ παιδὶ μᾶλλον ἢ τῆς μητρός. *Addebat ille plus matre patrem posse, nec quicquam intercedere quo minus patris de filio valeret voluntas, etiam præ materna.* de reverentia matri debita vide L. congruentius. C. de pactis.

I. *In primo tempore*] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident, ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite VI, §. 2. §. II.

Quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent] ita explicat Maimonides legem, quæ est Num. XXX, 10. §. III.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Iornandes historia Gotthica. *Haud enim secus parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satius deliberant ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis venditur, quam moriturus, servatur.* Eam legem video & apud Mexicanos fuisse. §. V.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis III, c. XI: *quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.* §. VII.

Pars erant domus paternæ] Alioqui XIII anno filius erat obligandi se capax moribus Hebræis. ita illi ad dictum in Numeris locum.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione: ἡ γὰρ υἱοῦ παντελὴς ἐξουσία κατὰ τοὺς τῶν Ῥωμαίων νόμους ἀνάκειται πατρί. *Patri enim in filium omnimoda potestas jure Quiritium competit.*

I. *Viri sancti ante legem*] Chrysostomus de Sara: κἀκείνη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθίαν αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδίσκης. οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο. *Ipsa vicissim studebat sterilis conjugii solatium ex ancilla quærere, nondum enim talia tunc vetita erant.* Eundem vide I ad Timoth. c. III. Augustinus de doctrina Christiana libro III, cap. XII: *Erat uxorum plurimum simul habendarum inculpabilis consuetudo.* Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum vero cap. XXII: *Multa enim sunt quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt,* & libro §. IX.

XVI de civitate Dei cap. 38 : *quoniam multiplicandæ posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Et in lege] Iosephus Antiq. Histor. XVII, 1 : πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius, eodem tempore plures habere uxores.*

Quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset] Iosephus eo historiæ loco : δόντος δὲ αὐτῷ καὶ γυναῖκας ἃς δικαίως καὶ νομίμως ἠγάγετο. *cum Deus ei uxores dedisset, quas juste ac legitime habere posset.* Pesictha ad Levit. XVIII, notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores nescire quid sit de lege.

2. *Et sacerdotem*] Levit. XXI, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes, ob ea quæ procedunt commate 10. & deinceps. sed quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel XLIV, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Iosephus. connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de Pontifice maximo obiter sint interposita.

Lactantius] Libro institutionum XI, c. XXIII. ubi & hoc sequitur : *exemplo continentiæ docenda est uxor ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod ipse præstare non possis.* Sensus idem in Gregorio Nazianzeno : πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις? *quomodo exigis & non rependis ?* Hieronymus ad Oceanum: *Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ frena laxantur, &, solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet fœminis æque non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.*

3. *Deo gratissimum esse*] Et multis olim quoque sapientibus prælatus hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones :

οὐδὲ γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ᾽ ἓν ἡνίας ἔχειν.
Ἀλλ᾽ εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.
non etenim decet
Vnum imperare fœminis geminis virum :
Contentus uno conjugis vivat toro ,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

Et in choro :

Οὐδέποτ᾽ ἂν διδύμους
Λέκτρ᾽ ἐπαινήσω βροτῶν ,
Οὐδ᾽ ἀμφιμάτορας κόρους ,
Ἔριν μὲν οἴκων ,
Δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
Ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός.
Οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι
Δίπτυχοι τυραννίδες
Μιᾶς ἀμείνονες φέρειν ;
Ἄχθος τ᾽ ἐπ᾽ ἄχθει,
Καὶ στάσις πολίταις.

Τεκ-

Τεκτόνοιν θ' ὑμνοισιν ἐργάταιν δυοῖν
Ἔριν Μοῦσαι φιλοῦσι κραίνειν.
Πνοαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοαὶ
Κατὰ πηδαλίων,
Διδύμα πραπίδων γνώμα
Σοφῶν τε πλῆθος ἀσθενέστερον
Φαυλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς.
Ἑνὸς ἁ δυνάμις ἀνά τε μέλαθρα,
Κατά τε πόλιας,
Ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.
Nunquam gemina de matre genus,
Nunquam duplices laudabo toros.
Odit & dira semina rixa.
Vnam debet non ambigui
Vir participem nosse cubilis:
Duo nec domini rectius urbes
Terrasque regunt, quam qua sceptrum
Tenet una manus. quin sic oneri
Onus accedit, discors agitant
Rabies rupto fœdere cives,
Etiam artifices carminis inter
Geminos ipsa tristia miscent
Prælia Musa: cumque in pelago
Vela carina fert aura levis,
Plus una valet, contemta licet,
Dextera clavi qua frana tenet,
Quam consilii vis in partes
Distracta duas, aut prudentum
Numerosa cohors. una potestas
Temperet urbem, regat una domum,
Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, qua bona est, uno viro,
Qui minus vir una uxore contentus siet?

Iam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in paradiso Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I. de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa XXXIII, quæst. IV.

4. *Tum Indorum*] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro XXII, c. XLVII, contra Faustum: *Quando mos erat, crimen non erat.* Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

2. *Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit*] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32, quæstione III. §. X.

3. *Quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare*] *Non est enim virginalis pudoris eligere maritum*, ait Ambrosius lib. I de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa XXXII, quæstione II. Donatus Andria: *Summa potestas nuptiarum in patre puellæ est.* Hermione apud Euripidem:

Νυμφευμάτων δὲ τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κ' οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.
Curam parenti de meis ego nuptiis
Permitto, non est istud arbitrii mei.

Hero apud Musæum:

Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεσθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι,
Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπεύαδεν.
Lege maritali jungi non possumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu I, Scena V: *Tangitur & illud, an patrum imperiis obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filiis liberam voluntatem.* Cassiodorus VII, 4: *Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.*

§. XII. 1. *Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis*] Philo de legibus specialibus: τί δὲ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἑκάστης οἰκίας συναγαγόντας μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖσθαι δυνάμενον εἰς ἠπείρους καὶ νήσους καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν: αἱ γὰρ τῶν ὀθνείων ἐπιγαμίαι καινὰς ἀπεργάζονται συγγενείας, τῶν ἀφ' αἵματος οὐκ ἀποδεούσας, ἃν χάριν καὶ ἄλλας ὁμιλίας ἐκώλυσε: *Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac præclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novas pariunt conjunctiones hominum, non minores illis quæ è sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit.* Chrysostomus ad I Corinth. XIII, 13: τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἣν ἐδύνασο καὶ ἑτέραν ποιήσασθαι φιλίας ἀφορμὴν ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγών; *Quid in arctum cogis amoris latitudinem? quid supervacuo amicitiæ causam perdis, per quam poteras aliam amicitiæ parandæ occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?*

Et Attico jure] Vide Demosthenem ad Leocharem Fortunationum rhetorum: Donatum Phormione Act. I, Scen. II. & Adelphis IV, V.

2. *Naturale jus & pudorem inspiciendum*] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi esse dicit μέγιστον ἀνοσιούργημα, *maximum nefas*, πατρὸς εὐνὴν τετελευτηκότος, ἣν ἄψαυστον ὡς ἱερὰν ἐχρῆν φυλάττεσθαι, καταισχύνειν, γήρως δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸν αὐτὸν τῆς αὐτῆς υἱὸν καὶ ἄνδρα γίνεσθαι καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν νῦν μητέρα, γυναῖκα. *Patris mortui cubile, quod, tanquam res sacra, intactum sini oportuit, contemerare, neque senectutis, neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium & maritum, eandem ejusdem matrem & uxorem.*

3. *Iure gentium*] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 2. D. ad legem Iuliam de Adulteriis.

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac

ac fratrum cædibus, à Deo punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II contra Iovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripidis:

Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.
Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται.
Κόρη τ' ἀδελφῷ. διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι, καὶ τῶν δ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος:
Tale est omne barbaricum genus.
Mater jugatur filio, nata pater,
Frater sorori: proxime alterna manus
Cæde implicantur: nulla lex prohibet nefas.

5. *De equo*] Plinius historiæ naturalis VIII, 42: ubi de equis agit, *Alium detracto velorum operimento, & cognito cum matre coitu, petiisse prærupta atque exanimatum. Eque & eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis est.* Habes paria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

2. *Impura habeatur à profanis etiam gentibus*] Tertullianus v. adversus Marcionem: *Non defendo secundum legem Creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit. communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam.* §. XIII.

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis qui ἀθεμιστίαν πάθους amorem nefandum vocat.

3. *Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione coherentes*] Philo: ἀδελφαὶ γὰρ εἰ καὶ διῃρέθη τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ' ἓν ἁρμόζονται φύσει καὶ συγγενείᾳ μιᾷ. *Quanquam enim divisæ sunt partes, fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et hucusque propinquis nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.

5. *Suo loco narratum non sit*] Nam neque lex illa narrata est ex qua Iudas Thamarem comburi voluit. Sic Sichemitas Iudith recte occisos ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledicto feritur ob incestum.

7. *Lex ipsa indicat*] Vbi vide Chaldæum paraphrasten. distinxerunt male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

1. *Filiam fratris ducere*] Talem Abrahamo Saram fuisse Iosephus putat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum Antiquæ historiæ XII, & XVI. Phineo patruo promissa Andromede; Ovidius metamorphoseôn v. id postea apud Romanos vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius. §. XIV.

2. *Apud Græcos*] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euripidis Electra discimus.

3. *De patruelium conjugiis*] Æschylus Danaidibus vocat λέκτρα ὧν θέμις εἴργει, *cubilia quæ jus prohibet.* & ait sic μιαίνεσθαι γένος, *fœdari genus.* At Scholiastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quasi justæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῶν ἐπικλήρων, in oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est:

Pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit. vide & Plauti Pœnulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: *tantum pudori tribuens & continentiæ ut consobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororum.* Meminit & Libanius oratione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex ejusdem sensus, quæ tertia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Concedi tamen Principum indulto solitas nuptias tales ostendit lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice; titulo, si nuptiæ ex rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassiodorus VII, 46. *Hoc prudentes viri sequentes exemplum longius pudicam observantiam posteris transmiserunt, reservantes Principi tantum beneficium consobrinis nuptiali copulatione jungendis.* Vbi & formulam habes talis veniæ Principalis.

4. *Non quod vetitum est lege humana, si fiat, irritum quoque esse*] In Agathensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita præsenti tempore probibemus, ut ea quæ hactenus sunt constituta non solvamus.* Retulit id Gratianus in quæstionem II, & III, causæ XXXV. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro II, tit. XX. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Langobardica lib. II, c. VIII, 13: *quia canones sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

§. XV. 1. *Non matrimonium*] At serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro II, tit. XII, 10, & XIII, 3. & lege Salica Tit. XIV, §. II. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos notatur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducendæ mulieris quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

2. *In statu legis Christianæ*] Vide in Gratiani collectione c. I. de conjugiis servorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro V: *Solet etiam quæri, cum masculus & fœmina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur.* Itaque in capitulari Francico VII, c. 155 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubinæ.*

3. *Quæ*

1. *Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt*] Livius libro x: *Valeria lex, cum eum qui provocasset virgis cædi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc vix servo ita minetur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille assium legatum mortisve causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit quadrupli pœnam constituebat, memorante Vlpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scripsit ad somnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur.* Vide supra, hoc capite §. xiv, in fine. Sic divus Marcus rescripsit: *Eum hæredem, qui probibet funerari ab eo quem testator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eum statutam non esse.* §. xvi.

2. *Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia*] Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri si deflorata nondum esset. meminit Apollonius Argonautis, & ejus Scholiastes, & in Bibliotheca Apollodorus.

Seclusis pactis ac legibus] Vt quæ volunt duas partes concordare, ut c. 6. de Electione. §. xvii.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Paraphrastes & Rabbini ad illud in Exodo xxiii, 3. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. iii, cap. xxx. §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares, D. de re judicata. Vide Iulianum de Eusebia. §. xviii.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenea in Tauris, in Electra sic ait:

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὅδε νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ᾽ ἀεί.
Idemque cunctis juris esto in posterum,
Certante numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis: *Non est invidiosa potestas quæ misericordia vincit.* Imo apud Hebræos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi xxiii, & Moses de Kotzi præceptorum jubentium xcviii. & vetantium cxcv.

Conjungendæ sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere sententiam plura simul complectentem jubebantur, teste Asconio in Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2: *Itaque cum sententia prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii ut Pompejus reduceret; postulatum est ut Bibuli sententia divideretur; quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obsisti non poterat; Bibulo assensum est: de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia.* Seneca epistola xxi: *Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam & sequar.* Idem de vita Beata c. 3: *Est & mihi censendi jus, itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib. viii, epist. 14. §. xix.

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

§. XX. *Seneca in controversia quadam*] Libro III, contr. XIX.

Qui præsens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut, D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembecium vide. Adde L. Rescriptum, D. de pactis, Zas. in paratit. D. de pactis. Bart. in L. 1, num. 3. de Albo scribendo. Boër. decis. 1, num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1, tit. 11, definit. 40. Reinking. lib. 1, classe v, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. nominationum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis justo de Electione in VI.

§. XXI. *Naturalis ordo*] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam cons. Ioc. n. 22, & cons. Ioc LXXVIII, num. 31. Mart. Wacher consiliis Cæsareis in controversia Saxonica.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo servetur L. semper, D de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In Conciliis] Ioh. Fice. cons. Latino LXXVII, n. 16. Afflictus decis. Neap. 1, n. 8. Bart. in l. 1. D. de Albo scribendo, Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Tessaurus 1 quæst. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decianus responso XIX, n. 183, & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus d. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basileensis historia.

§. XXII. *Aliæ terna, aliæ bina*] Sic in Smalcaldico fœdere Saxo duo habebat suffragia.

§. XXIV. 1. *An civibus de civitate abscedere liceat*] Vide hac de re fœdera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus II Æneidos: *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alio reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVIII, c. 13.

2. *Gregatim discedi non posse*] Zonaras de Lazo rege agens qui à Persis ad Romanos defecerat: τοῦτο αἴτιον μάχης ῥωμαίοις καὶ πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπείκοντας σφετεριζομένου: *Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

Intererit autem societatis] Bembus libro VII.

§. XXV. *In exsules nullum jus civitati*] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI.

Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro I: μὴ καινὸν εἰ διφῴη τις τὸν ἀντίπαλον καὶ κολακεύοι ὡς φίλιον τὸν οἰκεῖον δ' ἐίσκων πολέμιον. *Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui sibi hostes senserit.*

§. XXVII. 1. *Ex contractus formula serviant*] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora. is constituit ἐπὶ σώμασι μὴ δανείζειν, *corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

2. *Nihil habet in se nimiæ acerbitatis*] Vide ea de re egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina

Pristina ad præsepia] apud Plautum quidam :

Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.

Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

1. *Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant*] Vide infra cap. §. XXIX.
VIII, §. 18. Plinius X, 34. de columbis : *Amor utrique sobolis æqualis.*

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12 : *quomodo patri matrique communes liberi sunt ?* Lex Visigothica lib. X, tit. I, 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari ?* deinde : *Hac rationabiliter naturæ lege compellimur, agnationem ancillæ quæ servo alieno juncta pepererit, inter utrosque dominos æqualiter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur ; Speculum Saxonicum III, 73. idem moris in nonnullis Italiæ locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigotthos in Hispania Isidori tempore obtinuisse discas ex c. ult. causa XXXII, quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigotthorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV, tit. V. 7. IX, tit. I, 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius, habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium persolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia Francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio, & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur ? ut nos docet Vlpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

2. *Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere*] Ita & Carolus Calvus statuit cap. XXXIV, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione] Vide Leonem Afrum lib. VI, de Barca.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentisii dicuntur du- §. XXX.
rante disciplinæ suæ tempore proxime ad servilem conditionem accedunt.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Persæ vocabant terram & §. XXXI.
aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Vt socii illi Ulyssis Ægyptios §. XXXII.
prædati, de quibus Homerus Odysseæ ξ :

ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ :
τοὺς δ' ἄναγον ζωοὺς σφίσιν ἐργάζεσθ' ἀνάγκῃ.
Partem igitur nostrûm sic ilicibus obtruncarunt :
Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Iupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona servituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Vt Romæ qui ad delictum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigotthos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

CAPUT VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. *Ut alienatio fiat quid requiratur in dante:*
II. *Quid in accipiente.*
III. *Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo.*
IV. *Imperium in partem populi alienari parte invita à populo non posse.*
V. *Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate.*
VI. *Causa diversitatis.*
VII. *Imperium in locum posse alienari.*
VIII. *Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem, recte à rege imperii partes alienari.*
IX. *Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri.*
X. *Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem, aut per consuetudinem.*
XI. *Patrimonium populi à regibus alienari non posse.*
XII. *Distinguendas res quæ in fructu sunt patrimonii à rebus patrimonii.*
XIII. *Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possint, & cur?*
XIV. *Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.*

I. 1. ACquisitione derivativa nostrum fit aliquid facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles: ὅρος τοῦ οἰκεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι. *proprietatis definitio est, ubi penes nos est jus alienandi.* Duo tamen notanda sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ.

1. Rhet. v.

Soto lib. IV. q. 5, a. 1.

2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ, quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis rationalis.

Less. lib. II. c. 3. dub. 3.

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium

perium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, ſed accedente regis conſenſu; quia is quoque jus aliquod habet, quale uſufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio ſummo.

IV. In partis alienatione aliud inſuper requiritur, * ut etiam pars de qua alienanda agitur conſentiat. Nam qui in civitatem coëunt: ſocietatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium quæ integrantes dicuntur: unde ſequitur has partes non ita eſſe ſub ſuo corpore ut ſunt partes corporis naturalis, quæ ſine corporis vita vivere non poſſunt, & ideo in uſum corporis recte abſcinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius eſt generis, voluntate contractum ſcilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum eſt, quæ minime credi debet talis fuiſſe, ut jus eſſet corpori partes & abſcindere à ſe, & alii in ditionem dare.

V. Sic viciſſim parti jus non eſt à corpore recedere, * niſi evidenter ſe aliter ſervare non poſſit: nam, ut ſupra diximus, in omnibus c. 2. iis quæ humani ſunt inſtituti excepta videtur neceſſitas ſumma, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Auguſtinus de Civit. Dei, lib. XVIII. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ iſta perſonuit, ut ſubjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vaſtatione deleri.* Itaque in juramento Græcorum, quo Græci qui ſe Perſis ſubjeciſſent devovebantur, additum fuit, *μὴ ἀναγκασθέντες*: *niſi plane coacti.* Herod. Polym.

VI. Atque hinc ſatis intelligi poteſt, cur hac in re majus ſit jus partis ad ſe tuendam, quam corporis in partem: quia pars utitur jure quod ante ſocietatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium eſſe in corpore tanquam in ſubjecto, ac proinde alienari ab eo poſſe ut dominium. Eſt enim in corpore, ut ſubjecto adæquato, non diviſibiliter in plura corpora, ſicut anima eſt in corporibus perfectis. Neceſſitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non poteſt; quia in eo jure naturæ uſus quidem comprehendebatur, ut eſus, detentio, quæ ſunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum eſt, atque ideo inde menſuram accipit.

VII. At imperium in locum, id eſt pars territorii, puta non habitata aut deſerta, quo minus à populo libero alienari poſſit, aut etiam à rege, accedente populi conſenſu, quid obſtet non video. nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes ſunt communia populi pro indiviſo, ac proinde ſub arbitrio populi. At imperium in populi partem ſi alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etſi plenum habenti, attamen non plene, ut ſupra diſtinximus.

VIII. Quare ſubſcribere non poſſumus Iuriſconſultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de neceſſitate: niſi hoc ſenſu, ut ubi eadem eſt utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex ſilentio etiam non longi temporis, conſenſus & populi & partis interveniſſe videatur, facilius vero ſi etiam neceſſitas appareat. At ubi manifeſta eſt

Belluga in pr. ſpec. in rub. 8, p. 3. & 4. Roch. de Curte. de Conſuet. q. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati à Vaſq. lib. 1. c. 9.

est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars à corpore coacta est abscedere.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio. † Quare videmus à pluribus popu'is * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coiit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

† Smith. de rep. Ang. c.9. Buch. in Balsolo. Froiss. l.1. c. 214. & 246. Monstrel. in hist. c.22, 5. Guic. l. XVI.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hæreditario possit concedere nihil obstat, cum eæ corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Cravet. cons. 894. nu. 2. Zoannet. de Rom. Imp. n. 162.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, * à regibus alienari nec in totum nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis quam in magnis consensus populi ex scientia & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hîc vertitur. est enim patrimonium imperii causa constitutum.

Alberic. in c. intellectos de jurejur. Bart. in l. prohibens, ¶. Plane. D. quod vi. Corset. in tract. de excel regis, q. 4. Loazes all. à Vasq. c. 5. Natta cons. 367. Bonif. Rug. cons. 49. n. 43.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas facit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Potest autem

L. Greg. ¶. cum pignori. D. de pigno.

tem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem dicta sunt à nobis hactenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

XIV. 1. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendi. Quanquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est domino, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: *τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησεν. effecit, ut res cuique sua propria & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. XV, 2. *Arist. II. Pol. VII.*

2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate, qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

Annotata ad Caput VI.

1. V*oluntatis rationalis*] Cassiodorus II, II. *Alienatio rerum solidum desiderat habere judicium.* §. I.

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneidos, *cùm jungeret absens.* §. II.

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus consf. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno CIↃ IↃXXVI. & Guicciardinum libro XVI. §. III.

Vt etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace publica, c. XV, n. 14, vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo. §. IV.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. XXIV, §. VI. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dediderat. Xenophon historiæ Græcæ I. Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropolim Persis dediderant, quia defendi nequibat. Procop. περὶ κτισμάτων. Idem Procopius IV Gotthicorum: *λιμῷ γὰρ οὐκ οἶδεν ἡ ἀρετὴ συνοικίζεσθαι, πεινῆν τε καὶ ἀνδραγαθίζεσθαι οὐκ ἀνεχομένης τῆς φύσεως. cum fame habitare virtus recusat, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Comnenam libro VI, epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad Imperatorem Alexium: *ἀνάγκη δουλεύοντες (καὶ τί γὰρ δεῖ πρὸς φύσιν καὶ τὴν* §. V.

ἐκ ταύτης

ἐκ ταύτης τυραννίδα ποιεῖν) γνώμην ἔχομεν τὸ φρούριον παραδοῦναι τοῖς ἐγκειμένοις καὶ φανερῶς ἀποπνίγουσιν. *Necessitati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constituimus oppidum tradere iis, qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.*

§. IX. *Irritas habitas ut alienationes ita infeudationes*] Et remissiones homagii. vide Cromerum Polonicorum XXV.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est ordinum.

§. X. *Oppida aut regiones totas*] Vt à Dario Sylosonti urbem & insulam Samiorum.

§. XI. *Patrimonium quoque populi, cujus fructus sunt destinati ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera*] Veteres Græci τέμενος vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno CIↃ IↃ LXXVII.

§. XIV. 1. *Gen.* XV, 2.] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odysseæ π Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra libro I, cap. IV, §. XII, textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite XXXIII, 25.

CAPVT VII.

De acquisitione derivativa, quæ fit per legem, ubi de successionibus ab intestato.

I. *Leges civiles quasdam injustas esse, ac proinde dominium non transferre, ut quæ naufragorum bona fisco addicunt.*

II. *Lege naturæ rem acquiri ei qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.*

III. *Origo successionis ab intestato quomodo à natura.*

IV. *An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per distinctionem explicatur.*

V. *In successione liberos defuncti parentibus præferri, & cur.*

VI. *Origo vicariæ successionis, quæ repræsentatio dicitur.*

VII. *De abdicatione & exhæredatione.*

VIII. *De jure liberorum naturalium.*

IX. *Liberis deficientibus, ubi nec testamentum nec lex certa exstant, bona avita deferenda his à quibus venerunt, aut eorum liberis.*

X. *Bona noviter quæsita proximis.*

XI. *Legum circa successiones diversitas.*

XII. *In regnis patrimonialibus qualis sit successio.*

XIII. *Si ea regna sint individua, præferri maximum natu.*

XIV. *Regnum ex populi consensu hæreditarium in dubio individuum esse.*

XV. *Non durare ultra posteros primi regis.*

XVI. *Non pertinere ad liberos naturales tantum.*

XVII. *In*

XVII. *In eo mares præferri fœminis in eodem gradu.*
XVIII. *Inter mares præferri natu maximum.*
XIX. *An tale regnum pars sit hæreditatis.*
XX. *Præsumi in regno talem successionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni inchoati: sive regnum fuerit allodiale.*
XXI. *Sive feudale.*
XXII. *Successio linealis cognatica quæ sit, & qualis in ea transmissio juris.*
XXIII. *Successio linealis agnatica qualis.*
XXIV. *Successio qua semper respicitur proximitas ad primum regem.*
XXV. *An exhæredari possit filius ne in regnum succedat.*
XXVI. *An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.*
XXVII. *Iudicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.*
XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus est post nato præferendum.*
XXIX. *Nisi alia lege delatum regnum appareat.*
XXX. *An nepos ex filio priore filiò posteriori præferatur, per distinctionem explicatur.*
XXXI. *Item an minor frater superstes regis majoris fratris filio præferendus sit.*
XXXII. *An fratris filius regis patruo præferantur.*
XXXIII. *An nepos ex filio præferatur filiæ regis.*
XXXIV. *An minor nepos ex filio nepoti majori ex filia.*
XXXV. *An neptis ex majore filio præferatur filio minori.*
XXXVI. *An filius sororis præferendus filiæ fratris.*
XXXVII. *An filia fratris majoris fratri minori.*

I. LEge quæ fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipuæ de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est * leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena: *Auth. naufragia. C. de furtis.*

ναυαγὸς ἥκω ξένος, ἀσύλητον γένος.

Sum naufragus, * *spoliare quod genus est nefas.*

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) *in aliena calamitate, ut in re tam luctuosa compendium sectetur?* Dion Prusæensis oratione VII de naufragio locutus: μὴ γὰρ εἴη ποτὲ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. *Absit, ô Iupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.* *L. 1. C. de naufr. l. XI.* *Sylv. in verbo Bellum. p. 2, q. 13.*

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debitæ, cum eam ipsam consequi non possum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere fertur ad tantundem, quod est morali æstimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à fine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero nisi dominus fiam. Frustra enim erit *L. Si ex stipulatione D. de acq. poss. l. 2. hac actione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Iul. de vi priv. Thom. 2.2.66. art. 5.*

rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia [a] Diodori, ubi Hesioneus pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa non præstabantur equos ipsius accipit.

[a] Lib. IV.

2. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est manu reposcat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiamsi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum. [b] Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continuè cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judiciis addictione erit exspectandum, quod fieri solet in repressaliis, [c] de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posset, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia cessare legem de judiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

[b] L. Generali C. de Decur. l. si quis curiatis. C. de ep & cler. DD. in l. Quintus Mutius, alius l. quamvis alienum, in fin. D. ad l. Aquil.

[c] Bart. in tr. repress. q. 59.

III. [d] Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni lege civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium posset, etiam mortis causa, ac retenta possessione, ut supra diximus, si quis voluntatis suæ nullam edidisset testationem, cum tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequebatur ut ejus esse bona intelligerentur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexisse*, inquit [e] Plinius junior, *pro jure est*. Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, proxima ejus quod etsi non debetur officio congruit.

[d] Soto de Iust. q. 3. art. 2. Cajet. d. q. 66.

[e] Lib. IV. ep. 10. & l. 11. ep. XVI. & l. V. ep. 7.

IV. 1. [f] Disputant Iurisconsulti an alimenta à parentibus liberis debeantur. Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi satis consentaneum ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti quod stricte interdum sumitur pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut significet id quod nisi inhoneste omitti non potest, etiam si honestas illa non ex justitia expletrice, sed ex alio fonte proficiscatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquiens, *nepotum nutriendorum debito alligarunt*. Et Plutarchus in libello elegantissimo de prolis amore: οἱ παῖδες ὡς ὀφείλημα τοῦ κλήρου ἐκδεχόμενοι: * *liberi hæreditatem ut sibi debitam exspectant*. Qui dat formam, dat quæ ad formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natus est homo, sunt necessaria.

[f] Franc. Pisci. de stat. exc. fam. n. 133. Mench. in auth. novissima, C. de inoff. test. n. 296. Tell. Fernandes in l. 10. Taurin. q. 4.

2. Ea de causa, instinctu scilicet naturali, cætera quoque animantia proli suæ, quantum necesse est, alimenta suppeditant. Vnde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἄπαις

Ἅπασι δ᾽ ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.
Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat :

Ἅπασι δὲ ζώοισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.
Animantibus quasi vita sunt partus sui :

plurimis sane allatis argumentis * quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo : cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait; quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit : Hinc Iurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut † Iustinianus loquitur, id est στοργὴ, *parentes ad liberorum educationem hortatur.* Idem alibi : *Filium vel filiam alere patri necess. est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus : *ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐστὶ πρὸς διατήρησιν οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωίας τὰς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον. Optima quippe magistra natura est cunctis animantibus non tantum ad sui sed & ad prolis suæ conservationem, ut cognata hac caritate continua successio ad æternitatis circulum perveniat.* Apud Quintilianum filius, *partem jure gentium peto.* Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæsitos alere mater debet.

l. Inst. de jure nat. in pr. l. Ius naturale, D. de just. & jure. L. un. § taceat. vers. sileat. C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. quæ lib. § ipsum. L. Si quis. § Ergo. D. de agn. libertis.

3. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis, canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura.

c. Cum haberet. de eo qui dux. quam pol. l. ad l.

4. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris : quod ostendit Iustinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat : quod ad eos etiam producitur qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde ali non possunt.

§. Ipsum. l. ult. C. de bon. quæ lib. l. Si quis. § Sed utrum. & §. Item Divus Pius. l. non quemadmodum. D. de ag. lib.

V. 1. Debentur quidem & parentibus alimenta : quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio * ἀντιπελαργεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus : quo sensu accipio illud Luciani : *καίτοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. Magis natura jubet à parentibus liberos, quam à liberis parentes diligi.*

Diog. Laërt. in Solone.

Nic. VIII. Et illud Aristotelis : μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον ἀφ' οὗ. *Magis afficitur causa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est.*

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam uberrime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. *Ratio naturalis*, inquit Paulus Iurisconsultus, *quasi lex quædam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando.* Papianus vero; *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hæreditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos naturæ simul & parentum commune votum*; id est, liberos hæreditas sequitur partim quidem ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit. *Sanguini honorem reliquit*, ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Huc spectat illud Apostoli Pauli: οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. *Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.*

L. Cum ratio. D. de bon. damn.

Lib. v. c. 9.

II Corinth. XII, 14.

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi aviæque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Vlpianus loquitur. Id Modestinus dixit, τὸν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος τόπον πληροῦν. Iustinianus, τὴν πατρῴαν ὑπεισιέναι τάξιν. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat ἐπανιέναι. Philo Iudæus: υἱωνοὶ γὰρ πατέρων ἀποθανόντων ἐν υἱῶν τάξει παρὰ πάπποις καταλέγονται. *Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Iurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Iacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

L. Si qua pœna. D. de iis qui s. v. al. jur. s.
L. 2. §. Nec totum. D. de exc. tut.
Novel. ut fratrum filii, in pr.
Legatione ad Cajum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exhæredatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est alimenta præstanda sint, ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dici-

dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non poteſt, quod Homerus indicat dicens:

οὐ γάρ πω τὶς ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo ſibi conſcius ipſe eſt.

Et eum ſequutus Menander:

αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγείνατο.
Nemo ipſe novit quo ſit exortus ſatis.

Qui & alibi:

ἔστιν δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρὸς,
ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν υἱὸν, ὃ δ' οἴεται.
Mater tenerius liberos adamat patre:
Quia mater eſſe ſcit ſuos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter conſtaret quis eſſet partus cujusque pater. Ea ratio eſt, conjugium ſumtum in terminis naturalibus, id eſt conſociatio qua fœmina ſub maris coſtodia conſtituitur. Sed etſi alio quovis modo conſtet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis ſuccedet. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, ſuccedat ex conjectura voluntatis?

2. Naturales vero etiam, poſt lege introductum eorum diſcrimen à legitimis:

(τῶν γνησίων γὰρ οὐδὲν ὄντες ἐνδεεῖς
νόμῳ νοσοῦσιν.
Notha parte nulla ſobole legitima minor,
Sed lege premitur:

ut dixit Euripides) poſſunt tamen adoptari, niſi lex obſtet. Atque id olim permittebat lex Romana Anaſtaſii, ſed poſtea in juſti matrimonii favorem difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reperta eſt, per curiæ oblationem, aut ſubſequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium eſt in Iacobi filiis, qui adæquati à patre ſunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt. *L. Iubemus. C. de natural. lib.*

3. Contra evenire poteſt, non ex lege tantum, ſed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati ſunt alimenta ſola habeant, aut certe excludantur à præcipua hereditate. Conjugium tali pacto initium etiam cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde ut Iſmael, ancillæ Agaris filius, dona, id eſt legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale eſt matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: à quo non longe abeunt ſecundæ nuptæ * apud Brabantos; nam rerum ſoli, quæ exſtabant cum matrimonium prius ſolveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis. *Gen. xxv. 6.*

IX. 1. Vbi deſunt liberi quibus naturaliter deferatur ſucceſſio, minus expeditum eſt, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri poteſt, quorum alter reſpicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant;

quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsita, ut in illis locum habeat Platonis illud : ἐγὼ οὖν νομοθέτης ὢν οὔθ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν εἶναι τίθημι, οὔτε τὴν οὐσίαν ταύτην, ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν, τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου. *Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est.* Qua de causa Plato κλῆρον πατρῷον salvum esse vult generi unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus.

2. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles : εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον. *Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam amico conferre beneficium.* Et Cicero : *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item : *Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi ; demus necne, in nostra potestate est ; non reddere bono viro non licet : modo id facere possit sine*
Off. I. c. 31. *injuria.* Ambrosius : *Pulchrum est propensiorem haberi ejus rationem qui tibi aut beneficium aliquod aut manus contulit.* Et mox : *Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis ?* Gratia autem refertur aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefieri.

L. Quod satis. C. de bon. quæ lib. l. de emancipatis. ¶. Cum enim C. de egit. hered. Sancimus. C. com. de success. Novel. de cons. & uter frat. † Lib. v, c. 5. Lib. x.

3. Et hanc æquitatem sequuti sunt Iustinianei juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles, ἀδελφοὶ ἀλλήλους φιλοῦσι τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης ἀλλήλοις ταυτοποιεῖ. *Fratres se invicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt ; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit.* † Valerius Maximus : *Ut merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse.* Gentium commune jus ut frater fratri succedat dicitur apud Iustinum.

4. Quod si non reperiatur is à quo proxime bona venerunt, ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo maneatur intra proximos, & ejus de cujus hereditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles : ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τούτων συνῳκείωνται. τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνονται οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δὲ ἀλλοτριώτεροι. *Patrueles vero & cæteri conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent ; ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti, pro ortus ratione.*

X. 1. At in bonis noviter quæsitis, quæ περιόντα τοῦ κλήρου Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium ; superest ut ei deferatur successio

cessio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Isæus apud Græcos receptum ait, τοῖς ἐγγυτάτω γένους τὰ τοῦ τελευτήσαντος γίνεσθαι, *defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus:* addit: τί ἂν, τί δικαιότερον ἢ τοῖς συγγενέσι τὰ τοῦ συγγενοῦς; *quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant?* Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite 11. *Optime*, inquit Cicero, *societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* (*Off.* 1.) * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit.* Idem Cicero alibi de cognatis agens: *Necessaria præsidia vitæ debentur his maxime.* Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed κατ' ἀξίαν: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset, *Ex hac animorum affectione*, subdit, *testamenta commendationesque morientium natæ sunt.* Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque: *Est etiam illa probanda liberalitas*, * *ut proximos seminis tui non despicias.* (*De Off.* 1. *cap.* 30.)

2. Successio autem ab intestato, de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testamentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione: *Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique justum sit ad hos pervenire bona defunctorum; sed quoniam relicta & velut in medio posita nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi exstent, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri.

2. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna * dividi possunt etiam inter mares

* & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim sexum in imperio discernunt.* nec adoptati minus veris liberis succedent ex præsumta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum successit. Molossus * nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio successit in regnum Epiri: de adoptando in successionem Scythiæ Philippo egit rex Atheas: Iugurtha nothus sed adoptatus successit in regno Numidico: sicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum perveniet, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit: sicut Paphlagoniam regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud Iustinum Mithridates.

Strabo l. IX. *Pauf.* I. *Iust. lib.* IX. *Sallust. bell. Iugurt. Cassiod. Paul. Diac. l.* VI *de gest. Langob. Libro* XXXVIII.

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natu est maximus, mas aut fœmina, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur: *Qui præcipuum jus habet in hæreditate, is & in possessione regni. Ideo filius natu major præfertur minori:* Νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸ πρεσβύτατον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, inquit Herodotus: *Mos omnium populorum est ut natu maximus imperium habeat.* Idem alibi sæpe νόμον legem sive consuetudinem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse. Apud Trogum Pompejum, *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat: quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit.* Idem alibi jus gentium vocat; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ: quod intellige nisi pater aliud jusserit, ut Ptolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus tenebitur pro ipsorum partibus æstimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

Polym. *Lib.* XXXI. *Iust. lib.* II. *Lib.* XL. *Lib.* XVI. & XXXIV.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, ut * ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter mares dividuum ex * Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet; & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est; & quæ circa Rhodum inter Camirum, Ialysum, Lindum fratres; & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum in civium concordiam plurimum valet. Iustinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt à primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X, *In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hæreditarium imperium stirpem regiam vindicatu-*

dicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi genitum ut regnaret.

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges: non naturales tantum, quia ad contemtum patent, quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur: at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias: quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi existimaverint, quod Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus: *Livius lib. XXXIX.*

At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur nisi ne caperes regna paterna nothus?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum succedunt, * præferantur mares fœminis; ideo quod mares tum ad bella tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. 1. Quintum, ut inter mares, aut inter fœminas ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is judicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸ προηγεῖσθαι προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ, καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ: *imperium relinquo majori natu, ut quem par est rerum esse peritiorem.* Quia vero hæc ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus, cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: ἐτύγχανε γὰρ ἄπαις ἐὼν ὁ Κηφεὺς ἄρσενος γόνου: *nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante Teuthras Mysiæ regnum filiæ Argiope reliquit ἄπαις ὢν ἀῤῥένων non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filiæ suæ deberi: οὐδὲ γὰρ ἔστι μοι, inquiens, ἄῤῥην παῖς γνήσιος: *neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius: *Polym.* *Lib. IV.*

Filius huic fato divûm prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum & tantas servabat filia sedes.

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant; & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonem pervenisse notatur, quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem. *Pauf. l. III.* *Lib. II.*

2. Vnde & illud intelligere datur, quanquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat

intelligendum ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo consideratur, ita personæ adhæret ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hereditatis. Et verius est esse * hereditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus, & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Vnde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hereditas à rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si idipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Vbi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamsi postea hominium pro eo præstetur, succeditur ex lege qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Langobardica illa quam perscriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges aut mores de feudis non minus quam Langobardi habuerunt.

XXII. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hereditaria, sed quæ * linealis † dicitur; in qua observari solet non jus illud subitionis in locum quæ repræsentatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante, quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat, transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursum inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venitur ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeatur de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius

† Cognatica.

* Sub cond. Inst. de V. O.

filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt.

Covar. t. 2. pract. q. c. 38. num. 5. Molin. de primogen. Hisp. cap. 8.

2. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem à lege in jus animatam, ita ut à morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

XXIII. Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remotissimo gradu distant, dum à primo rege descendant. Est & * ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

XXIV. * Possunt & alii successionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia Felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere: Nec ita dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fideicommisso quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Iurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

Livius lib. XXIX.

Lib. XVI.

L. Cum ita legatur. ¶. in fideicommisso. D. de leg. 2. Covar. 2. Pract. quæ. c. 38. Molin. d. l. c. 6. n. 47.

XXV. Primum quæritur an filius à patre exheredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exheredatio procedat, cum à bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exheredatio usque ad alimenta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Sic Ruben à Iacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * à Davide. Imo etiam pro tacite exheredato habebitur qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatæ culpæ indicia,

L. Lucius Titius, ¶. Lucius Titius, D. de leg. 3. l. Filio. ¶. Sejo, D. de adim. leg. Hostiensis & alii in c. licet, de voto.

indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non procedet, quia populus viam quidem elegit hereditariam, * sed hereditariam ab intestato. Multo minus procedet exheredatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hereditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis, magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. nam in hereditariis qui jus à se abdicat, in liberos nihil potest transferre. at in lineali successione patris factum nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nascituris, quia impedire non potest quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris nondum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. 1. Solet & hoc quæri, an de successione regni judicare possit aut rex qui nunc regnat, aut populus per se aut per judices datos. Negandum utrumque est de judicio jurisdictionis. Nam jurisdictio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habita personæ, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde mansit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictio.

2. Attamen si controversi juris sit successio, recte & pie facient qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à se jurisdictionem in regem & regiam familiam transtulit, nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen si de primæva populi voluntate quæstio incidat,* non abs re erit populum qui nunc est, quique idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit, nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit dispicere quem ex regali Æpyptidarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

Pauf. l. IV. Iust. lib. II. Plut. de amor. frat. Hotom. Ill. q. 2. Tir. de primog. qu. 31.

XXVIII. Vt ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quæsita. Qui autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simulatque regnum quæsitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis; nam fac alios postea natos non esse, ne-

mo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes, qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam attigimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

XXX. 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis singularibus, * an nepos ex filio priore filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hæreditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subitio in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque. sero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hæreditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus. *Hot. Ill. q. 3. Tiraq. de prim. q. 40. Molin. de prim. l. 111, c. 6.*

2. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subitio in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectu quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hæreditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτατος ἀεὶ τῶν ἐκγόνων, ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Georgius Monachus. Sic & apud Vandalos, cauto ut hæres esset qui sanguine proximus & maximus esset natu *Wittich. Sax. hist. 11. Molin. de prim. l. 111, c. 8.* *Procop. bell. Va. l. 111.*

* præ-

Conr. Vicerius vita Hen. VII.

* prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Siciliæ, sed quod regnum esset hæreditarium.

Aymo. lib. III, c. 62.

Exstat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia. ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Ioannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est.

Plut. Lyc. Iust. histor. III. Pauf. III.

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum filiis προνόμιον vocat Iustinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas profert Emanuel Costa.

Nov. 118.

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcisis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior.

L. Tutela: §. sed si etiam. D. de leg. tutoribus.

XXXIII. Addit, nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

XXXIV. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; * quod in lineali cognatica successione verum est, in hæreditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

XXXV. Quod addit verisimilius sibi videri ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admissa in vicem mortui subitione: ea enim efficit ut capax sit successionis: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

† Illesia. l. VI. hist. Pont. cap. 19. Afflict. c.1, col.5, n.20, de natura succed. Aguirr. apol. n.82.

XXXVI. † Atque ideo * in Arragoniæ regno filius sororis filiæ fratris prælatus est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

Anno-

Annotata ad Caput VII.

LEges quasdam civiles] Vt olim apud Anglos, Armoricos, Siculos, Vetus talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VIII, 6. & speculum Saxonicum II, 29, de Dania agens: &c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, I Cromerus Polonicorum XXI. §. I.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat εἶδος ἀλογώτατον. vide & Cassiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino. ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

I. *Aliud tantundem valens*] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores non solum rerum sed & vitæ suæ.* Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: *Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra, Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi mercedes restitui oportere illius operariæ servitutis.* & ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Hesioneus, pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II. §. II.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] *Ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hæreditatem*, ait Paulus L. conficiuntur §. I. D. de jure codicillorum. §. III.

I. *Liberi hæreditatem ut sibi debitam exspectant*] Iulianus Cæsaribus παισί τε γὰρ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς. *Æquum, liberis hæreditatem relinqui.* Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuisse more antiquissimo testatur Iobi historia in fine. Hanc æquitatem respiciens Augustinus, ne ab Ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exhæredabant. Loca sunt libro II de vita clericorum, & sermone LII ad fratres in eremo, si tamen id opus Augustini est. Posuit ea Gratianus in causa XIII, quæst. II, & causa XVII, quæst. IV in fine. Procopius Persicorum I, οἱ νόμοι τοῖς διαλλάσσουσι ἀλλήλοις ἀεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μαχόμενοι, ἐνταῦθα ἔν τε Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ξυνιᾶσί τε καὶ ξυνομολογοῦντες ἀλλήλοις κυρίους ἀποφαίνουσι τοὺς παῖδας εἶναι τοῦ τοῦ πατρὸς κλήρου. *Leges quæ cæterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos consentiunt atque conspirant, ut liberos dominos pronuntient rerum à patre relictarum.* §. IV.

2. *Quibus insitum hunc affectum probat*] Plinius X, 33, de hirundinibus. *In fœtu summa æquitate alternant cibum.*

Ἀντιπελαργεῖν] Vide Leonem Afrum libro IX, de Nestor, §. V.

Non

Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὰν ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖν τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασε. *Cùm lex sit naturæ ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique ominis erat texit silentio.* Xenophon libro II Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι παισὶ προκατασκευάζει πάντα ὅσα οἴεται συνοίσειν αὐτοῖς πρὸς τὸν βίον καὶ ταῦτα ὡς ἂν δύνηται πλεῖστα. *Vir iis quos habiturus est liberis parat omnia quæ usui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.*

§. VI. *Vt nepos filii loco succedat*] Quod Hebræi dicunt, *filius etiam in sepulchro succedit:* item: *filii filiorum sunt tanquam filii.* Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielem V, 2. *Æquissimum esse videtur nepotes neptesque in patris sui locum succedere* ait Iustinianus titulo Institutionum de Hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id asscribit Eginhardus in vita Caroli Magni. καθήκοντας εἰς τὸν ἰδίου γονέως τόπον ὑπεισελθεῖν. *Posteros in sui quemque parentis locum subire,* dixit Michaël Attaliata.

Quæ per stirpes fit] Sic in sortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurystheni, ut ab Aristodemo venientibus, una sors fuit contra Temenum & Cresphontem. meminit Apollodorus libro II, Pausanias Corinthiacis, Strabo VIII.

§. VII. *Exhæredatio quæ Romanis fuit usitata*] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. vide infra §. XXV.

§. VIII. 1. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Iacobo nepotes Ephraim & Manasses.

3. *Vt qui ex conjugio nati sunt; alimenta sola habeant*] Vt olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. I, Tit. I, n. 2.

§. IX. 1. *Bona paterna avitaque*] Hebræis מורשה.

Noviter quæsita] Hebræis נחלה. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. I, tit. I, num. I.

Sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit] Seneca de Beneficiis libro IV, c. II: *Quid cum ipso vitæ in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit?*

2. *Aut defunctis*] Sic moriturus apud Procopium Pers. I. τὰ παιδία ὠφελῶν, ὠφελήσεις ἐμέ. *In me conferes quicquid in liberos meos contuleris.* vide exemplum in facto Theodosii, patrem Valentiniani junioris in ipso Valentiniano remunerantis, apud Zosimum libro IV. Lege Mosis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, II.

§. X. 1. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deuter. XV, II. XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI:

Nec partem posuere suis.

Hiero-

Hierocles: ἡ δὲ τῶν ἀγχιστέων (τιμὴ) πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἐγγύτητα παραμετρήσει τὴν θεραπείαν, τοσοῦτον τὸ μετὰ γονέας τιμῆς ἑκάστῳ τῶν συγγενῶν νέμουσα, ὅσον ἂν ἡ πρὸς ἐκείνους ἐγγύτης ἀποφαίνῃ. *Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet à propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur quantum ad parentes propinquitas exigit.* Possidius de Augustino: *Iustum & æquum esse videbat, ut à mortuorum vel filiis vel parentibus vel affinibus magis possiderentur,* Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro Officiorum primo.

Vt proximos seminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysostomum I Cor. IV, 7. & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, 12.

1. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive repræsentationem ignorarunt etiam inter liberos: introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto: in Transrhenanas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat à Rege Angliæ arbitro sumto ita pronuntiatum. §. XI.

Dividi possunt etiam inter mares] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos divisam. Filii Attilæ gentes sibi dividi æqua sorte poscebant, Iornandes de rebus Gotthicis. Gregoras lib. VII, de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ δὲ καινότερον, ὅτι οὐ μοναρχίας τρόπῳ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν Ῥωμαίοις ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἀλλὰ τρόπον λατινικὸν, διανειμαμένους τὰς Ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας, ἄρχειν κατὰ μέρος τῶν υἱέων ἕκαστον, ὡς οἰκείου κλήρου καὶ κτήματος ἰδίου λαχόντος ἐκ πατέρων μέχρις ἐς αὐτοὺς κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα νόμον ταῖς περιουσίαις καὶ κτήσεσι τῶν βαναύσων ἀνθρώπων καλόντος, παραπεμπομένου δ' ἔπειθ' ὁμοίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παῖδας καὶ διαδόχους. λατίνων γὰρ οὖσα γένημα καὶ παρὰ τούτων εἰληφυῖα τουτὶ τὸ νεώτερον ἔθος ἐπάγειν ἐβούλετο. *Quod maxime mirandum erat, voluit ut non unus imperaret secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed adinstar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in singulos filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cujusque patrimonium à patribus ad ipsos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cujusque liberos hæredesque descenderet. Ipsa enim cum ex occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipsis acceperat huc sine exemplo introducere animo agitabat.* §. XII.

Et feminas, ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXL. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Asia post Semiramidem feminas regnasse plures narrat Arrianus ἀναβάσ. Talis Nitocris Babylone, Artemisia Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam feminæ regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuisse docet ad IX Æneidos.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. de Persis vero Herodotus: νόθον οὔ σφι νόμος ἐστὶ βασιλεῦσαι, γνησίου παρεόντος. *Mos est illis*

ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur. In Hispania Wandali regnarunt duo, Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigiscli teste Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri, cujus testes Adamus Bremensis historiæ Ecclesiasticæ c. 106. Helmoldus Slavicis lib. I, c. 51, & 52. Michaeli Thessaliæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael, Gregoras lib. II. Huic itidem nothus successit ex parte; idem Gregoras lib. IV. de Molosso Pyrrhi notho vide Servium ad III Æneidos.

§. XIII. *Vt quisque natu est maximus*] De Suedis vide Brigittam IV, 3. De Danis Saxonem XII & XIII. Appianus Mithridatico δικαιῶν τὸν πρεσβύτερον ἄρχειν. *Æquum judicabat regnum esse natu maximi.* Nicetas Choniates Ioanne Comneno: ἡ φύσις τοῖς πρεσβυτέροις παισὶ τῇ τάξει ἐμμένουσα τὰ πρεσβεῖα βραβεύειν εἴωθε. παρὰ δὲ θεῷ οὐχ οὕτως ἐν ταῖς τῶν προβλήσεων μεγίσταις ἀεί πως φιλεῖ γίνεσθαι. *Natura quidem suum sequens ordinem primum natos honorat. At Deus non semper in maximis privilegiis eum ordinem insistit.* idem Manuele de Isaacio loquens: ἀπὸ γενέσεως εἰς τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας καλούμενος. *Nascendi ordine ad regni successionem vocatus.* Apud Iosephum Antipater dicebat, Hircani ἀρχὴν εἶναι διὰ τὸ πρεσβεῖον *principatum esse ob nascendi ordinem.* vide & Leunclavium Turcicorum XVI.

§. XIV. *Ni aliud lex aut mos ferat*] Dardanus & Lasius pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud II Æneidos: *Sociique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus. Iulianus contra Christianos. Albæ Numitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente:

Τῶ λευκοπώλω πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς
Ἀμφίον' ἠδὲ Ζῆθον ἐκγόνω Διός.
Regnum priusquam venit ad claros equis
Amphionem Zethumque, prognatos Iove.

§. XVII. *Præferantur mares fœminis*] Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

§. XVIII. I. *Præferatur natu maximus*] Homerus de regno Cretensi Iliad. N.

ἦ μὰν ἀμφοτέροισιν ἴον γένος, ἠδ' ἴα πάτρη,
ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδει.
Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,
Iuppiter at senior rerumque peritior idem.

Vbi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem, ἐπὶ τὸ πολὺ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τοῦ νόμου τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέως παίδων διδόντος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν, ait Zosimus libro II de Persarum lege: *cum lex daret è regum filiis natu maximo summam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri successit κατὰ πρεσβεῖον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

Ad Creusam] Vide Euripidem Ione.

Ex

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes. in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervênit ad Andræmona Oenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

Hereditatem quandam] Putavit Innocentius III, talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto. §. XIX.

1. *Linealis*] Vide Cardinalem Tuschum pract. concl. 88, verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successionibus regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. 1, tit. 11, n. 44, & lib. V, tit. 1, n. 109. Vide exempla talis successionis in Norvagico regno apud eruditissimum summæque diligentiæ virum Iohannem Pontanum historiæ Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniæ de propinquioritate heredum, Iohannem Serranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentræus historia Britannica libro VI, c. 4: *In successionibus liberi primogeniti, sive sint masculi aut femellæ, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenituræ repræsentant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successionum & primogenituræ, sicut eorum patres si viverent eorum patruos, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successionibus per rectam lineam quam à latere obvenientibus: & de usu & consuetudine antedictá filia succedit in feudis, sive sint Ducatus, Comitatus, Perriæ, aut Baroniæ, quantumcunque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitatibus Artesii, Campaniæ, Tolosæ, & Britanniæ.* Talis ordo succedendi præscriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo anno cIↃ CCCC XXXII. Et à Carolo Quinto Imperatore, & rege Hispaniæ Philippo II, in regnis suis ac principatibus. annis cIↃ IↃ LIV, & cIↃ IↃ XCIV. §. XXII.

In his quæ ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro II. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide II Paralip. XX, 3. §. XXIII.

Vbi deficiente agnatica substituitur successio cognatica] Vt in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theudericho sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant sororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur.* Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Osorius, & alii. §. XXIV.

Vt qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo: χρόνου δ' ὀλίγου Γιζέριχος ἐπιδεὴς ἐπελθόντι πόρρω που ἤδη ἡλικίας ἥκων, διαθήκας διαθέμενος,

ἐν αἷς ἄλλα τε πολλὰ Βανδίλοις ἐπέσκηψε, καὶ τὴν βασιλείαν ἀεὶ Βανδίλων εἰς τοῦτον ἰέναι, ὃς ἂν ἐκ γένους ἄρρενος αὐτῷ Γιζερίχῳ κατὰ γένος προσήκων, πρῶτος ὢν ἁπάντων τῶν αὐτοῦ ξυγγενῶν τὴν ἡλικίαν τύχοι. *Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam ætate, facto testamento quo tum multa alia præceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset ætate.* Iornandes: *Gizerichus, diu regnans, ante obitum suorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esset dissensio, sed ordine quisque & gradu suo aliis superveniret, id est seniori suo filio fieret sequens successor, & rursus ei posterior ejus.* Victor Vticensis lib. II: *Cui secundum constitutionem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset regnum inter nepotes potissimum debebatur.* Hic semper spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquisitor, quod succedendi genus ex ipsane Africa sumserit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an vero à quibusdam Septentrionis nostri populi, dubitari potest. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risiulphus; testis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatra non liberis ejus sed fratri jus fuisse, narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas successio, sed obscurius proposita à Constantino Porphyrogenneto de Administratione Imperii c. XXXVII. In Dania idem observatum tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albæ successit Æneæ non Iulus Ascanio majore filio Æneæ natus, sed alter filius Æneæ Silvius.

Apud Afros Maroci & Fessæ reges] Livius de Masinissa: *Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galbæ nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit.* de Mauritania omni vide Marianam libro XXIX. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africa in Hispaniam venerant, fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus Historiæ Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro LXV, in anno cIↃ IↃ LXXVIII, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

§. XXV. *Licita erit exheredatio*] De tali regno intelligendum quod ait Baldus in procemio Decretalium Gregorii, à rege successorem posse eligi è liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

A Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

Sed hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione: Vide de Neapolitano regno Marianam libro XX.

§. XXVII. 1. *Causa successionis non subjecta regi*] De Galliæ regno vide Thuanum libro CV, anno cIↃ IↃ XCIII. vide & Guicciardinum.

2. *Non abs re erit populum*] Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teste Camdeno in annis cIↃ IↃ LXXI, & LXXII. sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro XX.

§. XXVIII. *Et Arsicam*] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum, & notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti. prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius πορφυρογέννητος. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregali, III parte, quæstione 26.

In Perside Xerxes] Imo & Xerxi socius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hystaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pependisse à populi suffragiis, sed inter gentem regiam conclusis. Nam id de Arsacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIII. & de Persis qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Iustino. §. XXIX.

1. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus*] Vide Chopinum de Domanio lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Iohannem de Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX. §. XXX.

Vt olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. X. Ea de causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, classe IV, c. XVII, n. 35.

2. *Prælatus filius secundus natu major filii primi filio*] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

3. *Iohannes Eduardi nepos*] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro XVIII. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait. idem Mariana cum libro XIV egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, à Conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est] Vide de Ioanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valesio & Carolo VIII. §. XXXI.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait Imperatori Maximiliano prælatum, gentis studiis. Sic idem libro XII, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, sororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus est Blancæ, sorori majori ejusdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca innupserat. §. XXXIV.

In Arragoniæ regno] Olim ibi creditum ait Mariana, fratrem regis non filias debere succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse, ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur: libris XV, 13. XIX, 21. XX, 2 & 8. Idem libro XXIV, de Alfonso agens: *Ad Arragonii regni hæreditatem nepotes Ferdinandi filiis ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sanxit*: additque: *Sic sæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur.* Vide eundem Marianam libro XXVII, 3. §. XXXVI.

CAPUT VIII.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.

I. *Multa dici juris gentium, quæ si proprie loquamur talia non sint.*

II. *Pisces & feras stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturali, contra quam jure Romano proditum est.*

III. *Feras si aufugerint non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnosci possint.*

IV. *Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.*

V. *Ut feræ regum sint, non esse contra jus Gentium.*

VI. *Rerum aliarum hero carentium quomodo acquiratur possessio.*

VII. *Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.*

VIII. *Quæ jure Romano de insulis & alluvionibus sunt prodita, nec naturalia esse nec juris Gentium.*

IX. *Naturaliter insulam in flumine & alveum exsiccatum ejus esse cujus est flumen aut pars fluminis, id est populi.*

X. *Inundatione naturaliter dominium agri non amittit.*

XI. *Alluviones quoque in dubio esse populi.*

XII. *Sed concessas videri his quorum agri alium finem quam flumen non habent:*

XIII. *Idem censendum de relicta ripa & siccata alvei parte.*

XIV. *Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.*

XV. *Quando vasallis cedant alluviones.*

XVI. *Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.*

XVII. *Via naturaliter alluvionem impedit.*

XVIII. *Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.*

XIX. *Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:*

XX. *Etiam si materia mala fide attrectata sit.*

XXI. *Naturale non esse ut per prævalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii Romanorum Iurisprudentium errores notantur.*

XXII. *Naturaliter ex plantatione, insitione, ædificatione in alieno communionem nasci.*

XXIII. *Possessorem naturaliter fructus suos non facere; sed impendia imputare posse:*

XXIV. *Etiam qui mala fide possidet.*

XXV. *Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri*

XXVI. *Usus hactenus dictorum.*

I. 1. Perduxit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. talis est ea quæ fit belli jure: Sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Iurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedat, * aut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Græcis venerat, quorum instituta, ut

ut Halicarnassensis & alii notant, Italiæ ac vicini populi sequebantur.

2. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt: qui modus haud dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint quæstione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno; & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coërcent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant θηριοτροφεῖα: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita in dominio esse intelligantur. *L. Possideri. ¶. Item feras. D. de acq. poss.*

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Iurisconsulti: Atque in rebus omnibus aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; imo jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius à nobis auferat, an ipsæ sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest; ut si addita sunt feræ * γνωρίσματα, sive * crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitasti.* Et Ovidio Metamorphoseôn quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire. *L. Quod enim. D. de acq. dom. §. 1. L. Pomponius D. de acq. poss. L. Naturalem. D. de acq. poss.*

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adsint; primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum inciderit. *L. in laqueum, D. de acq. rer. dom.*

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Iurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia ut mutari nequeant: sunt enim naturalia non simpliciter, sed *Host. & alii in c. non est de decimis. Iason conj. 119.*

pro certo rerum ſtatu, id eſt ſi aliter cautum non ſit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam eſſent aſſignanda unde dignitatem ſuam ſuſtinerent,* ſapienter exiſtimarunt ab illis rebus incipiendum quæ ſine damno cujuſquam tribui poſſint, cujuſmodi ſunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure uſos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex ſola ſufficiat.

Strabo XVII. Covar. in c. peccatum. part. 2. §. 8.

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur * & alia ἀδέσποτα, id eſt, res hero carentes. Nam & hæ, ſi naturam ſolam ſequimur, ſunt invenientis & occupantis. Sic Acanthos inſula deſerta adjudicata eſt Chalcidenſibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores baculum immiſerant: quia poſſeſſionis initium eſt corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime fit manibus, circa res ſoli pedibus. Scire ubi res eſt non eſt reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. v.

Plut. quæſt. Gr. 29.

VII. Inter ἀδέσποτα ſunt & theſauri, id eſt, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo eſt quaſi non ſit: quare & theſauri naturaliter fiunt inventoris, id eſt ejus qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obſtat quo minus * legibus aut moribus aliud conſtitui poſſit. Plato magiſtratibus indicium fieri vult, & oraculum conſuli: & Apollonius theſaurum quaſi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipſi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri theſaurus cederet, videtur colligi poſſe ex Chriſti parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuiſſe colligo ex hiſtoria quæ eſt apud Philoſtratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim conſtitutiones oſtendunt, partim * hiſtoriæ * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi theſauros, ut & alia ἀδέσποτα, addixerunt principi: atque id nunc jus commune eſt, & quaſi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hiſpania, & in Dania id obſervatur. Quod cur injuriæ accuſari non poſſit ſatis jam diximus.

l. III. de acq. poſſ.

Philoſtr. II. 15.

Th. 2. 2. 66. 5. & ib. Cajet. Covar. in c. peccatum p. 3. §. 2. Bart. Tyber. Bapt. Aymus de all. jure. Conan. l. III. jur. civil. c. 5. L. Adeo D. de acqu. rer. dom. d. l. adeo. quod ſi l. Ergo. l. Martius eod. tit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura erunt Iuriſconſultorum veterum reſcripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipſis ſunt tradita, ea magnam partem omnia ſunt ex inſtituto quarundam gentium, neutiquam à naturali jure, quanquam ipſi ſæpe ſua inſtituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ ſint proximos fundos poſſidentium, & ipſi alvei ſimulatque à flumine derelicti ſunt; cui conſequens eſt, ut & inſulæ in flumine natæ ſint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione diſtinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. ſed ita, ut ſi fluvius uno recedat impetu, poſtliminio fundus qui merſus fuerat ad dominum redeat; ſi paulatim, non item: imo proximis poſſeſſoribus accedat, quæ omnia lege potuiſſe introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non

nego;

nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

IX. 1. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit † Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Sic & ‡ Cicero: *Sunt autem privata nulla natura; sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* Dion Prusæensis Rhodiaca: *πολλὰ ἔστιν εὑρεῖν, ἃ κοινῇ μὲν ἀπεγράψατο ἡ πόλις, διῄρηται δὲ εἰς τοὺς κατὰ μέρος, ὅλως δὲ οὐκ: multa inveniri possunt quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos* (male vices legitur) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi: ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est, ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit.

Vide supra hoc libro c. III. in fine. † *De ben. l. VII. c. 4.* ‡ *De Off. l. I.*

2. Quod autem de alveo diximus * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum; magnitudinem amnium, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius judicatum est: & ratione optima nititur.

3. Nam & ipsi Romani Iurisconsulti concedunt, insulam * quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia cujus juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Iurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam supra attulimus, quod hæc simul à populo occupata sunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum habere locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent, sicut in mari nata insula sit occupantis.

L. Si epistolam. §. 1. & §. ult. de acquir. rer. dom. L. 1. §. 1. simili modo. D. de flum. L. 1. §. Si Insula. D. de flum.

X. 1. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ à lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censitorum vice fungi, & de publico in privatum de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc sunt apud Strabonem: *ἐδέησε δὲ τῆς ἐπ' ἀκριβὲς καὶ κατὰ λεπτὸν διαιρέσεως διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὅρων συγχύ-*

L. Lacus. D. de acq. rer. dom. L. Vicinus. §. fin. D. de aqua pl. L. Rutilia Polla, D. de cont. empt.

σεις, ἃς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεται κατὰ τὰς αὐξήσεις ἀφαιρῶν καὶ προστιθεὶς, καὶ ἐναλλάττων τὰ σχήματα, καὶ τἄλλα σημεῖα ἀποκρύπτων, οἷς διακρίνεται τό τε ἀλλότριον καὶ τὸ ἴδιον. ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν. *Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sæpe fuit dimensio.*

2. Ab hac sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi supra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint quæ retinendi dominii animum notent, facile præsumi agrum habitum derelictui: quæ æstimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permittenda, ita legibus civilibus definiri solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annos mersus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut, si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censeatur. Sed solebant Principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, suique patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retentâ parte.

L. Si ager. D. quibus mod. ususfr. amitt.

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum quæ à nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur, (alioqui enim naturaliter dominium non mutabunt) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est; alioqui occupantis.

L. si quis nec causam. D. si certum pet. L. Ergo ¶ tribus. D. de acq. rer. dom.

XII. 1. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est flumen ipsum, habeant. Quare non contemnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum hac in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit. at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius.

L. adeo ¶. præterea. eodem tit. L. in agris D. de acq. rerum dom. L. 1. ¶ si insula. D. de flum. Bald. in c. si quis de manso ¶. 1. si de jure feud. cont. fuerit.

2. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et

L. Iulianus ¶. Si Titius fundum. D. de act. emt. & vend.

Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram sed suo corporis nomine, naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus pro litum est, & passim usurpatur.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus diximus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant. In Gelria prædiis accedit addita occupatione id quod plaustro onerato adiri potest: In agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. 1. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In Imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatus. Et hoc casu dubium non est, quin vasalli jus habeant quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia.

Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt.

2. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcifinius, alluvio feudo comprehensa censebitur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali casu alluvio prodesset. *L. item si fundi § huic vicino. D. usufr.*

XVI. Solent Romani, ut jus quo utuntur ipsi probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam est, ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis ab agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt è flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non

esse

esse universale quod adferunt ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus:

Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus, inter eos qui juris gentium vocantur, per geniturам animantium. qua in re * quod à Romanis & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre an de matre habeat inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic disserit: ἡ φύσις μίγνυσι διὰ τῶν σωμάτων ἡμᾶς, ἵν᾽ ἐξ ἑκατέρων μέρος λαβοῦσα καὶ συγχέασα, κοινὸν ἀμφοτέροις ἀποδῷ τὸ γενόμενον. ὥστε μηδέτερον διορίσαι, μηδὲ διακρῖναι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον. *Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumta confundat, & * commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit quid alienum discernere.* Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet: si non posset, tum is haberet qui speciei esset auctor. Quod ipsum improbat
L. III. c. 6. Connanus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id prævalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ à Romanis quoque Iurisconsultis de accessione tradita sunt.

2. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat Romanis quoque Iurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiæ, non substantia tota: quod Vlpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interemtam substantiam.

L. Iulianus, ¶. sed si quis D. ad exhib. L. de eo exhibendo. ¶. si quis. D. ad exhib.

XX. Vt autem qui mala fide materiam alienam attrectant speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt qui delinquunt.

XXI. Vt vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale est facti, non juris. atque ideo qui fundi pro vicesima parte est dominus tam manet dominus quam qui

qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob prævalentiam aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint Iurisconsultorum sententiæ & errores. Nam quis concedat, si æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod scripsit Vlpianus; aut ferruminatione confusionem fieri, quod Paulus; aut aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem. ut huic tabula cedat, illa tabulæ.

L. Idem. ¶. 1. D. de rei vend.
L. si rem. ¶. idem. D. eod. inst. de rer. div. ¶. littera & ¶. si quis.

XXII. Plantata & consita ut solo cedant similiter est juris constituti, cujus ratio est quod ista solo alantur. Nam ideo & de arbore distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino seminis, plantæ, aut arboris jus suum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes sunt solum & superficies: nam si mobile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scævolæ placuit.

XXIII. Bonæ fidei possessor ut fructus omnes ex re suos faciat quos percepit, naturale itidem non est, sed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; * imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.

L. Titius. D. de acqui. rer. dom.
L. Sed & si ¶. consuluit. D. de petit. hered.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei possessore ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius est*, ait Paulus Iurisconsultus, *etiam in prædonis persona haberi rationem impensarum; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.*

L. Plane D. de hered. pet.

XXV. Vltimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus, ad dominii translationem * naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Iurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, [a] ut in re donata usufructu retento, [b] aut in eum collata qui possideat, [c] aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut [d] hereditatis, [e] legatorum, [f] rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut [g] causa alimentorum, [h] bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis repertâ juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit, sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia; & jura multis populis seorsum communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unius etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

[a] L. Quisq. C. de don.
[b] L. Si servus. D. de acq. re. dom.
[c] Inst. de rer. div. ¶. Interdum.
[d] L. Cum heredes. D. de acq. poss.
[e] L. a Titio. D. de furtis.
[f] L. ut inter. C. de SS. Eccl.
[g] L. Si donceas. C. de don. quæ sub modo.
[h] L. 1. ¶. 1. & l. 2. D. pro socio.

Anno-

Annotata ad Caput VIII.

§. I. 1. A*Vt ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum*] Qualis consensus gentium incertis ex causis etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur à Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut Ionum literis uterentur VII, 57. uti tonsoribus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tribuere quandam religionem XI, 45. fulgetra poppysmis adorare XXVIII, 2.

§. III. *Quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur*] שואי Hebræis id dici notavimus supra ad caput IV, §. V.

Γνωρίσματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quæ Græci dicunt *γνωρίσματα*, seu *σπάργανα*.

Crepundia] Vsurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apulejus.

Requiritur autem corporalis quædam possessio] Harmenopulus lib. II, tit. I. *μὴ ἑτέρωσε γὰρ τὸν τρώσαντα γίνεσθαι δεσπότην τοῦ θηρὸς εἰ μὴ τοῦτο δράξηται*: *non aliter enim dominus feræ fit qui vulneravit nisi & ceperit.*

Aliis leporem excitasti] Est apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic aliis exagitatus erit.

Langobardorum jure, qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

§. V. *Sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possunt*] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberiensem Policratico.

§. VI. *Et alia ἀδέσποτα*] balenæ ejectæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decis. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

§. VII. *Legibus aut moribus*] Bybliorum Lex, *quod non posuisti ne tollas.* Probat id Apollonius apud Philostratum.

Vt domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. ait enim Callicles:

Qui emisset ejusne est ea pecunia?

deinde:

Atque eum à me lege populi patrium posceret,
Emtor ædium, thesaurum.

Historiæ] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide Speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I, tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theudericus apud Cassiodorum IV, 34: *Non est cupiditas eripere quæ nullus se dominus ingemiscat amisisse.* idem VI, 8. *Depositiones quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicentur ærariis, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

§. VIII. *Recentiorum etiam integri commentarii*] Iohannis Boreo, Antonii Marsæ,

Marsæ, Iohannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Vtilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Vrbicum & Boëtium.

1. *Prius terras populi occuparent*] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19. §. IX.

2. *Idem & de ripa tenendum est*] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. II, c. I.

2. *Quæ in flumine natat*] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. XCVII. Macrobium I Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VIII, c. XX. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecivus relictus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, Flumini illi tantum.* de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. V, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro II, cap. 3. Cæpollam de servitutibus rusticorum prædiorum, c. 31.

1. *Flumina censitorum vice fungi*] de agri mensore Cassiodorus: *More vastissimi fluminis aliis spatia tollit, aliis jura concedit.* §. X.

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] ex vetustissimo Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum: *Vsque ad eam* (columnam in mari) *equo sedens accessit Autharis, eamque de hastæ suæ cuspide tetigit, dicens, usque hic erunt Langobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro X, & alios. §. XIV.

Quod à Romanis] cum quibus consentit c. 31 Caroli Calvi Edicto Pistensi. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. V. hujus libri §. 29. §. XVIII.

Commune utriusque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni II de semine, & quæ ibi ex Athenæo. Chrysostomus ad V Ephesiorum: μιχθέντων τῶν σπερμάτων τίκτεται ὁ παῖς. *mixta genitura fœtus oritur.*

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, detinendi] vide hac de re speculum Saxonicum, in quo multa æquitatis plenissima II, 46. §. XXIII.

Naturaliter traditionem non requiri] Non sane. vide legem Wisigothicam lib. V, tit. II, c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV de Lingua Latina: Festum Pompejum in voce Rodus: Vlpianum Institutionum tit. XIX. Boëthium ad Topica Ciceronis. §. XXV.

CAPVT

CAPVT IX.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. *Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec existente successore:*
II. *Sic & jus familiæ exstincta familia:*
III. *Sic & populi, si populus esse desinat:*
IV. *Quod fit, sublatis partibus necessariis:*
V. *Sublato corpore toto populi:*
VI. *Sublata forma quæ est populus;*
VII. *Non etiam migratione:*
VIII. *Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.*
IX. *Quid si populi uniantur?*
X. *Quid si dividatur populus?*
XI. *Cujus nunc sint quæ Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent.*
XII. *De jure heredum.*
XIII. *De jure victoris.*

I. QVomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus. quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam vel tacitam, qualis est in successionibus ab intestato. Quare si qua persona nulla edita voluntatis significatione, nullo consanguineo relicto moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediat) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient; quia non sunt hæc sui natura occupabilia, nisi libertatem suam ultro deserant. res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

De pact. L. Rerum.

III. 1. Idem si populus. Dixit Isocrates, & post eum Iulianus imperator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distantibus constat, unique nomini subjectum est, quod habet ἕξιν μίαν, ut Plutarchus; spiritum unum, ut Paulus Iurisconsultus loquitur. * Is autem spiritus sive ἕξις in populo est vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, cujus prima productio est summum imperium, vinculum per quod respublica cohæret, spiritus vitales quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia instar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem esse non desinit * particulis paulatim commutatis una manente specie, ut Alphenus ex Philosophis disserit.

D. usuc. Ach. Stat. ad Arat.

Sen. lib. 1. de Clem. c. 4. L. Proponebatur. de judiciis, Epist. 58.

2. Atque ideo commode interpretandum quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia sola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est.* Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit, flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane. sed & ἕξις illa quam Canon definit

III. Pol. II.

finit ἕξιν σώματος συνεκτικήν, Philo πνευματικὸν συνέχον, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plutarcho de sera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui abhinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: μέχρις ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἑνότητα διαφυλάττῃ. *quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio jus unitatis suæ servat.* quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum qui nunc est alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci X, 3. Ioh. VI, 32. VII, 19. 22. Actor. VII, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, ut *sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.* Hist.l.III.

3. Ex odio itaque non ex vero, apud eundem Tacitum, Piso * negat Athenienses sui temporis esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuviem nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit ut populus esse desinat qui fuit, ne per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

IV. Corpus interit, * vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platone, * & alios quorum *a* Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasma; quorum exempla sunt apud *b* Senecam & *c* Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponte internecioni se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio LIII populos sine vestigiis interiisse ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non siquid populo ut populo competit. quod & de collegio sentiendum est.

a *L. de Pallio.*
b *Ep. 92.*
c *Lib. XVII. rerum gest.*
Diod. XVI. Bibl.
L. Sicut. ult. D. quod cujusque univers. n.

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut seditionem à societate discedant; * aut vi ita distrahantur ut coire non possint, quod bellis accidit interdum. *L. In bello. §. si plurium. D. de capt.*

VI. Species interit, sublata aut omni aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæi ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperia exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero, priore ad Populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in

Arist. III. Pol. II.
Lib. XXVI.
Cic. I. contra Rullum.

provinciæ formam redactis : item de his qui alterius populi ditionem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perinto,* Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

Theod. v. histor. Eccl. c. 9. Zon. in Valent. & Theod. Herodian. lib. v. hist.

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediam aut alia mala; sive coactus, a ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, * populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam b Lacedæmonii negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi sociorum res judicata est.

a *Flor. l. II. cap. 15.*
b *Plut. Agesilao.*

VIII. 1. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiamsi plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat cum sui esset juris, dum rex ei præsit ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput : atque adeo rege si electus est, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi à Dorico modo in Phrygium transitur.

2. Sciendum enim est unius rei artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est, consociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter se earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc spectat Politicus, illam Iurisconsultus : quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *an vero exsolvenda sint nomina necne, mutatâ gubernandi formâ, alia inspectio est* : artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aristoteles, ne quod in aliis culpat admittat ipse, μεταβαίνων ἐκ γένους εἰς γένος, *ab uno tractandi genere ad alterum transitum faciens.*

d. c. 3. Pol. lib. II.

3. Non desinit debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat : est enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum à corpore sed à capite : unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipse populus: sicut in Amphictyonico consessu Phocensium locum accepit Philippus Macedo. sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod si quando * uniantur duo populi, non amittentur jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est, & una facta respublica, ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur.

Libro I.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut consensu mutuo, aut vi bellica, sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit, plura pro uno existunt summa imperia cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune

mune fuerit, id aut communiter est administrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam si quoque novus populus sui juris nascitur: οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὁμοῖοι εἶναι ἐκπέμπονται, inquit Thucydides: *Non enim ut servi, sed * ut pari jure sint dimittuntur.* Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidamnum deductam narrat ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *ut pari jure esset.* Rex Tullius apud Dionysium Halicarnassensem: τὸ δ' ἄρχειν ἐκ παντὸς τοῦ ἀπάντων τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμιμον οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἠξιοῦτο ἀφ' ἡμῶν. *Vt omnino matrices urbes coloniis imperent, quasi naturæ lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.* Libro I. Libro III.

XI. 1. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & Iurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis sit Germaniam magnam, id est, Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio nisi certis documentis probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico qui olim fuit, quanquam extraneorum accessione admixtum, & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat; & aliquoties à populo * per se, aut per Senatum facta est: quæ autem à legionibus modo his modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex approbatione populi.

2. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ, & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis itidem ut in populo urbis Romæ * fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenue servavit * in urbis suæ prærogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani: & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani * fœminæ Irenes subiissent imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Iu-

daica republica rege non existente prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit.

3. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: * qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt. * Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi reges facere cœpisset (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica non tam à jure certo quam à populi suffragiis dependerat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent; * ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat.

4. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem Principum qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut historici sæpe loquuntur,* rex regni Italiæ: atque eo titulo sub se habet quæcumque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Vnde illud quoque intelligi facile potest, quo jure Episcopus Romanus vacante imperio * investituras tribuat feudorum imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis alicujus * per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque vero male Cynus & Raynerius tradidere, si imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

XII. Hæredis personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat infra in effectibus belli explicabitur.

Annotata ad Caput IX.

§. II. *Si in familia defecerit*] Vt Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VIII, 12. Pelasgorum & Thessalorum; Gregoras lib. VII. Vsanchanidarum in Perside; Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II Africanorum de Tarodento: & si vis, Ernestum Cothmannum Consf. XLI, num. I, & sequentibus.

§ III. I. *Ex distantibus*] Seneca Epistola CII: *quædam continua esse corpore, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversæ junctura in unum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumpta hæc

hæc ex Achile Statio, cujus ad Aratum hæc ſunt verba ex Conone illo cujus repertum eſt coma Berenices: παρετήρησε δὲ Κόνων ὁ μαθηματικὸς, σώματα λέγεσθαι ὅσα ὑπὸ μιᾶς ἕξεως ἡνωμένα κρατεῖται, οἷον λίθος, ξύλον. ἔστι δὲ ἕξις πνεῦμα σώματος συνεκτικόν. συνημμένα δὲ ὅσα οὐχ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως δέδεται, ὡς πλοῖον ὡς οἰκία· τὸ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν σανίδων, ἡ δὲ ἐκ πολλῶν λίθων σύγκειται. διεστῶτα δὲ ὡς χορός· τῶν δὲ τοιούτων διτταὶ αἱ διαφοραὶ, τὰ μὲν γὰρ ὡρισμένων σωμάτων καὶ ἀριθμοῦ ληπτῶν ὡς χορός. τὰ δὲ ἐξ ἀορίστων ὡς ὄχλος. *Obſervavit Mathematicus Conon, corpora dici quæ uno tenore unum fiunt. eſt autem tenor ſpiritus corpus continens. connexa vero, quæ non uno tenore juncta ſunt, ut navis, ut domus: nam & illa exmultis eſt tabulis, & hæc ex lapidibus multis: diſtantia ut chorus: ſed & hæc duum generum inter ſe differentium. ſunt enim alia ex corporibus definitis & quæ numerum habent cognitu facilem: alia ex infinitis, ut populus.* Apparet hinc ſumpta quæ habet Pomponius L. Rerum de uſurp. & uſucap. & quod Paulus dicit ſtatuam uno ſpiritu contineri L. in rem §. item, ubi ſimiliter diſtinguit inter corpora cohærentia & quæ ſunt ex diſtantibus. Vſi & alii: Philo de Mundo: ἕξις ἐστὶ πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ' ἑαυτό. *tenor eſt ſpiritus in ſemet ſe revolvens*, &c. item: ἕξις ἐστὶ πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄρρηκτος· ἀλλὰ μόνον δυσδιάλυτος. *Tenor eſt ſpiritualis continuatio, vinculum non inſolubile, ſed ſolutu difficile.* Vide & Boëthium I Arithmeticorum: & nota cum de populo ἕξιν aut ſpiritum dicimus, non ſumere nos vocem in ſuo rigore, ut Conon fecit, ſed ἀναλογικῶς, conparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appelamus. Spiritum hunc rei ſpeciem vocat Alfenus in L. Proponebitur, D. de judiciis.

Is autem ſpirtus ſive ἕξις *in populo*] ἡ πολιτεία, βίος πόλεως. Ariſtoteles Polit. IV, 11.

Particulis paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam loco. & Vlpianus in lege Quid tamen D. quibus modis uſusfructus amittitur. Navem eandem eſſe ajunt ſi per partes refecta ſit. Aliud ſi diſſoluta & recompoſita. L. qui res. §. Aream, D. de Solutionibus. Plutarchus Theſeo: τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη τὴν τριακόντορον, ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ, καὶ συμπηγνύντες οὕτως ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένει λεγόντων. *Navem autem in qua cum delecta juventute navigavit ſalvuſque rediit Theſeus, triginta aptam remis, conſervarunt Athenienſes aduſque tempora Demetrii Phalerenſis, ſubtrahendo ligna vetuſtate carioſa, ſubjiciendo alia, ita ut cohærerent, unde & exemplum hæc navis facta eſt Philoſophis diſputantibus de ea quæſtione quæ de augeſcentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuiſſe affirmant hi, illi negant.* In hac controverſia à Philoſophis decertata prudenter Iuriſconſulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Reſurrectione carnis: *Navem procella diſſipatam vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem ſæpe conſpeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem.* intellige manente carina, quomodo vox *reſoluta* etiam ſumenda in Pauli verbis L. inter ſtipulantem. §. Sacram D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum

ſequentia evincunt. Philo de Mundo: οὐ γὰρ οὗ δήπουθεν οὐ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt.*

2. *Quomodo Heraclitus*] Et Epicharmus apud Diogenem Laërtium.

In libris ſacris] Adde Matth. XXIII, 35. Act. III, 22.

3. *Negat Athenienſes ſui temporis eſſe Athenienſes*] Contra de iiſdem Athenienſibus Iulianus Miſopogone.

§. IV. *Vel ſublatis partibus ſine quibus corpus conſiſtere nequit, vel ſublata corporis ratione*] Servius in Fuldenſibus excerptis ad I Æneidos: *Duobus generibus deletur exercitus, aut internecione aut diſperſione.*

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium: Helicen & Burin apud Pauſaniam, Strabonem, Senecam Naturalium quæſtionum libro V, c. 23 & 32. & in Anthologia.

§. V. *Aut vi ita diſtrahantur*] Philo dicto jam libro de Mundo: τὰ μὲν ἐκ διεστηκότων αἰπόλια, βουκόλια, χοροὶ, στρατεύματα· ἢ πάλιν ἐκ συναπτομένων σώματα παγέντα τῇ διαστάσει καὶ διαιρέσει λύονται. *Quæ ex diſtantibus ſunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexis in unum coacta divortio ac diſſolutione intereunt.* vide quæ ſupra de navi.

§. VI. *Cui præfectus Roma miſſus jus redderet*] Vide Feſtum voce præfecturæ. Vellejus libro II: *Ius his reſtitutum poſt annos circiter CLII, quam bello Punico à Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat.* adde exempla in textu & notis allata ad libri I, c. I. §. VIII.

Imaginem reipublicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui ſine publico vixerant ſub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI, §. VII.

Antiochia Laodiceæ ſuppoſita] Vide Zonaram.

§. VII. *Populus eſſe non deſinit*] Vt Geloi Phintiada tranſlati. Diodorus Siculus in fragmentis Peireſianis.

§. IX. *Vniantur duo populi*] Vt ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, ſi vacat, de hoc argumento Reinkingium libro I, claſſe IV, c. 17. n. 95. & quæ ibi citata.

§. X. *Vt pari jure ſint*] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii condiderunt, ſemper parentum loco culti.*

§. XI. 1. *Per ſe aut per Senatum*] Exempla paſſim electionum factarum à Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Iuliano, Severo, Macrino, Maximino, Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiſcum. Ante Aurelianum ſex menſes imperium fuit ſine principe, ejusque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epiſtola apud Capitolinum, & Senatus epiſtola pro Gordianis. Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conſcripti, interim tutelam recipio, tenebo regimen, ſi & vobis placuerit quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiſcum in Probo: *Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate.* Apud eundem Vopiſcum Probus: *Recte atque ordine, Patres conſcripti,*

proximo

proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis. Majorinus ad Senatum in Novellis: *Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestræ electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.*

2. *Fons Imperii esset*] Senatus pro Gordiano apud Herodianum provincias hortatur πείθεσθαι ῥωμαίοις ὧν δημόσιον ἄνωθεν τὸ κράτος ἐστὶν, αὐτοῖς τε φίλα καὶ ὑπήκοα ἐκ προγόνων. *Parére Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes aliæ amorem obsequiumque præstarent.* Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἴδιον κτῆμα ἡ ἀρχή, ἀλλὰ κοινὸν τοῦ ῥωμαίων δήμου, ἄνωθεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἡ τῆς βασιλείας ἵδρυται τύχη. ἡμεῖς δὲ διοικεῖν καὶ διέπειν τὰ τῆς ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἐγκεχειρίσμεθα. *Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites, in id electi sumus, ut ea quæ imperii sunt curemus ac tueamur.* Claudianus de Roma:

Armorum legumque parens quæ fudit in omnes
Imperium.

In urbis suæ prærogativa] Ait Zonaras Romæ servata πρεσβεῖα, prælationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Roma: *Per omnes tamen quotquot sunt partes ut domina conspicitur & regina.* Claudianus Honorio agente Ravennæ:

Quem precor, ad finem laribus sejuncta potestas
Exsulat, imperiumque suis à finibus errat?

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Taciti matrem accusat: *Quod consortium imperii, juraturasque in fœminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi speravisset.* Priscus in excerptis legationum: οὐ γὰρ θηλειῶν, ἀλλ' ἀρρένων ἡ τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἀρχή. *Non enim fœminarum, sed marium est, Romani imperii principatus.* Lampridius post mortem Heliogabali: *Cautum ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveretur que per quem id esset factum.* Trebellius Pollio Herenniano: *Zenobia usurpato sibi imperio diutius quam fœminam decuit rempublicam obtinuit.*

Fœminæ Irenes subiissent imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

3. *Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt*] Vide Synodum Pontigenensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi notata Meibomii: & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi, & ad id notas viri magno judicio doctrinaque præditi Iacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & id ad tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à

jure certo, quam à populi suffragiis pependerat.] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum Iↄ cccxvi. Carolus Magnus in Testamento: *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum.*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis] Verissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

4. *Rex regni Italiæ*] Sic in excommunicatione Henrici distincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiæ. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum, editum à Meibomio post Withikindi Saxonica: & Crantzium Saxonicorum v, in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem LXIII: *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te* (Papam) *aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

Investituras tribuat feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Poloniæ interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in solio regio sedet, tanquam primus inter Ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniæ.

CAPUT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

I. *Obligatio reddendæ domino rei alienæ unde & qualis. Exstantia restituere, & quantum in se est efficere ut reddantur.*
II. *Non exstantibus, obligatio de reddendo eo quod quis lucrifecit ex alieno: quæ multis exemplis illustratur.*
III. *Bonæ fidei possessorem ad restitutionem non teneri si res perierit.*
IV. *Eundem teneri ad restituendos fructus exstantes.*
V. *Et consumtos, nisi alias consumturus non fuerit.*
VI. *Non eos quos neglexit percipere.*
VII. *Non teneri eundem ad restitutionem rei quam donavit alii, cum distinctione.*
VIII. *Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.*
IX. *Quando pretium aut ejus partem servare possit qui rem alienam bona fide emit.*
X. *Rem alienam emtam restitui venditori non posse.*
XI. *Qui rem habet cujus ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.*
XII. *Ob causam turpem, aut alioqui debitam, acceptum non esse restituendum naturaliter.*
XIII. *Refellitur sententia statuens rerum quæ pondere, numero, mensura constant, dominium sine consensu domini transire.*

I. 1. EXplicato, quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut è rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam etiam jus in personas qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus.

2. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua * tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est ut

in

in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare tenetur, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret; ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si dominii ea tantum fuisset vis ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia.

3. Neque hîc consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida, qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent: eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hæreditatis partem retinuissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa confectum erat. *Diod. l. xv. Plut. Pelopida. Hist. Cyri lib. v. De officiis III.*

4. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia quæ mihi abstulit posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Sejus debeat. Si per se dantem accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quoi* (male legitur *quo*) *facto scelestissimo ademta sunt.* Recte autem addit: *Et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Iustior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus definiendum est. *L. Bona fides. D. depositi.*

5. Nam ad dominii naturam nihil refert ex gentium an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his qui non ex justa causa possident. *L. rerum. D. de act. rer. amotar.*

Ex hoc fonte oritur illud quod ab Vlpiano est proditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri ut εὕρετρον, hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis. *L. Falsus, ¶. quid ergo. D. de furtis. Cajet. ad Th. 2. 2. 62. art. 6. l. Item veniunt, ¶. præter hæc. D. de petit. hæred.*

II. 1. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior; me rem non habente, in tantum tenearis in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es plus habes, cum ego minus habeam; introducta autem

sunt dominia ad servandam æqualitatem, in eo scilicet ut quisque suum haberet. * *Contra naturam esse*, ait Tullius, *ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

De Off. III. L. Iure natura. D. de reg. juris. & ibi interpretes.

2. Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Iurisconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantes. *a* Ex actu servi institoris tenetur qui præposuit, ita, nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat, aut in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim*, inquit Proculus, *dolum malum facere qui ex aliena jactura lucrum quærat.* Vbi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat.

a L. Si quis mancipiis. D. de inst. act.

b Qui matre jubente pro filii defensore fidejussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur.

b L. Quamquam ad S. C. Vell.

c Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege posset repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Vlpianus, locupletiorem esse maritum negari non potest: & hoc quæritur, quid ex re mulieris possideat.

c L. Vxor marito D. de donat. inter vir. & ux.

d Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, peculiates putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

d L. Servus, in princ. vers. secundum quæ D. de act. emt. & ven.

e Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur si pupillus locupletior factus sit.

e L. Sed mihi, D. Commodati.

f Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet quam creditoris lucro cederet: sed emtori debitor tenebitur ne ex aliena jactura lucrum sibi quærat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset, universos in quantitatem accepto ferre deberet.

f L. Rescriptum. ¶. 1. de dist. pignorum.

g Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo sed alienum debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

g L. Si me & Titium, D. de reb. cred.

3. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recta producunt: nempe ut *h* cujus latitantis bona venum ierant, cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur; & *i* ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat.

h Arc in d. l. rescriptum.
i Iason. in d. l. si me & Titium.

k His regulis duabus recte intellectis non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Iurisconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instruentibus, proponi solent.

k Soto l. IV. q. 7, art. 2. Covarr. ad c. peccatum, par. II, ¶. I.

III. Pri-

III. Primum enim apparet, bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

Silv. in verbo Restituta n. 3, q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. 11. c. 14. Navar. 17, n. 7.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio. nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

Suet. c. 16.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emtam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non prodacturus.

L. Qui vas ¶. ult. D. furti.

IX. 1. Septimo, rem alienam bona fide emtam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti. cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, * nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus libenter fuerat. ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emtio ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait [a] Paulus Iurisconsultus, si ab initio id convenit ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hìc requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci sunt qui ajant, sunt qui negent [b]. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus.

L. Si & rem. D. de petit. hereditatis. D. Sed & si lege. D. eod. L. Si eum servum. D. de rebus creditis. L. Mater tua. L. si mancipium, C. de rei vind. L. Sua. D. de cont. emp. L. 1, D. de evictionibus. L. Si laborante. ¶. Si navis. D. ad legem Rhodiam. Ægid. Reg. disp. 31. dub. 7, num. 126. Host. tit. de pœn. v. quid de prædam ementibus.

2. Non dissimile est quod de funeraria scripsit [c] Vlpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. [d] Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, [e] non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata

a L. Si in emtione, ¶. rei, D. de contr. emt. b Bal. & Cast. l, 1. D. de neg. gest. c L. & si quis ¶. idem Labeo. D. de relig. & f. Balsamo ad can. x. Greg. Thauma. d. L. Si pupilli, ¶. sed si quis, D. neg. gest. e Cajet. 2. 2. 62, 6. Soto l. 4, q. 7. art. 2. Covar. d. loco, L. 1. D. ad l. Rhod,

levata est navis, partem recuperant ab aliis quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pium sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, [a] naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum. quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est, [b] quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena. hîc autem dominium transit ex prioris domini voluntate. * Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio. hoc enim est aliud obligationis principium, de quo hîc non agimus.

XIII. Addamus & hoc mendose à [c] Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod [d] genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem, functio ista locum non habet.

[a] *Thom.* 2.2. 62, *art.* 5. *ad* 2. *Cajet. ibi. Covar. p.* 2. ¶ 2. *ad cap. peccatum.*
[b] I *Samuel.* XII, 5. 6.
[c] *De rest. q.* 10.
[d] *L. Rogasti.* ¶ *ult. D. si cert. pet.*

Annotata ad Caput x.

§. I. 2. TEnetur is qui rem nostram habet in sua potestate efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est, ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente LXXIV. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali, tum in Deuteronomii loco XXII, I. Chrysostomus I Cor. v, 8, ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἴσασι νόμοι, οἳ τοὺς ἁρπάσαντας καὶ ἀφελομένους ἀφέντες, ἐκείνους κελεύουσιν ἀπαιτεῖν, παρ᾽ οἷς ἂν εὕρῃ τις τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. *Hoc & seculi probant leges quæ jus nobis faciunt, omisso raptore aut fure eos compellare qui res nostras qualescunque eæ sint tenent.* Hieronymus ad Leviticum: *Multi sine peccato putant esse, si alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Discant, hoc peccatum simile esse rapinæ, si quis inventa non reddat.* Augustinus Sermone XIX de verbis Apostoli: *Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti.* Deinde: *Qui alienum negat, si posset & tolleret.* Vtrunque Gratianus retulit in causæ XIV quæstionem v. idem Augustinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tamdiu quisque bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab alieno recesserit, tunc male fidei possessor perhibetur, tunc juste injustus possessor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wisigotho-

gothorum lib. IX, tit. I, c. 9. Interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in servo fugitivo lex Burgundica, lib. I, tit. VI. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva restitui jussit: habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gotthicorum II Belisarius: *οἶμαι δ' ἔγωγε τόντε βιασάμενον καὶ ὃς ἂν τὰ τοῦ πέλας ἑκουσίως μὴ ἀποδιδῷ τ' αὐτὸν ἑκών γε εἶναι. Mihi ita libet credere, pari loco esse res alienas sponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

3. *Injustitiæ accusati*] Ita judicat Diodorus libro XV. Plutarchus Agesilao: *τὴν πόλιν ἔπεισεν εἰς αὑτὴν δέξασθαι τὸ ἀδίκημα. καὶ κατέχειν τὴν καδμείαν δι' ἑαυτῆς: Civitati persuasit ut in se culpam transferret, retinendo sibi arcem Cadmeam.* Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium lib. VI.

I. *Contra naturam esse ex hominis incommodo suum augere commodum*] Cassiodorus X, 16: *Hoc nostris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lætetur incommodo.* §. II.

I. *Nisi quatenus Dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumeno Act. IV, Scena IV: §. IX.

Sed illud quod tibi
Dixi de argento quod ista debet Bacchidi;
Id nunc reddendum est illi. neque tu scilicet
Eò nunc confugies. quid mea? num mihi datum est?
Num jussi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: jus summum summa sæpe injuria.

Vbi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur, & à Wisigotthis libro I, tit. IX, c. 9, &c. 15. Alc. III. Præf. 29. Menoch. V, Præf. 29. num. 26. Straccham parte II, num. 18.

Cum animo ut domino restitueretur] Speculum Saxonicorum II, 37. Landrecht tit. XV.

Quanquam valde hoc pium sit] Chrysostomus indicato jam loco. §. XI.

Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuit, puta extorsio] Optime hæc distinguit Augustinus epistola LIV. §. XII.

CAPVT XI.

De promissis.

I. *Refellitur sententia statuens promissis jus naturaliter non oriri.*

II. *Assertionem nudam non obligare.*

III. *Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.*

IV. *Quid sit promissum unde alteri jus oritur.*

V. *Requiri ad hoc in promittente usum rationis. ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa minores.*

VI. *Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.*

VII. *Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.*

VIII. *Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.*

IX. *An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.*

X. *Quid*

X. *Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.*

XI. *Modus valide promittendi per nos ipsos.*

XII. *Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus.*

XIII. *Exercitoria & institoria obligationes quatenus ex jure naturæ procedant, ubi & juris Romani error notatur.*

XIV. *Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.*

XV. *An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.*

XVI. *Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem cui promissum erat.*

XVII. *An & internuncio mortuo, per distinctiones explicatur.*

XVIII. *An revocabilis sit promissio acceptione per alterum facta, per distinctiones explicatur.*

XIX. *Onus promisso adjici quo tempore possit.*

XX. *Quomodo convalescere possit invalida promissio.*

XXI. *Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.*

XXII. *Qui factum alienum promisit ad quid naturaliter teneatur.*

Lib.I.c.VI. Lib.V, c.I. I. 1. PErduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promissis oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam, Iure naturæ ac gentium ea pacta quæ non habent συνάλλαγμα nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam citra promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat.

2. Adfert autem pro sententia sua non tantum Iurisconsultorum
I. dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit
II. promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex
III. voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas.

Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit, nec promissa servanda quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris.

Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent, vim eam accipere aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem.

Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata, & alia quædam, habere eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium.

3. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos

populos diversos, pactorum, quamdiu mihi ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma fœderum aut sponsionum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere; voluntas autem cujusque, hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde, quod voluntate sufficienter significata transferri rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras?

Reth. I. xv.

L. 2. D. de legibus.

4. Accedit his * sapientum consensus: nam quomodo dicitur à Iurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi; eodem modo dicitur, † nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt servare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Iurisconsultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus: quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat: neque vero admittendum est, quod ait Connanus, fidem secutos nos censeri, ubi res integra esse desiit: agebat enim eo loco Paulus de conditione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quod sit, quia jam ante, re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamsi lex civilis ad præscindendas litium occasiones auxilium suum non præstabat.

** Per traditionem. Inst. de rer. divis.*

† L. 1. D. de pactis.

L. 1. D. de pecun. const.

L. Cum amplius. D. de reg. juris.

M. autem Tullius in Officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appellet, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant ἀλήθειαν, quod fidelitatem transtulit Apulejus: ac Simonides justitiam definiebat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere.

De off. l. 1.

Ap. de Platone.

Plato 1. de repub.

5. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

II. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cognitionis pro tempore præsenti, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquod, aut accedit, id non est intrinsecum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute aut sub conditione, sed jus proprium alteri non dat. Multis enim casibus evenit ut obligatio sit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordiæ & gratiæ reponendæ

apparet,

apparet, quibus simile est hoc debitum constantiæ sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad impellendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. 1. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. IX, 8. Hebr. VI, 18; & X, 23; I Cor. I, 19; X, 13; I Thess. V, 24; II Thess. III, 3; II Tim. II, 13. Unde sequitur, ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit judicium Salomonis: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Et hinc Hebræis promissio vocatur אסרה *vinculum*, & * voto comparatur, Num. XXX, 4, 5, 6. Similis origo vocis ὑποσχέσεως notata Eustathio ad secundum Iliados. *ἁλίσκει γάρ πως καὶ κατέχει τὸν ὑποσχόμενον ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος: * capit ac vincit quodammodo promissorem is cui fit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseôn expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.*

Prov. V. 1.

2. His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Iurisconsultorum dicta de pactis nudis respiciunt * id quod Romanis legibus erat introductum, quæ deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus obligat?* ait Seneca de lege humana & * promisso non solenniter facto loquens.

V. de Benef. c. 10.

3. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem fit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. imo & quod deliberato fit, sed non eo animo ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

V. 1. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus. hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & fœminæ, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam.

2. Quando autem puer ratione uti incipiat non potest certo definiri: sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valeba

valebat promiſſio quam feciſſet adoleſcens qui annum impleſſet decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles, juſta ratione motæ, quaſdam promiſſiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, ſed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chryſoſtomo oratione LXXV: adverſus quaſdam reſtitutionis beneficium introducunt: ſed hi effectus ſunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; niſi quod quibus locis obtinent, ibi eas ſervari etiam naturale eſt. Quare etiamſi peregrinus cum cive paciſcatur, tenebitur illis legibus: quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam ſubditus temporarius legibus loci ſubjicitur.

3. Plane aliud erit ſi in mari pactio fiat, aut in vacua inſula, aut per litteras inter abſentes. Talia enim pacta jure ſolo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui ſummam habent poteſtatem, qua tales ſunt: nam in his quæ privatim agunt locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipſum fit, non in pœnam.

VI. 1. De pacto errantis perplexa ſatis tractatio eſt. nam diſtingui ſolet inter errorem circa ſubſtantiam rei & qui non ſit circa ſubſtantiam, an dolus cauſam dederit contractui an non: fueritne alter quicum actum eſt doli particeps: ſitne actus ſtricti juris an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant ſcriptores, alios validos quidem, ſed ut arbitrio ejus qui læſus eſt reſcindi poſſint, aut reformari. Sed harum diſtinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio: quædam etiam non ſatis veræ aut accuratæ ſunt.

Antonin. p. 2. tit. 1. c. 17. §. 6. Dd. ad l. contractus. de reg. jur. Covar. de contractibus. q. 57. Medina c. de reſt. qu. 33.

2. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit quod de legum vi atque efficacia omnium ferme conſenſu receptum eſt, ut * ſi lex fundetur in præſumptione aliqua facti, quod factum revera ita ſe non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præſumptione ſit fundata, ex legis materia, verbis, & circumſtantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, * ſi promiſſio fundata ſit in præſumptione quadam facti quod non ita ſe habeat, naturaliter nullam ejus eſſe vim: quia omnino promiſſor non conſenſit in promiſſum, niſi ſub quadam conditione quæ reipſa non extitit: quo referenda eſt illa quæſtio apud Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium ſuum mortuum falſo credens alium inſtituerat hæredem.

Felin. c. 1. de conſtit. n. 40. Bald. in l. Cum quis, C. de jur. & facti ignor.

Covar. in c. poſſeſſor. de reg. jur. in 6. p. 2. §. 6, n. 8. Navar. c. 12. n. 13.

3. Quod ſi promiſſor negligens fuit in re exploranda, aut in ſenſu ſuo exprimendo, & damnum inde alter paſſus ſit, tenebitur id reſarcire promiſſor, non ex vi promiſſionis, ſed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, ſed in quo fundata non fuerit promiſſio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero conſenſu: ſed hoc quoque caſu ſi is cui promittitur dolo errori cauſam dederit; quicquid ex eo errore damni promiſſor fecit reſarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promiſſio, valebit pro reliqua parte.

VII. 1. De eo quod metu fit non minus implicita tractatio eſt; nam & hic diſtingui ſolet inter metum gravem abſolute vel ratione

habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo qui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula.

2. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili, quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione si naufragium non immineret, at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia.

Eth. Nic. III.

Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum. quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur.

Sylv. verb. Metus, q. 8.

3. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio incussum quam quicum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis sit jurisjurandi, infra videbimus.

Sylv. verb. restitutio 2, dicto 7, Navar. c. 17. n. 15, & c. 22. n. 51, ¶. 7. Covar. ad reg. peccatum: q. 2, ¶. 3, n. 7.

VIII. 1. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agesilaus de promisso interpellatus respondit: *ναὶ δῆτα, εἴ γ' ἐςὶ δίκαιον. εἰ δὲ μὴ, ἔλεξα μὲν, ὡμολόγησα δ' οὔ. Bene, si justum est: sin minus, dixi tantum, non & promisi.*

L. item si cum exceptione, §. in hac actione, D. quod metus causa.

2. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeri debet, sub conditione si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quidquid moraliter æquum est ut ea impleatur.

3. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent; ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ à minoribus aut filiis familiarum fiunt.

IX. Quæri hic solet, an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsâ naturâ valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam sine vitio res relinquitur apud donatarium. At in promissis ob

causam

causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tamdiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet: quæ cessare incipit peracto crimine. Vnde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendenti, ut modo dicebamus in promissa re quæ juris nostri non est. crimine vero perpetrato, jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Iuda Iacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, * tanquam debitam, persolvit. Quod si injustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint resarcienda alia est quæstio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2, q. 32. art. 7. Genesios XXXVIII.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptatione supra diximus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de voluntate nostra qua illum elegerimus, * ut instrumentum nostrum ad hoc speciatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest ut nos obliget qui præpositus est, agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hi distincti sunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus ut non agat nisi ex præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est * ad ea quæ Legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi potest exercitoriam & institoriam, quæ non tam actiones sunt quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiciendum hic, est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ satis habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est; absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra, constitutum, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt.

L. qui absenti, D. de acq. poss. Gomez. tom. II, c. 9, n. 1.

XIV. Vt autem promissio jus transferat, * acceptatio hîc non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est

li est proditum: quæ ratio quosdam induxit ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, sed revocari vetat,* ut acceptari semper possit: qui effectus non est naturalis, sed mere legitimus. cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit. nam pro his, ut possidendi res quæ possessione quæruntur, ita & acceptandi animus jus supplet.

Molina disput. 263.

Vide hoc libro cap. II. III. §. 6. & IV. §. 10.

XV. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, antequam promissio plenum effectum consequatur. Et certum est utroque modo fieri posse promissionem: aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem posterior sensus præsumitur: in promissis vero mere liberalibus potius est ut prior sensus credatur adfuisse, nisi aliud appareat.

XVI. Sequitur hinc, ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine injustitia, imo & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non heredum. aliud enim est velle dari huic jus ad heredes transiturum, * aliud velle dare heredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc est quod Neratius respondit, non videri sibi principem quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

L. Multum refert. L. si quis alteri vel sibi. L. si pater. D. de manumiss. vindicta. L. Neratius D. de reg. juris.

XVII. 1. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario, qui non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quemvis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est ut promissionem significet, & inter eum qui electus est ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiam si ministro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas necdum cognita revocatione omni culpa vacabat. Sic etiam priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quanquam revocabiliter: quod apertius in legatis conspicere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri.

L. Mandatum. D. Mandati. Clarus libro IV. ¶ donatio, q. 12.

L. Si mandassem. D. Mandati.

L. Nec ambigi. C. de don.

2. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut subsistat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiri potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætorem, aliud Sextum Iulium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. II.

Covar. in var. c. 14. n. 16. L. si pater. D. de manumiss. vind.

XVIII. 1. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta: in quibus distinguendum est inter promissionem mihi

factam

factam de re danda alteri, & inter promissionem in ipsius nomen collatam cui res danda est. Si mihi facta est promissio, omissa inspectione an mea privatim intersit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi ut ad alterum jus perveniat, si & is acceptet; ita ut medio tempore à promissore promissio revocari non possit, sed ego cui facta est promissio eam possim remittere. Nam is sensus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promissionis maxime congruit. neque nihil mea interest si per me alter beneficium acquirat.

Covar. c. quamvis. p. 2. §. 4. 13.

Alex. cons. 2c4. lib. 1. & ibi Car. Mol.

2. Quod si promissio in nomen ejus collata est cui danda res est, distinguendum est, an qui acceptat aut speciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale ut talis acceptatio ei inclusa censeri debeat: an vero non habeat. Vbi mandatum tale antecessit, distinguendum ultra non puto sitne persona sui juris necne, quod Romanæ leges volunt, sed plane ex tali acceptatione promissionem perfici: quia consensus potest & per ministrum interponi ac significari. Velle enim censeor quod in alterius voluntate posui si & ille velit. Deficiente autem mandato, si alius cui promissio facta non est acceptet volente promissore, tunc is erit effectus, ut promissori revocare promissionem non liceat antequam is quem spectat promissio eam ratam habuerit aut irritam: sic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit remittere promissum non possit, quia hic non adhibitus est ad jus aliquod accipiendum, sed ad adstringendum promissoris fidem in sustentando beneficio: ita ut promissor ipse si revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

XIX. Ex superioribus intelligi etiam potest, quid sentiendum sit de onere adjecto promissioni. id enim fieri poterit quamdiu promissio completa nondum est per acceptationem, nec fide interpositâ facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit: quanquam non desunt tam in hac quam in aliis quæstionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

L. perfecta. C. de donat. quæ sub modo. Barth. in l. Qui Roma. §. Flavius. de verborum oblig. Navarr. c. 22. nu. 51. & 80. lib. III.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem quæri potest de promissionibus quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relictio ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

Sanc. lib. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

XXI. Hoc quoque omittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam non

Sanc. l. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerũ donationes.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut persoluta fide*, inquit Livius, * *quia per eum non stetisset quin praestaretur.*

Covar. e. quamvis. p. 2. §. 5. Lib. 11.

Annotata ad Caput XI.

§. I. 4. S*Apientum consensus*] Ita ut & silentium in re moram non ferente vim sponsionis habere velint Hebraei. Baba Kama cap. x, §. 4.

§. IV. 1. *Deum ipsum*] Ita Baldus in L. 1, D. de pactis.

Voto comparatur] *Quasi paciscuntur cum Diis homines oblatione votorum.* Schol. Horatii.

Capit ac vincit] Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum.

2. *Id quod Romanis legibus erat introductum*] Cautè Paulus Sententiarum lib. II, tit. XIV. *Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum est, nullius est momenti. ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non nascitur.*

De promisso non solemniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Iam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponsio, verborum solennitas dicitur Paulo lib. V Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quae ex consensu fiunt.

§. VI. 2. *Si lex fundetur in praesumptione aliqua facti*] Exemplum vide in l. mancipia, C. de Servis fugitivis. apud Gailium lib. I. obs. II, num. 7. apud Molinaeum ad consuet. Paris. tit. 1, §. 13, Gl. 3.

Si promissio fundata sit in praesumptione quadam facti quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV, c. XXXVI. Demens est qui fidem praestat errori.

§. VII. 2. *Infra suo loco explicabitur*] Hoc libro. tit. XVII, §. 19, & libro III, c. XIX, § 1.

3. *Ob metum ab alio incussum*] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia XXVI: *Ita rescinduntur quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris si non à me cogeris. Meam culpam oportet esse ut mea poena sit.* confer quae infra libro III, c. XIX, §. 4.

§. IX. *Tanquam debitam*] Natura scilicet, secundum cujus legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VIII, c. II, n. 2.

De qua mox videbimus] Cap. XII, §. 9, 10, 11.

§. XII. *Vt instrumentum nostrum*] Servius ad illud Æneidos IX. *Hospitio enim jungeret absens: per internuntios* ait. vide quae supra ad caput VI, §. 2.

Ad ea quae legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. I.

§. XIV. *Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur*] Tertullianus, ut Iurisperitus, libro de jejuniis: *Votum cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit.*

Vt acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigotthorum l. V, tit. II, c. 6.

Aliud

Aliud est velle dare hæredibus] ideo ad vitandum ambiguum dici solebat: *Illi liberisque ejus*. Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wisigotthorum v, tit. II, c. 6. §. XVI.

I. *Mortuo donatore poterit acceptari donatio*] Vide Librum de Tenuris Angliæ, c. 7. §. XVII.

Quia per eum non stetisset quin præstaretur] Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30. §. XXII.

CAPUT XII.

De contractibus.

I. *Divisio actuum humanorum qui aliis hominibus utiles sunt: ac primum in simplices ac mixtos.*
II. *Simplicium, in beneficos meros, aut cum mutua obligatione;*
III. *Et permutatorios: tum qui dirimunt;*
IV. *Tum qui communionem adferunt.*
V. *Mixtos esse principaliter,*
VI. *Aut per accessionem.*
VII. *Qui actuum contractus dicantur.*
VIII. *Æqualitatem in contractibus requiri; Primum, circa actus præcedanios;*
IX. *Ad scientiam;*
X. *Ad libertatem volendi.*
XI. *Secundo, in ipso actu, si sit permutatorius.*
XII. *Tertio, in eo de quo agitur: quod explicatur.*
XIII. *Quæ æqualitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficis.*
XIV. *Quomodo æstimandum rei pretium in venditione, & ex quibus caussis juste crescat aut minuatur.*
XV. *Quando naturaliter perfecta sit venditio: & quando dominium transeat.*
XVI. *Monopolia quæ sint contra jus naturæ aut diligendi legem.*
XVII. *Pecunia functionem quomodo recipiat.*
XVIII. *De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob sterilitatem & similes casus: & quid si conductore primo impedito uti, res alii locata sit?*
XIX. *Iusta merces quomodo crescat & minuatur.*
XX. *Quo jure vetitæ sint usuræ.*
XXI. *Quæ commoda usuræ nomine non veniant.*
XXII. *Legem civilium quæ circa hanc rem vis sit.*
XXIII. *Qualis æstimatio facienda in contractu aversi periculi, sive assecurationis.*
XXIV. *Qualis in societate, ubi multæ ejus species explicantur.*
XXV. *De societate navali.*
XXVI. *Iure gentium inæqualitatem in quam consensum est, quoad actus exteriores non attendi: & quo sensu id naturale dicatur.*

I. ACtuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt alii sunt simplices, alii compositi.

II. * Simplices, alii benefici alii permutatorii. Benefici, aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in præsens absolvuntur, aut in futurum prominent. In præsens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit sed nullum juris effectum: idem donatio qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus

ageretur. In futurum prominent promiſſiones tum dandi tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua ſunt, qui aut de re diſponunt ſine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus ſuperſit. Talis eſt circa rem uſus conceſſio, qui commodatio dicitur: in factis præſtatio operæ ſumptuoſæ, aut obligatoriæ, quæ dicitur mandatum, cujus ſpecies eſt depoſitum, præſtatio ſcilicet operæ in re cuſtodienda. His autem actibus ſimiles ſunt actuum promiſſiones, niſi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. 1. Actus permutatorii aut dirimunt partes aut communionem adferunt. Actus eos qui diremtorii ſunt recte dividunt Iuriſconſulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri poteſt Paulus Iuriſconſultus in l. Naturalis: Digeſtis, Præſcriptis verbis.

2. Sed Romani ab hac diviſione eximunt quoſdam contractus, quos ipſi nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & permutatio, quam à nominatorum numero excludunt) quam quod ob uſum frequentiorem * vim quandam & naturam accepiſſent talem, quæ etiamſi nihil eſſet dictum ſpecialiter ex ipſo nomine ſatis poſſet intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum ineſſet, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & uſitata, ſed accommodata ad ipſum factum daretur formula, quæ ideo præſcriptis verbis dicebatur. Ob eandem cauſam uſus frequentioris in conventionibus nominatis, ſi requiſita quædam adeſſent, ut in venditione * ſi de pretio conveniſſet, etiam re integra, id eſt antequam à partium altera præſtitum eſſet aliquid, injungebatur implendi neceſſitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœnitendi libertas, id eſt impunitas, quia lex civilis vim coactricem ſubtrahebat illis conventionibus, ut ſola contrahentium fide ſtarent.

3. At jus naturæ ignorat hæc diſcrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus aut minus ſunt naturales aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accenſetur, emtione & * ſimplicior eſt & antiquior. Et Euſtathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur cui præmium conſtitutum eſt, quod apud Homerum eſt ἄεθλος, interpretatur ἀντικαταλλάξεως; addens συναλλάγματα γάρ τι καὶ τὰ τοιαῦτα: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam ſequentes, contractus omnes diremtorios, nullo nominatorum aut innominatorum diſcrimine, ad tria quæ diximus genera revocabimus.

4. Dicemus proinde dari ut detur, ſtatim quidem rem pro re, ut in ea quæ ſpecialiter dicitur permutatio, antiquiſſimum haud dubie commercii genus: * pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut uſum rei pro re: aut uſum rei pro uſu rei: aut uſum rei pro pecunia; quod poſtremum locatio conductio dicitur. Vſus autem nomine hic intelligimus tum nudum uſum, tum eum qui cum fructu conjunctus eſt, ſive is ſit temporarius, ſive perſonalis, ſive hereditarius, ſive alio quovis modo circumſcriptus, ut apud

Ariſtotel. v. Eth. 8. & 1. Pol. 9. D. de contrahen. emt. l. 1.

apud Hebræos is qui durabat ad annum Iubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis quam pecunia.

5. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversitate. At facio ut des, aut pecuniam; atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur; in facto præstandæ indemnitatis circa casus fortuitos aversio periculi, vulgo assecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptissimos; aut ut des rem, aut usum rei.

IV. Actus autem communicatorii aut facta communicant aut res, aut hinc res inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt societatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica societas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adversus piratas aut alios invasores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci συμπλοίαν aut ὁμόπλοιαν vocabant.

V. Mixti autem actus sunt aut principaliter aut per accessionem alterius. Sic si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: si fabro pecuniam promittam ut de suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in societate accidit ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est; pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod si onus pensionis accedat, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui & periculi aversi.

VI. Per accessionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejussione & pignoris datione. Nam fidejussio, si negotium spectes quod inter fidejussorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandatum est: sin negotium quod inter creditorem & fidejussorem qui nihil recipit geritur, videtur actus mere liberalis: sed quia contractibus onerosis accedit inde censeri solet. Pignoris quoque datio per se videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, sed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui securitatem præstat.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur. *L. Labeo. D. de verb. signif.*

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim consistit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedaneis tum principalibus.

IX. 1. Ad præcedaneos actus pertinet, quod is qui cum aliquo contrahit * vitia sibi nota rei de qua agitur significare debet: quod non civilibus tantum legibus constitui solet, sed naturæ quoque actus congruit. Nam inter contrahentes propior quædam est societas quam quæ communis est hominum. Atque hoc modo solvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile est idem mihi dicere necesse esse, ut de rebus cælestibus. nam * contractus natura utilita- *L. 1. D. de act. emti & venditi.* *Cic. de Off. III.*

utilitatis causa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambrosius: *In contractibus etiam vitia eorum quæ veneunt prodi jubentur, ac nisi intimaverit venditor, quamvis in jus emptoris transcripserit, doli actione vacuantur.* Lactantius dixerat: *Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, ut Carneades videri volebat, sed callidus & astutus.*

Off. II. c. 10.

Libro v.

2. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omitti nequeat, nisi ut caritatis regula violetur; non tamen injustum, id est non pugnans cum jure ejus quicum negotium est: ita ut locum hîc habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat, referente M. Tullio: *Advexi, exposui: vendo meum, non pluris quam ceteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui fit injuria?* Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu quod scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos quorum intersit scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si à magistratu dejici jussa, quæ exempla ibidem videas.

Th. 2.2. 78. art. 3. Bal. l. 1. de ad. ed. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. ¶. 4. n. 6.

d. loco.

3. At vitia ei quicum agas nota, ut servitutem ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emtas, dici nihil attinet. * scientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius:

D. l. D. de contr. emt. in fine.

Ille feret pretium pœnæ securus, opinor:
Prudens emisti vitiosum.

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus juste incussus, is demi debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed nequis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii rescinderunt emtionem agri quam Elei possessoribus metu expresserant, γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. *Arbitrati nihilo justius esse, infirmioribus per emptionis titulum quam vi mera rem extorquere*, quæ Xenophontis verba sunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, suo loco videbimus.

Histor. Gr. III.

XI. 1. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscebit, id est ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoriis omnibus sollicite id observandum est. nec est quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censeri. Neque enim solet hîc esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque ejus æqualitatis ratione debitum.

Inst. de mandato ¶. ult. L. 1. ¶. Si quis servum. D. depositi.

2. Ioh. Chrysostomus: ὅταν γὰρ ἐν τοῖς συμβολαίοις καὶ ἡνίκα δ' ἂν ἀγοράσαι δέῃ τι ἢ καὶ ἀποδόσθαι, φιλονεικῶμεν καὶ βιαζώμεθα ἔλαττον τῆς ἀξίας καταλαβεῖν καὶ πάντα ὑπὲρ τούτου ποιῶμεν, οὐ λῃστεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν; *Quoties enim in contractibus, & quoties emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic facto quoddam inest furtum?* Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat, ubi quod emere vellet justo forte minoris esset indicatum, adjecisse quod justo pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. xxv, 4, & 7.

XII. 1. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiamsi nec celatum quicquam sit quod dictum oportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit resarcienda, & demendum ei qui plus habet, reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent.

2. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudini litium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium justi pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, Philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dictat: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piumque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant. *d. loco.*

XIII. 1. Sed notandum est, quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem tenetur resarcire si periit, quia non solius rei ratione domino tenetur, id est ex vi dominii, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra, depositarius præter fidelitatem nihil recepit: ideo si periit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non exstat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit nec de casu quovis teneatur ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat: quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso.

Silvest. in verbo Bellum, p. 1. n. 7.

Th. 2.2. 62. art. 6.

2. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non ex illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III Ductoris dubitantium * cap. 42. Spe-

ctavit

VII. de Beneficiis. 19. ctavit huc Seneca cum dixit, *alios fidem debere, alios tutelam.* Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quæstiones percurramus.

XIV. 1. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit: quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariæ. *Margaritis,* inquit Plinius, * *pretia luxuria fecit.* Et Cicero Verrina de Signis: *Qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis.* Et contra evenit ut res maxime necessariæ minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI, cap. 15; ubi & hoc addit: *Pretium cujusque rei pro tempore est. cum bene ista laudaveris, tanti sunt quanto pluris venire non possunt.* Paulus Iurisconsultus: *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed * communiter funguntur:* id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut res tanti æstimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium ἐν σιγμῇ, ut Aristoteles loquitur, id est, *in puncto* constituit.

Mor. Nic. v. 8.

IX, 35.

L. pretia. D. ad l. Falc.

L. Si servum. D. ad legem Aquil.

2. In communi autem illo pretio * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt: soletque subito quoque mutari ex copia & inopia ementium, pecuniæ, mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

XV. 1. De venditione & emtione notandum etiam, sine traditione ipso contractus momento transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. ita * Senecæ venditio *alienatio est, & rei suæ jurisque sui in alium translatio:* nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emtio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emtoris, & ut fructus ad eum pertineant antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui * apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solennitate venditionis, de arrhabone, de pœnitentia, multum differentia à jure Romano: sicut & apud Rhodios perfici solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusæensis.

2. Illud

2. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem dominii translationem, sive per traditionem sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore: quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant, nam possunt interdum à summa potestate permitti justa de causa & pretio constituto: cujus rei exemplum nobis illustre præbet Iosephi historia cum is vice regia Ægypto præesset. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, * ut Strabo loquitur, μονοπωλείαν. Potest & à privatis institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res supra pretium id quod summum nunc est in communi pretio vendantur, aut vi aut fraude impediunt ne major copia importetur, aut ideo merces coëmunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coëmunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evincit Ambrosius libro officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

Arist. Pol. I. c. VII.

Cap. 6.

XVII. De pecunia sciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime necessarias: quæ æstimatio, si aliud non convenerit, facienda erit tempore ac loco solutionis. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum: *ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τοῦτο ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἴδοι ἄν τις γινόμενον, ὡς γὰρ ἐπ' ἐκείνης οὐκ ἀεὶ ὁμοίως δεόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῶν ἀλλοτρίων ἐσμέν, οὕτως οὐδὲ τὸ νόμισμα ἀεὶ ἴσον δύναται, ἀλλὰ μεθίσταται. καὶ τὸ πρότερον πλεῖον δυνάμενον ὕστερον ἢ ἔλαττον ἢ οὐδὲν ἰσχύει. ὅμως μᾶλλόν γε τοῦτο διαμένει καὶ δεῖ ὡς μέτρῳ αὐτῷ τῶν ἀλλασσομένων χρῆσθαι. Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus æque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus aut nihil valet: * diuturnius autem est nummi pretium; eoque ut mensura aliarum quæ comparantur rerum uti solemus.* Cujus loci hic sensus est: quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime flectatur. talia autem sunt in genere æstimabilium, aurum, argentum, æs. per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent: sed prout res aliæ quibus indigent homines copiosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus nunc minus valet.

L. 11. D. Locati.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas & alii casus qui usum impediunt damno sunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat, quanquam & legi-

& legibus & pactis immutari id poteſt. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus eſſet, alii eam locaverit, quicquid conſecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione ſupra diximus, pluris rem vendi minorisve emi poſſe, ſi in gratiam alterius vendatur ematurve alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum eſt. Quod ſi una opera pluribus utilis eſſe poſſit, ut itineris ſuſceptio, & locator pluribus ſe in ſolidum ſingulis obſtrinxerit, poterit de ſingulis mercedem paciſci quam ab uno exigeret, ubi lex non obſtat: quia quod illa opera ſecundo quoque utilis eſt, extrinſecum eſt contractui qui cum primo eſt initus, neque reſpectu primi quicquam minuit de æſtimatione.

XX. 1. circa mutuum quæri ſolet quo jure vetitæ ſint uſuræ: & quanquam jure naturali vetitas eſſe receptior eſt ſententia, contrarium tamen ſentit Abulenſis. Neque vero videntur argumenta quæ in alteram adferuntur partem talia eſſe ut aſſenſum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum eſſe, * tantumdem & de commodato dici poteſt: cum tamen pro uſu rei pretium exigere illicitum non ſit, ſed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod ſuapte natura ſterilis eſt pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas * hominum induſtria fructuoſas fecit. Illud ſpecioſius, quod hic res pro re reddatur, uſus autem rei à re diſtingui non poſſit, cum in abuſu conſiſtat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi.

In cap. 25. Matthæi qu. 171, & 172.

2. Sed notandum eſt, cum rerum quæ uſu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, uſusfructus Senatusconſulto introductus dicitur, non tamen effectum ut proprius uſusfructus eſſet, de voce uſusfructus agi, quæ certe ſecundum ſuam proprietatem tali juri non congruit; non tamen ſequi inde jus tale nihil eſſe, aut non æſtimabile, cum contra certum ſit, ſiquis proprietario tale jus cedat, pecuniam poſſe exigi eo nomine. Sic & jus illud nonniſi poſt tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, eſt aliquid æſtimabile: minus enim ſolvit qui tempore minus ſolvit. Atque ideo * ἐν ἀντιχρήσει uſus pecuniæ cum fructibus prædii compenſatur. Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, & aliis contra uſuras dicuntur, ea reſpiciunt non tam quod intrinſecum ei eſt, quam quod plerumque ei adeſt, eamque conſequitur.

L. 11. D. de uſufructu ear. rer. quæ uſu conſum.

L. 1. ¶ ſi uſusfructus D. ad legem Falc.

3. Sed quicquid hac de re ſentire libeat, ſufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Eſt enim hujus legis materia ſi non neceſſaria certe * honeſta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Pſalmo qui apud Hebræos eſt decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. quæ autem hujus generis ſunt Chriſtianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum ſpecimina, & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciſo (nam hujus cum Hebræo par cauſa erat) præſtari jubentur, ea nunc præſtanda ſunt homini cuivis, * omni populorum diſcrimine per Euangelium ſublato, latiusque extenſo proximi intellectu: quod præter cætera oſtendit inſignis Chriſti de homine Samaritа apologus.

Luc. x. 29.

Itaque

Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Christiani, *Non dabit*, Epit. Inst, c. 2.
inquit, *in usuras pecuniam. hoc est enim de alienis malis lucra captare.* Ambrosius: *Subvenire non habenti humanitatis est; duritiæ autem * plus extorquere quàm dederis.* Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviori fœnore collocassent. De Officiis III, c.2. Suet. c.39.

XXI. Observandum tamen est, esse quædam * quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno, quod facit qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsivit * sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat feneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem concessum est aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compensationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, * impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * assecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur aut salvam quo destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æstimatione petendum est.

XXIV. 1. * In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro: sin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Aristoteles fine octavi Nicomachiorum sic extulit: ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον. Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet:

Par pari datum hostimentum est opera pro pecunia.

2. Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu sors domino perit, & si salva est domino salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, Navarr. 17. num. 250.
quo casu qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non sors sed periculum amittendæ sortis, Covarr. III. var. cap. 2.
& lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera, operæ Less. lib. II.
pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem 2.25. du. 3.

& de

& de labore ac periculo navigationis & similibus intelligi debet.

3. Vt autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu aversi periculi, in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat quam alioqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Vt autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Iurisconsulto † non expressis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem universorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

Angelus verb. Societas I. ¶. 7. Silv. verbo Societas. I. q. 2. Nava. 17, n. 255. Covarr. & Less. d. locis. Livius libro XXXIX. Arist. III. Polit. c. 6. † L. Si non. D. pro socio.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitas communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ in navi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hactenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. 1. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum in quam consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio sit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emtionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere.

L. in causa cognitione. D. de minorib. L. Item si pretio D. locati.

2. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est pro eo quod recepti passim moris est, quomodo apud Apostolum Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines φύσει ματαίους, id est, *natura vanos* appellat scriptor libri Sapientiæ, & τέκνα φύσει ὀργῆς Paulus Apostolus, non tam ex sua quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus Poëta vetus:

I Corinth. XI, 14. XIII, 1. Ephes. II, 3.

> Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ δὴ
> ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.
>
> *Quod meditare diu durabile fiet, amice,*
> *Atque id naturam credo mortalibus esse.*

L. III.

Ejusdem sensus dictum vetus apud Galenum extat: ἐπίκτητοι φύσεις τὰ ἔθη, *consuetudo adscititia est natura.* Apud Thucydidem simili notione dicitur τῶν νόμων κρατήσασα ἡ ἀνθρωπεία φύσις, *humana natura legum victrix.* Sic πεφυσιωμένα dicunt Græci tum virtutes tum vitia postquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legimus: τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἡττωμένης, *cum necessitas naturam, id est robur animi, vinceret.*

vinceret. Sic Pomponius Iurisconsultus cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula è solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos * in militum testamento. *l. jus nostrum, D. de R. I.*

3. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controversias infinitas, & ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent inexplicabiles, quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem à pactis discedere licuisset. *Hæc est emptionis atque venditionis substantia* (ajunt Imperatores, substantiæ nomine morem perpetuum significantes) *quod emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque * post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* *l. Si voluntate C. de rescind. vend.* Seneca ait hoc ius respiciens: *Quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui bene emit.* *L. VI de benef. 15. Nic. V. 5.* Andronicus Rhodius sensu eodem: *τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε ἄδικόν ἐστιν, οὔτε εὐθύνεται. τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος*: *Lucrum, quod voluntate contrahentium percipitur, nec injustum est, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit.*

4. Is, quem indicavi paulo ante, scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluris vendere, vocat *ἀδικίαν ὑπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀφειμένην, τὸ δὲ δίκαιον ἀνατρέπουσαν*: *injustitiam * à lege quidem permissam, sed quæ reipsa justum pervertat.*

Annotata ad Caput XII.

SImplices alii benefici, alii permutatorii*] Aristoteles illa omnia *δόσεως*, hæc *πράσεως* nomine comprehendit. §. II.

2. *Vim quandam & naturam accepissent talem*] Vide Vasq. lib. controv. c. X, in fine. §. III.

Si de pretio convenisset,] Apud Hebræos perfecta non censetur venditio ante traditionem veram vel imaginariam.

3. *Simplicior est & antiquior*] Apparet id ex Homeri versibus productis l. 1. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis: *Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur.* Servius ad Eclogam IV ad illud: *mutabunt merces. quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III: *Vellera mutentur. ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Cajus Homerico confirmavit exemplo.* Plinius libro XXXIII, 2: *quantum feliciore ævo cùm res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. XXII, de Seribus: *Vlteriore ripa merces propositas juxta venalia tolli ab his si placeat permutatio.* Mela de iisdem: *Seres intersunt, genus plenum justitiæ ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit.* de iisdem Ammianus libro XXIII: *Cum ad coemenda fila vel quædam alia fluvium transierunt advenæ, nulla sermonum vice, propositarum rerum pretia solis oculis æstimantur.* Mela de Sar-

 matis:

matis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Busbequium epistola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

4. *Pecuniam pro pecunia*] de eo vide Procopium arcana historia. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco. Plinius libro XXXIII, c. 3.

§. IX. 1. *Vitia sibi nota*] vide Scholiasten ad illud Horatii:

mentem nisi litigiosus
Exciperet dominus.

Contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIII, c. II, I: *bonæ fidei venditorem, nec commodorum spem augere nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui jussis ab auguribus, quod emptorem venditor celaverat.

3. *Scientia utrinque par, pares facit contrahentes*] Edictum Theuderici, c. 141.

§. XI. 2. *Levitici* XXV, 14, 17] Vide Mosem de Kotzi, Præcepto jubente LXXXII.

§. XIII. 1. *Quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset periturum*] Lex Wisigotthorum lib. V, tit. V, c. I, 2, 3.

2. *Capite* 42] Convenit cum Exodi loco c. XXII, 6, 10, 11, 12, 13. Moses de Kotzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

§. XIV. 1. *Pretia luxuria facit*] idem libro XXXVII de gemmis: *Singulorum libido singulis modum facit & maxime regum.* & libro XXXII: *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in curalio. namque ista persuasione gentium constant.* Augustinus de civitate Dei libro XI, cap. 16: *Sed quid mirum, cùm in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tantæ est dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam servus, gemma quam famula? ita libertate judicandi plurimum distat ratio considerantis à necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cùm ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet; & ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat.*

Communiter funguntur] Plin. lib. XVIII, c. 31: *Æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti.*

2. *Ratio haberi solet laborum & expensarum*] Nec improbat id Augustinus ad Ps. LXX: *Sed ait ipse mercator: Affero ex longinquo merces: mercedem laboris mei unde vivam peto. dignus est enim mercenarius mercede sua. de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

§. XV. 1. *Seneca*] de Beneficiis V. 10.

Apud Stobæum est] titulo de legibus.

§. XVI. *Non omnia cum jure naturæ pugnant*] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrico coëmendo, unde lucrum faceret Atheniensis populus, est apud Aristotelem œconomicôn II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur vestes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana.

Vt Strabo loquitur] Libro XVII. vide & Cassiodorum II, 4, & 26.

De compacto id agunt] Lex æqua & prudens est C. de monopoliis. & locus notabilis apud Lysiam adversus frumenti venditores, qui pretium

pretium falsis rumoribus incendebant. Adde Cassiodorum IX, 5. & c. quicumque, causa XIV, quæstione IV.

Non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi] non tam ex substantia quam ex quantitate L. 1. D. de contrah. emtione. non corpora hic cogitanda sed quantitas. L. Si is cui, §. 1. D. de solutionibus. §. XVII.

Diuturnius est nummi pretium] publica ac perpetua æstimatio. d. L. 1. D. de cont. empt.

1. *Tantundem & de commodato dici potest*] valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & feneratio. in L. unica. C. Theod. quod jussu est, *pecuniam commodat.* Iustinianus edidit *mutuam dat.* Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. 1, Sat. 2, ubi Scholiastes *merces, usura.* §. XX.

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. L. quid ergo. § Vsuras. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Vsuris.

2. *Ἐν ἀντιχρήσει*] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. C. de Vsuris.

Et aliis] Vt Appiano in civilibus.

3. *Honesta moraliter*] Hebræi censent voce נשך significari usuram in pecunia: voce תרבית & מרבית in quavis specie. Hieronymus ad XVII Ezechielis: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non capias quam dedisti.*

Decimus quartus] Et Ps. CXI, *χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.*

Omni populorum discrimine per Euangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse *communicatores rei, & cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de Lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicantibus fœnus augere.* Chrysostomus de jejunio V: *ἐὰν νηστεύσῃς βλέπε μὴ δανείσῃς τὸ ἀργύριόν σου ἐπὶ τόκῳ. νηστεύεις; διάῤῥηξον βιαίων συναλλαγμάτων χειρόγραφον. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones.* idem in caput ultimum I ad Corinthios, pecuniam fœnore partam non magis si in Eleemosynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quæstu meretricio. Augustinus epist. LIV: *quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges & judices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia III de quadragesima: *recte frater frequentabis Ecclesiam, si gressus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involvat usura.* His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Consiliis sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa XIV, quæst. III & IV.

Quæ ad usuræ speciem accedant] Et si cum juris Romani consultis loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Vsuræ non propter lucrum petentium, sed propter moram solventium infliguntur.* L. cum quidam. D. de Vsuris. Cujacius in paratitlo de nautico fœnore: *Fœnus est quod præter sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno* §. XXI.

versetur creditor. Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, cœpit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Gotth. III, in laudibus Germani, qui Iustiniano propinquus: χρήματα τοῖς δεομένοις ἅπασι δεδανεικὼς μεγάλα καὶ τόκον οὐδ᾽ ὅσον λόγῳ κεκομισμένος πρὸς αὐτῶν πώποτε. *pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, usuram autem, quæ quidem talis dici mereretur, numquam ab ipsis sumebat.*

§. XXII. *Octo nummos in centum*] Idem in Imperio constitutum.

Impunitatem præstare possunt] Ideo permissas ante se usuras ad normam æquiorem reducere Iustinianus sui officii censuit: Novellis XXXII, XXXIII, XXXIV.

§. XXIII. *Assecurationem*] Id damnum in se suscipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum esset sine vecturæ periculo. Epistola XII, 17.

§. XXIV. 1. *Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium*] Lib. IX, c. 8, & in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de Finibus.

§. XXV. *Pro parte quam habent in ea summa*] Vide simile in L. Wisigotthorum libro V, tit. V, c. 5.

§. XXVI. 2. *Naturaliter autem eo in loco*] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu conjugali: *rem natura lege operiendam.*

In militum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe, ubi inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etsi. L. circa. D. de inoff. Testamento, addita L. cum duobus, C. eodem titulo.

3. *Post multas contentiones*] Festus: *Cociones dicti videntur à cunctatione, quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniant ad justi pretii finem. itaque apud antiquos prima syllaba per V literam scribebatur.* Quintilianus declamatione pro civibus *diu cocionatus est.*

4. *A lege quidem permissam*] Sic Andronicus Rhodius ad V. Nicomachiorum c. 5, in fine: τούτων γὰρ ἄδειαν ἐδωκεν ὁ νόμος. *harum enim rerum licentiam lex dedit.*

CAPVT XIII.

De jurejurando.

I. *Iurisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.*

II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.*

III. *Verba jurantis obligare in sensu quo ea creditur accepisse cui juratum est.*

IV. *Iuramentum dolo elicitum quando obliget.*

V. *Iuramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*

VI. *Iuramentum non obligare de re illicita factum;*

VII. *Aut quod impediat majus bonum morale;*

VIII. *Aut si factum sit impossibile:*

IX. *Quid si impossibile sit ad tempus?*

X. *Iurari Deo nominato, & quo sensu.*

XI. *Sed & nominatis rebus aliis cum respectu ad Deum.*

XII. *Iuramentum esse etiamsi per falsos Deos juretur.*

XIII. *Effectus jurisjurandi: inde obligatio ex jurejurando duplex tempore juris-*

jurisjurandi, & postea: quod distincte explicatur.
XIV. Quando ex jurejurando jus quaratur homini & Deo, quando Deo tantum.
XV. Refellitur sententia statuens eum qui pirata aut tyranno juravit, Deo non teneri.
XVI. Qui perfido juravit an implere debeat, distinctione explicatur.
XVII. Cum Deo soli quis obligatus fuit, haredem ejus ad nihil teneri.
XVIII. Perjurum non esse qui non implet nolenti impleri, aut sublata qualitate ejus cui sub illa qualitate juratum est.
XIX. Quando irritum sit quod contra juramentum fit.
XX. Superiorum actus quid possit circa id quod subditus juraverit, aut quod subdito juratum est, cum distinctionibus exponitur.
XXI. Monita Christi de non jurando ad quale juramentum proprie pertineant.
XXII. Qua fides injurata juramenti vim ex more habeat.

I. 1. Apud omnes populos & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa & contractus, maxima semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia:

Mens excitari jurejurando solet,
Vt bina diligenter evitet mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.

Nullum vinculum, inquit Cicero, *ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt.* Lib. I.

2. Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita: ut Hesiodus dixit de juramento:

clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum: & sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret: quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum an juratam de deposito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus: Lib. II.

At juramento quædam est sine nomine proles
Trunca manus & trunca pedes: tamen impete magno
*Advenit, atque omnem * vastat stirpemque domumque.*

Et eandem historiam recitans Iuvenalis ita concludit:

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.

3. Bene Cicero: *Est jusjurandum affirmatio religiosa: quod autem affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est.* Quod autem addit: *Iam enim non ad iram Deorum quæ nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet:* si iræ nomine perturbationem intelligit, non improbandum est; sin qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oriatur, & quo pertingat usque videamus. Off. III. Lib. de ira Dei.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, * ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius:

** Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

*Iurata lingua est: * mente juravi nihil.*

Soto l. VIII. q. 1. art. 7. Covarr. ad c. quamvis. part. 1. §. 5.

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis, & effectus ejus necessarius.

III. 1. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem. nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud Tullii; *Quod ex animi tui sententia juraveris, id non facere perjurium est*; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Vlyssi Calypso ait:

ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράζομαι.

Verum animus quod sentit idem loquar.

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera * quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandum est.* Apud Tacitum legimus, *Trepidis & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, queis flagitii conscientia inerat.* Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis exspectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et * Isidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur * liquido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quanquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset.

Epistola CCXXIV.

Hist. IV.

App. de bello civil. l. 1. Pan. in c. Clericus de jurejur. Sil. in verbo Iuramentum. 4 q. 23. VI. 17. ibi Thom.

3. Nam quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio quæ promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest ut fallat Deus* (ita recte verti puto illud ψεύσασθαι, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16; VIII, 26; X, 1.) *firmum habeamus solatium.* Quæ verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo sæpe loqui ἀνθρωποπαθῶς, & magis secundum id quod videtur nobis quam quod est.

Iona IV, 2.

4. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & * pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videbantur, nimirum * ob conditionem tacite intellectam, quæ cessat, Jerem. XVIII, 8. Exempla videre est Gen. XX, 3; Exod. XXXII, 14; I Reg. XXI, 29; II Reg. XX, 1; Esaiæ XXXVIII, 1; Ionæ III, 5, 11 Quo sensu etiam nos fallere Deus improprie dici potest. & solet vox ψεύσασθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, significationem habere eventus spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. VI, 2;

VI,2; Iosue XXIV,27; Esai. LVIII,11; Ose. I,2; * Abac. III,17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quædam subest.

5. Ideo duas res Apostolus nominat quæ immutabilitatem notant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. LXXXIX, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur.

IV. 1. Ex his quæ diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum qui juravit aliquod factum * supposuisse quod revera se ita non habeat, ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima juramento convenit. *Navar. c. 12. n. 13.*

2. Atque huc refero jusjurandum quod Iosue & primores populi Israëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis è regione longinqua se venire fingentibus. At non inde sequebatur Iosuam & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parcituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum paciscerer?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, sociale an deditionis; aut etiam ut ostendant Hebræi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent dedentibus se vitam relinqui posse. Lex enim divina quæ eos populos internecioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata. Quod inter alia probat historia Rahabæ, * cui ob benemerita parcitum est; & Solomonis, qui Cananæorum reliquias sub imperium ac tributum accepit. *Iosue IX.* *Deut. XX, 10.* *1 Reg. IX, 21.*

3. Atque huc pertinet quod in Iosuæ libro dicitur, nullam fuisse civitatem ex populis septem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea pœnæ sumptæ sint gravissimæ Deo auctore. * Ambrosius hanc tractans historiam: *Iosue tamen pacem quam dederat revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ jam sua deditione subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt * personali cuidam servituti, cum si egissent aperte potuissent ad tributariam conditionem recipi. *XI, 19, 20.* *II Samuel. XXI, 6.*

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non daturos se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiserunt. * Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere. Ambrosius de hoc facto: *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est ut raptæ inirent conjugia, non connubii sacramento.* Non dissimile est quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obstringerent irrita ea quæ jurejurando sanxissent faciendi.

De Off. II. c. 14.

Livius lib. XXXIX.

VI. Vt valeat juramentum * oportet obligatio sit licita. Quare nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Iudæus: ἴστω δὲ πᾶς ἐνωμότως ἄδικα δρῶν, ὅτι εὐορκήσει μὲν οὔ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀνατρέπει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται. προστίθεται γὰρ ἀδικήμασιν ἀδικήματα, ἐν οὐ δέουσι γινομένοις ὅρκοις, οἷς πολὺ βέλτιον ἦν ἡσυχάζεσθαι πράξεις παρανόμους. ἀπεχόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν ἱλασκέσθω τὸν Θεὸν ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὐτοῦ συγγνοὺς ἐφ' οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε. διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακὰ, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίζεσθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυσίατος. *Sciat quisquis ob juramentum injusti aliquid molitur agere, non se jurisjurandi observantem fore, sed potius eversorem jurisjurandi, quod magna cura ac religione dignum est, & quo honesta ac recta sanciri solent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare ab injusta actione abstinens Deum veneretur, ut quæ ipsi est maxime propria, misericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis est furor, & mentis inopia.* Exemplum dari potest in Davide, qui Nabali pepercit quem se occisurum juraverat. Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis: Dionysius Halicarnassensis in conjuratione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca:

1 Sam. XXV.

Lib. II.

Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interim scelus est fides.

Vbi *interim* valet *interdum*. Ambrosius: *est enim contra officium nonnunquam solvere promissum, juramentum custodire* * Augustinus: *Si ad peccatum admittendum fides exhibeatur, mirum est si fides appellatur.* Idem docet secunda ad Amphilochium Basilius.

Off. I. c. ult.

VII. 1. Imo etiamsi res quæ promittitur non sit illicita, sed * majus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum: quia scilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus quem dixi Philonis Iudæi locus, quem adscribere non pigebit: εἰσὶ δ' οἱ τὴν φύσιν ἄμικτοι, καὶ ἀκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, οἵτινες οὐ φασὶν ὁμοτράπεζον ἢ ὁμώροφον ἕξειν τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεινὶ μὴ ῥέξειν ὠφέλειάν τινα ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι, καὶ μέχρι τελευτῆς. *Sunt quidam adeo duro atque insociabili ingenio, sive odio humani generis, sive duræ dominæ iracundiæ subacti, ut morum feritatem jurejurando obfirment, ut ne hunc habeant mensæ*

aut

aut tecti socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque accipiant. Quod ait jurasse quosdam * ne huic vel illi unquam benefacerent, id Hebræi vocabant נדר הנאה, id est εὐχὴν ὠφελείας, *votum de beneficentia:* שבע להטיב Levit. v, 6. Hujus formula tradentibus Hebræorum magistris erat קרבן כל מה דתהנה מני, aut קרבן שאתא נהנה לי, cui convenit illa Syriaca in veteri versione Matthæi xv, 5. קרבני מדם דתתהנא מני: Græce δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. Id est, *Donum Deo dicatum sit,* (id enim est קרבן κορβᾶν) *si quid unquam à me boni acceperis.*

2. Votum addita consecrationis pœna validum plane censebant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiamsi adversus parentes factum esset: quod dicto loco refellit Christus, in cujus verbis τιμᾶν honorare est benefacere, ut collato Marci loco apparet, & Pauli 1 Tim. 5, 3, 17; & Num. XXIII, 11. Sed etiamsi adversus alios conceptum sit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ut diximus profectui adversum est. *Th. 2, 2. 89. art. 7, & ibi Cajet. Grat. c. ult. §. ult. 22. qu. 4. Soto l. VII. q. 1. art. 3. circa 2.*

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. Satis enim manifestum est ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero quod pro tempore aut ex suppositione est impossibile in pendenti esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo, *Deus testis sit,* aut *Deus sit vindex,* quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens * testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: *Quæst. Rom.* πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne jusjurandum in diras desinit, si quis pejeraverit.* Huc pertinent fœderum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. XV, 9, & sequentibus. Vt illa Romana apud Livium: *Tu Iupiter ita illum ferito ut ego hunc porcum.* *Libro 1.* Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnum mactasset.* *Lib. XXI.* Et apud Polybium ac Festum: *Si sciens fallo, ita me Diespiter ejiciat ut ego hunc lapidem.*

XI. 1. Sed & nominatis rebus personisve aliis jurari mos est vetus, sive quod illa sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cœlum, principem, sive quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos sed & Iudæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis statim ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν, *ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere,* sed jurare per parentes, cœlum, terram, universum. cui simile est quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos προπετῶς κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν προστυγχανόντων, *facile per Deos jurare, sed * per res alias præsentes,* ut per sceptrum: idque ipsum à justissimo rege Rhadamantho fuisse constitutum tradit Porphyrius, & ad Aristophanem scholiastes. Sic Iosephus per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more apud Ægyptios recepto, quem ibi notat Abenesdras; * Elisæus per vitam Eliæ. Neque vero Christus Mat- *Gen. XLII, 15. II Regum 12, 2.*

thæi v, ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita quam quæ expresso Dei nomine fiunt: sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat esse Deos*, ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Vlpianus optime dixit: *Qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur*, * *respectu enim divini Numinis jurat.* Sic Christus ostendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præsidet; & qui cœlum, Deum qui cœlo velut insidet.

L. Qui per. D. de jurejur.

Matthæi XXIII, 21.

2. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, non obstringi homines juramentis per res conditas factis nisi adjecta pœna, ut si res de qua jurabatur Deo consecraretur. Hoc enim est juramentum κορβᾶν, sive ἐν τῷ δώρῳ, cujus non dicto tantum Matthæi loco sed in Tyriorum quoque legibus mentio exstabat, ut ex Iosephi contra Appionem disputatione discimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis καρβάνους, quæ vox apud Æschylum & Euripidem exstat. καρβάνα δ' αὐδὰς, apud eundem Æschylum. Huic errori dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres Tertullianus jurasse ait per salutem Principis omnibus Geniis augustiorem. Apud Vegetium formula est, cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

XII. Sed & * si quis per falsos Deos juraverit obligabitur: quia quanquam sub falsis notis, generali tamen complexione numen intuetur: ideoque Deus verus, si pejeratum sit, in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod à Duareno permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat adduci non possent ut aliter jurarent, contraxisse cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Iacobo & Labane Genes. XXXI, 53. * Hoc est quod ait Augustinus: *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.*

Augustinus epist. ad Public. 154.

Citatur. c. movet causa XXII, q. I.

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philoneum: ὅρκος μαρτυρία Θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου, *Dei testimonium est jusjurandum de re de qua ambigitur.* Et illud non dissimile Halicarnassensis: τελευταία δὲ πίστις ἅπασίν ἐστιν ἀνθρώποις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναιρήσει χρόνος, ἡ δι' ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων. * *Vltima fides inter homines tum Græcos tum barbaros, quam nulla delebit ætas, est ea quæ per jurata pacta sponsores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis jurandum μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter se.*

Diod. Sic.

2. Duo ergo debet jurans, primum, ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat Chrysippus; alterum, ut factum congruat verbis, quod idem appellat εὐορκεῖν. Qui in illo peccat * ψευδορκεῖν, qui in hoc

hoc ἐπιορκεῖν eidem Chrysippo dicitur satis distincte, quanquam confundi interdum hæc solent.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per metum injustum caussam promissioni juratæ dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges & * à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babyloniis regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum, qui servavit quod terrore coactus juraverat: *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat*. Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat.

Ezech. XVII. 12, 13, 15. Off. III. Tolet. l. IV. c. 22.

Off. III.

XV. 1. Neque hæc tamen inter hostes publicos locum habent, sed inter quosvis. non enim persona sola respicitur cui juratur, sed * is qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam sufficit. Repudiandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur: ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & à Bruto apud Appianum: οὐδὲν πιστὸν ἐστι Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους οὐδ' ἔνορκον, *cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.*

Th. 2. 2. 89. art. 7. & ibi Cajet. Alex. Imol. in c. verum de jurejur. Soto lib. VIII. q. 1. art. 7. Civil. II.

2. Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est, & à nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, * ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id quod sumit Cicero verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure * reddendum latroni, si dominus non apparet, recte à Tryphonino responsum est.

L. Bona fides. D. depositi.

3. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum, eum qui prædoni quicquam promiserit momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui rediviт ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfecit juramento de reditu, ut recte à Senatu Romano judicatum est.

XVI. 1. Illud vero Accianum: T. *Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, * quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum. tunc enim

L. Sicut. in fine. de jurejurando.

enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius:

Qui longum semper fama gliscente per ævum
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.

2. Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut rescindendi aut reformandi contractus, supra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud quod natura licebat, itidem supra monuimus. Sed hic quoque, si juramentum intercessit, etiamsi personæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda. Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat, addit & hanc: *Iuratus in damnum suum non tamen mutat.*

Auth. sacramenta. C. si adv. vend.

Psal. xv.

XVII. Verum illud notandum est, quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, hæredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad hæredem sicut bona transeunt, id est quæ in hominum sunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio, puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod strictè jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum utilitatem spectet alicujus, * atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit. * sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit: ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II de bello civili, Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur: *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis fascibus & deposito imperio privatus & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox scramentum ait capitis diminutione sublatum.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit illicitum sit tantum, an & irritum? qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio: non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: ex quibus faciendum est judicium de Regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accepit.

c. dilecto, de prabendis. Covar. in d. c. quamvis. p. 2, §. 2, n. 10.

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur.

Th. 2. 2. q. 89. art. 9.

2. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit nisi quatenus superiori id placiturum esset: ampliorem enim non habebat potesta-

tem

tem : Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca † : *Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram?* & solvit: *Eadem lex me defendit quæ vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur.

c. Venientes de jurejurando. c. 1. de prohibit. feud. alien. per Fed.

† Lib. IV de benef. 35.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejur.

3. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est; aut etiam, si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat; idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob publicam utilitatem ex vi supereminentis dominii. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promisit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promisso quæsitum pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre : quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa compensari non poterit quod promissum est cum jure quod ante erat controversum, si post motam controversiam inita pactio fuerit.

4. Potest & lex humana impedimentum quod certi generis actibus posuerat tollere, si juramentum aut qualecunque, aut certa forma accesserit : quod Romanæ leges fecerunt, in iis impedimentis quæ non directe publicam sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diversa actuum natura quę alibi à nobis explicata est.

XXI. 1. Notandum hic est obiter, quod in Christi præceptis & apud Iacobum de non jurando dicitur, proprie non ad assertorium juramentum, * cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot, sed ad promissorium futuri incerti pertinere. Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis Christi : *Audistis dictum antiquis, Non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis. Ne jurate omnino.* Et ratio quam Iacobus adjicit : μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε, id est, *ne fallaces inveniamini.* nam eum sensum vox ὑποκρίσεως apud Hellenistas habet, ut apparet Iob. XXXIV, 20. Matth. XXIV. 51 : & alibi.

2. Idem evincit illud in Christi verbis ἔστω δὲ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ, quod sic Iacobus explicat, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ: ubi manifeste est figura quam πλοκὴν Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili : *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius ναὶ & οὒ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim ναὶ promittentis : unde per ἀμὴν explicatur Apoc. I. 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est, אין respondens Rabbinico הין & Arabicum نعم quomodo apud Iurisconsultos Romanos μάλιστα.

& quid-

& quidni? notæ sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum II Corinth. I. 20, cum ait omnia Dei promissa in Christo esse *ναὶ καὶ Ἀμήν*. Hinc vetus Hebræorum dictum, *justi hominis ναὶ est ναὶ, & non est non.*

3. Contra, quorum facta à dictis discrepant, apud eos esse dicitur *ναὶ καὶ οὔ*, II Corinth. I, 18, 19; id est, *ναὶ* eorum esse *οὔ*, & *οὔ* esse *ναί*. Sic Paulus Apostolus ipse exponit, nam cum negasse se *ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι*, *levitate usum*, addit sermonem suum non fuisse *ναὶ καὶ οὔ*. Festus varias referens sententias de significatione vocis *naucum*, sic scribit: *Quidam* (ajunt) *ex Græco* * *ναὶ καὶ οὐχὶ levem hominem significari*. Quod si *ναὶ καὶ οὔ* levitatem significat, sequitur, ut *ναὶ ναὶ, οὔ οὔ*, constantiam significet.

4. Idem ergo dicit Christus quod * Philo: *κάλλιστον καὶ βιωφελέστατον καὶ ἁρμόττον λογικῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ᾽ ἑκάστου δεδιδαγμένῃ, ὡς τοὺς λόγους ὅρκους εἶναι νομίζεσθαι. Optimum atque utilissimum & rationali naturæ convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veritati assuefacere, ut verba pro juramento accipiantur.* * Et alibi: *ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινής, ἀψευδέστατος. Viri boni oratio pro juramento sit firma, immutabilis, fallere nescia.* & quod de Essenis Iosephus: *πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ᾽ αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου, τὸ δὲ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται: quicquid dixerint validius est jurejurando: ac supervacua res ipsis habetur jurare.*

5. Ab Essenis, aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni, videtur hoc sumsisse * Pythagoras, cujus hæc sententia: *μὴ ὀμνύναι θεούς. ἀσκεῖν γὰρ αὑτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν: non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere * ut nec jurato sibi credatur.* Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente: *Iurando gratiam Scythas sancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comœdo: *Quæ pœna à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum cujus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci & succensere consueverunt.* Solonis dictum celebratur: *καλοκἀγαθίαν ὅρκου πιστοτέραν ἔχε: Ex esto probitate, ut ei magis quàm juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse, *τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἑδραίῳ δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ: Fidem promissi ostendere in verborum ac vitæ stabilitate & constantia.* Alexis Comicus:

Ὅρκος βέβαιός ἐστιν ἂν νεύσω μόνον.

Nutus mei pro jurejurando valent.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi caussa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamasse, eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam.

6. A Christi dicto non discrepat Heroclis illud ad aureum carmen: *ὁ σέβου ὅρκον ἐν ἀρχῇ παραγγείλας, τὴν ἀποχὴν τοῦ ὀμνύναι περὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἀόριστον τῆς ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα γὰρ τά μικρὰ καὶ μεταπίπτοντα, διὸ οὔτε ἄξιον ἐπ᾽ αὐτοῖς ὀμνύναι οὔτ᾽ ἀσφαλές. Qui in principio dixerat, Iusjurandum reverere, eo ipso præceperat abstinere à jurando de his * quæ possunt fieri & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi du-*

vi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum. Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit: ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀποστατῶν, ὥστε καὶ πρὸς τὰς εὐορκίας ἔχειν εὐλαβῶς: *à perjurio tantum abest, ut etiam vera jurare vereatur.* Eustathius ad illud Odysseæ: ἀλλ' ἤτοι ὅρκον μὲν ἐάσομεν: sic ait: οὐ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' εὐχῆς πρὸς ἀποτέλεσμα; *In rebus incertis non ad asseverationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.*

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum est, ut, * fides datis dexteris, quæ erat πίστις βεβαιοτάτη παρὰ τοῖς Πέρσαις, *firmissimum apud Persas fidei vinculum*, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut ni impleatur promissio promissor non minus detestabilis habeatur quam si pejerasset. Præcipue de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, * Bonæ fidei sum: & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

unde jus & reverentia verbo
Regis inesse solet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & præliis quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoteli.

Can. in c. querelam de jurejur. Diod. libro XVI. Pan. in c. ad aures. De his quæ vi vel metus causa. Ias. in l. III. ¶. jurari. D. de jurejurand. Mynſ. obſ. 17. Cent. I. III Pol. XIV.

Annotata ad Caput XIII.

2. I*Ta ut posteritas etiam majorum delicta lueret*] Vide Servium in excerptis Fuldensibus ad 1 Æneidos. §. I.

Vastat stirpemque domumque] Vide Zachariam V, 1, 2, 3. & interpretem ejus loci Chrysostomum de statuis XV.

Ut de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosibus Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare. §. II.

Quæ jurat mens est] ibidem:

Consilium prudensque animi sententia jurat,
Et nisi judicii vincula nulla valent.

mox:

Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,
Verba suis frustra viribus orba tenes.
Non ego juravi: legi jurantia verba.

& quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honesta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

2. *Quomodo putat intelligi*] Augustinus epistola CCXXIV de illo locutus qui à Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat exspectarent.* Vide & sequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troslejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc sententiam recte de Deo dicitur: §. III.

Qui

Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavit
Cui juras, audit: sic es utrique reus.

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam: *Si non ea intentione perfeceris sicut à nobis me profitente audita atque intellecta sunt.*

Isidorus] Lib. II de Summo bono cap. XXXI, I, citatur causa XXII, quæst. v, c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria:

Quia si forte opus ad herum jurejurandum mihi,
Non opposuisse, ut liquido possim.

Liquido, pure, & manifeste. χρεὼν μὴ ὑπονοθεύειν ἑτέρᾳ φράσει τὰ ῥήματα, ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ λέξεων εἶχον, οὑτωσὶ καὶ δηλοῦν, ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans: *Oportuit non quæsita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante; τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐγκαθῆσας, ὡς αἱ μυῖαι τῷ μώλωπι. *ita verbis illis insidebat ut muscæ vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is qui Constantinopolim salute ipsi per jusjurandum promissa venerat; Zozomenus lib. v. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

4. *Pœnitentia duci dicitur*] Concilium Toletanum VIII, cap. 2: *Iurare namque Dei est à seipso ordinata nullatenus convellere: pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit immutare.* Retulit Gratianus in causam XXII, quæst. IV. Explica vero ut in textu nostro.

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quæstionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Iobum XLI, I. Oseam IX, 2.

§. IV. I. *Supposuisse quod revera ita se non habeat*] ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo:

ἀπάτα δ᾽ ἀπάταις
ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένα
πόνον οὐ χάριν ἀντιδόσιν ἔχειν.
Fraus ad fraudem superaccedens;
Non benefactis, sed atroce solet
Clade rependi.

Sic ait, καὶ αὐτοὶ οὐ νομίζουσι προσδεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπηγγέλθαι τὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ ἠπατώμενοι καὶ οὐ πρότερον ἐπεγνωκότες, ὅτι οἰκείοις ἐνέχεται μιάσμασι. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό.

ἡ γλῶσσ᾽ ὀμώμοχ᾽, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ὤμοσε. *Putant Thebani se suscepto Oedipodi promisisse incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri.* tale & illud:

Iurata lingua est, mente juravi nihil,
Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

2. *Ex legis alterius comparatione*] Imo & ex causa legi de internecione addita Exodi XXIV, 33. Deut. VII, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Noæ suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides, & Samson Mi-cosi, & Moses de Kotzi, in præcepto jubente XV, & CXVIII.

Cui ob bene merita parcitum est] Et Gazere habitantium in historia Iosuæ XVI, 10. Gergesæos ad Christi usque tempora superstites fuisse ex

se ex Euangelio apparet Matth. VIII, 28. nam hi ab initio se dediderant, ideo omittuntur in hostium enumeratione Deuter. XX, 17. Ios. IX, I.

3. *Ambrosius*] de Officiis III, cap. 10.

Personali cuidam servituti] Vt Brutiani olim à Romanis, Gellius X, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] οὔτε προτρεπομένων, οὔτε κωλυόντων, ait in hac historia Iosephus, *Nec hortabantur Israëlitæ, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet qui juvat exulem, non qui patiatur juvari.* Symmachus: *Inanem metum divino animo cur tentat incutere, si quis asserit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subteritis invidiam.* §. V.

Oportet obligatio sit licita] Tractat hoc bene Ambrosius de Offic. I. & alii relati in causæ XXII quæstionem IV. Pertinet huc canon VII Concilii Hilerdensis relati in Tomum III Conciliorum Galliæ; & in Hincmari Opusculis non pauca. §. VI.

Philo] de specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4 citatur dicta quæstione. Vide & Gailium, de Pace publica, lib. I, c. 4, §. 16. & de Albino historiam apud Paulum Warnafredi lib. II, cap. 26.

I. *Majus bonum morale impediens*] quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide c. inter cætera dictâ jam quæstione, & Concilium Hilerdense in Tomo III Conciliorum Galliæ canone 7. Hincmarum quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV, libro de divortio ad interrogationem VI & XIV. §. VII.

Ne huic vel illi unquam bene facerent] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. & ibi notata à doctissimo Constantino.

Testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio exposcitur] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem: *Quid est jurare, nisi ejus quem testare fidei tuæ præsulem divinam potentiam confiteri?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum. §. X.

I. *Philo*] de specialibus legibus. §. XI.

Per res alias] de Socrate Apollonius apud Philostratum VI: ὤμνυ ταῦτα οὐχ ὡς θεοὺς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὤμνυ. *Iurabat per ista, non ut per Deos sed ne per Deos juraret.*

Elisæus per vitam Eliæ] Adde II Regum IV, 30. Cant. II, 7.

Respectu enim divini Numinis jurat] ita & Gratianus causa XXII, quæstione I.

Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur] Liber Sapientiæ cap. XIV: οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυμένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν. quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem.* §. XII.

Hoc est quod ait Augustinus] Sermone XXVIII de verbis Apostoli. citatur c. Ecce dico: causa XXII, quæst. V.

I. *Vltima fides:* Procopius Persicorum II: ὅρκος ὁ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ἰσχυρότατον εἶναι δοκεῖ τῆς εἰς ἀλλήλους πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. *Iusiurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque firmissimum & fidei mutuæ & veracitatis pignus.* §. XIII.

2. ψευδορκεῖν] Hoc ψευδορκεῖν vetatur Exodi xx. ἐπιορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

§. XIV. 1. *In eo qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum ob Dei reverentiam servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV, & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Ierem. XXIX, 7.

§. XV. 1. *Is qui juratur Deus*] Gregoras, εἰς θεὸν ἡ ἐπιορκία τὸ τῆς καταφρονήσεως ἀναλγησίαν ἔγκλημα. *perjurium Deo culpam impingit negligentiæ.*

2. *Vbi etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est*] Plutarchus Lysandro: ὁ ὅρκῳ παρακρουόμενος, τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τοῦ δὲ Θεοῦ καταφρονεῖν, *qui juramento hostem circumvenit, is ostendit à se hostem metui, Deum contemni.*

Reddendum latroni] & ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum à Prienensibus: Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis.

§. XVI. 1. *Quæ ei quasi conditio fuerit implicita*] c. Pervenit, quod est III de jurejurando. Adde L. Lege fundo. in fine D. de lege commissoria.

§. XVIII. *Atque is eam nolit*] Plautus Rudente: *Iurisjurandi rogo gratiam facias.*

Sicut nec tenebitur si cesset qualitas] Similia vide in L. Si duas. §. Gentium. D. de Excusat. tut. & apud Gailium II, obs. CXLIV. n. 8. & de Arrestis x, 9. & apud Azorium Institutionibus moralibus v, 22. q. 6, parte I.

§. XX. 1. *Nunc quod superiorum, id est regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus*] Augustinus epistola CCXL, & CCXLI.

2. *Olim à principibus*] Suetonius Tiberio 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. l. II, §. 18.

§. XXI. 2. *Cujus apud Paulum Apostolum exempla extant aliquot*] Rom. I, 9. IX, I. II Cor. I, 23. XI, 31. Phil. I, 8. I Thess. II, 9. I Tim. II, 7.

3. Ναὶ καὶ οὐχί] Recte in hoc Festi loco scripseris οὐκί, ut sæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit.

4. *Philo*] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

5. *Pythagoras*] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Idem & Iosephus Hebræis prodidit, & Iamblichus Pythagoricus.

Vt nec jurato sibi credatur] Philo: ἤδη γὰρ ὅγε ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται. *Iam enim is à quo jusjurandum exigitur, perfidiæ est suspectus.*] Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus:

οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando ut malum.

respondet Theseus:

οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.

Nec plus haberes inde quam vocis sonum.

M. Antonius in viri boni descriptione: μήτε ὅρκου δεόμενος, *nec opus habens jurejurando.* Chrysost. de statuis XV, εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τὴν τοῦ ὅρκου ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιορκεῖν. *Si credis veracem esse eum quicum tibi negotium est, noli ei jurejurandi imponere*

nere necessitatem. quod si scis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.

6. *Quæ possunt fieri & non fieri*] Bene hoc animadvertit Chrysostomus de statuis XII: ὅτι κἂν μὴ συναρπασθεὶς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃ ὑπ' αὐτῆς τῆς πραγμάτων φύσεως, καὶ ἑκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθήσεται ἐπιορκῆσαι πάντως. *Etiamsi non eveniat id tibi quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ τινα ὀμνύναι. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα. *Periculosum igitur etiam de suo actu jurare. multa enim nobis eripit ipsa rerum natura subjecta casibus.*

Fides datis dextris] meminere Eustathius ad Odysseæ Ω: Aristophanis Scholiastes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIII. Crantzius Saxonicorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi metusve causa æquantur juramentum & fides interposita. §. XXII.

Bonæ fidei sum] Euagora Salaminis rege Isocrates: ὁμοίως τοὺς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὥσπερ τοὺς ἐν τοῖς ὅρκοις διαφυλάττων. Symmach. x, 19. *nunquam major spes quam in bonorum principum sponsione.* Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III. βασιλεῦσι παρὰ πᾶν ἕτερον εὐορκεῖν τίθεσθαι περὶ πλείστου χρεών. *regibus jurisjurandi fides ante omnia alia ponenda est.* Cicero pro Cornelio Balbo: *Athenis ajunt cum quidam apud eos qui sancte graviterque jurasset, & testimonium publice dixisset, (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse.*

CAPVT XIV.

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

I. *Refellitur sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus quæ tales sunt pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant, distinctionibus explicatur.*

III. *Iurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his quæ sine causa promisit.*

V. *Usus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum est.*

VI. *Rex subditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo sensu recte dicatur.*

VII. *Ius quæsitum subditis licite quomodo auferatur:*

VIII. *Rejecta hic distinctio quæsiti ex jure naturali aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges sint, & quando.*

X. *Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum hæredes.*

XI. *Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum quæ revocabilia sint, quæ non, distinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invasorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

I. 1. PRomissa, contractus, & juramenta Regum, & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, peculiares habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de

eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut à jurejurando se exsolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit, ne jurejurando quidem teneri regem si ejusmodi sint pacta conventa à quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius intersit.

Lib. I, cap. VII.

2. Nos, ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt & actus ejusdem privatos. Nam in regiis actibus, quæ res facit eo loco habenda sunt quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regiæ. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

II. 1. Plane si populus regem fecerit non pleno jure sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse, ut factos de re aliena.

2. At privati actus regis considerandi sunt non ut actus communitatis sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo ut communem legum regulam sequantur. Vnde etiam leges quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales, & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Iuramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit. at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit,

possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata, naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promisit; quod tamen quo sensu locum habere possit mox videbimus.

Aug. L. Lucius. D. de evistion. Curt. Iun. conf. 138, n. 4.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in Regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressa mercede, emphyteusin sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, etiam leges oppidi ubi Rex habitat valere credimus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse Regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

Lib. II. Contr. Ill. c. 51, n. 34.

Suar. lib. III. c. 35. n. 14.

VI. 1. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Iurisconsulti ferme omnes sentiunt, quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusionem de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra sine detractione Falcidiæ præstare, solvere debitum quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia cessare faciunt condictionem indebiti: Interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III ducis dubitantium capite 54; tria hæc apte distinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id est חסר quam alii interpretes ad Prov. XX, 28 explicant פלגת חטובה * *abundantiam bonitatis*; quæ debentur ex jure stricte sumto משפט *judicium* Hebræis vocari, quæ ex honestate *justitiam* צדקה id est æquitatem, ἔλεον, κρίσιν, πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat quæ Hellenistis plerumque est δικαιοσύνη. Nam κρίσιν pro eo quod stricte debetur reperias etiam Macc. VII, 18, & 32.

† Bal. l. 1. D. de pactis. L. Princeps legibus, D. de legibus. Reliqua vide pag seq.

L. ult. C. de transf. L. si aquam, C. de servit. Dd. in c. 1. de Const. Bal. L. Si pecuniam. C. de condict. ob causam: & in l. ex imperfecto, C. de testamentis. L. Si pœna, D. de cond. ind. L. 1. C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, ¶ consuluit, D. de pet. hæred. Ias. lib. v. de cond. causa dat. Castal. de Imperio, q. III vers. 81. Vasq. lib. 1, contr. Ill. c. 3. n. 1. Bod. 1, c. 8.

2. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipsis subditis: ea enim est & promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus, etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui à rege, sed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt:

bunt: sin actus sit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod discrimen à Vasquio non satis observatum est. neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio. nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditis cogere eum cui sunt subditi non licet, sed æqualibus in æquales id jus est à natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

Vasq. lib. 1. contr. l.c.5. in pr. & l.1, freq. contr. Castr. lib. 1. cons. 229.

VII. Sec hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quæsitum auferri per regem duplici modo, aut in pœnam, aut ex vi supereminentis dominii. sed ut id fiat ex vi supereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut si fieri potest compensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quæritur.

VIII. Neque ullo modo hîc admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quæsiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili. nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Vbi enim dominium aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra, si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminenti dominio nullo modo subest: nam de pœna infra videbimus: subditorum autem jus ei dominio subest quatenus publica utilitas desiderat.

Bal. in l. Cæsar. D. de publicanis. Bart. in l. sicut, D. quod cujusque universitatis. Ias cons. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati a Vasq. d. c. 4. n. 5.

IX. Ex his quæ diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit injuriam. peccat tamen si sine justa causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum; legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei insunt quæ subditis observanda sunt.

X. * Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum hæredes, ut qui regnum quod in patrimonio est testamento vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hæreditatis, sive aliter: an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni hæredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint, ipsi rerum dominio coævum est.

XI. 1. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni qua tales non obligari satis est manifestum. quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo,

lo, sive ea successio propius accedat ad jus hæreditarium vulgarium, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus.

2. Sed ἐμμέσως, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. 1. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * *Tutor domini loco habetur*, inquit Iulianus [a], *cum rem administrat*, *non cum pupillum spoliat.* quo sensu & illud intelligendum quod dixit Vlpianus [b], magistri societatis pactum societati non prodesse tantum sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant [c], lex hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratus sit habendus actus si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias rempublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate id quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportione.

2. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim, etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ; sic & contractus regentium ita obligant subditos si probabilem habeant rationem, * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est melior quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea regnum plenissimo jure acciperet.

3. * Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est, cum Tiberius, & eum secuti non aliter rata habuissent superiorum beneficia nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator optimus Nerva in Edicto quod * apud Plinium exstat sic ait: *Nolo existimet quisquam quæ alio Principe vel privatim vel publice est consecutus, id eo saltem à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitellio cum narrasset Tacitus eum nulla posterum cura lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur, * quæ neque dari neque accipi salva republica poterant.*

4. Illud hic addendum est, si quo casu contractus incipiat verge-

[a] *L. qui fundum §. si tutor. D. pro emto.*
L. ab agnato. D. de curatoribus.
L. 22. pactum, C. de pactis.
L. Contra. § si curator, D. de pactis.
[b] *L. Item, D. de pactis.*
L. Præses, C. de transactionibus.
[c] *Alph. de Castro. l. 1. de leg. pœnalibus c. 5.*
Vide & Pelet. de jure l. Papæ & conc. nu. 18.
Th. 1, 2, q. 95, art. 3.
Pan. in c. cum ecclesiarum, nu. 14. Felin. n. 60.
Turrecrem. in c. sententia 11, q. 3. concl. 6, & 7, n. 8, & 9.
Alii in c. licet, de voto Aguirre Apolog. p. 1. n. 72.
Hist. III.

re non ad damnum modo aliquod, ſed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extenſione ad illum caſum cenſendus fuiſſet injuſtus & illicitus, tunc non tam revocari eum contractum poſſe * quam declarari eum non ultra obligare, quaſi factum ſub conditione ſine qua juſte fieri non potuit.

5 Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda ſunt * de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam ſecundum leges rex alienare bono publico poſſit. Nam hîc quoque ſimilis adhibenda eſt diſtinctio, an probabilis donandi aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. At ſi contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id Regi permiſſum non eſt, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis reſtrictis, ſi quam materiam aut actuum genus populus à poteſtate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per ſe aut per eos qui populum legitime referunt conſenſus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione ſupra diximus intelligi poteſt. Quibus diſtinctionibus adhibitis facile judicari poterit juſtæ an injuſtæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exſolvere recuſarunt, quorum hæredes non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre eſt.

Lib. 1. c. 8. §. Neque enim.

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum quæ liberaliter ſunt conceſſa ſemper poſſe revocari, ſine diſtinctione transmittendum non eſt. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de ſuo facit, & quæ, niſi adſit precarii clauſula, vim habent perfectæ donationis. * Hæc revocari non poſſunt, niſi quod ſubditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compenſatione ſi fieri poteſt. Sunt alia quæ vinculum duntaxat legis demunt ſine ullo contractu: Et hæc ſunt revocabilia. Quia ſicut lex ſublata univerſaliter reponi univerſaliter ſemper poteſt, ita & particulariter ſublata particulariter reponi. Nullum enim hic jus quæſitum eſt adverſus legis auctorem.

† Curt. Iun. conſ. 138. n. 4. conſ. 157. n. 18. Cravetta de ant. tem. 2. p. 1. partis princ. n. 28. Bell. in ſpec. prin. rubr. 26.

Ant. Gabr. lib. 1. tit. de jure quaſ. non tollendo conc. 6. nu. 20. & concl. 7.

XIV. Contractibus vero eorum qui ſine jure imperium invaſerunt non tenebuntur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verſo tamen tenebuntur, id eſt quatenus locupletiores facti ſunt.

Annotata ad Caput XIV.

§. VI. 1. A*bundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea quæ non ob aliam cauſam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exerceantur, ut loquitur lex 1 D. de donationibus, *χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. Ex ubere fonte manſueti ingenii manat beneficentia*; Plutarchus Catone majore.

§. X. *Veniamus ad ſucceſſores*] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1, claſſe III, cap. 10.

§. XI. 1, *At qui in jus regni duntaxat ſuccedunt*] Vide Aymonium editum à Frehero p. 373.

Directe, hoc eſt ἀμέσως, hos ſucceſſores regni qua tales non obligari ſatis manifeſtum eſt] Sic Solomo obligatus non fuit eo promiſſo quod Semei David fecerat.

2. Per

2. *Per interpositam civitatem obligantur*] Similia vide c. 1 de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio quam locorum acquisitio præmissorum fuerint nomine regni facta.* vide & Treutl. parte I, disp. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

1. *Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ, anno CIↃ IↃ XCV; & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter suscepto à Wladislao, lib. XXVII. §. XII.

2. *Esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ*] Vt lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Iustini II ad Chosroen, agens de iis quæ Iustinianus Saracenis promisisse videbatur: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἔθος, φημὶ δὲ τὸ πλέον καὶ νόμος μὴ λυσιτελοῦν, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἰσχυροποιήσας ἤγουν νομοθετήσας, πολιτεία καταδικασθήσεταί ποτε. *Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.*

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. V epistola XVII: *Quicquid spoponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7. & 19. lib. V, 37. Conc. Toletanum V, c. 6, C. cæterum de donationibus. debita Iustiniani, qui æs magnum reliquerat, à Iustino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. II.

3. *Laudatus Cæsar Titus hoc nomine*] Historia apud Suetonium c. 8. apud Xiphilinum ex Dione, & apud Victorem. Simile c. Iustitiæ causa XXV, quæst. 1. Gail. obs. II. LX, 15. Vide & Radevici historiam. Guilielmus Ligurino lib. V.

Neve secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.

Et libro VIII.

Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Vt quicunque bonâ priscorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimis poterat vel demonstrare Tabellis,
Principis assensu titulo gavisus eodem
Nunc quoque possideat.

Apud Plinium] X, epist. 66.

Quæ neque dari neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani XXIV, 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba relictâ decimâ; Tacitus historiarum 1, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodo Principe lucrifecerant. Basilius Macedo Imperator repetiit quæ Michaël Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψήφιστο γὰρ πάντων τοὺς ἐξ οὐδεμιᾶς χρήματα λαβόντας εὐλόγου λαβῆς, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ τό γε δὴ μετριώτερον ἥμισυ. *Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isaacio

Comneno de donationibus Ludovici XI, vide Serranum Carolo VIII. de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servatis, Philippum Cominæum lib. IX. Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat rescissis, libro X, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam XXVII, II. Cromerum de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbato, XII.

4. *Quam declarari eum non ultra obligari*] c. Suggestum est de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. XII, c. ultimo: apud Camdenum dicto anno cIɔ Iɔ XCV, & anno cIɔ Iɔ XCVII. in controversia Hansiatica.

5. *De alienatione*] Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ Tomo III.

§. XIII. *A multis traditum*] Vide citatos per Reinkingum libro II, classe II, c. 8, num. 26, & sequentibus.

Hic revocari non possunt] Vide Afflictum decis. CXXVIII, num. 10.

CAPUT XV.

De fœderibus ac sponsionibus.

I. *Publicæ conventiones quæ.*
II. *Dividuntur in fœdera, sponsiones, pactiones alias.*
III. *Fœderum & sponsionum discrimen, & in quid sponsiones obligent.*
IV. *Rejecta divisio fœderum quam Menippus fecit.*
V. *Fœderum divisio in ea quæ idem statuunt cum jure naturæ: & unde id natum:*
VI. *Et ea quæ aliquid adjiciunt: quæ sunt æqualia;*
VII. *Aut inæqualia, quæ rursum dividuntur.*
VIII. *Fœdera cum his qui alieni sunt à vera religione licita esse jure naturæ:*
IX. *Nec universaliter prohiberi lege Hebræa;*
X. *Nec Christiana.*
XI. *Cautiones circa talia fœdera.*
XII. *Christianos omnes obligatos ad fœdus ineundum adversus hostes Christianismi.*
XIII. *Si plures fœderatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat distinctionibus explicatur.*
XIV. *An tacite renovatum censeatur fœdus.*
XV. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*
XVI. *In quid teneantur sponsores si sponsio improbetur, ubi de Caudina sponsione.*
XVII. *An sponsio non improbata obliget ex notitia & silentio, distinctionibus explicatur, ubi de sponsione Luctatiana.*

L. Conventionum. D. de pactis.

I. CONVENTIONES Ulpianus divisit in publicas & privatas: & publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, *quæ fit per pacem*, quod primum exemplum est; *quoties inter se duces belli quædam paciscuntur*; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum à contractibus privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequentius tamen

tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant.

II. Publicas has conventiones, quas Græci συνθήκας vocant, dividere possumus in fœdera, sponsiones, pactiones alias.

III. 1. De fœderum & sponsionum discrimine adiri potest Livius libro IX, ubi rectè nos docet fœdera esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa mandatum ejus rei non habent aliquid promittunt quod illam proprie tangit. Apud Sallustium legimus: *Senatus uti par erat decrevit, suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea Carthaginem misit ad fœdus ex societate faciendum. Quare * quod apud Senecam patrem est: *Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur*: ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At * in regnis, regum est fœdus facere. Euripides Supplicibus: Lib. XXIV.

> τόνδε δεῖ ὀμνύναι χρεὼν
> Ἄδραστον. οὗτος κύριος τύραννος ὢν
> πάσης ὕπερ γῆς Δαναϊδῶν ὁρκωτομεῖν.
> *Adrastum hunc opus*
> *Iurare: namque is jus habet regni potens*
> *Ut civitatem fœdere obstringat suo.*

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωτομεῖν, non ὁρκωτομεῖ.

2. Sicut autem magistratus populum non obligant, ita nec minor pars populi: quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas: nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum. bifariam autem, ut apud Gellium est, cum populo agi non potest.

3. Sed ubi qui jus populi non habent, de eo quod populi est spoponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc casu sponsores fidem liberasse, si operam omnem dedissent ut id quod spoponderunt fieret, secundum ea quæ de promisso tertii facto * supra diximus: sed negotii hujus, cui contractus inest, natura obligationem multo strictiorem desiderat. Nam qui contrahendo aliquid de suo dat aut promittit is vicissim præstari reipsa sibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat, promissio tamen ratam rem haberi ad id quod interest obstringit.

IV. Fœdera Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente * Livio, magis ex usu suo quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum fœderum, quæ inter se paciscerentur reges civitatesque, genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum Lib. XXXIV.

qui

qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coëant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. 1. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus fœdera alia idem constituere quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri solent inter hostes qui à bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria, inter eos qui ante nihil contraxissent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse à natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset obliterata,* ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod Σκυθισμὸν vocat Epiphanius.

L. ult. D. de collegiis. 2. Hinc illa * apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio,* cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia ἐπὶ λείαν ἐρχομένων: quippe ut Iustinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat. idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius: *nobis neque bello neque pace cognitus.* Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli, & ipsa vox hostis veteri Latio nihil nisi externum significabat.

Lib. xliii.

3. Sub hoc genere comprehendo & fœdera quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt qua de re egimus alibi. Vtitur hoc discrimine Arco, in *Liv. lib. xli.* oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perfugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci stricte εἰρήνην vocant, & opponunt σπονδαῖς, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidii de pace cum Lacedæmoniis.

VI. 1. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt aut æquales sunt aut inæquales. * Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent αἳ ἴσως καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι, ut Isocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet:

Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes æterna in fœdera mittam.

Græci istas vocant modo συνθήκας simpliciter, modo συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, ut apud Appianum & Xenophontem videre est: has magis proprie σπονδὰς, & quatenus minus dignos respiciunt προστάγματα, aut συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων, quas Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad servitutem accedant proxime.

2. Vtriusque modi fœdera aut pacis aut societatis alicujus fiunt causa.

causa. Æqualia pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consectaneis. Æqualia societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones variæ esse possunt, puta utrinque ne vectigal ullum solvatur, quod in vetere erat fœdere Romanorum & Carthaginensium, excepto eo quod scribæ & præconi dabatur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem.

3. Sic & in bellica societate ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci * Συμμαχίαν vocant, & explicat Thucydides τὺς αὐτὺς ἐχθρὺς κ̀ φίλυς νομίζειν, *eosdem hostes & amicos habere*: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in fœdere inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fœdus auxilia promiserunt in hostes quosvis excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, æquale fœdus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat. *Plut. Demetrio.*

VII. 1. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, τὰ τὺς ἑτέρυς ἐλαττῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, sunt ea quæ diximus προστάγματα, aut ἐπιτάγματα vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione.

2. Cum imminutione imperii, ut in secundo fœdere Carthaginensium cum Romanis, ne cui Carthaginenses bellum facerent injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκυον ἐκ σπονδῶν, *Carthaginenses Romanis ex fœdere morem gerebant*. Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem fœderis nomine & alibi Livius appellat, ut libro IX: *Teates Apuli impetraverunt ut fœdus daretur, neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent.*

3. Sine imminutione imperii onera aut transitoria sunt aut manentia. Transitoria, de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur; ut dentur obsides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus fœderis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, per fines transitus commeatusve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat, ne socios oppugnare, ne commeatu hostes juvare, ne recipere eos qui aliunde veniunt, ut fœdera prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est.

4. Solent

4. Solent autem fœdera inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus censebat, sed & inter potentiores & impotentiores, etiam qui bello inter se experti non sunt.

VIII. De fœderibus frequens est quæstio, liciténe ineantur cum his qui à vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant * non Theologi tantum, sed & Iurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

Th.2, 2. q. 10. art. 10. Oldr. cons. 71, Decis. 111. cons. 20.

IX. 1. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fœdus non nocendi causa cum alienis à religione contrahere ante Mosis legem licuit. Exemplum est in fœdere Iacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii haud dubie tunc idololatræ. Hos tamen aversari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ exsecutores erant delegati Israelitæ. nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amalecitæ.

Gen. XXXI. 44. Deuteron. XXIII. 7.

2. Fœdera quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem. nihil enim reperitur quod obstet. Et exempla habemus fœderum quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in sacra historia dici fœdus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat.

Deut. VII, 1. Deut. XXV. 17. II Sam. V. 11. I Reg. V. 12.

3. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾷν τ̃ πλησίον: præterea peculiaris victus & morum ratio Iudæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere extraneis non licuisse, non etiam laudabile id non esse, quod male inde colegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: unde illud Iuvenalis de Iudæis:

Levit. XIX, 8. Deut. XXII. 1.

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit, & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promtu, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novi fœderis historia legimus, sæpe non solitos Iudæos convivere συνεῖναι, συνεσθίειν, κολλᾶσθαι, προσέρχεσθαι alienigenis. Et Apollonius Molo Iudæis objiciebat ὅτι μὴ παραδεχόμενοι τοὺς ἄλλοις προκατειλημμένους δόξαις περὶ θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ' ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν προαιρουμένοις: *non admitti ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui institutis differrent*: Amici Antiochi apud Diodorum Iudæos accusant: μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τ̃ πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας: *solos ex omnibus populis insociabiles esse extraneis, ita ut ceteros hostibus ducant.* Sequitur de iisdem: μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν, *cum nulla gente alia mensam habere communem, neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur μισανθρωπία *odium humani*

Off. I. De benef. VI, 9. Hist. V.

humani generis. Et apud Philoſtratum Tyanenſis de Iudæis : οἳ βίον ἄμικτον, εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα : *vitæ genus adeo ſecretum ab humano commercio reperierunt, ut ne menſam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & paſſim Iudæis apud Ioſephum objicitur, τὸ ἄμικτον τὸ ἀσύμφυλον, ἡ διαίτης ἀμιξία, *insociabilis vivendi ratio.*

4. At hunc non eſſe legis ſenſum Chriſtus nos docuit exemplo ſuo, cum à Samaritide fœmina aquam accipere non recuſavit, legis ubique obſervantiſſimus. Sed & olim David apud populos irreligioſos perfugium ſibi quæſiverat, nuſquam eo nomine reprehenſus. Apud Ioſephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio : ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδὲ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν : *non ſumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.* Ant. VIII, 2.

5. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos ſupra diximus, ſed inſuper Ammonitæ & Moabitæ, de quibus ſcriptum eſt Deut. XXIII, 6; *Non quæres proſperitatem eorum* (ita rectius hoc loco verteris שלמם quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis fœdera benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur : aut certe, quæ Hebræorum quorundam ſententia eſt, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. II, 19 : neque Iephthes arma in eos movit niſi poſt tentatas æquæ pacis vias, neque David niſi atrocibus injuriis laceſſitus. De ſocietate bellica quæſtio ſupereſt. Iud. XI. 16. II Sam. X.

6. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuiſſe cum profanis gentibus, exemplo apparet * Abrahami impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Moſis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus ſenſiſſe * Aſmonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religioſa Sabbathi obſervatione, permiſſa ſola ſui tutela non alio armorum uſu, apparet, Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus ſacerdotibus & populo : imo & pro eorum ſalute ſacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, cauſas habent peculiares.

7. Nam ſi quos reges aut populos, extra eos qui in lege expreſſi erant, exoſos ſibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus ſignificaſſet, eorum tutelam ſuſcipere aut cum iis arma ſociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ * ad Ioſaphatum de rege Iſraelis : *Te ne improbo opitulari, & eos diligere * qui Deum oderunt ? At ob hoc ipſum exarſit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amaſiam : *Ne ito tecum exercitus Iſraëlitarum : nam non adeſt Deus Iſraëlitis, ubi inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura fœderis, ſed ex perſonæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus eſt Ioſaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii cauſa ſocietatem iniſſet cum Ochozia rege Iſraelitarum ſimilem ei quam David & Solomo inierant cum Hiramo, quos eo nomine partim non reprehenſos partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egiſſe, debet ad totam ejus vitam referri, ob quam

II Paralip. XIX, 2. II Paralip. XXV, 7. II Paralip. XX, 37.

II Paralip. XVI, 2. 7. Esa. VIII. 6.

quam Deus ipſi omnibusque ejus conatibus infenſus fuerit: quomodo hæc hiſtoria explicatur in libro cui nomen Conſtitutiones Clementis VI, capite XVIII.

8. Notandum & hoc, pejorem fuiſſe cauſam eorum qui à Iacobo orti Deum bene cognitum deſeruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur; * lege quæ exſtat Deut. XIII, 13.

a I Paralip. XVI, 12. Ambr. ad Rom. cap. 3. Auctor. imperfect. ad Mat. c. XVI. b II Sam. XXIV. c II Reg. XX, 13. d Eſa. XXXI, 1. e I Reg. III, 1. f Deuteron. XVIII, 7. g Prov. I, 15; XIII, 20; XXII, 24; XXIV, 1.

9. Eſt & ubi culpantur fœdera ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehenſus Aſa, quod ad ſocietatem Syri ſe contuliſſet Deo diffiſus: quod oſtenderat cum res Deo ſacratas ad Syrum mitteret. [a] Sed nempe rex idem culpatus quod in medicis ſpem poſuiſſet, non in Deo. Non ergo ex hac hiſtoria magis ſequitur, per ſe aut generaliter malum eſſe ſocietatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos conſulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut [b] cenſum in Davide, [c] theſaurorum oſtenſionem in Ezechia. Sic [d] alibi fiducia in Ægyptio poſita reprehenditur, cum tamen Solomoni [e] cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit.

10. Quibus & hoc addendum eſt, [f] Hebræos ſub ſtatu legis veteris diſertas habuiſſe promiſſiones victoriæ ſi legem obſervarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exſtant quidem & apud Solomonem [g] ſententiæ non paucæ de vitandis conſortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita ſunt, non legis præcepta: & illa ipſa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

Victoria de Indis relect. I. n. 15. & 17. Franc. Artus de bello n. 192. Cajet. 2, 2. q. 40, art. I. Molin. tract. II. diſp. 112. Matthæi V. 45. Gal. VI, 10. lib. VII, cap. III.

X. 1. Lex autem Euangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet fœderibus, quibus hi qui à religione alieni ſunt in cauſa juſta ſublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines data occaſione non liberam modo reliquit & laudabilem, ſed & ſub præcepto poſuit. Nam Dei exemplo, qui ſolem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à beneficiis noſtris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Iſraelem erat ſacramentum, merito in ſolos fratres miſericordiam mandabat. At ubi Chriſto dedit gentes hæreditatem & poſſeſſionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum eſt Oſeæ: Non populus meus populus meus, & non miſericordiam conſecuta miſericordiam conſecuta, Natio ſcilicet, exinde Chriſtus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, neminem excludens in miſeratione ſicut in vocatione.*

2. Quæ accipi oportet ſalva gradus differentia, ut in omnes ſimus benefici, præcipue tamen in religionis conſortes. In Clementis conſtitutionibus legimus: πᾶσιν οὖν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων. προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους. *Omnibus largiendum de noſtra opera: ſed ita ut ſanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas,* inquit Ambroſius, *fide, cauſa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domeſticos fidei.* Simile eſt illud Ariſtotelis: οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν. *Neque enim par eſt æqualem curam [illegible]biri pro externis & pro amicis.*

Off. I, c. 3. Nic. IV.

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni ſunt à religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor cauſa eſt, & qui à diſciplinæ Chriſtianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, ſed familiare extra neceſſitatem, non etiam quod

emen-

emendandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, *Ne jugum ducite cum alienis à fide : quod enim consortium est justitiæ cum iniquitate, aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Satana, aut quæ pars credenti cum non credente ?* ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia : *Quæ consensio templo Dei cum idolis ?* similia illis quæ in priore ad Corinthios eosdem : *Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ dæmoniorum.*

II Thessal. I, 15.
II Corinth. VI, 14.
I Cor. X. 21.

4. Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veræ religionis usui. adde quod magis perpetua sunt ista vincula : & in matrimonio liberior electio, cum fœdera ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita nec opem eorum implorare, sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

Sylv. verb. bellum 1, n. 9, concl. 3. Pan. in c. quod super 8 de voto.

XI. 1. Nulla ergo hîc intrinseca aut universalis est pravitas, sed * ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat infirmis; quam ad rem utile erit sedes distingui, sicut Israëlitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud Alexandridæ :

οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ.
οὔθ᾽ οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ᾽ οὔθ᾽ οἱ νόμοι
ἡμῶν. ἀπ᾽ ἀλλήλων δὲ διέχουσι πολύ.
Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis discrepant.

Quo pertinent & ea quæ alibi attulimus de religione Iudæorum & Christianorum in commilitio cum paganis.

Lib. 1, c. 2.
Sylvest. in verbo bellum, p. 1, n. 9, v. 3.

2. Sed & si ex societate tali profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, abstinendum erit extra summam necessitatem : In qua locum habet, quod in simili re dixit Thucydides : ἀνεπίφθονον δὲ ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας διασωθῆναι. *His qui insidiis impetuntur, ut nos ab Athieniensibus, invidia fieri non debet si salutem quærunt non Græcorum modo sed & Barbarorum auxiliis.* Non enim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni, si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco est regnum cœleste, id est Euangelii propagatio.

Libro 1.
Matth. VI, 33.

3. OPTANDUM esset, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent liberam & piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis, Carolum Simplicem sic admonentis : *Quis non expavescat vos * inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani pagana arma & fœdera suscipere detestanda ? Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud Arrianum dictum Alexandri : ἀδικεῖν μεγάλως τοὺς στρατευομένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς βαρβάροις, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων : *graviter eos*

Frod. l. 1. historiæ Remensis c. 6.

delinquere qui adversum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.

I Cor. XII. 18. 26. XII. Illud hic addam, cum omnes Christi unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala persentiscere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt grassante armis hoste impio, * nisi alii aliis auxilio sint: quod commode fieri nequit, nisi fœdus eo nomine ineatur: quod fœdus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quo minus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distinentur.

XIII. 1. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant utri potius opem ferre debeat qui utrique est fœderatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare * qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit, etiam si cum alio fœderato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensi-
Polyb. l. VI. bus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum; nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portubus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.*

2. Quod si fœderati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, *εἰ μὲν ἐπ' ἄλλους ἐκάλουν, ῥᾳδίως ἄν. ἐπ' ἀλλήλους ἢ καλούντων, οὐκ ἐθέλειν παρεῖναι: siquidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.*

3. Quod si fœderati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut fit circa proditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur, quæ individua est, ratio postulat * ut præferatur cum quo anti-
Lib. IX. quius est fœdus; quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita institui par est * ne qua vetustior amicitia ac societas violetur.*

Sylvest. in verb. bellum p. 1, n. 7. 4. Sed addenda exceptio, nisi fœdus posterius ultra promissionem aliquid habet * quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem
Lib. VI. præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepesinis apud Livium deditionis quam societatis fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius; sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

Dec. cons. 47. XIV. Finito tempore fœdus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt. non
Dec. cons. 265. enim facile præsumitur nova obligatio.

& ep. 451. 455, 461. XV. Si pars una fœdus violaverit, poterit altera à fœdere discedere: nam capita fœderis singula conditionis vim habent. Exemplo

sit

sit illud apud † Thucydidem: *λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δι' ἐρημίας ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι. Soluti fœderis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam jurati promiserant opem re non præstant.* Alibi apud eundem: *ὅ, τι δ' ἂν τούτων παραβαίνωσιν ἑκάτεροι καὶ ὁτιοῦν, τότε λελύσθαι τὰς σπονδάς. Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum est, ni aliter convenerit: quod fieri interdum solet, ne ob quasvis offensas à fœdere discedere liceat. † *Libro I.*

XVI. 1. Sponsionum tot esse materiæ possunt quot fœderum. Distant enim hæc personarum facientium potestate. Sed duo sunt quæ de sponsionibus quæri solent: Primum si improbetur à rege aut civitate sponsio, in quid teneantur sponsores ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum. Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: secunda æquitati, quam in Caudinæ controversia tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia tenendum, eum qui summum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius: *Hosti nihil spopondistis: civem neminem pro vobis spondere jussistis. nil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis; nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis.* Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat:* & hoc non minus recte: *si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest.*

2. Ergo nec ad id quod interest, nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac fœdere agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset potuissent dicere, quod & ab ipsis & à Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius lui sanguine.

3. Majori specie dici potest * milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset si ipsorum jussu ac nomine contractum foret à sponsoribus, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si * fide sponsorum & * sexcentorum quos imperarunt obsidum fuerunt contenti Samnites, habent quod sibi imputent. Rursum si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non apparet, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc casu non corpora tantum sed & bona sponsorum fuissent obligata Samnitibus, nisi pœnam vice ejus quod interest expressissent. Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari.

Scriptor de vir. ill. cap. 43. Plut. Fabio Maximo. Livius libro VIII. & IX.

4. Apud nos autem, qui aliter sentimus, existimo tali sponsione bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero * Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

Liv. l. XXI. Polyb. libro III.

XVII. 1. Altera quæstio est, an sponsio obliget summam potestatem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponsio, an sub conditione si rata haberetur à summa potestate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsionem. Quod recte convenit in sponsionem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fœdus factum erat.

2. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit. nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione supra diximus intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligetur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo.

Polyb. & Liv. dictis locis.

3. Silentium adversus Carthaginenses urgebant Romani de pactione cum Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruissent. talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod si Luctatii pactio plures habuisset partes, & cæteras partes à jure communi abeuntes observatas à Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis.

4. Restabat hìc dicere aliquid de pactionibus quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi permissa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

Annotata ad Caput XV.

§. III. 1. *Quod apud Senecam patrem est*] Contr. IV, 29.

In regnis regum est fœdus facere] Vide quæ infra lib. III, c. XX. §. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos:

Servataque serves
Troja fidem;

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fœdus facit; *Turnum*, ait, *non inducit jurantem, quia præsente rege non habet potestatem.*

3. *Supra*

3. *Supra diximus*] Hoc lib. c. xi, §. xxii.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. iv. §. iv.

1. *ita ut latrocinari & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito habeatur*] Cæsar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam quæ extra fines cujusque civitatis fiunt.* Accedit testis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro xiv, & alibi. Idem de Tyrrhenis scriptum est Servio ad viii & x Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis: quicum Plutarchus consentit Mario: τὸ λῃστεύειν ἄπω τότε τῶν ἰβήρων οὐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων. *ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur.* Simile est quod Iudæi damnum datum ei qui nec Iudæus sit, nec Iudæis fœderatus, sarciendum negant. §. v.

2. *Apud Homerum*] Odyssex γ. ubi Scholiastes οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, sed insuper gloriosum ducebatur.*

Ca us & Thucydides meminit] Libro i. additque οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον: *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.*

1. *Æquales sunt*] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente: §. vi.

---- Solus

Ex æquo me Parthus adit.

3. *Συμμαχίαν vocant*] veteres ὁμαιχμίαν. Zosimus lib. v.

Vt ne in confinio alterius alter arces habeat] Exemplum vide apud Procopium Persicorum i.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdesius, Malderus. §. viii.

6. *Abrahami*] Idem cum Escole & Anero fœdus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso. Solomon cum Ægyptiis. Asa cum Benadado. §. ix.

Asmonæos legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & Reges Christiani fœdera aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Iustinianus cum Langobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius, Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonsus Hispalensis, Ramirus, Alfonsus Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonsus Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgensis. Adi Iohannem de Carthagena libro iii de Iure Belli Romani Pontificis, c. i. Iulius II Pontifex Turcis usus.

7. *Ad Iosaphatum*] Iosephus: ᾐτιᾶτο τῆς πρὸς Ἄχαβον συμμαχίας ἀνθρώπου ἀσεβῆ καὶ πονηρόν: *accusabat eum societatis initæ cum Achabo homine impio ac scelerato.*

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit, ὡς οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ θεοῦ συμμαχεῖν, *fas non esse socialia arma jungere cum eo qui Dei sit hostis.* Zonaras.

8. *Lege quæ exstat Deut.* XIII, 13.] Adde exemplum Iosuæ c. XXII.

§. XI. 1. *Ex circumstantiis æstimandi*] Vide orationem Phartaxæ ad Lazos apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Huraldum: *Nullam posse animorum intervenire concordiam dissona sacra complexis. quamobrem petitorem opis primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse quos supernæ venerationis formula disparasset.*

3. *Inimicorum Dei amicitiam velle*] Exemplum in Mancafa apud Nicetam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset noluit.

§. XII. *Nisi alii aliis auxilio sint*] Ad hanc rem vide Marianam libro XXX. Parutam libro IV. Bizarum VII, & XII.

§. XIII. 1. *Qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus*] Vide infra libro III, c. XXV, §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te aliquem juste offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi sicut potero præstabo auxilium.*

3. *Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus*] Vide de Feudis lib. IV, cap. 31.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] χρὴ φίλοις καὶ ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων. *amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos*, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excerptis.

4. *Quod quasi dominii translationem in se contineat*] Vide Radevicum II, 7.

§. XVI. *Nam & sic in venditione*] Edicto Theodorici, c. 138.

3. *Milites omnes fuisse obligatos*] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum.

Fide sponsorum] ii erant Consules duo, Quæstores duo, Præfecti IV, Tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino sponsu: ex Numantino Consul solus, cæteris parcitum ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarent obsidum] Pontius filius apud Appianum: τῶν τε ἱππέων ἐπιλέξομαι τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὁμήρους τῶν δὲ τῶν συνθηκῶν, ἕως ἅπας ὁ δῆμος ἐπιψηφίζῃ, *equitum potissimos deligam, qui obsides sint donec populus pacta firmet.* Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui censuere Lusitani in re simili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere censentur. Polybius excerpto CXXII.

4. *Fabius olim Maximus*] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulum Papium] Dion excerpto legationum V.

CAPUT XVI.

De interpretatione.

I. *Quomodo promissa obligent exterius.*

II. *Verba, si alia conjectura absint, intelligenda ex proprietate populari:*

III. *Verba artis ex arte.*

IV. *Conjecturis usum esse ex ambiguitate*

tate vocum ex specie repugnantiæ, aut quia se ingerunt:

V. *Ut ex materia:*

VI. *Ex effectu:*

VII. *Ex conjunctis: origine, aut etiam loco:*

VIII. *Quo pertinet conjectura ex ratione movente, quæ quando & quomodo locum habeat.*

IX. *Distinctio significationum in laxas & strictas.*

X. *Distinctio promissorum in favorabilia, odiosa, mixta, & media.*

XI. *Rejecta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bonæ fidei aut stricti juris.*

XII. *Ex dictis distinctionibus significationum & promissorum regulæ formantur circa interpretationes.*

XIII. *An sociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de fœdere Romanorum cum Asdrubale, & similibus controversiis.*

XIV. *Quomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injussu bellum gerat.*

XV. *De illis verbis, Liberam fore Carthaginem.*

XVI. *Quæ pacta personalia habenda, quæ realia, distinctionibus explicatur.*

XVII. *Fœdus cum rege initum extendi ad Regem regno pulsum:*

XVIII. *Non ad regni invasorem.*

XIX. *Promissum ei qui primus hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeatur.*

XX. *Conjectura se ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:*

XXI. *Ubi & de mandato per aliud implendo:*

XXII. *Aut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo.*

XXIII. *Ex cessatione rationis unicæ:*

XXIV. *Ex materiæ defectu:*

XXV. *(Observatio circa conjecturas proxime dictas:)*

XXVI. *Vel ex casus emergentis repugnantia cum voluntate: qui sumitur, ex illicito;*

XXVII. *Ex onere nimium gravi, habita ratione actus;*

XXVIII. *Ex signis aliis, ut ubi partes scripti inter se committuntur.*

XXIX. *Quæ tum regulæ observandæ sint.*

XXX. *Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.*

XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.*

XXXII. *Verba conditionem acceptantis an offerentis magis spectanda, per distinctionem explicatur.*

I. 1. Ipsum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio si quisque sensum quem vellet sibi affingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei cui quid promissum est promissorem cogere ad id quod recta interpretatio suggerit. nam alioqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τούτῳ, inquit, νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, sed & Barbari, ut paulo ante idem dixerat. *De Off. 1.*

2. Huc illud pertinet in antiqua fœderum formula apud Livium: *Sine dolo malo * utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt.* Recte interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. *Lib. 1.*

libus. Ea signa sunt duûm generum, verbo & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim.

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio verba intelligenda sunt ex proprietate, * non Grammatica quæ est ex origine, sed populari ex usu,

Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio usi sunt * Locri, cum polliciti se pactis staturos quamdiu terram hanc insisterent & capita humeris gestarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris imposita abjecerunt, quasi eo modo religione se possent exsolvere, quæ historia apud Polybium exstat: ac similis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transscribere nihil opus est, quia controversiam non habent. Ejusmodi fraudibus recte dixit Cicero adstringi non dissolvi perjurium.

De Officiis III.

III. * In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujusque prudentum definitio, ut quid sit majestas, quid parricidium, quæ ad finitivum statum referunt oratoriæ artis magistri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla sunt publica: suis utuntur: & id quidem commune omnium fere est artium.* Sic si in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum esse eam militum multitudinem quæ palam fines hosticos ausit invadere. nam passim opponunt historici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod justo fit exercitu. Quare pro viribus hostium æstimandum quæ copiæ exercitum faciant. Cicero exercitum vocat sex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait constitiue sexdecim millibus Romanorum, viginti sociorum. at minor quoque numerus implere potest ejus nominis mensuram. Nam Vlpianus exercitui præesse eum ait qui vel uni legioni cum auxiliis præest: id est ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. & Livius in octo millibus speciem ponit justi exercitus. Pari modo de classe erit æstimandum. Sic * arx est locus qui arcere hostiem exercitum ad tempus possit.

Parad. VI.

L.2. D. de his qui not. infamia.

Libro III. *cap.* I.

IV. 1. Conjecturis assumtis opus est, ubi verba aut verborum complexio sunt πολύσημα, id est, *plures significationes recipiunt*. Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀμφιβολίας: Dialectici subtilius, si in una voce sensus esse plures possent ὁμωνυμίαν, si in complexione ἀμφιβολίαν. Similiter conjecturis opus est quoties in pactis est ἐναντιοφάνεια, *species quædam repugnantiæ*. Tunc enim conjecturæ quærendæ sunt, quæ partes alias aliis concilient, si fieri potest. nam si certa sit pugna, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogavit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluisse; & ea natura est actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis discedi inde possit, sive μονομερῶς *ex parte una* ut in lege & testamento, sive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀντινομίας. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, ut sponte se ingerant etiam contra receptiorem verborum significatum. Hunc

locum

locum Græci Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, Latini ex ſcripto & ſententia ſcripti. Loci autem ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur præcipui ſunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

V. * Ex materia, ut vox diei, ſi triginta dierum pactæ ſint induciæ, non debet de diebus naturalibus ſed civilibus intelligi: id enim materiæ congruit. Ita verbum donare ſumitur pro tranſigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli inſtrumenta, modo milites armatos ſignificat, pro materia aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promiſit, vivos non mortuos reddere debet, contra quam cavillati ſunt Platæenſes. Et ferrum deponere juſſi, ſatis fecerunt ſi gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum ſit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in diviſione, integrarum intelligi debet, non ſectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De ſimilibus idem eſto judicium. *L. ſi uno. D. Loc. conducti. Everh. in loco a ſubjecta materia.*

VI. Ex effectu, in quo præcipuum eſt ſi vox ex uſu receptiore ſumta effectum poſt ſe traheret à ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda eſt interpretatio quæ vitio caret. Itaque non admittenda Braſidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto ſe deceſſurum, negabat agrum Bœotum eſſe quem exercitu inſideret, quaſi de bellica poſſeſſione non de finibus antiquis ea vox intelligenda eſſet: quo ſenſu inanis fuerat pactio. *Everh. in loco ab abſurdo. L. In ambigua. D. de legibus. Thuc. IV.*

VII. * Conjuncta ſunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine ſunt quæ ex eadem voluntate proficiſcuntur, etiam alio loco & occaſione dicta, unde conjectura naſcitur, quia in dubio voluntate creditur ſibi fuiſſe conſentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum ut victori Helena cederet, ex poſterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur qui alterum occideret. Rationem reddit Plutarchus: οἱ δικασταὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες: *judices accedunt ei quod minus ambiguum eſt, omiſſo eo quod eſt obſcurius.* *Everh. in loco à conjunct. duarum leg. Plut. ſympt. IX. 13.*

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta ſunt vim præcipuam habet * ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum ſit ex indiciis quibus mentem venamur. Eſt tamen inter conjecturas hæc validiſſima, ſi certo conſtet aliqua ratione tanquam cauſa unica voluntatem fuiſſe motam. nam ſæpe rationes ſunt plures: interdum & præter rationem voluntas ſemet ex vi libertatis ſuæ determinat, quod ad obligationem producendam ſufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit ſi nuptiæ ſecutæ non ſint.

IX. Cæterum ſciendum eſt, voces multas habere ſignificationes plures, alteram ſtrictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex cauſis evenit, aut quia ſpecierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus cognationis & adoptionis, item in nominibus maſculinis quæ etiam pro communibus ſumi ſolent ubi deſunt communia, aut quia uſus artis latius patet quam uſus popularis, ut * mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud ſignificet.

X. Simul notandum est, eorum quæ promittuntur alia esse favorabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem suscepti major quam aliis de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, quæ pœnam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni aut mutationis; modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut cæteris paribus favor censeatur potior.

Alc. v. resp. 17.

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris, quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis.

Cl. in l. Non possunt, D. de legibus.

XII. 1. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est; quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Sic verba hæc, *unde quis dejectus est*, etiam ad eum restituendum pertinebunt qui vi vetitus est ad suum accedere. nam vox laxius sumta fert eam significationem, ut recte Cicero A. Cæcina disputat.

2. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius quam fert proprietas sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant.

Bart. in l. Si is qui pro emptore, D. de usuc.

Covar. III. Var. c. 3. n. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

3. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus qui postulabit.

Barb. IV. conf. 92.

XIII. 1. Illustris est quæstio, sociorum nomine veniant tantum qui erant fœderis tempore an & futuri, ut in fœdere facto inter populum Romanum & Carthaginensem post bellum de Sicilia: *Utriusque populi socii ab utroque populo tuti sunto.* Hinc Romani inferebant, etiamsi fœdus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginienses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginienses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fœdus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indi-

ci ipsis

ci ipsis posse tanquam fœdere violato. Rationes ita Livius exponit: *Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum de Polybio sumta apparet. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant fœderis tempore, & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Vtra ergo præferenda sit interpretatio ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de fœdere rumpendo, quæ odiosa est materia. & de adimenda Carthaginiensibus libertate eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur. Lib.XXI. Hist.l.III.

2. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi fœderis, sed ex jure naturali, quod fœdere non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginienses contra fœdus erant facturi si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fœdus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso à Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fœdus licuerit. Polyb. hist. l. III. Libro I.

3. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fœdus, quando per id fœdus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis ne in Corinthios pugnarent, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram aut in aliquod solum ditionis Corcyrensium, ne scilicet fœdus rumperent. Non pugnat autem cum fœdere, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Iustinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant ex sociorum persona rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius quam si aperto prælio dimicassent.* Sic & in oratione de Halonesо, quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in fœdere æquali. Ibidem. Libro III.

XIV. 1. In fœdere inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter fœderatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in fœdere Romanorum & Carthaginiensium post bellum

Punicum

Punicum secundum, supra memoravimus. sicut & positum fuit in
Liv. lib. 42. fœdere Macedonico cum Romanis ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hic significatum sumemus ne nimium coarctetur libertas.

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem omiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem non urbem significari: (quod quanquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, αὐτόνομον, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. 1. Huc & illa frequens quæstio referenda est de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subjectum est res permanens. Imo etiamsi status civitatis in regnum mutetur manebit fœdus, quia manet idem corpus etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fœdus contrahant.

2. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fœdus: nam ut recte dictum est à Pedio & Vlpiano, plerumque Persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit fœderi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in fœderibus, καὶ τοῖς ἐκγόνοις, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis, aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem.

L. jure gentium, §. pactum D. de pactis.

3. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Fœdera pacis causa facta aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia ut quidam censent, sed ἐπιμαχίαι, id est fœdera tuendi se causa propius ad favorem accedunt, ξυμμαχίαι magis ad onera. Ad quæ accedit quod in fœdere ad bellum quodvis præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur, ut qui non modo non injuste sed nec temere bellum suscepturus videretur.

4. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Iure ergo
Dec. lib. 1, cons. 22. an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à fœdere discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis

recte

recte non potest, cum non exstent fœderum verba. Cui non dissimilis est illa apud Iustinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventione fidem Medorum elegissent. Minime vero admittenda est Bodini argumentatio, fœdera ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare hæredem. *Lib.v.c.ult.*

5. Neque enim verum est quod sumit, fœdera jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciæ, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni quidam, quasi non teneretur religione populus. Sequitur Livii judicium: *Nondum hæc quæ nunc tenet sæculum negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant, sed suos potius mores ad ea accommodabant.* *Lib. III.*

XVII. Sane cum rege initum fœdus manet, etiamsi rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Ius enim regni penes ipsum manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra, si alieni regni invasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fœdus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in fœderibus regis, successoris, & similes, jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa. *Livius lib. XXXIV.*

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quanquam liberalius * Scipio, Cæsar, Iulianus, his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunto de interpretatione ea quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

XX. 1. Est & aliud interpretandi genus, ex conjecturis, extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam *Everh in loco a ratione legis ad restrictionem, & in loco à ratione legis ad extensionem.*

gam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed oportet eadem sit; nec id semper satis est, ut dicemus ex ratione faciendam extensionem: quia ut modo dicebamus, sæpe ratio ita movet ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa.

2. Vt ergo talis extensio recte fiat, opus est ut constet rationem sub quam venit casus quem volumus comprehendere, esse causam unicam & efficacem quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate, quia alioqui promissio futura fuisset iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari solet à Rhetoribus in loco περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *cujus speciem unam ponunt*, quoties semper eandem sententiam dicimus: sed & alter locus κατὰ συλλογισμὸν *per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi ex scripto ducimus quod scriptum non est, ut loquitur Quintilianus. Et quæ à Iurisconsultis traduntur * de his quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum sit * in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, si satis constet prohibendi muros unicam fuisse causam ne muniretur is locus. Vulgo solet exemplum afferri de conditione, si posthumus sit mortuus, ab eo scripta qui posthumum omnino exspectabat, ut sententia dispositionis producatur ad eum casum, si is posthumus natus non esset, quia constet voluntatem loquentis motam fuisse consideratione non exstituræ prolis: quod ipsum non apud Iurisconsultos tantum, sed & * apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire est.

Lib. I. & II, de Orat. Bruto: & pro Cæc.

4. Cicero causam hanc adfert oratione pro Cæcina: *Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis intelligi posset verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reperta sunt non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.* Mox in eadem oratione dicit idem jus esse, ubi perspicitur * una atque eadem causa æquitatis, id est rationis quæ sola moverat: Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatisve*, locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem jure esse voluerunt.* In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc est: *Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur qua ille qui ferro percussus sit.* Similis est argumentatio Isæi oratione de Pyrrhi hæreditate, cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

Lib. I, c. XIII.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quæstio, quæ & apud Gellium est de mandato, an impleri possit non per idem sed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat. Id enim ita demum licet, si constet quod præscriptum erat,

non

non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, * sed sub consideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri possit: quomodo eum qui fidejubere erat jussus, mandare posse creditori, ut tertio pecuniam numeret, à Scævola responsum est. Cæterum ubi de eo non satis constat, retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur, dissolvi imperantis officium, siquis ad id quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat. *L. ult. D. Mandati.*

XXII. Restringens interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo, quod alioqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur unde, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiamsi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. 1. Sed de ratione notandum est, sub ea comprehendi sæpe quasdam res non secundum existentiam sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum sed periculum qualecunque spectatum est.

2. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intelligerent ut tota legationis materia aut caussa cessaret. *Paschal. legato. 140.*

XXVI. 1. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriæ artis magistris referri ad eum quem dixi locum *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu *γνώμην*, sive *εὐγνωμοσύνην*, id est, *æquiprudentiam*, in voluntate vero *ἐπιείκειαν*, id est, *æquitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus, quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis.

2. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset,

esset, id est pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur.* Ita qui promisit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet aut aliis innocentibus. Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. *Probo*, inquit Triphoninus, *hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel dominii ea vis est, ut rem domino cognito non reddere omnino injustum sit.

L. Bona fides D. depositi.

XXVII. 1. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem de qua agitur cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium fœderato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligetur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest.

Molin. disp. 294. Silv. verb. commodatum. n. 4. Less. l. II, c. 27. dub. 5.

Aug. ad l. 7. ad l. Rhod. Vasq. contr. Ill. c. 31.

2. Ex quibus apparet nimis laxe dictum à Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris, de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus sonticus patris aut filii detineat. Et hoc recte Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.*

3. In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum, alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum quæri. promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus.

De Benef. l. IV, c. 35.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀντινομία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum

eventu

eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant, τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην.

XXIX. 1. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu sit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus: * Vt quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissione. *Libro 13.* Vt quod faciendum est certo tempore, ei præferatur quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur, ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones quæ supradictis qualitatibus pares sunt ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus. & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem, præferatur. Tum vero, ut superet quod causas habet aut magis honestas aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat.

2. Illud ex superioribus hic repetendum est; pactorum juratorum eam esse vim ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Murena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem convenerant. *Ap. Mithr.* Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, * credendum, scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Nabide: *Livius lib. XXXIV.* *Ex qua die descriptæ conditiones editæ Nabidi forent.*

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, contractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus istud civile in his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse: quod temere præsumendum non est. *Alc. v. cons. 17.*

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in Symposiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hîc sit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. Nam si per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit certum est, nullum enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione. *IX. Symp. 13.*

T Anno-

Annotata ad Caput XVI.

§. I. 2. V*Tique ea hic hodie rectissime intellecta sunt*] Vota interpretanda ut communiter sumuntur notant Hebræi ad Num. XXX.

§. II. *Non Grammatica quæ est ex origine*] Bene Procopius Vandalicorum I, ubi de voce agit Fœderatorum : τοῦ χρόνου τὰς προσηγορίας, ἐφ' ὧν τέθεινται ἥκιστα ἀξιοῦντος τηρεῖν. ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἀεὶ περιφερομένων ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν ὀνομαζομένων ὀλιγωροῦντες, *longa dies non solet servare voces in quibus primum datæ sunt. sensus vertuntur enim res ipsæ quæ volunt homines, vocabula illa primitus imposita rebus nihil curantes.*

Loci] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non stantem sed eversam reddidere. Thucyd. V. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit cui caput incolume fore promiserat.

§. III. *In artium autem vocabulis*] Augustinus in rhetoricis: *Ut multa nova tam à technicis & mathematicis quam à philosophis cognominantur, accipere debemus non tam pro solito usu consuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

Arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] Servius ad I Æneidos: *Arces dictæ ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, hoc est prohibentur.*

§. V. *Ex materia*] Tertullianus de pudicitia: *ex materia dicti dirigendus est sermo.* idem habet libro de Resurrectione Christi.

§. VII. *Conjuncta sunt aut origine aut etiam loco*] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: *Particulas quasdam de scripturis eligunt quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.*

§. VIII. *Ratio legis*] Cicero pro A. Cæcina: *non alia est ratio juris in hoc genere dumtaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absitve reipublicæ causa, quasi quidem pene dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis qui illam vim dejectionemve tuo rogatu aut tuo nomine fecerit.*

§. IX. *Mors in jure civili ad deportationem producitur*] Vide Guicciardinum libro XVI, ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanensem Ducatum pertinentibus sermo.

§. XII. 2. *Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur*] vide exemplum in L. cum virum, C. de Fideicommissis.

§. XIII. 1. *Nec, ut qui postea assumerentur*] quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. V.

Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. VIII. In Antiochi fœdere est: *Si quis sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

2. *Nego*

2. *Nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem*] Procopius Persicorum II. ἔφασκέ τε ὡ αὐτὸς ὀ λύῃ τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδὰς, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταύτας οὐδέτεροι ἐσεγράψαντο. *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari à se quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra parte conventis inscriptus esset.*

3. *Manente de cætero pace*] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Ἀθηναίοις μὲν ξύμμαχοι εἶναι κατὰ τὰ ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι. *Velle se Atheniensibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Lacedæmoniis servare amicitiæ jura.*

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto legationum 27, mansura illis νόμους, χώραν, ἱερὰ, τάφους, ἐλευθερίαν; *leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.* §. xv.

2. *Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege*] Livius lib. XLII. præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro v, & VII. §. xvi.

4. *Fidenates*] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III.

Latini] de Appulis & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Hordeanio & Latinis, idem libro IV. Ammianus libro XXVI, *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, injuste; causando quod post Ioviani excessum, cum quo fœdus firmaverat, & pacem nihil obstare debeat quo minus ea recuperaret quæ ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Iustiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvetii causantur post mortem Henrici III apud Thuanum libro XCVII, in anno cIↃ IↃ LXXXIX. vide & insignem locum apud Camdenum in anno cIↃ IↃ LXXII, ubi de fœdere antiquo Gallorum cum Scotis.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus libro XXVII. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine. ita enim Gotthos vocabant. Sic Iustinianus negabat fœdus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ilderico cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 309, num. 6. Cachetanum decis. LXXIX, num. 35. §. xviii.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosato de Statutis qu. 106, & 107. §. xix.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

2. *De his quæ in fraudem fiunt*] Bene Seneca excerptis controversiarum VI, 3. *Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit, quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum.* Quintilianus controversia CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumscriptione) *nisi cum rectum jus nequitia exclusum est.* Exemplum habes apud Plinium historiæ naturalis libro XVIII: *quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo IↃ jugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret.* est eadem historia apud Valerium Maximum VIII, c. VI, 3. vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium §. xx.

xv, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ est in jure Græco-Romano.

3. *In pactione ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus*] Fuscus Arellius in Controversia, quæ est apud Senecam decima libro II: *hunc enim animum fuisse sine dubio juramentum ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint ne morte dividerentur.*

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

4. *Una atque eadem causa æquitatis*] Sic in sponsam alterius adulterium committi probat Philo de specialibus legibus, addita causa: αἱ γὰρ ὁμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι. *Idem valent sponsalia quod nuptiæ.* Sic in lege per Mosem data sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueta: sub nomine putei fossa quævis, Exodi XXI, 28, & 35. Chassanæus Catalogo Gloriæ mundi v parte consid. 49.

§. XXI. *Sed sub consideratione generaliore*] Quintilianus controvers. CLVII: *Servi quædam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio empta mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint; & in iis quæ Iohannes Iustinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gotthicorum II & IV.

§. XXII. *Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem*] Exemplum in L. Adigere §. quamvis D. de jure patronatus.

§. XXVI. 1. *In quo lex deficit ob universalitatem*] Seneca IV, controversia 27: *in lege, inquis, nihil excipitur, sed multa quamvis non excipiantur intelliguntur. scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quædam vero tam manifesta sunt ut nullam cautionem desiderent.*

§. XXVII. 1. *Concessio immunitatis*] Vide Rosenthalium de Feudis cap. v, concl. LXXVIII, num. 2. Heig. illustrium XVIII, num. 16, parte I. Cothmannum consf. XI, 32. Clarum §. Feudum XXIX, 2. Andream Knich de vestitis pactis, parte II, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

2. *Quod pro natura actus credi debeat exceptum*] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, § 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Vasquium de successionum creatione libro II, §. XVIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zazium in L. stipulatio hoc modo, n. 3. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum de jurejurando, & Alciatum ad c. cum contingat, eodem titulo.

3. *Quod apud Senecam legimus*] ejusdem hæc sunt, capite XXXIX lib. IV de beneficiis: *Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest inquam tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere levitas non erit si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit mutatum esse consilium: eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus. tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat.* Usi sæpe hoc effugio Angli, vide Camdenum in anno CIϽ IϽ XCV, tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Anseaticis.

1. *Cicero*

1. *Cicero posuit*] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus. §. XXIX.
Vt quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV: *Semper potentior lex est quæ vetat quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu I, Scen. 2: *Bene jubet, minorem enim vim habet ea lex quæ aliquid permittit quam illa quæ aliquid jubet.* vide Ciceronem Verrina II, & quæ habet Connanus libro I, c. 9.

2. *Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio*] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc: hæc & juravit amanti:
Ille homines, hæc est testificata Deam:
Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari.
Num dubitas, hic sit major an ille metus?

Credendum scripturam adhiberi ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem] L. in re, & L. si res gesta, D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide instrumentorum interpretantur Bartolus & Iohannes Faber, Salicetus, quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynsingerus Decade X, Cons. XCI. Neostadius de pactis antenuptialibus, observatione XVIII. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento à rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, libro II rerum Italicarum Guicciardini. §. XXX.

CAPVT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

I. *Culpam obligare ad restitutionem damni.*
II. *Damnum intelligi quod pugnat cum jure stricte dicto.*
III. *Accurate distinguendam aptitudinẽ à jure stricte dicto ubi concurrunt.*
IV. *Damnum & ad fructus pertinere.*
V. *Ad lucrum cessans quomodo?*
VI. *Damnum dare facientes primario:*
VII. *Et secundario:*
VIII. *Item non facientes quod debent: primario,*
IX. *Et secundario:*
X. *Qualis efficacia circa actum ad hoc requiratur.*
XI. *Quo ordine teneantur.*
XII. *Obligationem extendi etiam ad damnum consequens.*
XIII. *Exemplum in homicida:*
XIV. *In eo qui aliter vim intulit:*
XV. *In adultero & stupratore:*
XVI. *In fure, raptore, & aliis:*
XVII. *In eo qui causam promissioni dedit per dolum aut metum injustum.*
XVIII. *Quid si metu justo naturaliter?*
XIX. *Quid de metu quem jus gentium pro justo habet?*
XX. *Potestates civiles quatenus teneantur ex damno per subditos dato: ubi quæstio de prædis in mari actis in socios contra imperium publicum.*
XXI. *Naturaliter ex animalis sui aut navis suæ facto sine culpa neminem teneri.*
XXII. *Damnum dari, & adversus famam & honorem, & quomodo reparetur.*

I. SVpra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus satis tractatum. Veniamus

mus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. * Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

II. 1. * Damnum forte à demendo dictum, est τὸ ἔλαττον, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Natura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem aut plus lex potest quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi à tutore, respublica à magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse aut per sufficientem consequentiam significat.

2. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est ad quod aptus

Nic. v, c. 4. est: πλεονεκτεῖ οὐδέν, ait Aristoteles, ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. *Contra proprie dictam justitiam nihil committit qui pecunia sua alteri non succurrit pre tenacitate.* Cicero pro Cn. Plancio: *Est hec conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrahere quod velit cuique.* & tamen mox subdit, accidere ut populus fiat quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significatu.

Th. & Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Soto lib. IV, q. 6. Lessius lib. II, c. 12. dub. 18. Covar. ad c. peccatum. p. 2, §. 7. III. Sed cavendum hic ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium. quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille resarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui nequid legaret testator, vi vel dolo fuit impeditus. nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

Soto lib. IV, q. 7. Less. lib. II, c. 12. dub. 16, n. 3. IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, sive illi percepti sunt sive non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

L. In quantitate §. minimo D. ad l. Falcid. V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis.

Th. 2, 2, 62, art. 4. VI. Tenentur autem, præter ipsum qui per se & ἀμέσως damnum dat, alii quoque faciendo aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii

alii secundario: primario, qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio modo in ipso crimine participat. *Soto lib. IV. q. 6, art. 5.*

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur. *Quid enim interest * inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo, item primario aut secundario: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto, * aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. xx, 5, סעד obfirmator dicitur.

IX. Secundario, qui aut non dissuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege sive ex qualitate exoritur. nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus. *Less. lib. II. c. 13. dub. 10.*

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suasissent aut adjuvissent, tenerentur. *Th. 2, 2, 62. art. 6. Soto lib. IV, q. 7. art. 3.* *Cajetan. ad q. 62, art. 6. Med. in q. 7.*

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator facinoris: & post eum cæteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, * si totus actus ab ipsis quamquam non solis processit. *Less. lib. II, c. [illegible] lib dub. 4.*

XII. Qui vero de actu tenetur, * simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta. * In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incensæ ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam, *Etiamsi partem damni dare noluisti, in totum quasi prudens dederis tenendus es. ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani amni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna & Galatis & Phrygibus damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit. *Strabo XII.*

XIII. Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas si quæ factæ sunt in Medicos, & iis quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habita ætatis occisi, valebat: sicuti Hercules legitur Iphiti à se occisi liberis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: ἀλλὰ καὶ ὁ φονευθεὶς ἔλαβε τρόπον τινά. ὁ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ *Less. lib. II, c. 9 dub. 19.* *Diod. l. IV.*

οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται). Sed & qui occisus est accipit aliquomodo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit. Loquitur de homicida injusto, id est qui non habuit jus id faciendi unde mors sequitur. quare si quis jus habuerit, sed in caritatem peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit. secus in servo qui vendi potuit.

Less. dub. 21.

Navar. cap. 15. nu. 22. l. ult. D. de his qui eff. vel dej.

XIV. * Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. de conjectione in carcerem idem dicendum.

Less. lib. 11. c. 10. dub. 6.

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole, sed & legitimis liberis rependere si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit.

Less. lib. 11. c. 10. dub. 2. & 3. ib. c. 12, dub. 17. Less. lib. 11, c. 33 dub. 8 Covar. c. peccatum. p. 2.

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

Covar. c. peccatum. p. 2. §. 3. §. 5.

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt nisi pecunia accepta.

Less. lib. 11. c. 17, dub. 6.

XVIII. At qui causam dedit, cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

De Offic. III. Bod. lib. v. de rep. cap. 6.

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus; ita & hoc, ut talis belli metus hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem quicum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest nisi jusjurandum intercesserit: quod illi non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginiensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur.

XX. 1. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum

ſitum memini ex facto, cum patriæ noſtræ rectores poteſtatem prædarum in mari ex hoſte agendarum per codicillos plurimis dediſſent, & eorum nonnulli res amicorum rapuiſſent, deſertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum uſi eſſent opera, aut quod cautionem non exegiſſent. Dixi eos in nihil amplius teneri, quam ut noxios, ſi reperiri poſſent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipſos injuſtæ prædationis cauſam non fuiſſe, nec quicquam de ea participaſſe: prohibuiſſe etiam legibus ne amicis noceretur: cautionem ut exigerent nullo jure fuiſſe obligatos, cum poſſent, etiam ſine codicillis, omnibus ſubditis hoſtem ſpoliandi poteſtatem facere, quod & factum olim eſſet: neque talem permiſſionem cauſam eſſe cur damnum datum eſſet ſociis, cum poſſent privati etiam ſine permiſſu tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi eſſent provideri non potuiſſe: neque vero vitari poſſe quo minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi poſſe exercitum.

2. Neque vero ſi quid milites aut terreſtres aut nautici contra imperium amicis nocuiſſent reges teneri: quod * Galliæ & Angliæ teſtimoniis probatum. Vt vero ſine culpa ſua ex miniſtrorum facto quiſquam teneatur, non eſſe juris gentium ex quo dijudicanda eſſet hæc controverſia, ſed juris civilis, nec generalis, ſed adverſus nautas & alios quoſdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à ſupremi auditorii judicibus contra Pomeranos quoſdam pronuntiatum eſt, idque ad exemplum rerum in cauſa non diſpari ante duo ſecula judicatarum. *Conſt. Galliæ Tom. III, Tit. 3. conſtitutione ann. 1583. c. 44.*

XXI. Illud quoque notandum eſt, ut mancipium aut animal quod damnum aut pauperiem fecit noxæ dedatur, itidem ex jure civili eſſe. nam dominus, qui in culpa non eſt, natura ad nihil tenetur. ut nec is cujus navis ſine ipſius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & noſtra, damnum tale dividi ſolet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum ut diximus etiam adverſus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irriſu, aliiſque ſimilibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitioſitas actus ab effectu diſcernenda eſt. nam illi pœna reſpondet, huic damni reparatio, quæ fit culpæ confeſſione, * exhibitione honoris, teſtimonio innocentiæ, & per ea quæ his ſimilia ſint: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit ſi læſus velit, quia pecunia communis eſt rerum utilium menſura. *Leſſ. lib. II. c. 11. dub. 19, 25, 27.* *Soto lib. IV. q. 6. art. 3.*

Annotata ad Caput XVII.

EX *tali culpa obligatio naturaliter oritur*] Α'μελία δίκη Græcis. Vide in decretalibus titulum de injuria & damno dato, & Digeſtis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas. §. I.

1. *Damnum forte à demendo dictum*] Ita Varro libro V: *Damnum à demptione, cum minus re factum quam quanti conſtat.* Alii magis probant de- §. II.

rivari à Græco δαπάνη, ut sic dapnum, deinde damnum, ut ὕπνος, sopnus somnus. Nec absurde deducas à Græco δάμνω quod est βιάζω, aut ex ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

§. VII. *Laudat*] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gotthicorum III: ὁ γὰρ ἐπαινέσας τὸν δεδρακότα, οὐδέν τι ἧσσον τῶν πεπραγμένων αὐτουργὸς γίνεται. *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei factæ auctor habendus est.* Vlpianus in L. I. c. de servo corrupto. *Et si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur, non enim oportet laudando augeri malum.*

Inter suasorem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto Ammianus libro XXVII. Lege Langobardica lib. IV, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. I, in fine, & ibi veteres Scriptores.

§. VIII. *Aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit*] Nicetas Choniates Michaële Comneno: ὁ ἐμπρησμὸς οὐ μόνον τῷ ἀνάψαντι, ἀλλὰ καὶ τῷ κατασβέσαι δυναμένῳ, ἐθέλοντι δέ τι τοιοῦτον ὅλως μὴ βουληθέντι. *Incendium non ei tantum imputatur qui facem intulit, sed & ei qui prohibere cum posset omnino noluit.*

§. XI. *Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit*] Lex Longobardica lib. I, tit. IX, 5.

§. XII. *Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta*] Vide Thomam prima secundæ, quæst. XX, art. 5. & L. Si servus servum, §. Si quis insulam; D. ad L. Aquiliam.

In Senecæ controversia] Excerptis V, 5.

§. XIV. *Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari*] Idem apud Hebræos servatum, Baba Kama cap. VIII, §. I. & apud Anglos & Danos, quorum fœdus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.

§. XX. 2. *Galliæ*] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. II. constitutione anni cIↃ IↃ XLIII, cap. 44.

§. XXII. *Exhibitione honoris, testimonio innocentiæ*] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum IV, 41.

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. *Obligationes quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.*
II. *Inter quos locum habeat.*
III. *An semper admittenda legatio.*
IV. *Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœnæ.*
V. *Legationis jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.*
VI. *Hostem ad quem missus est legatus teneri:*
VII. *Nec opponi posse jus talionis:*
VIII. *Ius hoc & ad comites legatorum porrigi, si legati voluerint:*
IX. *Et ad bona mobilia.*
X. *Exempla obligationis sine cogendi jure.*
XI. *Quanti sit hoc jus legationis.*

I. HActenus ea memoravimus quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat

Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium,
quod voluntarium dicimus, induxit. quo in genere præcipuum est ca-
put de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum,* san-
ctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum huma-
numque: sanctum inter gentes jus legationum, fœdera sancta genti-
bus, fœdus humanum: sancta corpora legatorum: Papinio,

Sanctum populis per sæcula nomen.

Cicero de Haruspicum responsis: *Sic enim sentio, jus legatorum cum ho-
minum præsidio munitum, tum etiam divino iure esse vallatum.* Itaque hoc
violare non injustum tantum esse * sed & impium omnium confes-
sione ait Philippus in epistola ad Athenienses.

II. 1. Sed primum sciendum est, qualecunque est hoc jus gentium
de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, quos mittunt qui summi
imperii sunt compotes inter se. nam qui extra hos legati sunt pro-
vinciales, municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gen-
tes est diversas, sed jure civili reguntur. Legatus apud Livium pu- *Lib. I.*
blicum se nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium ali- *Lib. VI.*
bi Senatus Romanus jus legationis externo, non civi comparatum
ait: & Cicero ut ostendat non esse legatos mittendos ad Antonium:
Non enim, inquit, *cum Annibale res est, hoste reipublicæ, sed cum cive.* Qui
autem externi habendi sint ita clare exposuit Virgilius ut nemo Juris-
consultorum possit clarius:

Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor.

2. * Qui ergo impari junguntur fœdere, cum sui juris esse non desi-
nant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte subditi sunt, ex
parte non sunt, pro ea parte qua non sunt subditi. At reges qui bello
solenni victi regnoque exuti sunt, cum aliis regni bonis & jus legandi
perdiderunt. Ideo Persei à se victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit
extra regulam, * puta cum ita divisus est populus in partes quasi
æquales ut dubium sit ab utra parte stet jus imperii; aut cum jure ad-
modum controverso de regni successione duo decertant. nam hoc
eventu gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur. ita * Flavia-
nos accusat Tacitus, quod sacrum etiam inter exteras gentes legato- *Hist. III.*
rum jus in Vitellianis civili rabie temerassent. Piratæ & latrones qui
civitatem non faciunt jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad
eum Tacfarinas legatos misisset indoluit, quod desertor & prædo
hostium more ageret: quæ verba sunt Taciti. Sed interdum tales *An. III.*
qui sunt jus legationis nanciscuntur fide data, ut olim fugitivi in saltu *Cæs. l. III. de bello ci-*
Pyrenæo. *vili.*

III. 1. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri pas-
sim videmus, prius * ut admittantur, deinde ne violentur. De priore
locus est Livii ubi Hanno Senator Carthaginiensis in Annibalem sic
invehitur: *Legatos ab sociis & pro sociis venientes bonus imperator noster in* *Lib. XI.*
castra non admisit: jus gentium sustulit. Quod tamen non ita crude intel-
ligendum est: * non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed
vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui *Thuc. l. II.*
mittitur, ex eo ob quod mittitur,

2. Me-

Thuc. l. II. Zonaras. Liv. l. XLI. Procop. l. II. & III. Libro IV. II Regum XVIII. Livius lib. XXVII. Lib. XXXII. Sall. Iug.

2. Melesippus Lacedæmoniorum legatus auctore Pericle dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic * Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admiserunt Achæi. Sic Totilæ legationem rejecit Iustinianus, & Gothi qui Vrbini erant Belisarii oratores. Cynethensium quoque ut gentis sceleratæ legatos undique pullos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro, qui ἄθεος vocabatur, quem à Ptolemæo ad se missum audire Lysimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet * ubi causa mittendi, aut suspecta est, ut Rhabsacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechiæ, aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, ne quam legationem mitterent nisi permissu Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Licinium: & Iugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italia excederent, ni regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes assiduæ, quibus quam non sit opus docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

IV. 1. * De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie à claris hujus seculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum personis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De personis alii ita sentiunt, jure gentium vim duntaxat injustam à legatorum corporibus arceri. censent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse, sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit, quod satis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit, nisi quæ ex mero jure civili oriuntur. Restringunt hoc alii ad ea quæ contra statum reipublicæ aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipsum sunt qui periculosum putant, & querelas exponendas ei qui misit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant consulendos reges aut gentes quarum nihil interest: quod prudentiæ esse potest, juris non potest.

2. Rationes quas pro se quisque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes aut omnino cavere legatis aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. Spectandum ergo quousque gentes consenserint: quod ex solis exemplis evinci non potest. Exstant enim satis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia, tum ad conjecturas.

3. Iudicia duo habeo maxime illustria; Livii alterum, alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ: *Quanquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hîc etiam ad eos qui hostilia patrant

jus

jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipsos pertinet: sed recte à majori, id est minus credibili, ad minus, id est magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Fit reus magis ex æquo bonoque quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus qui Romam fide publica venerat.* Bello Iug. Bonum & æquum, id est merum naturæ jus patitur pœnas exigi ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos & qui his similes fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium, quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit.

4. Conjectura quoque hinc stat. Verius enim est privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. Adde quod securitas legatorum utilitati quæ ex pœna est præponderat. Nam pœna haberi potest per eum qui legatum misit volentem: & si nolit ab ipso exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui satius unum plecti quam bello multos involvi. atqui si is qui legatum misit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit, quod criminis accipiat speciem. Et quanquam quædam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, sufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis universalis periculum universale.

5. Quare omnino ita censeo, placuisse gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci territorio subjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium (*Senatus faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Tullius) Phil. VIII. ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium. unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur. Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus. quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Vnde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum qui idem deliquerat virgis cæsus est, id eo evenisse * quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius, & ad publicum malum spectans, * mittendus erit legatus ad eum qui misit, cum postulato ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus ut sibi dederentur Fabii.

6. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumtione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari

terrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne intercciderent.

7. Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios, quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Eurystheo missum & vi supplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cædere huc missum audeas?

respondet, *Ni fecialis dexteram à vi temperet.*

Huic feciali nomen fuisse * Copreo, * & quia vi ageret à populo Atheniensi interfectum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctione non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

Off. III.

V. 1. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est eum obligare ad quem missa est legatio, atque ita demum si admisit quasi scilicet ab eo tempore tacita pactio intercesserit. Cæterum denuntiari & potest & solet, ne mittantur legati; alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis à Romanis est denuntiatum, & olim à Romanis Vejentibus edictum ni facesserent urbe, daturos quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis à Samnitibus, si quod adiissent in Samnio concilium haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transeunt legati. nam * siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Essios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum.

Livius lib. XXVII. *Idem l.* IV. *Libro* X.

Thuc. l. II. *App. de bello Ill.* *Lib.* VI *de exp. Cyri.* *Ar. lib.* II. *Livius libro* XXIII.

2. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt violata censebitur. Iustinus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum* (Romanum) *perductus incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur.*

Lib. XXIX.

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii qui Persarum feciales interfecerant, eo dicuntur συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα, *confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati,* inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus & sacra legationis & fas gentium.* Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium*

Her. Pol.

L. ult. D. de legatis.

Ann. I.

Lib. III. *cap.* II.

gentium jure. Livio cædes ruptura jus gentium, ſcelus, cauſa nefanda, cædes impia dicitur, in hiſtoria legatorum quos Fidenates occiderant. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant.* Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent miſit, quos Tyrii contra jus gentium occiſos præcipitaverunt in altum.* Merito ſane: nam & in bello plurima incidunt negotia quæ niſi per legatos tranſigi non poſſunt, & ipſa pax vix eſt ut aliter coëat.

Lib. IV. Lib. XXIV. Lib. IV.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus poſſit ab eo veniens qui tale quid patraverit. Et ſunt quidem ultionis talis exempla in hiſtoriis ſatis multa. ſed nimirum hiſtoriæ non tantum quæ juſte, ſed & quæ inique, iracunde, impotenter facta ſunt memorant. Ius gentium non tantum mittentis cavet dignitati, ſed & ejus qui mittitur ſecuritati. quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria etiam ſi ei qui miſit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, ſed & ex jure gentium Scipio, qui poſtquam legati Romanorum à Carthaginienſibus male eſſent habiti, ductis ad ſe Carthaginienſium legatis, & quid fieri deberet interrogatus reſpondit, * nihil tale quale factum eſſet à Carthaginienſibus. Addit Livius dixiſſe eum, nihil ſe facturum inſtitutis populi Romani indignum. Valerius Maximus Conſulibus Romanis in facto ſimili ſed antiquiore hanc tribuit vocem: *Iſto te metu, Hanno, fides civitatis noſtræ liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Aſinæ contra jus legationis injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

App. de Bello Pun. Lib. XXX. Lib. VI, c. 6.

VIII. 1. Comites quoque & vaſa legatorum ſui generis ſanctimoniam habent. unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vaſa comiteſque meos?* Et lege Iulia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, ſed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc * ſancta ſunt acceſſorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque ſi quid comites gravius deliquerint, poſtulari à legato poterit ut eos dedat.* Vi enim abſtrahendi non ſunt: quod cum factum eſſet ab Achæis in Lacedæmonios quoſdam qui cum legatis Romanis erant, vociferati ſunt Romani jus gentium lædi. quo referri etiam poteſt Salluſtii judicium de Bomilcare, quo ſupra uſi ſumus. Quod ſi dedere eos nolit legatus, eadem ſcilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus.

L. Lege Iulia D. ad l. Iul. de vi publ. Pauſ. libro V, 21.

2. Ipſe autem legatus an juriſdictionem habeat in familiam ſuam, & * an jus aſyli in domo ſua pro quibusvis eo confugientibus, ex conceſſione pendet ejus apud quem agit. Iſtud enim juris gentium non eſt.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur, perſonæ acceſſio, pignoris cauſa, aut ad ſolutionem debiti capi non poſſe, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius eſt. nam omnis coactio abeſſe à legato debet, tam quæ res ei neceſſarias quam quæ perſonam tangit, quo plena ei ſit ſecuritas. Si quid ergo debiti contraxit, &, ut fit, res ſoli eo loco nullas poſſideat, ipſe compellandus erit amice, & ſi detrectet, is qui miſit, ita ut ad poſtremum uſurpentur ea quæ adverſus debitores extra territorium poſitos uſurpari ſolent.

X. 1. Nec metuendum eſt quod quidam putant, ne ſi id juris ſit nemo

nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non desunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullum redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum * Seneca: *Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impressis signis custodirentur. Fides potius illa*
Civil. I. *servaret, & æquum colens animus.* Persis quoque Appianus ait displicuisse: * τὸ κιχρᾶσθαι ὡς ἀπατηλόν τε καὶ φιλοψευδές, *pecuniam creditam sumere, ut quæ res fraudibus & mendaciis esset obnoxia.*

Lib. IV. 2. De Indis idem narrat Ælianus: cui consentit Strabo his verbis:
Lib. XV. Δίκην δὲ μὴ εἶναι πλὴν φόνου καὶ ὕβρεως. οὐκ ἐπ᾽ αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα. τὰ δ᾽ ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ᾽ αὐτῷ ἑκάστῳ, ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν. ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. *Iudicia non esse nisi de cæde & injuria: quia homo præstare non possit ne in ea incidat: At contractus in cujusque esse potestate: ideo ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non autem litibus implendam civitatem.* A Cha-
Stob. de leg. ronda quoque constitutum fuit, ne quis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem: quod & * Platoni placuit. Notatum & Ari-
Mor. Nic. VIII. 15. stoteli: παρ᾽ ἐνίοις δὲ τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ᾽ οἴονται δεῖν στέργειν κατὰ πίστιν συναλλάξαντας, *apud quosdam de his rebus judicia non sunt; existimant enim homines contentos esse debere fide quam sunt secuti*: Et alibi: ἐνιαχοῦ τ᾽ εἰσὶν νόμοι,
Mor. IX. I. τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, ὡς δέον ᾧ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. *Est ubi leges de credito jus reddi vetant, quasi privatim tantum cum eo agendum sit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem secutus est.* Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos sed ad provinciales aut municipales pertinent.

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ
II Sam. X. sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiorem existimat Cicero adversus Mithridatem.

Annotata ad Caput XVIII.

§. I. S*Anctimoniam legatorum*] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: *si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manere. id enim juri gentium conveniens esse. Itaque eum qui legatum pulsasset Quintus Mucius dedi hostibus quorum erant legati solitus est respondere.* Lege Iulia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Vlpiano respondente in L. lege Iulia, D. ad legem Iuliam de vi publica. Iosephus Antiquæ historiæ libro XV multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntiis nomen. Varro lib. III de Lingua Latina: *Sancta sunt corpora legatorum.* Cicero

Verrina III: *Legatorum jus divino humanoque vallatum præsidio, cujus tam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura sed & hostium tela incolume versetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ: *Cum legationis jure se tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuësset.* Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis n. 248: τὴν ἄδειαν vocat τῆς τῶν πρεσβευτῶν ἀσυλίας. *securitatem à legatorum sanctimonia.* Apud Papinium lib. II,

tutique regressus
Legato.

item: *& sanctum populis per sæcula nomen*
Legatum.

Chrysostomus: καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν: *ne commune quidem fas hominum reveriti sunt quod tutos præstat legatos ab omni malo.* Servius ad X Æneidos: *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I de Laurentibus, Dionem Chrysostomum de lege & consuetudine, Vellejum Paterculum initio lib. II, Menandrum Protectorem, Epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data à Sirmundo. Totilas apud Procopium Gotthicorum III: πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπεῖν νόμος βαρβάροις, τὸ χρῆμα τῶν πρεσβέων σέβειν: *omnibus, ut generatim loquar, barbaris mos Legatos venerari.* idem de barbaris dixit Scafnaburgensis. Aimoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divinis simul humanisque legibus, quæ injuriarum immunes sanciunt debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Exuit hostem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. de Polonis vide Cromerum libro XX. de Turcis Leunclavium libro VIII & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

Sed & impium] ἔργον ἀσεβὲς ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Iosephus libro XV historiæ antiquæ: τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ πολεμίους πολεμίοις διαλλάττειν δύναται. ποῖον οὖν μεῖζον ἂν γένοιτο ἀσέβημα ἢ πρέσβεις ἀποκτείνειν τοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου διαλεγομένους; *Hoc nomen & hostes hostibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium potest quam legatos occidere pro æquitate loquentes?*

2. *Qui ergo impari junguntur fœdere*] Cromerus XXX. §. II.

3. *Puta cum ita divisus est populus*] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Iohannem Marianam libro XXII, 8. de Flandris, Crantzium Saxonicis XII, 33.

Flavianos accusat Tacitus] Et Magnentium Zosimus libro II: Μαγνέντιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεφε γνώμην, πότερον χρὴ Φίλιππον ἄπρακτον ἀποπέμπειν, ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐπὶ πρέσβεσι πατοῦντι θεσμόν. *Magnentius apud animum suum volvebat, deberet ne Philippum irritum dimittere, an apud se retinere calcato jure legationum.* is Philippus à Constantio venerat.

1. *Vt admittantur*] Donatus ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire oportere jus gentium est.* §. III.

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] vide Cambdenum in anno CIƆ IƆ LXXI, quæstionum ibi propositarum quarta.

2. *Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia*] de hoc Romanorum more vide Servium ad VII Æneidos.

Vbi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admissus, Mariana libro XXIX. Simile apud Cromerum libro XX.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad Bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum qui à comitatu suo abesset triginta milliaria. Guicciardinus libro XVIII. Bellajus libro III.

§. IV. 1. *De non violandis legatis*] Menander Protector de Iustino II Imperatore: ὁ δὲ παρὰ τὸν κοινὸν τῶν πρεσβυτέρων θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς. *Ille Avarorum legatos contra ius legationum in vinculis habuit.* Vide Ern. Cothmannum responso XXXII, num. 29, & sequentibus, volumine V.

5. *Aut è finibus iubendus excedere Legatus*] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Moscis; Thuanus libro LXXIII, in anno cIↃ IↃ LXXXI. Elisabetha Scoto, & Hispano. Vtrunque habes apud Camdenum in anno cIↃ IↃ LXXI, & cIↃ IↃ LXXXIV.

Quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent] Sic Carolus V Legato Ducis Mediolanensis ut subditi sui imperavit ne à comitatu suo abscederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui misit] Dion in excerptis Legationum: ὅτι νεανίσκοι τινὲς καρχηδονίων πρέσβεις τε εἰς τὴν ῥώμην ἐλθόντες, ὑβρίσαντες ἐπέμφθησαν μὲν εἰς τὴν καρχηδόνα καὶ ἐξεδόθησαν σφίσιν, οὐκ ἔπαθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δεινὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἀφείθησαν. *Cum juvenes quidam legati à Carthagine Romam venissent, ibique contumeliose quædam fecissent, missi sunt Carthaginem, traditique Carthaginiensibus, ab his vero nihil illis nocitum est, sed dimissi sunt incolumes.*

6. *Legatos deprehenderunt*] Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus cum esset Thessalos ad libertatem concitaret; Plutarchus, & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] vide Serranum in Henrico IV.

7. *A Copreo*] vide Iliados O.

Et quia vi ageret] Sic interpretandum, quod Theodahatus Gotthus Iustiniani legatis dicit apud Procopium Gotthicorum I: σεμνὸν μὲν τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων καὶ ἄλλως ἔντιμον καθέστηκεν εἰς πάντας ἀνθρώπους. τοῦτο δὲ τὸ γέρας εἰς τόδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσιν αὐτοῖς διασώζουσιν, ἐσότε σφετέρᾳ ἐπιεικείᾳ φυλάξωσι τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα. κτεῖναι γὰρ ἄνδρα πρεσβευτὴν ἐνδίκως νενομίκασιν ἄνθρωποι, ὅταν ἢ εἰς βασιλέα ὑβρίσας φαίνηται, ἢ γυναικὸς ἄλλῳ ξυνοικούσης εἰς εὐνὴν ἔλθοι. *Sanctum apud homines legatorum nomen, plenumque honoris. Sed hos jus legati sibi interdum servant, quamdiu sua modestia legationis dignitatem tuentur. ita enim existimant homines, fas esse vel interficere legatum, si is in principem ad quem mittitur sit injuriosus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum ostendissent longissime se abesse ab adulterii suspicione, quorum ne exitus quidem sine custode essent, addunt prudenter: τοὺς λόγους δὲ ὅσους ἂν ἐκ τοῦ πέμψαντος ἀκηκοὼς εἴπῃ, οὐκ αὐτὸς τὴν ἐντεῦθεν αἰτίαν, ἤνγε οὐκ ἀγαθοὶ τύχωσιν ὄντες, εἰκότως ἂν λάβοι. ἀλλ' ὁ μὲν κελεύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἔγκλημα τοῦτο. τῷ δὲ πρεσβευτῇ τὸ τὴν ὑπουργίαν ἐκτελέσαι περίεστι μόνον. *Si legatus ea dixerit quæ audivit à principe qui ipsum misit, ea si non sint commoda, præstare non ipse debet culpam, sed qui eum misit. ipsi quippe nihil aliud concessum est quam ministerio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni cIↃ IↃ LXXI.

1. *Siqui-*

1. *Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt*] Siculi Atheniensium socii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere; Thucydides lib. VII. Sic & Argivi cepere legatos Athenis à factione paucorum missos & Argos perduxere; idem Thucydides libro VII. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorsere Epirotæ. horum unus literis Romanorum liberatus; Polybius in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hispani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro XI, Bezari libro XXI; de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxonicorum XII, 33. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit; Procopius Vandalicorum I. §. V.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum num. 19.

2. *Non illud jus gentium de quo agimus*] Aliud fit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis: eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Etiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. I. Donatus ad illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronuntiandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.* §. VI.

Nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis: Σκιπίων οὐκ ἔφη δεῖν πράττειν ὃ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγκαλοῦσιν: *dixit Scipio, non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent.* & Romani ipsi legatos jam comperto Carthaginiensium facto dimiserunt; Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum à Constantio missum ad se retinebat Magnentius; Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. VII. §. VII.

1. *Sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur*] vide Fraxini Canæi epistolas paginis 75 & 279. §. VIII.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

2. *An jus asyli in domo*] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Parutam libro X, ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur; Vide eundem libro XI.

1. *Seneca*] de Beneficiis III, 15. §. X.

Τὸ κιχρᾶναι] τὸ ὀφείλειν χρέος pro eodem dixit Herodotus Clio.

2. *Platoni*] VIII de legibus.

Profanæ historiæ] Romani ob id bellum suscepere in Senonas, Appianus excerpto Legationum 4 & 10. In Illyrios & Ligures, Polybius excerpto Legationum 125 & 134. In Issios, Dion. exc. Legationum II. In Corinthios, Livius libro II. In Tarentinos, Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimonium libro III, c. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II. §. XI.

In sacris Literis] vide Chrysostomum ad Stagirium libro III.

CAPUT XIX.

De jure sepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium nasci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hostibus.*
IV. *An & insigniter facinorosis?*
V. *An & his qui se interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

I. 1. EX jure gentium quod ex voluntate ortum habet debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysostomus inter mores, sive ἔθη, quæ τοῖς ἐγγράφοις, id est *scripto juri* opponit, post legatorum jura commemorat *μὴ κωλύειν τοὺς νεκροὺς θάπτειν, non prohibere quo minus sepeliantur mortui:* Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Iosephus; & *φύσεως θεσμοὺς*, Isidorus Pelusiota: ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: *τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαιτούσης μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι: cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.* Idem alibi: *τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις* vocat *γῆν καὶ ταφὴν, terram ac sepulturam hominibus cunctis communia & ex æquo debita.* * Leges hominum, *νόμους βροτῶν* dixit Euripides Supplicibus. *κοινὸν νόμον* Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi fœdera Papinius, sortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur; naturæ dedecus facere, Leoni Imperatori: *τὴν ὁσίαν ὑβρίζειν, fas violare* Isidoro Pelusiotæ.

περὶ ἔθους. *Libro I. Contr. I.* *Epist. ult. edit. 491.* *Lib. XII.* *Lib. XIII.* *Tac. Ann. VI.* *Bello Gild.* *Nov. l. III.* *d. loco.*

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis ascribi passim videmus. Itaque in dicta Tragœdia Supplicibus * *νόμον δαιμόνων* Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti qui Polynicem humari vetuerat ita respondit:

Decreta quippe hæc nec supremus Iuppiter
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi jussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deûm
Concessa, sempiterna, mortalis satus
Violare posses. non enim nuper vigent
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.
Nonne ergo forti corde, seposito metu
Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathenaico.

3. Isocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adrasto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque ductores vidit*

vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato à divina potentia: quæ cum ille audiisset, sine mora legationem Thebas decernit. Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuissent: ejusdemque historiæ & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historiæ Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenaico: qui bellum hoc susceptum ait pro communi natura hominum.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero [a] & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem [b] Valerius Maximus, misericordiam & religionem [c] Quintilianus, misericordiam & humanitatem [d] Seneca, οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως *miserationem communis naturæ* Philo, sortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem [e] Vlpianus, [f] Modestinus memoriam humanæ conditionis, clementiam [g] Capitolinus, δίκην, sive justitiam Euripides & Lactantius, opus benignum Prudentius. Contra, Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat [h] Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis
In mores hominemque Creon.

[i] Spartianus talis ait esse sine humanitatis reverentia: [k] Livius sævitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat ἀεικέα ἔργα. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, [l] Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles [m] Papinio.

† *Cic. Orat. pro Quintio.*
[a] *Lact. l.* VI. *inst. c.* 11, & 22.
[b] *Val. Max. l.* V, *c.* 1.
[c] *Quint. lib.* XII, *c. ult. inst. orat.*
[d] *Sen. de benef. lib.* V, *c.* 20.
[e] *Vlp. l. At si quis §. interdum, D. de fun. act.*
[f] *Modestinus l. quidam in suo. De cond. inst.*
[g] *Capitol. in M. Anton. Philosoph.*
[h] *Opt. l.* VI.
[i] *Spart. vita Caracallæ.*
[k] *Lib.* VIII.
[l] *Lib.* VI.
[m] *Theb.* III.

II. 1. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit ut corpora humo tegerentur, sive condita prius ut apud Ægyptios, sive cremata ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

Gen. L. II.
Tac. Hist. V.

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inspargere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.

2. Aliis videntur hoc modo homines velut sponte solvisse debitum quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latinique passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle;

Reddenda terræ terra.

Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram redire

Eccles. XII. 7.

redire quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat; Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait:

Iam sinite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus cœlo redit,
Corpusque terra: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus II ex Xenophonte: *redditur terræ corpus, & ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit, terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatos ut matrem operire.

3. Sunt qui resurrectionis spem à primis humani generis parentibus hoc veluti monumento posteris consignatam putant. Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum Plinius testis est, libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt. Prudentius:

Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?

4. Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præstat, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora * ab incursu avium ferarumque dixit Quin-
Decl. VI. tilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: *à feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus:

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquêre feris.

Ier. XXII. Et Deus invisis sibi regibus minatur apud Prophetas, futurum ut asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur figuram*
Lib. VI. *& figmentum Dei feris ac volucribus in prædam jacere.* & Ambrosius, cu-
De Tob. jus hæc verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ.*

5. Sed etsi tali abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controversiis: ὅτι τὸ θάπτειν καλὸν, καὶ ὅτι τοῦτον ἡ φύσις ἐξεῦρε τοῖς σώμασιν, ἵνα μὴ διαλυόμενα μετὰ θάνατον γυμνὰ, καθάπερ αἰσχύνηται. τοῦτο τὸ φύσει καλὸν, τοῦτο φιλάνθρωπον. τοῦτο τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες ταύτην μετὰ θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν καθεστήσαντο. ἐπειδὰν καὶ οὐκ ἄλογον τὰ τῆς φύσεως ἀπόῤῥητα μετὰ τὴν τελευτὴν ἅπασι δείκνυσθαι, γῆ κρύπτειν τὸν ἄνθρωπον

ἄνθρωπον γενομένα ἄνωθεν, ἵνα τῷ καλύπτεσθαι μνήματι ἐλάνθανε τὸ σῶμα διαλυόμενον. *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffluant. placere id omnibus, sive Dei fuerint sive semidei, qui hunc functis vitas corporibus honorem indulserunt. Quia enim à ratione alienum est, naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conspectu tabescant.* quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ * τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, *ne Soli ostendatur id quod dedecori est humanæ naturæ.*

6. Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est personæ, quam * humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera: *De benef. libro V, c. 20. Quint. Decl. VI.*

Menelae, post tot dicta sapienter, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.

Rationem reddit Euripides Antigone:

Mors jurgiorum finis est mortalibus:
Num majus aliud quid potest letho dari?

Idem Supplicibus:

Fecere vobis si quid Argivi male,
Cecidere; in hostes ista vindicta est satis,

Et Virgilius: *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.*

Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius:

bellavimus: esto:
Sed cecidere odia, & tristes mors obruit iras.

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat. jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. 1. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt. Belli hoc jus κοινὸν ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus; belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio Chrysostomus servari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hostes: addit, κἂν εἰς ἐσχάτην ἔχθραν προέλθωσι: *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra: τίς πόλεμος ταύτης τῆς τιμῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐστέρησε, τίς ἔχθρα μνησικακήσασα πρὸς τὰ πλημμεληθέντα παραβῆναι τὸν θεσμὸν τοῦτον ἠνέσχετο; *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus? quæ inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is quem dixi Dio Chrysostomus oratione de lege: διὰ τοῦτον τοὺς ἀποθανόντας οὐδεὶς ἔτι κρίνει πολεμίους, οὐδὲ τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὕβριν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιδείκνυται; *propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. * Et passim exstant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium

Ælian. lib. XII. var. historiar. Dio l. libro XVII.

Gracchum, * Marcellum, Romanos quæsivit ad sepulturam. *Credas,* inquit Silius Italicus, *Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Pompejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios omnes sepeliam: bello victor etiam barbaros:* & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν * *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι; *Medos Athenienses à se sepultos aiunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas sit.*

Ambr. II. Off. c. 28.

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclesiæ etiam initiata conflari aut vendi licite existimaverint.

4. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi judicio damnata. *Hunc oro * defende furorem;* est apud Virgilium.

Lib. V.

hominemque cruentus
Exuit, & tenuem castis invidit arenam:

apud Claudianum. Diodorus Siculus: τὸ πολεμεῖν τῶν ὁμοφύλων τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες: *ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem naturæ fuerint.*

IV. 1. De insigniter tamen facinorosis video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. XXV, 4; Deut. XXI, 23; II Sam XXI, 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Iosephus tantam Iudæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt ante Solis occasum tollant & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum, qui adulterium cæde regis cumulaverat, à regis interfecti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odysseæ tertio. Sed & apud Romanos Vlpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non esse: imo & quibuslibet petentibus danda censuit Paulus Iurisconsultus. Et Diocletianus ac Maximianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno supplicio affectos * sepulturæ tradi non vetamus.*

Lib. I. de cad. punit. L. III. ib. L. II. C. de relig.

2. Legimus quidem in historiis exempla eorum * qui insepulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu relinqui: qui tamen mos an laudandus sit disputant non politici tantum sed & Theologi.

Rochus de consuetud. fol. 12. Abb. in c. ex parte de sepult. Sylvest. in verb. sepultura, quæst. 13.

3. Contra, laudatos videmus qui sepeliri jusserunt corpora eorum qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur:

vade

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Alexandrum quoque Iannæum regem, qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam puniit, fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam, Dei contemtorem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat. *Ios. Ant. XIII, c. 13. & Corion.*

V. 1. Vnum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Iosephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic [a] Milesiæ virgines à voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Romana quanquam improbante [b] Plinio. Sic & Cleomenis corpus qui se interfecerat Ptolemæus suspendi jussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles [c], ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, sepulturâ eorum corpora prohiberi. quod inter alia Demonassæ Cypri reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit à vivis metui, ut hoc pacto à peccato retrahantur. *† Lib. III, de bello Iud. c. 25. Hegesippus libro III, c. 17. [a] Gell. l. XV. cap. 10. Plutarch. de Mult. Virt. [b] Plin. libro XXXVI, c. 25. [c] Nic. V, 5. Orat. LXIV. Vide Stob. tit. 126, & Soph. Ajace.*

2. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille nobis est datus ex hac vita demigrandum. quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum, & Macrobium ad somnium Scipionis. Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, * damnaverat, ὡς οὐχ ὅσιον οὐδ' ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπῖπτον ἀδεῶς, ἀλλ' ὑποδιδράσκειν. *quippe nec pium censens nec virile cedere fortunæ, & imminentia adversa, quæ ferenda fortiter erant subterfugere.* Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Persarum ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam meo mori malo.* *Strabo XV. Lib. V.*

3. Ideo Hebræi mori vocabant ἀπολύεσθαι, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. II, 29; sed & in Græca versione, Gen. XV, 2; & Num. XX, in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν: *eum qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: *donec Deus ipse nos dimittat.*

4. * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγήν, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Iosephus suos edocet) existi-

existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Samponis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit, ne à Dei suisque hostibus illuderetur. nam hunc
1 Samuel. xxxi, 4. resipuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant recte facti
II Macc. xix, 37. testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana histo-
Lib. 1. de civit. Dei, c. 26. Epist. 61, ad Dulc. & l. 11, c. 23. contra secundam Gaud. Epist. ria exempla legimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video,
Diod. lib. xvi. quam Locri opponebant Phocensibus, ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥιπτεῖσθαι τοὺς ἱεροσύλους, *communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciantur*. Sic & Dion Prusænsis Rhodiaca τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους ait sepultura orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam: ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Thesei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive adversus conjecturæ incerta, sive adversus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter à nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

Annotata ad Caput xix.

§. I. 1. L*eges hominum*] φύσεως θεσμοὺς, naturæ leges. Eusebius Hist. VIII, 19.

2. Νόμον δαιμόνων] Sophocles Ajace. idem θεῶν νόμους dixit in Antigone.

3. *Thebanos reprehendit*] Pacto, non prælio, obtentum à Thebanis jus sepeliendi vult Plutarchus Theseo. At prælio, Pausanias Atticis.

4. *Lactantius*] Cujus & hoc est lib. VI, c. 12: *Ultimum illud & maximum pietatis officium est, peregrinorum & pauperum sepultura.*

Homerus dixerat ἀεικέα ἔργα] Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

§. II. 1. *Plinius*] Historiæ Naturalis VII, 54, ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquomodo conditus: humatus vero, humo contectus.*

2. *Ex terra ortum terræ deberi*] Iob x, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις

φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν, ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν. Proprium hominibus locum naturæ terram tribuit, nec vivis tantum sed & mortuis, ut eadem quæ primos suscepit natales suscipiat & ex hac vita exitum. Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile cujus non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit. de formicis Plinius libro XI, 30: *Sepeliuntur inter se viventium solæ, præter hominem.* At is ipse de Delphinis lib. IX, 8: *conspectique jam defunctum portantes ne laceraretur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum,
Exportant tectis & tristia funera ducunt,

Servius: *cum exsequiali scilicet pompa.*

4. *Ab incursu avium ferarumque*] Vide vaticinium de Ieroboami posteritate in pœnam peccatorum ejus I Regum XIV, 11. Et Tertullianum de resurrectione. de Ægistho Homerus Odyssea Γ.

Τῷ κε καὶ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Ἀλλ' ἄρα τόνγε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν.
Ergo nec leviter glebam injecere peremto,
Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.

De Ægistho loquitur, quem ut adulterum & regni invasorem Argivi insepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψάμαθον ἐκβεβλημένος
Ὄρνισι φορβὴ παραλίοις γενήσεται.
Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Vlysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem:

ἥτις τὸν αὐτάδελφον ἐν φοναῖς
πεπτῶτ' ἄθαπτον, μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.
Illa obsitum cruore germanum suum
Non insepultum sivit, alitibus feris
Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium I, de interfectis jussu Marii: ταφήν τε οὐδενὶ ἐξῆν ἐπενεγκεῖν εἰς οὐδένα τῶν ἀναιρεθέντων, ἀλλ' οἰωνοὶ καὶ κύνες ἄνδρας τοιούσδε διεσπάσαντο. *Nec cuiquam licebat quenquam interfectorum sepelire, sed viros tam egregios lacerabant aves & canes.* Ammianus Marcellinus principio libri XVII, de Iuliano: *Sollicitusque ne diræ volucres consumerent corpora peremtorum, sine discretione cunctos humari mandavit.*

5. Τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris esse τὰ ἀσχημονητικὰ τῶν ὠδίνων ἐπικαλύπτειν. *Obtegere puerperii pudorem.* Ita quam nihil natura simus apparet in ortu & interitu. Quod ut significarent Sapientes Hebræi vetuere, ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent aliusmodi fasciis involverentur aut modo nati aut mortui.

6. *Humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur*] Servius ad XI Æneidos: *Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur universis.*

1. *Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt*] Philo in Flac- §. III.

Flaccum: ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες, ὑπόσπονδα τὰ σώματα διδόντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς τελευταίας χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων. *Etiam qui in bello occubuerunt eos homines jubent ad sepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus est suopte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt sub pactis dantes corpora, ne careant eorum quæ mos imperat honore ultimo.*

2. *Et passim exstant exempla*] Iosephus in legibus θαπτέσθωσαν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι. *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos sepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thesei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III, c. XX, §. 45.

3. *Insepultum sepelire etiam jubebatur*] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

4. *Defende furorem*] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & post fata sævire cupientem.*

§. IV. 1. *Sepulturæ tradi non vetamus*] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

2. *Qui insepulti abjecti sunt*] Id ἀταφίᾳ ὑβρίζειν τὸν νεκρὸν dixit Iosephus in morte Iudæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

§. V. 1. *Plebs olim Romana*] Servius ad 12 Æneidos: *Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abjiceretur. Vnde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Poëtam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait Tarquinium Superbum cum cloacas facere populum coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.*

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim à corpore sepeliebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum lib. III, cap. 17.

2. *Damnaverunt*] Et Philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX: *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum quem natura decrevit.* Procopius Gotthicorum IV: βίαιος καταστροφὴ ἀχρεῖος καὶ ἀνοίας περιπετής, τὸ δὲ εἰς θάνατον θράσος, ἀνόητον τοῦτο δρασῆναι, εἰς πρόσχημα οὐκ εὐπρεπὲς τοῖσγε σώφροσιν εἶναι δοκεῖ. καίτοι καὶ τοῦτο ἐκλογίζεσθαι χρὴ, μή τι δόξητε εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν, &c. *Violentus vitæ exitus res inutilis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.*

Talem exitum hominum vitæ impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis ex Iobo discas III, 21.

4. *Nonnulli tamen Hebræorum*] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Iosepho, ubi de morte Phasaëlis & de deliberatione Herodis agitur. Iudæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακρεασόμεθα τὸ ἴδιον αἷμα καὶ σφάξαντες ἑαυτοὺς, ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγ-

μία γινέσθω. μέμψαιτ' ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων στοχαζομένους καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς. γενήσεται δὲ τοῦτο ἐὰν ὑπεξέλθωμεν ἀξιώτου βίου καταφρονήσαντες. *Miscebimus inter nos sanguinem morte sponte sumta. tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & Sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contemta vita minime vitali.*

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat Hieronymus adversus Iovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III, Tit. de Iuvenibus incipiens ᾠχόμεθ' ὦ Μίλητε. Narrant & Iudæi feminam in navi ad stuprum expetitam cum à marito quæsiisset an & mari mersa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chosroe addit Procopius Persicorum II. Laudat virgines quæ morte pudorem servarant, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Ionæ: *Vnde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. I, 4. & Concilium Aurelianense III: *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse*] Et tamen is ipse Augustinus lib. I de Civitate Dei c. 16: *Ac per hoc & quæ se occiderunt ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanis affectus eis nollet ignosci?* Capitulare autem Francicum libro VI, 70: *De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit consideratum est ut si quis compatiens velit eleemosynam dare tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen & Missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 443.

5. *In proditores*] At Nicetas libro III vitæ Alexii fratris Isaaci cum narrasset mortem Iohannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μετὰ δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖθεν ἀρθὲν, κυσὶ καὶ ὄρνισι βορὰ παρεβάλλετο. ὃ καὶ θηριῶδες μικροῦ καὶ ἀπάνθρωπον ἅπασιν ἐδόκει. *Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pene ferinum omnibus videbatur.*

CAPVT XX.

De pœnis.

I. *Pœnæ definitio & origo.*

II. *Spectare pœnam ad justitiam expletricem, & quomodo.*

III. *Pœnam certæ personæ naturaliter non deberi, sed exigi pœnam licite quo ad jus naturæ ab eo qui paria non deliquerit.*

IV. *Pœ-*

IV. *Pœnam utilitatis alicujus causa exigendam inter homines aliter quam apud Deum, & quare.*
V. *Quo sensu ultio naturaliter sit illicita.*
VI. *Vtilitas pœnæ triplex.*
VII. *Pœna ad utilitatem ejus qui deliquit: eamque à quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen:*
VIII. *Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est; ubi de ultione licita jure Gentium:*
IX. *Item ad utilitatem quorumlibet.*
X. *Quid lex Euangelica circa hanc materiam constituerit.*
XI. *Solvitur argumentum sumtum à Dei misericordia in Euangelio patefacta:*
XII. *Et à præcisione pœnitentiæ.*
XIII. *Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarun.*
XIV. *Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere, etiam ubi jure Gentium id licet:*
XV. *Aut sponte ad accusationem prosilire.*
XVI. *Aut judicia capitalia affectare.*
XVII. *Leges humanæ quæ interfectionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem solam, distinctione explicatur.*
XVIII. *Actus internos non esse punibiles inter homines:*
XIX. *Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare.*
XX. *Nec actus quibus societas humana nec directe nec indirecte læditur: cujus rei causa redditur.*
XXI. *Rejicitur sententia statuens ignoscere nunquam licere.*
XXII. *Ostenditur id licere ante legem pœnalem:*
XXIII. *Non tamen semper:*
XXIV. *Etiam post legem pœnalem.*
XXV. *Quæ ad id faciendum probabiles causæ intrinsecæ.*
XXVI. *Quæ extrinsecæ.*
XXVII. *Refellitur sententia statuens nullam esse justam causam dispensandi, nisi quæ per modum exceptionis tacitæ insit legi.*
XXVIII. *Pœnæ taxatio ex merito:*
XXIX. *Spectari hic causas impellentes, quæ inter se comparantur:*
XXX. *Item causas quæ à peccando abstrahere debuerant, ubi de gradibus præceptorum Decalogi quæ proximum tangunt, & alia quædam:*
XXXI. *Item aptitudinem peccantis ad utrumque, quæ varie spectatur.*
XXXII *Meritum pœnæ extendi posse ad majus nocumentum quam quod peccans intulit: & quare.*
XXXIII. *Rejicitur sententia de proportione harmonica in pœnis.*
XXXIV. *Minui pœnam ex caritate nisi major caritas obstet.*
XXXV. *Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet: item consuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet aut ab ea retrahat.*
XXXVI. *Clementiæ usus ad pœnas minuendas.*
XXXVII. *Ad superiores locos referuntur quæ Hebræi & Romani in pœnis spectari volunt.*
XXXVIII. *De bello ad pœnam.*
XXXIX. *An justum sit bellum ob delicta inchoata, distinctione explicatur.*
XL. *An reges & populi bellum recte inferant ob ea quæ contra jus naturæ fiunt, non tamen adversus ipsos ipsorumve subditos, explicatur; rejecta sententia statuente naturaliter ad pœnam exigendam requiri jurisdictionem.*
XLI. *Discernendum jus naturæ à moribus civilibus late receptis:*
XLII. *Et à jure divino voluntario non omnibus cognito.*
XLIII. *In jure naturæ discernenda manifesta à non manifestis.*
XLIV. *An ob delicta in Deum bellum suscipi possit.*
XLV. *Notitiæ de Deo maxime communes quæ, & quomodo primis Decalogi præceptis indicentur.*
XLVI. *Qui has primi violant puniri posse.*
XLVII. *Non item alios, quod ostenditur*

ditur argumento legis Hebrææ.

XLVIII. *Bella juste non inferri iis qui Christianam religionem amplecti nolunt:*

XLIX. *Iuste inferri iis qui Christianos ob solam religionem crudeliter tractant:*

L. *Non etiam his qui circa legis divinæ interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus & exemplis illustratur.*

LI. *At illis juste qui in Deos quos putant impii sunt.*

I. 1. SVpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem pœna generali significatu *Malum passionis quod infligitur ob malum actionis.* Nam quanquã pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantũ qua molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda: Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ exstant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusionem eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero quæ natura ipsa dictat licita esse & non iniqua est & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamantheum jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exsilio: τῷ Θεῷ ἕπεται δίκη τῶν ἀπολιπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρὸς, ᾗ χρώμεθα πάντες ἄνθρωποι φύσει πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὥσπερ πολίτας. *Iustitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura u itur adversus omnes homines ut cives.* * Plato dixit, ἐκεῖνο οὐδεὶς οὔτε θεῶν οὔτ' ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς οὐ τῷ γε ἀδικοῦντι δοτέον δίκην, *nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam pœnam.* Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν παρὰ τῶν προηδικηκότων, *pœnæ exactionem ab iis qui priores læsere*, & Hierocles ἰατρικὴν πονηρίας *malitiæ medicatricem.* * Lactantii dictum est: *Non exiguo falluntur errore, qui censuram sive humanam sive divinam acerbitatis & malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.* De ira Dei, c. 17.

3. Quod vero diximus pœnæ quæ proprie ita nominatur omnino hoc inesse ut delicto reddatur, notatum & Augustino est, qui dixit: *omnis pœna, si justa est, peccati pœna est:* quod ad pœnas etiam quæ à Deo irrogantur pertinet, quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem scriptor loquitur, *latet culpa ubi non latet pœna.*

II. 1. Sed an ad assignatricem an vero ad expletricem justitiam pœna pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia pœna quasi à toto parti datur, ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt.

Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id

per

per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per se spectetur. Nam primo ac per se spectatur * æqualitas inter culpam
1 Sat. III. & pœnam: de qua Horatius: *Cur non*

Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Vt quæque est ita suppliciis delicta coërcet?

Et alibi: *Adsit*

Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.

c. v. Eodem spectat lex divina Deuteron. xxv. & Novella Leonis.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum à nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem nec in tali æqualitate nec in processu à toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus stricte dictum in se non contineat sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est ἄκυρον; Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur.

3. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac
L. Imperatores D. de jure fisci. l. ult. C. ad l. Iul. Maj. in re est aliquid * quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia quæ venditionis sunt naturalia, ita qui deliquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores cuidam ajunt, * *ipse te huic pœnæ subdidisti*, & qui sceleratum capiunt consilium suo merito jam tum puniri, id est sua voluntate pœnæ meritum contraxisse di-
Ann. XII. cuntur: & Tacito mulier quæ se servo conjunxisset in servitutem sui consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum.

4. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: γέγονε τρόπον τινὰ δόσις καὶ λῆψις ὅ ἐστι τὸ συναλλάσσειν. λαβὼν γὰρ χρήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας δέδωκεν ἀντ' ἐκείνων εὐθύνας. *Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas.* Idem posterius: Συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν οὐ μόνον ἃ ἑκόντες συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα. *Contractus à veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant, sed & quæ legibus sunt vetita.*

III. 1. Sed hujus juris subjectum id est cui jus debetur, per naturam ipsam determinatum non est. dictat enim ratio maleficum posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura con-

convenientissimum esse ut id fiat ab eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse * in censum bestiarum quæ homini subjacent, quod à Theologis quibusdam est proditum. *Th. 2. 2. quæ 64. art. 1. & ibi Cajet.* Democritus: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρείσσονι, natura evenit ut melior sequiori imperet.* Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ à natura sunt quam quæ ab arte. *VII. Pol. XIV.*

2. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: *Qui vestrum sine peccato est* (tali scilicet) *primum lapidem mittat*, Ioh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Iudæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II, 22. Idem ergo quod Christus dixerat dixit & Apostolus: *Quapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet: *non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat.* Et alibi: *faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos, * nunquid & ipsi aliquid tale commisimus?* Ambrosius Apologia Davidis: *unusquisque de alio judicaturus de se ipso primum judicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipse graviora commiserit.*

IV. 1. Altera quæstio est de fine pœnis proposito. nam quæ diximus hactenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos. neque id verum est: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari solent. Celebris est Platonis dictum, οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίνεται οὐδεμία: *De leg. L. IX.* & alibi, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι δίδοται δίκη, (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δὲ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνου. *2. XI.* Quod ita vertit Seneca: *Nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur, revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur.* *1. de Clem. c. 6.* Idem alibi: *Ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet, nec unquam ad præteritum sed ad futurum pœna referetur: non enim irascitur, sed cavet.* Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτοὺς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον. *ut maxime illos injuste egisse pronuntiem, non & interficiendos censebo nisi id expediat.*

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut noceri ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti *Gorgias* possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiam si finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidem explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה. Vt sensus sit, *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum.* Id est etiam tum cum impium punit non alio fine hoc facit quam ut puniat. Quanquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est jure summæ *Moses Maimonides in directore dubitantium lib. III c. 13. & Rab. Immanuel ad Prov.*

Prov. XVI. 4. Deuteron. XXVIII. 63. Esai. I. 24. Prov. I, 26.

libertatis & perfectionis nihil extra se quærens aut respiciens: sicut Deus dicitur αὐτοφυὴς, quia non est natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero & extremum judicium post quod nulla exspectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam inconspicuæ ut obduratio, verum esse quod contra Platonem dicimus evincunt.

Th. 2, 2. q. 108. Suo. in verbo vindicta. Lib. II de Ira, cap. XXXII.

3. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscentis animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exsilio, aut multa, non hoc βούλεσθαι ἁπλῶς, *simpliciter velle*, sed *boni alicujus causa* ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ: Et * Seneca ad vindictam veniendum *non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile*. Etiam Aristoteles septimi de republica capite XIII ait quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem, & posterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

V. 1. Quod ergo à mimo dictum est:

Læso doloris remedium inimici dolor:

& à Cicerone dolorem pœna mitigari. Plutarcho ex Simonide, Γλυκὺ καὶ οὐ σκληρὸν ὥσπερ ἀλγοῦντι θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν προσφέρειν, congruit quidem ei naturæ * quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis ita in homine ζέσις περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ut recte definit Eustratius, * *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus adeo per se caret ratione ut sæpe feratur in ea quæ non læserunt, ut in fœtus feræ quæ læsit; * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus; ac proinde nec juri naturæ, quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis, multisque aliis rebus ejusmodi.

Lib. II de Ira, c. 32.

2. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo doctores * sed & Philosophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum Vltio, & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit tantum excusatius peccat.* Imo si Maximo Tyrio credimus, ὁ τιμωρῶν τοῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος, *iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit.* Musonius, *id*, ait, *cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, feræ est, non hominis.* Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι τοῦ προαδικεῖν νόμῳ δικαιότερον ὁρᾶσθαι, φύσει γινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀσθενείας: *ultionem legis arbitrio justiorem censeri illata injuria: at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.*

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore qua dolor est satiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis usu, eo ad vindictam est pronior. Iuvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
** Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ sæva inter vincla cicutæ
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta
** Nemo magis gaudet quam fœmina.*

Eodem sensu Lactantius: *imperiti & insipientes siquando accipiunt injuriam cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis qui sibi nocent vicem retribuere conantur.* Lib. vi.

4. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

VI. 1. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem Gorgia, & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro v, cap. XIV. nam partitiones istæ ex fine desumtæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset, emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus * τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, κακοῦ ἀνταπόδοσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην: *mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur.* Aristoteles, qui omissa pœnâ exemplari hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τοῦ ποιοῦντος ἕνεκα ἵνα ἀποπληρωθῇ, *exigentis causa ut ei satisfiat:* Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἐπισχέσεις ἀδικημάτων καὶ μάλιστα τὸ παρηγοροῦν τοὺς πεπονθότας ἔνεστιν αὐταῖς. *Quæ facinus statim subsequuntur pœnæ non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur.* Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad δικαιοσύνην συναλλακτικὴν, *justitiam quam ipse commutatricem vocat.* Rhet. I. cap. 10.

2. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat, non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ philosophis modo νουθεσία, modo κόλασις, modo παραίνεσις dicitur; Paulo Jurisconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, σωφρονιστὸς λόγος Platoni, Plutarcho ἰατρεία ψυχῆς *animi medicatrix*, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis quam primum fieri potest adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit quam si * dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim anim-*

Ann. III. *animadversione plectatur.* Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor æger & flagrans animus haud levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus ardescit.*

Th. 2.2. q. 33. 3. 2. Punitionem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licitam qui judicio valeat, & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur, ex ea quæ verbis fit castigatione apparet.

Plaut. Trinum.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus, verum in ætate utile.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi tum Codice Iustinianeo titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκόλασά τινα, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ. *Si quem ut prodessem verberavi, pœnam debere me profiteor qualem parentes filiis & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsius bono urunt ac secant.* Lactantius libro VI: *Iubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est,* C. 19. *ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.*

3. Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur Marc. XIV. 21. ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male, si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum ut pereant interesse pereuntium. De Ira c. 5. Iamblichus: καθάπερ τῷ ὑπόπυῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν. *Quomodo suppurato melius est uri quam sic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὑτῷ τε βλαβερώτατον, *cæteris noxium quidem, at sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi noceant; deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: καὶ τρίτον ἐστὶ καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι διεφθαρμένοις, οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν. *Tertio & ipsis expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perduci nequeant.*

1 Ioh. V. 16. 4. Sunt qui hos ipsos esse putant quos Iohannes Apostolus ait * ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, dictat caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem fine animadversio non nisi raro admodum locum habere possit.

VIII. 1.* Vtilitas ejus cujus intererat non peccatum esse in eo sita est, ne posthac tale quid patiatur aut ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas auctoritasve ejus in quem est peccatum tuenda est, ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit, idem de libertate

tate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum legimus: *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest: primum si tollatur qui deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur, postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est, punitione non quavis sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet obtinetur.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio etiam privata, si jus nudum naturæ, id est abductum à legibus divinis humanisque, & ab his quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim ac contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis ac nostris, qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Iustinus: *Adversus latronem si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνης νόμον vocat in vita Arati Plutarchus. De inventi II. Libro XXXVIII.

3. * Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos insontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret: Et post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι, *merito eos ulti sumus, jure apud omnes ut hostilia patrantem ulcisci liceat.* Demosthenes oratione adversus Aristocratem communem ait esse legem inter homines, ut eum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Iugurtha apud Sallustium cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum addit, Populum Romanum *neque pro bono neque pro recto facturum si ab jure gentium se prohibuerit:* id est ab ultione. Aristides orator & à Poëtis, & à Legum auctoribus, & à proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probari ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας, *ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt.* Maccabæos laudat * Ambrosius quod etiam Sabbato * ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Iudæos incensam à Christianis basilicam graviter querentes disputans sic ait: *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem quantas basilicas Iudæi tempore imperii Iuliani incenderint:* ubi * jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum Civilis: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposco.* Orat. pro quatuor. De off. l. I, c. 40. Ep. 29. Hist. IV.

4. Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat

 Vlcisci,

Vlciſci, quam nunc conceſſum eſt legibus æquis,
Hanc ob rem eſt homines pertæſum vi colere ævum.

Demoſthenes in Cononem: προεώραται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστου τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος ὁρμῇ, μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι: *placuit de omnibus his injuriis* * *ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujuſque impetu atque arbitrio.* Quintilianus: *injuriæ compenſatio non ſolum juri inimica, ſed paci: eſt enim lex, forum, judex, niſi quem jure vindicari pudet.* Imperatores Honorius & Theodoſius: *idcirco judiciorum vigor juriſque publici tutela in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi ipſi permittere valeat ultionem.* Rex Theodoricus: *hinc eſt quod legum reperta eſt ſacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu.*

L. Nulli. c. de Iudæis.

Caſſiod. Ep. 10. lib. IV.

5. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi judicia ſunt nulla, ut in mari. Quo forte referri poteſt quod Cajus Cæſar privatus adhuc piratas à quibus captus fuerat claſſe tumultuaria perſecutus eſt, ipſorumque naves partim fugavit partim merſit, & cum proconſul negligeret animadvertere in captos piratas, ipſe eos in mare reverſus cruci ſuffixit. Idem locum habebit in locis deſertis, aut ubi Nomadum more vivitur. * Sic apud Vmbricos narrat Nicolaus Damaſcenus ſibi quemque fuiſſe ultorem: quod & apud Moſchos hodie impune fit poſt tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo ſingularium certaminum quæ ante Chriſtianiſmum * Germanicis nationibus uſitata, alicubi necdum ſatis deſueta ſunt. ideo apud Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conſpicerent, quod injurias juſtitia finiret, quod ſolita armis diſcerni jure terminarentur.

Vell. Pat. l. II. & Plut. in Caſ.

Apud Stob. de legibus.

Lib. II.

6. Lex Hebræa propinquo occiſi permittit ut extra aſyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi talionem pro mortuo manu exigi poſſe; pro ſe, ut puta in vulnere, non niſi per judicem, quia ſcilicet difficilior eſt moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetuſtiſſimos Græcos fuiſſe apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum ſunt Odyſſeæ ο. Sed maxime frequentia ſunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. hinc *juſta bella definiri ſolent*, Auguſtino teſte, *quæ ulciſcuntur injurias*: Et Plato bellicum certamen probat, μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην, *donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.*

Sen. I. de Clem. 203.

L. II, q. 10. ſuper Ioh.

L. de Rep. XII.

IX. 1. Vtilitas indiſtincte quorumlibet, qui finis erat tertius, eaſdem habet partes quas illa quæ ad læſum pertinet. Nam aut hoc agitur ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, ſive conſtringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut * ne alii impunitate illecti aliis quibusvis moleſti ſint, quod ex ſuppliciis conſpicuis obtinetur, quæ Græci παραδείγματα, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur ut unius pœna metus ſit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri poſſint, ut leges loquuntur, ἵνα ἄλλοι πρόνοιαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται, ut Demoſthenes.

L. Quoniam C. ad L. Faviam, l. 1. C. ad L. Iul. rep.

2. Hujus quoque juris poteſtas naturaliter penes unumquemque eſt. Sic * Plutarchus virum bonum ait à natura magiſtratum deſignari,

Præc. pol.

ri, & quidem perpetuum : nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Tullius; & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat : & Euripides Iphigenia in Aulide :

Mente qui prudente pollet is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus : ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur : κατὰ δὲ ζώων φόνου καὶ μὴ φόνου ὧδε ἔχει. τὰ ἀδικέοντα καὶ θέλοντα ἀδικεῖν ἀθῷος ὁ κτείνων, καὶ πρὸς εὐεστὼ τοῦτ' ἔρδειν μᾶλλον ἢ μή. *De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet : quæ injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit purus est , adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius.* Et mox : κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα παρὰ δίκην πάντα περὶ παντός. *ea quæ injuste nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium , antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus : ὅκως περὶ κινάδων τε καὶ ἑρπετέων γεγράφαται τῶν πολεμίων, οὕτω καὶ κατ' ἀνθρώπων δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι σκοπεῖν. *Quæ vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scripsimus , eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero subjungit : κλέπτην καὶ λῃστὴν πάντα κτείνων τις ἀθῷος ἂν εἴη καὶ αὐτοχειρίᾳ καὶ κελεύων καὶ ψήφῳ. *Furem & latronem qui quocumque modo occiderit , sive manu , sive jussu, sive suffragio , innocens est.* ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca , cum ait : *cum cervices noxio præcidi imperabo , eo vultu animoque ero * quo serpentes & animalia venenata percutio.* Et alibi : *ne viperas quidem & natrices , & si qua morsu aut ictu nocent affligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus , aut efficere ne nobis aliisque periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet.* Lib. II de Ira.

4. Sed cum & facti inquisitio sæpe magnam diligentiam, & pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret , ne dum quisque de se nimium præsumeret aliis non cedentibus rixæ orirentur , eo placuit hominum justis communitatibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent , aut fore sperarent. Idem Democritus : οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο. φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπεργάζεται. *Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere , nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.*

5. Sed sicut in ultione factum modo diximus , ita & in hac ad exemplum punitione manent vestigia ac reliquiæ prisci juris , in iis locis atque inter eas personas quæ certis judiciis non subsunt : ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Deuter. Hebræus à Deo & Dei lege deficiens , aut ducem se ad falsos cultus XIII, 9. præbens , * illico à quovis homine poterat interfici. * Iudicium zeli Num. XXV. id vocant Hebræi , quod à Phinea primo exercitum ajunt , & inde abiisse in morem. Sic Iudæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii Iudæi à popularibus suis occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Macc IV.

Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi exstant & * apud Philonem, & apud Iosephum.

Actor. VII, 57. Actorum XXIII, 13.

6. Tum vero apud multos populos & dominis in servos & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. 1. Nunc illud videndum est, num lex Euangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima, & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Euangelicis repugnet ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia quam pharmaca sensui ingrata.

2. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Euangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. XIX, 17. sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit. Exod. XXIII, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Euangelium patet à nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diserte imperatur Matthæi V, 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu sed adito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculum pro oculo*: & mox: *Ego vero dico vobis*. Quanquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia veterem permissionem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: οὐκ ἄδικος τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας, *non quod iniqua sit justa ultio, sed quod ei præstet patientia*, ut est in constitutionibus Clementis lib. VII, cap. XXIII.

3. Qua de re sic loquitur * Tertullianus: *Novam planè patientiam docet Christus, etiam vicem injuriæ prohibens permissam à Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc Christus adjecerit ut supplementa consentanea disciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc statim renuntiandum est, an disciplinæ patientia prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit, ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictæ exspectatricem.*

tricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente censuerit non ad secundam injuriam talionis permittendam quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coërcendam quam prohibuerat opposita talione, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ injuriæ à prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis quam repromissione ultionis. Vtrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet ultionem à Deo exspectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.

4. *Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam Prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injuriæ prohibens & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit non adversario sed adjutore præcepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ atque perfectæ consideramus, non consistet si non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præstat. Alioqui si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat si ipse non præstat, aut si mihi non permittebat ipse præstaret, quoniam & disciplinæ interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum passim emissa libertate dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate.*

5. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebræis quidem permissam, tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de tali postulatione quæ ex odio venit non est dubitandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebræos sapientia excellebant, nec legis verba tantum sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Iudæi Alexandrini in Flacci Iudæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθροῦ, δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν; *non delectamur, o domine, ultione de inimico: nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et huc pertinet quod Christus à nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matth. VI, 14, 15. id est, ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus est, legumque videtur Vindictam præstare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *Iustitiæ primum munus est ne cui noceat nisi lacessitus injuria*, ait simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Euangelii auctoritate. Lib. VI. cap. 18. De Off. 28.

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum re-

ſpicit ſed quatenus in futurum cavet? Sane & hanc condonari vult Chriſtus, primum * ſi qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœnitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remiſſione agitur, id eſt quæ etiam in jus veteris amicitiæ reſtituat eum qui peccavit; unde ſequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamſi abſint talis pœnitentiæ ſigna, damnum haut nimium grave inſuper habendum Chriſtus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum *εἴ τι δεῖ ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, etiamſi quid gravius patiendum nobis immineat*, qui ſenſus & apud Maximum Tyrium exſtat. ὕβρεως δίκην, id eſt actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Chriſtus alapæ nomine indicat) negabat Muſonius aut ſe inſtituturum aut cuiquam ut inſtitueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia.

Eph. IV, 32. Col. 3, 13.

7. Quod ſi diſſimulatio magnum ſecum periculum ferat, ea cautione contenti eſſe debemus quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in uſu erat talio, ut Ioſephus & alii Hebræorum doctores notant, ſed ſolebat qui læſus erat ultra impendia à ſe facta, de quibus ſeorſim lex exſtat Exod. XXI, 19; (* hæc enim eſt ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam mulctam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Ioſephus domini noſtri Ieſu educator, cum uxorem ſuam adulterii compertam crederet, * divortio ſe liberare maluit quam committere ut traduceretur: atque id feciſſe dicitur quia juſtus erat, id eſt vir probus ac facilis: ad quem locum Ambroſius ait, non tantum ab ultionis atrocitate, ſed etiam * ab accuſationis ſeveritate alienam eſſe juſti perſonam; ſicut & ante Lactantius dixerat, *neque accuſare quemquam crimine capitali juſto licebit.* * Iuſtinus de Chriſtianorum accuſatoribus agens, *Nolumus*, ait, *eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis ſua pravitas & rerum bonarum ignorantia.*

Lib. XX, c. 1.

Lib. VI, c. 10.

8. Reſtant pœnæ quæ non privato ſed publico bono conſulunt: partim tollendo aut coërcendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios ſeveritate exempli, quas non ſublatas à Chriſto certiſſimo argumento alibi probavimus, quod cum ſua daret præcepta ſimul teſtabatur ſe nihil legis tollere. Lex autem Moſis, quæ in his rebus quamdiu ſtabat reſpublica ſtare debebat, magiſtratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crimina punirent: Exod. XXI, 14; Num. XXXIII, 14, 37; Deut. XXIX, 13. Quod ſi Chriſti præcepta conſiſtere potuerunt cum lege Moſis * quatenus ſupplicia etiam capitalia irrogabat, * poſſunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus conſiſtere.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam ſententiam tueantur adferunt ſummam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magiſtratibus ut Dei vicariis ſequenda ſit: quod aliquatenus verum eſſe non negamus, ſed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens miſericordia in novo fœdere patefacta præcipue ſpectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Moſis commiſſa ante acceptam Euangelii notitiam, Actor. XVII, 36; Rom. II, 25; Actor. XIII, 38; Hebr. IX, 15. Nam quæ poſtea committuntur,

tur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent * judicii multo severioris quam illud fuit quod per Mosem est institutum, Hebr. II, 23; IV, X, 29; Matth. V, 21, 22, 28. neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit, I Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari * nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit, I Cor. XI, 3; gravi quodam mœrore, II Cor. II, 27.

2. Vrgent iidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam. quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, * sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, *Synes.* atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire, aut velle *Ep. 44.* etiam ut sic per magistratum puniatur.

XII. I. Rursum alii hoc accusant, quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei à piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; * qualem pœnitentiam, etiamsi opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam resipiscentiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest repræsentabimus mortem:* ut & illud ejusdem: *quo uno modo possunt* *L. I de Ira, c. 16. c. 15.* *desinant mali esse*; quod Eusebius philosophus dixerat: ἐπειδὰν οὐχ οἷόν τε ἄλλως καὶ τούτῳ γε οὖν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ συνέχεσθαι δεσμοῦ τῆς κακίας ποιήσωνται φυγήν.

2. Hæc ergo, supra ea quæ operis initio diximus, responsa sunto illis qui supplicia aut omnia aut capitalia sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, contra quam nos Apostolus docet qui cum regio officio usum gladii inclusisset ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Christiani fiant, & qua reges sunt innocentibus sint præsidio: quod quæ etiam post Euangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot cruces & supplicia sontium satis tuta sit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus: *Lib. I.* etiam ad Caucasum gentes quasdam ait Strabo: μηδένα ἀποκτείνειν τῶν *Lib. XI.* ἐξαμαρτανόντων τὰ μέγιστα: *nemini mortem irrogasse quamvis pessima merito.* Neque spernendum illud Quintiliani: *Nemo dubitabit: quin si nocentes* *Lib. XII. I.* *mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis è republica sit quam puniri.* Notat Balsamo leges Romanas

manas quæ mortis pœnam irrogabant * à posterioribus imperatoribus Christianis mutatas plerasque * in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætervisum à Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultra corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessum est, aut non id peccatum est cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendæ pœnæ studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno fine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit.

De Cl. l. 1. c. 21. 2. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores cæteri vivant.* Nam hic si per cæteros intelligas non minus qui læsi jam sunt quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit aut repressis. Nam & vincula & quæcunque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut sciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

L. 1. de Ira, c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta sunt hactenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato, sive sui sive publici boni causa * pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruuntur mandatis à publica potestate ad persequendos piratas si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi ausu suopte, sed ut publice jussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut ad accusationes criminum non admittantur quibus id libet, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinæ Synodi canon: *Delator si quis exstiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur, minime consultum esse homini vere Christiano, ac ne ipsum quidem decere, * ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac profi-
Mat. VII. 1. teatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare,

dicare, quia quale judicium in alios ferimus tale nobis in paribus causis à Deo sit exspectandum, omnino huc etiam pertinet.

XVII. 1. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, interfectoribus jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruviæ & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit.

Covar. 4. decr. 12, c. 7. n. 8. Fort. tractatu de ult. fine legum illat. 11. Vasq. l. IV. Cont. ill. c. 8.

2. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere ita ut jam privatus non sit.

Hujus generis est lex illa in Codice Iustinianeo, sub rubrica, quando liceat unicuique sine judice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: *melius enim est occurrere in tempore quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: *cuncti*, inquiens, *adversus latrones publicos desertoresque militiæ jus sibi sciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet Tertulliani: * *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.*

3. Atque in hoc differt jus occidendi exsules, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia; hic generale edictum, * accedente facti evidentia, vim latæ sententiæ obtinet.

XVIII. 1. Nunc illud videamus, sint ne omnes actus vitiosi tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dictant leges Romanæ: *Cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obstat quo minus actus interni, * quatenus in externos influunt, in æstimationem veniant non sui proprie sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ob omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca, * inter Iudæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit Seneca, *cuicumque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.* Sopater vero, ἕως ἄν τις ὡς ἀναμαρ-

De ira lib. II, c. 31.

τήτους

ὅπτως κολάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κατὰ φύσιν ἐπανορθώσεως. *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis.* quod * Diodorus Siculus vocat συνδικεῖν τὴν κοινὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, *injurium esse adversus communem hominum imbecillitatem:* alibi, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι, *oblivisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi.* Is quem dixi Sopater dissimulanda ait τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, *culpas minores & quasi quotidianas.*

Lib. XI.

Lib. XVII.

2. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν: *oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. 1. Tertio, punienda non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt pœnæ emendatoriæ, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat etiamsi forte id aliorum non intersit. Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

L. III. de ben. c. 6.

2. Tractat hanc quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est*, id est, honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: *non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat citra judicium solvit.* Mox: *non est gloriosa res gratum esse, * nisi tutum est ingratum fuisse.* Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * *Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.*

Idem eod. lib. c. 7.

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit.* Hic fraus latet in illa voce *debitæ*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse

esse

esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. 1. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eam exigi: quia hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna instituta est, cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad judicium necesse non fuit.* Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non sit. *Ad Q. fr. I, 21.*

2. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respiciens Hebræus sapiens dixit: δεῖ τὸ δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον: *justum decet clementia.* Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum, non quidem justitiæ sed caritati repugnet, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obstet. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα τῆς δίκης ἐπανορθωτικὸν ἐκφεύγει παντελῶς τὸ τῶν χαρίτων γένος. τὸ δ' ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείμενον οὐκ ἀναίνεται τὸ πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῶν χαρίτων πρόσωπον. *Iustitiæ pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit, omnino respuit omne gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur, non recusat suavem & blandam gratiarum faciem.* cujus sensus partem priorem sic expressit Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratiæ:* posteriorem sic Dion Prusæensis oratione ad Alexandrinos: χρηστοῦ ἡγεμόνος, συγγνώμη: *boni præsidis est, ignoscere.* Favorino: ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτό ἐστιν ὕφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι: *ea quæ dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.* *XII. 19.* *Ad Q. fr. I, 2.*

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere, aut ut pœna omnino sit exigenda, * ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca, clementiam liberum habere arbitrium. Parcit tunc, inquiunt Stoici, sapiens, non ignoscit. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicarum disputationum * circa voces consumitur, quod Philosopho apprime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium: *vitiosum est controversiam intendere propter nominum mutationem*: quod Aristoteles dixerat, φυλακτέον τὸ πρὸς τοὔνομα διαλέγεσθαι. *Lib. II.* *Top. I. 24.*

XXIV. 1. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus

mus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut à voluntate humana pendeat, non in origine tantum sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabili de causa, peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis.

2. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare, manente de cætero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum poneret non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam.* * *imperatori*, inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere:* causam explicat, *quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo potest: servare nemo præter me.*

De Clem. l. 1, 5, 5.

3. Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa subsit probabilis. quæ autem sint causæ probabiles quanquem non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem à pœna legis solent esse aut intrinsecæ aut extrinsecæ. Intrinseca, cum si non injusta dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca, ex merito aliquo aut alia re commendante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem particulariter cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, * tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem, committuntur: ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem federe multa talia hostiis quibusdam expiari voluit: Levit. IV & V; at in novo federe verbis & exemplis testatus est se ad talia resipiscentibus condonanda esse facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15; V, 2. 1 Timoth. 1, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis, Pater, quia nesciunt quid faciant*, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Iohannes Chrysostomus.

Lib. 1, c. 46. XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari. Non distinxit enim inter ἐπιείκειαν quæ legem interpretatur & inter relaxationem. Vnde & alibi Thomam & Sotum reprehendit, quod dicant legem obligare etiamsi causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio,

Lib. 1, c. 26. & c. 46.

tio,

tio, quæ ſæpe libere & dari & omitti poteſt, referenda ſit ad ἐπιείκειαν proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex juſtitia rectrice debetur eo referri poteſt. Aliud enim eſt legem aut probabili aut etiam urgente cauſa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuiſſe comprehenſum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

XXVIII. Ex ſupra dictis apparet in pœnis duo ſpectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, eſt meritum; cujus ergo, eſt utilitas ex pœna. * Puniendus nemo eſt ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus; & Ciceronis illud, *Eſt pœnæ modus ſicut rerum reliquarum, & quædam mediocritas.* Ideo pœnam æſtimationis nomine appellat Papinianus. Et Ariſtides Leuctrica ſecunda humanæ naturæ conveniens eſſe ait, ut in quoque crimine ſit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demoſthenes vero, in epiſtola pro Lycurgi liberis, æqualitatem in pœna non ita nude ſpectandam ait, ut in ponderibus & menſuris, ſed expenſo propoſito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

Epiſt. XV ad Brut.
L. Sanctio. D. de pœn. damn.

XXIX. 1. In merito examinanda veniunt * cauſa quæ impulit, cauſa quæ retrahere debuit, & perſonæ idoneitas ad utrumque. Vix quiſquam gratis malus eſt, aut ſi quem malitia propter ſeipſam delectat, is ultra modum humanum proceſſit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν: *Appetitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum comprehendo, qui maxime eſt naturalis, ideoque inter appetitus honeſtiſſimus. unde quæ mortis, carceris, doloris, aut ſummæ egeſtatis vitandæ cauſa injuſte fiunt, maxime excuſabilia videri ſolent.

Iac. I. 15.

2. Et huc illud Demoſthenis pertinet: *Æquum eſt, his qui cum divites ſint mali ſunt magis iraſci, quam his quos egeſtas impellit: nam apud humanitate utentes judices neceſſitas aliquid adfert veniæ, cum ſi qui in rerum affluentia injuſti ſunt nihil habeant prætexti probabilis.* Sic Acarnanas excuſat Polybius quod impendentis periculi reſpectu federis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleſſent. Ariſtoteles: ἑκουσίῳ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας. ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν. ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, μᾶλλόν τε ἑκούσιον. *Magis voluntaria eſt incontinentia quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem. * Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit naturæ exitium adferens: Voluptas nihil tale, * ideo plus habet voluntarii.* In eundem ſenſum inſignis eſt * locus apud Porphyrium de non eſu animalium libro tertio.

Lib. IV.

3. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt aut verum aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (συνακολουθοῦσι γὰρ αἱ ἀρεταί, *conſentiunt enim virtutes inter ſe*) ſunt aut delectantia, aut delectantium cauſa quæ utilia vocantur, ut poſſeſſionum abundantia. * Imaginabilia non autem vere bona ſunt, excellentia ſupra alios quatenus à virtute & utilitate ſejungitur, & vindicta: quæ quo magis à natura abeunt, eo ſunt fœdiora. Et hos tres appetitus Iohannes his vocibus exprimit: ἐπιθυμία σαρκὸς,

1 Ioh. II, 16. ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου. Primum enim membrum voluptatum deſideria, ſecundum habendi cupiditatem, tertium vanæ gloriæ conſectationem & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione omnia mala eſſe dicit, ἐξ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Lactantius libro ſexto: *Virtus eſt iram cohibere, cupiditatem compeſcere, libidinem refrænare. Nam fere omnia quæ fiunt injuſte atque improbe, ab his oriuntur affectibus.* quod & alibi repetit.

XXX. 1. Cauſa quæ à delinquendo abſtrahere debet generalis eſt injuſtitia. Verſamur enim non in quibusvis peccatis, ſed in iis quæ reſpectum habent extra peccantem. Injuſtitia eo eſt major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta conſummata, poſtremum quæ ad actus aliquos ſed non ad ultimum proceſſerunt: in quibus tanto quidque eſt gravius quo ulterius proceſſit. In utrovis genere ea injuſtitia eminet quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ ſingulos tangit. Maxima hic eſt quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum eſt matrimonium: poſtrema quæ res ſingulas expetibiles ſpectat, ſive directe ſubtrahendo, ſive dolo malo cauſam dando damni.

2. Poſſunt hæc ipſa ſubtilius dividi, ſed quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo ſecutus eſt. Nam parentum nomine, qui naturales ſunt; magiſtratus, etiam alios rectores par eſt intelligi, quorum auctoritas ſocietatem humanam continet. ſequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii ſanctio, inhibitis adulteriis. tum furta, & falſimoniæ: loco ultimo delicta inconſummata. Inter cauſas autem abſtrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, ſed & ejus quod ſecuturum probabile eſt, ut in incendio & perfoſſo aggere multorum ſummæ calamitates & mortes etiam ſpectandæ ſunt.

3. Ad injuſtitiam quam generalem cauſam poſuimus * interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas * ſi quis ſæpius deliquit: quia habitus mali actibus ſunt pejores. Et hinc intelligi poteſt quatenus natura æquum ſit quod apud Perſas fiebat, * ut vita anterior ſimul cum delicto in æſtimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis ſubito aliqua peccandi dulcedo ſubrepſit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipſe Deus apud Ezechielem nullam ſe habere ait prioris vitæ rationem, qui-
c. XVIII. busque adeo Thucydideum illud aptari poteſt: Διπλασίας ζημίας ἄξιοί
Lib. I. εἰσιν ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται: *Dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis*
Lib. III. *mali facti ſunt.* quod & alibi dixit: ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι, *quia ipſos peccare minime decebat.*

4. Itaque optime Chriſtiani veteres in pœnis canonum æſtimandis * non nudum delictum voluerunt aſpici, ſed ſimul vitæ quod præceſſit & quod ſequitur, ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre eſt. Sed
Rom. VII, 13. & lex poſita adverſus vitium ſpecialem quandam malitiam veteri ſuperaddit: quod ita docet Auguſtinus: * *Lex prohibens omnia delicta con-*
De vera relig. c. 6. *geminat: non enim ſimplex peccatum eſt non ſolum malum ſed etiam veti-*
Ann. III. *tum committere.* Tacitus: *Si velis quod nondum vetitum eſt, timeas ne vetere:*

vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est.

XXXI. 1. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avertentes, aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri, & fœminæ, & crassi ingenii homines, maleque educati, justi & injusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venerem proni, tum vero huc juventus, illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius: φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτὰ, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα: *Videtur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor, ita ut rationem audiri vix sinant: suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo: Ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων. *Magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque sunt necessaria.* Nic. VII, 10.

2. Omnino enim illud tenendum est, quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus causis, eo quod delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro: μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά; *Minus temperantem dicimus hunc, qui à motu concupiscente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuisse putandus est si adfuisset juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud Antiphanis: Cap. 6.

** Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit,*
Hunc si esset pauper quid non facturum putas?

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra quod pœna consistere debeat.

XXXII. 1. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιπεπονθὸς, id est, parem passionem in pœnis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omninm perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur * ultra dupli condemnationem per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet. *Leges,* inquit Ambrosius, *ea quæ detracta sunt alicui cum injuria personæ aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrahendo aut pœna deterreant, aut mulcta revocent.* Aristides Leuctrica secunda: τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασι δίδοται περὶ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λόγον. *His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur majora leges* De Officiis III, c. 3.

 permit-

permittunt pro vindicta exigere quam quæ ipsis acciderant. Seneca de judicio post hanc vitam: *scelera taxantur modo*
Majore nostra.

Lib. xv. 1, c. xxxiv. 2. * Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus quæ Aristotelis nomen præferunt legimus: οὐ δίκαιον εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν: *Iustum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo sed & amplius patiatur.* Nec enim æquum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora, nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quia morte nihil est gravius, eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

Deut. xix. 19.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem exstruxit Bodinus, cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum, sæpe in lege Romana id non fieri ἄνευ προσωποληψίας, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

Lib. vi de Rep. c. ult.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas ejus qui punitur, nisi plurium justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum, quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. xxii, 1 & 9. Iustinus de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentoque pecora & armenta habentibus quid salvum esset si furari liceret?* Simile illud in Aristotelis problematis sectione xxix: ὁ νομοθέτης οὐχ ἱκανοὺς ὄντας ἡγησάμενος εἶναι φύλακας τὸν νόμον αὐτοῖς ἐπέστησεν. *Legis auctor cum sciret * illis in locis dominos res suas custodire non posse, custodem legem addidit.* Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa (*non sine ratione veniam dedit*, inquit Plinius, *facto vetito quidem, non tamen inusitato*) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *nimium multis grassantibus opus exemplo est.* Sed in judiciis magis illud, in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis

L. aut facta. D. de pœnis.

quo

quo leges aut judicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

XXXVI. 1. Quod autem diximus, ubi magnæ urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promptos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est; nam priorem in tollenda pœna collocavimus. *Quia difficile est temperamentum*, inquit Seneca, *quidquid æquo plus futurum est in partem humaniorem præponderet*. Alibi: *Pœnam si tuto poterit, donet; sin minus, temperet*. Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius quod imponeret τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας * *supplicia meritis minora*: D. M. Antonio Capitolinus: *Erat mos iste Antonio, ut omnia crimina minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret*. Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * pœnas exigi legibus mitiores. Et Isocratis est monitum: τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, *ut pœnæ infligantur infra peccati modum*. L. 1 de Cl. cap. 1. Cap. XX.

2. * Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii: *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur, ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas*. Cujus est & hoc: *Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, siquid erga eos misericorditer agerent quorum vitæ necisque haberent legitimam potestatem*.

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium peccatorum, quantitatem concupiscentiæ, & operis facilitatem, ad sua loca retulimus. nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ magnitudinem. * Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere à peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes. L. Aut facta. D. de pœnis.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum reipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat. nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt.

dunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait, ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

XXXIX. 1. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus à
Gel. l. VII, c. 3. Catone dictum fuit, non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum non est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) pœnis solet esse obnoxia. * Seneca pater in Controversiis: *Scelera quoque quamvis citra exitum subsederunt puniuntur.*
De Ira lib. III. *Injuriam qui facturus est jam facit*, * ait alter Seneca. non exitus rerum sed * consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας κόλαζε.
Livius lib. XLII. Sic Romani censent bellum ineundum cum Rege Perseo, nisi satisfaciat de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur.

2. Sed nec omnis perversa voluntas facto jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis locum habet quod
I Off. Cicero dicit: *haud scio an satis sit eum qui lacesserit injuriæ suæ pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur.

3. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum divisione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πνευματικὸν, latius patet,* (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐντολὴν σαρκικὴν quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto pro-
Cap. X, 19. duntur, quod aperte liquet ex Marco Euangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστερήσῃς: idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς, Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. II, 2. tum alibi.

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur, aut pernitioso exemplo occurrat.

XL. 1. Sciendum quoque est, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas poscendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt,

gunt, ſed in quibusvis perſonis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus. Nam libertas humanæ ſocietati per pœnas conſulendi, quæ initio ut diximus penes ſingulos fuerat, civitatibus ac judiciis inſtitutis penes ſummas poteſtates reſedit, non proprie quà aliis imperant, ſed qua nemini parent. Nam ſubjectio aliis id jus abſtulit. Imo tanto honeſtius eſt alienas injurias quam ſuas vindicare, quanto in ſuis magis metuendum eſt ne quis doloris ſui ſenſu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus eſt Hercules quod Antæo, Buſyride, Diomede, & ſimilibus * tyrannis liberarit terras, quas ut Seneca de eo loquitur tranſiit non concupiſcendo ſed vindicando; maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lyſias indicat, injuſtos puniendo. Diodorus Siculus de eo ſic loquitur: *τοὺς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀποκτείνας τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας: homines injuſtos & reges inſolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: *ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τοὺς ἀδίκους: orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Pruſæenſis de eodem: *τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐκόλαζε, καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε, καὶ ἀφῃρεῖτο τὴν ἐξουσίαν: Homines malos puniebat, & ſuperborum regna deſtruebat, aut in alios transferebat.* Ariſtides in Panathenaico ait eum ſuſcepta communi humani generis cura meruiſſe in Deos referri. Laudatur ſimiliter Theſeus quod latrones Scirona, Sinin, & Procuſten ſuſtulerit, quem ſic de ſe loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Græciam
*Mihi dederunt, * ultor ut ſcelerum vocer.*

Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monſtri aut ſceleris fuit virtute animi ac robore dextræ comminuit.*

3. Sic non dubitamus quin juſta ſint bella in eos qui in parentes impii ſunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo more abſiſtere Gallos veteres Hercules coëgit, narrante Diodoro: in eos qui piraticam exercent Seneca; *Si non patriam meam impugnat ſed ſua gravis eſt, & ſepoſitus à mea gente ſuam exagitat, abſcidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* Auguſtinus, *Opinantur ſcelera facienda decerni, qualia ſi aliqua terrena civitas decerneret, decreviſſetve, genere humano decernente fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte poteſt quod de Perſis qui Græcis nihilo deteriores erant perverſe dixit Ariſtoteles, naturale in eos eſſe bellum; & quod Iſocrates Panathenaico dixit, juſtiſſimum eſſe bellum in belluas, proximum in homines belluis ſimiles.

4. Et eatenus ſententiam ſequimur Innocentii, & aliorum qui bello ajunt peti poſſe eos * qui in naturam delinquunt: contra quam ſentiunt Victoria, Vaſquius, Azorius, Molina, alii, qui ad juſtitiam belli requirere videntur, ut qui ſuſcipit aut læſus ſit in ſe aut republica ſua, aut ut in eum qui bello impetitur jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi poteſtatem eſſe effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam ſentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et ſane ſi illorum à quibus diſſen-

1 De benef. cap. 14. Iſocr. Hel. Enc.

Lib. v, c. 3.

Plutarch. de Fort. Alex.

VII de benef.

L. v. de Civ. Dei.

Inno. c. quod ſuper his: de voto Arch. Flor. 3 part. tit 21 §. 5. Sylv. in verbo Papa §. 7. Vict. Rel. 1. de Indis, n. 40. Vaſq. conſ. ill. l. I. c. 25.

dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello; non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

XLI. Sed cautiones hîc nonnullæ adhibendæ sunt; prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas à Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: πρόφασιν πλεονεξίας ἡμεροῦν τὸ βαρβαρικόν, *barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat * innuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & fœnus.

L. Si adulterium § fratres. D. ad L. Iul. de adult.

XLIII. 1. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio * non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem sed non omnibus patentes.

Matth. x, 15. Luc. XII, 47: 48.

2. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles barbaros, qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ κατὰ φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον: *morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.*

Nicom. VII.

3. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos sed vires ac majestatem insequi.*

Iustinus XXXVIII.

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Vnde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεῦσθαι, id est * *universalis Ecclesiæ curam accepisse,* ita & regibus præter peculiarem suæ

C. peccatum. p. II, §. 10.

civita-

civitatis etiam generalem pro humana ſocietate curam incumbere. Potior ratio pro ſententia negante juſta eſſe bella talia hæc eſt, quod Deus ſufficiat vindicandis quæ in ſe committuntur, unde dici ſolet, *Deorum injurias diis curæ, & perjurium ſatis Deum habere ultorem.*

2. Verum ſciendum eſt idem & de aliis delictis dici poſſe. nam illis quoque puniendis Deus haud dubie ſufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur, nemine diſſentiente. Inſtabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, ſed & quæ per conſequentiam, qualis eſt ſui occiſio, concubitus cum beſtiis, & alia quædam.

3. Religio autem quanquam per ſe ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & ſuos in ſocietate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum poteſtatis ac legum & honeſtæ diſciplinæ vinculum vocat. Plutarchus ſimiliter συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα, *coagulum omnis ſocietatis & fundamentum legiſlationis.* Philoni quoque eſt φίλτρον ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἑνωτικῆς ἡ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τιμή: *efficaciſſimum amatorium, & vinculum indiſſolubile benevolæ amicitiæ, * unius Dei cultus.* Contraria omnia ab impietate:

Heu primæ ſcelerum cauſæ mortalibus ægris — Sil. Italicus.
** Naturam neſcire Dei.*

Omnis falſa, inquit Plutarchus, de rebus divinis perſuaſio pernitioſa, accedente animi perturbatione pernitioſiſſima. Exſtat apud Iamblichum ſententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετή τε ἐστὶ καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία: *Dei cognitio & virtus eſt, & ſapientia, & perfecta felicitas.* Hinc Chryſippus legem dixit regiam divinarum humanarumque rerum, & Ariſtoteli * inter curas publicas prima de rebus divinis, & VII Pol.
Romanis Iuriſprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια, *rerum privatarum, publicarum, & ſacrarum curatio.* De creat. magiſtr.

4. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate conſideranda ſunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait ſubditos hoc ſibi addictiores fore quo Dei eſſent metuentiores, ſed & in communi ſocietate generis humani. *Pietate ſublata,* inquit Cicero, *fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus juſtitia tollitur.* Idem alibi: *Iuſtitiam adfert, cum cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum eſt, quod Epicurus cum divinam providentiam ſuſtuliſſet, * juſtitiæ quoque nihil reliquit niſi nomen inane, ut quam naſci diceret ex ſola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abſtinendum autem ab his quæ alteri nocitura eſſent ſolo pœnæ metu. Verba ipſius ad hanc rem ſane inſignia exſtant apud Diogenem Laërtium.

Cyri inſtit. lib. VIII. Lib. I de Nat. Deor. De Fin. IV.

5. Vidit hunc nexum & Ariſtoteles, qui V de repub. cap. XI ſic ait de rege: ἧττόν φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα: *minus enim populus timebit injuſte tractari à Principe quem religioſum credat.* Et Galenus libro IX de placitis Hippocra-

tis & Platonis, cum multa de Mundo divínaque natura quæri dixisset, nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usus esse maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus, qui Odysseæ sexto & nono hominibus ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις, *feris & injustis* opponit eos quibus νόος ἐστὶ θεουδής *mens religiosa*. Sic Iudæorum veterum * justitiam religione permixtam laudat ex Trogo Iustinus; sicut eosdem Iudæos Strabo δικαιοπραγοῦντας καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντας. Lactantius: *Si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc summa est ut eum colas; ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *Religioni est propria justitia.*

Inst. lib. v.

De Ira Dei.

6. Iam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus supplent leges & facilis legum exsecutio: cum contra in magna illa communitate juris exsecutio sit difficillima, ut quæ nisi armis expleri nequeat; & leges paucissimæ, quæ ipsæ insuper sanctimoniam suam habent præcipue à metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores.

L. 4. C. de hæreticis.

XLV. 1. Vt rem totam penitius introspiciamus notandum est; religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti; quorum primum est, Deum esse, & esse unum: Secundum, Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius: Tertium, à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari: Quartum, eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2. Nam primo aperte traditur Dei unitas; secundo natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. IV, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικεν, διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται; *oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere.* * Philo autem: τὸν ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάσσειν οὐχ ὅσιον; *Profanum est ejus qui inconspicuus est pingendo aut fingendo imaginem exhibere.* Diodorus Siculus de Mose: ἄγαλμα οὐ κατεσκεύασε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν. * *simulacrum non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse.* Tacitus: *Iudæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deûm imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numa de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: ὡς οὐκ ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει; *Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est. Deus enim testis etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur; quo ipso simul & justitia Dei significatur & potentia. Quarto, origo mundi totius auctore Deo, * in cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, pœna capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati.

Excerpt.

Mundus

Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & ſapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem notionibus contemplativis ſequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Ariſtoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis ſed pœna edomandum dixit. *Top.* I, 9. Et alibi alia quædam eſſe honeſta, Deum honore proſequi ubique. *Top.* II, 4. Iſtarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonſtrari poteſt, inter quæ illud validiſſimum eſt, quod res aliquas eſſe factas oſtendat ſenſus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem & ſimiles alias non omnes capiunt, ſufficit quod ab omni ævo per omnes terras, pauciſſimis exceptis, in has notiones conſenſerunt & hi qui craſſiores erant quam ut vellent fallere, & alii ſapientiores quam ut fallerentur: * quæ conſenſio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate ſatis oſtendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam ſolide refutatam, quod vel ſolum ad fidem faciendam ſatis eſt.

4. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam ſunt de Deo Dion Pruſæenſis cum dixit, ὑπόληψιν, id eſt perſuaſionem de Deo, aliam eſſe nobis cognatam, ex argumentis ſcilicet petitam, aliam ἐπίκτητον acquiſitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat παλαιὰν πίστιν, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ' ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἕδραν καὶ βάσιν ὑφεστῶσαν κοινὴν πρὸς εὐσέβειαν: *antiquam perſuaſionem, qua nullum haberi poſſit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati poſitum.* Ariſtoteles: *De calo l.* 3. πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν. Idem ſenſus apud Platonem de legibus decimo.

XLVI. 1. Quare non vacant culpa qui, etiamſi hebetioris ſint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire poſſint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honeſtum ſint duces, & diverſa ſententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, diſcrimen hic adhibendum eſt inter notiones ipſas, & inter modum ab iis diſcedendi. Hæ notiones, numen aliquod eſſe (unum an plura ſepono) & curari ab eo res hominum, maxime ſunt univerſales, & ad religionem ſive veram ſive falſam conſtituendam omnino neceſſariæ. τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ (id eſt *qui religionem habeat:* nam religio Hebræis acceſſus ad Deum vocatur) *Hebr.* XI. 6. πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eum credere oportet & eſſe Deum, & ab eo præmia dari ſe colentibus.*

2. Similiter Cicero: *Sunt Philoſophi, & fuerunt, qui nullum habere cenſerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas, quæ ſanctitas, quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda Deorum ita numini ſunt, ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum.* *De Nat. Deor.* I. Epictetus: τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Pietatis hoc præcipuum, bene ſentire de Diis, ut qui & ſint & res omnes juſte ac recte adminiſtrent.* Ælianus *Lib.* II. ait, barbarorum neminem delapſum ad ἀθεότητα, ſed ab omnibus affir- *c.* 31.

mari

mari * & esse numen, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus notitiis ait eam quæ de Deo est notitiam tolli sublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον, προλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν. *Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & prosit ipsis, concipi atque intelligi Deum.* Lactantius: *Neque honor ullus deberi potest Deo si nihil præstat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti.* Et revera negare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tantundem valet.

3. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæ duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus populos per tot jam sæcula conservatæ sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem juri asscribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τοὺς θεοὺς σέβειν, *Deos colere legem esse* ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo, tum secundo de Inventione affirmat. Dion Prusæensis oratione XLI vocat δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴ τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γινομένην κατὰ φύσιν. *persuasionem quæ insit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris quam Græcis, necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo post: πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀέναον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρξαμένην τε καὶ διαμένουσαν. *persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes & cœptam & permanentem.* Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura.

L. veluti de Inst. & jure.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis civitatibus coërceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, * ita & coërceri posse arbitror nomine humanæ societatis, quam sine ratione probabili violant. Himerius Sophista actione in Epicurum: δόγματος οὖν ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας. δογματίζειν μὲν γὰρ ἐξῆν, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται: *Placiti igitur pœnam exigis? Neutiquam: sed impietatis placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

XLVII. 1. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cœlum, non solem, non aërem: mundum non esse ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed à Deo facta. Itaque harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos obliteratam & quasi extinctam videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset.

2. Ipsa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura nec incerta imbuerant, quanquam falsorum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui princeps alios seduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est καταργεῖν

τῇ

τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, * *opificio servire non opifici:* nam παρὰ ibi & alibi sæpe vim habet exclusivam) quæ res etiam apud Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Iobi XXXI, 26, 27. eum quoque qui liberos suos Molocho id est Saturno dederit, Lev. XX, 2.

3. Canaræos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantiæ tempora circa falsorum numinum cultus, Actor. XVII, 38. Nimirum recte à Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari præter eam quam ipse sequatur. Addit, plerosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent.

Leg. ad Cajum.

Acad. IV.

4. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

5. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, à quo more quod Carthaginenses abstinere coëgerit laudatur * Darius Persarum rex, & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus, barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

Iust. l. XIX.
Plut. Apophth. & de sera num. vind.
Plut. quæst. Rom. 12.

XLVIII. 1. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob causam quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res est facti, olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem sed plerunque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit Canon Concilii Toletani: *Præcipit sancta Synodus * nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim est sacrorum librorum

Cap. de Iudæis dist. 45.

rum

rum * quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem.

2. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15; Hebr. II, 15; Ioan. VI, 67; Luc. IX, 54; Matth. XIII, 24; quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutiones Clementis de Christo dicitur, τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρᾳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό. *Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero sæculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus; Si quis vult venire post me: Apostolis vero; * nunquid & vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem Iohannis locum: ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν, ὅπερ πᾶσαν ἦν ἀφαιροῦντος βίαν καὶ ἀνάγκην: *interrogat an & ipsi velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.*

3. Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. XIV, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXIV, 29; nec aliter Matt. XIV, 22; Marc. VI, 45; Gal. II, 14. Procopius in Arcanæ historiæ parte docet, à sapientibus culpatum fuisse * Iustiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta, quæ apud ipsum legas.

XLIX. 1. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ea religione nihil ait doceri nisi justum & lene. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Nec admittendo excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Iudæorum conventibus dixisse * Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas.

Tert. Apol. c. 3, & 1. advers. Nat. c. 4.

2. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri juste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt: quanquam hæc bella magis ad innocentum defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent.

Thom. 2, 2, 108.

L. 1. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambi-

ambiguum, & ab antiquis Chriſtianis non eundem in modum ſunt expoſita, dubitant aut errant, ſuppliciis qui graſſantur perinique faciunt: quod oſtendunt & ea quæ ante diximus, & Iudæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent quæ ſuppliciis hujus vitæ ſanciebatur, nunquam tamen pœnis ſubdiderunt Sadducæos qui rejiciebant dogma reſurrectionis, veriſſimum quidem ſed in ea lege non niſi obſcure & ſub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quid ſi vero gravior ſit error, & qui apud æquos judices facile poſſit ſacra autoritate aut veterum conſenſu revinci? cogitandum hic quoque quanta ſit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in ſuam cujusque ſectam ſtudium, malum ut Galenus ait quavis ſcabie inſanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαποσπάστως αὐτῶν ἔχῃ, καταλείψαι ἄν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα. *Facilius quis alia ſibi conſueta exuat, quantumvis illis affixus ſit, * quam ea quæ dogmatum ſunt.* Adde quod quanta hæc ſit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi diſpoſitionibus, quas hominibus pernoſcere non eſt datum.

3. * Hæreticus Auguſtino is demum qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatuſque ſui gratia, falſas ac novas opiniones vel gignit vel ſequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici ſunt, ſed non ſcientes: denique apud nos ſunt hæretici, apud ſe non ſunt: nam in tantum ſe Catholicos eſſe judicant, ut nos ipſos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis ſunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi ſumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injurioſos Patri exiſtimant, quod æquales eſſe credamus. Veritas apud nos eſt, ſed illi apud ſe eſſe præſumunt. Honos Dei apud nos eſt, ſed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficioſi ſunt, ſed illis hoc eſt ſummum religionis officium. Impii ſunt, ſed hoc putant veram eſſe pietatem. Errant ergo, ſed * bono animo errant, non odio ſed affectu Dei, honorare ſe dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æſtimant caritatem; & qualiter pro hoc ipſo falſæ opinionis errore in die judicii puniendi ſint * nemo poteſt ſcire niſi judex. Interim iccirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etſi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare.*

4. De Manichæis audiamus eum qui in illorum craſſis ſordibus diu hæſit Auguſtinum: *Illi ſæviant in vos qui neſciunt, quo cum labore verum inveniatur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos ſæviant qui neſciunt quam rarum & arduum ſit carnalia phantaſmata piæ mentis ſerenitate ſuperare. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt quanta difficultate ſanetur oculus interioris hominis ut poſſit intueri ſolem ſuum. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt quantis gemitibus & ſuſpiriis fiat ut ex quantulacumque parte poſſit intelligi Deus. Poſtremo, illi in vos ſæviant qui nullo tali errore decepti ſunt, quali vos deceptos vident. Ego autem ſævire in vos omnino non poſſum, quos ſicut me ipſum illo tempore ita nunc debeo ſuſtinere, & tanta patientia vobiſcum agere quanta mecum egerunt proximi mei cum in veſtro dogmate rabioſus & cæcus errarem.*

5. *In Arianam hæreſin acriter invehitur Athanaſius epiſtola ad ſolitarios, quod prima in contradicentes uſa eſſet judicum poteſtate, & quos non potuiſſet verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusque ad

ſe

se pertrahere anniteretur : *Atque ita*, inquit, *seipsam quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat*, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesiæ judicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant; & in Oriente damnata Synodus quæ in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato, * errantis pœnam esse, doceri.

Thuc. I. *Diod. libro* XVI.

LI. 1. * Iustius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios, & à Philippo Macedone in Phocenses : de quorum sacrilegio sic Iustinus : *quod Orbis viribus expiari debuit*. Hieronymus ad Danielis VI : *Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse) postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium*. Nimirum & Augustinus existimat auctum à Deo Imperium Romanorum, quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: &, ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etsi non reipsa, tamen proposito tenerent.

Lib. VIII.

2. Et supra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata à vero numine vindicari : *Punitur, quia tanquam Deo fecit*, ait Seneca : *opinio illum sua obligat pœnæ*. Sic accipio & illud Senecæ : *Violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa pœna est : sed ubique aliqua*. & quod Plato capitis damnat religionis temeratores.

VII *de ben. cap.* 7. III *de ben.* 6. *De legib.* X.

Annotata ad Caput XX.

§. I. 2. PLato] Verba ejus sic posuit Irenæi interpres libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est; initium & medietates omnium quæ sunt habens, recte perficit, secundum naturam circumiens : hunc autem semper consequitur Iustitia ultrix in eos qui deficiunt à lege divina*.

2. *Lactantii dictum est*] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. I. πρῶτον δ᾽ ἂν τῆς δικαίας φύσεως γνώρισμα, ἡ τῶν ἀδίκως ἀνῃρηκότων ποινή. *Primum justitiæ documentum erit, pœna exacta de injustis interfectoribus*. Adde Agathiam lib. v, ubi de Anatolio.

§. II. 1. *Æqualitas inter culpam & pœnam*] Seneca de Ira II, 6. *Iniquus erit si æqualiter irascetur inæqualibus*. Tacitus Annalium III : *Sin flagitia & facinora sine modo sunt, suppliciis & remediis, principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant ; & vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt : est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac severitatis non pœniteat*. Ammianus libro XXVIII : *Oraturi ne delictis supplicia sint grandiora*. Scholiastes ad Horatium : *Si in minimis peccatis etiam maximæ pœnæ consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur*. Lex Wisigotthorum libro XII, tit. III, cap. I : *Nam quædam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium*.

Nec

Nec secundum modum culpæ modus est adhibitus pœnæ, cum major minorque transgressio non unius debeat mulctationis prædemnari supplicio; præsertim cum dominus in lege sua præcipiat, pro mensura peccati erit & plagarum modus. Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, c. XI, §. I.

3. *Quod ad contractuum naturam accedit*] Sæpe hoc notat Servius ad IV Æneidos: *Nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi pœnam sanciunt.* ibidem: *Damnare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis.* ad X Æneidos: *Luant peccata, luant id est absolvant. Diximus autem & luo pœnam, sed melius est hic peccatum. nam peccatum solvitur pœna. qui enim nemini tenetur obnoxius, pœna eum à pristina liberat obligatione. Contra, luo pœnam non procedit quasi pœna solvatur: Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel à sequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod sequitur.* Idem locutio sacræ Scripturæ frequens indicat: nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terræmotu, quæ est Tomo V. de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπέλαβε, quæ est in illo Euangelii loco, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ τιμωρίαν, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ ὀδύνας: *debebantur ipsi pœnæ, debebantur ipsi dolores.* Idem II de pœnitentia: τὰ ἁμαρτήματα εἰς ὀφειλήματα ἀναγράφεται, *peccata ad debiti genus referuntur.* Augustinus III de libero Arbitrio, *Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.*

Ipse te huic pœnæ subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: αὐτοὶ γάρ τοι σπεύδοντες ἁμαρτάνειν, σπεύδετε καὶ πρὸς τιμωρίας: *peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.*

1. *In censum bestiarum*] Sic & Moses Maimonides ad Deut. XXXIII. §. III.

2. *Nunquid & ipsi tale aliquid commisimus?*] Pertinet huc & Ambrosii locus sermone XX in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum Miserationes tuæ Domine, citatus causa III, quæstione VII. item Cassiodori VI, 21.

2. *Ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa*] Cassiodorus de Amicitia: *Quod si manus una casu aliquo forte lædat alteram, illa quæ læsa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.* §. IV.

3. *Seneca*] Ejusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII: *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.*

1. *Quam homo cum bestiis habet communem*] Inde ista Homerica: χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει, *illum fera prenderat ira.* §. V.

item: ἄγριον ἐν στήθεσσι θέτο μεγαλήτορα θυμόν.

Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

item: Ἀλλ' Ἀχιλεῦ δάμασον θυμὸν μέγαν.

Magnum animum sed Achille doma.

Fervor] inde σβέσσαι χόλον, *bilem extinguere*, apud Homerum.

Aut in sensu carentia] Seneca de Ira libro II, c. 26; *His irasci quam stultum est, quæ iram nostram nec meruerunt nec sentiunt.* Brasiliani, feri homines, de ferro ita ut de homine se vindicant.

Non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro I, c. 5.

2. *Sed & Philosophi*] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX curationis.

3. *Nempe hoc indocti*] Seneca de Ira l. 13: *Atqui iracundissimi infantes senesque & ægri sunt, & invalidum omne natura querulum est.*

Nemo magis gaudet quam fœmina] Terentius Hecyra:

> *Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.*
> *Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus*
> *Infirmum gerunt.*
> *Itidem mulieres sunt ferme ut pueri, levi sententia.*

Ammianus Marcellinus libro XXVII de ira sic loquitur: *Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id asserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & feminæ maribus, & juvenibus senes, & felicibus ærumnosi.*

§. VI. 1. Τιμωρίαν] tria hæc νουθεσίαν, τιμωρίαν, κόλασιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in I ad Corinth. XI, 32.

§. VII. 1. *Dolore quodam subsequente*] Seneca de ira l. v: *quemadmodum quædam hastilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus sed ut explicemus elidimus, sic ingentia vitia prava dolore corporis animique corrigimus.* Idem de Ira II, 27: *In his erunt boni magistratus, parentesque, & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent.*

2. *Inter personas quibus id liceat*] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72.

4. *Ad mortem peccare*] τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας: morbo tentos insanabili hos vocat Chrysostomus II Corinth. XIII, 9. Iulianus secundo libro de Constantio: διττῶν δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν μὲν ἀποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείνους, καὶ οὐ πάντη τὴν θεραπείαν ἀπεστερημένων, τῶν δὲ ἀνίατα πλημμελούντων. τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον λύσιν τῶν κακῶν ἐπενόησαν, οὐκ εἰς τὴν ἐκείνων, μᾶλλον εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. *Cum duo sint delictorum genera, alia quidem quæ spem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium. huic generi leges mortem malorum exitum repperêre, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.*

§. VIII. 1. *Vtilitas ejus cujus intererat non peccatum esse*] Etiam hujus rei in feris imago quædam. *Leo in adulteræ pœnam consurgit.* Plinius historiæ naturalis VIII, 16.

3. *Hoc naturali jure*] φόνον φόνῳ λελῦσθαι: Romulus de Tatio occiso à Laurentibus, *cædem cæde pensatam*, apud Plutarchum. idem Plutarchus de Mantineensibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὲν ἔχει τὸν τῆς ἀμύνης νόμον: *& hæc quidem ultionis æquitatem in se habebant.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιαζομένους ἔχθρα: *naturalis enim est læsi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.*

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Vlti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Iosephum Antiquæ historiæ XIII, 1, de vindicata Iohannis morte.

Ius gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, *cum Laurentes jure gentium agerent.*

4. Ex

4. *Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio*] Tyndareus adversus Oresten sic declamat in Euripidis Oreste:

πρὸς τόνδ' ἀγὼν τίς ἥκει τῆς σοφίας πέρι;
εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλὰ,
τούτου τίς ἀνδρῶν ἐγένετ' ἀσυνετώτερος;
ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
οὐδ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν Ἑλλήνων νόμον.
ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
(αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτὲ)
χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
μητέρα, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
καὶ τοῦ νόμου τ' ἂν εἴχετ' εὐσεβής τ' ἂν ἦν.
νῦν δ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἦλθε μητέρι,
κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
αὐτὸς κακίων γέγονε μητέρα κτανών.
ἐρήσομαι δὲ Μενέλαως τοσόνδε σε.
εἰ τόνδ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνὴ,
χ' ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτανεῖ,
κἄπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται;

Huic me jubes certare de sapientia?
Quæ pulchra quæque fœda si cunctis patent,
Isto homine tandem quis fuit dementior,
Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,
Transverberatus à mea nata caput,
(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
Tunc ille rite debuit matrem ream
Peragere cædis è lare ejectam suo.
Ita temperate pertulisset miseriam,
Pœnas petisset jure, servasset pium.
Nunc subiit illum quod prius matrem nefas,
Illam malam vocat ille, non injuria:
Sed pejor illa est ipse dum matrem necat.
Menelaë, si permittis, hoc te interrogo:
Irata si uxor conjugem occidet suum,
Hanc ultor ipse filius tradet neci,
Et rursus illo genitus hanc cædem nova
Cæde expiabit, fine quo stabunt mala?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam differendi & philosophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria: εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνεται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τῷ παθόντι συγχωρεῖς ἐπεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία. τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ ὅσιον πεπτώκας, δικαιο-

σύνην ἐξ ἀδικημάτων, καὶ ποῖ βαδιεῖται τὸ κακὸν, καὶ πῶ στήσεται; *Nam si is qui passus est injuriam ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & injustitiae injustitia succedet. quippe si hoc jure posito concedis ei qui malum pertulit vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Iupiter, Iustitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum?* Aristides oratione de Pace: τίς γὰρ τῶν ἑλλήνων λειφθήσεται, εἰ διὰ τοὺς πρότερους ἀπολωλοκότας, οἱ μετ' αὐτοὺς ἀεὶ ταυτὸ τοῦτο πείσονται; *quis enim Graecorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere superstites alii perpetuo idem malorum ferent?* Habet idem Aristides sensum similem in Leuctrica secunda.

5. *Sic apud Vmbricos*] An Vmbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tefechis, & capite de Teijuta, & alibi.

Germanicis nationibus] Gotthos suos corrigens rex Theudericus apud Cassiodorum III, 23: *Remove consuetudines abominanter inolitas, verbis ibi potius non armis res tractetur.* & 24, *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua si causam manus agit armata?* Trachonitis in oriente, νόμος πάντα τρόπον ἐπεξιέναι τοὺς τῶν οἰκείων φονεῖς. *Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.*

§. IX. 1. *Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint*] *Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia caeteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa.* Plinius lib. VIII, c. 16.

2. *Plutarchus*] idem Pelopida: ὁ γὰρ πρῶτος, ὡς ἔοικε, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat.* & Philopoemene: τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἀναλαβὼν οὔτε νόμον, οὔτε χειροτονίαν περιμείναντας, ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἄρχοντι τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἑπομένους. *Suscepit cives suos qui neque legum neque suffragiorum tempus expectaverunt, sed ipsum sequebantur naturae lege quae semper potiorem vult imperare deterioribus.* Similia apud eum habes fine vitae T. Flaminii. Scriptor de caussis corruptae eloquentiae, de oratoribus agens: *Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum & populum & senatum consilio & auctoritate regerent.* Chrysostomus II ad Corinthios VII, 13. de Mose: καὶ πρὸ τῆς χειραγωγίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων, διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος, τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς. τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιβάλλεις, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἴδοι τέμνοντα τὸν ἰατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν; ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε καὶ ἡ νόσος ἡ σή. οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστὶν, οὐκ ἀξίωμα μόνον καὶ τέχνη τεχνῶν πασῶν ἀνωτέρα. *Etiam antequam manu populum educeret, duxerat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebraeus ille ei dixit: Quis te constituit nobis principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine facis controversiam; velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulantem aegro corporis membro, deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare praecepit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus. sic & Mosem sua peritia talem fecit. nam & imperare non dignitas tantum est, sed & ars, & quidem artium omnium sublimissima.* tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum

tum ad Eph. III, in fine: ἡ ἀδικία ἡ σὴ καὶ ἡ ὠμότης φησὶν, αὕτη με κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν. *Tua, inquit, injustitia, tua feritas me constituit principem & judicem.*

3. *Ante diluvium*] Aliquos & postea moris primævi memores. ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Iovinianum.

Quo serpentes & animalia venenata percutio] καθάπερ οὖν ἔχεις καὶ σκορπίους ὅσα ἰοβόλα πρὶν δακεῖν ἢ τρῶσαι καὶ συνόλως ὁρμῆσαι θεασάμενοι μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κτείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἱ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρου διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγὴν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριότητας μετέβαλον, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται. *Sicut ergo viperas & scorpios & quæ alia veneno nocent priusquam aut mordeant, aut vulnerent, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, præcaventes ne quid patiamur mali ab ea quæ in ipsis est malitate, eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam nacti mansuetam, propter fontem rationis quæ ad societatem trahit, institutis in ferarum sævitiam transeunt, utilitatique ac voluptati habent nocere quam possunt plurimis.* Hæc Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium lib. I de non esu animalium: οὐκ ἔστι γὰρ ὅστις ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἔκτεινε δυνάμενος, ὡς μήτ' αὐτὸς δηχθείη μήτ' ἄλλος ἁπλῶς ἄνθρωπος. *nemo est qui serpentem sibi conspectum si possit non occidat, ne aut ipse ab eo vulneretur aut alius.* Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non multo post: ὄφιν καὶ σκορπίον, κἂν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κτείνομεν, ἵνα μηδ' ἄλλος πρὸς αὐτῶν τι πάθῃ, τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι. *Serpentem & scorpium etiamsi ipsi ab iis non impetamur occidimus, ne cui noceant alii, & vindictam hinc præstamus humano generi.* Porphyrius ipso libro II: ὥσπερ γὰρ οἰκειότητος οὔσης ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κακοποιοὺς, καὶ καθάπερ ὑπό τινος πνοῆς ἰδίας φύσεως καὶ μοχθηρίας φερομένους πρὸς τὸ βλάπτειν τὸν ἐντυγχάνοντα, ἀναιρεῖν ἡγούμεθα δεῖν καὶ κολάζειν ἅπαντας, οὕτως καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἄδικα τὴν φύσιν καὶ κακοποιὰ, πρός τε τὸ βλάπτειν ὡρμημένα τῇ φύσει τοὺς ἐμπελάζοντας, ἀναιρεῖν ἴσως προσήκει: *Sicut enim, quanquam societas nobis quædam est cum hominibus malis etiamsi qui suopte ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur ut cuivis sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis puniri censemus; ita & mutorum animantium ea quæ sui natura sunt injusta & nocere amantia, quæque impetu ingenii sui feruntur in obvii cujusque perniciem, occidere ratione non caret.* Et hoc est quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. xv, *Nostrumque petentia lethum Corpora missa neci salva pietate fatemur.*

5. *Illico à quovis homine poterat interfici*] Adde locum Iosephi XII, 8. Mosem Maimonidem ad XIII articulos, & Directoris libro III, c. 41.

Iudicium zeli] Vide I Maccab. II, 24, 26.

Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: κολαστέον ὡς δήμιον καὶ κοινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντίζοντας οἰκειότητος, καὶ τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαγγελτέον πᾶσι τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς, οἳ ἀνυπερθέτῳ τάχει ταῖς κατ' ἀνδρὸς ἀνοσίου ἐπιδραμοῦνται τιμωρίαις, κρίνοντες ὅσιον τὸ κατ' αὐτοῦ φονᾶν. *Puniendus talis ut hostis publicus omnium, spreta qualicunque cum eo necessitudine, ejusque suasiones vulgandæ omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accur-*

rant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum. Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

§. x. 1. *Castigationes*] *servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum est.* Lactantius de Ira Dei c.18, ubi plura ad hanc rem.

2. *Vt imperfectiori tempori congruentem*] *oculum pro oculo, quæ, si dici potest, injustorum iustitia est.* Augustinus in expositione Psalmi CVIII, citatus C. sed differentiæ 23, quæst. 3.

3. *Tertullianus*] Adversus Marcionem IV. idem libro de patientia: *Christus gratiam legi superducens ampliandæ adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad justitiæ doctrinam retro defuisset.* Chrysostomus ad Ephesios cap. IV, 12: Διὰ τοῦτο ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνου δήσῃ χεῖρας, οὐχ ἵνα τὰς σὰς ἀντεξαγάγῃ, οὐχ ἵνα τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἀπείρξῃ τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἐκείνου διατηρήσῃ σώους. ἀλλ' ὅπερ ἐζήτουν, τίνος ἕνεκεν συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐνηκάλουντο οἱ τῷ πράγματι κεχρημένοι; mox: συγγνώμης ὁ θεὸς τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπηρείας ἴσως συναρπασθεῖσι καὶ ἐπὶ τὴν ἄμυναν ὡρμηκόσι, διὸ λέγει ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν. ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἐνταῦθα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πηρὸν ἐξὸν, τοσαύτη κεῖται τιμωρία τοῖς μνησικάκοις, πόσῳ μᾶλλον τοῖς καὶ παρέχειν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελευσθεῖσι; *Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat. non ut tuas excitet contra, ut non tuis tantum oculis noxam arceat, sed & illius oculos salvos præstet. sed quod quærebam hoc erat, cur ultione permissa culpantur ii qui ad eum decurrunt?* mox: *Ignoscit Deus iis, quos si forte contumeliæ sensus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: viæ iracundorum ad mortem, quod si ubi oculum vice oculi eruere permissum est tanta est iracundi pœna, quanto magis apud eos qui mala passi præbere se ulterioribus injuriis jubentur?*

5. *Ex sacris legibus didicimus hominum misereri*] Vide Origenem adversus Celsum.

6. *Si qui nos læsit testimonia probabilia det pœnitentis animi*] Vide Mosem Maimoniden citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato, c. VIII, § VII.

7. *Hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens*] Lex Wisigotthorum VI, 13.

Pecuniariam mulctam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro II de adulterinis conjugiis, *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.*

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem V, in fine. C. Laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Iustinus] [illegible] est: μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε. *ne minimum quidem ulcisci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit.* Adde quæ infra §. XV.

8. *Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat*] Pharisæorum circa pœnas ἐπιείκειαν prædicat Iosephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas

nas pertinentium exceptiones; & illud, ut ubi omnino mors inferenda est inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere] Augustinus quæstionum Euangelicarum libro I, quæstione x.

I. *Judicii multo severioris quam illud fuit quod per Mosem est institutum*] §. XI.
Chrysostomus idem dicit, tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Jejunio.

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] *Peccator ante veniam deflere se debet.* Tertullianus de pœnitentia. Ambrosius in Psalmum XXXVII. Chrysostomus in I ad Corinthios Hom. XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde II Cor. VII, 9, & 10.

2. *Sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire*] Hieronymus in c. I in Naum, qui locus relatus est in causæ XXIII quæstionem v. Agathias lib. v, ex Platone.

I. *Qualem pœnitentiam etiamsi opera morte interclusa non sequantur*] Hie- §. XII.
ronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Pœnitentia, Dist. I.

Illud Senecæ] Cujus & hoc est de Beneficiis VII, 10: *Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est.* item: *Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est.*

3. *Exemplum Sabaconis Ægyptii regis*] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis, aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV, §. II. vide apud Nicetam libro I, juramentum Isaaci Angeli. Idem Iohannis Comneni imperium sine morte cujusquam fuisse ait. Vide de Zenone Malchum. & Augustini epistolam CLVIII, & CLIX ad Marcellinum Comitem, citatum C. circumcelliones causa XXIII, quæst. v, & capitulis sequentibus. & Chrysostomum v. adversus Iudæos, ubi de Caini pœna.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola CLX: *alicui utili operi integra eorum membra deserviant.* Vide & Nectarii epistolam ad Augustinum, quæ est CCI.

2. *Vt aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat*] §. XIII.
Hæc duo etiam Philo posuit in legatione: ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει, πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας. εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν, *Pœna sæpe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia paris mali formidine.*

Pœnam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. I, §. XIV.
c. III, §. 3.

Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Vt ad accusationes criminum non admittantur] Chrysostomus de Pœ- §. XV.
nitentia VIII: καλὸν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, καὶ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν δια-

λύσεσι φιλικαῖς, ἵνα πρὸς τὸ τέλος τῆς δίκης κυβερνήσῃς τὸν φίλον. ἐγκλημάτων δὲ δημοσίων μηδὲ διαλύεσθαι γίνοιτο, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγυμνάζειν: *optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.*

§. XVI. *Ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat*] An sapienti capessenda sit respublica vide Senecam de otio sapientis.

§. XVII. 1. *Aut adulterum occidit*] Vide Augustinum de civitate Dei citatum C. quicunque, causa XXIII. quæstione VIII. Et C. inter cum, C. sequente, causa XXXIII, quæst. II.

2. *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est*] Agathias libro IV: οὐ γὰρ στρατηγοῖς μόνοις ἢ τοῖς ἄλλως δυναστεύουσιν ὁ τῆς εὐνοίας ἐθέλει σκοπὸς ἐμφύεσθαι, καὶ περιτρίζειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βουλομένῳ βατὸν δήπου καὶ προσῆκον τῆς ἐν ᾗ τέτακται πολιτείας ὑπεραλγεῖν, καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰς δύναμιν καθορθοῦν. *Non solis ducibus aliisve potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit reipublicæ malis commoveri, & publicas utilitates pro suis viribus promovere.* vide quæ supra hoc capite, §. IX.

3. *Accedente facti evidentia*] Quintilianus declamatione CCLX: *quædam sunt reipublicæ læsæ ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.*

§. XVIII. *Quatenus in externos influunt*] Ita Sayrus lib. III Thesauri, cap. 6.

§. XIX. 1. *Inter Judæos Philo*] de Mose libro III. addi potest Abenesdras ad Jobum v, 7. & Rabbinus Israël c. 8.

Seneca] Ejusdem est eodem de Ira libro c. 14: *Nemo invenitur qui se possit absolvere.* capite 9. dixerat, *Inter cætera mortalitatis incommoda & hæc est, caligo mentium, nec tantum necessitas errandi sed errorum amor.* Postea cap. 27: *quis iste est qui se profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III, c. 20: *Omnes mali sumus.* de Clementia I, 8: *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.* Procopius Gotthicorum III, in oratione Belisarii: τὸ μὲν οὖν μηδὲν ὁπωσοῦν ἁμαρτάνειν οὔτε ἀνθρώπινον καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἔξω. *nihil planè delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura.* Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν: *non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.*

2. *Ob corporis concretionem in animum transeuntem*] Seneca de Ira libro II, cap. 18: *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit.* Alibi hæc ea vocat quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa XV, quæst. I.

§. XX. 2. *Nisi tutum est ingratum fuisse*] Idem Seneca de Beneficiis I, c. I:

Ita

Ita demum turpe est non reddere (beneficia nempe) *si & licet.* Pater Seneca controversiarum v, 34: *Dicis mihi, Hoc facere non oportet. huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est.* Augustinus lib. II, c. 83, contra Petilianum: *Sic igitur quod adversus vos leges constitutæ sunt non eis bene facere cogimini sed male facere prohibemini.*

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc IV, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: *Non speramus ut probet, sed ut dimittat.* Et in excerptis VI, 8: *multum interest obiurges an punias.* Sunt enim quædam ut Cimone ait Plutarchus ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινὸς ἢ κακίας πονηρεύματα: *deliquia magis virtutis alicujus quam ex vitio crimina.*

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συγγνώμη τιμωρίας αἱρετωτέρα, *venia melior pœnæ exactione.* Pro Christianis sententiam dicet Cyprianus epistola LII: *Alia est philosophorum, & Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem & philosophos plurimum distat.* §. XXI.

1. *Non ideo sequitur debere eam exigi*] Iulianus de Eusebia: οὐδὲ γὰρ εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί τινές εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τούτους ἐκ παντὸς ἀπολέσθαι χρεών. *Non enim, si qui sunt meriti male tractari punirique, hos perire utique necesse est.* §. XXII.

Vt in pessimi exempli sceleribus] Iosephus: παιδοκτονία κοινὸν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν. *Parricidium & naturam & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat & ipse in naturam peccet.* §. XXIII.

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scoliastes Horatii. Augustinus contra Academicos: *Turpe disputationibus in verborum quæstione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit.*

1. *Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur*] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro IV, §. 12. §. XXIV.

2. *Imperatori licet revocare sententiam*] Symmachus lib. III, epist. 63. *Alia enim est conditio magistratuum, quorum corruptæ videntur esse sententiæ si sint legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi juris inflectere.* Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione v.

Tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit] Multa ad hanc rem utilia congessit Gratianus causa I, quæstione VII. §. XXVI.

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram.

Puniendus nemo est ultra meritum] Bene hac de re disserunt Mediolanenses in oratione quæ apud Guicciardinum est libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus §. II, & quæ habituri sumus libro III, cap. XI, §. I. §. XXVIII.

1. *Causa quæ impulit*] Chrysostomus x de statuis: οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ δυνατὰ διορθωθῆναι μείζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. *Non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, sed graviorem illa quæ facile corrigi potuit.* Et in secunda oratione cur obscurum sit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida. §. XXIX.

2. *Dolor autem hominem quasi extra se rapit*] Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: πάντα μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη χαλεπά, κινοῦντα καὶ σείοντα αὐτὴν παρὰ φύσιν καὶ ὑγιαίνειν οὐκ ἐῶντα. χαλεπώτατον δ᾽ ἐπιθυμία, διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον θύραθεν ἐπεισιὸν καὶ προσπίπτον ἔξωθεν, ἀκούσιον εἶναι δοκεῖ. μόνη δ᾽ αὕτη ἐπιθυμία τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει καί ἐστιν ἑκούσιος. *Omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem statum moveant atque concutiant, sed omnium harum gravissima est cupido, nam cætera, quia extrinsecus ad nos impetum faciunt nosque pulsant, videntur velut invitis evenire: at sola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis spontis esse nostræ videtur.*

Locus apud Porphyrium] Et similis apud M. Antonium de vita sua libro II, ubi iram & cupiditatem inter se confert. Plutarchus Romulo: ἡ δὲ κινήσασα τὸν θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον παραιτεῖται τὸν ὑπὸ μείζονος αἰτίας, ὥσπερ ὑπὸ πληγῆς χαλεπωτέρας ἀνατραπέντα. *Commovens animum causa plus excusationis ei præstat qui ex graviore causa, velut ictu validiore, evertitur.*

3. *Imaginabilia non autem vere bona sunt*] Seneca epist. XVI: *Naturalia desideria finita sunt. ex falsa opinione nascentia ubi desinant non habent.* vide Chrysostomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad II Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

§. XXX. 3. *Interdum & aliud accedit vitium*] Vide locum insignem in Lucæ verbis apud Xiphilinum ex Dione.

Si quis sæpius deliquit] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτε τὰ κατὰ τὸν βίον ἐστὶν ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, τέλεον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς. ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπτώκαμεν, τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν. *Aliquando ignorasse quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis: quo enim plura sunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commeremur.*

Ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret] Asinius Pollio: *qua major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est.* Cicero in Sul. *Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.*

4. *Non nudum delictum voluerunt aspici*] Canon Ancyranus XXV. Chrysostomus ad II ad Corinthios cap. II. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν. *Unde discimus pœnitentiæ fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & propositi & moris eorum qui peccarunt.* Idem III de Sacerdotio: οὐ γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν πλημμελημάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν. ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως. *Non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum qui fuerit ejus qui peccavit animus.*

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chrysostomus: ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι ἰουδαίου καὶ ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν ἰουδαῖον βαρυνόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. *Hic non tantum par jus dignitatemque ostendit Judæi & Græci, sed & Judæum hoc ipso prægravari quod legem acceperit.* deinde: ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖναι παρανομῶν. *Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contemtæ legis pœnas meretur.*

1. *Et*

1. *Et aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest*] Chrysostomus ad Galatas : *ἡ ἐπιθυμία μῖξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μῖξιν. Cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus libro II ad Uxorem : *Non quanto grandis est continentia carnis quæ viduitati ministrat, tanto si non sustineatur, ignoscibile videri potest. difficilium enim facilis est venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile est uti nostræ potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis :* & mox , *quanto potestas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimine oneratur.* Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur. §. XXXI.

2. *Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit*] Chrysostomus de Providentia IV : *ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιεῖ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν. Quare ubi divitem videris injustum avarum, rapacem, hoc magis eum miserere, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.*

1. Τὸ ἀντιπεπονθὸς] ταυτοπάθεια Harmenopulo. § XXXII.

Ultra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6. *Reddite duplum.* Hercules Minyas, qui à Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coëgit ejus tributi pendere Thebanis ; Apollodorus libro II.

2. *Apud Indos*] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone : *Vulneratus observatione mira percussorem novit , & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque sternit, nec vulnerat.*

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit , ut dotem lucraretur. Deut. XXII, 19. Et de eo qui cæteroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exodi XXII, 9.

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore III , 41. §. XXXV.
Cicero pro Sexto Roscio Amerino : *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime quæ difficillime præcaventur.*

Illis in locis] In balneis. morte plectebantur Athenis fures balnearii , si æstimatio esset major decem Drachmis ; Demosthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus Balnearibus.

1. *Supplicia meritis minora*] Iustinus II Hunnis scribens, *Ῥωμαίοις ἔνεστι μὴ ἀντιτιθέναι τὰς τιμωρίας ἰσορρόπους τοῖς πλημμελήμασι. Romanis mos hic est , non irrogare pœnas pares peccantium merito.* §. XXXVI.

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici , cum dicto *Subacre.* Rex apud Cassiodorum XI, 40 : *Qui periculose justi sumus , sub securitate semper ignoscimus.*

2. *Augustinus*] Epistola CLIX, quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXIII, quæst. V. Vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam qua respondet Augustinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Iohannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum : *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimo-

§.XXXVII. *Maimonides*] Lib. III directoris, c. 41. Confer c. Sicut dignum de Homicidio voluntario vel casuali.

Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem] Philo lib. I. de legibus Specialibus: οὐ γὰρ ταὐτὸν πατέρα καὶ ἀλλότριον πληγαῖς ἐμφορῆσαι, οὐδ' ἄρχοντ' ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ' ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ' ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις. *Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Vlpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Personâ atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat; tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu an in solitudine injuria facta sit multum interesse ait.*

§.XXXIX. 1. *Seneca pater*] Excerptorum IV, 7.

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro V, c. 14: *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείνοντας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι. *Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ præmissos: *Non factum tunc sed animus in quæstionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit quam non peccasse profuit.*

3. *Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos*] Chrysostomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

§. XL. 2. *Tyrannis liberarit terras*] Et maria. Philo de legatione: Ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις ὑποστὰς, ἕνεκα τοῦ τὰ βλαβερὰ καὶ κακωτικὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνελεῖν. *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia essent.*

Vitor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali:

ἦ πᾶσιν οὖν σ' ἔφυσεν ἀρκήσειν πατήρ;

Ten' ergo sevit omnibus genitor parem?

Respondet Theseus:

ὅσοι γ' ὑβρισταί. χρηστὰ δ' οὐ κολάζομεν.

Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων, *Pessimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς. *Nihil ipse passus injuriæ, pro aliis in homines malos impetum sumebat.*

3. *Qui humanam carnem epulantur*] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque mul-

ta abſtulerit, in beneficiis ſuis Græcos à barbaris non diſtinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius XXX. I: *Non ſatis æſtimari poteſt quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandi vero etiam ſaluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipſo capite dicentur §. XLVII. Sic Iuſtinianus principibus Abaſgorum edixit ne ſubditorum pueros caſtrarent. Procopius meminit Gotthicorum IV, & Zonaras Leone Iſauro. Et Inchæ, in Peruana reges, vicinos populos qui moniti non parerent vi coëgere abſiſtere ab inceſtis, à marium cum maribus concubitu, à comeſtione hominum, aliiſque id genus facinoribus, atque eo modo imperium ſibi pararunt omnium quæ uſquam legimus, excepta religione, juſtiſſimum.

4. *Qui in naturam delinquunt*] Vide Ioſephum Acoſtam de procuranda Indorum ſalute lib. II, cap. 4.

Innuptos concubitus] Aſterius Amaſeæ epiſcopus: *οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν. Qui hujus tantum ſæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput V, §. 9. §. XLII.

I. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri teſtatur Philo vita Ioſephi: Adulterium natura turpe eſſe Vlpianus L. Probrum D. de verborum ſignificatione I. Lactantius in Epitome: *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.* §. XLIII.

2. *Circa naturæ leges par eſt eos excuſari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obſtant*] Hieronymus II adverſus Iovinianum: *Vnaquæque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

I. *Vniverſalis Eccleſiæ curam accepiſſe*] Eſt id in conſtitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epiſt. XXX: *Omnes enim nos decet pro corpore totius Eccleſiæ, cujus per varias quaſque provincias membra digeſta ſunt, excubare.* Et de unitate Eccleſiæ: *Epiſcopatus unus eſt, cujus à ſingulis in ſolidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ univerſalis paſſim apud Cyprianum, illuſtri imprimis epiſtola LXVII. Adde Chryſoſtomum in laudibus S. Euſtathii. §. XLIV.

3. *Vnius Dei cultus*] Idem de fortitudine: *αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνωτάτω καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτικῇ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέκρηνται πρὸς ἀλλήλους. Summa ac maxima concordiæ cauſa, de uno Deo ſenſus, ex quo velut fonte procedit inſolubilis & animos inter ſe vinciens amicitia.* Ioſephus autem contra Appionem libro: *τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ Θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ. Eandem de Deo habere ſententiam, nihilque vita & inſtitutis inter ſe diſcrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

Naturam neſcire Dei] Sic & Ioſephus adverſus Appionem libro altero cauſas cur multæ civitates male conſtitutæ fuerint has reddit: *τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτῶν τοὺς νομοθέτας, μήθ' ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορίσαντας πρὸς τοῦτο ποιήσασθαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος.* Vide & quæ ſequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Impera-

Imperatores vocans Iustinus Martyr addit: βασιλικὸν ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. *Erit hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor. §. 10.

4. *Iustitia quoque nihil reliquit nisi nomen inane*] Seneca epist. XCVII: *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse quia vitari metus non possit.*

5. *Iustitiam religione permixtam*] Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸ αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεόν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἄνθρωπον θεωρεῖται. *Ejusdem est naturæ religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.*

§. XLV. 2. *Antisthenis*] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc promisisse Seneca lib. VII, c.30. Naturalium quæstionum: *ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.*

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem Rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: οὐδὲ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον. ἄρρητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX: ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων εὐρίσκειν ἔταξε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. *Vt ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris Literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

3. *Quæ consensio*] Tertullianus adversus Marcionem: *Animæ à primordio conscientia Dei dos est.* φυσικὴ εὐλάβεια, *pietas naturalis*, Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Vnius Imperio: οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται. τεχνικώτατον δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδημιουργῆσθαι. τοῦτο τὸν τρόπον ἔννοιαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως θεοῦ. *Nihil artem præferens casu oritur. Maximam autem artem mundus præfert, testaturque à summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet.* Tertullianus adversus Marcionem I: *Nos defendimus Deum primùm natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex prædicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Iulianus ad Heraclitum: πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῖόν τι πεπείσμεθα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφορᾶν ἐπ' αὐτό τε οἶμαι σπεύδειν: οὕτω διακείμενοι τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ οἶμαι πρὸς τὸ φῶς βλέποντες. *Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, uti visu prædita ad Lucem.*

§. XLVI. 2. *Et esse numen & nostri curam gerere*] Seneca epistola XCV: *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

3. *Apud omnes ferme quos novimus populos*] Seneca epist. CXVII: *Tanquam*

quam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta ut non aliquos deos credat. Idem de Beneficiis IV, 4: *Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Iamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

4. *Ita & coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis*] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obsidione captos mersit omnes οἷον ἀθέους, ut qui Deum nullum nossent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.

2. *Opifici servire, non opifici*] Philo ad Decalogum de talibus: εἰσὶ δ' οἱ καὶ προσυπερβάλλουσιν ἀσεβείᾳ, μηδὲ τὸ ἴσον μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τῶν ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες, ἐπιλήθονται γὰρ οὐ μόνον προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ βαρυδαίμονες ἑκούσιον λήθην, &c. *Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratione dignantes, id prætereunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri sibi accersentes quæsitam oblivionem.* Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41. §. XLVII.

4. *Nec summe Dei cultum ideo deserant*] Sic victimas ab Ægypti regibus, ab Augusto, à Tiberio in Templum admisere Iudæi. Docent id & Iosephus & Philo.

5. *Darius*] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra §. XI.

1. *Nemini deinceps ad credendum vim inferre*] Iosephus ita censet δεῖν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ μετὰ βίας: *Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.* §. XLVIII.

Quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem] Servius ad initium III Æneidos, *Quotiescunque ratio, vel judicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad Actum V, Scena II Eunuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum חפץ notat Abarbaniel.

2. *Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur*] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione Cum assumtus est à Patre: & Beda lib. 26. Isidorus de Sisebuto rege: *Qui in initio regni sui Iudæos ad fidem Christianam permovens æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. potestate enim compulit quos provocare oportuit fidei ratione.* Transscripsit hoc in historiam Rodericus II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Osorius, & Mariana. quem vide XXVI, 14. XXVII, 5.

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Numquid & vos abire vultis? Cyprianus epistola LV: *Conversus ad Apostolos suos dixit: Nunquid & vos vultis ire? servans scilicet legem qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibimet ipse vel mortem appetit vel salutem.*

3. *Instantiam vocatoris significat*] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli magistro & Deo monente diffusi,*

fusi præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces per multa pœnarum genera tentantur.

Iustiniani consilium] Ad eundem Iustinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro x. 26.

§. XLIX. 1. *Ammianus*] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή: *Christianæ fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate.* Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur; Tertullianus Scorpiaco. Iustinus Apologetico II: ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, ὅτι ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακόεργον ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. *Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans. tum vero ad æternam aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus aliud auditur nihil nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.*

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus facunde ostendit quantum Synagogæ distent à paganicis mysteriis. Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Iosephus.

2. *Constantinus Licinio*] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epist. L: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa quam tuendæ Ecclesiæ sibi creditæ.* Relatum est in causam XXIII, quæst. III.

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

§. L. 2. *Quam ea quæ dogmatum sunt*] Sequitur hoc Chrysostomus in I Cor. II: ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ, βεβαιοτέρα γίνεται. πάντα γάρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειε ἢ τὰ περὶ τὰς θρησκείας. *Ubi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.*

3. *Hæreticus Augustino*] Libro de utilitate credendi; locus refertur in causam XXIV, quæstione 3. Addit Augustinus, non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis obstinatioris animi dementia, L. 2, C. de summa Trinitate, I.

Temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responsorum ad orthodoxos quæstione IV: δηλοί εἰσιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. *Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatu qui primos repertores agitaverit, [illegible] omnes exsistendi originem cepisse.* Chrysostomus ad Gal. V: ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία, *Mater hæresium, cupiditas principatus.*

Bono

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum I: ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοχθέντων ἀπρὶξ, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα. *miseratione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicunque à vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, sed cum bonum appetant, in judicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo potest scire nisi judex] Chrysostomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον παρὰ τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀνεπισφαλὲς ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παραγγέλλω, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, ὄντως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. *id quod absconditum, solus sine periculo dijudicet seculorum judex, cui soli patet & scientiæ mensura & fidei quantitas. Unde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut excusaturus est, in die illa qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt judicia ejus, & viæ ejus impervestigabiles.*

5. *In Arianam heresin*] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro I, 5. 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho. & Gotthicorum I, de Amalaricho. & Victorem Vtunensem. de Semiarianis Epiphanius: τοὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν, οὐκέτι λόγοις βουλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας. λύμην γὰρ οὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο, ἀλλὰ πολλαῖς. *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt, sed odiis, bellis, gladiis tradunt recte sentientes. exitium quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulere.* de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episcopum: *Nova & inaudita est ista prædicatio, quæ verberibus exigit fidem.*

Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum. causa XXIII, quæst. IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitrantes posse inter initia malum comprimi, sed parum sanis consiliis seculares judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus heretici urbibus pellerentur.* mox: *Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hereticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere.* Postea: *Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret. satis superque sufficere ut Episcopali sententia heretici judicati Ecclesiis pellerentur.* Vide & sequentia.

Errantis pœnam esse doceri] Seneca in Tragœdia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de Ira l. 14: *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε. εἰ δὲ μὴ, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένειά σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν. *Si potes;*

meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dii lenes sunt talibus. Chrysostomus Eph. IV, 17: τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ. *eum qui ignorat neque malo affici neque accusari oportet, sed æquum est ut discat quæ ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX: *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit.*

§. LI. 1. *Iustius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt*] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Iulianum V & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intulissent; Plutarchus Solone. Sic & qui falso sibi vatum nomen induunt recte puniuntur; Consule Agathiam lib. V.

CAPVT XXI.

De Pœnarum communicatione.

I. *Pœna quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.*

II. *Communitas aut rectores tenentur ex subditi delicto si adsit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debeant:*

III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.*

IV. *Nisi aut puniant aut dedant: quod exemplis illustratur.*

V. *Iura supplicum ad infortunatos non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus:*

VI. *Defendi tamen supplices dum de causa cognoscatur: & ex quo jure facienda cognitio.*

VII. *Quomodo delicti rectorum participes sint subditi, aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna singulorum.*

VIII. *Pœnæ jus in universitatem quamdiu duret.*

IX. *An sine delicti communicatione pœna transeat.*

X. *Distinctio ejus quod directo infertur & in consequentiam venit.*

XI. *Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.*

XII. *Proprie loquendo neminem juste puniri ob delictum alienum, & cur?*

XIII. *Non filios ob parentum delicta:*

XIV. *Respondetur ad Dei facta circa filios nocentum.*

XV. *Multo minus cognatos alios.*

XVI. *Posse tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari quod alioqui habere poterant: cum exemplis.*

XVII. *Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:*

XVIII. *Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.*

XIX. *Hæredes ad pœnam qua pœna est non teneri: & cur?*

XX. *Teneri tamen si pœna in aliud debiti genus transierit.*

I. 1. QVoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur * qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen semper ubi damni obligatio est etiam

etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem sæpe qualiscumque culpa sufficiat.

2. Ergo * qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: * qui consilium dant, * laudant, assentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum pœnæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

II. 1. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur.* Hinc in formula fœderum est: * *Si defexit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul à consilio publico abfuisse. Narrante eodem Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium & Legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent; suo quemque periculo facere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam à privatorum causa segregant, dicentes, *nullam esse civitatem quæ non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui præsunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat. Liv. l. xlv.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: *Neque vero multum interest, præsertim in Consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorsus alienæ, si provideri potuit ne existeret.* ἴσον τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Iustinianum: *par est delinquere & delinquentes non prohibere. Quisquis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ,* ait Arnobius. *In cujus manu est ut prohibeat, jubet agi si non prohibet admitti,* ait Salvianus. Augustinus vere: *Qui desinit obviare cum potest, consentit.* Adv. gent. c. 15. l. Imperator. D. qui sine manum.

3. Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse patitur, pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur si servus domino sciente alienum servum subduxerit. l. 2. de nox. act. Paul. l. 5. Sent.

4. Sed, ut diximus, præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam [a] cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipi cum consilio: [a] l. Scientia ad l. Aquil. l. 1. §. Hæc autem, si fam. fur. f. d. l. in delictis, de nox. act.

l. Culpa. de R. I. l. nullum crimen eo tit l. 1. ¶. qui eam in fine. l. quid ergo ¶. 1. l. Non cilia. D qui not. inf. l. Furtum ¶. Quod si. D. arb. furt. cæsar.

ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Vicissim, etiamsi in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint, non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate.

5. Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ,

Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύουσα τὴν ἑνὸς πονηρίαν, *ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quidquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem ut sacerdoti filiam redderet. Sic post eorundem classis exusta narratur

* *Vnius ob culpam & furias Ajacis Oilei*,

qua de re Ovidius Metam. XIV:

Virgine rapta

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

Liv. lib. I. quia cæteri non impedierant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in se vertit.* Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: * *Potestas magna & potentissima quæ prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari.* Et apud Lib. I. Thucydidem est: ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ. *Magis ille facit qui* Lib. I, & VI. *potest prohibere.* Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent se insciis. Contra Teucæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio, quod diceret non à se sed à subditis piraticam exerceri, neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur.

6. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν: *id quod à multis fit, necesse est à nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. Æto-Polyb. l. II. los graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

III. 1. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas ut ante diximus naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. institutis civitatibus id quidem convênit, ut singulorum delicta, quæ ipsorum cœtum proprie spectant, ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur.

3. At non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus

singulis

ſingulis de quibusdam delictis actio datur popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læſus eſt. & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut ſecuritatem ſuam jus habent pœnæ exigendæ ſecundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. 1. Cum vero non ſoleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines ſuos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, ſequitur ut civitas apud quem degit * qui culpæ eſt compertus, alterum facere debeat, aut ut ipſa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis. * hoc enim illud eſt debere, quod in hiſtoriis ſæpiſſime occurrit.

2. Sic Iſraëlitæ alii à Benjaminitis poſtulant ut dedant facinoroſos, Iud. xx: Philiſtæi ab Hebræis ut Samſonem quaſi maleficum ſibi
dedant. Iud. xv. Sic Lacedæmonii Meſſeniis bellum intulerunt, quod *Pauſ. l. xɪv.*
interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio *Strabo libro* VIII.
tempore ob non deditos eos qui miſſis ad ſacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæſarem Germanis ob bellum injuſte illatum dedi voluit Cato. * Sic Fabios ſibi dedi Galli poſtulabant quod in ſe pugnaſ-
ſent. Ab Hernicis agri ſui populatores dedi ſibi poſtularunt Roma- *Livius libro*
ni; & à Pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, ſed alium qui XXXVIII.
Gallos concitabat: * poſtularunt & poſtea Annibalem: item Iugurtham à Boccho his apud Salluſtium verbis: *ſimul nobis demeres acerbam neceſſitudinem pariter te errantem & illum ſceleratiſſimum perſequi.* Ab ipſis Romanis dediti qui Carthaginenſium quique Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achæi à Lacedæmoniis dedi ſibi poſtularunt
eos qui Lanvicum oppugnaſſent, addito, ni dederentur violatum vi- *Livius libro*
deri fedus. Sic Athenienſes per præconem pronuntiarunt, ſiquis Phi- XXVIII.
lippo inſidias ſtruxiſſet, & Athenas confugiſſet, παραδόσιμον εἶναι *in* *Diod l* XVI.
eo ſtatu eſſe ut dedi deberet. Bœoti ab Hippotenſibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant dederentur.

3. Quæ omnia tamen ſic intelligenda ſunt, ut non ſtricte populus *Plut. Narr.*
aut rex ad dedendum teneatur, ſed ut diximus ad dedendum aut pu- *amat. Val.*
niendum. Nam ita legimus Eleos bellum intuliſſe Lacedæmoniis, *Max lib.* VI, *c.* 6.
quod illi in eos qui Eleis injuriam feciſſent non animadverterent: id eſt nec animadverterent nec reos dederent. eſt enim disjunctiva obligatio.

4. * Interdum ſontes depoſcentibus optio datur, quo cumulatius
ſatisfiat. Cærites apud Livium Romanis ſignificant: *tranſeuntes agmi-* *Liv. l.* VII.
ne infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, cum præter viam nihil petiiſſent, traxiſſe quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, comites: Eos ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe, ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas.

5. In fœdere Carthaginenſium & Romanorum ſecundo, quod apud Polybium, exſtat locus male vulgo & diſtinctus & verſus: εἰ δὲ μὴ, ἰδίᾳ μεταπορευέσθω, ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα. *Ni id fiat* (quid id ſit incertum eſt: nam quæ præcedunt ſunt mutila) *privatim quiſque jus ſuum perſequitor. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æſchines in reſponſo adverſus accuſationem

Demoſthenis de male obita legatione, narrat ſe, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixiſſe inter alia, æquum eſſe ut pœnas luerent commiſſorum criminum non civitates ſed qui peccaſſent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accuſatos judicio ſiſterent. Quintilianus declamatione CCLV: *Proximos exiſtimo eos transfugis * à quibus transfugæ recipiuntur.*

6. Inter mala quæ ex diſcordiis civitatum naſcuntur & hoc ponit Dion Chryſoſtomus oratione ad Nicomedienſes: ἔξεστι τοῖς ἀδικήσασι τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καταφυγεῖν: *Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.*

L. ult. D. de legat. 7. Hic de deditis occurrit quæſtio, an ſi à ſua civitate dediti nec recepti ſint ab aliis cives maneant. Non manere cenſebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidiſſet expuliſſe ex civitate ſua videretur, ſicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam

L. I. & II. de Or. Jur. & pro A. Cæcina. ſententiam defendit Brutus, & poſt eum Cicero: quæ & verior eſt, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio ſine acceptione non poſſit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet niſi ex duorum conſenſu. At dedere de quo hic agimus nihil eſt aliud quam civem alterius populi poteſtati permittere, ita ut de eo ſtatuat quod voluerit. Hæc autem permiſſio jus nullum dat aut adimit; exſecutionis tantum impedimentum tollit. Quare ſi alter populus conceſſo jure non utatur, erit

Val. lib. 6. c. 3. is qui deditus eſt eo loco ut à ſuo populo poſſit puniri (quod in Clodio Corſis deditio, nec ab iis accepto evênit) aut non puniri, ut multa ſunt delicta in quibus utrumvis fieri poteſt. Ius autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipſo facto, ſed decreto aliquo aut judicio, niſi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non poteſt. Hoc denique modo & bona ſi dedita nec accepta ſint manebunt cujus fuerant. At ſi deditio accepta ſit, & poſtea caſu aliquo reverſus ſit is qui fuerat deditus, is civis non erit niſi ex novo beneficio: quo ſenſu verum eſt quod Modeſtinus de dedito reſpondit.

L. Eos qui. D. de captivis. 8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui ſubditi ſemper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui poſt crimen commiſſum aliquo confugerunt.

V. 1. Neque obſtant illa adeo prædicata * ſupplicum jura & aſylorum exempla. Hæc enim illis proſunt qui immerito odio laborant, non qui commiſerunt quod ſocietati humanæ aut hominibus aliis ſit

Lib. XIII. bibl. injurioſum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo ſupplicum jure ſic ait: *qui initio jura iſta introduxerunt, infelicibus quidem miſericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt pœnam exſpectandam voluerunt.* Poſtea: *Hi vero ſi dolo malo, ſi injuſta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt, ne accuſent fortunam, ne ſupplicum ſibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur * quibus innocens eſt animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injuſtis, nullum ipſis locum reliquit qui ad miſerationem & perfugium pateret.* Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime diſtinxit:

* Ἀτυ-

Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει.
Τὸ μὲν γὰρ διὰ τύχην γίγνεται, τὸ δ' αἱρέσει.
Injuria illud distat infortunio,
Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

Non abit hinc Demosthenis dictum: *δίκαιόν ἐστιν ἐλεεῖν, οὐ τοὺς ἀδίκους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς παρὰ λόγον δυστυχοῦντας.* quod Cicero ita vertit de Inventione secundo: *Misereri oportet qui propter fortunam non propter malitiam in miseriis sunt.* Et Antiphanis illud, *τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τῆς τύχης ἐστί, τὸ δὲ ἑκούσιον τῆς γνώμης*: *Quod non sponte fit, fortunæ est; quod sponte, consilii.* Et hoc Lysiæ: *οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίνεται*: *nemini infortunium sponte sua accidit.* Sic in sapientissima lege, quibus telum manu fugisset quo interfectus esset homo, asyla patebant: servis quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait, *ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχεσθαι.* *profanis in fano nullum esse receptum.* Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium narrantur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis objiciebantur. In Aphobum 1. Deu. XIX. 1. XXIII, 15. Ex. XXI 14. 1 Reg. II, 29. II Reg. XI. 13. & seq. De spec. legibus. Plut. quæst. Gr. 32.

2. Erat apud Athenienses Ara Misericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poëtam,

Et miseri fecere sacram:

mox convenisse eo ait,

victos bellis patriaque à sede fugatos,
Regnorumque inopes.

Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait *τὴν τῶν πανταχόθεν δυστυχούντων ὑποδοχὴν καὶ παραμυθίαν*, *quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio esset.* Et alibi: *τοῖς καθ' ἑκάστους ἀτυχοῦσι κοινὴ πᾶσιν ὕπεστιν εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦθος ὑφ' οὗ σώζονται*: *His qui ubivis locorum infelices sunt communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes fiunt.* Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat: *ἐζήλουν τήνδε τὴν πόλιν, ὅτι πάντας καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐνθάδε καταφεύγοντας ἐπικουρίας δεομένους ἤκουον τυγχάνειν*, *laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præmetuentes, si huc perfugissent auxilii compotes fieri intellexeram.* Idem sensus est in epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens in ejus nominis tragœdia * apud Sophoclem ita testatur: Panathen. De pace 11.

Heu, Cecropidæ, mala multa tuli:
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus:

Non me pigebat hospitem, qualem Oedipo
Te tueor, omni sospitare in tempore;
Homo esse memini.

Similiter Thesei filius Demophon cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

Hæc patria nostra semper invalidos solet,

Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Discrimina: & nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum est ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους τυραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος: *hos enim & in Eurystheа bellum suscepisse * pro Herculis liberis, cum Græciam Eurystheus tyrannide premeret.*

3. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conscius, nec legibus
Fidens ad aras volvitur supplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla religio mihi:
Mala semper æquum ferre qui fecit male.

Idem Ione:

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Piis patere templa contra injurias.

Advers. Leocr. Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τεύξεσθαι τῶν νόμων, * *consecuturum quod jus esset*: illum vero confugisse * ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia. at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. *Ann. III.* Et Tacitus improbat receptum suo sæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum ut ceremonias Deûm protegendi. *Ibidem.* Apud eundem est: *Principes quidem instar Deorum esse: Sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri.*

4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. *Lib. I.* Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Persam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem *Livius libro XXII.* fugerat, à rege depoposcerunt Romani. * Perseus rex Macedonum in purgatione ad Martium de his agens qui Eumeni insidiari dicebantur: *Livius libro XLII, 41. XLV, 5.* *Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothraces Euandro qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum.

5. Cæterum, jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis seculis in plerisque Europæ partibus circa ea demum crimina usurpatur quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutuâ dissimulatione transmitti invaluit, * nisi federis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi; pœnam quod attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia à maleficiis devocentur, ejusque negotium gerere quivis populus aut populi rector potest.

VI. Notandum & hoc, interim dum de causæ justitia cognoscitur defendi supplices. Sic Demophon ad Legatum Eurystheos:

Si

Si crimen istis aliquod hospitibus struis,
Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Et in altera tragœdia Theseus ad Creontem:

Es facinus ausus temet indignum, Creo,
Tuisque Thebis ac tuis majoribus:
Ingressus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Nostris omissis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Vrbs ista visa est, & ego nullius rei?
Non te ista docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud solita mortales feros;
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ sunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma sede miseros supplices.
Ego Labdacea si urbe posuissem pedem,
Quamvis fuissent justa mihi certissima,
Indubia, nulli injicere tentassem manum
Nisi annuente qui soli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probro atque maculis, & senem certe tua
Te fecit ætas, sed parum mentis potem.

2. Quod si id cujus accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt; quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur:

Εἴ τοι κρατοῦσι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγγύτατοι γένος
Εἶναι, τίς ἂν τοῖσδ' ἀντιωθῆναι θέλοι;
Δεῖ τοί σε φαίνειν κατὰ νόμους τοὺς οἴκοθεν,
Ὡς οὐκ ἔχουσι κῦρος οὐδὲν ἀμφὶ σοῦ.

Manum tibi si immittat Ægypti genus
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hæc objicere se contra velit?
Quare tuum est docere natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. 1. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus aut advenis, culpa in rectores transeat: vicissim à summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut siquid fecerint summæ potestatis imperio aut suasu, quod facere sine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur delictum: quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

2. Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos

Lycurg. orator

Supra cap. IX, ¶. 4.

L. Si Vsusfructus. D. quomodo usufr. am.

Plut. Alex.

qui aliorum ſententiis victi ſunt. Diſtinctæ enim ſunt pœnæ ſingulorum & univerſitatis. Sicut ſingulorum pœna interdum eſt mors, ita *πόλεως θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι, mors civitatis everti:* quod fit cum corpus civile diſſolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo ſi civitas eſſe deſinat, uſumfructum velut morte finiri recte dixit Modeſtinus. Singuli in ſervitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani ſub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exuendæ ſocietatis contradixerant. Sic & civitas ſubit ſervitutem civilem in provinciam redacta. Singuli bona ſua amittunt confiſcatione. Sic civitati adimi ſolent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

3. At ut ſinguli ob delictum univerſitatis citra conſenſum ſuum ea amittant quæ ipſorum ſunt propria, injuſtum eſt, ut recte oſtendit Libanius in ea quæ eſt de ſeditione Antiochena. Idem * Theodoſii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balneorum, nominis Metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæſtio, an pœna ob delictum univerſitatis ſemper exigi poſſit. Quamdiu durat univerſitas videtur poſſe, quia idem corpus manet, quanquam particulis ſuccedentibus, ut alibi oſtenſum eſt. Sed ex adverſo notandum eſt quædam de univerſitate dici primo ac per ſe, ut habere ærarium, leges, & ſimilia: quædam non niſi derivatione à ſingulis. Sic namque doctam dicimus univerſitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere eſt meritum: primo enim convenit ſingulis, ut animum habentibus quem univerſitas per ſe non habet. Extinctis ergo illis per quos ad univerſitatem meritum deducebatur, ipſum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod ſine merito diximus non conſiſtere. Libanius in dicta oratione: *ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖς ἀρκεῖν ἡγούμενος τὸ μηκέτ' εἶναι μηδένα τῶν ταῦτ' ἠδικηκότων: Ita enim exiſtimo, ſufficere tibi ad pœnam quod nemo ſuperſit eorum qui deliquerunt.*

Ariſt. VII. Pol. XIII.

2. Probanda igitur Arriani ſententia damnantis vindictam * Alexandri in Perſas, cum pridem interiiſſent qui in Græcos peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc eſt Curtii judicium: *Quæ ſi in ipſos proditionis auctores excogitata eſſent, juſta ultio eſſe non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum poſteri luère, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.* Simile eſt alio loco Arriani judicium de Perſepoli incenſa in ultionem eorum quæ Athenis Perſæ fecerant: *ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρος, οὐδὲ εἶναί τις αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία: At mihi non videtur hoc prudenter feciſſe Alexander, neque vero hæc vera eſt vindicta in eos Perſas qui pridem eſſe deſierant.*

3. Nam Agathoclis illud nemo non ridet; qui ad Ithacenſium querelas de damnis illatis reſpondit, plus mali Siculos ab Vlyxe olim pertuliſſe. Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero eſſe ſimile, Corinthios ulciſci voluiſſe acceptam à Samiis injuriam *μετὰ τρεῖς γενεάς, poſt tres hominum ætates.* Nec procedit hujus & ſimilium factorum defenſio, quam apud Plutarchum legere eſt de ſera numinis vindicta: Aliud enim eſt jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius

tius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus an & culpa non communicata communicetur pœnæ, quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur monenda sunt quædam.

X. 1. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam aufertur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebit. Exemplum est apud Vlpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Iurisconsultus, *præposterum esse* ait, *ante nos locupletes dici quam acquisierimus*.

L. Flumina. §. ult. de dam. inf.
L. Proculus d. t.
L. Pretia. D. ad L. Falc.

2. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura aut aliunde tribuerentur ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus libertatem civilem, muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

L. Eum. D. de interdict. & relig.
L. 11. Ep. 11, & 19.
L. Cum ratio. D. de bonis damn.

XI. 1. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit malum patitur, ex veteri verbo, ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. *Sponde, noxa præsto est:* at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit non proprie ex emto tenetur sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum mensuram accepit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit.

2. Cui consequens est, ut ex sententia, quam veriorem credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vitam ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint: ideo-

que

que & * vades capitali judicio crediderint obligari, ut in Ausonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythiæ historia apparet: & obsides sæpe capite plexerint, * ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi causa.

3. Quod si exsilium, si pecuniarum damnum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, respectu habito ad eminens dominium quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione delicti alieni, pœna in illis proprie non est, sed exsecutio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur, * ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna est, sed usus dominii humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Iurisconsultus, quod pœnæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde αὐτεξούσιον vocatur.

Epist. 3 de morte Nepotiani. † *Epist. 105.*

XIII. 1. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* Augustinus † vero, *Deus*, ait, *ipse foret injustus si quenquam damnaret innoxium.* Dion Chrysostomus oratione ultima, cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit: πλὴν παῖδας καὶ γένος οὐκ ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτανόντων. ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ γίνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος: *verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium punit: sed sibi quisque fit infortunii causa.* & huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput sequitur. Sancimus*, ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus quam reperiatur delictum.*

L. Sancimus. C. de pœnis. *Lib. II de leg. spec.*

2. Iustum est, * ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum insontes liberos morte puniebant. quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret.* Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

L. Quisquis C. ad L. Jul. Majest. *Libro XXVIII.* *Victoria de jure belli. n. 38.*

Desipit occidens patrem qui pignora servat.

Sen. lib. II de Ira, c. 4.

3. At Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem hæredem paterni odii fieri.* Atta-

Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, φὰς τῷ Μηδισμῷ παῖδας οὐκ εἶναι μεταιτίους: *dicens illos extra culpam esse partium Medicarum.* Marcus Antonius in Epistola ad Senatum: * *Quare filiis Avidii Cassii* (is in eum conjuraverat) *& genero & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?* Her. Call.

XIV. 1. Deus quidem in Lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis, Saulis, Ieroboami, Achabi, * in ipsos jure dominii non pœnæ utitur, sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit Lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes non extendit, Exod. xxv, quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut à Chrysostomo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus, οὐ λυποῦσα μᾶλλον ἑτέρα κόλασις ἢ τοὺς ἐξ ἑαυτῶν κακὰ πάσχοντας δι' αὐτοὺς ὁρᾶν. *Nullum durius supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare:* sive non eo usque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium: *Duritia populi,* inquit Tertullianus, *ad talia remedia compulerat,* * *ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinæ obedirent.* II Samuel. XXI. I Reg. XIV. II Regum VIII. 9. 10. Homil. 29. in 9 Gen.

2. Sed simul notandum est, hac graviore vindicta non uti Deum nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimarunt: Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quæ ἄγη ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento facunde disserit Plutarchus libro de sera Numinis vindicta. Exstat * apud Ælianum oraculum tale Delphicum:

At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec pote vitari; non si genus ab Iove ducant:
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades.

* Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobat auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero, etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. XVIII, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo fœdere apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria.

4. Quare

Deuteron. XXIV, 16. Ios. lib. II. Philo de leg. sp. lib. II. Isoc. Busiride. Dionys. lib. VIII. L. Crimen. D. de pœnis. Lib. IV de Nat. Deor.

4. Quare eadem illa divina lex ut parentes pro liberis ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem * pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Iosephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates, & Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platonis est πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων οὐδενὶ ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit Callistratus Iurisconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest.* Addita causa: *Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur. Ferretne*, inquit Cicero, *ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos si pater aut avus deliquissent?* Hinc factum ut * prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum, & * Romanorum legibus.

Dan. VII, 22. Iust. lib. X.

XV. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant tristiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis diritate exsuperari leges omnes scripsit * Ammianus Marcellinus.

Lib. XXIII.

XVI. Illud tamen est notandum, siquid habeant aut exspectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam dominii, cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris posteri ἄτιμοι συνεγράφησαν, narrante Plutarcho, id est * *honoribus prohibiti sunt*, ut Romæ liberi à Sulla proscriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: *Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant.* Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat alibi à nobis est explicatum.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si quæratur an is populus malo possit affici ob regis aut rectorum facinora. Non jam quærimus * si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

Quæst. ad orth. 138.

2. Interim hæc pœna erat non populi sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. *Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium id quod populus infligitur.* Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

L. Si pœna. D. de pœnis.

XIX. Heres vero cur de cæteris debitis teneatur, * de pœna non teneatur, sicut à Paulo Iurisconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogatur;*

tur, receptum est commentitio iure ne ad heredes transeat, vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, * sed in bonis quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum. Dion Prusæensis Rhodiaca: ἅπαντα ὀφείλουσι τὰ τῶν προγόνων οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἄν ποτε καθήκει γένος. οὐ γὰρ ἀφίστασθαι φήσετε τῆς διαδοχῆς: *Quæ debuerunt majores ea non minus debent posteri, neque enim dicere potestis repudiatam a nobis hæreditatem.*

X X. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi iam possit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab hærede debebitur, ut & ea quæ in conventionem deducta est. Iam enim nova accessit debendi causa.

Annotata ad Caput xxi.

1. *Qui delicti sunt participes*] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos. iccirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.* §. 1.

2. *Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent*] *Saulus manibus omnium lapidabat.* Augustinus Sermone v de Sanctis, cap. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone xiv.

Qui adjuvant] ope. Institutionibus de Furtis, §. interdum. Edicto Theuderici, c. 120.

Qui receptum præstant] Hieronymus super parabolas: *Non fur solum, sed ille reus tenetur qui furti conscius quærente possessore non indicat.* Chrysostomus de statuis xiv: οὐ γὰρ οἱ ἐπιορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, περιστέλλοντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων. *non enim perjuri soli, sed & qui conscii cum sint celant perjuria, criminis tenentur.*

Qui consilium dant] Vide Institutiones & Edictum Theuderici dictis locis. Androcides ex lege Attica, τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον. *qui consilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit.* οὐ γὰρ ἦν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένους, *neque enim sine consilio res facta fuisset*, ait Aristoteles de Poetica c. 17.

Laudant, assentantur] Chrysostomus 1 ad Romanos circa finem: καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος, *pejor peccante qui peccatum laudat.* qui facinorosum adstans hortatur, pro faciente habetur lege Langobardica, lib. 1, tit. ix, §. 25. vide quæ ex Philone & Iosepho mox proferemus ad §. 17.

Non vetant] Chrysostomus 1 adversus Iudæos: ὥσπερ οὖν οὐχ οἱ κλέπτοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι μὲν ὄντες κωλῦσαι, μὴ κωλύοντες δὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδόασι δίκην. *Sic non ii modo qui furtum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna.* Sic eum qui sanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysostomus 2 ad Cor. c. vii.

§. II. 1. *Si defexit publico consilio*] Chrysostomus de statuis III· ὅτι οὐ κοινὸν τῆς πόλεως τὸ ἁμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιούντων, ἀλλὰ τόλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ. καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάζεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας διδόναι δίκην. *Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum & advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero aequum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & poenam ferrent culpa exsortes.* Ammianus libro XXX de Quadis: *nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.*

4. *Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia.*] Lege Wisigotthorum libro VIII, tit. IV, cap. II, cap. 26, & alibi. Libro IX, tit. I, c. I.

5. *Ipsorum erat cogere Agamemnonem*] ita hanc rem explicat Cyrillus libro V contra Iulianum.

Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus sic loquentem Neptunum facit:

οἶδ' ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.

Cum Phoebadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam respondentem

κ' οὐδὲν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὕπο.

Nilque audiit, nil passus à Graecis mali est.

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chrysostomus, prima ejus argumenti oratione, ἰδοὺ τὸ ἁμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γίνεται κοινόν. ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντες δεδοίκαμεν νῦν καὶ τῶν ἐκείνοις τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ἀναμένομεν. εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλλομεν τῆς πόλεως καὶ τὸ νενοσηκὸς διωρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τὸν παρόντα ἐφοβούμεθα φόβον. *Ecce facinus paucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes sumus, & eorum quae illi ausi sunt poenam nos ipsi exspectamus. Quod si antevertissimus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam sicut oportet tractassemus, abesset iam à nobis hic timor.* deinde: δι' αὐτὸ οὖν τοῦτο κολάζου, φησὶ, δίδου δίκην τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυες, μηδὲ τοὺς ἀνοσιοῦντας κατεῖχες, μηδὲ ἐκινδύνευες ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν βασιλέα τιμῆς. οὐ μετέχεις τῶν τετολμημένων; ἐπαινῶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' οὐδ' ἐπέσχες τὰ γινόμενα, τοῦτο κατηγορίας ἄξιον. *Ob hoc ipsum, inquit, fer poenas, & ultima lue supplicia quod non adfuisti, quod non prohibuisti, quod insanientes non retinuisti, quod pericula non subiisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio. sed nec quae fiebant impediisti. hoc vero jam dignum accusari.*

Potestas magna & potentissima, quae prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ πανύστατον ἐπέχειν ἂν δυνηθεὶς, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτοῖς. *nam qui castigare, certe inhibere potuit; si non impediit, habendus est permisisse aut etiam probasse quod agebatur.* Dion Galba: τοῖς μὲν γὰρ ἰδιώταις ἀπόχρη μηδὲν ἀδικεῖν. τοῖς δὲ δὴ τὰς ἡγεμονίας ἔχουσιν ἀνάγκη προνοεῖν ὅπως μηδ' ἄλλος κακουργῇ. *Privatis sufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquat alius.* in c. 4. Synodi Pistensis positae inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non est liber à consensu qui quod emendare potest emendare negligit, quapropter sine dubio peccati se participem facit.* Vide Nicetam Choniatem libro II de Andronico.

6. *Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii*] Plutarchus Cimone.

1. Qui

1. *Qui culpæ est compertus*] deditionem enim præcedere debet causæ cognitio. non decet ἀκρίτως ἐκδιδόναι, *homines dedere causa non cognita*, Plutarchus Romulo. Rex Scotiæ apud Camdenum in anno LXXXV ait Elisabetæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem conscisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur. §. IV.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigrane poposcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt; Appianus excerptis legationum XI. de Episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus à rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti; Mariana XX, 1.

2. *Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant*] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

4. *Interdum sontes deposcentibus optio datur*] Vide fœdus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

5. *A quibus transfugæ recipiuntur*] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: ἔπεμψε πρὸς Χοσρόην ἀξιῶν μὴ παραδέξασθαι, τὸν τυραννήσαντα καὶ κατ' οἰκείου δεσπότου γενόμενον, ἵνα μὴ καὶ καθ' ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα εἴη οὐκ ἀγαθόν. *misit ad Chosroem postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum statueret Chosroës.* vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX. §. V.

1. *Supplicium jura*] κοινοὶ ἱκεσίας νόμοι Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων. οὐ σ' ἐμίανεν
αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.
Carum occidisti, dum vis succurrere. nullum
Crimen habes. manus est tibi purior ac fuit ante.

Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα] Philo de Iudice: ἔλεος ἐπ' ἀτυχήμασιν. ὁ δ' ἑκουσίᾳ γνώμῃ πονηρευόμενος οὐκ ἀτυχὴς ἀλλ' ἄδικος. *misericordia infortuniis debetur. at qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed injustus.* Sic M. Antoninus mentem vult inspici: ἵνα ἐπιστήσῃς πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη, καὶ ἅμα λογίσῃ ὅ, τι συγγενές, *ut noris ignorantia in aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres quæ his cohærent.* Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, *quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt*; & τὰ ἐκ προνοίας, *quæ ex consulto fiunt*, distinguit Totilas apud Procopium Gotthicorum III.

Dedere noluisse.] Recepit nec dedidit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes: Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum IↃ C LXXXVIII. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno IↃ CCC XVII, inserto in Tomum II Conciliorum Galliæ: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant, Aymonius lib. V, cap. 34. de Cegena Patzinaca non dedito postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram.

ram. Sic & Osmanes ab Inungino præfecto non deditus Eskisari; Leunclavius libro II Historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI, 18.

2. *Servius*] ad VIII Æneidos.

Propriam Atheniensium laudem] quam Arragoniis tribuit Mariana XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt quam Ildigisalem Romanis aut Langobardis dedere; Procopius Gotthicorum IV.

Apud Sophoclem] Vide totum locum, est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

3. *Consecuturum quod jus esset*] *Neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri*, ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] in Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum è templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Asylis librum viri magni Pauli Veneti Societatis Servorum quæ dicitur.

4. *Perseus rex Macedonum*] Narrat & Appianus excerpto legationum num. 20. Simile illud in Latina vita Themistoclis: *cum ab Atheniensibus & Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit*, (Admetus rex Molossorum) *monuitque ut consuleret sibi. itaque Pydnam eum deduci jussit, & quod satis esset præsidii dedit.* Sic & Ildigim Langobardum dimittunt Gepidæ apud Procopium Gotthicorum III. Adde Epistolam Theuderici ad Trasamundum regem Vandalorum de Giselico suscepto, V, 43, & 44. & ea quæ in vita regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium à se amovit Imperator Rudolphus II, teste Thnano lib LXXXIII, in anno CIƆ IƆ LXXXV. Elisabetha Scotis respondet se Bothwellum aut reddituram aut ex Anglia exterminaturam: Camdenus id habet circa annum CIƆ IƆ XCIII. de Alfonso Gegionis Comite à rege Galliæ damnato, ac negato ei in Hispaniam receptu, vide Marianam XIX, 6.

5. *Nisi federis legibus propius quiddam convenerit*] Vt in federe Helvetiorum cum Mediolanensibus, Simlerus recitat. Federa Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, cum Burgundis expelli. Camdenus in anno CIƆ IƆ C.

§. VII. 3. *Theodosii probat factum*] Eadem quæ Libanius de hac re dicit & Chrysostomus in XVII de statuis, in eosdem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus Philosophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto Theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. Sed & ipsa urbs Perinthiis data; Vide Herodianum II; Zonaram, & quæ supra dicta nobis.

§. VIII. 2. *Alexandri in Persas*] Propterea aliam ei bello causam attribuit Julianus in Constantii Laudatione: *καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς πω συνέστη πρότερον, οὔτ' ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἕλλησιν, οὔτ' ἐπὶ τοὺς Πέρσας Μακεδόσιν ὅσοι δὴ δοκοῦσιν ἐν δίκῃ γενέσθαι τοσαύτην ἔχων ὑπόθεσιν καὶ παιδί που δῆλον. οὐ τῆς μέν γε λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφόδρα νεωτέρους, οὔτ' εἰς παῖδας οὔτ' εἰς ἐκγόνους γενομένης, ἀλλ' εἰς τὸν ἀφελόμενον καὶ ἀποστερήσαντα τὴν ἀρχὴν τοὺς τῶν εὐδοκησάντων* (male legitur *ἀδικησάντων*) *ἀπογόνους. Nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur, tali ex causa gestum, non à Græcis in Trojanos, non à Macedonibus*

in

in Persas, vel puero liqueat. non enim illi obsita vetustate crimina seris pœnis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequebantur, sed illos impetebant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.

2. *Vades capitali judicio crediderint obligari*] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Iacobum Gen. XLII. 37: & apud Iosephum II Antiquæ historiæ cap. 3. Hos vades ἀντιψύχους animæ vicarios vocat Eutropius Caligula; ἐγγυητὰς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Chrysostomus ad Galatas II: καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἑλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας αὐτόν: *Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devovens illum supplicio liberat.* Augustinus epistola LIV ad Macedonium: *& aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est quam ille qui occidit. velut si quispiam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat.* §. XI.

Vt alibi memorabimus] Libro III, cap. IV, §. 14.

3. *Vt lege Mosis*] de qua vide Maimonidem ductore dubitantium III, 40.

2. *Ait Philo*] Idem libro de Pietate: ἧς οὐκ ἂν οἶδ' εἴ τις βλαβερωτέρα γένοιτ' ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηροῖς οὖσι τιμωρὸς δίκη, οὔτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἕξεται τιμὴ, τοῦ νόμου δικάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαινοῦντος ἢ (addendum hic κακίαις) κολάζοντος. *Haud scio an possit ullum pejus induci institutum, quam si nec malos è bonis genitos sequetur pœna, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex quæ de suis actionibus quemque judicat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit.* Iosephus contrarium factum in rege Iudæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην *exactionem pœnæ quæ humanum excedit modum.* Ovidius: §. XIII.

Illic immeritam maternæ pendere linguæ
Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.

3. *Quare filiis Avidii Cassii*] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Constantii humanitatem Iulianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum Punicum. Ejusdem hæc sunt: ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα τοῦ τετελευτηκότος νήπιον κομιδῇ τῆς πατρῴας οὐδὲν ᾤκτισας μετασχεῖν ζημίας. οὕτω σοι πρὸς ἐπιείκειαν ἡ πρᾶξις ῥέπουσα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώρισμα. *etiam mortui filium infantem admodum non sivisti pœnæ paternæ implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfectæ virtutis est testimonium.*

1. *In ipsos jure dominii non pœna utitur*] Hæc est sententia Rabbini Simeonis Barsema, longe verissima. §. XIV.

Vltra abnepotes non extendit] exempla habes in Zimri & Iehu.

Vt vel posteritatibus suis prospicientes divinæ legi obedirent] Alexander apud Curtium libro VII: *Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.*

2. *Quæ ἄγη ipsi vocant*] Vide Plutarchum Pericle: & quæ supra dicta hoc libro XIII, §. 1.

Apud Ælianum] Libro III. 43.

Agebatur autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius, ὧν οἱ μὲν ἔδοσαν ἤδη δίκην,

οἱ δ' οὔπω μέν. οὐκ ἔστι δ' ὅτι αὐτοὺς ἐξαιρήσεται. λέγω δ' αὐτοὺς καὶ παῖδας λέγω καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων. quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos pœnæ eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex iis nascituros. Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quædam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro v, c. 81.

3. *Ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens*] Tertullianus de Monogamia: *desivit uva acerba à patribus manducata dentes filiorum obstupefacere; unusquisque enim in suo delicto morietur.*

4. *Pii reges*] ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: *τὸ ἔθος τοῦτο ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας ἁπάσης τοὺς παῖδας, ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικήσωσι. mos ille Romanis proprius, à pœna omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt.* habet idem lex Wisigotthica libro vi, tit. 1, cap. 8.

Prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis D. de pœnis.

§. XV. *Devovens & propinquorum capita*] Philo morem esse tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III, & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. XIV.

Ammianus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum IV.

§. XVI. *Honoribus prohibiti sunt*] Simile reperies in C. in quibusdam de pœnis.

§. XVII. 1. *Si ipsius populi consensus accesserit*] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: *παραπήλαυσε δὲ τῆς τιμωρίας σύμπας αὐτοῦ ὁ οἶκος, μηδενὸς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ δυσχεράναντος, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τοῦ συναινεῖν μόνον οὐ συγχειρουργησάντων τὸ ἀδίκημα. Sensit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super injuste facto, sed omnes laudando pæne & ipsi illud fecissent.* Iosephus, ubi vaticinium contra Ieroboamum prolatum narrat: *μεθέξει δὲ τῆς τιμωρίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσὸν τῆς ἀγαθῆς γῆς, καὶ διασπαρὲν εἰς τοὺς πέραν εὐφράτου τόπους, ὅτι τοῖς τοῦ βασιλέως ἀσεβήμασι κατηκολούθησε. Particeps pœnæ & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transeuphratensia exsulabit, quod impietati reges socium se fecerit.*

§. XIX. *De pœna non teneatur*] Maimonides titulo גזלה, c. VII, sectione 6. Gemara Baba Cama cap, IX, §. II.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Reccesswinthi. vide quæ supra hoc libro, c. XIV, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

CAPUT

CAPUT XXII.

De causis injustis.

I. *Explicatur discrimen inter causas justificas & suasorias.*
II. *Bella quæ utroque causarum genere carent ferina esse.*
III. *Bella quæ suasorias causas habent, non justificas, esse prædonum.*
IV. *Quasdam esse causas quæ falsam habeant justi speciem:*
V. *Ut metum incertum:*
VI. *Utilitatem sine necessitate:*
VII. *Negatum matrimonium in magna feminarum copia:*
VIII. *Cupiditatem melioris soli:*
IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*
X. *Quid si priores occupatores amentes sint?*
XI. *Injustam causam esse & libertatis desiderium in populo subdito:*
XII. *Et voluntatem regendi alios invitos quasi ad ipsorum bonum.*
XIII. *Item titulum universalis imperii quem quidam asscribunt Imperatori, qui refellitur:*
XIV. *Alii Ecclesiæ, qui item refellitur.*
XV. *Item voluntatem implendi vaticinia sine Dei mandato.*
XVI. *Item id quod debetur non ex jure stricte dicto, sed aliunde.*
XVII. *Distinctio belli cujus causa injusta, & ejus cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.*

I. 1. DIximus supra, cum de causis agere instituerenus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, illas vocat προφάσεις, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας. *Lib.II, c.I.*

2. Sic in bello Alexandri adversus Darium πρόφασις fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ imperii & divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agesilai expeditionibus. Sic πρόφασις belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensium, Potidæensium, & alia; * ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos, cum adversus Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderent ubi conflagrassent Sidicini ad se trajecturum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset. *Lib. I.* *Livius lib. VII.* *Lib.XXXVI.*

II. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, * pericu-

lorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, θηριότητα Aristoteles vocat. De his Seneca: *Possum dicere non esse hanc crudelitatem, * sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare: nam variæ sunt genera eius, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit.* Cui sententiæ perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο ἵνα μάχαι καὶ φόνος γίγνοιντο. *Omnino enim crudelis habendus sit qui ex amicis hostes faciat pugnandi & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusæensis: τὸ δὲ καὶ χωρὶς ὑποθέσεως πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστι, καὶ διὰ ταύτην κακῶν ἐπιθυμία; *Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi quærens.* Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.*

Lib. II de Clem. c.7.

Orat. XXXVII.

III. 1. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod à Romanis Iurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa nullam aliam adfert nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus: ὡς οὐκ ἄδικοι τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσι; *qui justum sit vicinos innoxios in servitutem redigere, & eos qui nullam faciunt injuriam, sæpe nihil curant?*

1 Rhet. III.

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat validiorum. Talis Silio Annibal, cui *pro fœdere, proque*
Iustitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,
Non causa.

Et: *Hæc acies victum factura nocentem est:*

Et, *Id in summa fortuna æquius quod validius.*

Nec male his aptes illud Augustini: *Inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus: *Bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius * immanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλοῦνται. οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες. *Qui magni compendii sua causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injusti appellantur, * quales sunt tyranni & urbium vastatores.*

Lib. IV de civit. Dei, c. VI.

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur: &, ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hactenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

Pyrrho.

V. 1.Me-

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Vt enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet non tantum de potentia sed & de animo, & quidem ita constet ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum habet.

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitionis & siqua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lysimachi in Demetrium, ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.* Zonaras. Pausan. l.I.

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fœcundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

IX. Æque est improbum, inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt. Hist. IV. Vict. de Ind. rel. I. n. 31.

X. 1. Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustantatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. Vict. de bello, n. 5, 6, 7. 8 Id. l. II, n. 18.

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata. Plato de Repub. l. II. c. 3. Eurip. Hecuba. Liv. l. XXXI. Iso. Panath. Hoc libro c. XX, §. 40.

XI. Sed * nec libertas, sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate κατὰ στέρησιν, non de ea quæ est κατ' ἐναντιότητα, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. quo pertinet illud

Senec. III. contr. 21. 1 Pol.

Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: νόμῳ τὸ μὲν δοῦλον εἶναι, τὸ δ' ἐλεύθερον: *è lege venisse ut alius esset liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet, δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω. *Vocatus es ad servitutem, ne id te torqueat.*

1 Cor. VII, 21.

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ αὐτοκρατείας actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

Vict. de Ind. n. 24. Ayala de jure belli, lib. I. c. 2. n. 29. Covar. c. peccatum, p. 2, §. 9. n. 5, & seq. Ad L. Hostes. D. de captivis. L. ἀξίωσις. ad L. Rhod.

XIII. 1. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Iurisconsultorum diu princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem Sacris literis sola * Iudæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης. quo sensu accipiendum dictum vetus Iudæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Iudææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam commoda quæ adfert suis compensantur incommodis. Vt enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ regi nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat.

Luc. II, I.

Arist. VII. Pol. IV.

Silv. verb. Bellum. p. I. n. 21. Covar. loco citato, n. 9.

2. Deinde vero concesso hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem quæ olim fuere populi Romani Imperator Romanus jus nunc habet. multa enim ut bello quæsita ita bello amissa sunt; alia pactionibus, alia derelictione * in aliarum gentium aut regum jus transierunt. Quædam etiam civitates olim plane subditæ, postea tantum ex parte subditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris non minus adversus Rom. Imperatorem quam adversus alios valent.

Vict. de Ind. rel. 21, & seq. Ayala l. 1, n. 29.

XIV. 1. Sed & Ecclesiæ jus fuerunt qui adsererent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt judicandi sibi jus non esse: τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; 1 Cor. v, 12. Et quod jus Apostolis judicandi competiit, quamquam etiam ad res terrenas suo modo per-

do pertinebat, erat tamen cœleſtis, ut ita dicam, non terreſtris ingenii, exercendum ſcilicet non per arma & flagra, ſed per verbum Dei generaliter propoſitum, & ad circumſtantias peculiares aptatum, per ſigillorum divinæ gratiæ exhibitionem aut negationem, prout cuique conduceret: poſtremo loco etiam per vindictam non naturalem ſed natura ipſa ſuperiorem, ac proinde à Deo procedentem: qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit.

2. Chriſtus, ipſe, à quo omnis poteſtas eccleſiaſtica fluxit, & cujus vita exemplar eſt Eccleſiæ, qua talis eſt, propoſitum, negavit regnum ſuum eſſe de hoc mundo, hoc eſt, ejus naturæ cujus ſunt cætera regna: addens, alioqui futurum fuiſſe ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamſi legiones voluiſſet poſcere, popoſciſſet non hominum ſed Angelorum, Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure ſuæ poteſtatis, id fecit non humana ſed divina virtute, etiam tum cum nundinatores è templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat ſignum, non inſtrumentum; ut alias ſputum & oleum * ſignum medendi, non remedium. Auguſtinus ad indicatum Iohannis locum: *Audite ergo Iudæi & gentes: audi circumciſio: audi præputium: audite omnia regna terrena: * non impedio dominationem veſtram in hoc mundo: regnum meum non eſt de hoc mundo. Nolite metuere metu vaniſſimo, quo Herodes ille major cum Chriſtus natus nuntiaretur expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam iraſcendo crudelior. Regnum, inquit, meum non eſt de hoc mundo. quid vultis amplius? Venite ad regnum quod non eſt de hoc mundo: Venite credendo, & nolite ſævire metuendo.*

Ioh. XVIII, 36. *Vid. Petr. Dam. l.* IV. *epiſt.* 9. & *Bern. epiſt.* 221.

3. Epiſcopo inter cætera interdicit Paulus ne percuſſor ſit, 1 Tim. III, 2. *ἀνάγκη κρατεῖν, imperare impoſita neceſſitate,* ea ſcilicet quæ ex humana vi proficiſcitur, regum eſſe non Epiſcoporum, * dixit Chryſoſtomus. Et alibi: *Non eſt nobis data poteſtas ut auctoritate ſententiæ* (tales ſcilicet quæ jus exſequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiſcunque humani ademtionem in ſe contineat) *cohibeamus homines à delictis:* Et Epiſcopum officio ſuo fungi ait *οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα, non cogendo, ſed ſuadendo.* Et ex his quidem ſatis apparet, Epiſcopos, qua tales ſunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Epiſcopum comparans: *Ille nolentibus præeſt, hic volentibus.*

Act. Ap. hom. III. *epiſt. ad Tit. hom.* I, *ep.* I. *ad Theſſ. hom.* IV *de ſacerd. Lib.* II.

4. An vero reges ipſi iis qui Chriſtianam religionem rejiciunt, arma quaſi pœnæ nomine inferre poſſint, ſupra capite de pœnis à nobis diſquiſitum eſt quantum inſtituto ſufficit.

XV. Hoc quoque monebo non fruſtra, ſed quia veteribus recentia conferens magnum malum ni caveatur prævideo, juſtam belli cauſam non dare * ſpem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta ſunt oracula, interpretari certo vix contingit ſine prophetico ſpiritu, etiam rerum certarum latere nos poſſunt tempora. Ac poſtremo, prædictio, niſi expreſſum adſit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit ſæpe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest ita nec armis deposci. Nam ad utrunque horum non sufficit ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum. quod cum fit, nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deest, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad reposcendam gratiam: alioqui contractus esset, non beneficium.

Vict. de jure bell. n. 2.

XVII. 1. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium, aut utilitas aliqua, sive privata sive publica, quæ ex bello ipso seorsim à causa sua justifica considerato exspectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

† Sen. Hipp. Contra Faustum, lib. XXII, c. 74. Covar. d. §. 1. n. 2. Cajet. 2, 2, q. 40. art. 1. Silvester in verbo bellum n. 2. Summa Ang. in verbo Bellum n. 5. Sum. Ros. ib. n. 3. & 8. Th. 2, 2, 66, 8.

2. *Una & ea vetus causa bellandi est*, inquit Sallustius, *profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipua bellorum causa*, apud Tacitum. & in Tragœdia:

† Rupere fœdus impius lucri furor
Et ira præceps.

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.*

3. Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

Annotata ad Caput XXII.

§. 1.

1. *Illas vocat προφάσεις quia palam proferri solent (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Iulio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit πρόφασιν & τὸ ἀληθές, ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud πρόφασιν prætextum vocat, hoc διάνοιαν propositum. utrumque est in libro Thucydidis VI. Appianus etiam προφάσεων vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium V, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum

pejum agit, dicit αἰτίας causas alias intus fuisse, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod alii πρόφασιν, vocat σκῆψιν καὶ προκάλυμμα, figmentum & obtentum; cui opponit αἰτίαν in historia Hunni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite I, §. I. Procopius Persicorum II dicit, stultum esse non libere loqui ubi dux est justitia, comes utilitas.

2. *Vbi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet*] sic & libro V de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat πρόφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum ἀρχῶν, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambigui notavimus d. c. I, §. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii πρόφασιν sæpe πάτροκλον vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

Prætextum tantum ab Antonio cepisset] ταῦτα πάλαι δεομένῳ προφάσεως σχῆμα καὶ λόγον εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου παρέχειν. *Hæc pridem prætexto opus habenti speciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere.* Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

------ Cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras. Iustos Fortuna laborat
Esse ducis motus & causas invenit armis.

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro XXXI: *Vt hominibus quietis & placidis etiam est voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.* §. II.

Sed feritatem] Idem libro II de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hæc non est ira, feritas est.*

1. *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat*] L. Pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus. D. de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Longobardos πόλεμος ἀπροφάσιστος, bellum sine prætextu. Galli apud Livium V, *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.* §. III.

2. *Immanitas omnem humanitatem repellentis*] Agathias libro II: ὅσοι δὲ κέρδους ἕνεκα ἢ δυσμενείας ἀλόγου, μηδὲν ἔγκλημα ἔνδικον ἔχοντες, ἔπειτα φοιτῶσιν ἀνὰ τὴν ὀθνείαν τοὺς μηδὲν ἠδικηκότας σινόμενοι, οὗτοι δὲ ἀλαζόνες εἰσὶ καὶ ἀτάσθαλοι. *Quis vero aut lucri causa, aut cæco odio, nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiis noxii, hi homines sunt & superbi & improbi.* Exemplum nobis dat illustre Menander Protector: ὅτι Βαϊανὸς ὁ τῶν Ἀβάρων χαγάνος οὐδεμιᾶς ἀφορμῆς ἢ σκήψεως λαβόμενος, οὐδὲ ψευδῆ γοῦν κατὰ Ῥωμαίων αἰτίαν ἀξιώσας τινὰ συνθεῖναι, ἀναισχυντότατα καὶ βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας. *Bajanus Avarorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, inverecunde plane barbarum in morem exuit pacta.*

Quales sunt tyranni] Bene Philo ad Decalogum: ὅσοι τοίνυν τῶν κλεπτῶν ἰσχὺν προσέλαβον, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες τιμωριῶν, διὰ τὸ ἐπικυδέστεροι τῶν νόμων εἶναι δοκεῖν. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ὀλοαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος καὶ δυναστειῶν ἐπιθυμοῦντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς, σεμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικρύπτοντες λυστείαν τὴν ἀληθεστέραν. *Qui vero furum vires nacti sunt, hi totas prædantur urbes, pœnarum securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatuum & potentatus avidi,*

magna

magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratuum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appelletur. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Iustino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. 1, §. 1, libri hujus.

§. VII. *Darius in Scythas*] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem: Vide Xiphilinum.

§. XI. *Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest*] Vide Concilium IV Toletanum, & quæ nos supra cap. IV hujus lib. §. 14.

§. XIII. 1. *Mundi Dominum vocet*] Vt in Concilio Chalcedonensi Actione XI & XII.

Romaniam posteriores Scriptores vocant] Vt & Athanasius ad Solitarios. id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμένης nomine] Philo de legatione : *τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τῆς οἰκουμένης, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁριζομένην Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ. De pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate & Rheno.*

Iudæa sæpe venit nomine τῆς οἰκουμένης] Hieronymus: *Nomen terræ, etiam cum additur particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.*

Id est in medio Iudææ] Discas hoc ex Iosephi lib. III belli Iudaici.

2. *In aliarum gentium aut regum jus transierunt*] Exemplum sume in Hispania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5. de actionibus. Panormitanum in c. Venerabilem, col. 9. de Electione. Iasonem in L. Cunctos populos. col. 2, C. de summa Trinitate. Menochium cons. 11, num. 102. Cardinalem Tuschum practicarum conclusionum 345. §. Rex Hispaniæ. Molinæum in cons. Paris. in pr. num. 20. Chassanæum de Gloria Mundi parte V, consid. 28. Azorium Institutionum moralium lib. 11, c. 5, p. 2.

§. XIV. 2. *Signum medendi*] Bene hoc explicat Abulensis ad Matth. IX.

Non impedio dominationem vestram in hoc mundo] Hilarius Arelatensis: *Non enim ad hoc venerat Christus ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terrestre præriperet, sed ut cæleste conferret.*

3. *Dixit Chrysostomus*] Verba ejus sunt de Sacerdotio libro II: *μάλιστα μὲν οὖν τοῖς χριστιανοῖς οὐκ ἀφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρτανόντων πταίσματα. ἀλλ' οἱ μὲν ἔξωθεν δικασταὶ τοὺς κακούργους, ὅταν ὑπὸ τοῖς νόμοις λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἄκοντας τοῖς τρόποις κωλύουσι χρῆσθαι τοῖς αὐτῶν. ἐνταῦθα δὲ οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοιαύτη, παρὰ τῶν νόμων δέδοται πρὸς τὸ κωλύειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. οὔτε, εἰ καὶ ἐδέδοτο, ἔχομεν ὅπου καὶ χρησώμεθα τῇ δυνάμει, οὐ τοὺς ἀνάγκῃ τῆς κακίας, ἀλλὰ τοὺς προαιρέσει ταύτης ἀπεχομένους στεφανοῦντος τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς μηχανῆς ἵνα πεισθῶσιν ἑκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες. Omnium maxime Christianis non licet vi castigare sontium delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nacti sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex suopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad coercendos peccatores potestatis*

jus

jus datum est, &, si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui necessitate sed qui voluntate libera à malo abstinent: quare multo labore opus ut persuadeantur morbidi sponte sua se præbere sacerdotali curationi. Et mox: οὐ γὰρ ἑλκύσαι πρὸς βίαν ἐστὶν, οὐδὲ ἀναγκάσαι φόβῳ: *Neque enim qui à fide aberrat vi pe trahi, imo nec metu compelli potest.* Idem ad Ephes. IV: εἰς διδασκαλίαν λόγου προεχειρίσθημεν οὐκ εἰς ἀρχὴν, οὐδὲ εἰς αὐθεντίαν, συμβούλων τάξιν ἐπέχομεν παραινούντων. ὁ συμβουλεύων λέγει τὰ περὶ ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναγκάζων τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον. *Ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitium potestatis. Consiliariorum locum obtinemus suadentium qui consilium dat, de suo dicit: auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea quæ dicuntur.* Ambrosius libro II de Cain & Abel, c. 4: *Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet.* Citatur c. verbum. de Pœnitentia distinct. I.

Aut juris qualiscunque humani ademtionem] Ad reges enim non ad ecclesiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis: de Feudis: de possessionibus. c. causam quæ inter. qui filii sint legitimi. Reges enim superiorem in temporalibus minime recognoscunt, c. Per venerabilem eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum Imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritalis actio à carnalibus distaret incursibus, & Deo militans minime secularibus negotiis se implicaret.* c. quoniam. distinct. X, & c. cum ad verum. distinctione XCVI. unde aliena non sunt quæ libro primo sunt posita, c. II, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo canone eorum qui Apostolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu notisque afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: *Minus licet episcopo quam regi. Ille enim nolentibus præest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur.* Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos: *Episcopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat.* Fredericus Primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis fascesque relinquat.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ oppositu baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ supra habuimus libro I, §. 5.

Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione] Vide de Theodoro quodam, Gratiani tempore, Zosimum & Ammianum Marcellinum: de Ioanne Cappadoce Procopium Persicorum II, & Leunclavium historiæ Turcicæ libro XVIII. §. XV.

Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII, 4, 8, 9. Hieronymus ad Danielem: *Si Propheta audivit & non intellexit, quid facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum præsumtione mentis edisserunt?* Procopius Gotthicorum II: τῶν γὰρ Σιβύλλης λογίων τὴν διάνοιαν πρὸ τοῦ ἔργου ἐξευρεῖν ἀνθρώπῳ οἶμαι

ἀδύνατον

ἀδύνατα εἶναι. *Sibyllinorum oraculorum ſenſum ante rei eventum invenire exiſtimo ſupra hominem eſſe.* Mox: ταύτῃ τε ἀδύνατά ἐστιν ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν περὶ τοῦ ἔργου τῶν Σιβύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκβάντος ἤδη τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ λόγου εἰς πεῖραν ἐλθόντος, ἀκριβὴς τοῦ ἔπους ἑρμηνευτὴς γίνηται. *Fieri nequit, ut homo qualiſcunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, ſed exſpectandum, donec ipſa dies, re jam conſummata & verbis experiendo comprobatis, certa fiat carminum interpres.* Gregoras libro v: ἀλλ' ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τῶν χρησμῳδουμένων δυσείκαστά ἐστι καὶ δυσξύμβολα καὶ πλείστας δεχόμενα τὰς ἀνελίξεις καὶ ἀναπλύξεις μέχρι αὐτῆς ἐκβάσεως, οὕτως καὶ οὗτος ὁ χρησμὸς ἐπλάνα τοὺς πλείστους. καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρις αὐτῆς τελευτῆς, ὡς εἰρήσεται. ἐξ ἀνθρώπων δὲ αὐτοῦ γενομένου, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάφησεν. *Sicut & prædictiones aliæ difficillimæ conjectu interpretatuque ſunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas: ita & hoc oraculum decepit omnes, ipſumque Imperatorem quamdiu ei vita manſit. Eo autem erepto rebus humanis ipſum ſemet oraculum hominibus aperuit.* Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis à nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inſpiciatur locus apud Thuanum libro LXXIX, in anno CIƆ IƆ LXXXIII, de Iacobo Brocardo.

§. XVII. 1. *Honoris ſtudium*] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Auguſtinus libro III de civitate Dei, cap. 14, *Satius eſſe cujuslibet inertiæ pœnas luere quam illorum armorum gloriam quærere.* Repete quæ ex Agathia ſupra poſuimus hic ad §. 3.

CAPUT XXIII.

De cauſis dubiis.

I. *Dubitandi cauſa in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Iudicium in alteram partem duci argumentis rerum.*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum ſit eligendum, ſumendum quod eſt tutius:*
VI. *Unde ſequi, tali caſu à bello abſtinendum.*
VII. *Id autem vitari poſſe colloquio:*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Chriſtianorum regum officio circa partes bellantes:*
IX. *Aut etiam ſorte.*
X. *Certamen ſingulare ad vitandum bellum an permitti poſſit.*
XI. *Meliorem eſſe conditionem poſſidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter poſſideat, in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte juſtum detur multis diſtinctionibus explicatur.*

1 *Eth. Nic.* 1. I. VEriſſimum eſt quod ſcripſit Ariſtoteles, in moralibus non æque ut in mathematicis diſciplinis certitudinem inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ diſciplinæ à materia omni formas ſeparant, & quia formæ ipſæ tales plerumque ſunt * ut nihil habeant interjectum, ſicut inter rectum & curvum nihil eſt medii. At in moralibus circumſtantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * ſolent habere interjectum aliquid,

quid, ea latitudine, ut modo ad hoc modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Et hoc est quod ait Aristoteles, ἔστι χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρίνειν ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, *quid cui anteponendum sit difficilis sæpe est judicatio.* Andronicus autem Rhodius: τὸ κατ' ἀλήθειαν δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν: *difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.* III *Nicom.*

II. 1. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum reipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus. *Rom.* XIV, 23.

2. Sæpe autem accidit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Bene præcipiunt * qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: הסתלק מן הספק *abstine te à re dubia.* Sed hoc locum habere non potest ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur, Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni: τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν, ait Aristoteles: Cicero, *de malis minima.* Quintilianus, *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.* *De Off. l.* I. *Covar. tom.* I *de matr. p.* 2. *c.* 7, §. 2, *n.* 9. *Nic.* II, *c.* 9. *Cic. Off.* III.

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur è caussis effectis, & adjunctis aliis. *Vasques* I, 2. *disp.* 62. *c.* I. *num.* I. *Med.* I, 2. *quæst.* 14.

IV. 1. Sed ad hæc recte noscenda usu quodam & peritia opus est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam ἔνδοξα, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursum aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via judicandi maxime utuntur reges, quibus artium momenta ediscere aut expendere vix vacat. *Vict. de Ind. rel.* I. *n.* 12, *& de jure bel.* 21, *&* 24. *Arist.* I. *Top. cap.* I.

σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. 1. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque

que parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare.

Sect. 29. 2. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: ἕκαστος ἡμῶν μᾶλλον ἂν προέλοιτο τὸν ἀδικοῦντα ἀποψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τὸν μὴ ἀδικοῦντα καταψηφίσασθαι ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντα, legitur μὴ ἀδικοῦντα, & contra.) *Nemo est nostrum*, ait, *qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τις ἀμφιδοξῇ, τὰ ἐλάττω τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον. *Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur.* Antiphon: εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Si errandum est, sine jure absolvere quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.*

VI. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternantes

Lib. 1. vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius:

cauta speculator mente futuri,
Nec lætus dubiis parvisque lacessere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest ne controversiæ in bellum erumpant.

De Of. 1. VII. 1. Primum est, colloquium: *Cum duo sint genera disceptandi*, ait

Vict. de jure bel. n.28. Cicero, *unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet priore.* Et Terentius:

Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:
Qui scis, an quæ jubeam sine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: Μηδ᾽ αὔτως ἀλκῇ πρὶν ἔπεσσί γε πειρηθῆναι. Et Euripides:

Λόγοισι πείσων. εἰ δὲ μή, βίᾳ δορός.
Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes quæ quod est verbis datum
Transigere, potius fertis ad cædem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si paret æquo, nil mea vobis ope
Opus est. salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus.

πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν:

id

id auctum sic extulit apud Livium Phaneas: * *multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: τοὺς χρεὼν ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχῃσι. *quos oportuit, cum ejusdem essent linguæ, caduceatorum & legatorum opera non præliis controversias tractare.*

2. Coriolanus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τούτων πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογοῦσιν εἶναι καλόν. *Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confessione æquum est.* Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, *quæ verbis componi nequeunt, ea armis* ait *decerni.* Apud Tacitum Vologeses: *æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex Theodoricus: *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.* Cass. III, Var. I.

VIII. 1. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent * compromissum: ἐπὶ τὸν δίκας διδόντα οὐ νόμιμον ὡς ἐς ἀδικοῦντα ἰέναι, ait Thucydides: *In eum qui arbitrum accipere paratus est nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus & Amphiaraus Eriphylæ judicium permiserunt narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses lecti judices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur voluerit δίκῃ διαλύεσθαι περὶ τῶν διαφόρων, *de controversiis arbitros sumere.* Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset ἐπιτρέπειν πόλει τινὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *arbitrium permittere alicui civitati æquæ utrique parti.*

2. Sic olim Ardeates & Aricini, postea Neapolitani & Nolani Livius lib. controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samni- VIII. tes in controversia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in con- Xen. Cyrop. troversiis cum Masinissa ut bellum vitent ad judicia provocant. Ro- lib. II. mani ipsi de controversia cum Samnitibus apud Livium ad commu- Lib. VIII. nes socios. Et Philippus Macedo in controversia cum Græcis ait se arbitrio usurum populorum cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis Plutarch. & Armeniis postulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Pomp. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuisse Plutar- Lib. XXXII. chus: οὐκ ἐῶν στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι, *ne sinerent prius ad bellum veniri quam spes omnis judicii obtinendi periisset.* De Gallorum Druidibus Strabo: ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον, Lib. IV. *olim & inter bellantes erant arbitri, ac sæpe jam acie congressuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem te- Lib. XI. stis est.

3. * Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut judicia alienorum à vera re- Vict. de jure ligione judicum vitarentur, & à Iudæis & à Christianis arbitri quidam belli, n. 28. sunt constituti, & id à Paulo præceptum, quanto magis id facien-

dum est, ut majus multo vitetur incommodum, id est bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea quæ alibi diximus, cum temperamento quodam est intelligendum.

Molina disput. 103. §. Quando inter Ægid. Reg. de actibus supern. disp. 31. du. 4. n. 72. Th. 2. 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.

4. Et tum ob hanc tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiæ definiantur: imo & rationes ineantur * cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos * Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges legimus.

IX. Tertia ratio est * per sortem: quam in hoc commendat Dion Chrysostomus oratione in Fortunam altera: & multo ante Solomo Prov. XVIII, 18.

Herod. Pol. Plut. quæst. Gr. Stra. VIII. Livius lib. XXVIII.

X. 1. Sortis autem affine quid est certamen singulare, cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, * quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicituræ, inter se parati sint armis decernere, ut olim de Peloponneso Hyllus & Echemus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, de Elide Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orsua. Videtur enim id, si non ab ipsis recte fieri, certe à civitatibus posse acceptari ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic alloquitur: *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo vetustam hanc fuisse ait Græcorum consuetudinem: * & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur.

Lib. V.

D. loco.

2. Certe * inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, cuius ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ τιν' ἔριν τοῖς βασιλεῦσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθείη, παρατάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακριθησόμενοι, καὶ εἶτα ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δὲ ἀλλήλους ἑκατέρωθεν ἡ πληθύς, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρίνεσθαι. εἰ δὲ μή, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὄν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ κινεῖσθαι καὶ ἀνατετράφθαι. εὐθύς τε οὖν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὖθις καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ' ἀλλήλοις ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι. τὸ δέ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον. *Si quæ forte inter reges oriantur controversiæ, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores sunt ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: Neque enim aut æquo & bono, aut patriis institutis convenire ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confestim solvunt exercitus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura justitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus & suis obsequens.*

XI. Quan-

XI. Quanquam vero in casu dubia pars utraque tenetur quærere conditiones quibus bellum vitetur, * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Vt enim in pari causa melior sit possidentis conditio, non civili tantum juri sed & naturali convenit. cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus. Atque hîc & illud addendum est, ab eo qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: quia non habet jus cogendi alterum ut de possessione decedat.

XII. Vbi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit qui oblatam rei controversæ divisionem repudiat.

XIII. 1. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguendæ enim sunt variæ acceptiones vocis justi. Iustum enim aliquid dicitur aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursum, aut speciali acceptione justitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, quoties injuste non agit, etiamsi id quod agit justum non sit: quomodo recte distinguit [a] Aristoteles, *τὸ ἀδικεῖν*, & *τὸ ἄδικον πράττειν*, *injuste agere*, & *agere quod injustum est*.

2. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis; quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat fieri sane potest: injuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. Sic juste, id est bona fide ligitari potest utrimque. Multa enim & in jure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent.

3. Generali acceptione justum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine jure fiunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitiæ sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic [b] Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit *πονηρόν*. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut judicare *ὡς δεῖ plane ut oportet*, sine ulla ignorantia, aut *κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ex animi sui sententia*. Et alibi ait: *εἰ ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, si quis per ignorantiam judicavit, non egit injuste*.

4. At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omninò talis est ut cau-

L. in pari. D. de R. I.
Vict. de jure bel. n. 27. & 30.
Less. de Iust. c. 29. dub. 10. Mol. na. disp. 103. § in secundo vero. Lorca 2, 2. sect 3. disp. 53 n. 4.
Lorca 2. 2. quæst. 40. disp. 51.
Soto v de Institut. jur. 41, art. 7.
Covar. c. peccatum. §. 10, num. 6.
Alc. 2. Parad. 21.
Fulgos. l. 5. de Iust.
Picciom. lib. VI. Civil. Phil. c. 21.
Alb. Gent. l. 1, c. 6.
[a] L. V Eth. c. 10, & 11. Rhet. 1, c. 13.
Aug. lib. XV de civit. Dei c. 5, & lib. XIX, c. 15.
Covar. c. peccatum §. 10, num 2.
Vict. n. 32.
Suares de legibus libro III, c. 18.
Alph. de Castro de potest leg. pœnal. l. 1. c. 1, & 3.
[b] III Rhet. c. 17.
Lib. 11, 8.
Top. 1, 13.
Nic. V, 12.

fis

sis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

4. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

Annotata ad Caput XXIII.

§. I. VT *nihil habeant interjectum*] in his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξύ.

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostomum ad IV Ephesiorum II Moral.

§. II. 1. *Quo in loco fides animi judicium de re significat*] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω; *unusquisque sui sensus sibi certus sit.* & : μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει; *beatus ille qui quod præfert in eo sui damnator non est.* Ambrosius: *Peccatum est quod aliter fit quam probatum est.* Sequitur Augustinus, citati ambo à Gratiano post cap. 14, causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: δεῖ οὐ μόνιμον τὴν πρᾶξιν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ' ἧς πράττεται μόνιμον καὶ ἀμετάπτωτον, ἵνα πράττωμεν δοκιμάσαντες; *Requiritur non modo ut quod agitur sit honestum justumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat actio ut quod fit fiat ideo quod animus ita faciendum judicaverit.*

2. *Qui vetant quicquam agere quod dubites*] Plinius lib. 1, epist. 19: *Quòd dubitas non feceris.*

§. III. *Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus*] Augustinus lib. III de ordine: *Duplex est via quam sequimur cùm rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXII, cap. 3, num. 10.

Illud Hesiodi] Vsus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXII: *Eum primum esse virum qui consulat quid in rem sit: secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius: *Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent:

οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ,
φρασσάμενος τὰ κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ᾖσιν ἀμείνω,
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
ὃς δέ κε μήθ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖ ἀχρήϊος ἀνήρ.
Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines prospectat agendi:
Qui bene consultis didicit parere, secundus:
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

§. V. 1. *Præferenda est pars tutior*] Ammianus Marcellinus libro XXVIII: *Si implacabiles iracundiæ sunt, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa*

ma lenitas : quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est. Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4, num. 21.

I. *Omnia prius experiri quam armis*] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum: μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶν λόγων, *non ante ad res veniendum est quam tentata sit verborum via.* Menelaus apud Libanium: πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον ἡγοῦμαι. *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere quam statim ad arma prosilire.* Non abeunt hinc illi chori dicta in Euripidis Helena: §. VII.

τὸ θεῶν
ἔπος ἀληθὲς εὗρον
ἄφρονες, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ
κτᾶσθε, δορὸς ἀλκαίου
λογχαῖσι καταπαυόμενοι
πόνους θνατῶν ἀπαθῶς.
εἰ γὰρ ἅμιλλα κρινεῖ νιν
αἵματος, οὔ ποτ' ἔρις
λείψει κατ' ἀνθρώπων πόλεις.

Stulti nimium, queis virtutis
Mensura placet unica, ferrum;
Quibus humani pausa laboris
Non nisi sævo quæretur ense:
Nam si virtus sanguine tantum
Spectanda venit, nunquam discors
Furor infestas deseret urbes.

Multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint] Donatus ad Eunuchum: *Pervulgatum est enim quod summa vi defenderis quum extorquetur, hoc idem postmodum remitti remittenti.*

I. *Compromissum*] Spreta plerumque potentioribus via. Vide Conestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliæ. digna tamen quam insistant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios: Arbitri sumpti inter Magnum Norwagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes. Nempe quomodo Iulianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Suediæ arbiter sumptus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges. de Salamine inter Athenienses & Megarenses judices capti Spartiatæ quinque, Critolaïdas, Amomepharetus, Hypsechidas, Anaxilas, Cleomenes; Plutarchus Solone. In federe Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v: δίκας διδόντας κατὰ πάτρια, *qui stare arbitris volent more avito.* Et mox: εἰ δέ τις τῶν ξυμμάχων πόλις πόλει ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἐλθεῖν ἄν τινα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πολίεσσι δοκοίη. *Si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem quæ utrisque æqua videbitur.* Est utrumque apud Thucydidem libro v. M. Antoninum multi extra Romanum Imperium populi controversiarum suarum ut bella vitarent arbitrum sumpsere; meminit Victor & alii. Apud Procopium Gotthic. III, Gepidæ Langobardis dicunt: δίκῃ γὰρ διαλύειν τὰ διάφορα ἐν σπουδῇ ἔχομεν. §. VIII.

 διαγίζεσθαι

διαιτᾶσθαι, οἷς ἂν ἀποδέξηται, βιάζεσθαι οὐδὲ μὴ πρόσεισιν. Arbitro sumpto dirimere controversa parati sumus. at qui stare judicio volunt, eos vi impetere iniquum est. Apud eundem Gotthicorum IV, Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit judicem accipere de iis quæ Romani disputabant. Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium excerpto legationum n. 4. & quod est in federe Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ judex de Scotiæ successione: Comes Holsatus inter Regem Daniæ & fratres, Pontano memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20; XXIX, cap. 23. Parutam libris XII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI Saxonicorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. XX, §. XLVI.

3. *Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam*] Gregoras libro X de Alexandro Bulgaro: *οὐκ ἄξιον εἶναι λόγων Χριστιανοῖς ἁπλῶς οὕτωσὶ κατ' ἀλλήλων ἐπιέναι, ἐνὸν ὁμολογεῖν ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρατάττεσθαι. Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, cùm rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

4. *Cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant*] Vide exemplum apud Cassiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gailium de pace publica II, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi successere. vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

§. IX. *Per sortem*] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. 28.

§. X. 1. *Quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicituræ*] Scriptor tragœdiæ Thebaidos:

rex sit è vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: *πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι. multo enim satius justiusque est unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.*

Et apud Virgilium] Æneidos XI:

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

2. *Inter cæteros Francorum veterum mores*] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactionem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Langobardos. Vide Paulum Warnafredi libro I, cap. 12. IV. cap. 17. V, cap. 40.

§. XI. *Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet*] Vide Herreram Tomo II.

§. XIII. 1. *Distinguendi sunt variæ acceptiones vocis justi*] Sic Gratianus causa XI, quæstione III post C. Episcopus, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi.

C A P U T

C A P V T XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. *Ius sæpe remittendum ut bellum vitetur:*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præsertim à rege læso.*
IV. *Etiam curâ sui & suorum abstinendum sæpe bello.*
V. *Regulæ prudentiæ circa electionem bonorum.*
VI. *Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.*
VIII. *Restare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate:*
IX. *Aut ex maxima causa cum maxima occasione.*
X. *Bellorum mala ob oculos posita.*

I. 1. QVanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deseri, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v, 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cùm tanto aliorum incommodo quantum secum ferunt bella. *Vict. de jure belli, n. 14. & 33.*

2. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusæensis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημα παρὰ τούτων οἷς διανοοῦνται πολεμεῖν, *an injuria accepta sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam* πηλίκον τι τοῦτο συμβέβηκεν, *quanti æstimandum sit id quod accidit.* *Pol. lib. IV. Rhet. ad Alex. c. 3. Pauf. lib. V.*

II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Pater*, * ut Seneca ait, *nisi multæ & magnæ injuriæ patientiam devicerunt, nisi plus est quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum:* unde non multum discrepat Phinei dictum, recitante Diodoro Siculo: μηδένα πατέρα λαβεῖν παρ' υἱῶν ἑκουσίως τιμωρίαν, εἰ μὴ τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπερβάλλοι τὴν φυσικὴν τῶν γονέων εἰς τέκνα φιλοστοργίαν: & illud Andronici Rhodii, οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός. *Lib. v.*

2. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple*, inquit, *Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Iulianus Imperator: ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προετίθει,

qui veniam pœnæ præferebat. Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, ἀφιεὶς τιμωρίας χαιρέτω μᾶλλον ἢ λαμβάνων, *magis gaudeat condonatione quam pœna.*

Molina tract. II de Iust. disp. 103. Lorca disp. 153 n. 11 Ægid. Regius de act. supern. disp. 31, dub. 7, n. 107.

3. Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit sed & debitum, ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatæ sive qualiter eam exigit sanctissima lex Euangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus ne lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur quanto bellum lite est nocentius.

Lib. II de Off. c. 2.

4. *De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est*, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ παριέναι ὅ, τι ἂν ᾖ μέτριον, *concedere & largiri si quid sit mediocre.* Rationem addit: ὥσπερ γὰρ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινεῖτε τοὺς συγγνώμονας καὶ βλαβῆναί τινα μᾶλλον αἱρουμένους ἢ διαφέρεσθαι πρός τινας. *Nam & privatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio & damni aliquid subire malunt quam litigare.* Xenophon historiæ Græcæ sexto: σωφρόνων μὲν δή τινες ἐστὶ μηδὲ εἰ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη, πόλεμον ἀναιρεῖσθαι. *Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere.* Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἱρεῖσθαι: *ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.*

III. 1. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum * certe ut Christianorum, ut facile ac libenter condonemus quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. IV, 32. τό γε περὶ τούτων ἀόργητον ὑπὲρ ὧν τὸ ζῆν ὑπεύθυνον τῇ κολάσει γίνεται τῶν ἠδικηκότων, Θεοῦ φύσει προσπέπτει, ait * Iosephus: *Ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœnæ mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.*

Lib. I de Clem. c. 20.

2. Seneca de principe: *Longe sit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitatur non prosilit: qui intelligit magni animi esse injurias in summa potentia pati,* * *nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso.* Quintilianus: *Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat.* In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τοὺς ἄρχοντας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν τὸ κοινὸν ἀδικοῦσιν ἐπεξιέναι χρῆναι, τοὺς δ' ἰδίᾳ τι εἰς αὐτοὺς πλημμελεῖν δοκοῦντας φέρειν. *Ita plerique existimant, rectoribus punienda quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero in ipsos, dissimulanda.* Antonius Philosophus, in oratione ad Senatum: *Non enim unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris, quæ etsi justior fuit acrior videtur.* Ambrosius in epistola ad Theodosium: *Antiochenis tuam donasti injuriam.* Et in ejusdem Theodosii laudibus ad Senatum Themistius: ὅτι οὐκ ἀντικολάζοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων. *Bonum regem oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo sed bene faciendo.*

3. Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse μνησίκακον, *injuriarum*

rum memorem: quod Cicero sic exprimit; *nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.* Hujus eximiæ virtutis insignia nobis exempla sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. XI, 12: & Davide, II Sam. XVI, 7. Maxime vero id locum habet ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus conscii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet pœnitere eum qui nocuit. *Est ulciscendi & puniendi modus*, inquit Cicero, *& haud scio an satis sit * eum qui lacessierit injuriæ suæ pœnitere. Sapiens*, inquit Seneca, *multa remittit; multos parum sani sed sanabilis ingenii servabit*, & hæ quidem causæ à bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis aut debemus aut recte impendimus.

De Off. I.

Dried. Lib. II de lib. Christ. c. 6.

IV. 1. Sæpe vero * nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent feciales, * consultatum à senatu an ex usu esset suscipere. In parabola quadam Christi dicitur, si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat hosti ducenti bis totidem par esse possit. quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, missurum legationem cum mandatis pacis causa.

Luc. XIV, 31.

2. * Sic Tusculani omnia patiendo & * nihil recusando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *Frustra adversus Æduos quæsita belli causa. Iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuere.* Sic * legatis Iustiniani Amalasuntha regina negavit armis se certaturam.

Liv. lib. VI.

3. Potest & temperamentum adhiberi, ut à Syrmo Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet se quod faceret justo metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus idem ad alios quosvis recte aptes:

Lib. VII.

De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi:
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Græcia.

Apud Livium est: *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: τοῦ πολέμου τὸ παράλογον ὅσον ἐστὶ πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι προδιάγνωθι; *Quicquid inopinum accidere potest in bello priusquam aggrediare considera.*

V. 1. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expetuntur sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione:

αἱ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ: propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest : quæ comparatio tres habet normas.

2 Prima est; si res de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: ὅτ' ἔλαττον τοῦ δυσχεροῦς τἀγαθὸν, κρεῖττον ἀπηλλάχθαι. Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit ait, eum non ob quasvis causas pericula subiturum, sed ob maximas.

3. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum quod à re de qua quæritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.

Tertia; si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, * si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

De Off. I. 4. Hæc nos limatius paulo; sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam Medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant; gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur: quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscare re explicata boni quam addubitata mali.

Ep. ad Att. l. XIII, 27. 5. Et alibi: *Vbi ἐπίτευγμα magnum nullum fieri possit, ἀπότευγμα vel non magnum nociturum sit, quid opus est παρακινδυνεύειν.* Dion Prusæensis Tarsensi altera: ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον. ἀλλ' οὐκ εἴ τι μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὐτοὺς περιβάλλειν ἀτόπῳ τινί. *Sit sane hoc injustum & indignum quod toleretur. At non si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere.* Et postea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη ταῦτ' ἂν μὲν σφόδρα πιέζῃ καὶ ἀνέχεσθαι μὴ δυνώμεθα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀπορρίψαι. μετρίως δὲ ἐνοχλούμενοι καὶ ὁρῶντες ἀνάγκην οὖσαν φέρειν ἢ τοῦτο, ἢ τούτου μεῖζον ἕτερον, σκοποῦμεν ὡς κουφότατα ἔσεσθαι. *Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus quærimus abjicere: mediocriter autem pressi, & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur.* Aristides Sicula secunda: ὅτε μείζων ὁ φόβος τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι: *ubi major spe metus est, quomodo non tempus est cavendi?*

VI. 1. Exemplum sumamus ab eo quod inter Galliæ civitates consultatum olim narrat Tacitus: *Libertas an pax placeret:* Libertatem intellige civilem, hoc est, jus regendæ per se reipublicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, ἐὰν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: Puta, ubi recta æstimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum à Tito. Hic Cato quid dicturus sit, qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit. quo & illud pertinet:

Lib. IX. Ep. ad Att. ep. 112.

Quam

Quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu.

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dictat recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, pluris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat homines, sed in servitutem tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babyloniis * in servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis, II Paral. XII. 8. Ier. XXVII. 13.

Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventione secundo necessitatis hoc ponit exemplum, nec esse esse Casilinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exstat hoc Diodori Siculi judicium: τοῖς φρονήμασιν ἀνδρειότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον χρησάμενοι περιέπεσον εἰς πανδημεὶ τῆς πατρίδος ὄλεθρον: *animi * spiritu forti magis quam prudente internecionem patriæ accersiverunt.* August. de Civ. Dei, l. XXII. c. 6. Lib. XVIII.

4. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium exstat apud Plutarchum: αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ παραναλώσαντες οὐκ ἀναγκαίως: *culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.*

5. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit exspectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet. neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstineatur, sed sæpe etiam justitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte à Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur. nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Iustum bellum quibus necessarium, & pia arma quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* optat hunc statum Ovidius Fastorum I: Cajet. 2, 2. q. 95. art. 8. Molina tract. I de Iustitia, cap. 102. Lib. X.

Sola gerat miles, quibus arma coërceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis sæviora. Seneca *incurri* ait *in pericula ubi quiescenti paria metuuntur*, aut

etiam

etiam pejora: quem ſenſum Ariſtides ſic extulit: *τότε χρὴ καὶ ἄδηλον ᾖ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν φανερῶς χεῖρον ᾖ. Miſeram pacem bello bene mutari*, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut auſos libertas ſequetur, aut victi iidem erunt*: aut *ubi* (ut Livius loquitur) *pax ſervientibus gravior quam liberis bellum.* Non ſi, ut apud Ciceronem eſt, apparet futurum, ut ſi victus eris proſcribaris; ſi viceris, tamen ſervias.

Lib. X. de Att. VII. 7.

IX. Alterum belli tempus, ſi, ita ut oportet rem æſtimanti, à jure, & quidem quod momenti ſit maximi ſimul ſtent vires. Hoc eſt quod Auguſtus ajebat, bellum non ſuſcipiendum niſi cum major emolumenti ſpes quam damni metus oſtenderetur. Et quod de prælio dicere ſolebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *Non decertandum eſſe * niſi ſumma neceſſitudo aut ſumma occaſio data eſſet.* Locum autem tum maxime hoc habebit, cum ſpes eſt * terrore ac fama nullo aut exiguo periculo rem confici poſſe: quale erat Dionis conſilium ad liberandas Syracuſas. In epiſtolis Plinii eſt: *quod eſt pulcherrimum victoriæ genus terrore perdomuit.*

Suet. c. 24. Gell. lib. XIII, c. 3. Val. Max. lib. VII, c. 2. Diod. l. XVI.

X. 1. Sæva res bellum eſt, inquit Plutarchus, cumulumque ſecum trahit injuriarum & inſolentiæ: Et ſapienter Auguſtinus: *Quorum malorum* (de his loquitur quæ ex bello naſcuntur) *multas & multiplices clades duras, & diras neceſſitates, ſi ut dignum eſt eloqui velim, quamquam nequaquam ſicut res poſtulat poſſim, quis erit prolixæ diſputationis modus? Sed ſapiens, inquiunt, juſta bella geſturus eſt: quaſi non, ſi ſe hominem meminit, multo magis dolebit juſtorum neceſſitatem ſibi exſtitiſſe bellorum: quia niſi juſta eſſent, ei gerenda non eſſent: ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. iniquitas enim partis adverſæ juſta bella ingerit gerenda ſapienti, imo & neceſſaria: quæ iniquitas homini * utique dolenda, quia hominum eſt, & ſi nulla ex eo bellandi neceſſitas naſcatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam ſæva quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſt fateatur. quiſquis autem vel patitur ea ſine animi dolore vel cogitat, multo utique miſerius ideo ſe putat beatum quod & humanum perdidit ſenſum.* Idem alio loco: *Belligerare malis videtur felicitas, bonis neceſſitas.* Maximus autem Tyrius: *τοῦ δὲ πολεμεῖν χρείας καὶ ἀφέλῃς τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον: de bello etiamſi demas injuſtitiam, ipſa per ſe neceſſitas miſeranda eſt.* Idem: *Φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὤν, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἑκούσιος: Apparet bellum à juſtis non ſumi niſi neceſſario, ab injuſtis ſponte.*

Vita Camill. De Civit. Dei, l. XIX, c. 7. Lib. IV de civit. Dei, c. 15.

2. Cui Senecæ illud addendum, non eſſe homini homine prodige utendum. Philiſcus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem ſtuderet, ſed ea lege ne ſe peſtilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, deſolationem urbium, peſtilentiæ eſſe opera: nihil autem magis eſſe regium quam conſulere omnium ſaluti quæ pace continetur.

Ælian. lib. XIV, 11.

3. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidiſſet fugere debebat: Si Deus à Davide, qui pia bella geſſiſſe dicitur, ideo templum ſuum ædificari vetuit * quod multum ſanguinem fudiſſet: Si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui ſine culpa manum cæde maculaſſent: quis non videat, præſertim Chriſtianus, quam

quam res sit infelix & mali ominis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon quo sacris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent. Basil. ad Amphil. x. 13.

Annotata ad Caput XXIV.

2. NOn ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suasoria V: *Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud Philostratum l. 23: προστίθει δὲ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται τάχα καὶ ἰδιῶται, διαφέρεσθαι πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἴρεσθαι. *Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sæpe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas.* Iosephus altero libro adversus Appionem de popularibus suis: οὔτε τὴν ἀνδρείαν ἠσκημένων ἐπὶ τῷ πολέμους ἄρασθαι χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοὺς νόμους διαφυλάττειν. τὰς γοῦν ἄλλων ἐλαττώσεις πρᾴως ὑπομένοντες, ἐπειδὰν τινες ἡμᾶς τὰ νόμιμα κινεῖν ἀναγκάζωσι, τότε καὶ παρὰ δύναμιν αἱρούμεθα πολέμους καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῶν συμφορῶν ἐγκαρτεροῦμεν. *Neque nostri fortitudinem exercent ut suas res augeant, sed ut leges ipsis maneant. cætera igitur damna ferentes leniter, ubi sunt qui nos à legibus cogant discedere tunc etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.* §. I.

1. *Vt Seneca ait*] de Clementia I, cap. 14. Augustus patri in consilio assidens de filio qui in parricidio deprehensus esset, dixit: *relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret sed cui in consilio esset, mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit.* verba sunt Senecæ eodem libro c. 15. Terentius Andria: §. II.

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

Philo περὶ εὐγενείας ait: πατέρας ἀπαρνήσεις χρηματίζειν τῶν υἱῶν, ἀποχοινίζοντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας, ὅταν τὴν ἐκ φύσεως βελτίστην καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία κατακρατήσειεν; *Patres abdicationis tristia verba pronuntiant, filiosque à domo sua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia eximium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicit.* Cicero pro Ligario: *Ignoscite, Iudices, erravit; lapsus est; non putavit; si unquam posthac. ad parentem sic agi solet.*

2. *Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet*] Seneca epistola LXXXVII: *Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodige utendum.* Diodorus Siculus in Fragmentis: οὐ δεῖ τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐκ παντὸς τρόπου κολάζειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μεταδιδασκομένους. *Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male factorum nihil pœnitet.* Chrysostomus de statuis VI: μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες, ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινοῦν. δόξασόν σου τὸν δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτός σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἥμερόν σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαληνὸν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας. *Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei, reverentiam quæ Christo exhibetur tantum esse, ut cuilibet potestati injiciat fra-*

nos.

nos. Honora dominum tuum: condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus tuæ lenitatis memor. citat Gratianus causa XXIII, quæst. IV, ex Augustino: *Duo ista nomina cum dicimus homo & peccator non utique frustra dicuntur: quia peccator est, corripe: quia homo, miserere:* vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput XX, §. XII, §. XXVI, & XXXVI.

§. III. 1. *Certe ut Christianorum*] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: *Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt.* Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Iosephus] Antiquæ historiæ II, 3.

2. *Nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso*] Chrysostomus in laude Clementiæ: ἅπαντα μὲν γὰρ ἄνθρωπον τοῦτο κοσμεῖν δύναται. διαφερόντως δὲ τοὺς ἐν ἐξουσίαις. τὸ γὰρ πάντα ποιεῖν ἐπιτρεπούσης τῆς βασιλείας, κατέχειν ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τῶν ἔργων, μέγα μὲν εἰς εὐφημίαν τε καὶ δόξαν. *omnem illa hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt constituti. nam cum regia potestas omnia permittat, semet retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam gloriamque.* Augustinus epist. CIV, quæ est ad Bonifacium Comitem: *memento cito ignoscere si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.*

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Cassidii.

3. *Eum qui lacessierit injuriæ suæ pœnitere.*] Procopius Vandalicorum II: μεταμέλεια γὰρ ἐν δέοντι ἐπιλαμβάνουσα ἐπιγιγνόμενος συγγνώμονας αὐτοῖς τοὺς ἠδικημένους ποιεῖν εἴωθεν. *Pœnitentia in tempore oboriens iis qui peccarunt, ad veniam dandam provocare læsos solet.*

§. IV. 1. *Nobis ipsis nostrisque*] Procopius Gotthicorum II Gotthos ita ait locutos Belisario: ὅταν δὲ αὐτὰ οὕτως ἔχῃ, τοὺς ἑκατέρων ἡγουμένους προσήκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας τὴν τῶν ἀρχομένων σωτηρίαν προΐεσθαι, ἀλλὰ τά τε δίκαια τά τε ξυμφορα, οὐ σφίσιν αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναντίοις ἑλέσθαι. *Hæc cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propriæ laudis studio, sed ea præferre quæ & justa sunt & utilia non ipsis tantum sed & hostibus.*

Consultatum à senatu an ex usu esset suscipere] Diodotus apud Thucydidem III: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω εἰ μὴ ξυμφέρον. *Etiamsi enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo nisi expediat.*

2. *Sic Tusculani*] Vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusando] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore, meminit Herodianus libro III.

Legatis Iustiniani Amalasuntha] Vide Procopium Vandalicorum II, & Gotth. I.

§. V. 3. *Si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*] Vtitur hac regula prudenter Narses apud Procopium Gotthicorum II.

§. VI. 2. *In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur*] Guido Blandratensis in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum.

Omnia

Omnia securi pro libertate feremus.
Sed libertatem contempta nemo salute
Sanus amat. neque enim certa susceptio cladis,
Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,
Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

3. *Nisi malint fame perire*] Anaxilai qui ob famem Byzantium dediderat hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam: Ita Xenophon. Procopius Gotth. IV: οὐ γὰρ ἐπαινοῦσι τὴν ἑκούσιον τελευτὴν ἄνθρωποι, ἔνθα τις ἐπίκειται κρείσσων τοῦ καὶ αὐτὴν κινδύνου ἐλπίς. *Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliqua est periculo potentior.*

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithoniensibus post Alexandri mortem, ait saniorum judicio eos πρὸς εὐδοξίαν εὖ βεβουλεῦσθαι, τοῦ δὲ συμφέροντος διημαρτηκέναι, *ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse*: ut qui properassent διακινδυνεύειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης κατεπειγούσης, *periclitari nulla necessitate impellente*; ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat] §. VIII.
Servius ad illud in X Æneidos:

Iram miserantur inanem
Amborum & tantos mortalibus esse labores.

Quia nulla causa tam justa est ut propterea bellum geri debeat.

Ni summa necessitudo] Plutarchus Gracchis: τὸ ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης ἐπιφέρειν σίδηρον, οὔτε ἰατρικὸν, οὔτε πολιτικόν. *Extra summam necessitatem ferrum inferre, nec boni medici est, nec boni præsidis.* Marciani dictum apud Zonaram: μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere regem arma movere quamdiu pace frui liceat.* Augustinus I. epistola ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitas, ut liberet Deus à necessitate & conservet in pace.* §. IX.

Terrore ac fama] *Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur.* Habet id Plinius Historiæ Naturalis VIII, c.16.

1. *Utique dolenda*] Lacedæmonii in oratione quæ exstat apud Diodorum Siculum libro XIII: θεωροῦντες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλὰ καὶ δεινὰ πάθη ποιούσας, οἰόμεθα δεῖν φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὅτι τούτων ἥκιστα πάντων ἐσμὲν αἴτιοι. *Cum videamus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, nostri officii duximus cunctis Dis hominibusque testatum facere causam horum à nobis non esse.* Plutarchus Numa: τί οὖν φήσει τις, οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον προῆλθεν ἡ Ῥώμη τοῖς πολέμοις, ἐρωτῶν ἐρώτημα μακρᾶς ἀποκρίσεως δεόμενον πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλτιον ἐν πλούτῳ, καὶ τρυφῇ, καὶ ἡγεμονίᾳ, μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ πρᾳότητι, καὶ τῇ μετὰ δικαιοσύνης αὐταρκείᾳ τιθεμένους. *Hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quæstionem moverit longæ responsionis egentem, apud homines qui profectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in justitia suo contenta.* Stephanus medicus Chosroi Persarum regi apud Procopium Persicorum II: ἐκεῖν, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φόνους σοι καὶ μάχαις ἐργαζομένῳ καὶ πόλεων ἀνδραποδισμοὺς, τὸ μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσται τυχεῖν. τὸ δὲ ἀγαθῷ εἶναι δοκεῖν, οὐ μήποτε ἔσται. *Tibi, rex maxime, in cædibus & pugnis & urbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hæc crederis* §. X.

fieri

fieri nequit. Adde locum egregium Guicciardini libro XVI.

3. *Quod multum sanguinem fudisset.*] οὐκ ἐπιτρέπει δὲ πολλοὺς πολέμους ἠγωνισμένῳ καὶ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένῳ. *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutusque esset hostili quidem attamen sanguine.* Verba sunt Iosephi libro VII, cap. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 25, post relata Cæsaris Dictatoris prælia, *Non equidem in gloria posuerim tantam etiam esse coactam humani generis injuriam.* Philo de vita Mosis: καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅγε κτείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. οὗ χάριν καθαρσίων ἐδέησε τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους γεγενῆσθαι; *Quamvis enim legibus permissæ sint hostium occidiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis juste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem à summa causa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.*

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoro Phoca.

CAPUT XXV.

De causis belli pro aliis suscipiendi.

I. *Bellum suscipi juste pro subditis:*
II. *Non semper tamen suscipiendum:*
III. *An subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.*
IV. *Bella item juste suscipi pro federatis æqualibus & inæqualibus,*
V. *Et pro amicis:*
VI. *Imo & pro hominibus quibusvis:*
VII. *Posse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vitæ.*
VIII. *An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.*
IX. *Injustas esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.*
X. *Etiam præcipue prædæ aut stipendii causa militare vitiosum esse.*

Lib. I, c. V. I. 1. SUpra cum de his qui bellum gerunt egimus dictum ostensumque à nobis est, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem sed & alieni. quare quæ causæ justæ sunt ipsi cujus res agitur, eædem justæ sunt iis qui aliis opem ferunt.

2. Prima autem maximeque necessaria cura * pro subditis, sive qui
Navar. XXIV, 18. familiari sive qui civili subsunt imperio; sunt enim quasi pars rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo sub-
Ios. X, 6. jecerant arma sumpsit is populus duce Iosua. *Majores nostri*, inquit Cicero ad Quirites, *sæpe mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis bella*
Verr. II. *gesserunt.* Alibi: *Quot bella majores nostri susceperunt quod cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis.* Florus à Campanis fœdus quod ante ha-
Lib. VII. bebant, sanctius ait factum omnium suorum deditione: *Fides agi visa*, inquit Livius, *deditos non prodi.*

II. Non

II. Non tamen semper quamvis justa causa subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. 1. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste deposcatur, * dubium non est quin deseri possit, si appareat civitatem hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus à Cæsare, quod ille non immerito improbat. *Soto de Iust. & jur. lib. V. q. 1. art. 7. L. 1. contr. Ill. c. 13.*

2. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cujus sententia ut perfidiæ propinqua à Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen Sotus teneri talem civem se hostibus tradere: hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postulet.

3. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt non justitiæ proprie dictæ sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοὐλάσσονος
Τὸ μεῖζον, εἷς μὲν οἶκος οὐ πλέον σθένει,
Πταίσας ἁπάσης πόλεος, οὐδ' ἴσον φέρει.

Si namque numeros quidque sit plus aut minus
*Percipimus animo, * non malo unius domus*
Commune vinci, sed nec æquari potest.

Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Leï filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: jecissem me potius ipse in profundum; ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.* Idem de Finibus III: *Vir bonus & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut suæ consulit.* Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum oppetiissent sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt.* *Diod. libro XVIII.* *Lib. XLV.*

4. Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad

hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est, aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur strictè dicto; at superior cogere potest * etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur, cogi posse civem ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat, huc malorum ventum ut si Alexander eum deposceret ipse dedendum censeret.

Less. lib. II. c. 9. dub. 7. *Plut. Phoc.*

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum federe comprehensum id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non repellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit*, ait Ambrosius. Pactiones autem tales * ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ justitia judicium permiserint: Et Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem federatum, nisi priori federe aliquid specialius convenerit. Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthos socios vetustiores.

Off. I. c. 36. *Livius lib. XXXIV.*

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum quidem non est sed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lotho cognato arma sumsit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non pro sociis tantum quibus ex federe id debebatur, sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt.

Vict. de Ind. p. 2. n. 17. Cajet. 2, 2. q. 4. art. 1.

VI. Postrema latissimeque patens est, hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *Homo in adjutorium mutuum generatus est*, ‡ ait Seneca. Ejusdem est: † *Sapiens quoties poterit fortunæ intercedet*. Euripides in Supplicibus:

Præbent saxa perfugium feris,
Aræque famulis. urbibus pressis malo
Tutamen urbes.

Ambrosio *fortitudo quæ defendit infirmos plena justitiæ est*: qua de re supra quoque egimus.

Cic. de fin. III. de off. II. L. ut vim. D. de just. & jure. *‡ de Ira l. I. cap. 7.* *† de Clem. II. 5.* *De Off. I. lib. c. 5.*

VII. 1. Quæritur hîc, an teneatur etiam homo hominem populus populum ab injuria defendere.* Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, si manifestum sit periculum, non teneri certum est. potest enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum

De legib. IV. *Dion l. I.*

dum censeo illud Tullii, *Qui non defendit nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat*; ut *potest* illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt*. Apud Sallustium est in historiis: *omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur considerare debent, liceatne tum pacem agere: dein, quod quæritur, satis ne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit.*

2. Senecæ quoque hoc non spernendum: *Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, si oppressus nisi morte invasoris eripi non potest. Nam si invasoris vitam qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non peccabit qui invasum id aut credet, aut volet malle: præsertim cum ex parte invasoris majus sit periculum damni irreparabilis & sempiterni. *Less. lib. II. c. 4. dub. 15.*

VIII. 1. Est & illud controversum, an justa sit belli causa pro subditis alienis ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est rectoribus cujusque speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides Heraclidis:

δίκαιοι δ' ἐσμὲν οἰκοῦντες πόλιν
αὐτοὶ καθ' αὑτοὺς κυρίας κρίνειν δίκας.
Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia
Sufficimus ipsi nostra judicia exsequi.

Nec alio illud pertinet:

Spartam tibi quæ contigit orna:
Nobis fuerint curæ Mycenæ.

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit τὸ αὐτόδικον, *judiciorum summam potestatem*, non minus quam τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελὲς, id est, *legum & magistratuum creandorum jus*. Nec alio pertinet poëticum illud:

Non illi imperium pelagi regnumque tridentis *Virg. Æn. I.*
Sed mihi sorte datum.

Et huic non dissimile illud:

* *Rescindere numquam* *Ovid. Met. XIV.*
Dis licet acta Deûm.

Et apud Euripidem:

Mos ille est Deûm; *Hippolyto.*
Quod cupit unus, huic nefas obsistere:

Nimirum ut recte explicat Ambrosius: *ne usurpata aliarum partium solicitudine bellum inter se incitarent.* τοὺς σφετέρους αὐτὸν τινα κολάζειν, * *ut in suos quisque animadvertant* æquum esse censent Corinthii apud Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes fecisset negat se defensurum: *jure*, inquiens, *feci meo, cum mei regni, meæ ditionis essent*. Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquunt subditi, adde etiam ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio. *Libro I. de Off. L. V. Liv. l. XLII. Vict. de Ind. rel. n. 15.*

2. At non etiam si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis. Sic in Maxentium & in Licinium Constantinus, * in Persas alii Romanorum Imperatores *Vict. de Ind. rel. p. 2. n. 13.*

arma ceperunt, aut capere minati sunt nisi vim à Christianis religionis nomine arcerent.

3. Imo etiam si daretur ne in summa quidem necessitate arma recte à subditis sumi (qua de re dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic pro pupillo, cujus persona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam, sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit.

4. Sic Seneca existimat bello à me peti posse qui à mea gente sepositus suam exagitat, ut diximus cum de pœnis exposcendis ageretur: quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: sed non ideo statim jus esse desinit si quid à malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

IX. 1. Sicut autem societates bellicas eo initas animo * ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia illicitas diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causæ respectu mercede conducti militant, & quibus

Soto in verbo Bellum. p. 1. §. 10, circa f. Livius libro XXXII.

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est quod Ætholis à Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus à Dionysio Milesio his verbis: *ἀγορὰ πολέμου πρόκειται, καὶ τὰ τῶν ἑλλήνων τὴν Ἀρκάδων τρέφει καὶ περιέρχεται πόλεμος αἰτίαν οὐκ ἔχων: belli instituuntur nundinæ, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine causarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur.* Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur:

ὃς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος,

*Miles * qui vitæ causa se auctorat neci.*

Dion Prusæensis: *καί τοι τί τοῦ ζῆν ἀναγκαιότερόν ἐστιν, ἢ τί τούτου περὶ πλείονος ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἀπολύουσι διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν. Quid magis est necessarium nobis, aut quid pluris sit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam quærunt.*

Bellinus de re milit. II. p. tit. 2, n. 4.

2. Parum veró quod suam vendunt necem, nisi & aliorum sæpe innocentium venderent: tanto carnifice detestabiliores * quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere: Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, *τὰς τροφὰς εἰωθόσιν ἔχειν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν, quibus unus ex militia quæstus esset,* dicebat bellum esse pacem, pacem bellum.

Diod. libro XVIII.

De verbis Domini secundum Matthæum citatur causa XXXIII. quæst. I.

3. Non est inter artificia bellum, imo res est tam horrenda ut eam nisi summa necessitas aut vera caritas honestam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecedentium proximo dicta à nobis sunt. Augustino judice *militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est.*

X. Imo

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino: τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; ait Paulus Apostolus: *quis suis impensis militat?* 1 Cor. IX. 7.

Annotata ad Caput xxv.

I. *Pro subditis*] Procopius Persicorum II: οὐ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πέφυκεν *Neque enim statim justus est qui injuriam nullo facit, nisi & eo sit animo ut tutetur sibi commissos adversus alienas injurias.* §. I.

I. *Dubium non est quin deseri possit*] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaëli Langabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρεῖσσον εἶναι παθεῖν κρίνοντες μετρίους τινὰς, ἢ πλήθη πάσχειν ἀνήριθμα. *Satius judicemus esse paucos aliquos mala ferre quam immensam multitudinem.* §. III.

3. ---- *Non malo unius domus*
Commune vinci, sed nec æquari potest] οὐ δίκαιον προσθήκην τὸ ὅλον μέρους εἶναι. *Iniquum est totum fieri accessionem partis.* Locus est apud Philonem fine libri II de vita Mosis, ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

4. *Etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit*] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Lucanos & Athenienses. adde quæ allata ad libri I, c. I, §. 9.

Ad bella quibus justa causa non subsit] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. II de Feudis, c. 28. Hic finitur. §. IV.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus: §. V.

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐβοήθεις,
Οὐ σε θεμιστεύσω. περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.
Non ope juvisti præsens in morte sodalem:
Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

I. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet*] Et Hebræi Mose de Kotzi præcepto jubente LXXVII, LXXX, vetante CLXIV, CLXV. §. VII.

2. *Seneca quoque*] Locus est de Beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. I. §. 8,

I. ---- *Rescindere nunquam* §. VIII.
Dis licet acta Deûm] Ejusdem est III Metamorphoseôn:
---- *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei fecisse Deo.

Ut in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero arbitrio: *Non enim ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitiæ, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν αὐτῷ τινα διοικεῖσθαι καλὸν, καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας. *Quod cuique obtigit impe-*

imperium id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto convenit.

2. *In Persas alii Romanorum Imperatores*] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

§. IX. 1. *Vt in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide.

Qui vitæ causa se auctorat neci] Vitâ parari ea in quibus vita consumitur, dixit Seneca naturalium v, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam vendicant.

Guntherus:

Ære dato conductæ cohors, & bellica miles
Dona sequens, pretioque suum mutare favorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse, dator pretii quem jusserit, hostem.

2. *Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere*] Seneca Naturalium v, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere quem non oderis?*

CAPVT XXVI.

De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

I. *Qui dicantur esse sub alieno imperio.*
II. *Quid hic faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.*
IV. *Quid si dubitent?*
V. *Pietatis esse hac in re dubitantibus subditis parcere sub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.*

I. EGimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, aut filiifamiliarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suæ corpore comparentur.

Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31. n. 80. II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent quas illi qui suopte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

Ict. de jure belli n. 21. *Act. 5. 9.* III. 1. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam: abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt,* sed & Socrates:& apud magistros * Hebræorum exstat sententia, indicans Regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν. *didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediat.* Et Paulus Apo-

Eph. VI. 1. stolus: *Filii,* inquit, *obedite parentibus * in Domino; id enim æquum est.* Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum est non obedire parentibus; & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.*

Et

Et * de servis addit: *Cum Dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti quæ contra Dei mandatum non sunt.* Nam & idem ille Apostolus dixerat, sui quemque operis mercedem reportaturum sive *Eph.* VI, 8. liberum sive servum. Tertullianus vero: *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum, * subditos magistratibus, principibus, & potestatibus: sed intra limites disciplinæ.* In martyro- *Phanesiis.* logio Silvanus martyr: *Iccirco Romanas leges contemnimus ut jussa divina servemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet?

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis aut patri, * aut magistratui, aut domino turpia aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* *Stob. tit. liberos parent. honorand.*

2. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *L.* 11, *c.*7. *Quid enim*, ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* * Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* * Quintilianus: *Non omnia* *Decl.* 271. *necesse est facere liberis quæcumque patres imperant. Multa sunt quæ fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet: si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret: si sententiam in senatu: si Cspitolium me incendere jubeas, arcem occupare; licet dicei e, Hæc sunt quæ fieri non oportet.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere* *De Benef. lib.* III. 20. *coguntur. Contra rempublicam imperata non facient: nulli sceleri manus commodabunt.* Sopater: δεῖ, φησὶ, πειθαρχεῖν τῷ πατρί. εἰ μὲν κατὰ νόμους, καλῶς. εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον, οὐκ εὔλογον. *Patri*, inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte: sin ultra honestum, non convenit.* * Irrisus olim Stratocles, qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi *Lib.* III. elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. *Epist. ad Minutium.*

3. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere necesse habent, sed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris; quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius; ma- *L. Adeo. D. de R. I. Ver.* III. leficia quæ sponte & non disputatione Iurisconsultorum sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur.

4. Narratum Hecatæo Iosephus memorat, Iudæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus; & in Iuliani militibus, de quibus sic Ambrosius, *Iulianus Imperator quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicæ, obedicbant ei: * cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cœli.* Sic & spiculatores legimus ad Chri-

ſtum converſos mori potius elegiſſe, quam edictis & judiciis in Chriſtianos manum commodarent.

Vict. de jure belli n. 23.

5. Tantundem erit ſi quis perſuaſus ſit quod imperatur injuſtum eſſe. Nam huic tantiſper ea res pro illicita eſt quamdiu eam opinionem non poteſt deponere: ut ex ſupra tractatis apparet.

IV. 1. Quod ſi dubitet, res licita ſit necne, eritne quieſcendum an parendum? Parendum plerique cenſent: nec obſtare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat poteſt activo judicio non dubitare: Credere enim poteſt in re dubia obſequendum ſuperiori. Et ſane quin hæc diſtinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat negari non poteſt. Iura civilia, non Romanorum tantum ſed & aliarum gentium, in tali circumſtantia non modo * impunitatem concedunt obedientibus, ſed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt cui parere neceſſe eſt. Neceſſitas poteſtatis excuſat, & ſimilia.

L. Damnum de R. I. L. Liber homo. D. ad L. Aquil. L. Non videtur. §. Qui juſſ. de R. I. Paul. l. v. Sen. tit. 22. §. 1. Leges Longobar. tit. 96. de termino effoſſo. Leges Wiſigoth. L. II. tit. II, c. 2. L. VIII tit. I, c. I. Libro VII, tit. IV, c. II. Ann. III.

2. Ipſe Ariſtoteles Nicomachiorum quinto, his qui injuſtum quidem aliquid faciunt non autem injuſte, annumerat famulum domini imperantis: injuſte autem eum ait agere à quo actionis principium eſt; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non eſt, ut indicat proverbium.

ἥμισυ τ' ἀρετῆς ἀποαίρεϊ δούλιον ἦμαρ.

Dimidia virtute caret ſervire coactus.

Et ſimile: ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι.

Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Iove, ſervilem voluit quos ducere vitam.

Et illud quo Philo utitur:

Δοῦλος πέφυκας. οὐ μέτεστί σοι λόγου.

*Servi tua eſt fortuna: * ratio ad te nihil.*

Et illud Taciti: *Principi ſummum rerum judicium Dii dederunt, ſubditis obſequi gloria relicta eſt.* Narrat idem ſcriptor Piſonis filium à Tiberio crimine belli civilis purgatum: *patris quippe juſſa, nec potuiſſe filium detrectare.* * Seneca: *Servus herilis imperii non cenſor eſt ſed miniſter.*

*Lib. XXII, c. 74. cont. Fauſtum. De civit. Dei, lib. I, c. 26. * Sil. in verbo bellum I, n. 9. concl. 4. Caſt. in l. V. D. de Inſtit. Soto l. V. q. 1, art. 7. & q. 3. art. 3. Vict. de jure bell. n. 32. Covarr. in c. peccat part. II. §. 10.*

3. Et ſpecialiter in hac de militia quæſtione ita ſenſit Auguſtinus. Sic enim ait: *Ergo vir juſtus, ſi forte ſub rege etiam ſacrilego militet, recte poteſt illo jubente bellare, ſi civicæ pacis ordinem ſervans, quod ſibi jubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certus eſt, vel utrum ſit certus non eſt: ita ut fortaſſe reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem oſtendat ordo ſerviendi.* Et alibi: *Miles cum obediens poteſtati ſub qua legitime conſtitutus eſt hominem occidit, * nulla civitatis ſuæ lege reus eſt homicidii: imo niſi fecerit reus eſt imperii deſerti atque contemti. quod ſi ſua ſponte atque auctoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque unde punitur ſi fecerit injuſſus, inde punietur ſi non fecerit juſſus.* a Atque hinc paſſim recepta eſt ſententia, ſubditos quod attinet, dari bellum utrimque juſtum, id eſt injuſtitia vacans, quo illud pertinet:

Quis juſtius induat arma
Scire nefas.

4. Non caret tamen hoc ſua difficultate. Et [a] Adrianus noſtras, qui Ciſalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus eſt, * contrariam defendit ſententiam, quæ ſtabiliri poteſt non illa præciſe ratione quam ille adfert, ſed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Eſt autem pars tutior abſtinere bello. Laudantur Eſſeni quod inter alia jurarent *μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος*: *non nocituros ſe cuiquam, ne ſi juberentur quidem*: imitatores horum Pythagoreiſ, qui, Iamblicho teſte, bello abſtinebant, cauſa addita, quia *φόνων χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος*, *bellum cædes ſubminiſtrat atque imperat.*

[a] *Adr. Quæſtione quodl.* 11.

5. Neque obſtat quod ex altera parte periculum eſt inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum ſit (nam ſi injuſtum eſt bellum, jam in ejus vitatione nihil eſt inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus eſt. Inobedientia autem in ejuſmodi rebus ſuapte natura minus malum eſt quam homicidium, præſertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accuſatus Iovis mandato ſe defendiſſet, non tamen auſos Deos eum abſolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi ſatellitem Martialis, cum ait:

Bald. 11., *conſ.* 385. *Sotus de det. ſecr. membr.* 3. q. 2. *in reſp. ad* 1.

Antoni tamen eſt pejor quam cauſſa Pothini:
Hic facinus domino præſtitit, ille ſibi.

Nec magni ponderis eſt quod contra nonnulli adferunt, fore ut id ſi admittatur pereat ſæpe reſpublica; quia plerunque non expediat rationes conſiliorum edi populo. Vt enim hoc verum ſit de cauſis ſuaſoriis belli, de juſtificis verum non eſt, quas oportet claras eſſe & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & poſſint & debeant.

Vict. de jure belli, n. 25.

6. Quod de legibus nimis forte indiſtincte dictum à Tertulliano eſt, in his legibus ſive edictis de bello gerendo locum juſtiſſime habet: *Neque civis fideliter legi obſequitur, ignorans quale ſit quod ulciſcitur lex. nulla lex ſibi ſoli conſcientiam juſtitiæ ſuæ debet, ſed eis à quibus obſequium exſpectat. Cæterum ſuſpecta lex eſt quæ probare ſe non vult: improba autem ſi non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Vlyxi ſe ad bellum excitanti ait:

Apolog. c. 4. 1. *Adverſus Nat. c.* 6.

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet juſtas hunc ſumere protinus iras.

Apud eundem Theſeus:

Ite alacres, tantæque precor confidite cauſæ.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite cauſa:
Quæ niſi juſta ſubeſt, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyriſtæ: *Tantum etiam inter arma bona conſcientia ſibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis eſſe victoria.* Ac ſic viri quidam eruditi interpretantur חניך quod legitur * Gen. XIV, 14: ut ſenſus ſit miniſtros Abrahami ante prælium ab ipſo plene inſtitutos de armorum ſuorum juſtitia.

7. Et ſane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri ſolebant & expreſſa cauſa. ut totum quaſi genus humanum de juſtitia cauſæ poſſit cognoſcere. Scilicet prudentia virtus eſt, ut & Ariſtoteli viſum, impetrantis propria: juſtitia vero hominis qua homo eſt.

Ægid. Regius de act. supern. disp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2, q. 40, art. 1. Molina tract. 11, disp. 113, Deut. XVII.

8. Omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur.

9. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hactenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

Silv. in verbo bellum. p. 1. n. 7. circa fin.

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent. quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore.

2. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare; cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet: *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dextras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoriatur bellum sacerdotes asscribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat?* quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos, exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6; I Pet. II, 5.

VI. 1. Arbitror vero evenire etiam posse, ut in bello non dubio tantum sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non est.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque justum esse, non enim de bello, sed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cetero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

Anno-

Annotata ad Caput XXVI.

1. *SEd & Socrates*] Plato id nos docet in ipsius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat: §. III.

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τόδε.

Nam jussa non hæc Iupiter dederat mihi.

Hebræorum exstat sententia] Quam & Iosephus eis tribuit Antiquæ Historiæ XVII, θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρους τετηρῆσθαι ἡγούμεθα νόμους οὓς Μωϋσῆς ὑπαγορεύσει καὶ διδαχῇ τοῦ Θεοῦ γραψάμενος κατέλιπε. *Nihil vero mirum, si servatu digniora credimus jussis tuis ea quæ Moses Deo suggerente ac docente scripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam, citante Drusio ad locum Actorum.

In Domino] Chrysostomus hoc in Domino sic explicat: τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσης Θεῷ: *id est in quibus Deum offensurus non es.* Idem ad Patrem infidelem: οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται. *non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque & rebus obsequium ipsis præstare, extra quàm si pietas lædenda est.* Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, sumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epist. XXXVIII ad Lætum, & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De servis] Chrysostomus I. Cor. VII, 24: καὶ γὰρ εἰσὶν ὅροι δούλοις παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι. καὶ μέχρι τοῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ ἕπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν. *Sunt & servis limites sui à Deo præscripti: & quousque eos servare oporteat & hoc præceptum est, neque eos licet excedere. Vbi enim nihil dominus jubet eorum quæ Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαί ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζη. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra quæ credet ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] Exempla illustria & pœnæ & laudis vide I Sam. XXII, 18, 19. I Reg. XVIII, 4, 13. II Reg. I, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendæ Augustæ. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. Vide Xiphilinum.

2. *Seneca pater*] Libro I, controversia I.

Quintilianus] idem alibi: *Non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν

διαπράττεσθαι ὅσα φίλα τῷ Ἀνδρονίκῳ κἂν εἴπωσιν παναθέμιτα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποφυγεῖν, ὁπόσα οὐκ ἡδονὴ Ἀνδρονίκῳ. *illa in Pontificio se facturum quæ grata Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugiturum se ea quæ Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] Tertullianus de anima: *Plus cæditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* & de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfectior habeatur quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ aut gratiæ communicent fructum.* vide Gailium de pace publica lib. I, c. IV, n.14.

4. *Cum autem diceret eis producite arma in Christianos*] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Iulianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Iulianus Christiani jugulator exercitus* in Hieronymi scripto ad Nepotianum;cœptam ejus imperio Antiochiæ persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. I, cap. 32. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus 33. quos Iulianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Ioannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola L ad Bonifacium citatus à Gratiano causa XI, quæstione III: *Iulianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi non agnoscebant nisi illum qui in cœlo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, præponebant illi Deum.*

§. IV. 1. *Impunitatem concedunt obedientibus*] Chrysostomus de Providentia III: πολλοὶ γοῦν ἀρχόντων ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν. τοὺς δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γινομένους τῆς σφαγῆς, οὐδ' εἰς δικαστήριον εἵλκυσέ τις, ἀλλ' οὐδὲ ζητῆσαι τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης. καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποταγῆς φόβου. *multi sæpe magistratuum ob injustas cædes accusati pœnas dederunt. At carnifices qui cædi ministerium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæsierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celso Vlpianus, *servum* ait *nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente necessitas non est.* Adde legem Langobardicam lib. I, tit. IV, capite II. Mithridates libertos Attilii conscios cædis in se cogitatæ impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios; Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat.

2. *Ratio ad te nihil*] Themistius oratione IX, principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] de controversiis III, 9.

3. *Nulla civitatis suæ lege reus est homicidii*] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent.* Retulit Gratianus in causæ XXIII quæstionem V.

4. Con-

4. *Contrariam defendit ſententiam*] Exemplum hanc ſequentium eſt apud Scafnaburgenſem.

6. *Geneſis* XIV, 14.] quidam in eundem ſenſum trahunt vocem הניכין & interpretantur *à ſe inſtitutos*. Herodes in oratione ad Iudæos poſt cladem in Arabia, apud Ioſephum: βούλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιοῦμεν, ἐνδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἐναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μάθοιτε τοῦτο, προθυμίας ἄξιον ὑμῖν ἔσται. *volo autem oſtendere vobis quam juſte ſuſceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. Id enim ſi intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

9. *Vt ſatis ei conſtet mortem ab eo commeritam*] ideo indicta cauſa ſacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis miniſtri Doëgo probiores, I Sam. XXII, 17. Et Achabi ſpiculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I, 13, & ſequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Chriſtum converſi in poſterum eo munere ut periculoſo abſtinuere. Vide Martyrologium, & Bedam l. 1, cap. 7.

HVGO.

HVGONIS GROTII

DE IVRE BELLI AC PACIS

LIBER TERTIUS.

CAPVT I.

Quantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio.

I. *Ordo sequentium.*
II. *Regula prima: licere in bello quæ ad finem sunt necessaria: explicatur.*
III. *Secunda: jus non tantum ex principio, sed & causis in bello subnascentibus spectari.*
IV. *Tertia: quædam consequi sine injuria quæ ex proposito non licerent: cui cautio additur.*
V. *Quid liceat in eos qui hostibus res subministrant, per distinctiones explicatur.*
VI. *An dolo uti in bello liceat.*
VII. *Dolus in actu negativo per se non est illicitus.*
VIII. *Dolus in actu positivo distinguitur in eum qui fit per actus libere significantes, & per actus significantes velut ex conventione: & ostenditur dolum prioris generis licitum esse.*
IX. *In secundo genere indicatur quæstionis difficultas.*
X. *Non omnem usurpationem locutionis quæ sciatur in alium sensum accipienda, esse illicitam.*
XI. *Mendacii quâ illicitum est formam consistere in repugnantia cum jure alterius, quod explicatur.*
XII. *Et ostenditur licitum esse falsum loqui apud infantes & amentes:*
XIII. *Et cum is decipitur ad quem sermo non est, & quem extra sermonem decipere liceret:*
XIV. *Et cum sermo est ad eum qui velit ita decipi:*
XV. *Et cum qui loquitur utitur jure supereminente in sibi subditum:*
XVI. *Forte & cum vitam innocentis aut par aliquid tueri aliter non possumus.*
XVII. *Apud hostes licitum falsiloquium qui senserint auctores.*
XVIII. *Non extendendum hoc ad verba promittentia.*
XIX. *Nec ad juramenta.*
XX. *Generosius tamen esse, ac Christianæ simplicitati convenientius, falsiloquio in hostem quoque abstinere: quod per similia illustratur.*
XXI. *Non licere nobis quenquam impellere ad id quod nobis licet, ipsi non licet.*
XXII. *Licere tamen uti opera ultro oblata.*

I. T qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis: quod aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude, ex naturæ primum, deinde ex Gentium jure. Quid ergo natura liceat videamus.

Vict. de jure belli, n. 15.

II. 1. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia, æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso

ipso fine: quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Ius dico illud quod stricte ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex jure quod mihi pro me natura concedit.

2. Quin & rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quin alio modo læsa æqualitas reparari nequit. *Vict. de jur. bell. n. 18. & 39. & 55.* *Lib. II, c. II, ¶. 10.*

3. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum. *Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10. v. prima.*

III. Sciendum secundo est; jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μέχρι οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην*, *donec hi qui sontes sunt cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

IV. 1. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena, aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres, aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit Augustinus, *qui suæ possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus intereat.* *Vict. d. libro num. 27.* *Ad. Publ. epist. 154.*

2. Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostro actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes

boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi consulit, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis evellatis & triticum. Multos occidere & indiscretos*, inquit Seneca, *incendii & ruinæ potentia est.* Docent nos historiæ quam seria pœnitentia, Ambrosio monente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit.

Matthæi XIII, 29. *Thom.* 2, 2, q. 64, art. 2. *Sen. in fine l.* II. *de Clem.*

3. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob plenissimum illud dominii jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quamvis magnæ malorum universitati, & eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter.

Gen. XVIII, 23, *& seq.*

V. 1. Sed & quæstio incidere solet quid liceat in eos qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum scimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent.

2. Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut quæ voluptati inserviunt: sunt quæ & in bello & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatus, * naves, & quæ navibus adsunt. In primo genere verum est dictum Amalasuinthæ ad Iustinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernicie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam qua satellitem stipendio teneat non subministrabo; nisi marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & æratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio judice largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabilis liberalitas.

Procop. I *Gotth.*

Lib. I, *c.* 30. *de Off.*

3. In tertio illo genere usus ancipitis distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dabit, sed sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei exsecutionem rerum subvectio impedierit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax exspectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque ejus capi, & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut

Can. in c. Ita quorundam, &c. ad liberandam. de Iudæis.

Silv. in verbo restitutio, p. 3. §. 12.

ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus, aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno, sed & criminaliter, ut is qui judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de pœnis diximus. quare intra eum modum etiam spoliari poterit.

4. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam ut de spe probabili juris exequendi appareat.

5. Hanc autem quæstionem ad jus naturæ ideo retulimus, quia ex historiis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos qui Carthaginensium hostibus commeatus attulerant, ipsi Carthaginenses, aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginenses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina & Rhamnuntem cepisset, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis * & magistrum & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est. *Polyb.* I. *Plut. Demetrio.*

VI. 1. Modum agendi quod attinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & doli uti liceat quæri solet. Nam Homerus quidem dixit hosti nocendum:

ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.

Sive dolo, seu vi manifesta, clamve palamve.

Et Pindari est: *χρὴ δ᾽ πᾶν ἔρ ---*

δοντ᾽ ἀμαυρῶσαι τ᾽ ἐχθρόν.

Quidvis agendo scilicet hostica

Delenda vis est.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

sequitur ipse, *Ripheus justissimus unus*

Qui fuit in Teucris & servantissimus æqui.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientiæ nomine nobilissimus Solon. Silius in rebus Fabii Maximi: *Lib.* XV.

Exin virtuti placuit dolus.

2. Apud Homerum Vlysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Brasidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem esse ex * belli furtis: & apud Plutarchum Agesilaus, hostes decipere & justum & licitum esse. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris censenda quam quæ ex occasione & dolo: & ex eo Silius Corvinum sic inducit loquentem: *Luc. Phil.* *Xenophon de Cyri inst.* I, *& de re equestri.* *Thuc. l.* V. *Plutarch. Apophth.* *Polyb. l.* IX. *Lib.* V.

Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.

Atque ita censuisse ipsos illos severos Laconas notat Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam qui dolo quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem * Lysandrum magni facit *ἀπατῶντα τὰ πολλὰ διαποικίλλοντα τοῦ πολέμου*, *pleraque belli dolis variantem.* Et in *Plut. Marcel.*

Philopœmenis laudibus ponit, quod Cretensium disciplina institutus simplicem illum ac generosum bellandi morem dolis ac fortis miscuisset. Ammiani est: *Nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus.*

L. 1. § 3 D. de dolo. L. Nihil. D. de captivis. Quæst. x super Iosue. 1 de Sacerdotio.

3. Iurisconsulti Romani bonum dolum vocant si adversus hostem quis machinaretur: & alibi, nihil interesse vi quis an fallacia potestatem hostium evaserit: δόλος οὐ ψεκτὸς, ὁ στρατηγικὸς notat ad Iliados Θ Eustathius. Inter Theologos Augustinus: *Cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis aut ex insidiis nihil ad justitiam interest.* Et Chrysostomus, maxime laudari Imperatores qui fraude victoriam quæsiissent.

4. Sed nec desunt sententiæ quæ suadere videntur partem contrariam, quarum nonnullas infra adferemus. Quæstionis hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere sit semper malorum, in quibus locum habet non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quæ vitium non habent universaliter ex suapte natura, sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

L. 1, §. dolum malum. D. de Dolo malo.

De Off. 3.

VII. Notandum igitur, dolum alium consistere in actu negativo, alium in actu positivo. Doli vocem etiam ad ea quæ in negativo actu consistunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum sed non malum refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum est: *ex omni vita simulationem dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ scias nec quæ velis omnia aperire aliis tenearis, sequitur ut dissimulare quædam apud quosdam, id est tegere & occultare, fas sit. *Licet*, inquit * Augustinus, *veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione.* Et * necessariam hanc omnino atque inevitabilem, his præsertim quibus respublica commissa est, non uno loco fatetur ipse a Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne præbet Ieremiæ historia capite XXXVIII. Is enim Propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, aliam interim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest b quod * Abrahamus Saram sororem, id est ex usitato tum loquendi more propinquam consanguineam, vocat, matrimonium dissimulans.

Libro contra mend. c. 10. Th. 2 2. q. 40. art. 3. in resp. & quæ. 71. art. 7. Silv. in verbo bellum p. 1. num. 9.
a Cic. pro Milone & l. VII, ep. 9. & pro Cn. Plancio.
b Gen. xx.
Th. 2, 2. qu. 110. art. 3. in resp.

VIII. 1. Dolus qui in actu positivo consistit, si in rebus, simulatio; si in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc constituunt differentiam, quod dicant voces naturaliter signa esse intellectuum, res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa & citra hominum voluntatem nihil significare, nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, qualis in dolore, quæ ipsa rei magis appellatione venit quam locutionis. Quod si hoc dicatur, hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes cæteras ut conceptus animi possit aliis indicare, & ad rem voces repertas; verum quidem dicitur, sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, * sed & nutibus, ut apud mutos, sive illi nutus aliquid habent cum re significata commune ipsa natura, sive tantum ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt notæ illæ quæ non voces lingua figuratas significant,

L. Labio. §. ult. D. de sup. legata.

cant, ut * Paulus Iurisconsultus loquitur, sed res ipsas, sive ex ali- *L. Non figura. D. de obl. & act.*
qua convenientia ut notæ hieroglyphicæ, sive mero arbitratu ut apud Sinenses.

2. Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione, & id quod mutuam obligationem in se continet. Voces ergo, & nutus, & notæ quas diximus, reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione, quod Aristoteles dixit *κατὰ συνθήκην*: res aliæ non *De interpr. c. 4.*
item. Hinc fit * ut rebus aliis uti liceat etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem. Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Itaque exemplum ponendum est * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est.

3. Prioris exemplum est in Christo, qui apud comites Emauntinos *Luc. XXIV, 28.*
προσεποιεῖτο ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt: & alibi Christus ipse dicitur voluisse præterire Apo- *Marc. VI, 48.*
stolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Iudæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israëlis posteros, quasique ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: *Act. XVI, 3.*
cum tamen hoc non quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Iudæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Euangelicæ veritatis insinuatio. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant * *οἰκονομίαν*. de qua egregia exstat sententia Clementis Alexandrini, qui de viro bono agens sic ait: *ἐπὶ τῇ πλησίον ὠφελείᾳ μόνῃ ποιήσει τινὰ ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθείη*: *ob utilitatem proximi faciet quædam quæ sponte alioquin ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, qui de Capitolio pa- *Livius V.*
nem in hostium stationes jecerunt ne fame premi crederentur.

4. Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Iosue suis præ- *Iosue VIII. Silv. in verbo bellum. p. 1. n. 8.*
cepit ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli justitia; ipsa autem fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur.

5. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio non quasi consensu communi introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

IX. 1. Gravior est disputatio de illis notis quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium situm est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est vir bonus, Proverb. XIII, 5: *Falsiloquentiam & verbum mendax amove à me*, Proverb. XXX, 8: *Perdis loquentes mendacium*, Psal. 5, 7: *Ne mentimini alter alteri*, Coloss. III, 9. Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poëtas qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cujus mens aliud condit quam lingua profatur.

Sophocles:

Aliena vero proloqui nunquam decet:
At vera certam si cui pestem ferunt,
Huic danda venia est si facit quod non decet.

Cleobulus:

Mendacium odit quisquis animitus sapit.

Aristoteles dixit: καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν, τὸ δὲ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετόν: *per se mendacium turpe atque vituperabile, veritas pulchra ac laudabilis.*

2. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: primum in sacris literis exempla * laudatorum hominum sine reprehensionis nota: deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium ut ipse fatetur Augustinus, ita dissentiens, ut tamen *magnam quæstionem*, *latebrosam tractationem*, *disputationem inter doctos alternantem* (hæc enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat.

Plato I & II & V de rep. Xenoph. quarto. Socrat. Plut. de Stoicorum contract. Quint. XII, I. Nic. VII. 3. IV. Nic. 8.

3. Inter Philosophos aperte hinc stant Socrates & discipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & si Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet: neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, cujus illud καθ' αὑτὸ quod diximus exponi potest communiter, sive re spectata sepositis circumstantiis. Interpres autem ejus Andronicus Rhodius de Medico apud ægrotum mentiente sic ait: ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν: *decipit quidem, at deceptor non est:* Causam addit: οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν: *non enim propositum sibi habet decipere, sed servare ægrotum.*

4. Quintilianus, quem dixi, hanc ipsam partem defendens, pleraque esse ait quæ non tam factis quam causis eorum vel honesta fiant vel turpia. Diphilus,

Quod pro salute dicitur mendacium
Me judice habere nil potest incommodi.

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo,

Non tibi videtur turpe falsiloquentia?

Respondet Vlysses,

Non, si salus nascatur ex mendacio.

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum

num lego : *Nam & mendacium dicere etiam ſapienti aliquando conceſſum eſt.* Euſtathius Metropolita Theſſalonicenſis ad ſecundum Odyſſeæ: ψεύσεται * κατὰ καιρὸν ὁ σοφὸς : *mentietur ſapiens re urgente :* ubi & ex Herodoto & Iſocrate teſtimonia adfert.

X. 1. Tam diſſidentium ſententiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut ſtrictiore mendacii acceptione. Neque *Th. 2. 2. qu.* hic mendacium ſumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomo- *110. art. 1. in resp Gell.* do mendacium dicere & mentiri apud Gellium diſcernuntur : ſed de *xi, c. xi.* eo agimus quod ſcienter profertur cum ſignificatione quæ mentis conceptui, ſive intelligendo ſive in volendo, disconveniat. Nam quod primo καὶ ἀμέσως verbis & ſimilibus notis indicatur, ſunt mentis conceptus : ideoque non mentitur qui dicit rem falſam quam veram exiſtimat, ſed qui dicit rem veram quidem ſed quam falſam putat mentitur. Significationis ergo falſitas id eſt quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui conſequens eſt cum vox aliqua aut ſermonis complexio eſt πολύσημον, id eſt plures uno ſignificatus admittit, ſive ex vulgi uſu, ſive ex artis conſuetudine, ſive ex figura aliqua intelligibili, tunc ſi animi conceptus uni iſtarum ſignificationum congruat, non admitti mendacium, * etiamſi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus.

2. Verum quidem eſt talem locutionem uſurpatam temere non probandam : ſed poteſt ex accedentibus cauſis honeſtari : puta ſi id pertineat ad erudiendum eum qui curæ noſtræ eſt traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipſe Chriſtus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noſter dormit*, quod Apo- *Ioh. xi, 11.* ſtoli accipiebant tanquam de dormitione ſomni diceretur. Et quod *Ioh. 11, 20.* de Templo inſtaurando ipſe dixerat, intelligens hoc de ſuo corpore, *21.* Judæos ſciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apo- *Luc. xxii, 30.* ſtolis adinſtar Phylarcharum apud Hebræos ſedes eximias & regi pro- *Matth.* ximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in patris *xxvi, 25.* regno, ſatis ſciviſſe videtur non aliter hoc ab illis accipi quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus ſpe ad ipſum momentum Chriſti ad *Act. 1, 6.* cœlum aſcenſuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipſum intelligerent, niſi ſcilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent qualem afferri par erat. Poſterioris uſus exemplum ex profana hiſtoria dari poteſt in L. Vi- *Tac. Annal.* tellio, cui Narciſſus inſtabat, aperiret ambages & veri copiam fa- *vi.* ceret : ſed non ideo pervicit * quin ſuſpenſa & quo duceretur inclinatura reſponderet. Dictum * Hebræorum huc pertinet : אם יודע אדם להמיר את דבריו מוטב ואם לאו ישתוק *ſi quis norit uti perplexiloquio, recte : ſin minus, taceat.*

3. Contra accidere poteſt, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile ſit ſed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut amor proximo debitus, aut reverentia adverſus ſuperiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt ut quod animo cogitatur omnino pateſiat : ſicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere : quo ſenſu non incommode accipi poteſt Ciceronis illud, *tollendum eſſe ex rebus contrahendis omne mendacium*, de-

Demosth. in Leptinem. ſumptum ex veteri lege Attica κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν: quibus in locis mendacii vox videtur ita laxe accipi ut etiam obſcuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione idipſum jam excluſimus.

XI. 1. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur, ut quod dicitur, ſcribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat quam in eum ſenſum qui à mente proferentis diſcrepet. Huic autem notioni laxiori ſtrictior mendacii, qua naturaliter illicitum eſt, ſignificatio differentiam aliquam propriam adjiciat neceſſe eſt, quæ, ſi recte res inſpiciatur, ſaltem ſecundum communem gentium exiſtimationem, nulla videtur alia dari poſſe præter repugnantiam cum jure exiſtente ac manente ejus ad quem ſermo aut nota dirigitur: nam ſibi neminem mentiri, ut maxime falſum proferat, ſatis conſtat. Ius hic intelligo non quodvis & rei extrinſecum, ſed quod proprium ſit huic negotio atque cognatum. Id autem nihil eſt aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquuntur debere quaſi pacto quodam tacito intelliguntur. Hæc enim nec alia eſt mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, ſimul atque ſermone notiſque ſimilibus uti inſtituerunt. nam ſine tali obligatione inane fuiſſet tale repertum.

2. Deſideramus autem ut quo tempore ſermo ſit jus illud ſubſiſtat ac maneat: fieri enim poteſt ut jus quidem fuerit ſed ſublatum ſit, aut tollatur ex alio jure ſuperveniente, ſicut debitum acceptilatione aut conditionis ceſſatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus ſit quicum loquimur, non alterius; ſicut & in contractibus injuſtitia non naſcitur niſi ex læſo jure contrahentium. Huc forte non male referas, quod veriloquium ad juſtitiam refert poſt Simonidem Lib. 1. de Repub. Plato, & quod mendacium, illud vetitum, ſacræ literæ ſæpe deſcribunt teſtimonio ſive elocutione adverſus proximum, & quod ipſe Auguſtinus in mendacii natura conſtituenda ponit * fallendi voluntatem. 1. off. Et Cicero quæſtionem de veritate eloquenda referri vult ad juſtitiæ fundamenta.

3. Tolli autem videtur poſſe jus quod diximus, ſicut conſenſu ejus quicum agimus expreſſo, ut ſi quis prædixerit ſe falſa dicturum & alter permiſerit, ita & tacito æquave ratione præſumto, aut oppoſitione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis ſuppeditabunt illationes quæ ad conciliandа ſententiarum ſupra deſignatarum diſſidia non parum valituræ ſint.

XII. Primum eſt, etiamſi quid dicatur quod falſam habeat ſignificationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non eſſe. Videtur enim communi omnium hominum ſenſu permiſſum eſſe:

Lucret. *Vt puerorum ætas improvida ludificetur.*

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis*, inquit, *eorum gratia multa fingimus.* Ratio proxima eſt, quia cum in infantibus & amentibus non ſit judicii libertas, non poteſt eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. 1. Secundum eſt, quoties ſermo ad eum dirigitur qui non deci-

decipitur, etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: Non ratione ejus ad quem sermo est: quia illi libertas manet integra, plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus, κατ' εἰρωνείαν aut καθ' ὑπερβολὴν, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacio venit: & Quintiliano ementiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit; quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informat de eo quod non ipsi sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputet. Quippe, si recte judicare volumus, illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest. *VII de Benef. 23.*

2. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quanquam eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agesilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde secutum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysostomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum ut nimium Iudaizantem reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim verò consultum infirmitati adstantium. *Liv. XXXIV. App. Hisp.*

XIV. 1. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde assequitur, tunc quoque mendacium stricte dictum, id est injuriosum, non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressa habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur, ut Arria Pætum filio mortuo, quæ historia est * in Plinii epistolis: aut in prælio periclitanti ex falso nuntio animum addit, quo incitatus victoriam & salutem sibi pariat, ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur.

2. Democritus: ἀληθομυθεύειν χρεὼν ὅπου λώϊον: *Omnino veriloquio utendum est ubi id est melius.* Xenophon: φίλους δίκαιον ἐξαπατᾷν, ἐπὶ δ' ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψεύδεσθαι ἐν θεραπείας μέρει, *mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν οὐδέν. *Et Medicus ægrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec quicquam in hoc mali est.* Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττόν ἐστι τῆς ἀληθείας, *nam quod bonum est, id vero est melius.* Tale illud * apud Xenophontem, socios jamjam adfore; & Tulli Hostilii, suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quinctii Consulis, ut historiæ loquuntur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: ac similia passim apud Historicos. Notandum autem est, læsionem judicii in hoc genere eo minoris esse, quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas. *IV. Socr. Livius libro XXXIV.*

 XV. 1. Quar-

XV. 1. Quartum & superiori affine est, quoties * qui habet jus supereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipsius sive proprio sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur Plato, qui imperium habentibus concedit fallum dicere. Idem cum * Medicis modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco Medicos intelligat publice ad hoc vocatos; posteriore eos qui privatim id sibi arrogant. Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium recte agnoscit idem Plato, quia infirmitatis nota est ad talia confugere.

III de Rep.

2. Exemplum forte inculpatæ falsiloquentiæ, laudante etiam Philone, dari poterit * in Iosepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi exploratores, deinde quasi fures, ficte nec ita sentiens accusat. Et in Solomone, qui sapientiæ divinitus datæ specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit quæ voluntatem scindendi infantis significarent, cum animus ei longissime à tali voluntate abesset, & veræ matri suum partum attribuere vellet. Quintiliani est dictum: *aliquando exigit communis utilitas ut etiam falsa defendantur.*

Lib. II. 18.

XVI. Quintum esse potest, * quoties vita innocentis aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest: quale fuit factum Hypermnestræ quæ hoc nomine laudari solet,

** Splendide mendax, & in omne virgo*
Nobilis ævum.

Horat. III. Carm. 2.

XVII. 1. Latius quam quæ jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Judæos, * inter Christianos Chrysostomus. Quo forte non male referas quod in sacris litteris extat Iabesitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisæi: & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interemtum jactabat.

Lib. II. de rep. l. II de Cyri instit. & v. Socr. Philo de migr. Abr. Chrys. l. I. de Sac. 1 Sam. II. 2 Reg. VI, 18. & seq.

2. Ad tertiam, quartam, & quintam observationum earum quas jam posuimus pertinet Eustratii Metropolitæ Nicæensis locus ad sextum Nicomachiorum: ὁ εὖ βουλευόμενος οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ ἀληθεύων ἐστίν, ἔστι γάρ ποτε τὸν ὀρθῶς βουλευόμενον καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους βουλεύσασθαι, ἵν' ἐπιτηδὲς ψεύσηται πρός τινα ἢ ἐχθρὸν ὄντα, ἵνα σφάλῃ αὐτόν, ἢ φίλον ἵνα σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ τούτων τὰ παραδείγματα ἐν ταῖς ἱστορίαις πολλά. *Qui recte consultat non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consultet quo pacto de industria mentiatur, aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum à malo liberet: quarum rerum exemplis plenæ sunt historiæ.* Et Quintilianus, si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum.

3. Non placent hæc scholæ actorum paulo ante seculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendi sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos diximus casibus,

Th. 2.2. qu. 110. art. 1. & 3. Covar. in c. quamvis de pactis in 6. p. 1. § 5. n. 15.

aut

aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hîc sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicunt, nescio, intelligi posse nescio ut dicam; non habeo, intelligi posse ut tibi dem; & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstabit quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur.

Soto de justitia v. q. 6. art. 2. *Tolet. lib.* IV. c. 21. *lib.* V. c. 58. *Less. lib.* II *de justitia*, c. 42. *dub.* 9.

4. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notionis,* alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent, joca vocant ea quæ vultu ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad asserentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cœpimus, jus speciale ac novum confertur ei cui fit promissio: idque inter hostes etiam locum habere sine ulla hostilitatis jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione, ostendemus cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori quæ de jurejurando fuit dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum sed & cum Deo res est, cui per jusjurandum obligamur etiamsi homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusemur admitti interpretationes verborum quasvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. 1. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ, duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Iamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina humanaque bona. Aristoteli ὁ μεγαλόψυχος παῤῥησιαστικὸς καὶ ἀληθευτικὸς, *magnanimus verum & libere loqui amat.* Plutarcho τὸ ψεύδεσθαι δουλοπρεπὲς * *servile mentiri.* Arrianus de Ptolemæo: καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν: *Et ipsi, utpote regi, turpius mentiri quam alii cuivis.* Apud eundem Alexander: οὐ χρῆναι τὸν βασιλέα ἄλλο τι ἢ ἀληθεύειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους: *non debere regem apud subditos aliud quam verum eloqui.* Mamertinus de Iuliano: *Mira est in Principe nostro mentis linguæque concordia. Non modo humilis & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere; cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortunæ*

Nic. IV. 1. *Lib.* I. *Lib.* VII.

suæ imperator qui mentitur ignorat. Laudatur Plutarcho Aristidis φύσις ἱδρυμένη ἐν ἤθει βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενὴς, ψεῦδος δ' οὐδ' ἐν παιδιᾶς τινὶ τρόπῳ προσιεμένη, *ingenium morum constantia præditum, & justi tenax, mendacii etiam in joco fugiens.* De Epaminonda Probus: *adeo veritatis diligens ut ne joco quidem mentiretur.*

2. Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16, sed & vaniloquentia interdicta Matth. XII, 36; & is in exemplum propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: *Itaque viator ille verus ac justus non dicit illud Lucilianum:*

Homini amico ac familiari non est mentiri meum.

Sed etiam inimico atque ignoto existimabit non esse mentiri suum: nec aliquando committet, ut lingua interpres animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoctete Sophoclis Neoptolemus ὑπερβάλλων ἁπλότητι καὶ εὐγενείᾳ, *generosa simplicitate excellens*, ut recte notavit Dion Prusæensis, qui Vlyssi ad dolos hortanti sic respondet:

Ego audiens quæ doleo, Laërta sate,
Implere factis oderim multo magis:
Nam sic nec ego sum natus ut fallacias
*Secter, * nec olim genitor, ut perhibent, meus:*
At sum paratus vi mera non fraudibus
Pertrahere raptum.

Euripides Rheso:

Generosus animus hostibus furtim necem
Inferre nescit.

3. Sic Alexander furari negabat se velle victoriam. Et Achæos
Lib. IX. abhorruisse ab omni in hostes fraude narrat Polybius, ideo quod eam demum firmam censerent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis sensum ejus exprimam,

Confessos animo quoque subjugat hostes.

Tales Romani ferme ad usque belli Punici secundi finem. Ælianus: ἴσασι Ῥωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ οὐ μὲν διὰ τέχνης καὶ ἐπιβουλῆς καταγωνίσασθαι τοὺς ἐχθροὺς: *Romanis propria est virtus, non per astus & vafritiem quæsita victoria.* Vnde cum Perseus Macedonum Rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum se agnoscere Romanas artes: majores nunquam ut astu magis quam virtute gloriarentur bella gessisse: non versutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius foret. Tum illud addebant: *Interdum in præsens tempus plus profici dolo quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa esset se neque arte neque casu sed collatis cominus viribus justo ac pio bello esse superatum.* Etiam serius apud Taci-
Ann. l. II. tum legimus: *non fraude, neque occulte, sed palam & armatum populum Ro-*
Scholiastes ad II Apollonii. *manum hostes suos ulcisci.* Tales etiam Tibareni, qui prælii quoque locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodot. prodit Mardonius.

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc: regem suum occidere subdito non licet, nec

oppida

oppida sine consilio publico dedere, nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat peccat & ipse. Nec est quod regerat quisquam, ipsi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus: *Nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.* *L. Transfugam. D. de acq. rerum dom.*

XXII. Aliud est si quis opera sponte nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur: quod iniquum non esse * Dei ipsius exemplo alibi probavimus. *Transfugam jure belli recipimus*, inquit Celsus, id est, * contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit.

Annotata ad Caput I.

QVid quantumque in bello liceat] Bene Augustinus epistola LXX, ad Bonifacium comitem: *Vt in ipsis bellis (si adhuc in eis versari te opus est) fidem teneas, pacem quæras.* Epistola CCV: *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalicorum I. Orosius libro VII: *Ecce regibus & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vitari nequeunt, transiguntur.* Idem de Theodosio: *Vnum aliquod ab initio Vrbis conditæ bellum proferant, tam pia necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cædem, nec victoria cruentam exegerit ultionem.* §. I.

1. *Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum*] Vide hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. Molinam tractatu secundo, disputatione CXXI. §. IV.

2. *Naves & quæ navibus adsunt*] Athenis ἀπόῤῥητα, id est evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad Aristophanis Nubes & Equites. §. V.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune] Vide Parutam libro VII.

4. *Publicæ significationes fieri*] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. significavit de Iudæis. Extravagante copiosus de Iudæis & c. I, lib. V. Extravag. de Iudæis. Liber consulatus maris editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Alemaniæ, Regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CC LXXIV. tractantur hujus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis & merces hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium: si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum gerant navem ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nautæ solvatur. Si contra, navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum: aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium

quod

quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno cIɔ cccc xxxviii, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere; idque ibi pro Lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno cIɔ Iɔ xcvii, ad Hollandos eorumque Federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis etiam apud eos qui Galliæ hostes essent semper permissa; & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent; ut apparet ex edicto anno cIɔ Iɔ xliii, capite xlii. quod tralatum est in Edictum anni cIɔ Iɔ lxxxiv, & sequentia. Iis edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, navesque ac merces, quocumque visum ipsis esset perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem aliud jus usurpasse interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum quam ex æquitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui, mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magnæ fidei Thuanus in historia anni cIɔ Iɔ lxxxix. Rursum ab Elisabetha, sapientissima Angliæ regina, missi anno cIɔ Iɔ lxxv ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio Consilio ab epistolis, qui ostenderent ferre Anglos non posse, quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentassent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno cIɔ Iɔ lxxv, & Britannus Camdenus anno sequente. Cum vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum, Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno cIɔ Iɔ cxiii, ne hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius, anno scilicet cIɔ Iɔc xxvii, inter Suediæ Daniæque reges convênit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces

ces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere; etiam Polonia misso legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno cIↃ IↃ XCVII narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabetha Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, nequis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obtentum rapinis & commerciis turbandis quæri. Et eo federe quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno cIↃ IↃ C XXV pepigere id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspici naves num quid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merces retentari, aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque evènit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium persolutum est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pati se id nolle. Bene ergo dictum à nobis, significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sensere; à quibus factæ significationis talis exemplum est apud Camdenum circa annum cIↃ IↃ XCI & cIↃ IↃ XCVIII. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim cIↃ CCCC LVIII Lubecensis civitas significationi à Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malgensibus & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno cIↃ IↃ LI, cum Lubecenses ipsis denuntiarent, ut à Danorum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero cIↃ IↃ XXII, quo tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cum Danus Ansiaticas civitates rogasset ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem nunquam passi sunt sibi aut hujus aut illius gentis commercio interdici. Gallis autem semper reddidere naves quas ab Hispania revertentes, aut in Hispaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habitam anno cIↃ IↃ XCII, in causa Hamburgensium. Verum iidem Batavi Dunquercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces inferri non siverunt: quomodo Dantiscani anno cIↃ CCCC LV Batavis denuntiarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante

Gaspare

Gaspare Schutzio in historia Prussica. Adde Cabetum decisione XLIII, num. 2. & Seraphinum de Freitas in libro de justo imperio Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

5. *Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum*] Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus Iohannes Meursius in historia Danica libro I, & II. Vbi videbis Lubecenses & Imperatorem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantzium Vandalicorum libro XIV. Thuanum in dicto anno CIↃ IↃ LXXXIX, libro historiarum XCVI. Camdenum, præter jam dicta loca, in anno CIↃ IↃ LXXXIX, & CIↃ IↃ XCV. Vbi illla inter Anglos & Germanos, quos Ansiaticos vocant, controversia tractatur.

Et Magistrum & Gubernatorem suspendit] Non multum dissimile est quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia: ἐπέστησε φύλακας τῶν νεῶν ἐπὶ τοὺς πλέοντας εἰς Βόσπορον ἐμπόρους. καὶ θάνατος ἦν ἡ ζημία τοῖς ἁλισκομένοις. *Custodes imposuit Bosphoro, qui observarent si qui mercatorum in Bosphorum navigarent. deprehensis pœna mors.*

§. VI. 2. *Belli furtis*] Ita & Virgilius loquitur Æneidos XI, & Sallustius, quem citat Servius.

Bellandum est astu] Muhammedis dictum simile: *Elharbu Hudiatum, id est, pugnæ fraudem requirunt.* Apud Virgilium in comitatu Martis:

Iræque insidiæque.

Vbi Servius: *Non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

Lysandrum] Ei Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem esse & vulpem dicebat Carbo.

§. VII. *Augustinus*] Et in V. Psalmum versiculo: *Perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur causa XXIII, quæstione II.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysostomum primo de Sacerdotio.

Abrahamus.] *Veritatem voluit celari, non mendacium dici.* Augustinus quæstione XX in Genesin, relatus à Gratiano dicta causa XXII, quæstione III.

§. VIII. 1. *Sed & nutibus*] Plinius de Æthiopum gente libro VI, 30: *Quibusdam pro sermone nutus motusque membrorum est.* Vide c. tuæ fraternitati de Sponsalibus.

Paulus Iurisconsultus loquitur] *Non figurâ*, inquit, *literarum, sed oratione quam exprimunt literæ obligamur, quatenus placuit non minus valere quod Scriptura quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde Philosophice dixit *placuit*, ut ostenderet hæc valere ἐκ συνθήκης.

2. *Vt rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem*] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, c. 24.

Vbi nullum inde sequitur nocumentum] Vt in facto Micholis I. Sam. XIX, 16.

3. Οἰκονομίαν] Sic hæc vocanda, non ἀπάτην id est fraudem, ait Chrysostomus indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem I ad Corinthios IV, 6: ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάβασις καὶ οἰκονομία: *Non hic fraus fuit, sed obsequentia quadam & dispensatio.* Et IX, 20:

ἰνα

ἵνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μετασήσῃ, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον οὐκ ὢν ᾖ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πράττων οὔτως ἐχούσης. *Vt enim qui tales revera erant corrigeret factus ille talis, non revera aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia non ex tali animi proposito.* Huc referri potest simulatus Davidis furor.

2. *Laudatorum hominum sine reprehensionis nota*] Irenæus ex veteris presbyteri institutione didicit docuitque: *De quibus Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt posita, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro IV, c. 50. §. IX.

4. κατὰ καιρὸν] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos IV, 3. *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes rectum putant.* Cicero pro Q. Ligario, *Aliquod mendacium honestum & misericors vocat.*

1. *Quatenus & imprudenti accidit*] *Ream linguam non facit nisi rea mens.* Et: *Nemo mentiens judicandus est qui dicit falsum quod putat verum, quia, quantum in ipso est non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone XXVIII, & Enchiridii c. 22, relata à Gratiano in causam XXII, quæstione I. §. X.

Etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] Quomodo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita judicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quælibet, dicta causa XXII, quæst. II.

2. *Quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderet*] Idem Tacitus Historiarum III: *Incerta deseruit, tracturus interpretationem prout conduxisset.* Item: *Ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera agnosceret.*

Hebræorum] Quorum & hoc est מותר לשנות מפני השלום. *Licet perplexe loqui boni causa:* citat doctissimus Manasses Ben-Israël in suo conciliatore quæstione XXXVII. Chrysostomus I de Sacerdotio: ἀπατεὼν ἐκεῖνος ἂν εἴη καλεῖσθαι δίκαιος, ὁ τῷ πράγματι κεχρημένος ἀδίκως, οὐχ ὁ μεθ' ὑγιοῦς γνώμης τοῦτο ποιῶν, *Fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui salutari proposito.*

3. *Puta cum Dei honos*] Philo de vita Mosis: ἐπ' ἔργοις ὅσα πρὸς ἀναφέρεται εἰς Θεοῦ τιμὴν δι' ἃ μόνα καὶ τὸν ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἦθος ἐψευσμένον, ἀναγκαῖον ἦν ἀληθεύειν. ἀλήθεια γὰρ ὀπαδὸς Θεοῦ. *De factis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis cæterum ingenio esset mendace. Veritas enim Dei comes:* Augustinus epistola VIII. *Alia quæstio est, sitne aliquando mentiri viri boni: & alia quæstio est, utrum Scriptorem Sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit.* Vide quæ infra §. XV.

Aut amor proximo debitus] Æschylus Prometheo:

Λέξω τορῶς σοι πᾶν, ὅ, τι χρήζεις μαθεῖν,
Οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ', ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ
Ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους ἄγειν στόμα.
Dicam diserte quicquid audire expetis,
Sermone nudo, non per implicitos modos,
Quo more amicos alloqui verum ac bonum est.

1. *Iudicandi libertas*] Hinc furari cor Hebræis dicitur qui adimit sciendi vias: Gen. XXXI, 26, 27. & ibi Onkelos & LXX. Rabbi David Libro Radicum, & Rabbi Salomo in commentario, & Abenesdra. §. XI.

2. Fal-

2. *Fallendi voluntatem*] Lactantius Institutionum VI, 18: *Vt non mentiatur unquam decipiendi aut nocendi causa.*

§. XIII. 1. *Ad verum mendacio venit*] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat.* Seneca ibidem.

2. *Chrysostomus & Hieronymus*] Adde Cyrillum adversum Iulianum libro IX, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

§. XIV. 1. *In Plinii epistolis*] III, 16.

2. *Apud Xenophontem*] *Et Agesilaus cum in Bœotiam venisset & intellexisset Pisandrum navali prælio victum à Pharnabazo & Conone, jussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria.* Plutarchus Agesilao.

§. XV. 1. *Qui habet jus supereminens*] Iliados secundo Agamemnon Græcorum Imperator:

Πρῶτα δ' ἐγὼν ἔπεσιν πειρήσομαι ἣ θέμις ἐστί·
Καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήϊσι κελεύσω.
Ante tamen Danaos verbis tentabo, (sinit fas)
Vtque citi fugiant ærata classe monebo.

Medicis] Exempla Medicorum affert Chrysostomus dicto libro I de Sacerdotio.

2. *In Ioseph*] *Cum fratribus dispensatoria severitate crimen explorationis inureret*, ait Cassiodorus de amicitia.

§. XVI. *Quoties vita innocentis aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest*] Augustinus in V Psalmum, relatus à Gratiano in causam XXII, quæst. II, c. Nequis, *Duo vero sunt genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa; cum aut jocamur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non est perniciosum quia non fallit. novit enim ille cui dicitur causa jocandi fuisse dictum. Secundum autem ideo minus est, quia retinet nonnullam benevolentiam.* Tertullianus libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incursationis, quibus omnes sumus objecti, ponit, necessitate mentiri.

Splendide mendax] Vbi Scholiastes, *decenter. Pulchrum est enim pro iustitia mentiri.* Simile est illud Chrysostomi de Rahabe: ὦ καλοῦ ψεύδους, ὦ καλοῦ δόλου, οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν ἀλήθειαν, aut ut alii habent codices, τὴν εὐσέβειαν. *O pulchrum mendacium, ô laudabilem dolum, non prodentis res divinas, sed custodientis veram pietatem.* Augustinus de obstetricibus Ægyptiis: *O magnum humanitatis ingenium, ô pium pro salute mendacium.* Laudat easdem obstetrices, & præmia illis data etiam æterna credit Hieronymus ad Ezechielem XVII, & ad Esaiam LVI. Ambrosius ad Syagrium libro VI. Augustinus ipse, ut solet varians, ad Consentium contra Mendacium. c. 15. Tostatus negat in eo peccatum. Hæsitant Augustinus lib. II quæstione super Exodum, Thomas 2,2, quæstione CX, art. LV, ad 4, & ibi Cajetanus. Vide si vacat & Moriæ Encomio Erasmum, & doctissimum Masium ad Iosuam II, 5.

§. XVII. 1. *Inter Christianos Chrysostomus*] Sic loquens: εἰ βούλει γε τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐξ αἰῶνος εὐδοκιμήσαντας ἐξετάσαι, τὰ πλείονα αὐτῶν τρόπαια τῆς ἀπάτης εὑρήσεις

ὄντα κατορθώματα, καὶ μᾶλλον τούτους ἐπαινοῦμεν ἢ τοὺς φανερῶς κρατοῦντας. *Si nobilissimos ducum ad examen voces, pleraque eorum trophæa reperies fraudum esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

Elisæi] Ejusdem Elisæi alterum simile est II Regum VIII, 10. ita ut legunt Masoretæ, id est secundum קרי, quod sequitur Latina vulgata versio.

3. *Augustinum*] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit Rupertus Abbas.

4. *Quæ non ambiguum recipiat.*] Id Chrysippus defendit apud Gellium libro IX, c, 12. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite 34: *Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus sed alienis commodatisque.*

Alterum habeant secundæ] Augustinus de Magistro: *Nullum nos signum comperisse quod non inter cætera quæ significat se quoque significet.*

Secundum varias artes] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

Non ad promittentem] Distinguit hæc & Agesilaus & cum eo Plutarchus: τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν, τῶν Θεῶν ἐστι καταφρονεῖν. ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. *Fœdera violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est sed & gloriam habet, & cum lucro voluptatem.* §. XVIII.

1. *Servile mentiri*] Philo libro: Omnem virum probum esse liberum: παρ' ὃ καὶ τοὺς διχόνους καὶ δολεροὺς ἅπασιν ὀνομάζειν ἔθος ἀνελευθέρους τε καὶ δουλοπρεπεῖς. *Unde & eos qui duplices sunt atque fallaces, eos illiberales servilisque animi vocare solent.* §. XX.

2. *Nec olim genitor, ut perhibent, meus*] Achilles: de quo Horatius carminum lib. IV, ode VI:

> *Ille non inclusus equo Minervæ*
> *Sacra mentito, male feriatos*
> *Troäs & lætam Priami choreis*
> *Falleret aulam:*
> *Sed palam captis gravis.*

Et quæ sequuntur; ubi Scholiastes dicit *Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse.* Nota illud virtutis fiducia, quod optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi initio in textu diximus.

Quidquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat] Ita docet & Maimonides in הלכות חובל cap. V, sect. 10. §. XXI.

Dei ipsius exemplo] Libro II, c. XXVI, §. 5.

Contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit; ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX, XXVIII, XXXV. Menander Protector idem nos docet. §. XXII.

CAPVT II.

Quomodo jure gentium bona ſubditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repreſſaliis.

I. *Naturaliter ex facto alieno neminem teneri niſi hæredem.*
II. *ure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantis teneantur res & actus ſubditorum.*
III. *Exemplum in prehenſione hominum:*
IV. *Et rerum.*
V. *Locum habere hoc poſt jus denegatum; & quando id factum cenſeri debeat: ubi oſtenditur rem judicatam proprie jus non dare aut adimere.*
VI. *Vitam non obligari.*
VII. *Diſtinctio ejus quod in hac materia eſt juris Civilis & Gentium.*

L. unica, C. ut nullus ex vicariis. C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro patre, totis titulis.

I. 1. VEniamus ad ea quæ ex jure deſcendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum ſpectant, partim ad certam belli ſpeciem. A generalibus auſpicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur niſi qui bonorum ſucceſſor eſt: * ut enim cum oneribus bona tranſirent ſimul cum dominiis rerum introductum eſt. Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dicit ut pro alienis debitis alii moleſtentur. Hinc tituli in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio conveniantur.

L. Sicut §. 1. D. quod cujuſque univerſ. nomine. Lib. VI de Benef. c. 20.

Cap. 19, d. l. unica, C. ut nullus ex vicanis l. XI. L. Nullam C. de execut. & exactionibus l. XII. No. 52. & 134. Lib. IV. var. epiſt.

2. Nec quod Vniverſitas debet ſinguli debent, ut diſerte loquitur Vlpianus: nimirum ſi Vniverſitas bona habeat; alioqui enim tenentur non ſinguli, ſed qua pars ſunt univerſorum. Seneca: *Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor: * ad exſolvendum tamen hoc portionem meam dabo.* Supra dixerat: *Vnus è populo non tanquam pro me ſolvam, ſed tanquam pro patria conferam.* Et: *ſinguli debebunt non tanquam proprium, ſed tanquam publici partem.* Hinc ſpeciatim jure Romano conſtitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur; & alibi nulla poſſeſſio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur: & in Novella Iuſtiniani vetantur ἐνεχυρασμοὶ, id eſt, * pignorationes pro aliis, addita cauſa, quod rationem non habeat, alium quidem eſſe debitorem, alium vero exigi; ubi & hujuſmodi exactiones odioſæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Caſſiodorum, fœdam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

II. 1. Hæc quanquam vera ſunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præſtare civilis aliqua ſocietas, aut ejus caput, ſive per ſe primo ſive quod alieno debito jus non reddendo ſe quoque obſtrinxerit, pro eo teneantur & obligata ſint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali ſocietati aut capiti ſubſunt. Expreſſit autem hoc quædam neceſſitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium ſæpe non tam facile poſſint in manus venire

re quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Iustinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus à gentibus humanis constituta. *Inst. de Iur. nat.*

2. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio: deinde, commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset. *Th. 2,2 qu. 40, art. 1. Molin. disp. 120 & 121. Valentia disp. 3. q. 16. num. 3. Navar. c. 27. num. 136.*

3. Receptum autem hunc morem non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt: in his enim quid observetur, ostendunt denuntiationum formulæ: *Populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico facioque*: & in rogatione: *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici*: & in decreto ipso; *Populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum jussit*, quod ex Cincio est in re militari: & alibi; *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt*: verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris exsecutione, id est bello imperfecto, opus est, idem videmus usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agesilaus: ἡμεῖς, ὦ Φαρνάβαζε, καὶ φίλοι ὄντες πρότερον βασιλέως, ἐχρώμεθα τοῖς ἐκείνου πράγμασι φιλικῶς. καὶ νῦν πολέμιοι γεγονότες, πολεμικῶς: ἐν οὖν καὶ σε τῶν βασιλέως κτημάτων ὁρῶντες εἶναι βουλόμενον, εἰκότως διὰ σοῦ βλάπτομεν ἐκεῖνον. *Nos Pharnabaze & cum amici Regis essemus amice nos erga ea quæ ipsius erant gerebamus; & nunc cum hostes simul facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, jure per te illum lædimus.* *Liv. lib. I. Lib. XXXI. Gell. l. XVI. cap. 4. Livius lib. XXXVIII. & alibi. Plut. Ages. & Xen. hist. Gr. IV.*

III. 1. Ejus quam dico exsecutionis species erat quam Athenienses vocabant ἀνδροληψίαν, de qua sic habebat lex Attica; ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποθάνῃ, ὑπὲρ τούτου τοῖς προσήκουσιν εἶναι τὰς ἀνδροληψίας, ἕως ἂν ἢ δίκας τοῦ φόνου ὑπόσχωσιν, ἢ τοὺς ἀποκτείναντας ἐκδῶσι. τὴν δὲ ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν, πλέον δὲ μή: id est, *Si quis morte per vim illata obierit, pro eo proximis ac necessariis jus esto homines prehendendi, donec aut pœna sumatur de cæde aut homicidæ dedantur: liceat autem tres tantum homines prehendere, non ultra.* Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, subditos suos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint & agendi quod velint, ita ut in servitute interim sint donec civitas id faciat quod facere tenetur, id est puniat sontem. Quanquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo discimus, disputabant corpus sive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo est naturæ repugnans; & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium in contrarium valuit.

2. Aristocrates Demostheni coævus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset eum abripere undecunque liceret; & si quis obsisteret is hostium esset numero. Hic multa reprehendit Demosthenes: primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam & injustam; cum & justa aliqua esse possit: deinde quod non

exigit ut prius postuletur judicium: præterea quod non eos apud quos facta sit cædes, sed eos qui homicidam recipiunt teneri velit Verba Demosthenis sunt: ὁ μὲν νόμος, ἂν μήτε δίκας ὑπέχωσι παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδίδωσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι τὸ ἀνδρολήψιον κατὰ τριῶν. ὁ δὲ τούτους μὲν ἀθώους παρῆκε, καὶ οὐδὲ λόγον πεποίηται περὶ αὐτῶν οὐδένα, τοὺς δὲ τὸν ἤδη πεφευγότα, φήσω γὰρ οὕτως, κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι, ὑποδεξαμένους ἐκσπόνδους εἶναι γράφει ἐὰν μὴ τὸν ἱκέτην (male editur οἰκέτην) ἔκδοτον διδῶσιν. *Lex, si apud quos cædes evenit neque jus reddant neque sontes dedant, adversus eos dat trium hominum prehensionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapsum, ita enim rem ponam, susceperunt secundum jus omnium hominum quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco ni supplicem dedant.* Quarta reprehensio est quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit.

3. Ex his primum illud & secundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, nisi ad solum eventum cædis casu aut ob sui tutelam factæ restringatur, non est ut non oratorie magis & argumenti causa quam ex vero & jure sit dictum. Nam jus gentium ut supplices suscipiantur & defendantur, ut supra diximus, ad eos tantum quibus fortuna, non crimen, obstat pertinet.

Lib. II, *c.* XXI, §. 7.

4. Cæteroqui par jus est eorum apud quos crimen est factum, & eorum qui sontem punire aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, interpretationem eam quam dico ex usu recepit, aut adversus cavillationes tales expressius postea ad posita: horum enim alterum quin sit non negabit qui attenderit ad illud Iulii Pollucis: ἀνδρολήψιον δὲ ὅταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας ὥς τινας ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστιν ἐκ τῶν οὐκ ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν. *Hominum prehensio est, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recepit cum id postulaverit. Nam jus est tres homines prehendendi adversus eos qui dedere recusant.* Nec aliter Harpocration: ἀνδροληψία τὸ ἁρπάζειν ἄνδρας ἐκ τινὸς πόλεως. ἐνεχύραζον γὰρ τὴν ἔχουσαν πόλιν τὸν ἀνδροφόνον, καὶ μὴ παραδιδοῦσαν αὐτὸν εἰς τιμωρίαν. *Ius hominum prehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec pœnæ dederet, pignoratione utebantur.*

Lib. VIII, *c.* 6.

5. Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est cives retinentur. Sic Carthagine quidam impedierunt ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: *idem Carthaginensibus & Tyri & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent eventurum.*

Livius libro XXXIV.

IV. Alia executionis violentæ species est ἐνεχυρασμὸς sive * *pignoratio inter populos diversos*; quod jus repressaliarum vocant recentiores Iurisconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli etiam, ubi à Rege impetrari id solet, literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt Iurisconsulti, ubi jus denegatur.

† *Bal.* III. *con.* 58. *Bart. de repress. q.* 5. *ad tertium n.* 9.

V. 1. Quod fieri intelligitur non tantum si in sontem aut debitorem judicium intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad judicia publice electi sunt) plane contra jus judicatum sit. nam auctoritas

ritas judicantis non idem in exteros quod in ſubditos valet. Etiam inter ſubditos non tollit quod vere debebatur: *Verus debitor, licet abſolutus ſit,* * *natura tamen debitor permanet:* inquit Paulus *a* Iurisconſultus: *Et cum per injuriam judicis domino rem quæ debitoris non fuiſſet abſtuliſſet creditor quaſi obligatam ſibi, & quæreretur, an ſoluto debito reſtitui eam oporteret debitori, Scævola reſtituendam probavit.* Hoc intereſt, quod ſubditi exſecutionem etiam injuſtæ ſententiæ vi impedire, aut contra eam jus ſuum vi exſequi licite non poſſunt, ob imperii in ipſos efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, ſed quo uti non liceat quamdiu per judicium ſuum poſſint obtinere.

a *L. Iulian. D. de cond. indeb. L. Reſcriptum, §. 1. D. de diſtra. pign.*

2. Tali igitur de cauſa aut * corpora aut res mobiles ſubditorum ejus qui jus non reddit capi poſſe non quidem naturâ introductum eſt, ſed moribus paſſim receptum. Vetuſtiſſimum exemplum eſt apud Homerum Iliados Λ, ubi Neſtor narratur ob ereptos patri equos Elidenſium pecora & armenta cepiſſe * *ῥύσι᾽ ἐλαυνόμενος* ut Poëta loquitur, ubi *ῥύσια* interpretatur Euſtathius *τὰ ἀντί τινων ῥυόμενα, ὅ ἐστιν ἐλκόμενα καὶ ἀντὶ τῶν προαρπασθέντων ἁρπαζόμενα.* Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus ſuum perſequendum omnes eos quibus aliquid ab Elidenſibus debebatur, nimirum,

μή τις οἱ ἀτεμβόμενος κίοι ἴσης.

Ne quis juſta ſibi parte careret.

Aliud exemplum eſt in hiſtoria *b* Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Ariſtodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit *c* Halicarnaſſenſis. Et apud Ariſtotelem Oeconomicôn ſecundo de decreto Carthaginenſium ad prehendendas exterorum naves *εἴ τις σύλαν ἔχῃ*, ut ibi loquitur, *ſi quis jus prehendendi haberet.*

Innocen. & Pan. in c. plerique de immu. Ecc. Soto l. III, q. 4, art. 5. Iac. de Canibus, Anchar. Dominic. Franc. in c. 1 de injuriis in 6. Fulg. & Salic. in auth. C. de act. & obl. Iac. de Bellovisu in Auth. Vt non fiant pignora. Sil. in verbo repreſſ. Bart. in tract. de repreſſ. Guido Papa p. 32. Gall. de pigno. c. 1, n. 5. Vict. de jure belli, n. 41. Covar. c. peccatum, p. 11, §. 9.

b *Liv. l. II.*

c *Halic. lib. VII.*

VI. Vita autem ſubditorum innocentium ut ex tali cauſa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum quod crederent unicuique hominum jus vitæ plenum eſſe in ſe, & id ad rempublicam potuiſſe transferri, quod minime eſſe probabile, nec ſaniori Theologiæ conſentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit non ex intentione ſed ex accidenti ut occidantur qui juris exſecutionem per vim volunt impedire. Sed id ſi prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris perſecutionem alibi oſtendimus, cum ex ea lege, Chriſtianis præſertim, pluris eſſe debeat vita hominis quam res noſtra, ut alibi demonſtratum eſt.

VII. 1. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis cavendum eſt, ne confundamus ea quæ juris gentium ſunt proprie & ea quæ jure civili aut pactis populorum conſtituuntur.

Lib. I. c. I. §. 12, & 13. Dec. conſ. 352. Bal. l. 3. de off. aſſeſſ.

2. Iure gentium ſubjacent pignorationi omnes ſubditi injuriam facientes, qui tales ſunt ex cauſa permanente, ſive indigenæ ſive advenæ, non qui tranſeundi aut moræ exiguæ cauſa alicubi ſunt. Introductæ enim ſunt pignorationes ad exemplum onerum quæ pro exſolvendis debitis publicis inducuntur, quorum immunes ſunt qui tantum pro tempore loci legibus ſubſunt. A numero tamen ſubditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hoſtes noſtros miſſi, & res eorum.

3. At jure civili populorum ſæpe excipi ſolent perſonæ mulierum & infantium; eorum vero qui literis operam dant & ad mercatus veniunt etiam res. Iure gentium ſingulis pignorandi jus eſt, ut & Athenis ἐν ἀνδροληψίᾳ. Iure civili multorum locorum peti id ſolet alibi à poteſtate ſumma, alibi à judicibus. Iure gentium ipſo facto dominium rerum captarum acquiritur ad ſummam debiti & ſumptuum, * ita ut reſiduum reddi debeat. Iure civili ſolent citari quorum intereſt res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum intereſt. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo, qui de repreſſaliis ſcripſit.

Æg. Regius de actibus supern. disp. XIII, du. 7. n. 117.

4. Illud hic addam, quia ad juris hujus ſatis per ſe rigidi emollitionem pertinet, eos qui non ſolvendo quod debebant, aut jus non reddendo cauſam dederunt pignorationibus, ipſo naturali ac divino jure * teneri ad reſarcienda damna aliis quibus eam ob cauſam aliquid decedit.

Annotata ad Caput II.

§. I. 1. *VT enim cum oneribus bonæ tranſirent ſimul cum dominiis rerum introductum eſt*] Vide ſupra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de uſuris.

2. *Ad exſolvendum tamen hoc portionem meam dabo*] Vide leges Siculas fine libri I.

Pignorationes] c. unico de injuriis in ſexto: *Pignorationes quas vulgaris elocutio repreſſalias nominat.* Rectius ſcribas, ut libri quidam, *reprenſalias.* Id enim voci Saxonicæ Withernamii ad amuſſim reſpondet, ſed uſus alterum recepit.

§. II. 3. *Ex bellis plenis*] Diſtinguit bella ab his pignorationibus vir prudens Nicolaus Damaſcenus, ubi oſtendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuiſſe ῥύσια λαμβάνειν, pro ſibi ex contractu debitis uti pignoratione. Ioſephus VI Antiquæ hiſtoriæ, ubi hæc verba: τὸ δάνειον εἰπὼν τῶν πεντακοσίων ταλάντων, καὶ τὴν συγγραφὴν ἐν ᾗ καὶ τοῦτο ἦν προγεγραμμένον, ἐξεῖναι τῆς προθεσμίας παρελθούσης ῥύσια λαμβάνειν ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας, τὴν μὲν στρατιὰν οὐ στρατιὰν ἐλέγχων, ἀλλ' ἐπὶ δικαίων τῶν ἰδίων ἀπαίτησιν. *Cum narraſſet quingenta Herodi talenta debita, cautionemque de iis expoſitam id continere ubi dies præſtituta tranſiiſſet, poſſe ipſum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem eſſe dicebat ſed juſtam debiti exactionem.*

§. IV. *Pignoratio inter populos diverſos*] Σύλας id dicit Demoſthenes in oratione pro Corona & Ariſtoteles Oeconomicôn ſecundo.

§. V. 1. *Natura tamen debitor permanet*] Spectant huc quæ habet Gailius de Pace publica lib. II, cap. VIII, num. 7. & Vaſquius libro IV, controverſiarum illuſtrium cap. X, §. 41.

2. *Corpora*] Vide exemplum apud Ammianum libro XVII, ubi Iulianus Francorum quoſdam retinet uſque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III, de Monte Berrigualid.

Ῥύσι' ἐλαυνόμενος] Hoc ſenſu ῥύσια invenias excerptis legationum ex Polybio XXXVIII, ubi de Achæis contra Bœotos; & excerpto CXXIII,

ῥυσιά-

ῥυσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manuscripti Peiresiani. Alibi vero ῥύσια καταγγέλλειν in bello usurpatur, ut dicemus mox capite III, §. VII. sunt enim hæc valde affinia.

3 *Ita ut residuum reddi debeat*] Vsi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuensium navibus, memorante Gregora libro IX. ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἁλισκομένων ἐκείνων νεῶν ἁπασῶν τῶν πληρωμάτων ἐλυμήναντο τι παράπαν οὐδέν. ἦν γὰρ τὸ μὲν πλήρωμα σῖτος καὶ κριθή. τῶν δὲ ὄψων ταρίχη πόσα γεωργοῦσι λίμναι κωπαΐδες τε καὶ μαιώτιδες, καὶ ποταμοὶ ταναΐδες. ἀλλὰ διετήρησαν εἰς τ' ἀκριβὲς ἀλώβητα, ἕως ἀπολαβόντες τὸ χρέος, ἀπέδοσαν ἅπαντα. *Sed neque de onere captarum à se navium corruperunt quicquam. onus erat frumentum & hordeum: ad hæc, salsamenta piscium qualia proferunt Copaides & Mœotides paludes, & Tanais flumina: sed ea servarunt ancie, nihil imminuta, donec recepto debito integra redderent.* §. VII.

4. *Teneri ad resarciendā damna*] Plutarchus in Cimone de Scyriis: οὐ βουλομένων τὰ χρήματα τῶν πολλῶν συνεκτίνειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας καὶ διηρπακότας ἀποδοῦναι κελευόντων. *Plerique pecunias contribuere nolebant, sed jubebant eos qui res alienas aut habebant aut rapuerant sarcire damnum.*

C A P V T III.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi de indictione.

I. *Bellum solenne juris Gentium esse inter diversos populos.*
II. *Distinctio populi quamvis injuste agentis à piratis & latronibus.*
III. *Mutationem interdum incidere.*
IV. *Requiri ad naturam belli solennis ut auctorem habeat eum qui summam potestatem habeat: quod quomodo intelligendum.*
V. *Requiri & denuntiationem.*
VI. *Quid in denuntiatione sit juris naturæ, quid proprium juris Gentium, distincte explicatur.*
VII. *Denuntiatio alia conditionata, alia pura.*
VIII. *Quæ in denuntiationibus sint juris civilis, non Gentium.*
IX. *Bellum alicui indictum simul indictum esse ejus subditis & sociis qua ipsum sequuntur:*
X. *Non qua per se considerantur: quod exemplis illustratur.*
XI. *Causa cur denuntiatio ad effectus quosdam requiratur.*
XII. *Hos effectus non reperiri in aliis bellis.*
XIII. *Bellum an simulatque indictum est geri possit.*
XIV. *An indicendum ei qui jus legationis violavit.*

I. 1. SVpra * dicere incepimus justum bellum apud probos auctores dici sæpe non ex causa unde oritur, neque ut alias ex rerum gestarum magnitudine, sed ob peculiares quosdam juris effectus. Quale autem sit hoc bellum optime intelligitur ex hostium definitione apud Romanos Iurisconsultos. [a] *Hostes sunt qui nobis aut quibus nos publice bellum decernimus: cæteri latrones aut prædones sunt*, ait Pomponius: nec aliter Vlpianus [b]: *Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipsi populo Romano; cæteri latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo * qui à latronibus captus est servus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est. Ab hostibus autem captus, puta à Germanis*

[a] L. Hostes de verbor. sign. L. Hostes. D. de captivis.
[b] L. Postliminium, §. 2. D. de capt. L. si quis ingenuam. ¶. 1. eod. tit.

manis & Parthis, & servus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat. Et Paulus: * *A piratis aut latronibus capti liberi permanent.* Accedat illud Ulpiani: *In civilibus dissensionibus quamvis sæpe per eas respublica lædatur non tamen in exitium reipublicæ contenditur: qui in alterutras partes discedent vice hostium non sunt eorum inter quos jura captivitatum aut postliminiorum fuerint: & ideo captos, & venundatos posteaque manumissos placuit supervacuo repetere à Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.*

2. Illud tantum notandum, sub exemplo populi Romani quemvis intelligi qui in civitate summum imperium habeat. *Ille hostis est*, ait Cicero, *qui habet rempublicam, curiam, ærarium, consensum & concordiam civium, & rationem aliquam si res ita tulerit pacis & fœderis.*

Philipp. IV.

II. 1. Non autem statim respublica aut civitas esse desinit si quid admittat injustum, etiam communiter, nec cœtus piratarum aut latronum civitas est, etiamsi forte æqualitatem quandam inter se servent sine qua nullus cœtus posset consistere. Nam hi * criminis causa sociantur: illi etsi interdum delicto non vacant juris tamen fruendi causa sociati sunt, & exteris jus reddunt, si non per omnia secundum jus naturæ, quod multos apud populos ex parte quasi obliteratum alibi ostendimus, certe secundum pacta cum quibusque inita; aut secundum mores. Sic Græcos, quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur, abstinuisse à cædibus & postulationibus nocturnis, & à raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scholiastes. Alios etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum se receperant misisse ad dominos * ut rapta si vellent æquo pretio redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri locus Odysseæ ξ.

Lib. I.

Lib. XI.

Καὶ μὲν δυσμενέες καὶ ἀνάρσιοι, οἵ τ' ἐπὶ γαίης
Ἀλλοτρίης βῶσιν, καί σφιν Ζεὺς ληΐδα δώῃ,
Πλησάμενοι δέ τε νῆας ἔβαν οἰκόνδε ἕκαστος,
Καὶ μὲν τοῖς ὄπιδος κρατερὸν δέος ἐν φρεσὶ πίπτει.
Ipsi etiam raptus avidi, qui aliena pererrant
Littora, concessu Superûm si præda reperta est,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent:
Quippe Deos metuunt memores fandi atque nefandi.

2. Principale autem pro forma est in moralibus: & ut recte Ciceroni dictum est de Finibus Quinto, *ex eo quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur*: cui convenit illud Galeni, ἀπὸ τοῦ πλεονεκτοῦντος ἐν τῇ κράσει γίνονται αἱ προσηγορίαι. Idem talia sæpe vocat ὀνομαζόμενα κατ' ἐπικράτησιν. Quare crude nimis dictum est ab eodem Cicerone de republica tertio, ubi injustus est rex, ubi injusti optimates, aut ipse populus, non jam vitiosam sed nullam esse rempublicam: quam sententiam Augustinus corrigens, *Nec ideo tamen*, ait, *vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cœtus rerum quas diligit concordi communione sociatus.* Corpus morbidum corpus tamen est: & civitas, quanquam graviter ægrota, civitas est quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ alia necessaria sunt ut ibi jus exteri consequi possint non minus quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus,

De Civ. Dei l. XIX. c. 24.

Borysthenitica & de lege.

mus, qui legem (eam præsertim quæ jus Gentium facit) dicit esse in civitate ut mentem in corpore humano: * ea enim sublata civitatem non esse amplius. Et Aristides, in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, si quis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus.

3. A latronibus captos capientium non fieri supra dicentem audivimus Ulpianum. Idem captos à Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia quæ extra civitatis cujusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt Cæsaris. De Venedis Tacitus: *Quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Idem alibi Cattos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitasse dicit. Apud eundem Garamantes latrociniis fœcunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti, de iis tamen triumphus fuit: Pompejo de piratis non fuit. Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cum populus non sint, sceleris causa coëunt.

Lib. VI. De morib. Germ. Annal. XII. Histor. IV. App. Ill.

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Iephthes, Arsaces, Viriatus ex prædonum ducibus justi duces facti sunt, * sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus: *Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit.*

De Civ. Dei lib. IV, c. IV.

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos qui non subditi * sed inæqualiter sunt federati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quanquam federe inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justi belli exercita ex historiis discimus.

Cajet. 2, 2, q. 40, art. 1.

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter summas utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia dixit Ennius. Cicero Officiorum primo: *At belli quidem æquitas sanctissime feciali populi Romani jure præscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum nisi quod aut rebus repetitis geratur aut denuntiatum ante sit & indictum.* Minus plene vetus scriptor apud Isidorum: *Iustum bellum est quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulsandorum hominum causa.* Sic Livius bellum palam & ex edicto gerere dixit in justi belli descriptione. Et cum narrasset Acarnanas agrum Atticum esse populatos: *Irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum decretis civitatum ultro indicendo factum.*

Lib. I. *Lib. XXXI.*

VI. 1. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ naturâ non debentur sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus populorum quorundam institutis veniunt.

Naturali jure, ubi aut vis illata arcetur, aut ab eo ipſo qui deliquit pœna depoſcitur, nulla requiritur denuntiatio. Et hoc eſt quod Sthenelaidas ephorus dicit * apud Thucydidem : οὐ δίκαις οὐδὲ λόγοις διακριτέα μὴ λόγῳ καὶ αὐτοὺς βλαπτομένους : *non eſt quod verbis & judiciis diſceptemus ultra verba læſi.* Et Latinus apud Halicarnaſſenſem : τὸν ἄρχοντα πολέμου πᾶς ὁ περιπαθὼν ἀμύνεται : *bellum inferentem is qui impetitur à ſe repellere ſolet.* Et Ælianus ex Platone ait, quod ad propulſandam vim ſuſcipitur bellum, non à caduceatore ſed à natura indici. Hinc Dion Chryſoſtomus in ea quæ eſt ad Nicomedienſes, πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ακήρυκτοι γίγνονται. *pleraque bella ſine denuntiatione ſuſcipiuntur.* Nec ob aliam cauſam Livius Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quoſdam cecidiſſet nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo ut ſtrictos gladios aut ſanguinem uſquam factum audiſſent : eo ipſo oſtendens ex his duobus alterum potuiſſe ad facti defenſionem ſufficere. Neque magis per naturæ jus indictio neceſſaria eſt ſi dominus rei ſuæ manum injicere velit.

Lib. I.

Lib. I.

2. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res debitoris invaditur, multoque magis ſi res eorum qui debitori ſubditi ſunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua conſtet, alio modo fieri nequire ut noſtrum aut nobis debitum conſequamur. Ius enim illud non primarium eſt ſed ſecundarium & ſurrogatum ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam ſummam poteſtatem habens impetatur ex debito aut delicto ſubditi, interpellationem oportet intercedere quæ illum in culpa conſtituat, ex qua aut damnum dare cenſeatur aut & ipſe delinquere, juxta ea quæ à nobis ſupra tractata ſunt.

3. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellationem fieri, * honeſte tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abſtineatur, aut delictum pœnitentia & ſatisfactione expietur, ſecundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi diximus : quo & illud pertinet,

Extrema primo nemo tentavit loco.

Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad pacem invitarent : quod cum ſpecialiter illi populo datum ſit male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Neque enim erat illa qualiſcumque pax, ſed ſub lege ſubjectionis & tributi. Cyrus cum in regionem Armeniorum perveniſſet, antequam noceret cuipiam, miſit ad regem qui debitum ex federe tributum & militem exigerent : νομίζων φιλικώτερον εἶναι οὕτως, ἢ μὴ προειπόντα πορεύεσθαι, *humanius id exiſtimans quam ſi ultra duceret nihil prædicens*, ut in ea hiſtoria Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiares omnibus caſibus requiritur denuntiatio, non utrinque ſed ab altera partium.

Deut. XI, II.

Hiſtor. II.

VII. 1. Sed hæc denuntiatio aut conditionata eſt aut pura. Conditionata, ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus feciale comprehendebat non tantum vindicationem ex jure dominii, ſed & perſecutionem ejus quod ex cauſa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi, ſatisfieri, dedi*; ubi *dedi*, ut alibi diximus, intelligendum

dum est, ni punire sontem malint ipsi qui conveniuntur. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium, *Eam se injuriam nisi ab ipsis qui fecerint dematur ipsos omni vi depulsuros esse.* & apud Tacitum, *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde:* & vetus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum:

Lib. VIII.

Lib. I Annal.

** Vicina Theseus qui tenet regni sola*
Humare poscit mortuos: quod si datur,
Sic amica faciet gens Erechtidûm tibi.
Hæc si probantur, tum refer retro pedem:
Sin nemo paret, verba sint hæc altera:
Iam mox ut arma pubis expectent meæ.

Papinius in ejusdem rei narratione:

Aut Danais edice rogos, aut prælia Thebis.

Polybius hoc vocat ῥύσια καταγγέλλειν, Romani veteres *condicere.* Pura denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur.

2. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quanquam id necesse non est sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum injustum esse, neque jus reddere.* Et altera: * *Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec solverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro pioque duello quærendas censeo, consentio, consciscoque.* Et tertium carmen: *Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod Populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum Priscis Latinis fieret; ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque.* Hoc autem casu ita ut dixi non esse præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut feciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flaminio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nonum Æneidos.

Liv. l. XXXI. & XXXVI.

3. Supervacuæ observationis & hoc argumentum est, quod bellum sæpe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corcyrensibus & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

VIII. A more autem & institutis quorundam populorum non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagmina & hasta sanguinea apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiæ & societatis siqua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hastæ missio iterum, & alia id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium sunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem suo tempore usurpari desiisse docet

Arnob. l. II. cont. Gent. Varro l. IV. de lingua Latina.

docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium simul indictum, simul illatum est. Et Mecœnas apud Dionem quædam horum vult propria esse status popularis.

Bald. ad l. 2. C. de serv. n. 70.

Livius libro XXXV.

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo summum habet, simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum sed & qui se socios adjuncturi sunt, ut qui accessio sint ipsius. & hoc est quod ajunt recentiores Iurisconsulti diffidato principe diffidatos ejus adhærentes. Nam indicere bellum vocant diffidare. quod intelligendum est de eo ipso bello quod adversus eum cui indictum est geritur; quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætolis separatim indici non placuit, quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: *Ætolos ultro sibi bellum indixisse* respondebant feciales.

Livius libro XXXVI. Lib. XLII.

X. At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus aut rex alter bello impetendi sint, ut effectus juris gentium consequantur opus erit nova indictione. Iam enim non ut accessio spectatur sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est, * non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos aut Cæsaris in Ariovistum: non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur, quam ad rem sicut ex jure gentium indictio, ita ex jure Romano novus populi Romani jussus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quique sectam ejus secuti essent bellum iniri*: quod & observatum in decreto adversus regem Persea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perseo bellum esset, & de his qui reipsa ei bello se immiscerent.

Alb. Gent. lib. I, c. 2.

XI. Causa autem cur gentes ad bellum illud quod jure gentium justum diximus denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, ne quid clam aut dolo agerent, id enim ad fortitudinis præstantiam magis quam ad jus pertinet; * sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur: sed ut certo constaret non privato ausu sed voluntate utriusque populi aut populi capitum geri bellum: nam inde nati sunt effectus peculiares, qui neque in bello adversus prædones, neque in eo quod rex gerit in subditos locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut gesta cum civibus.*

Lib. III de ira, c. 2. Ayala l. I, c. 5.

Alb. Gen. d. l. II, c. 2.

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in bellis talibus capta fieri capientium, verum est, sed ex una dumtaxat parte, idque ex jure naturali, non ex jure voluntario gentium, ut quod gentibus tantum prospicit, non his qui sine gente sunt, aut pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum sui tuendi aut rerum tuendarum ergo susceptum indictione non egere; nam eget omnino: non quidem simpliciter, sed ad eos quos dicere cœpimus, & mox explicabimus effectus.

XIII. Ne illud quidem verum, non statim atque indictum est inferri bellum posse; quod Cyrus in Armenios, Romani in Carthaginenses ut modo diximus fecerunt. nam indictio nullum post se tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ sunt,

tæ ſunt, aut pœna in nocentem poſtulata, & id negatum non eſt. Tunc enim id dandum eſt tempus quo quod petitum eſt commode fieri poſſit.

XIV. Quod ſi jus etiam legationum violatum ſit, non ideo tamen denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus, ſed ſufficiet eam fieri quomodo fieri tuto poteſt, per literas ſcilicet: quomodo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis minus tutis.

Annotata ad Caput III.

I. S*Vpra*] Lib. I, cap. III, §. 4. §. I.

Qui à latronibus captus eſt ſervus latronum non eſt] Hinc argumentum Pœnulo Plauti: Eunucho Terentii. Talis & Eumæus Odyſſ. O.

A piratis] Pompejus à piratis captos liberos pronuntiavit; Appianus Mithridatico. Adde Herreram Tomo II.

1. *Criminis cauſa ſociantur*] Ὅμιλος ἀνθρώπων οὐ νόμῳ ξυνιόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀδίκου ξυνειλεγμένων: *turba hominum non lege congregata, ſed injuſtitiæ cauſa in unum coacta:* Procopius II Vandalicorum. §. II.

Vt rapta ſi vellent æquo pretio redimerent] Tales & illi quorum Saxo meminit libro XIV. Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore pejores factos notat; ληϊζόμενοι δὲ τὴν θάλασσαν ἐκ παλαιοῦ, τελευτῶντες οὐδὲ τῶν εἰσπλεόντων παρ' αὐτοὺς καὶ χρωμένων ἀπείχοντο ξένων. *cum ab antiquo mari prædas egiſſent, poſtremum ne iis quidem qui ad eos ipſos commercii cauſa navigabant abſtinuere injuriam.*

2. *Ea enim ſublata civitatem non eſſe amplius*] Cicero libro x, epiſt. I, *Nec leges ſunt nec judicia, nec omnino ſimulacrum aliquod ad veſtigium civitatis.*

Sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant] Exemplum in Mamertinis; Diodorus Siculus in Fragmentis. §. III.

Sed inæqualiter ſunt fœderati] Vt Dux Lotharingiæ, apud Crantzium Saxonicis XII, 13. Civitas Sundenſis Principibus ſuis Pomeranis bellum indixit; Idem Crantzius Vandalicorum XIV, 35. §. IV.

Vt ejus rei ſignificatio ab altera partium alteri facta ſit] Ioſephus Antiquæ Hiſtoriæ libro XV, πόλεμον ἀκήρυκτον ἐπάγειν, ἀνομία. *bellum inferre non ante denuntiatum, injuſtum eſt.* Vide hujus Gentium moris exempla apud Crantzium Saxonicorum XI. apud Oderbornium in vita Baſilidis lib. III. Facta contraria Turcæ Olizaſthlanis, & Neemonis Servii reprehendit Nicetas lib. III, & IV. §. V.

1. *Apud Thucydidem*] Idem libro III, in Platæenſium oratione: κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι. *ex jure apud gentes omnes recepto fas eſt arcere eum à quo hoſtiliter impetimur.* Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peireſianis, ἐπεμαρτύρατο πάντας ἀνθρώπους τε καὶ Θεοὺς, ἐπὶ τῷ προκατῆρχθαι τοῦ πολέμου τὸν βασιλέα, *omnes deos hominesque teſtabatur, inceptum à rege bellum.* Adde quæ habet Mariana XIX, 13. De bello non indicto vide Dexippum in excerptis de legationibus. §. VI.

3. *Honeſte*

3. *Honeste tamen & laudabiliter interponitur*] Vide Marianam XXVII, 13.

De tentandis rationibus belli vitandi diximus] Lib. II, c. XXIII, §. 7.

Preceptum quod Deus Hebræis dedit] Iosephus Antiquæ Historiæ v, 2: ἐπίσχε δὲ αὐτοὺς ἡ γερουσία, πείσασα μὴ δεῖν ὀξέως οὕτως πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐκφέρειν πόλεμον, πρὶν ἢ λόγοις διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἐγκλημάτων, τοῦ νόμου μηδ᾽ ἐπὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἐφιέντος δίχα πρεσβείας, καὶ τοιαύτης πρὸς τὸ μεταγνῶναι πείρας, τοὺς δόξαντας ἀδικεῖσθαι στρατιὰν ἀναγαγεῖν. *Sed retinuit eos Senatus, ostendens non oportere ita subito bellum inferri popularibus priusquam querelæ verbis disceptatæ sint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitum nisi legatione prius missa, tentatisque viis quibus ad saniorem mentem injuriæ auctores revocari possint.*

§. VII. 1. *Rerum repetitarum nomine*] Vide Parutam de bello Cyprio, lib. I. Bizarrum lib. XXIII de Turcis. Reinking. lib. II, classe III, c. IV.

Servius] Ad X Æneidos.

Plinius] Libro XXII, 12. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro XXV, 9: *Hæc est quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide Servium ad IX & X Æneid.

Vicina Theseus qui tenet regni sola] Similis denuntiatio est in Batrachomyomachia, & in Amphitruone Plauti initio. Vide & Cromerum XXI.

Aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur] Exemplum vide apud Bembum libro VII.

2. *Quarum rerum, litium causarum*] confer Græca Dionysii Halicarnassensi excerpto legationum II.

§. VIII. *Caduceus apud Græcos*] Vnde Caducei origo disces ex Plinio XXIX, 3. & Servio ad IV & VIII Æneidos.

Hastæ missio] Vide Servium ad IX Æneidos, Ammianum XIX, & quæ ad eum notata à doctissimo Lindenbrogio.

§. X. *Non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos*] Aut Vlyssis sociorum in Ciconas Priamo quondam auxiliatos, de quibus Homerus Odysseæ I, & ibi Didymus.

§. XI. *Sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur*] ut Porsenæ Romani, memorante in Publicola Plutarcho, Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt; Chalcocondylas VII.

CAPVT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

I. *Belli solennis effectus generaliter exponuntur.*

II. *Vox licere distinguitur in id quod impune fit nec tamen sine vitio, & in id quod vitio caret, etiam si id non facere virtutis sit alicujus: additis exemplis.*

III. *Effectus belli solennis in sua generalitate consideratos referri ad licere impunitatis.*

IV. *Cur tales effectus introducti sint.*

V. *Testimonia de his effectibus.*

VI. *Ex hoc jure interfici & offendi omnes qui intra fines hostium sunt.*

VII. *Quid*

VII. *Quid si ea ante bellum venerint?*
VIII. *Subditos hostium ubique offendi, nisi lex alieni territorii obstet.*
IX. *Ius hoc offendendi etiam ad infantes & fœminas porrigi:*
X. *Etiam ad captos, & quovis tempore:*
XI. *Etiam ad eos qui se dedere volunt nec recipiuntur:*
XII. *Etiam ad deditos sine conditione.*
XIII. *Perperam id jus ad causas alias referri, ut ad talionem, pertinaciam defensionis.*
XIV. *Porrigi & ad obsides.*
XV. *Iure Gentium vetitum veneno quenquam interimere:*
XVI. *Aut tela aut aquas aliquas veneno inficere:*
XVII. *Non & aquas aliter corrumpere.*
XVIII. *Percussoribus uti an contra jus Gentium sit, distinguitur.*
XIX. *Stupra an sint contra jus Gentium.*

I. AD illud Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquicolis petiisset sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt federibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ tradere, jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: *Veteres lædere res rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret: similiter satisfacere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Iurisconsultis Romanis modo attulimus.

II. 1. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud Pauli Apostoli: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia* (illius scilicet generis cujus sunt de quibus agere cœperat & acturus erat) *licent mihi sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas, ut ad Pollentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet, sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio; ut recte hanc quæstionem explicat * Clemens Alexandrinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Vtrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est: & ideo nihil horum prohibet Dominus, sed non utrumque expedit.* Vlpianus de venditore cui post diem præstitutum vinum licet effundere; *Si tamen cum posset effundere non effundit, laudandus est potius.*

1 Cor. VI, 17.

Ad Pollentium lib. 1, c. 15.

Lib. 1. c. 18.

L. 1, § licet D. de peric. & com. rei vend.

2. * Alias vero licere aliquid dicitur non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet. Sic apud populos multos scortari licet: apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam furari licebat. Apud Quintilianum est, *sunt quædam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris cor-*

Lib. III, c. 8.

pus

pus inter creditores dividi licuit. Est autem hæc vocis *licere* significatio minus propria, ut recte notat Cicero Tusculanarum quinta de Cinna loquens: *Mihi contra non solum eo videtur miser quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur:* Recepta tamen; ut cum idem Cicero pro Rabirio Posthumo judices sic alloquitur, *Quid deceat vos non quantum liceat vobis spectare debetis: si enim quod liceat quæritis, potestis tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicunrur omnia licere quia sunt ἀνυπεύθυνοι, *exemti a pœnis humanis,* ut alibi diximus. At regem sive Imperatorem informans Claudianus recte ait,

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat.

Decl. l. III. & V. Et Musonius castigat reges, μὴ τὸ καθῆκέ μοι λέγειν μεμεληκότας, ἀλλὰ τὸ ἔξεστί μοι, *qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.*

3. Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet & quod oportet, Am. l. XXX. Plin. l. V. * ut à Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: *Sunt aliqua quæ fieri non oportet, etiam si licet.* Plinius in epistolis: *Oportet quæ sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione pro Balbo: *Est enim aliquid quod non oporteat etiamsi licet.* Idem pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in de- Decl. CCLI. clamatione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justitiam.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet & in persona & in rebus: id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, quique lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte: ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tanquam homicida aut fur; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus: *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis qui ea ratione bello alieno implicarentur; sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui judicii neque suarum esse virium discernere utra pars justiorem haberet causam. deinde, quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis externis, quis justus sit se tuendi sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda relinquere, quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Sena- Libro XXXIX. tum apud Livium: *Quonam modo ea quæ jure belli acta sunt in disceptationem veniunt?* Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, dominii scilicet, de quo posterius agemus.

V. 1. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium * ex tragœdia Euripidis:

Καθαρὸς ἅπας τοι πολέμιος ὃς ἂν κτάνῃ.

Purus profecto est quisquis hostem occiderit.

Itaque more Græcorum antiquo cum his qui extra bellum occidissent

sent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat; cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere jus belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* Liv. xxvi. Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra: rapi, trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Lib. xxi. Idem alibi cum narrasset Astapenses occisos; addit, factum jure belli. Libro xxviii. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat *suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisset.* Comm. libro vii. Iosephus in bello Iudaico, καλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, τοῦτ' ἔστιν ὑπὸ τῶν κρατούντων: *Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimente victore.* Papinius:

*Nec querimur cæsos: * hæc bellica jura, vicesque*
Armorum.

2. Iure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis locis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Ann. i. Idem alibi: *Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* Hist. iii. Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Quodcunque libuit facere: victori licet.

Et in epistolis: * *Quæ commissa capite luerent tum quia paludati fecerunt laudamus:* Epist. xcvi. & Cyprianus, *Homicidium cum admittunt singuli, crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit non innocentiæ ratio, sed sævitiæ magnitudo.* Epist. ii. Deinde: *Consensere jura peccatis, & cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legitime injurias intulisse. iv Inst. c. 9. Nec alio sensu Lucanus: *Iusque datum sceleri.* Pharsal. i.

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt.* Lib. xxxvii & alibi passim. nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus licentiæ sit in bello quam in pignorandi jure. Ad l. v. D. de justitia. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis, qui commisso cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet.

VII. At qui ante bellum eò iverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi * post modicum tempus intra quod discedere potuerant. Thuc. l. i. Nam sic Epidamnum obsessuri Corcyræi peregrinis primum discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

VIII. 1. Qui autem vere subditi sunt hostium, ex causa scilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus, ut supra ostendimus in for-

Livius libro XXXI. mula indictionis: sic & in decreto; *Vellent juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici.* Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium impeti potest. Euripides:

Νόμος γὰρ ἐχθρὸν δρᾷν ὅπου λάβῃς κακῶς.

Vbicumque prensum jura lædi hostem sinunt.

L. 3. in fine D. ad l. Corn. de sicariis. Marcianus Iurisconsultus: *Transfugas licet, ubicunque inventi fuerint, quasi hostes interficere.*

2. Interfici ergo possunt impune in solo proprio, in solo hostili, in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato quod eos interficere aut violare non licet, id jus non ex ipsorum venit persona, * sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere potuerunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi nisi judicio tentato: sicut ex Euripide citavimus,

Si crimen istis aliquod hospitibus struis,

Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Vbi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi quod inter hostes introductum

Libro XXVIII. dicimus. Narrat * Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginensibus Romanisque; advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem, opprimique à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent; sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur; tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

IX. 1. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se protendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & feminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non

Deuter. II, 34. huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, & quod idem fieri imperatur in Cananæos, * & quorum con-

Deuter. XX, 16. nexa cum Cananæis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est quam hominum in bestias, ut alibi disseruimus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod

Psalmo CXXXVI. in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud:

---- καὶ νήπια τέκνα

Βαλλόμενα προτὶ ἄστυ ἐν αἰνῇ δηιοτῆτι.

Illisaque corpora terræ

Infantum, sævus dum concutit omnia Mavors.

2. Thraces olim capta Mycalesso feminas quoque & infantes oc-

Lib. I. ciderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, *ἔκτειναν ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, sine discrimine interemerunt etiam mu-*

Lib. An. I. *lieres & pueros*, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marsorum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervastasse, additurque: *non sexus, non ætas miserationem attulit.* Titus

Iudæo-

Iudæorum etiam pueros & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum si & senes interficiuntur, ut à Pyrrho Priamus. *Æn.* II.

X. I. * Ne captivi quidem ab hac licentia exempti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit. *Troad.*

In Cyri Virgiliana belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Ponit enim licere: & Donatus, servos dictos qui servati essent *quum eos occidi oporteret jure belli*: ubi illud oporteret, improprie, pro liceret positum videtur. Sic à Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno, narrante Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.* *Adelph. act. 2. scen. 1.* *Lib. 1.* *Ap. Appian ib.* *Dion. XLVII.*

2. Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos, id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure. nam & Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisse*, ait, *illicitum sibi esse judicarunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Uspenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus. *1. de Civit. Dei, 2.* *Ann. XII.*

XII. Sed & * acceptos in deditionem sine conditione ulla legas interfici; ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samnites, à Cæsare Numides, & ipsum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces, sive captos sive deditos, * ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi tum libro XXVIII, Tacitus Annal. XII, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari jussit quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Iulium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit. *Dion. XLV.* *Liv. II.* *Hist. I.*

XIII. I. * Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi diximus suasoriæ magis sunt quam justificæ. Nam talio justa & proprie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero

ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accusatur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: οὐ γὰρ ἠγνόουν δι᾽ αὐτῶν τῶν ἔργων μαθόντες, ὅτι τοῖς διαπολεμοῦσι κοινῆς τῆς τύχης ὑπαρχούσης, ἀμφοτέρους κατὰ τὰς ἥττας τοιαῦτα ἀνάγκη παθεῖν, οἷα ἂν αὐτοὶ πράξωσιν εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας. *Neque enim ignorabant ipsis rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victos statuissent.* Apud eundem Philomelus dux Phocensium, διὰ τῆς κολάσεως τοὺς ἐχθροὺς ἐποίησε μεταθέσθαι τῆς ὑπερηφάνου καὶ δεινῆς τιμωρίας: *Pari pœna exacta effecit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent.*

1 Gotth.

2. Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario respondent; quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, pro crimine habetur si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano, quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est*, ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus.

Polyb. lib. I, & VI. Lib. XXIV.

Plut. de Claris mulierib. Dionys. XVI. Tac. Ann. XII. I Maccab. XIII, 17. IV Hist.

XIV. Idem jus & in obsides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant quasi ex conventione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obsides dari etiam pueros, ut à Parthis, quod & à Simone Macchabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Romanis Porsenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito.

XV. 1. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, ita quædam vetat permissa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, eum gladio an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosius quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis quæ crebra esse cœperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione * & metu infamiæ.

Livius libro XLII de bello Mac. Off. III.

L. III, c. 8. Lib. V, c. 5. Ann. II.

2. Clandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gellius: apud Valerium Maximum est, *armis bella non venenis geri debere.* Et Tacito memorante, cum princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, rejecit Tiberius, ea se gloria æquans priscis imperatoribus. Quare * qui licitum

volunt

volunt hostem veneno occidere, ut ex Vegetio Baldus, respiciunt merum naturæ jus; illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident. II Conj. 188.

XVI. 1. Distat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit propius, spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de Getis tradit Ovidius, de Parthis Lucanus, de Afris quibusdam Silius, & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus est gentium non universale sed gentium Europæarum & si quæ ad Europæ melioris cultum accedunt. quod recte à Salisberiensi observatum est, cujus hæc sunt verba: *Nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit Silius. Salisb. VIII, 20.

2. Nam & fontes veneno inficere, quod ipsum quoque aut non latet aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deûm: sicut jura Gentium Diis asscribi auctoribus solere alibi quoque à nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus & Eretriensibus manente bello convenerit μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις, *ne missilibus uti liceret.* Lib. 2. Strabo l. X.

XVII. Cæterum non idem statuendum de aquis * sine veneno ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in barbaros justum censuisse: & Oppianus de Piscatu, quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi avertatur flumen, aut * fontis venæ intercipiantur, quod & natura & consensu licitum est. Pauf. l. ult. Front. l III. Æsch. de male ob. leg.

XVIII. 1. An vero hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est inter percussores qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi in regem, vasalli in seniorem, milites in eum cui militant, recepti ut supplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui receperunt, an vero nulla teneantur fide, quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur: quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert Polybius, σὺν ἀνδρεῖον τόλμην, *virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab Historicis * Q. Mutii Scævolæ conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere volui.* Porsena ipse in hoc facto nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus pium ac forte propositum vocat: laudat & Cicero pro P. Sextio. Liv. lib. II. Lib. III, c. 3.

2. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum sed & gentium jure, ut supra diximus: nec refert quot sint qui faciant aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida castra hostilia ingressi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit. Pauci erant qui Marcellum consulem ex insidiis circumventum occiderunt: & qui Petilium Cerialem parum abfuit quin in lecto confoderent. * Laudat Eleazarum Ambrosius, quod elephantem supereminentem cæteris adortus est, arbitratus ei insidere regem. Neque tantum qui hæc faciunt sed & qui aliis faciendi auctores sunt jure Iustin. II. Livius lib. XXVII. Tac. Hist. V. De Off. I, cap. 40.

Gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum fuerunt auctores illi in bellis adeo ſancti veteres Romani ſenatores.

Liv. lib. II.

3. Neque movere quenquam debet quod deprehenſi tales exquiſitis ſuppliciis affici ſolent: nam id ipſum non eo venit quod in jus gentium deliquerint, ſed quia eodem jure gentium in hoſtem quidvis licet: gravius autem aut levius malum ſtatuit quisque pro ſua utilitate. Nam ſic & exploratores, quos mittere jure gentium haut dubie licet, quales miſit Moſes, qualis fuit ipſe Ioſue, deprehenſi peſſime tractari ſolent; (*ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν, mos eſt exploratores interficere*, ait Appianus) juſte interdum ab his qui manifeſte juſtam habent bellandi cauſam: ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod ſi qui reperiuntur * qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celſitudinem & virium apertarum fiduciam, non ad juſti injuſtive opinionem referendum eſt.

L. 3. ¶. ult. ad l. Corn. de Sicariis pun.

4. At de his percuſſoribus quorum facto perfidia ineſt aliter cenſendum, neque enim ipſi tantum contra jus Gentium faciunt, ſed & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui malorum opera in hoſtem utuntur, peccare cenſeantur apud Deum, non autem apud homines, id eſt in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in poteſtatem ſuam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, *pro moribus temporum prudentia eſt:* tamen intra jus interficiendi conſtitit hæc conſuetudo. nam hic qui aliena utitur perfidia, violaſſe jus non naturæ tantum, ſed & gentium creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella ſuſcipitis, & cum habeatis arma, licitamini hoſtium capita.* & mox: *qui ne belli quidem jura in me ſervaveris.* alibi: *Ad internecionem mihi perſequendus eſt, non ut juſtus hoſtis, ſed ut percuſſor veneficus.* Eodem referendum illud de Perſeo: *Non juſtum apparere bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum & veneficiorum.* Marcius Philippus de iisdem factis Perſei agens: *Ea omnia quam Diis quoque inviſa eſſent, ſenſurum in exitu rerum ſuarum.* Pertinet huc illud Valerii Maximi: * *Viriati cædes duplicem perfidiæ accuſationem recepit, in amicis quod eorum manibus interemtus eſt; in Qu. Servilio Cæpione Conſule, quia is ſceleris hujus auctor impunitate promiſſa fuit: victoriamque non meruit, ſed emit.*

Lib. VIII. Epiſtola ad Rufinum.
Curt. lib. IV.
Lib. XIV.
Liv. l. XLII.
Liv. l. XLIV.
Lib. IX, c. 7.

5. Cauſa cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit ea ipſa eſt quam de veneno ſupra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum maxime qui eminent. Negabat Eumene credere *ſe, quenquam ducum ſic velle vincere, ut ipſe in ſe exemplum peſſimum ſtatueret.* Apud eundem cum Beſſus Dario manus intuliſſet, dicitur exempli & communis regum omnium eſſe cauſa: & Oedipus regis Laji cædem vindicaturus apud Sophoclem ſic ait:

Plut. lib. XIV.
Lib. XII.

Κείνῳ προσαρκῶν οὖν ἐμαυτὸν ὠφελῶ:

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda eſt maxime regum ſalus.

Conſules Romani epiſtola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei viſum eſt, ut te ſalvum velimus.*

6. In bello ergo ſolenni, aut inter eos qui belli ſolennis indicendi jus habent, id non licet: extra vero bellum ſolenne habetur pro licito

eodem

eodem Gentium jure. Sic in Gannascum defectorem structas * insidias tales degeneris negat Tacitus. Curtius Spitamenis perfidiam minus ait invisam esse potuisse, quia nihil ulli nefastum in Bessum interfectorem regis sui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia vitio quidem non caret, sed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita est. *An. XI.* *Lib. VII.*

XIX. 1. Stupra in feminas in bellis passim legas & permissa & impermissa. Qui permiserunt, spectarunt injuriam solam in alienum corpus, cui subjacere quicquid hostile est juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non solam injuriam sed ipsum efferatæ libidinis actum hic considerarunt, & quod is neque ad securitatem pertineat, neque ad pœnam, ac proinde non bello magis quam pace impunitus esse debeat: atque hoc posterius jus est gentium non omnium, sed meliorum. Sic Marcellus antequam Syracusas caperet legitur * gessisse curam pudicitiæ etiam in hoste servandæ. Scipio apud Livium & sua & populi Romani interesse ait, *nequid quod usquiam sanctum esset apud ipsos violaretur.* uspiam, id est apud moratiores populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: *οὔτε τῆς εἰς γυναῖκας ὕβρεως καὶ παρανομίας ἀπείχοντο, ne à mulieribus quidem * vim nefariam abstinebant.* Ælianus cum narrasset à Sicyoniis victoribus feminarum ac virginum Pellenæarum pudicitiam prostitutam, sic exclamat: *ἀγριώτατα ταῦτα, ὦ θεοὶ ἑλλήνιοι, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβάροις καλὰ, κατά γε τὴν ἐμὴν μνείαν. Crudelia hæc per Deos Græcia, & quantum memoria complector ne ipsis quidem barbaris probata.* *August. de Civ. Dei, libro II.* *Lib. XXVI.* *Libro VI. Var. hist.*

2. Atque id * inter Christianos observari par est, non tantum ut disciplinæ militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam vi læsit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam id tulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda, neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Bacchai magister Hebræus: *Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominationes ceteras ut castra gentium.* Arrianus cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, *οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι γὰρ οὐκ ἀπαξιῶσαι, noluisse ea ut captiva per libidinem abuti, sed matrimonio dignatum*, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: *οὐχ ὕβρισεν, ἀλλ' ἔγημε φιλοσόφως, non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho.* Et Torquatum quendam, quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus. *Deut XX', 10.* *Parall.*

Annotata ad Caput IV.

E*ffectus quosdam esse proprios*] Crantzius Saxonicorum XI, 5.

I. *Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas*] Tertullianus adversus Marcionem I: *vacat abstinentiæ testimonium, si licentia eripitur.* Vide de hac re, & de fuga in persecutione eundem lib. I ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium: *Virgo majoris est meriti dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit.* Adversus §. I. §. II.

versus Iovinianum : *Ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium : *semper grandia in audentium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas ut voluntas præmium consequatur.* Chrysostomus ad I Cor. cap. VII : βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, *meliorem ostendit continentiam.* Ad Rom. VII, 6 : κἂν μὴ πειθώμεθα καὶ γέενναν ἠπείλησε, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς φιλοτιμίας τῶν ἀγωνιζομένων τὰ ζητούμενα, ὥσπερ ἡ παρθενία καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ ἀνυσθῆναι δεῖ. *nisi præceptis obediamus Gehennam minatus est, ostenditque hæc quæ postulat non esse ex iis quæ certantes suopte studio præstant, qualia sunt virginitas & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejunio : ἀφῆκεν ἔξω τῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν. ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύωσι τοῦ δεσπότου. *Reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præstant animi sui ostendant magnitudinem, & qui non præstant indulgentia Domini fruantur.* Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην possessionum abdicationem. Adjice quæ habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quæstione I.

Clemens Alexandrinus] stromateôn IV, ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait : οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην. οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου. οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα : *non peccat is quidem in fedus : neque enim ulla lex est quæ prohibeat, sed non implet excellentissimam Evangelicæ vitæ perfectionem.*

Paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus] Libro I de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 13 & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quæst. I.

2. *Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet*] Tertullianus in exhortatione ad castitatem : *Licentia plerunque tentatio est disciplinæ.* ibidem ; *omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysostomus de pœnitentia VIII : ὁ ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι ἄγριον τῷ τὴν λαμπρὰν παρατιθεμένῳ καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἐξ αὐθεντίας προστάττει, οὐκ ἔξεστί σοι. καίτοι ἐδόκει βασιλεῖ πάντα ἐξεῖναι. *Hic qui herbarum cacuminibus vescebatur & fero melle, illi splendidam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere.* Columella præfatione libri VII : *Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet : nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Iovinianum : *Et ô vere jus summum summa malitia.*

3. *Vt à Seneca patre*] Inter alia controversiarum libro IV, 24.

§. V. 1. *Ex tragœdia Euripidis*] Ione.

Hæc bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Æneidos : *Iure bellico Politen Pyrrhus occiderat : sed cur ante oculos patris ?* Spartianus Severo : *præter eos quos jus prælii absumsit.*

2. *Quæ commissa capite luerint, tum quia paludati fecerunt laudamus*] Confer quæ supra libro II, cap. I, §. I.

§. VII. *Post modicum tempus*] Bembus VII historiæ. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & V.

§. VIII. 2. *Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet*] confer dicenda infra cap. VI,

§. 26. &

§. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. 1, c. 6. Wechnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib. 4. de Pisanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripswaldia Paulinum Gotthum.

I. *Et quorum connexa cum Cananæis erat causa*] ut Amalecitæ, de quibus Iosephus libro VI, 8. in Saulis rebus: ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχώρησεν, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ἀνθρωπίνης σκληρότερον διαπράσσεσθαι φύσεως ἡγούμενος, πρῶτα μὲν πολεμίους ταῦτα δρᾶν. *Ad cædem feminarum etiam & puerorum processit, nihil existimans se crudele aut naturæ humanæ adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.* §. IX.

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ὅν τινα γαστέρι μήτηρ
κοῦρον ἐόντα φέροι, μηδ' ὃς φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον.
nec qui latet abditus intra
Viscera matris adhuc fugiet crudelia fata.

2. *Romani capta Ilurgi*] Scipio capta Numantia: Iuliani milites in mulieres Daciris relictas. Zosimus III. Idem Iulianus capta Majozamaltha. *Sine sexus discrimine vel ætatis, quicquid impetus reperit potestas iratorum absumit:* ait Ammianus libro XIV.

I. *Ne captivi quidem ab hac licentia exempti*] Elisæus apud Iosephum: τοὺς γὰρ νόμῳ ληφθέντας πολέμου, ἀποκτείνειν ἔλεγε δίκαιον. *belli jure captos interfici justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem: §. X.

Per patrios manes, per spes surgentis Iüli
Te precor hanc animam serves natoque patrique.

LXX millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withikindus lib. II.

Acceptos in deditionem sine conditione ulla legas interfici] Vide Thuanum libro LXX, in anno CIↃ IↃ LXXX, in rebus Hiberniæ. §. XII.

Vt triumphi die occiderentur] simile apud Reginonem in anno IↃ CCCCV.

I. *Solent interdum Historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII. §. XIII.

Pari pœna exacta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

I. *Et metu infamiæ*] Senatores ad Pyrrhum: ἵνα μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ. *ne nobis infamiam adferat si quid tibi accideret.* §. XV.

2. *Qui licitum volunt hostem veneno occidere*] Vide de Venetis Bembum fine libri III.

I. *De Getis tradit Ovidius*] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4. §. XVI.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ilus Mermerides in Odysseæ A. Vlyssi negat venenum ad spicula,

ἐπεί ῥα θεοὺς νεμεσίζετο αἰὲν ἐόντας.

Veritus vim Divûm morte carentum.

§. XVII. *Sine veneno*] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius; Procopius Gotthicorum II. calce, ut Turcæ ad Dibibram; Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino.

Fontis venæ intercipiantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

§. XVIII. 1. *Pipinus*] Vide Paulum Warnafredi libro VI.

Q. Mucii Scævolæ] qui Plutarcho ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός; *vir ad omnem virtutem egregius.*

2. *Paucioribus idem licuit*] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæ cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Iosephus Antiquæ historiæ XV, 14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum libro IV. Gallorum in regem Persarum, apud Agathiam: Persarum decem in Iulianum, apud Ammianum XXIV, & Zosimum III. Alexii Comneni in Torusen, apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele. Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

3. *Qui tali opera oblata uti noluerint*] Vide Cromerum p. 113.

4. *Viriati cædes*] Scriptor de viris Illustribus: *quæ victoria, quia empta erat, à Senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium à Cæpione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, Imperatorem à suis militibus interfici.* ubi forte legendum, *à Cæpione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est damnat Ammianus libro XXX.

6. *Insidias tales degeneres negat*] Sic de Florentio & Barchalba, qui defectorem Procopium adduxerant, Ammianus: *si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure cæsos pronuntiaret. si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum Procopium fine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro XXVIII.

§ XIX. 1. *Gessisse curam pudicitiæ*] & Lucullus narrante Xiphilino. vide edictum Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum I.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. *mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui ducebant stuprati.*

2. *Inter Christianos*] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gotthicorum III.

Ex ea parte quæ de captiva ducenda] quam facunde explicat Philo libro περὶ φιλανθρωπίας. Iosephus altero contra Appionem: τῶν αἰχμαλώτων προνόησεν ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν. *Lex etiam pro bello captis curam gessit, ut absit ab eis contumelia, maxime à mulieribus.*

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat cruci affixit; Procopius Persicorum II.

CAPUT

CAPUT V.

De rebus vastandis eripiendisque.

I. *Res hostium corrumpi & rapi posse.*
II. *Etiam sacras: quod quomodo intelligendum.*
III. *Et religiosas; addita itidem cautione.*
IV. *Doli quatenus hic permissi.*

I. NOn * esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare, dixit Cicero. Quare mirum non est si jus gentium Offic. III. corrumpi ac rapi permiserit res hostium quos interficere permiserat. Polybius itaque Historiarum quinto, juri belli comprehendi ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium Lib. XXXI. legimus, *esse quædam belli jura, quæ ut facere ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas, aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia, singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditos. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus.* Ann. XIII.

II. 1. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est, quæ Deo aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Iurisconsultus. L. cum loca. D. de religiosis. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus est, quod quæ sacra dicuntur, revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt: sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula apparet quam citavimus alibi ex Livio: cui convenit illud in Amphitruone Plauti: Lib. I, cap. III. §. 8.

Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se, divina, humanaque omnia.

2 Et ideo Ulpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Iovis Hercæi simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat Thucydides lib. IV: τὸν νόμον τοῖς Ἕλλησιν εἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης, ἤν τε πλέονος ἤν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ ἀεὶ γίγνεσθαι. *jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa.* A quo non discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas ceremonias Italicis in oppidis, templaque, & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* Ann. XII.

3 Quare & populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere: quod non obscure indicant Iurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione resti- L. inter stipulantem. §. sacrum, & l. continuus. §. cum quis. D. de verb. oblig.

restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla, Pompejo, Cæsare, atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus: *ἱερὸν καὶ ἄσυλον οὐδὲν οὕτως ἐστὶν, ὡς τὰ τῶν θεῶν ἀναθήματα. χρῆσθαι δὲ τούτοις καὶ κινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βούλεται τὸν δῆμον οὐδεὶς κεκώλυκε. Nihil tam sacrum sanctumque est quam quæ Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hæc transmovere nemo prohibet.* * In controversiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerumque templa nu-*
Macr. Sat. III. *dantur, & in usum stipendii dona constamus.* Trebatius Iurisconsultus temporum Cæsaris: * *profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.* Hoc ergo gentium jure usus Ger-
Ann. I. manicus in Marsos, narrante Tacito, *profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Tansfanæ vocabant, solo æquantur.* Pertinet huc illud Virgilii;

Colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Lib. VIII. Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias: & Ci-
Verr. III. cero belli legem id vocat de P. Servilio loquens, *Signa,* inquit, *& ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta, belli lege atque imperatorio jure*
Lib. XXV. XXXIX. *sustulit.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parta* ait *belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio: *Signa ablata & cætera facta quæ captis urbibus soleant.* * Fulvius quoque in
Sall. Cat. cap. 51. 6. oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cæsar in oratione apud Sallustium referens quæ victis solent accidere ponit & * fana spoliari.

4. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasione conveniunt: & hoc sensu impietatis aut læsi etiam gentium juris accusantur interdum qui talia commiserunt, nimirum ex talis
Deut. VII, 5. opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sentiant: sicut Iudæis non permissum tantum sed & præceptum est gentium simulacra abolere; nam quod sibi accipere vetantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium detestarentur, impuritatis admoniti ipso contactus interdicto; non quasi alienis sacris parceretur, quomodo * Iosephus exponit, Romanis haud dubie blandiens; sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis: quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non fineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & huma-
Hist. V. no generi infestos Dæmonas: ita ut recte dixerit Tacitus in Iudæorum institutis describendis, *profana illis omnia quæ apud nos sacra.* Non
I Macc. V, & X. mirum ergo est si templa profani cultus à Maccabæis incensa non semel legimus. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corrupit ni-
Asc. Ped. in Verr. III. hil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Nam * Persæ non credebant in simulacris esse ulla
De Civ. Dei lib. XVIII, c. 45. numina, sed Deum esse Solem, & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter Sacerdotes arcebantur.*

5. At

5. At Pompejus, eodem auctore, *templum jure victoriæ ingressus est*: aut, ut Augustinus rem eandem narrat, *non devotione supplicis sed jure victoris*: bene ille quod templo pepercit, & rebus templi, quanquam ut Cicero diserte ait, pudore & obtrectatorum metu, non religione: *Pro Flacco.* male quod ingressus est, quippe contemto vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob causam quidem factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi *Dan. v. 23.* in conspectu Iudææ trucidaretur ad Cassium Ægypti promontorium. at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Iosephus *Bell. Iud. lib. VI, c. 24. & 34.* memorat, additque factum τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ.

III. Quod de sacris diximus idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt sed viventium, sive populi alicujus sive familiæ. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, & Paulus Iurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides* *L. Sepulchra. D. de sepulchro violato.* *inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus*: quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.

IV. Illud hic breviter repetam, non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permissos censeri, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Annotata ad Caput V.

Non esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare] Suetonius Nerone XL, *tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum.* Cyprianus de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat.* §. I.

1. *Omnia desinunt sacra esse*] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoriæ captis & eversis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est. eædem strages mœnium & templorum. pares cædes civium & sacerdotum: nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa. tot de Diis quot de gentibus triumphi. tot manubiæ quot manent adhuc simulacra captivorum deorum.* mox: *Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & mœnium fuerant.* §. II.

Sed publica sunt] Marsilius Patavinus in defensore Pacis cap, V, p. 2. Nicol. Boërius Decis. LXIX, num. 1. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus cons. 100, num. 30.

2. *Eorum sint & templa*] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

3. *In belli usus conversas*] ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii mulctam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII,

lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem quoque eodem volumine tradidit.* Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano. idem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium v. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesiæ in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. Vide & Annam Comnenam libro v, & libro VI. Cromerum libro XXIII. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §. 23.

In controversiis Senecæ] in Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est] Servius ad Æneidos II, de Cereris templo: *Æneas scit ante esse profanitam.* idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: *Dona oblata numinibus tam diu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata.*

Capi à victoribus solere] Virgilius Æneidos V,

Neptuni sacro Danais de poste refixum.

Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum, missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos, ut iratos. Huc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes II: *Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.*

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

4. *Fana spoliari*] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochensis Ecclesiæ captis à Chosroë, vide Procopium Persicorum II.

Iosephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero.

Persæ non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laërtius initio, τὰ δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους: *damnari simulacra à magis.*

CAPUT VI.

De jure acquirendi bello capta.

I. *Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus naturæ.*

II. *Quale jus gentium: cujus testimonia adduntur.*

III. *Quando res mobilis capta censeatur ex Gentium jure:*

IV. *Quando agri.*

V. *Res quæ non sunt hostium non acquiri bello.*

VI. *Quid de rebus repertis in navibus hostium?*

VII. *Iure gentium nostra fieri quæ hostes nostri aliis bello eripuerant, quod testimoniis probatur.*

VIII. *Refellitur sententia statuens res captas ab hostibus omnino singulorum capientium fieri.*

IX. *Naturaliter & possessionem & dominium per alium acquiri.*

X. *Distinctio actuum bellicorum in publicos & privatos.*

XI. *Agros acquiri populo aut ejus cujus est bellum.*

XII. *Res*

XII. *Res mobiles & se moventes actu privato captas singulorum capientium fieri;*
XIII. *Nisi lex civilis aliud statuat.*
XIV. *Captas actu publico fieri populi aut ejus cujus est bellum:*
XV. *Arbitrium tamen in res tales aliquod solere imperatoribus concedi:*
XVI. *Qui aut res referunt ad ærariū.*
XVII. *Aut dividunt militi: & quomodo:*
XVIII. *Aut direptionem permittunt:*
XIX. *Aut aliis concedunt:*
XX. *Aut factis partibus aliud atque aliud statuunt: & quomodo.*
XXI. *Peculatum circa prædam committi.*
XXII. *Lege aut alio voluntatis actu de jure hoc communi aliquid immutari posse.*
XXIII. *Sic sociis prædam concedi:*
XXIV. *Sæpe & subditis: quod variis exemplis terrestribus & maritimis illustratur.*
XXV. *Usus antedictorum.*
XXVI. *An capta extra territorium utriusque partis bellantium acquirantur belli jure.*
XXVII. *Ius hoc quod diximus quomodo belli solennis sit proprium.*

I. 1. PRæter quorundam actuum in homines impunitatem, de qua egimus hactenus, est & alius effectus bello solenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur * quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum est. Hoc jure Abrahamus de spoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo dedit, ut historiam quæ exstat Genes. XIV explicat divinus Scriptor ad Hebræos VIII, 4 quo more Græci quoque, Carthaginenses, & Romani diis suis, ut Apollini, Herculi, Iovi Feretrio decimam de præda sacraverunt. Iacobus autem Iosepho præ fratribus præcipuum relinquens legatum, *Do tibi*, inquit, *partem unam supra fratres tuos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo*, Genes. XLVIII, 22. Quo in loco * illud *cepi* prophetico loquendi genere pro *certo capiam* sumi videtur, & Iacobo attribui; quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esset progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expilationem Sicimorum, quæ jam ante à filiis Iacobi facta erat. nam eam ut cum perfidia conjunctam Iacobus pro sua pietate semper improbavit, ut videre est Gen. XXXIV, 30; XLIX, 6.

2. Probatum autem à Deo jus prædæ inter eos quos dixi natura- *Deut.* XX.
les terminos aliis quoque locis apparet. Deus in lege sua de civitate 14.
post pacem repudiatam expugnata loquens sic ait: *Omnia ejus spolia diripies tibi: & frueris præda hostium quam tibi Deus dederit.* Rubenitæ, Gaditæ, & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab iis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset: quomodo
& rex pius Asa narratur, Deo invocato, de Æthiopibus, injusto bello I *Par.* V.
se lacessentibus, & victoriam & prædam reportasse: quod eo magis 20. 21. 22.
notandum, quia arma illa non ex speciali mandato sed ex communi II *Paral.* XIV, 13.
jure sumebantur.

3. Iosue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas, & Manassis *Ios.* XXII, 8.
partem secundis omnibus prosequens: *participes*, inquit, *sitis prædæ*

hostium

hostium cum fratribus vestris. Et David cum ad Senatores Hebræos mitteret parta de Amalecitis spolia pretium dixit muneri: *Ecce donum hoc esto vobis de præda hostium Domini.* Nimirum, ut Seneca dixit, militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de præda dividenda Num. XXXI, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetatur, unde sequi λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν, *in suos famem, copiam hostibus.*

III. Benef. 37.

De diris.

II. 1. Cæterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine fine modoque dominus fit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possessione rerum talium tuendi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι τὰ χρήματα. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντα τὰ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεσθαι, *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri:* qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολεμικὴν, quam & ληϊστικὴν, ἀγωνιστικὴν & χειρωτικὴν vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit ut spoliare non semper injustum fateatur, ut si in hostem id fiat.

Xenoph. V. de inst. Cyri.

De Legibus.

Sophist.

Comm. IV.

2. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ὁμολογία τις ἐστὶν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι. *Lex velut pactum quoddam commune est quo bello capta capientium sunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: ὅτι τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι δεῖ τἀγαθὰ παρεῖναι χωρὶς ἀνδρείας. γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τῶν κρατούντων. *Optandum ut hostibus bona adsint sine virtute: Sic enim fiunt illa non eorum qui habent sed eorum qui capiunt.* * Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττωμένων εἶναί τε δεῖ καὶ προσαγορεύεσθαι τοῦ κρατοῦντος, *ea quæ victi fuerant, & esse & appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττωμένων ἐν ταῖς μάχαις ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσιν ἆθλα πρόκειται: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πάντες τὰς πόλεις οἰκοῦμεν ἢ τῶν προγόνων παραδόντων, ἢ κατὰ πόλεμον κύριοι καταστάντες. *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta, aut possessa belli jure.* Æschines, εἰ μὲν πρὸς ἡμᾶς πολεμήσας δορυάλωτον τὴν πόλιν εἷλες, κυρίως ἔχεις τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ κτησάμενος: *Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.*

1 Polit.

De male obita legatione.

3. Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusanis * ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset, eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masinissa quem agrum pater suus Carthaginensibus bello ademisset habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Iustinum Mithridates: *non Cappadociæ filium eductum quam jure gentium victor occupaverat.* Cicero Mitylenas ait populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττημένων τοῖς κρατοῦσι προσγίνεται. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure.

Livius libro XXXIX.

Lib XXXIX.

Libro XXXVIII.

II. contra Rullum.

Off. I.

Strom. I.

4. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt*, ait Cajus Juris-

Iurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem φυσικὴν κτῆσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσει κτητικήν, *rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum.* nimirum quia non causa aliqua sed ipsum nudum factum spectatur, & ex eo jus nascitur: sicut & Nerva filius, referente Paulo Iurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse ajebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cœloque capiuntur. item in bello captis, quæ omnia protinus eorum fiunt qui primi possessionem apprehenderunt.

L. naturalem §. ult. D. de acq. rerum domi tit. de rer. divis. Arist. 1. de rep. c. 8. L. 1. ¶. D. de acq. poss.

5. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophontem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causa ut à jure belli recte occupentur.

Hist. Gr. III.

III. Cæterum in hac belli quæstione placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem alter amiserit, ut res persecutionem effugerit, ut loquitur in simili quæstione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit, ut capta dicantur ubi intra fines id est præsidia hostium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur quo postliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii esse cœpit, quod alibi explicatur intra præsidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit, amitti eum ubi fines nostros excessit: & Pomponius captum bello explicat eum quem hostes ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: antequam enim in præsidia perducatur hostium, manere civem.

L. Pomponius. D. de acq. rer. dom. L. Postliminium ¶. postliminio D. de captiv, l. ult. ibid. l. Postliminii, ¶ in bello. d. tit.

2. Hominis autem & rei in hoc gentium jure eadem fuit ratio. Vnde facile intellectu est quod alibi dicuntur capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi. Cui consequens esse videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ censeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota classis se tenet, perducta sunt. nam tunc desperari incipit recuperatio. sed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut talia capta censeantur ubi * per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint.

Inst. de rer. divis. ¶. item ea. Inst. d. loco. L. naturalem ¶. item de acq. rer. dom. Consulatu maris c. 283. & 287. Const. Gallica lib. XX, tit. 13. art. 24.

IV. 1. At agri non statim capti intelliguntur simul atque insessi sunt, nam quamquam verum est eam agri partem quam cum magna vi ingressus est exercitus ab eo interim possideri, ut à Celso notatum est. tamen ad eum quem tractamus effectum non sufficit qualiscunque possessio, sed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam quem Annibal castris insidebat adeo non amissum judicabant, ut eo ipso tempore nihilo minoris venierit quam ante veniiret. Is ergo demum ager captus censebitur, qui mansuris munitionibus ita includitur, ut nisi iis expugnatis parti alteri palam aditus non sit.

Corn. de Lapide in Gen. c. XIV. Molina disput. 118. L. quod meo D. de acq. vel amitt. poss. Livius lib. XXVI.

2. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hostibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Iurisconsulti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vectigalibus, agri possessionem belli tempore ait retineri per munimenta quæ τείχη καὶ ἐρύματα ipse appellat.

V. Liquet & hoc, ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi nec hostilis animi, eæ bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim dominii odiosius est quam ut produci debeat.

Consul. maris, c.273. VI. Quare quod dici solet * hostiles censeri res in hostium navibus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed ut præsumptionem quandam indicet, quæ tamen validis in contrarium probationibus possit elidi. Atque ita in Hollandia nostra jam olim, anno scilicet cIↃ CCC XXXVIII flagrante cum Amaricis bello, frequenti Senatu judicatum & ex judicato in legem transiisse comperi.

VII. 1. Illud vero extra controversiam est si jus gentium respicimus, quæ hostibus per nos erepta sunt, ea non posse vindicari ab his qui ante hostes nostros ea possederant & bello amiserant: quia jus gentium hostes primum dominos fecit dominio externo, deinde nos:
Iud. XI. 23. 24. 27. quo jure inter alia tuetur se Iephthes contra Ammonitas, quia ager ille quem Ammonitæ vindicabant belli jure ab Ammonitis, ut & pars alia à Moabitis ad Amoræos, ab Amoræis ad Hebræos transiisset.
1 Sam. XXX. 20. * Sic & David quod ipse Amalecitis, Amalecitæ antea Palæstinis eripuerant, pro suo habet ac dividit.

Lib. VI. 2. Titus Largius apud Dionysium Halicarnassensem in Senatu Romano * cum Volsci olim possessa repeterent, sententiam sic dixit: ὅτι ῥωμαῖοι καλλίστας ὑπολαμβάνομεν κτήσεις εἶναι καὶ δικαιοτάτας, ἃς κατέχωμεν πολέμῳ λαβόντες καὶ νόμῳ, καὶ οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν μωρίᾳ τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαι. κοινωνητέον τε πᾶσι καὶ τοῖς ἐκ τούτων γινομένοις καταλιπεῖν ἀγωνιούμεθα, νῦν δ' ὑπαρχόντων ἤδη στερησόμεθα καὶ ἑαυτοὺς ὅσα πολεμίους βλάψομεν; *Romani nos honestissimas eas atque justissimas credimus possessiones quas belli lege captas habemus: neque vero induci possumus ut stulta facilitate deleamus virtutis monumenta, si eas illis reddamus quibus semel perierunt. Imo vero tales possessiones non tantum cum his qui nunc vivunt civibus nostris communicandas, sed & posteris relinquendas censemus: tantum abest ut parta relinquendo in nos ipsos ea constituamus quæ in hostes constitui solent.* & in responso Romanorum Auruncis dato: ἡμεῖς οἱ ῥωμαῖοι δικαιοῦμεν ὅσα κτήσαιτό τις ἀρετῇ πολεμίους ἀφελόμενος ταῦτα τοῖς ἐγγόνοις ὡς οἰκεῖα παραδιδόναι: *nos Romani ita arbitramur, quæ quis hostibus erepta virtute quæsivit, ut optimo jure propria ad posteros transmitti.*
Lib. VII. Alibi in responso ad Volscos sic Romani: ἡμεῖς δὲ κρατίστας ἡγούμεθα κτήσεις ἃς ἂν πολέμῳ κρατήσαντες λάβωμεν, οὔτε πρῶτοι καταστησάμενοι νόμον τόνδε, οὔτε αὐτὸν ἀνθρώπων ἡγούμενοι εἶναι μᾶλλον ἢ οὐχὶ θεῶν, ἅπαντάς τε καὶ ἕλληνας καὶ βαρβάρους εἰδότες αὐτῷ χρωμένους, οὐκ ἂν ἐνδοίημεν ὑμῖν μαλακὸν οὐδὲν, οὐδ' ἂν ἀποσταίημεν ἔτι τῶν δορυκτήτων. πολλὴ γὰρ ἂν εἴη κακότης, εἴ τις ἃ μετ' ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐκτήσατο, ταῦτα ὑπὸ δειλίας τε καὶ μωρίας ἀφαιρεθείη: *Nos autem optimum judicamus possessionis genus, quod belli jure captum quæsitumque est. Cumque non à nobis hoc jus sit institutum, sed à Diis verius quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum quam barbararum usu probatum, nihil*

vobis per ignaviam concedemus, nec bello partis absistemus. Maximum enim id probrum foret, quæ virtute ac fortitudine quæsita sunt ea per formidinem aut stuporem amittere. Sic & in responso Samnitum: πολέμῳ κρατησάντων ἡμῶν ὅπερ ἐστὶ νόμος κτήσεως δικαιότατος. *Cum armis hæc quæsierimus, quæ lex acquirendi justissima est.*

In exc. legat.

3. Livius cum narrasset agrum prope Lucam à Romanis divisum, eum agrum sic notat: *De Ligure captus is ager fuerat: Ethruscorum antequam Ligurum fuerat.* Hoc jure à Romanis retentam Syriam Appianus notat, nec redditam Antiocho Pio, * cui eam eripuerat Tigranes hostis Romanorum: & Iustinus ex Trogo sic respondentem facit eidem Antiocho Pompejum *ut habenti regnum non ademerit, ita quo cesserit Tigrani, non daturum quod tueri nesciat.* Sed & eas * Galliæ partes quas Gallis eripuerant Cimbri, Romani pro suis habuere.

Lib. XLI. Mithrid. Civil. I. Lib. XL.

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur, ipsine populo an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores Iuris interpretes; quorum plerique cum in jure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio; alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac jure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt; attamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tutò in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti aut ut cuivis qui manu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint quærimus, & dicimus gentibus placuisse ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quo sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea apertum fecimus.

Bart. ad l. Si quid bello D. de capt. Alex. & Ias. l. 1. D. de acq. poss. Aug. Inst. de rer. divis. ¶. Item quæ ex hostibus. Pan. ad c. sicut de jurejur. n. 7. Th. Gram. decis. Neap. 71. num. 17. Mart. Laud. de bello q. 4.

IX. 1. At res quæ nullius sunt fiunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod acceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Iurisconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus*: & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro, corpore vel nostro vel alieno.* Idem ad edictum: *Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur*, quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos, qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volentis instrumentum est, ut & alibi diximus.

L. ea quæ D. de acq. dom. Lib. V. tit. 2. L. 1. ¶. per procur. D. de acq. poss. L. quæcunque. D. de oblig. l. stipulatio, ¶. alteri de verb. signif.

2. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profitetur, ratione, sed & Iurisprudentiæ. Semoto ergo civili jure locum habet quod dicitur per alium

L. 1. C. per quas pers. c. potest & c. qui facit. de reg. jur.

facere quem posse quid per seipsum potest; & perinde esse per se quis faciat an per alium.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli, & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res quæritur primo ac directe: per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum Masinissa apud Livium: *Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est.* Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Cœlen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuisset, cui Ptolemæus navasset operam. Historia est apud Polybium quinto.

Liv. xxx.

XI. 1. Res soli nisi publico actu, inducto exercitu, impositis præsidiis, capi non solent: ideo ut respondit Pomponius, *publicatur ager qui ex hostibus captus sit*: id est, ut ibidem exponit, *prædæ non cedit*: prædæ nomine stricte accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: ὡς τὰ μὲν ἀνδράποδα καὶ τὰ ἄλλα πάντα χρήματα τοῖς στρατιώταις εἰς λάφυρα ἰέναι, οὐκ ἀπεικὸς εἶναι. Γῆν μέντοι αὐτὴν βασιλεῖ τε καὶ τῇ ῥωμαίων ἀρχῇ προσήκειν. *Captivos sane & res alias militibus prædæ loco cedere ratione non caret*: (accipiendum hoc ut fiat publico concessu, quemadmodum infra exponemus) *agros autem ad Principem & imperium Romanum pertinere.*

2. Sic * Apud Hebræos & Lacedæmonios ager manu captus sortito divisus est. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distraxerunt, aut assignarunt colonis, aut fecerunt vectigales: quarum rerum passim in Legibus, historiis, & agrimensorum commentariis testimonia exstant. Appianus libro primo belli civilis: Ῥωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον: *Romani cum Italiam armis subegissent, victos parte agri mulctarunt.* & secundo libro: τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσαιεν οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφῃροῦντο ἀλλ' ἐμερίζοντο. *Etiam victis hostibus terram non omnem adimebant, sed partiebantur.* Notat Cicero oratione pro Domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus captos, sed populi jussu.

L. Luc. Titius. D. de evictionibus. L. item si verb. ¶. 1. de rei vind.

XII. 1. At res mobiles & se moventes aut in ministerio publico capiuntur aut extra illud. Si extra ministerium publicum, fiunt singulorum capientium. Et huc referendum est Celsi illud: *quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ sed occupantium fiunt.* Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, *Verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum, non facto aut pacto, ut habent libri) *deprehenduntur.* fato hoc ascribit Iurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam talia fato ascribere tralatitium est. Tale illud Nævii: *Fato fiunt Romæ Metelli consules*, id est sine suo merito.

L. transfugam ¶. 1. D. de acq. rer. dom.

L. in bello. D. de capt. & postl.

2. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu, aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permissu faciunt, id statim sibi acquirunt: capiunt enim non mini-

nistri.

nistri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari: talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injussis excursibus capiunt: quod genus prædæ Itali hodie corrariam vocant, & à butino distinguunt. *Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Tho. Gram. Decis. Neap. 71, n. 18.*

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem ea de re legem civilem. nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiuntur hostium res, publicæ fiant.

XIV. 1. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominium nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas ex nobilium populorum exemplis.

2. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

Ἀλλὰ τὰ μὲν πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δέδασται.

Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.

Apud eundem Poëtam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnaverat,

Τάων ἐκ πασέων κειμήλια πολλὰ καὶ ἐσθλὰ
Ἐξελόμην, καὶ πάντα φέρων Ἀγαμέμνονι δόσκον
Ἀτρείδῃ, ὁ δ᾽ ὄπισθε μένων παρὰ νηυσὶ θοῇσι
Δεξάμενος δὴ παῦρα διασάσκετο, πολλὰ δ᾽ ἔχεσκε.

Omnibus his ingens pretio numeroque supellex
Nostrâ rapta manu: regi sed victor Atridæ
Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas
Divideret cum pauca aliis, sibi multa tenebat.

Spectandus enim hìc Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum Senatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

Οὐ γὰρ σοί ποτε ἶσον ἔχω γέρας, ὁππότ᾽ Ἀχαιοὶ
Τρώων ἐκπέρσωσ᾽ εὖ ναιόμενον πτολίεθρον.

Nam neque me tecum prædæ pars æqua sequetur,
Si Danaûm virtus Trojanam everterit urbem.

Et alibi Achilli offert Agamemnon de consilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda. Troja jam capta, Virgilio narrante,

Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses *Æn. II.*
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur.

Plut. Aristide. Herod. l. IX. Plut. Lysandro.

Sic posterioribus temporibus prædam Marathoniam asservat Aristides. Post prælium ad Platæas severe edictum ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis distributa. Athenis postea devictis in publicum relata à Lysandro præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπῶλαι *prædæ venditores*.

Homer. Il. X. Eurip. Rheso. Plinius libro XXXIII, c. 3. Plut. Alex. Curt. Diod. libro XVII. Strabo l. XV. Diod. libro XIII. Liv. l. XXIII. Greg. Tur. l. II, c. 17.

3. Si ad Asiam venimus, Trojani soliti, ut docet nos Virgilius, *prædæ ducere sortem*, ut in rebus communibus dividendis fieri solet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Doloni id expresse stipulanti promittit equos Achillis, ut intelligas jus acquirendi dominii in captura sola non fuisse. Ad Cyrum Asiæ victorem, nec minus ad Alexandrum postea, perlata præda. Si Africam respicimus; idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta, quæque in pugna Cannensi, & alibi, Carthaginem missa. Apud Francos veteres, ut ex Gregorii Turonensis historia apparet, quæ capta erant * sorte dividebantur: neque rex ipse aliud habebat de præda quam quod sors ipsi addixisset.

4. Sed quanto re militari Romani cæteris præstiterunt, tanto sunt digniores quorum exemplis immoremur. Dionysius Halicarnassensis morum Romanorum diligentissimus observator, ita nos hac de re docet: τὰ ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα, ὅσον ἂν ἡμῖν ὑπάρχῃ τυχεῖν δι' ἀρετὴν, δημόσια εἶναι κελεύει ὁ νόμος, καὶ τοῦτο οὐχ ὅπως τις ἰδιώτης γίνεται κύριος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ τῆς δυνάμεως ἡγεμών. ὁ δὲ ταμίας αὐτὰ παραλαβὼν ἀπεμπολεῖ, καὶ εἰς δημόσιον ἀναφέρει. *Quæcunque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus: verum quæstor illa accipit, & vendita in publicum refert.* Verba hæc sunt eorum qui Coriolanum incusant nonnihil ad invidiam composita.

Libro XXXVII. Liv. lib. V.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permissum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: *captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspicione essent, rejiciebant ad Senatum, ut Camillus. & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

Lib. XIII, c. 23. Lib. II.

XVI. 1. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant à quæstore populi Romani percipi; sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venumdari: ubi redactam pecuniam manubiarum nomine significatam Favorinus apud Gellium sensit. Hæc pecunia per quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphi esset, ostentata publice. Livius libro IV de C. Valerio Consule: *Prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum: venditum sub hasta Consul in ærarium redigere quæstores jussit.* Idem fecit Pompejus de quo hæc sunt Velleji verba, *Pecunia Tigranis, * sicut Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem ac publicis descripta literis.*

Ita

Ita & M. Tullius qui sic de se ipso in literis ad Sallustium, *De præda mea præter quæstores urbanos, id est populum Romanum, teruntium nec attigit: nec tacturus est quisquam.* Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime usitatum, quo Plautus respiciens sic ait: *Lib. II. Epist. 7.*

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæstorem deferam.

Et de hominibus captivis similiter:

Quos emi de præda de quæstoribus.

2. Sed alii sine quæstore ipsi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnassensi sequentibus verbis colligere est. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos Romam missos legimus. *Liv. lib. I.* Sic Romulius & Veturius consules narrantur prædam vendidisse ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. *Liv. l. III.* Sed cum passim id occurrat, quantum ducum quisque ex triumphis Italicis, Africanis, Asiaticis, Gallicis, Hispanicis in ærarium per se aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum, datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Iovi Feretrio suspendit; *Dion. Halic. lib. II.* aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Iovis in monte Tarpejo statuit. *Liv. l. I.*

XVII. 1. Militibus prædam dare priscis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinii Superbi filius, sed Gabiis profugus, *Liv. d. lib.* prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in Senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. *Liv. l. V.*

Præda autem militi concessa aut dividitur aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. *D. loco.* Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: *Lib. X.* nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussum in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent, (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse, & inde in legem transiisse legimus) *1 Sam. XXX, 24.* quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant. *Liv. l. XLV. Ibid.*

2. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. *Ibid.* Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset * ex præda Coriolana donatus est à Posthumio. *Suet. Cæs. c. 38. & App. II. Civil.*

3. Vtrovis modo fieret divisio * licebat imperatori ἐξαίρετον; hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est, quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. *Liv. d. lib.* Euripides Troadibus de nobilioribus feminis Trojanis agens, ait:

τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
στρατοῦ.

Quæ principibus eximiæ datæ
Erant Achivis:

Et de Andromacha,

Καὶ τὴν δ' Ἀχιλλέως ἔλαχε παῖς ἐξαίρετον:
Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Ascanius de equo apud Virgilium:

Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti.

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data, mulieres, equos, camelos, narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum: ἐκείνων δὲ ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἐξόν μοι λαβεῖν ὁπόσα βουλοίμην: *ex his quæ bello erant capta licebat mihi quantum vellem excipere.* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari, *præda*, ait, *decisio, & pro personarum qualitatibus ac laboribus justa divisio, ac principis portio.* Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem sunt qui potius significatam volunt manubiarum nomine, quos inter est Asconius Pedianus.

Lib. IV.
Lib. I.
Liv. l. XLV.
III Verr.

4. Sed laudatiores illi, qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius, τὸν ἐκ δικαίου πλοῦτον ὑπερεωρακὼς ἕνεκα δόξης, *etiam juste partas divitias præ gloria contemnens:* quod ipse se facere ajebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu insumsisset: addens tamen, non à se culpari imperatores qui concessas utilitates sumerent, sed malle se de virtute cum optimis quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibarunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur, qui

Plut. M. Catone.

Plura retentis
Intulit.

5. In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinnato.

Liv. lib. IV.
Idem l. III.

6. Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistros militum translatum ex Codice Iustinianeo apparet, ubi à gestorum insinuatione absolvuntur donationes rerum mobilium vel se moventium quas magistri militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur.

L. Si quis in redempt. §. simili etiam modo. C. de Donat.

7. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Coriolanus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, ἵνα οἱ συναράμενοι τοῦ ἔργου τὸν πόνων καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατείας ἀπαντῶσιν: *ut qui*

Dion. l. VI. & VII.
Liv. lib. V.
Dion. Halic. lib. VII.

qui operi adfuerant, fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promtiores, quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

XVIII. 1. Venio ad direptionem. ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Suessam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volscorum Consul Servilius. Permisit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fusis Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circumjacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus spoliandi hostes indulsit. Cicero de inventione primo inter modos acquirendi dominii ponit, siquid ex hostibus captum sit, * cujus prædæ sectio non venierit. *Diony.l.IV.* *Liv.lib.IV.* *Diony.l.IV. VI, IX, V.* *Liv. l.xlv* *Ap. Mithr*

2. Qui morem hunc improbant, ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui segnior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique præcipuam partem petere soleat, quæ sunt verba Appii apud Livium: unde non longe abit Cyri illud apud Xenophontem: ἐν τῇ ἁρπαγῇ δὲ οἶδ᾽ ὅτι οἱ πονηροὶ πλεονεκτήσειαν ἄν. Sed contra dicitur, gratius id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio. *Lib. VI.* *Ibid.*

3. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset. In expugnatione Cortuosæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. jam militum præda erat, nec nisi per invidiam adimi poterat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem. *Lib. VI.* *Livius libro XXXVIII.*

XIX. Quod dixi, aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere, id ferme ita contigit ut his qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes. *Dion. Hal. lib. V.*

XX. 1. Neque vero diversis tantum bellis aliter atque aliter usurpatum, sed eodem bello eadem præda sæpe in usus diversos impensa, aut partibus divisis aut rerum generibus distinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, sed quod primitus ab Hebræis venerat; quo tempore sub decima prædæ vota, non res moventes tantum, sed & urbem, & agros venire à pontificibus judicatum est. Eodem victore prædæ de Faliscis pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Sic & L. Manlius *prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquissima esset per milites divisit.* quæ Livii verba sunt. *Liv. l.V.* *Ibid.* *Lib. XXXVIII.*

2. Genera in quæ præda dividi potest sunt hæc: homines captivi, armenta, & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur λείαν vocant, pecunia, res mobiles aliæ, pretiosæ aut viliores. Q. Fabius Volscis devictis λείαν & spolia per quæstorem vendi jubet: argentum ipse defert. *Dionys. lib. VIII.* *Idem l. X.*

Idem Volſcis & Æquis devictis captivos extra Tuſculanos militi donat, & in agro Ecetrano homines ac pecora diripienda concedit. *Ibidem.* L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, æs in ærarium defert: captivos & prædam per quæſtorem vendit: militi ea permittit quæ *Liv. lib. x.* ad victum & veſtem pertinebant. Nec diſſimile huic Cincinnati inſtitutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretioſiora prædæ Romam miſit, cætera centuriatim diviſit. Camillus captis Vejis præter pecuniam ex venditione captivorum nihil in publicum rede- *Liv. lib. v.* git; Hetruſcis devictis, captiviſque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant perſolvit, pateras tres aureas in Capito- *Dionyſius fragm. Lib. VI.* lio poſuit. Coſſo dictatore, ex Volſcis præda omnis præter libera corpora militi conceſſa eſt.

Livius libro XXXVII. 3. Fabricius ſuperatis Lucanis, Brutiis, Samnitibus, militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retu- *Liv. l. XXV.* lit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta eſſent caſtra prædam vendiderunt, diviſeruntque, donatis quorum opera fuerat ſingularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripien- *App. Pun.* da militi, excepto auro, argento, donariis. Acilius capta Lamia par- *Livius libro XXXVII.* tim diviſit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræ- *Idem libro XXXVIII.* cis, concrematis ex Romana ſuperſtitione hoſtium armis, cæteram prædam conferre omnes juſſit, & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquiſſima eſſet, in milites diviſit.

XXI. 1. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos quam apud alias gentes pleraſque prædam fuiſſe populi Romani, ſed ejus diſpenſandæ arbitrium aliquod imperatoribus conceſſum, ita tamen ut, quod ante diximus, rationem actus ſui populo deberent. quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus eſt pe- *Lib. v, c. 3. & Liv. lib. xlv.* culatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepiſſe quam in ærarium retuliſſet: & aliorum quos ante retulimus.

2. M. Cato in oratione quam de præda ſcripſit, vehementibus atque illuſtribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate peculatus atque licen- *Lib. 11, c. 18. Priſc. libro VII.* tiæ conqueſtus eſt: ex qua oratione hoc exſtat fragmentum: *Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus ætatem agunt. Fures publici in auro atque purpura.* Idem alibi dixerat, *mirari ſe, audere quemquam capta bello* *Verr. IV.* *ſigna pro ſupellectile domi ſtatuere.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod ſignum ſuſtuliſſet, & quidem captum de præda hoſtium.

3. Nec imperatores tantum ſed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, ſi nempe eam in publicum non detuliſſent: adigebantur enim omnes ſacramento, ut ait Polybius, *περὶ τοῦ μηδένα νοσφίζεσθαι μηδὲν τῶν ἐκ τῆς διαρπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν πίστιν κατὰ τὸν ὅρκον*: *nihil quemquam ex præda interverſurum, ſed fidem ſervaturos ex religione ſacramenti.* Quo for- *Lib. XVI, c. 4.* te referri poteſt formula jurisjurandi apud Gellium, qua militi imperatur ne quid tollat in exercitu decemque millia paſſuum prope, quod pluris ſit nummi argentei, aut ſi ſuſtulerit ad Conſulem proferat, aut *L. penul. ad L. Iul. pecul.* triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi poteſt quid ſit quod Modeſtinus dicit: *Is qui prædam ab hoſtibus ſurripuit peculatus tenetur:* quod

vel

vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra, aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, semota lege civili, & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri. *L.1.eod.tit.*

XXII. 1. Addidimus semota lege civili & primo sive directe: illud quia de rebus nondum actu quæsitis lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendi. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo aliis concedi, nec tantum post acquisitionem sed & ante eam, ita ut subsecuta captura conjungantur actiones brevi manu ut loquuntur Iurisconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest sed & in genere, ut viduis, senibus, & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant. *II Mac. VIII, 28, 30.*

2. Neque vero hæc juris translatio quæ lege aut concessu fit semper mera donatio est, sed interdum contractus, interdum aut solutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis passus est, aut ob id quod ipse bello impendit, sive sumtu sive opera, ut cum socii aut subditi nullo stipendio militant, aut non tali quod operæ respondeat. Nam ex his causis prædam aut omnem aut ejus partem concedi solitam videmus.

XXIII. Et illud quidem tacita consuetudine ubique ferme inductum Iurisconsulti nostri notant, ut sua faciant quæ capiunt aut socii aut * subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt. * Ratio in sociis est evidens, quia naturaliter socius socio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium commune aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præstari vix solet. *Sic medicis*, ait Seneca †, *pretium operæ solvi quod deserviunt, quod à rebus suis avocati nobis vacant.* In oratoribus idem æquum judicat Quintilianus, quia hæc ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit ‡ *omitti curas familiares ut quis se alienis negotiis intendat.* Credibile ergo est, nisi causa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus antecedens, * spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & opere compensationem. *Cald. cons. 85. Ioh. Lupus de bello. ¶. si bene advertas. Ias. in l. quod apud hostes: de Legatis I. Franc. a Ripa in l. 1. de acq. poss. n. 5. Covar. ad C. peccatum, p.2. ¶. 11. Bon. fin. l.IV. dec. V. † IV de Benef. 15. ‡ Ann. IX.*

XXIV. 1. In subditis id non æque evidenter procedit: quia hi operam civitati suæ debent: sed contra occurrit quod ubi non omnes sed aliqui militant, his ipsis à corpore civitatis retributio debetur ejus quod plus cæteris operæ aut sumtus impendunt, multoque magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum spes prædæ totius aut partis incertæ facile, nec sine ratione, conceditur. Sic Poëta,

Præda sit hæc illis quorum meruere labores. *Propert.*

2. * De sociis exemplum est in fœdere Romano, quo Latini in prædæ partem æquam admittuntur in iis bellis quæ populi Romani auspi- *Liv. l. IV. & XXIV.*

ciis

Dionys. l. VI. Polyb. l. XI. Plut. Demetrio. Livius l. XXVIII. Lib. 1. de Abrah. c. 3. Num. XXXI, 27, 47. 1 Sam. XXX. 22, & deinceps. II Mac. VIII, 28, 29. Plut. Apopht.

ciis gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjutoribus Romanis, Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles cedebant. Post victoriam de rege Ptolemæo partem prædæ Atheniensibus dedit Demetrius. Ambrosius historiam tractans Abrahami moris hujus æquitatem ostendit: *Sane his qui secum fuissent, in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit, tanquam mercedem laboris.*

3. De subditis exemplum est in populo Hebræo, apud quem pars prædæ dimidia cedebat * his qui in procinctu fuerant. Sic & Alexandri miles prædam privatis ereptam suam faciebat, nisi quod eximia quædam solitus esset ad regem referre: unde accusatos eos videmus qui ad Arbela conspirasse dicebantur, de præda omni ita sibi vindicanda ut nihil in ærarium deferrent.

4. At quæ publica hostium aut regis fuerant, exemta erant huic licentiæ. Ita legimus Macedonas cum Darii castra ad Piramum amnem irrupissent ingens auri argentique pondus diripuisse, nec quicquam reliquisse intactum * præter regis tabernaculum: *tradito more*, inquit Curtius, *ut victorem victi regis tabernaculo exciperent:* unde non abit mos Hebræorum, qui victi regis coronam regi imponebant victori: eidemque assignabant (quod in Thalmudicis Digestis legitur) regiam supellectilem bello captam: & quod in rebus gestis Caroli Magni legimus, cum is Hungaros vicisset, privatas opes militi, regias ærario cessisse. At apud Græcos λάφυρα erant publica ut ante ostendimus, σκῦλα singulorum. Vocant autem σκῦλα ea quæ durante certamine eripiuntur hosti, λάφυρα quæ post certamen: quod discrimen & aliis gentibus nonnullis placuit.

II. Samuel. XII, 30. Tit. de Rege.

Arias de bello n. 162. Bellin. p. 2. tit. 18. n. 3. Donell. l. IV. Com. C. 21. Sylv. in verbo bellum 1. in p. ex Rosell. Wesemb. ad §. item ex Inst. de rer. divis. App. civil. I. Lib. VII. App. civil. IV. Tac. Histor. III.

5. At apud Romanos veteri quidem republica non tantum fuisse concessum militibus, satis apparet ex his quæ supra diximus. Plusculum indulgeri cœpit militi in bellis civilibus. Ita à Sullano milite Æquulanum direptum legas. Et Cæsar post pugnam Pharsalicam castra Pompejana militi dat diripienda cum hoc dicto apud Lucanum,

Superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est, nec enim donare vocabo
Quod sibi quisque dabit.

Bruti & Cassii castra diripuerunt Octaviani & Antoniani milites. Bello civili alio Flaviani ad Cremonam ducti, quanquam instabat nox, coloniam divitem festinant impetu capere; veriti alioqui ne opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque essent, gnari scilicet, ut Tacitus loquitur, *expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad ducem pertinere.*

6. Atque id languescente disciplina eo libentius concessum militi, ne manente periculo omissis hostibus præda manus impediret, quod plurimas sæpe victorias corrupit. Cum castellum Volandum in Armenia Corbulo expugnasset, *Imbelle vulgus*, narrante Tacito, *sub corona venditum, reliqua præda victoribus cessit.* Apud eundem scriptorem in prælio Britannico Suetonius suos hortatur, ut cædem continuent prædæ immemores: addens parta victoria cuncta ipsis cessura: qualia & alibi passim invenias. Adde quod * ex Procopio jam modo attulimus.

Tac. Ann. XIII. Ann. XIV.

7. Sunt

7. Sunt autem quædam tam exigua ut publicari digna non sint; hæc ubique solent capientes sequi populi concessu. Talia erant vetere Romana republica, hasta, hastile, ligna, pabulum, uter, follis, facula, & si quid minoris esset nummi argentei. Nam has exceptiones sacramento militari additas apud Gellium legimus. Cui non dissimile est quod nautis etiam stipendio militantibus conceditur. Galli despoliationem aut pilagium vocant, & eo comprehendunt vestem, aurum quoque & argentum intra decem scutatos. Alibi pars aliquota prædæ militibus datur, ut in Hispania * modo quinta, modo tertia, aliàs dimidia penes regem manet: & septima, interdum decima penes ducem exercitus: cætera sunt capientium: * exceptis navibus bellicis quæ totæ regi cedunt.

Lib. XVI, *c.* IV. *Const. Gall. lib.* XX, *tit.* XIII, *art.* 10, & 16. *Leg. Hisp. lib.* IV. *tit.* XXVI, *p.* 2.

8. Est & ubi operæ periculi sumtuumque habita ratione partitio instituitur, ut apud Italos captæ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantundem ferunt quorum merces in navi erant, tantundem hi qui pugnaverunt. Nec non & illud accidit, ut qui suo periculo ac sumtu bellum ministrant non totam prædam auferant, sed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus suum trahit. Sic apud Hispanos si in bello naves privatis sumtibus instruantur, de præda pars regi, pars & maris præfecto debetur. Galliæ moribus decimam fert maris præfectus: sic & apud Hollandos: sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit: in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

Consulatus Maris cap. CCLXXXV. *Lib.* XIX, *tit.* XXVI, *p.* 2. *l.* 14. *Const. Gall. l.* XX, *tit.* 14, *art.* I. *Instruct. rei marit. c.* XXII.

XXV. Hæc autem eo pertinent, ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addicendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cujus partibus res capta est: quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi rem ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert Quintilianus; in eo quod in judicium deduci potest nihil valere jus belli, nec armis erepta nisi armis posse retineri.

Liv. V, *c.* 4.

XXVI. 1. Quæ vero res hostium non sunt, * etsi apud hostes reperiantur, capientium non fiunt: id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic Romani Prusiæ dicunt: * *Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere.* Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servitutis, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat.

Hoc cap. §. 5. *Liv. lib.* XLV.

2. Solet & hoc quæri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium: quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet potest lege sua prohibere ne id fiat; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto poscere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno

capta

L. quod. enim. D. de acq. re. dom. L. Divus Pius D. de servit. prad. rust. Silv. in verbo bellum. 1. §. 3. & ¶. 11, vers. octavo.

capta fera dicitur capientium fieri, sed à domino agri prohiberi posse accessum.

XXVII. Ius autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter exteros res non acquiritur vi belli sed in compensationem debiti, quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ea sive parva sint, nulla fit dominii mutatio nisi auctoritate judicis.

Annotata ad Caput VI.

§. I. 1. Q*Væ aut pari a sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus*] Libro II, cap VII, §. 2.

Intra æquum pœnæ modum] Libro II, c. 20.

Decimam Deo dedit] Et alimenta servis & partem prædæ sociis. vide Iosephum in hac historia, & quæ infra cap. XVI, 3.

Illud cepi] Chaldæus interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia Sicima & Iacobo & posteris ejus conservaverit.

§. II. 2 *Apud Plutarchum in vita Alexandri*] ibidem νικῶντας προσκτᾶσθαι καὶ τὰ τῶν πολεμίων. *vincentes etiam ea quæ hostium sunt sibi acquirere.*

3. *Ademisse se ait belli jure*] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis numer. 467: τὰ διὰ τῶν ὅπλων κτηθέντα τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ μὴ προέσθαι: *quæ armis quæsita essent & parta belli jure, non dimittenda.* Gotthi apud Agathiam lib. II de Theuderico rege, postquam is Odoacrum vicerat, τὰ κείνου πάντα κατέχει τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ. *quæ ejus fuerant omnia tenuit belli jure.*

§. III. 2. *Per horas viginti quatuor*] Etiam terra id observari discas è Thuano libro CXIII, in anno cIↃ IↃ XCV. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata constitutum apud ipsos non sine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. I, tit. XXII, §. 6. Idem in Anglia & Castellæ regno servari ait Albericus Gentilis Hispanicæ Advocationis l. 3.

§. VI. *Hostiles censeri res in hostium navibus repertas.*] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Vsu maris, consilio II, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliæ quæ ex rebus naves ex navibus res prædæ subjiciunt, quales sunt Francisci I, datæ anno cIↃ IↃ XLIII, cap. 42. Henrici III, anno cIↃ IↃ LXXXIV, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro I, tit. XVIII. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt, Meursius Danicorum libro II. Sic bello Venetorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti si qui hostium laterent. Gregoras libro IX. vide & Crantzium Saxonicorum II. & Albericum Gentilem advocationis Hispanicæ l. 20.

§. VII. 1. *Sic & David*] Sic Resin rex Syriæ Elotham urbem quæ Idumæorum fuerat non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam II Regum XVI, 6.

2. *Cum Volsci*] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus: οὐήιοι

δέχ...

ὀργὴν ἐποιήσαντο πολέμου φιδήνας ἀπαιτεῖν ὡς προσήκουσαν αὐτοῖς. τὸ δ' οὐκ ἄδικον ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ γελοῖον ὅτι κινδυνεύουσι τότε καὶ πολεμουμένοις οὐ προσαμύνοντες, ἀλλ' ἐάσαντες ἀπολέσθαι τοὺς ἄνδρας, οἰκίας, καὶ γῆν ἀπαιτοῖεν ἄλλων ἐχόντων. Veji principium belli faciebant postulationem ut Fidenæ ipsis redderentur, velut ad quos pertinerent. verum id non injustum modo erat sed & ridiculum, ut qui periclitantibus bellumque gerentibus non subvenissent, sed ipsos homines sivissent perire, nunc domos & agros à bello possidentibus vindicarent.

3. *Cui eam eripuerat Tigranes*] Appianus sic: *ὅτι τοὺς Σελευκίδας ὑπὸ τοῦ Τιγράνους ἐκπεσόντας οὐκ εἰκὸς ἦν ἔτι Συρίας ἄρχειν μᾶλλον ἢ Ῥωμαίους Τιγράνην νενικηκότας. non æquum esse Seleucidas à Tigrane ejectos potius Syriam tenere quam victores Tigranis Romanos.* Et alibi: *ἡγούμενος τὸν κρατήσαντα Ἀντιόχου τῆς γῆς ἀπελάσαντας ῥωμαίοις αὐτὴν κατὰ τόδε προσεκτῆσθαι. Credebat se cum victorem Antiochi ea terra expulisset, hoc ipso eam terram acquisivisse Romanis.* Ipse Antiochus apud Polybium in Excerptis legationum num. 72: *ἡγούμενος τὴν κατὰ πόλεμον ἰσχυροτάτην καὶ καλλίστην εἶναι κτῆσιν. arbitrabatur eam quæ bello fieret firmissimam & honestissimam esse possessionem.*

Galliæ partes] & Franci agros Italiæ à Gotthis acceptos Romanis non reddiderunt; Procopius Gotthicorum IV. vide quæ dicit rex Suediæ apud Thuanum libro LXXVI, in anno CIↃ IↃ LXXXII.

1. *Apud Procopium*] Vandalicorum II. vide & ibi sequentia. Etiam Severus sola ab hostibus capta limitaneis ducibus & militibus donavit; Lampridius notat. In federe Helvetico est ut oppida & arces captæ communitati pagorum cedant, apud Simlerum multis locis. §. XI.

2. *Apud Hebræos*] Apud eosdem de agro qui bello captus esset rex tantum ferebat quantum singulæ tribus; notatum id Digestis Thalmudicis titulo de rege.

1. *Nullo suo merito*] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos I. *Acti fatis. Laborat Virgilius nil Trojanorum meritis, sed omnia fatis asscribere.* §. XII.

2. *Apud Spartanos*] Agesilao in Asia agente castris Pharnabazi captis Spithridates subtraxerat prædam; inquisitione ab Erispida Lacedæmonio instituta aufugit. §. XIV.

3. *Sorte dividebantur*] Habes hoc apud Turonensem lib. II, cap. 27. Aymonium lib. I, cap. 12. & in epitome edita à Frehero cap. 9. Mos idem & aliarum gentium vetus. Servius ad illud Æneidos III: *Sortitus pertulit ullos: quia captivi & præda inter victores sorte dividebantur.* ut: *Et prædæ ducere sortem.* de prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gotthos Iohannem Magnum vide libro XI, c. II.

Populum dominum esse prædæ verum erat] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis. §. XV.

Ejus dispensandæ arbitrium Imperatoribus libera republica permissum fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: *κύριον γενόμενον αὐτὸν πάσης βασιλείας καὶ λαβόντα τὴν ἐξουσίαν ὡς βούλεται χρήσασθαι, μηδενὸς ἐπιθυμῆσαι: cum dominus factus esset regni integri, possetque cuncta disponere suo arbitratu, nihil eum concupisse.*

1. *Prædam non attingebant omnino*] *Manius Curius juravit se ex præda nihil attigisse, præter guttum faginum quo sacrificaret.* Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus* §. XVI.

cum

cum totam replesset Italiam, in domum suam nil contulit. de nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: οὐδενὸς δ' ἧττον αὐτοῦ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν ἐπῄνουν οἱ ἄνθρωποι, πολὺ μὲν ἀργύριον, πολὺ δὲ χρυσίον ἐκ τῶν βασιλικῶν ἠθροισμένον οὐδ' ἰδεῖν ἐθελήσαντος, ἀλλὰ τοῖς ταμίαις εἰς τὸ δημόσιον παραδόντος. *Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem prædicabant homines, quod congestam ex regis opibus auri argentique vim magnam nec inspicere voluisset, sed quæstoribus in publicum defendendam dedisset.*

Sicut Pompeio moris erat] ut plurimum. vide quod sequente paragrapho ex Lucano adducetur.

§. XVII. 1. *Ratione meritorum*] Id apud Hebræos factum docet Iosephus libro III antiquæ historiæ.

2. *Tribuno & equiti*] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civilium II.

Ex præda Coriolani] Vide Plutarchum Coriolano.

3. *Licebat Imperatori*] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor feminam possidebat ——— ἣν οἱ Ἀχαιοὶ
ἔξελον.

——— *munere Grajûm*
Exceptam sorti.

Est id Iliados Λ. At Odysseæ Ξ Vlysses ait:

τῶν ἐξαιρεύμην μενοεικέα, πολλὰ δ' ὀπίσσω
Λάγχανον.
Eximiam accepi Meneæcea, plurima deinde
Sorte tuli.

Euripides de Cassandra:

Ἐξαίρετόν νιν ἔλαβεν Ἀγαμέμνων ἄναξ.
Sibi hanc Atrides major eximiam tulit.

de iis quæ Atheniensium duci Demostheni è præda ἐξῃρέθησαν, præcipui jure data sunt, vide Thucydidem libro II.

Fabricius] cujus exemplum & sibi & militi proponit Iulianus apud Ammianum libro XXIV.

§. XVIII. 1. *Eripi urbes*] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta, narrat Plutarchus. ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi: idem & tribunos & duces & ipsos milites habere jussit quæ per vicos diripuerant; Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

Cujus prædæ sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur: hæreditatis justæ aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, à præda sub corona venditionem, & ab auctione publica, cum bona cujusquam sectione veneunt.

2. *Vt qui segnior sit prædetur*] Vide quæ jam nunc ex Procopio adferemus ad §. 24.

§. XX. 1. *Apollini*] meminit & Appianus in Excerptis Peiresianis.

3. *In ærarium retulit*] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento, cùm prædæ reliquum militibus dispertisset.

Sub-

Subditi qui sine stipendio & suo sumptu suoque periculo bellum gerunt] Vide Cromerum XIX Polonicorum. §. XXIII.

Ratio in sociis est evidens] Vtitur eâ Amalasuntha in epistola ad Iustinianum Gotth. I.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

2. *De sociis exemplum est*] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat; Plinius lib. XXXIX, 5. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simlero: pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam; Paruta VIII. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat. §. XXIV.

3. *His qui in procinctu fuerant*] Pisidæ partem prædæ dabant his qui domos servarant; Chalcocondylas lib. V.

4. *Præter regis tabernaculum*] Vide & Diodorum libro VI, & Plutarchum Alexandro. Similia vide apud Xenophontem II de Cyro, & belli sui IV, & VII.

6 *Ex Procopio*] Is Vandalicorum II narrat, Salomoni in Levatas bellum gerenti infensos fuisse milites, quod prædam detineret. dicebat id se facere ut bello finito destribueret pro cujusque meritis. Et Gothicorum II, omnem ex Piceno prædam convectam ad Belisarium qui eam pro meritis divideret; addita causa: οὐ γὰρ δίκαιον ὑφ' ἑτέρων μὲν τοὺς κηφῆνας πόνῳ μεγάλῳ ἀπόλλυσθαι, ἄλλους δὲ τοῦ μέλιτος οὐδεμιᾷ ταλαιπωρίᾳ ὀνίνασθαι, *non æquum esse ab aliis magno labore fucos interfici, alios autem sine ulla molestia melle vesci.*

7. *Modo quinta*] Eum & Turcis morem tribuit Leunclavius libro III, & libro V.

Exceptis navibus bellicis] Sic machinæ regibus exceptæ apud Gothos; Iohannes Magnus historiæ Suedicæ libro XI, c. II.

I. *Etsi apud hostes reperiantur*] Vide supra cap. IV, §. 7.

Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere] Sic nec Bocchi factus ager victo Iugurtha is qui non Iugurthæ sed Bocchi liberorum fuerat; Appianus Exc. legationum 28. Simile vide apud Crantzium Saxonicorum XII. §. XXVI.

CAPVT VII.

De jure in captivos.

I. *Omnes captos bello solenni jure gentium servos fieri:*
II. *Et eorum posteros.*
III. *In eos quidvis impune fieri.*
IV. *Res captorum, etiam incorporales, dominum sequi.*
V. *Causa cur id constitutum.*
VI. *An ita captis licitum sit fugere:*
VII. *An & domino resistere.*
VIII. *Ius hoc non apud omnes gentes semper obtinuisse:*
IX. *Nec nunc obtinere inter Christianos; & quid ei sit surrogatum.*

I. I. Servi naturâ quidem, id est citra factum humanum aut primævo naturæ statu, hominum nulli sunt, * ut & alibi diximus:

L. Libertas § 1. D. de statu hominum. mus: quo sensu recte accipi potest quod à Iurisconsultis dictum est, contra naturam esse hanc servitutem: ut tamen facto hominis, id est pactione aut delicto, servitus originem acciperet, justitiæ naturali non repugnat, * ut alibi quoque ostendimus.

2. At eo de quo nunc agimus gentium jure aliquanto latius patet servitus, tum quoad personas tum quoad effecta. Nam personas si spectamus, non soli qui se dedunt aut servitutem promittunt pro servis habentur, sed omnes omnino bello solenni publico capti, ex quo *L. postliminium, ¶. 1. D. de captivis.* scilicet intra præsidia perducti sunt; ut ait Pomponius. Neque delictum requiritur, sed par omnium sors est, etiam eorum qui fato suo, *L. in bello, D. de capt.* ut diximus, cum bellum repente exortum esset intra hostium fines deprehenduntur.

3. Polybius historiarum secundo: τί δ' ἂν παθόντες οὗτοι δίκην δόξαιεν ἁρμόζουσαν δεδωκέναι; τυχὸν ἴσως εἴποι τις ἂν πραθέντες μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν ἐπεὶ κατεπολεμήθησαν. ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ τοῖς μηδὲν ἀσεβὲς ἐπιτελεσαμένοις κατὰ τοὺς τοῦ πολέμου νόμους ὑπόκειται παθεῖν. *Quid*, inquit, *patiendum his est ut justa supplicia pendant? Dicat forte aliquis vendendos cum liberis & uxoribus quando armis victi sunt. At hæc * belli lege etiam illis ferenda sunt qui nihil impii commiserunt.* Atque eo fit id quod Philo notat his verbis: *Libro: omnem virum bonum esse liberum.* πολλοὶ πολλάκις καιροῖς ἀβουλήτοις τῶν σφόδρα ἀστείων τὴν ἐκ γένους ἀπέβαλον ἐλευθερίαν: *Multi viri boni variis casibus nativam amiserunt libertatem.*

Orat. XV. 4. Dion Prusæensis cum modos acquirendi dominii quosdam recitasset: τρίτος δὲ κτήσεως τρόπος, ὅταν ἐν πολέμῳ λαβὼν αἰχμάλωτον τοῦτον τὸν τρόπον ἔχῃ καταδουλωσάμενος, *ubi quem quis bello nictus captivum hoc modo servum factum possidet.* Sic pueros bello captos abducere πολέμου νόμον vocat Oppianus de piscatu II.

II. Neque vero ipsi tantum servi fiunt sed & posteri in perpetuum, nempe qui ex matre serva post servitutem nascuntur. Et hoc *L. Et servorum ¶. 1. D. de statu hominum.* est quod jure gentium servos nostros fieri dixit Martianus qui ex ancillis nostris nascuntur. Servitio subjectum uterum dixit Tacitus *Ann. I.* agens de Germani ducis uxore.

III. 1. Effecta vero juris hujus infinita sunt, ita ut in servum do- *1 Contr. 5.* mino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla perpessio est quæ non impune illis imponatur, nulla actio quæ non quovis modo imperetur aut extorqueatur: ita ut etiam sævitia dominorum in serviles *L. 1. D. de his qui sui sunt juris. Instit. de his qui sui vel alter. juris sunt.* personas impunita sit, nisi quatenus lex civilis sævitiæ modum pœnamque ponit. *Apud omnes peræque gentes*, ait Cajus, *animadvertere possumus dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse.* Addit deinde, fines huic potestati positos ex lege Romana, in solo scilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non justum domino in servum?* *Andria actu 1. scen. 1.*

2. Sed & res omnes quæ captæ fuerant cum persona acquiruntur domino. Ipse servus qui in potestate alterius est, ait Iustinianus, nihil suum potest habere.

Inst. per quas pers. cuique acq. ¶. item vobis. IV. Vnde refellitur aut certe * restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum est non primo ac per se acquiri, sed media persona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen sunt ea quæ ex singulari personæ proprietate fluunt ac proinde inalie-

inalienabilia sunt, ut jus patrium. Hæc enim si manere possunt manent penes personam: si non, exstinguuntur.

V. 1. Atque hæc omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob causam introducta sunt quam ut tot commodis deliniti captores libenter abstinerent à summo illo rigore quo captos & statim & post moram interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio*, inquit Pomponius, *ex eo fluxit quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent.* Dixi, ut libenter abstinerent; neque enim quasi pactio est ut abstinere cogantur, si jus hoc gentium spectes, sed modus persuadendi ab eo quod est utilius. *L. Pupillus. D. de v. S.*

2. Eademque ex causa hoc jus etiam in alios transcribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui, si summo jure captores uterentur, illi ipsi nasciturі non erant. Cui consequens est ut nati ante calamitatem, nisi ipsi capiantur, servi non fiant. Ideo autem natos maternæ esse conditionis placuit gentibus, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant constricti, ita ut nulla sufficiens præsumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Ulpiani illud; *Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur*, id est lex consuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abusione quadam interdum sumi alibi quoque demonstravimus. *L. lex naturæ. D. de statu hominum. Lib. II. c. XIII. §. 26.*

3. Non frustra autem à gentibus introducta hæc jura exemplo bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos interfectos, quia in servitutem redigi non poterant: quod & Plutarchus notavit vita Othonis; & * Tacitus historiarum secundo.

4. Cæterum populine an singulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus definiendum est. nam homines hac in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Jurisconsultus libro II rerum quotidianarum: *Item quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt, adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur.* *L. naturalem & l. adeo: D. de acq. rer. dom.*

VI. 1. Quod tamen Theologi nonnulli sentiunt, qui bello injusto capti sunt aut ex captis nati iis fas non esse fugere nisi ad suos; in eo eos falli non dubito. Id quidem interest, quod * si ad suos fugiant bello manente, libertatem consequuntur ex postliminii jure: si ad alios aut etiam pace facta ad suos, vindicanti domino reddendi sunt. Sed non ideo sequitur animo quoque injici religionis vinculum; cum multa sint jura quæ tantum exterius judicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis, ex dominii natura talem in animo obligationem sequi. Respondebo enim, cum multæ sint dominii species, posse & dominium dari quod tantum in judicio humano & quidem coactivo valeat. quod & in aliis juris generibus occurrit. *Less. l. 1. c. 5. dub. 5.*

2. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi ob defectum solennitatis alicujus quam jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam, quod tali testamento relictum est retineri salva pietate posse, saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit: *Soto de just. & jure l. IV. qu 4. art. 3. Less. lib. 2. c. 14. dub. 3.*

psit : nam & hunc civilia judicia ut dominum tuentur. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille quem Aristoteles nectit de cavillationibus libro II, c. 5 : ἆρα δίκαιον τὰ αὑτοῦ ἔχειν ἕκαστον; ἃ δ' ἄν τις κρίνῃ κατὰ δόξαν τὴν ἑαυτοῦ, ἂν ᾖ ψευδῆ, κύριά ἐστιν ἐκ τοῦ νόμου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ οὐ δίκαιον. *Nonne jus est ut sua quisque habeat ? At quæ ex animi sui sententia judex judicaverit, ex lege rata sunt. Erit ergo idem jus & non jus.*

3. In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest cur gentes aliud spectaverint quam externum illud. nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vinciendi,& res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellent parcere : aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent * poterant exigere fidem aut jusjurandum.

4. Neque vero temere in lege quæ non ex æquitate naturali sed majoris mali vitandi causa lata est ea sumenda est interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Iurisconsultus : *nihil interest, quomodo captivus reversus est : utrum dimissus, an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit.* Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus est ut alio sensu plerumque & injuria sit, quo nomine & à Paulo Iurisconsulto nominatur : jus, quoad effectus quosdam : injuria, si id quod rei intrinsecum est spectetur. Vnde & hoc apparet, siquis bello injusto captus in potestatem hostium venerit, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat,* aut laboris sui mercedem si quam supra alimenta præstari æquum est ; modo ipse neque suo neque publico nomine quicquam debeat domino aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga talis & subductio deprehensa graviter puniri soleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua sunt sed quia ipsis expedit.

L. Nihil. D. de capt.

L. postliminium est jus in princ. cod. tit.

Eunnes 2,2. quæst. 40.

5. Quod vero prohibent * canones nonnulli suadere servo ministerium domini sui destituere, si ad servos referas qui pœnam justam ferunt,aut voluntaria pactione se addixerunt,præceptum est justitiæ;sin ad eos qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, ostendit Christianos Christianis auctores potius patientiæ esse debere quam rei talis, quæ quamvis licita animos tamen à Christianismo alienos aut alioqui infirmos posset offendere. Similemque in modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa magis videntur obedientiam à servis exigere dum serviunt ; quod naturali æquitati consentaneum est. nam alimenta & operæ sibi mutuo respondent.

C. si quis servum 17, q. 4, & c. seq.

VII. Cæterum ab iisdem quos indicare cœpi Theologis illud dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequenti resistere illæso justitiæ officio non posse. Est enim inter hoc & ea quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem non sola agendi impunitate sed & judiciorum tutela constat, inane erit si ex adverso resistendi jus maneat. nam si domino vi resistere licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus ex jure gentium dominum in illo dominio ejusque usu defendere debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum

piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunxit cum dixit: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.*

VIII. Sed & hoc sciendum est, jus istud gentium de captivis nec semper receptum fuisse nec apud gentes omnes: quanquam Romani Iurisconsulti universaliter loquuntur, partem notiorem indigetantes totius nomine. Sic * apud Hebræos, qui specialibus institutis ab aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat servis, nimirum, ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa in eam calamitatem devenerant: quali ex causa videri potest ortum jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem, quanquam id nec quidem nunc tantum bello captis sed & aliis qualibuslibet servis videmus dari.

Deuteron. XXIII, 15. *Bodi. de rep. lib. I, c. 5.*

IX. 1. * Sed & Christianis in universum placuit bello inter ipsos orto captos servos non fieri, ita ut vendi possint, ad operas urgeri, & alia pati quæ servorum sunt: merito sane; quia ab omnis caritatis commendatore rectius instituti erant aut esse debebant quam ut à miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris sævitiæ concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transiisse inter eos qui eandem religionem profiterentur scripsit * Gregoras, nec eorum fuisse proprium qui sub Romano imperio viverent, sed commune cum Thessalis, Illyriis, Triballis, & Bulgaris. Atque ita hoc saltem, quanquam exiguum est, perfecit reverentia Christianæ legis, quod cum Græcis inter se servandum olim diceret Socrates nihil impetraverat.

Bart. in l. hostes. D de capt. Covar. in c. peccatum, p. II. §. II, n. 6. Vict. de jure belli, n. 42. Boer. decis. 178. Silv. in verbo bellum, I. num. I. Lib. IV. Plat. V. de rep.

2. Quod autem hac in parte Christiani idem & * Mahumetistæ inter se servant. Mansit tamen etiam inter Christianos mos captos custodiendi donec persolutum sit pretium, cujus æstimatio in arbitrio est victoris, nisi certi aliquid convenerit. Ius autem hoc captos servandi solet concedi singulis qui ceperunt, extra personas eximiæ dignitatis: in has enim reipublicæ aut ejus capiti jus dant plerarumque gentium mores.

Bar. in l. nam & servus, D. de neg. gesto. Boer decis. 178. Constit. reg. Hisp. l. VIII, tit. 26, par. 2.

Annotata ad Caput VII.

1. VT *& alibi diximus*] Libro II, c. XXII, §. II.
Vt alibi quoque ostendimus] Libro II, cap. V, §. 7. §. I.
3. *Belli lege*] Servius ad primum Æneidos de Hercule: *A cujus portu cum eum Laomedon arceret occisus est, & ejus filia Hesione belli jure sublata comiti Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum, unde Teucer natus est.* idem ad X Æneidos eandem narrans historiam: *Hesionem Græci Trojanis reddere noluerunt, dicentes se eam habere jure bellorum.* Iosephus libro XIV: αἰχμαλωτισθέντας οὐ νόμῳ πολέμου, *cum capti essent non belli jure.* τῷ τῶν αἰχμαλώτων νόμῳ. & alibi: δορυαλώτων θεσμοῖς, *jure eo quod in captos constitutum est,* ait Menander Protector. multa huc pertinentia habes capite præcedente: quia scriptores captas res captosque homines conjungunt aut æquant.

Restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri] §. IV.

Valerius Maximus libro VI, cap. IX, II. de Cn. Cornelio Asina: *Qui consul à Pœnis apud Luparas captus cum belli jure omnia perdidisset, δοῦλος ἄκυρος πάντων καὶ ἑαυτοῦ. Servus, aliarum rerum dominium non minus quam sui ipsius perdidit.* Philo, libro omnem virum bonum esse liberum.

§. V. 1. *Servorum appellatio ex eo fluxit*] Vide & Servium ad V Æneidos, ubi originem vocis *saltem* explicat.

3. *Tacitus historiarum secundo*] Et tertio, de Cremonensibus captis, *Irritam prædam militibus fecerat consensus Italiæ.*

§. VI. 1. *Si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure*] Vide infra cap. IX, §. 5. Plinius naturalis historiæ VII, 28, de M. Sergio: *Bis ab Annibale captus, bis vinculorum ejus profugus.*

3. *Poterant exigere fidem aut jusiurandum*] Bembus historiæ libro X, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat.

4. *Aut laboris sui mercedem*] Huc pertinent ea quæ à nobis ex Irenæo & Tertulliano allata sunt supra ad libri II, capitis VII, §. 2. ubi de Hebræis agitur Ægypto egressis, ad quos & hoc Philonis pertinet de vita Mosis: οἱ δ' ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι, τῆς αὐτῶν εὐγενείας εἰς ἔννοιαν ἐλθόντες, τόλμημα τολμῶσιν ὁποῖον εἰκὸς ἦν τοὺς ἐλευθέρους καὶ μὴ ἀμνήμονας ὧν ἐπεβουλεύθησαν ἀδίκως. πολλὴν γὰρ λείαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμιζον ἐπηχθισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ἐπέθεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ἢ ὡς ἄν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν. πόθεν; ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὧν παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρέτησαν, ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι. εἶτα δὲ ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν ἐν ἐλάττοσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυποῦντες: & quæ ibi sequuntur plura. *illi autem cum ejicerentur fugarenturque, nobilitatis suæ memores, rem incipiunt dignam viris ingenuis, nec oblitis eorum quæ per injuriam dolumque malum pertulerant, multa enim spolia partim ipsi exportarunt, partim imposuerunt jumentis, non per avaritiam, aut quod calumniator aliquis dixerit alieni cupiditatem. Unde enim hoc illis? sed primum quidem ut ministerii tam longi temporis mercedem sibi necessariam haberent, deinde pro servitute per vim imposita pœnam non parem sed multo minorem expetentes.* Est similis historia Malchi viri sancti descripta ab Hieronymo in epistolis, & Langobardi Leupgis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafredi libro IV. Adde si placet & Confessionem editam ab Lanici Patricii nomine.

5. *Canones nonnulli*] ex Synodo Gangrensi. vide quæ supra libro II, fine capitis V.

§. VIII. *Apud Hebræos*] Vide Præceptorum vetantium CLXXX.

§. IX. 1. *Sed & Christianis*] Sed & Essenis à quibus ortum primi Christiani duxere. Vide Iosephum.

Gregoras] Lib. IV, ubi hæc verba: νόμος γάρ ἐστιν οὗτος ἄνωθεν ἐκ παραδοχῆς ἀεὶ καλῶν εἰς τοὺς ἀπογόνους ἀκήρατος, οὐ μόνον ῥωμαίοις καὶ θετταλοῖς, ἀλλὰ καὶ ἰλλυριοῖς καὶ Τριβάλλοις καὶ Βουλγάροις, διὰ τὴν τῆς πίστεως ταυτότητα, τὰ μὲν πράγματα μόνα σκυλεύειν, τὰ δὲ σώματα μὴ ἀνδραποδίζεσθαι, μηδὲ φονεύειν ἔξω τῆς πολεμικῆς παρατάξεως μηδένα. *Mos hic est ab antiquo deductus ad posteros, nec corruptus unquam, non Græcoromanis modo & Thessalis, sed Illyriis quoque, Triballis, & Bulgaris, propter fidei consortium, ut res quidem in prædam vertere liceat, homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælii tempus.* Adamus Bremensis de sancto Ansgario: *Inde Hammaburg reversus de venditione Christianorum Nordalbianos correxit.* meminit hujus moris & Boëtius

tius Decisione CLXXVIII, additque servari in Francia, Anglia, Hispania, ut si captus sit Dux, Comes, Baro, is non militum sit sed Principis bellum gerentis.

2. *Mahumetistæ inter se servant*] Chalcocondylas lib. III. Leunclavius libro III, & libro XVII: Busbequius epistola exoticarum tertia.

CAPVT VIII.

De imperio in victos.

I. *Acquiri bello & imperium civile, tum ut est in rege, tum ut est in populo, & ejus acquisitionis effecta.*
II. *Acquiri & imperium herile in populum qui tum civitas esse desinit:*
III. *Interdum hæc misceri.*
IV. *Acquiri & res populi etiam incorporales, ubi tractatur quæstio de chirographo Thessalorum.*

I. 1. Qui sibi singulos subjicere potest servitute personali, nihil mirum est si & universos, sive illi civitas fuerunt sive civitatis pars, subjicere sibi potest subjectione sive mere civili sive mere herili sive mixta. Hoc argumento quidam utitur in controversia de Olynthio apud Senecam: *Servus est meus quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit. alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur quicquid est bello partum.* Itaque imperia armis quæri, victoriis propagari dixit Tertullianus. Apolog. Quintilianus jure belli regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Alexander apud Curtium leges à victoribus dici, accipi à victis. Minio in oratione ad Romanos: *Cur Syracusas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis his leges imposuisse.* Livius l. XXXV. Ariovistus apud Cæsarem *jus esse belli* ait, *ut qui vicissent iis quos vicissent quemadmodum vellent imperarent*: De bello Gallico l. I. Item *populum Romanum victis non ad alterius præscriptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse.*

2. Narrat Iustinus ex Trogo, qui ante Ninum bella gesserant, *non imperium sibi sed gloriam quæsiisse, & contentos victoria abstinuisse imperio*: Lib. I, I. Ninum primum fuisse qui fines imperii proferret, aliosque populos bello subigeret; & ex eo id abiisse in morem. Bocchus apud Sallustium: *Ob regnum tutandum arma se cepisse: nam Numidiæ partem, unde Jugurtham expulerit, jure belli suam factam.* De bello Iug.

3. Post autem imperium victori acquiri vel tantum * ut est in rege aut alio imperante, & tunc in ejus duntaxat jus succeditur, non ultra; vel etiam * ut in populo est, quo casu victor imperium habet ita ut & alienare possit, sicut populus poterat. Et sic factum ut regna quædam in patrimonio essent diximus alibi. Lib. I, cap. III, §. II.

II. 1. Potest & amplius fieri, nempe ut quæ civitas fuit civitas esse desinat; sive ita ut accessio fiat alterius civitatis, ut Romanæ provinciæ; sive ut nulli civitati adhæreat, ut si Rex suo sumptu bellum gerens populum sibi ita subjiciat ut eum regi velit non ad populi sed ad regentis præcipue utilitatem, quod herilis est imperii non civilis. Aristoteles libri VII de republica: ἐστὶ δ' ἀρχὴ ἡ μὲν τοῦ ἄρχοντος χάριν, ἡ δ'

τῶν ἀρχομένων, τούτων δὲ τὴν μὲν δεσποτικὴν εἶναί φαμεν, τὴν δὲ τῶν ἐλευθέρων: *Imperium aliud est ob utilitatem regentis, aliud ob utilitatem ejus qui regitur: hoc inter liberos locum habet, illud inter dominos & servos.* Qui ergo tali tenetur imperio populus in posterum non civitas erit sed magna familia: Bene enim dictum ab Anaxandrida:

οὐκ ἔστι δούλων ὠγαθ' οὐδαμοῦ πόλις,

Vir bone servorum nulla est usquam civitas.

An. XII. 2. Et Tacitus hæc inter se sic opponit: *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitaret.* De Agesilao Xenophon: ὁπόσας δὲ πόλεις προσαγάγοιτο, ἀφαιρῶν αὐτῶν ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, προσέταττεν ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται: *quascunque civitates in suam redigebat potestatem, has immunes habens ab his quæ servi dominis præstant, ea tantum imperabat in qua liberi homines rectoribus parent.*

III. Atque hinc intelligi potest quale sit mixtum illud imperium quod dixi ex civili & herili, nempe ubi servitus miscetur cum aliqua personali libertate. Sed populis legimus arma adempta, imperatum ne ferri quid haberent extra quam ad agriculturam; alios coactos sermonem & vitæ genus mutare.

IV. 1. Sicut autem res quæ singulorum fuerant jure belli iis acquiruntur qui eos sibi subjiciunt, sic & res universitatis eorum fiunt qui sibi subjiciunt universitatem si ipsi velint. Nam quod de deditis dixit Livius, * *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est:* idem in bello solenni victis locum habet. Nam deditio sponte permittit, Lib. III. quod alioqui vis esset ereptura. Scaptius apud Livium: *Agrum de quo ambigitur finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli publicum* Lib. XXI. *populi Romani factum.* Annibal in ratione ad milites apud eundem: *quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne no-* Lib. XLIII. *strum cum ipsis dominis futurum est.* Antiochus apud eundem; *quo victo cum omnia quæ illius fuissent jure belli Seleuci facta sint, existimare suæ ditionis esse.* Ita Pompejus, quæ Mithridates bello capto imperio suo adje- Strabo l. XII. cerat, populi Romani fecit.

2. Ergo & incorporalia jura quæ universitatis fuerant fient victoris quatenus velit. Sic Albâ victâ quæ Albanorum jura fuerant sibi Dion. III. vindicarunt Romani. Vnde sequitur omnino liberatos Thessalos obligatione centum talentorum, quam summam cum ipsi Thebanis deberent Alexander Magnus Thebarum dominus factus jure victoriæ ipsis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris esse quod ipse teneat: jus quod sit incorporale apprehendi manu non posse: aliam conditionem esse hæredis, aliam victoris, quia ad illum jus ad hunc res transeat. Nam qui L. Qui in servitute est. de reg. jur. dominus est personarum, idem & rerum est, & juris omnis quod personis competit. Qui possidetur non possidet sibi, nec in potestate habet qui non est suæ potestatis.

L. Sic evenet. D. ad l. Iul. de adult. 3. Imo etiam si quis populo victo jus civitatis relinquat, potest quædam quæ civitatis fuerant sibi sumere. In ipsius enim arbitrio est quem velit esse sui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Cic. Epist. ad Brutum 6. Cæsar, donato Dyrrachinis ære alieno quod nescio cui adversarum

par-

partium debuerant. Sed hic objici poterat bellum Cæsaris * non ex eo esse genere de quo jus hoc gentium constitutum est.

Annotata ad Caput VIII.

3. VT *est in rege*] Alexander post pugnam ad Gaugamela rex Asiæ salutatus. Romani quæ Syphacis fuerant sua dixere *πολέμου νόμῳ, lege belli*; Appianus Excerptis legationum x, n. 28. Legati Gotthorum apud Agathiam I, de Theuderico: Ὀδόακρον καθελὼν τὸν ἐπηλύτην τὸν Τύρλιον (lege Σκύῤῥιον) τὰ κείνου ἅπαντα κατέσχε τῷ πολέμου θεσμῷ: *Cum Odoacrum devicisset advenam Scyrum, ejus quæ fuerant belli jure tenuit.* At Hunnis dicentibus suos esse Gepidas, quod eorum regem cepissent, negarunt id Romani, quia Gepidæ habebant principem magis quam regem, nec in ipsius patrimonio erant; Meminit Menander Protector. §. I.

Vt in populo est] Persæ apud eundem Menandrum de Daras urbis territorio: ἐπεὶ ἡ πόλις (Δάρας) αὐτοῖς τῷ θεσμῷ τοῦ πολέμου ὑπεκλίθη, οὐκ ἀπὸ τρόπου καὶ τὰ ὅσα γε ὑπὸ τὴν πόλιν, ἁρμόζειν αὐτοῖς: *Cum urbs ipsa belli jure subjugata à se esset, rationis esse ut & quæ sub urbe fuerant ad se pertineant.* Vandalis devictis volebat Belisarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dedissent Gotthi. Sed ii dedisse se negabant; Procopius Vandalicorum II. Henricus Friderici Barbarossæ filius capta Sicilia Epidamnum, Thessalonicam, aliaque à Siculis possessa sibi vindicabat. Nicetas lib. I, de Alexio Isaaci fratre. Bajanus Avarorum Chaganus ad Imperatorem de Sirmio: προσήκειν αὐτῷ Γηπαίδων πρότερον κτῆμα γενομένην, αὐτῶν δὲ ὑπὸ Ἀβάρων πολεμηθέντων: *Ad se eam urbem pertinere, ut quæ Gepidarum fuisset, qui Gepidæ victi essent ab Avaris.* Petrus Iustiniani legatus in oratione ad Chosroem: ὁ γὰρ δεσπότης τοῦ ἡγεμονικοῦ πῶς οὐχ ἕξει τὸ ὑποβεβηκός; οὔτε γὰρ Λάζοι, οὔτε μὲν αὐτοὶ Σουανοὶ πρὸς ἀμφισβήτησιν ἐποίουν ὡς οὐχ ὑπήκοον ἡ Σουανία Λάζων ἀνέκαθεν ἦν. *Nam qui dominus est principalis, quomodo non erit & accessorii? neque enim aut Lazi aut Suani unquam controversiam hanc movebant, non fuisse ab antiquo Lazorum Suaniam.* Vtrumque est ex Menandro Protectore. Adde quæ hoc capite, §. IV.

1. *Vbi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt*] Vide supra libro I, c. IV, §. 8. & lib. II, c. V, §. 31. & hoc libro cap. V, §. 2. & infra c. XX, §. 49. & adde Polybii hæc Excerpto legationum 142: οἱ διδόντες αὑτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπιτροπὴν, διδόασι πρῶτον μὲν χώραν τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς καὶ πόλεις τὰς ἐν ταύτῃ. σὺν δὲ τούτοις ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοὺς ὑπάρχοντας ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ταῖς πόλεσιν, ἁπάντας ὁμοίως ποταμοὺς, λιμένας, ἱερὰ, τάφους συλλήβδην, ὥστε πάντων εἶναι κυρίους Ῥωμαίους αὐτοὺς δὲ τοὺς διδόντας ἁπλῶς μηκέτι μηδενός. *Qui se dedunt in Romanorum potestatem, ii dant primum regionem quæ ipsorum fuit, & quæ in ea regione sunt urbes: viros præterea omnes ac fœminas qui aut in regione aut in urbibus sunt. Insuper flumina omnia, portus, sacra religiosa universim omnia, ita ut omnium domini sint Romani, ipsi autem qui se dediderunt plane rei nullius.* Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Iustinus lib. XXXV, de Iudæis loquens: *Postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere.* §. IV.

3. *Non ex eo esse genere de quo hoc jus gentium constitutum est*] Antonius Tyrios jussit reddere quæ Iudæorum tenebant à Senatu non concessa & ante Cassii bellum possessa; memorat Iosephus. Vide & Bizarum Genuensis historiæ libro x.

CAPUT IX.

De postliminio.

I. *Origo vocis postliminii.*
II. *Quibus in locis postliminium sit.*
III. *Postliminio quædam reverti, quædam recipi.*
IV. *Ius postliminii esse in pace & in bello, & quid si nihil in pace dictum sit?*
V. *Liber homo bello manente quando postliminio redeat:*
VI. *Quæ jura recipiat, quæ non recipiat.*
VII. *Iura & in ipsum restitui.*
VIII. *Cur qui se dedunt jus postliminii non habeant.*
IX. *Populus quando postliminii jus habeat.*
X. *Quæ in his qui postliminio redeunt sint juris civilis.*
XI. *Servi postliminio quomodo recipiantur, etiam transfugæ: quomodo qui redempti sunt.*
XII. *An subditi postliminio recipiantur.*
XIII. *Agros postliminio recipi.*
XIV. *Circa res mobiles quod discrimen olim observatum.*
XV. *Quid circa res mobiles hodie juris?*
XVI. *Quæ res recipiantur, ita ut postliminio non egeant.*
XVII. *Mutationes ex lege civili, quoad subditos suos.*
XVIII. *Postliminium quomodo observatum inter eos qui hostes erant:*
XIX. *Quando id hodieque locum habere possit.*

I. 1. Sicut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme sane prodiderunt hi qui retroactis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratius hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent, lector nequiret distinguere.

2. De voce postliminii rejicienda Servii sententia, qui partem ejus posteriorem productionem putat esse verbi sine significatu: sequendus Scævola, qui junctum docebat esse verbum à * *post*, quod red tum notat, & *limine*. Nam *limen* & *limes* exitu & flexionis modo differunt, cum alioqui origine (veniunt enim * ab antiqua voce *limo*, quæ *transversum* significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut *limen* magis ad privata, *limes* ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exilium * nominabant eliminium.

Cicero Top. & ibidem Boetius.

II. 1. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversum postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit: Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eo perduxit, ut postliminium locum haberet etiam si quis homo, aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros,

L. Postliminii. §. 1. D. de capt. L. postliminium. ¶. postliminiis ib.

nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut, ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur; ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest homo aut res ad hos aut ad suos pervenerit.

2. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant nisi ex speciali pacto; quomodo in secundo fœdere icto inter Romanos & Carthaginenses convenerat, ut qui à Carthaginensibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis subditos venissent, in libertatem vindicari possent: utque Carthaginensium amicis par jus esset. Ideo * qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras secuti fuerant partes: ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis pacatis venditos, ut Lycaonem Iliados Φ. Eurimedusam Odysseæ H.

Polyb. III. Plut. Flaminio.

III. Vetus Romanorum locutio receptos postliminio etiam homines liberos dicebat. *Postliminio receptum*, (ita enim legendum est) *Gallus Ælius in libro primo significationum quæ ad jus pertinent, aut esse eum qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit, eo jure quod constitutum est de postliminiis. Item qui servus à nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos, redit in ejus potestatem cujus antea fuit, jure postliminii. Equi & muli & navis eadem ratio est in postliminii receptu* (ita tria hæc verba, quæ delenda censet vir incomparabilis in Romani juris studio Iacobus Cujacius, levi mutatione retineri posse arbitror) *quæ servi: quæ genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt.* Sed posteriores Romani Iurisconsulti discrete magis duas statuerunt species postliminii, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus.

Fest. Pomp. L. cum dua D. de capt. & postlim. rev. L. in bello. D. eodem tit. de postlim.

IV. 1. Retinendum & illud Tryphonini, qui postliminii jus competere ait in bello aut in pace: sensu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace postliminium nisi aliter convenerit est * his qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, ut qui cum bellum subito exarsit apud hostes reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est, * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime eum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber, non improbante Cujacio. nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperte evincunt. *Pacem fecerat captivis dimissis, ita enim convenerat*, inquit Zonaras. Et Pomponius: *si captivus, de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium.* Paulus: *Si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.*

Sem. lib. I. c. 7. Tom. III. L. si capt. L. si quid. bello d. tit.

2. Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc affert Tryphoninus, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt*, nimirum ut Livius loqui-

loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium: potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt credi volunt justas sibi fuisse causas cur id facerent: contra autem, injuriam facere eos qui adversum se arma ferrent: quod cum utraque pars credi vellet, nec tutum esset pacem servare cupientibus huic se controversiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacati quam * ut id quod evenisset pro jure acciperent: atque ita captos in actu repugnandi haberent quasi ex justa causa captos.

3. At de his qui bello exorto deprehensi erant dici idem non poterat. nam in illis nullum injuriæ consilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hostium vires retineri eos manente bello non iniquum videbatur: bello autem composito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque consensum in hoc est, ut tales in pace semper libertatem obtinerent, ut confessione partium innocentes: in cæteros vero ut quisque usurparet quod vellet credi jus esse, nisi quatenus pacta certi aliquid præscriberent. Atque eandem ob causam * nec servi nec res bello captæ pace redduntur, nisi pactis expressum id sit: quia victor credi vult jus sibi fuisse ista quærendi: cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis serere: ex quibus apparet ingeniose non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis: Ideo captivos si in patriam suam redierunt liberos esse, quia bello parta non nisi eâdem vi possideantur. Diximus de pace.

4. * In bello redeunt postliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant: recipiuntur servi & alia quædam.

V. ‡ Liber homo ita demum postliminio redit si hoc animo ad suos venerit ut eorum res sequeretur, ut à Tryphonino proditum est: nimirum quia ut quis servus liber fiat, se debet, ut ita dicam, acquirere quod non est nisi volentis: Cæterum * an vi bellica receptus sit ab hostibus, an dolo profugerit, nihil refert, ut à Florentino notatum est. Tantundem erit si ab hostibus sponte sit traditus. Quid * si ab hoste venditus commercio, ut fit, ad suos pervenerit? Tractatur hæc controversia * apud Senecam in Olynthio quam Parrhasius emerat; quærit enim cum decretum factum esset ab Atheniensibus quo Olinthii juberentur liberi esse, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicarentur; quorum hoc est verius.

‡ d.l. in bello ¶. manumittendo, & l. postliminii ¶. captivus, D. de capt. L. nihil D. de capt. l. eum non redemptum. C. de postl.

VI. 1. Liber autem homo, postquam ad suos rediit non se tantum sibi acquirit, sed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, sive corporales sive incorporales. Quia populi pacati sicut factum pro jure secuti erant in capto ita & in liberato, ut se æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is qui belli jure eum possidebat non erat sine omni conditione: cessare enim poterat ipso invito, si captus qui fuerat ad suos pervenisset. Has ergo res sic ille perdit, quomodo hominem cujus erant accessio.

2. Quid si tamen alienasset? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus tutus erit gentium jure, an & hæc recupe-

cuperabuntur ? De his loquor quæ apud populum belli medium exstabant. Distinguendum videtur inter res quæ ejus sunt generis ut postliminio redeant & quæ extra id genus sunt, quod discrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur alienata cum sua causa & sub conditione; ista vero simpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata sunt.

VII. At sicut ad postliminio redeuntem jura redeunt, ita & jura in ipsum restituuntur, ac pro eo habentur ut Tryphoninus loquitur ac si nunquam ille hostium potitus fuisset.

L. in Bello ¶. cætera, l. mulier. D. de capt.

VIII. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte asscribit Paulus: *Postliminio carent qui armis victi hostibus se dederant*, nimirum quia pactiones cum hostibus factæ valent jure gentium, ut alibi dicemus, nec adversus eas est postliminium. Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *postliminium justum non esse sibi, quoniam dejurio victi forent.* Vnde & induciarum tempore non esse postliminium recte à Paulo notatum est. At hos qui hostibus deduntur sine ulla scilicet pactione postliminio reverti respondit Modestinus.

L. postliminio d. tit. L. postliminium ¶. in. ducia. D. de capt. L. eos qui d. tit.

IX. 1. Quod de singulis personis diximus, idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt suam recipiant libertatem, si forte eos vis sociorum eximat hostili imperio. At si ipsa multitudo quæ civitatem constituerat dissoluta sit, verius puto non eundem populum censeri, nec postliminio res restitui ipso gentium jure, quia populus, ut navis, partium dissolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione consistit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem exstitit cum veteribus cultoribus ea sedes octavo post anno restituta est. neque Thebæ cum jam Thebani in servitutem ab Alexandro venissent. Hinc apparet quod Thessali Thebanis debuerant non esse Thebanis postliminio restitutum: idque duplici de causa: tum quod novus erat populus, tum quod Alexander quo tempore dominus erat hoc jus alienare potuerat & alienaverat; & quia creditum non in eorum est numero quæ postliminio redeunt.

2. Ei quod de civitate diximus haud multum dissimile est quod veteri illo Romano jure, quo dissolubilia erant conjugia, * matrimonium non censebatur postliminio restitui, sed novo consensu redintegrari.

L. non ut l. cum duo, ¶. 1 D. de capt.

X. 1. Et ex his quidem intelligi potest quale sit jure gentium postliminium in liberis hominibus. Cæterum jure civili idipsum jus, quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adstringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia commoda potest. Sic jure civili Romano de numero eorum qui postliminio redeunt exempti sunt transfugæ: etiam filii familias in quos patri videtur salva esse debuisse potestas illa patria quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuisse ait Paulus, quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis quam caritas liberorum: cui congruit quod de Manlio ait Cicero, suo dolore sancivisse eum militaris imperii disciplinam, ut saluti prospiceret civium, qua intelligebat contineri suam: ipsique naturæ & patrio amori prælatum ab eo jus majestatis.

d.l. postliminium, ¶. transfugæ, & ¶. filius quoque.

De finib. I.

2. De-

Dem. in Nicostratum. C. de postl. l. ult. L. si parte. D. de capt. L. si is qui se C. de postl. l. fœdissima eod. tit.

2. Detrahit & hoc aliquid de jure postliminii, quod legibus Atticis primum deinde Romanis constitutum est, ut qui redemptus est ab hostibus redemptori * serviat donec pretium reddiderit. Sed hoc ipsum favore libertatis introductum apparet, ne adempta spe recuperandæ pecuniæ multi in hostium manu relinquerentur. Et illa ipsa servitus iisdem Romanis legibus multis modis mitigatur, & postrema lege Iustiniani finitur operis quinquennii: morte quoque redempti jus repetendæ pecuniæ exstinguitur; sicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remissum censetur: & redemptæ mulieris prostitutione amittitur, multaque alia jure Romano in favorem redimentium & in pœnam proximorum qui suos non redimunt constituta sunt.

3. Rursum auctum est postliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in postliminio sunt jure gentium, sed res omnes, jura omnia perinde habentur ac si is qui rediit nunquam hostium potitus esset: quod & jure Attico obtinuit. Nam, ut apud Dionem Prusæensem oratione XV legimus, quidam Calliæ se filium dicens captum in clade ad Acanthum, & serviisse in Thracia, cum Athenas postliminio rediisset, hæreditatem Calliæ à possessoribus petiit, nec aliud quæsitum est in Iudicio quam an is revera Calliæ esset filius. Idem narrat, Messenios cum longo tempore serviissent, tandem & libertatem & regionem recepisse. Imo & quæ per usucapionem aut libertationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videbantur, actione rescissoria restituuntur: nam in edicto de majoribus in integrum restituendis is comprehenditur qui in hostium est potestate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo.

L. ab hostibus. C. de postliminio. L. 1 ¶. D. quibus ex caus. majores.

4. At lex Cornelia etiam hæredibus consuluit eorum qui capti apud hostes decessissent: bona eorum conservans, perinde quasi qui non redit jam eo tempore quo captus est decessisset. Quæ jura civilia si tollas, haud dubie statim ut quis ab hostibus captus esset * bona ejus futura fuissent occupantium, quia qui apud hostes est pro nullo habetur. Quod si qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium postliminium habent. Quod vero captivorum bona fisco cedunt si hæres nullus sit, ex jure speciali est Romano. Vidimus de his qui redeunt: videamus de his quæ recipiuntur.

L. Divus. D. de jure fisci, l. bona. ¶. apparet. D. de capt.

XI. 1. Inter hæc sunt primum servi & ancillæ, * etiam sæpe alienati, * etiam ab hoste manumissi: quia hostium jure manumissio obesse civi nostro servi domino non potuit: ut bene notat Tryphoninus. Sed ut servus recipiatur necesse est ut aut revera habeatur à vetere domino, aut haberi facile possit. Quare cum in rebus aliis sufficiat eas intra fines esse perductas, ad postliminii jus in servo id non erit satis nisi & cognoscatur. nam qui in urbe Roma est ita ut lateat, nondum receptus Paulo videtur. Ac sicut hac in parte à rebus inanimis distat servus, ita vicissim à libero homine in eo distat, quod ut postliminio recipiatur non requiritur ut animo res nostras sequendi venerit. Id enim in eo requiritur qui se recepturus est, non in eo qui ab altero sit recipiendus, & ut Sabinus scripsit *de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii jure.*

L. in bello ¶. manumittendo. L. ult. D. de capt.

d. l. In bello. ¶. manumittendo.

2. Non

2. Non excepit ab hoc gentium jure servos transfugas lex Romana. nam & in his dominus pristinum jus recipit, ut Paulus nos docet: ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit qui servus semper permanet, quam dominio damnosum. Generaliter de servis qui virtute militum recuperantur dictum est ab Imperatoribus illud, quod ad res omnes male à nonnullis trahitur, *Receptos eos non captos judicare debemus, & militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum.* d. l. postliminium. ¶. si vero servus. l. ab hostibus. C. de postl.

3. Qui ab hostibus redempti sunt servi protinus Romano jure fiunt redimentis, sed oblato demum pretio postliminio recipi intelliguntur. Verum hæc subtilius explicare juris civilis interpretum est. Nam & posterioribus legibus mutata sunt nonnulla: & quo servi capti ad reditum invitarentur, proposita libertas his quibus membrum ruptum esset statim, cæteris post quinquennium, ut videre est in legibus militaribus à Rufo collectis.

XII. Illa quæstio magis ad nos pertinet, an & populi qui subjecti alieno imperio fuerunt in veterem causam recidant: quod tractari potest si non is cujus imperium fuerat, sed sociorum aliquis eos hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali fœdere aliter convenerit.

XIII. 1. Inter res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt. *Verum est*, ait Pomponius, *expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire.* Expulsi autem hostes intelligi debent ex quo aperte eo accedere amplius non possunt, ut alibi explicavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Iustinianus aliique Imperatores; * non admissis adversus dominos præscriptionibus illis quas Romanæ leges induxerant. L. si captivus. ¶. verum est. D. de capt. Strabo libro VIII. Nov. XXXVI Nov. Valent. de episc. Iud. Proc. 1, de bel. Vand.

2. Quod de agris jus est, idem esse arbitror de omni jure quod solo adhæret. Nam & loca capta ab hostibus quæ religiosa vel sacra fuerant, si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restitui scripsit Pomponius: quicum convenit illud Ciceronis in Verrina de Signis, de Diana Segestana: *P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit.* & Marcianus cum postliminii jure comparat jus illud quo solum ædificio occupatum eo collapso littori redditur. Quare & usumfructum agri recepti restitui dicendum erit ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius respondit. Sic Hispanis lege cautum est, ut comitatus & aliæ jurisdictiones hæreditariæ postliminio redeant, majores omnino; minores, si intra quadriennium à receptione vindicentur; nisi quod arcem bello amissam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex habet. Cujac. obs. X. L. cum loca. D. de religiosis. L. in tantum, de divis. rer. L. si ager. D. quibus mod. ususfr. amit. Reg. Const. lib X, tit. 29. p. 2.

XIV. 1. De mobilibus generalis in contrarium regula est, ut postliminio non redeant, sed in præda sint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent ejus qui emit: nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus est veteri dominio. Sed ab hac regula videmus olim excepta quæ in bello usum habent: quod ideo placuisse gentibus videtur, ut recupe-

randi

randi spes ad ea comparanda alacriores homines redderet. plurimarum enim civitatum instituta eo tempore ad rem bellicam referebantur. quare facile in hoc consensum est. Vsum autem in bello hæc habere censentur quæ modo ex Gallo Ælio attulimus, sed quæ distinctius exposita exstant tum apud Ciceronem in Topicis tum apud Modestinum: Naves scilicet longæ atque onerariæ, non item lusoriæ, aut actuariæ voluptatis causa paratæ: muli, sed clitellarii: equi & equæ, sed freni patientes. Et hæ res sunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præstationes familiæ herciscundæ venire.

L. 2, & 4. D, de capt.

L. id quod apud hostes, D. de leg. I. L. item Labeo cum l. seq. D. de fam. herc.

2. Arma & vestis usum quidem in bello habent, sed postliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut vestem amitterent: imo id flagitii loco habebatur, ut passim in historiis apparet. Atque in hoc notantur arma ab equo distare, quod equus sine culpa equitis proripere se potuit. Et hoc quidem rerum mobilium discrimen videtur usum habuisse in occidente, etiam sub Gothis, ad Boëtii usque tempora: is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui, quasi quod ad eum diem vim suam obtineret.

XV. At posterioribus temporibus, si non ante, sublata videtur hæc differentia. Passim enim tradunt morum periti res mobiles postliminio non redire, & * id de navibus constitutum multis in locis videmus.

Bart. in l. si quid bello. D. de capt. Ang. & Salic. in l. ab hostibus, C. de capt. Const. Gall. l. xx, tit. 13, art. 24. Consul. maris, c. 287.

XVI. Eæ vero res quæ intra præsidia perductæ nondum sunt, quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Vlpianus & Iavolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus dominii mutare possint: quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsis prædones, * prædonibus Philippus eripuerat, ut redditas à Philippo non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure alibi censuimus ei qui suo sumptu possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impensurus fuerat.

L. hostes, & l. Latrones. D. de cap. l. postlim. §. a piratis eod. tit. Demosth. de Halonefo.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis: neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat, præsertim in tanta recuperandi difficultate. Sed lex talis non obstabit exteris quo minus res suas vindicent.

Sup. lib. II, c. x, §. 9. Lib. xxxI, tit. 29, p. 2. Covar. ad c. peccatum, p. II, §. 2, num. 8.

XVIII. 1. Illud magis mirandum quod testantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum, quo sensum naturalis societatis, quæ est inter homines, mores exsurdaverant. Itaque apud gentes, etiam quæ bellum publicum non gererent, erat quædam belli inter privatos quasi ipsis moribus indicti licentia: ac ne ea licentia ad interficiendos homines prosiliret, placuit captivitatis jura inter eos introduci, cui consequens fuit ut & postliminio locus esset, aliter quam cum la-

Lib. II, c. 15, §. 5.

tronibus ac piratis, quia illa vis rem producebat ad æquas pactiones, quæ à latronibus & piratis contemni solent.

2. Iuris olim controversi videtur fuisse, an qui apud nos serviunt ex populo fœderato si domum revenissent postliminio redeant. ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait: *Cum populis liberis & cum fœderatis & cum regibus postliminium nobis est ita ut cum hostibus.* Contra Proculus: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse.* *L. non dubito. D. de cap.*

3. Ego arbitror distinguendum inter fœdera, ut si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita, ea nec captivitati in posterum nec postliminio obstarent. at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium. Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait, *si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit, & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum: Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat: Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fœdus amicitiæ causa, ostendit & alia esse posse fœdera quibus nec hospitii nec amicitiæ jus insit. Proculus quoque eos à se populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promisissent, satis significat cum subjicit: *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant.* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur, *quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est*, ut recte legit Cujacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus. *D. l. postliminii. §. in pace.* *Obs. 11. l. 23.*

XIX. 1. At nostris temporibus, non inter Christianos tantum sed & apud plerosque Mahumetistas, jus ut captivitatis extra bellum ita & postliminii evanuit, sublata utriusque necessitate ob restitutam vim ejus cognationis quam inter homines natura esse voluit. *Bod. lib. 1 de rep. c. 7.*

2. Habere tamen locum poterit vetus illud jus gentium, si res sit cum gente tam barbara ut sine indictione aut causa omnes externos & res eorum hostiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc scribo judicatum est in summo Auditorio Parisiensi, cœtus principe Nicolao Verdunio: bona quæ Francorum civium fuerant ab Algeriensibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios grassari solito, capta belli jure mutasse dominum: ac proinde cum recepta ab aliis essent, facta eorum qui recepissent. In eadem cognitione & hoc judicatum est quod modo diximus, naves hodie inter ea non esse quæ postliminio recipiuntur.

Annotata ad Caput IX.

2. POst, quod reditum notat] Vnde Postvorta dea. §. 1.

Ab antiqua voce limo] Servius ad XII Æneidos, & Donatus ad illud Eunuchi *limis oculis*. Festus: *Limus obliquus id est transversus, unde & limina.* Isidorus libro XV. c. 14. *limites appellati antiquo verbo*

transversi. nam transversa omnia antiqui lima dicebant, à quo & limina ostiorum, per quæ foris & intus itur: & limites, quod per eos foras in agros eatur. in Glossario *Limes* πλαγία ὁδὸς.

Contagio & contages] compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus, & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminium in Solino est quod vulgo collimitium.

§. II. 1. *Ex reditu in limen*] Hinc sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de pudicitia.

Amici aut socii intelligendi sunt, non simpliciter quibuscum pax est] Ita sensisse Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro CXXX in anno cIɔ Iɔ CIII.

2. *Qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt*] Valerius Maximus lib. V, cap. 11, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Atheniensium cives bello Philippi emerant liberaliter Atheniensibus reddidere; Polybius Excerpto legationum, n. 3.

§. IV. 1. *Hic qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt*] Vide exemplum apud Parutam belli Cyprii lib. 1.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Iosephum antiquæ historiæ XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendentia ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi; excerptis de legationibus 9, 28, 35. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Vt ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita: ἐφ' ᾧτε καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔτυχον ἔχοντες, ἀποδοῦναι, *ut & prædam omnem & quoscumque habebant captivos redderent.* Lib. 1. similem pacem narrat Iuliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania, libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII de rege Alemannorum Suomario: *pacem genibus curvatus orabat. & eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderet nostros.* mox de Sarmatis; *jussi obtinere sedes impavidi nostros reddidere captivos:* de alia rursum Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia: inter cætera in rebus Michaëlis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens: τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερώσειν συνέθετο, *promisit captivis se daturum libertatem.* Nicetas libro II, captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Corinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit ut reddantur captivi qui à Republica possidentur, ut apud Thucydidem V.

2. *Vt id quod evenisset pro jure acciperent*] Vide Priscum excerpto de legationibus 28. & Bezarum de bello Genuensium in Venetos libro II.

3. *Nec servi*] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad se misso edicit ne de reddendis Siculorum servis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites suos veteribus dominis dedant. Locus est Gotthicorum III.

4. *In bello redeunt postliminio homines, qui antequam caperentur liberi fuerunt*]

runt] Iulianus oratione in malos Cynicos: οὕτω μὲν ἂν εἶεν οἰκέται καὶ ὁπόσους τῶν αἰχμαλώτων λυτρούμεθα. καί τοι οἱ νόμοι τούτοις ἀποδεδώκασι τὴν ἐλευθερίαν. *Hoc modo servi essent etiam quos bello captos liberamus. Atqui talibus ubi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.*

An vi bellica receptus sit ab hostibus] Vt illi quos à Slavis captos liberavere Hunni, apud Procopium itidem Gotthicorum III. §. V.

Si ab hoste venditus commercio ut sit ad suos pervenerit] Vt eodem Procopii libro juvenis Childubius τὸ νῦν δὲ ἐπεὶ ἀφίκετο εἰς πάτρια ἤδη ἐλεύθερος τὸ λοιπὸν κατὰ γε τὸν νόμον καὶ αὐτὸς ἔσται. *dicebat, se cum in patriam rediisset liberum ex jure in posterum fore.* Et apud Turcas nullum olim fuisse captivis postliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam] Libro V, controversia 34.

2. *Matrimonium non censebatur postliminio restitui*] Aliter inter Christianos. Leo Papa ad Nicetam Aquilejensem Episcopum: *Vt sicut in mancipiis vel agris, aut etiam in domibus ac possessionibus, in captivitatem ductis, postliminium reversis de captivitate servatur, ita etiam & conjugia, si aliis juncti fuerint, reformentur.* Vide Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tetbergæ ad interrogationem XIII, & responsum Stephani Papæ cap. 19, in Tomo II Conciliorum Galliæ. §. IX.

2. *Serviat donec pretium reddiderit*] Idem cap. 34. Edicti Caroli Calvi Pistis. §. X.

4. *Bona ejus futura fuissent occupantium*] Vide legem Wisigotthicam lib. V, tit. IV, c. 15.

1. *Etiam sæpe alienati*] At edicto Teuderichi ita constitutum est: *Servi aut coloni ab hostibus capti & reversi domino restituantur, si non sunt ante ab altero vendentibus hostibus in commercio comparati.* Vide & Cassiodorum III, 43. At lege Wisigotthica mancipium bello receptum domino redditur. is qui recepit, tertiam partem accipit justi pretii. Si ab hostibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. V, tit. IV, 21. §. XI.

Etiam ab hoste manumissi] ut à Mithridate, qui retracti in servitutem. Appianus Mithridatico.

1. *Veteribus dominis*] nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. Confer quæ supra cap. VI, §. 7. §. XIII.

Non admissis adversus dominos præscriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum eam tenerent Vandali præscriptionem tricenariam dominis nocere noluerat, meminit Procopius Vandalicorum I. Valentinianus in Novella, lege de Episcopali judicio: *Triennali temporum definitione concludi ea præcepimus, quæ perpetuis aut infinitis sæculis servabantur: Exceptis Afrorum negotiis, qui se probaverint necessitatem Vandalicam pertulisse: ut de illorum causis illa tempora præfixo triennio subtrahantur, quæ claruerit sub hostilitate consumpta.* In concilio Hispalensi relato in causam XVI, quæstione IV: *sicut per legem mundialem his quos barbarica severitas captiva necessitate transvexit, postliminio revertentibus redditur antiqua possessio.* convenit C. Ex transmissa. De præscriptionibus. vide & Cujacium ad titulum C. de præscriptione XXX annorum.

Id de navibus constitutum multis in locis videmus] Decisio Genuensis centesima prima. §. XV.

Præ-

§. XVI. *Prædonibus Philippus eripuerat*] Vide ipſam Philippi epiſtolam inter opera Demoſthenis.

§. XVII. *Lege Hiſpanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis*] Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxinii Canæi Tomo I.

CAPVT X.

Monita de his quæ fiunt in bello injuſto.

I. *Quo ſenſu pudor vetare dicatur quod lex permittit:*
II. *Aptatam hoc ad ea quæ jure Gentium permiſſa diximus.*
III. *Interna injuſtitia injuſtum eſſe quod ex bello injuſto fit.*
IV. *Qui hinc, & quatenus ad reſtitutionem obligentur.*
V. *An res captæ bello injuſto reddendæ ſint ab eo qui cepit.*
VI. *An & ab eo qui detinet.*

Lib. III, *c.* 4.

I. 1. Legenda mihi retro veſtigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largitus videri poſſum, nec tamen largitus ſum. nam cum primum hanc juris gentium partem explicare ſum aggreſſus, teſtatus ſum juris eſſe aut licere multa dici eo quod impune fiant, partim etiam quod judicia coactiva ſuam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, ſive illa in jure ſtricte dicto, ſive in aliarum virtutum præcepto poſita eſt, aut certe omittantur ſanctius & cum majori apud bonos laude.

2. In Troadibus Senecæ dicenti Pyrrho

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit,

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & famæ quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquius meliuſque eſt, reſpectum ſignificat. Sic in Iuſtinianeis Inſtitutionibus legimus: *Fideicommiſſa appellata ſunt quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter ſalvo pudore ad ſponſorem venit creditor quam ſi recipere à debitore non poſſit.* Atque eo ſenſu ſæpe videas juſtitiam cum pudore conjungi.

Nondum juſtitiam facinus mortale fugarat:
Vltima de ſuperis illa reliquit humum,
Proque metu populum ſine vi Pudor ipſe regebat.

Operibus. Heſiodus: Δίκη δ' ἐν χερσὶ καὶ αἰδὼς
Οὐκ ἔσται, βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα.
---- nuſquam Pudor: aurea nuſquam
Iuſtitia: inſultant pravi melioribus ultro.

Protagora. Plato libro XII de legibus: παρθένος γὰρ αἰδοῦς Δίκη λέγεταί τε καὶ ὄντως εἴρηται. Emendem πάρεδρος: ut ſenſus ſit: *Comes Pudoris Iuſtitia vocatur, & merito quidem.* Nam & alibi idem Plato ſic loquitur: θεὸς δείσας περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, δωρεῖται ἀνθρώποις αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. *Deus metuens ne plane interiret genus humanum dedit hominibus Iuſtitiam ac Pudorem, ornamenta civitatum, & ad amicitiam colligandam vincula*: & Plutarchus ſimili modo

Ad ineruditum præſulem. *Vita Theſei.*

δίκην vocat ἔνοικον αἰδοῦς; *Iustitiam pudoris cohabitatricem*, qui & alibi jungit αἰδῶ & δικαιοσύνην. Apud Dionysium Halicarnassensem simul nominantur αἰδὼς κόσμος καὶ δίκη, *pudor, decorum, & honestum*. Sic & αἰδῶ & ἐπιείκειαν copulat Iosephus *Pudorem & Æquitatem*. Paulus quoque Iurisconsultus conjungit naturale jus & pudorem. Cicero autem inter justitiam & verecundiam ita fines regit, ut justitiæ partes statuat non violare homines, verecundiæ non offendere. *Lib. VI.* *Lib. XIII. antiq. c. 19.* *L. adoptivus, D. de ritu nupt.* *Off. I.*

3. Cum eo quem ex Seneca adduximus versu bene convenit dictum ejusdem in scriptis philosophicis. * *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt? quæ omnia extra publicas tabulas sunt.* Vbi vides jus à justitia distingui, quia jus accipit id quod in judiciis externis viget. Idem id alibi explicat egregie exemplo juris herilis in servos. *In mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit; sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet.* Deinde: *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* quo in loco notanda iterum vocis *licere* diversa acceptio, altera exterior, altera interior. *Lib. I de Ira, c. 27.* *Lib. I de Clem. c. 18.*

II. 1. Eundem habet sensum illa Marcelli in Senatu Romano distinctio: *non quid ego fecerim in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus feci jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint:* ex æquo & bono scilicet. Idem discrimen Aristoteles innuit disputans an justa dicenda sit quæ ex bello oritur servitus: ὅλως δ᾽ ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινὸς (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν. ὅλως δ᾽ οὔ φασι. τήν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι πολέμων. *Quidam respicientes justi aliquid (* nam & lex justum quid est) justam esse ajunt servitutem ex bello: at omnino justam esse negant, quando accidere potest ut injusta fuerit bellandi causa.* Simile est illud Thucydidis in Thebanorum oratione: οὓς ἐν χερσὶν ἀπεκτείνατε οὐχ ὁμοίως ἀλγοῦμεν. κατὰ νόμον γὰρ δή τινα ἔπαθον: *de his quos in conflictu occidistis non adeo querimur, accidit enim hoc illis jure quodammodo.* *Liv. l. 26.* *Pol. 1, c. 6.* *Lib. III.*

2. Sic & ipsi Iurisconsulti Romani, quod sæpe jus captivitatis vocant alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali; & Seneca servi nomen ex injuria natum, id quod sæpe accidit respiciens. Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracusanis bello ademerant, pertinaces ad obtinendam injuriam appellantur. Dion Prusæensis cum dixisset bello captos si ad suos rediissent libertatem recipere addit, ὡς ἀδίκως δουλεύοντας, *ut qui per injuriam in servitute fuissent.* *L. postlim. in pr. D. de capt.* *Epi. XXXII.* *Libro XXVIII.* *Orat. XV.*

* Lactantius de Philosophis loquens: *Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus disputant, neque ad justitiam neque ad veram virtutem accommodatur illa omnis oratio, sed ad hanc vitam moremque civilem.* Idem mox à Romanis ait legitime illatas injurias.

III. Primum ergo dicimus, si belli causa injusta sit, etiamsi bellum solenni modo susceptum sit, injustos esse internâ injustitiâ omnes actus qui inde nascuntur: ita ut qui scientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi sint in eorum numero qui ad regnum cœleste sine pœnitentia pervenire non possunt. Vera autem *1 Cor. VI, 10.*

pœnitentia, si tempus & copia suppetat, omnino requirit, * ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Ideo Deus * negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Niniyitis rex indicens justitium præcipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoscens sine tali restitutione pœnitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus sentire * non Iudæos tantum & Christianos, sed & * Mahumetistas.

Ion. II, 10.

Libro præceptorum legis præcepto jubente XVI.

IV. Ad restitutionem autem tenentur, secundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata sunt, belli auctores, sive potestatis jure, sive consilio, de his scilicet omnibus quæ bellum consequi solent: etiam de insolitis, si quid tale jusserunt aut suaserunt, aut cum impedire possent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ suo ductu facta sunt: & milites in solidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus dividuis pro damno quisque cujus ipse causa unica, aut certe inter causas fuit.

Silv. in verbo bellum, p. I, *n.* 10, & II, & 12. *Covar. d.* §. II, *n.* 8. *Less. lib.* II, *c.* 13, *dub.* 4.

V. 1. Neque admittendam putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui aliis operam navant, si modo in ipsis aliquid hæreat culpæ: ad restitutionem enim sine dolo culpa sufficit. Sunt qui videntur existimare res bello captas, etiam si justa belli causa non adfuerit, reddendas non esse, eo quod bellantes inter se cum bellum inierunt ista capientibus donasse intelligantur. Sed nemo suum jactare temere præsumitur: & bellum per se longe abest à contractuum natura. Vt vero pacati populi certi quid haberent quod sequerentur, nec bello implicarentur inviti, sufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione restitutionis potest consistere. Atque id illi ipsi auctores videntur statuere in jure captivitatis personarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hostium in præda captas, quæ belli jure nostræ videbantur, remisimus.* Videbantur ait, quia injustum id bellum fuerat ut jam ante agnoverant Samnites.

Adde l. vulgatis §. *si duo. D. de furtis.* *Silv. d. loco num.* 10. *Vasq. lib.* I. *controv. Ill. c.* 9, *num.* 27. *Molin. disp.* 118. ¶. *ut vero.*

Lib. IX. *Lib.* VIII. *Vide supra, l.* II, *c.* II.

2. Non dissimile est quod ex contractu sine dolo inito cui inest inæqualitas, jure gentium nascitur facultas quædam cogendi eum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo stipulatus est rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

VI. 1. Sed & qui damnum ipse non dedit, aut sine omni culpa dedit, sed rem bello injusto captam ab alio penes se habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla causa subest naturaliter justa, non consensus ipsius, non malum meritum, non compensatio. Non aliena ab hac re historia est apud Valerium Maximum: *Populus, inquit, Romanus cum P. Claudius Camerinos ductu atque auspiciis suis captos sub hasta vendidisset, etsi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura * conquisitos redemit & prædia restituit.* Similiter Phocensibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica & qui erepti erant agri. Et postea * Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant reddito emtoribus pretio restituti sunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit Senatus, addita causa, quod injustum bellum illatum iis esset.

Vide supra. Lib. II, *c.* 9.

Lib. VI, *c.* 5.

Liv. lib. XXVIII. *Liv. lib.* XLII.

Lib. XLIII.

2. Pote-

2. Poterit tamen, si quid sumtus aut operæ impendit is qui rem tenet, deducere tantum quantum domino valebat adipisci desperatam possessionem, secundum ea quæ alibi explicata sunt. Quod si rei possessor culpæ exsors eam consumserit aut alienaverit, non tenebitur nisi in quantum censeri potest locupletior factus.

Annotata ad Caput x.

3. *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse*] Idem Seneca de Beneficiis v. 21; *Multa legem non habent, nec actionem ad qua consuetudo vitæ humanæ lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus Institutionum oratoriarum lib. III, c. 8; *Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed lege concessa, ut in* XII *Tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manu tenere res non possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* §. I.

1. *Nam & lex justum quid est*] Seneca ad Helviam c. 6, *alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt.* Pugnare videntur jus & aliena; sed concilianda ut docet hic textus. Repete quæ supra hoc libro cap. IV, §. 2. §. II.

2. *Lactantius*] Augustinus vero epistola IV, quæ est ad Marcellinum: *Ac per hoc si terrena ista respublica Christiana præcepta custodiat, etiam ipsa bella sine benevolentia non gerentur.* Idem de diversis Ecclesiæ observationibus: *Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella parata sunt.*

Ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Num. v, 6. Hieronymus ad Rusticum: *Nec differtur ultionis sententia si non reddantur universa.* Augustinus in epistola ad Macedonium, quæ est LIV: *Si res aliena propter quam peccatum est reddi possit & non redditur, pœnitentia non agitur sed simulatur.* Retulit Gratianus in causam XI, quæstione VI. §. III.

Negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant] Locus est illustris Esaiæ LVIII, 5, 6, 7. habes eum Græce apud Iustinum Martyrem in colloquio cum Tryphone.

Non Iudæos tantum] Vide canones pœnitentiales Mosis Maimonidæ cap. II, §. 2. Et Mosem de Kotzi præcepto jubente XVI.

Mahumetistas] Vide Leunclavium Turcicorum v, & XVII.

1. *Conquisitos redemit, & prædia restituit*] Antonius Tyrius coëgit reddere quæ Iudæorum tenebant. Homines ab eis venditos jussit liberari, bona dominis reddi; Iosephus XIV Antiquæ Historiæ. Macrinus Parthis reddidit captivos & prædam, quod causa fuisset cur Romani pacem rumperent; Herodianus libro XIV, in fine. Mahumetes Turca liberari jussit eos qui fuerant in oppido Sanctæ Mariæ in Achaia; Calcocondylas libro IX. §. VI.

Ligures] Vide excerpta Peiresiana Diodori Siculi.

CAPUT XI.

Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.

I. *In bello justo actus quosdam interna justitia carere, quod exponitur:*

II. *Interfici qui possint secundum justitiam internam.*

III. *Ob infortunium neminem recte interfici, ut qui coacti partes sequuntur:*

IV. *Nec ob culpam mediam inter infortunium & dolum: cujus natura explicatur.*

V. *Distinguendos auctores belli ab his qui sequuntur.*

VI. *In ipsis auctoribus distinguendas causas probabiles ab improbabilibus.*

VII. *Etiam mortem meritis hostibus sæpe pœnam recte condonari.*

VIII. *Cavendum quantum fieri potest ne innocentes, etiam præter propositum occidantur.*

IX. *Pueris semper parcendum; fœminis nisi quid gravius admiserint: & senibus.*

X. *Parcendum & his qui sacra aut literas tantum curant:*

XI. *Et agricolis:*

XII. *Et mercatoribus ac similibus:*

XIII. *Et captis:*

XIV. *Recipiendos qui dedere se volunt sub æquis conditionibus.*

XV. *Parcendum & his qui sine conditione se dediderunt.*

XVI. *Hæc ita vera nisi grave delictum antecesserit: quod quomodo accipiendum.*

XVII. *Delinquentibus ob multitudinem recte parci.*

XVIII. *Non occidendos obsides nisi ipsi deliquerint.*

XIX. *Abstinendum ab omni dimicatione inutili.*

Lucanus. I. 1. SEd nec in bello justo admittendum est quod dicitur

Omnia dat qui justa negat.

Off. I. Melius Cicero: *Sunt quædam officia etiam adversus eos servanda à quibus injuriam acceperis.* * *Est enim ulciscendi & puniendi modus.* Off. II. Idem laudat vetera Romanorum tempora cum exitus bellorum erant aut mites aut necessarii. Crudeles vocat Seneca qui *puniendi* I. de Clem. cap. 4. *causam habent modum non habent.* Aristides Leuctrica prima: ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ ἀμυνομένους ἀμέτρως ἀδικεῖν. κἄν τις οἷς τὰς τιμωρίας ἀναπληροῖ, πρὸς τ' ἀδικήματα τούτοις ὑπερβῇ δεύτερος, ἄρχει πάλιν. *Possunt sane, possunt etiam qui se vindicant injusti esse si modum excedant. Nam & qui in puniendo pro-* De Fasto. *greditur ad id quod iniquum est, secundus est injuriæ auctor.* Sic, Ovidio judice, rex quidam

cæde nocentum
Se nimis ulcisens exstitit ipse nocens.

2. Platæenses in Isocratea oratione quærunt: εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑπὲρ τηλικούτων ἐγκλημάτων οὕτως ἀνόμους καὶ δεινὰς ποιεῖσθαι τὰς τιμωρίας: *an æquum sit ob tantilla peccata tam graves & iniquas pœnas exigere?* Idem ille Aristides secunda pro pace: μὴ τοίνυν ἀνθ' ὅτων αὐτοὺς τιμωρήσεσθε, σκοπεῖτε, ἀλλ' οὕστινας ἄλλους καὶ τίνες ὄντες αὐτοὶ καὶ τὸ μέτρον τῆς τιμωρίας: *non hoc tantum respicite quas ob causas pœnas sitis exacturi, sed & qui sint de quibus sumenda sit pœna, qui nos ipsi, & quis justus pœnarum modus.* Laudatur Propertio Minos:

*Victor erat quamvis, * æquus in hoste fuit.*

Sed

Sed & Ovidio : *Leges captis justissimus auctor*
Hostibus imposuit.

II. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipiendum est) in bello justo secundum justitiam internam, quando non sit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri à nobis explicata sunt. Interfici enim aliquem contingit ex proposito, aut citra propositum. Ex proposito juste interfici nemo potest, nisi aut in pœnam justam, aut quatenus absque eo vitam & res nostras tueri non possumus: quamquam illud ipsum ob res caducas hominem occidere, etiamsi à justitia stricte dicta non abeat, à caritatis tamen lege discedit. Pœna vero justa ut sit, opus est ut ipse qui interficitur deliquerit, & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis supplicio possit vindicari. qua de re eo nunc minus differemus, quia quicquid ejus sciri oportet satis explicatum arbitramur capite de pœnis. *Vict. de jure belli, n. 36, & 43.*

III. 1. Supra cum de supplicibus ageremus (sunt autem ut in pace ita & in bello supplices) discrevimus ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα, *infortunium & injuriam*. Gylippus eo quem ibi citare cœpimus Diodori Siculi loco quærit, utra in classe Athenienses poni debeant, infortunatorum an injustorum: & pro infortunatis habendos negat qui ultro nullâ lacessiti injuria Syracusanis bellum intulissent: unde infert cum sponte bellum susceperint, ferenda quoque ab ipsis belli mala. Infortunatorum exemplum sunt illi qui non hostili animo apud hostes sunt, quales Athenienses temporibus Mithridaticis, de quibus sic loquitur Vellejus Paterculus: *Si quis hoc rebellandi tempus quo Athenæ oppugnatæ à Sulla sunt imputat Atheniensibus, nimium veri vetustatisque ignarus est. adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni re quicquid sincera fide gereretur id Romani Atticâ fieri prædicarent. Cæterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimæ conditionis; cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, & animos extra mœnia, corpora necessitati servientes intra muros habebant.* quæ pars postrema ex Livio sumta videri potest, apud quem Indibilis Hispanus corpus duntaxat suum apud Carthaginenses, animum apud Romanos ait fuisse. *Lib. II.* *Lib. XXVI.*

2. *Nimirum*, ut ait Cicero, *omnes quorum in alterius manu vita posita est, sæpius cogitant quid possit is cujus in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere.* Idem pro Ligario: *Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est non voluntatis.* Atque hoc secutus est Iulianus in causa Aquilejensium teste Ammiano, qui cum paucorum supplicium narrasset adjicit, *Residui omnes abierunt innoxii, quos in certaminum rabiem * necessitas egerat, non voluntas.* Ad Thucydidis locum de Corcyrensium captivis venditis vetus commentator: τὸ ἥμερον τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου δηλοῖ, καὶ ὡς ἀπηνὲς μετὰ μάχην τοὺς ἑαλωκότας θανατοῦν, ἄλλως τε καὶ δούλους τοὺς μὴ μετὰ γνώμην οἰκείαν πολεμοῦντας. *Ostendit clementiam dignam Græcorum ingeniis: durum enim post pugnam captos occidere, servos præsertim, qui non sua voluntate bellum gerunt.* Platæenses in dicta oratione apud Isocratem: οὐ γὰρ ἑκόντες ἀλλ' ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἐδουλεύομεν: *non volentes sed coacti illis* (Lacedæmoniis) *servivimus.* Idem de Græcis aliis: τοῖς σώμασι μὲν ἐκείνοις ἀκολουθεῖν ἠναγκάζοντο, ταῖς δὲ εὐνοίαις μεθ' ὑμῶν *Pro Quintio.* *Lib. XXI.* *Lib. I.*

ἦσαν: *illorum* (Lacedæmoniorum) *partes corpore ſequi cogebantur, animo*
Vran. *vobiſcum erant.* Herodotus de Phocenſibus dixerat: ἐμήδιζον οὐκ ἑκόντες, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀναγκαίης: *Medorum partes ſequebantur, non ſponte ſed vi neceſſita-*
Lib. I. *tis.* Zeldis, ut Arrianus narrat, pepercit Alexander, ὅτι πρὸς βίαν ἔγνωσαν συστρατεῦσαι τοῖς βαρβάροις, *quod coacti fuiſſent in partibus barbarorum.*
Lib. XIII. Nicolaus Syracuſanus apud Diodorum in oratione pro captivis: οἱ σύμμαχοι τῇ τῶν κρατούντων ὑπεροχῇ βιασθέντες, ἠναγκάσθησαν συστρατεύειν. διόπερ εἰ τοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας προσήκειν ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιοῦν. *Socii vi imperantium adacti ſunt militare: quare ſicut par eſt eos puniri qui data opera injuriam inferunt, ita æquum eſt*
Lib. XXV. *ignoſci his qui præter voluntatem ſuam peccant.* Sic & apud Livium Syracuſani Romanis ſe purgantes ajunt, ſe metu ac fraude turbatis pacem
Iuſtinus lib. XXVIII. oppreſſam. Similem ob cauſam Antigonus bellum ſe cum Cleomene non cum Spartanis habuiſſe dicebat.

IV. 1. Sed notandum eſt, inter plenam injuriam & merum infortunium medium ſæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quaſi conflatum ſit, ita ut actio neque mere ſcientis & volentis, neque mere aut ignorantis aut inviti dici poſſit.

2. Ariſtoteles huic generi nomen poſuit ἁμάρτημα: Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille Moralium libro quinto capite decimo: *Eorum quæ ſponte facimus, alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur quæ præeunte conſultatione quadam animi fiunt, quæ vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum ſocietate contingat, ea quæ ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut ſi quis egerit quippiam non in quem exiſtimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine: ut ſi quis ſe ferire non hoc inſtrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei cauſa credidit, ſed evenit quod ipſe non propoſuerat ſibi; puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo: Ergo ſi ita præter id quod expectari potuit damnum detur, erit infortunium. At ſi ita ut exſpectari ac prævideri aliquo modo potuerit, ſed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpæ affinis eſt qui in ſe habet agendi principium: qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit ſciens facit, non tamen deliberato; fatendum eſt adeſſe injuriam: ut quæ facere homines ſolent per iracundiam & perturbationes ſimiles aut naturales aut neceſſarias. nam qui ira commoti lædunt & culpam admittunt, ab injuria non vacant: neque tamen injuſti aut improbi dicuntur: at ſiquis idem conſulto admittat, is vero improbus & injuſtus recte nominabitur.*

3. *Merito igitur quæ per iram fiunt cenſentur non ex proviſo fieri. non enim incipit is qui ex ira quid facit, ſed is qui iram provocavit: atque eo fit ut ſæpe in judiciis rerum ejusmodi non facti ſed legitima fiat quæſtio. naſcitur enim ira ex eo quod quis injurioſe factum exiſtimat. Non ergo ſicut in contractibus, an hoc factum ſit diſputant: ibi enim, niſi quæ interceſſerit oblivio, omnino altera partium improba eſt, quæ fidem non implet: ſed an juste factum ſit quod factum eſt exquiri velint. At qui prior ſtruxit inſidias, nihil ignorans fecit: quare non mirum ſi alter ſibi injuriam factam putat, alter non putat. Eſt tamen ut & qui tali ex cauſa lædit injuſtus cenſeri debeat, ſi nempe æqualitatis aut proportionis normam excedat, quod reponitur. Sic juſtus eſt qui deliberato juſte agit: alioqui juſte agere poteſt aliquis ſponte tantum, non & deliberato.*

4. Cæte-

4. *Cæterum eorum quæ non sponte fiunt alia venia digna sunt, alia minus.* * *Venia digna, quæ non ab ignorantibus modo, sed & ob ignorantiam fiunt. At si quæ ab ignorantibus admittantur, nec tamen per ignorantiam, sed tali animi morbo qui communes humanæ naturæ fines excedat, non digna sunt quibus ignoscas.* Locum sane egregium & usus maximi integrum Latine posui, quia minus recte verti ideoque nec satis intelligi solet.

5. Michael Ephesius eum locum interpretans ejus quod exspectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens patrem læsit, aut in loco solitario jaculando se exercens aliquem vulneravit. Ejus quod prævideri potuit, sed sine dolo, in eo qui jaculatus est in via publica. Idem scriptor necessitatis exemplum ponit in eo qui fame aut siti adigitur ut quid faciat: perturbationum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri ait ubi factum ignoratur, ut si quis mulierem nesciat nuptam. Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Ius autem ignorari interdum excusabiliter, interdum inexcusabiliter: quæ cum Iurisconsultorum dictis optime congruunt. Est ejusdem Aristotelis locus huic non dissimilis libro de arte oratoria: *Æquitas imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas & infortunia. infortunia autem sunt, quæ nec provideri potuerunt nec improbo animo admittuntur: culpæ, quæ provideri potuerunt non tamen improbo animo fiunt: injuriæ, quæ & destinato & animo improbo.* Tria hæc notarunt veteres, & in illo Homeri versu de Achille Iliados postremo:

VII. *Nic.* 11.

D. & C. de juris & facti ign.

Lib. I.

Οὔτε γάρ ἐστ' ἄφρων, οὔτ' ἄσκοπος, οὔτ' ἀλιτήμων.

Non ignara illi, male provida, nec mala mens est.

6. Similis est divisio apud Marcianum: *delinquitur aut proposito, aut impetu, aut casu. proposito delinquunt latrones qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: Casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.* Duo illa quæ proposito & impetu fiunt hunc in modum distinguit Cicero: *Sed in omni injustitia permultum interest,* * *utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt quæ repentino aliquo motu accidunt quam ea quæ meditata & præparata inferuntur.* * Philo autem in legum specialium explicatione sic ait: ἡμίεργον τὴν πρᾶξιν εἶναι τῆς διανοίας μὴ προενατεχημένης ἐκ μακροῦ τοῖς μιάσμασι. *dimidiatum esse facinus ubi non antecessit longa animi deliberatio.*

L. perspiciendum, D. de pœnis.

De Off. I.

7. Cujus generis ea præcipue sunt * quæ necessitas si non defendit tamen excusat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, αἱ ἀναγκαῖαι χρεῖαι τὸ τί πρακτέον ἢ μὴ λογισμοὺς ἀναιροῦσιν ἅπαντας. ὥστ' οὐ πάνυ ταῦτα ἀκριβολογεῖσθαι δεῖ τὸν δικαίως ἐξετάζοντα. *Necessitatis impulsus auferunt dijudicationem de eo quod agendum vel non agendum est: quare non nimis rigide expendenda hæc sunt ab æquis rerum arbitris.* Qui sensus etiam latius ab eodem exprimitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucydides libro quarto: πᾶν δ' εἰκὸς εἶναι τῷ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινι κατειργόμενον ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ πρὸς τοῦ Θεοῦ. καὶ γὰρ τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καταφυγὴν εἶναι τοὺς βωμούς, παρανομίαν τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ὀνομασθῆναι, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ξυμφορῶν τι τολμήσασι. *Credibile esse * apud Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut qua simili necessitate tracti*

ali-

aliquid admittunt. nam & Deorum altaria perfugium patere culpis non voluntariis : & injustitiam iis ascribi qui ultro mali sunt, non his quos ad audendum res extremæ impellunt. Cerites apud Livium ad Romanos, *Ne appella-*
Lib. VII. *rent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset.* Iustinus : *Factum Pho-*
Lib. VIII. *censium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiæ Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit.* Sic Isocrate judice, qui salutis causa prædatur, ἔχει πρόσχημα τῆς ἀδικίας τὴν ἀνάγκην, *habet necessitatem injuriæ velamentum.* Aristides Leuctrica secunda : αἱ δυσχολίαι τῶν καιρῶν ἀπολογίας ἐνδιδόασι τοῖς ἀφεστηκόσιν : *difficilia tempora excusationem aliquam dant descitscentibus.* De Messeniis accusatis quod ab Athenis exsules non recepissent ita Philostratus : ἡ ἀπολογία κατὰ συγγνώμην ἵσταται, τὸν Ἀλέξανδρον προϊσχομένων καὶ τὸν ἐκείνου φόβον οὗ μηδὲ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἀπείρως εἶχε. *Causa ipsorum in deprecatione posita est, obtendens facto Alexandrum, & metum ab ipso quem nulla non pars Græciæ experta esset.* Talis & ille apud Aristotelem, ἡμιπόνηρος καὶ οὐκ ἄδικος. οὐ γὰρ ἐπίβουλος. *semipravus, non injustus; * neque enim insidiator.* Discrimina hæc ad argumenti nostri usum sic aptat Themistius in laudibus Valentis Imperatoris : ὁ διέκρινας τὸ ἀδίκημα καὶ ἁμάρτημα, καὶ ἀτύχημα. καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀποστοματίζεις, μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζῃ, ἀλλὰ τάγε ἐκείνοις δοκοῦντα τοῖς ἔργοις βεβαιοῖς. οὐ γὰρ τῆς ἴσης τιμωρίας ἀξίους ᾠήθης τούς τε ἐξ ἀρχῆς βουλεύσαντας τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ὅπλων παρασυρέντας, καὶ τοὺς ἤδη τῷ δοκοῦντι κρατεῖν ὑποκύψαντας. ἀλλὰ τῶν μὲν κατέγνως, τοὺς δὲ ἐμέμψω, τοῖς δὲ συνήλγησας. ** Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium. * Quanquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris. Non enim pari pœna dignos existimasti qui ab initio bellum suaserant, & qui postea abrepti sunt armorum impetu, & qui succubuerunt ei qui jam rerum potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es.*

8. Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, τί διενήνοχεν ἀτύχημα καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα. καὶ ὅτι προσήκει τὸν βασιλέα, τὸ μὲν οἰκτείρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον τιμωρεῖσθαι : *quid distet infortunium, culpa aliquid, & injuria : & quomodo regem deceat istius misereri, hanc corrigere, postremam vero solam ultione prosequi.* Sic apud Iosephum Titus unum crimi-
Lib. V belli Iud. nis ducem punit μέχρις ἔργου *reipsa*, multitudinem μέχρι λόγου *sola verborum increpatione.* Mera infortunia nec pœnam merentur nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita pœnam sæpe non meretur, præsertim capitalem. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci :

> *At quibus invito maduerunt sanguine dextræ,*
> *Si sors sæva premat miseros, sed proxima culpæ;*
> *Hos variis mens ipsa modis agit, & sua carpunt*
> *Facta viros resides.*

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui auctores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in
Gal. historiis exstant. Narrat Herodotus Græcos pœnas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficiendi auctores fuerant. Sic Ardeæ prin-
Lib. IV. cipes securi percussi, narrante Livio. Eodem auctore, Valerius Levinus, *Agrigento capto, qui capita rerum erant virgis cæsos securi per-*
Lib. XXVI. *cussit : cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi : *Atella Calatiaque in dedi-*

tionem accepta: ibi quoque in eos qui capita rerum erant animadversum. Rursum alibi, *quoniam defectionis auctores meritas pœnas à Diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis, & civitas data.* nimirum, ut idem ibi loquitur, *ut unde orta culpa esset ibi pœna consisteret.* Laudatur apud Euripidem Eteoclus Argivus, quia *Libro XXVIII.*

Culpam ferebat semper illo judice
Reus ipse: non urbs patria, quæ passim mali
Rectoris ergo sustinet calumniam.

Et Athenienses, ut Thucydides narrat, pœnituit decreti adversus Mitylenæos, πόλιν ὅλην διαφθεῖραι μᾶλλον ἢ οὐ τοὺς αἰτίους, *ut totam civitatem potius quam solos defectionis auctores interficerent.* Narratur & Diodoro Demetrius captis Thebis decem solos interfecisse auctores defectionis. *Lib. III.*

VI. 1. Sed in ipsis quoque belli auctoribus distinguendæ causæ: sunt enim quædam non justæ quidem sed tamen tales ut non improbis possint imponere. Scriptor ad Herennium deprecationis causam æquissimam hanc ponit, siquis quæ peccavit non odio neque crudelitate sed officio & recto studio commotus fecerit. Sapiens Senecæ, *hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sint.* Apud Livium * petunt errori veniam Cærites quod fuerint auxilio consanguineis Phocensibus. Chalcidensibus & aliis qui ex fœdere Antiochum juverant data à Romanis venia. Aristides Leuctrica secunda Thebanos qui Lacedæmoniorum ductum contra Athenienses secuti erant ait κοινωνεῖν μὲν οὐ δικαίου πράγματος, δικαίῳ δ' ἑτέρῳ περιστέλλειν τὴν μέμψιν, τῷ πιστοὺς εἶναι τοῖς ἡγεμόσιν: *in partem quidem venisse injustæ actionis, sed quam justo aliquo velarent, fide in Principes sui fœderis.* *Vict. de jure belli, n. 59.* *Lib. II.* *Lib. II de Clem. c. 7.* *Lib. VII.*

2. Cicero de Officiis primo conservandos eos dicit qui non crudeles in bello non immanes fuerunt: tum bella quibus imperii gloria proposita est minus acerbe gerenda esse. Sic Ptolemæus rex Demetrio significat, οὐ περὶ πάντων ἁπλῶς, περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον αὐτοῖς. *Non de rebus omnibus, sed de imperio & gloria inter ipsos certamen esse.* Severus * apud Herodianum: *Cum bellum adversus Nigrum gessimus non ita sane speciosas inimicitiarum causas habebamus. nam positum in medio Principatum atque adhuc in disceptatione versantem pari ambitu uterque nostrûm ad se trahebat.* *Lib. III.*

3. Sæpe habet locum quod de bello Cæsaris & Pompeji est apud Ciceronem: *Erat obscuritas quædam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant quid optimum esset.* Et quod idem alibi: *etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus.* Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia digna quæ fiunt μὴ μετὰ κακίας, δόξης δὲ μᾶλλον ἁμαρτίᾳ. De Dejotaro idem ille Cicero: *non ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est.* Sallustius in historiis: *Cætera multitudo, vulgi more magis quam judicio, post alius alium quasi prudentiorem secuti.* Quod de bellis civilibus Brutus scripserat, putem non male ad pleraque bella alia referri posse; * *acrius esse prohibenda quam in superatos iracundiam exercendam.* *Cic. epist. ad Brut. 2.* *Pro M. Marcello.*

VII. 1. Etiam

VII. 1. Etiam ubi justitia hoc non exigit, sæpe tamen convenit bonitati, * convenit modestiæ, convenit animo excelso. *Ignoscendo auxisse populi Romani magnitudinem* ait Sallustius. Taciti est: *quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum.* At Seneca: *Ferarum, nec generosarum quidem, permordere & urgere abjectos. Elephantes leonesque transeunt quæ impulerunt.* Sæpe opportunum est illud Maronis,

Ann. XII. De Clem. I. cap. 5.

Non hic victoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.

2. Est in eam rem insignis locus in libro quarto ad Herennium: *Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis cepissent vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare; ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere non imitari consuevi.* Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utatur is scriptor) adversa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dictus est Constantino Constantii filio: *Cautior licet sit qui devinctos habet per veniam perduelles, fortior tamen est qui calcat iratos. Renovasti Imperator veterem illam Romani Imperii fiduciam quæ de captis hostium ducibus vindictam morte sumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis usque ad forum triumphantium currus honestassent, simulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur, unus pro seipso Paulo qui sedentem se acceperat deprecante* (lege: *unus Perseus ipso Paulo qui dedentem se acceperat deprecante*) *legem illius severitatis evasit: cæteri in vinculis * luce privati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum quam exasperare justitiam.* Sed & hic nimis laxe. Dicit quidem Iosephus idem de severitate Romanorum in historia interfecti Simonis Bar-joræ: sed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de his quibus regium esset nomen. Verborum sensus Latine sic habet: *Finis triumphi erat, postquam ad Capitolium Iovis ædem erat perventum: nam ibi exspectare imperatores mos antiquus patriæ jubebat, donec nuntiata esset mors hostium ducis. Is erat Simon Ioræ filius, qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum injecto laqueo in forum trahitur, verberantibus insuper ipsum custodibus. Nam eo in loco mos est Romanis supplicium sumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finiisse nuntiatus est, secuta sunt fausta omina, deinde sacrificia.* Idem ferme dicit Cicero Verrina de Suppliciis.

Vide Plut. Paulo Æmilio.

3. De ducibus passim exempla exstant: de regibus aliqua, ut * de Aristonico, Iugurtha, Artabasdo: sed tamen præter Persea * Syphax, Gentius, Iuba, & Cæsarum tempore Caractacus, atque alii tale supplicium evaserunt, ut appareat & belli causas & gerendi modum spectata à Romanis, quos tamen æquo asperiores in victoria
Exc. fuisse Cicero atque alii agnoscunt: itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Persei causa Romanos Senatores monet, εἰ μὴ τ̃ ἀνθρώπινον φόβον εὐλαβοῦνται, τήν γε τοῦ ὑπερηφανῶς ταῖς ἐξουσίαις

χρῆ-

χρωμένους μετερχομένην Νέμεσιν αἰδεῖσθαι. *Si humani nihil metuerent, at divinam vindictam timerent, iis imminentem qui victoria insolentius utuntur.* Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmoniis manus abstinuisse reverentiâ dignitatis.

4. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & pium est volet respicere, parcet etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propriæ quæ ad capitalem mensuram devenerint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quem dixi Diodorus Siculus: αἱ τῶν πόλεων πολιορκίαι καὶ παρατάξεις καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὸν πόλεμον προτερήματα τὰ πλείονα διὰ τύχην ἢ δι' ἀρετὴν ἐπιτυγχάνεται. ὁ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις εἰς τοὺς ὑποχειρίους ἔλεος μεγαλιζόμενος διὰ μόνης τῆς φρονήσεως γίνεται. *Urbium expugnationes, secunda prælia, & si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortunæ magis quam virtuti debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius providentiæ opus est.* Apud Curtium legimus: *Alexander quamquam belli auctoribus poterat irasci, tamen omnibus venia data.* Lib. XXVII.

VIII. De nece autem eorum qui casu non destinato occiduntur tenendum quod supra diximus, si non justitiæ, misericordiæ tamen esse non nisi magnis & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernities possit. Idem nobiscum sensit Polybius, qui libro V sic loquitur: οὐ γὰρ ἐπ' ἀπωλείᾳ δεῖ καὶ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων. οὐδὲ συναναιρεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἠδικηκόσιν, ἀλλὰ συσσώζειν καὶ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἀναιτίοις (male editur ἐναντίοις) τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν. *Bonorum virorum est etiam cum minus probis non internecinum gerere bellum, sed hactenus ut delicta sarciantur atque emendentur: neque insontes cum sontibus una pœna involvere, sed insontium causa etiam sontibus parcere.*

IX. 1. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * *Puerum ætas excuset, feminam sexus,* ait Seneca libris quibus iræ irascitur. Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult feminis & infantibus, extra paucas gentes speciali jure exceptas, adversus quas quod erat bellum non erat hominum sed Dei, atque ita appellabatur. Et cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, excepit virgines intactas. Imo cum Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est miseratione multorum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignorat: Cui similis est apud Senecam sententia: *Num quis irascitur pueris quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lucanum:

Lib. III, 24. Deuter. XX, 14. Num. XXXI, 18. Ion. IV, 2. De Ira II, c. 9.

Crimine quo parvi cædem potuere mereri?

Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quosvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus, quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium? Vict. de jure belli, n. 36.

2. Ac-

2. Accedit primum de pueris judicium eorum populorum ac temporum quibus fas maxime valuit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eam ætatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed adversus armatos.* Addit hoc esse inter belli jura, naturalia scilicet. Plutar-
Vita Camilli. chus de eadem re agens, *Sunt*, inquit, *apud bonos etiam belli quædam leges.* Vbi nota illud apud bonos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impu-
Lib. I. nitate positum est discrimines. Sic Florus negat aliter fieri potuisse sal-
Lib. XXIV. va integritate. Apud Livium alio loco est: *à qua ætate etiam hostes irati abstinerent.* Et alibi: *usque ad infantium cædem ira crudelis pervenit.*

3. Quod autem in pueris rationis usum non adeptis semper, id in feminis plerumque obtinet, id est nisi aliquid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipsæ usurpent. Est enim, ut Statius loquitur, *sexus rudis insciusque ferri.* Neroni hostem vocanti Octa-
Octavia. viam in Tragœdia reponit præfectus,

——— * *Femina hoc nomen capit?*

Lib. V. Alexander apud Curtium: *Cum captivis & feminis gerere bellum non so-*
Libro XXXVIII. *leo: armatus sit oportet quem oderim.* Grypus apud Iustinum: *à nullo unquam majorum suorum inter tot domestica & externa bella post victoriam in feminas sævitum, quas sexus ipse & periculis bellorum & sævitiæ victorum eximat.* Apud Tacitum alius: *neque adversus feminas, sed palam adversus armatos bellum se tractare.*

Lib. IX, c. I. 4. Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes & feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabilem. Apud Dio-
Lib. XIII. dorum Carthaginenses Selinunte narrantur interfecisse feras, feminas, infantes, οὐδεμίαν συμπάθειαν λαμβάνοντες, *sine humanitatis affectu.* Et
Lib. XIV. alibi hoc ipsum ὠμότητα *crudelitatem vocat.* Latinus Pacatus de feminis: *sexus cui bella parcunt.* Simile Papinii de senibus pronuntiatum:

Nullis violabilis armis
Turba senes.

Vid. d. loco. X. 1. Idem statuendum universaliter de maribus quorum vitæ genus ab armis abhorret. *Iure belli in armatos repugnantesque cædes*; ut
Libro XXVIII. ait Livius, id est, eo jure quod naturæ congruit. Sic Iosephus æquum
Ant. XII, cap. 3. ait ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, insontibus non nocendum. Camillus Vejis expugnatis edixit ut ab inermi abstinere-
Liv. lib. V. tur. In hac classe primum ponendi sunt hi qui sacra curant. nam ut hi ab armis abstinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo vicissim vi in illos temperabatur. Sic Philisthæi hostes Iudæorum non nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre est 1 Sam. X, 5 & 10. Et sic ad alium locum ubi simile erat collegium tanquam sepositum ab omni armorum injuria cum Samuele confugit David, 1 Sam. XIX, 18. Cretenses, narrat Plu-
Quæst. Gr. tarchus, cum bellis intestinis colliderentur omnem noxam abstinuisse * à sacerdotibus, & iis quos humandis mortuis præpositos
Lib. VIII. καλαγαύας vocabant. Huc & proverbium illud Græcum pertinet, οὐδὲ πυρφόρος ἀπελείφθη. * Notat Strabo, olim cum tota Græcia armis ferveret, Eleos, utpote Iovi sacros, & eorum hospites in alta pace vixisse.

2. Sacerdotibus merito hac in parte æquantur qui vitæ genus simile

mile elegerunt, ut monachi & conversi, id est pœnitentes, quibus proinde æque ut sacerdotibus parci volunt canones naturalem æquitatem secuti. Addas his merito eos qui studiis literarum honestis & humano generi utilibus operam navant. *C. de treuga & pace.*

XI. Deinde agricolas, quos & canones asscribunt. Diodorus Siculus de Indis cum laude refert: *ἀμφότεροι γὰρ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους μὲν ἀποκτείνουσιν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ὄντας ἐῶσιν ἀβλαβεῖς, ὡς κοινοὺς ὄντας ἁπάντων εὐεργέτας. In præliis quidem hostes alii alios interficiunt: at agricolas relinquunt intactos tanquam in commune utiles.* De antiquis Corinthiis & Megarensibus Plutarchus: *τοὺς γεωργοῦντας οὐδεὶς ἠδίκει τὸ παράπαν. nemo agricolas ullo afficiebat malo.* Et Cyrus regi Assyriorum nuntiari jussit, *ὅτι ἕτοιμος εἴη ἐᾶν τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν καὶ μὴ ἀδικεῖν: paratum se eos qui agros colerent illæsos indemnesque sinere.* De Belisario Suidas: *εἰς δὲ τοὺς ἀγροίκους τοσαύτη φειδώ τε καὶ πρόνοια ἐγεγένητο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτοὺς οὐδὲν πώποτε στρατηγοῦντος Βελισαρίου τετύχηκεν. agricolis ita parcebat, ac tantam pro illis curam gerebat ut eo duce nulli unquam eorum vis illata fuerit.* *Lib. II. Bibl.* *Xen. de Cyri inst. v.*

XII. Addit canon mercatores, quod non tantum de his qui temporariam in hostico moram agitant intelligendum est, sed & de subditis perpetuis; nam & horum vita ab armis aliena est; ac sub hoc nomine continentur simul alii opifices & artifices quorum quæstus pacem amat non bellum.

XIII. 1. Vt ad eos veniamus qui arma gesserunt, jam ante retulimus dictum Pyrrhi apud Senecam, qui vetari nos ait pudore id est æqui respectu ne capto vitam adimamus. Similem Alexandri sententiam attulimus quæ cum fœminis conjungit captivos. Accedat illud Augustini: *hostem pugnantem * necessitas perimat non voluntas. Sicut bellanti & resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis pertubatio non timetur.* Xenophon de Agesilao: *προηγόρευε τοῖς στρατιώταις τοὺς ἁλισκομένους μὴ ὡς ἀδίκους τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν: monuit milites ut captos non tanquam sontes punirent, sed tanquam homines custodirent.* Apud Diodorum Siculum est: *πάντες ἀνατείνονται μὲν πρὸς τοὺς ἀντιταττομένους, εἴκουσι δὲ τοῖς ὑποπεπτωκόσι. Omnes* (Græci) *opponunt se repugnantibus, parcunt jam subactis.* Eodem judice Macedones qui sub Alexandro *πικρότερον ἢ πολεμικώτερον προσεφέροντο τοῖς Θηβαίοις, acerbius egerant cum Thebanis quam belli fas ferebat.* *Ad Bonif. Epist. I.* *Lib. XIII.* *Lib. XVII.*

2. Sallustius historia Iugurthina cum puberes post deditionem interfectos narrasset, factum ait contra jus belli: quod interpretare contra æqui naturam & morem mitius viventium. Apud Lactantium est: *Parcitur victis, & est locus inter arma clementiæ.* Laudat Tacitus primum Antonium & Varum Flavianos duces, quod in neminem ultra aciem sæviissent. Aristides: *ἀνδρῶν γάρ ἐστι καθ' ὑμᾶς τὴν φύσιν, τοὺς μὲν ἀνθεστηκότας κατείργειν τοῖς ὅπλοις· τοὺς δ' ὑποπεσόντας ἠπίως μεταχειρίζεσθαι. Hominum est nostri ingenii resistentes armis coërcere, prostratos tractare leniter.* *Lib. v.* *Hist. IV.* *De pace II.*

3. De captivis Propheta Elisæus regem Samariæ sic alloquitur: *An quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo eos interimeres?* Apud Euripidem in Heraclidis quærenti nuntio, *II Reg. II.*

Hostem perimere vestrâ lex ergo vetat?

Respondet chorus,

Quem Mars reliquit prælio superstitem.

Ibidem Eurystheus captivus:

Quæ me necabunt non erunt puræ manus.

Lib. XII. Apud Diodorum Siculum Byzantii & Chalcedonii quod captivos satis multos interfecissent hoc elogio notantur: ἐπετέλησαν πράξεις ὠμότητι διαφερούσας: *perpetrarunt facinora eximiæ crudelitatis.* Idem alibi * captivis parcere vocat τὰ κοινὰ νόμιμα, *jus commune:* qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui

V. De benef. cap. 18. natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus qui cum nimia captivorum multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

XIV. 1. Easdem ob causas * vitam salvam paciscentium, sive in prælio sive in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arrianus in deditos editam à Thebanis stragem ait, fuisse non Græci moris, οὐχ Ἑλληνικὴν σφαγήν. Ac similiter Thucydides libro III, ἑκόντας τε ἐλάβετε, καὶ χεῖρας προϊσχομένους. ὁ δὲ νόμος τοῖς Ἕλλησι μὴ κτείνειν τούτους: *Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere.* Et apud Diodorum Siculum Syracusani senatores: σώζειν τὸν ἱκέτην, ἄξιον τῆς μεγαλοψυχίας, *magno animo dignum est supplici parcere.* Sopater: νόμος ἐστὶ τοὺς ἱκέτας σώζειν ἐν τοῖς πολέμοις: *moris est in bellis servare supplices.*

2. In obsessis oppidis observatum in Romanis antequam murum

Lib. II de bello Gall. aries percussisset. Cæsar Advaticis denuntiat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attigisset se dedidissent. qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniariæ explodantur: in munitioribus, antequam in mœnia impetus

Off. I. fiat. At Cicero, non tam quid fiat quam quid natura æquum sit respiciens, sic ea de re pronuntiat: *Et cum iis quos vi deviceris consulendum est, tum ii qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, recipiendi.* Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse, ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transiret.

XV. Eadem æquitas jubet parci his qui sine conditionibus se victori permittunt, aut supplices fiunt. *Trucidare deditos sævum* censente

Ann. XII. Tacito. Sallustius similiter de Campsanis qui se Mario dediderant,

Bell. Iug. cum puberes interfectos narrasset addit, facinus fuisse contra jus bel-

Lib. I de rep. ord. li, naturale scilicet. Idem alibi: *non armatos neque in prælio belli jure, sed*

Lib. XLV. *supplices interfectos.* Et Livio, ut jam diximus, *jure belli in armatos repugnantesque cædes.* & alibi: *qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset.* Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditionem cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adversarios οὐκ εἴασεν ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ περιίππευσεν φείδεσθαι κελεύων, ὡς μετὰ μικρὸν ἰδίων ἐσομένων: *non passus est impetu oppugnari, sed equitatu circumdedit: parci jubens ut mox suis futuris.*

XVI. 1. Ad-

XVI. 1. Adversus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri solent minime justæ, nempe si talio exigatur, si terrore opus sit, si pertinacius restitum sit. Atqui hæc non sufficere ad justam cædem facile intelliget qui eorum meminerit quæ de justis occidendi causis supra sunt prodita. A captivis & deditis aut dedere se cupientibus periculum non est: ut ergo juste occidantur oportet crimen antecedat, & quidem tale quod æquus judex morte vindicandum censeret. Atque ita videmus interdum in captos aut deditos sævitum, aut deditionem sub vitæ pacto non acceptam, si qui de injustitia belli convicti, tamen in armis perstitissent, si immanibus convitiis famam hostis lacerassent, si fidem violassent, aut aliud gentium jus ut legatorum, si transfugæ essent. *Vide Vict. de jure belli n. 49, & 60.*

2. At talionem natura non admittit nisi in ipsos qui deliquerunt: neque sufficit quod hostium unum quasi corpus fictione quadam intelligatur, ut ex iis potest intelligi quæ de pœnarum communicatione supra à nobis tractata sunt. Apud Aristidem legimus: *πῶς οὐκ ἄτοπον κατηγορεῖν μὲν καὶ λέγειν ὡς ἁμαρτήματα συμβαίη, μιμεῖσθαι δ' ἀξιοῦν ὡς ὀρθῶς ἔχοντα; Nonne absurdum, ea quæ accuses & prave facta dicas tanquam recta velle imitari?* Accusat Syracusanos hoc nomine Plutarchus, quod Hicetæ uxores ac liberos occiderint, ideo tanquam quod Hicetas Dionis uxorem sororem & filium interfecisset. *Lib. II. c. XXI. ¶. 18. De pace II. Plut. Tim. & Dione.*

3. Vtilitas etiam quæ ex terrore in posterum speratur, ad jus dandum cædis non pertinet; sed si subsit jus, potest inter causas esse ob quas jus non remittatur.

4. Obstinatius autem studium in suas partes, si modo causa earum non sit omnino inhonesta, supplicium non meretur, ut apud Procopium disserunt Neapolitani: aut si qua ejus pœna est, non debet ad mortem pervenire: neque enim id statueret æquus judex. Alexander cum in oppido quodam quod acrius restiterat puberes omnes jussisset interfici visus est Indis bellare latronum more: eamque famam reveritus Rex victoria clementius uti cœpit. Melius idem Milesiis quibusdam parci voluit, *ὅτι γενναῖοί τε καὶ πιστοὶ αὐτῷ ἐφαίνοντο, quod eos videret generosos ac suis fidos esse*, quæ Arriani verba sunt. Phyto Reginorum prætor cum ob pertinacius defensam urbem à Dionysio ad cruciatus & mortem raperetur exclamavit, eo quod urbem noluisset prodere supplicio se affici, cujus ultionem Deus brevi esset exacturus. Diodorus Siculus pœnas has iniquas, *ἐκνόμους τιμωρίας* vocat. Valde mihi placet votum quod est apud Lucanum: *Lib. I Gotth. Polyan. libro IV.*

Vincat, quicumque necesse
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
Quique suos cives quod signa adversa tulerunt
Non credit fecisse nefas:

Dum tamen civium nomine intelligamus non hujus aut illius regionis, sed communis illius ex humano genere constantis cives.

5. Multo vero minus cædem justam facit dolor ex accepta clade, sicut Achillem, Æneam, Alexandrum amicis suis sanguine captorum aut se dedentium parentasse legimus. Itaque Homerus merito illud accinit:

Κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα.

★ *Facinusque animo versabat iniquum.*

XVII. Sed & ubi delicta sunt talia ut morte digna videri possint, misericordiæ erit ob multitudinem eorum aliquid decedere de summo jure: cujus clementiæ auctorem ipsum habemus Deum, qui Cananæis eorumque vicinis populis longe flagitiosissimis pacem offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. de Ira, p. 10. Pertinet huc Senecæ dictum: *In singulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria est venia ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis?* ★ *Turba peccantum.* Et Lucani illud:

Tot simul infesto juvenes occumbere letho
Sæpe fames pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cæli terræque lues, aut bellica clades,
Nunquam pœna fuit.

Pro Cluent. *Ne nimium multi pœnam subirent sortitio comparata est*, inquit Cicero. Sallustius ad Cæsarem: *Neque quisquam te ad crudeles pœnas aut acerba judicia invocat, quibus civitas magis vastatur quam corrigitur.*

XVIII. 1. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, atque id jus consensu aut tacito aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem, minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus, sive tanquam ex suo peculiari consensu, sive tanquam ex Vict. de jure belli, n. 43. publico cui & suus includeretur. At postquam verior sapientia nos docuit dominium in vitam Deo exceptum, sequitur ut solo consensu nemo jus cuiquam dare possit in vitam aut suam aut civis sui. Atque ideo Narseti bono duci atrox visum de innoxiis obsidibus supplicium sumere narrat Agathias: de aliis alii: etiam Scipionis exemplo, qui ajebat se non in obsides innoxios ★ sed in ipsos qui defecissent sæviturum: nec ab inermi sed ab armato hoste pœnas expetiturum. (Lib. I. Livius libro XXVIII.)

Menoch. arb. q. 7. 2. Quod autem ex recentioribus Iurisconsultis non ignobiles, conventiones tales valere dicunt si moribus firmentur, accipio, si jus vocant solam impunitatem, quæ in hoc argumento sæpe venit sub tali nomine: sin à peccato immunes putant qui ex conventione sola vitam adimunt alicui, vereor ne & fallantur ipsi, & periculosa auctoritate alios fallant. Plane si qui obses venit est aut ante fuit in numero graviter delinquentium, aut postea fidem à se datam in re magna fefellit, fieri potest ut supplicium injuria vacet.

3. At Clœliæ quæ ★ non sua sponte sed civitatis jussu obses venerat, cum tranato Tyberi effugisset, *apud regem Ethruscum non tuta* Lib. II. *solum sed & honorata virtus fuit*, quæ Livii in hac re enarranda verba sunt.

XIX. Illud adhuc addendum est, omnes commissiones quæ ad jus consequendum aut bellum finiendum nullius sunt usus, sed meram habent virium ostentationem propositam, id est, ut Græci lo-Arr. lib. 1. quuntur, ἐπίδειξιν ῥώμης μᾶλλον ἢ πρὸς πολεμίους ἀγῶνα, & cum officio Chri-

Christiani hominis & cum ipsa humanitate pugnare. Itaque serio hæc vetare debent rectores, inutiliter fusi sanguinis rationem ei reddituri cujus vice gladium gestant. Quippe & Sallustio laudati duces qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cattis notæ virtutis populo Tacitus: * *rari excursus & fortuitæ pugnæ.*

Annotata ad Caput xi.

1. E*st enim ulciscendi ut puniendi modus*] Vide quæ supra lib. II, cap. xx, §. 2, & 28. & loca Augustini de Christianorum in ipsis bellis benevolentia quæ modo produximus. Aristoteles Politicorum v, cap. 6. narrat asperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, στασιωτικῶς factionis studio. Et Thucydides III, Τιμωρίας μείζους, οὐ μέχρι τῶν δικαίων, *pœnas justo majores*. Tacitus III Annalium: *Pompejus gravior remediis quam delicta erant*. idem eodem libro Augustum culpat quod in puniendis adulteriis clementiam majorum suasque ipse leges egressus sit. Iuvenalis: *exigit autem* §. I.

Interdum ille dolor plus quam lex ulla dolori
Concessit.

Quintilianus: *Non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem.* M. Antoninus Imperator referente Vulcatio vita Cassii; *ad Senatum scribam, ne aut proscriptio gravior sit aut pœna crudelior.* Ausonius;

vindictaque major
Crimine visa suo est.

Ammianus libro xxvI: *sævitum est in multos acrius quam errata flagitaverant vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro III.

2. *Æquus in hoste fuit*] Ovidius Tristium I, elegia 8.

Est etiam in miseris pietas, & in hoste probatur.

2. *Necessitas egerat, non voluntas*] Addit mox: *Id enim æquitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens.* Thucydides libro III, in oratione Cleonis: οἵ τινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συγγνώμην ἔχω. *Ignosco illis qui defecerunt à nobis cogente hoste.* contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum v, Tit. I. certe enim, ut Synesius ait, ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον, *Res est valida ac violenta necessitas.* Iuvenalis de Calaguritanis: §. III.

Quisnam hominum veniam dare, quisve Deorum
Viribus abnueret dira atque immania passis?

vide de famis necessitate Cassiodorum IX, 13. Pertinax de Læto & aliis: *Paruerunt inviti Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quod semper voluerunt ostenderunt.* Cassius Clemens apud Xiphilinum in rebus Severi: ἐγὼ οὔτε σε οὔτε Νίγρον ἠπιστάμην· καταλειφθεὶς δὲ ἐν τῇ ἐκείνου μερίδι, τὸ παρὸν ἀναγκαίως ἐθεράπευσα, οὐχ ὡς σοὶ πολεμήσων, ἀλλ' ὡς Ἰουλιανὸν καταλύσων: *Ego neque te neque Nigrum noveram: sed in parte quam ille obtinebat relictus, feci quod necesse erat, præsenti parui, non tibi bellum volens inferre sed Iulianum depellere.* Aurelianus Antiochiam ingressus ubi multi Zenobiæ partes secuti fuerant edictum proposuit, τῷ ἀκουσίῳ καὶ ἀναγκαίῳ τῷ ἐον ἢ προαιρέσει τὰ συμβάντα ἀναθείς. *magis ad necessitatem impositam invitis quam ad voluntatem quæ acta erant referens.* Belisarius apud Procopium

pium Vandalicorum I: Λίβυας γὰρ ἅπαντας γενέσθαι ὑπὸ Βανδίλοις οὐκ ἐθελουσίους, *Afros enim omnes sub Vandalis fuisse invitos.* Apud eundem Gotthicorum III Totilas Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse invitos. Nicetas autem, aut continuator scriptæ ab eo historiæ, de Henrico loquens fratre Balduini: τὸ ἐνοικοῦν ἐνδοὺς εἰς σφαγὴν, ὡς εἰ ποίμνιον ἦν καὶ βουκόλιον, ἀλλ' οὐ Χριστώνυμον τὸ κτεινόμενον, καὶ βίᾳ μᾶλλον ἢ πειθοῖ τοῖς Βλάχοις ὑποκύψαν, μηδὲ προχωρήσαν ἐκουσιότητι. *Qui urbem incolebant eos jussit interfici, quasi armentum aut grex essent non Christiani homines qui interficerentur, præsertim tales qui Blachis non verborum suasu sed vi succubuerant neque sponte eis paruerant.*

§. IV. 4. *Venia digna quæ non ab ignorantibus modo sed & ob ignorantiam fiunt*] Dionysius Halicarnassensis libro I: ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. *quod non sponte fit, omne dignum venia.* Procopius Gotthicorum III: ὅσοι μὲν ἀδικοῦσι τοὺς πέλας, ἢ προλαβούσης ἀγνοίας, ἢ λήθης ἐπιγινομένης τινὸς, τούτους ἄξιον τοὺς τὰ δεινὰ πεπονθότας ξυγγνώμονας εἶναι. *Qui aliis molesti sunt, sive quod occupaverit eos ignorantia, sive quod oblivio supervenerit aliqua, his etiam ipsos qui mala sunt passi æquum est veniam dare.*

6. *Vtrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria*] Seneca de Ira I, 16: *Dimittit sæpe, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inhærere.* deinde: *Nonnunquam magna scelera levius quam minora compescit, si illa lapsu non crudelitate commissa sunt: his inest latens & aperta & inveterata calliditas.* idem: *delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit ut nocens esset.*

Philo] Libro II Specialium legum.

7. *Quæ necessitas, si non defendit, tamen excusat*] Adde quæ supra lib. II, cap. XX, §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem libro III, Alcidæ Lacedæmonio cum captivos Chios occideret hæc dicunt: οὐ καλῶς τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερεῖν αὐτὸν, εἰ ἄνδρας διέφθειρεν, οὔτε χεῖρας ἀνταιρομένους, οὔτε πολεμίους, Ἀθηναίων δ' ὑπ' ἀνάγκης ξυμμάχους. *Non recte eum se dicere venisse ad liberandam Græciam qui homines interficeret nec manibus ipsi contrarios nec animo infestos, Atheniensium quidem socios sed necessitate adactos.* Chrysostomus de Providentia V: καὶ ἐχθροὶ μὲν καὶ πολέμιοι τοῖς αὐτῶν πολεμίοις ἴσασι συγγινώσκειν, ὅταν ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι πράττωσί τι τῶν χαλεπωτάτων αὐτοῖς: *Norunt & inimici inimicis & hostes hostibus ignoscere, ubi inviti ac contra voluntatem aliquod in ipsos quamvis grave patrant.* Misimiani apud Agathiam III: χρόνῳ πλεῖστα προηδικημένον, οὕτω τε ἐληλυθὸς εἰς τὸ ἀνταδρᾶσαι, βαρβάρῳ καὶ τοῦτο ἀνοίᾳ, οὐ μὲν παντάπασί γε φειδοῦς καὶ συγγνώμης ἀνάξιοι ἔφασκον εἶναι. *cùm plurimas perpessi injurias ita trusi essent ad talionem, barbaro sane impetu, attamen non omnino indignos se quibus ignosceretur parceretúrque.*

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii XXII, 26. Moses Maimonides Ductore dubitantium III, 41.

Neque enim insidiator] Mitylenæorum causam hac parte onerat Cleon apud Thucyd. III: ἄκοντες μὲν γὰρ οὐκ ἔβλαψαν, εἰδότες δὲ ἐπεβούλευσαν. ξύγγνωμον δέ ἐστι τὸ ἀκούσιον: *Non inviti nobis nocuere, sed de industria fecere insidias. Id vero demum ignosci dignum est, quod præter voluntatem fit.* Philo libro de constituendo principe: Διακρινεῖ δ' ὁπότε πρὸς ἀμύνειαν ἴοι, τοὺς ἐπιβούλως ζῶντας καὶ τοὐναντίον. τὸ γὰρ κατὰ πάντα καὶ τὰ ἐλάχιστα ἢ μηδὲν ἁμαρτη-

ἡμαρτηκότων φονᾷν, ἀνημέρε καὶ ἀπηνοῦς ψυχῆς. Si ad ultionem veniendum sit, novit discernere inter eos qui vitam agant insidiatricem & eos qui longe alterius sunt animi. In omnes enim etiam qui minima deliquerunt grassari cædibus animi est immansueti ac feri.

Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Naturalium II, 44, ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere eos, quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoneri.*

Quanquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos egregius: *παιδείας μὲν ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις οὐ μετέσχε. τό γε μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ ἐποίει. illius exactæ eruditionis in verbis positæ compos non erat, rem tamen ejus & norat & implebat*; Xiphilinus. De Marco Aurelio Herodianus: *μόνος τε βασιλέων φιλοσοφίαν οὐ λόγοις, οὐδὲ δογμάτων γνώσεσι, σεμνοῖς δ' ἤθεσι καὶ βίῳ σώφρονι ἐπιστοῦτο: Solus principum sapientiam non verbis aut dogmatum cognitione sed moribus gravibus & vita temperata ostendebat.* De Macrino Xiphilinus: *τά τε νόμιμα οὐχ οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο ὡς πιστῶς μετεχειρίζετο, leges non tam norat exacte quam fideliter exsequebatur.* Da nostro sæculo, Deus, vel tales principes.

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. II de Pace publica, n. 18. §. V.

1. *Petunt errori veniam*] *Ignosci debere interdum armis superato rectori justum quid sit ignoranti.* ex Isocrate transcripsit Ammianus in librum XXX. §. VI.

2. *Apud Herodianum*] Verba Græca hæc sunt: *καὶ Νίγρῳ μὲν πολεμοῦντες οὐχ οὕτως εὐλόγους εἴχομεν αἰτίας ἔχθρας, ὡς ἀναγκαίας. οὐ γὰρ παρ' ἡμῖν προϋπάρχουσαν ἀρχὴν ὑφαρπάζων μεμίσητο, ἐν μέσῳ δὲ ἐῤῥιμμένην ἀμφήριστον οὖσαν, ἑκάτερος ἡμῶν ἐξ ἰσοτίμου φιλοτιμίας εἰς αὐτὸν ἀνθεῖλκεν.* optimè.

3. *Acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam*] Bembus IX.

1. *Convenit modestiæ*] Rex Theudericus apud Cassiodorum II, 41: *illa mihi feliciter bella provenerunt quæ moderato fine peracta sunt. is enim vincit assidue qui novit omnia temperare.* §. VII.

2. *Luce privati aliis regibus dedere documentum*] Nolim reduci hunc morem. tamen & Iosua reges captos interfecit; Iosephus Antiquæ historiæ V, I. & de Sossio Dion: *Ἀντίγονον ἐμαστίγωσε σταυρῷ προσδήσας, Antigonum virgis cecidit alligatum cruci.* sed provide addit, *ὃ μηδεὶς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπεπόνθει, quod nemo regum à Romanis victoribus pertulerat.* Est eadem historia apud Iosephum libro XV. De Maximiano Herculio Eutropius libro X: *cæsis Francis atque Alemannis, captisque eorum regibus; quos etiam bestiis, cùm magnificum spectaculum muneris parasset, objecit.* De rege Alemannorum patibulo suffixo vide Ammianum XXVII. Theudericus rex Wisigotthorum Athinulfum Suevorum in Hispania regem capite plectit, memorante Iornande historia Gotthica. Nimirum hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut cogitent se quoque subjectos si Deo ita visum humanis vicibus, &, quod in simili periculo à Solone dictum meminerat Crœsus, de felicitate hominis ante mortem non judicandum.

3. *De Aristonico*] Vide Appianum Mithridatico in fine.

Syphax] variant de eo historici. multi tradunt eum prope Romam ante triumphum decessisse: Polybius in triumpho ductum: Appianus dum de eo deliberatur morbo obiisse.

Plutarchus notat] Agide.

§. IX. 1. *Puerum ætas excuset, feminam sexus*] Plinius historiæ naturalis libro VIII, cap. 16: *Leo ubi sævit, in viros prius quam in feminas fremit, in infantes non nisi magna fame.* Ad illa Horatii libro IV, Ode VI, de Achille:

Nescios fari pueros Achivûm
Vreret flammis, etiam latentes
Matris in alvo.

Dolenter declamat in sævitiam Achillis, qui, si per Apollinem vivere licuisset, adeò sævus erat ut nec infantibus nec in utero gestantibus pepercisset. Philo de Principis constitutione: παρθένοι δὲ καὶ γυναῖκες μεθείσθωσαν, *dimittantur autem virgines & mulieres*: causam reddit, τὸ προσθήκην ἀνδρῶν πολεμεῖν κατασκευασάντων ποιεῖσθαι γυναῖκας, ἀνήμερον. *Virorum qui bella fabricant accessionem facere mulieres, immitè.* Idem de specialibus legibus II: πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τελείους μυρίας προφάσεις εὐλόγους προσκρουμάτων τε καὶ διαφορῶν. τοῖς δὲ κομιδῇ νηπίοις ἄρτι παρεληλυθόσιν εἰς φῶς καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον, οὐδ' ἐπιψεύσασθαι κατηγορίαν ἀκακώτοις οὖσιν ἐνδέχεται. *Nam in justæ ætatis homines mille speciosi obtentus reperiri possunt discordiarum ac simultatum. At in infantes, qui modo in lucem vitamque humanam venêre, ne calumnia quidem quod dicat habet, ut plane innocentes.* Iosephus Antiquæ historiæ libro IX de Manaemo: μηδὲ νηπίων φεισάμενος, ὠμότητος ὑπερβολὴν οὐ καταλείπων οὐδ' ἀγριότητος. ἃ γὰρ οὐδὲ ἀλλοφύλων τινὰς συγγνωστὸν δρᾶσαι λαβομένους ὑποχειρίους, ταῦτα τοὺς ὁμοφύλους οὕτως εἰργάσατο. *Ne infantibus quidem parcens nihil fecit reliquum ad crudelitatem, aut feritatem potius. Quæ enim veniam non merebantur si in externos bello victos essent edita, ea fecit in populares suos.* Idem Iosephus Iudam Maccabæum narrat Bosra & Emphrone captis interfecisse πᾶν τὸ ἄρρεν καὶ μάχεσθαι δυνάμενον, *quicquid virilis sexus & pugnæ idoneum erat.* & alibi pœnam quam Alexander Thracides dictus de Iudæorum pueris & mulieribus sumpserat, vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην, *ultionem ultra hominum morem.* Agathias libro III: ἐπειδὴ δ' ὅμως οὐχ ὅσιον καὶ εἰς αὐτὰ δὴ τὰ νεογνὰ βρέφη καὶ τῶν τοῖς γονεῦσι τετολμημένων οὐδὲν ἐπιστάμενα παροινεῖν, οὕτω καὶ ἀφυβρίζειν, οὔκουν αὖθις οὐδὲ ἀποινὶ τοῦτο ἡμάρτησαν. *Quandoquidem vero pium non erat in recens natos infantes paternorum facinorum inscios ita sævire atque insanire, ideo hæc ipsis non impune abiere.* Nicetas, aut qui historiam ejus produxit ad tempora Henrici regis, de Scythis agens qui Athiram ceperant: ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὑπομαστίδια τῶν παίδων τοῦ κακοῦ ἐφάνη ἀνώτερα, ἀλλ' ἀπεθερίσθη καὶ ταῦτα κατὰ χλόην καὶ ἄνθος συνεμαράνθη, ὑπὸ τῶν ἐλέου ἀναλώτων ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μηδαμῶς εἰδότων ὡς ἀδικεῖ τὴν φύσιν καὶ θεσμὸν ἀθετεῖ τὸν ἀνθρώπινον, ὁ περαιτέρω τῆς νίκης καὶ τοῦ κρατεῖν τῶν ἐναντίων θυμῷ ζωννύμενος. *Ne infantes quidem lactentes adhuc mali exsortes fuere, sed & hi velut in herba demessi sunt, aut velut flos emarcuere, facto hominum misericordia intactorum, neque scientium injuriam ab eo fieri naturæ ac fas hominum violari, qui ultra quam ut hostes vincat aut subigat extendit iram.* Adde quæ Beda habet libro II, cap. 20. de Caræuollæ feritate, & Helvetiorum

tiorum bonam legem apud Simlerum, & Elisabethæ reginæ pia mandata apud Camdenum in anno CIↃ IↃ XCVI.

3. *Femina hoc nomen capit :*] Ideo Tucca & Varus delendos censuere in secunda Æneide versus ubi deliberat Æneas an Helenam occidat.

I. *Collegio prophetarum*] Hyrcanus Hierosolyma obsidens victimas §. X.
ad templum misit, narrantibus Hebræis. Sic & Gotthi laudantur Procopio Gotthicorum II qui sacerdotibus Petri & Pauli extra Romam pepercerunt. Vide additamentum Caroli Magni ad legem Bajoariorum, & legem Langobardicam libro I, tit. XI, 14.

A sacerdotibus] Servius ad VII Æneidos : *Nam eum defendebat à bello, si non ætas, saltem religio sacerdotii.*

Notat Strabo] & Polybius libro IV, & Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis. Pari modo & qui ad Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia certatum ibant, habebant belli tempore ἀσφάλειαν καὶ ἄδειαν, *tutelam ac securitatem.* Docent Thucydides libro V, & VIII, & Plutarchus Arato.

I. *Necessitas perimat*] Gratianus posuit *deprimat.* Plutarchus Marcel- §. XIII.
lo : Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας οὐδένα πώποτε κρατήσαντες ἀπέκτειναν, οὐδὲ πόλεις ἠνδραποδίζοντο. λέγονται δὲ Θηβαῖοι μηδὲ Ὀρχομενίους ἂν οὕτω μεταχειρίσασθαι παρόντων ἐκείνων. *Epaminondas & Pelopidas nec quenquam interfecere post victoriam, nec civitates in servitutem redegerunt, creduntur que non facturi fuisse Thebani quod fecere in Orchomenios si illi adfuissent.* Secutus hoc Marcellus captis Syracusis, ut ibidem ait Plutarchus. Vide eundem Plutarchum in Catone Vticensi. *Cabadæ Persarum regi cùm Amida vi cepisset, multaque cædes fierent, senex sacerdos dixit non esse regium jam captos occidere :* Narrat Procopius Persicorum I, qui & Persicorum II dicit : τὸ ἐπεμβαίνειν τοῖς ἡλωκόσιν οὐχ ὅσιον: *sævire in captos pietati adversatur.* Apud eundem egregia est oratio Belisarii ad milites capta Neapoli Gotth. I. Imperator Alexius apud Annam Comnenam, suadenti occidere Scythas captivos : κἂν Σκύθαι, ἀλλὰ πάντως ἄνθρωποι. κἂν ἐχθροί, ἀλλ' ἐλέους ἄξιοι. *Etiamsi Scythæ, homines tamen sunt : etiamsi hostes, miseratione tamen digni.* Gregoras libro VI, τὰ γὰρ ἐν πολέμῳ καὶ μάχῃ γινόμενα ὁποῖα ποτ' ἂν ᾖ, συγγνώμην ἔχει τῷ πεπραχότι, πολιορκουμένου τότε τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χειρὸς τότε μεθυούσης καὶ λόγον οὐκ ἐχούσης χειραγωγὸν, καὶ πρύτανιν τῶν πραττομένων. τῆς δ' ἀκμῆς τῶν δεινῶν πεπαυμένης, καὶ καιρὸν ἤδη τῆς προαιρέσεως εἰληφυίας μετὰ σταθμῆς τινὸς καὶ κρίσεως, τὰς τῶν πράξεων ἀρχὰς παρελέσθαι τῇ χειρὶ, μοχθηρίαν γνώμης κατηγορεῖ τοῦ πράξαντος, εἴ τι μὴ κατὰ τὸ προσῆκον γίνοιτο. *Quæ in præliis actuque belli fiunt, ea qualiacunque sunt facienti veniam impetrant, ideo quod tali tempore obsidetur animus ebria manu rationemque non habente ducem ac præsidem actionum. At ubi periculis suus abscessit vigor, ubi tempus cuncta examinandi ac judicandi accepit liber animus, agendi imperium manui tradere, pravum hominis propositum indicat si quid indecorum evenerit.* Adde ejusdem Gregoræ locum alterum quem in his Notis posuimus ad finem capitis VII libri hujus, & de more laudabili Polonorum Chalcocondylam lib. V. Iulianus laudatione secunda Constantii, sub cujus persona bonum Principem describit : κρατήσας δὲ μετὰ τῶν ὅπλων ἔπαυσε τὸ ξίφος τῶν πόνων, μίασμα νομίζων τὸ οὐκ ἀμυνόμενον ἔτι κτείνειν καὶ ἀναιρεῖν. *Armis victor finem imposuit gladii operibus, nefas existimans homini non ultra se defendenti vitam adimere.*

3. *Capti-*

3. *Captivis parcere*] Capitolinus M. Antonino: *Æquitatem etiam circa captos hostes custodivit.*

§. XIV. 1. *Vitam salvam paciscentium, sive in prælio sive in obsidione non repudianda deditio*] Romani Persis qui in arce Petræ erant Gotth. IV: ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς γε καὶ ζυγομαχοῦντας οἰκτείρομεν, καὶ θανατῶντων φειδόμεθα, καὶ πρὸς τὸν βίον ἐνδιαθρυπτομένους τε καὶ βλακευομένους ἐλεεῖν ἀξιοῦμεν, ὡς ῥωμαίοις Χριστιανοῖς νόμος. *Nos vero vestrum miseremur jugum cervice jactantium, mortemque concupiscentibus parcere volumus, & vitam delicate fastidientes servare, ut decet Christianos & Romani Imperii cives.* Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

2. *Partem liberam relinquerent effugere volentibus*] Sic Scipio Æmilianus cùm Carthaginem eversurus esset edixit, fugerent qui vellent. Polybius.

§. XVI. 5. *Facinusque animo versabat iniquum*] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad X Æneidos Servius.

§. XVII. *Turba peccatum*] *quicquid multis peccatur, inultum est.* Scholiastes Iuvenalis ex Lucano. Livia apud Xiphilinum ex Dione: ἄν τε τις πάντα ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀξίαν κολάζῃ, λήσει τοὺς πλείους τῶν ἀνθρώπων ἀπολέσας. *Si quis talia omnia rigore punire velit, non videt eo se ferri ut maximam hominum partem interimat.* Augustinus epistola LXIV: *Magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gailium de pace publica lib. II. cap. 9, 36.

§. XVIII. 1. *Sed in ipsos qui defecissent sæviturum*] Idem ait Iulianus apud Eunapium Excerpto legationum 9.

3. *Non sua sponte*] Confer historiam obsidum id onus detrectantium & ob id punitorum, apud Nicetam libro II.

§. XIX. *Rari excursus & fortuitæ pugnæ*] Demetrium reprehendit Plutarchus φιλονεικίας ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας μάχεσθαι καὶ κινδυνεύειν τοὺς στρατιώτας ἀναγκάζοντος. *quod gloriæ magis studio quam ex utilitate milites in pericula truderet, præliisque objiceret.*

CAPUT XII.

Temperamentum circa vastationem, & similia.

I. *Quæ vastatio justa sit & quatenus.*
II. *Abstinendum à vastatione si res nobis fructuosa sit & extra hostis potestatem.*
III. *Si magna sit spes celeris victoriæ:*
IV. *Si hostis habeat aliunde quo se sustentet:*
V. *Si res ipsa ad bellum fovendum nullius sit usus.*
VI. *Hoc maxime locum habere in his quæ sacra sunt aut sacris accedunt:*
VII. *Item religiosis:*
VIII. *Utilitates quæ ex tali moderatione sequuntur annotatæ.*

I. 1. RES alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antecedat necesse est: aut necessitas talis quæ in primi dominii institutione excepta debeat intelligi; ut si quis tertii gladium quo usurus sit furiosus periculi sui evitandi causa in amnem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni resar-

reſarciendi ex veriore ſententia alibi diximus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate; nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quaſi percepta, alioqui enim jus non eſſet: aut meritum aliquod malum cui pœna talis par ſit aut cujus menſuram pœna non excedat; nam ut recte notat ſani judicii Theologus, ut propter pecora abacta aut domos aliquas incenſas totum regnum vaſtetur, æquitas non fert: quod & Polybius vidit, qui in bello non in infinitum vult vagari pœnam, ſed uſque eo ut delicta æquo modo expientur. Et hæc quidem cauſæ & intra hos duntaxat fines faciunt ut abſit injuria. *Lib. II. c. 11, §. 9.* *Vict. de jure bel. n. 52, & 56.* *Lib. V.*

2. Cæterum niſi cauſa utilitatis ſuadeat, ſtultum ſit nullo ſuo bono nocere alteri. Ideo qui ſapiunt, utilitatibus moveri ſolent, quarum præcipua eſt illa quam annotavit Oneſander: τὴν γῆν τῶν πολεμίων φθειρέτω καὶ καιέτω καὶ τεμνέτω. ζημία γὰρ χρημάτων καὶ καρπῶν ἔνδεια μειοῖ πόλεμον, ὥσπερ ἡ οὐσία τρέφει. *Hoſtium terram perdere, urere, populari meminerit. Nam & * pecuniarum & frugum penuria bellum minuit quantum auget copia:* à quo non diſcrepat illud Procli: στρατηγικὸν τὸ τῶν ἀγωνιστῶν περικόπτειν τὴν εὐπορίαν, *boni eſt imperatoris hoſtium copias undique accidere.* De Dario Curtius: *credebat inopia debellari poſſe nihil habentem niſi quod rapiendo occupaſſet.* *Strat. c. 6.* *Herod. l. I.*

3. Et illa quidem populatio ferenda eſt quæ brevi ad pacem petendam hoſtem ſubigit; quo genere belli uſus Halyattes in Mileſios, Thraces in Byzantios, Romani in Campanos, Capenates, Hiſpanos, Ligures, Nervios, Menapios. At ſi recte rem expendas, plerumque admittuntur talia odio magis quam prudenti ratione. Ferme enim evenit ut aut cauſæ illæ ſuadentes ceſſent, aut ut aliæ ſint validiores quæ diſſuadeant. *Pol. lib. IV.* *Front. Strat. III, c. 4.* *Liv. l. V, III. XXXIV, XL.* *Caſ. de bello Gal. lib. VI.*

II. 1. Id eveniet primum, ſi nos ipſi rem frugiferam ita teneamus ut hoſtibus non poſſit eſſe in fructu. Quo proprie ſpectat lex divina quæ in vallum bellique opera vult impendi arbores feras, frugiferas vero aſſervari ad victum; addita cauſa, quod non ut homines ita & arbores adverſum nos in prælium conſurgere poſſint: quod ex rationis ſimilitudine * Philo etiam ad agros frugiferos producit legi hæc verba affingens: *Quid rebus inanimis quæ & mites ſunt & mites fructus ferunt iraſceris? An vero in morem hominum qui hoſtes ſunt inimicitiæ ſignificationem arbores produnt, ut pro his quæ faciunt aut facere minantur ſtirpitus evellendæ ſint? Quin proſunt victoribus, præbentque copiam rerum quas neceſſitas exigit, imo & ad voluptatem. non ſoli homines tributa ferunt, ſed meliora arbores ſtatis temporibus, ac talia ut ſine iis vivere non detur.* Ioſephus vero ad eundem locum ſi vocem edere poſſent arbores clamaturas ait, inique ſe cum belli cauſæ non ſint perferre belli pœnas. Neque aliunde, ni fallor, originem habet illud Pythagoricum apud Iamblichum: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν: *manſuetam frugiferamque arborem nec lædere nec exſcindere fas eſto.* *De Creat. magiſtr.*

2. * Porphyrius vero, mores Iudaicos deſcribens libro de non edendis animalibus quarto, legem hanc, conſuetudine ut puto interprete, etiam ad animantia ruris operi inſervientia producit. nam his quoque ut in bello parceretur à Moſe præceptum ait: Thalmudica vero ſcripta & Hebræi interpretes addunt, * legem hanc porri-

gendam

gendam ad rem quamvis quæ ſine cauſa peritura ſit; ut ſi ædificia comburantur, eſculenta ac potulenta corrumpantur. Conſentit cum hac lege ducis Athenienſis Timothei prudens moderatio, qui narrante Polyæno: *οὐκ ἐπέτρεπεν οὔτε οἰκίαν οὔτε ἔπαυλιν καθαιρεῖν· οὐ μὴν οὐδὲ ἥμερον δένδρον ἐκκόπτειν, non patiebatur aut domum, aut villam dirui, aut arborem frugiferam exſcindi.* Exſtat & lex Platonis de Republica quinto, *μήτε γῆν τέμνειν, μήτε οἰκίαν ἐμπιπράναι, ne terra vaſtetur, ne domus incendantur.*

Off. I. *Pro domo ſua ad Pont.* *Lib. XXVI.* *Troadibus.*

3. Multo vero magis hoc locum habebit poſt plenam victoriam. Corinthum exciſam non probat Cicero, ubi tamen fœde tractati erant Romanorum legati: idemque alibi horrificum, nefarium, omni imbutum odio dicit bellum quod parietibus, tectis, columnis, poſtibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victâ Capuâ, quod non ſævitum ſit incendiis ruiniſque * in tecta innoxia muroſque. Agamemnon apud Senecam:

Equidem fatebor (pace dixiſſe hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vincique volui; ruere & æquari ſolo,
Etiam arcuiſſem.

Ioſ. VI. *II Reg. III. 19.*

4. Sane docet nos ſacra hiſtoria urbes quaſdam à Deo damnatas excidio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum juſſas exſcindi. Verum non factum id odio hoſtili, ſed in juſtam deteſtationem facinorum quæ aut publice erant cognita aut Deo judice tanti æſtimata.

Lib. XI. *Vita Flami.* *Herod. l. I.*

III. 1. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri poſſeſſione, ſi magna ſpes ſit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri ſint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Iuſtino, à populatione Aſiæ prohibuit, * *parcendum ſuis rebus præfatus, nec perdenda ea quæ poſſeſſuri venerant.* Sic Quintius Philippo Theſſaliam transcurrente populabunda manu, ipſe hortatus eſt milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam per conceſſam & ipſorum jam factam regionem. Crœſus Cyro ſuadens ne Lydiam populandam militi daret: *non meam*, inquit, *urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me jam iſta pertinent: tua ſunt: tua illi perdent.*

2. Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa Iocaſtæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

Petendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis eſſe nullam. quin tua cauſæ nocet
Ipſum hoc quod armis vertis infeſtis ſolum,
Segeteſque adultas ſternis, & totos fugam
Edis per agros. Nemo ſic vaſtat ſua.
Quæ corripi igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.

Lib. IX. *Ep. 7, 9, 10.* *Lib. XXXII.*

Par ſenſus apud Curtium illis verbis: *quicquid non corrupiſſent hoſtium eſſe confeſſi.* unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Atticum diſputat, adverſus Pompeji conſilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Iſius culpat Philippum libro Polybii XVII, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: *In bello non congredi (Philippum) æquo campo, neque collatis ſignis dimicare, ſed refugientem incen-*

incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum Reges sed acie bellare solitos, urbibus parcere quantum possent quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse?

IV. 1. Tertio idem fit si hostis habere possit aliunde quo se sustentet: puta si mare, si fines alii pateant. Archidamus apud Thucydidem in oratione qua Lacedæmonios suos à bello in Athenienses dehortatur, quærit quas belli gerendi spes habeant: an forte, quod militum copia valeant, sperent Atticum agrum à se facile posse vastari: atqui, inquit, habent illi & terras alias suæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis advectionibus adipisci possunt ea quorum indigent. Tali ergo statu optimum factu ut agricultura etiam in ipso collimitio tuta maneat: quod sub tributo utrique parti præstando factum diu in Belgico-Germanico bello nuper vidimus.

2. Estque id consentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Diodorus Siculus loquitur, τῶν γεωργῶν ἱερῶν καὶ ἀσύλων ἐωμένων οἱ πλησίον τῶν παρατάξεων γεωργοῦντες, ἀνεπαίσθητοι τῶν κινδύνων εἰσί: *Agricolæ intacti sunt ac veluti sacrosancti, imo prope castra & agmina opus faciunt sepositi à periculo.* Addit, τὰς χώρας τῶν ἀντιπολεμούντων οὔτ' ἐμπυρίζουσιν, οὔτε δενδροτομοῦσιν: *Hostium agros neque urunt, neque exscindunt arbores.* Postea: οὐδεὶς ἂν πολέμιος περιτυχὼν γεωργῷ κατὰ τὴν χώραν ἀδικήσειεν, ἀλλ' ὡς κοινοὺς εὐεργέτας ἡγούμενοι πάσης ἀδικίας ἀπέχονται: *Hostis nemo cuiquam agricolæ damnum dat, sed id hominum genus ut in commune beneficum ab injuriis omnibus immune præstatur.*

3. Inter Cyrum quoque & Assyrium convenisse ait Xenophon ut *cum agricolis pax esset, cum armatis bellum.* * Sic Timotheus partem agri *Oecon.* 11. maxime frugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imo quod Aristoteles addit, ipsos etiam fructus vendebat hostibus, & ex ea pecunia stipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hispania testis est Appianus. Idque ipsum in eo quod diximus Belgico-Germaniæ bello summa cum ratione & utilitate fieri vidimus, exteris mirantibus. *C. 2. de treug. & pace.*

4. Hos mores humanitatis magistri canones Christianis omnibus ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum, sed & animalia quibus arant, & semina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum similem ob causam ex qua civiles leges quæ ad arandum usui sunt vetant in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, postea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat. *Nic. Damasc. Ælian.* v. 14. *Dion. Chrys. orat.* LXIV. *l. executores C. quæ res pign.*

V. Quarto evenit, ut res quædam ejus sint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parci etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbicapum pro pictura Ialysi, sic à Gellio Latine expressa: *Quæ malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio ædium facto disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra & incolumi per victoriam potieris: sin vero nos vincere obsidendo nequieris, petimus consideres ne turpe tibi sit quia non potueris Rhodios vincere bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius ra- *Lib.* xv. *c.* 31. *Lib.* v.

biosi

biosi esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec perdenti emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus,
Verr. II. statuæ, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, *ædificiis omnibus Syracusarum, publicis & privatis, sacris & profanis, sic pepercit quasi ad ea defen-*
Lib. IV. *denda cum exercitu non expugnanda venisset.* Idem postea: *Majores nostri relinquebant iis quæ jucunda victis, nobis levia videbantur.*

VI. 1. Hoc vero sicut in aliis ornamentis valet ob eam quam jam diximus causam, ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt: quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per jus gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia, inter eos maxime qui eundem Deum ex eadem lege colunt, etiamsi forte sententiis quibusdam aut ritibus diffideant.

2. Thucydides jus ait fuisse inter Græcos sui temporis, ἰόντας ἐπὶ τὴν
Syl. de bello, p. 3, n. 5. ἀλλήλων, ἱερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι, *ut qui in hosticum impetum facerent à locis sacris abstinerent.* Alba à Romanis diruta Deûm templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta sic Silius libro XIII.

> *Ecce repens tacito percurrit pectora sensu*
> *Relligio & sævas componit numine mentes.*
> *Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno*
> *In cinerem sedisse rogo.*

Adversus Q. Fulvium Censorem dictum narrat Livius: *Obstringere*
Lib. XLII. *eum religione populum Romanum ruinis templorum tanquam non iidem ubique Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* At Mar-
Lib. XLIV. cius Philippus ad Dium cum venisset metari sub ipso templo, ne quid in loco sacro violaretur jussit. Narrat Strabo Tectosages qui cum
Lib. IV. aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis causa domi easdem cum additamento consecrasse.

Lib. II. 3. Ad Christianos ut veniamus, commemorat Agathias Francos templis pepercisse, ut qui cum Græcis essent ejusdem religionis. Imo & hominibus ob templa parci solitum, quod (ne profanarum gentium quæ multa sunt exempla adferam, quippe cum morem hunc κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα Scriptores vocent) * in Gothis Romæ captori-
Diod. l. XIX. Libro I de Civit. Dei. bus sic laudat Augustinus: * *Testantur hoc Martyrum loca & basilicæ Apostolorum quæ in illa vastatione victos ad se confugientes suos alienosque receperunt. hucusque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidationis furor: illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus* (* malim *qui*, nam distinguit mitiores à durioribus) *etiam extra ipsa loca pepercerant ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent: qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes * postea quam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota sæviendi refrænabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur.*

VII. 1. Quod de sacris dixi idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt. nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget,
L. sunt personæ. D. de religiosis. violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Iurisconsulti quæ facit pro religione. Tam pro religio-

sis

ſis quam pro ſacris pia exſtat Euripidis ſententia Troadibus:

Μῶρος δὲ θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις,
Ναούς τε τύμβους θ', ἱερὰ τῶν κεκμηκότων,
Ἐρημίᾳ δοὺς αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον.
Homo quiſquis urbes vaſtat & dis Manibus
Sedes ſacratas, templaque, haud recte ſapit:
Nam ſimilis ipſum peſtis excidii manet.

Apollonius Tyanæus * de cœlo à gigantibus oppugnato fabulam ſic interpretabatur: *ὑβρίσαι εἰς τοὺς νεὼς αὐτῶν καὶ τὰ ἕδη*, *vim eos intu'iſſe Deorum templis ac ſedibus.* Statio Annibal ſacrilegus, qui *Deûm face miſcuit aras.*

2. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, *χωρὶς τῶν εἰς τὸ Ἀπολλώνειον ἁμαρτόντων*, inquit Appianus: *exceptis qui in Apollinis templum peccaverant.* Trophæum à Mithridate ſtructum Cæſar, ut narrat Dio, *καθελεῖν οὐκ ἐτόλμησεν ὡς τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς ἱερωμένον*, *tollere auſus non eſt, ut belli diis ſacratum.* Marcus Marcellus quæ victoria profana fecerat religione impeditus non attigit, ait Cicero Verrina quarta: & ibidem addit, hoſtes eſſe aliquos qui in bello religionis & conſuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apollinis illatum nefarium, dixit. Pyrrhi factum, qui Proſerpinæ theſauros ſpoliaſſet, fœdum vocat Livius & in Deos ſuperbum. Simile Himilconis Diodorus *ἀσέβειαν* & *εἰς θεοὺς ἁμάρτημα*. Philippi bellum idem ille Livius nefarium, quaſi Diis ſuperis inferiſque illatum: etiam furorem, ac ſcelera. Florus de eodem: * *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, ſepulchra ſæviit.* Eandem hiſtoriam tangens Polybius hoc addit judicium; *τὰ μήτε τοῖς ἰδίοις πράγμασιν ἐπικουρίαν μέλλοντα, μηδ' ἡντινοῦν παρασκευάζειν, μήτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσιν πρὸς γε τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον, ἐκ περιττοῦ καὶ ναοὺς, ἅμα δὲ τούτοις ἀνδριάντας καὶ πᾶσαν δὴ τὴν τοιαύτην κατασκευὴν λυμαίνεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴποι τις εἶναι τρόπου καὶ θυμοῦ λυττῶντος ἔργον;* *Quæ neque nobis ad bellum futura ſunt uſui, nec hoſtibus incommodatura, ea ire perditum, templa maxime & quæ in iis ſimulacra & ſimilia ornamenta, quis neget malæ mentis & præ ira furibundæ eſſe opera?* Atque ibidem talionis non admittit excuſationem. Punic. Lib. XLII. Lib. XIV.

VIII. 1. Quanquam vero proprie inſtituti noſtri hic non eſt quid ex uſu ſit inquirere, ſed laxam bellandi licentiam adducere ad id quod natura licitum aut inter licita melius eſt, tamen ipſa virtus vilis hoc ſæculo ignoſcere mihi debet, ſi quando per ſe contemnitur ex utilitatibus ipſi pretium facio. Primum igitur moderatio iſta in ſervandis rebus quæ bellum non morantur magnum hoſti telum eripit, deſperationem. Archidami dictum eſt apud Thucydidem, *μὴ γὰρ ἄλλο τι νομίζετε τὴν γῆν τῶν πολεμίων, ἢ ὅμηρον ἔχειν, καὶ οὐχ ἧσσον ὅσῳ ἄμεινον ἐξείργασται, ἧς φείδεσθαι χρὴ ὡς ἐπιπλεῖστον, καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν καταστήσαντας αὐτοὺς ἀληπτοτέρους ἔχειν.* *Terram hoſtilem non aliud quam obſidem cenſete, tantoque meliorem quanto magis exculta eſt: quare & ut plurimum ei parcendum eſt, ne deſperatio hoſtes reddat invictiores:* * idem Ageſilai conſilium cum Acarnanibus, contra quam ſentiebant Achæi, liberam reliquit ſementem, ajens quo plus ſeviſſent eo pacis cupidiores fore. Hoc eſt quod dicit Satyra: *Spoliatis arma ſuperſunt.* Livius narrans Xen. hiſtor. Gr. IV.

captam

captam à Gallis urbem: *Placuerat*, inquit, *principibus Gallorum non omnia concremari tecta, ut quodcunque superesset urbis id pignus ad flectendos hostium animos haberent.*

2. Adde quod speciem hoc præfert manente bello magnæ de victoria fiduciæ: & quod clementia apta per se frangendis & conciliandis animis. Annibal apud Livium in Tarentino agro nihil violat: *apparebat*, ait, *non id modestia militum aut ducis nisi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri.* Simili de causa Augustus Cæsar de Pannoniis rapina abstinebat: causam Dio adfert, ἤλπιζε γὰρ ἐθελοντὰς αὐτοὺς ἐπάξεσθαι. *Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adjungeret.* Timotheus ea cura quam supra narravimus præter alia πολλὴν τὴν εὔνοιαν τῶν πολεμίων ἐθήρευεν, ait Polybius, *magnam ab hostibus ipsis benevolentiam captabat.* * De Quintio & qui cum eo erant Romanis Plutarchus cum quæ supra diximus commemorasset, addit: *Hujus modestiæ non multo post fructum cepêre. nam ut in Thessaliam perventum est defecerunt ad eum urbes. Tum vero & qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintium ardentibus votis desiderabant: Achæi vero renuntiata Philippi amicitia societatem adversus eum cum Romanis inierunt.* De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auspiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejusque socios gerebatur, populationem formidatam evaserat sic narrat Frontinus, *quod contra exspectationem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reducta septuaginta millia armatorum tradidit ei.*

Lib. XXXIV. *Lib.* XLIX. *Lib.* III. *Lib.* V. c. 3.

3. Consiliis contrariis contrarii quoque eventus. Exemplum dat Livius in Annibale: *Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad spolianda quæ tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat.*

Lib. XXVI.

4. Verissimum autem sentio quod à Theologis quibusdam notatum est, & summarum potestatum & ducum qui Christianos se & à Deo & ab hominibus haberi volunt officium esse, violentis urbium direptionibus & siquid his simile est intercedere, ut quæ abire non possint sine gravissimo multorum innocentium malo, & sæpe ad belli summam parum proficiant: ita ut bonitas Christiana fere semper, ipsa quoque justitia plerumque ab ipsis abhorreat. Majus sane est Christianorum inter se vinculum quam olim Græcorum fuit, quorum bellis nequa urbs Græca exscinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à se actæ magis ductum pœnitentia quam quod Thebas evertisset.

Ægid. Regius de actibus supern. disput. 31. dub. 7, num. 127.

Annotata ad Caput XII.

§. I. 2. P*ecuniarum & frugum penuria bellum minuit*] Philo de vita contemplativa: οἱ πολέμιοι κείρουσιν ἢ δενδροτομοῦσι τὴν τῶν ἀντιπάλων χώραν, ἵνα στενῶς τῶν ἀναγκαίων πιεσθέντες ἐνδῶσι. *solent hostes vastare & arboribus nudare terram hostilem, ut hostes eo facilius se dedant rerum necessariarum penuria.* Idem in Diris: διπλᾶν ἐργαζόμενοι συμφορὰν λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς

ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν. *duplex sibi malum acquirunt, inopiam amicis, copiam hostibus.*

1. *Philo*] Alter ejusdem scriptoris locus de Humanitate dignus & ipse qui huc transcribatur: ἐπιδαψιλευόμενος δὲ τὸ ἐπιεικὲς, πάλιν πλουσίως αὐτῷ καὶ καταχορήγως χρῆται, μετιὼν ἀπὸ μὲν τῶν λογικῶν ἐπὶ τὰ ἄλογα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰ φυτὰ, περὶ ὧν αὐτίκα λεκτέον, ἐπειδήγε περὶ τῶν πρότερον ἀνθρώπων, καὶ τῶν ὅσα ψυχῆς μεμοίραται, λέλεκται. ἀπείρηκε τοίνυν ἄντικρυς μήτε δενδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμῃ σταχυοφοροῦσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνόλως καρπὸν διαφθείρειν, ἵνα περιουσία μὲν τροφῶν ἀφθόνων χορηγῆται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, περιουσιάζῃ δὲ μὴ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον βίον. ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ὁ τοῦ σίτου καρπὸς εἰς τροφὴν ἀνθρώπων ἀποκριθείς. πρὸς δὲ τὸν ἁβροδίαιτον βίον, αἱ τῶν ἀκροδρύων ἀμύθητοι ποικιλίαι, γίνονται δὲ ἐν ἐνδείαις πολλάκις ὅτι καὶ τροφαὶ δεύτεραι, καὶ προσυπερβάλλων, οὐτε πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ. παραγγέλλει δὲ ἀνέχειν δενδροτομιῶν, ἄδικον ὑπολαμβάνων τὴν πρὸς ἀνθρώπους ὀργὴν ἀποσκήπτειν εἰς τὰ μηδενὸς αἴτια κακοῦ. ἔπειτα δὲ ἀξιοῖ μὴ μόνον τὸ παρὸν προορᾶσθαι, μηδενὸς ἐν ὁμοίῳ μένοντος, ἀλλὰ πάντων τροπαῖς καὶ μεταβολαῖς χρωμένων, ὡς εἰκὸς, εἶναι τοὺς τέως δυσμενεῖς ἐπικηρυκευσαμένους καὶ συμβατηρίων ἀρξαντας, ἐνσπόνδους αὐτίκα γενέσθαι. φίλους δὲ τροφῶν ἀναγκαίων ἀποστερεῖν χαλεπὸν, μηδὲν ταμιευσαμένους τῆς εἰσαῦθις ὠφελείας, διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλότητα. πάνυ γὰρ ἐκεῖνο καλῶς εἴρηται τοῖς παλαιοῖς, ὅτι καὶ φιλίας κοινωνητέον, μὴ ἀπογνώσκοντας ἔχθραν, καὶ προσκρουστέον ὡς φιλίας ἐσομένης, ἵνα ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ταμιεύηται τι τῶν εἰς ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἀπογυμνωθεὶς ἐν ἔργοις, καὶ λόγοις μετανοῇ τῆς ἄγαν εὐχερείας, ὅτ' οὐδὲν ὄφελος, αἰτιώμενος ἑαυτόν. τὸ λόγιον τοῦτο χρὴ φυλάττειν καὶ τὰς πόλεις, ἐν μὲν εἰρήνῃ προνοουμένας τῶν κατὰ πόλεμον, ἐν δὲ πολέμῳ τῶν κατ' εἰρήνην, καὶ μήτε τοῖς συμμάχοις ἀνέδην προσπιστεύειν, ὡς οὐ χρησομένοις μεταβολῇ πρὸς τὸ ἀντίπαλον, μήτε τοῖς πολεμίοις εἰσάπαν ἀπιστεῖν, ὡς οὐ δυναμένοις ποτὲ μεθαρμόσασθαι πρὸς τὸ ἔνσπονδον. εἰ μέν τοι μηδὲν ὑπὲρ ἐχθροῦ πρακτέον δι' ἐλπίδα καταλλαγῶν, οὐδὲν ἐχθρὸν φυτὸν, ἀλλὰ πάντα ἔνσπονδα καὶ ὠφέλιμα. τὰ δ' ἥμερα καὶ διαφερόντως ἀναγκαῖα, ὧν ἢ ὁ καρπὸς ἢ τροφή ἐστιν, ἢ ἰσότιμον τροφῇ κτῆμα. οὐ δεῖ πολεμεῖν πρὸς τὰ μὴ πολέμια τέμνοντας ἢ καίοντας ἢ ῥίζαις αὐταῖς ἀνασπῶντας, ἅπερ αὐτὴ ἡ φύσις ὑδάτων ἐπιρροίαις καὶ θέρους εὐκρασίαις ἐτελεσιούργησε, δασμοὺς ἐτησίους οἰσοντα ἀνθρώποις οἷα βασιλεῦσιν. ἐμέλησε δ' αὐτῷ καθάπερ ἀγαθῷ στρατηγῷ ἄληπτον εἶναι μὴ μόνον ζώοις, ἀλλὰ καὶ φυτοῖς ἰσχύν τε καὶ ῥώμην καὶ μάλιστα τοῖς ἡμέροις, ἐπειδὴ καὶ πλείονος ἄξια φροντίδος ἐστὶ, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγρίοις ἔχοντα, γεωργικῆς ἐπιστήμης δεόμενα πρὸς κραταιοτέραν δύναμιν. *Æquitatem suam etiam largius dispensans Moses valde ea ubertim ac liberaliter utitur, descendens à ratione utentibus ad muta animantia, ab his vero ad ea quæ è terra nascuntur, de quibus nunc dicendum est; quando de hominibus ut præstantissimis & aliis quæ animam sentientem nacta sunt jam egimus. Diserte itaque vetuit aut exscindere arbores mites, aut exitialiter ante tempus demetere frugiferas terras, aut ullos omnino fructus corrumpere, ut abundantia alimentorum instruatur humanum genus. abundent autem non modo necessariis, sed & quæ ad vitam delicatiorem faciunt. Necessaria enim fruges ad homines nutriendos seposita res. ad delicias vero, omnium de arboribus nascentium varietas. quæ sæpe ubi alia deficiunt succedunt in alimentorum locum: Ultra procedens, terram etiam hostilem vastari non sinit: præcipue vero excidiis arborum abstineri jubet, iniquum existimans iram in homines conceptam erogari in ea quæ causa mali nullius sunt. Hoc ipso & illud docet, non* §. II.

 præsens

præsens tempus spectare tantum, cum nihil in suo statu maneat, sed cuncta vicibus ac mutationibus subjecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes, ubi ad colloquia & pacta ventum erit, rursum federatos fieri. At amicos necessariis fraudare durum, quibus ob futurum incertum etiam asservari debuerant quæ usui esse possunt. Verissime enim dictum antiquis, ita amicis utendum ut non putentur nullæ supervenire posse inimicitiæ, & ita tractandas offensas ut amicitia speretur, nimirum ut quisque intra animum aliquid recondat quo tutus sit, & non eo nimium nudato per verba & facta mox pœnitentiam agat nimiæ suæ vehementiæ, seque accuset ubi res sanari amplius non potest. oraculum hoc & civitatibus observandum est, ut pacis tempore parent quæ ad bellum sunt opus, in bello vero quæ ad pacem: ac neque amicis supra modum fidant, tanquam qui non possunt in contrarium verti; neque hostibus ita diffidant, quasi nunquam possint ad amicitiam reduci. Quod si etiam pro hoste nihil faciendum esset in spem conciliationis, certe nihil eorum quæ terra fert hostile; quin amica omnia, utilia omnia. mitissima vero vel maxime necessaria, ut quorum fructus aut alimentum sint, aut par aliquid alimento. Non oportet bellum inferre belli nesciis, non secare, non urere, non exstirpare radicitus, quæ natura aquarum irrigationibus & æstatum sereno tenere educavit, ut tributa hominibus velut regibus ferrent. Cura autem ei ut communi rerum omnium & optimo præsidi fuit, illæsam præstare non animantibus tantum sed & terræ fœtibus vim ac robur, præsertim vero mitibus, quia majoris tutelæ indigent, nec ad silvestrium morem fœcunda sunt sed peritam culturam desiderant ut firmitatem consequantur.

2. *Porphyrius vero*] Verba ejus sunt: φείδεσθαι δὲ κελεύει κἂν τῇ πολεμίᾳ τῶν συνεργαζομένων ζώων καὶ μὴ φονεύειν. *parci etiam jubet lex in terra quamvis hostili animantibus operum sociis, ita ut ea occidere non liceat.*

Legem hanc porrigendam] Contra vero, restringendam, addita exceptione, nisi arbores in suburbanis locis impediant jaculatores.

3. *In tecta innoxia murosque*] Egregia est hujus argumenti epistola Belisarii ad Totilam Gotthicorum III: πρότερον μὲν κάλλη οὐκ ὄντα ἐργάζεσθαι, ἀνθρώπων ἂν φρονίμων εὑρήματα εἴη καὶ πολιτικῶς βιοτεύειν ἐπισταμένων. ὄντα δὲ ἀφανίζειν τούτων γε ἀξυνέτων εἰκὼς, καὶ γνώρισμα τοῦτο τῆς αὐτῶν φύσεως οὐκ αἰσχυνομένων χρόνῳ τῷ ὑστέρῳ ἀπολιπεῖν. Ῥώμη μέντοι πόλεων ἁπασῶν, ὅσαι ὑφ' ἡλίῳ τυγχάνουσιν οὖσαι, μεγίστη τε καὶ ἀξιολογωτάτη ὡμολόγηται εἶναι. οὐδὲ γὰρ ἀνδρὸς ἑνὸς ἀρετῇ εἴργασται. οὐδὲ χρόνου βραχέος δυνάμει εἰς τόσον μεγέθους τε καὶ κάλλους ἀφῖκται. ἀλλὰ βασιλέων μὲν πλῆθος. ἀνδρῶν δὲ ἀρίστων ξυμμορίαι πολλαὶ χρόνου τε μῆκος καὶ πλούτου ἐξουσίας ὑπερβολὴ, τά τε ἄλλα πάντα ἐκ πάσης τῆς γῆς καὶ τεχνίτας ἀνθρώπους ἐνταῦθα ξυναγαγεῖν ἴσχυσαν. οὕτω τε τὴν πόλιν τοιαύτην, οἵαν περ ὁρᾷς κατὰ βραχὺ τεκτηνάμενοι, μνημεῖα τῆς πάντων ἀρετῆς τοῖς ἐπιγενησομένοις ἀπέλιπον. ὥστε ἡ εἰς ταῦτα ἐπήρεια, εἰκότως ἂν ἀδίκημα μέγα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παντὸς αἰῶνος δόξειεν εἶναι. ἀφαιρεῖται μὲν γὰρ τοὺς προγεγενημένους τὴν τῆς ἀρετῆς μνήμην, τοὺς δὲ ὕστερον ἐπιγενησομένους τῶν ἔργων τὴν θέαν. τούτων δὲ τοιούτων ὄντων ἐκεῖνο εὖ ἴσθι, ὡς δυοῖν ἀνάγκη τὸ ἕτερον εἶναι. ἢ γὰρ ἡσσηθήσῃ τοῦ βασιλέως ἐν τῷδε τῷ πόνῳ ἢ περιέσῃ, ἂν οὕτω τύχοι. ἢν μὲν οὖν νικῴης Ῥώμην γε καθελὼν, οὐ τὴν ἑτέρου του, ἀλλὰ τὴν σαυτοῦ ἀπολωλεκὼς ἂν, ὦ βέλτιστε, εἴης. καὶ διαφυλάξας κτήματι, ὡς τὸ εἰκὸς, τῷ πάντων καλλίστῳ πλουτήσεις. ἢν δέ γε τὴν χείρω σοι τύχην κληρώσασθαι ξυμβαίη, σώσαντι μὲν Ῥώμην, χάρις ἂν σώζοιτο παρὰ τῷ νενικηκότι πολλή. διαφθείραντι δὲ, φιλανθρωπίας τε οὐδεὶς ἔτι λελείψεται λόγος, καὶ προσέσται τὸ μηδὲν τοῦ ἔργου ἀπόνασθαι. καταλήψεται δέ σε καὶ δόξα τῆς πράξεως ἀξία πρὸς πάντων ἀνθρώπων, ἥπερ ἐφ' ἑκάτερα σοὶ τῆς γνώμης ἑτοί-

μως

μως ἔςηκεν. ὁποῖα γὰρ ἂν τῶν ἀρχόντων τὰ ἔργα εἴη, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ὄνομα φέρεσθαι. *Antehac sic existimatum est, speciosa struere opera, sapientium esse & civilis vitæ scientium: structa demoliri, stultorum & vecordis animi signa ad posteros transmittere non erubescentium. Romam constat urbium quas Sol adspicit maximam esse ac spectatu dignissimam; ea non unius labore hominis nec brevi tempore ad id magnitudinis splendorisque processit, sed plurimi reges atque Imperatores, virorum eminentium immensa series, multa sæcula, divitiarum stupenda congeries, tum alia tum artificum primos huc traxere, ita illi tanta urbe paulatim effecta monumenta sua virtutis post futuris reliquere. Quare in eam sævire id vero injuriam sit facere humano generi omnis ævi, eripiendo iis qui olim fuere debitæ laudis memoriam, venturis vero spectaculi voluptatem. Hæc cum eum in modum se habeant, cogita de duobus alterum necessario futurum, ut aut in hoc bello vincaris ab Imperatore, aut tua fortuna sit superior. Si tu victor, eversa Vrbe, non aliena sed tua perdideris: eadem servata, possessione frueris omnium speciosissima. si adversa tibi sors ceciderit, Roma per te incolumi, reposita tibi erit apud victorem gratia: eadem jacente, jacebunt extra omnem spem misericordiæ res tuæ. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & digna facto fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in utram velis partem tibi parata est: Nam potentum quales sunt actiones talis existimatio.* Vide & legem Friderici I apud Conradum Abbatem Vrspergensem, & de Friderico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

1. *Parcendum suis rebus præfatus*] Gelimer & Vandali obsidentes Carthaginem, neque prædas egere, neque terram vastarunt, sed curæ habuerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud Helmoldum lego lib. I, cap. 66: *Nonne terra quam devastamus terra nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo invenimur hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum?* cum his conveniunt quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos libro historiæ VI. §. III.

2. *Diodorus Siculus*] Libro II. §. IV.

3. *Sic Timotheus*] De Megarensibus idem prodidit Plutarchus quæstionibus Græcis; de Totila cum Romam obsideret Procopius Gothicorum III: τοὺς μὲν τοι γεωργοὺς οὐδὲν ἄχαρι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν εἰργάσατο, ἀλλὰ τὴν γῆν ἐκέλευεν ἀδεῶς ὥσπερ εἰώθεισαν, ἐσαεὶ γεωργεῖν, τοὺς φόρους αὐτῷ ἀναφέροντας. *Agricolis interim per omnem Italiam nihil mali intulit, sed jussit eos ita ut soliti erant terram perpetuo securos colere, modo ad ipsum tributa perferrent.* Cassiod. XII, 5: *Defensorum maxima laus est, si cum illi videantur prædictas regiones protegere, isti non desinant patrioticas possessiones excolere.*

4. *Apud Atticos & Romanos*] Etiam in Peloponneso. Varro II de re rustica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII, 45. Ælianum de historia animalium II, capite ultimo. Porphyrium II de abstinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Rhodiorum oratio ad Demetrium] de hac re vide Plinium historiæ naturalis VIII, 38, & XXXV, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem epistola Belisarii modo à nobis recitata. §. V.

1. *Suadet rerum divinarum reverenia*] Polybius in Excerptis Peiresianis: τὸ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ὀργιζόμενον, εἰς τὸ θεῖον ἀσεβεῖν τῆς πάσης ἀλογιστίας ἐστὶ σημεῖον. *Cum hominibus irascaris, ob id impie in Deos agere summæ stultitiæ* §. VI.

signum

signum est. Merito sane. nam & *Severus rescripsit melius esse ut quomodocunque illic Deus colatur quam popinariis detur*, Lampridio referente. *Saguntinæ Dianæ templo pepercit religione inductus*, ait de Annibale Plinius Naturalis historiæ XVI, II: *ἱερὰ ἂν οὐδὲ τοὺς ἀλλοφύλους πολεμίους ἀφαιρούμεθα: Templa hostibus nec externis eripimus*; Appianus id habet civilium II. De Agesilao scriptor Latinus vitæ ejus: *Neque hoc solum in Græcia fecit ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione simulacra arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus pœnis affici qui religionem minuerent quam qui fana spoliarent.* De Agesilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos pariter Romanos ejus laudis participes facit in Sulla: *εἰς μνήμην ἐπῆλθε, τοῦτο μέν τισι τὸν Φλαμίνιον, καὶ Μάνιον Ἀκύλιον, τοῦτο δὲ Αἰμίλιον Παῦλον, ὧν ὁ μὲν Ἀντίοχον ἐξελάσας τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ τοὺς Μακεδόνων βασιλεῖς καταπεπολεμηκότες οὐ μόνον ἀπέσχοντο τῶν ἱερῶν τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ δῶρα καὶ τιμὴν αὐτοῖς καὶ σεμνότητα πολλὴν προσέθεσαν. In memoriam revocabant alii Flaminium, alii Manium Aquilium & Æmilium Paulum, quorum ille Antiocho ejecto è Græcia, hi vero debellatis Macedonum regibus, non modo Græcanicis templis pepercerant, sed & donis ea multoque honore ac sanctimonia auxerant.* Adi & Vitruvium lib. II. Dionem XLII. Plutarchum Cæsare: Brodæum V Miscellaneorum. Cabao Maurus ipse non Christianus honorem volebat haberi Christianorum Ecclesiis contra quam facerent Vandali, quibus sperabat iratum fore quisquis ille esset Christianorum Deum. Testatur hoc Procopius Vandalicorum I, qui & Persicorum II, Chosroen Persam non Christianum Ecclesiæ Antiochiensium Christianorum ait pepercisse. Iustinianus etiam, ut idem refert Vandalicorum II, retinere apud se non ausus est res illas quas Hierosolymorum templo Vespasianus abstulerat Romam, Romæ autem repertas in Africam asportaverat Gizerichus. De sanctimonia à Mahumetistis servata loco in quo Ezechielis & trium Danielis sociorum ossa erant condita, testis est in itinerario Iudæus Benjamin.

3. *In Gotthis Romæ captoribus*] sub Alarico Ariano: cujus & hoc factum memorabile apud Cassiodorum XII, 20: *Rex Alarichus Apostoli Petri vasa suis deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatione cognovit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut cupiditas quæ deprædationis ambitu admiserat scelus devotione largissima deleret excessum.*

Testantur hoc Martyrum loca] Exscripsit hunc locum Isidorus in Chronicis Gotthicis Æra CCCCXLVII.

Malim qui] omnino sic legendum ostendit Orosius eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad loca illa veniebant] Eisdem Apostolorum basilicis Gotthi sub Vitige Romam obsidentes pepercerunt, teste Procopio Gotthicorum II. Etiam barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit; Vide Zosimum libro IV de Tomitanis barbaris. Adde Helvetiorum legem apud Simlerum: Nicetam Alexio, Manuelis filio: eundem lib. I de Andronico, ubi Siculos culpat ob violatas Antiochiensium Ecclesias.

1. De

1. *De cælo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur*] ut & alterum de Epopeo, Diodorus Siculus. §. VII.

2. *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, sepulchra sæviit*] Simile Prusiæ factum detestatus Polybius, cujus verba Suidas servavit in vocabulo Prusiæ, & excerpta Peiresiana.

1. *Idem Agesilai consilium*] Meminit & Plutarchus Agesilao. §. VIII.

2. *De Quintio*] nempe T. Quintio Flaminio.

CAPUT XIII.

Temperamentum circa res captas.

I. *Res etiam hostilium subditorum bello captas retineri ad modum debiti:*
II. *Non etiam in pœnam alieni criminis.*
III. *Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnascitur Exempla.*
IV. *Humanitatis esse, summo jure hic non uti.*

I. 1. SEd neque peccato vacare aut à restitutionis onere immunis censeri debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere quam causa subest debendi in hoste: excepto quod etiam extra eam ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ cessante periculo, in se aut in pretio, secundum ea quæ libro II cap. II tractavimus. nam quod & in re pacatorum liceret multo magis in re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus sine acquirendi jure.

Vict. de jure belli, n. 55. 56.

Cajetan. in summ. pecc. verb. belli damnum.

Covar. ad d. cap peccatum, p. II. n. 11.

2. Cum autem deberi aliquid nobis possit aut ob inæqualitatem rerum * aut ex pœna, potest ex utraque causa acquiri res hostilis sed cum discrimine tamen. nam supra diximus, ex debito illo priore non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola aut externa vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras ex consensu privato nostro ei quicum actum est non externum modo sed & internum jus quæritur, sic & ex communi quodam consensu, qui singulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex πόλεως συνθήκη κοινὴ, *communis pactio civitatis* dicitur. Atque id in hoc negotii genere placuisse gentibus eo est credibilius, quia hæc lex gentium non sola majoris mali vitandi causa sed etiam juris cuique sui consequendi gratia introducta est.

Vict. de jure belli, n. 39. & 41.

Molina II. tract. disp. 117.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est non video gentium consensu tale jus in res subditorum esse proditum. odiosa enim est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non debet quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore hoc & in priore debendi genere. nam prius illud est in bonis, posterius hoc non est, ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest. Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id est

Lib. III, cap. 2.

est judicium reddere in sontem, quod debitum ex officio ad prius illud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere punire, aliud debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum. Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt, sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus continentur qui delicta non puniunt.

Silv. verb. bellum, n. 10. dict. n. 51. Bart. in l. si quid bello, D. de cap. Lib. XXVII. Libro XXXIII.

III. Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt non tantum ad consecutionem debiti primarii unde ortum est bellum, sed & subnascentis, secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelligendum enim hoc usque dum secundum sanum judicium satisfactum sit de eo damno quod in ipso bello datum est. sic in disceptatione cum Antiocho Romani, Livio narrante, * impensam quæ in bellum facta esset omnem præstare regem æquum censebant cujus culpa bellum excitatum esset. Apud Iustinum est *impensas belli lege justa suscepturus*: Apud Thucydidem damnantur Samii χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ἀποδοῦναι, *solvere belli impensas*. Et alibi sæpe. Quod autem victis juste imponitur, idem & bello justo extorquetur.

IV. 1. Cæterum sciendum est quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immisericordiæ reus erit si inopem debitorem omnibus reculis suis excutiat ut ipse ultimum quadrantem consequatur, multoque magis si is ipse debitor in id debitum venerit sua bonitate, ut si pro amico fidejusserit, ipse autem nihil pecuniæ verterit in rem suam. * Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus stricte dictum nihil facit.

Ægid. Regius de actibus supernaturalibus, disp 31. dub 7. n. 117. L. in agris de acq. rer. dom. d. l in agris l. si verberatus, § non si ager. D. de rei vind. Vict. de jure belli, n. 40. Sil. in verb. bellum. p. 1. §. 10. num. vers. 3. Arr. lib. III.

2. Quare * exigit humanitas ut his qui extra culpam sunt belli, quique non alio quam fidejussorio nomine obstricti sunt, relinquantur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus militibus dixit: οὔκουν ἀδικίᾳ γε ἕξετε ὅ, τι ἂν ἔχοιτε, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ οὐκ ἀφαιρήσεσθε ἤν τι ἐᾶτε ἔχειν αὐτούς. *Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestræ erit humanitatis.*

3. Notandum & hoc, cum in subsidium introductum sit jus hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiamsi concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula.

4. Exempla hujus humanitatis exstant passim in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitati cederent, aut cum ex agris modicum honoris gratia * veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Vejentes agri parte mulctatos narrat Livius. Sic Vxiis Alexander Macedo agros quos habuerant dedit vectigales. Sic deditas urbes

bes non diripi ſæpe legas: & ſupra diximus, non perſonis tantum ſed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præſcripto parci, ſaltem ſub tributo; & ſub ſimili tributo ſolere & mercibus concedi à bello immunitatem.

Annotata ad Caput XIII.

1. *SI id quod recte fit ſpectas*] Vide quod judicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum I. §. I.

2. *Aut ex pœna*] Romani Pruſiam Attalo juſſerunt & damnum reſarcire & pœnam inſuper pendere.

Impenſam quæ in bellum facta eſſet] meminit Polybius Excerpto legationum 23. Sic & à Sulla damnati Aſiatici, narrante in Mithridaticis Appiano. morem hunc pro ſe allegat Rex Poloniæ apud Thuanum libro LXXIII, anno cIↃ IↃ LXXXI. Sic apud Homerum Iliados Γ vocem τιμὴν Scholiaſtes interpretatur *πρόστιμον τοῦ πολέμου λέγει δὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἐν πόλει κτημάτων. belli æſtimationem: dimidium nempe rerum quæ in urbe erant.* §. III.

1. *Miſerabile enim eſt, ut ait pater Quintilianus, ſponſoris periculum*] Addit ſalvo pudore ad ſponſorem non aliter creditorem venire quam ſi recipere à debitore non poſſit. Bene ſalvo pudore; nam ſponſores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν, ut ait Cicero ad Atticum XVI, 15. §. IV.

2. *Exigit humanitas*] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipſius pertinentia, pecunias quoque captas remiſit, dicens non de omnibus rebus, ſed de imperio & honore inter ipſos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sanctii Vaſconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

4. *Veteri poſſeſſori relinquebatur*] Appianus civilium II, *τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσειαν, οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφηροῦντο, ἀλλ᾽ ἐμερίζοντο. Romani veteres ne hoſtibus quidem victis omnes agros adimebant, ſed cum eis partiebantur.* Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gotthos feciſſe hiſtoriæ nos docent.

CAPUT XIV.

Temperamentum circa captos.

I. *Quouſque capere homines liceat juſtitia interna:*
II. *Quid interno juſtitiæ dominio in ſervum liceat:*
III. *Non licere occidere innocentem.*
IV. *Non punire inclementer.*
V. *Non operas nimiũ graves imponere.*
VI. *Peculium quomodo domini, quomodo ſervi.*
VII. *An ſervis fugere liceat.*
VIII. *An è ſervis nati domino teneantur, & quatenus.*
IX. *Quid faciendum ubi captorum ſervitus in uſu non eſt.*

I. 1. QVibus in locis captivitas hominum & ſervitus in more eſt, ſi internam juſtitiam reſpicimus, limitanda primum eſt ad rerum inſtar, ut ſcilicet eo uſque licita ſit talis ac-

 quiſitio

Vict. de jure belli, n. 41. Dec. li. II. c. 5. dub. 5. Covar. c. peccatum, p. II. §. I. Molina. disp. 120. & 121. Valentia disp. 3. q. 16. quisitio quousque debiti aut primarii aut subnascentis quantitas patitur, nisi forte in ipsis hominibus peculiare sit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat. Hactenus igitur nec ultra justum bellum gerens in hostis subditos captos jus habet, idque in alios valide transfert.

2. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere discrimina quæ cum de interficiendis hostibus ageretur supra annotata sunt. Demosthenes in epistola pro Lycurgi liberis laudat Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset: καὶ γὰρ οὔτε δίκαια εἶναι πρὸς ἅπαντας τὰ αὐτὰ, οὔτε καλὰ ἡγεῖτο, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀξίας προσθήκην συλλογιζόμενος τὰ τοιαῦτ' ἐπέκρινεν. *Neque enim*, inquit, *eadem in omnes aut æqua aut honesta censebat, sed rem exputans cum accessione ejus quod quisque meruisset, etiam in talibus velut judicem agebat.*

II. 1. Sed primum notandum hic est, jus illud quod quasi ex fidejussione pro civitate oritur neutiquam tam late patere quam jus quod ex delicto nascitur in eos qui pœnæ servi fiunt. Vnde Spartanus quidam * captivum se dicebat non servum: nam si rem recte inspicimus, jus hoc generale in captos ex bello justo par est ei juri quod habent domini in eos qui se paupertate coacti in servitutem vendiderunt: demto quod etiam magis miseranda est eorum calamitas qui non suo facto speciali sed regentium culpa in eam sortem deveniunt. Δεινότατον
Plataico. δορυαλώτους γενέσθαι: *Res acerbissima est belli jure captivum fieri*, teste Isocrate.

2. Est ergo servitus hæc perpetua obligatio operarum pro ali-
Sen. de benef. lib. III. c. 22. mentis itidem perpetuis. Chrysippea definitio huic generi servorum optime congruit: *Servus est perpetuus mercenarius.* Et lex Hebræa eum qui inopia coactus se vendidit diserte mercenario comparat, Deut. XV, 18, 40, 53. & in redemtura ejus operas ita vult ipsi prodesse sicut fructus ex agro vendito percepti prodessent veteri domino, Deut. XVIII, 50.

3. Multum ergo distat id quod impune in servum fit ex gentium
I de Clem. c. 18. jure, & id quod naturalis ratio fieri sinit. Ex Seneca supra citavimus: *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* Philemonis illud eodem tendit:

Κἂν δοῦλος ἦν τὶς οὐδὲν ἧττον, δέσποτα,
Ἄνθρωπος οὗτός ἐστιν ἂν ἄνθρωπος ᾖ.
Here, quisquis est homo natus, quamvis serviat
Is servitutem, tamen esse homo non desinit.

Ep. XLVII. Alibi item Seneca: *Servi sunt, imo homines: servi sunt, imo contubernales:*
Coloss. IV. I. Epist. VI, 9. *servi sunt, imo homines amici: servi sunt, imo conservi.* quæ & apud Macrobium legas sensum plane eundem habentia cum Pauli Apostoli dicto: *Domini, jus & quod æquum est servis præstate, gnari vobis quoque Dominum esse in cœlo.* Et alibi vult dominos cum servis non minaciter agere, eo quod jam diximus argumento, quod & ipsi Dominum in
Lib. VII. c. XIV. cœlo habeant qui ad talia qualitatum discrimina non attendat. In Constitutionibus quæ Clementi Romano asscribi solent legitur, οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου, ἢ παιδίσκῃ * ἐν πικρίᾳ ψυχῆς, *cave servo aut ancillæ imperes*
Pæd. ultim. *acerbo animo.* Clemens Alexandrinus servis nos uti vult tanquam alteris nobis, quando homines sunt non minus quam nos, secutus sapientis

pientis Hebræi dictum, *εἰ ἔστι σοι οἰκέτης, ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφόν, ὅτι ὡς ἡ ψυχή σου. Si servum habeas, ut fratre utere, talis enim est qualis tu.*

III. Ius ergo vitæ & necis quod dicitur in servum domino præstat ut domesticam habeat jurisdictionem, sed nimirum eadem religione exercendam qua publica exercetur. Hoc voluit * Seneca cum I de Clem.
dixit *in mancipio cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet*: qui & alibi, *Quid interest*, ait, *quali quis teneatur imperio si summo tenetur?* quo loco comparat subditum servo, & ait dispari titulo paria in illos licere: quod certe in hac parte vitæ adimendæ & si quid eo accedit verissimum est. *Majores nostri*, ait idem Seneca, *domum nostram pusillam rempublicam esse judicarunt*: & Plinius: *Servis respublica quædam & quasi civitas domus est.* Cato Censorius, narrante Plutarcho, si quis servus capitale admisisse videretur de eo supplicium non sumebat nisi postquam damnatus esset etiam conservorum judicio. Quicum conferenda verba Iob. XXXI, 13, & deinceps.

18. Lib. III. de Benef. c. 18. Ep. XLIII.

IV. Sed & circa minores pœnas, puta verbera in servos, adhibenda est æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum, * non dominaberis ei dure*, ait lex divina de servo Hebræo, quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi, Deut. XV, 17, 45, 53. Ad quem locum sic * Philo: *θεράποντες τύχῃ μὲν ἐλάττονι κέχρηνται, φύσεως δὲ τῆς αὐτῆς μεταποιοῦνται τοῖς δεσπόταις, τῷ δὲ θείῳ νόμῳ κανὼν τῶν δικαίων ἐστὶν οὐ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως συναρμόνιον. διὸ προσήκει τοὺς κυρίους μὴ καταχρῆσθαι ταῖς ἐξουσίαις κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἀλαζονείαν καὶ ὑπεροψίαν καὶ δεινὴν ὠμότητα ἐπιδεικνυμένους. ταῦτα γὰρ οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς εἰρηνικῆς, ἀλλ' ὑπ' ἀκρασίας τὴν ὑπεύθυνον* (male editum *ἀνεύθυνον*) *κολαζούσης κατὰ τυραννικὴν δυναστείαν. Servi fortuna quidem inferiores sunt, natura autem pares dominis: ac divinæ legi justi regula est non quod fortunæ sed quod naturæ congruit. Ideo non oportet dominos potestate sua in servos proterve uti, nec eam materiam sumere superbiæ & insolentiæ & diræ feritatis. Hæc enim signa animi non placidi sed male temperati, & in subditos tyrannico quodam dominatu sævientis. Numquidnam æquum est*, ait Seneca? *gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret dominandi peritus magister; fiet enim formidolosus & contumax nisi eum tactu blandiente permulseris.* Et mox: *quid stultius quam in jumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse?* Hinc est quod Hebræa Exod. XXI,
lege servo aut ancillæ * non pro oculo tantum sed & pro dente ex- 26, 27.
cusso, per injuriam scilicet, libertas debebatur.

V. 1. Sed & * operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Quod ipsum præter alia spectat lex Exo. XX, 10.
Hebræa in Sabbati institutione, nimirum ut laboribus aliquod dare- XXIII, 2.
tur spiramentum. Et C. Plinii epistola ad Paulinum quæ sic incipit: Deut. X, 14.
Video quam molliter tuos habeas, quo simplicius confitebor tibi qua indulgentia meos tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud ἑκυρὸς δὲ πατὴρ ὥς, ἤπιος ἦεν, & hoc nostrum paterfamilias.

2. In eadem voce veterum humanitatem observat & Seneca: *Ne* Ep. XLVII.
illud quidem videtis quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patremfamiliæ appellaverunt, servos

familiares. Dion Prusæensis optimum regem describens: δεσπότην δ᾽ οὐχ ὅπως τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χαίρει καλούμενον; *domini nomen adeo in homines liberos non usurpat, ut & in servos eo abstineat.* * Vlysses apud Homerum servos quos fidos reperit apud se ait futuros eo loco quasi Telemachi filii ipsius fratres essent. Tertullianus: * *Gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familiæ magis patres quam domini vocantur.* Hieronymus sive Paulinus ad Celantiam: *Familiam tuam ita rege & constitue ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, à quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam.* Augustinus: *Domestica pax à justis patribus ita olim administrata est, ut secundum hæc temporalia bona filiorum sortem à servorum conditione distinguerent, ad Deum autem colendum omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent: quod naturalis ordo ita præscribit, ut nomen patrisfamilias hinc exortum sit, & tam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamilias sunt, omnibus in familia sua tanquam filiis ad colendum & promerendum Deum consulunt.*

Od. I.

Lib. XIX de Civit. Dei, cap. 16.

3. Similem pietatem in voce puerorum qua servos significabant annotavit Servius ad illud Maronis, *Claudite jam rivos pueri*; nec dissimile quod Heracleotæ servos suos Mariandynos * δωροφόρους, id est *donatarios* appellabat, ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς προσηγορίας, *parcentes acerbitati nominis*, ut ad Aristophanem vetus interpres Callistratus notabat. Laudat Germanos Tacitus, quibus servi tanquam coloni habebantur. Theano in epistola: δικαία χρῆσις ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν. *Iustus mancipiorum hic est usus, ut nec præ labore deficiant, nec per egestatem impares sint ferendo.*

VI. 1. Pro opera ut diximus * alimenta servo debentur. *Servis*, ait Cicero, *non male præcipiunt qui ita iubent uti ut mercenariis: operam exigendam, justa præbenda.* Aristoteles: δούλῳ μισθὸς τροφή, *Servo pro mercede alimenta.* Cato: *Familiæ ut bene sit provideto, ne algeat, ne esuriat. Est aliquid*, ait * Seneca, *quod dominus præstare servo debeat: ut cibaria, vestiarium.* In cibariis erant quaterni modii frumenti in mensem, quos præstitos servis Donatus auctor est. Martianus Iurisconsultus esse ait quæ dominus necesse habet servo præstare, ut tunicas & similia. Damnatur ab historiis * Siculorum crudelitas qui captivos Athenienses fame necabant.

De Off. I. I. Oecon. V. Lib. III. de Ben. Ad Phorm. act. I, Sc. I. L. Peculium nascitur. D. de peculio. Thuc. l. VII. Diod. libro XII.

2. Insuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum esse servum, & beneficii quoque habere materiam si quid fecerit quod servilis officii modum excedat, quod non ex imperio sed ex voluntate præstetur, ubi ex ministerio in affectum amici transitur, quod late explicat. His consentaneum est, ut si quid servus, quemadmodum * apud Terentium est, suum defraudans genium comparsit, aut succisivi temporis diligentia quæsivit, id aliquo modo sit ipsius. Non male Theophilus peculium definit οὐσίαν φυσικὴν * naturale patrimonium; quasi contubernium definias naturale matrimonium; sed & Vlpianus peculium dixit pusillum patrimonium. Nec refert quod peculium dominus suo arbitrio adimere potest aut minuere: neque enim quod æquum est faciet, si sine causa id faciat. Causam vero intelligo non pœnam modo, sed & domini necessitatem: nam servi utilitas

Inst. quod cum eo qui in alt. p. L. depositi, §. 5. D. de peculio.

utilitas utilitatibus domini subest, magis etiam quem res civium civitati. Apposite ad hanc rem * Seneca: *non ideo nihil habet servus quia non est habiturus si dominus illum habere noluerit.* VII de benef. 14.

3. Et hinc est quod dominus non repetit si quid servus in servitute debitum post manumissionem solvit: quia (ut Tryphoninus ait) debiti vel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligitur: Dominus autem servo debere naturaliter potest. Itaque sicut clientes in usum patronorum & subditos in usum regum, sic servos in usus heriles contulisse legimus; ut si filia dotanda, si captivus filius redimendus, & si quid his evenisset simile. Plinius, ut ipse in epistolis narrat, servis suis concedebat etiam quædam quasi testamenta facere, id est dividere, donare, relinquere intra domum. Apud aliquas gentes etiam plenius quoddam res acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est. *L. si quid. D. de con. indeb.* *Diony. l.* I. *Lib.* VIII. *epist.* 16.

4. Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis durius habitis licebat *πρᾶσιν αἰτεῖν ad venditionem proclamare*, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidum implorare opem contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam. Illud vero jam non ex jure stricto sed ex humanitate & beneficentia veniet, interdum tali quæ & debeatur, & post longas operas aut valde magnas libertas detur servo. *Lib.* II, *c.* III. *Inst. de his qui sui vel al.* *L. manumissiones, D. de Iust. & Iure.*

5. Posteaquam jure gentium servitus invasit secutum est beneficium manumissionis, ait Ulpianus. Exemplo sit illud Terentianum:

feci e servo ut esses libertus mihi
*Propterea * quod servibas liberaliter.*

Salvianus in usu quotidiano esse ait ut servi etsi non optimæ saltem non improbæ servitutis libertate donentur. addit, *& illa quæ in servitute positi conquisierant ex dominorum domo tollere non vetantur.* Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ servum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, * nec sine donis; de cujus legis contemtu graviter queruntur Prophetæ. Catonem majorem reprehendit Plutarchus quod servos senectute confectos venderet, immemor ejus quæ est inter homines communis naturæ. *Lib.* III. *Deut.* XV, 13.

VII. Quæstio hic incidit, an fugere fas sit ei qui bello justo captus est. non de eo agimus, qui suo proprio delicto pœnam eam est commeritus, sed qui publico facto in hanc fortunam decidit. Verius est fas non esse, quia ex conventione ut diximus gentium communi operas suas civitatis nomine debet. Quod tamen ita est intelligendum, nisi intolerabilis sævitia hanc ipsi imponat necessitatem. Videri circa hanc rem potest responsum Gregorii Neocæsariensis XVI. *Silv. verb. servitus. §. 3. Fortunius in l. manumissiones, D. de just. & jur. Æg. Reg. de act. supern. disp. 31. dub. 7. num. 119.*

VIII. I. † Movimus alibi dubitationem, an & quatenus nati ex servis domino teneantur interno jure, quæ hic ob specialem bello captorum considerationem omitti non debet. Si parentes suo delicto pœnam mortis erant commeriti, poterunt eorum posteri qui sperabantur ad vitam servandam obstringi servitio, quia alioqui exstituri *† Less. l.* II. *c.* 5. *dub.* 5.

non

non fuerant. nam & ob alimenta alioquin defutura prolem suam parentes in servitutem vendere possunt, ut ibi diximus. Tale est jus quod in Cananæorum posteros Hebræis Deus concedit.

L. II, c. 5. Deut. XV, 13. 2. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant ut pars civitatis obligari poterant non minus quam parentes ipsi. at in nondum natis non videtur hæc causa sufficere, sed alia requiri: aut ex parentum consensu expresso accedente alendi necessitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipsa alimentorum præstatione, idque duntaxat usque dum operæ totum quod impensum est expunxerint. Si quid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere.

IX. 1. At quas apud gentes jus illud servitutis ex bello in usu non est, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale sit præcise definiri non potest: sed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus necessariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui suo facto proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus definitur: * ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menstruo stipendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenses bella

Quæst. Gr. gesta ἡμέρως καὶ συγγενικῶς, *mansuete & ita ut populos consanguineos decebat.* Si quis captus esset, eum à captore habitum ut hospitem & fide de pretio accepta dimissum domum: unde natum δορυξένων nomen.

2. Excelsioris animi est illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

** Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:*
Ferro non auro vitam cernamus utrique:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit
Eorundem libertati me parcere certum est.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus justum à se bellum geri: tamen parcendum existimabat eorum libertati quos probabiles causæ

II Cyrop. in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xenophon; Philippi

Vita Dem. Macedonis post victoriam in Chæronea Polybius; Alexandri in Scy-

Strabo lib. VII. thas Curtius; Ptolemæi regis & Demetrii, inter se non bello magis quam in captivos benignitate certantium, Plutarchus. Lysimachum vero * Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Geticæ ac comitatis testem factum perpulit ut tabulis amicis quam hostibus uti mallet.

Annotata ad Caput XIV.

§ I. 2. Quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit servituti & sacerdotes & eos qui decretis in se factis non adsenserant; Narrat Plutarchus in vita ejus.

§. II. 1. *Captivum se dicebat, non servum*] Philo ἐπεὶ καὶ πατέρες υἱῶν τιμὰς κατέθεσαν, καὶ υἱοὶ πολλάκις πατέρων ἢ κατὰ λῃστείας ἀπαχθέντων, ἢ κατὰ πόλεμον αἰχμαλώτων γινομένων, ὡς οἱ τῆς φύσεως νόμοι τῶν κατὰ θέσιν ὄντες βεβαιότεροι γράφουσιν ἐλευθέρους. *Nam & patres pro filiis & filii pro parentibus sæpe pretium pependerunt, aut vi latronum abreptis, aut belli more captis, quos quidem naturæ leges*

leges valentiores his quæ in terra fiunt legibus, scribunt liberos. Nimirum ut apud Theodecten Helena loquebatur:

> Θεῶν ἀπ' ἀμφοῖν ἔκγονον ῥιζωμάτων,
> Τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν;
> *Vtraque generis parte prognatam deis,*
> *Eritne servam nominare qui audeat?*

3. Ἐν πικρίᾳ ψυχῆς] Sic & in epistola Barnabæ est: οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκῃ ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζουσι, μήποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν. *Noli acerbe imperare servo aut ancillæ tuæ in Christum sperantibus, ne eo ipso ostendas non timere te communem tibi & ipsi Dominum.*

Seneca] epistola XLVII. §. III.

Non dominaberis ei dure] Vide Mosem de Kotzi præceptis jubentibus 147, 175, 178, & collationem legum Mosis & Romanarum titulo III. Priscus in Excerptis legationum ubi Romanos barbaris præfert: ἄμεινον δὴ καὶ τοῖς οἰκέταις διατελοῦσι ῥωμαῖοι χρώμενοι. πατέρων γὰρ ἢ διδασκάλων εἰς αὐτοὺς ἔργα ἐπιδεικνύντες, ἐφ' ᾧ τῶν φαύλων ἀπεχομένους μετιέναι ἅπερ αὐτοῖς φαῦλα νενόμισται, σωφρονίζουσι σφᾶς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ὥσπερ τοὺς οἰκείους παῖδας. οὐ δὴ γὰρ οὐδ' αὐτοῖς θανατοῦν, ὥσπερ Σκύθαις ἐπάγειν θέμις. ἐλευθερίας δὲ τρόποι παρ' αὐτοῖς πλεῖστοι, ἣν οὐ μόνον περιόντες ἀλλὰ καὶ τελευτῶντες χαρίζονται, διατιθέντες κατὰ τὸ περὶ οὐσίας ὃν βούλονται τρόπον. καὶ νόμος ἐστὶν ὅπερ ἕκαστος τελευτῶν περὶ τῶν προσηκόντων βουλεύσοιτο. *multo melius servos suos Romani tractant. patrumque aut magistrorum in eos funguntur officio. nam ut eos abstrahant ab iis quæ moribus ipsorum illicita habentur, ita eos delinquentes quasi filios suos castigant: neque enim jus est eos occidere, ut apud Scythas. Tum vero libertatis complura genera, quam non viventes tantum sed in mortis tempore domini largiuntur: qui quidquid morituri de re sua statuerint id legis vim habet.* Adde legem Wisigotthicam lib. VI, tit. I, c. 12. §. IV.

Philo] de specialibus legibus secundo: Cyprianus ad Demetrianum: *Nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus & nimius servitutis exactor flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro frequenter & carcere affligis, & non agnoscis miser Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse in hominem dominatum.*

Non pro oculo tantum, sed & pro dente excusso [Philo dicto loco: ὅτι γὰρ ὁ μὲν ἀνθ' ὧν ἔδρασε, διπλῆν ἐνδέξεται ζημίαν, ἅμα τιμῇ καὶ τὴν ὑπηρεσίαν ἀφαιρεθείς: καὶ τρίτον ἑκατέρου τῶν λεχθέντων χαλεπώτερον, ἀναγκαζόμενος ἐν τοῖς μεγίστοις εὐεργετεῖν ἐχθρὸν, ὃν ἴσως ηὔχετο κακοῦν ἀεὶ δύνασθαι. ὁ δ' ἀνθ' ὧν ὑπέμεινε παρηγορίαν ἕξει διπλῆν, οὐ μόνον ἐλευθερωθεὶς, ἀλλὰ καὶ χαλεπὸν καὶ ὠμὸν δεσπότην ἐκφυγών. *Sic ille pro facto duplicem pendet pœnam, amissis & operis & servi pretio, atque accedit & tertium duobus istis gravius, quod cogitur in rebus maximis bene facere homini exoso & quem optasset semper vexare posse. alter autem pro malo quod pertulit duplex habebit solatium, non libertatem tantum adeptus sed à tam fero sævoque domino exolutus.*

1. *Operæ cum modo exigendæ*] Vide c. 14. in epistola Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inserta est in capitulare Caroli Calvi. Seneca epistola XLVII: *non tantum hominibus sed tanquam jumentis abutimur.* De Atheniensium vero in servos lenitate vide Xenophontem de republica Atheniensium. §. V.

2. *Servos familiares*] amicos Epicurus; Seneca epistola CVII.

Vlysses

Vlysses] cujus paternam in se benignitatem prædicat Eumæus Odysseæ ξ.

Gratius est nomen pietatis quam potestatis] Notat & Cyprianus Testimoniorum III ad Quirinum: *dominos servis, cum crediderint, mitiores esse debere:* probatque id Apostoli Pauli ad Ephesios verbis. Lactantius libro v, cap. 15: *Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impartiamur, nisi quia pares esse nos credimus. Nam cum omnia humana non corpore sed spiritu metiamur, tametsi corporum sit diversa conditio, nobis tamen servi non sunt: sed eos & habemus, & dicimus spiritu fratres, religione conservos.* Augustinus de Moribus Ecclesiæ Catholicæ x, 30: *Tu dominis servos non tam conditionis necessitate quam officii delectatione doces adhærere. Tu dominos servis, summi Dei scilicet communis domini consideratione placabiles, & ad consulendum quam ad coercendum propensiores facis.* Adde Isidorum Pelusiotam lib. I, epistola 471. Repete quæ modo ex Prisco posuimus.

3. *Δωροφόρους appellabant*] Athenæus VI, 18.

§. VI. 1. *Alimenta servo debentur*] Sirachides XXXIII, 25: ἄρτος καὶ παιδεία καὶ ἔργα οἰκέτῃ. *Panis & disciplina & opera servo.*

Seneca] Idem de Tranquillitate: *Familia vestiarium petit victumque.* Romani ad Bessam apud Procopium Gotthicorum III, χορηγεῖτε τοῖς ὑμετέροις αἰχμαλώτοις τροφὴν οὐκ ἀρκοῦσαν, οὐδὲ κατὰ τὴν χρείαν ἡμῶν ἀποχρῶσαν, ἀλλ' ὥς γε ἀποζῆν διαρκῶς ἔχουσαν. *Date nobis saltem ut captivis vestris alimenta, non dicam quæ sufficiant, qualia necessitas nostra desiderat, sed quæ mortem arceant.* Chrysostomus ad Ephesios v, 2: ὅταν οὗτος μὲν τὴν σωματικὴν διακονίαν παρέχῃ, σὺ δὲ τὸ σῶμα τρέφῃς καὶ θεραπεύῃς καὶ τροφαῖς καὶ ἐνδύμασι καὶ ὑποδήμασι, καὶ οὗτος δουλείας ἐστὶ τρόπος. ὅτι ἐὰν μὴ παρέχῃς καὶ σὺ τὴν σὴν διακονίαν, οὐδὲ ἐκεῖνος τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔσται ἐλεύθερος, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἀναγκάσει νόμος καὶ μὴ τρεφόμενον τοῦτο ποιεῖν. *Vbi ille corporis ministeria exhibet, tu vero eum alis, curasque ut præter victum habeat quo induatur, quo calcietur, est & hoc servitutis quoddam genus. nam nisi & tu tuum hoc exhibeas ministerium, nec ille exhibebit suum sed liber erit, neque ulla eum lex constringet si non alatur operas præstare.*

Siculorum crudelitas] Et Isaaci Angeli in Siculos captivos, memorante Niceta lib. I, qui & epistolam ponit ea de re regis Siculi ad Imperatorem Græcum.

2. *Apud Terentium est*] Phormione actu I, sc. I.

Naturale patrimonium] Eumæus Odysseæ Ξ.

Οἷά τε ᾧ οἰκῆϊ ἄναξ εὔθυμος ἔδωκεν
Οἶκόν τε κλῆρόν τε πολυμνήστην τε γυναῖκα.
Qualia dat famulis domini prolixa voluntas,
Fœdera conjugii socialia, remque, domumque.

Ipse Vlysses Odysseæ Φ Eumæo & Philætio dicit:

Ἄξομαι ἀμφοτέροις ἀλόχους καὶ κτήματ' ὀπάσσω
Οἰκία τ' ἐγγὺς ἐμεῖο τετυγμένα.
Vestrum utrique thori socias dabo, largiar & rem
Vicinasque domos nostræ.

Varro de Servis: *Studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis aut vestitu largiore, aut remissione operis, concessioneque ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat.*

Seneca]

Seneca] Ejuſdem eſt ibidem : *Numquid dubium eſt quin ſervus cum peculio domini ſit ? Dat tamen domino ſuo munus.*

5. *Quod ſervibas liberaliter*] Ita Manuſcripti , recte : Varro narrat in Feroniæ luco dictum ſervis : *Benemeriti ſedeant ſervi , ſurgant liberi :* in quibuſdam lucis mos liberari ſervos ubi octuplum pretii quo empti erant paraverant.

Nec ſine donis] Conſuetudo id interpretata ne minus XXX ſiclis detur : vide præcepto jubente 84.

1. *Vt apud Græcos olim mina*] Bello Gallorum cum Hiſpanis in Italia eques redemptus quarta parte annui ſtipendii , non comprehenſi qui ordines ducerent eisque ſuperiores : nec qui juſto prælio aut oppido per vim capto venirent in poteſtatem. Mariana XXVII, 18. §. IX.

2. *Nec mi aurum poſco*] Similem Tiberii Chriſtiani Imperatoris in Perſas bonitatem laudat Menander Protector : Siſebuti Mariana , item Sanctii Caſtellæ regis libro XI.

Getarum rex Dromichætes] meminit & Diodorus Siculus in Excerptis Peireſianis.

CAPUT XV.

Temperamentum circa acquiſitionem imperii.

I. *Quatenus juſtitia interna permittat imperium acquiri.*
II. *Laudabile eſſe hoc jure in victos abſtinere.*
III. *Sive eos miſcendo victoribus :*
IV. *Sive relinquendo imperium his qui habuerant :*
V. *Interdum impoſitis præſidiis :*
VI. *Aut tributis etiam & ſimilibus oneribus :*
VII. *Utilitas ab hac moderatione indicatur.*
VIII. *Exempla : & de mutata forma reipublicæ apud victos.*
IX. *Imperium ſi aſſumendum ſit, recte partem ejus victis relinqui.*
X. *Aut certe libertatem aliquam.*
XI. *Præcipue in religione.*
XII. *Saltem victos clementer haberi oportere : & cur ?*

I. QVæ in ſingulos aut exigitur æquitas aut laudatur humanitas, tanto magis in populos aut in populorum partes quanto in multos inſignior eſt & injuria & beneficentia. Iuſto bello ut alia acquiri poſſunt , ita & jus imperantis in populum , & jus quod in imperio habet ipſe populus : ſed nempe quatenus fert aut pœnæ naſcentis ex delicto aut alterius debiti modus. Quibus addenda eſt cauſa vitandi periculi ſummi. Sed hæc cauſa plerumque cum aliis miſcetur , quæ tamen ipſa tum in pace conſtituenda tum in utenda victoria maxime ſpectanda eſt. Nam cætera eſt ut remittantur ex miſericordia. In publico autem periculo quæ modum excedit ſecuritas immiſericordia eſt. Iſocrates ad Philippum τῶν βαρβάρων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαρκέσει κρατεῖν ὅσον ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσει τὴν σαυτοῦ χώραν : *barbari hactenus edomandi ſunt, quantum ſatis erit ut tuam regionem in tuto colloces.* *Vict. de jure belli, n. 38, & 95.*

II. 1. Criſpus Salluſtius de Romanis veteribus , *Majores noſtri religioſiſſimi mortales nihil victis eripiebant præter injuriæ licentiam.* Digna quæ à Chriſtiano diceretur ſententia : quicum illud ejuſdem convenit : *Iugurth.*

Sapien-

De rep. VII, c. 14, & 15, & X. Nic. c. 7. De Off. I. *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otii sustentant.* Aristoteles non semel dixerat, πόλεμον εἶναι εἰρήνης χάριν, ἀσχολίαν δὲ σχολῆς, *bellum pacis & negotium otii causa institutum.* Nec aliud vult Cicero, cujus hoc est sanctissimum effatum: *Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quæsita videatur.* Ejusdem & hoc simile: *Sic suscipienda bella sunt ob eam causam ut sine injuria in pace vivatur.*

Th. I. 2, q. 40, art. I. ad 3. Wil. Mac. de belli sec. requis. q. 7. 2. Nihil hæc distant ab his quæ nos docent veræ religionis Theologi, finem belli esse amovere ea quæ pacem perturbant. Ante Nini tempora, ut ex Trogo alibi dicere cœpimus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat; intra suam cuique patriam regna finiebantur: Reges non imperium sibi, sed populis suis gloriam quærebant, contentique victoria imperio abstinebant: quo nos retrahit quantum potest Augustinus, cum ait: *Videant tamen ne forte non pertineat ad viros bonos * gaudere de imperii latitudine.* qui & hoc addit: *felicitas major est vicinum habere concordem quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis Propheta Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

De civ. Dei lib. IV, 15. C. I. v. 13.

III. Ad hoc antiquæ innocentiæ exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia: *Quid hodie esset imperium*, ait Seneca, *nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus? Conditor noster Romulus*, ait apud Tacitum Claudius, *tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, deinde cives habuerit:* addit exitio Lacedæmoniis & Athieniensibus nihil aliud fuisse quam quod victos pro alienigenis arcebant. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla exstant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia: donec postremo, *Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.* Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum: *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. nihil separatum clausumque.* Et mox: *Proinde pacem & vitam, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem, quod mirandum maxime, in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Vlpiani, ex eo ut Modestinus ait Roma communis patria est. Et de ea Claudianus:

L. II, de Ira, c. 34. Ann. V. Lib. I. L. in orbe, D. de stat. hom. l. Roma. D. ad munic.

Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod cuncti gens una sumus.

IV. 1. Alia moderatæ victoriæ species est, victis aut regibus aut populis relinquere quod habuerant imperium. Sic Hercules, Priami

Sen. Troad.

Hostis parvi victus lacrymis,
Suscipe, dixit, rector habenas,
Patrioque sede celsus solio:
Sed sceptra fide meliore tene.

Æl. l. IV. 5. Herod. VII. de Clem. I, cap. 21. Idem Victo Neleo filio ejus Nestori regnum permisit. Sic Persæ reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio: * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, *nihil ex rege victo præter gloriam sumere.* Et Polybius celebrat Antigoni bonitatem, qui cum Spartam haberet in potestate reliquerit ipsis τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν,

ρίαν, rempublicam majorum ac libertatem. quo ex facto maximas per Græciam laudes consecutus ibidem narratur.

2. Sic Cappadocibus permissum à Romanis uti qua vellent reipublicæ forma: Et multi populi post bellum relicti liberi. *Carthago* Livius lib.
libera cum suis legibus est, ajunt Rhodii ad Romanos post bellum Puni- XXXII.
cum secundum. Pompejus τῶν εἰλημμένων ἐθνῶν τὰ μὲν αὐτόνομα ἠφίει, in- Mithrid.
quit Appianus, *ex devictis gentibus * quasdam reliquit liberas.* Et Quintius Ætolis dicentibus pacem firmam esse non posse nisi Philippus Macedo regno pelleretur dixit sententiam, eos dixisse immemores Romanorum moris, victis parcendi: addidit: *Adversus victos mitissimum quemque maximum animum habere.* Apud Tacitum est: *Zorsini victo* Ann. XII.
nihil ereptum.

V. Interdum simul cum concessione imperii consultum victorum securitati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem detineri, donec cura de Antiocho decessisset.

VI. Tributorum quoque indictio sæpe non tam ad factorum sumtuum restitutionem quam ad securitatem & victoris & victi in posterum pertinet. Cicero de Græcis: *Simul illud Asia cogitet, nullam à se* L. I, ad Qu.
neque belli externi neque discordiarum domesticarum calamitatem absuturam frat. epist. I.
fuisse si hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium. Petilius Cerealis apud Tacitum pro Hist. IV.
Romanis apud Lingonas aliosque Gallos sic disserit: *Nos quanquam toties lacessiti jure victoriæ id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expressimus cum de inæquali fœdere ageremus, * tradere arma, classem, elephantos, Lib. II, c.
non habere arcem, non exercitum. XV. §. 7, 3.

VII. 1. Ut autem victis relinquatur suum imperium, non tantum humanitatis est sed sæpe & consilii. Inter Numæ instituta laudatur, Plut. quæst.
quod à Termini sacris omnem sanguinem abesse voluit: significans Rom. 15.
ad quietem & certam pacem nihil utilius quam suis se finibus tenere. Optime Florus: *Difficilius est provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure retinentur.* cui non dissimile apud Livium illud: *facilius* Libro
parari singula quam teneri universa: & Augusti dictum apud Plutar- XXXVII.
chum: μεῖζον τῶν κτήσασθαι μεγάλην ἡγεμονίαν τὸ διατάξαι τὴν ὑπάρχουσαν. Darii regis legati Alexandro: *Periculosum est peregrinum imperium: difficile est continere quod capere non possis. Facilius est quædam vincere quam tueri: quam Hercule expeditius manus nostra recipiunt quam continent.*

2. Quod * Calanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii similitudine, quod alia parte se tollat si simul aliam pede presseris: Et T. Quintius apud Livium comparatione testudinis, tutæ ad ictus ubi collecta in suum tegmen est, obnoxiæ atque infirmæ simul exseruerit sui partem. Plato III de legibus huc aptat Hesiodi dictum; *Omni dimidium plus.* Et Appianus notat non paucos popu- Livius libro
los qui sub Romano imperio esse vellent ab ipsis repudiatos: aliis XXVIII. Val. Max.
etiam reges datos. Scipione Africano judice jam suis temporibus IV. I.

tantum Roma possidebat ut avidum esset quicquam ultra appetere, abunde felix si nihil ex eo quod obtinebat amitteret. Itaque & lustri condendi carmen, quo Dii rogabantur ut res populi Romani meliores amplioresque facerent, * ita emendavit, precatus ut eas perpetuo incolumes servarent.

Thu. I. Isoc. Pan. Dem. oratione de Chers. Diod. Lib. XIII, & XV.

VIII. Lacedæmonii, & initio Athenienses, in captas civitates nullum sibi indicabant imperium: tantum eas republica uti volebant ad suam accommodata. Lacedæmonii quidem sub primorum potentia, Athenienses sub arbitrio populi, ut Thucydides, Isocrates, Demosthenes nos docent, ipse etiam Aristoteles quarti de republica capite XI, & quinti VII, quod ipsum in comœdia sic notat Heniochus illorum temporum scriptor:

Γυναῖκε δ' αὐταῖς δύ' ἐξωρϑίτετόν τινε,
Ἀεὶ συνοῦσαι. δημοκρατία θατέρᾳ
Ὄνομ' ἐστὶ, τῇ δ' ἀριστοκρατία θατέρᾳ,
Δι' ἃς πεπαρῳνήκασιν ἤδη πολλάκις.
Tum geminæ ad illas accesserunt mulieres
Quæ cuncta conturbarunt: Optimatitas
Est nomen alteri, alteri Popularitas,
Quarum incitatu pridem externatæ furunt.

Ann. VI.

Simile est quod Tacitus ab Artabano narrat Seleuciæ factum: *Plebem primoribus tradidit*, inquit, *ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regiæ libidini propior est.* Sed ejusmodi mutationes an ad victoris securitatem faciant, non est nostræ inspectionis.

Hist. II.

IX. Si minus tutum sit omni in victos imperio abstinere, temperari tamen res potest, ut aliquid imperii relinquatur ipsis aut ipsorum regibus. Populi Romani consuetudinem vocat Tacitus ut haberet *instrumenta servitutis & reges.* Eidem *Antiochus inservientium regum ditissimus*, βασιλεῖς Ῥωμαίων ὑπήκοοι, in commentariis de Musonio: & apud Strabonem circa finem libri sexti: Lucanis,

*Atque omnis * Latio quæ servit purpura ferro.*

Lib. XV.
Lib. XVII.
Lib. I. *cap.* III, §. 17.
Lib. III, *c.* VIII, 3.

Sic apud Iudæos mansit sceptrum in Synedrio etiam post confiscationem Archelai. Euagoras Cypri rex, ut apud Diodorum est, dicebat velle se Persæ obedire, sed ut regem regi. Et Dario victo aliquoties hanc conditionem ferebat Alexander, * ut ipse imperaret aliis, parêret Alexandro. Nos de modis miscendi imperii diximus alibi. Quibusdam pars regni relicta, sicut veteribus possessoribus agrorum pars.

Lib. X, *epist.* 56, & 84. & 111. & 113.
Ib. epist. 93.

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis possunt circa res privatas & publicas minores * suæ leges suique mores & magistratus. Sic in Bithynia proconsulari provincia Apamæa civitas privilegium habuit * suo arbitrio rempublicam administrandi, ut Plinii epistolæ nos docent; & alibi, Bithynis sui magistratus, suus senatus. Sic & in Ponto Amisenorum civitas legibus suis utebatur Luculli beneficio. Gothi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

XI. I. Hujus indulgentiæ pars est * avitæ religionis usum victis nisi persuasis non eripere: quod ut victis pergratum ita victori innoxium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in legationis

gationis suæ renunciatione. Et apud Iosephum, tum ipse Iosephus tum Titus imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Romanorum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo alienigenas arcere possent etiam capitis periculo.

2. At si falsa apud victos religio, ne vera opprimatur recte curabit victor, quod Constantinus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci aliique reges.

XII. 1. Postrema cautio hæc est, ut in imperio etiam plenissimo & quasi herili victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat bono esse animo, eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutato tantum rege, mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos ut fuisset hactenus; Quin si quis injuriam ipsis faceret, se ac suos vindices fore. Apud Sallustium legimus: *Populo Romano melius visum amicos quam servos quærere: tutiusque rati * volentibus quam coactis imperitare.* Britanni temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii munera impigre obibant si injuriæ abessent: has ægre tolerabant: jam domiti ut parêrent, nondum ut servirent. *Xen. de Cyri inst. l.* IV. *Vit. Agr.*

2. Privernas ille in Senatu Romano interrogatus qualem ab ipsis pacem Romani exspectandam haberent: *Si bonam dederitis,* ait, *& fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam:* ratione addita: *ne credideris ullum populum, aut hominem denique, in ea conditione cujus eum pœniteat diutius quam necesse sit mansurum.* Sic Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo obedientes gaudeant. Scythæ Alexandro: *Inter dominum & servum nulla amicitia: etiam in pace, belli tamen jura servantur.* Hermocrates apud Diodorum: κάλλιστόν ἐστι τὸ νικᾶν τὴν νίκην ἐνεγκεῖν ἀνθρωπίνως: *non tam vincere pulchrum quam victoria clementer uti.* Salubris ad victoriæ usum Taciti sententia: *Bellorum egregii fines quoties ignoscendo transigitur.* In Cæsaris Dictatoris epistola est: *Hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus.* *Liv. l.* VIII. *Liv. l.* VIII. *Curt. l.* VII. *Lib.* XIII.

Annotata ad Caput XV.

2. T*Veri magis quam proferre*] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ: δεῖν μένειν τε αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις καὶ μὴ καινοτομεῖν, μηδὲ ματαίαις ἐλπίσιν αἰωρούμενον μέγαν ἐγείρειν πόλεμον, ἀγαπητῶς δὲ ἔχειν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ. *Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quenquam incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.* §. II.

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro V contra Iulianum reges Hebræos hoc nomine laudantem quod suis contenti essent finibus.

1. *Sic Poro Alexander*] Pipinus Aistolfo Langobardo. §. IV.

Seneca] Totus locus dignus inspici, ubi & hoc egregie dictum: *Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique se nihil quod dignum esset victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eutropius VI.

2. *Quasdam reliquit liberas*] Earum ut noscatur conditio vide Polybium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæsare ubi de

Gallia. Habet & quædam Guillemannus non indigna lectu in rebus Helvetiorum.

§. V. *Sic à Quintio decretum*] Remissum id tamen postea. Polybius excerptis legationum num. XI. Plutarchus Flaminio.

§. VI. *Tradere arma, classem*] Vide de Persis Agathiam libro IV.

§. VII. 2. *Calanus Indus*] Habet id Plutarchus Alexandro.

Comparatione testudinis] Plutarchus sic narrat : Ἀχαιοὺς σφετεριζομένους τὴν Ζακυνθίων νῆσον ἀποτρέπων ἔφη, κινδυνεύσειν ἄν, ὥσπερ αἱ χελῶναι, πορρωτέρω τὴν κεφαλὴν τῆς Πελοποννήσου προτείνωσι. *Achæos Zacynthum insulam appetentes cùm dehortari vellet, dixit periculum eos adituros si testudinis more caput extra Peloponnesum extulissent.*

Ita emendavit] Vtitur hac historia Claudianus Iulianus Consul in epistola ad Pupienum & Balbinum. Imitatus Augustus qui Dione narrante, ἐπῃνεῖτο ἐφ' οἷς οὐκ ἠξίου ἕτερόν τι προσκτήσασθαι, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπάρχουσιν ἐδικαίου. *Laudatus est quod nihil novi acquirere voluit, sed quæ jam habebantur sufficere est arbitratus.*

§. IX. *Latio quæ servit purpura ferro*] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Vt ipse imperaret aliis, parêret Alexandro] Tales & olim in Italia reges sub aliorum regum imperiis: Servius ad X Æneid. Sic apud Æschylum Persis:

> Βασιλεῖς βασιλέως ὕποχοι μεγάλου.
>
> *Reges regis magni subices.*

Sic & apud Turcas teste Leunclavio libro XVIII.

§. X. *Suæ leges*] Philo legatione ad Cajum : Σεβαστὸς τοσαύτην ἐποιεῖτο τῆς βεβαιώσεως τῶν παρ' ἑκάστοις πατρίων, ὅσην καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπιμέλειαν. *Augustus non minus curæ suæ duxit custodiam legum propriarum cuique genti quam Romanarum.*

Suo arbitrio rempublicam administrandi] Vide epistolam XCIII Plinii, & sequentem Trajani libro X. Sinope sub Persis rempublicam habebat popularem; Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos sub Romanis umbra libertatis; Vide Ciceronem lib. VI ad Atticum epist. I; Plinium lib. VIII, epist. 24. Evocari ex insula Cyprios non licebat; Cicero ad Atticum V, 21.

§. XI. 1. *Avitæ religionis usum*] *melius est ibi aliquem Deum coli quam nullum* : ut Severi verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Gotth. II, dicunt se ad suam religionem adegisse neminem.

§. XII. 1. *Volentibus quam coactis imperare*] Lacedæmonii apud Thucydidem V : νομίζομέν τε τὰς μεγάλας ἔχθρας μάλιστ' ἂν διαλύεσθαι βεβαίως, οὐκ ἂν ἀνταμυνόμενός τις καὶ ἐπικρατήσας τὰ πλέω τοῦ πολέμου κατ' ἀνάγκην ὅρκοις ἐγκαταλαμβάνων μὴ ἀπὸ τοῦ ἴσου ξυμβῇ, ἀλλ' ἢν παρὸν τὸ αὐτὸ δρᾶσαι, πρὸς τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀρετῇ αὐτὸς νικήσας παρὰ ἃ προσεδέχετο μετρίως ξυναλλαγῇ. *Sic existimamus, magnas inimicitias ita in firmam concordiam mutari, non si quis se ulciscens & fortuna usus prosperiore necessitatem alteris imponat jurandi in leges inæquales, sed si cum id facere possit, æquitate usus non minore quam in vincendo virtute, quam potest moderatissime rem transigat.*

CAPVT

CAPUT XVI.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. *Internam justitiam exigere ut reddantur quæ hostis noster alii injusto bello eripuit.*
II. *Exempla.*
III. *An quid deduci possit.*
IV. *Etiam populos subditos aut populorum partes reddendas his quorum fuerant si ab hoste injuste occupati sint.*
V. *Quo tempore obligatio reddendi extinguatur.*
VI. *Quid faciendum in dubia causa.*

I. 1. QVousque ex bello justo res capientium fiant diximus supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiuntur postliminii jure, sunt enim hæc pro non captis. At quæ bello injusto quæruntur restituenda diximus, nec ab iis tantum qui ceperunt sed & ab aliis ad quos res quoquo modo pervenit. nemo enim plus juris ad alium transferre potest quam ipse habuit, ajunt juris Romani auctores; quod Seneca breviter explicat, *nemo potest quod non habet dare.* Dominium internum non habuit qui primo cepit; quare nec illud habebit qui causam ab ipso obtinet: dominium ergo secundus aut tertius possessor accepit, quod docendi causa externum vocamus; id est commodum hoc ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro domino tuendus sit: quo tamen si utatur adversus eum cui res malo facta erepta est, faciet non probe.

L. Si noxale, ¶. ex his, D. de nox. act. l. traditio. D. de acq. dom. Lib. v. de benef. c. 12.

L. Latrones, D. de capt.

2. Nam quod de servo qui à latronibus captus mox ad hostes pervenerat responderunt Iurisconsulti nobiles, verum esse eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio rediisset ei rei impedimento esse; idem ex naturali jure respondendum est de eo qui bello injusto captus mox bello justo aut alia ratione in alterius venit potestatem. nam in jure interno bellum injustum à latrocinio nihil distat. Atque in hanc sententiam ex facto consultus respondit * Gregorius Neocæsariensis cum Pontici quidam res civium à barbaris captas recepissent.

Ægid. Regius de act. supern. dist. 31, dub. 7, num 122. Can. x.

II. 1. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerant ereptæ. quod & factum sæpe videmus. Livius cum retulisset à L. Lucretio Tricipitino victos Volscos & Æquos, expositam ait in campo Martio prædam ut suum quisque per triduum cognitum abduceret. Idem cum narrasset, Volscos à Posthumio dictatore fusos: *Prædæ pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem sub hasta dictator vendidit.* Alibi: *Biduum ad recognoscendas res datum dominis.* Idem ubi Samnitium de Campanis victoriam narraverat, *quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti: præda ingens sociorum: acciti que edicto domini ad res suas noscendas recipiendasque præstituta die.* Mox simile recitat factum Romanorum: *Samnites Interamnam coloniam Romanorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonosque captos agerent, in victorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem, nec prædam solum amittunt,*

Lib. III.

Lib. x.

sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi caeduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque convocatis, exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Alibi de praeda agens, quam ad Ilipam Lusitaniae urbem Cornelius Scipio ceperat, sic ait idem scriptor: *Ea omnis ante urbem exposita est, potestasque dominis res suas cognoscendi facta: cetera vendenda quaestori data: quod inde effectum est, militi divisum.*

Lib. XXIV. Post pugnam T. Gracchi ad Beneventum: *praeda omnis, praeterquam hominum captivorum, militi concessa est, & pecus exceptum est quod intra triginta dies domini cognovissent*, eodem Livio auctore.

Hist. l. II. 2. De L. Aemylio Gallorum victore Polybius τὴν λείαν ἀπέδωκε τοῖς προσήκουσι, *praedam iis reddidit à quibus abacta fuerat.* * Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta multa ibi invenisset donaria, quae è Siciliae urbibus & aliunde Poeni eo advexerant. (Plutar. Apopht. App. Punic.) Cicero Verrina de Iurisdictione Siciliensi: *oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliae clarum & ornatum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quae potuit restituenda curavit.* Idem late satis id ipsum Scipionis factum prosequitur Verrina de Signis. Rhodii naves quatuor Atheniensium captas à Macedonibus recuperatasque Atheniensibus reddiderunt. (Livius libro XXXI.) Sic Phaneas Aetolus restitui Aetolis aequum censebat quae ante bellum habuissent. nec negabat T. Quinctius * si de urbibus bello captis ageretur, & societatis leges non rupissent Aetoli. (Livius libro XXXIII.) Etiam bona, olim consecrata Ephesi, quae reges sua fecerant, Romani in veterem statum restituerunt. (Strabo libro XIII.)

III. 1. Quod si commercio res talis ad aliquem pervenerit, poteritne is ei cui res fuit erepta pretium à se numeratum imputare? Consentaneum est his quae alibi diximus posse imputari, in quantum ipsi qui rem amiserat valitura fuerat desperatae possessionis recuperatio. (Lib. II, c. X. §. 9.) Quod si tale impendium repeti potest, quidni & aestimatio laboris ac periculi, perinde ac si quis rem alienam in mari perditam urinando eduxisset? Apposita ad hanc quaestionem mihi videtur historia Abrahami cum quinque regum victor Sodoma rediret: וישב אתכלהרבש ait Moses, *Reduxit omnes illas res:* nempe quas à regibus captas superius narraverat. (Genes. XIV, 16.)

2. Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam fert Abrahamo, ut captivos redderet, caetera sibi retineret pro labore & periculo. At ipse Abrahamus * vir non pii tantum animi sed & excelsi, sibi quidem nihil voluit sumere: caeterum de rebus receptis (nam ad eas, ut diximus, spectat ista narratio) quasi suo jure decumam Deo dedit, detraxit sumtus necessarios, & sociis suis partem aliquam tribui voluit. (Com. 20, 21, 22, 23, 24.)

IV. Sicut autem res domino reddendae sunt, * ita & populi & partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam sibi, si sui fuerant juris ante vim injustam. (Liv. l. II. Id LXXIII. Xen. Hist. Gr. III.) Ita Sutrium receptum restitutumque sociis Camilli aevo ex Livio discimus. Aeginetas & Melios suis urbibus restituerunt Lacedaemonii. Graeciae civitates quas Macedones invaserant à Flaminio redditae libertati. Idem & in colloquio cum Antiochi (Lib. XXXIV.)

tiochi legatis æquum esse censuit liberari Asiæ urbes quæ Graji essent nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amissas receperat idem Antiochus: *Neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt*, ajebat, *sed stirpis augendæ causa, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.*

V. Solet & de temporis spatio quæri, quo reddendæ rei obligatio interna possit exstingui. Sed hæc quæstio inter ejusdem imperii cives definienda est ex legibus ipsorum; (si modo illæ internum jus concedunt, non in externo solo consistunt; quod ex verbis & proposito legum prudenti inspectione colligendum est:) inter eos vero qui alii aliis externi sunt, ex sola conjectura derelictionis, de qua diximus alibi quantum instituto nostro sufficit. *Lib.* II, *c.* 4. *Cic. Off.* II.

VI. Quod si valde ambiguum sit jus belli, optimum erit * Arati Sicyonii consilium sequi, qui partim novis possessoribus persuasit ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent; partim veteribus dominis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset quam suum recuperare.

Annotata ad Caput XVI.

2. G*Regorius Neocesariensis*] sequuntur Petr. de Potestate Principis c. 3, quæst. 4. Bruningius de Homagiis concl. 241. §. I.

2. *Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant*] Etiam Diodorus Siculus Excerptis Peiresianis. Et Valerius Maximus lib. I, cap. I, num. 6: *Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine circa Siciliæ civitates liberas misit, ut ornamenta Templorum suorum Pœnis rapta per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent.* §. II.

Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Attalo & Pylæmini Paphlagoniam reddidit. Eutropius VI. in fœdere Pontificis, Imperatoris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut possessa quisque reciperet; Paruta VIII. itaque Cephalenia ab Hispanis capta reddita Venetis. Est ad eam rem pertinens locus & in Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.

2. *Vir non pii tantum animi sed & excelsi*] Bene hoc notavit Iacchiades ad Danielem v. 17. Sulpitius de Abrahamo: *Reliqua his quibus erepta erant reddidit.* Ambrosius lib. I de Patriarchis: *Ideo quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit à Deo accepit.* Non multum hinc distant facta Pittaci & Timoleontis: *Pittacus Mitylenæus cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deforme judicans virtutis gloriam magnitudine prædæ minuere*; Valerius Maximus libro VI, cap. V, num. I. De Timoleonte Plutarchus: οὐ τὸ λαβεῖν ἐκ τοιούτων αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ μὴ λαβεῖν κρεῖττον, καὶ περιουσία τῆς ἀρετῆς ἐν οἷς ἔξεστιν ἐπιδεικνυμένης τὸ μὴ δεόμενον: *Non, accipere in talibus, turpe, sed non accipere melius, & virtutis cujusdam exuberantis & in iis quæ licita sunt ostendentis se his carere posse.* Confer quæ supra lib. II, c. XIV, §. VI. & hoc libro c. IV, §. I. §. III.

Ita & populi] Exsules Saguntini post sex annos à Romanis restituti. §. IV.

Antonius Caſſii bello in ſervitutem redactos liberos eſſe juſſit, bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus quibus erepta à Mauris erat reddita à rege Caſtellæ aliisque. Mariana lib. XI. Confer quæ ſupra hoc libro cap. X, §. 6.

§. VI. *Arati Sicyonii conſilium ſequi*] quod fecit rex Ferdinandus memorante Mariana lib. XXIX, c. 14.

CAPUT XVII.

De his qui in bello medii ſunt.

I. *A pacatis nihil ſumendum niſi ex ſumma neceſſitate cum reſtitutione pretii.*
II. *Exempla abſtinentiæ & præcepta.*
III. *Quod ſit officium pacatorum circa bellantes.*

I. SUpervacuum videri poſſet, agere nos de his qui extra bellum ſunt poſiti, quando in hos ſatis conſtet nullum eſſe jus bellicum. Sed quia occaſione belli multa in eos, finitimos præſertim, patrari ſolent prætexta neceſſitate, repetendum hic breviter
L. II, c. II. quod diximus alibi, neceſſitatem ut jus aliquod det in rem alienam
¶. 10. ſummam eſſe debere: requiri præterea ut ipſo domino par neceſſitas non ſubſit: etiam ubi de neceſſitate conſtat, non ultra ſumendum quam exigit: id eſt, ſi cuſtodia ſufficiat non ſumendum uſum: ſi uſus, non ſumendum abuſum: ſi abuſu ſit opus, reſtituendum tamen rei pretium.

II. 1. Moſes cum ſumma ipſum & populum neceſſitas urgeret transeundi per agros Idumæorum, primum ait tranſiturum ſe via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: ſi vel aqua ipſorum opus haberet perſoluturum ſe ejus pretium. Idem præſtiterunt laudati & Græcorum & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Perſis pollicentur, nullo ſe damno iter facturos: & ſi venales commeatus præberent, neque eſculenta ſe neque poculenta cuiquam erepturos.

2. Dercyllides, narrante eodem Xenophonte, παρήγαγε τὸ στράτευμα διὰ τῆς φιλίας χώρας μηδὲν βλάψας τοὺς συμμάχους, *copias duxit per fines pacatos ita ut nullo detrimento ſocii afficerentur.* Livius de Perſeo rege: *Per Phthiotidem, Achaiam, Theſſaliamque ſine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit in regnum rediit.* De Agidis Spartani exercitu Plutarchus: θέαμα ταῖς πόλεσιν ἦσαν, ἀβλαβῶς καὶ πρᾴως καὶ μόνον οὐκ ἀψοφητὶ διαπορευόμενοι τὴν Πελοπόννησον: *ſpectaculum erant civitatibus clementer ac ſine noxa*
Lib. II. *& pene * ſine ſtrepitu peragrantes Peloponneſum.* De Sulla Vellejus: *Putares veniſſe in Italiam, non belli vindicem ſed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum ſingulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tul-
Pro lege Manilia. lius: *Cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, ſed nec veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur.* De Domi-
Libro II, Strat. c. II. tiano ita Frontinus: *Cum in finibus Vbiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum quæ vallo comprehendebat pretium ſolvi juſſit, atque ea juſtitiæ fama omnium fidem ſibi adſtrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione

ditione Lampridius: *Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites sed senatores dicerentur: quacumque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona provinciales ut Deum suscipiebant.* * De Gothis, Hunnis, Alanis qui Theodosio merebant Panegyrista: *Nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio ut à barbaris erat; quin si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patienter ferebat, & quam numero arctarat annonam comparcendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

Tanta quies, tantusque metus servator honesti
Te moderante fuit, nullis ut vinea furtis
Aut seges erepta fraudaret messe colonum.

* Et Belisario Suida.

3. Hoc præstabat exacta cura * provisus rerum necessariarum, & bene soluta stipendia, & vigor disciplinæ, cujus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et apud Vopiscum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus jure civili: nec insolescat animus qui se sentit armatum: quia clypeus ille exercitus nostri quietem debet præstare Romanis.* His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, μὴ ἀναγκάζειν πόλιν φιλίαν ὅ, τι μὴ αὐτοὶ ἐθέλοντες διδῶσιν: *civitatem amicam cogendam non esse ut quicquam daret invita.*

Lib. XVIII. *Aurelian.*

4. Ex quibus dictis optime interpretatis illud magni Prophetæ, imo Prophetâ majoris monitum: μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν: *A concussione, * à calumnia in quosvis abstinete. * contenti estote stipendiis vestris.* Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dicto loco: *annona sua contentus sit; de præda hostis non de lachrymis provincialium habeat.* Nec est quod quis putet dici hæc pulchre, sed præstari non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientes legum auctores præciperent si crederent impleri non posse. Denique * necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus. ideo attulimus exempla, quibus accedat illud insigne quod * ex Scauro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Luc. III, 14. *Lib.* IV, *c.* I.

5. Livius cum narrasset milites Romanos in castris ad Sucronem procacius egisse, & quosdam eorum noctu prædatum in agrum circa pacatum iisse, adjicit, omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum agros narratur: *Socii erant, sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicos evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret.* Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes prædatur. Idem Vitellianos notat per omnia Italiæ municipia desides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio: *oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti.*

Libro XXVIII. *Lib.* XL. *Ann.* XII. *Hist.* III.

Ægid. Regius de actibus supernaturalibus disp. 31, dub. 7, n. 95. 6. Atque hîc omittere non possum Theologorum sententiam, quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit non tantum militibus teneri de damnis inde secutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habuerunt.

Libro III. cap. I. III. 1. Vicissim eorum qui à bello abstinent officium est nihil facere quo validior fiat is qui improbam fovet causam, aut quo justum *Lib. I.* bellum gerentis motus impediantur, secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt: In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo legionibus, in obsessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Atheniensium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo fedus violatum, & quod sociis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxiliis & pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide: *Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus: summum rem complectar: quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas.*

Lib. III. 2. Apud Agathium legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium eum censeri qui quæ pro- *Goth. I.* prie ad bellum usui sunt hostili exercitui subministrat. Demosthenes *Phil. III.* olim dixerat: ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ. *Qui ea facit & machinatur quibus ego capi possim, etiamsi nec feriat, nec jaculum emittat, hostis mihi est.* *Lib. XXXVI.* M. Acilius Epirotis qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum *L. XXXVII.* numero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Tejos arguit, quod commeatu classem hostium juvissent, vinum promisissent: addens, ni eadem Romanæ classi darent se pro hostibus eos habiturum. Memoratur & Cæsaris Augusti dictum: ἔκσπονδον πόλιν εἶναι, πολέμιον ἔχουσαν παρ' *Plut. Bruto.* αὐτῇ: *pacis jus amittere civitatem quæ hostem recipiat.*

3 Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanitatis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *Lib. XXXV.* *pacem, quod medios decet amicos, optent: bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis cum viderentur in Arcadum partes inclinare epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν ἡσυχία: *bonum est quiescere.*

Annotata ad Caput XVII.

§. II. 2. S*Ine strepitu peragrantes Peloponnesum*] Par testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pompejo Magno Tullius] Et Plutarchus: ἀκούων τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις ἀτακτεῖν, σφραγῖδα ταῖς μαχαίραις αὐτῶν ἐπέβαλεν, ἣν ὁ μὴ φυλάξας, ἐκολάζετο. *Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladiis eorum apposuit; quod qui non custodisset is puniebatur.*

De

De Gothis] multa de hujus gentis modestia habemus apud Cassiodorum, ut V, 10. & II, 13. Eodem autem libro epistola 25. *Nec possessorum segetes aut prata vastetis. sed sub omni continentia properate : ut grata nobis esse vestra occursio possit. Quia ideo exercituales gratis subimus impensas, ut ab armatis custodiatur intacta civilitas.* lib. IX, 25 : *Arma ejus nulla possessorum damna senserunt.*

Et Belisario Suida] Sæpe hanc in Belisario virtutem prædicat comes ejus testisque actionum Procopius. vide egregiam ejus orationem huc pertinentem quam ad milites habuit prope Siciliam, cum in Africam tenderet, narrationemque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gotthicorum autem III integrum huc locum apponam : εἰς δὲ τοὺς ἀγροίκους ἐπὶ τοσαύτῃ φειδοῖ καὶ προνοίᾳ ἐχρῆτο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτῶν οὐδένα πώποτε, στρατηγοῦντος Βελισαρίου, τετύχηκε. περιουσίαν δὲ παράδοξαν ξυνέβαινε πᾶσιν, οἷς ἂν αὐτὸς ἐπιδημοίη στρατιᾶς πλήθει. ἀποδιδόντο γὰρ αὐτοῖς κατὰ γνώμην τὰ ὤνια πάντα. καὶ ἡνίκα μὲν ἀκμάζοι τὰ λήια ἐς τὸ ἀκριβὲς διεφύλαττε, μήτινα παριοῦσα ἡ ἵππος λυμήνηται, τῶν δὲ ὡραίων ἐν τοῖς δένδροις ὄντων ἅψασθαι αὐτῶν οὐδενὶ τὸ παράπαν ἐξουσία ἐγίνετο. *Adversus agricolas tanta cura providentiaque agebat ut eorum nemo vim pateretur, exercitum ducente Belisario : contra vero opulenti fierent omnes quocunque ille cum multo milite advenisset : vendebant enim illi militibus res suas suopte arbitratu. & cum matura essent segetes sollicite cavebat ne ab equite corrumperentur. tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittebatur.* Similem Alemannorum laudem in expeditione ad sanctum Sepulchrum vide apud Nicetam Manuele Comneno. Gregoras autem libro IX idem in Venetis prædicat : ἦσαν γε μὲν οὐδένες, οὓς οὐ μάλα ἐξεπλήξεν ἡ τῶν Βενετικῶν εὐταξία, καὶ ἡ μετὰ δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια. οὐδὲ γὰρ ἠξίωσε τῶν πάντων ἐκείνων οὐδεὶς ἐξελθὼν ἀφελέσθαι τι τῶν ἁπάντων ἄνευ τιμῆς ἀργυρίου. *Nemo erat quem non admiratione percelleret Venetorum disciplina, & conjuncta cum justitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egressus quicquam rerum sumere volebat nisi pecunia depensa.*

3. *Provisus rerum necessariarum*] Plinius historiæ Naturalis XXVI, 4 : *curve Romani duces primam semper in bellis commerciorum curam habuere ?* Cassiodorus IV, 13 : *Habeat quod emat, ne cogatur cogitare quod auferat.* Similia habet V, 10, & 13.

Apud Ammianum] quem vide & libro XXI.

4. *A calumnia*] possis vertere *à rapina.* quo sensu ea vox sumitur in Græca versione Iobi XXXV, 9. Psalm. CXVIII, 121. Prov. XIV, 33; XXII, 16; XXVIII, 3. Ecclesiastæ IV, 1. item Levitici XIX, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucæ XIX, 1.

Contenti estote stipendiis vestris] Ambrosius ad hunc Lucæ locum : *Iccirco stipendia constituta militiæ : ne dum sumptus quæritur prædo grassetur.* Quæ transcripsit Augustinus Sermone XIX de verbis Domini secundum Matthæum. Sunt egregiæ ad hanc rem constitutiones apud Gregorium Turonensem libro II, cap. 37. in capitulis Caroli & successorum, lib. V, tit. CLXXXIX. in concilio Galliæ Tomo II. in Capitulari II Ludovici Pii capite XIV. & Tomo III, in Concilio ad S. Macram. Adde legem Bajoariorum tit. II, 5. Friderici I legem sic refert Guntherus :

Si

Si quis pacificæ plebis villasve domosve
Vsserit, abrasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.

Necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus] Sic & Guicciardinus disserit libro XVI.

Ex Scauro memorat Frontinus] De Nigri severitate ob raptum gallum gallinaceum vide Spartianum.

§. III. 1. *Æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo*] Exemplum nobile vide apud Parutam libro VIII.

2. *In exercitu hostium eum censeri*] Et contra, socium & amicum recte ait dici non eum modo qui juxta stat in procinctu, sed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte suppeditat, in Epistola Amalasunthæ ad Iustinianum.

CAPVT XVIII.

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. *An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juris naturalis, Gentium & civilis.*
II. *His qui suo sumtu militant, aut naves instruunt, quid per internam justitiam liceat respectu hostium.*
III. *Quid respectu suæ civitatis:*
IV. *Quid Christianæ dilectionis regula ab ipsis exigat.*
V. *Quomodo bellum privatum cum publico misceatur.*
VI. *Ad quod teneatur qui sine mandato hostibus nocuit, cum distinctione explicatur.*

I. 1. QVæ diximus hactenus pleraque ad eos pertinent qui aut summum in bello arbitrium habent aut publica imperia exequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua naturæ, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompilii imperatoris exercitu militasse Catonis Censorii filium, sed mox dimissam legionem in qua is militabat. cum nihilominus adolescens amore pugnandi in exercitu remansisset. Catonem scripsisse ad Pompilium, ut si eum vellet remanere in exercitu, secundo eum sacramento militiæ obligaret, addita causa, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Addit & ipsa Catonis ad filium verba ex epistola, quibus eum monet ut caveat ne prælium ineat: neque enim jus esse qui miles non sit pugnare cum hoste, * Sic & Chrysantam Cyri militem laudatum legimus, qui hosti imminens repressit ensem simul ac receptui canere audierat. & Seneca: *inutilis miles dicitur qui signum receptui datum negligit.*

Plut. Quæst. Rom. 39. & Marcello. De Ira c. 9.

2. Sed falluntur qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id si spectes, sicut rem hostilem cuilibet occupare licet, ut supra ostendimus, ita & hostem occidere: nam illo jure hostes pro nullis habentur. Venit ergo quod Cato monebat ex disciplina militari Romana, cujus ea lex erat, Modestino notante, ut qui mandata non servasset capite puniretur etiamsi res bene cessisset: mandata autem non servasse intelligebatur etiam qui extra ordinem sine ducis imperio in hostem pugnasset, ut Manliana imperia nos docent: nimi-

Lib. III. cap. 6.
L. desertorem D. de re milit.
Liv. l. VII.

nimirum quia si id temere liceat, aut stationes desererentur, aut etiam progrediente licentia exercitus parsve ejus * inconsultis præliis implicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius ubi Romanam disciplinam describit, *in bello*, inquit, *sæpius vindicatum in eos quos contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælio excesserant.* Laco quidam cum hosti imminens audito receptûs signo ictum repressisset, causam reddidit: ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: *quia præfectis parere satius est quam hostem occidere.* Et Plutarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur quibus teneri debeant pugnaturi. Et apud Arrianum Epictetus memoratum modo Chrysantæ factum referens: οὕτω προὐργιαίτερον ἔδοξεν αὐτῷ τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρόσταγμα, ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν: *tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exequi.* II, 6.

3. At jus naturæ & internum si respicimus, videtur in bello justo cuilibet concessum ea facere quæ parti innocenti intra justum bellandi modum profutura confidit: non etiam res captas suas facere, quia nihil ipsi debetur: nisi forte pœnam justam exigat communi hominum jure. Quod postremum quomodo per Euangelii legem restrictum sit ex his quæ supra à nobis tractata sunt intelligi potest. *Lib.* II. *c.* 20, §. 3. 1. §. 10, 1.6.7.

4. Mandatum autem esse potest aut generale aut speciale. Generale, ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat *qui rempublicam salvam volunt me sequantur.* Imo & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam ubi id publice expedit. *Serv. ad* VIII. *Æneid.*

II. 1. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vice mercedis concedi solet ut capta sua faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat illæsa justitia interna & caritate non immerito quæritur. *C. quando liceat unicuique l.* 1. *&* 2 *L.* III, *c.* 6.

2. Iustitia aut hostem respicit aut ipsam civitatem cum qua contrahitur. Hosti diximus eripi posse possessionem rerum omnium quæ bellum alere possunt, securitatis causa, sed hoc sub onere reddendi: ipsum vero dominium ad compensationem usque ejus quod aut ab initio belli aut ex post facto civitati justum bellum gerenti debetur; sive res sint civitatis hostilis, sive singulorum, etiam per se innocentium: bona vero nocentium etiam ex pœnæ causa adimi & acquiri capientibus posse. Fient ergo res hostiles eorum qui belli partem suo sumtu administrant. quod hostes attinet hactenus, ut is quem expressi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æstimandum est.

III. Adversus suam autem civitatem justum justitiâ internâ id ipsum erit, si contractui æqualitas insit, hoc est, si sumtus & pericula tanti sunt quanti prædæ alea: nam si hæc spes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod supererit, perinde ac siquis nimium vili pretio jactum incertum quidem sed tamen facilem & magnæ spei emisset.

IV. Cæterum, etiam cum justitia stricte dicta non læditur est ut

pecce-

peccetur adversus id officium quod in aliis diligendis consistit, præsertim quale Christiana lex præscribit, ut si appareat talem prædationem præcipue nocituram non hostium universitati, aut regi, aut his qui per se sontes sunt, sed innocentibus, & quidem adeo ut eos detrusura sit in summas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debent conjicere immisericordiæ foret. Quod si ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hostium publicas vires accidendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præsertim Christiano indignus censeri debet * quæstus ex sola temporum infœlicitate.

Syl. in verbo bellum. n.8, vers.5.

V. Evenit autem interdum ut occasione belli publici nascatur bellum privatum, puta si quis in hostes inciderit, & vitæ aut rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt observanda quæ de concesso tuendi se modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut si quis magno ab hostibus damno affectus impetret jus ex rebus hostium damna sarciendi: quod jus definiendum est ex iis quæ de pignorationibus supra à nobis sunt tradita.

Lib. II, c. I. *L. III, c. 2.*

VI. At siquis miles aut alius etiam in bello justo ædificia hostium incenderit, agros vastaverit, atque id genus dederit damna, non jussus, adde cum neque necessitas subesset, neque justa causa, teneri eum ad sarcienda damna recte à Theologis est proditum. Merito autem addidi, quod ab illis omissum est, si justa causa non subsit. nam ea si adsit, tenebitur forte suæ civitati cujus leges transgressus est; non item hosti cui nullam fecit injuriam. Non dissimile est quod Carthaginiensis quidam Romanis Annibalem dedi postulantibus respondebat: *Non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo: sed utrum jure an injuria. nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio: vobiscum una disceptatio est, licueritne per fœdus fieri.*

Syl. in verbo bellum, p. 1.

Annotata ad Caput XVIII.

§. I. 1. SIc & *Chrysantam*] Vide Xenophontem Cyri institutione.

2. *Inconsultis præliis implicaretur*] ita Avidius Cassius causam sententiæ suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essent insidiæ*, narrat Volcatius.

§. IV. *Quæstus ex sola temporum infelicitate*] Nam & Crassum hoc nomine culpat Plutarchus: τὰ πλεῖστα τούτων ἐκ πυρὸς συνήγαγε καὶ πολέμου, ταῖς κοιναῖς ἀτυχίαις προσόδῳ τῇ μεγίστῃ χρησάμενος. *Pleraque horum ex igne belloque rapuit, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.*

CAPUT XIX.

De fide inter hostes.

I. Fidem deberi hostibus quibusvis.

II. Refellitur sententia quæ prædonibus & tyrannis fidem servandam negat.

III. Solvitur argumentum sumtum ex eo quod tales pœnam merentur; & ostenditur hoc non considerari ubi

ubi tanquam cum tali actum est.
IV. *Non obstare quod promissio metu extorta sit, si ei qui promisit metus illatus non sit:*
V. *Aut si juramentum accesserit, quanquam id adversus prædonem impune quod homines attinet violatur.*
VI. *Eadem aptata ad subditos bellantes.*
VII. *Specialis difficultas circa promissa subditis facta ob supereminens dominium tractatur:*
VIII. *Et ostenditur talia promissa firmari civitatis jurejurando:*
IX. *Aut si tertius se interponat cui fiat promissio.*
X. *Mutatio status publici quomodo fiat.*
XI. *Metus exceptionem ad bellum solenne juris gentium non pertinere:*
XII. *Quod intelligendum de metu tali quem jus Gentium agnoscat.*
XIII. *Servandam fidem & perfidis:*
XIV. *Non si conditio deficiat: quod locum habere si alter parti pactorum non stet.*
XV. *Nec si justa compensatio opponatur:*
XVI. *Quamvis ex alio contractu:*
XVII. *Aut damno dato.*
XVIII *Imo & ex pœna:*
XIX. *Quomodo hæc in bello locum habeant.*

I. 1. QVid quantumque in bello liceat diximus partim inde spectari, partim ex promisso antecedente. Parte priore absoluta restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est consulis Romani Silii Italici dictum:

Optimus ille — Lib. xxv.
Militiæ, cui postremum primumque tueri
** Inter bella fidem.*

Xenophon oratione de Agesilao, ὅτω μέγα καὶ καλὸν κτῆμα τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι καὶ ἀνδρὶ δὴ στρατηγῷ, τὸ ὅσιόν τε καὶ πιστὸν εἶναί τε καὶ ὄντα ἐγνῶσθαι. *Tanta tamque præclara res est in omnibus quidem sed præcipue in ducibus religionis & fidei observantes esse atque haberi.* Aristides Leuctrica quarta: ἐν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς μάλιστα οἱ τὰ δίκαια ποιεῖν βουλόμενοι κρίνονται: *in pace aliisque publicis conventionibus servandis maxime spectantur qui justitiæ student.* ut enim recte dixit Cicero de finibus quinto, *nemo est qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua nom modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides.*

2. Publica fides, ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias facit, deditarum civitatum jura conservat. Apud eundem alibi: *Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes.* Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & justitiam servari oportere.* Et * Augustinus: *Fides quando promittitur etiam hosti servanda est contra quem bellum geritur:* Nimirum hostes qui sunt, homines esse non desinunt. At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud Livium ait, sibi cum Faliscis eam esse societatem quam ingeneravit natura. — Lib. II. c. 29. Epist. cev. ad Bonif.

3. Ex hac autem societate rationis & sermonis nascitur ea de qua agimus obligatio ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum eloqui aut licere aut crimine vacare ex multorum sententia supra diximus, pari ratione hoc & ad fidem datam referri posse. Nam verum eloquendi obligatio est ex causa quæ belli fuit anterior, & bello tolli forte aliquatenus potest: at promissio per se jus novum confert. vidit hoc discrimen Aristoteles quum de veri- — Nic. IV, 19.
loquio

loquio agens ait: οὐ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν, οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν καὶ δικαιοσύνην συντείνει, ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς. *Non de eo loquimur qui in conventionibus verax est, & in iis quæ ad justitiam & injustitiam pertinent: sunt enim hæc alterius virtutis.*

4. Pausanias Arcadicis de Philippo Macedone: στρατηγὸν ἀγαθὸν οὐκ ἄν τις ὀρθῶς καλέσειεν αὐτόν. ὅς γε καὶ ὅρκους θεῶν κατεπάτησεν ἀεὶ, καὶ σπονδὰς ἐπὶ παντὶ ἐψεύσατο, πίστιν τε ἠτίμασε μάλιστα ἀνθρώπων. *Bonum eum Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit jusjurandum contemnere, fidem quavis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.* Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum & Italiam professus adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens, quo evenit ut alioqui insignem sui memoriam relicturus in dubio majorne vir an pejor haberi deberet poneret.* Apud Homerum semet accusant

Ili. x. adacti conscientia Trojani:

Νῦν δ' ὅρκια πιστὰ
ψευσάμενοι μαχόμεσθα τῷ οὔ νύ τι κάλλιόν ἐστι.
Rumpentes fœdera sacra
Iuratamque fidem pugnamus non quibus est fas.

Lib. II, cap. XIII. §. 15. II. 1. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est.* Item: *Pirata non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet nec jusjurandum commune.* De tyranno etiam Seneca: *Quicquid erat quo mihi cohæreret intercisa juris humani societas abscidit.* Ex quo fonte error Michaëlis Ephesii profluxit, qui ad quintum Nicomachiorum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipsum pari errore quidam * Iudæorum magistri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent.

Lib. VII. de benef.

2. Atqui belli piratici magnam partem Cn. * Pompejus pactionibus confecit, vitam illis pollicitus, & sedes in quibus sine rapto viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti. Cæsar belli civilis tertio, à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis qui in Pirenæis erant montibus actum de compositione, scribit, quis dixerit si quid convenisset nullam inde exstituram fuisse obligationem? Non habent quidem ista specialem istam communionem quam inter hostes in bello solenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines sunt communionem habent juris naturalis, ut recte disserit Porphyrius libro de non esu animalium tertio, ex quo nascitur ut pacta servanda sint. Sic Diodorus fugitivorum duci

L. 56. Apollonio à Lucullo fidem servatam memorat. Et Dio scribit, ab Augusto Crocotæ latroni persolutum pretium capiti ejus impositum, cum se ipse sisteret, ne fides violaretur.

III. 1. Videamus tamen ecquid à Cicerone non allatum proferri speciosius possit. Primum hoc est, quod qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri possunt si jus naturæ respicimus, ut alibi à nobis explicatum est. At qui puniri possunt ut vitam amittant, his & res & jura sua

Off. III. possunt auferri: sicut recte dixit idem Cicero: *Non est contra naturam spoliari eum, si possis, quem honestum est necare.* Inter jura au-

tem

tem est & hoc jus ex promisso quæsitum: potest igitur & hoc in pœnam ei auferri. Respondeo, processurum hoc si non tanquam cum malefico actum esset; at * si quando cum tali qua talis est actum est, simul de remittenda, quod hanc rem attinet, pœna actum censeri debet. quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio quæ cavet ne actus in vanum recidat. *Lib.* II, c. XI. ¶ 7.

2. Non male apud Livium Nabis, cum tyrannidem ipsi objiceret Quintius Flaminius; *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum eundem esse qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti.* Et mox: *Iam feceram hæc, qualiacumque sunt, cum societatem mecum pepigistis.* Addit, *si quid ego mutassem, mihi meæ inconstantiæ: cum vos mutetis, vobis vestræ ratio reddenda est.* Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: τὰς πόλεις αὐτονόμους ἀφήσομεν, εἰ καὶ αὐτονόμους ἔχοντες ἐσπεισάμεθα. *Civitates socias liberas esse patiemur, si tales fuerunt quo tempore factum est fedus.*

IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu causam dedit promisso teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injustitiam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ & cum natura actus qui liber esse debuit. Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere, ita non ad omnia promissa prædonibus facta pertinet. nam ut cui promissum quid est ad liberandum promissorem teneatur, opus est ipse metu injusto causam promisso dederit. Si quis ergo ut amicum vinculis eximeret promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est qui ad contrahendum sponte venit. *Lib.* II, *cap.* XXI.

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promisit, teneri poterit accedente jurisjurandi religione; nam inde, ut alibi diximus, homo non homini tantum sed & Deo obstringitur, adversus quem metus exceptio non est. Verum tamen est, ex tali vinculo solo promittentis heredem non teneri, quia in heredem transeunt quæ in humano sunt commercio ex primæva domini lege. at in his non est jus illud Deo quæsitum qua tale. Iterum illud quoque ex superioribus repetendum est, si quis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, eum eo nomine pœnam apud alias gentes non debiturum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adversus eos etiam vitiose committuntur dissimulare. *Lib.* III, c. IV. ¶. 10.

VI. Quid dicemus de subditorum bellis adversus reges aliasque summas potestates? His, etiamsi causam per se non injustam habeant, jus tamen per vim agendi deesse ostendimus alibi. Potest interdum & tanta esse aut causæ injustitia, aut resistendi improbitas, ut puniri graviter possit. Tamen si quasi cum desertoribus aut rebellibus actum sit, pœna promisso opponi non potest secundum ea quæ modo diximus. Nam & servis fidem servandam veterum pietas existimavit, credito Lacedæmonios iram divinam expertos quod Tenarenses servos contra pacta occidissent. Et Diodorus Siculus notat fidem servis datam in fano Palicorum nunquam à quoquam domino fuisse violatam. Metus autem illati exceptio & hic poterit elidi interposito jurejurando, sicut * M. Pomponius tribunus plebis ju- *Lib.* I, c. IV. *Ael.* VI, 7. *Lib.* XI.

rejurando obſtrictus ſervavit quod L. Manlio metu coactus promiſerat.

VII. Sed hîc ſupra priores ſpecialem difficultatem facit jus legis conſtituendæ & jus ſupereminens dominii in res ſubditorum quod civitati competit, & ejus nomine à ſummam poteſtatem habente exercetur. Id enim jus ad omnes ſpectat res ſubditorum, quidni etiam ad jus ex promiſſo bellico natum? quod ſi conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli niſi per victoriam finiendi ſpes nulla. Sed notandum contra eſt, jus illud ſupereminens non promiſcue competere, ſed quatenus communiter expedit in regimine non dominico ſed civili, etiam regio. Plerumque autem communiter expedit pacta talia ſervari, quo ea pertinent quæ de præſenti ſtatu tuendo alibi dicta à nobis ſunt. Adde quod ubi hujus dominii uſum res exigit compenſatio tamen facienda eſt, ut infra latius explicabitur.

VIII. 1. Præterea poſſunt pacta ſanciri jurejurando, nec tantum à rege aut ſenatu ſed & ab ipſa civitate, quomodo in leges ſuas Lacedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienſes Solon, & ne perſonarum mutatione jus jurisjurandi intercideret repeti quotannis jusjurandum. Id enim ſi fiat, omnino ne publicæ quidem utilitatis cauſa recedendum à promiſſo erit: nam & de ſuo cedere civitas potuit, & verba poſſunt ita eſſe aperta ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur: *Lege legem quæ te jurejurando obſtrictam tenet.* Romani hoc genus * leges ſacratas appellabant per quas ipſe populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur.

Lib. v, c. 3.

2. Eſt ad hanc rem pertinens diſputatio per ſe obſcurior apud Livium libro tertio, ubi ex ſententia multorum Iuris interpretum ait tribunos eſſe ſacroſanctos, non etiam ædiles, judices, decemviros, quorum tamen ſi cui noceretur id non jure fieret. Cauſa diſcriminis eſt, quod ædiles atque alii lege ſola defendebantur: quod autem poſtremum populus juſſiſſet id ratum erat, manente tamen lege nemini contra agere jus erat. at tribunos religio publica populi Romani tuebatur, nam jusjurandum intercesſerat, quod ab his ipſis qui juraverant ſalva religione tolli non poterat. Dionyſius Halicarnaſſenſis libro ſexto: Βροῦτος ἐκκλησίαν συναγαγὼν συνεβούλευε τοῖς δημόταις ἱερὰν καὶ ἄσυλον, ἀποδεῖξαι τὴν ἀρχὴν νόμῳ τε καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντας αὐτῇ τὸ ἀσφαλές, ἔδοξε ταῦτα πᾶσι. *Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit ut magiſtratum hunc non lege tantum ſed & jurejurando inviolabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa ſacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis factum Tiberii Grachi cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam poteſtatem à populo habere ſanctimoniam, non adverſus populum. Ergo ut diximus jurejurando & civitas & rex obſtringi poterunt, etiam in cauſa ſubditorum.

IX. Sed & tertio, qui metum non intulit, promiſſio valide fiet: nec ſcrutabimur quid aut quatenus ejus interſit, quæ juris Romani ſunt ſubtilitates. Natura enim omnium hominum intereſt ut hominibus aliis conſulatur. Sic Philippo * pace cum Romanis inita jus ſæ-

Livius libro XXXIX.

ſæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus.

X. Sed &, quemadmodum probavimus alibi, ſtatus mixtos interdum exiſtere, ſicut de ſtatu puro in purum ita & in mixtum transiri pactis poteſt: ita ut ſubditi qui fuerant incipiant ſummum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vi tuendæ. Lib. I. c. III. §. 17. & ſeq.

XI. 1. Bellum vero ſolenne, id eſt publicum utrinque & indictum, ſicut alia habet peculiaria in jure externo poſita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi cauſa promittuntur adeo ſint valida ut ex cauſa metus injuſte illati invito eo cui promiſſa ſunt in irritum deduci non poſſint: quia ſicut alia multa quantumvis vitio non carentia ex jure gentium pro juſtis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque infertur. quod ni id placuiſſet, bellis talibus quæ valde ſunt frequentia nec modus nec finis potuiſſet imponi: quod tamen fieri intereſt humani generis. Et hoc poteſt intelligi jus illud eſſe bellicum quod cum hoſte ſervandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hoſtem in bello jura retinere, ſcilicet non tantum naturalia, ſed & quædam ex gentium conſenſu orta. De Off. III. Verr. IV.

2. Neque tamen hinc ſequitur, eum qui tale quid bello injuſto extorſit ſalva pietate ſalvis viri boni officiis poſſe retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut ſtet pactis ſive juratis ſive injuratis. Intus enim, & ipſâ rei naturâ id injuſtum manet: neque iuterna hæc injuſtitia actus tolli poteſt niſi ex novo & vere libero conſenſu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro juſto qui bello ſolenni infertur, * de eo metu intelligi debet quem jus gentium non improbat. Nam ſi ſtupri inferendi metu exortum ſit quippiam, aut alio terrore contra datam fidem, verius erit rem conſtitutam intra jus naturale: quia jus gentium ad talem metum ſuam vim non porrigit.

XIII. 1. Servandam autem fidem etiam perfidis & nos in generali tractatione ſupra diximus, & idem docet Ambroſius: quod haud dubie porrigendum ad hoſtes quoque perfidos, quales Pœni, quibus Romani fidem ſancte ſervaverunt. *Senatus non eos quibus hoc præſtabatur aſpexit*, ait in hoc argumento Valerius Maximus. Et Salluſtius: *Bellis Punicis omnibus cum ſæpe Carthaginenſes & in pace & per inducias multa nefanda facinora feciſſent, nunquam ipſi per occaſionem talia fecere.* Lib. II, c. XIII, §. 16. Lib. VI, c. 6.

2. Appianus de Luſitanis fœdifragis. quos Sergius Galba nova pactione deceptos trucidaverat: ἀπιστίᾳ μὲν ἄρα ἀπιστίαν μετιὼν, οὐκ ἀξίως δὲ Ῥωμαίων μιμούμενος βαρβάρους. *Perfidia perfidiam ultus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* Eoque nomine idem Galba poſtea à Libone tribuno plebis accuſatus eſt: quam rem narrans Valerius Maximus, *Miſericordia*, inquit, *illam quæſtionem non æquitas rexit*: (male editur *texit*) *quoniam quæ innocentiæ tribui non poterat abſolutio, reſpectui puerorum data eſt.* Cato in Originibus ſcripſerat, niſi pueris & lacrymis uſus eſſet pœnas eum daturum fuiſſe. Lib. VIII, c. 2. Cic. de Orat. lib. I. & Bruto.

XIV. Sed ſimul ſciendum eſt, duobus modis fieri poſſe ut quis à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promiſſum eſt; defectu

scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit nullam esse obligationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et huc referendus casus si prior alter non impleverit quod ex sua parte implere tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset, hæc ita faciam si & alter faciat quæ promisit. Ideo Tullus Albanus respondens, *Deos testes facit, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit ut in eum omnes expetant clades belli. Nam tenebitur pro socio*, ait Vlpianus, *qui ideo renuntiavit, quia conditio quædam qua societas erat inita ei non præstatur.* Hanc ob causam quoties alia mens est solet diserte poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat cætera non eo minus rata maneant.

L. si convenerit, D. pro socio.

Lib. II, c. VII, §. 2.

XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum diximus nos si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi aliter non possumus ab eo qui nostrum habet, aut nobis debet, tantundem in re quavis accipere posse: unde sequitur, ut multo magis possimus id quod penes nos est, sive corporale est sive incorporale, retinere. Ergo quod promisimus poterit non præstari si non amplius valet quam res nostra quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro de beneficiis sexto: *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur ubi plus ex alia causa abstulit quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex sedet qui dicat pecuniam credidisti. Quid ergo? agellum quem non emeras possides: æstimatione facta debitor discede qui creditor veneras.*

XVI. Idem erit si ex alio contractu is quicum negotium est plus aut tantundem debet, idque ego aliter consequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quædam separantur, nec confunditur formula: sed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur: eundum est qua ducimur. Ius gentium ista discrimina non agnoscit, ubi scilicet alia juris sui obtinendi spes non est.

XVII. Idem dicendum erit si qui promissum urget non contraxerit, sed damnum dederit. * Seneca ibidem: *Colonum suum non tenet quamvis tabellis manentibus qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta, non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperetur effecit.* Mox alia addit exempla: *Pecus abegisti, servum ejus occidisti.* * Deinde: *licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque aut quantum nocuerit; & tum pronuntiare utrum plus debeatur mihi, an debeam.*

XVIII. Postremo & quod ex pœna debetur ei quod promissum est potest contribui, quod eodem loco late explicatur. *Et beneficio gratia debetur, & injuriæ ultio; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absolvimur.* mox: * *comparatione facta inter se beneficii & injuriæ videbo an etiam ultra mihi debeatur.*

XIX. 1. Sed sicut si quid inter litigantes convenerit, ei quod promissum est opponi lite manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impensæ, ita nec manente bello compensari poterit aut id unde ortum est bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri solet. Negotii enim natura, ne nihil actum sit, ostendit convenisse

nisse sepositis belli controversiis. nam alioqui nulla esset pactio quæ non posset eludi: nec forte male huc aptem quod * apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est: *Nullam excusationem receperunt (majores) ut homines scirent fidem utique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi quam ab omnibus aliquam tentari.*

2. Quæ ergo sunt quæ compensari cum eo quod promissum est poterunt? nimirum si quid alter quamvis ex alio contractu inter bellum inito debet: si damnum dedit intra induciarum tempora: si legatos violavit; aut aliud quid fecit quod inter hostes jus gentium damnat.

3. Observandum tamen ut inter easdem personas fiat compensatio, ac ne jus tertii cujusquam lædatur; ita tamen ut subditorum bona pro eo quod civitas debet jure gentium obligata intelligantur, ut alibi diximus. *Libro III, c. II. §. 2.*

4. Addamus & hoc, generosi esse animi stare federibus etiam post aliquid injuriæ acceptum: quo nomine sapiens Indus Iarchus laudabat regem, qui læsus à vicino federato, *οὐ παρέλυσε τοὺς ὅρκους, οὕτω βεβαίως ὀμωμοκέναι φήσας, ὡς μηδὲ ὁπότε ἠδικεῖτο λυπεῖν αὐτόν*: *non discessit à jurata fide, ajens tam sancte se jurasse ut alteri ne post acceptam quidem injuriam nociturus esset.* *Philost. lib. III, c. 9.*

5. Quæ vero de fide hostibus data incidere solent quæstiones, ferme omnes solvi possunt si adhibeantur regulæ supra traditæ, cum de vi, tum quorumvis promissorum, tum speciali jurisjurandi, federis: ac sponsionum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpretandis dissertavimus. Tamen ut & antedictorum usus sit manifestior, & siquid præterea controversi est discutiatur, specialium quæstionum frequentiores atque illustriores attingere non pigebit. *Lib. II. c. XI. XIII. XV. XVI.*

Annotata ad Caput XIX.

§. I.

1. *INter bella fidem*] Archelaus Philosophus apud Appianum Civilium IV, *σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἐσπένδετε, καὶ δεξιὰς ἐδίδοτε, αἳ καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ἰσχύουσι*: *federa jurastis, dedistis dexteras, quæ etiam inter hostes valent.* Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.

§. II.

2. *Augustinus*] qui idem argumentum late tractat epistola CCXXV.

1. *Adulterium non committi*] Seneca in Excerptis IV, 7: *Non putans adulterium, uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere.* Iulius Clarus in §. Homicidium num. 56. feminam bannitam impune adulterio corrumpi censuit.

Iudæorum magistri] Rabbi Levi Ben-Gerson & Rabbi Salomo ad Levit. XX, 10.

2. *Pompejus pactionibus confecit*] Sic improba Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.

§. III.

1. *Si quando cum tali, qua talis, actum est*] Terentius in Adelphis:

Leno sum, fateor: pernities communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.

vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & ordines imperii.

§. VI. *M. Pomponius tribunus plebis*] *Iuravit tribunus, nec fefellit, & causam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere*; Seneca de Beneficiis III, c. 37.

§. VIII. 1. *Leges sacratas appellabant*] Vide Manutium de legibus.

2. *Factum Tiberii Gracchi*] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.

§. IX. *Pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus*] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI.

§. XI. 1. *Ita & metus qui tali bello utrimque infertur*] Vide dictum scriptorem de compositione pacis.

§. XII. *De eo metu intelligi debet, quem jus gentium non improbat*] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorsit; Mariana XXX.

§. XV. *Compensationis originem alibi indicavimus*] Libro II, cap. VII, §. 2. Tertullianus Scorpiaco: *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratiæ aut injuriæ communis est ratio.*

Seneca libro de Beneficiis] cap. 4.

§. XVI. *Idem Seneca*] eodem libro capitibus 6 & 7.

§. XVII. *Seneca ibidem*] dicto cap. 4.

Deinde] dicto cap. 6.

§. XVIII. *Comparatione facta*] eodem cap. 6.

§. XIX. *Apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est*] Beneficiis VII, 15.

CAPUT XX.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.

I. *Fidei inter hostes divisio ad ordinem sequentium.*

II. *Pacem facere in regio statu esse regis.*

III. *Quid si rex sit infans, furiosus, captivus, exsul?*

IV. *In procerum aut populi statu jus pacis faciendæ esse penes plures.*

V. *Quomodo imperium aut pars imperii aut regni bona pacis causa valide alienentur.*

VI. *Quatenus ex pace per regem facta populus aut successores teneantur.*

VII. *Res subditorum pace concedi posse ob utilitatem publicam, sed cum onere damni resarciendi.*

VIII. *Quid de rebus jam bello amissis.*

IX. *Non distingui hic inter quæsita jure gentium & jure civili.*

X. *Utilitatem publicam apud externos pro probata haberi.*

XI. *Regula generalis in pace interpretanda.*

XII. *In dubio credi conventum ut res maneant quo sunt loco, quod quomodo accipiendum.*

XIII. *Quid si convenerit ut restituantur omnia in eum statum quo ante bellum fuerant?*

XIV. *Tunc, qui sui juris cum essent sponte se alicui subjecerunt, non reddi.*

XV. *Damna bello data remissa in dubio censeri:*

XVI. *Non*

XVI. *Non etiam quæ ante bellum privatis debebantur.*
XVII. *Pœnas etiam ante bellum publice debitas in dubio remissas censeri.*
XVIII. *Quid de jure privatorum ad pœnas?*
XIX. *Jus quod ante bellum publice obtendebatur, sed controversum erat, facile censeri remissum.*
XX. *Capta post pacem reddenda.*
XXI. *De pacto reddendarum rerum quæ bello captæ sunt regulæ quædam.*
XXII. *De fructibus.*
XXIII. *De nominibus regionum.*
XXIV. *De relatione ad pactum antecedens: & de eo per quem stetit.*
XXV. *De mora.*
XXVI. *In dubio interpretationem faciendam contra eum qui leges dedit.*
XXVII. *Distinguuntur, novam bello causam præbere, & pacem rumpere.*
XXVIII. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod omni paci inest:*
XXIX. *Quid si socii vim intulerint?*
XXX. *Quid si subditi? & quomodo eorum factum approbatum censeri debeat:*
XXXI. *Quid si subditi alii militent?*
XXXII. *Quid si subditis nocitum sit? ubi distinctio adhibetur.*
XXXIII. *Quid si sociis? ubi item distinguitur:*
XXXIV. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod in pace dictum est.*
XXXV. *An facienda distinctio capitum pacis.*
XXXVI. *Quid si pœna sit adjecta?*
XXXVII. *Quid si necessitas obstiterit?*
XXXVIII. *Pacem manere si id velit is qui læsus est.*
XXXIX. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod est de speciali natura cujusque pacis.*
XL. *Amicitiæ nomine quid veniat?*
XLI. *Subditos & exsules recipere an contra amicitiam sit.*
XLII. *Sorte quomodo bellum finiatur.*
XLIII. *Quomodo condicto certamine, & an id licitum.*
XLIV. *An factum regum populos hic obliget.*
XLV. *Quis victor censendus.*
XLVI. *Quomodo per arbitrium finiatur bellum, & arbitrium hic intelligi sine provocatione.*
XLVII. *Arbitros in dubio intelligi adstrictos juri:*
XLVIII. *Arbitros de possessione pronuntiare non debere.*
XLIX. *Quæ sit vis deditionis puræ.*
L. *Quod officium victoris circa eos qui sic se dedunt.*
LI. *De deditione conditionata.*
LII. *Obsides dari qui possint & debeant.*
LIII. *Quod jus in obsides.*
LIV. *An fugere obsidi liceat.*
LV. *An obses in aliam causam recte retineatur.*
LVI. *Mortuo eo pro quo quis obses venit obsidem liberari.*
LVII. *Rege qui obsidem dedit mortuo, an obses teneatur?*
LVIII. *Obsides interdum principaliter obligari: & alterum ex alterius facto non teneri.*
LIX. *Pignorum obligatio qualis?*
LX. *Luendi jus quando amittatur.*

I. INter hostes quæ conveniunt fide aut expressa aut tacita constant. Fides expressa aut publica est aut privata. Publica aut summarum potestatum aut inferiorum. Quæ summarum est potestatum aut bello finem imponit aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt spectantur principalia & accessiones. Principalia

palia sunt ipsa quæ bellum finiunt, sive actu suo, ut pactiones, sive ex consensu ad aliud relato, aut sortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio, quorum illæ mere sunt fortuitæ, alia duo casum temperant cum viribus animi aut corporis, aut cum facultate judicante.

Vide lib. II. c. XV, §. 3. II. Pactiones inire quæ bellum finiant, eorum est quorum est bellum. rei enim suæ quisque moderator. Vnde sequitur ut in bello utrinque publico hoc eorum sit qui summi imperii exercendi jus habent. * Regis igitur hoc erit in statu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum.

Vide lib. I. c. III, §. 24. III. 1. Nam rex qui ætatis est ejus quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æstimandum) qui imminutæ mentis est pacem facere non potest. Idem dicendum est * de rege captivo, si modo regnum ex consensu populi ortum habet. non enim credibile est à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri possit. Ergo & hoc casu imperii * non quidem jus totum, sed exercitio & quasi tutela erit penes populum, aut eum cui id populus commiserit.

2. De his tamen quæ privatim sua sunt si quid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod si exsul sit Rex, * pacemne facere poterit? Sane, si constet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo sors ejus distabit: nam sunt & laxæ custodiæ. Regulus sententiam in Senatu dicere recusavit, dicens quamdiu jurejurando hostium teneretur non esse se Senatorem. *Cic. de Off. III.*

IV. 1. In procerum aut populi imperio jus paciscendi erit penes majorem partem, illic consilii publici, hic civium sententiæ dicendæ jus ex more habentium, secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: Livius, *Vbi semel decretum erit, omnibus id etiam quibus ante displicuerit pro bono atque utili federe defendendum.* Dionysius Halicarnassensis, δίκαιον πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ πλειόνων κυρωθεῖσιν, *parendum his quæ pars major censuerit.* Appianus, δεῖ πάντας τὸ κυρωθὲν ἀπροφασίστως ποιεῖν: *Omnes decreto obsequi tenentur, nulla admissa excusatione.* Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

Lib. II, c. V, §. 17. *L. XXXII.* *I. XI.* *L. VI, Epist. 13.*

V. 1. Nunc de rebus pactioni subjectis videamus. Imperium aut omne aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes non in patrimonio sed tanquam in usufructu, paciscendo alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ita ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credibile est, ne alioqui si ad id quod interest salva esset actio contrahenti subditorum bona pro debito regis caperentur, ac si de non alienando imperio vana esset cautio.

Vasq. Cont. ill. l. I, c. 4. ibi multos allegat. & c. 5. vide supra libro II, c. VI. §. 3. & seq.

2. Ergo ut imperium totum valide transeat populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Vt pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quæ in-

vita à corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet sine populi consensu, in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credibile est exceptam cum societas civilis coita est.

3. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut talis rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quæ regni dicuntur quod attinet, possunt & hæc in patrimonium venire regis duobus modis, aut separabiliter, aut individue cum ipso regno. Si hoc modo, transscribi poterunt, sed non nisi cum regno: si illud, etiam seorsum. *Lib. II, c. 13.*

4. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix est ut jus regni bona alienandi concessum videatur, nisi diserte id appareat ex primitiva lege aut more cui contradictum nunquam sit.

VI. Sed & quatenus promisso regis populus ac simul successores obligentur alibi diximus: nempe * quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est, quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet, sed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit si quis rex simul subditorum dominus sit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in servitutem redigunt: aut si in personam quidem dominium non habeat, sed in res habeat, ut Pharao in terra Ægypti ex emto, & alii qui advenas in suum privatum receperunt. Nam hic jus præter regium accedens efficit ut ex eo consistat, quod alioqui per se solo regio jure consistere non posset. *Lib. II, c. XIV, §. 10. & seq. Vasq. d. c. 5, n. 9. Supra lib. III, cap. VIII, §. 2.*

VII. 1. Disputari & hoc solet, quid in res singulorum possint pacis causa statuere qui reges sunt, nec in res subditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus * res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, easque etiam perdere & alienare possit, non tantum ex summa necessitate, quæ privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, sed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipsi voluisse censendi sunt qui in civilem cœtum coierunt.

2. Sed addendum est, id cum fit, civitatem teneri his qui suum amittunt sarcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipse qui damnum passus est, si opus est, contribuet. Neque hoc onere levabitur civitas si nunc forte ei præstationi par non sit, sed quandocumque copia suppetit exseret sese quasi sopita obligatio. *Vasq. lib. I, c. 5. Rom. cons. 310. Syl. in verb. belli, 1, §. 43.*

VIII. Neque illud indistincte admitto quod dicit Ferdinandus Vasquius, agnoscere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum est, eo quod jus belli talia permittat. Nam jus illud belli populos alios spectat, ut alibi exposuimus: partim & hostes inter se, non cives inter se, qui cum socii sint æquum est ut communia habeant damna quæ societatis causa contingunt. Plane civili lege & hoc co stitui poterit, ut rei bello amissæ causa nulla adversus civitatem actio sit, ut sua quisque acrius defendat. *Lib. I. Cont. Ill. c. 4. in fine. Lib. III, c. VI. §. 2. c. X, §. 5. L. cum duob. §. quidam. D. pro socio.*

IX. Sunt qui latum discrimen collocant inter ea quæ civium sunt ex gentium jure & ea quæ eorundem sunt ex jure civili, ut in hæc jus

laxius regi concedant, etiam auferendi sine causa & compensatione, in illa non item: Perverse nam dominium ex qualicunque causa ortum sit suos semper effectus habet ex ipso jure naturali, ut scilicet auferri nequeant nisi ex causis quæ aut dominio insunt suapte natura, aut ex dominorum facto ortum habent.

X. Sed hæc inspectio ne nisi ex publica utilitate res privatorum concedantur regem spectat & subditos, ut illa de damno sarciendo civitatem & singulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, sufficit factum regis, non tantum ob præsumptionem quam secum adfert dignitas personæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona subditorum obligari ex facto regis patitur.

Lib. III, c. II.

XI. 1. Circa interpretandas pacis conventiones observandum est quod supra à nobis est traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo restrictius. Si jus naturæ merum spectamus, maximus favor in eo esse videtur ut suum quisque consequatur, quod Græci dicunt ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ: & proinde videtur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui justa arma habuit id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pœnæ nomine quicquam lucretur, id enim est odiosius.

L. II, c. 16. §. 11, 12.

2. Sed quia ad pacem veniri vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de federum generibus disserit) aut ut res maneant quo sunt loco: quod Græci dicunt ἔχοντες ἃ ἔχουσι.

Livius libro XXXIV.

XII. 1. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit de quibus id in pactis erat comprehensum, ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere & nostris asscribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem.

L. in bello. D. de captivis. Supra hoc libro, c 9. L. quanquam. D. de acq. rer. dom.

2. Illud autem tenere non civiliter sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio, nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam insessionem ut per stativa hic non spectari. Demosthenes pro Ctesiphonte festinatum ait à Philippo ut quæ posset loca occuparet, gnarus ut res erat, pacis confecto negotio, retenturum se quæ teneret. Incorporalia non tenentur nisi per res quibus adhærent, ut servitutes prædiorum, aut per personas quarum sunt, dum ne in solo quod hostium fuit exercenda sint.

Dec. T. III. cons. 74. Supra libro III, c. 6, §. 4. Supra l. III, c. CII, § 4.

XIII. In altero illo paciscendi genere quo restituitur possessio bello turbata notandum est, ultimam quæ ante bellum fuit possessionem respici, ita tamen ut privatis dejectis interdicto aut vindicatione apud judicem experiri liceat.

XIV. At

XIV. At si quis sui juris populus sponte se bellantium alteri subjecerit, ad eum restitutio non porrigetur, ut quæ ad ea tantum pertineat quæ vi, metu facta sunt, aut alioqui & dolo non nisi in hostem licito. Sic pace inter Græcos Thebani * Platæam retinuerunt, dicentes, οὐ βίᾳ ἀλλ' ὁμολογίᾳ αὐτῶν προσχωρησάντων καὶ οὐ προδόντων ἔχειν τὸ χωρίον, *habere se eum locum non vi, non proditione, sed eorum quorum erat libera voluntate.* Parique jure Nisæa penes Athenienses mansit. Eadem distinctione adversus Ætolos utebatur T. Quinctius: *Captarum*, inquiens, *urbium illa lex. Thessaliæ civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.* Livius libro XXXIII.

XV. Si nihil aliud convenerit, omni pace id actum censeri debet ut quæ bello data sunt damna eorum nomine actio non sit, quod de damnis etiam privatim acceptis intelligendum est: nam & hæc belli effecta sunt. In dubio enim ita censentur contrahere voluisse bellantes, ut neuter injustitiæ damnaretur.

XVI. Non tamen & quæ privatis deberi cœperunt belli tempore condonata censeri debent: nam hæc non belli jure quæsita sunt, *Dec. Cons.* 61. sed bello tantum exigi vetita. Itaque sublato impedimento vim suam retinent. Ius vero quod ante bellum fuit, quanquam nemini facile ademptum censeri debet, (hanc enim ob causam maxime ut sua tenerentur res publicæ civitatesque constitutæ sunt, ut recte ait Cicero) *L. II. Off.* intelligendum id tamen de eo jure quod ex rerum inæqualitate nascitur.

XVII. * De jure ad pœnas non æque. nam id jus quatenus inter ipsos reges aut populos versatur remissum ideo censeri debet, ne pax non satis pax sit si veteres ad bellum causas relinquat. Quare & ignorata hic venient sub verbis generalibus, ut de mercatoribus Romanis quos à Carthaginensibus mersos ignorabant Romani, narrante Appiano. κράτισται διαλλαγαὶ ἐν αἷς οὐδέν ἐστιν ἔγκοτον οὐδὲ μνησίκακον, inquit Dionysius Halicarnassensis: *optimæ conciliationes quæ iram & offensarum memoriam delent.* Isocrates Plataica: εἰρήνης οὔσης οὐ προσῆκε μνησικακεῖν περὶ τῶν τότε γενομένων: *In pace non decet ante peccata exsequi.*

XVIII. De privatorum jure ad pœnam non tanta est ratio ut remissum censeatur: quia sine bello judiciis expediri potest: Tamen cum hoc jus non ita nostrum sit ut quod ex inæqualitate nascitur, & pœnæ semper aliquid odii habeant, levis verborum conjectura sufficiet ut hoc quoque donatum intelligatur.

XIX. Quod vero diximus jus quod ante bellum fuit ademptum facile censeri non debere, id in privatorum jure firme tenendum est, in jure autem regum & populorum facilius est ut condonatio aliqua intelligatur facta, si modo verba ut conjecturæ non improbabiles suppetant: maxime vero si jus de quo agitur non liquidum erat, sed in controversia positum. Benignum enim est credere id actum ut belli semina evellerentur. Idem quem modo laudavi Dionysius Halicarnassensis: οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον ἡμᾶς σκοπεῖν ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν διαλυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὥστε μηδ' αὖθις ποτε πολεμήσωμεν ἔτι δεῖ παρασκευάσασθαι. οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνεληλύθαμεν, ἀλλ' ἀπαλλαγάς. *L. III.* *Non tam cogitandum est de sarcienda in præsens amicitia, quam id curandum*

randum ne bello iterum implicemur: neque enim ad differenda sed ad auferenda mala convenimus: quæ postrema verbo tenus ferme desumpta sunt ex Isocrate, oratione de Pace.

XX. Quæ post perfectas pactiones capta sunt reddenda satis constat. sublatum enim jam erat belli jus.

Alc. v, resp. 17. XXI. At in pactionibus quæ sunt de reddendis his quæ bello capta sunt, primum latius interpretandæ quæ mutuæ sunt quam quæ claudicant: deinde quæ de hominibus agunt plus favoris habent quam quæ de rebus: & inter eas quæ de rebus hæ quæ de agris plus quam quæ de rebus mobilibus: & quæ de his quæ penes publicum sunt plus quam quæ penes privatos: & inter eas quæ penes privatos, plus illæ quæ reddi jubent lucrativo titulo possessa quam oneroso, ut quæ emtionibus, quæ dotibus tenentur. *Cic. de Off. II.*

App. civ. v. XXII. Cui pace res conceditur ei & fructus conceduntur à tempore concessionis, non retro, quod recte defendit Cæsar Augustus contra Sextum Pompejum, qui Peloponneso sibi concessa simul etiam tributa quæ pro exactis annis debebantur sibi vindicabat.

XXIII. * Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis, non tam vulgi quam peritorum. nam à peritis negotia talia tractari solent.

XXIV. Habent & illæ regulæ frequentem usum quoties relatio fit ad pactum antecedens aut vetus, toties repetitas censeri qualitates aut conditiones priore pacto expressas: Et pro faciente habendum qui facere voluit si per alterum quicum controversia est stetit quo minus fieret. *Quint. decl. ccxlviii.*

XXV. Quod vero quidam ajunt moræ purgationem intra breve tempus admitti, * verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali favent mirum non est, cum eorum officium sit Christianos ad ea permovere quæ caritati mutuæ conveniunt. At in hac quæstione de pactis interpretandis non jam quærimus quid melius sit imo nec quid à quoque religio & pietas exposcat, sed ad quid cogi possit, quod totum versatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem sensu magis est ut contra eum fiat interpretatio * qui conditiones elocutus est, quod esse solet potentioris: (est ejus qui dat non qui petit conditiones pacis dare, ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est: alter autem quod plures sensus recipiebat id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit: διὰ τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν, *Vbi utilitatis causa amicitia est, ibi ejus qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.* *l. Veteribus. D. de pactis.*

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est, quando pax rupta censeatur: quod Græci vocant παρασπόνδημα. non enim idem est novam bello causam præbere & pacem rumpere: sed multum inter hæc interest, tum ad committendam pœnam à peccante, tum ad liberandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax tribus modis, aut faciendo contra id quod omni paci inest, aut

contra

contra id quod in pace dictum eſt aperte, aut contra id quod ex pacis cujusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci ineſt fiet, ſi vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova ſubeſt cauſa: quæ ſi probabiliter adferri poteſt, ſatius eſt injuſtitiam ſine perfidia quam cum perfidia admiſſam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri: *λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ ἀμυνόμενοι, ἀλλ' οἱ πρότεροι ἐπιόντες*. * *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent ſed qui priores vim inferunt.* Hoc poſito, à quibus & quibus illata vis armata pacem ſolvat videndum eſt.

XXIX. Qui ſocii fuerunt ſiquid tale faciant, pacem rumpi video eſſe qui ſentiant. Nec nego ita conveniri poſſe, non proprie ut ex alieno facto alius fiat pœnæ obnoxius, ſed ut pax non videatur plene inita, ſed ſub conditione, partim poteſtativa partim caſuali. Verum hoc modo facta pax, ni manifeſte appareat, credi non debet: eſt enim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit. ergo qui vim intulerunt aliis non adjuvantibus pacis ruptæ tenebuntur. & in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani aliquando contra Lacedæmoniorum ſocios dixerunt. *Pauſ. IX.*

XXX. Si quid ſubditi per vim armatam faciunt ſine juſſu publico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici poſſit: ad quod tria requiri, ſcientiam, puniendi potentiam, & neglectum, ex his quæ ſupra tractavimus facile poteſt intelligi. Scientiam evincunt facta manifeſta aut denuntiata. Potentia præſumitur niſi defectio appareat. neglectum oſtendit elapſum temporis ſpatium quale in quaque civitate ad crimina puniendi ſumi ſolet: Et talis neglectus decreto idem valet, nec aliter accipiendum quod ait apud Ioſephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rumpi, ſi ſubditi ſui contra Romanos armati procedant. *Lib. II, c. XXI, §. 2. & ſeq.*

XXXI. Quæri ſæpe ſolet an & hoc locum habeat, ſi cujus ſubditi non per ſe arma moveant, ſed aliis bellum gerentibus militent. Certe Cerites apud Livium ſe purgant, ſuos non publico conſilio militaſſe. Eademque Rhodienſium fuit defenſio. Et verius eſt, ut id quoque permittendum non ſit, niſi probabilibus argumentis appareat actum aliud, ut nunc interdum fieri ſolet, exemplo veteri Ætolorum, quibus pro jure erat * *ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου, ex omni præda prædam ſumere*, cujus moris hanc vim eſſe ait * Polybius: *κἂν ἕτεροί τινες πολεμῶσι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, μηδὲν ἧττον ἐξεῖναι τοῖς Αἰτωλοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ παρ' ἀμφοτέροις πολεμοῦσι τὴν χώραν ἄγειν τῶν ἀμφοτέρων. Etiamſi non ipſi ſed alii bellum gerant amici ipſorum aut ſocii, ut eo non minus Ætolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare, & utrinque prædas agere.* Livius de iiſdem: *Iuventutem adverſus ſuos ſocios publica tantum auctoritate demta militare ſinunt, & contrariæ ſæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habent.* Olim Ethruſci negato Vejentibus auxilio, ſi qui ſuæ juventutis voluntarii ad id bellum irent non impediebant. *L. VII. Gell. VII, c. 3. Polyb. libro XVII. Liv. lib. V.*

XXXII. 1. Rurſum pax rupta cenſeri debet, non modo ſi toti corpori civitatis ſed & ſi ſubditis vis armata inferatur, nimirum ſine nova cauſa. Nam ut omnes ſubditi tuti ſint pax initur: eſt enim

pax

pax actus civitatis pro toto & pro partibus. Imo & si causa nova subsit, per pacem licebit se suaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Cassius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non est ut facile credatur. ulcisci autem aut ablata recuperare per vim non licebit nisi postquam judicium erit negatum: Hæc enim res moram fert: illa non fert.

L. vim vi. D. de vi & vi arm.

2. At* si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt id credendi sint omnino facere rectoribus suis improbantibus, & in eos judicium postulari non possit, quales sunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem exposcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere id vero est contra pacem.

XXXIII. 1. * Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: sed his demum qui in pace comprehensi sunt, ut ostendimus cum Saguntinam controversiam examinavimus. Vrgent hoc Corinthii in oratione quæ est apud Xenophontem historiæ Græcæ sexto: πᾶσιν ὑμῖν πάντες ἡμεῖς ὠμόσαμεν, *omnes nos vobis omnibus juravimus.* Quod si ipsi socii non pepigerint sed alii pro ipsis, idem tamen statuendum erit, postquam satis constat eos socios pacem ratam habuisse. nam quamdiu adhuc incertum est an ratam habere velint, hostium loco sunt.

Lib. II. c. XVI. §. 13.

2. Aliorum sociorum ut & cognatorum & affinium qui nec subditi sunt nec in pace nominati separata causa est, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi potest. neque tamen sequitur, ut & supra diximus, bellum eo nomine suscipi non posse, sed id bellum erit ex nova causa.

Cep. Cons. 690. Dec. cons. 531.

XXXIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id quod in pace dictum est: sub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic discrimen capitum pacis quæ majoris quæque minoris momenti sint. Satis enim magna ut serventur videri debent quæ pace comprehensa sunt. Bonitas tamen, maxime Christiana, leviores culpas, accedente præsertim pœnitentia, facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Quem pœnitet peccasse, pœne est innocens. — *Sen. Ag.*

Sed quo magis paci caveatur, consultum erit * ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat: aut ut arbitri prius adeantur quam arma inferre liceat, quod erat in federe Peloponnesiaco, memorante Thucydide.

Vide supra lib. II, c. XV. §. 15. *Lib. VII.*

XXXVI. Et plane sentio id actum videri, * siqua specialis pœna adjecta sit: non quod nesciam posse ita contrahi, ut electio sit ejus cui facta est injuria, pœnam malit an à transactione recedere, sed quod negotii natura hoc quod dixi potius requirat. Illud quidem constat, & jam supra dictum à nobis est, & historiæ auctoritate probatum, pacem non rumpere qui pactis simpliciter factis posterior non stat: neque enim tenebatur nisi sub conditione.

Lib. III, c. XIX, §. 14

XXXVII. Quod si necessitas aliqua in causa sit quo minus pars una impleat id quod promissum est, puta si res perierit, aut ablata sit, aut factum redditum sit aliquo eventu impossibile, pax quidem rupta non censebitur: nam ut diximus, non solet illa pendere à conditione

ditione casuali. Sed alter optabit an expectare malit, siqua spes sit impleri promissum serius posse, an æstimationem accipere, an mutuis præstationibus isti capiti respondentibus aut æquum valentibus liberari.

XXXVIII. Certe etiam post læsam fidem integrum est innocenti pacem servare, sicut Scipio fecit post multa Carthaginensium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo se obligationi eximit: &, si additum est ut tali facto pax rupta habeatur, adjectum id censeri debet in commodum innocentis duntaxat, si eo uti velit. *Vide supra hoc libro c. XIX, §. 19, 4.*

XXXIX. Postremo diximus, pacem solvi faciendo id quod specialis pacis natura repudiat.

XL. 1. Si quæ contra amicitiam sunt, rumpunt pacem, quæ sub amicitiæ lege contracta est: quod enim inter cæteros solius amicitiæ officium exigeret, hic etiam pacti jure præstandum est. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (est enim & fedus non amicitiæ causa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis & contumelia à legum peritis dissertari solent, & præcipue illud Tullii: *Post reditum in gratiam siquid est commissum, id non neglectum sed violatum putatur, nec imprudentiæ sed perfidiæ assignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri potest facto invidia. *l. Postliminii. D. de capt.* *Pro Gabin.*

2. Itaque personæ quamvis conjunctæ aut subditæ facta injuria, ipsi quicum pax inita est facta non censebitur, nisi aperte ad ipsius sugillationem facta sit, quam naturalem æquitatem in servis atrociter læsis sequuntur leges Romanæ: & adulterium aut stuprum libidini potius quam inimicitiæ imputabitur: & invasio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet quam fidei læsæ. *l. item si cui, D. de injur. Instit. ¶. servis eod. tit.*

3. Atroces sane minæ nulla nova causa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus structas non tuendi sed nocendi causa, & insolitam copiarum conscriptionem, si justis satis indiciis appareat in non alium hæc quam in eum quicum pax facta est, comparari. *Alex. II. Cons. n. 3.*

XLI. 1. * Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt suscipere non est contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum sed & favorabilis est ista libertas, ut alibi diximus. Eodem loco pono perfugium exsulibus datum. Nam in exsules ut ex Euripide diximus alibi nullum jus civitati. Perseus apud Livium recte, *Quid attinet cuiquam exsilium patere si nusquam exuli futurus est locus?* Aristides Leuctrica secunda: δέξασθαι τοὺς ἐκπεσόντας vocat κοινὸν ἅπασιν ἀνθρώποις: *commune jus hominum exsules recipere.* *L. II. c. V. §. 24.* *L. XLII.*

2. Plane * oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex sacramento aut aliter ministerium aut servitutem debent. De his autem qui belli sorte servi sunt idem introductum gentium jure apud quosdam populos supra memoravimus. Sed & de his qui exsules non acti pœnam justam effugiunt dedendis egimus alibi. *L. II. c. XXI. §. 3, & seq.*

XLII. Sortis aleæ subjici belli exitus licite non semper potest, sed tum demum quoties de re agitur in quam plenum habemus dominium,

minimum. Nam ad subditorum vitam, pudicitiam, & similia tuenda, civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur quam ut omittere possit eas rationes quæ ad sui & aliorum tutelam maxime sunt naturales. Attamen si vera æstimatione qui injusto bello impetitur tanto sit inferior ut resistendi nulla spes sit, videtur sortem offerre posse ut certum periculum incerto evadat. hoc enim est de malis minimum.

XLIII. 1. Sequitur valde agitata quæstio de præliis quæ definito numero condicuntur belli finiendi causa, puta inter singulos utrimque, ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrimque ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrimque, ut inter Horatios Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrimque, ut inter Lacedæmonios & Argivos.

Pauf. v.

2. Si jus gentium externum tantum spectamus, non est dubitandum quin per idipsum talia certamina sint licita: hostium enim cædem id jus indiscrete permittit. Quod si vera esset veterum Græcorum, Romanorum, & aliarum gentium opinio, quemque vitæ suæ esse summo jure dominum, jam & interna justitia talibus præliis non deesset. Sed hanc sententiam rectæ rationi ac Dei præceptis pugnare aliquoties jam diximus. in proximi caritatem peccare eum qui ob res quibus carere possumus retinendas hominem occidit alibi ostendimus & ratione & sacrorum oraculorum auctoritate.

Lib. II, c. XIX. ¶. 5, & XXI, §. 1. Lib. II, c. I. ¶. XII, & seq.

3. Addemus nunc, & in se & in Deum peccare qui vitam sibi à Deo pro magno beneficio concessam tam vili æstimat. Si res bello digna agitur, ut multorum innocentium salus, pro ea totis viribus nitendum est. Condicto certamine uti, tanquam testimonio bonæ causæ aut judicii divini instrumento, vanum est & à vera pietate alienum.

Th. 2, 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.

4. Vna res est quæ tale certamen justum ac pium potest reddere ex una duntaxat parte, si alioqui omnino expectandum sit ut qui injustam causam fovet victor sit futurus cum magna innocentium strage. nihil enim ei imputandum est qui mavult ea ratione certare quæ spem ipsi maxime probabilem ostentat. Sed & hoc verum est, quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte non probari sed permitti, ut graviora mala quæ aliter vitari non possunt vitentur. quomodo multis in locis tolerantur & improba fœnora, & impudicitiam professæ mulieres.

Cajet. d. l.

5. Quod ergo supra diximus cum de præveniendo bello ageretur, si duo quos inter de regno controversia est parati sint inter se armis cernere, pati id posse populum, ut major calamitas cæteroqui imminens evitetur, idem & cum de bello finiendo agitur dicendum erit. * Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit; & apud Dionysium Halicarnassensem Metius ait, non iniquum fuisse * ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent, si de ipsorum non de populorum potentia aut dignitate controversia fuisset. Sic * Heraclium Imperatorem cum Cosroë filio Persarum Regis pugnasse singulari certamine legimus.

Lib. II, c. XXIII. ¶. 10. Ægid. Regius disp. 32. dub. 2, n. 18.

Lib. III.

XLIV. Cæterum qui sic in prælii exitum conjiciunt controversiam, sibi quidem jus si quod habent adimere possunt, non & alteri

qui

qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non ſunt. Itaque ut valeat pactio, & populi & ſi qui jam nati jus ad ſucceſſionem habent conſenſum neceſſe eſt accedere: in feudis non liberis etiam domini ſive ſenioris.

XLV. 1. Sæpe in talibus præliis quæri ſolet * uter pro victore ſit habendus. Victi non poſſunt videri niſi qui aut omnes occubuerunt aut in fugam dati ſunt. Sic * in fines ſe aut oppida recipere apud Livium victi ſigna. *Lib.* III.

2. Apud tres nobiles hiſtoricos, Herodotum, Thucydidem, Polybium, tres proponuntur de victoria controverſiæ, quorum primum ad condictum certamen pertinet. Sed ſi quis recte advertat, inveniet omnibus illis præliis ſine vera victoria diſceſſum. Nam Argivi non fugati ab Othryade ſed nocte ſuperveniente abierant, victores ſe rati & id ſuis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræi, ſed Corinthii cum fœliciter pugnaſſent Athenienſium claſſem validam conſpicati nullo cum Athenienſibus virium periculo facto ceſſim ierant. Philippus vero Macedo Attali quidem navem à ſuis deſertam ceperat, at claſſem nihil minus quam fugaverat: Itaque, ut Polybius notat, magis pro victore ſe gerebat quam victorem ſe ſentiebat. *Herod.* I. *Thuc.* I. *Lib.* XVI.

3. Illa vero, ſpolia legere, * cadavera ad ſepulturam concedere, prælio iterum laceſſere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut ſigna poni victoriæ, per ſe nihil probant, niſi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hoſtium fugam. Et certe qui loco ceſſit in dubio magis eſt ut fugiſſe credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non ſunt res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum aut ad novas pactiones veniendum eſt. *Libro* XXIX, XL.

XLVI. 1. Arbitrorum Proculus nos docet duo eſſe genera; unum ejusmodi, ut ſive æquum ſive iniquum parêre debeamus, quod obſervatur, ait, cum ex compromiſſo ad arbitrum itum eſt; alterum ejusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, cujus generis exemplum habemus in Celſi reſponſo: *Si libertus,* inquit, *ita juraverit dare ſe quot operas patronus arbitratus ſit, non aliter ratum fore arbitrium patroni quam ſi æquum arbitratus ſit.* Sed hæc jurisjurandi interpretatio ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum ſimplicitati per ſe ſpectatæ non convenit. Illud tamen verum manet, utrovis modo arbitrum ſumi poſſe, aut ut conciliatorem tantum, quales Athenienſes inter Rhodios & Demetrium fuiſſe legimus; aut ut cujus dicto parendum omnino ſit. Et hoc eſt genus de quo nos hic agimus, & de quo nonnulla ſupra diximus cum de cavendi belli rationibus loqueremur. *L. ſocietatem. D. pro ſocio.* *Si libertus, D. de op. lib.* *Lib.* II, *c.* XXIII, *s.* VIII.

2. Quanquam vero etiam de talibus arbitris in quos compromiſſum eſt lex civilis ſtatuere poſſit, & alicubi ſtatuerit, ut ab iis provocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos locum habere non poteſt. Nulla enim hic eſt poteſtas ſuperior quæ promiſſi vinculum aut impediat aut ſolvat. Standum ergo omnino, ſive æquum ſive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinii illud huc recte aptes: *ſummum quisque cauſæ ſuæ judicem facit, quemcunque eligit.* Aliud enim eſt de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione quærere. *Præf.* II. *hiſt.*

XLVII. 1. In arbitri officio ſpectandum, an electus ſit in vicem judicis,

judicis, an cum laxiore quadam potestate, quam arbitri quasi pro-
Lib. II de benefic. c. 7. priam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio causæ bonæ si ad judicem quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit, hujus libera & nullis adstricta vinculis religio & detrahere aliquid potest & adjicere, & sententiam suam non prout lex aut justitia suadet sed prout humanitas & misericordia impulit regere.* Aristote-
Rhet. I. c. 19. les quoque ἐπιεικοῦς, id est æqui & commodi hominis esse ait, *εἰς δίαιταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι, malle ire ad arbitrum quam in jus*, rationem adjiciens, *ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ. ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον. καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ: Nam arbiter id quod æquum est respicit; judex legem: imo arbiter ejus rei causa repertus est ut valeret æquitas.*

2. Quo in loco æquitas non proprie significat ut alibi partem illam justitiæ quæ legis sonum generalem ex mente auctoris adductius interpretatur, (nam hæc & judici commissa est) sed omne id quod rectius fit quam non fit, etiam extra justitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri sicut inter privatos & ejusdem imperii cives frequentes sunt, & specialiter Christianis commendantur ab Apostolo Paulo, 1 Cor. VI, ita in dubio non debet tanta potestas concessa intelligi: in dubiis enim quod minimum est sequimur: præcipue vero id locum habet inter summam potestatem obtinentes, qui cum judicem communem non habeant, arbitrum censendi sunt adstrinxisse iis regulis quibus judicis officium adstringi solet.

XLVIII. Illud tamen observandum est, arbitros lectos à populis aut summis potestatibus * de principali negotio pronuntiare debere, non de possessione. nam possessoria judicia juris civilis sunt: Iure gentium possidendi jus dominium sequitur. Ideo dum causa cognoscitur nihil est innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum quia difficilis est recuperatio. Livius in historia disceptatorum inter populum Carthaginensem & Masinissam, *Legati*, inquit, *jus possessionis non mutarunt.*

XLIX. 1. Alterius generis est arbitri sumtio cum quis ipsi hosti de se arbitrium permittit, quæ est deditio pura, subditum faciens eum qui se dedit, ei vero cui fit deditio summam deferens potestatem.
Livius lib. XXXVII. *ἐπιτρέπειν τὰ καθ' αὑτὸν* dicunt Græci. Sic Ætolos in Senatu rogatos legimus, permitterentne de se arbitrium populo Romano. Consilium L. Cornelii Lentuli apud Appianum circa finem belli Punici
Lib. XIV. secundi de re Carthaginensium hoc erat: *Permittant*, inquit, *Carthaginenses se arbitrio nostro ut victi solent, & multi ante hac fecerunt: videbimus deinde nos, & si quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque enim fedus dicere poterunt. permultum autem interest. Quamdiu federa cum illis inimus, ut ea rumpant semper aliquid causabuntur tanquam læsi adversus aliquam federis partem. Nam quia multa sunt dubiæ interpretationis, patet semper perplexandi materia. At ubi ut deditis abstulerimus arma, corpora ipsa acceperimus in potestatem, tum demum intelligent nihil se habere proprium, dimittent animos, & quodcumque à nobis acceperint id tanquam de alieno datum libentibus animis accipient.*

2. Sed hic quoque distinguendum est, quod victus pati debeat, & quid victor jure, quid eum salvo omni officio facere possit, quid denique

nique eum maxime deceat. Victus post deditionem nihil non patiendum habet. quippe jam subditus, & si jus belli externum respicimus, eo in loco ut ei nihil non eripi possit, etiam vita, etiam libertas personalis, multo magis bona, non publica tantum sed & singulorum. *Ætoli*, inquit alio loco Livius, *permisso libero arbitrio ne in corpora sæviretur metuebant.* Libro xxxvii. Citavimus alibi: *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus mulctari eos velit, ipsius judicium atque arbitrium est.* Lib. iii, c. viii, § 4. Eodem illud Livii pertinet: *Romanis mos vetustus erat, cum quo nec federe nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti quam omnia divina humanaque dedisset, obsides accepti, arma ademta, præsidia urbibus imposita forent.* Lib. v. 11. Etiam occidi licite interdum deditos ostendimus.

L. 1. At victor nequid injuste faciat spectare primum debet ne quem occidat, nisi id suo facinore meritum. Lib. iii, c. xi, §. 18. sic & ne cui quicquam auferat nisi in justam pœnam. * Intra hunc autem modum quantum securitas patitur ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est, interdum pro circumstantiis etiam ex morum regula necessarium.

2. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties ignoscendo transigitur. Lib. iii, c. xv, in fine. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum: Lib. xiii. *παρέδωκαν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν ὅπλων πιστεύσαντες τῇ τῶν κρατούντων εὐγνωμοσύνῃ. διόπερ οὐκ ἄξιον αὐτοὺς τῆς ἡμετέρας ψευσθῆναι φιλανθρωπίας: tradiderunt se cum armis confisi clementiæ victoris: quare indignum foret eos decipi spe nostræ humanitatis.* Postea: *τίς Ἑλλήνων τοὺς παραδόντας αὐτοὺς καὶ τῇ τῶν κρατούντων εὐγνωμοσύνῃ πιστεύσαντας ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἠξίωσεν; Quis unquam Græcorum eos qui se clementiæ victoris permitterent, indeprecabili supplicio puniendos censuit?* Et Cæsar Octavius apud Appianum L. Antonium qui se deditum venerat alloquens, *σπονδαῖς μὲν πειθόμενος ἔτυχες ἂν ἠδικημένου καὶ νενικηκότος, ἄσπονδον δὲ σεαυτόν τε καὶ τοὺς φίλους ἐπιτρέπων ἡμῖν καὶ τὸν στρατὸν, ἀφαιρεῖ μὲν πᾶσαν ὀργὴν, ἀφαιρεῖ δὲ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἣν σπενδόμενος ἂν ἔδωκας* (male editur *ἔδωκα*) *ὑπ᾽ ἀνάγκης. συμπέπλεκται γὰρ οἷς ἄξιον ὑμᾶς παθεῖν τὸ προσῆκον ὧν ἐμὲ δίκαιόν ἐστι ποιεῖν. ὃ δὴ προτιμήσω. Si ad federa paciscenda venisses, sensisses me & victorem & injuria affectum. nunc cum te & amicos & exercitum arbitrio nostro permittis demis mihi iram, demis & eam potestatem quam in federe coactus esses concedere. Nam cum eo quod vos dignum est pati, simul jam & alterum spectandum est, quid me facere par sit: atque hoc præferam.*

3. Occurrit sæpe in Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem & clementiam. Sic apud Livium lib. xxxvii: *Legationes finitimas tradentes in fidem civitates suas benigne audivit.* Lib. xliv: *Paulo, ut se suaque in fidem & clementiam populi Romani permitterent, contendente*, ubi de rege Perseo sermo est. sciendum autem est his verbis nihil aliud quam deditionem meram intelligi: * neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit.

4. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Livius libro xxxvi. Ætolorum legato, qui in oratione ad Manium Consulem eo prolapsus est ut diceret: *διότι κέκρινται τοῖς Αἰτωλοῖς σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν εἰς τὴν Ῥωμαίων πίστιν. Ætolos* (ita vertit Livius) *se suaque fidei populi Romani per-*

mittere. Cumque percunctanti Consuli iterum id affirmasset, postulasse Consulem, ut quidam belli incentores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepisset, non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus, & quod imperaretur non esse moris Græcorum, respondisse Consulem nihil se curare quid Græci esset moris, se more Romano imperium habere in deditos suo decreto, & catenis vinciri legatos jussisse. In Græco est; περὶ τοῦ δέοντος καὶ καθήκοντος ποιεῖτε λόγον δεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τὴν πίστιν. *De officio & decoro hic disputatis, cum jam vos fidei nostræ permiseritis?* Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is in cujus fidem populus aliquis se permisit.
Vid. lib. VI, c. 4. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul, sed & legatos dimisit, & Ætolorum concilio de integro deliberandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Faliscis respondisse legitur, edoctum se, Faliscos se non potestati sed fidei Romanorum commisisse: & de Campanis legimus, eos non federe sed deditione in fidem venisse.

Livius libro VIII. 5. Ad officium vero ejus cui facta est deditio non male retuleris Senecæ illud: *Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula sed ex æquo & bono judicat, & absolvere illi licet, & quanti vult taxare litem.* *L. II de Clem. 7.* Neque referre existimo an dedens se dicat se dedere alterius sapientiæ, an moderationi, an misericordiæ. hæc enim omnia blandimenta sunt; res manet ut victor arbiter fiat.

LI. Sed sunt tamen & deditiones conditionatæ, quæ aut singulis consulunt, ut quibus vita salva, aut corporum libertas, aut & quædam bona excipiuntur; aut etiam universitati, quarum nonnullæ etiam *Lib. I, c. III, ¶. 17.* mixtum quoddam imperium possunt induere, de quo egimus alibi.

LII. Accessiones pactionum sunt obsides & pignora. * Obsides diximus dari aut sua voluntate aut ejus qui imperium habet. nam in summo civili imperio comprehenditur & jus in actiones subditorum ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur aut proximis repensare; & si plures sint, quorum quis obses eat reipublicæ nihil intersit, danda opera videtur ut sorte res dirimatur. In vassallum, nisi idem subditus sit, jus hoc feudi dominus non habet: neque enim reverentia & obsequium, quæ debet, huc usque pertingunt.

LIII. Interfici obsidem posse diximus per jus gentium externum. non etiam interno jure nisi par ipsius culpa accedat. Servi quoque non fiunt: imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinquere *L. Divus. D. de jure fisci.* possunt, quanquam Romano jure cautum est ut bona eorum in fiscum cogantur.

LIV. An fugere obsidi liceat quæritur? & constat non licere, si ab initio aut postea quo laxius haberetur fidem dederit. Alioqui videtur non is animus fuisse civitatis obligandi civem ne aufugeret, sed hosti dandi facultatem qualis vellet custodiæ. & sic defendi potest Clœliæ factum. Sed etsi ipsa nihil peccaverat, * civitas tamen reci-
Liv. lib. II. pere & retinere obsidem non poterat. Sic Porsenna: *Si non dedatur obses pro rupto se fedus habiturum.* Deinde: *Romani pignus pacis ex federe restituerunt.*

LV. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica,

mica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet. quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum debitum, jam poterit obses retineri non ut obses, sed eo gentium jure quo subditi ex facto imperantium detineri possunt, κατ' ἀνδροληψίαν, quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus ubi id cujus nomine dati erunt impletum erit. *Vide supra I, c. III. c. II.*

LVI. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur. nam in illo dum moritur jus pignoris exstinctum est, ut in captivo redemto dixit Vlpianus. quare sicut in Vlpiani quæstione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postulabat dimitti, ὡς Ἀντιόχου μὲν ἀντιδοθεὶς, Ἀντιόχου δὲ ἀποθανόντος, inquit Appianus: Iustinus ex Trogo: *Demetrius, qui obses Romæ erat, cognita morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se* (malim legere *obsidem inquiens se*, ut cohæreat oratio) *vivo fratre venisse, quo mortuo cujus obses sit ignorare.* *L. si patre. D. de capt.* *Syr. lib. XXXIV.*

LVII. Rege autem qui fedus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale. nam accessoria non possunt efficere ut in principalium interpretatione à regula recedatur. ejus autem naturam & ipsa sequi debent. *L. II, c. XVI, §. 16.*

LVIII. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem; ut cum quis ex contractu factum promittit non suum, & quia eo non præstito tenetur ad id quod interest, ejus vice obsides obligantur; quam fuisse videri sententiam Caudinæ sponsionis diximus alibi. Non dura tantum sed & iniqua est sententia existimantium, obsides etiam sine consensu suo alterum ex facto alterius posse obligari. *L. II, c. XV, §. 16. Alb. Gent. l. II, c. 19.*

LIX. Pignora quædam communia habent cum obsidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur nisi obstet data fides: Proprium, quod quæ de iis est pactio non tam stricte sumitur quam illa de obsidibus: neque enim æquale est odium. Res enim natæ sunt ut teneantur, non & homines.

LX. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere posse ne luitio sit pignoris si id præstetur pro quo pignus suppositum est. Nam qui actus causam veterem & novam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derelictioni imputatur, nisi certæ conjecturæ aliam interpretationem exprimant: ut si quis luere cum vellet, impeditus id silentio transmisisset tanto tempore quod ad consensus conjecturam sufficere possit. *Lib. II. c. IV, §. 17.*

Annotata ad Caput xx.

R*Egis igitur hoc erit.*] Mariana XXI, I. §. II.

I. *De rege captivo*] Vide Guicciardinum lib. XVI, & lib. XVIII, non semel. §. III.

Non quidem jus totum] Arumæus in aureæ Bullæ discursu: *Rudolphus Palatinus metu in Angliam profugerat, Henricus Moguntinus à Treverensi vi erat ejectus. Electuram tamen eo non perdidêre.*

2. *Paçemne facere poterit*] Lucanus:

Vejos habitante Camillo
Illic Roma fuit.

Vide Chassanæum de Gloria Mundi, parte v, consid. 89.

§. VI. *Quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est: quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet*] Vide Reinking. lib. I, Classe III, cap. 5, num. 30. Vide & supra lib. II, cap. XIV, §. 7, & 12.

§. VII. 1. *Res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis*] Gail. II, obs. 57.

§. XI. 2. *Vt quarum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui componatur*] Vide Parutam lib. v.

§. XII. 1. *Transfugas jure belli recipimus*] Supra hoc libro cap. I, in fine. in pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Iustiniani cum Chosroe apud Menandrum Protectorem.

§. XIV. *Plateam retinuerunt*] Locus hic est apud Thucydidem v. Præcesserat similis lib. III: μὴ ἀνάδοτ☉ εἴη ἡ Πλάταια, ὡς αὐτῶν ἑκόντων προσχωρησάντων. *Ne reddenda sit Platæa, cùm ejus urbis homines sponte accesserint.*

§. XVII. *De jure ad pœnas non æque*] Gail. de arrestis c. XIV, n. 7.

§. XXIII. *Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis.*] Vide Guicciardinum libro V.

§. XXV. *Verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit*] Vide Albertum Argentinensem.

§. XXVI. *Qui conditiones elocutus est*] Plautus Persa: *Tua merx, tua indicatio est.* In hac re solet prior loqui is qui plus valet: Vt vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla: τῶν δεομένων ἐστὶ τὸ πρότερα λέγειν. τοῖς δὲ νικῶσιν ἐξαρκεῖ τὸ σιωπᾶν. *Eorum est prius loqui qui opus habent pace. Victori satis est tacere.*

§. XXVIII. *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent sed qui priores vim inferunt*] Vide Ammianum Marcellinum initio libri XXIX, qui sic de Romanis: *Opera consulta retro cedentes, ne ferro violarent adversorum quenquam primi, & judicarentur discissi fœderis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroen apud Procopium Persicorum II. λύουσι μὲν γὰρ τὴν εἰρήνην οὐχ οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένωνται πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλοῖεν. *Rumpunt pacem non qui primi in armis sunt, sed qui fœderis tempore deprehenduntur insidiati alteris.* Apud eundem Vandalicorum II, Mauri: λύουσι γὰρ τὰς σπονδὰς, οὐχ ὅσοι ἀδικούμενοι ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τοὺς πέλας κατηγοροῦντες ἀφίστανται, ἀλλ' ὅσοι ὑποσπόνδους ἔχειν ἀξιοῦντές τινας, εἶτα βιάζονται. καὶ τὸν θεὸν πολέμιον σφίσι ποιοῦνται, οὐχ οἱ ἂν τὰ σφέτερα αὐτῶν κομιζόμενοι ἐφ' ἑτέρους χωρῶσιν, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιβαλλόμενοι εἰς κίνδυνον πολέμου καθίστανται. *Frangunt pacis fœdera, non qui injuriis affecti, palamque id questi ad alios se transferunt, sed qui quos fœderatos habere volunt violant, Deumque sibi faciunt hostem, non siqui rebus suis secum sumptis ad alios transeant, sed siqui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.*

§. XXXI. Ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου] Plautus Truculento: *de præda prædam capio.*

Polybius] Vide eum & in Excerptis.

Citra

Citra publicum decretum] Idem de Hunnis Sabiris suo tempore narrat Agathias libro IV.

2. *Si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium*] Ita Augustus judicavit contra Syllæum pro Herode. Iosephus XVI, 16. §. XXXII.

1. *Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit*] Thuanus lib. LXV, anno cIↃ IↃ LXXVIII. Est & quod huc pertineat apud Haræum hoc, Tomo II historiæ Brabanticæ in anno cIↃ IↃ LVI. §. XXXIII.

Vt capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat] Vide egregium exemplum in pace Iustiniani, Iustinianum inter & Chosroen. Menander Protector eam habet. §. XXXV.

Si qua specialis pœna adjecta sit] Vt in Gotthorum pactis cum Francis. Vide Procopium Gotth. I. §. XXXVI.

1. *Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt suscipere non est contra amicitiam*] Solon: γενέσθαι πολίταις οὐ δίδωσι πλὴν τοῖς φεύγουσιν ἀειφυγίαν τὴν ἑαυτῶν, ἢ πανεστίοις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις ἐπὶ τέχνῃ. *Civium albo asscribi non sivit, nisi eos qui è sua patria in exsilium perpetuum rejecti essent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendi causa Athenas migrassent.* Perseus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25: κοινῷ γε πάντων ἀνθρώπων νόμῳ, καθὰ καὶ ὑμεῖς τῶν ἑτέρων φεύγοντας ὑποδέχεσθε. *Feci hoc communi hominum jure quomodo & vos alibi ejectos suscipitis.* Commune hoc jus pactis firmari aut adstringi solet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium: pacem inter Romanos & Persas apud Menandrum Protectorem: Simlerum de Helvetiorum inter se pactis. *Aradii, regibus Syriæ inter se certantibus, obtinuere, ut fugientes suscipere possint sed non emittere.* Testatur id Strabo XVI. §. XLI.

2. *Oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus*] Libro II, cap. v, §. 24. Vide & Bizarum libro XII.

5. *Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit*] Et multo ante Hyllus Eurystheum. Vide Euripidem Heraclidis. §. XLIII.

Vt ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent] Hoc Adrianopolitæ respondebant Mahumeti de ipso & Musa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat; Paulus Warnafredi lib. v. Sic de Chersonis castro Pharnacus cum Sauromato pugnare volebat, ne multitudo ob ipsorum controversiam periculis objiceretur; narrat Constantinus Porphyrogenneta capite de Castro Chersonis. Vide exemplum singularis certaminis de regno apud Pontanum historia Danica: & quæ de provocationibus inter Carolum V Imperatorem & Franciscum Primum Galliæ regem narrant Historici,

Heraclium] Vide Aymoinum libro IV, cap. 21, & Fredegarium cap. 64.

1. *Vter pro victore sit habendus*] Ennius: §. XLV.

Qui vicit non est victor nisi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Festi, *herbam do.*

In fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa] Et apud Guicciardinum lib. II.

3. *Cadavera ad sepulturam concedere*] Plutarchus Agesilao: ὡς δ᾽ ἔπεμψαν οἱ πολέμιοι νεκρῶν ἀναίρεσιν αἰτοῦντες, ἐσπείσατο, καὶ τὴν νίκην οὕτως ἐκβεβαιωσάμενος εἰς Δελφοὺς ἀπηκομίσθη. *Postquam autem hostes misere ut mortuos tollere liceret, concessit, eoque modo victoriæ testimonium adeptus Delphos abiit.* Idem Nicia: καί τοι κατὰ νόμον τινὰ καὶ συνήθειαν οἱ νεκρῶν ὑποσπόνδων λαβόντες ἀναίρεσιν, ἀπολέγεσθαι τὴν νίκην καὶ τρόπαιον ἱστάναι τοὺς τούτων τυχόντας οὐκ ἔνθεσμον ἦν. *Quanquam more & instituto recepto qui mortuos deportandos concessu acceperant, censebantur à se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eis jus non erat trophæa figendi.*

§. XLVI. 2. *Id tamen inter reges & populos locum habere non potest*] Mariana libro XXIX, 15. Bembus libro IV. Paces per arbitrum factas habes aliquammultas in Polonica historia Cromeri libris X, XVI, XVIII, XXI, XXIV, XXVII, XXVIII. Habes & in Danica Pontani libro II. confer quæ nos supra libro II, c. XXIII, §. 18.

§. XLVIII. *De principali negotio pronuntiare debere, non de possessione*] Id Dux Sabaudiæ dicebat in controversia Saluciæ. Vide Serranum Henrico IV.

§. L. 1. *Intra hunc autem modum quantum securitas patitur ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est*] Vide nobile exemplum Ferdinandi Legionensium regis apud Marianam lib. XI, c. 15. Et repete quæ nos supra hoc libro cap. XI, §. 14. & 15.

3. *Neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus permittit*] Polybius: παρὰ Ῥωμαίοις ἰσοδυναμεῖ τό, τε εἰς τὴν πίστιν αὑτοὺς ἐγχειρίσαι καὶ τὸ τὴν ἐπιτροπὴν δοῦναι περὶ αὑτοῦ τῷ κρατοῦντι. *Apud Romanos idem valent, se in fidem alicujus committere, & victori de se statuendi liberam facere potestatem.* Græci dicunt, εἰς δίκην σφᾶς αὐτοὺς παραδιδόναι; ut Thucydides libro III ait: καθ᾽ αὑτῶν ἐπιτρέπειν ἐξουσίαν, ut Diodorus Siculus lib. XIV.

4. *Nobilis est apud Polybium*] in excerptis legationum num. 13.

§. LII. *Obsides diximus dari*] Hoc libro c. IV, §. 14. vide & caput II, §. 18.

§. LIV. *Civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat*] vide Plutarchum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii,

Vinclis innaret Clælia ruptis.

vinculis federis ait Servius.

CAPUT XXI.

De fide manente bello, ubi de induciis, commeatu, captivorum redemtione.

I. *Induciæ quid sint, & an id tempus veniat pacis an belli nomine.*
II. *Vocis origo.*
III. *Nova indictione post inducias non opus.*
IV. *Quomodo computanda sint tempora induciis præfinita.*
V. *Quando obligare incipiant.*
VI. *Quid per inducias liceat.*
VII. *An retrocedere & reficere mœnia, & similia:*
VIII. *De locis occupandis distinctio.*
IX. *An redire possit, qui vi majore retentus est, circa exitum induciarum.*
X. *De specialibus induciarum pactionibus, & quæ inde quæri solent.*
XI. *Induciarum pactionibus ab altera*

tera parte ruptis alteram bellum movere posse.
XII. *Quid si pœna addita fuerit?*
XIII. *Privatorum facta quando inducias rumpant.*
XIV. *In jure commeandi extra inducias qualis sumenda interpretatio:*
XV *Qui militum nomine veniant.*
XVI. *Ire, venire, abire, quomodo hic accipienda:*
XVII. *De extensione ad personas:*
XVIII. *Ad bona.*
XIX. *Comitis & gentis nomine qui veniant:*
XX. *An concessio juris commeandi morte extinguatur:*
XXI. *Quid si data sit donec qui dedit voluerit?*
XXII. *An securitas & extra territorium debeatur.*
XXIII. *Favor redemtionis captivorum:*
XXIV. *An lege interdici redemtio possit, distinctione explicatur.*
XXV. *Ius in captivum cedi posse:*
XXVI. *Posse ab uno pretium pluribus deberi:*
XXVII. *Conventio an rescindi possit, ob divitias captivi ignoratas.*
XXVIII. *Quæ bona capti captorem sequantur.*
XXIX. *An heres pretium debeat, distinctione explicatur.*
XXX. *An redire debeat qui dimissus est ut alterum liberet, eo mortuo.*

I. 1. SOlent & inter bellum à summis potestatibus concedi quædam, ut cum Virgilio & Tacito loquar, belli commercia, Homero *συνημοσύνας*, qualia sunt induciæ, commeatus, captivorum redemtio. Induciæ sunt conventio per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Bello inquam manente: nam, ut Cicero ait Philippica octava, inter bellum & pacem nihil est medium: Et bellum status est nomen, qui potest esse etiam cum operationes suas non exserit: *Δοκεῖ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου*, ait Aristoteles: *fieri potest ut virtute quis sit præditus & aut dormiat aut vitam agat actione vacuam.* Idem alibi: *οἱ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. non ipsam amicitiam dissolvunt locorum intervalla, sed usum ejus.* Andronicus Rhodius: *τὴν ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν: Habitus esse potest ita ut nihil operetur.* Eustratius ad sextum Nicomachiorum: *ἡ ἕξις πρὸς τὴν ἁπλῶς δύναμιν ἐντελέχεια λέγεται: πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν καὶ προαίρεσιν δύναμις, ὡς ἐν τῷ κοιμωμένῳ γεωμέτρῃ γεωμετρία. Habitus potentiæ simpliciter dictæ ratione habita, actus dicitur: ac ipsi actioni sive exercitio comparatus vocatur potentia, ut ars mensoria in dormiente mensore.*

Ann. XIV. & hist. III. VIII. Nic.

VIII. Nic.

** Vt quamvis tacet Hermogenes cantor tamen atque*
Optimus est modulator: Es Alfenus vafer omni
** Abjecto instrumento artis clausaque taberna*
Sutor erat.

Horatius I. Sat. 3.

2. Sic ergo, ut & Gellius dixit, *non pax est induciæ: bellum enim manet, pugna cessat.* Et in panegyrico Latini Pacati legimus: *induciæ bella suspendebant.* Quod eo dico ut sciamus, si quid convenit ut belli tempore valeat, id per inducias quoque valere, nisi manifeste appareat non statum spectari sed ipsas functiones. Contra, si quid de pace dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quanquam Virgilius pacem sequestram dixit, Servius ad eum locum pacem temporalem, ut & Thucydidis Scholiastes *εἰρήνην πρόσκαιρον πόλεμον ὠδίνουσαν*, Varro pacem castrorum, paucorum dierum, quæ om-

nes sunt non definitiones sed delineationes quædam, eæque figuratæ. Qualis & illa Varronis, qui cum inducias dixit bellorum ferias, potuerat & bellum somnum dicere. Sic & ipsas forenses ferias pacem vocavit Papinius: & somnum Aristoteles vinculum sensuum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris.

Ad Ter. Eun. Act. 1. Sc. 1. Lib. 1. c. 21.

3. In M. Varronis autem expositione, quam & Donatus sequitur, hoc recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, ostendens solere & in horas dari, addam ego & in annos etiam viginti, triginta, quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium exempla, quæ & illam Pauli Iurisconsulti definitionem redarguunt: *Induciæ sunt cum in breve & in præsens tempus convenit, ne invicem se lacessant.*

L. postliminium. D. de captivis.

4. Fieri tamen poterit, ut si appareat alicujus conventionis rationem unicam & per se moventem insolidum fuisse cessationem actuum bellicorum, ut tunc quod de pacis tempore dictum est, per inducias valeat, non ex vi vocis sed ex mentis certa collectione, de qua alibi egimus.

Lib. III. c 16. §. 20.

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius vult inde uti jam, nec ab endoitu, id est introgressu, ut Opilius voluit, venisse, sed quod inde, id est à certo tempore otium sit, quomodo ἐκεχειρίαν Græci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio, veteribus per t, non per c, literam scriptum hoc nomen, quod nunc pluraliter profertur, olim haud dubio etiam singulariter. Vetus scriptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo oiti, quod nunc uti dicimus, * sicut ex poina (nunc pœnam scribimus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Pœnus) fit Punicus. Sicut autem ex eo quod est ostia, ostiorum, factum est nomen * Ostia Ostiæ: sic ex indoitia indoitiorum, factum est indoitia, indoitiæ; deinde indutia, cujus ut dixi plurale nunc tantum in usu est; olim, ut Gellius monuit, etiam unitatis numero enunciabatur. non longe abit Donatus cum inducias dictas vult quod in dies otium præbeant. Sunt ergo induciæ in bello otium, non pax: itaque accurate loquuntur historici qui narrant sæpe pacem negatam inducias datas.

Gell. XIX, c. VIII.

d. loco. Ad Ter. Eun. Liv. Plut. Iustin.

III. Quare nec nova indictione opus erit: nam sublato impedimento temporali ipso jure se exserit status belli non mortuus sed sopitus, ut dominium & patria potestas in eo qui à furore convaluit. Legimus tamen apud Livium ex fecialium sententia finitis induciis indictum bellum: sed nimirum istis non necessariis cautionibus ostendere veteres Romani voluerunt quantopere pacem amarent, & quam justis de causis in arma traherentur. Innuit hoc ipse Livius; *Cum Vejentibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat, induciæque inde non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant: missi tamen feciales, nec eorum cum more patrum jurati repeterent res verba sunt audita.*

Angl. l. si suus §. 1. D. de pactis. Mart. Laud. q. 29.

Lib. IV.

IV. 1. Tempus induciis ascribi solet aut continuum ut in centum dies, aut cum designatione termini ut usque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda est numeratio: id enim naturæ convenit. nam quæ fit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In alterno genere dubitari solet utrum ad

quem

quem diem aut mensem aut annum dictum est duraturas inducias, is dies, mensis, annus exclusus an comprehensus intelligatur. *L. anniculus, D. de verb. signif.*

2. Certe in rebus naturalibus duo sunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus est corporis; extra rem, ut flumen terminus est terræ. Ad utrumque hunc modum etiam quæ voluntate constituuntur termini constitui possunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus sumatur qui pars sit rei: *πέρας λέγεται τὸ ἔσχατον ἑκάστου, terminus dicitur quod ultimum cujusque est*, inquit Aristoteles: nec usus repugnat. *si quis sic dixerit ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies quo quis mortuus est numeratur.* Prædixerat Cæsari Spurina periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. Interpellatus ipsis Idibus, dixit * venisse quidem sed non præteriisse. Quare multo magis sumenda est hæc interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut in induciis quæ humano sanguini parcunt. *Met. v, 17. l. si quis. D. de verb. sig. Suet. in Cæs. 5.*

3. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur is dies intra mensuram non erit: quia ejus propositionis vis est discernere, non conjungere.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile ipsos contrahentes statim obligare ex quo contractus absolutus est: at subditos utrinque obligari incipere ubi induciæ acceperunt formam legis, cui inest exterior quædam publicatio: qua facta statim quidem incipit habere vim obligandi subditos, sed ea vis, si publicatio uno tantum loco facta sit, non per omnem ditionem eodem momento se exserit, sed per tempus sufficiens ad perferendam ad singula loca notitiam. Quare si quid interea à subditis contra inducias factum sit, ipsi à pœnis immunes erunt. * neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt. *Bart. l. omnes pop. Pan. c. 2. de const. & ibid. Fel. n. 7.*

VI. 1. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipsa definitione datur intelligi. Illiciti enim sunt omnes actus bellici, sive in personas sive in res; id est, quicquid vi fit adversus hostem: id enim omne per induciarum tempus fit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Æmilius apud Livium.

2. Etiam quæ res hostium casu aliquo ad nos pervenerunt eæ reddendæ erunt, etiamsi ante nostræ fuissent: quia quod jus externum attinet, ex quo hæc dijudicanda sunt, ipsorum sunt factæ: Et hoc est quod ait Paulus Iurisconsultus, induciarum tempore postliminium non esse, quia postliminium requiri ut antecedat jus bello capiendi: quod per inducias non est.

3. Ire & redire ultro citroque, sed eo paratu qui periculum nullum ostentet, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtique impune Latini*, ubi & hoc narrat, obsessa urbe à Tarquinio inter Porsennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in urbe celebrarentur, ingressos hostium duces curuli certamine contendisse & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu, quod Philippum fecisse legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec reficere mœnia, nec militem conscribere, * nisi quid specialius convenerit. *Lib. xxxi. Frontinus l. II. c. 13.*

VIII. 1. Corruptis hostium præsidiis loca invadere quæ ipsi tenebant,

bant, haud dubie contra inducias est. talis enim acquisitio justa esse non potest nisi ex jure belli. Idem habendum si qui subditi deficere ad hostem velint. Exemplum est apud Livium, lib. xlii: *Coronæi & Haliartii, favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt præsidium petentes quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se ob inducias cum Romanis factas mittere non posse.* Apud Thucydidem libro quarto Brasidas Mendam civitatem ab Atheniensibus ad Lacedæmonios deficientem induciarum tempore recipit: sed additur excusatio, quia habebat quæ ipse vicissim Athenienses criminaretur.

2. Derelicta sane occupare licet, dum vere derelicta, id est eo animo ne amplius sint quorum fuerant; non si incustodita, sive custodia ante inducias sive factis induciis omissa sit. dominium enim manens injustam facit alterius possessionem. quo refellitur Belisarii adversus Gothos cavillatio, qui tali obtentu * loca præsidiis nudata per inducias invaserat.

Proc. II. Goth.

IX. 1. Quæritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hosticos deprehenditur postquam exierint induciæ, jus redeundi habeat. Si jus externum gentium respicimus, non dubito quin hic par sit ei qui cum in pace venisset bello repente exorto inter hostes fato suo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem usque supra notavimus; neque justitia interna deest quatenus bona & actiones hostium pro debito civitatis obligantur, & in solutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes in quos bellorum mala recidunt.

Lib. III, c. 9.

2. Nec quæ de commissi causa circa merces tractantur adferri huc debent. nec quod apud Ciceronem est de Inventione secundo, de nave rostrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quæstor publicari volebat. Ibi enim vis major à pœna liberat; hic proprie de pœna non agitur, sed de jure quod certo tantum tempore interquiescebat. Tamen quin talem remittere benignius, quin & generosius sit, nullam habet dubitationem.

l. Cæsar. l. interdum. ¶. si propter. D. de public.

X. Sunt & quædam per inducias illicita, ob specialem conventionis naturam: ut si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commeatus admittere non licebit. nam cum tales induciæ alteri partium prosint, non debent interim ejus qui dedit causam duriorem facere. Interdum & convenit ne commeare liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit, referenda est.

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso liberum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur. nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis, ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum: Sed & bellum illatum Hetruscis

Libro hoc c. XIX. ¶. 14. & XX, ¶. 38. Liv. lib. IX, & XI.

& aliis quod contra inducias fecissent legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est.

XII. Illud constat, si pœna conventa poscitur & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur ut cætera salva maneant. Et contra, si bellum moveatur, recessum à pœna censeri debet, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut ratihabitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur nec dedantur: si non reddantur res.

XIV. Ius commeandi extra inducias privilegium quoddam est. quare in ejus interpretatione sequenda sunt quæ de privilegiis traduntur. Est autem hoc privilegium neque tertio noxium neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam stricta interpretatio admittenda est, eoque magis si non petenti datum beneficium sed ultro oblatum sit; multoque magis, si ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo stricta interpretatio etiam quam ferunt verba, nisi alioqui absurdum aliquod sequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut simile absurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis.

Vide supra l. II, c. XVI. ¶. 12.

Can. in c. eum in cunctis, ¶. cum vero: de elect.

XV. Hinc colligimus datum militibus commeatum non ad medios tantum sed & summos duces porrigi: quia verbi proprietas admittit eam significationem, quanquam est & alia strictior. Sic nomine clericorum venit episcopus. Etiam qui in classibus sunt nautæ milites intelliguntur, & omnes omnino qui sacramentum dixerunt.

l. I, ¶. I. D. de bon. poss. ex test. mil.

XVI. 1. In itu cautum & de reditu censetur, non hoc ex vi verbi, sed ut absurdum vitetur: neque enim inutile esse beneficium debet. Et abitus tutus intelligendus usque dum eo pervenerit ubi in tuto sit, unde * Alexandri fides accusata qui quibus abitum indulserat eos in ipso itinere jussit interfici.

Diod. Sic. lib. XVII.

2. At cui abire datum, non & redire: sed nec cui venire concessum est mittere poterit: nec contra: sunt enim hæc diversa, nec extra verba exspatiari ratio cogit: ita tamen ut error etsi jus non det, à pœna certe siqua adjecta est relevet. Sed & cui venire permissum est, semel veniet, non iterum, nisi temporis adjectio aliam suppeditet conjecturam.

XVII. Patrem filius, uxor virum non sequitur aliter quam in jure commorandi. nam morari solemus cum familia, peregrinari sine ea. Famulus tamen unus aut alter etiamsi expressus non sit comprehensus censebitur in eo quem sine tali comitatu ire indecorum foret. nam qui aliquid concedit, concedit quæ necessario sequuntur. necessitas autem hic moraliter intelligenda est.

l. penult. de Precario.

Abbas c. quam sit. de Iudaeis.

XVIII. Similiter bona non quævis comprehendentur, sed quæ solita sunt ad iter assumi.

XIX. Expresso comitum nomine non sunt intelligendi hi quorum

rum causa magis est odiosa quam ipsius cui prospicitur. Tales sunt piratæ, latrones, transfugæ, desertores. Gentis expressum nomen in comitibus satis ostendit facultatem ad alios non porrigi.

Lib. II, c. 15. §. 11, 12.

XX. Ius commeandi cum veniat ex vi potestatis, in dubio non exstinguitur morte concedentis, secundum ea quæ alibi diximus de regum & aliorum imperantium beneficiis.

Canon. in c. si gratiose, de Rescr. in VI.

XXI. Disputari solet de eo quod dictum est in hunc modum, quamdiu voluero. Et verior est sententia eorum qui existimant durare beneficium tale etiam si novus volendi actus non intercedat, quia durare in dubio præsumitur, quod ad juris affectum sufficit; * non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle, quod per mortem contingit. Persona enim sublata collabitur etiam illa præsumtio durationis, sicut accidens interitu substantiæ.

L. III, c. IV. §. 8.

XXII. Commeandi autem securitas ei cui data est debetur etiam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli, quod per se territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum est.

Matt. xxv. 36, 39.
Lib. VI.
Lib. II off. c. 28.
L. II, c. 19, §. 3.

XXIII. Captivorum redemtio multum habet favoris, maxime apud Christianos, quibus lex divina hoc misericordiæ genus peculiariter commendat. *Captivorum redemtio, magnum atque præclarum justitiæ munus est:* verba sunt Lactantii. Ambrosio captivos redimere, maxime ab hoste barbaro, præcipua & summa liberalitas vocatur. Idem defendit suum & Ecclesiæ factum, * quod vasa ecclesiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus*, inquit, *sacramentorum, redemtio captivorum est,* & multa alia in eandem sententiam.

Livius libr. XXII.
Ibid.

XXIV. 1. Quibus adducor ut non audeam indistincte probare leges illas quæ captivos redimi vetant, quales apud Romanos fuisse legimus: *Nulli civitati viliores captivi quam nostræ,* ait in Senatu Romano quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam inde antiquitus indulgens. Nota est in hanc rem Horatii ode, ubi captivos redimere vocat conditiones fœdas, & exemplum perniciem trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Aristoteles in Laconum institutis reprehendit, idem in Romanorum culpari solet: nimis scilicet illa omnia directa ad res bellicas, quasi in illis solis salus civitatis consisteret. Atqui si rem humanitatis modo æstimamus, satius sæpe esset jus quod bello petitur amitti * quam plurimos homines, & quidem cognatos aut populares, relinqui in gravissimis ærumnis.

Lib. II. c. XXV, §. 3.

2. Non videtur ergo lex talis justa, nisi appareat opus tali rigore ut majora aut plura mala alioqui moraliter inevitabilia caveantur. Nam in tali necessitate, cum ipsi captivi ex caritatis lege suam sortem patienter ferre debeant, potest hoc eis injungi, & aliis nequid contra faciant præcipi, secundum ea quæ de cive ob bonum publicum dedendo scripsimus alibi.

XXV. Non sunt quidem moribus nostris servi qui bello capiuntur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemtionis à capto possit ab eo qui captum tenet in alium transscribi: nam & incorporalia alienari natura patitur.

XXVI. Et potest idem pluribus debere pretium, si ab uno dimissus, pretio nondum soluto, captus sit ab alio: sunt enim diversa hæc debita ex diversis causis.

XXVII. Conventio de pretio facta rescindi non potest eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur: quia jure gentium externo, de quo quærimus, nemo cogitur supplere quod in contractu minus æquo pretio promisit, si dolus non intercessit; ut intelligi potest ex his quæ de contractibus supra à nobis explicata sunt. *L. II, c. 12. §. 26.*

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos nostros servos non esse sequitur cessare illam acquisitionem universalem; quam accessionem esse dominii in personam diximus alibi. Non alia ergo captori acquirentur quam quæ specialiter apprehenderit: quare si quid clam secum habet captivus, non erit acquisitum, quia nec possessum. Sicut Paulus Iurisconsultus contra Brutum & Manlium respondit, qui fundum possessione cepit, thesaurum quem in fundo esse nesciat, non cepisse: quia qui nescit nequeat possidere. Cui consequens est, ut res eo modo celata ad redemptionis pretium solvendum prodesse possit, quasi retento dominio. *L. III. c. VII, ¶. 4.* *L. possideri. ¶. Neratius D. de acqu. poss.*

XXIX. 1. Quæri & hoc solet, an pretium conventum & ante mortem non solutum ab herede debeatur. Expedita mihi videtur responsio, si in carcere mortuus est non deberi: promisso enim inerat conditio si liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra, si mortuus est cum in libertate esset, deberi. Iam enim lucratus erat id pro quo promissum erat pretium.

2. Plane fateor & aliter conveniri posse, ut ab ipso contractus momento pure debeatur pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus sed ut à se oppignoratus: Et contra, pactum iniri posse, ut procedat pretii solutio, si die præstituto qui captus sit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præsumuntur acta nisi manifestis documentis.

XXX. Proponitur & illud, an in carcerem redire debeat qui dimissus est sub pacto ut faceret dimitti alterum qui factum morte prævenerit. Diximus alibi, factum tertii liberaliter promissum satis impleri si nihil omittitur ex parte promissoris: at in onerosis obligari promissorem ad id quod tantundem valet. Sic ergo in proposita quæstione non tenebitur quidem dimissus reddere se custodiæ; neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debebit lucrifacere libertatem: * sed ejus quod præstare non potest æstimationem præstabit. Hoc enim naturali simplicitati congruentius, quam quæ in actione de præscriptis verbis & de condictione ob causam dati causa non secuta Romani juris interpretes tradunt. *L. II, c. XI, ¶. 22. & XV, ¶. 16. Hoc libro c. XX. ¶. 58.* *L. naturalis. ¶. 1. de præsc. verb. l. ult. D. de cond. ob caus. dati.*

Annotata ad Caput XXI.

1. VT *quamvis tacet Hermogenes*] Seneca de Beneficiis v, c. 21: *Est disertus etiam qui tacet.* §. 1.

Abjecto instrumento artis clausaque taberna
Sutor erat.]

Seneca dicto jam loco: *Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt.*

Sicut

§. II. *Sicut ex poina (nunc pœnam scribimus) fit punio*] vide Servium in x Æneidos ad vocem *mœrorum*.

Ostia Ostiæ] Et ex ostrea, ostreorum, factum est ostrea, ostreæ.

§. IV. 2. *Vt terminus sumatur qui pars sit rei*] Baldus de statutis in verbo usque. Bartolus in l. Patronus; D. de Legatis III. & l. Nuptæ; D. de Senatoribus. Archidiaconus in c. Ecclesias XIII. q. I. Hieronymus de Monte, libro de Finibus c. 23.

Venisse quidem sed non præteriisse] Dion : πάρεστιν, οὐδέπω δ' παρελήλυθεν. Appianus : πάρεισιν αἱ Εἰδοὶ, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν.

§. V. *Neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt*] vt de Scione apud Thucydidem IV. Defendi itaque non potest quod ab Hispanis in Italia factum narrat Mariana XXVIII, 7.

§. VI. 3. *A Servio*] ad XI Æneidos.

§. VII. *Nisi quid specialius convenerit*] ut apud Parutam lib. III.

§. VIII. 2. *Loca præsidiis nudata*] Portum, Centum cellas, Albanum.

§. X. *Si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur*] ut à Totila Neapolitanis apud Procopium.

Interdum personis cavetur, non & rebus] Vide c. significavit; De Iudæis. De induciis cum exceptione locorum exempla habes apud Procopium & Menandrum Protectorem.

§. XVI. 1. *Alexandri fides accusata*] Plutarchus : Καὶ τοῦτο τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις αὐτοῦ τὰ ἄλλα νομίμως καὶ βασιλικῶς πολεμήσαντος ὡς κηλὶς πρόσεστιν. *Hæc velut macula adhæsit bellicis actionibus regis cætera in bello agere & juste & regaliter soliti.* Simile factum Bajazetis contra Vidynenses in Servia habes apud Leunclavium lib. VI.

§. XXI. *Non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle quod per mortem contingit*] L. Lucius Titius De donationibus, ita ut eam emendat vir magnus Antonius Faber, *Voluero* ponens pro *Volueris*. Adde l. Locatio §. Locati : Cardinalem Tuschum pp. conclusion. 751. lit. p. Reinking. lib. II, classe II, c. 8, num. 30.

§. XXIII. *Quod vasa ecclesiæ etiam initiata confregerint ut captivi redimerentur*] Imitatus hoc Ambrosii factum Augustinus, narrante Possidio, qui contra carnalem sensum quorundam id factum dicit. Imitatus est & in eadem Africa Episcopus Deogratias, narrante Victore Vticensi lib. I. Vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Nortmannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum Archiepiscopi Bremensis Rimberti laudat M. Adamus Bremensis Ecclesiasticæ historiæ cap. 32. Probat hoc Synodus universalis sexta, decreto relato in causam XII, quæstione II. Quæ adjungenda his quæ diximus supra hoc libro cap. V, §. 2.

§. XXIV. 1. *Quam plurimos homines & quidem cognatos aut populares relinqui in gravissimis ærumnis*] De Mauritii Imperatoris ob tale factum seria admodum pœnitentia vide Zonaram.

§. XXX. *Sed ejus quod præstare non potest æstimationem præstabit*] id non fecit Paulus Balionius ea lege dimissus ut Carvajalium restitueret libertati, qui Carvajalius antequam liberaretur mortuus fuit : quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro XXX. Sed facti speciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

CAPVT

CAPUT XXII.

De fide minorum poteſtatum in bello.

I. *Ducum genera.*
II. *Quatenus eorum pactio obliget ſummam poteſtatem:*
III. *Aut occaſionem obligationi det.*
IV. *Quid ſi factum quid contra mandatum? ubi diſtinctiones adhibentur.*
V. *An tali caſu pars altera obligetur.*
VI. *Quid belli duces aut magiſtratus poſſint circa inferiores ſe, aut pro iisdem.*
VII. *Pacem facere ducum non eſſe:*
VIII. *An induaias dare, diſtinguitur.*
IX. *Quæ ſecuritas perſonarum, quæ res ab ipſis concedi poſſint.*
X. *Stricte interpretanda talia pacta, & quare?*
XI. *Quomodo interpretanda deditio à duce accepta.*
XII. *Quomodo cautio, ſi regi aut populo viſum fuerit.*
XIII. *Quomodo promiſſum de oppido tradendo.*

I. INter publicas conventiones Vlpianus & hanc ſpeciem poſuit, *quoties inter ſe duces belli quadam paciſcuntur.* Nos diximus poſt fidem datam à ſummis poteſtatibus, agendum & de ea quam dant minores inter ſe aut aliis: ſive minores illi ſummis ſint proximi, quales ſunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Nec ducem novimus niſi cujus auſpicio bellum geritur:* ſive longius remoti. quos ſic diſtinguit Cæſar: *aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris. Alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* *L. conventionum. D. de pactis.* *Lib. IV.* *Comm. III.*

II. Eſt autem in horum promiſſis duplex inſpectio. nam aut hoc quæritur, an ſummam poteſtatem obligent, aut an ſe ipſos. * Prior quæſtio definienda eſt ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis noſtræ miniſtrum elegerimus, ſive voluntas illa ſpecialiter expreſſa eſt, ſive ex ipſa præpoſitionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in ſe eſt quæ ad facultatem ſunt neceſſaria, quod in materia morali intelligendum eſt morali modo. Duobus ergo modis poteſtates minores ſupremam ſuo facto obſtringunt, faciendo id quod probabiliter ipſorum officio contineri cenſetur, aut etiam extra illud ex ſpeciali propoſitione nota publice aut iis quorum res agitur. *L. II, c. XI, ¶. 12.*

III. Sunt & alii modi quibus poteſtas ſumma obligatur antecedente miniſtrorum facto, ſed non ita ut id factum cauſa ſit proprie dicta, ſed ut occaſio ſit obligationis: idque dupliciter, vel per conſenſum, vel per rem ipſam: Conſenſus apparet ratihabitione, non tantum expreſſa ſed & tacita, id eſt ubi ſcivit ſumma poteſtas quod actum erat, & fieri paſſa eſt, quæ ad aliam cauſam referri probabiliter non poſſunt. quod ipſum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem hactenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id eſt ut aut contractum præſtent ex quo commodum volunt conſequi, aut de commodo diſcedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi dictum eſt. Et hactenus nec ultra recipi poteſt, quod dicitur valere ſi quid utiliter geſtum eſt. Contra vero ab injuſtitia excuſari non poſſunt, qui cum pacta improbent tamen retinent quod ſine pactis non *Lib. II, c. IV, ¶. 5. & c. XV, ¶. 17.* *Lib. II, c. X. ¶. 2.*

Lib. IX, 1. haberent: Vt cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Cn. Domitii neque probare potuit neque rescindere voluit: qualia multa in historiis occurrunt.

L. II, c. XI, ¶. 12, & 13. IV. 1. Illud quoque ex supra à nobis dictis repetendum est, obligari eum qui præposuit, etiam si præpositus fecit contra mandata arcana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte secutus est Prætor Romanus in institoria actione: neque enim omne quod cum institore geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si ejus *L. cuicumque. ¶. non tamen, D. inst. act. l. sed si ¶. de quo, & ¶. perscribere, & ¶. proscriptum, eod. tit.* rei gratia cui præpositus fuerit contractum est. de quo autem palam proscriptum fuit ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habebitur: quod si proscriptum quidem sit sed non pateat, tenetur qui præposuit. conditio quoque præpositionis servanda est: nam si quis sub certa lege vel interventu cujusdam personæ contrahi voluit, æquissimum erit id servari in quo præpositus est.

2. Cui consequens est, ut alii reges aut populi magis alii minus ex ducum suorum contractibus teneri possint, si satis notæ sint ipsorum leges atque instituta. de his si non constat, sequendum est quod conjectura dictat, ut concessum intelligatur id sine quo satis commode quæ officii sunt expediri non possunt.

3. Mandati fines si excesserit minor potestas, tenebitur ipsa, si quod promisit præstare non potest, ad æstimationem: nisi lex aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus accesserit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat, jam tenebitur & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini respondentem. Ex priore causa bona obligantur, & si ea deficiant operæ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona, aut utrumque, pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obligari nolle, quia & damni dati & pœnæ justæ debitum cum delicto non voluntario sed naturali nexu cohærent.

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur aut minister ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse claudicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint: Nec puto dubitandum quin dux milites, magistratus oppidanos obligent intra eos actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Contra, ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utilibus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in his quæ onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra ea, ita si acceptaverint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora facient subjectæ species.

Alc. lib. VIII. cons. 40.

L. II, c. XI. ¶. XIV.

VII. * De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet, neque enim belli gerendi pars est bellum finire: imò etsi cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agesilai responsum ad Persas fuit εἰρήνης τὴν πόλιν εἶναι κύριον; *de pace constituendi jus esse civitati. Quam pacem A. Albinus cum*

Iugur-

Iugurtha rege Senatus injuſſu fecerat, Senatus reſcidit, inquit Salluſtius. Et apud Livium eſt: *quî rata iſta pax erit, quam non ex auctoritate Senatus, non juſſu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, ſic Numantina ſponſio populum Romanum, ut alibi expoſuimus, non obligavit. Et eatenus verum eſt illud Poſthumii, *ſi quid eſt in quo obligari populus poteſt, in omnia poteſt*, nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent; quod oſtendunt antecedentia, de deditione, de ſponſione relinquendæ aut incendendæ urbis, de ſtatu mutando. *Iugurth.* *L. XXXVII.*

VIII. * Inducias dare ducum eſt, nec ſummorum tantum ſed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obſeſſos tenent, & ſe ſuasque copias quod attinet. Nam alios duces partes non obligant, quod Fabii & Marcelli hiſtoria apud Livium declarat. *Lib. XXIV.*

IX. 1. Homines, imperia, agros, bello quæſita concedere itidem ducum non eſt. Hoc jure Syria Tigrani ademta quamquam Lucullus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio Senatus populique Romani judicium atque arbitrium eſſe; ideo à Maſaniſſa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuiſſe. In res alias quæ in præda ſunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus, non tam ex vi poteſtatis quam cujusque populi moribus: qua de re ſatis ſuperius à nobis dictum eſt. *Iuſt. lib. XL.* *Liv. l. XXX.* *Caſſ. de juſt. & jure. l. I.* *Lib. III, c. VI, §. 15.*

2. At nondum quæſita condonare omnino in ducum eſt poteſtate: quia oppida pleraque & homines ſæpe in bello dedunt ſe ſub conditionibus vitæ ſalvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus ſummæ poteſtatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione jus hoc & ducibus non ſummis dandum eſt intra ea quæ ipſis agenda commiſſa ſunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thraſymenum evaſerant, ſatis longe abſente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ τῆς σωτηρίας, ut nimium conciſe narrat Polybius; ſed, ſi arma tradidiſſent, abire cum ſingulis veſtimentis paſſurum: retinet eos Annibal hoc cauſatus ὅτι Μαάρβας οὐκ εἴη κύριος ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης, διδοὺς τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὑποσπόνδοις. * *In poteſtate Maharbalis non fuiſſe ſe inconſulto fidem dare ſe dedentibus, quæ ipſos illæſos aut indemnes præſtaret.* Iudicium de hoc facto Livii ſequitur: *Punica relligione ſervata fides ab Annibale eſt.*

3. Quare & M. Tullium in Rabirii cauſa ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæſum, quem Conſul C. Marius data fide ex Capitolio abduxerat: *Fides*, ait, *qui potuit ſine Senatusconſulto dari?* & ita rem agit quaſi Marium ſolum fides iſta obſtringeret. Atqui C. Marius ex Senatusconſulto poteſtatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majeſtasque conſervaretur. * In ea poteſtate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis neget comprehenſum jus dandæ impunitatis, ſi eo modo omne periculum à republica arceretur?

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt aliena, quatenus contractus natura patitur adſtringenda interpretatio, nempe ne aut ex ipſorum facto ſumma poteſtas plus quam vellet obligetur, aut ipſi damnum ſubeant officium faciendo.

XI. Ita qui in deditionem puram à duce accipitur, eo jure ac-

ceptus censetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium sit. cujus exemplum est in Gentio Illyrii, & Perseo Macedoniæ rege, qui se, ille Anicio, hic Paulo dediderunt.

XII. Sic adjecta cautio, *ita ratum sit, si populus Romanus censuisset*, quam sæpe in sponsionibus invenias, efficiet ut ratihabitione non secuta dux in nihil ipse teneatur nisi si qua locupletior factus sit.

*Liv.l.*XXIV. XIII. Et qui oppidum tradere promiserunt possunt præsidium dimittere, ut fecisse Locrenses legimus.

Annotata ad Caput XXII.

§. II. P*Rior quæstio definienda est ex eo quod alibi diximus*] Vide Camdenum in anno cIɔ Iɔ XCIV: in pronuntiato Comitis Mirandæ in causa Haukinsi.

§. VII. *De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet*] Belisarius Gotthis: *οὐ γὰρ ἐσμὲν κύριοι τὰ βασιλέως πράγματα διοικῆσαι. neque enim nos jus habemus ordinandi res imperatoris.*

§. VIII. *Inducias dare ducum est*] Vide Parutam lib. V.

§. IX. 2. *In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus*] Non magis probabile erat in re simili effugium quo usus Bajazetes adversus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. VI.

3. *In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima*] Vide Sallustium in bello Catilinario. Tullianæ huic cavillationi non dispar illa Consalvi in Ducem Valentinum Guicciardini libro VI.

CAPUT XXIII.

De fide privata in bello.

I. *Refellitur sententia statuens privatos fide hosti data non obstringi.*
II. *Ostenditur obstringi eos etiam piratæ & latroni: & quatenus:*
III. *Minor hic non excipitur.*
IV. *Error an liberet:*
V. *Solvitur objectio sumta ex publica utilitate.*
VI. *Aptantur ante dicta ad fidem datam reditus in carcerem:*
VII. *In certum locum non redeundi: non militandi.*
VIII. *Non fugiendi.*
IX. *Captum alii se dare non posse.*
X. *An privati cogendi sint à suis potestatibus implere quod promiserant.*
XI. *Qualis interpretatio in hujusmodi pactis adhibenda.*
XII. *Quomodo sumendæ voces vitæ, vestium, adventus, auxilii.*
XIII. *Rediisse ad hostem quis dicendus:*
XIV. *Iusta auxilia quæ, in deditione, sub conditione facta.*
XV. *Quæ ad executionem pertinent conditionem non facere.*
XVI. *De talium pactorum obsidibus.*

I. CIceronis est illud satis tritum: *Etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda:* singuli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum est inventos esse juris magistros qui docerent pacta publice cum hostibus

ſtibus inita fidem adſtringere, at quæ à privatis fierent non item. nam cum privati jura privata habeant quæ obligare poſſunt, & hoſtes capaces ſint acquirendi juris, quid eſſe poteſt quod obligationem impediat? Adde quod niſi id ſtatuatur datur cædibus occaſio, libertati impedimentum: nam & illæ caveri ſæpe, & hæc obtineri à captivis fide privatorum ſublata non poterit.

Bart. in l. conventionum. D. de pactis. Zaſi. in apol. contra Eckium.

II. Imo non hoſti tantum illi quem jus gentium agnoſcit, ſed & latroni & piratæ data privatim fides obligat perinde ut de fide publica ſupra diximus. Id intereſt, quod ſi metus injuſtus ab altero incuſſus impulerit ad promittendum, is qui promiſit petere reſtitutionem, aut ſi alter nolit ſibi eam præſtare poteſt. Quod in metu procedente ex bello publico jurisgentium locum non habet. Quod ſi & jusjurandum acceſſerit, jam omnino quod promiſſum eſt præſtandum erit ab eo qui promiſit, ſi perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium ſi in hoſtem publicum commiſſum ſit puniri ab hominibus ſolet: ſi in latrones aut piratas, diſſimulari odio eorum quorum commodum agitur.

Hoc libro c. XIX, ¶. 2.

Supra l. II, c. XI, ¶. 7. & lib. III, c. XIX. ¶. 5. Oldr. conſ. 7. Covar. de matrim. p. II, c. 3. ¶. 4. n. 21.

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus ſtatus eſt ut actum intelligat. Nam quæ minoribus conſulunt beneficia ex jure ſunt civili. Nos de jure gentium quærimus.

IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi ſi id quod per errorem creditum fuit in mente agentis vim habuerit conditionis.

Lib. II. c. XI. ¶. 6.

V. 1. At quouſque ſe extendat privatorum in paciſcendo poteſtas difficilior inſpectio eſt. Quod publicum eſt à privato alienari non poſſe ſatis conſtat: nam ſine ducibus quidem belli id permiſſum eſt, ut modo probavimus, multo minus privatis. Sed de ipſorum actionibus ac rebus quæri poteſt, quia videmus hæc quoque concedi hoſtibus non poſſe ſine aliquo damno partis: unde videri poſſunt talia pacta illicita cum civibus ob jus ſupereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem ſacramento datam.

c. XXII, § 7.

2. Sed ſciendum eſt, ea pacta quæ malum majus aut certius evitant magis utilia quam damnoſa etiam publico cenſeri debere, quia minus malum induit rationem boni: χρὴ τῶν κακῶν ἐπιλέγεσθαι τὰ μετριώτερα, ut ait quidam apud Appianum. Neque vero fides ſola qua quis poteſtatem ipſam ſui & ſuarum rerum non abdicat, neque utilitas publica ſine legis auctoritate id efficere poſſunt, ut quod factum eſt, etiamſi contra officium factum eſſe detur, irritum ſit & effectu juris omni careat.

Punic.

3. Lex quidem poſſet adimere ſubditis aut perpetuis aut temporariis hanc poteſtatem: Sed neque lex hoc ſemper facit, parcit enim civibus: neque ſemper facere poteſt: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent ſi latæ ſint ad humanum modum, non ſi onus injungant quod à ratione & natura plane abhorreat. Et ideo leges & præcepta ſpecialia quæ tale quid aperte præ ſe ferunt pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ ſunt ut caſus ſummæ neceſſitatis excludant.

Lib. I, c. IV. § 7. 2, 3. Lib. II, cap. XIV, ¶. 12, 2.

4. Quod

4. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdici æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen idem poterit, ideo quod promisit id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

VI. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriorem reddit captivi conditionem: non ergo ut quidam existimant gloriose tantum fecit M. Attilius Regulus, sed & quod debebat: *Regulus*, inquit Cicero, *non debuit conditiones pactionesque bellicas & hostiles perturbare perjurio.* Nec obstat illud:

Off. III.

Horat.

Atqui sciebat quæ sibi barbarus
Tortor pararet.

Nam & hoc fieri posse jam sciebat cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius, *octo postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam * dejurio vincti forent.*

Lib. VII, c. 18.

VII. 1. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum qui ipsos in potestate habet militent. Prioris exemplum apud Thucydidem, ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmoniis, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posterius nunc frequens est. Vetus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, *μηδένα φέρειν ὅπλον πολέμιον κατ' αὐτῶν, Ne adversus Carthaginenses eorum quisquam arma hostilia ferret.* Simile pactum habet in Gotthicis * Procopius.

Lib. I.

Goth. III.

2. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia fit contra officium quod patriæ debeatur. At non quicquid contra officium est statim & irritum est, ut & alibi & supra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem sibi parere id promittendo quod jam est in hostis manu. Nihilo enim deterior fit patriæ causa, cui is qui captus est, ni liberetur, jam periisse censendus est.

VIII. Promittunt & nonnulli non fugere. tenet hoc eos, etiamsi vincti promiserint, contra quam quidam sentiunt. Nam & sic solet aut vita servari aut mitior obtineri custodia. Si vero vinctus sit postea, ita demum liber erit si ideo promiserit ne vinciretur.

IX. Satis inepte quæritur an qui captus est alii dedere se possit. nimis enim certum est, neminem sua pactione jus alteri quæsitum adimere posse. Est autem captori jus quæsitum, aut ipso belli jure, aut partim belli jure, partim concessu ejus qui bellum gerit, secundum ea quæ supra exposuimus.

Lib. III, c. VI, ¶. 23. & seq.

X. Circa effectus pactorum egregia quæstio est, an privati si in fide præstanda negligentes sint à suis potestatibus cogendi sint eam implere. Et cogendos verius est in bello duntaxat solenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obstringuntur alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta si à privatis violati essent hostium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio scripserat, multis * in Senatu placuisse, ut ii de decem captivis qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur.

Lib. VII, c. 18.

XI. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memoratæ, ut à proprietate verborum non recedatur nisi absurdi vitandi

causa,

causa, aut ex alia satis certa mentis conjectura: ut in dubio magis interpretemur verba contra eum qui legem dedit. *Lib. II, c. XVI, ¶. 2. Hoc lib. c. XX, ¶. 26.*

XII. Utinam pactus non etiam ad libertatem jus habet. Vestium nomine arma non veniunt: sunt enim hæc diversa. Venisse auxilium recte dicitur si sit in conspectu, etiamsi nihil agat; nam ipsa præsentia suam vim habet.

XIII. At rediisse ad hostem non dicetur qui clam rediit ut statim exiret: rediisse enim ita intelligi debet, ut in potestate hostium iterum sit. Contraria interpretatio veteratoria Ciceroni, stulte callida, quæ fraudem in se & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Censore ignominiis notata, qui eam adhibuerant intestabiles & invisi. *De Off. III. Lib. VIII, c. 19.*

XIV. *Iusta auxilia in pactis deditionis non faciendæ si ea advenerint, intelligi debent talia quæ periculum cessare faciant.

XV. Notandum & hoc, si quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut si dictum certo loco solvi, qui locus postea dominum mutaverit.

XVI. De obsidibus tenendum quod supra diximus, plerumque eos accessionem esse principalis actus: sed tamen conveniri etiam posse ut disjunctiva sit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid aut obsides retineantur. Sed in dubio tenendum est illud, quod maxime est naturale, id est, ut accessio tantum credantur. *Hoc libro c. 20. §. 58.*

Annotata ad Caput XXIII.

D*ejurio vincti*] id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur. §. VI.

1. *Procopius*] Gotth. II de Herulis. §. VII.

In Senatu placuisse] idem jam ante Senatus redire eos coëgerat quos Pyrrhus sub conditione dimiserat. Appianus Exc. Legat. num. 6. §. X.

Iuxta auxilia in pacto deditionis] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III Gotthicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. De Castello Corsicæ apud Bizarum Historiæ Genuensis X. alio libro XVIII, & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI. §. XIV.

CAPUT XXIV.

De fide tacita.

I. *Tacite quomodo fides interponatur.*
II. *Exemplum in eo qui in tutelam recipi à populo aut rege expetit:*
III. *Qui colloquium postulat aut admittit:*
IV. *Huic tamen, dum collocutori non noceat, integrum esse res suas promovere.*
V. *De mutis signis ex consuetudine aliquid significantibus.*
VI. *De tacita approbatione sponsionis.*
VII. *Pœna quando tacite remissa.*

I. Silentio quædam conveniri non male à Iavoleno dictum est, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus usu venit. Causa hæc est, quod consensus qualitercunque indicatus *à lege, D. locati.*

Lib. II, c. IV. §. 4. 3. L. III, c. I. §. 8. catus & acceptatus vim habet juris transferendi. Signa autem consensus sunt & alia præter voces & literas, ut non semel jam indicavimus. Quædam natura insunt actui.

II. Exemplum sit in eo qui aut ab hostibus aut ab externis veniens in alterius populi aut regis fidem se dat. nam hic quin tacite se obliget, nequid faciat adversus eum statum in quo præsidium petit, dubitari non debet. Quare sequendi non sunt qui Zephyri factum à reprehensione remotum ajunt: neque enim fides ejus in regem, perfidiam in eos ad quos confugerat excusat. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios se contulerat, dictum esto. De Simone Virgilius; *Liv. lib. I.*

Æneid. II. *Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno*
Disce omnes.

III. Sic & qui colloquium aut postulat, aut admittit, * tacite pollicetur collocutoribus id innoxium fore. Hostibus per colloquii speciem violandis jus gentium violari pronuntiat Livius: addit, colloquium perfide violatum. nam *per fidem* mendose eo loco scribitur. Cn. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio Maximo judicium refert: *Nimia gloriæ cupiditas perfidum existere coëgit.* Quamobrem mirari subit, cur scriptor libri octavi belli Gallici Cæsaris, sive is Hirtius est, sive Oppius, simile factum T. Labieni referens, adjecerit, *infidelitatem ejus* (Comii scilicet) *sine ulla perfidia judicavit comprimi posse*; nisi hoc Labieni magis quam scriptoris judicium est. *Libro XXXVIII.* *Lib. X. c. 6.*

IV. At non ultra tacite illa voluntas trahenda est quam dixi. nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur. quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus satis potest intelligi. Ejusdem generis erat fraus illa qua Asdrubal ex Ausetanis saltibus exercitum servavit; & qua Scipio Africanus major situm castrorum Syphacis perdidicit, utrumque narrante Livio. Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Eserniam, ut apud Frontinum legimus. *Liv. l. XLII. L. III, c. I. § 6. & seq. Liv. l. XXVI. & XXX. Lib. I, c. 5.*

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim vittæ & rami olivarum; apud Macedones hastarum erectio; apud Romanos * scuta capiti imposita, * signa supplicis deditionis, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditionem accipere se significat, an obligetur, & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt petendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus quam si voce petitum esset. *Lib. III, c. IV. § 12. & XI. §. 15.*

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata à populo aut rege censeri debeat, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum, cujus rei alia causa extra voluntatem fœderis probandi dari non possit. *Lib. II, c. XV. § 17, & Lib. III, c. XXII, §. 3.*

VII. 1. Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed

sed opus est accedat actus talis qui aut amicitiam per se ostendat, ut fedus amicitiæ causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more institutæ sint ad talem significationem.

Annotata ad Caput xxiv.

T*Acite pollicetur collocutoribus id innoxium fore*] Merito Agathias Ragnarum Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Narsetem telo transfigere voluerit. Agath. lib. II. §. III.

L. Sylla] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Vsipetes. Appianus Exc. Legat. n. 16. §. IV.

Scuta capiti imposita] Appianus Civilium II. §. V.

Signa supplicis deditionis] Apud Persas manus post tergum complicatæ; Ammianus lib. XVIII. ad quem locum notata Lindenbrogii vide. scuta & vexilla perversa apud Romanos; Notat idem Ammianus libro XXVI. Submittere vexilla; Latinus Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere; Plinius lib. XXII. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad I Æneid.

Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii] ignis succensus petiti colloquii signum apud Septentrionis populos; meminit Iohannes Magnus & alii. Plinius lib. XV, 30. de lauru: *Ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

Pœnæ remissio] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta. §. VII.

CAPUT XXV.

Conclusio, cum monitis ad fidem & pacem.

I. *Monita ad fidem servandam.*
II. *In bello pacem semper spectandam:*
III. *Et amplectendam etiam cum damno, Christianis præsertim.*
IV. *Vtile id victis:*
V. *Et victori:*
VI. *Et quorum res dubiæ sunt.*
VII. *Pacem factam summa religione servandam.*
VIII. *Votum & finis operis.*

I. 1. ATque hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora opera adeo me invidentem non habebit, ultro & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, sicut, cum de bello suscipiendo agerem, monita quædam de bello quantum fieri potest declinando adjeci, ita nunc quoque monita pauca addam quæ in bello & post bellum valeant ad fidei curam & pacis: & fidei quidem tum propter alia, tum ne spes pacis adimatur. Fide enim non tantum respublica quælibet continetur, ut Cicero dicit, sed & major illa gen-

Ex vita S. LVDOVICI *Regis Francorum descripta à Ioinvillio, cap.* LXXXIX.

QVi in magno erant Regis consilio sæpe eum reprehendebant quod tantum laboris sumeret ad pacem inter externos reponendam; mendose eum facere quod non eos bellare sineret; aliquanto post fore ut rectius transigatur. Respondebat Rex non recte eos loqui. Si, inquit, Principes & dynastæ vicini regni mei viderent me facile perpeti ut bella inter se gererent, dicerent inter se; Rex Francorum dolo malo nos bellare patitur: atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incursarent, unde malum regno meo evenire posset: Præterea fieri posset ut & Dei iram in me accerserem, cum dicat Deus benedictos esse qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur discordantes. Affirmare possum & Burgundiones & Lotharingos conspecta Regis bonitate & justitia, tam ejus fuisse amantes eique obsequentes, ut causas controversiarum inter ipsos ortarum apud ipsum agerent. Vidi eos sæpe venientes modo Lutetiam, modo Remos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

Ex vita ejusdem juxta Mandata S. LVDOVICI *Regis data filio ex Actis Collegii Rationalium in urbe Parisiensi.*

SIqua controversia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas, quod aut te aut majores tuos cepisse constet, fac illico restituatur. Cave bellum geras adversus Christianum quemquam, nisi ex multorum consilio, & ita si bellum evitare non possis. Quod si bellum habeas, abstine ab Ecclesiasticis & iis qui tibi nihil nocuere. Si inter subditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reducas quamprimum fieri potest. Sæpe specta quid Bailivi, Præpositi, & alii officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut si quid corrigendum sit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnet in regno tuo.

LIBRI PRIMI CAPITA.

I. QVid Bellum, quid Ius? Pag. 1
II. An Bellare unquam justum sit. 15
III. Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio. 46
IV. De bello Subditorum in Superiores. 81
V. Qui bellum licite gerant. 99

LIBRI SECVNDI CAPITA.

I. DE belli causis, & primum de defensione sui & rerum. Pag. 101
II. De his quæ hominibus communiter competunt. 113
III. De acquisitione originaria rerum: ubi de mari & fluminibus. 128
IV. De derelictione præsumpta & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat. 139
V. De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos. 147
VI. De acquisitione derivativa facto hominis: ubi de alienatione imperii, & rerum imperii. 172
VII. De acquisitione derivativa quæ fit per legem: ubi de successionibus ab intestato. 176
VIII. De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium. 198
IX. Quando imperia vel dominia desinant. 208
X. De obligatione quæ ex dominio oritur. 216
XI. De promissis. 221
XII. De contractibus. 231
XIII. De jurejurando. 244
XIV. De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis. 259
XV. De federibus ac sponsionibus. 266
XVI. De interpretatione. 278
XVII. De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur. 293
XVIII. De legationum jure. 298
XIX. De jure sepulturæ. 308
XX. De pœnis. 317
XXI. De pœnarum communicatione. 370
XXII. De causis injustis. 389
XXIII. De causis dubiis. 398
XXIV. Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello. 407
XXV. De causis belli pro aliis suscipiendi. 416
XXVI. De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt. 422

LIBRI

LIBRI TERTII

CAPITA.

I. *Quantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio.* Pag. 430

II. *Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.* 450

III. *De bello justo sive solemni jure gentium: ubi de indictione.* 455

IV. *De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.* 462

V. *De rebus vastandis eripiendisque.* 475

VI. *De jure acquirendi bello capta.* 478

VII. *De jure in captivos.* 497

VIII. *De imperio in victos.* 503

IX. *De postliminio.* 506

X. *Monita de his quæ fiunt in bello injusto.* 516

XI. *Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.* 520

XII. *Temperamentum circa vastationem & similia.* 538

XIII. *Temperamentum circa res captas.* 549

XIV. *Temperamentum circa captos.* 551

XV. *Temperamentum circa acquisitionem imperii.* 559

XVI. *Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.* 565

XVII. *De his qui in bello medii sunt.* 568

XVIII. *De his quæ in bello publico privatim fiunt.* 572

XIX. *De fide inter hostes.* 574

XX. *De fide publica qua bellum finitur: ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.* 582

XXI. *De fide, manente bello: ubi de induciis, commeatu, captivorum redemptione.* 600

XXII. *De fide minorum potestatum in bello.* 609

XXIII. *De fide privata in bello.* 612

XXIV. *De fide tacita.* 615

XXV. *Conclusio cum monitis ad fidem & pacem.* 617

LOCI

LOCI SCRIPTORVM

in hoc opere ſpecialiter explicati, aut examinati, aut emendati.

Ex ſacris Literis:

Veteris Teſtamenti.

	Caput	Verſ.	Pag.
Geneſis.	IV.	14.	19
		24.	20
	IX.	5, 6.	19
	XIV.	16. *& ſeq.*	566
		20.	479
	XVIII.	23. *& ſeq.*	432
	XX.	12.	434
	XXV.	6.	181
	XXXVIII.		227
Exodus.	XVII.		18
	XX.	2. *& ſeq.*	346
		5.	342
		12. *& ſeq.*	338
		17.	342
	XXI.	14.	375
	XXII.	2.	47, 107
		1, 9.	340
Leviticus.	XVIII.		153
Numer.	XIV.	30.	247
	XX. & XXI.		119
Deuteron.	XIX.	19.	340
	XX.	10, 15.	18
		11.	458
		19.	539
	XXII.	1.	270
	XXII.	28.	89
	XXIII.	6.	271
Ioſue.	IX.		247
Iudicum.	III.	15.	94
	XX.		248
I Samuelis qui Latinis			
I Regum.	VIII	2.	82
	X.	5, 10.	528
	XI.		440
	XIX.	18.	528
	XXV.		248
II Regum qui Latinis.			
IV Regum.	III.	19.	540
	VI.	18. *& ſeq.*	440
	XVIII.		300
I Paralip.	XIX.	2.	65
	XXIII.		93
	XXVI.	32.	65
II Paralip.	XVI.	2, 7.	272
	XIX.	2.	271
	XX.	37.	271
Pſalmi.	II.		23
Eſaias.	II.	4.	27
Ierem.	XXXVIII.	5.	66
		26.	434
Ezechiel.	XVIII.		332
Eccleſiaſt.	XII.	7.	309
Proverb.	XVI.	4.	322

Novi Teſtamenti.

	Caput	Verſ.	Pag.
Matthæus	V.	17.	19, 25, 27
		21. *& ſeq.*	21
		23.	250
		38. *& ſeq.*	27
		39.	47, 48
		44. *& ſeq.*	25
	XI.	13.	24
	XXII.	20.	95
	XXIII.	21.	250
	XXIV.	51.	253
	XXVI.	25.	437
		52.	49
Marcus.	VI.	48.	435
	X.	19.	342
Lucas.	II.	1.	392
	XIV.	23.	350
	XVII.	3.	330

	Caput	Vers.	Pag.
Lucas.	XXII.	30.	437
	XXIV.	28.	435
Iohannes.	IV.	9.	271
	VIII.	7.	321
	XVIII.	36.	393
Act. Apost.	VIII.	27.	8
	X.	2.	8
	XVI.	3.	435
	XVII.	4.	8
Ad Roman.	I.	25.	348, 349
	III.	27.	221
	VII.	14.	22
	X.	5.	10
	XII.	17.	30
	XIII.	1.	23
		2, 45.	83
		4.	26, 30
	XIV.	23.	399
I ad Cor.	VII.	21.	162
		25.	153
		36.	151
	XI.	14.	240
II ad Cor.	X.	3.	31
	XI.	3.	114
	XII.	14.	180
Ad Galat.	III.	25.	10
	IV.	1.	129
	VI.	5.	162
Ad Ephes.	II.	3.	240
	VI.	12.	31
Ad Coloss.	III.	22.	162
I ad Tim.	II.	1,2,3.	22
Ad Tit.	II.	9.	162
Ad Hebr.	VI.	17.	246
	VII.	13.	22
		19.	10
	VIII.	7.	10
	XI.	6.	347
		32, 33.	18
Iacobus.	I.	15.	337
	IV.	1.	31
	V.	12.	253
I Petri.	II.	12.	84
		16.	162
I Iohannis.	II.	16.	338
	III.	16.	21
	V.	16.	324

Ex Theologis.

Synodus Nicaensis can. XII. 35
Synodus Arelatensis I. *can.* III. 36
Concilium Toletanum I. 157
Leonis epistola. 36
Augustinus quaest. X. *super Iosue.* 434
Augustinus de libero arbitrio. 48. 108
de mendacio. 434, *& seq.*
de civitate Dei. 542
c. si quis servum. XVII, *q.* 4. 162, 500
c. de Iudaeis. dist. 45. 349
c. 2. *de Treuga & pace.* 529, 541
Adrianus quodlibet. 2. 425
Dominic. Soto de just. & jure. l. V, *c.* I. 417
Franciscus Victoria relectione de Indis : & de jure belli. 51, 123, 380
Medina de restitutione, q. 10. 432

Ex Iure.

Lex Solonis. 47, 107
Lex XII *Tabularum.* 28, 47, 107

Digestis.

De justitia & jure, l. I. §. *hujus studii.* 475
l. ex hoc jure. 19
De divisione rerum l. quaedam. 130
De pactis. l. conventionum. 267
De minoribus. l. in causae cognitione. 249
l. I. 18
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Ad l. Aquil. l. quemadmodum. §. *item.* 117
De religiosis & sumptibus funerum. l. cum loca. 475, 511
De conditione indebiti. l. Iulianus. 453
De lege Rhodia de jactu. l. 2. §. *cum in eadem.* 117. *l.* ἀξιώσις. 392
Depositi l. bona fides. 217, 251
De distractione pignorum. l. rescriptum. §. I. 453
II. *De legatis & fideicommissis. l. cum ita legatum.* §. *in fideicommisso.* 187

Ad

Ad legem Falcidiam. l. pretia. 236
Si tabulæ testamenti nullæ exstabunt, unde liberi, l. scripto § I. 181, 182
De damno infecto. l. Fluminum. §. ult. & l. Proculus. 379
De acquirendo rerum Dominio. l. quod in littore. 130
l. in agris limitatis. 133
l. transfugam. 443, 484
De acquirenda vel amittenda possessione. l. I. *§.* I. 481
Nequid in loco publico vel itinere fiat. l. littora. 130
De diversis temporum præscript. l. si quisquam. 130
De furtis. l. I. 4
De incendio, ruina, naufragio. l. quo naufragium §. quod ait. 117
De sepulcro violato. l. sepulchra. 477
Ad legem Corneliam de sicariis. l. furtum. 108
De pœnis. l. aut facta. 340
l. crimen. 382
De jure fisci. l. Imperatores. 320
De captivis & de postlimin. l. navibus. & seqq. 511, 512
l. postliminii §. in pace. 513
l. non dubito. 513
l. in bello. 508
l. postliminium. §. postliminio. 506, 581
§. filius quoque. 509
l. si captivus. 507
l. hostes. 455
l. si quid bello. 507
De verborum significationibus. l. probrum. 4
De regulis juris, l. jus nostrum. 241

Codice.

De Iudæis. l. nulli. 326
De legibus. l. non dubium. 157
Quando Imperator inter pupillos cognoscat. 64
Quando liceat unicuique vindicare se, vel publicam devotionem. 333
De postliminio reversis. l. ab hostibus. 512
Ad legem Iuliam Majestatis. l. ult. 320
De emendatione propinquorum. 324

Institutionibus.

De rerum divisione §. I. 130

Ex Iurisconsultis.

Bartholus in l. conventionum. D. de pactis. 613
in l. hostes. D. de captivis. 392
Zasius Apologia contra Eckium. 613
Didacus Covarruvias in Clem. si furiosus: de Homicidio parte. II. *§.* I. 105
in c. peccatum. p. II. *§.* 10. 344
Ferdinandus Vasquius Menchacensis controversiarum illustrium. I. *c.* 9. 518
c. 13. 417
c. 25. 343
c. 46. 336
II. *c.* 51. *n.* 34. 261
III. *c.* 3. 585
Menochius arbitrariarum quæstionum. 532
Ioannes Bodinus de republ. l. I. *c.* 8. 260, 264
V. *c. ult.* 285
VI. *c. ult.* 340
Guil. Barclajus adversus Monarchomachos. III. 8. 88
IV. 16. 92
VI. 23, 24. 88
Franciscus Connanus commentariorum juris civilis.
lib. I. *c.* 6. *&* V. *c.* I. 222
lib. III. *c.* 6. 204

Ex Philosophis.

Plato, Gorgia. 321
de legibus. IX. 107
XII. 516
Xenophon I. *Socraticorum* IV. 152
Aristoteles Nicomachiorum. V. 10. 522
15. 313
Politicorum IV. 4. 52

Problematum sectione XXIX. 400
M. Tullius Cicero de Officiis I. 410
III. 233, 434
Ad Atticum, XIII. 27. 410
L. Annaeus Seneca de Beneficiis IV. 253, 288
Plutarchus quaestionum Romanarum. CVIII. 152

Ex Historicis.

Polybius. 373, 527
Livius V. 122
XXXIV. 267
Appianus Civilibus. 594
Mithridatico. 289
Iustinus ex Trogo. 597
Valerius Maximus. 579
Tacitus Historiarum. II. 209
Eucherius in historia martyrum Agaunensium. 91

Ex aliis.

Demosthenes. V. 452
Virgilius. 299
Scriptor ad Herennium. IV. 526
Philo de legibus specialibus. 382
Plinius VIII. *epistola ad Aristonem.* 158
Panegyricus dictus Constantino Constantii filio. 526
Festus Pompejus. 254, 507
Dantes. 392

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM, AC VERBORUM,
quæ in hoc opere continentur.

Prior numerus librum, alter capitum, tertius paragraphum, reliquus vero subdivisionem paragr. nisi & interpositum sit, tunc enim). ipsum, Not. Annot. Annotata, Prol. Prolegomena denotat.

A.

ABdicari regnum an possit. 2. 7. 26.
Abdicari regnum an possit, & per id nocere filio. vide Regnum. Cum rege qui regnum abdicavit subditis bellum gerere licet tanquam cum privato. 1. 9. 4.
Abdicatio jus est Græcis usitatum. 2. 7. 7.
Abdicato filio an quid debeatur. 2.7.7.
Abjecta habentur pro derelictis, sed cum exceptione. 2. 4. 4.
Abii Scythæ. 2. 1. 2.
Abitus tutus quomodo sumatur. 3. 21. 16.
Abrahamus bello adjuvit extraneos à fide. 2. 15. 9. 6.
Abrahamus res hostiles sibi acquisitas judicat & dedicat. 3. 6. 1. 1.
Abrahami filii ex Cethura non habuerunt partem hereditatis. 2. 7. 8. 3.
Abrahamus uxorem vocat sororem. 3. 1. 7.
Abrahami bellum pro Lotho. 2. 24. 5. Cum rege Sodom laudatur. 1. 2. 2. Testamentum quale, si sine liberis decessisset. 2. 6. 14.
Absentes an partem prædæ ferant. 3. 6. 17. 5.
Absentium jus præsentibus accrescit. 2. 5. 20.
Absolvere cur satius quam condemnare. 2. 23. 5. 1.
Absolutio à juramento, unde vim habeat. 2. 13. 20. 2.
Abstinentiæ in solo pacatorum exempla. 3. 17. 2.
Absurda nemo credendus est velle. 2. 16. 22.
Absurdus intellectus, vitandus. 2. 16. 2, & 5, & 6.
Abusus rei necessarius utentem obligat ad restitutionem pretii. 3. 17. 1.
Acceptandi animum pro infantibus & amentibus lex supplet non Nat. sed Civ. 2. 11. 14.
Acceptilatio non tollit necessitatem solvendi ejus quod jure naturali debetur per se. 1. 1. 10. 5.
Acceptatio pro altero facta quid operetur. 2. 11. 14. & 17.
Acceptatio an præcedere alienationem possit. 2. 6. 2.
Accessionis jus quale. 2. 8. 11. & seqq.
Accessionum jus ob prævalentiam non est naturale. 2. 8. 2.
Accipi plus potest quam quod nostrum est, sed sub onere restituendi quod excidit. 3. 1. 4. 1.
Accusare an Christiano conveniat. 2. 20. 15. & 16.
Accusare filio patrem patriæ proditorem an liceat? 2. 18. 4.
Accusatio capitalis fit in quibusdam locis per publice ad id constitutos, & quare. 2. 20. 15. licita non est Christiano ex opinione veterum. 2. 20. 10.
Accusatione injusta qui damnum dedit in quantum teneatur. 2. 17. 16.
Accusatores ex officio publico constitui melius. 2. 20. 15.
Achæi dolis abstinebant. 3. 1. 20. 3.
Achelous amnis domitus ab Hercule. 2. 3. 16.
Achilles culpatur, quod amicis captivorum sanguine libarit. 3. 11. 16.
Acquiri bello non possunt quæ penes hostes sunt sed non hostium. 3. 6. 5. & 26. 1.
Acquiruntur bello quoad jus externum quæ hostis noster bello acquisiverat. 3. 6. 7. 1.

Acquiri incorporalia bello utrum possint. 2. 5. 2. Res liberorum parentibus. Iure Naturali. 2. 5. 2.
Acquisita bello non nisi eadem vi male dicuntur possideri. 3. 9. 4. de rebus necdum actu acquisitis lex potest imperare. 3. 6. 22.
Acquisitio naturalis in bello. 3.6.1.1.2.
Acquisitio rerum originaria. 2. 3. 1.
Acquisitiones impropriè dictæ juris gentium. 2. 8. 1.
Actio injuriæ an Christiano conveniat. 2. 20. 10. 1. 2.
Actionum injustarum gradus. 2.20.29. 1. 3.
Actionum forensium & belli iidem fontes. 2. 1. 2. 1.
Actor ut bellum vitetur re dubia potius cedere debet. 2. 23. 11.
Actus homini inevitabiles an puniri possint. 2. 20. 19.
Actus, qui humanam societatem non spectant, puniendi non sunt. 2.20.20.
Actus ex more communes nemini prohibendi. 2. 3. 22.
Actus interni an punibiles inter homines. 2. 20. 18.
Actus imperfecti an puniantur jure gentium. 2. 20. 39.
Actus contra conscientiam illiciti. 2. 23. 2.
Actus publici & privati in bello publico. 3. 6. 10.
Actus benefici. 2. 12. 2.
Actus permutatorii. 2. 12. 3.
Actus diremtorii. 2. 12. 3.
Actus communicatorii. 2. 12. 4.
Actus mixti. 2. 12. 5.
Actus positivi & negativi quantum differant. 2. 15. 17. 2.
Actus communes à dividuis distinguendi circa restitutionem. 3. 10. 4.
Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tantum, quando & irritus. 2. 13. 19.
Actus res est. 1. 3. 11.
Actus humani quotuplices. 2. 12. 1.
Actus bonæ fidei ad Ius Gentium non pertinent. 2. 16. 11.
Actus contractuum nomine qui veniant. 2. 12. 7. Externi non possunt signum esse internorum sequentium. 2. 11. 20. Interni non sunt congruentes societati humanæ. 2. 6. 1. Iuris efficacia iis non tribuenda. 2. 4. 3. quomodo & quatenus in æstimationem veniant. 2. 20. 18. Iuris stricti non pertinent ad Ius Gent. 2. 16. 11. Mixti quotuplices. 2. 12. 5 & 6.
Actus præcedanei. 2. 12. 9. Simplices. 2. 12. 2. Vitiosi, qui non directe spectant societatem humanam aut hominem alium, puniri nequeunt. 2. 20. 20. Quomodo considerentur in pœnis, & ex quibus circumstantiis. 2. 20. 30.
Actus cujusque naturaliter sunt cuique homini ut suum. 2. 17. 2. Ideo in eos quisque par jus habet ac in res suas. 2. 11. 1. Non tamen plene sunt in nostra potestate, sed à superioribus nostris dependent. 2. 13. 20. Regum distinguendi in regios & privatos. 2. 14. 1. Privati communem legum regulam sequuntur. 2. 14. 2. etiam oppidi ejus in quo vivunt. 2. 14. 5. Regii eo loco habendi, quasi communitas fecisset. 2. 14. 1. An fiant irriti ex eo quod parentes habeant. vide Rex. De actu qui tenetur, tenetur etiam de his quæ ex vi actus sequuntur. 2. 17. 2.
Actuum humanorum qui aliis hominibus sunt utiles plura genera. 2. 12. 1.
Actuum beneficorum hæc natura, ut non credendi sint quenquam ad magnum suum incommodum obligare. 2. 16. 27.
Addictorum servitus. 2. 5. 30.
Αδέσποτα. 2. 8. 7.
Adjuvans tenetur de damno. 2. 17. 6.
Administratores regni an jus & imperium summum habeant. 1. 3. 11.
Admiralitatis natura. 2. 12. 25.
Admiralitatis contractus. 2. 12. 4.
Adonia à regno exheredatus. 2. 7. 25.
Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit. 2. 7. 8. 1.
Adoptionis vox modo laxiorem modo strictiorem sensum admittit. 2. 16. 9.
Adoptivi non succedunt in regnis à populo delatis. 2. 7. 16.
Adscripti glebæ. 2. 5. 30.
Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur. 2. 17. 15.
Adulterium etiam accusari in concubina potest. 2. 5. 15. committi

cum alienigena Iudæi non credunt. 2. 19. 1. nec cum Tyranni uxore aliqui. *ibid.* Committit adulterium Lege Euangelica qui uxorem non adulteram repudiat, à divortio dimissam ducit. 2. 5. 9. Ad injustitiam pertinet quod fit ex libidine, & injustitiam continet prope maximam. 2. 20. 30. ut puniatur morte lex vetus Noæ data. 1. 2. 5.

Adulter & adultera divortio potius dimittitur à Christiano quam punitur. 3. 20. 10. Si occidatur permissu legis, occidentem homicidii reum facit coram Deo. 2. 20. 17. In quantum teneatur conjugi & liberis. 2. 17. 15.

Advocatiæ jus. 1. 3. 21. 3.

Ædes comburere quando nefas in bello. 3. 12. 2. Qui comburunt ad quid teneantur justitia interna. 3. 18. 6. Qui diruunt in bello præter necessitatem, ad quid teneantur. 3. 18. 6. Pestilentes esse profitendum cum venduntur. 2. 12. 9.

Ædificare in littore an liceat & quatenus. 2. 2. 15. 2.

Ædificatio in mari aut littore. 2. 3. 9. 2.

Ægyptiorum polygamia. 2. 5. 9.

Æqualitas exigendi in contractu qualis requiratur, & quare. 2. 12. 11. 1.

Æqualitas in contractibus requisita quotuplex. 2. 12. 8.

Æqualitas rei in contractibus qualis. 2. 12. 12. 1.

Æquitas in arbitrio qualis intelligatur. 3. 20. 47

Æquivocatio quando fieri possit absque peccato. 3. 1. 10.

Æquivocatio. 3. 1. 10. *vide* Locutio ambigua.

Æs & aurum diduci possunt. 2. 8. 21.

Æs alienum civitatis facit quo minus uni alterive ex civitate liceat discedere. 2. 5. 24. donavit Cæsar Dyrrachinis, & quo jure. 3. 8. 4. remisit Alexander Thessalis quod ipsi Thebanis debuerant, & quo jure. *ibid.*

Æstimatio rei fit ex eo quanti omnibus valeret, & quare. 2. 12. 14. furto ablatæ quomodo fiat. 2. 17. 16.

Ætas est quid personale. 2. 7. 18. 2.

Ætolorum mos. 3. 20. 31.

Afrorum mos circa prædam. 3. 6. 14. 3.

Affectus qui ad vitandum malum oriuntur minus mali quam qui ad consequendas voluptates. 2. 20. 31.

Agamemnonis juramentum de re illicita. 2. 13. 6.

Agendi impunitas non reddit justam actionem, quoad justitiam etiam internam. 2. 5. 20.

Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad mensuram. 2. 8. 12.

Ager arcifinius. 2. 3. 16. immetatus. 2. 2. 3. *Annot.* inundatus vel piscando retinetur in possessione. 2. 8. 10.

Ager privatus magis est ut arcifinius non credatur. 2. 8. 12.

Agros vastare in bello quando nefas. 3. 12. 2. & 3. 12. 4.

Agit injuste à quo etiam principium est actionis. 2. 26. 4. Qui quod imperatur injustum esse putat, etiamsi non sit, agere non debet. 2. 26. 3.

Agri divisi, sive assignati sive limitati: mensura comprehensi, arcifinii sive occupatorii. 2. 3. 16. 1.

Agri capti quando intelligantur, 3. 6. 4.

Agri capti publici fiunt. 3. 6. 11. 1.

Agri capti: de his Hebræorum, Lacedæmoniorum, & Romanorum mos & consuetudo. 3. 6. 11. 2.

Agricolæ in bello à cædibus immunes esse debent. 3. 11. 11. eorumque boves. vide Bos.

ad Agriculturam damnati. vide Adscripti glebæ.

Agri privati in dubio non censentur arcifinii. 2. 8. 12. 1.

Agri postliminio recipiuntur. 3. 9. 13. 1.

Agricolis parcendum. 3. 11. 11. 1.

Ager Bœotus secundum fines qui ante bellum erant intelligendus. 2. 16. 6.

Agesilai dictum. 3. 1. 6. 2.

Ἀγη. 2. 21. 14. 2.

Agnatica successio linealis. 2. 7. 23.

Alapa toleranda Lege Euangelica. vide Injuria.

Alapam occidendo alterum arcere an liceat jure naturæ, an Euangelico. 2. 1. 10. 1.

Alendi liberi, etiam vulgo quæsiti: etiam ex incestis, quod jus Romanum sprevit. 2. 7. 4. 2.

Alexander latro & prædo dictus. 2. 1. 1. 3.

Alexander culpatur quod amicorum sanguine litaverit amicis. 3. 11. 16. quod quibus aditum tutum promisit, in via jussit interficere. 3. 21. 16. Expeditiones injustas in Persas Branchidasque suscipit. 2. 21. 8. Poro Regnum relinquit. 3. 15. 4.
Alex. cum Scythis de fortitudine non imperio certat, libertatemque iis relinquit. 3. 14. 9. 2.
Alexandri successores pleno proprietatis jure num successerint. 1. 3. 12.
Alexandrum quid impulerit ad bellum cum Dario Rege. 2. 22. 1.
Alexandrinæ merces. 2. 12. 16.
Algerienses prædones. 3. 8. 19. 2.
Aliena res occupari potest, ad vitandum periculum. 3. 1. 2. 2.
Aliena res ad debiti consecutionem accipi quando possit. 2. 7. 2. 1. 2.
Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum per judicium consequi datur. *ibid.*
Alienam rem restituere unde & quatenus teneamur. 2. 10. 1. 2.
Alienam rem reddens, præmium inventionis non recte petit. 2. 10. 1. 5.
Alienandi sua jus naturale. 2. 6. 1. 3.
Alienari res potest etiam sub conditione. Et possessione retenta. vide Possessio. 2. 6. 14. Et revocabiliter. 2. 6. 14.
Alienatio requirit actum utentis ratione. 2. 3. 6. Imperii quando valida si à Rege solo fiat. 2. 6. 3. & lib. 3. 20. 5. Populi ex quo jure & unde procedat. 1. 3. 12. Quid alienetur in alienatione populi. *ibid.* Regni facta à Rege, qui id in patrimonio non habet, nulla. 1. 4. 10. & l. 2. 14 12. Vt nec partis ejus, *ibid.* nisi populus aut corpus totum consentiat. 2. 6. 4. & l. 3. 20. 5. Regalis patrimonii nulla, quæ fit à Rege usufructuario. 1. 4. 10. & lib. 2. 14. 12. Tacita in successionibus ab intestato. 2. 9. 1.
Alienati imperii exempla. 1. 3. 12. 3. 6.
Alienatio requirit actum externum & acceptionem. 2. 6. 1. 2.
Alienationis requisita quædam mere sunt juris civilis. 2. 6. 1.
Alienæ rei si quis dominium ignoret, an eam pauperibus dare teneatur. I. N. 2. 20. 11.
Alieni abstinentia est ex jure naturali. Prol. p. 2.
Alieno uti quomodo liceat. 2. 2. 6. 1. 7. 11.
Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutionem. 2. 1. 9.
Alieno debito nemo obligatur naturaliter nisi heres. 2. 14. 10. & l. 2. 21. 19. & libro 3. 2. 1. 1.
Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu. 2. 7. 4. 1. 3.
Alimenta præstare tenetur homicida injuste occisi liberis & uxori. 2. 17. 13. Servis domini pro operibus. 3. 14. 6. quanta Romæ singulis mensibus dabantur. *ibid.* ob alimenta præstita ab alio dominium non amittitur. 2. 8. 22. Ex alimentis jus nascitur solo domino. *ibid.* Pro iis obligantur servorum eorum liberi qui pro debito suæ civitatis servi facti sunt. 3. 14. 8.
Ἀληθοεκεῖν. 2. 13. 13.
Alii prodesse licitum & honestum. 1. 5. 2. per alium facere quis potest. I. N. quod per semet ipsum. 3. 6. 9. qui facit quod etsi sibi liceat, alteri tamen non licet, peccat si eum cogat. 3. 1. 21.
Allodialia regna quam successionem sequantur. 2. 7. 20. 1.
Alluvio cujus naturaliter. 2. 8. 11. 13.
Alluvio quando cedat proximorū prædiorū dominis. 2. 8. 12. 2. & 13. & 15.
Alluvionis jus quale à I. Civ. Rom. proditur an sit naturale. 2. 8. 8. & 16. In sola imperii concessione non inest. 2. 8. 15. Privatis prodest, si certo constat agrum esse arcifinium. 2. 8. 8. Vasallis quibus prosit. 2. 8. 15.
Alvei mutatio an fines immutet. 2. 3. 16. 1. 17.
Alveus siccatus cujus naturaliter. 2. 8. 9.
Alveus siccatus privatis quando cedat. 2. 8. 13. 15.
Alvei siccati cujus jure gentium. 2. 8. 9.
Ἀμφίρρημα quid. 3. 11. 4. 2.
Ambigua vox quomodo interpretanda. 2. 16. 6. vide Interpretatio.
Ambitio generosius vitium. 2. 2. 2.
Amens promittendo non obligatur. 2. 11. 5. 1.
Amenti falsum dicere, non est mendacium. 3. 1. 12. 1.

Amentes populi, an dominium habeant. 2. 22. 10.
Americanarum gentium communio in bonis. 2. 2. 2.
Amici qui ſint in jure poſtliminii. 3. 9. 2. 1.
Amicitia non ex ſola indigentia naſcitur. 2. 1. 9. 3.
Amicitiæ conventio in pace quid operetur. 3. 20. 40.
Amicitia regis in legato lædi poteſt. 2. 18. 5.
Amicitiam ejus nemo ambit, cui videt jus & fidem eſſe vilia. Proleg. pag. 6.
Amici Regis quale jus habuerint apud Rom. 1. 3. 21.
Amicos defendere nemo cogitur, habenda tamen ratio amicitiæ. 2. 25. 5. Veniam meretur, etiam ubi eſt injuſtum. 3. 11. 6.
Amicorum cauſa bellum recte ſuſcipitur. 2. 25. 5.
Amiſſum quando quid cenſeatur. 2. 4. 5. repetere dominus non tenetur, ſed poſſeſſor reſtituere. 2. 10. 1.
Amitam uxorem ducere num licet. 2. 5. 14.
Ammonitæ nec federati, nec perpetui hoſtes Hebræorum. 2. 15. 9. 5.
Ἀμφιβολία apud Rhetores. 2. 16. 4. 1.
Amymonum poteſtas apud Cnidios. 1. 3. 8.
Animalium mactatio num & ante diluvium uſitata. 2. 20. 9.
Animantia muta alunt ſobolem. 2. 7. 4. 2.
Animantibus quæ ruri inſerviunt parcendum. 3. 12. 4. 4.
Ἀνδρεληψία quid. 3. 2. 3. 1.
Angariatus ſequi quo ſenſu à Chriſto jubeatur. 1. 2. 8. 5.
Angliæ regni ſucceſſio. 2. 7. 30. 3.
Angliæ jus circa prædationes quæ contra legem fiunt. 2. 17. 20. 2.
Animus vitiat actiones ſua natura licitas. 2. 15. 9. 9.
centum Anni tres ferme ætates. 2. 4. 7.
Annibalem Rom. quo jure dedi ſibi poſtularint. 2. 21. 4.
Antigonus ridet aliquem ſibi librum de juſtitia adferentem. Proleg. p. 1.
Antiochus. 2. 4. 7. & 8.
Antiochus an jus habuerit in Hebræos. 1. 4. 7. 5.
Ἀνθρωποπαθείας figura. 2. 13. 3. 3.
Antonius an vera belli civilis cum Octavio cauſa fuerit. 2. 22. 1. Non apparere & non eſſe tantundem valent quoad eum cui non apparet. 2. 10. 11.
Antropophagi. 2. 19. 2. 1.
Aodis factum quale. 1. 4. 19. 4.
Ἀφθαρσία quid. 2. 2. 2. 1.
Ἀπλότης quid. *ibid.*
Ἀποστερεῖν. 2. 20. 39. 3.
Apoſtolorū judicatio qualis. 2. 22. 14. 1.
Appellare à ſubditis interdum non licet. 2. 4. 13.
Appellari ut ab aliquo nulla ratione poſſit, jus eſt ſolius imperii ſummi. 2. 4. 13.
Appellationis exemptio an à ſubdito acquiri poſſit. 2. 4. 13.
Appetitus bonum deſiderat, ſive verum ſeu imaginarium. 2. 20. 29. mali quoque declinandi ſtudium in ſe comprehendit. *ibid.*
Aptitudo juris ſpecies, quid. 1. 1. 7. & lib. 2. 17. 2. 2.
Aptitudo moralis non facit naſci obligationem reſtitutionis. 2. 17. 2. 2.
Aptitudo, & proprie debitum, bene diſtinguenda ubi concurrunt. 2. 7. 3. 4. 1. & lib. 2. 17. 2. 2.
Aptitudo ad rem diſtinguenda à jure proprie dicto ad rem. 2. 17. 3. non enim jus dat dominium. 2. 17. 2. ſed occaſionem tantum ad jus. 2. 20. 2.
Aqua profluens quænam ſit. 2. 2. 12.
Aquam & terram dare. 2. 5. 31. & in Annot. ad eundem §.
Aquas corrumpere in bello an liceat. 3. 4. 17.
Ara Miſericordiæ apud Athenienſes. 2. 21. 5. 2.
Aratori bovi parcendum. 3. 12. 4. 4.
Aratus Sicyonius. 2. 4. 8. & l. 3. 16. 6.
Arbiter de bello lectus de poſſeſſione pronuntiare non debet. 3. 20. 48.
Arbitri officium quod. 3. 20. 47.
Arbitri reges vel judices. *ibid.*
Arbitri compromiſſarii pacis. 3. 20. 45. provocare num de iis liceat, ſi iniquum ſtatuerint. 1. 20. 46. eorum exempla. 2. 23. 8. Annot. ad Arbitros provocare facit, ne res metu cenſeatur derelicta. 2. 4 6.
Arbitrorum genera. 3. 20. 46.
Arbor ſcientiæ boni & mali, cujus rei ſym-

symbolum. 2. 2. 2. 2.
Arbor vitæ, cujus rei symbolum. *ibid.*
Arbores frugiferas in bello nefas est exscindere. 3. 12. 2. non si jaculatores impediant. 3. 13. 2. Annot.
Arcem ne quis in confinio pati debeat, quale fœdus. 2. 15. 6.
Arcifinii agri, sive occupatorii. 2. 3. 16. 1.
Ἀρχιτεκτονικὴ Aristoteli quæ. 1. 3. 6. 2.
Argumentis paribus pars utra præferenda. 2. 23. 5.
Argumenta, qualia in judicandis moralibus. 2. 23. 3. 4.
Arma apud Rom. postliminio cur non recepta. 3. 9. 14. 2.
Arma hosti alicujus subministrare hostis est. 3. 1. 5. 2.
Arma adimi possunt populis subactis etiam jure mixti imperii. 2. 15. 7. 8. 3. 3. 3. 14. 6. Postliminio non redeunt. 3. 9. 14.
Armis hostium an ad decipiendum uti licitum. 3. 1. 5.
Armis hostium uti licitum. 3. 1. 8. 4.
Armorum vox quid significet. 2. 16. 5.
Arragonica successio. 2. 7. 36.
Arrogatio. 2. 5. 26.
Artes gentium antiquissimæ. 2. 2. 2. sensum modo latum, modo strictum admittunt. 3. 16. 9.
Artium vocabula quomodo accipienda. 2. 16. 3.
Aruspices post baptismum acceptum artem suam cogebantur deserere. 1. 2. 9.
Arx quid. 2. 16. 3.
Arx structa à vicino qui pactione nulla prohibetur non dat jus ad bellum, etiam cum damnum dare possit. 2. 22. 5. rumpit pacem sub lege amicitiæ initam. 3. 20. 40.
Asiæ mos circa prædam. 3. 6. 14. 3.
Asmonæi. *vide* Macabæi.
Assecurationis contractus. 2. 12. 3. 5. natura. 2. 12. 23.
Assertio à promissione multum distat. 3. 1. 18. 1.
Assertio mera futuri quid, & quam vim habeat. 2. 11. 2.
Asylorum jura quibus prosint, quibus non. 2. 21. 5.
Athenienses Corinthios an vicerint, secundum Polyb. 3. 20. 45. victoriis quomodo usi sint. 3. 15. 8.
Atheniensium Resp. mixta ex Aristocratia & Democratia. 1. 3. 20. an eadem manserit; postquam in eam variæ gentes susceptæ. 2. 9. 3.
Atlantici populi. 2. 9. 4.
Atrocitatem facinoris quæ habere dicuntur. 2. 26. 3.
Atticorum leges multæ ex legibus Mosaicis. 1. 2. 5. Lex de ἐπικλήροις. 2. 5. 12.
Atticum jus de captivis redemptis. 3. 9. 10. 3.
Auctores belli injusti ab aliis discernendi. 3. 11. 5. 1.
Aucupia naturâ cuique licita, sed legem à terra accipiunt. 2. 2. 3. & 5.
Aves quorum sint. 2. 2. 5.
Augusti Octavii bellum contra Antonium injustum. 1. 3. 5.
Augustinum scholæ quædam solum sequendum sibi proposuere, & perperam. 3. 1. 17.
Aurigæ Circenses S. Cœna prohibiti. 1. 2. 9. Not.
Authoritas ab imperio differt. 1. 3. 10.
Authoritatem nostram quibus impertimur, ea nostra facimus. 1. 4. 4.
Author injustitiæ majori pœna dignus quam qui ipsum sequitur. 3. 11. 5.
Authorum depravata & sinistra quandoque de rebus judicia. 1. 3. 5.
Avus aviaque quando nepotum curam agere teneantur. 2. 7. 6.
Auxilia ab una parte promissa intelliguntur sumptu petentis. 1. 16. 12. 3.
Auxilium mittere quis excusetur. 2. 16. 27. 1.
Auxilium venisse quando dicatur. 3. 23. 12.
Auxilium amicis præstandum, si facile & sine incommodo possit. 2. 25. 5. In bello ut præstetur cujus generis fœdus. 2. 15. 6. Cujus impendiis debeantur. 2. 16. 12. Debitum ex jure proprie dicto qui non præstat ei cui fit injuria, damni dati tenetur. 2. 1. 8. 2. 1. 1. Fœderatis quibus præstandum si bellum inter se ipsi gerant. 2. 15. 13. Hosti quoquo modo præstitum, causam dat ad bellum justum. 3. 1. 5. Sed ut de novo indici oporteat. 3. 3. 10. Veniam meretur, si ex officio sit præstitum.

tum. 3. 11. 6. Promissum quo casu fœderato promissor mittere non teneatur. 2. 16. 27.

Auxilium in pacto non faciendæ deditionis si advenerit, quale intelligatur. 2. 23. 14. Sociis novis contra veteres an præstari possit, qui in fœdere caverunt ut utriusque populi socii ab utroque populo sint tuti. 2. 16. 13. In auxiliis præstandis non socius vetustior, sed justior causa præstatur. 2. 25. 4.

B.

Bannitos occidere, num etiam interna justitia & coram Deo sit justum. 2. 20. 17.

Barbaros prædationibus vexare laudatum Aristoteli, & quare. 3. 15. 5.

Barbari male à Græcis pro hostibus habiti. 2. 22. 10. nisi qui belluis quam hominibus similiores sunt. 2. 20. 40.

Barclaji sententia de jure resistendi, quod sit penes populum, vel majorem ejus partem. 1. 4. 7. 4.

Belgæ agros vastari non permittunt in bello, sed sub tributo eos præstant tutos, & quamobrem. 3. 12. 14.

Belisarii cavillatio adversus Gothos de locis minus custoditis. 3. 21. 8.

Bellandi pro alio justæ causæ. 2. 25. 1. 1.

Bellandi jus inferioribus potestatibus quibusdam concessum. 1. 3. 4. 2. & 5. 1.

Bellantium extra territorium quæ capiuntur an jure belli acquirantur. 3. 6. 26. 2.

Bellare quidam lege vetantur. 1. 5. 4.

Bellum à natura quo sensu. 1. 2. 1. 5.

Bellum juris gentium quo sensu. 1. 2. 4. 1.

Bellum an vetetur lege quæ data est Noæ. 1. 2. 5. 2. an vetetur lege Euangelica. 1. 2. 6. 1. & 7. 1. & 8. 1.

Bellum actionis nomen non est sed status. 1. 1. 2. & lib. 3. 21. 1.

Bellum Christiani aliqui plane improbaverunt, & quare. 1. 2. 9. Evitari quibus modis possit. 2. 23. 7. & *sequent.* Finiri quomodo possit. 3. 20. 1. Male geritur, nisi intra juris & fidei modum. Proleg. pag. 5. Honestum non est, nisi summa necessitas & vera charitas efficiat honestum. 2. 29. 9. Incipit naturaliter ubi judicia deficiunt, Proleg. pag. 5. 2. 1. 2. Suscipi non debet ob delicta quævis. 2. 20. 38. Nec ob inchoata solum, nisi certo casu. 2. 20. 39. Non nisi ad juris consecutionem. Proleg. pag. 5. 2. 1. 1.

Bellum civile prædam plerumque militi omnem promiscue concedit, & quare. 3. 6. 24. In bellis civilibus quare occisi captivi. vide Captivus. Capta capientium non fiunt. vide Capta. An in bellis civilibus sit jus legationis. 2. 18. 2. Defensivum. vide Defendere.

Bellum injustum non nisi injustos prodit effectus etiamsi sit solenne. 3. 10. 3. Nec à latrocinio differt, quoad jus internum. 3. 16. 1. Ad bella injusta nemo obligatur. 2. 15. 13. & 2. 25. 4. Vt justum sit I. G. quid requiratur. 3. 3. 5. Iustum esse non potest, nisi quod ob injuriam sit susceptum. 2. 1. 1. sive eam quæ sit contra jus gentium, sive eam quæ contra jus naturæ. 2. 20. 40. privatum publico reipsa prius est. 1. 1. 2. Injustum ex quibus causis dicatur. 1. 2. 8. per tot, aliquando idem est, ac non solenne, ut justum solenne. 1. 3. 4. 1. Iustum dicitur interdum quoad effectus externos. 2. 17. 19. & l. 2. 23. 13. nec fit injustum etiamsi ex animo gerentis vitium accedat. 2. 22. 17. Sic justum est quod Reges suscipiunt in eos qui nec se, nec suos, sed I. N. aut G. violant. 2. 20. 40.

Bello justo quantum quis consequatur I. N. 3. 20. 11. Ex bello etiam justo magistratibus subditis tenetur quatenus damno eos affecit, quod provideri poterat. 2. 24. 7.

Bellum solenne injustum esse potest, quoad justitiam internam. 2. 1. 1. & 2. 23. 13.

Belli solennis effectus alius est licentiæ, alius dominii. 3. 4. 4.

Belli si quæ sunt causæ tantum ad pœnam ab aliis sumendam injustitiæ suspicionem præbent, nisi ob scelus manifestum & atrocissimum. 2. 20. 43. Itaque non temere suscipiendum, etiam cum justa punitio. 2. 24. 2. maxime contra eum cui pares vires sunt. 2. 24. 7.

Belli causa quibusdam ipsum bellum, id

id quod injustissimum. 2. 22. 2.
* Belli causæ, justificæ, claræ evidentesque esse debent, & quæ palam possint proponi. 2. 26. 4. cur publice proponantur? 3. 1. 5. His, si quæ bella destituuntur latrocinia sunt 2. 22. 3. Omnes autem qui bella suscipiunt, credi volunt, sibi tales causas esse. 3. 9. 4. Itaque periculosum de iis inter duos pronuntiare. 3. 4. 4. Suasoriæ causæ solæ absque justificis latrocinium ex bello faciunt. 2. 22. 3. etiam conjunctæ justificæ bellum ab injustitia non vindicant, quantum ad eum qui suscipit, si ob solas suasorias ineatur. 2. 22. 17.
Belli Punici secundi causa. 2. 22. 17. quo sensu fuerit justa. 2. 17. 19. Præsentis injusta videtur dici ab auctore. 1. 2. 8.
Belli dux. vide Dux belli. Potestas regi concessa de potestate externi belli intelligitur. 1. 4. 13. Societas an cum infidelibus licite ineatur. 2. 15. 9. ex bello multa mala etiam in innocentes veniunt. 2. 23. 6.
Belli definitio. 1. 1. 2. 1.
Belli vocis origo. 1. 1. 2. 2.
Bellum an justum aliquod jure naturæ. 1. 2. 1. 1. 2.
Bellum aliud privatum: aliud publicum: aliud mixtum. 1. 3. 1. 1.
Bellum privatum an licitum post constituta judicia, & quibus casibus. 1. 3. 2. 1. privatum aliquod lege Mosis permissum. 1. 3. 2. 2. an cum Euangelio pugnet. 1. 3. 3. 1. Ambrosii & Augustini dicta contra illud. 1. 3. 3. 2.
Bellum justum ac solemne quid. 3. 3. 1. 1.
Bellum ex edicto. 3. 3. 5.
Bellum Cn. Manlii in Galatas an justum. 1. 3. 5. 4. Caji Cæsaris in Germanos an justum. 1. 3. 5. 4. Octavii & Decimi an justa bella: Cassii quoque bellum an justum. 1. 3. 5. 5.
Bellum publicum, solemne vel minus solemne, 1. 3. 4. 1.
Bellum gerere reservatum habenti summum imperium. 1. 3. 5. 3.
Bellum quando & quatenus ab inferioribus potestatibus geri possit: & an tale bellum publicum dicendum, 1. 3. 5. 1. & an geri possit ab illis ex conjectura voluntatis superioris. 1. 3. 5. 3.
an Bellum civile sit pejus tyrannide. 1. 4. 19. 3.
Bellum pro sociis, & pro amicis. 2. 25. 4. 5.
Bellum suscipi potest pro quibusvis hominibus. 2. 3. 5. 6.
Bellum an licitum pro subditis & alienis. 2. 25. 7. 8.
Bellum geri potest per homines improbos. 2. 26. 5. & lib. 3. 1. 22.
Bellum an licitum in eos, qui in naturam delinquunt. 2. 20. 40. 1.
Bellum an licitum ut cogantur aliqui fieri Christiani. 2. 20. 48. 1.
ad Bellum injustum obligatur nemo. 1. 3. 23. & 2. 11. 8. & 2. 13. 7. & 2. 2. 15. 13. 1.
Bellum pro solo offensivo quando sumendum. 2. 16. 13. 3.
Bellum non licitum ob nimiam potentiam vicini tantum. 2. 1. 17. 1.
Bellum justum aliunde vitium habere potest. 2. 22. 17. 1.
Bellum an utrinque justum detur. 2. 23. 13.
Bellum omittendum sæpe nostri & nostrorum causa. 2. 24. 4. 1.
Bellum ob pœnam suscipere debet esse validioris multo. 2. 24. 7.
Bellum suscipiendum ex necessitate aut occasione. 2. 24. 7. 9.
Bellum pacis causa gerendum. 1. 1. 1. 1. 3. 25. 2.
Bellum statim geri potest ut indictum est. 3. 3. 13.
Bellum injustum qui gessit, rectè ad impensas solvendas cogitur. 3. 13. 3.
Bellum pacis causa. 3. 15. 2. 1.
Belli causæ justificæ debent publicari. 2. 26. 4. 5.
Belli efficientes causæ, principales, adjuvantes, instrumentales. 1. 5. 1. Belli causa justa, injuria sola. 2. 1. 1. 4. defensio vitæ. 2. 1. 3. causæ Belli suasoriæ, & justificæ, & principia illius. 2. 1. 1. 1. 2.
Belli injusti effectus injusti. 3. 10. 3.
Belli vindicta modum excedere non debet. 3. 11. 1. 2.
Belli non justi causæ possunt esse probabiles. 3. 11. 6. 1.
Belli jure quinam occidi possint. vide

vide Occidere & Occidi.
Belli denunciandi formulæ. 3. 3. 7.
Belli indictio. 3. 3. 7. 1. 6. 2. 3. 5. 1.
circa Belli indictionem instituta civilia. 3. 3. 8.
Bello non indicto an capta capientium fiant. 3. 3. 12.
Bello capta jure gentium acquiruntur. 3. 6. 2. 1. 3.
Bello capta cujus jure ipso gentium fiant. 3. 6. 2. & 7.
Bello capta singulorum fieri frequens sententia. 3. 6. 8. 9.
Bellorum civilium crudelitas. 3. 7. 5. 3
Bello injusto capta an restituenda ab eo qui cepit. 3. 10. 3. 5. & an restituenda ab eo qui detinet. 3. 10. 6. 1.
Bello injusto capta cum restituuntur, an quid detrahi possit. 3. 10. 6. 2.
Bello injusto capta, si consumta sint, bonæ fidei possessor non restituit. 3. 10. 6. 2.
Bello civili res quomodo acquirantur. 3. 6. 27.
Bello non solemni res quomodo acquirantur. 3. 6. 27.
Bello quæsita quædam Regis propriæ fiunt. 1. 3. 12. 3
Bello injusto extortum secuta pace an repeti possit. 2. 17. 19.
ex Bello irregularitas. 2. 24. 10.
in Bello quæ capi & non capi possunt. 3. 13. 2. 3. 4.
Bellorum principia. 2. 7. 1.
Bellorum mala. 2. 24. 10. 1.
Bellorum pro alienis subditis susceptorum exempla. 2. 25. 8. & eod. lib. cap. 20. 40. 2.
Bella publica sine causa, injusta. 2. 1. 1. 3.
Bella pro aliis per naturam licita & probata. 1. 5. 2. 1.
Bello an peti possint persecutores Christianismi. 2. 20. 49. 2.
Bella sine ullis causis, feritas. 2. 22. 2.
Bella ex causis suasoriis, non justificis, prædatoria. 2. 22. 3.
Bella an suscipienda ob delicta in Deum. 2. 20. 44. 1.
Bella pro subditis justa: & an necessario suscipienda. 2. 25. 1. 2.
Bella ob leves causas vitiosa. 2. 24. 1. 2.
Bella justa ante Mosem. 1. 2. 2. 1.
Bella justa Mosis extra causas à Deo jussas. *ibid.*
Bella improba Hebræorum postremis temporibus. 1. 2. 8. 16.
Bella ob legatos violatos. 2. 18. 11. ob sepeliendos mortuos. 2. 19. 5. 5. ob pœnam. 2. 20. 38. 1.
Beneficia principis an durent post ejus mortem. 2. 14. 13.
Beneficia principum an semper revocari possint. *ibid.*
Beneficia Regum quotuplicia. *ibid.*
Beneficia quædam ignotis tribuenda. 2. 15. 9. 3.
Beneficia etiam malis debent Christiani. 2. 15. 10. 1.
in Beneficiis conferendis gradus observandi. *ibid.*
Beneficium dejeratum huic aut illi an contra juramentum justè præstetur. 2. 13. 7. etiam à servis potest proficisci. 3. 14. 6. In beneficii negatione nulla est injuria. 2. 2. 23. ex beneficio damnum sentire neminem oportet. I. N. 2. 12. 13. nec credendum est quenquam eo se voluisse obligari. 2. 16. 27. beneficio vicem rependere naturaliter nos obligari quo sensu dicatur. 2. 14. 6. beneficiorum ordo naturalis quis. 2. 7. 9. benefici actus quotuplices. 2. 12. 2.
Benjaminitarum cum cæteris Israëlitis controversia. 2. 13. 5.
Benjamitis matrimonia quo jure negarint Hebræi. 2. 2. 22. cum rapere permiserunt an facti perjuri? 2. 13. 5.
Bestiæ dominus an ex facto bestiæ teneatur. 2. 21. 21.
in Bestias pœna propriè non cadit. 2. 21. 11. bestiis quo sensu justitia tribuitur. 1. 1. 11. in Bestiis quo jure puniatur concubitus cum eis. vide Concubitus.
publicum Bonum privato præhabendum. 1. 4. 4. 4.
Bona avita in successione distinguuntur à noviter quæsitis. 2. 7. 9. 1. & 10. quibus naturaliter relicta censeantur. 2. 7. 9.
Bona noviter quæsita naturaliter creduntur proximo relicta. 2. 7. 10. 1. 2.
Bona legatorum an possint pro debito capi. 2. 18. 9.
Bona subditorum ex facto superiorum

rum obligantur ex jure gentium. 3. 2. 2. 1. 3.
Bona jure civili aut jure gentium quæsita æque alienantur in pace. 2. 14. 8. 3. 20. 9.
Bona & jura non amittuntur ipso facto, nisi lex aliqua factum velit habere pro re judicata. 2. 21. 4. Imaginabilia falsa sunt. 2. 20. 29. Bona regni quibus casibus alienari possint vel non possint. & 20. 5. Subditorum alienari & perdi possunt à Rege jure supereminentis dominii. vide Dominium.
Bona cur obligentur pro delicto imperantis aut civitatis. 3. 2. 2. ut transeant cum oneribus, cum dominio rerum est introductum. 3. 2. 1. Vera extra virtutes sunt aut delectantia aut utilia. 2. 20. 29.
in Bono profectum Deo debemus, ut nec libertatem ejus nobis valeamus eripere. 2. 13. 7.
Bonorum electio quibus regulis ineatur. 3. 12. 2.
Bos arator injuste violatur in bello. 3. 12. 2.
Βουλευτικὴ quæ Aristoteli. 1. 3. 6. 2.
Brabantorum lex contra liberos ex secundis nuptiis. 2. 7. 8. 2.
Brasidæ dictum. 2. 16. 6.
Brenni bellum cum Fano Apollinis. 3. 12. 7. causa belli. 2. 22. 3.

C.

CÆdes etiam justa ab antiquis Hebræis, Græcis, & Christianis punita. 2. 24. 10. vide Occidere.
Cælibatus laudabilior conjugio. 3. 4. 1. non nisi excellentibus ingeniis convenit. 2. 2. 21.
Cæsar. Iul. bello injusto petit Ariovistum. 3. 3. 10. laudatur ob spretas in se injurias. 2. 24. 3. piratas cruci quo jure affixerit, cum tamen privatus esset. 2. 20. 8.
C. Cæsaris bellum in Ariovistum quale. 3. 3. 10.
Caini vox post comminationem divinam. 1. 2. 5.
Calani corium. 3. 15. 7.
Cambium quid. 2. 12. 3. 4.
Cananæis se dedentibus parcere potuerunt Israëlitæ. 2. 13. 4. 1.
Canones quid constituant circa populationes. 3. 12. 4. 4.
Canones de servis quomodo intelligendi. 3. 7. 6. 5.
Capere bello quomodo sit contra caritatem. 3. 13. 4. 1.
Capere homines in bello quatenus liceat. 3. 14. 1. 1.
Capienda non sunt bona innocentum, si ex debitoribus principalibus nostrum consequi possumus. 3. 13. 4. 3.
Capiendi jus esse potest sine acquisitione. 3. 13. 1.
Capita rerum, auctores belli. 3. 11. 5. 1. & §. 6. 1.
Capitalia quædam delicta post Euangelium prædicatum. 1. 2. 7. 13.
Capitales cognitiones cur defugerint Christiani. 1. 2. 9. 4.
Capitatio exteris imponi nequit, quæ civibus ex causis Reipub. est imposita. 2. 2. 14.
Capta acquiri capientibus non solius belli est effectus. 1. 3. 5. Sic enim I. G. dominus fit rei alienæ qui cum suam aut sibi debitam consequi non potest, eam sumit loco illius. 2. 7. 2. idque ipso facto. 3. 2. 7. & cap. 6. 1. Sed hoc jus non primarium est, sed secundarium. 3. 3. 6. naturale jus quo sensu quidam dixerint. 3. 6. 2. vocatur alio nomine compensatio. In bello solenni quo sensu dicantur. 3. 6. 3. quando acquirantur. I. Civ. Gent. Europæ, *ibid.* acquiruntur eo modo quo res quæ sunt nullius. 3. 6. 2. & c. 8. vide Rapere. etiam incorporalia. 3. 6. 26. & c. 7. 4. & c. 8. 1. An etiam singulis I. G. ut statuunt interpretes Iur. Romani. 1. 6. 8. Singulis quando acquirantur. 3. 6. 12. Acquiruntur cum suo sumtu militant, & quo Iure. 3. 6. 24. quid interno jure ipsis acquiratur. 3. 18. 2.
Capta bello civili non acquiruntur quoad justitiam etiam externam. 3. 6. 27. In bello justo quatenus delictum excedunt. 3. 2. 7. & c. 13. 1. vide Pœna: & ad pœnam civis unius aut magistratus suscepto. 3. 13. 2. aut à prædonibus gesto. 3. 3. 2. Itaque hæ res redduntur non donantur. 3. 9. 16. nec acquiruntur capta bello non solenni, sed compensantur cum debito. vide Compensatio.

Capta, nec singulis acquiruntur, quæ ut publici ministri ceperunt. 3. 6. 14. & 3. 6. 21.
Capta non compensari cum primario debito, quo sensu dicantur. 3. 13. 3.
Captæ civitates populi & id genus olim patrimonialia regum fiebant. 1. 3. 12. Annot.
Captus in bello injusto an licite fugiat. & 3. 7. 6.
Capti quando possit interfici. 3. 11. 16 1.
Captio Romanorum adversus Carthaginenses. 2. 16. 15.
Captionum exempla. 2. 16. 5. 6.
Captivus bello quando quis censeatur. 3. 6. 3. dedere se alii quam à quo captus est an possit. 3. 23. 11. Fugitivus à domino finito bello vindicari potest, etiamsi ad suos fugerit. 3. 7. 6. Cur occidantur potissimum in bellis civilibus? 3. 7. 5. non occidendi secundum jus naturale. 3. 11. 3. nisi crimen morte dignum ante vel post commiserunt. 3. 11. 16. Permutari aut pretio dimitti jure potest, ubi servitus non est in usu. 3. 14. 9. pretium hujusmodi unde definiatur. *ibid.* vide Redemptio.
Captivi, quo jure cum vix utrimque justum bellum esse queat.
quatenus tales etiam justitia interna fiant, ubi id per externam licet. 3. 14. 1. Servi non fiunt apud Christianos & quare. 3. 7. 9.
Captivus & tamen non servus, ubi servitus in usu. 3. 14. 2.
Captivi duces cujus sint. 3. 7. 9. Not. 2. occisi die triumphi apud Roman. 3. 4. 12. Reges pacem facere non possunt si regnum habuerint ex consensu populi. 3. 20. 3. non tamen Ius imperii penes populum, sed tutela ejus. *ibid.*
Captivos ob delictum carcere circa Pascha liberare; unde. 1. 2. 9.
Captivus idem pluribus pretium debere potest. 3. 21. 26.
Captivus an redire debeat, mortuo eo quem redimere debebat. 3. 21. 30.
Captivi promissum de reditu in carcerem valet. 3. 23. 6.
Captivi res, nisi apprehensæ, non acquiruntur. 3. 21. 28.
Captivi quorum in potestate nunc sint. 3. 7. 9. 2.
Captivi occidi belli jure possunt. 3. 4. 10.
Captivi an quovis tempore occidi possint. *ibid.*
de Captivis & rebus cur specialiter conveniri debeat. 3. 9. 4. 3.
Captivorum redemtio. permutatio. 3. 14. 9. 1.
Captivorum redemtio quam favorabilis. 3. 21. 23.
Captivorum posteri, servi. 3. 7. 5. 2.
Captivorum redemptionem quæ vetant leges, an justæ. 3. 21. 24.
Captivorum bona Romano jure fisco cedunt si heres nullus sit. 3. 9. 10. 4.
Captus alii se dedere non potest. 3. 23. 9.
Captus in bello justo an licite fugiat. 3. 14. 7.
Capta actu bellico quorum sint. 3. 6. 14. 1.
Capta bello quatenus conscientia pura acquirantur aut retineantur. 3. 13. 1. 2.
Capta bello injusto non fiunt capientium jure interno. 3. 16. 1.
Capta bello injusto, prioribus dominis reddita. 3. 16. 2.
Capta post pacem initam reddenda. 3. 20. 20.
Capti bello servi fiunt etiam citra delictum. 3. 7. 1. 2.
Capti censentur qui intra præsidia ducti sunt. *ibid.*
Capti gratis dimissi. 3. 14. 9. 2.
Capti quibus acquirantur. 3. 7. 5. 4.
Captorum bello liberi & posteri an servi: & quatenus. 3. 7. 2. & §. 5. 2.
Captis parcendum in bello. 3. 11. 13. 1. 3. exceptiones, quæ vulgo contra adferuntur. 3. 11. 16. 1. 5.
Captis quid faciendum, ubi servitus in usu non est. 3. 14. 9.
Captivitatis jus etiam injuria dicitur. 3. 7. 6. 4.
Captivitatis jus non est jus gentium universale. 3. 7. 8.
Captivitatis jus quale his temporibus. 3. 7. 9. 1.
Capuæ civitatis interitus. 2. 9. 6.
Carceris æstimatio non fit in libero homine, ob id, quod in eum est conje-

jectus. 2. 17. 14. quæ carceris evitandi causa injuste fiunt, excusabilia. 2. 20. 29. de in carcerem redeundo promissio an sit justa. 2. 23. 7.
Caritas nos obligat sæpe ut clare loquamur. 3. 1. 10. 3.
Caritas multa vetat quæ ex jure stricte sumto fieri possunt. 3. 1. 4. 2.
Caritas vetat sæpe quod jus permittit. *ibid.*
Carnifex quomodo de justitia sententiæ instruendus. 2. 26. 4. 9.
Carnifices munere suo abstinent tanquam periculoso. 2. 26. 4. Not. de justitia sententiæ instruendi, & quare. *ibid.* Sanctiores Tyrannis. 2. 25. 9. & iis qui mercedis solius respectu militant. *ibid.*
Caro imbecillam corporis conditionem significat. 1. 2. 8. 14.
Caroli M. electio. 2. 9. 11.
Carthago cives an urbem significet. 2. 16. 15.
Castellæ regni successio. 2. 7. 22. 1. & §. 30. 3.
Castigatio utilis ei qui castigatur. 2. 20. 7. 2.
Castigationes pro ætatis aut qualitatis alterius ratione necessariæ nil pugnant cum L. Euangelica. 2. 20. 10.
Casus improvisi conductorem non liberant. 2. 12. 18.
Catonis Censorii dolus. 3. 1. 13. 2.
Catonis sententia Cæsari se opponentis culpatur. 2. 24. 6.
Caudina sponsio. 2. 15. 16. & lib. 3. 20. 58. & cap. 22. 7. Quod causas habet, quod habet magis honestas, quod magis utiles, potius eo quod non habet. 2. 16. 19.
Causæ injustæ, & suasoriæ, & exempla utriusque. 2. 1. 1. & cap. 22. 1.
Causæ impellentes quæ peccatum excusant. 2. 20. 29. 1.
Causæ abstrahentes à peccato quæ. 2. 20. 30.
Causæ dispensandi intrinsecæ & extrinsecæ. 2. 20. 25. & 26.
Causæ subnascentes in bello. 3. 1. 3. & cap. 13. 3. 1.
Cautio innoxia adversus metus incertos. 2. 1. 17.
Cecropis lex de una uxore ducenda. 2. 5. 9.
Celare quid sit in contractibus. 2. 12. 9.
Cepisse bello rem quando quis dicatur. 3. 6. 3.
Ceres cur legifera dicatur. 2. 2. 2.
Certamen singulare an permittendum ad bellum vitandum. 2. 23. 10.
Certamen singulare. vide Duellum.
Certamina certo numero an licita. 3. 20. 43. 1. 5.
Certus non est certiorandus. 2. 12. 9. 3.
Chirographi redditio, remissio debiti. 2. 4. 4.
Chirographi Thessalorum controversia. 3. 8. 4. 2. & cap. 9. 9. 1.
Christus non est tantum interpres legis per Mosem datæ. 1. 2. 6. 3.
Christi facta non omnia nos ad imitationem obligant. 1. 3. 3. 8.
Christi passio non ex lege sed ex pacto quasi. 1. 2. 3.
Christiani non restiterunt malis Imperatoribus: etiam cum prætextus esset probabilis resistendi. 1. 4. 5.
Christiani jurarunt per res creatas cum respectu ad Deum. 2. 13. 11. 2.
Christiani etiam sine armis militant. 2. 26. 5. 2.
Christiani tenentur auxilio esse Christianis periclitantibus ob Religionem. 2. 15. 12.
Christiani cogi non debent etiam ad justum bellum. 2. 26. 5. humanitatem majorem debent quam alii. 3. 12. 4. præstare coguntur omnibus hominibus ea quæ Hebræi circumcisis. 2. 12. 20. Veteres sæpe etiam consilia divina pro præceptis amplexi sunt. 1. 2. 9. Christus fabulis utitur, ut audientes eum non audiant, quo sensu. 3. 1. 10. legem implevisse quomodo intelligatur. 1. 2. 7. vim an exercuerint ad propagandam ecclesiam, ejiciendo vendentes è templo. 2. 22. 14.
Christianis an resistere superioribus permittatur in summa necessitate. 1. 4. 5. & cap. 4. 7. 8. veteres etiam in summa necessitate non restiterunt, cum possent. 1. 4. 7. 9. & 14.
Christianorum fedus inter se: ejus obligatio. 2. 15. 12.
Christianorum veterum sententia de juramento. 2. 13. 21. 1. 4. 6.
Christianorum mos circa captos. 3. 7. 9. 2.

Chri-

Christianos an deceat ex præda quæstum facere. 3. 18. 4.
Cibus quibus caro humana est, juste bello petuntur. 2. 20. 40. In defectu ciborum, cur quod quisque habet, in commune cogatur conferre. 2. 2. 6. Lex de cibis vetitis apud Hebræos exceptionem habet summæ necessitatis. 1. 4. 7.
Cicatricum æstimatio non fit in homine libero. 2. 17. 14.
Circumcidi Christiani an potuerint. 3. 1. 8. 3.
Circumcisio ad quos populos pertinuerit. 1. 1. 16. 5. olim multis populis cur necessaria. 1. 1. 16. 3. ab extraneis sponte suscepta, & quare. 1. 1. 16. 6.
Circumstantiæ etiam minimæ in moralibus variant materiam. 2. 23. 1.
Citatio in locis non tutis. 3. 3. 14.
Citatio in repressaliis. 3. 2. 7. 3.
Civis eorum capi potest, qui nostrum civem injuria detinent. 3. 2. 3. 5.
Civis innocens an juste dedi possit, ut excidium vitetur. 2. 25. 3. 1. 4.
Civium & servorum differentia. 3. 8. 2.
Cives Romani quo sensu dicantur qui in orbe Romano vivunt. 2. 9. 11. 2.
Cives quando jus damni repetendi habeant in Magistratus. 2. 17. 3.
Cives an abscedere à civitate possint. 2. 5. 24. 1. 3.
Cives etiam singuli exactam à magistratu diligentiam exigere possunt lege concedente. vide Magistrat.
Civis civitatem indemnem quomodo præstet. 2. 5. 24. 2.
Civitas quomodo dividatur, & quo effectu. 2. 9. 10.
Civitas bello victa an desinat civitas esse. 3. 8. 2.
Civitatis res belli jure acquiruntur. 3. 8. 4. 1. 2.
Civitas injusta non desinit civitas esse. 3. 3. 2. 1. 2.
Civitas injusta à piratarum cœtu quid distet. 3. 3. 2. 1.
Civitas quid. Prol. p. 6. l. 1. 1. 14. & c. 3. . l. 2. 5. 23. dividi in plures civitates potest. vide Dividere. Semel divisa facit, ne idem sit populus etiam cum restituatur. 3. 9. 9. Eadem etsi non iidem homines aut ejusdem dignitatis. 2. 9. 3. & c. 21 8. Etsi modo regio, modo populari imperio regatur. 2. 9. 8. & c. 16. 16. interire quo casu possit, & magna familia fieri. 3. 8. 2. interit corporis interitu aut speciei. 2. 9. 3. item cum fit alterius ditionis. 1. 3. 7. Non interit ob injustitiam communiter admissam. 3. 3. 2. subjectum est summæ potestatis. 1. 3. 7. Vitiosa, quamdiu maneat civitas. 3. 3. 2.
Civitatis corpus quale & quid propter producat. 2. 9. 3. finis Proleg. p. 6. Forma alia consociatio juris & imperii quam spectat Iurisconf. alia relatio partium inter se earum quæ regunt & reguntur quam spectat politicus. 2. 9. 3. & c. 21 8. jus non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio. 2. 21. 4. Spiritus & vita quid. 2. 9. 3.
Civitatis jus in cives. 2. 5. 24. 2.
Civitates federatæ imperio distinctæ. 1. 3. 7. 2.
Civitates immortales quo sensu. 2. 9. 3. 1. 2.
Civitates desciscentes recipere, contra amicitiam est. 3. 20. 41. 2.
Civitatis jus in magistratus quale. 2. 17. 3.
Clam ne quid geratur in bello, ad jus nil pertinet. 3. 3. 11.
Classis quid. 2. 16. 3.
Clarigatio. 3. 3. 7. 1.
Clausula, ut cætera tamen rata maneant. 3. 20. 35.
Clausula, si populus velit, quid operetur. 3. 22. 12.
Clemens Alexandrinus pro pœnis & militia. 1. 2. 10. 1.
Clementia in bello. 3. 11. 7. 1. 5.
Clementia liberum arbitrium quando habeat puniendi vel non puniendi. 2. 20. 23. locum quotiens habere debet. 2. 20. 22. vim legis non nisi in probabilibus causis imminuere debet. 2. 20. 24. vide Dilectio. apta per se frangendis & conciliandis animis. 3. 12. 8.
Clementis constitutiones quando scriptæ. 1. 2. 9. Not.
Clerici bello arcentur, & quatenus. 1. 5. 4.
Clericis interdicta est militia. 1. 2. 10. 4.

à Clericis vitæ eximia puritas & major quam ab aliis requisita. 1. 2. 9.
Clero olim exclusi qui post baptismum militassent, aut magistratum gessissent. 1. 2. 10. 10.
Clœliæ factum defenditur. 3. 11. 18. quomodo. 3. 20. 54.
Coacti non semper excusantur. 2. 26. 3. ad bellum sunt inter infortunatos. vide Infortunati. itaque non juste occiduntur, quantum ad justitiam internam. 3. 11. 3.
Coemptio an licita. 2. 2. 24. vide Monopolium.
Cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt nisi cogantur, suspecti esse non debent. 2. 20. 49.
Cogendus ad religionem Christianam nemo. 2. 20. 49. 1.
Cogens & coactum requirit distinctas personas. 2. 14. 2.
Cogere alium, ad id quod ei non licet, non est concessum. 3. 1. 21. nec quisquam ita se cogi patiatur. 2. 26. 3. par parem potest tantum ex I. N. 2. 14. 6. non potest nisi ad id quod debet jure stricto. 2. 25. 3. superioris num semper sit? 1. 3. 17.
Cogere pugnat cum statu inferioris. 1. 3. 17. 1. & lib. 2. 14. 6. 2.
Cogitationis pœnam nemo subit, quomodo intelligendum. 2. 20. 18. & lib. 2. 20. 29. Voces latum & strictum significatum habere possunt. 2. 16. 9.
Cognatica successio linealis: & ejus fundamentum. 2. 7. 22. 1.
Collegio destructo an res maneant eorum qui aliis supersunt. 2. 9. 4.
Colloquium postulans ad quid obligetur. 3. 24. 3.
Colloquio durante res suas promovere licet. *ibid.*
Colloquii usus ad vitandum bellum. 2. 23. 7.
Colloquium qui petit, tacite pollicetur collocutoribus innoxium id fore. 3. 24. 3. præmittendum antequam in bellum erumpatur. 2. 23. 7. qui colloquuntur sibi invicem judicandi libertatem debent. I. N. 3. 1. 11.
Collybium quid. 1. 12. 3.
Coloniæ naturaliter non subsunt civitati matrici. 2. 9. 10.
Comam alere naturaliter turpe quo sensu dicatur à Paulo. 2. 12. 26.
Comites legatorum an sint inviolabiles. 2. 18. 8.
Comitia ordinum non ubique demonstrant Regem esse absolutum. 1. 3. 10.
Commeandi jus qualem interpretationem recipiat. 3. 21. 14.
Commeandi securitas etiam extra territorium dantis porrigitur. 3. 21. 22.
Commeandi jus. 3. 21. 14.
Commeatus an ad bona extendatur. 3. 21. 18.
Commeatus morte dantis an exstinguatur. 3. 21. 20.
in Commeatu comites qui. 3. 21. 19.
Commodatarius ad quid teneatur. 2. 12. 13. 1.
Comminatio nemini jus dat. 2. 13. 3. 4.
Commissiones. *vide* Dimicationes.
Commercia impedire nemini jus est. 2. 2. 13. solent in fœderibus stabiliri, & quare. 2. 15. 5. an prohiberi juste possint ab iis qui bellum inter se gerunt, ita ut neutrius partis subditis uti iis liceat, aut etiam aliorum subditis in hanc vel illam partem. 3. 15. p. Not. 3.
Commercia belli. 3. 21. 1.
Commerciorum libertas. 2. 2. 13. 5.
Commodatio quid. 2. 12. 2. gratuita natura sua. 2. 12. 20. an injustum, si pro eo merces exigatur. 2. 12. 11. & 2. 12. 20.
Commodatarius rem commodatam resarcire tenetur si petierit, & quale. 2. 12. 13.
Commodator quando intra prædictum tempus rem repetere possit. 2. 16. 17. 1.
Commodo Imperatore vix quisquam sceleratior. 1. 4. 5.
Commodum ut sequatur eum quem incommodum, quomodo accipiendum. 2. 6. 16.
Communio an durare possit. 2. 2. 2. 1.
Communio quibus ex causis cessaverit. 2. 2. 2. 2.
Communio quomodo introducta, quæque jura dederit. 1. 2. 1. & lib. 2. 2. 2. duplex est, vel ex simplicitate, vel ex charitate. 2. 2. 2.
Communia distinguuntur à publicis populi. 2. 3. 9. In divisione civitatis

tis qualia maneant. 2. 9. 10. judicantur non tantum attributrice justitia. 1. 1. 8. præferenda privatis etiam ex lege dilectionis, & ejus ordine. 1. 2. 8.

Communibus durante communione bonorum non minus huic quam alteri licebat uti, servata quadam æqualitate. 2. 10. 1.

Comparatio finium bonorum malorumque quas normas habeat. 2. 24. 5.

Compensari non potest id quod bello causam dedit, aut jure gentium factum est. 3. 19. 19. 1.

Compensatio debetur subditis, quorum bona pace alienata sunt. 3. 20. 7. 2.

Compensatio quid. 2. 7. 2. & 3. 19. 18. inter personas easdem fieri debet. 3. 19. 19. promissi jurati cum eo, quod ante juris erat controversi an valeat, si promissio facta est, post motam controversiam. 2. 13. 20.

Compensatione non est lædendum jus tertii. 3. 19. 19. 3.

Compensatur cum promisso res injusta detenta. 3. 19. 15.

Compensatur cum promisso debitum. *ibid.*

Compensatur cum promisso damnum datum, & pœna. 3. 19. 19. 2.

Compromissarius arbiter. *vide* Arbiter. qui concedit aliquid, concedit etiam ea, quæ necessario sequuntur. 3. 21. 17.

Compromissi usus ad bellum vitandum. 2. 23. 8.

Concessio immunitatis à vectigalibus & tributis quomodo intelligenda. 2. 16. 27. 1.

Concessum an morte concessoris intereat. 3. 21. 20.

in Conciliis Christianis unde alii aliis præcesserint. 2. 5. 21.

Concubinatus quidam species matrimonii naturalis. 2. 5. 15. 1.

Concubinatus an omnis vitiosus lege N. aut G. aut Div. 2. 1. 15. non est prohibitus nisi L. Euangelica. 1. 2. 6.

Concubitus cum bestiis quomodo etiam in ipsis bestiis puniuntur. 2. 25. 11. Incesti morte puniendi ex lege veteri Noæ data. 1. 2. 5. Innuptos L. N. repugnare non satis constat. 2. 20. 42. Serviles nec lege nec

certa custodia erant constricti. 3. 7. 5. Condictiones. 2. 1. 2.

Concupiscere in Decalogo quid. 2. 20. 39. 3.

Condicere. 3. 3. 7. 1.

Conditio non impleta liberat fidem. 3. 19. 14. 1.

Conditio casualis. 3. 20. 29. impleri diserte debet. 2. 15. 17. oblatio conditionis quomodo à promissione differat. 2. 16. 32. proponi debet à potentiore. 3. 20. 26.

Conditiones contra eum, qui elocutus est, potius interpretandæ. 3. 20. 26.

Conditio, si res maneant eodem loco, quando tacitè insit. 2. 16. 25. 2.

Conditionem deferentis an accipientis verba plus valeant. 2. 16. 32.

Confiscatio bonorum patrimonialium liberis incommoda quidem, sed proprie pœna non est. 2. 21. 9.

Confiscatione singuli sua bona amittunt. 2. 21. 7.

Conjecturæ ad interpretationes. 2. 16. 20. 1.

Conjecturæ extendentes. *ibid.* 2.

Conjecturæ restringentes. 2. 16. 22.

Conjecturæ extendentes non temere admittendæ, cum obligant. 2. 16. 28. favorabiles, quæ pro certitudine imperii adversus controvertentem faciunt. 2. 4. 8. Restringentes, quando procedant. 2. 16. 22.

Conjecturæ unde sumantur, & ex quibus locis. 2. 16. 5. sumtæ ex ratione movente, ubi & quando locum habeant. 2. 16. 8. conjecturis opus quando sit. 2. 16. 4.

Conjunctorum locus ad interpretationem. 2. 16. 7.

Conjugium, *vide* Matrimonium.

Consensum requisitum qui adhibent, tenentur de damno. 2. 17. 6. & 2. 21. 1.

Consensum in id intelligitur, sine quo id, quod officii est, geri commode non potest. 3. 22. 4.

Consensus unde appareat. 3. 22. 3. gignit jus in rem. 2. 5. 1. & personam. 2. 5. 8. qualitercunque etiam indicatus & acceptatus vim habet transferendi juris. 3. 24. 1. interponi potest etiam per ministrum. 2. 11. 18. populi unde intelligatur. 2. 6. 9. tacitus. *vide* Tacitus consensus.

Consensus solus inducit obligationem. 2. 6. 1. 2. & 3. 2. 2. 2.
Consensus populi in rebus modicis sequi facilius præsumitur. 2. 6. 11.
Conservatio sui. 1. 2. 1.
Consilia & præcepta interdum indistinctè efferuntur. 1. 2. 9. 4.
Consilia sapientum quantum valeant. 2. 23. 3. 4.
Consiliarii Regum quomodo obligentur ex bello injusto. 3. 10. 4.
Consilium divinum sæpe pro præcepto amplexi sunt Christiani Vett. *vide* Christianus. qui dat, tenetur damni dati, & quomodo. 2. 17. 7. & 2. 21. 1.
Consita an solo cedant. 2. 8. 22.
Constans & pertinax studium in partes suas supplicium & mortem non meretur. 3. 4. 13. & 3. 11. 16.
Constantiæ debitum quale. 2. 11. 3.
Constantinopolim an cum translatione sedis imperatoriæ, simul imperium sit translatum. 2. 9. 11.
Constantinopolitani nullum jus ad eligendum Imperatorem habuerunt, quod non dependeret à populo Romano. 2. 9. 11. 2.
Constituens non semper superior constituto. 1. 3 8. 13.
Consuetudo quomodo introducatur. 2. 4. 5. 2.
Consuetudo pro consensu populi in jure concedendarum jurisdictionum. 2. 6. 10.
Consuetudo horum temporum de mobilibus bello captis. 3. 9. 15.
Consuetudo hodierna de recipiendis deditis. 3. 11. 14. 2.
Consuetudo ad æquitatem naturalem, omnis trahenda est, quantum fieri potest. 2. 26. 6. Interpres legum optima. 1. 4. 5. Introduci potest à subditis contra imperantem, eo non repugnante. 2. 4. 5. juris effectum ut habeat quantum temporis requiratur. 2. 4. 5. natura altera esse, quo sensu dicatur. 2. 12. 26.
Consultatio est de finibus interjectis. 2. 24. 5. In consultatione comparatio finium fieri debet. *ibid.* vide Comparatio.
Consumens nummos furtivos ad restitutionem tenetur. 2. 10. 2. 2.
Consortia impiorum vitare, sapiens monitum. 2. 15. 9. 10.
ad Contrahendum nemo metu impellendus. 2. 12. 10.
Contractus quid. 2. 12. 7.
Contractuum divisio. 2. 12. 2. 3.
Contractus innominati qui, & unde dicti. 2. 12. 3. 3.
Contractu populi facto cum liber esset, Rex postea factus tenetur. 2. 14. 12. 2.
Contractus vergens ad perniciem publicam an obliget. 2. 14. 12. 4.
Contractus Regum secum ferentes alienationem pecuniæ populi, regni, partis regni, patrimonii regalis, an valeant. 2. 14. 12. 5.
Contractus Regis, an actionem pariant. 2. 14. 6. 2. & §§. 4. 5. 9.
Contractus Regis subditis jus cogendi non dant. 2. 14. 6. 2. & §. 2. 2.
Contractus Regum an leges dicendæ. 2. 14. 9. 1.
Contractus & leges misceri possunt. *ibid.*
Contractus perfectus sine scriptura. 2. 16. 30.
Contractus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano. 2. 16. 31.
Contractus quæ nam vocetur omnes. 2. 12. 7. æqualitatem omnes natura requirunt. 2. 12. 18. diremptoriis. *ibid.* & 1. 12. 3. feudales sunt actus mixti. 1. 12. 5. Inæquales obligant ex I. G. voluntario. 2. 19. 6. sed ita, ut qui plus stipulatus est, teneatur ex officio probi hominis. 1. 10. 5. Innominati non minus naturales quam cæteri. 2. 12. 3. Nominati cur à I. C. distinguantur à diremptoriis. *ibid.* & 2. 16. 30. cum rege initi an sint personales. Cætera *vide* in text. & in Pacta Regum.
Contractus Regum de regno quales sint, si regnum in patrimonio non habeant. 2. 14. 2.
qui Contractui dolo, aut vi, aut metu injusto causam dedit, tenetur alterum in integrum restituere. 2. 17. 7.
Contractui extrinseca non sunt indicanda. 2. 12 9. 2.
in Contractibus vitium rei indicandum, & quare. 2. 12. 9. 12.
de Contractibus leges Romanorum & Hebræorum. 2. 12. 13. 2.

Contractibus invasorum sive tyrannorum populi non tenentur. 2. 14. 14.
Contractuum natura repudiat ambiguas locutiones. 3. 1. 10. 3.
Contraria uno tempore nemo potuit voluisse. 2. 16. 4. ad contraria non datur facultas moralis. 2. 23. 13.
Controversiæ quæ non teneantur. I. C. 1. 1. 1. de bellis ex L. Civ. non definiuntur. 2. 7. 1. Regum populorumque nunc Martem fere habent arbitrum. Prol. p. 1. fœderatorum quatuor sunt generum. 1. 3. 21.
Contubernium matrimonio oppositum. 2. 5. 15.
Contumeliam ferre magni animi est. 2. 1. 10. ob eam actio non instituenda L. Euangelica. 2. 20. 10.
Contumelia rumpitur pax amicitiæ causa inita. 3. 20. 40. Ex ea nihil mali ad nos pervenit. 1. 2. 8.
Contumelia quo sensu ab injuria distinguatur. 1. 2. 8. 7.
Conventio de redemptione an rescindi possit ob læsionem. 3. 21. 27.
Conventionum divisio in publicas, & privatas. 2. 15. 1. & 3. 20. 1.
Conventionum publicarum divisio. 2. 15. 2.
Conventiones. *vide* Contractus, & Fedeɪa.
Conventus quosdam Christianorum utile esset haberi, ubi per eos, quorum id non interest, controversiæ definiantur. 2. 23. 8.
Convictus cum impiis & contumacibus quatenus sit illicitus. qualis prohibeatur. 2. 15. 9. 10. & §. 10 3.
Convitia immania jus dant etiam captivum interficiendi aut deditum. 3. 11. 16.
Cornelius mansit Centurio post baptismum. 1. 2. 7. 9.
Cornelia lex pro heredibus eorum, qui postliminio redierunt. 3. 9. 10. 4.
Corpus ad servitutem obligari potest. 2. 15. 16. 4.
Corpus naturale idem quamdiu dicatur. 2. 9. 3. 1.
Corpus ex terra ortum terræ debetur. 2. 19. 2. 2.
Corpus humanum bestiis dari miserandum. 2. 19. 2. 4.
Corpus naturaliter homini cuivis suum est. 2. 17. 2. Obligare pro debito num possit. *vide* Debitum proprium.
Corporis quæ sunt ea per primariam ejus personam possunt expediri. 2. 9. 11.
Corpora hominum debent dissolvi extra conspectum. 2. 19. 2. 5.
Corcyrensis controversia inter Athenienses & Corinthios. 2. 16. 13. 3.
Corraria quid. 3. 6. 12. 2.
Corrumpere rem alienam quibus casibus liceat. 3. 12. 1. hostium an liceat, & quatenus. 3. 5. 1.
Creatum mundum esse à Deo, etiam credatur civiliter prodest. 2. 20. 45.
Credens pecuniam patri ad alendum filium, actionem habet in filium. 2. 10. 2. 3.
Creditor tenetur de perceptis fructibus supra usuram. 2. 10. 4.
Creditor, qui rem alienam pignori sibi ab eo datam, cujus ea res non erat, vendit, Domino non tenetur, nisi in quantum creditum excedit. 2. 10. 2. Mutuum à debitore tanquam non debitore sumens, tenetur ad illius restitutionem. *ibid.* Opulentus qui debitorem inopem omnibus bonis exuit, non quidem injustus est, sed peccat contra charitatem Christianam. 3. 14. 4.
de Credito jus non dabatur apud quosdam populos. 2. 18. 10.
Crepundia feris alligata, ad quid proficiant. 2. 8. 3.
Crimina cujus generis sint quæ obstringunt posteritatem. 2. 21. 14. in iis, qui quocunque modo participant, tenentur de damno. 2. 17. 6. adde Peccata & Scelera.
Culpa sine dolo sufficit ad restitutionis obligationem. 3. 10. 5. 2.
Culpa media inter injuriam & infortunium. 3. 11. 4. 1.
Culpam leviorem bonitas Christiani condonabit. 2. 20. 35. ex culpa quomodo quis obligetur. 2. 17. 1. non obligatur cujus sententia à meliore parte victa est. 2. 21. 7.
Cultus idolorum falsorumque deorum Deus verus etiam in filiis peccantium punire solet. 2. 21. 14.
Curatores regni summum imperium habere possunt. 1. 3. 11. 2.
Curæ clericis interdictæ. 1. 2. 10. 10.

Cyri & Arsicæ controversia. 2. 7. 28.

Cyrus. 2. 4. 14. quo sensu juste ad certamen singulare provocavit Regem Assyriorum. 3. 20. 43.

D.

DAmnatos inter se committere, ut de vita pugnent injustum. 2. 1. 15.

Damnum quid, & unde dictum. 2. 17. 2. 1.

Damnum contra honorem & famam datum. 2. 17. 22.

Damnum faciendo quomodo detur. 2. 17. 6. 7.

Damnum non faciendo quomodo detur. 2. 17. 8. 9.

Damnum quando obliget. 2. 21. 1. obligat interdum eum, qui delicto non tenetur. *ibid.* qui id etiam non per se dedit. 2. 17. 6. nisi is, qui sub authoritate aliquid facit, id alias sine authoritate fuit facturus. 2. 17. 10. quod si imperio eum impulit, tenebitur in solidum. 2. 17. 11.

Damni directe dati, & in consequentiam, distinctio. 2. 21. 10. 1.

Damni causa qui dicantur. 2. 17. 10.

Damni dati consequentia quæ censeantur. 2. 17. 11.

Damna in dubio pace remissa censentur. 3. 20. 15.

Damnum datum ob causam turpem retineri potest. 2. 10. 12. datum ob rem honestam, sed alioqui debitam, an retineri possit. *ibid.* datum ei, qui nec Iudæus est, nec Iudæis fœderatus, dicunt non obligare Iudæi. 2. 15. 5. datum induciarum tempore subditis, prius quam publicarentur, obligat contrahentes ad resarciendum. 3. 21. 5. datum etiam dividitur in quibusdam casibus. 2. 17. 21. datum in bello venit in æstimationem: ubi de acquisitionis justitia interna quæritur. 3. 13. 2. obligat interdum privatos ad restitutionem, etiam ubi justum est bellum. 3. 18. 6. datum culpa obligat ad restitutionem I. N. Prol. pag. 2. & 2. 17. 1. datum paucis ob debitum universitatis obligat cæteros ad restituendum. *vide* Pœna. datum subditis à militibus ob stipendia non soluta regem obligat. 2. 17. 11.

Date omni petenti, num sit præceptum universale. 1. 3. 3.

David Adoniam cur regno privarit quod ei nativitatis jure debebatur. 2. 3. 25. bellum gerit contra Ammonitas. 1. 2. 2.

David quomodo & quatenus Sauli restitit. 1. 4. 7. 4. 6.

David res acquirit jure belli. 3. 6. 7. 1.

David à juramento illicito implendo. abstinet. 2. 13. 6.

Davidis delictum, quo jure Deus in populo puniverit. 2. 21. 17.

Debendi vox diversas habet significationes. 2. 7. 3. & 4. 1.

Deberi pœna quo sensu dicatur. 2. 20. 2. servo num possit à Domino. 3. 14. 6.

Debitum non ex justitia causam justam bello non dat. 2. 22. 16. 1.

Debita an remissa pace præsumantur. 3. 20. 16.

Debita omnia nascuntur ex charitate. *vide* Dilectio. vel ex honestate, id est, cum res nonnisi inhoneste potest omitti. 2. 7. 4. & 3. 3. 6. vel ex justitia. *ibid.*

Debito universitatis an singuli obligentur, & quatenus. 2. 5. 17.

Debitorem carceri eximens creditori tenetur. 3. 1. 5. 3.

Debitum alienum naturaliter neminem obligat. v. heres &c. 3. 2. 1. Charitatis & quæ ei sunt similia à superiore possunt exigi proprio quodam jure. 2. 25. 3. adde dilectio.

Debitum civitatis subditos I. N. non obligat. 3. 2. 5. si universitas habeat bona. 3. 2. 1. obligat à I. G. 3. 2. 2. & 3. 2. 5. etiam singulos. 2. 2. 3. quantum ad bona & jura, raro ad vitam. 3. 2. 6. ita, ut ista capientium fiant, etiam justitia interna. 3. 13. 1. peccante tamen contra charitatem, qui id agit cum à primario debitore debitum facile possit consequi. 3. 13. 4. tenentur porro singulis iterum, qui culpa sua ejusmodi debito causam dedere. 3. 2. 7. non desinunt hæc debita, cum alia reip. forma introducitur. 2. 9. 8. constantiæ. vide Constantiæ debitum.

Debitum defuncti cur ad hæredem trans-

transeat, non pœna. 2. 21. 19. non transit, si quod ex officio pietatis gratiæ aut fidei debuit. 2. 12. 17.
Debita personalia obligant bona ejus. 2. 14. 10. regis, qualia ad successorem non pertineant. 3. 14. 12.
Debitum Iustitiæ oritur vel ex lege. 2. 1.2. & 2.17.1. vel ex maleficio. *ibid.* quod vocatur debitum pœnæ. 3. 13. 1. vel ex pactione. 2. 17. 1. Omnia hæc debita jus dant naturaliter in eum, qui debet. 2.20.2. quod & bello licet persequi, ubi id aliter consequi non possumus. 2. 1. 2. sed ut necesse sit bellum prius indici. 3. 3. 6. & obligant naturaliter etiam cum à Iudice secus sit pronunciatum. 3. 2. 5. aut debitor in pœnam creditoris sit liberatus. 2. 14. 6. debita sua legatus ut solvat, per ejus loci judicem, in quo est, adigi non potest ut ideo alia ratione cum eo sit agendum, & quali. 2. 18. 9. remissa censentur cum redditur Chirographum. 2. 4. 4. Vniversitatis, *vel* Civitatis pro debito corpus an possit obligari. 3. 2. 3.
Decalogi prima quatuor præcepta continent omnia veræ religionis membra. 2. 20. 45.
Decemvirorum Romæ juramentum de re illicita. 2. 13. 6.
Decent non ea omnia quæ licent. 3. 4. 2.
Decima de præda consecrata. 3. 6. 1. 1.
Decreta sua Deus non mutat. 2. 13. 3. *vide* Deus.
Dedere & donare non sunt ejusdem modi, contra quam putavit Cicero. 2. 21. 4. Innocentem quid sit, & quo jure sit concessa. *ibid.* An & is cogatur ad quem post facinus commissum fuit *ibid.* Ob famem aliasve similes necessitates excusabile. 2. 6 5. jure nat. Vrbes subdito non licet sine publico consilio. 3. 1. 21.
Deditus nec receptus an civis maneat. 2. 21. 4. 7.
Dediti sine conditione an occidi possint. 3. 4. 12.
Deditio conditionata, & ejus effectus. 2. 15. 7. 2.
Deditio dat sponte, quod vis ereptura esset. 3. 8. 4. quamdiu admittebatur à Romanis. 3. 11. 13. repudiare potest jure belli quo sensu. 3. 4. 11. non repudianda. 3. 11. 14. sequitur cognitionem causæ, quæ semper & necessario debet antecedere. 2. 21. 4. I. Nat. ad quid obliget eum, cui fit ex justitia interna. 3. 20. 51. Spontanea tollit jus postliminii. 3. 9. 8. Induciarum tempore non valet. 3. 21. 8.
Dediti quando possint interfici. 3. 11. 16. 1.
Dediti recipiendi. 3. 11. 14.
Deditis pure quid faciendum sit, statuendum à rege, aut à populo. 3. 22. 11.
Deditorum oppida incendi possunt jure belli. 3. 5. 1.
Deditio pura. 3. 20. 49. 1. & 2. 5. 31.
Deditio antequam murum aries percusserit. 3. 11. 14. 2.
Defectio subditorum efficit, ut in magistratu potentia puniendi eos non possit præsumi. 3. 20.30. *vide* Rebelles. Ad hostem invalida tempore induciarum, 3. 21. 8. Spontanea ob tempora difficilia quomodo excusetur. 3. 11. 4. adde Dedere.
Defendere innocentem an teneamur, & quando. 2. 25. 3. 1. & cap. 4. 8. 2.
Defendens se non opus habet denuntiatione jure naturæ. 3 3. 6.
Defensio an jus det in tertium qui non invadit. 2. 1. 4.
Defensio rerum an jus det occidenti. 2. 1. 11.
Defensio licita in aggressoris adjutores. 3. 1. 3. & l. 3. 1. 5. 3.
Defensio ut necessaria habeatur necesse est, ut aliter vitæ periculum nequeat evitare. 2. 1. 3. & 2. 1. 5. & certo constet de potentia & animo alterius. 2. 22. 5. & tunc licita etiam cum periculo innocentis. 2. 1. 4. & 3. 1. 2.
Defensio pro ultione sæpe ponitur à Christianis. 1. 2. 8. aliorum qui bellum sunt promeriti injusta. 2. 1. 18. non est necessaria, cum non nisi morte invasoris possit fieri. 2. 25. 7. subditorum etiam in bello injusto aliquo casu justa esse potest. 2. 26. 5. adde Pœna. Sui in bello favorabilior, quam illatio belli. 2. 16. 10. Indictione an indigeat. *vide* Bellum defensivum, à quibusdam

Christianis habita pro illicita. 1. 3. 3. licita, ut sit & justa, I. N. necessariam esse oportet. 2. 22. 5. id quod esse definit, simul atque judex potest adiri. 2. 1. 16. In vera defensione homo non occiditur. 2. 1. 4
Defensio sui aliquo casu licita etiam cum vitæ periculum aliter evitari non potest. 2. 1. 12. cum interfectione an licita sit jure divino. 2. 1. 10. contra armatum aggressorem licita. 1. 3. 2. & furiosum aut insanum. 2. 1. 3. non vero contra magistratum in causa religionis. 1. 4. 7.
Defensionis actus pacem non rumpit. 3. 20. 36. & 38.
Defensio in bellis publicis quæ, & qualis. 2. 1. 16. in his, qui bello causam dederunt, non licita. 2. 1. 18.
Deflorator virginis ad quid teneatur. 2. 17. 15.
Defunctis gratia redditur in liberis. 2. 7. 9. 2.
Dejectus dicitur qui vetitus est accedere. 2. 16. 12. 1.
Dejicere, quid interdum significet. 2. 16. 12. & 2. 16. 20.
Delatio, oblatio conditionis ante acceptationem non obligat. 2. 16. 32.
Deliberati & indeliberati actus distinctio. 3. 11. 4. 2. 3.
super Deliberationibus politicis regulæ. 2. 24. 5.
Deliberationum fines, & media inter se comparanda, & quomodo. *ibid.*
Delicta quomodo contractibus comparentur. 2. 20. 2. 2. 3.
Delicta gignunt jus in rem. 2. 5. 1. & jus dant ad pœnam. 2. 20. 2. omnia an necessario & ex I. N. punienda. 2. 20. 4. & 2. 20. 21. puniuntur non ea tantum quæ directe alios lædunt, sed & quæ per consequentiam. 2. 20. 44. Aliena I. N. non obligant ad pœnam. 2. 21. 12. possunt tamen liberis delinquentium honores & id genus alia juste denegari. 2. 21. 11. & 2. 21. 16. Per ignorantiam commissa facile remittenda, quamvis culpa non omnino careant. 2. 20. 26. & 2. 20. 43. Ignorata eo tempore, cum pax initur, an post contra pactum excusabiliter puniri queant. 3. 20. 17. Inchoata contra pietatem an puniri debeant. 2. 20. 39. Contra vitam hominis an extra judicium severe debeant puniri. *ibid.* per infirmitatem difficulter superabilem commissa non difficulter remittenda. 2. 20. 26. quæ lædunt personam Principis facile condonanda. 2. 24. 3. contra societatem humanam à cujusque civitatis rectore puniri juste queunt. 2. 21. 3. Delicta majorum posteros luere creditum non nisi de gravissimis criminibus. 2. 13. 1. à multis commissa, etsi digna quæ morte puniantur, morte tamen non puniri æquum est. 3. 11. 17. Regis, populum verè subditum non obligant ad pœnam. 2. 21. 17. populum luisse, quando legitur, an ex eo concludi possit datam in regem potestatem. *ibid.* Subditorum obligant civitatem aut regem, si sciverunt nec punivrunt, cum & possent & deberent. 2. 21. 2. unde hæc culpa præsumatur. 3. 20. 30.
Delinquentes naturaliter se faciunt subjectos omnibus hominibus. 2. 20. 3. & in eo statu sunt, ut puniri possint. 2. 20. 22. etiam à quovis, qui eis non est subditus. 1. 3. 21. absolvendi sunt in dubio. 2. 23. 5. resistendi jus non habent publicis ministris capere eos volentibus, metu ne plus æquo puniantur. 2. 1. 18.
Delinquentes privatim in aliam civitatem rectoremve ejus, is apud quem agit, dedere tenetur, aut punire. 2. 21. 4. aut, si utrumque nolit, eum amovere. 2. 21. 5. nemo gratis delinquit, sive malus est. 2. 20. 29. Consuetudo delinquendi quomodo spectetur in judicio. 2. 20. 35. reliqua *vide* in voce Peccata.
Delphi orbis umbilicus. 2. 22. 13.
pro Deplorato nemo temere habendus. 2. 20. 7.
Denuntiatio honesta etiam ubi non necessaria. 3. 3. 6. 3.
Denuntiatio in quibus bellis necessaria. 3. 3. 6. 2.
Denuntiatio pura & conditionata. 3. 3. 7. 1.
Denuntiatio ad proximum præsidium. 3. 3. 7. 2.
Denuntiatio cur requiratur. 3. 3. 11.

Denuntiatione an opus, ubi legati violati sunt. 3. 3. 14.
Depositarius ad quid teneatur. 2. 12. 13. 1.
Depositarius rem si perierit non restituit, & quare. 2. 12. 13
Depositum prædoni reddendum, si dominus non appareat. 2. 13. 15. 2.
Depositum est species mandati. 2. 12. 2. depositario interdum juste non redditur, si is non sit Dominus. 2 16. 26. interdum etiam cum sit Dominus. *ibid.* Res furto aut vi alicui ablata & tertio deposita, cui restituenda si Dominus adpareat. 2. 10. 1. si non. *vide* text.
Deposito mercedem stipulari an injustum. 2. 12. 11.
Deposita bona post publicationem fisco non priori domino reddenda, & quare. 2. 10. 1. 4.
Depositam apud se rem suam nemo reddere tenetur. *ibid.*
Derelictione regna amittuntur. 2. 4. 11.
Derelictum quid censetur, spe recuperandi amissa. 2. 4. 5. 1.
Derelictum redit in statum suum naturalem. 2. 3. 19. ad derelicti præsumtionem sufficit tempus excedens hominis memoriam. 2. 4. 7. ad derelicti regni vel imperii præsumtionem non requiritur L. Civ. definitum tempus. 2. 4. 12.
pro Derelicto habere non censetur is qui rem tractat negligentius. 1. 4. 9. ne pro derelicto res habeatur quid agendum, cum ob vim majorem deseritur. *vide* Arbiter. an pro derelictis censenda, quæ induciarum tempore sunt incustodita. 3. 21. 8.
Desertores jus legationis non habent. 2. 18. 2. 2.
Desperatio hosti eripitur, rebus servatis. 3. 12. 8. 1.
Despoliatio quid. 3. 6. 24. 7.
Deum negare, & negare eum rerum humanarum curam agere, moraliter idem valent. 2. 20. 46.
Deus promittendo obligatur. 2. 11. 4. 1.
Deus in juramento testis & ultor. 2. 13. 10.
Deus probavit jus prædæ. 3. 6. 1. 2.
Deus nocentibus parcit innocentum causa. 3 1. 4. 3.
Deus quo jure efficiat, ut peccata posteris noceant. 2. 21. 14. 1. 3.
Deus quo sensu dicatur mutare consilium, & pœnitentia duci. 2. 13. 3 4. quando dicatur improprie nos fallere. *ibid.*
Deus populo cladem immittit, ob Regum facta. 2. 21. 17.
Deus αὐτοφυὴς quo sensu. 2. 20. 4. 2.
Deus propter se omnia fecisse quo sensu dicatur. *ibid.*
Deus an non possit agere: nisi ob finem. 2. 20. 4. 2.
Deus cognosci ex natura quomodo possit. 2. 20. 45. coli nimium non potest. Proleg. p. 9. dominium plenissimum habet, ut in res nostras, ita & in vitam. 2. 20 40. & 2 21. 14 majusque illud est, quam hominum in bestias. 3. 4. 9. Igitur, quæ ex eo jure agit, nobis in exemplum non trahenda. 3. 1. 4. Efficere quædam non posse, quo sensu dictus. 1. 1. 10.
de Deo notiones quædam minus evidentes. 2. 20. 47. perperam sentientibus, an juste bellum inferatur ex hac solo causa. 2. 22. 9. quæ sunt contra mandatum divinum in iis non est Magistratui parendum. 2. 20. 3.
Dei jus in homines. 3. 1. 4. 3.
Dei lenitas in novo federe. 2. 20. 11. 1.
Dei factum circa liberos peccantium cur hominibus non imitandum. 2. 21. 14. 1. 3.
Deo mendacium non convenit. 3. 1. 15. 1.
Deo magis quam hominibus obediendum agnoscunt & Philosophi. 1. 4. 1. 3. & 2. 26. 3. 1.
Dextræ datio in quibusdam locis vicem tenet jurisjurandi & quare. 2. 13. 22.
Diagoras Mælius quare sit punitus. 2. 20. 46.
Dicere mihi non necesse est id omne quod alteri est utile audire. 2. 12. 9.
Dictatoria potestas imperiumque an mutaverit Remp. quotiens est introductum. 1. 3. 8.
Dictatoris potestas aliquando summa. 1. 3. 11. 1.

ad eum Diem, exclusive, an inclusive intelligendum. 3.21.4.
Dierum vox in federibus quomodo intelligenda. 2.16.5.
Dignitas regis læditur in legato. 2.18.5.
Diis ascripta quæ juris sunt gentium. 2.19.1.2.
Δικαιώματα. 1.1.9.2.
Δικαστική quæ Aristoteli. 1.3.6.2.
Dilectionis lex distinguitur à lege Euangelica 2.1.10. ad jus N. pertinet. 2.1.9. proprie tamen jus non dat ei cui hinc aliquid debetur. 2.12.17. & 2.17.9. itaque nec debitum hujusmodi armis exigere licet. 2.22.16. potest tamen à subditis Magistratus deposcere proprio quodam jure. *vide* Debitum. An obliget omnes homines æqualiter. 1.2.8. non obligat in gratiam nocentis. 2.1.16. præcipit multa, quæ non tantum laudabilia sunt sed etiam omitti sine culpa nequeunt. 2.1.9. & 2.25.3. Vetat multa quæ ex jure stricto licita. 2.1.10. & 3.13.4. ut capere res subditorum pro debito Magistratus. 3.13.4. res coëmere quæ pluris vendantur etiam pretio haud iniquo pro tempore. 2.12.16. non Indicare merces plures in via esse, quo tuas carius vendas. 2.12.9. persequi rem suam cum cæde alterius. 3.2.6.
Diligendorum gradus. 1.2.8.10.
Diligere proximum juxta se, quomodo intelligendum. 1.3.3. lex Christi de diligendis singulis, quam habeat exceptionem. 1.2.8. & 2.15.10.
Dimicatio singularis quibus casibus licita. 3.1.15.
Dimicationes sine fructu illicitæ. 3.11.19.
Dimidium navium de integris intelligendum. 2.16.5.
Direptio prædæ qualis. 3.6.18.
Direptionis concedendæ aut negandæ rationes. 3.6.18.2.
Direptiones quæ vitandæ Christianis 3.12.8.4.
Disciplina militaris Romana. 3.18.1.2.
Disciplina militaris an ea severitate custodire possit ut in itinere, in castris, & similibus, miles ne minimum quidem auferat. 3.17.2. servatur provisione rerum necessariarum & bene solutis stipendiis. *ibid.* disciplinæ militaris leges. 3.17.2.
Dispensandi in lege pœnali causæ quæ. 2.20.25.26.
Dispensatio distinguitur ab æquitate. 2.20.27.
Dissimulatio an licita. 3.1.7.
Divisio rerum ad bellum vitandum. 2.1.2.5. & 2.8.1.
Divisio rerum prima causa efficiens proprietatis. 2.2.2. regni aut populi quibus modis fiat. 2.9.18. an per eam jus populi aut Imperii amittatur. *ibid.* reliqua *vide* Imperium.
Divitiæ supervacuæ nullum bonum in se continent. 2.20.5.
Divortia olim licita, Christianis prohibita. 2.5.9.2.
Divortio amissam mulierem, qua conditione alius possit ducere. 2.5.9.
Do ut des. 2.12.3.1.
Dogmata nova non sunt metuenda si nil habeant quod honestati & obedientiæ erga Magistratum adversatur. 2.20.49.
Dolo in bello licet uti, qui perfidia caret. 3.5.4. non uti generosum est, non etiam necessarium. 3.1.20. Christiani imprimis uti non debent, quantum fieri potest. *ibid.*
Dolore alieno satiari contra jus est naturale. 2.20.5.
Dolus quomodo pliciter dividatur. 3.1.7. malus interdum dicitur quod æquitati est contrarium. *ibid.*
Dolor non dat jus occidendi. 3.11.16.5
Dolus bonus quis. 3.1.6.3.
Dolus an ex genere semper malorum. 3.1.6.4.
Dolus in bello an licitus, & quis. 3.1.6.1.2.
Doli mali vox. 2.10.2.2.
Dolo contrahens ad quam restitutionem teneatur. 2.17.17.
Dolo res hostium capere licet. 3.6.12.2.
Dolis abstinere generosum. 3.1.20.1.
Domanii fructus distinguendi à domanio. 2.6.12.
Domanium. *vide* Patrimonium populi.
Dominatio paucorum ad regnum accedit.

cedit. 3.15.8
Dominium externum 3.6.2.1.
Dominium naturaliter & per alium acquiritur. 3.6.9.1.
Dominium furiosi unde. 2.3.6.
Dominium infantis unde. *ibid.*
Dominium conditionatum. 2.3.16.1.
Dominium quid & quotuplex. 1.1.5. non amittitur ob alimentum præstitum ab eo qui non est Dominus. *vide* Alimentum. nec jure Naturali ob delictum per se. 2. 8. 20. nec ob possessionem amissam licet ex possessione incipiat. 2.8.3. Dominium antevertere potest lex Civilis quod jure Naturali licitum est. 2. 2.5. ut auferatur alicui sine probabili causa injuria est. 2.7.1. & 2. 14. 8. non autertur per adjectam conditionem. 2. 3. 19. ex quibus causis alicui auferri possit. 3.20. 9. Iure Naturali iis tantum datur, qui utuntur ratione. 2. 3 6. furiosis aut infantibus datur. *ibidem.* & 2. 5. 2. quando desinat. 2. 9. 1. per tot distinguitur ab Imperio. 2. 3. 4. exceptionem habet necessitatis summæ. 2. 2. 6. adde Necessitas, & utilitatis innoxiæ. *vide* Vtilitas. fines & effectus suos semper habet, sive ex Civ. Iure sive Gentium seu naturali oriatur. 2. 10. 1. & 3.20.9. Idem est cum proprietate. 2. 2. 1. quare introductum. 2. 10. 2. si introductum non esset, an quis alteri injuriam inferre potuisset in bonis. 1. 2. 1. non minuitur per adjectam conditionem. 2. 3. 19. natum unde primum sit, & quomodo processerit. 2. 2. 2. non nascitur ex solo actu animi. *ibid.* nec ex aptitudine ad rem. 2. 17. 2. nec ex intellectus perfectione. 2. 22. 10. nec ex virtute sola mentis aut religiosa. *ibid.* produci potest ex sola leg. Civili. 2. 8. 5. & 2. 8. 21. & 2. 8. 1. sequitur jus possidendi ex jure Gentium. 3. 20. 48. transferri etiam potest in aliquem nec dum occupata possessione. 2. 7. 5. & 2. 7. 25. ut totum vel ex parte tantum transferatur juris Naturalis est. 2. 6. 1. an transferatur in eum qui rem alienam loco suæ sibi debitæ cepit. 2.7.2.
Dominii actus primus & secundus, 2. 3. 6. vis. 2. 9. 1. ex dominio nemo jus habet præter dominum. 2. 10. 11.
Dominium captarum rerum in bello solenni non est sine omni conditione. 3. 9. 6. stare potest cum interna obligatione restituendi si bellum fuerit injustum. 3. 10. 5. Civile quid. 1. 3. 8. 6. & 6. 1. bello comparari potest. 1. 3. 8. 6. Eminens quid. 1. 1. 6. & 1. 3. 6. comprehendit cives & res eorum. 1. 3. 6. & 3. 20 7. imperii summa pars est. 1. 3. 6. in res subditorum civitati competit Iure Gentium. 3. 19. 7. ut ex eo alienare res eorum liceat illi & perdere. 3. 20. 7. & factum solum sufficiat ad rem transferendam. 3. 20. 10. utilitatis publicæ causa introductum est. 2. 21. 11. igitur non competit, nisi quatenus communiter expedit. 2. 14. 7. & 2. 14. 8. & 3. 20. 10. in regimine non dominico sed civili aut regio. 3. 19. 7. supereminenti dominio beneficia subditis liberaliter concessa possunt auferri. 2. 14 13. falsum ipsis dici. 3 1. 15. Ius ipsis quæsitum auferri. 3. 14. 7. quæ autem singulis auferuntur sic, eorum compensatio fieri debet ex communi. 2. 14. 7. modi ejus. 3. 20. 7. 2. adde vocabulum Pœna. Generale manere potest, etsi in partes sit distributum. 2.3.19.
Dominium rerum, quæ pondere, mensura, & numero constant, quando transeat. 2. 10. 12.
Dominium externum sine interno. 3. 7. 6. 1. 3.
Dominia quomodo intereant sublato subjecto 2. 9. 1. & 2. 1. 3. & 1. 4. 1.
Dominica potestas quid. 1. 1. 5.
Dominus rei præferendus ei qui deposuit, & quare. 2. 10. 1. 4.
Dominus qui denunciavit ne servo crederetur, tenetur de peculio aut in rem verso. 2. 10. 2. 2.
Dominus qui in culpa non est naturaliter ad nihil tenetur. 2. 17. 21. legitimus quibus modis fiat. 3. 6. 18. *Not.* 2. qui cum possidente contrahit ut cum domino, dominium amittit. 2. 4. 4. etiam servo injuriam facere potest. 2. 5. 28.
Domini vocabulum non admittebant huma-

humaniores ex priscis. 3. 14. 5.

Domino cognito rem non reddere contra Ius Naturale est. 2. 16. 26. deficiente res redit in statum suum naturalem. 2. 3. 19. & 2. 9. 1.

Dominum rei, quam possidet, ignorans, nemini tenetur. 2. 10. 11.

Domini rerum, quæ de navi jactæ sunt, partem ab aliis repetunt. 2. 10. 9. 2.

Domos incendere inhumanum. 3. 12. 2. 2.

Domuncula seu Tuguriolum momentaneum in littore occupato ponere licet transeunti. 2. 2. 15. Domus est pusilla Resp. 3. 14. 3. de domo constituere jus est solius mariti. 2. 5. 8.

Dona & per internuntios absentibus mitti possunt. 2. 6. 2. *Not.* 2. & 2. 11. 17.

Donare quid significet. 2. 16. 5. in bello quibus liceat. 3. 22. 9. regna & urbes licet. 1. 3. 12. duci belli non licet, si jam sint quæsita, si vero necdum quæsita, licet. 3. 22. 9.

Donare, pro transigere. 2. 16. 5.

Donatio an acceptari possit mortuo donatore. 2. 11. 17.

Donatio accepta an vim habeat mortuo donatore ante quam rescivisset acceptam. 2. 11. 17. quæ causam expressam non habet, naturaliter non est irrita. 2. 11. 21. ejus qui Iure Civili non tenetur interpretanda ex dicto. 2. 16. 11. inter odiosa refertur. 2. 16. 12. prodiga habet effectum juris. 2. 11. 9. regis jure mixto imperantis, in quantum procedat. 2. 14. 12. in Donatione omnia verba donantis strictius accipienda. 2. 16. 12.

Donationes à magistris militum factæ. 3. 6. 17. 6.

Δωϱοφόϱοι servi unde. 3. 14. 5. 3.

Druidum officium apud Gallos. 2. 23. 8.

in Dubio bello lex probabilem rationem habere censetur. 2. 14. 12. flumen occupasse populus censetur. 2. 8. 11. pacis leges quædam. 3. 20. 21. de sensu scripti alicujus quorsum respiciendum. 1. 2. 9. sequimur quod minimum est. 3. 20. 47. & quod tutissimum. 2. 23. 5. & 2. 26. 4. successioni vicariæ locus esse censetur. 2. 7. 30. quæ plus valeant. 2. 16. 29. in dubiis judicium actu & experientia comparatur. 2. 23. 3.

in Dubio bello pax præferenda. 2. 23. 6.

Dubitatio unde in moralibus. 2. 23. 1.

Dubitare quis potest contemplative, non active. 2. 26. 4. 1.

Dubitans subditus an recte militet. 2. 26. 1. 4. 8.

Dubitans de jure quid facere debeat. 2. 23. 3. 4.

Dubitans quomodo ad judicandum dirigi possit. 2. 23. 2. 2. & 2. 23. 5. 1.

Duellum. *vide* Dimicatio singularis.

Duellum seu certamen singulare unde natum. 2. 20. 8. nil detrahit juri quod est alterius. 3. 20. 44. finem bello an possit imponere. 3. 28. 43. non repudiandum, si parati sint certare, ubi alioqui totus populus gravissimis malis se implicaturus erat. 2. 23. 10. & 3. 20. 43. peccant autem certantes contra justitiam internam, uno casu excepto. 3. 20. 43.

Dux proprie quis. 3. 22. 1.

Dux milites quatenus obliget. 3. 22. 6.

Dux de belli causis transigere non potest. 3. 22. 7. inducias dare potest. 3. 22. 8.

Dux homines, imperia, agros jam acquisita concedere non potest. 3. 22. 9. 1. 2.

Dux condonare potest nondum quæsita: etiam qui summus dux non est. *ibid.*

Ducis belli jus eximium in præda. 3. 6. 17. 3

Duces belli dispensatores prædæ apud Romanos. 3. 6. 15

Duces Romani quomodo se gesserint circa prædam. 3. 6. 16. 1. 2

Duces belli quidam de præda nihil decerpserunt. 3. 6. 16. 1. & §. 17. 4

Duces belli quomodo obligentur ex bello injusto. 3. 10. 4

Duces belli duorum generum. 3. 22. 1 minores an obligare possunt summum, & quatenus. 3. 8. 2. pacem inire an possint. *vide* Pax.

Ducum pacta quam recipiant interpretationem. 3. 22. 11

Duratio rei naturam non mutat. 1. 3. 11

E.

Ecclesia jus an habeat in infideles. 2. 22. 14. 1.
Edictum. 3. 3. 7.
Educatio liberorum quare à quibusdam ad jus naturale referatur. 2. 7. 4.
qui Edunt carnem humanam, cum iis justum bellum est. *vide* Cibus
Effectus ut non sequatur satis est unicam deesse causarum. 2. 16. 20. Vniversalis causa requirit universalem. 1. 1. 12.
Egestatis evitandæ causa quæ injuste fiunt maxime sunt excusabilia. 2. 20. 29.
Εκλιπεῖν quid apud Paulum Apostolum. 1. 3. 3. 6.
Εἰρήνη quid. 2. 15. 5. 3.
Eleazari factum. 3. 4. 18. 2.
Electio non semper infert subditorum libertatem civilem. 1. 3. 10.
Electorum Regum est jus temporarium. 2. 16. 10. Electus Imperator per legiones quo imperavit jure. *vide* Rom. Imp.
Eleutherocilices. 1. 3. 12.
Eligens indignum, reipublicæ tenetur. 2. 17. 3.
Emendatio peccantis quotuplex. 2. 20. 8.
Emendi jus res ad vitam necessarias nemini negari potest. 2. 2. 15.
Emens rem alienam, restituere eam venditori non potest. 2. 10. 10.
Ementi pignus à creditore, tenetur qui oppignoravit, etiam si res sit aliena. 2. 10. 2. 2. *f.*
Emphyteusis sine scriptura à Rege facta non valet. 2. 14. 5.
Emptio venditio quid sit naturaliter. 2. 13. 3. metu expressa potest Iure Naturali rescindi. 2. 12. 10. sine certo pretio à Rege facta non valet. 2. 10. 9. Rei alienæ quatenus obliget emptorem. *b f. ibid.* In Emptione venditione dominium etiam sine traditione transfertur. 2. 12. 15.
Emptori rei alienæ quatenus obligetur dominus. 2. 10. 9.
Emi pluris res potest in gratiam alterius. 2. 12. 14.
Emptor rei captæ bello injusto an quid impendii deducat. 3. 16. 3.
Εναυλοφωνία. 2. 16. 4. 1.
Ενεχυρασμοί. 3. 2. 1. 2.
Ενόχλοι. 1. 1. 9. 2.
Epicurei cur ex bene moratis civitatibus ejecti. 2. 10. 46.
Επιείκεια. 2. 16. 26. 1.
Επιεικείας fontes & regulæ. *ibid.*
Επιμαχία. 2. 15. 6. 2.
Επιορκεῖν. 2. 13. 13.
Episcoporum consilia circa bella. 2. 23. 4. 2.
Episcopus qua talis jus non habet regendi humano more. 2. 22. 14.
Εποχαί. 2. 3. 10. 1.
Equi & Equæ quæ postliminio apud Romanos recepta. 3. 9. 14. 1.
Equus Scythicus. 2. 5. 15. Equorum vectigal. 2. 2. 14.
Erasmus Christianis arma interdicit. *Proleg.* p. 6.
Errans hosti obligatur ex pacto. 3. 23. 4.
Errantes in partem Christianæ religionis an puniendi. 2. 20. 50.
Error an irritum actum faciat. 2. 11. 6. 1.
Error quotiens liberet fide. 3. 23. 4. circa pretium resarciendus si postea de eo constet. 2. 12. 12.
Esseni non jurabant. 2. 13. 21. 4. 5.
Esseni gladiis armati incedunt. 1. 3. 3.
Essenorum communio in bonis. 2. 2. 2.
Evangelii præcepta an contineantur in jure naturali. 1. 2. 6. 1. 2.
Ευορκεῖν. 2. 13. 13.
Exactiones odiosæ. 3. 2. 1.
Εξαίρετον. 3. 6. 17. 3.
Excellentia super alios quatenus à virtute & utilitate se jungitur, bonum est imaginabile. 2. 20. 29.
Exceptionem habens jus habet ad pecuniam redactam ex bonis suis venditis. 2. 10. 2. *f.*
Excursus inutiles in bello, id est ii qui tantum virium ostentationem habent, injustæ sunt. 3. 11. 19.
Executionis ad modum quod pertinet, conditionem non facit. 3. 23. 15.
Exercitoria actio unde. 2. 11. 12. 13.
Exercitores an teneantur in solidum ex facto magistri. 2. 11. 13.
Exercitus quid. 2. 16. 3. justus. *ibid.*
Exercitus insolita conscriptio si justis indiciis appareat non fieri se tuendi gratia,

gratia, rumpit pacem. 3. 20. 40. cautio ne exercitus aliquo ducatur, quomodo intelligenda. 2. 16. 25.
Exheredato filio an quid debeatur. 2. 7. 7.
Exheredatus tacite censetur, qui grave crimen commisit in Patrem, nisi adsint condonatæ culpæ indicia. 2. 7. 25.
Exhereditari filius à Patre in totum an possit. 2. 7. 4. quando possit. 2. 7. 2. ne in regnum succedat. 2. 7. 25.
Exilium fidejussoris damnati ex fidejussione proprie pœna non est. 2. 21. 11.
Ἕξις 2. 9. 3. 1.
Existimatio æquiparatur vitæ. 1. 2. 5. *vide* Fama.
Exitus liber cum itinere libero intelligendus. 2. 16. 5.
Exploratores graviter puniendi causa. 3. 4. 18. 3.
Expugnationes urbium & direptiones violentas Christiani permittere non debent. 3. 12. 8.
Exsules non tenentur imperiis civitatis. 2. 5. 25.
Exteri quomodo de rebus bello captis judicare debeant. 3. 6. 25.
Exteris quomodo jus nascatur ex lege civili. 2. 8. 26.
Exterorum res retinentur pro jure nostro, aut civis nostri. 3. 2. 3. 5. & §. 5. 2.
Externi testari non prohibentur jure Naturali. 2. 6. 14. 2.
Externi juris qualis efficacia. 3. 7. 7.
Externum dominium sine interno. 3. 7. 6. 1. 3.
Externi qui habendi. 2. 18. 2. olim habiti pro hostibus. 2. 6. 14. quod ne fieret postea fœderibus est cautum. 2. 15. 5. an teneantur legibus loci ejus in quo degunt. 2. 2. 5. & 2. 11. 5. an pro hostibus habendi, si in loco hostili deprehendantur. 3. 4. 7.
Extorsio violenta acceptio est vitiosa ex qua jus ei nascitur cui extorquetur. 2. 10. 12.
Extrinseca contractui non sunt indicanda. 2. 12. 9. 2.
Exules pœnæ metu dedendi sunt. 3. 20. 41. in exules alibi nullum jus est civitati. 2. 5. 25. & 3. 20. 41. penes Reges exules manet jus regni etiamsi possessionem amiserint. 2. 16. 17. Exules ejus suscipere cum quo pax initur, an pacem violet. 3. 20. 41.
Exulibus pulsis sedibus suis habitatio non deneganda sub certa conditione. 2. 2. 16. nec transitus negandus ad quærendas sedes alias. 2. 2. 13.
Ezechias. 2. 1. 18.

F.

Fabiorum deditionem Galli quo jure postularint. 2. 21. 4.
Faciendi cujus quis alii jus dat ejus ipse auctor esse censetur. 1. 3. 5.
Facinus. *vide* Scelus.
Facio ut facias. 2. 12. 3. 1. 5.
Facio ut des. *ibid.*
Facinorosi an sepeliendi. 2. 19. 4.
Factum alienum Iure Naturali neminem obligat nisi successorem bonorum. 3. 2. 1. *vel* Delictum qui promisit naturaliter non obligatur si facere ex sua parte nil omiserit. 2. 11. 22. & 3. 21. 30. illicitum promissum an valeat. *vide* Illicitum. Singulorum non obligat communitatem civilem. 2. 21. 2. utile nullum parit juris effectum.
ex facto obligatur quisque vel ad reparationem vel ad pœnam. 2. 20. 1. sub factis comprehenduntur etiam non facta, quatenus conjecturam faciunt voluntatis. 2. 8. 10.
Facultas, juris species, quid & quotuplex. 1. 1. 4. 5.
Facultas eminens, quid. 1. 1. 6.
meræ Facultatis quæ sunt, an tempore amittantur. 2. 4. 15.
Facultatem qui dat, dat quantum in se est ea quæ ad facultatem sunt necessaria. 3. 22. 2.
Fallere hostem quibus modis liceat. 3. 1. 8. suos quomodo liceat. 3. 1. 13.
Fallendi artes qui instillant, fugiendi principibus. 3. 25. 1.
Falsum dicere concedit Plato imperium habentibus & quare. 3. 1. 15. quatenus non sit illicitum. 3. 1. 12. & seqq. adde Mendax.
Falsum dicere amenti, & infanti, non est mentiri, stricte sumta voce. 3. 1. 12.
Fama naturaliter homini suum. 2. 17. 2. adde Existimatio ob famem facta deditio excusabilis. 2. 24. 6. *Not.* 2.

Familiæ

Familiæ fundamentum est matrimonium. 2. 20. 30.
Fato suo deprehensi in bello. 3. 6. 12. dicuntur infortunati. *vide* Infortunatus, etiam servi fiunt. 3. 7. 1. jus habent postliminii in pace. 3. 9. 4. inter eos referuntur coacti ad bellum. 3. 11. 3.
Fato fieri qui dicantur. 3. 6. 12. 1.
Favor in promissis. 2. 16. 10.
Favorabilia in dubio realia. 2. 16. 16. 1. 3.
Favorabilia quomodo interpretanda. 2. 16. 12. 1. 2.
Favorabilia extendenda ad proprietatem verborum tam artificialem quam vulgarem. 2. 7. 30. & 2. 16. 12. & 3. 20. 12. sunt quæ æqualitatem in se habent. 2. 16. 20. quæ utilitatem spectant communem. *ibid.* fœdera realia. 2. 16. 16. promissa media. 2. 16. 10.
Fecialium usus Romæ. 2. 23. 4.
Fecialium collegium quare Romæ institutum. 2. 23. 4. & 2. 23. 8.
Federatus an defendendus contra federatum. 2. 15. 13. 1. & 2. 25. 4. 1.
Fedus quid. 2. 15. 3. 1.
Fedus quando renovatum censeatur. 2. 15. 14.
Fedus an duret parte violata. 2. 15. 15.
Fedus antiquius quando præferendum. 2. 15. 13. 3.
Fedus cum populo reale. 2. 16. 16. 1.
Fedus cum Rege non semper personale. 2. 16. 16. 2.
Fedus jus dat Regi qui regno pulsus est. 2. 16. 17
Fedus cum populo, aut justo rege, invasori sive tyranno non prodest. 2. 16. 18.
Fedus inæquale proprie jurisdictionem non dat. 1. 3. 21. 2. 3.
Fedus inæquale quod. 1. 3. 21. 1.
Fedus à sponsione quod differat. 2. 15. 3
Federe inæquali qui tenetur populus, liber esse non desinit. 1. 3. 21. 1. 3. & 2. 18. 2. 2.
Federe inæquali qui tenetur rex potest summum imperium retinere. 1. 3. 21. 3
in Federe superior quis dicatur. 1. 3. 21. 2. 8.
Federis rumpendi materia odiosa. 2. 16. 13. 1.
Federa quædam idem statuunt, quod jus naturæ, & quare. 2. 15. 5. 1. 3.
Federis princeps imperium in quibus rebus habeat. 1. 3. 21. 8.
Federis inæqualis pericula unde. 1. 3. 21. 10.
Federa inæqualia contrahuntur etiam ubi bellum non fuit. 2. 15. 7. 4.
Federa an contrahi possint cum his, qui alieni sunt à verâ Religione, quæ, & quatenus jure naturæ, jure Hebræo, jure Euangelico. 2. 15. 8. & cap. 9. 1. & cap. 10. 1.
Federa cum quibusdam populis vetita lege Hebræa. 2. 13. 4. 2.
Federa quæ favorabilia, quæ odiosa. 2. 16. 16. 3.
Federa æqualia, tum pacis, tum societatis. 2. 15. 6. 2.
Federa inæqualia. 2. 15. 7.
Federa æqualia de commerciis. 2. 15. 6. 2.
Federa personalia. 2. 16. 16. 1. 3.
Federa realia. *ibid.*
Federa faciendi jus pars est summæ potestatis. 1. 3. 6. in regno ad regem pertinet. 2. 15. 3. facta cum libero populo an maneant mutato statu ejus populi. 2. 16. 16. fieri necesse erat inter eos qui nihil ante contraxissent, quibus id constitueretur quod est Iuris Gentium. 2. 15. 5. federa qui frangit, iræ divinæ obstringitur. 2. 15. 3. liberat alterum obligatione sed cum exceptione. 2. 15. 5.
Federa quæ jungunt arctissime duas civitates, an impediant quo minus status perfectæ civitatis retineatur. 1. 3. 7.
Federum finis pax est aut societas. 2. 15. 6. fundamentum non est jusjurandum. 2. 16. 16. species variæ. 2. 15. 6. *& sequent.*
Federibus stare etiam post acceptam aliquam injuriam animi est generosi. 3. 19. 19. ex iis etiam aliquem ex injusta causa jurasse, veniam meretur pœnæ. 3. 11. 6.
in Federibus omnibus præsumitur ratio habita prudentiæ ac pietatis ejus cum quo agitur. 2. 15. 6.
Federa inæqualia imperium minuunt vel non. 2. 15. 7. ut eos hostes habeamus

beamus quos pars altera. 2. 15. 7. ne injussu alterius bellum geratur, quomodo intelligendum. 2. 16. 14.
Federatus utrisque cui auxilium præstare debeat si bellum inter se gerant. 2. 15. 13
Federati inæquales an jus legandi habeant. 2. 18. 2. 2.
Federum divisio. 2. 15. 4. 5.
Federum inæqualium divisio. 2. 15. 7. 1.
Federum distinctio circa jus postliminii. 3. 9. 18. 3.
Femina an promittendo obligetur. *vide* Promissio.
Feminæ occiduntur impune in bello. 2. 4. 9. sexu tamen vindicari debent ab injuria. 3. 11. 9.
Feminæ captivæ: Hebræorum lex pro illis. 3. 4. 19. 2.
Feminæ succedunt in regnis patrimonialibus. 2. 7. 11. 1.
Feminæ quomodo obnoxiæ bellico juri. 3. 11. 9. 1. 3.
Feminis parcendum. *ibid.*
Feræ quorum sint? lex, quæ eas regi addicit, non injusta. 2. 2. 5.
Feræ in sylvis privatis non sunt nullius. 2. 8. 2. 3. 4.
Feræ sunt Principum in Germania. 2. 8. 5.
Feræ quamdiu nullius sint dicendæ. 2. 8. 2. feras nullius esse non simpliciter est ex Iure Naturali sicut putat Ius Civile Rom. 2. 8. 21.
Feras an dominus amittat si aufugerint. 2. 8. 3.
Ferrum quid significet. 2. 16. 5. & 2. 16. 20.
Ferruminatio non facit confusionem. 2. 8. 21.
Feuda Franca, sive libera. 1. 3. 23. 2.
Feuda longæva possessione acquiruntur. 2. 4. 10. 3.
Feuda acquiri possunt longo tempore quæ deferuntur ex investitura primaria. 2. 4. 10. deferuntur vel ex jure proximi possessoris, vel ex investitura primaria. *ibid.* hereditate adiri possunt, separatim ab aliorum bonorum hereditate. 2. 7. 19.
Feudale jus tantum Germanis usitatum. 1. 3. 23.
Feudale jus in personam, & in rem. 1. 3. 23. 1. 2. 3.
Feudalis obligatio non tollit summum imperium. 1. 3. 23. 2.
Feudalia regna qua successione deferantur. 2. 7. 20. 21.
Feudalis rei concessio beneficium est. 2. 12. 5.
Feudorum Regiorum tacita conditio, si bellum justum fuerit. 1. 3. 23.
Feudorum judicatio non semper facienda ex Lege Longobardica. 2. 7. 21. non pertinet ad Ecclesiam. 2. 22. 14. *Annot.* 4.
Feudum ligium. 1. 3. 23. 2.
Fidejussor obligatur ex solo consensu, etiam sine causa, in id quod fidejussit. 3. 2. 2. fidejussionis periculum est miserabile. 3. 13. 4.
Fides in bello. 3. 19. 1.
Fides prædoni, & tyranno debetur. 3. 19. 2. 1. 2.
Fides perfido an servanda. 3. 19. 13.
Fides compensando quomodo liberetur. 3. 19. 15.
Fides tacita quæ. 3. 24. 1. 4. 5.
Fides commendata in bello. 3. 25. 1.
Fides quæ vim habeat juramenti. 2. 13. 22.
Fides apud Paulum quid significet. 2. 23. 2. fidem credendi Euangelio quod Deus quibusdam negat fit ex causis incognitis. 2. 20. 48. per fidem debellasse regna, quo sensu quædam dicantur. 1. 2. 2.
Fides si frangatur à Rege ut tunc Regno cedat, hæc conditio non destruit summum Imperium. 1. 3. 16. fundamentum est justitiæ. 2. 11. 1. promissa dat jus ei cui promittitur. 3. 19. 1. servanda hostibus quibusvis, & quare. 3. 19. 13. perfidis. 3. 13. 16. & 3. 19. 13. privatis. 3. 19. 2. potest tamen his etiam non servari Iure Gentium voluntario. 3. 19. 5. servis etiam servanda. 3. 19. 6. tyrannis. 3. 19. 2. an ut serviant cogi possint à superioribus privati, si quam hosti dederunt. 3. 23. 11. quibus casibus possit absque injustitia non servari. 3. 19. 14 *& sequent.* an ex jure supereminentis dominii possit non servari quæ subditis est data. 3. 19. 7.

Fides

Fides expressa. 3. 20. 1.
Principales pro Iurejurando.
Publica quotuplex. 3. 20. 1. tacita. *ib.*
in Fide esse quid? 1. 3. 21. 3.
bona Fide rem alienam qui emit, pretium an repetat. 2. 10. 10.
Fidei bellicæ partitio. 3. 20. 1.
Fidei alicujus se permittere. *vide* dedere. qui se fidei civitatis aut Regis permittit qualiter obligatur. *vide* Tutela.
bonæ Fidei & stricti juris discrimen an valeat inter populos diversos. 2. 16. 11.
bonæ Fidei possessor non tenetur de re quæ periit. 2. 10. 3.
bonæ Fidei possessor, si rem alii donaverit, an teneatur. 2. 10. 7. 4. Si rem vendiderit, an & quando teneatur. 2. 10. 8.
bonæ Fidei possessor an naturaliter fructus suos faciat. 2. 8. 23.
bonæ Fidei possessor ad rei restitutionem tenetur. 2. 10. 1. 3.
malæ Fidei possessor quale jus tempore acquirat. 3. 7. 6. 2.
malæ Fidei possessor an speciem perdat. 2. 8. 20.
bonæ Fidei possessor recte impendia repetit, & quæ. 2. 8. 23.
malæ Fidei possessor impendia repetit. 2. 8. 24.
Fideicommissum familiæ relictum quem ordinem sequatur. 2. 7. 24.
Fideicommisso obnoxia longævo tempore acquiruntur. 2. 4. 10. 3.
Fidejubens & solvens pro aliquo contemplatione tertii actionem habet in eum qui liberatus est. 2. 10. 2. 2.
Fidejussio qualis actus. 2. 12. 6.
Fidejussor ad mortem obligari non potest, ad exilium potest. 2. 21. 11. 2. 3.
Fidejussoris obligatio, immediate unde. 2. 21. 11. 1.
Filia fratris majoris an præferenda fratri minori in regni successione. 2. 7. 32.
Filius an debeat accusare patrem proditorem. 2. 18. 4. 7. & cap. 26. 3. 2.
Filius à patre rege in regno exheredari an possit. 2. 7. 25.
Filius natus patre jam rege an præferendus ante nato. 2. 7. 28.
Filius instrumentum Patris. 1. 5. 3. Patrem non sequitur nisi in jure commorandi. 3. 21. 17. postliminio non redit in potestatem parentis Iure Civili, & quare. 3. 9. 10.
Filio abdicato & exheredato an quid debeatur. 2. 7. 7.
Filii naturales an succedant patri, & adoptari possint. 2. 7. 8. 2.
Finis est semper bonum aliquod aut declinatio mali. 2. 24. 5. ejus necessitas jus dat in moralibus. 2. 5. 24. finem rei non reperire in moralibus pro impossibili habetur. 2. 16. 1. quæ ad finem ducunt in morali materia æstimationem intrinsecam accipiunt. 3. 1. 2.
Finitivus status Rhetorum. 2. 16. 3.
Finium præferendorum studium reprehenditur. *vide* Imperii fines.
Fisco cedere bona captivi non capta Iuris est Civ. Rom. 3. 9. 10. bona naufragorum, est plane injustum. 2. 7. 1. & bona obsidis. 3. 20. 53.
Flacci dolus. 3. 1. 13. 2.
Flumen totum interdum ripam alteram sequitur. 2. 3. 17. 1. & §. 18. 1.
Flumen idem quo sensu. 2. 9. 3. 2.
Flumen quod mutavit alveum an idem sit. 2. 3. 17. naturalis terminus est regionis. 2. 3. 16. obstructione fluminis qui tenetur, tenetur etiam de damno eam secuto. 2. 17. 12.
Flumina quomodo occupentur. 2. 3. 10. 1.
Flumina non sunt nullius ideo quod singulos dominos non habeant. 2. 2. 4. sunt populi. 2. 2. 12. occupari quomodo potuerint. 2. 3. 7.
Fluminis cursu mutato an imperii fines mutentur. 2. 3. 16. 17.
Fluvialia incrementa. *vide* Alluvio.
Fœnus juri naturali repugnare non satis constat. 2. 20. 42. locationi est adfine. 2. 13. 20. *Annot.* 1. sumitur in malam partem. 2. 13. 21. *Annot.* 1. ad fœnera improba quomodo & quare Leges Civiles soleant connivere. 3. 5. 4. adversus fœnebre malum reges sibi juris remediis consuluere. 3. 14. 2.
Fœnus nauticum. 2. 12. 5.
Fontes venenis inficere an liceat hosti. 3. 4. 11. an alio modo corrumpere,

pere. 2. 4. 17.
Formæ in moralibus solent habere interjectum aliquod, quod modo ad hoc modo ad illud extremum propius accedit. 2. 23. 1.
Fortuna & injuria quomodo distinguantur. 2. 21. 5.
Funeraria actio cujus naturæ. 2. 10. 9. 2.
Franci divisi in Orientales & Occidentales. 2. 9. 11.
Francici juris successio in regnis. 2. 7. 21.
Francorum imperium distinctum à Romano. 2. 9. 11. 3.
Francorum regni divisio in orientale & occidentale. *ibid.*
Francorum regum successio olim aliquatenus à populi voluntate pependit. 2. 9. 11. 3.
Francorum jus de postliminio extra bellum publicum. 3. 9. 19. 2.
Francorum jus circa servos. 3. 7. 8.
Francorum mos ad bellum vitandum. 2. 23. 9.
Francorum moderatio in bello circa res sacras. 3. 12. 6. 3.
Francorum mos circa prædam. 3. 6. 16. 2.
Frater minor an præferatur fratris majoris filio. 2. 7. 31.
Fratris filius an patruo regis præferendus in successione. 2. 7. 32
Fratris filiam uxorem ducere non est prohibitum. 2. 5. 14. in fraudem quæ fiunt, quo pertineant. 2. 16. 20.
Fraudantes vectigalia ad quid teneantur. 2. 17. 16.
Fretum maris potest occupari. 2. 3. 8.
Fructus ut uni populo vendantur pactio an licita. 2. 2. 24.
Fructus qui restituendi. 2. 10. 4. 6.
Fructus industriales rei non debentur. 2. 10. 4.
Fructus consumpti an restituendi. 2. 10. 5.
Fructus in pace qui concessi intelligantur. 3. 20. 22.
Fructus cum re restituendi. 2. 10. 1. 5.
Fructus restituendi ex damno dato. 2. 17. 4.
Fructus duplices industriæ & rei. 2. 10. 4. qui eum impedit recipere qui percipiendi eos jus habet, tenetur damni dati, etiamsi ipse nihil percepit. 2. 11. 4. ut suos faciat possessor. *b. f.* non est ex Iure Naturali. 2. 8. 22. *vide* Possessor *b. f.* quare teneatur destituere. *ibid.*
Fructuum dominus est naturaliter qui dominus est rei. 2. 10. 4. In penuria frumenti, civis etiam vi cogi potest, ut quod habet conferat in medium. 2. 23. 3.
Fuga an sit ignominiosa nobili præsertim qua vitam servare studet, quam vi armata se servare posse confidit. 2. 1. 20. ficta, dolus est non injustus. 3. 1. 8. fugam hostium quo jure Dux falso militibus suis possit nunciare. 3. 1. 14. fugere num liceat captivo, bello injusto. *vide* Captivus.
Functionem res, numero, & mensura constantes quomodo recipiant. 2. 10. 13.
Fur ad quid teneatur. 2. 17. 16.
Fur apud Lycios fiebat servus. 2. 5. 32. *Annot.* 2. nocturnus quo jure possit occidi. 2. 1. 12.
Furem fugientem cum re nostra justè occidi falso quidam tradidere. 2. 1. 13. lex quæ furem impune dicit interfici non dat jus interficiendi eum. 2. 1. 14.
Furis nocturni & diurni distinctio quo jure nitatur. 2. 1. 12. 1.
Furiosus promittendo non obligatur. 2. 11. 5.
Furtum contra jus naturale. 1. 1. 10. 4.
Furtum Iure Naturali prohibitum quo sensu. 1. 1. 10. punitum quomodo sit à Græcis & Iudæis. 2. 20. 32. non semper committitur ereptione rei alienæ. 1. 1. 10. & 2. 21. 6. non committit is qui bello injusto captus res suas domino subducit. 3. 7. 6. subductio vasorum facta Ægyptiis ab Hebræis an furtum fuerit. 2. 7. 2. *Annotat.* 1.
Furtum de pascuo quam de domo quare acrius puniatur. 2. 29. 34.
Furari apud Spartanos licuit & Ægyptios. 3. 4. 2. de futuris. 3. loquendi gradus observandi. 2. 11. 1.

D.

GAbaonitarum controversia. 2. 13. 4. 2.
Gabaonitis an Iosua juste potuerit non servare promissa, ob mendacium ipsorum. 2. 13. 4.
Galli sunt Franci occidentales. 2. 9. 11. an justè à Romanis locum sedis constituendæ petierint. 2. 2. 17.
Gallis Hercules justè bellum infert, quia carnes humanas epulabantur. 2. 20. 40.
Gallicum jus de præda maritima. 3. 6. 24. 8.
Galliæ jus circa prædationes quæ contra legem publicam fiunt. 2. 17. 20. 2.
Gallis Senonibus an Rom. juste aurum negarint, quod dare ipsis polliciti erant, qui in Capitolio remanserunt. 2. 15. 3.
Gelricum jus de insula & alluvione. 2. 8. 14.
Generatio parit jus in rem. 2. 5. 1. & personam. 2. 5. 8.
Genero cum socru matrimonium est illicitum. 2. 5. 13.
Generis nomen sæpe adhæret speciei. 2. 16. 9.
Germani una uxore contenti antiquitus. 2. 5. 9. 4.
Germani sunt Franci Orientales. 2. 9. 11. eorum lusus de libertate. 2. 5. 27. 1. reges precarii. 1. 3. 20.
Germania non fuit pars Rom. Imperii. 2. 9. 11. 1.
Germanica instituta vigent in Europa. 2. 8. 1.
Germanorum veterum latrocinia. 3. 3. 2. 3.
Gigantum ætas. 2. 2. 2.
Gladio bella pro gloria quomodo gerenda. 2. 24. 10. minus acerbe gerenda. 3. 11. 6.
Gladium accipiens gladio peribit, quo sensu dictum. 1. 3. 3. 7.
Gladios gesserunt Apostoli quidam. 1. 3. 3. 4.
Γνώμη Aristoteli quid. 2. 16. 26. 1.
Gothorum moderatio in bello circa res sacras. 3. 12. 6. 3.
Tib. Gracchus Octavio male tribunatum abrogat. 3. 19. 8. 2.
Gradus in Levitico prohibiti an & nunc matrimonia impediant. 2. 5. 19. 1.
Gradus qui in Levitico per interpretationem prohibiti censeantur. 2. 5. 13. 4.
Græci aliquando plures uxores habuere. 2. 5. 9. 4.
Græcorum mos circa prædam. 3. 6. 14. 2.
Græcorum mos bellorum causas certamini committere duorum. 2. 23. 10.
Gratia mortuis quomodo reddatur. 2. 7. 9. 2.
ex Gratia quod debetur, armis peti juste nequit. 2. 22. 16. adde Beneficium.
Gratiam referre prius quam beneficium conferre. 2. 7. 9. 2.
Gravia supra modum eximenda à verborum universitate. 2. 16. 27. 1.
Gravida cur supplicio non adficiatur, antequam enixa est. 2. 21. 14.
H. Grotius fœdera reprobat cum Turca contra Christianos, & Christianos adhortatur ad bellum Turcicum. 2. 15. 12. belli præsentis causas videtur statuere injustas. 1. 2. 8. queritur de ejectione sua ex patria. *Proleg. p. 6.* sequitur priscorum in judicando & eligendo libertatem. *Proleg. p. 9.*
Gubernandi tres formæ. 1. 3. 8. 9.

H.

HAbitatio an concedenda externis, & quibus legibus. 2. 2. 16. 1.
Habitatio & convictus familiaris, cum iis qui alieni sunt à vera religione, an prohibitus lege Euangelica. 2. 15. 10.
Hæres non tenetur ex vi sola juramenti facti à defuncto. 2. 13. 17. 1.
Hæres an de pœna teneatur. 2. 21. 19.
Hæreticus Augustino quis. 2. 20. 50. 3.
Harmonica proportio an in pœnis locum habeat. 2. 20. 33.
Hasta sanguinea. 3. 3. 8.
Hastarum erectio. 3. 24. 5.
Hebræi jussi sacra gentium abolere. 3. 5. 1. 6.
Hebræis an licuerit beneficia dare extraneis, aut ab iis accipere. 2. 15. 9. 3.
Hebræorum lex pro fœminis captivis. 3. 4. 19. 2.

Hebræorum mos de agris captis. 3. 6. 11. 2. de corona victi Regis. 3. 6. 24. 4.
Hebræorum jus circa servos. 3. 7. 8.
Hebræorum lex. *vide* Lex.
Hebræorum jus in liberos. 2. 5. 5. 7.
Hebræorum lex de arboribus in bello. 3. 12. 2. 2. pro servis. 3. 14. 6. 5.
Hebræorum leges in contractibus. 2. 12. 13. 2.
Hebræorum sententia distinguens ea quæ natura honesta sunt. 2. 14. 6. 1.
Hebræus deficiens à religione sua, à quolibet alio Hebræo potest interfici. 2. 20. 9. Hebræi odio habent omnes peregrinos, & quare 2. 15. 9. Jus ad bellum an ex eo tantum habuerint quod terram Canaan deberent occupare. 1. 2. 7. *vide* Iudæus.
Heraclius Imperator certamine singulari pugnat cum Cosroæ filio. 3. 20. 43.
Hercules Acheloum domat. 2. 13. 16. laudatur quod exsciderit Tyrannos, & quare. 2. 20. 40.
Hereditas in quibus causis obligetur pro defuncto. 2. 21. 19. etiam re recusari potest. 2. 4. 4. recte relinquitur liberis, quibuscunque, etiam naturalibus. 2. 7. 4. sequitur liberos naturaliter. 2. 7. 5. an filios magis quam filias. 2. 7. 4. n. 1. hereditatis quæ restitui jussa, fructus non restituitur Iure Civili. 1. 3. 2. hereditates quædam diversæ ab hereditate bonorum. 2. 7. 19.
Heres personam refert defuncti. 2. 9. 12. in bonis tantum, non in meritis. 2. 21. 19. tenetur ex facto alieno, defuncti sc. 3. 2. 1. ex jurejurando ejus si non personæ jus nascitur, sed Deo fides obstringitur. 2. 13. 17. non si vi expressum sit. 3. 19. 5. an ex mandato teneatur defuncto facto. *vide* Mandatum. heres regni patrimonialis in quantum teneatur coheredibus. 2. 7. 13.
in Heredem transeunt earum rerum onera quæ in humano sunt commercio. 2. 13. 17. ex primæva lege Dominii. 3. 19. 5. *vide* Debita an filius à Patre in totum possit exheredari. *vide* Exheredari.
Hæreticus quis sit proprie. 2. 20. 50.
Hæretici ut vocant, id est qui in quibusdam dissentiunt articulis, an juste bello possint impugnari. 2. 20. 50.
Herodis Magni liberorum controversia. 2. 7. 28.
Hierosolyma quo sensu dicatur in orbis medio sita. 2. 22. 13.
Hispanicum jus de prædis terrestribus & maritimis. 3. 6. 24. 8.
Hispanicum jus de postliminio, de Comitatibus & arcibus. 3. 9. 13. 2. de navibus, quas piratæ ceperunt. 3. 9. 17.
Historiæ non quæ tantum juste, sed quæ inique, impotenter, iracunde factæ sunt, memorant. 2. 18. 7.
Histriones S. Cœna olim prohibiti. 1. 2. 9. N. 1.
Hollandiæ jus circa prædationes piraticas quæ contra legem fiunt. 2. 17. 20. 1.
Hollandiæ mos circa obligationes exercitorum. 2. 11. 13.
Hollandicum jus de agris inundatis: 2. 8. 12. 2. circa insulas, & alveos siccatos. 2. 8. 10. 2.
Hollandorum jus de exigendis octo nummis in centum, an cum jure divino pugnet. 2. 12. 22.
Homicida qualiscunque impurus habebatur apud Græcos. 3. 4. 5. injustus quis. 2. 17. 13. in quantum teneatur occisi parentibus & uxori & liberis. 2. 17. 13. justus esse potest & tamen peccare in charitatem. *ibid.*
Homicida quid restituere teneatur. 2. 17. 13.
Homicidas occidere ut liceat, unde ortum habeat. 1. 2. 5. 3.
Homo ad quæ jus habeat. 2. 17. 2. 1.
Homo homini instrumentum. 1. 5. 3. & 3. 6. 9 1.
Homicidas primis temporibus capitis supplicio affici Deus prohibuit, & quare. 1. 2. 5.
Homicidii voce non quamvis hominis cædem intelligimus. 1. 2. 5.
Homini homine non est prodige utendum. 2. 24. 10. homo hominem ut adjuvet Iuris Naturalis est. 2. 20. 8. an ad hoc quis ita teneatur ut omittere id juste nequeat. 2. 25. 7. homo hominem ut tueatur Iuris est Natu-

Naturalis. 1. 5. 2. & 2. 25. 6. homines in quibusdam casibus jus gentium æquavit rebus. 3. 6. 3. & 3. 6. 12. & 3. 7. 5. Natura omnium hominum intereſt, ut aliis hominibus conſulatur. 3.19.9.
Hominum reddendorum pactum de vivis intelligendum. 2.16.5.
Honeſtatis generale præceptum in Euangelio. 1.2.8.4.
Honeſtum quid & quotuplex. 1.2.1.4
Honeſtum vel in puncto conſiſtit, vel admittit quandam laxitatem. 1.2.1.
Honor quid. 2. 1. 10. adverſus honorem quibus modis damnum detur, & in quantum ex eo quisque teneatur. 2. 17. 22. naturaliter homini ſuum. 2. 17. 2. honoris recuperandi gratia lædere alium an liceat. 2.1.10
Honoribus arcentur nocentum liberi. 2.21.16.
Horatiorum & Curiatiorum duellum an fuerit juſtum. 3.20.43.
Hoſpites pellere barbarum eſt. 2. 2. 16. *vide* Exules.
Hoſpitii jus fœderibus iniri ſolet, & quare. 2.15.5.
Hoſtis eſt qui facit quod placet hoſti. 3.17.3.
Hoſtis Iure Gentium externo pro nullo habetur. 3. 10. 1. itaque ex eo in hoſtem omnia licent. 3. 4. 3. an privatim poſſit interfici, & quo jure in territorio alieno & pacato. 3. 4. 8. poteſt Iure Gentium ſed Civili Iure ſæpe impedimentum injicitur. 3.6.27.
ex Hoſtibus Romani juſtè & prudenter faciunt amicos. 3.15.3.
Hoſtis quid antiquis. 2. 15. 5. 2. & 3.3.1.1.
Hoſtis occiſio, indiſtincta quo ſenſu licita. 3 4.2. & 2. 3. 1.
Hoſtis an offendi poſſit in ſolo pacato. 3.4.8.2.
Hoſti ſubminiſtrans res an pro hoſte habendus. 3.1.5.1.3.
Hoſti mentiri licere qui ſenſerint. 3. 1.6. 1.2. & 17. 1.
Hoſtem ſpoliare an liceat. *vide* Spoliare. 3.5.1
res ad Hoſtem miſſæ quando & quatenus intercipi poſſint 3.1.5. 1.& 3.
Hoſtes ſepeliendi. 2.19.3.1. & 2.
apud Hoſtes eſſe poſſunt qui non hoſtili ſint animo. 3.11.3 1.& 2.
Hoſtes qui. 3.3.1. 1. & 2.15. 5.2.
Hoſtes ſunt & qui pro parte ſummum imperium habent. 3.3.4.
Hoſtes fiunt etiam qui inæqualiter federati ſunt. *ibid.*
Hoſtium ſubditi, hoſtes. 3. 3. 9. & 3.4.6.
Hoſtium ſubditi ubique offenduntur jure belli. 3.4 8.1.

I.

IAcobus Patriarcha probat jus acquirendi bello. 3.6.1.1.
Iacobus fœdus init cum Idololatra 2. 15 9.
Iacobi filii ex ancillis ab ipſo adoptati in jus ſuccedendi. 3 7 8.2.
Idem morali æſtimatione cenſetur tantundem. 2.7.2.
Idem Populus cenſetur etiam poſt multos annos. *vide* Populus.
Idola hoſtium evertere aut diruere an liceat iis qui eadem religione tenentur. 3.5 2.
Idolorum cultores an hoc nomine bello poſſint impugnari. 2. 20. 47. qui puniri poſſint. *ibid.* natura vani eſſe. quo ſenſu dicantur. 2.12.26.
Idololatras quos morte puniat lex Hebræa. 2.20.47.2 4.
Idololatriæ ſpecies & gradus. 2.10. 9.5.
Iehu factum quale. 1.4.19.4.
Iephthis controverſia cum Ammonitis. 2.4.2.1.
Ignoſcere an liceat interdum 2.20 21. an liceat poſita lege pœnali. 2.20.24.
Ignorantia quæ delictum minuat. 2. 20.43. & 2.26.1.
Illicita eximenda à verborum univerſalitate. 2.16.27.1.
Illicita non obligant. 2. 16, 26. illicitum factum non ſemper caret effectu Iuris. 2.11.9.
Illiciti facti promiſſio non valet, & quare. 2. 11. 8. etiam jurata. 2. 13.6. verba quæ illiciti quid continent, quomodo interpretanda. 2. 16.26.
Illyrii prædari ſoliti, triumphati. 3. 3.2 3.
in Imaginibus gentiles arbitrabantur habitare aut Dei Spiritum, aut bonos Angelos, aut vim aſtrorum. 3. 5.2.

Immemoriale tempus. *vide* Tempus immemoriale. 2. 4. 7.
Immunitas rerum ad agriculturam pertinentium. 3. 13. 4. 4.
Immunitatis concessio quibus casibus desinat. 2. 16. 27.
Impediens aliquem à petendo munere quando teneatur. 2. 17. 3.
Impendens in rem alienam receptu difficilem sumptus servat. 2. 10 9.
Impensorum loco justè retinentur quæ durante bello capta sunt ab iis qui justum bellum gesserunt. 3. 13. 3.
Imperare non semper involvit subditos. 1. 3. 21. imperandi jus non semper subditorum arbitrio relinquitur. 1. 3. 8. Imperandi & parendi ordo inservit nostro bono etiam tum cum patimur injurias ab Imperante. 1. 4. 4. Imperantes in universum censendi quærere tranquilitatem publicam, & quare. *ibid.* an utile esset, ut unus aliquis toti mundo imperaret. 2. 22. 13.
Imperator Romanus an in ea omnia jus nunc habeat quæ quondam fuere populi Romani. 2. 22. 13. Electio ejus facta à legionibus an per se rata fuerit. 2. 9. 11. princeps fœderis electus contra Turcam. 2. 15. 12. Imperatores Romani cur Episcoporum consilio usi sint. 2. 23. 4.
Imperator Romanus an imperium habeat in omnes. 2. 22. 13.
Imperator Romanus qua talis, unde jus suum habeat, Vicarium ei quis dare possit. 2. 9. 11. 4.
Imp. Germaniæ qua talis, unde. *vide*
Imperium acquiri quatenus possit. 3. 15. 1.
Imperium in victos accipi recte ad sui tutelam. 3. 15. 2. 1.
Imperium bello acquiritur. 3. 8. 1.
Imperium ut in Rege Imperante alio est bello acquiritur. 3. 8. 4. 1. 2.
Imperium alienari potest à Rege consensu populi. 2. 6. 3.
Imperium Romanum distinctum ab Imperio Francorum, & regno Langobardorum. 2. 9. 11. 3. à Germania magna. 2. 9. 11. 1.
Imperium & majestatem conservare, quid? 1. 3. 21. 2.
Imperium acquiritur non nisi ex consensu aut ex pœna. 2. 22. 13. & Iure Naturali tamen non ultra quam fert debiti modus & periculi necessitas. 3. 15. 1. alienari potest. 1. 3. 12. & 2. 6. 3. ut alienetur quibus opus sit. 2. 6. 3. *& seq.* & 3. 20. 6. alienari non potest ex moribus Germanorum. 1. 3. 13. non amittitur delinquendo, nisi lex id statuat. 2. 1. 9. arcifinium credendum est in dubio. 2. 4. 8. in certo esse humanæ interest societatis. *ibid.* in corpore non est divisibiliter in plura corpora. 2. 6. 6. dari à Deo, utile est ut credatur. 1. 3. 8. derelinquitur aliquando, & quare. 2. 4. 8. desinit derelictione. 2. 9. 1. distinguitur interdum à dominio. 2. 3. 4. tale imperium continet jus eminens. 2. 3. 19. dividi potest ut pars sit penes populum, reliqua penes Regem. 1. 3. 17. quibus casibus. 1. 3. 21. à victore in securitatem suam. 3. 19. 9. cum dividitur, utrique parti certi fines constituendi, qui cognosci queant. 1. 3. 9. & 1. 3. 17. divisum an censeatur, si Rex irrita fore permiserit, in quæ Senatus non consentiet. 1. 3 18.
Imperii divisi exempla. 1. 3. 20. male imperantis an recidat ad populum. *vide* Tyrannus. Imperantis institutum non semper est Tyrannicum. 1. 3. 8. an omne institutum sit ejus gratia cui imperatur. *ibid.* proprietaris pleno jure potest haberi. 1. 3. 11. & quomodo §. *seq.* hocque Imperium patrimoniale dicitur. 1. 3. 12. & 3. 8. 2. opponitur ei quod defertur voluntate populi. 3. 13. 13. 14. quod per Regem exercetur non desinit imperium esse populi. 2. 16. 16. quod est in Rege, ut in capite, in populo manet ut in toto. 2. 9. 8. res pia est, etiam cum ab Imperio tenetur. 1. 2. 7. vi partum ex voluntate & tacita potest jus accipere. 2. 4. 14. victis relinquere æquum. *vide* Victus.
Imperii forma qualiscunque fingatur, nunquam periculis aut damnis caret. *vide* Status. Materia prima & secundaria. 2. 3. 4. onus magnum. 2. 4. 5.

Imperium herile, quod ad utilitatem regentis instituitur, quo jure haberi possit. 3. 8. 2. mixtum idem est ac divisum. 1. 3. 20. vel status mixtus. 3. 19. 10. & est cum servitus miscetur cum personali libertate. 3. 8. 3. Summum res est nobilissima. 2. 4. 12. primum est quod producit societas civilis. 2. 9. 3. tantum Iuri Naturali subjacet. 2. 4. 12. quibus modis acquiratur. 2. 4. 11. non amittitur ab iis qui acta sua à minoribus Magistratibus volunt confirmari. 1. 3. 18. continet jus ut in bona sic in actiones subditorum. 3. 20. 52. & potestatem eos judicandi. 2. 25. 8. habetur vel jure temporario, vel usufructuario, vel proprietatis. 1. 3. 11. habentes in quos bellare possint. 1. 4. 1. penes populum an semper sit. 1. 3. 8. an à populo omni constituatur. *ibid.* redit ad populum in regnis electivis mortuo Rege, in hereditariis extincta familia. 2. 9. 8. Imperii summi exempla & testimonia per omnes Rerumpublic. formas. 1. 3. 8 signa quæ. 2. 25. 8. Imperii summitas distinguenda ab habendi plenitudine. 1. 3. 14. & 2. 6. 7. temporarium. 1. 3. 8. usufructuarium Regi invito nequit auferri. 2. 6. 3.

Imperii pars non potest recedere à corpore nisi in extrema necessitate. 2. 6. 5. tunc enim valide imperium alterius in se recipit. 3. 20. 5. societatem continentis reverentia æquiparatur vitæ. 1. 2. 5.

Imperii termini qui. *vide* Termini. translatio jus dat & potestatem obligandi cœtum. 2. 14. 11.

Imperii Romani nunc non sunt omnia quæ olim fuerunt. 2. 22. 13. 2.

Imperii summi jus tam populo, quam Regi longa possessione acquiritur. 2. 4. 11.

Imperii subjecta personæ & territorium. 2. 3. 4. 1.

Imperii pars pignori dari non potest. 2. 6. 9.

Imperii proprii exempla. 1. 3. 12. 3. 4.

Imperii summi partitio quomodo fiat. 1. 3. 17. 1. 2.

Imperii vox improprie sumta productu, & pro postulato. 1. 3. 21. 8.

Imperio partito singuli imperantes pro sua parte jus belli habent. 1. 4. 13.

Imperia magna difficulter custodiuntur. 2. 22. 13. 1. & 3. 15. 7. 2.

Imperia successiva non semper summa. 1. 3. 10. 5.

Imperia non summa plene haberi, & in patrimonio esse possunt. 1. 3. 14.

Imperia electiva quædam summa. 1. 3. 10. 5.

Imperia quædam in patrimonio, & alienabilia. 1. 3. 14.

Imperia quomodo intereant sublato subjecto. 2. 9. 1. 5. 2.

Imperia prophanorum sponte non subeunda. 2. 15. 10. 4.

Impietatis authores jure gentium punibiles. 2. 20. 47. 2. 4. & §. 50. 3. & §. 51. 1.

Impium Deus facit ad diem malum, quomodo intelligendum. 2. 20. 4.

Impossibile dupliciter quid dicitur. 2. 13. 9. ad omnino impossibile nemo obligatur. 2. 13. 8.

Impossibilitas facti promissi excusat, ne pax rumpatur. 3. 20. 37.

Inachidarum Regnum Argis. 1. 3. 8.

Inæqualitas in contractu naturaliter jus dat minus habenti. 2. 12. 8. locum facit ad rescindendi aut reformandi contractum Iure Naturali. 2. 13. 16. non si in eum consensum est, Iure Gentium. 2. 12. 26. & 2. 13. 16. aut juramentum intercesserit. 2. 13. 6.

Inæqualitas, quæ inest contractui, jure gentium non resarcitur. 2. 12. 26. 1.

Incarcerans alterum injuste ad quid teneatur. 1. 17. 14. 16.

in Incendio ædes vicinas quo jure liceat diruere. 2. 2. 6. in Incendio puniendo multorum etiam sunt spectandæ calamitates. 2. 20. 30.

Incestum jure gentium. 2. 5. 12. 3.

Incorporalia cum persona acquiruntur. 3. 7. 4. & cap. 8. 4. 2.

Indefinita pro universali quando sumenda. 2. 16. 12. 1.

Indi plures uxores habebant. 2. 5. 9. 4.

Indictum bellum principali, simul indictum subditis & sociis. 3. 3. 9.

Indictio belli. 3. 3. 5. & 6. & 7.

Indictio belli utrinque facta. 3. 3. 7. 3.

Indictio specialis requiritur, si socii per se, & apud se bello impetantur. 3.3.10.

Indictio belli ad quos respiciat. 3.3. 9. in quem finem instituatur. 3.3. 11. quotuplex. 3.3.7. an necessario post inducias. 3.21.3. ruptis ab altera parte induciis. 3.2.11. quando Iure Naturali aut Gentium necessaria vel non. 3.3.6. an statim post indictionem bellum possit inferri. 3.3.13. an hostium sociis separatim bellum indici debeat, si cum iis solum bellum instituatur.

Indigentia naturalis mensura ejus. 3. 3.10. quod res quæque valere debet. 2.12.14.

Indirecte licent quædam, quæ directe non licent. 3.1.4.1.

Indis illata bella improbantur. 2. 22.9. quod indicatum & sufficienter adversus eum pro vero habetur, qui indicavit. 2.4.3.

Induciæ quid: & unde dictæ. 3.21. 2. quando incipiant obligare. 3. 21.5. ad certum finem; & earum effectus. 3.21.6. & 13.

Induciæ à ducibus dantur. 3.23.8.

Induciæ per annos centum etiam esse possunt. 3.21.1. dantur interdum rebus tantum, non etiam personis, & contra. 2.21.10. opponuntur paci. 3.21.1. & §. 2. non rumpuntur à privatis, nisi publica authoritas eis accesserit. 3.21.12. vim omnem prohibent. 3.21.6. Induciarum tempus an includat nominatum terminum. 3.21.4. Induciarum tempore si quid convenit idem valet ac quod belli tempore. 3.21. 1. Induciarum tempore non est postliminium. 3.9.8. ultro deficientes suscipere non licet, nec relictos occupare. 3.21.8. In Induciis quæ Personis tantum dantur res defendere etiam cum cæde personarum licet. 3.2.10.

Induciarum tempus an veniat sub belli an pacis nomine. 3.21.2.

Induciarum tempus quomodo computandum. 3.21.4.

Induciis finitis nova indictione non opus. 3.21.3. earum tempore quid liceat, 3.21.6.11. an deficientes & relictos recipere liceat. 3.21.8.1.

Induciis elapsis, qui sine culpa penes hostem reperitur an capi possit. 3. 21.9.

Induciis ab altera parte ruptis indictione non opus. 3.21.11.

Inermes per loca munita mittere, quibus transitus negari non potest, usitatum. 2.2.13.

Inermibus parcendum. 3.11.10.

Infans promittendo non obligatur. 2. 11.5.

Infantes occiduntur jure belli, quo sensu. 3.4.9. quo sensu non occidi debeant Iure belli. 3.1.9.

Infantis dominium unde. 2.3.6.

Infantium promissa acceptandi animum jus supplet. 2.11.14.

Infantium dominium quale. 2.3.6. & 2.5.2.2.

Infantibus parcendum. 3.11.9.1.2.

Infeudatio est alienatio. 2.6.9.

Infeudationes regnorum irritæ sine consensu populi. *ibid.*

Infortunati in bello qui. *vide* Fatum. 3.11.3.

Infortunium quid. 3.11.4.

Infortunium & injuria quo distent. 2. 21.5.1. & 3.11.3.1.

Infortunii & injuriæ distinctio. 3.11. 3.1.4.

Ingrati non puniuntur. 2.20.20.1.2.

Ingratis pœna alicubi dicta. 2.25.3. N. 4.

Inhonesti facti promissio an valeat *vide* Illicitum.

Inimici qui Iudæis. 1.2.6. inimicis benefaciendum. 2.20.10.

Inimici sepeliendi. 2.19.3.

Injuria quando alteri in persona alterius facta censeatur. 3.20.40.2.

Injuria quid. 3.11.4. Christiano qualis non repellenda, & an omnis. 1. 2.5. quæ in personam nostram committitur spernenda. 2.24.3.

Injuriæ vindicta Iure Naturali cui concessa, cui infertur. 1.4.2. sed prohibita est lege societatis. *ibid.* & summis tantum potestatibus inter se concessa, ita ut hæc libertas nemini temere censeatur abdicata. 2. 16.13. neglecta à summo Magistratu, an licita minoribus. 1.3.4. nimia si sit, fit injusta. 3.11.1.

Injuriam non facio cum utor meo jure. 2.1.12. facienti non resistit, an dica-

dicatur universaliter. 1. 3. 3. levem judicio persequi Lege Euangelica prohibitum. 1. 2. 8. 1. 3. 3. subditis factam non oportet trahere ad injuriam Magistratus, nisi manifeste hoc appareat. 3. 20 40.

ab Injuria imperantium subditos defendere alienos etiam vi & bello utrum liceat. 2. 25. 8. populus populum ab injuria defendere non tenetur si manifestum sit periculum. 2. 25. 7. qui injuria me affecit & ipse mihi Naturale jus dat adversus se in infinitum. 2. 1. 10.

Injuriæ maximæ fiunt ex cupiditate excellendi. *Prol.* p. 9.

Injuriæ, culpæ, & infortunii discrimen. 3. 11. 4. 1. 5. 6.

Injuriæ quædam ferendæ, & quales. 1. 2. 8. 7.

Injuste nemo agit nisi qui scit se agere. 3. 23. 13. quædam injusta non sunt, & tamen cum caritate pugnant. 2. 12. 9. & 2. 12. 16.

Injustitia admissa communiter etiam à civitate non facit ne sit justa societas. 3. 3. 2. eo major quo majus alteri damnum infertur. 2. 20. 30. committi potest in bello justo. 3. 11. 1. 1.

Injustum quid. 1. 1. 3. 1.

Injusti judices, testes, accusatores, ad quid teneantur. 2. 17. 16.

Innocens interdum non injuste occidi potest. 2. 1. 4.

Innocens civis ut se hosti dedat eum petenti etiam à civitate cogi potest. 2. 25. 3.

Innocenti insultans Princeps non ideo statim Princeps esse desinit. 2. 1. 9.

Innocentem an teneamur defendere, & quando. 2. 25. 2. & §. 3. 1.

Inobedientia interdum minus malum, adeoque boni vicem obtinet. 2. 26. 4.

ob Inopiam publicam peregrini semel admissi recte expelluntur. 2. 2. 19.

in Inopia seu defectu cibariorum, quo jure quod quisque habet conferre cogitur. 2. 2. 6.

Insignia regia non semper demonstrant regiam potestatem. 1. 3. 10.

Insignia regiæ potestatis conceduntur principibus populi liberi. 1. 3. 10. 3.

Institoria actio unde. 2. 11. 13. 12. ex Institoris actu cur teneatur qui eum præposuit. 2. 10. 2.

Instrumenta ruris pignori capi vetita. 3. 12. 4. 4.

Instrumentum etiam homo est & quale. 1. 5. 3.

Insula quomodo distinguatur ab alluvione. 2. 8. 14.

Insulæ cujus. 2. 8. 14. 1. & §. 9. 3.

in Insulis vacuis cessat judicium. 1. 3. 2.

Intentio mala per se ad restitutionem non obligat. 2. 22. 17. 3.

Interesse mercatorum an sit justum & quatenus. 2. 12. 22.

Internecino bello pax qualiscunque præferenda. 2. 24. 6. *vide* Bellum.

Interpretatio ea sumenda est, quæ cavet ne actus in vanum recidat. 3. 19. 3. interpretationis mensura quæ sit. 2. 16. 1. regulæ in conditionibus pacis si dubia oriuntur. 3. 20. 21. *& sequentt.* in pactis inter privatos tempore belli. 3. 23. 12. leges generales interpretatione benigna, ita accipiendæ sunt, ut casus summæ necessitatis excludant. 3. 23. 6. in lege quæ non ex æquitate naturali sed majoris mali evitandi causa lata est, ea non est sumenda interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum. 3. 7. 6.

Interpretationis fontes. 2. 16. 1. 1.

Interfectio. *vide* Occisio.

Interim pro interdum. 2. 13. 6.

Interpretandi regulæ. 2. 16. 2.

Invasio alieni, si de pace rumpenda agatur, censetur magna esse cupiditas. 3. 20. 40.

Invasor imperii populum obligare nequit. 2. 14. 14.

Invasorem obligant actus ejus imperii. 1. 4. 15. invasorem bello petere an liceat populo cui cum subditis invasoris fœdus est, volente vero Rege. 2. 16. 18.

Invasorem occidere non licet, si ei fides data sit, aut pactum intervenerit. 1. 4. 16.

Invasor imperii præceptis suis quatenus obliget. 1. 4. 15. quomodo possit interfici belli jure. 1. 4. 16. & ex lege antecedente. 1. 4. 17. & ex authoritate jus imperandi habentis. 1. 4. 18. cur extra casus exceptos interfici à privato non possit. 1. 4. 19. 1.

qui Invenit rem alienam ad quid teneatur domino. 2. 10. 1. an si dominum

minum ignoret rem teneatur dare pauperibus. *vide* Aliena res.
Inventionis titulus locum non habet in his quæ jam possidentur. 2.22.19.
Involuntarium ex voluntario habendum pro voluntario. 2.17.18.
Inundati agri cujus jure Romano. 2. 8. 8. 10. & 1. 11. 1.
Inundationis duæ species. 2. 8. 8.
Inundatione dominium naturaliter non amittitur. 2. 8.10.1.
Inundatus ager quando derelictus habeatur. 2. 8. 10. 3.
Ioannis Baptistæ & Christi doctrina quatenus eadem. 1.2.7.5.
Ioca. 3.1. 17.
Iosephus Iudæus in Legis expositione Romanis blanditur. 3.5.1.6.
Iosephi Patriarchæ dolus. 3.1.15.2. monopolium. 2. 12. 16.
Ira quid. 2.20.5.1. & 3.11.4.2.
Ira in Deo quatenus. 2.13.1.3.
Ira homini cum bestiis communis. 2. 20. 5. quod ex ira committitur magis excusabile quam quod ex voluptate. 2.20.31.
Iracundi sunt in quibus bilis prævalet. 2.20.31
Iracundiam accendit recens nec dum sedatus dolor. *ibid.*
Irregularitas ex bello. 2.24.10.
Irreligiosi etiam in falsos Deos juste puniuntur, bello impugnantur. 2. 20. 51.
Irriti actus quinam jure naturæ. 2. 5. 10.1.
Irriti actus à lege civili non fiunt, nisi eorum qui subsunt. 2.5.14.2 3.
Irritum facere diversum est à prohibere. 2. 5. 16. quæ actum irritum faciunt odiosa sunt. 2. 16. 10. irritum facere, quid Rex antecedenter potest non etiam consequenter. 2. 14. 3. ut quod consequenter irritum reddatur, quid requiratur. *ibid.*
Iter res est. 1. 3. 11.
Itus quomodo reditum comprehendat. 3.21.16.
qui Iubet tenetur de damno facto ab eo quem jussit. 2. 17. 6. & 2. 21. 1. id quod jubet an id quod promittit in dubio præferendum. 2. 16. 29.
Iudæi. *vide* Hebræi.
Iudæorum opinio de necessitate restitutionis. 3. 10. 3.
Iudex quasi pater. 2.20.2.1.
Iudex juste judicasse dicitur dupliciter, aut cum judicaverit ut decet, aut cum ex animi sententia. 2. 23. 13. ubi expectari non potest sine certo periculo aut damno, cessare judicium intelligitur 1. 3. 2. idem intelligitur. ubi reijcit judicium. *ibid.*
Iudicandi libertas homini ab homine quomodo debeatur. 3. 1. 11. 1.
Iudicare an possit de regni successione, sive Rex, sive populus. 2. 7. 27.
Iudicia in subditos cuique potestati. 2. 25. 8.
Iudices cur electi qui essent prudentissimi. 2. 20. 9. plures ad vindicationem mali quare instituti. 2. 20. 8.
Iudicis authoritas non idem valet in exteros quod in subditos. 3. 2. 4.
Iudicium zeli. 2. 20. 9. 5.
Iudicium respicit meritum personarum non jus promiscuum. 3. 4. 8. activum. 2. 23. 3. & 2. 26. 4. animi ad quid homini datum. 2. 23. 2. numquam acquiescit in medio sed alterum eligit. 2. 23. 3. capitale ex dilectione innocentium natum. 1. 2. 8. coactivum humanum. 3. 7. 6. & 3. 10. 1. dicitur jus quo ad effectus quosdam. *vide* infra. Commune populi, singuli ad se rapere non debent. 1. 4. 19. maxime in re controversa ubi possessionem sequi debent. 1. 4. 20. Contemplativum. 2. 26. 4.
Injustum, nec rem, nec rei æstimationem immutat. 2. 1. 10. qui injusto judicio damnum dedit, in quantum teneatur. 2. 17. 16.
Iudicii cessatio momentanea aut continua. 1. 3. 2. 1.
Iudicii cessatio jure aut facto. *ibid.*
Iudicia criminalia quare instituta. 2. 20. 14. 15.
Iudicia capitalia an permissa Christianis, non sunt affectanda. 2. 20. 14. & 16.
Iudicia apud Hebræos quædam regiæ potestati exempta. 1. 3. 20. 2.
Iudicia periculosa. 2. 20. 16. publica non à natura sed à facto. 1. 3. 1.
Iurans non daturum se potest repetitionem erepti omittere. 2. 13. 5.

Iurans prædoni datum non recte repetit. 2. 13. 15. 3.
Iurans redire ad hostem, si clam redeat non satisfacit. 2. 13. 15. 3
Iurans tenetur ex animo jurare, & reimplere quod juravit. 2. 13. 2. & 1. 13. 2.
Iurans quando Deo tantum obligetur, quando & homini. 2. 13. 14.
Iurans non tenetur, si is cui juratum est eum liberet. 2. 13. 18.
Iurans implere debet contractum cui inest inæqualitas. 2. 13. 16. 2.
Iurantis verba quomodo accipienda. 2. 13. 2. & 3. 1. 2.
Iurare volens obligatur, etsi obligare se nolit. 2. 13. 2.
Iurans deliberato animo se non obligandi, tamen obligatur. 2. 13 3.
Iuravit Paulus. 2 3. 21. 1.
Iuramentum per sceptrum, salutem, & similia. 2 13. 11. 1.
Iuramentum per salutem Principis, & majestatem Imperatoris. 2 13. 11. 2.
Iuramentum per Deos falsos an obliget. 2. 13. 12. 1.
Iuramentum piratæ aut tyranno præstitum obligat. 2. 13 15. 2. & 3. 19. 2. 1. 3. 1.
Iuramentum metu extortum obligat: & quatenus. 2. 13. 14. 1. 2. 1.
Iuramentum militare Romanorum militum. 1. 2. 10. 4. & 2. 13. 11. 2.
Iuramentum de præda non intervertenda. 3. 6. 21. 3.
Iuramentum perjuro datum an obliget. 2. 13. 16 1.
Iuramentum per res creatas an licitum, & quo sensu. 2. 13. 11. 1. & §. 12.
Iuramentum de re impossibili nihil operatur. 2. 13. 8. de re pro tempore impossibili quid operetur. 2. 13. 9.
Iuramentum impediens majus bonum morale non valet. 2. 13 7 1.
Iuramentum violatum. *vide* Perjurium. 2. 13 1. 2.
Iuramentum quomodo ex lege actui invalido validitatem conferat. 2. 13. 20. 4.
Iuramentum de re illicita non valet. 2. 13. 6.
Iuramentum non extendendum ultra consuetam significationem. 2. 13. 5.
Iuramentum Regis irritum esse potest ob actum ipsius præcedentem. 2. 14 3.
Iuramentum dolo elicitum quam vim habeat. 2 13. 4. 1.
Iuramentum non intelligendum sub conditione tacita. 2. 13 3. 3.
Iuramentum à priscis sic non concipiebatur ut expresse per Deum jurarent. 2. 13. 11. per cælum, terram & similia an Christiano licitum. *ibid.* per falsos Deos à Christiano licite fieri contendit Duarenus. 2. 13. 22. ab incredulo per falsos Deos conceptum an quis debeat accipere. 2. 13. 12. dissolvi an queat lege humana. 2. 13. 20. an superiorum actu. *ibid.* cum ab ecclesia dissolvitur, quomodo defendatur. *ibid.* in quibus casibus actus contra juramentum valeat. 2. 13. 19. exceptiones omnes excludit quæ ex inæqualitate rei actum rescindunt. 2. 13. 16. aut ex persona ejus qua cum agimus peti possunt. 2. 13. 14. & 2. 14. 3. & 3. 1. 19. omne quidam improbatur. 2. 13. 21. an improbetur lege Euangelica. 1. 2. 9. irritum reddi potest, antecedenter à privato & Rege. 2. 14. 3. consequenter vero non nisi respectu superioris. 2. 13. 20. & 2. 14. 3. omne obligat naturaliter eum, qui jurat. 2. 13. 2. etsi is qui jurat se non velit obligari. *ibid.* aut jus non det ei cui juratur. 2. 13. 15. & 2. 14. 3. si quis non putans se jurare verba protulit jurantia non obligatur. 2. 13. 2. Regem non obligat ex sententia Bodini. 2. 14 1. sed falsa. 2. 14. 3. non obligat, cum impedit majus bonum morale. 2. 13. 7. repeti quot annis solet, ne mutatione personarum vis ejus intercidat. 3. 19. 8. servandum prædoni. 3. 23. 2. qui prædoni non servat, pœnam apud alias gentes non meretur, & quare. 3. 19. 5. juste prædoni non servari statuit Cicero. 2. 13. 15. vim suam amittit mutata qualitate, cujus respectu quis juravit. 2. 13. 18. duplex, assertivum & promissivum. 3. 1. 19. adde, promissio

missio jurata non est fundamentum fœderum. 2.16.16.
Iuramenti forma. 2.13.10.
Iuramenti effectus. 2.13 13. & seqq.
Iuramenti efficacia quatenus pendeat à superiore. 2.13.20.
Iuramenti vis & interpretatio. 2. 13. 1. 2. 3. & lib. 3. cap. 1. §. 19.
Iuramenti violati pœna ad posteros maneat. 2.13.1.2.
Iuramenti obligatio ex animo deliberato. 2.13 3 1.
Iuramento promissum non potest retineri ob peccatum alterius antecedens. 2. 13. 20. 3 & 3. 19. 3. 1.
Iuramento convenit maxima simplicitas. 2.13.4.1.
Iuramento testis & ultor Deus. 2. 13.10.
absolutio à Iuramento unde vim habeat. 2. 13.20. 2.
circa Iuramenta quid possunt superiores. 2.13.20 1.4.
Iuramento promissum compensari non potest cum eo quod ante erat controversum. 2.13.20.3. & 3. 19.19.1.2.
Iuramento fallere viros ut talis pueros. 3. 1. 19. in jurejurando negotium cum Deo est. 2. 13. 15. an ex jurejurando hæredes etiam obligentur. 2. 13. 17. promissum non potest retineri ob peccatum alterius antecedens. vide Promissio jurata.
leges Romanæ circa Iuramenta quid statuant. 2.13.20.4.
Iuramenta à Christo quæ prohibita. 2. 13.21.
Iuramenta Regum. 2. 13. 19. & 2. 14.3.
Iura acquiri an possint bello solenni. 3.8.4. adde Capere. acquiri nequeunt, quæ sunt inalienabilia. 3.7. 4. introducta sunt natura exigente & necessitate. 3.2.2. multa sunt, quæ tantum exterius judicium spectant, animo autem religionis vinculum non injiciunt. 3.7.6.
Iurare liquido quid. 2.13.3.
Iuratum pactum fortius non jurato. 2.16.29.2.
Iurisdictiones summa inferiores concedi jure hereditario possunt populi consensu. 2.6.10.
Iuris naturæ dictata alia magis alia minus manifesta. 2.20.43.1.
Iuri naturæ non pugnant quædam quæ vetita sunt lege divina 2.20. 42.
Iure gentium bona subditorum obligantur ex facto superiorum. 3 2. 2.1.2.
Iuris gentium dicuntur multa, quæ communia sunt populis sine mutua obligatione. 2.3. 3. 1. & 3. 1. 8.2.
Iuris derelicti signa ex factis & non factis. 2. 4. 4. 1. & §.5.1.
Iura quædam ad summum imperium pertinent separabiliter aut communicabiliter. 2.4.13. 1.
Iuris naturæ quædam sunt quæ non ubique observantur. 2. 5. 12. 3.
Iuris gentium multa improprie dicuntur. 2. 8. 1. 2.
Iuris quæsiti jure naturali ab jure civili distinctio repudianda. 2.14.8.
Iuris capax non est nisi naturæ præceptis utens generalibus. 1.1.11. consultis Rom. parum credendum in decisione juris publici. vide Gentium. 3.6.8. dictio non est nisi apud superiorem. 2. 7. 27. effectus interni. Proleg. p. 4. executio in magna communitate difficilis. 2. 20. 4. nemo plus juris in alium transferre potest quam ipse habet. 3. 16. 1.
Iuris etiam alieni quis vindex naturaliter. 1.5.2. & 2.25.1.
Iuris fecialis origo. 3.4.1.1.
Iuris externi efficacia qualis. 3. 7. 7.
Iuris ignorantia aut excusabilis, aut inexcusabilis. 3. 11.4.5.
Iura quædam realia quo sensu dicantur. 1.1.4.
Iuris societas aliqua cum prædone. 2. 13. 2. 3. & 3. 19. 2. 3. & 3. 3. 2. 1.
Iurisjurandi effectus est præcidere controversias. 2. 13. 13. forma semper eadem, & qualis. 2. 13. 10. fundamentum quod. 2. 20. 45. obligatio personam tantum obstringere potest, promissio etiam ipsum hæredem. 2. 16. 16. verba quomodo intelligenda. 2. 13.5.
Iusjurandum. vide Iuramentum.
Iusjurandum à civitate factum & repetitum. 3.19.8.1.
Ius pro eo quod justum est. 1.1.3.1.
Ius pro qualitate sumtum, quid sit. 1.1.4.1.
Ius

Ius pro lege. 1. 1. 9. 1.
Ius pro lege ad aliarum à justitia virtutum materiam pertinet. 1. 1. 9. 1.
Ius naturale. 1. 1. 10. 1. quid, & quomodo differat à divino voluntario. 1. 1. 15. 1.
Ius voluntarium, τὸ ἐν τάξει. 1. 1. 9. 2.
Ius naturale à Deo immutabile, & quare? 1. 1. 10. 5. est aliquod consequens actum humanum. 1. 1. 10. 4. sumitur aliquando pro eo quod est honestum. 1. 1. 10. 3. videtur mutari propter materiæ mutationem. 1. 1. 10. 6. esse aliquid juris naturalis probatur à priori & à posteriori, quomodo. 1. 1. 12. 1. juris naturalis reductivè quæ sint. 1. 1. 10. 3. ejus juris permissivè tantum quæ sunt, & præcipi, & vetari à Deo possunt. 1. 2. 5. 1.
Ius naturæ pro certo statu. 1. 1. 10. 7.
Ius naturæ & gentium quomodo à Romanis Iurisconsultis sumatur, & an rectè. 1. 1. 11.
Ius rectorium & æquatorium. 1. 1. 3.
Ius non est in brutis animantibus. de illis improprie quo sensu dicatur. 1. 1. 11. 1.
Ius voluntarium humanum, vel divinum. 1. 1. 13.
Ius voluntarium humanum civile, civili latius, civili arctius. 1. 1. 14. 1.
Ius voluntarium divinum. 1. 1. 13. aut est unius populi, aut omnium. 1. 1. 15. 12.
Ius voluntarium divinum omnibus populis commune triplex. 1. 1. 15. 2.
Ius gladii quid in sacris & prophanis literis. 1. 2. 7. 2.
Ius divinum Hebraicum alios populos non obligat. 1. 2. 16. 1. 2.
Ius Hebræum quoad nos abrogatum non recte dicitur. 1. 1. 16. 7. quem usum nunc habeat, & quem in permissis. 1. 2. 17. 1. 3. nihil continet juri naturæ contrarium. 1. 1. 17. 2.
Ius Gentium quid: & quomodo probatur. 1. 1. 14. 1. non est commune omnibus populis. 1. 1. 17. 1.
Ius, & usus juris distinguenda. 1. 3. 24.
Ius supereminens Regis, aut civitatis, an liberet à fide subditis data. 3. 19. 7.
Ius Gentium externum vetus. 3. 1. 18. 1. & §. 19. 1.
Ius externum quale. 3. 4. 2. 2. & lib. 3. 10. 1. 3.
Ius pro jure externo. 3. 4. 2. 2.
Ius regum & populorum quando pace remissum censeatur. 3. 20. 15.
Ius gentium circa inæqualitatem in contractibus. 2. 12. 26. 1.
Ius internum ab externo distinctum. 2. 12. 11. 2. & 3. 7. 6. 1. 3. & cap. 10. 1. 3. &. §. 3. 1.
Ius exterorum supereminenti dominio non subest. 2. 14. 7. 8.
Ius Naturæ moribus obliteratur. 1. 2. 7. 1. & 2. 15. 5. 1.
Ius Gentium de bello captis. 3. 6. 2. 1. 4.
Ius pignoris, retentionis, servitutis an bello acquiratur, & quomodo. 3. 6. 26. 1.
Ius captivitatis etiam injuria dicitur. 3. 7. 6. 4.
Ius Gentium vetat permissa jure naturæ, & permittit vetita. 3. 4. 15. 1.
Ius Gentium apud populos quosdam. 3. 4. 19. 1.
Ius gentium improprie quod multi populi usurpant sine mutua obligatione. 3. 1. 8. 2. & 2. 3. 5. 1.
Ius sæpe remittendum ut bellum vitetur. 2. 24. 1. 1. 2. 1: 3. 4. 1.
Ius luendi pignoris an tempore amittatur. 2. 4. 15. & 3. 20. 60.
Ius Hospitii. *vide* Hospitii jus. humanum constituere quod præter, non contra naturam potest. 2. 3 6. non obligat in summa necessitate. 2. 18. 4. *vide* Necessitas.
Ius Mundiburgii. 1. 3. 21. in *Prolegomena.*
Ius necessitatis. 2. 2. 10. Personale. 1. 1. 4. in personam ex quibus rebus. 2. 5. 8. numeratur inter res. 2. 10. 1. præcipui acquiri potest cum hereditate, etiam cum bonorum hæreditas non aditur. 2. 7. 19.
Ius prehensionis non directè inter socios. 1. 3. 21.
Ius precarii. 1. 3. 12. & 2. 21. 11. jus protectionis. 1. 3. 21.
Ius quo sensu dicatur id quod placet validiori. *Proleg.* pag. 4. dicere sibi ipsi vetitum. 2. 7. 2. aliquando dicitur id quod fit impunè. 3. 11. 18. sed

18. sed improprie. 2. 5. 18. aliquando id quod est injustum. 1. 4. 3. dictum in latissimo significatu quid. *vide* Ius strictum. distinctum à justitia. 3. 10. 1. exteris quamdiu datur manet civitas. *vide* Lex. non ex eo metiendum quod est optimum, sed ex voluntate ejus unde oritur. 1. 3. 3. & 1. 3. 17. opponitur armis. *Proleg.* pag. 1. justitiæ. 3. 4. 2.

Ius ortum à Iove cur dicatur. *Proleg.* pag. 30. an metu injuriæ accipiendæ sit sancitum. *Proleg.* pag. 7. an utilitatis tantum gratia, quod Carneades putavit. *Proleg.* pag. 2. subditis quæsitum an Rex auferre possit. 2. 14. 7. quæsitum in Regem per promissionem & similia, quo casu justè ipsis auferatur. 2. 14 8. legitimo modo partum ne cui auferatur sine causa, juris naturalis est. *ibid.* cur in populo aut rectore ejus insuper quidam habeant. *Proleg.* pag. 5.

Ius Advocatiæ. 1. 3. 21.

Ius belli pro eo quod naturaliter æquum est, & consuetum à mitius viventibus. 3. 11. 13. & 3. 11. 15. pro eo quod sit impune, per se tamen non omni culpa caret. 3. 4. 5. est inter diversos populos non ejusdem civitatis membra. 3. 20. 8. spectatur non tantum ex principio sed & ex causis subnascentibus. 3. 1. 3. Certum moraliter quid dicatur. 2. 7. 2.

Civile quid. 1. 1. 14. favet his, qui parere necesse habent, sed non iis quæ atrocitatem habent facinoris. 2. 26. 3. oritur vel ex obligatione vel ex consensu. *Proleg.* pag. 4. ad quos non pertineat. 1. 1. 1. aliud quod inter ejusdem tantum populi partes valet. 2. 13. 16. aliud quod civile dicitur plurimarum gentium. 1. 1. 14. & 2. 3. 5. & 2. 8. 1. hoc improprie etiam Ius Gentium vocatur. *vide* Ius Gentium. mutari potest. 2. 8. 1. etiam à singulis. 2. 3. 5. jus quæsitum ex lege Civil. non magis, quam quod ex Iure Naturali sine causa alicui auferri potest. 2. 14. 8. Commercii. *vide* Commercii jus ex consensu in personam unde. 2. 5. 8.

Ius Divinum duplex. 1. 1. 15. quomodo differat à naturali. 1. 1. 10. unde ortum, & cur homo ei subditus. *Proleg.* pag. 3. perfectius alio nomine Lex Euangelica vocatur. 1. 3. 3. Eo omnes gentes tenentur. 1. 1. 15. & omnes Reges. 1. 3. 16. quoad effectus quosdam. 3. 7. 6. externum. Eminens. 2. 3. 19. Externum. *vide* in textu: quod quasi ex fidejussione pro civitate. 3. 13. 1. non tam late patet quam id quod ex delicto. 3. 14. 2.

Ius Gentium quid. 1. 1. 14. unde. *Prolegomena* pag. 4. aliud naturale, aliud voluntarium. 1. 2. 4. & 2. 8. 1. & 2. 12. 26. & 3. 1. 8. proprie dicitur, quod habet vim pacti inter gentes, & quod pertinet ad societatem. 2. 8. 1. minus proprie dicitur quod multis quidem commune est, non tamen humanæ societatis vinculum constituit. 2. 8. 26. dicitur jus civile plurimarum gentium. *ibid.* Ius Gentium dicitur id quod singulis gentibus placuit, sine mutua obligatione, & quod mutuam obligationem continet. 3. 1. 8. unde probatur. *Proleg.* pag. 8. 1. 1. 14. qui violat jus divinum, violare cur dicatur. 2. 20. 44. puniri potest à quovis Rege aut Magistratu. 2. 20. 40. & 2. 21. 3. etiamsi deditus sit aut captivus. 3. 11. 6.

Ius Naturale an sit aliquod. *Proleg.* pag. 2. quid sit. 1. 1. 10. & 2. 20. 5. unde sit. *Proleg.* p. 2. non confundendum cum Iure Civili plurimarum gentium. 2. 20 41. quæ ei sint contraria. *Proleg* pag. 3. dicitur aliquando consuetudo cui ratio naturalis inest. 3. 7. 5. dicitur & divinum, quo sensu. 1. 1. 10. & 1. 1. 15. quomodo à Iure Gentium distinguatur. *Proleg.* pag. 8. non omnia irrita facit quæ ei repugnat. 2. 5. 10. quando irritum quid reddat. *ibid.* minui potest à Deo per leges. 2. 1. 10. imo contrarium quid poni. 1. 2. 5. mutari nequit, res tamen mutantur. 1. 1. 10. obliteratum quasi ex parte apud multos populos. 3. 3. 2. obligat omnes Reges. 1. 3. 16. con-

contractus innominatos à nominatis non distinguit. 2. 12. 3. religionis discrimen ignorat. 2. 15. 8. aliud novum est, aliud sequitur introductum dominium. 2. 8. 1. hoc antecedit legem civilem. *ibid.* de iis agit quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. 1. 1. 10. qui Ius Naturale immaniter violat à quovis Rege aut eo qui par jus habet puniri potest. 2. 20. 40. naturaliter etiam à quovis homine. 3. 19. 3. Iuris Naturalis communionem habent omnes homines, etiam tyranni & piratæ. 3. 19. 2. aliquod esse unde concludatur. 1. 1. 12. quædam manifesta, quædam minus sunt. 2. 20. 43. quædam Iuris Naturalis præcipientis. 2. 3. 5. quod requirit non tantum id quod dictat justitia expletrix, sed & quod aliæ virtutes. 2. 1. 9. quædam permittentis id est ea quæ societas humana proprie non requirit. 2. 3. 5. an quæ hujus juris sunt etiam à Deo permittantur, qui ipsa est natura. 2. 1. 10. Consensu communi aut Iure Gentium possunt impediri. 2. 3. 10. lege etiam civili. 2. 3. 5. quædam propriè sunt, quædam reductivè. 1. 1. 10. principium est facultas moralis, cum sufficiente voluntate. 2. 5. 10. quæ Iuris Naturalis non sunt tamen servari iis in locis ubi obtinent, Naturale est. 2. 11. 5. Iure Naturali ut quid sit illicitum, satis est, si repugnat non naturæ in genere, sed humanæ. 2. 5. 12. de Iure Naturali cum quæritur, hoc agitur an quid fieri possit non injustè. 1. 1. 3 & 1. 2. 1.

Ius Scriptum, non scriptum. *Prolegomena* pag. 5.

Ius strictum usurpare non licet, nisi multo majus sit bonum quo tendit nostra actio, quam malum, quod in omne futurum metuitur. 3. 1. 4. Sui remissio refertur inter odiosa. 2. 16. 12. in ejus juris remissione quomodo intelligenda remittentis verba. *ibid.* juris sui naturaliter quisque vindex. 1. 5. 1. imo & alieni. 1. 5. 2. & 2. 25. 1. Temporarii effectus tamen sunt temporarii. 2. 6. 10 vitæ & necis alteri in se dare, solo consensu nemo potest. 3. 11. 18. in cives neminem Christianum decet magno conamine desiderare. *vide* Iud. capitale quatenus lex civilis habere dicatur. 2. 1. 14. In servos unde videatur originem ducere. 3. 4. 10. interna justitia dominus non habet. 2. 5. 28. & 3. 14. 2. nisi aliquo casu, & in quantum ei exercere liceat. 3. 14. 3. Voluntarium duplex est, humanum vel divinum. 1. 1. 13. utilitatis innoxiæ. 2. 2. 14.

Ius publicum circa quæ versetur. *Prol.* pag. 1. Rectorium. 1. 1. 3. in rem. 2. 5. 1. originarie ex tribus causis. *ibid.* Rhadamanteum. 2. 20. 1. Romanorum in socios quale. 1. 3. 21.

Iustiniani consilium de Samaritanis & Iudæis vi ad religionem Christianam adigendis improbatur. 2. 20. 48.

Iustitia expletrix. 1. 1. 8. 1.

Iustitia attributrix, διανεμητική. *ibid.*

Iustitia attributrix an tantum circa res communes, expletrix circa res singulorum versetur. 1. 1. 8. 2.

Iustitia definita ab Hierace exactio pœnæ. 2. 20. 1. à Pythagoricis dicta. τὸ ἀντιπεπονθός. 2. 20. 32. exercenda solo metu pœnæ, secundum Epicurum, & quare. 2. 20. 44. In piratarum cœtu exercita an cœtum eum civitatem constituat. 3. 3. 2. hominis virtus est, qua est homo. 2. 26. 4. in medio non consistit, ut putavit Aristoteles. *Proleg.* pag. 9. pudoris comes est. 3. 10. 1. vim præcipue in bellis magnam habet. *Proleg.* p. 6.

Iustitia adsignatrix aptitudinem spectat. 2. 17. 2. & 2. 20. 2. *vide* Aptitudo, an locum toties habeat quoties proportione Geometrica sit opus. 1. 1. 8. hoc est quotiens inter terminos plures duobus æqualitas constituitur. 2. 20. 2. spectat, ut alteri quid accedat. 2. 20. 2.

Iustitia Gubernatrix. 2. 20. 24. & 2. 20. 27. obligat imperantem ad curam pro inferioribus. 2. 24. 7.

Iustum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & regitur, qua tales sunt. 1. 1. 3.

Iustum, id est, solemne. 1. 3. 4. 1. & 3. 3. 1. 1.

L, Labor

L.

Labor injunctus an sit pœna. *vide* Pœna.
Lacedæmone nepos ex filio majore filio minori natu in regno prælatus. 2. 7. 30. 3.
Lacedæmone filius rege patre natus præferebatur ante nato. 2. 7. 29.
Lacedæmonii dolum in bello pluris quàm vim faciebant. 3. 1. 6. 2.
Lacedæmoniorum mos de agris captis. 3. 6. 11. 2.
Laconum jus in Messenam. 2. 4. 2. 1.
Λάφυρα. 3. 6. 24 4.
Lamech homicidii impunitatem sibi persuadet. 1. 2. 5.
Lanistæ sacra cœna olim prohibiti. 1. 2. 9. *Annot.*
Latrocinari olim licitum, & quare. 2. 15. 5. apud Germanos & Græcos sine infamia fuit. 3. 3. 2. ex latrociniis tenentur Magistratus, si ea remedia neglexerint adhibere quæ poterant. 2. 17. 20.
Latroni fides servata. 3. 19. 2. 2.
Latrones jus legationis non habent. 2. 18. 2. 3.
Latrones qui. 3. 3. 1. civitatem non faciunt. *vide* Piratæ, qui ita invaluere, ut formidabiles se fecerint recte recipi ac defendi à quovis possunt, quoad pœnam. 2. 21. 5. si quid prædando cepere, ejus domini non fiunt. 3. 3. 2. publici qui. 2. 1. 1. restituere non tenentur quod vi aut metu expresserunt, si jusjurandum intercesserit. 2. 17. 19. societates legitime fieri possunt. 3. 3. 3. qui laudat tenetur damni dati & quomodo. 2. 17. 7. & 2. 21. 1.
Legatio apud inimicos præsidium habet Iuris Gent. 2. 18. 6.
Legationes assiduæ rejici possunt. 2. 18. 3. 2.
Legationis jus quid contineat. 2. 18. 3. est inter eundem populum in bellis civilibus. 2. 18. 8. cur institutum. 2. 18. 4. introductum à jure Gent. voluntario. 2. 18. 1.
Legatus municipalis non regitur Iure Gentium sed civili. 2. 18. 2. à pignerationibus subditorum pro civitate excipitur. 3. 2. 7. provincialis non regitur Iure Gentium sed civili. 2. 18. 2. puniri an possit ex omnibus causis quæ sunt contra Ius Gentium. 2. 18. 4. an si quid commiserit contra statum Reipub. *ibid.* ex nulla etiam necessaria causa puniri potest ab eo, ad quem mittitur. 2. 18. 4. sed per eum à quo mittitur pœna exigi aut bello peti. *ibid.* rationem reddere factorum suorum nemini cogitur nisi à quo mittitur. *ibid.* à subditorum numero excipitur Iure Gentium. 3. 2. 7.
Legatus an jurisdictionem habeat. 2. 18. 8. 2.
Legatus, si quid debeat, quomodo compellandus. 2. 18. 9.
Legati mittentem obligant etiam contra arcana mandata. 2. 11. 12.
Legatus quando sponte domum redire possit. 2. 16. 25. 2.
Legari qui jure gentium utantur. 2. 18. 2. 1.
Legati in bellis civilibus quo jure sint. 2. 18. 2. 3.
Legati an admittendi. 2. 18. 3. 1.
Legati ob quas causas possint non recipi. 2. 18. 3. 1.
Legati quo casu mutabiles. 2. 18. 3. 2.
Legati referunt personam mittentis. 2. 18. 4. 5.
Legati jure civili loci ubi sunt non tenentur. 2. 18. 4. 5.
Legati habentur quasi essent extra territorium. *ibid.*
Legati delictum per quem puniendum. 2. 18. 4. 5. 7.
Legati per modum defensionis occidi aut repelli possunt. 2. 18. 4. 7.
Legati an subjaceant juri talionis. 2. 18. 7. 1.
Legati domus an pro asylo. 2. 18. 8. 2.
Legati capacitas jus quoddam est, quod qui impedit damni dati tenetur. 2. 17. 3. legata integra solvere, sine detractione falcidiæ naturaliter quemque obligari, quo sensu dicatur. 2. 14. 6.
Legatorum violatio durante bello compensari potest. 3. 19. 19. lex de legatis non violandis pertinet ad legati personam, etiamsi is qui misit pœnam meruerit. 2. 18. 7. populus quod per legatos partium integrantium fecit, ipse fecisse intelligitur. 2. 6. 9.
Legatorum jus. 2. 18. 1. 1. & §. 3. 1.

Legatorum jus an valeat apud eos ad quos non mittuntur. 2. 18. 5.
Legatorum jus valet in bello. 2. 18. 6.
Legatorum comites an inviolabiles. 2. 18. 8. 1.
Legatorum bona an possint pro debito capi. 2. 18. 9.
ob Legatos violatos bella. 2. 18. 11.
Lex quid. 1. 1. 9. 1. 2.
Lex Mosis dupliciter sumitur. 1. 2. 6. 4.
Lex Mosis judiciaria quando & quomodo sublata. 1. 2. 8. 7.
Lex Mosis. *vide* Ius Hebræum.
Lex Mosis non habet prius & posterius. 2. 5. 13. 5
Lex non semper irritum facit quod vetat. 2. 5. 16. 13. 4.
Lex imperfecta Vlpiano quæ. 2. 5. 16. 1.
Lex de sabbato & de decimis quomodo ad Christianos pertineat. 1. 1. 17. 5.
Lex idem potest quod consensus expressus. 3. 13. 1. 2.
Lex in præsumtione facti non existentis fundata, an obliget. 2. 11. 6. 2.
Lex Romana de læsis ultra dimidium pretii. 2. 12. 12. 2.
Lex occidi aliquem permittens an conscientiam liberet, & quando. 2. 1. 14. 1.
Lex, quæ feras, pisces, aves regi addicit, non injusta. 2. 3. 5.
Lex justa quæ vetat quod jure naturæ licet. *ibid.*
Lex de usucapione an pertineat ad summum imperium, aut ejus partes. 2. 4. 12. 1.
Lex dicitur commune pactum populi. 2. 11. 1. & quo sensu. 3. 13. 1. quo sensu dicatur regina divinarum humanarumque rerum. 2. 20. 44. est in civitate ut mens in corpore, qua sublata interit. 3. 3. 2. facit ut quod per se laudabile tantum est incipiat deberi. 1. 2. 1. iniqua quomodo tollat. 2. 12. 12. obligat, & ad quid. 1. 1. 9. sic obligat ut inde jus suum cuique oriatur. 2. 17. 2. ut obliget extra jus naturæ venit ex voluntate ferentis eam. 1. 1. 15. ut quem obliget, quid requiratur. 2. 4. 12. obligat, etiamsi causa particulariter cesset. 2. 20. 27. legis autorem ut partem civitatis. 2. 4. 12. & 2. 20. 24. Principem per reflectionem. 2. 4 12. non verò pœnalis. *vide* Lex pœnalis. ex lege tamen nemini jus adversus Principem. 2. 14. 9. obligat subditos omnes. *ibid.* non obligat, si palam absurda sit, aut stulta, aut de re illicita. 2. 14 12. nec eum cui à Magistratu permittitur aut imperatur id, quod nisi solutus facere non potest. 2. 4. 4. nec eos quibus data non est. 1. 1. 15. lex quæ fundatur in præsumptione facti non obligat, si factum aliter se habeat. 2. 11. 6. tolli non debet, nisi probabili de causa. 2. 20. 24. tollendi eam aut mutandi jus habet auctor ejus. 2. 4. 12. & 2. 20. 24. tollendo eam sive ex justa, sive injusta causa, aut revocando, Rex nemini facit injuriam. 2. 14. 9.
Lex civilis multarum nationum. 2. 8. 1. *vide* Ius Civile multarum gentium. Leges civiles nihil agunt contra legem naturæ. 2. 5. 19. interdum dant aut tollunt, interdum juri auxilium suum tantum negant. 2. 12. 12. 19. vitæ & necis non habent ex quovis delicto. 2. 1. 14. in promissionum materia quid efficiant. 2. 11. 5. & 2. 11. 7. qui legibus civilibus subjecti sunt, in quibus casibus eos æquitatem oporteat consulere. 2. 12. 12. qui subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum est. *ibid.* adde Ius Civile.
Lex commissoria. 1. 3. 16.
Dei de puniendo in filiis parentum delicto, cur ultra abnepotes non extendatur. 2. 12. 14.
Lex humana quando obliget. 3. 23. 6. à voluntate pendet in origine & duratione. 2. 20. 24. si quæ prohibita humana tantum lege fiant, non sunt irrita, nisi lex hoc addiderit. 2. 5. 14. Injusta etiam interdum non nisi malo publico tollitur. 1. 4. 5.
Lex Mosaica duo comprehendit τὸ πνευματικὸν καὶ τὴν ἐντολὴν σαρκικήν. 2. 20. 39. consideratur dupliciter. 1. 2. 6. imperfecta respectu legis Euangelicæ. 1. 1. 17. impleta à Christo quo sensu dicatur. 1. 2. 7. an sit eadem cum lege naturæ. *Proleg* p. 10. obligat etiam Christianos

nos in iis quæ moraliter honesta sunt. 2. 12. 20. non obligat peregrinos & alios quam Judæos. 1. 1. 16. ad quid prosit iis quos non obligat. 1. 1. 17. quando Israëlitas obligare desierit. 1. 1. 16. sapientissima est. 2. 21. 5. & legum omnium exemplar perfectissimum. 2. 20. 32. est ἄνευ προσωποληψίας. 2. 20. 33. legem Mosaïcam an Christus tantum sit interpretatus. 1. 2 6. sublatum esse non opus est à Christianis probari. 1. 1. 16. leges illæ tantum à Christo sunt latæ, quæ alias gentes ab Hebræis distinguebant. 2. 5. 13. legem Hebræam transgredientibus pœna fuit mors violenta, & similia. 2. 20. 11.

Lex Naturæ pro lege consuetudinis generalis. 3.7.5. circa naturæ leges par est eos excusari, quibus aut ratiocinationis imbecillitas, aut prava educatio obstat. 2. 20. 43.

Lex Pœnalis non obligat actus principis etiam privatos. 2. 14. 2.

Lex Regni. 1.3.16. *Annot.*

Lex Romana non est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu. 2. 20. 33. *vide* Ius Rom.

Legis dispensatio ex quibus causis fiat. 2. 20. 27. an in iis tantum procedat quæ lex tacite videtur excipere. *ibid.* non omnis referenda ad ἐπιείκειαν. *ibid.* ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia rationis contrariæ. 2. 20. 26. ignorantia inevitabilis excusat. 2. 20. 43. qui ob ejusmodi ignorantiam legem non observat non agit injuste. 2. 23. 13. conjuncta cum negligentia minuit delictum. 2. 20. 43. ratio differt ab ejus mente. 2. 6. 8. si cesset peculiariter in facto de quo agitur, etiam pœna per eam expressa mitigari potest. 2. 20. 26.

Leges feruntur cum sensu imbecillitatis humanæ. 1. 4. 7. quæ contra feruntur, pro nullis habendæ, si sint speciales. 3. 23. 6. sunt vel permittentes, vel prohibentes silent in bello, & quales. *Proleg.* pag. 5. 1. 2. 7. id respiciunt quod plerumque accidit. 1. 4 4.

Legis ratio particulariter cessans casum à lege non eximit. 1. 3. 5. 3.

Legis dispensatio Regem non obligat. 2. 14. 13. 1.

cessatio Legis in particulari dispositio est ad dispensationem. 2. 20. 26.

Legis conditor an se obliget, & quatenus. 2. 4. 12. 1. & cap. 20. 24. 1.

Lex Hebræa an prohibeat divortia & matrimonia plurium uxorum. 2. 5. 9. 1. 3.

in Lege pœnali dispensandi causæ quæ. 2. 20. 24. 3.

Leges pœnales aut coactivæ locum non habent circa actus Regum. 2. 14. 1. & 2. 2. 2.

Leges Romanæ de contractibus. 2. 12. 12. 2.

Leges Romanorum pœnales in quo iniquæ. 2. 20. 33.

Leges quæ obligent. 3. 23. 5. 3.

Leges à Christianis ferri possent similes Hebraicis, nisi trium causarum aliqua obstet. 1. 1. 17. 5.

Leges & contractus misceri possunt. 2. 14. 9.

Leges non omnes obligant. 2. 14. 12. 2. & 3. 23. 5. 3.

Leges quæ validiores si casu confligant. 2. 16. 29. 1.

Leges interficere aliquos permittentes quando jus interdum dent, quando solam impunitatem. 2. 20. 17.

Leges an obligent summam potestatem. 2. 4. 12. 1. & 2. 20. 24. 1.

Leges quasi pacta. 2. 11. 1. 3.

Leges civiles quædam plane injustæ, 2. 7. 1. & 2. 14. 12. 2. & 3. 23. 5. 3.

Leges humanæ quædam præcipere possunt cum mortis periculo observanda. 1. 4. 7. 2. 3. humanius sunt interpretandæ. *ibidem.*

Leges quædam etiam divinæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis. 1. 4. 7. 1. 3.

Leges respiciunt id quod plerumque. 1. 4. 4. 3.

Leges ferri possunt de tempore quo summum imperium admittatur. 2. 4. 12. 2.

Leges de re promissa quæ obligant. 2. 4 4. 2.

Leges injustæ, quæ propinquos nocentium

tium innocentes interfici jubent. 2. 21. 15. 1. & 12. 1.
Leges civiles de promissis minorum. 2. 11. 5. 2.
Leges quædam Dei tacitam habent summæ necessitatis exceptionem. 1. 4. 7. quædam datæ à Deo generi humano, vel in prima creatione, vel in restauratione. 1. 2. 5. & 3. 5. 3. Lex divina vocatur interdum Ius Gentium moratiorum. 2. 11. 1. adde Decalogus.
Dilectionis. *vide* Dilectionis Lex.
Euangelica, jus divinum voluntarium perfectius. 1. 3. 3. paulatim ad mores seculi interpretari cœpit, cum primum esset strictius. 2. 1. 13.
Excalceationis. 1. 3. 20.
Leges sacratæ quæ. 3. 19. 8.
Scriptæ, ad sensum æquitatis naturalis trahendæ. 2. 2. 6. non scriptæ, scriptorum vinculis non tenentur. *ibid.*
Legitima an lege humana tolli possit, & quatenus. 2. 7. 4. 3.
Legum finis & efficacia. 2. 12. 12. 2.
Legum diversitas circa venditionem & emtionem. 2. 12. 15. 1.
Legum condendarum jus pars est summæ potestatis. 1. 3. 6.
Asia. 3. 6. 20. 2.
Lenitas in errantes circa divina. 2. 20. 50. & 1. 2. 5.
Liber homo postliminio quomodo redeat. 3. 9. 5.
Liber homo postliminio sua recuperat: an & alienata? 3. 9. 6. 1. 2.
Liber fit populus cum quo Rex ejus tanquam cum libero sciens contraxit. 2. 4. 4. aut tanquam legibus suis solutum longo tempore agere passus est. 2. 4. 14. Populus liber factus in quibusdam obligatur per Regem, qui libertatem proxime antecessit. 2. 14. 12. Regis & populi liberi eadem est ratio. 1. 3. 21.
Liberam fore Carthaginem quomodo interpretandum. 2. 16. 15.
Liberi filiarum alendi 2. 7. 4. 3.
Liberi pignorari ac vendi à parentibus quando possint. 2. 5. 5. jus ipsorum in liberos. 2. 5. 7.
Liberi ex quibusdam matrimoniis impediuntur succedere. 2. 7. 8. 2. 3.
Liberi ob parentum delicta non puniendi. 2. 21. 13. 1. 3.
Liberi in materia favorabili. 2. 7. 30. etiam sub matris sunt imperio. 2. 5. 2. maternam sequuntur conditionem Iure Gentium. 3. 7. 5. parentibus observantiam ac pietatem debent. 2. 5. 3. & 2. 5. 6. quo jure Deus innocentem liberos immatura morte soleat afficere. 2. 21. 14. liberorum res an Iure Naturali acquirantur parentibus. *vide* Acquirantur.
Liberis an debeantur alimenta, & quo sensu. 2. 7. 4. 1. an alendi vulgo quæsiti, & ex incesto nati. 2. 7. 4. 2. 3.
Liberos cogendi jus. 2. 5. 2. 3. 4.
Liberorum cum parentibus matrimonia contra jus naturæ. 2. 5. 12. 2. 3.
Liberorum servitus. 2. 5. 90.
Libertas quando justa belli causa. 2. 22. 11. & 2. 4. 14. 1. 2.
Libertas quo sensu naturalis. 2. 22. 11. & 3. 7. 1. 1.
Libertas an pax placeat, gravis interdum deliberatio. 2. 24. 6. 1. 2. & 1. 4. 19. 2.
Libertati præferenda vita populi totius. 2. 24. 6. 2. 3.
Libertas populi quid significet. 1. 3. 12. 1. 2.
Libertas subditorum obligatur ex facto superiorum. 3. 2. 2. 1.
Libertas bellandi non præsumitur abdicata. 2. 16. 13. 2.
Libertas dicitur dupliciter κατὰ στέρησιν καὶ κατ' ἐναντιότητα. 2. 22. 11. opponitur Regibus. 1. 3. 13. victis merito aliqua relinquitur, etiamsi imperium ipsis aufertur. 3. 15. 10. restituenda cum injuste erepta est, etiam ab his qui eam justa ratione ab ereptoribus capiunt. 3. 16. 4. Servo data pro oculo & dente excusso. 3. 14. 4. debetur servo post longas operas & valde magnos labores. 3. 14. 6. libertatis nomen inanis umbra. 1. 3. 21. libertatem uni penitus tradere populus unum possit. 1. 3. 8. pro libertate pugnare, etiam cum injustè fiat, veniam meretur. 3. 11. 6. libertate vita potior. *vide* Vita.
Libertas civilis. 1. 3. 12. est jus regendæ per se Reip. 2. 24. 6. sine summo imperio intelligi non potest. 1. 3. 2.

Non justa. 1. 3. 4. *Not.* Naturalis facit ne quis cogatur absque culpa. 2. 17. 17. pars ejus retineri potest, non retenta parte Imperii. 1. 4. 14. tacita ut à quibusdam vocatur non semper retinetur à populo in Reges delinquentes. 1. 3. 8.

Licere pro jure externo. 2. 12 26. 1. & 3. 4. 2. 2. & cap. 10. 1. & § 2. 1. 2.

Licere, vox ambigua quas significationes habeat. 3. 4. 2. 1. 2.

Licere quædam dicuntur, quæ rectius aliter fiunt. 3. 4. 2. 1. & cap. 10. 1. 1. 2. 1.

Licere quædam dicuntur, ob impunitatem. 3. 4. 2. 2. & c. 10. 1. 3.

Licere oppositum ei quod decet, aut oportet. 3. 4. 2. 2. & c. 10. 1. 2. 2. 1.

Licere accipitur dupliciter, vel sensu exteriore vel interiore. 3. 10. 1. quot modis dicatur. 3. 4. 2. interdum dicitur, ubi nullum contra proditum est remedium. 2. 12. 26. quædam indirectè licent quæ directe non licent. 2. 15. 11. quantum liceat in bello partim nude spectatur, partim ex promisso antecedente. 3. 19. 1.

Limen & limes idem. 3. 9. 1.

Limitati agri. 2. 3. 16. 1. & 2. 8. 12. 1.

Liquida per se non terminantur. 2. 2. 3.

Lis potest utrinque esse sine peccato. 2. 23. 13. 3.

Literæ Marcæ. 3. 2. 4.

per Literas inter absentes pacta nuda quo jure judicentur. *vide* Pacta.

Literis belli denunciatio fieri potest. 3. 3. 14.

Literati excepti à pignerationibus subditorum pro civitate Iure Civili. 3. 2. 7.

Lites Christiani quidem plane improbarunt. 1. 2. 9. omnes an Lege Euangelica prohibitæ. 1. 2. 8. damnum etiam injustum ferre prius oportet, quam litigare. 2. 1. 13. lites juris controversi ex utraque parte non sunt improbæ. 2. 23. 13

Litigare Christianis quo sensu vetitum. 1. 2. 8. 4. & 2. 24. 2. 4.

Littus quorum. 2. 3. 9. 2.

Loca in solo pacato posita quo casu recte occupentur à bellante. 2. 2. 10. 1.

Locans pluribus operam an à singulis mercedem in solidum exigere possit. 2. 12. 19.

Locatio conductio facta à Rege sine expressa mercede an valeat. 2. 14. 5. in locatione conductione, casus, qui usum impedivit, damno sunt conductoris. 2. 12. 18.

Locationis & conductionis natura. 2. 12. 18.

Locator tertio rem locans, conductori tenetur de eo quod percipit. *ibid.*

Locator operæ ad quid teneatur. 2. 12. 19.

Locator jus habet exigendæ pecuniæ promissæ, etiamsi nihil conductor utilitatis ex ea re perceperit. 2. 12. 18.

Locupletatus ex re aliena, eatenus ad restitutionem tenetur, & quare. 2. 10. 2. 1. & 2.

Locus incultus non censetur occupatus, nisi quoad imperium. 2. 2. 17. sive sacer, sive profanus, postliminio receptus cujus sit. 3. 9. 13. qui contrahit in loco, legibus ejus loci subjicitur. 2. 11. 5. quo loco in conventibus sedere debent qui populo olim libero imperant. 2. 9. 8.

Locutio de futuro nostræ potestatis quotuplex. 2. 11. 2. 3.

Locutionis ambiguæ usurpatio quando licita. 3. 1. 10. 13.

Lucrum alter alteri potest prævertere, maxime si causa subsit. 2. 2. 24. ex re aliena restitui oportere, Iuris est Natur. *Proleg.* pag. 2. 2. 10. 2. ob lucrum cessans per solutionem tardiorem res pluris vendi potest. 2. 12. 14. & ex pecunia mutuo data merces justè exigi. 2. 12. 21. Cui lucrum speratum sed non debitum decedit, de damno agere non potest. 2. 2. 13.

Ludovici & Galeatii controversia de Mediolano. 2. 7. 19.

M.

MAcabæi bello adjuverunt extraneos Asmonæi. 2. 15. 9. 6.

Macabæorum resistentia qualis. 1. 4. 7. 5.

Maccabæi

Maccabæi fœdus ineunt cum Romanis & Lacedæmoniis. 2. 15. 9. fratrum innocentium necem Sabbatho ulciscuntur. 2. 20. 8. Maccabæorum arma, quomodo defendi possunt. 1. 4. 7.
Macedonum lex quædam injusta. 2. 21. 15.
Magistratus inferiores summum imperium habenti juste resistere non possunt. 1. 4. 6. 1. 5.
Magistratus Christiani Pauli tempore. 1. 2. 7. 1. 2.
Magistratus Hebræi non restiterunt malis Regibus. 1. 4. 6. 3. 4.
Magistratus ex quibus damnis teneatur. 2. 17. 20. 1.
Magistratus an teneatur, eo quod à nautis cautionem non exegerint. *ibid.*
Magistratus oppidanos quatenus obliget. 3. 22. 6.
Magistratus naturaliter jus habet belligerandi. 1. 3. 4. non est in statu Deo aut legi Euangelicæ contrario. 1. 2. 7. Minister est iræ divinæ. 1. 2. 8. bonus ad militiam usurpare potest voluntatem non bonam modo aliorum, sed & malam. 2. 26. 5. minor bella gerere num possit. 1. 3. 4. an contra majorem, si injustè agat. 1. 4. 6. adde necessitas, ei contra majorem parendum non est, etiam cum bona imperare videatur. *ibid.* Naturalis & perpetuus est vir bonus. 2. 20. 9. Magistratus non obligat, ubi imperium summum est penes populum. 2. 15. 3. obligatur populo interdum, & ex quibus causis. 2. 17. 20. Cui Magistratus collatio mandata est, tenetur eligere eos qui digni sunt. 2. 17. 3. Magistratum suscipere Clericis prohibitum, & quare; *vide* Clericus. nemo multo conamine debet affectare, & quamobrem. 2. 20. 16. à Magistratu Resp. vel singuli etiam exactam requirere possunt diligentiam, si lex id jubeat. 2. 17. 2.
Magi post baptismum artem suam cogebantur deserere. 1. 2. 9.
Maharbalis factum. 3. 22. 9. 2.
Mahumetistarum opinio de necessitate restitutionis. 3. 10. 3.
Majestas pro dignitate imperantis sumitur. 1. 3. 21. 1. 2. quid sit. *ibid.*
Majestas cur tot legibus munita. 1. 4. 2. major ex nobilitate generis. 2. 7. 16. fœdus, ut majestas alicujus comiter colatur, quale. 2. 15. 7. in majestatis controversia, quis vocabulum ejus interpretari debeat. 2. 16. 3. contra majestatis legem peccat, qui injussu Principis alteri bellum facit. 1. 3. 4.
Majoratuum jura tempore amittuntur. 2. 4. 10. 3.
Majoratuum successio in regno Castellæ. 2. 7. 22. 1.
Malefici atroces qui nullius civitatis partes sunt, à quovis puniri possunt. 3. 19. 3.
Maleficium quid. 2. 17. 1. quæ quasi ex maleficio. 2. 1. 2.
Malorum opera uti aliquando cogimur. 2. 17. 20. uti licet, sed consistit hoc jus intra interficiendi alterius licentiam. 3. 4. 18.
Malum declinare est ex appetitu naturali & honesto. 2. 20. 29. malum non est faciendum ut inde eveniat bonum hoc in iis locum habet, quæ semper mala sunt. 3. 1. 6. qui malum facit, malum ferat. 2. 20. 1. quantum quisque mali fecit, tantum eum pati, naturaliter justum. 1. 2. 4. quæ ad declinandum malum male fiunt, maxime sunt excusabilia. 2. 20. 29. malum minus, ubi electio nequit evadere, rationem boni induit. 2. 23. 2.
Mandantis morte an pereat mandatum. 2. 11. 16.
cum Mandatario qui contrahit, etiam si mandatarius mandatum excedat, obligatur. 2. 11. 12.
Mandatarius mandatum excedens quando nos obliget. *ibid.*
Mandatarius à sumptibus factis indemnis præstari debet, & quare. 2. 12. 13. in quantum teneatur ex culpa & dolo. 3. 22. 4. obligat mandatorem etiam cum mandatum excedit. 2. 11. 12. obligatus contra mandatori. 3. 22. 2.
Mandator ad quid teneatur. 2. 12. 13. 1.
Mandatum an impleri possit per æquipollens. 2. 16. 21.

Mandatum excedens, & sic cum alio contrahens, ad quid obligetur. 3. 22. 4. 1. 3.
Mandatum generale & speciale in bello. 3. 18. 1. 4.
Mandatum quid. 2. 12. 2. contra mandatum Principis arcanum agens legatus, Principem obligat, sed se Principi. *vide* Legatus, & 3. 22. 4. mandati actio an detur in heredem. 2. 11. 17.
Mandata publica, quæ nautis dantur adversus piratas. 2. 17. 20. 1.
Manliana Imperia. 3. 18. 1.
Manlii bellum in Gallogræcos quale. 3. 3. 10.
L. Manlius trib. pleb. jurejurando etiam in re injusta obstringit. 3. 19. 6.
Manubiæ quid. 3. 6. 16. 1.
Manumissio interdum omitti sine peccato nequit. 3. 14. 6. 4. 5.
Manumissio Iure Gentium voluntario introducta, & quare. 3. 14. 6. facta ab hoste nobis nihil detrahit. 3. 9. 11.
Manus mortuæ. 2. 5. 30. manibus initium sit possidendi res mobiles. 2. 8. 6.
M. Marcelli moderatio in victoriis. 3. 12. 7. 2.
Marchionatus facilius testamento relinquitur quam alia ditio, & quare. 1. 3. 14.
Mare commune cum dicitur an intelligi debeat. Civ. Rom. 3. 9. 11. continet terram. 2. 2. 3. forum mundi. *ibid.* per contractum ne ab altera parte navigetur, pars altera non occupat. 2. 3. 15. sinus & pars maris occupari potest. 2. 3. 8. quomodo & quamdiu duret ista occupatio. 2. 3. 11. maris imperium non dominium occupatur. 2. 3. 13. mare nec à privatis, nec à populo possideri potest. 2. 2. 3. Romanorum, Græcorum, Sinopensium quo sensu dicatur. 2. 3. 18. in mari cessat judicium. 1. 3. 2.
Mares feminis præferuntur in regnis à populo delatis. 2. 7. 17.
Mare an proprium fieri possit. an terra contineatur. 2. 2. 3. 1. 2.
Mare non divisum. 2. 2. 3. 2. 3.
Mare in fundum admissum. 2. 3. 10. 2.
Mare occupatione omissa ad naturam redit. 2. 3. 11. navigandi jus in Mari. 2. 3. 12. imperium in Mari quorum sit. 2. 3. 13.
Mariandyni. 3. 14. 5.
Maris pars quatenus occupari possit. 2. 3. 8. 10. 1.
Maritale imperium. 1. 3. 8.
Maritus caput uxoris quo sensu. 2. 5. 8. jus habet naturaliter in corpus uxoris. 2. 5. 9. jus habet rescindendi factum juramentum ab uxore sua ex L. Hebræa. 2. 13. 20. cui lex permittit uxorem adulteram occidere, an si occidat justus sit coram Deo. 2. 20. 17. ne maritus pro uxore. 3. 2. 1.
Marius præ armorum strepitu leges non audit. *Proleg.* pag. 1.
Masculina pro communibus. 2. 16. 9.
Mater quomodo magis certa patre. 2. 7. 8. 1.
Mathathias quo jure Iudæam Græcis ritibus se polluentem occiderit. 2. 20. 9.
Matrimonium cur institutum naturaliter. 2. 7. 6. exterorum Iudæi pro nullo habent. 3. 19. 2. familiæ fundamentum est. 2. 20. 30. non justum etiam inter cives. 1. 3. 4. *Not.* promissum ab eo qui conjugem jam habet, an & quatenus valeat Iure Naturali 2. 11. 8. contrahere. 3. 4. 2. ad quos gradus liceat. 2. 5. 12. & *seqq.* an cum infideli liceat ex lege Euangelica. 2. 15. 10. cum pluribus lege Euangelica non licet. 1. 2. 6.
Matrimonium quid sit ex jure naturæ. 2. 5. 8. 9.
Matrimonium an irritum deficiente consensu parentum. 2. 5. 10. 1. 13.
Matrimonium irritum cum alterius viventis conjuge. 2. 5. 11.
Matrimonium ad morgengabicam. 2. 7. 8. 3.
Matrimonium apud veteres Romanos postliminio non restituebatur. 3. 9. 9. 2.
Matrimonii petitio injusta belli causa. 2. 22. 7. & 2. 1. 21. 2
Matrimonii contrahendi libertas nemini debet adimi, nisi præcesserit delictum. 2. 2. 22. vicinis negari non debet. 2. 2. 21. leges quæ extori

teris matrimonia negant, quid negent. *ibid.*
Matrimonii fides æquiparatur vitæ. 1. 2. 5.
Matrimonii jura ex lege Christiana. 2. 5. 9. 2. 3.
Matrimonia non ineunda cum prophanis. 2. 15. 10. 4. 3.
Matrimonia quædam talia sunt ex lege, ut liberi ad hæreditatem non admittantur. 2. 7. 8. 3.
Matrimonia plurium uxorum olim licita. 2. 5. 9. 4. 1.
Matrimonia cum propinquis sanguine, aut affinitate, unde, & quatenus illicita. 2. 5. 12. 1. 13. 1.
Matrimonia parentum cum liberis, & liberorum cum parentibus contra jus naturæ: & unde illicita. 2. 5. 12. 2. 5.
Matrimonia an licita in gradibus expressis in Levitico. 2. 5. 13. 3.
Matrimonia fratrum & sororum quo jure vetita, & unde illicita. 2. 5. 13. 6.
Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeatur. 2. 2. 21. 1. 2.
Maxillam obvertere Hebræis quid. 1. 2. 8. 8.
Maximus natu in regnis à populo delatis præfertur inter pares sexu. 2. 7. 18. 1.
Medici falsa interdum loqui possunt. 3. 1. 15.
Medii in bello quando fiant hostes. 3. 1. 5. & 3. 17. 3. ad quid teneantur. *ibid.*
Membra naturaliter homini suum. 2. 17. 2. in membra sua homini jus nullum nisi corporis servandi gratia. 2. 21. 11.
Membri conservandi causa interfectio licita. 2. 1. 6.
Mendacium prohibitum. 3. 1. 9. 1. & §. 10. 3.
Mendacium qui auctores certis casibus admittant. 3. 1. 9. 2. 3. 4.
Mendacium dicere & mentiri apud Gellium quomodo distinguantur. 3. 1. 10. 1.
Mendacium à Deo alienum. 3. 1. 15. 1.
Mendacium stricte dictum quid. 3. 1. 11. 1.
Mendacium an committatur respectu tertii, ad quem sermo non dirigitur. 3. 1. 13. 1. 2.
Mendacium dicitur multipliciter. 3. 1. 10. quid sit. 3. 1. 8.
Mendacium alii laudant alii vituperant. 3. 1. 9.
ad Mendacium confugere, nota est infirmatis. 3. 1. 15.
Mendaciorum inculpatorum exempla. *ibid.*
Mendacii, qua illicitum naturaliter, quid materiale. 3. 1. 10. 1. quid formale. 3. 1. 11. 1.
de Mendacio & æquivocatione Scholasticorum sententia. 3. 1. 17. 3.
Mendacium pro vita. 3. 1. 16.
Mensura ejus quod res valent. 2. 12. 14.
Mentiri apud volentem an liceat. 3. 1. 14. 1.
Mentiri hosti licere qui senserint. 3. 1. 17. 1.
Mentiri & occultare verum, distincta. 3. 1. 7. *Annotat.* 1. quando liceat. 3. 1. 13. & 3. 1. 14. Cur non mentiatur qui falsum dicit, quod verum esse putat. 3. 1. 10.
Mentitur qui dicit quod falsum putat, licet verum sit. 3. 1. 10. 1.
Mercatores in bello ab injuriis vindicari debent. 3. 11. 12. laborum & expensarum rationem habere possunt in constituendis rerum pretiis. 2. 12. 14.
Mercatura apud Hollandos pridem maxime viguit. 2. 11. 13.
Mercenarii. 2. 5. 30.
Merces excepta à pignerationibus subditorum pro civitate. 3. 2. 7. exoticas olim Belgæ non emebant. 2. 2. 20.
ad Meretricium civiles leges quomodo & quare soleant connivere. 3. 5. 4.
Meritum ex libera voluntate. 2. 21. 12.
Meritum omne est personale. 2. 21. 12. universitatis quale. 2. 21. 8.
ob Meritum pœna remitti debet. 2. 20. 26.
Metus à tertio illatus an actum vitiet. 2. 11. 7. 3.
Metus alterius an tollat jus transire volentis. 2. 2. 13. 4.

Metus à vicino an justa belli causa. 2. 22. 5. 1. & 2.1.17.
Metus solus non sufficit ad jus interficiendi alterum. 2.1.5.1.2.
Metus exceptio non liberat à religione jurisjurandi. 3.19.4.5.
Metus qui pro justo habeantur in bello publico. 3.19.12.
Metus perpetuo durare non censetur. 2. 5. 6. Incertus non est sufficiens ad cædem causa. 2.21.13. adversus hos metus quale petendum sit præsidium. 2. 1. 17. injustus quidam est quoad justitiam internam, quem tamen Ius Gentium non improbat. 3. 19. 12. ut is, qui infertur bello solenni utrinque. 2.17.19. & quare. 3. 19. 11. an ut metus aliis injiciatur senes fœminæ & impuberes juste possint occidi. 3. 11. 16. in contractu injectus an demi debeat. 2. 11. 10.
Metus exceptio jurejurando eliditur. 3. 19. 6. & 3. 23. 2. ad bellum solenne non pertinet, si eo pax sit inducta. 3. 19. 11. & 3. 23. 2. quod metu belli justi exprimitur, non admittit restitutionem. 2.17.19.
Metu expressum à Latrone & Pirata potest repeti, nisi jusjurandum accesserit. *ibid.* quod fit metu, magis excusabile, quam quod ob voluptatem 2. 20. 31. aut si nolit ille, alter se ipsum potest restituere. 3. 23.2. an etsi jurata fuerit promissio. 2.13. 14. an hoc casu Rex seipsum possit restituere, ut Bodinus censuit. 2. 14. 1. & 2. 14. 3. qui ipse in causa fuit ut metu ad promissum cogeretur jus amittit restitutionis. 2. 17. 19. ex metu plurimæ nascuntur injuriæ. 2.1.5.
Metu promittens an teneatur. 2.11.7.
Metu quid faciens, absolute velle dicendus. 2.11.7.2.
Metu causam dans contractui quando ad restitutionem teneatur. 2. 13. 14. 1.
Metum inferens tenetur ad restitutionem. 2.11.7.2.
Meum vi possum repetere etiam cum periculo innocentium. 3. 1. 4. plus quam meum accipere possum, si meum consequi nequeo. *ibid.* sed sub onere restituendi ejus quod plus est. *vide* Debitum. pro meo quod consequi non possum, aliud æquivalens juste possum capere. 3. 1. 2. Nostrum. *Vide Not.*
Migratio in locum alium, populum non immutat. 2. 9. 7. migratio subditorum in terram ejus qui cum pax inita eam non dissolvit. 3. 20. 41.
Miles quid in largissimo significatu. 3. 21. 15.
Milites fieri possunt natura omnes subditi. 1. 4. 4. scribere licet tempore induciarum. 3. 21. 4. qui suo sumptu militant quantum justitia interna capere possunt. ex prædâ. 3. 18. 2. an si qui partis ejus hostibus, cum qua nobis pax est, militant, pax censeatur rupta. 3. 20. 31.
Miles de incendiis & raptu sine jussu publico, an teneatur. 3.14.6.
Milites Christiani sub Iuliano. 1.2. 10. 11. sub Diocletiano. 1. 2. 10. 11. 8.
Militis Christiani officium. 1. 2. 10. 12.
Milites Iudæi externis militabant. 1. 2. 7. 5.
Militi quæ ex præda cederent apud Romanos. 3. 6. 24. 5.
Milites ab Ecclesia non excommunicati. 1. 2. 10 2.
Milites quomodo tenentur ex bello injusto. 3.10.4.
Militibus datus commeatus prodest & duci. 3.21.1.5.
Militum nomine qui veniant. *ibid.*
Militare propter prædam, aut stipendium præcipue non licet. 2. 25. 10.
Militia mercenaria sine delectu causæ improbatur. *ibid.*
Militia pœnitentibus olim interdicta, & quare. 1. 2. 10. 9. est interdicta clericis. *ibid.* eam Ecclesia vetus probat. 1.2.10.11.
Militiæ repetitio qualis damnata Synodo Nicænsi. 1.2.10.7.8.
Militiam concedit Origenes interdum Christianis. 1.2.9.2.
Militiam & capitalia supplicia concedit illis Tertullianus. *ibid.*
Militiam ob quas causas Iudæi detrectaverint. 1. 2. 9. 3. quas ob causas olim

olim etiam Christiani eam detrectaverint. *ibid.*
Minervæ calculus. 2. 5. 18
ex Ministrorum facto aliquem obligari si quid utiliter sit gestum quo sensu accipiendum. 3. 22. 3 obligatur summa potestas etiam cum minister fecit contra mandatum arcanum. 3. 22. 4. sine sua culpa, ut quis obligetur non est Iuris Gentium. 2. 17. 20. 2.
Minor annis hosti obligatur. 3. 21. 3
Minor an promittendo obligetur. 2. 11. 5. 2.
Minorum beneficia sunt ex Iure Gentium non Civ. 2. 23. 3.
Minoris imperium quare sit invisum *Proleg* pag. 5.
Miraculosam potestatem primæ Ecclesiæ cur Deus dederit, eandemque postea sustulerit. 1. 2. 8.
Misericordia Dei an nos doceat suppliciis capitalibus non uti. 2. 20. 10. quæ peccata præcipue respiciat. 2. 20. 11. prætermissio puniri non debet. 2. 20. 20. quod ea misericordia debetur, id armis juste deposci nequit. 2 22. 16.
Misericordia digni qui bello capiuntur. 3. 14. 2. 1.
Misericordiæ ara apud Athenienses. 2. 21. 5. 2.
Missilia quomodo fiant capientium. 3. 6. 22.
Mobiles res quando fiant singulorum capientium. 3 6. 12.
Mobilia generaliter postliminio non recipiuntur. 3. 9. 14. 1.
Moderatio in belli jure circa personas. 3. 11. 7. 1.
Moderatio in bello ad quid etiam civiliter prosit. 3. 12. 8.
Modus in pœna unde petendus. 2. 20. 28.
Modi habendi imperium qui. 1. 3. 11. 1.
Mœnia urbis sive muri, cum diruuntur, an intereat jus civitatis. 2. 9. 7. reficere muros licet tempore induciarum. 3. 21. 7. nequis locus muris cingatur, quomodo intelligendum. 2. 16 20. fœdus de diruendis muris quale. 2. 15. 7.
Monachi à cæde liberi esse debent. 3. 11. 10.
Monomachia bellum finire an liceat. 3. 20. 43. 1. 2. 4.
Monomachiæ de regno quis effectus. 3. 20 44. & 45. 1.
Monopolia quæ licita, quæ contra jus, & quæ contra caritatem. 2. 12. 16.
Monopolium. *vide* Coëmtio. 2. 2. 24.
Morari in territorio alieno an licitum. 2. 2. 15.
Moræ purgatio in pace an admittenda. 3. 20. 35.
Moralia non consistunt in pacto. 1. 2. 8.
Moralium incertitudo unde. 2. 23. 1.
Morandi jus per aliquod tempus inter utilitates innoxias. 2. 2. 15.
Morbi contagiosi an proprie sint pœnæ qui nominantur in libro Moysis. 2. 20. 1.
Mori Hebræis dimitti vocatur. 2. 19. 5. 3.
Mores generales in aliqua parte mundi non faciunt jus naturæ. 2. 20. 41.
Mors deportationem quando comprehendat. 2. 16. 9.
Mors pro vera religione quanti facienda. 1. 4. 7. 15.
Mors quid significet. 2. 16. 9. in materia favorabili. 2. 7. 30. ejus qui acceptare promissum debuit non transfert jus ad ipsius heredes. 2. 11. 16. mandantis tollit præsumptionem, quod mandatum implere voluerit. 2. 11. 17. Scelerati, quo sensu ipsi melior sit vita. 2. 20. 7. universitatis quid. 2. 21. 7.
quæ Mortis vitandæ causa injuste fiunt, levius punienda. 2. 20. 29.
Mortem pro aliis oppetere lege Euangelica preceptum. 1. 2. 6. ad mortem damnare an liceat, etiam ex iis delictis quæ in lege Mosaica morte non puniuntur. *vide* Supplicium. Mortem meritos committere in pugnam contra officium est boni Magistratus. 2. 1. 15. mortem inferre sibi utrum liceat. 2 19. 5. qui sibi intulere, prohibentur sepultura. *ibid.* quare, cum tamen inde non lædantur. 2. 20. 44. quidam eo malitiæ processere, ut non nisi morte emendentur. 2. 20. 12. & 2. 20. 13.

Mortem pati potius quam alium occidas, quando liceat, quando non. 2. 1. 8. 9. 1.
Mortem æternam aggressoris an quis sua morte cavere debeat. 1. 3. 3. 3.
Mortis casus expressio quando extendatur ad casum non nati. 2. 16. 20. 3.
Mortuorum corpora male tractare, contra jus est Gentium. 2. 19. 2. & 3. 5. 3.
Moses bellum infert Amalecitis. 1. 2. 5. Amorrhitis ob transitum prohibitum. 2. 2. 13.
Muli qui apud Romanos postliminio recepti. 3. 9. 14. 1.
Mulier, *vide* Femina.
Mulieres Iure Civili plurimum, Gent. non tenentur ex debito civitatis. 2. 3. 7. jure belli possunt occidi. 3. 4. 9. occidi non debent nisi virilia officia usurpent, aut quod peculiariter vindicandum committunt. 3. 11. 9. quæ priora mutant, nisi ad ingens bonum ea odiosa sunt. 2. 16. 10.
Mulierum imperia Romanis incognita. 2. 9. 11. 2.
Multitudini etiam in delicto parcendum. 3. 11. 19.
Mundiburgii jus. 1. 3. 21. 1.
Murenæ controversia cum Mithridate. 2. 16. 30.
Muri faciendi prohibitio quando ad aggeres extendatur. 2. 16. 20. 3.
Mutii Scævolæ factum. 3. 4. 18. 1.
Mutilatio membri quod est è præcipuis, vitæ æquiparatur. 2. 4. 6. etiam intentata, jus dat occidendi eum, qui intentat. 2. 1. 6. mutilationem Indi supra talionem puniunt, & quo Iure. 2. 20. 32. qui Mutilavit aliquem in quantum teneatur. 2. 17. 14.
Mutilator quid restituere teneatur. 2. 17. 14.
Mutuum quid. 2. 12. 2. non omne usurarium. 2. 12. 21. commodato affine. 2. 12. 20. *Not.* 1. an illicitum pro usu pecuniæ mercedem exigere. *vide* Usura.
Mutuum gratuitum quo sensu. *ibid.*
Mutuam accipiens pecuniam à debitore meo, mihi tenetur. 2. 10. 2. 9.

N.

Nabidis controversia cum Romanis. 2. 16. 18. 1.
Nabidis responsum cum tyrannis ei objiceretur. 3. 19. 3.
Ναὶ ναὶ quid. 2. 13. 21. 2.
Ναὶ quid significet. 2. 13. 21. 2.
Ναὶ ναὶ, οὒ οὒ, quid significet. 2. 13. 21. 2. 3.
nondum Nati an jus suum amittant, & quomodo. 2. 4. 10. 1. 2. leges possunt eorum jus conservare. 2. 4. 10. 3.
Natura jus dat ad id omne sine quo obtineri non potest quod imperat. 2. 5. 5. sub natura interdum comprehenduntur mores naturali rationi consentanei. 2. 19. 1.
Naturale, vox, pro solito fieri. 2. 12. 26. 2.
Naturales filii succedunt patri, nisi lex impediat: & adoptari possunt. 2. 7. 8. 2. non succedunt in regnis à populo delatis. 2. 7. 16.
Naturalia pro certo statu. 2. 8. 5.
Naturæ prima & consequentia quæ? 1. 2. 1. 1.
Naturalis æquitas satis habet, ut pro suis partibus singuli conveniantur. 2. 11. 13. Circumvenire naturaliter quid. 2. 12. 26.
Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita. 2. 1. 10. 1.
Naufragio, quando res censeantur amissæ. 2. 4. 5.
Naufragorum bona confiscare injustum. 2. 7. 1. 1.
Navigandi libertas pactis imminui potest. 2. 3. 12. & §. 15. 1. 2.
Navis, quæ apud Romanos postliminio recepta. 3. 9. 14. 1.
Navis si cui nocuit, an dominus teneatur. 2. 17. 21. 1.
Navis in qua innocentes sunt an peti tormentis possit. 3. 1. 4. 1.
Navis rostrata vi ventorum delata in portum. 3. 21. 9.
Naves alienæ quomodo in necessitate capi possint. 2. 2. 10. amicorum in prædam non veniunt, ob res hostiles, quas vehunt. 3. 1. 5. *Not.* 3. 3. 3. 6. *Not.* 1.
Naves captæ quando jure belli censeantur. 3. 6. 3. 2.

Naves nunc nullæ postliminio redeunt. 3. 9. 15.
Navium expugnatio & captura ad quos pertinet secundum variarum Gentium mores. 3. 6. 24.
Navigatori instituuntur certis mandatis à potestate publica, ad persequendos piratas. 3. 20. 14.
Navigatio inermis & innoxia nullibi impediri potest. 2. 3. 12. pactum, ne quis ultra certos terminos, & certum numerum navium naviget, an occupationem maris demonstret. 2. 3. 15. Societas navalis. 2. 12. 25.
Necessaria ad finem licitum licita. 3. 1. 2. 1.
Necessitas excepta in lege dominii. 2. 2. 6. 1. 2.
Necessitas jus non dat, si sit evitabilis. 2. 2. 7. & 3. 17. 1.
Necessitas quod jus det in pacatos. 3. 17. 1.
Necessitas non excusat, nisi summa. 1. 4. 7. quæ excusat, ea non plane vitio caret, sed pertinet ad culpabilia. 3. 11. 4. ejus exempla. 2. 6. 5. *Not.* 1. 3. 11. 1. *Not.* 2. summa, generalis legum acceptio. 2. 2. 6. humanarum. 1. 4. 7. & multarum etiam divinarum. 1. 4. 7. & 1. 5. 4. jus dat etiam minoribus Magistratibus defendi se, contra injuriam majorum. 1. 4. 7. suscipiendi belli non expectato majorum consensu. 1. 3. 4. res reducit ad merum Ius Natur. 2. 5. 6. & 3. 17. 1. permittit res alterius occupare, sed sub onere restitutionis. 3. 1. 5. perdere. 2. 2. 6. sed sub onere resarciendi damni. 3. 12. 1. quando valeat hoc jus. 2. 2. 7. Ius non dat alienandi imperii partem, sine ejus consensu. 2. 6. 9.
Necessitate factum pacem non rumpit. 3. 20. 37.
Necessitate pari possessor præferendus. 2. 2. 8.
in Necessitate non ultra sumendum quam exigit. 3. 17. 1.
Neglectus puniendi punibilis. 2. 21. 2. 5.
Negotiorum gestorum actio tantum est ex Iure Civili. 2. 10 9.
Negotium alienum gerens sui lucri causa, repetit impensas, in quantum alter est locupletior. 2. 10. 9. 2.
Nepos ex filio priore an filio posteriori præferendus in regno. 2. 7. 30. 1.
Nepos ex filio, an filio præferendus. 2. 7. 30. 1. 2.
Nepos minor ex filio an præferatur nepoti majori ex filia in regni successione. 2. 7. 34.
Neptis ex primogenito an filium alterum excludat. 2. 7. 35.
Nepotes alendi. 2. 7. 4. 4.
Nescio, quomodo quidam interpretentur. 3. 1. 7. nescientis non agere, caret effectu. 2. 4. 5.
Nexorum servitus. 2. 5. 30.
Ninus primus imperium ampliavit. 3. 8. 1. 2.
Nocentes dedendi aut puniendi. 2. 21. 4. 1. 3.
Nocentes dedendi obligatio, unde. 2. 21. 4. 3. 7.
Nocere homini homo non debet, nisi boni alicujus consequendi gratia. 2. 20. 4. hoc enim Iure Naturæ. 2. 20. 5.
per Naturam innocens quisque nocentem punire potest. 2. 20. 3. & 8. 7. an nocentes omnes puniendi. *vide* Delinquens. Deus sub multis nocentibus aliquando & innocentes punit, sed inde nobis exemplum capere non licet. 3. 1. 4.
Nocumentum quod ex occasione peccati, non ob peccatum sentitur, pœna proprie non est. 2. 21. 11. 1.
Nocentibus parcendum ob multos innocentes. 3. 1. 4. 3.
Nocentibus sæpe parcendum innocentum causa. 3. 11. 9. 1.
Nomina regionum in pace quomodo accipienda. 3. 20. 23.
Nostrum quibus ex causis quid dicatur. 2. 2. 1.
Nostrum aliquid dupliciter. *ibid.* nostra etiam sunt quæ sub certa lege, ut ne vendere ea liceat, sint nostra. 2. 2. 19. nostra esse desinunt, si scientes ab alio teneri, ei non contradicimus. 2. 4. 5. non desinunt, nisi facto nostro aut lege. 2. 8. 1.
Nobis potius quam aliis justè consulimus, ubi par malum imminet. 1. 3. 3.
Nothus etiam succedere potest in regno

gno patrimoniali. 2. 7. 12. non in eo quod consensu populi delatum est, & quare. 2. 7. 16.
Notitia de Deo, quæ & qualis data hominibus naturaliter. 2. 20. 45.
Notitia de Deo quod inconspicuus. 2. 20. 45. 1.
Notitia de Deo uno. *ibid.*
Notitia de Deo ut omniscio. *ibid.* & ut creatore. 2.20.45.2.
Notitiæ activæ de Deo. 2. 20. 45. 3.
Notitiæ de Deo quomodo probentur. *ibid*
Notitiæ de Deo quæ maxime universales. 2.20.46. 1.
Notitiæ de Deo, quæ obliteratæ. 2. 20.47.1.
Notitiæ de Deo quæ & quales. 2. 20. 45.1.
cum Noverca conjugium illicitum. 2.5.13.
Noxa caput sequitur. 2. 5.32. Noxæ deditio est ex Iure Civili, non Nat. 2. 17. 21.
quæ nulla sunt nullum habent effectum Iuris. 1. 4. 10.
Noxales actiones ex quo jure. 2. 17. 20. 2.
Numantina sponsio. 2. 15. 16
Nummus mercis loco. 2. 12. 3. *Not.* 4.
Nuptias repetere an liceat. 3. 4. 2. alienas attentare, scelus gravissimum. 2. 20. 39. adversus nuptias incestas lex vetus Noæ data. 1.2.5.
Nutus interdum signum voluntatis sufficiens. 2. 11. 11.

O.

Obduratio cordis, facta à Deo qualis pœna. 2. 20. 4.
Obedientia sæpe illicita. 2. 26. 3.1. & 1.4.1.3.
Obedientia debetur Magistratui. 1. 2. 7. ex jure societatis. 1. 5. 2. etiam malo. 1. 4. 4. nisi quid contra justitiam & pietatem imperent. 2. 26. 3. debetur parentibus infinita sed sui generis. *Proleg* pag. 3.
Obligari naturaliter quis quot modis dicatur. 2. 14. 6. 1.
Obligari civiliter quis quot modis dicatur. 2.14.6.2.
Obligatur nemo ad bellum injustum. 2. 15. 13.1.
Obligemur quomodo per alium. 2. 11. 12.
Obligatur valide prædoni is, cui metus incussus non est. 3. 19. 4.
Obligatio ex facto ministrorum, cujus sit juris. 2. 17. 20. 2.
Obligationis sine coactione exempla. 2. 18. 10.
Obligatio ex culpa qualis. 2.17.1.
Obligatio cadit in actum aut facultatem: & quomodo hæc differant. 1. 3. 16. 1. 2.
Obligatio feudalis non tollit summum imperium; *vide* Feudalis obligatio. 1. 3. 23 2.
Obligatio ex dominio qualis. 2. 10. 1.
Obligatio ex rebus exstantibus, & non exstantibus. 2. 10. 1. 2. & 2. 1.
Obligatio interdum est in nobis ita, ut alteri jus nullum quæratur. 2. 11. 3. 1.
Obligatio nat. quotuplex ex mente I. C. Rom. 2. 14. 6. Civilis quotuplex. *ibid.* ex culpa qualis. 2. 17. 1. *& seqq.* ex dominio. 2. 10. 1. *& seqq.* ex facto alieno. 2. 17. 20. adde factum ex rebus. 2. 10. 1. obligatio potest esse in nobis, & nullum jus in eo cui obligamur. 2. 11. 3. nos cogendi. 2. 18. 10. Summæ potestatis per minores quibus casibus valeat. 3. 22. 2. ad pœnam unde oriatur. 2. 21. 12. quod fit animo non deliberato obligare non potest. 2. 11. 4. ex actibus mere internis ut jus aut obligatio nascatur inter homines, naturæ humanæ non est congruum. 2.20.18. sub Imperio eminenti comprehenditur potestas obligandi subditos. 3. 20. 6. non tamen infinita ejusmodi potestas requiritur ad imperium recte exercendum. 2. 14. 12. an hæc potestas, sive jus ad naturam negotiorum gestorum exigendum sit. *ibid.* obligandi se jus cœtus in alium transferre potest, vel expressè, vel per consequentiam. 2. 14. 11. an quis per alium obligari possit à se actioni præpositum contra voluntatem suam. 2. 11. 12. an per invasorem aut tyrannum populus aut Rex obligentur. *vide* Contractus. an à Rege nunc regnante successor possit obligari. 2. 7. 27. an per obligationem ab universitate factam partes

tes universitatis obligentur. 2. 5. 17.
Verba Obligationis is interpretari debet, cui est promissum. 2. 16. 1.
contra Obligationem agendo, nemo sese obligationi eximit. 3. 20. 38.
ad Obligationem requiritur animi deliberatio. 2. 11. 4. 1. 3.
Obses an teneatur, mortuo qui misit. 3. 20. 57.
Obses qui fugit, recipi à civitate non potest. 3. 20. 54.
Obses datus pro altero, si is mortuus sit liberatur. 3. 20. 56.
Obses an ex alia causa possit retineri. 3. 20. 55.
Obsidi fugere an liceat. 3. 20. 54.
Obsides an occidi possint jure belli 3. 11. 14.
Obsides an occidi possint jure interno. 3. 11. 18. 1. 2. & 3. 4. 1. 4.
Obsides servi non sunt. 3. 20. 53.
Obsides accessio plerumque actus principalis. 3. 23. 16. non tamen semper. 3. 20. 58. bona habere & de hereditate sua disponere possunt. *vide* Testamentum. nam ut bona ipsorum fisco cadant, juris est Rom. 3. 20. 53. dantur aut sua voluntate, aut ejus qui Imperium habet, & quo jure hoc postremum. 3. 20. 52. occidi non possunt Iur. Gent. nisi ex proprio quodam delicto. 3. 20. 53. quo respectu olim occisi. 3. 11. 18. à pignoribus quomodo differant. 3. 20. 59.
Obsides cum aufugiunt, civitati ipsorum recipere eos non licet. 3. 20. 54. quid debeatur obsidibus à civitate aut Rege à quo mittuntur. 3. 20. 52.
Obsidum bona cui cedant. 3. 20. 53.
Obsidum obligatio odiosa. 3. 20. 55. eorum obligatio. interdum principalis. 3. 20. 58. & 3. 23. 16.
Obsidum alter an ex facto alterius teneatur. 3. 20. 58.
Obstinata resistentia non sufficit ad jus internum occidendi. *vide* Resistentia obstinata. 3. 11. 16. 1.
Occidere hostem, jus belli dicitur. 3. 4. 5. 1.
mortem pati potius quam alium Occidas quando liceat, & quando non. 2. 1. 8. 1. & 9. 1.
Occidere quis injuste potest aliquem etiam in justo bello, quoad justitiam internam. 3. 11. 1. qui occidit in bello non fit impurus. 3. 4. 5. si teneatur Sacramento militari. 3. 18. 1. ex proposito neminem licet, nisi is capital. commiserit. 2. 5. 28. licet ut servetur vita aut pudicitia. 2. 1. 12. & 3. 11. 2. & res nostra si aliter servari nequeat. 3. 11. 2. idque Iure Naturali. 2. 1. 11. etiam in bello. 3. 11. 7. non tamen si re ista facile possumus carere. 3. 20. 43. ubi non quidem contra justitiam stricte dictam peccatur. 2. 1. 11. sed contra charitatem. 3. 11. 2. occidere ita, ut alter copiam sui defendendi habeat, non debetur ei, qui mori meruit. 3. 4. 15. occidere si quem licet, is gladio an veneno interficiatur, nihil interest Iure Naturali sed Iure Gent. *ibid.*
Occidere num liceat qui arma contra non tulerunt. 3. 4. 6. aliquem si Deus præcipiat, an tunc homicidium fiat, quid licitum. 1. 1. 10. à privato potest qui in legem quid peccat, quæ peccantem jubet interfici. 1. 4. 18.
Occidere se an unquam liceat. 2. 19. 5. 4.
Occidere supplices an liceat. 3. 4. 11. & 3. 14. 15.
Occidere obsides an liceat. 3. 4. 14. & 3. 11. 18.
Occidendi deditos aut captos an justa causa talio aut resistendi pertinacia. 3. 4. 13. & 3. 14. 16. 1. & 2.
Occidi possunt jure belli, qui intra hostium fines sunt. 3. 4. 6. 1.
Occidi an possint, qui ante bellum aliquo venerunt. 3. 4. 7.
Occiduntur senes belli jure. 3. 4. 9. 2.
Occiduntur captivi belli jure. 3. 4. 9. 2.
Occiduntur infantes belli jure. *ibid.*
Occiduntur mulieres belli jure. *ibid.*
Occisio quando licita jure interno in bello justo. 3. 11. 2. 1.
Occisio quatenus licita in repressaliis. 3. 2. 6.
Occisio hostis indistincte quo sensu licita. 3. 4. 3.
Occisio extra propositum, sive indirecte, quando licita. 3. 1. 4. 1.

Occi-

Occisio pro vitæ defensione quomodo vitiosa. 2. 1. 8. 9. 1.
Occisio, ne fugere cogamur: pro tuenda existimatione & pro rebus an licita. 2. 1. 10. 3.
Occupabilia sua natura non sunt dominia in personam aut populum. 2. 9. 1.
Occupandi jus in statu rerum communium. 2. 2. 2. 1.
Occupare facinus an liceat. 2. 1. 5.
Occupatio post omissam communionem. 2. 2. 2. 5.
Occupatio non est nisi in re terminata. 2. 2. 3. 2.
Occupatio alia per universitatem, alia per fundos. 2. 2. 4.
Occupatio imperii. 2. 3. 4. 1. 2.
Occupatio dominii. *ibid.*
Occupatio an sit Iur. Gent. ut Rom. Iurisconsulti dicunt. 2. 7. 1. fieri potest etiam sine sublatione dominii. 2. 2. 10. est tamen prima causa efficiens proprietatis. 2. 2. 2. loci in pacato quando justa. 2. 2. 10. & 3 18. 2. non valet tempore induciarum, sive persuasis iis qui tenent, sive ultro non defendentibus. 3. 21. 8. In non Occupantis judicia cessare non censentur. 1. 3. 2. occupatum esse in odiosis quid significet. 2. 16. 2.
Odium in promissis. 2. 16. 12. 3.
Odio carentia quomodo intelligenda. 2. 16. 12. 1.
Odiosa quomodo interpretanda. 2. 16. 12. 3.
Odiosa in dubio personalia. 2. 16. 16. 3.
Odiosa quænam esse dicantur. 2. 16. 20. non quicquid est contra Officium statim est irritum. 3. 23. 8. ad officium aliquod jus proprium civis non habet. 2. 17. 3. qui quod ex officio facere tenebantur nisi pecunia accepta non faciunt, tenentur læsos restituere in integrum. 2. 17. 17.
Οἰκονομία. 3. 1. 8. 3.
Οἰκουμένη. 2. 22. 13.
Olivarum rami & similia supplicum signa num obligent. 3. 24. 5.
Odiosum, quo altera tantum pars aut plus altera oneratur. 2. 16. 10.
Onus vitandum in verbis interpretandis. 2. 16. 12. 3.
Onus promissis adjici quando possit. 2. 11. 19.
Onera regia dignitatis à Rege alienari non possunt. 2. 6. 11.
Onera ex fœdere transitoria aut manentia. 2. 15. 7. 3.
Opera & pecunia quot modis inter se comparentur. 2. 12. 24. 1. 2.
Opera vix gratis præstatur. 3. 6. 23. an proprie sit pœna. 2. 20. 1. cum ratione & modo servis imperanda. 3. 14. 5.
Operas qui promisit, quibus ex causis excusetur. 2. 16. 27. 2.
Opificibus parcendum in bello. 3. 11. 12.
Oportet & licet sæpe opponuntur. 3. 4. 2.
in Oppugnatione urbis Hebræi partem liberam relinquebant, quo confugere cuique licebat. 3. 11. 14.
Oppidum tradere qui promisit, potest præsidium dimittere. 3. 22. 13.
Opulentia fere causa bellorum. 1. 2. 8.
Οὐ̓ ᾧ quid. 2. 13. 21. 2. 3.
Orbis pro Romano dictus. 2. 22. 13. 1.
Orbi toti an unum imperium expediat. 2. 22. 13. 1. 2. & 3. 15. 7.
Ordinare. 1. 3. 21.
Ordo in consessu æqualium dignitate habetur ex ætate. 2. 5. 21.
Ordo eorum qui damnum dederunt in debito restitutionis. 2. 17. 6. 12.
Ordo qui servandus inter socios. 2. 5. 21.
Ordo confidendi inter Reges Christianos. *ibid.*
Ordo inter eos qui partes in re dispares habent. 2. 5. 22.
Ordinum conventus populum referunt. 1. 3. 10. 3. & 2. 6. 9.
Ordinum conventus alibi alios usus habet. 1. 3. 10. 4.
Ordinatio divina esse regia potestas quo sensu dicatur. 1. 2. 7. 3. & 1. 4. 4. 1.
Oriens suetus regibus. 1. 3. 20.
Otiosis pœna dicta. 2. 25. 3. *Annotata* 4.
Ornamenta corrumpere in bello iniquum. 3. 12. 5.
Otryades an vicerit Argivos. 3. 20. 45.

P.

Pacatorum quod officium circa bellantes. 3. 17. 3.
Pacta quæ pactis aliis prævaleant, si casu collidantur. 2. 16. 29. 1.
Pacta, quibus imperii mixtura fit. 1. 3. 17. & 3. 19. 10.
Pacta nuda an obligent jure naturæ, & gentium. 2. 11. 1. 1.
Pacta in mari, in vacua insula, aut inter diversarum civitatum cives per literas facta, reguntur jure naturæ, & gentium. 2. 11. 5. 3.
Pacta regum quo jure regantur. *ibid.*
Pacta errantium. 2. 11. 6.
Pacta ut obligent, non ex lege tantum est, sed ex voluntate. 2. 11. 1. ut serventur Iure Naturali convenit. *Proleg.* p. 3.
Pacta errantis quomodo queant convalescere. 2. 11. 20. quomodo dijudicanda. 2. 11. 6. & 3. 23. 4. jurata, non juratis præferenda. 2. 16. 29. quomodo intelligi debeant. *ibid.* Magistratuum, cives tamen in onerosis obligant, non etiam in iis, quæ alias imperantur. 3. 22. 6. Regum privata discernuntur à publicis. 2. 15. 1. privata quo jure judicentur. 2. 11. 5. & 2. 14. 1. & 2. 14. 6. adde 2. 16. 11. *vide* Contractus.
Pacta publica solo jure naturali reguntur. 2. 11. 5. & 2. 14. 1. §. 5. §. 6. vim habent etiamsi nihil adhuc ex iis sit præstitum. 2. 11. 1.
Pacta in prima delatione imperii cum Rege facta, si ab eo violentur regem faciunt privatum. 1. 4. 12. Specialia potiora generalibus. 2. 16. 29. vetantia potiora jubentibus. 2. 16. 29.
à Pactis posterior discedens non est perfidus. 3. 19. 14.
Pactis bellum finire quibus liceat. 3. 20. 2. populus de jure sibi proprie competenti, in gratiam ejus cujus interest potest decedere. 2. 3. 15. de statu puro in mixtum transire potest. 3. 19. 10. ex pactis retinere aliquid cum pactum improbatur, injustum est. 3. 22. 3.
Pactorum personalium & realium discrimen. 2. 16. 16. 1. 3.
Pactorum Ius Naturale non mutatum Iure Gentium voluntario, nisi in quæstione de inæqualitate rerum. 2. 12. 26.
Pactum ut quid belli tempore valeat, valet etiam cum sint induciæ. *vide* Induciæ. ut res maneant eo loco, quo sunt, quomodo intelligendum. 3. 20. 12. ut res turbatæ ex antiquo jure componantur, quomodo intelligendum. 3. 20. 13. an ad eos quoque pertineat, qui se sponte parti alicui subjecere. 3. 20. 14. dubius hujuscemodi pacti intellectus contra quem explicandus. 3. 20. 26. cum quædam præstari nequeunt quæ ex hoc pacto præstari debent, quid agendum. 3. 20. 37.
Paganus an hostem licite occidat. 3. 18. 1. 1.
Panem in stationes hostium injicere licet ne fame premi videamur. 3. 1. 8. in summa inopia cum quis alteri surripit, furtum non committit. 2. 2. 6.
Papa sustinet personam Populi Rom. 1. 3. 13. sub titulo ecclesiæ universalis an bella possit inferre. 2. 22. 14.
Par pari referre Iuris Gentium quo sensu. 2. 20. 8.
Pares sententiæ nihil agunt. 2. 5. 18.
Παράδειγμα. 2. 20. 9. 1.
Parcere Stoicorum nihil differt ab ignoscere vulgi. 2. 20. 29.
Parentes alendi. 2. 7. 5. 1.
Parentes liberos pignorare ac vendere quando possint. 2. 5. 5.
Parentes dii quidam inter homines. *Proleg.* pag. 2. Magistratus naturales sunt. 2. 20. 30. Vtrique jus habent in liberos Iure Naturali. 2. 5. 1. non regendi tantum eos sed & coërcendi. 2. 5. 4. etiam oppignerandi. 2. 5. 5. & 2. 5. 29.
Parentibus debetur reverentia. *vide* Reverentia. in iis quæ sunt contra jus divinum aut humanum non obtemperandum. 2. 26. 3. in eos qui in parentes impii sunt, justum bellum est. 2. 20. 40.
Parentum jus in liberos secundum tempus distinguitur. 2. 5. 2. 3. 6.
Parentum cum liberis matrimonia contra jus naturæ. 2. 5. 12. 2. 5.
Parere quomodo dicantur, qui potioribus tenentur inæquali fœdere. 1. 3. 21. Christiani quomodo debeant Magistratui. 1. 4. 4. subditi an de-

an debeant in dubio, justumne an injustum sit, quod imperatur. 2. 26. 4. parendi & imperandi ordinem Deus adprobavit. 1. 4. 4.
Pars major jus habet universitatis. 2. 5. 17.
Participes delicti qui. 2. 21. 1. 2. 2.
Partus an ventrem sequatur, & quo jure. 2. 8. 18.
Partus matrem naturaliter non magis quam patrem sequitur. 2. 5. 29. 1.
Pater jus suum in filium alienare an possit. 2. 5. 5. 26. 1.
Pater non æque certus de prole sua esse potest, ac mater. 2. 7. 8. tenetur ex delictis filiorum, si in potestate eos habet. 2. 21. 2. non tamen si in ipso nihil vitii sit. *ibid.*
Paterfamilias quid significet. 3. 14. 5. 1. 2.
Patientia quæ punibilis in rectore, aut republica. 2. 21. 2. 2. 4.
Patientia interdum in jus transit. 1. 3. 21. obligat magistratum ex delictis singulorum. 2. 21. 2.
ad Patientiam Christi exemplo invitamur. 1. 4. 7. 15.
Patrimonium populi rex alienare non potest. 2. 6. 11. illius pars, id est, dominii à rege oppignorari cur possit. 2. 6. 13.
Patria potestas quid. 1. 1. 5.
pro Patria civis etiam innocens se tenetur hosti dedere & mori. 2. 25. 3.
Patris imperium naturaliter præfertur imperio matris. 2. 5. 1.
Patrocinium non tollit libertatem ejus, cui patrocinamur. 1. 3. 21.
Patronatus jus per hereditatem adiri potest, etiam cum bonorum hereditas non aditur. 2. 7. 19.
Patruelium conjugia vetita. 2. 5. 14.
Paucorum dominatio. *vide* Dominatio.
Paulus Apostolus non improbat præsidium militare. 1. 2. 7. 11.
Pax quid. 3. 20. 32. dicitur de pluribus. 3. 21. 1. an amicitiæ tantum causa sit. 3. 20. 40. bello favorabilior. 2. 16. 10. ideoque ei præferenda. 2. 23. 6. etiam qualiscunque. 3. 25. 3.
Pax Christianis qualis fuerit in primitiva Ecclesia. 1. 2. 9. ut ab aliquo cum aliis juste ineatur, summam requiritur ut is habeat potestatem. 1. 3. 6. & 3. 20. 1. itaque nec duci eam inire concessum est, etiam cum summo jure bello præest. 3. 22. 7. quibus rationibus iniri possit, inter eos qui ambo justam belli causam habuisse volunt videri. 3. 20. 11. pacis ineundi jus cui competat in imperio procerum aut populi. 3. 20. 4. Rege adhuc pupillo aut mentis non compote. 3. 20. 3. quodnam optimum sit tempus. 2. 25. 6.
Pax an libertas præferenda. 2. 24. 6. prodest iis volentibus quos & obligat. 3. 20. 4.
Pax religiose servanda. 3. 25. 1. 7.
Pax utilis validioribus, invalidioribus, & paribus. 3. 25. 5.
Pax rupta quando censeatur. 3. 20. 27.
Pax rumpitur ab eo qui ex veteri causa vim infert. 3. 20. 28.
Pax alienans bona imperii, regni, coronæ. 3. 20. 5. 2. 3.
Pax, qua imperium, aut pars imperii alienatur. 3. 20. 5.
Pacis causa an bona subditorum valide alienentur. 3. 20. 7. 8.
Pacis conventionum interpretationes. 3. 20. 9.
in Pacis conditionibus, utile fuerit adjecisse, ne etiam in minoribus capitibus rupta censeatur, nec rupta, nisi arbitro prius adito. 3. 20. 36. si in iis hæc sit, ut possessio bello turbata restituatur, qualis spectanda sit possessio. *vide* Pactum.
Pacis capita an distinguenda in majora & minora. 3. 20. 35.
Pace non reddi civitates liberas, quæ se sponte subjecerunt. 3. 20. 14.
Pace Regis an teneantur successores & populus. 3. 20. 6.
Pacem servare qui vult postquam ab adversario rupta est, potest. 3. 20. 38.
Pacem facere cujus sit. 3. 20. 2. 4.
Pacem major pars faciens obligat universitatem. 3. 20. 4.
Pacem vix habemus confessione injuriæ. 3. 20. 11. in validos quid admonere possit. 3. 25. 4. quid validiores. 3. 25. 5.
an Pacem facere possit Rex aut minor, aut captivus, aut exul. 3. 20. 3.

Pactiones

Pactiones de rebus reddendis, quæ magis minusque favorabiles. 3. 20. 21.
Parlamentum. *vide* Comitia Ordinum.
Peccandi facilitas causa non minuendæ pœnæ. 2. 20. 7. 1.
Peccare agnatum humanæ naturæ. 2. 20. 19. qui peccavit naturaliter in eo statu ut puniri possit. *vide* Delinquens peccandi causam qui dat, peccat etiam ipse. 3. 1. 21. ideo nec ex alieno delicto punitur. 2. 21. 1. duo invitamenta sunt, consuetudo & facilitas. 2. 20. 34.
Peccatum esse non potest, nisi quod liberè fit. 2. 20. 19. quod per legis ignorantiam committitur etiam contra legis verba levius puniri potest. 2. 20. 26. an quod ex generali imbecillitate humana committitur rite peccatum nominari debeat. 2. 20. 19. inevitabile humanæ naturæ non punitur. *ibid.* non aut id, quod huic tantum, aut illi inevitabile. 2. 20. 19. non punitur quod paucis cognitum. 2. 20 22. remittere omnibus, quo sensu jubeatur à Christo. 2. 20. 10. remitti debent, ob acceptum beneficium. 2. 20. 22.
Peccatum ad mortem. 2. 20. 7. 3.
Peccata quæ facile condonanda. 2. 20. 26.
Peccata quæ excusabiliora. 2. 20. 30. 2. & §. 31. 2.
Peccatis ignoscere sive pœnam meritam remittere an liceat. 2. 20. 21.
Peculatus non est, nisi in re publica sacra aut religiosa. 3. 6. 21.
Peculatus committitur circa prædam. 3. 6. 21. 3.
Peculium quid. 3. 14. 6. 2.
Peculium quatenus domini, quatenus servi. *ibid.*
Pecunia communis mensura. 2. 12. 17. & 2. 17. 22.
Pecunia quanti æstimanda. 2. 12. 17.
Pecunia sterilis quo sensu. 2. 12. 20. 1.
Pecunia functionem quomodo recipiat naturaliter. 2. 12. 17. eadem cur nunc plus, nunc minus valeat. *ibid.* pecunia rependi potest damnum adversus honorem & famam datam, & quare. 2. 17. 22.
Pedibus fit initium possessionis in rebus immobilibus. 2. 8. 6.
Penestarum servitus apud Thessalos. 2. 5. 30.
Pœnitentibus militia olim interdicta, & quare. 1. 2. 10. 9.
Pensitatio non repugnat cum summo imperio. 1. 3. 22.
Percussorem immittere an liceat in bello. 3. 4. 18.
Percussores duplici generis. *ibid.* an liceat immittere hosti Iure Gentium. *ibid.*
Perdere rem alienam. *vide* Corrumpere.
Perduellium liberi juste arcentur honoribus. 2. 21. 16.
Peregrini. *vide* Exteri.
Peregrini tenentur legibus loci in quo contrahunt. 2. 11. 5. 2.
Perfidia aliena uti licet in bello. 3. 4. 5.
Perfidiæ usus in defectores, piratas, latrones, jure gentium dissimulatur. 3. 4. 18. 6.
Perfidorum opera qualium uti contra jus gentium. 3. 4. 18. 4. 5.
Periculum non censetur in moralibus, in quod quis sua sponte se injicit. 1. 3. 3. periculi pretium in contractu asse curationis unde æstimandum. 2. 12. 23. periculi summi vitandi causa modum præscribit, imperandi populo subacto. 3. 15. 1. quæ vitandi ejus causa injuste fiunt, maxime excusabilia. 2. 20. 29.
quod Perit, domino perire naturale. 2. 8. 16.
Perjurii pœna posteritatem contingit. 2. 13. 1. 2.
Perjurii voluntas punitur. *ibid.*
Perjurium an committatur ab eo qui in falsos Deos jurat. 2. 3. 22. hoc ipsum verus Deus punit & quare. 2. 13. 22. Perjurium Deus etiam in filiis punire solet. 2. 21. 14. Perjuris pœnam imminere omnes homines credidere. 2. 13. 1.
Perjurus in piratam aut latronem non punitur. 3. 19. 5. 1.
Permissa alia dicuntur ex vi libertatis naturalis, alia per beneficium laxata lege. 2. 2. 23.
Permissio legalis quid. 1. 1. 9. aut plena est, aut minor. 1. 1. 17. id quod per-

permittiti, an id, quod jubet in dubio præferendum. 2. 16. 29.
Permissio quotuplex. 1. 1. 17. 1.
Permissio ex more distinguitur à permissione ex beneficio. 2. 2. 23.
Permissio an legis sit actus. 1. 1. 9. 1.
Permittere se arbitrio aliorum quid sit. 3. 20. 49.
Permutatio, contractus antiquissimus. 2. 12. 3. 3.
in Permutatoriis, quod altera pars amplius promittit, non debet donatum censeri. 2. 12. 11.
Persæ immerito puniuntur ab Alexandro ob illatum olim Græciæ bellum 2. 21. 8. Persarum jus filium aut matrem capiendi in matrimonium, 2. 5. 12. jus filios aut propinquos delinquentium interficiendi iniquum. 2. 21. 15. vitam anteriorem in delicti æstimatione ponendi & quare. 2. 20. 30.
in Persas male Aristoteles dixit, naturaliter jus belli esse. 2. 20. 40.
Persæ multas uxores habebant. 2. 7. 9. 4.
Persarum opinio de Deo. 3. 5. 2. 6.
Persarum mos in judiciis criminum. 2. 20. 30. 3.
Persarum lex quædam injusta. 2. 21. 15.
Persarum jus in liberos. 2. 5. 7.
Persecutio difficilis præsumi facit derelictionem. 2. 8. 3.
Persei Macedonis controversia cum Romanis. 2. 16. 16. 2.
Perseo cur Macedones prætulerint Demetrium minorem in delatione regni. 2. 5. 16.
Persepolis injusto incendio vastata. 2. 21. 8.
jus Persequendi eum, qui rectorem alicujus civitatis aut eam ipsam læsit, nulla alia civitas apud quam nocens degit, rectorve ejus debet impedire. 2. 21. 3. persequi res eas quæ non sunt in bonis, quisque sine damno potest omittere. 3. 13. 2.
Personarum aptitudo ad causas peccandi impellentes, & abstrahentes. 2. 20. 31.
Petenti dare, quo sensu Christus præcipiat. 1. 2. 8. 6.
Petri factum gladio utentis cur improbatum? 1. 3. 3. 7. 1.
Phaneæ legati Ætolorum Oratio. 3. 20. 50.
Philippus injuste Thraciæ Reges regno expellit. 2. 1. 1.
Philippus posterior. 2. 4. 2. an vicerit capta Attali nave. 3. 20. 45.
Phineas quo jure deficientem à lege Hebræa privatus ipse occiderit. 2. 20. 9.
Picturas corrumpere in bello injustum. 3. 12. 5.
Pietate sublata tollitur Iustitia. 2. 20. 44.
Pignorationes jure civili vetitæ. 3. 2. 1. 2.
Pignorationes introductæ ad exemplum onerum. 3. 2. 7. distinguuntur ab obsidibus & in quibus. 3. 20. 59. pignus rei alienæ & à creditore venditæ domino restituendum. 2. 10. 2. valida etiam cum ea res datur quæ mihi est oppignorata. 2. 6. 13. valida etiam quæ fit ab alio pro meo debito. 3. 2. 1. invalida cum pars oppignoratur à toto ea non consentiente. 2. 6. 9. pignoris luitione sit, tempus nullum potest efficere, si præstatur id pro quo pignus est oppositum. 3. 20. 19. jus pignoris luendi non amittitur per præsumptam derelictionem. 2. 4. 15. luitio rei quæ est ex patrimonio populi aut Regis ex causa pignoris opposita quædam est tributi species. 2. 6. 13. pignoris retentio non injusta est ex alio & superveniente debito. 3. 20. 59. ut pignus retineri possit jure Gentium non requiritur ut quis antea id à Iudice aut Magistratu petat. 3. 2. 7.
Pignus accipiens ad qui teneatur. 2. 12. 13. 1.
Pignoris datio qualis actus. 2. 12. 6.
Pignorum conventio quam interpretationem recipiat. 3. 20. 59.
Pii inter Iudæos non circumcisi. 1. 1. 16. 12. 8. *Annot.*
Pilagium quid. 3. 6. 24. 7.
Pipini factum. 3. 4. 18. 1.
Piratæ qui. 3. 3. 1. civitatem non faciunt. 2. 18. 2. etsi forte justitiam quandam inter se servent. 3. 3. 2. defendi à quovis possunt, si ita invaluêre ut formidabiles se fecerint, quo ad pœnam. 2. 21. 5. restituere non tenentur quod metu expressere, si jusjurandum intervenerit. 2. 17. 29.

Piratæ non triumphantur. 3. 3. 2. 3.
Piratæ quæ capiunt non mutant dominium. 3. 9. 16.
Piratæ datum repeti potest. 2. 17. 19. 1.
Piratæ jus legationis non habent. 2. 18. 1. 3.
Piratis jusjurandum est servandum. 2. 13. 15.
ex Piratica tenentur Magistratus, si non ea adhibuerunt remedia quæ possent ac deberent. 2. 17. 20.
Piscandi jus in mari, quorum sit. 2. 3. 9. 1. & §. 10. 1.
Piscandi jus in diverticulo fluminis occupari potest. 2. 3. 10. 2.
Piscatio cuivis licita, sed impediri potest ab eo, qui fluminis imperium habet. 2. 2. 5. ea quæ in mari fit longo tempore fuit communis. 2. 3. 9. Piscatione dominium agri inundati servari potest. 2. 8. 10.
Pisces quorum sint. 2. 2. 5.
Pisces in stagno privato non sunt nullius. 2. 8. 2.
Plantata solo naturaliter non cedunt. 2. 8. 22.
Plebs in Aristocratico regimine exsors omnis potestatis civilis. 1. 3. 8. 6.
Pœnæ definitio. 2. 20. 1. 1.
Pœna justa nulla nisi ob culpam. 2. 20. 1. 2. 3.
Pœna deberi quo sensu dicatur. 2. 20. 2. 2.
Pœna exigi debet propter quid. 2. 20. 4. & §. 6. 2.
Pœna divina qualis, & an ob finem. 2. 20. 4. 2.
Pœna quo sensu ad naturam contractuum dicatur accedere. 2. 20. 2. cur à Papiniano æstimatio dicta. 2. 20. 28. omnis habet quod charitati repugnet. 2. 20. 22. an determinetur à natura. 2 8. 20. an ob delictum universitatis semper possit exigi. 3. 13. 2. ob delictum universitatis non exigendum à singulis qui in id non consensere, Iure Naturali. 2. 21. 18. & 1. 18. 4. à paucis exactum ob delictum tale obligat reliquos ad resarciendum damnum. 2. 20. 7. & 10. exigi potest etiamsi non omnes fines concurrant. 2. 12. 13. potuit etiam ante legem pœnalem. 2. 20. 22. An semper exigenda ob quemvis actum vitiosum. 2. 20. 4. & 2. 20. 18. *& seqq.* non semper exigenda, etiam post positam legem pœnalem. 2. 20 21. in quibus vitiosis actibus non sit exigenda. 2. 20. 18. *& sequentib.* non exigenda quam bonum publicum non vult exigi. 2. 20. 23. punit tamen nonnunquam Deus nocentium liberos, & quo jure. *vide* liberi.
Pœna mitigari semper debet, nisi adsint graves & urgentes causæ. 2. 20. 36. semper mitigari debet, si comparata ad factum dura sit. 2. 20. 25. si delictum sit ex infirmitate animi difficulter superabili perfectum etiam contra legis verba. 2. 20. 26. si spes sit melioris vitæ. *ibid.* Modum pœnæ sine injuria non licet excedere. 3. 11. 1. & 3. 12. 1. adeo ut qui excedit, vi possit inhiberi. 2. 1. 18. & 2. 26. 6. modus iste unde metiendus. 2. 20. 29. an extendi possit ad majus nocumentum, quam datum sit. 2. 20 33. remitti ex quibus causis possit 2. 20. 25. & §. 26. an ex iis tantum quæ per modum tacitæ exceptionis legi insunt Iure Gentium. 2. 20. 28. libenter remittenda ob delictum, quod in nos commissum. 2. 24. 3. remissa iis qui delicta perpetrarunt, an mandanti censeatur remissa. 3. 24. 7. tacite remissa quotiens censeatur. *ibid.* an omnis ex toto veniat ad partes. 2. 20. 2. quæ à Christo sublata, quæ non. 2. 20. 10. Coactiva. 1. 3. 20. emendatoria quando licita. 2. 20. 20. justa ut sit, opus ut delictum antecedat. 2. 20. 1. & is ipse deliquerit qui punitur. 2. 21. 8. ut tanta pœna dignus censeatur apud judicem æquum. 3. 11. 2. fidejussorum & similium propria pœna non est. 2. 21. 11. parentum liberis non aufert, quæ à rerum natura ad ipsos erant perventura. 2. 21. 10.
Pœna cum benefactis compensatur. 2. 20. 22. 1.
Pœna potest esse citra legem pœnalem. 2. 20. 22. 1.
Pœna an semper prærequirat jurisdictionem. 2. 20. 40. 4.
Pœna an transeat in eos qui non deliquerunt. 2. 21. 12. 13.

Pœna accepta aufert jus belli movendi. 2. 21. 12.
modus in Pœna unde petendus. 2. 20. 28. 29.
Pœna proprie dicta in bestias non cadit. 2. 21. 11. 1.
Pœna an delictum excedere possit. 2. 20. 32. 2.
Pœna remittenda, ne ad bellum veniatur. 2. 24. 2. 1.
Pœna maxime remittenda ab eo, qui læsus est, etiam rege. 2. 24. 3. 2.
Pœna pace remissa quæ censeatur. 3. 20. 17.
Pœnæ privatæ permissio. 2. 20. 8. 5. & 2. 20. 10. 2.
Pœnæ exactio an Euangelio permissa. 2. 20. 10. 1. 2.
Pœnæ improprie, irregularitates. 2. 20. 1. 1.
Pœnæ exactio ad quam justitiæ speciem spectet. 2. 20. 2. 2.
in Pœnis æqualitas primo ac per se quæ spectetur. 2. 20. 2. 3.
Pœnæ in mari. 2. 20. 8. 5.
finis Pœnæ. 2. 20. 4. 1. 3. & §. 6. 2.
Pœnæ omittendæ causæ. 2. 20. 22. 1.
fines quomodo cessent. 2. 20. 22. 1. & §. 26. 1.
Pœnæ quomodo ab aliis in alios transeant. 2. 21. 1. 2. & 2. 4.
Pœnæ civitatum distinctæ à pœnis singulorum. 2. 21. 7. 2.
Pœnæ obligatio in universitate quamdiu duret. 2. 21. 8. 1.
Pœnæ remissio quibus signis intelligatur. 3. 24. 7.
Pœnæ minuendæ aut non minuendæ causæ. 2. 20. 30. 31.
Pœnæ mensura. 2. 20. 28. 33.
Pœnæ jus remissum, ubi actum est cum tyranno, quasi tali, aut cum prædone. 3. 19. 3.
Pœnam qui sumit sustinet aliquo modo personam superioris. 2. 24. 2. ut quis possit sumere, jus ad puniendum habere debet. 2. 20. 2. id omnibus Magistratibus Iure Gentium datum certis casibus. *vide* Ius Gentium. hinc & contra eos præsumitur, nisi diversum appareat. 3. 20. 30. non est tamen proprius effectus jurisdictionibus civilis. 2. 20. 40. §. 44. unde oriatur. 2. 20. 2. & 2. 20. 40. Id jus naturaliter quisque habet, qui nihil simile commisit. 2. 20. 3. & 2. 21. 3. an valeat post constituta nunc judicia. 1. 3. 1. restrictum est. 1. 3. 2. ad proximos affectus & summam potestatem. 1. 4. 5. & 2. 20. 40. valet adhuc ubi judicia sunt nulla. 2. 20. 8. ubi nulla civilis societas. 2. 20. 40. hinc ubi valet non civitas esse, sed dissoluta multitudo præsumitur. 1. 4. 2. pœnam sumere de improbo, privatis intutum est, etiam ubi licet. 2. 20. 14.
in Pœna duo spectantur, id ob quod, & cujus ergo. 2. 20. 28. spectatur proportio arithmetica. 2. 20. 33. non hoc primo spectatur ut magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniantur. 2. 20. 2. persona, quomodo consideretur, quæ puniri debet. 2. 20. 31.
Pœnarum partitio: fines. 2. 20. 6.
Pœnale pactum aut lex, fortior non pœnali. 2. 16. 29. 1.
Pœnalia quando ad hæredes transeant. 2. 21. 20.
Pœnalia sunt odiosa. 2. 16. 10. ad Regem actus non pertinent. 2. 14. 2.
Pœna legatorum. 2. 18. 4. Regum, qui absolutum habent imperium 1. 3. 16. & 1. 3. 20. ob delicta impunita ad res Magistratuum non subditorum. 3. 18. 2. cœtibus aut functionibus arceri proprie non est pœna. 2. 20. 1.
Pœnitentia concessa in iis, quæ ex voluntate profecta. 2. 14. 14. vera si tempus & copia suppetit, requirit, ut is qui damnum dedit id resarciat. 3. 10. 3. eorum qualis esse debeat, qui injusta bella intulere. *ibid.* pœnitentia ductis, non semper omnem pœnam remittit Deus. 2. 20. 11. an iis à Magistratu Christiano danda sit impunitas. *ibid.* ab iis qui pœnitentiam agebant, olim vita puritatis eximiæ requirebatur. 1. 2. 9. hinc Clericis & similibus adnumerati. 3. 11. 10.
Pænitentibus an pœna omnis condonanda. 2. 20. 12.
Πόλεμος unde dictum. 1. 1. 2. 2.
Pollicitatio quid, & quem effectum habeat. 2. 11. 3.
Πολιτικὴ ars quæ Aristoteli 1. 3. 6. 2.
Politici scriptores magis spectant quotidianam

tidianam administrationem quam jus imperii. 1.3.19.
Polygamia naturaliter licita. 2. 5. 9. cur prohibita lege Euangelica. 2.5. 11.
Pompejus bellum Piratarum finit pactionibus. 3. 19. 2.
Pompejus templum Hierosolymorum ingressus contra legem. 3. 5. 2. 7.
Pontifex Romanus coronat Imperatorem, quà Romanus est Imperator. 2. 9. 11. 4.
Pontifex Romanus pronunciavit electionem factam à populo Romano. 2. 9. 11. 2. 4.
Pontifex Romanus vacante Imperio feudorum investituras quo jure tribuat. *ibid.*
Pontius Samnis. 2. 1. 18.
Populus potest jus se regendi totum alienare. 1. 3. 8. 3. eorum exempla qui se aliis subjecerunt. *ibid.*
Populus liber facto Magistratuum sine mandato non obligatur. 2. 5. 16. 1.
Populus Romanus jus Imperatorem eligendi semper retinuit. 2. 9. 11.
Populus Romanus idem qui olim. 2. 9. 11. 1.
Populus regimine mutato tenetur de debito ante contracto. 2. 9. 8. 1.
Populus liber factus sedet eo loco quo ante rex aut princeps. *ibid.*
Populus idem sub Monarchico, Aristocratico, Democratico regimine. 2. 9. 8. 1.
Populus migrans idem. 2. 9. 7.
Populus idem quamdiu. *ibid.*
Populus quomodo intereat. 2. 9. 3. 3. & §. 4. 1. §. 6. 1.
Populus subditus an ob Regis delictum puniri possit. 2. 21. 17. 1.
Populus quibus modis dividatur, intereat, uniatur. *vide* Civitas. idem manet etiam post annos mille. 2. 9. 3. etiamsi in alium locum sedem suam transtulit. 2. 9. 7. alios populos sub se habere potest, & in eos jure absoluto imperare. 1. 3. 8. redactus ad paucos, qui populum facere nequeunt, id jus tantum retinet, quod erat privatorum. 2. 9. 4. tenetur partibus suis conservare id cujus gratia in societatem civilem ventum est. 2. 6. 9.
ultra Posse nemo obligatur, *vide* Impossibile.
Populi ob regum peccata puniri, quare. 1. 3. 8. 16.
Populi pars alienari non potest nisi & ipsa consentiat. 2. 6. 4. nec ipsa potest recedere à populo, nisi ex summa necessitate. 2. 6. 5. ne quidem ex necessitate. 2. 6. 6.
Populi consensus circa alienanda imperia quomodo intelligatur. 2. 6. 8.
Populi testimonium de jure successionis quid valeat. 2. 7. 27. 2.
Populi minor pars populum non obligat. 2. 15. 3. 2.
Populi an postliminio à regibus recipiantur. 3. 9. 12.
Populo destructo an res maneat eorum qui populo supersunt. 2. 9. 4.
Populatio inutilis ubi hostis aliunde ali potest. 3. 12. 4.
Populatio quibus ex causis inhibenda. 3. 12. 1. 3.
Populatio quæ utilis: & quæ inutilis. *ibid.*
Populatio plerumque fit ex odio. 3. 12. 1. justa ea est quæ ad pacem hostem cogit. *ibid.* ex quibus etiam politicis causis ea abstinendum. 3. 12. 8. Milites populantes an justè etiam coram Deo possint interfici, si id permissum lege humana. 2. 20. 17.
Populatione abstinendum ubi spes est celeris victoriæ. 3. 12. 3. 1.
Populatione inhibita conciliantur hostium animi. 3. 12. 8. 1. 2.
in Populationibus inhibendis Belgarum, & Indorum mos. 3. 12. 4. 1. 2.
Possessio per alium acquiritur. 3. 6. 9.
Possessio in re dubia imperii sequenda privato. 1. 4. 20.
Possessio ferarum per instrumenta quomodo quæratur. 2. 8. 4.
Possessio longæva inter reges & populos. 2. 4. 2.
Possessio non acquiritur jaculi immissione. 2. 8. 3. 4.
Possessio rei alienæ justa quæ in bello fit ex necessitate. *vide* Occupatio. desultoria nil efficit ad jus Proprietatis. 2. 4. 9. ut ad dominium jus faciat corporalis requiritur. 2. 8. 3. facti sufficit in bello. 3. 20. 12. longi temporis allegari solet etiam inter populos diversos aut Reges. 2. 4. 2. videtur valere, non tantum

ex conjecturis sed & Iure Gentium voluntario. 2. 4. 9. & 2. 19. 6.
Possessionis longæ favor circa imperia. 2. 4. 7. & 8. 2. 3.
Possessionis immemorialis quæ vis jure gentium. 2. 4. 9.
Possessor necessitate pari præferendus. 2. 2. 8.
Possessor malæ fidei quale jus acquirat. 3. 7. 6. 2.
Possessor bonæ fidei rem possessam tenetur restituere. 2. 10. 1. etiam cum fructibus. 2. 10. 4. etsi casu aliquo consumpserit. 1. 5. 1. restituere non tenetur, si perierit. 2. 10. 3. quid si vendiderit. 2. 10. 8. retinere rem possessam potest ob impendia & utilem operam non restitutam. 2. 8. 23.
Possessor malæ fidei impendia & utilem operam imputare potest. 2. 8. 24. tenetur ultra rei rationem etiam ex facto 2. 10. 3.
In re controversa privatus possessionem sequatur. 1. 4. 20.
Possidentis jus. 2. 2. 8.
Possidentis melior conditio in re dubia. 2. 23. 11. 1.
Possidere nequit qui nescit. 3. 21. 28. igitur nec infantes Iure Naturali possident. 2. 11. 14.
Possideri potest etiam res alienata per solam alienationem non traditionem. 2. 6. 14.
qui Possidetur sibi nihil potest possidere. 3. 8. 4.
Posteri captivorum servi. 3. 7. 2.
Posteriora prioribus derogant. 2. 16. 4. 1.
Posteriora fortiora prioribus 2. 16. 29. 1.
Posthumus si mortuus fuerit, quomodo intelligendum si non fuerit natus. 2. 16. 20.
Postliminium Iure Gentium est & quare. 3. 9. 4. durat etiam hodie quibusdam casibus. 3. 9. 19. evanuit inter Christianos & Mahometistas. *ibid.* non est apud eos quibuscum pax nobis est partes tamen nostras non sequuntur. 3. 9. 2. in pace tantum captis fato suo competit. *vide* fatum. & iis, qui pactis comprehenduntur. 3. 9. 4. & 3. 20. 12.
Postliminii res sunt pro non captis. 3. 16. 1. postliminio non omnes res redeunt. 3. 9. 6. res rediisse quando censeatur. 3. 6. 3.
Postliminium quid: & illius vocis origo. 3. 9. 1.
Postliminium apud socios, & amicos 3. 9. 2. 1.
Postliminium in bello & pace. 3. 9. 4. 1. 2.
Postliminii species. 3. 9. 4.
Postliminium an dediti habeant. 3. 9. 8.
Postliminium extra bellum unde ortum: & apud quos locum habeat. 3. 9. 18.
Postliminii non est jus durantibus induciis. 3. 9. 8.
Postliminio quæ dicantur recepta. 3. 9. 3.
Pace qui postliminio redeant, qui non. 3. 9. 4. 1. 3.
qui Postliminio rediit, jura in eum restituuntur. 3. 9. 6. & §. 10. 3.
Postliminio an aliquando populi se suaque recipiant 3. 9. 9.
civitas Postliminio quomodo redeat. *ibid.*
Potestas regia, patria, herilis. 1. 1. 6.
Potestas civilis in quibus rebus consistat. 1. 3. 6. 1.
Potestas summa quæ. 1. 3. 7. 1. illius subjectum. 1. 3. 7. 3. non est semper penes populum. 1. 3. 8. 1. 3.
Potestas summa temporaria aliqua. 1. 3. 8. 12.
Potestas civilis humana ordinatio Petro, Paulo divina: quo sensu. 1. 4. 7. 3.
Potestas regia quo sensu bono nostro inservire à Paulo dicatur. 1. 4. 4. & 1. 7. 3.
Potestas patria quædam ex jure civili. 2. 5. 7.
Potestas summa per Consensum aut res quomodo obligetur ex pacto minorum potestatum. 3, 22, 3. & ex eo quod contra arcana mandata factum est. 3. 22. 4. 1.
Potestas est jus stricte dictum. 1. 1. 5. estque duplex, vel in se, vel in alios. *ibid.* item vel vulgaris vel eminens. 1. 1. 6.
Civilis quæ. 1. 1. 14. & 1. 3. 6.
Qui non est suæ potestatis nil in potestate habet. 3. 8. 4.
Quod est in potestate, oppositum ei, quod est in fide. 1. 3. 21. quæ in alia potestate est, non est civitas. 1. 3. 7.

Potestates minores quibus modis summam obligent. 3. 22. 2
Πρᾴσιν αἰτεῖν. 3. 14. 6. 4.
Præceptum Christi de non resistendo, quem sensum habeat. 1. 3. 3. 1. 5.
Præcepta Euangelii an contineantur in jure naturali. *vide* Euangelii præcepta.
Præceptorum ordo secundæ tabulæ in Decal. 2. 20. 30. 2.
Præda: Græcorum, Asiæ, Afrorum, Francorum, & Romanorum mos circa eam. 3. 6. 14. 1.4.
Præda militibus interdum data, & quibus ex causis. 3. 6. 17. 1. 2.
Præda eadem in diversos usus distributa. 3. 6. 20. 1.
Præda in solutum concedi solet. *ibid.*
Præda militi dari quando cœperit apud Romanos. 3. 6. 24. 5.
de Præda lex civilis statuere potest. 3. 6. 22.
Præda interdum subditis conceditur. 3. 6. 24. 1. socii aliquando partem habent in ea. 3. 6. 24. 2.
Præda quomodo fiat capientium Iure Gentium. 3. 6. 2. concedi potest, etiam ante ejus acquisitionem. 3. 6. 22.
Prædæ decima consecrata. 3. 6. 1. 1.
Prædæ jus probavit Deus. 3. 6. 1. 2.
Prædæ nomine urbes & agri veniunt. in piis causis. 3. 6. 20. 1.
Prædæ genera. 3. 6. 20. 2.
Prædæ divisio quot modis facta. 3. 6. 17. 1. 2.
Prædæ pars data iis qui non militarent. 3. 6. 19.
Prædæ pars data miserabilibus personis. 3. 6. 22. 1.
Prædam cogere, Iure Naturali licet. 3. 6. 1. lege charitatis non licet, nisi faciat ad notabile momentum 3. 18. 4. dare militibus ambitiosum apud Romanos. 3. 6. 17. dividere quibus concessum. 3. 6. 14. quomodo apud Romanos Duci concessum. 3. 6. 21. quomodo dividi oporteat militibus. 3. 6. 17. Exercere in barbaros cur laudatum Aristoteli. 2. 15. 5. Ex præda Duci quid debeatur. 3. 6. 17.
Prædari vetitum manente periculo. 3. 6. 24. 6.
Prædandi licentia olim inter populos diversos. 2. 15. 5. 2.
Prædictio divina an jus det. 2. 22. 15.
etiam cum Prædone nobis quædam est societas, contra quam putavit Cicero. 2. 15. 13. an quod Prædoni jurato promissum est, momento possit repeti 2. 13. 15. & §. 20.
Prædoni fides debetur. 3. 19. 2. 2. & 3. 1.
Prædones duces facti. 3. 3. 4.
Præhensionis jus socius in socium directè non habet. 1. 3. 1.
Prælia extra ordinem inita, quo sensu injusta. 3. 18. 1. supervacua, id est, quæ ad virium tantum ostentationem faciunt, injusta. 3. 11. 19.
Præmium cum duo simul ad metam venerunt cui debeatur. 2. 16. 19. est quid favorabile. *ibid.*
Præmium cui debeatur, si duo simul impleverint conditionem. 2. 16. 19.
Præscriptio locum non habet in agris aut locis postliminio acceptis. 3. 9.
Præscriptor mala fide quo jure Dominus maneat. 3. 7. 6.
Præsentem reipublicæ statum tueri civis boni est. 2. 4. 8. 3.
Præsidiorum impositio quibus casibus laudata. 3. 15. 5.
Præsumitur in dubio pax inita hoc sensu, ut res maneant in statu, in quo postremo erant. 3. 20. 11. 12.
Præsumptio in acceptatione promissorum qualis. 2. 11. 5. in contractibus permutatoriis ea non est, quasi donatum sit, quod plus promissum est, quam par erat. 2. 12. 11. facti in lege unde colligenda. 2. 11. 6. præsumitur populus id voluisse quod maxime expedit. 2. 7. 13.
Precarium jus vel imperium. 1. 3. 11.
Pretia rerum unde. 2. 12. 14. 1.
Pretium inæquale sive minus justo Iure Gentium nemo cogitur supplere. 3. 21. 27. quia pro æquali habetur, & quare. 2. 12. 26. ad quid quisque ex eo teneatur Iure Naturali. 2. 12. 12. ut naturaliter sit justum, unde censeri debeat. 2. 12. 14. in constituendis rerum pretiis quæ sit justa mensura. *vide* necessitas. laborum & expensarum ratio haberi potest. 2. 12. 14.
Prævenire facinus meditantem an liceat. *vide* Occupare.

Primi vox quid significet. 2. 16. 19.
Princeps. *vide* Rex. potestas summa.
Princeps noviter factus sedet eo loco, quo ante populus. 2. 9. 8.
Princeps an legibus sit subjectus. 2. 4. 12. obligatur per legatum, etiam arcana mandata supergressum. 2. 11. 12. privatus fit, si imperium pro derelicto habeat. 1. 4. 9. perturbari potest & è regno ejici, si in leges populi liberi cui præest peccet, 1, 4. 8. Rex summo cum Imperio fieri potest, si populus partem suam Imperii derelinquat. 2. 4. 11.
Principale pro forma est in moralibus. 3. 3. 2.
Principatus non semper regno opponitur. 1. 3. 10.
Principes populi liberi vi reprimi possunt. 1. 4. 8.
Privata. 1. 3. 6. privatis bellum gerere contra quos liceat. 1. 4. 1. defendere se contra Magistratus licet in ultima necessitate. 1. 4. 7.
Privatus non debet ad se rapere judicium quod est populi. 1. 4. 19. 2.
Privatus se obligans hosti an contra rempublicam faciat. 3. 23. 5.
Privati an cogendi à superioribus implere, quod hosti promiserunt. 3. 23. 10.
Privati pactis cum hoste obligantur: & quo sensu etiam piratis & latronibus obligentur. 3. 23. 4.
Privatæ interfectionis exempla. 2. 20. 9. 5.
Privatis Christianis an liceat punire maleficos. 2. 20. 16.
Privati quatenus capta sua faciant. 3. 18. 1. 3.
Privati de bello captis, quando hosti, quando civitati teneantur, 3. 18. 2. 2.
Privatorum pacta cum hostibus quæ irrita. 3. 23. 5. 4.
Privata causa cum publica in bello conjungi potest. 1. 5. 1.
Privilegia quomodo interpretanda. 2. 18. 4. 4.
Privilegia quæ late interpretanda. 3. 21. 14.
Probatio optima, in moralibus à fine. 2. 7. 2.
Proditores olim insepulti abjecti. 2. 19. 5.
Prodigis pœna olim irrogata. 2. 25. 3. *Annot.* 4.
Prohibere qui debet nec prohibet, damni tenetur. 2. 17. 8. & 2. 12. 1.
Prohibita non semper etiam irrita. 2. 5. 16. 1.
Prohibitio in dubio potior jussione. 2. 16. 29. vim suam exerit per pœnam. 2. 5. 16. quæ pœnam adjunctam habet potior ea quæ non habet. 2. 16. 29.
Promissio non omnis tollit summum imperium. 1. 3. 16. 1.
Promissio ut valeat acceptanda. 2. 11. 14. illius acceptatio quomodo fiat: & an innotescere debeat promissori, ut perfectam vim habeat promissio. 2. 11. 15.
Promissio an revocabilis ante acceptationem: & mortuo ante acceptationem promissario. 2. 11. 16.
Promissio an revocari possit mortuo internuntio: item mortuo tabellario. 2. 11. 17.
Promissio per ministrum facta quando revocabilis. 2. 11. 17. 1.
Promissio facti alieni quid operetur. 2. 11. 22.
Promissio requirit usum rationis in promittente. 2. 11. 5.
Promissio in errore fundata quando dicatur, & quid operetur. 2. 11. 6.
Promissio rei illicitæ non valet. 2. 11. 8. 1.
Promissio facti, quod nunc in potestate promittentis non est, quid valeat. 2. 11. 8. 2.
Promissio ex metu. 2. 11. 7.
Promissio ob causam ante debitam an obliget. 2. 11. 10.
Promissio perfecta quid, & quam vim habeat. 2. 11. 4. 1.
Promissio est alienatio. 2. 11. 4. ut acceptari semper possit, est ex Iure Civili. 2. 11. 14. omnis conditionem tacitam continet. 2. 13. 3. an eam, *si res, quo loco sunt, manebunt*. 2. 16. 25. ut impleatur Iuris Naturalis est *Prol.* p. 2. & lib. 2. 11. 4. Connanus negat. 2. 11. 1. jus dat ei, cui promittitur. 1. 3. 16. & 2. 11, 4. an id jus ad heredem transeat. 2, 11. 16. obligat propter societatem naturalem. 3. 19. 1. an solus promittentis actus faciat ut obliget. 2. 11. 14.

11. 14. quando non obliget. 2. 16. 27. & promittentem tamen perfidum non reddat. 3. 19. 14. an omnis non obliget quæ promissori nocet. 2. 16. 27. ut non obliget Ius Civ. potest efficere. 2. 11. 7. vim accipit si res promissa sit in jure promittentis. 2. 11. 8. si non est, promissio censetur esse conditionata. *ibid.*

Promissio ex animo deliberato, sed non eo ut jus alteri concedat, quatenus obliget. 2. 11. 4. non deliberato, an jus det alteri. *ibid.* ad bellum defensivum favorabilis. 2. 16. 10. Conditionata. 2. 11. 1. & 6. Errans, *vide* Pactum. Expressa. 3. 1. 18. fœminæ ut sit, irrita non est Iure naturali. 2. 11. 5. Imperfecta quæ sit, quodque jus det 2. 11. 3. Iurata obligat promissorem etiam nocentem, si ut tali, ei sit juratum. 2. 13. 20. & 3. 19. 3. alias Deo per quem juratum est. 2. 13. 14. *Annot.* 1. 3. 19. 5. *vide* jusjurandum, quotiens promissorem non obliget. 2. 13. 6. *& seqq.*

an in Promissis, quæ hosti fiunt falsiloquium admittatur. 3. 1. 18. & 3. 19. 1. Liberalis. 2. 16. 11. ejus qui lege Civ. non tenetur interpretanda ex dicto. *ibid.* is cui metu promissum est, ut liberare promittentem teneatur, opus, ipse metu injusto causam promisso dederit. 3. 19. 4. Non militandi adversus certam partem an obliget. 3. 23. 8. minoris valet Iure Gentium si actum intelligat. 3. 23. 3. ut sit irrita non est ex Iure Naturali. 2. 11. 5. ad Pacem est favorabilis. 2. 16. 10.

Privati an valeat, si sit contra utilitatem publicam. *vide* Publica utilitas. aut contra officium. 3. 23. 6. Regis, facta aliis, quatenus populum obliget. 3. 20. 6. sine causa facta an eum obliget. *ibid.* de aliquibus ad imperandi modum pertinentibus non facit, quo minus summum habeat imperium. 1. 3. 17. facta subditorum ipsi obligat. 2. 14. 6. tacita. 3. 1. 18. eorum, qui in civitatem coivêre. *Prolegomena* pag. 3. Venditoris non adimit ei omnem facultatem moralem in rem. 2. 12. 15. Iuris ex promisso capaces sunt naturaliter qui ad rationis usum pervenere. 3. 19. 1. Iure Gentium etiam infantes & amentes. 2. 11. 14.

Promissio novum jus confert. 3. 1. 18. 1.

Promissio de non fugiendo à vincto facta valet. 3. 23. 8.

Promissio de non redeundo in certum locum, & de non militando, hosti facta valet. 3. 23. 7.

Promissionis materia qualis esse debeat. 2. 11. 8. 1.

Promissionis vis. 2. 11. 1. 3. 4.

Promissioni onus adjici quando possit. 2. 11. 19.

Promissiones causam expressam non habentes naturaliter valent. 2. 11. 21

Promissum ob causam turpem an præstandum. 2. 11. 8. 1. 9.

Promissi onus in commodum tertii adjunctum, quid operetur. 2. 11. 19.

Promissa multa, quæ natura valent; lex civilis irrita facit. 2. 11. 8. 3.

Promissa, quæ plus nocent promittenti quam alteri prosunt, an præstanda. 2. 11. 1. 1. & cap. 16. 27. 2.

Promissa favorabilia, odiosa, mixta vel media. 2. 16. 10.

Promissa Regum. *vide* Reges.

Promittendi modus quis. 2. 11. 11.

Promittens metu an teneatur. 2. 11. 7.

Promittere captivus an possit, se non pugnaturum contra hostem patriæ, ut liberetur. 3. 23. 8.

Prophetarum dicta de pace sub Euangelio quem sensum habeant. 1. 2. 8. 1.

Proportio Arithmetica & Geometrica an proprie distinguant justitiam expletricem & attributricem. 1. 1. 8. 2.

Proportio Harmonica Bodini nulla. 2. 20. 33.

Propositi, impetus, & casus distinctio. 3. 11. 4. 6.

Propria fiunt occupatione quæ in prima divisione divisa non sunt. 2. 2. 3.

Proprietas non acquiritur solo actu animi. 2. 2. 2. cessat in ultima necessitate. 2. 2. 6. vice ejus cum adhuc erat communio usus universalis fuit. 2. 2. 2.

Proprietatis exordium. 2. 2. 1. 2. 5.
Proprium servus an habere possit. 3. 14. 6.
Proselytus. 1. 1. 16.
Προστασία. 2. 15. 7. 1.
Protectionis jus non aufert aut minuit summum imperium ei, in quo est. 1. 3. 21.
Protestatio de jure facit, ne res ob metum non recuperandi censeatur derelicta. 2. 4. 6.
Πρόχωσις maris quorum sint. 2. 3. 10. 1.
Providentia divina remedium adversus metus incertos. 2. 1. 17.
Provinciæ Romanæ non sunt civitates. 1. 3. 7. populi in provinciæ formam redacti quale jus habuerint. 2. 9. 6.
Provisi & improvisi distinctio. 3. 11. 4. 5.
Provocatio non datur ab arbitris lectis inter summas potestates. 3. 20. 46. 2.
Provocatio differt ab appellatione. 2. 4. 13. per supplicationem. *ibid.* ut ab aliquo nulla ratione possit provocari cum persona subditi repugnat. *ibid.*
Prudentia virtus imperantis. 2. 26. 4.
Proximus quis in lege Hebræa: & quis in lege Euangelica. 1. 2. 8. 10.
Proximus quis in materia favorabili. 2. 7. 30.
Proximi nomine venit etiam qui per repræsentationem consequitur jus gradus superioris. 2. 7. 30. 2.
Ψεῦδος in sacris literis quid. 2. 13. 3. 4.
Ψευδορκεῖν. 2. 13. 13. 2.
Publica utilitas ad alienanda, &c. *vide* Vtilitas publica.
Publicum quid. 1. 3. 5. sumitur interdum pro eo quod est commune. 2. 2. 11. frequentius autem distinguitur. 2. 3. 9. alienari à privato non potest. 2. 23 5. non fiunt singulorum capientium in bello sed publico cedunt. 3. 6. 24. subditi qui quid contra inducias faciunt eo tempore antequam publicantur, non tenentur. 3. 21. 5
Pudicitia vitæ æquiparatur. 2. 1. 7. etiam in hoste servari debet Iure Gentium. 3. 4. 19.
Pudicitiæ conservandæ causa interfectio licita. 2. 1. 7.
Pudor quid, ubi de jure agitur. 3. 10. 1. 2.
Pueri, id est, servi. 3. 14. 5. 3.
Pueri ob ætatem in bello liberi à cæde. 3. 11. 9. ratione uti quando incipiant. 2. 11. 5. pueris nemo mentitur, & quare. 3. 1. 12.
Pugnæ inutiles serio præcavendæ. 3. 11. 19.
Pugnare in hostem qui miles non sit, quo jure vetetur. 3. 18. 1. 1.
Punctum in moralibus non invenitur sine quadam latitudine. 2. 1. 5.
Punici belli secundi controversia. 2. 17. 19.
Puniri an possint qui in falsos Deos impie agunt. 2. 20. 51.
Punitio exemplaris. 2. 20. 9. 1.
Puniunt sæpe potentiores non quia æquum est, sed quia hoc ipsis expedit. 3. 7. 6.
Pupillus ex commodato tenetur in quantum locupletior. 2. 10. 2. 2.
Pupillus capax dominii ex Iure Gentium. *vide* dominium. in tutorem jus habet exigendi exactam diligentiam. 2. 17. 2.
Pythagoræ Philosophia ab Hebræis. 2. 13. 21. *Not.* 5. Pythagoræi imitatores Essenorum. 2. 26. 4. arborem frugiferam vetant exscindere. 3. 12. 2.
Pythagoristæ. 2. 2. 2. *Not.* 4.

Q.

QVæstus ex sola temporum infelicitate indignus homini Christiano. 3. 18. 4.
Quintii Consulis salubre mendacium. 3. 1. 14. 2.
Quiritari unde dictum. 2. 1. 2. 1.
Quirites, sive Byzantini. 2. 9. 11.

R.

RAbirii factum. 3. 22. 9. 2.
Rami olivarum. 3. 24. 5.
Rapere hosti omnia licet Iure Gentium. 3. 5. 1. quæ bellum alere possunt Iustit. Intern. sed sub onere restituendi quod plus est. 3. 18. 2. quæ subditis hostium eripiuntur hosti erepta censentur. 3. 6. 2. res aliis injustæ ereptæ restituendæ etiam ab iis qui eas istis justo modo eripuerunt. 3. 16. 1. an cum interfectione erepto-

ereptoris possint repeti. 2. 1. 11. vi ereptam, an is, cui erepta est, ab eo, qui ipsam emit, pecunia redimere cogatur, an gratis possit accipere. 3. 16. 3. adversus rapinas violentas lex vetus naturæ data. 1. 2. 5.
Raptor in quantum teneatur naturaliter. 2. 17. 16. ex facto militum, qui res amicorum rapuerunt in quantum Reges sive Magistratus teneantur. 2. 17. 20.
Ratam rem haberi, obligatio qualis. 2. 15. 3. 3.
Ratihabitione summa potestas quomodo obligetur. 3. 22. 4. 1.
Ratio juris fundamentum. 1. 1. 11. 1.
Ratio adæquata quæ. 2. 16. 20 2.
Ratio sæpe considerande secundum potentiam, non secundum existentiam. 2. 16. 25. 1.
Ratio legis non plane idem cum mente. 2. 16. 8.
Ratio adæquata quæ, & quid operetur. *ibid.*
Ratio recta. 1. 2. 1. non omnem vim prohibet. *ibid.* rationis usum qui habent eis libera debet utilium esse & inutilium electio. 2. 22. 12. ratione omnino destituti populi dominium non habent, sed tales non inveniuntur. 2. 20. 10.
Rationis identitas quando inducat extensivam interpretationem. 2. 16. 20. 2.
Razis mors. 2. 19. 5. 4.
Rebellibus subditis fides servanda, si ut talibus ipsis data sit. 3. 19. 6.
Recepti. 3. 9. 3. receptos in prælio hostes interficere injustum est. 3. 18. 1. qui Receptum præstat tenetur de damno facto. 2. 17. 6.
Rectoris officium magis circa totum quam circa partes versatur. 2. 25. 2. ad Rectorem regula non pertinet, qua laudabilius dicitur occidi quam occidere 2. 1. 8. à Rectore populi aliqui justitiam non vehementer exigunt, & quare. *Proleg.* pag. 5.
Rectores aliorum in crimen ex duabus rebus maxime veniunt patientia & receptu. 2. 21. 2.
Recuperatio justa belli causa. 2. 1. 2.
Recuperatorum munus apud Romanos. 1. 3. 21.
Redempti ex captivitate redemptori quomodo tenentur. 3. 9. 10. 2.
Redempti servire coguntur redemptori donec pretium restituant, lege Attica & Romana. 3. 9. 10. *Annot.*
Redemptio captivorum belli commercium. 3. 21. 1. redemptionis pretium quantum apud Græcos & vulgo. 3. 14. 9. quo casu debeatur vel non debeatur mortuo captivo. 3. 21. 29. an in alium jus exigendi ejus possit transferri. 2. 21. 25. an ad ejusmodi pretium captivus pecunia uti possit, quam etiam secum habuit. 3. 21. 28.
Rediisse ad hostem quis dicendus. 3. 23. 13.
Redimi captivos & servos factos, æquum. 3. 21. 24.
Regimen non omne ejus causa qui regitur. 1. 3. 8. 14.
Regiones non aptius distinguuntur quam eo quod non facile transiri potest. 2. 3. 17. Regionum nomina quomodo accipienda in dubio de conditionibus pacis. 3. 20. 23.
Regnum. *vide* Imperium.
Regnum quomodo dividatur, & quo effectu. 2. 9. 10.
Regnum patrimoniale, si sit individuum, debetur maximo natu. 2. 7. 23.
Regnum à populo delatum est, hæreditas separata à cætera hereditate. 2. 7. 19.
Regnum abdicari an possit pro liberis. 2. 7. 26. pro derelicto ex quibus causis habeatur. *ibid.* hereditarium non illud tantum dicitur quod est in patrimonio, sed & illud quod consensu populi ad aliquem delatum est, ut sit ejus summo jure. 2. 7. 12. & §. 17.
Laconicum. 1. 3. 20.
Patrimoniale quando fiat. 3. 3. 1. differt ab aliis patrimonialibus bonis. 2. 7. 25. dividi potest cum jure hereditatis adiri debet. 2. 7. 12. nisi aliud expresse cautum sit. 2. 7. 13. in regnis patrimonialibus Rex alienare potest imperium. 3. 20. 5.
Regni & principatus voces significatu proprio & improprio. 1. 3. 10. 1. 2.
Regni pleni sive absoluti exempla. 1. 3. 8. 8.

Regni à populo delati successor non tenetur ad onera hereditaria. 1.3.8.8.
Regni curatores. *vide* Tutores Regni.
Regna quæ Regem unum habent, non verè unita. 2. 9. 9.
Regna media inter absolutum & Laconicum. 1. 3. 20. 1.
Regna à populo delata in dubio individua. 2. 7. 14.
Regna à populo delata non deferuntur ad eos, qui à primo rege non descendunt. 2. 7. 15. non veniunt ad naturales nec ad adoptivos. 2. 7. 16.
Regna à populo delata ad mares veniunt potius quam ad feminas. 2. 7. 17.
Regna quomodo deferantur per successionem ab intestato. 2. 7. 10. 2. & §. 11. 2.
Regna patrimonialia pervenire possunt ad eos, qui à primo Rege non descendunt. 2. 7. 12.
Regnum Italiæ. 2. 9. 11. 4. 3.
Regulæ de eo quod licet in bello. 3. 1. 2. 3. 4.
Regula, secundum naturam esse, ut quem sequuntur incommoda & commoda sequantur, quomodo intelligenda. 2. 8. 16.
Regulæ super deliberationibus politicis. 2. 24. 5. 1. 4.
Regulus in carcerem quare debuerit redire. 2. 13. 14. an redeundo gloriose tantum fecerit. 3. 23. 7. Senatorem se negat. 3. 20. 3.
Relatum in referente. 3. 20. 24.
Religio quo sensu juris gentium. 2. 20. 45. 3. & §. 46. 3.
Religio Christiana, qua talis proprie, naturalibus argumentis non nititur, 2. 20. 48. 1. 2.
Religio habet suos speciales effectus in societate humana. 2. 20. 44. Avita victis nisi persuasis non eripienda. 3. 15. 11. an justa vi induci possit. 2. 20. 40. Exemplum Christi venditores è templo ejicientis, quomodo accipiendum. 2. 22. 14. docentes eam juste nequeunt puniri. 2. 20. 49.
Falsa si exerceatur severe in Paganis & Deus aliquo modo remuneratur. 2. 20. 51. an ob eam bello peti quis possit. 2. 20. 44.
Naturalis & primæva in quibus consistat. 2. 20. 45. & 48.
Sua cuique optima videtur. 2. 20. 47. unde nec ob id cuiquam vis est inferenda & si falsa esse, possit demonstrari. 2. 20. 50.
Vera omniumque ætatum communis quibus partibus absolvatur. 2. 20. 45. eam ne victi impediant, victori providere licet. 3. 15. 11.
Religionis curam, quare Aristoteles præcipuam esse in Repub. voluerit. 2. 20. 44. cujus neglectus puniri possit. 2. 20. 45.
Religioni, si quæ indirecte nocent, ad ea committenda non jus quodvis sufficit. 2. 15. 11. quæ contra religionem errantur excusabilia, & quare. 2. 20. 39.
Religionis publicæ status apud Hebræos à Rege pendebat. 1. 4. 6. 3. 4.
Religionis jus ad societatem humanam. 2. 20. 44. 3.
Religionem multi affectu non judicio sequuntur. 2. 20. 44. 3.
Religiosa belli jure destruuntur. 3. 5. 2. 4.
Religiosa loca hostibus religiosa non sunt. 3. 5. 2. 6.
Religiosis locis parcendum in bello. 3. 12. 7.
Renuntiare. *vide* Abdicare.
Renuntiatio de regno an noceat liberis natis, & an nascituris. 2. 7. 26.
Ad reparationem damni, ut jus sit, requiritur Ius proprium. 2. 17. 9.
non Repetere aliud quam dare. 2. 13. 5.
Repetitio rerum. 3. 3. 7. repeti nequeunt Iure Gentium quæ bello solenni sunt erepta. 2. 17. 19. si res bello repetuntur post indictionem ejus tempus postulatur. 3. 3. 13.
Repræsentatio apud Hebræos. 2. 7. 6.
Repræsentationis jus unde. *ibid.*
Repræsentatio Germanis sero cognita. 2. 7. 30. 1.
Repræsentatio in dubio admittenda. *ibid.*
Repræsentatio non surrogat in privilegium, quod sexus aut ætatis erat proprium. 2. 7. 18. & 2. 30. 2.
Repressaliæ quid, 3. 2. 4.
Repressaliæ rectius reprensaliæ. 3. 2. 1. *Not.* 3. earum jus. 2. 7. 2. & 3. 2. 4.

Repressaliarum facultas impetrari à principe solet. 3. 2. 7. 2.
in Repressaliis citatio. *ibid.*
Repressaliis qui culpa sua causam dederunt, tenentur eos, qui damnum passi sunt, indemnes præstare. 3. 2. 7. 4.
Repressaliis obnoxii qui sint. 3. 2. 5. 2.
Repressaliis non subsunt legati & res eorum. 3. 2. 7. 2.
Repressaliis eximi lege civili solent mulieres, infantes, res studiosorum, aut ad nundinas missæ. *ibid.*
Repressaliarum jura alia sunt juris gentium, alia juris civilis. 3. 2. 7. 2. 3.
Repugnantia casus emergentis cum voluntate quomodo intelligenda. 2. 16. 26.
Res repetita quid significet. 3. 3. 7. 1.
Res rapere quid veteribus Latinis. 3. 4. 1. 1.
Res reddere pro quavis satisfactione. *ibid.*
Res possunt capi, etiam in compensationem debiti in bello subnascentis. 3. 1. 3. & c. 13. 3. 1.
Res hostium perdere quousque liceat justitia interna. 3. 12. 1.
Res amicorum, quæ reperiuntur in navibus hostium, an belli jure acquirantur. 3. 6. 5. 6.
Res & modus circa imperium distinguuntur. 1. 3. 11. 1.
Res non perductæ intra præsidia dominium non mutant. 3. 6. 3. & c. 9. 16. 1.
Res non obligat nisi aliena. 2. 10. 12. aliena possidentem ad id obligat, ut eam domino reddat. 2. 10. 1. Captivi alienata à Domino, an repeti postliminio queat à possessoribus. 3. 9. 6. Civium bello amissas, civitas tenetur restaurare, si ob delictum civitatis captæ fuerint. 3. 20. 8. an res civium quæ gentium jure habent, eis sine causa & compensatione possint auferri jure supereminentis dominii. 3. 20. 9. Quæ hostium non sunt etiamsi intra præsidium eorum venerint, ipsorum non fiunt. 3. 6. 5. & 26. Incorporales quomodo tenentur in bello. *vide* incorporalia. mobiles captæ quando intelligantur. 3. 6. 3. alio modo à singulis capiuntur, alio ab universis. 3. 6. 17. postliminio non accipiuntur. 3. 9. 14. Singulorum non solum expletrice justitia dijudicantur. 1. 1. 8. Subditorum hostium acquiri non possunt pœnæ nomine, ut crimen sit alienum. 3. 13. 2. concedi possunt à Magistratu jure supereminentis dominii ad recuperandam pacem, sed sub damni restituendi conditione. 3. 20. 7. obligantur Iure Gentium ex facto Regis aut supremi Magistratus. 3. 20. 10. quæ usu pereunt, earum rerum usus fructus non est, est tamen id jus æstimabile. 2. 12. 20. utiles ab bellum, postliminio recuperantur etiam mobiles. 3. 9. 14.
Rebus ad bellum non facientibus parcendum. 3. 14. 5.
Rerum defensio an jus det occidendi. 2. 1. 11.
Rerum servandarum causa vis per Euangelium an & quatenus licita. 2. 1. 13.
Rescissoria actio ex postliminio apud Romanos. 3. 9. 10. 3.
Resistere an liceat superiori in summa necessitate. 1. 4. 7. 2. 4.
Resistendi jus promiscuum iis qui faciunt injuriam est à natura. 1. 2. 1. & 1. 4. 2. Sublatum per societatem civilem. 1. 4. 2. & §. 14. 7. lex de non resistendo Magistratui pendet ab iis, qui se primum in societatem civilem consociarunt. 1. 4. 7.
Resistentia obstinata non sufficit ad jus internum occidendi resistentem. 3. 11. 16. 1.
Resistentia aliqua in delatione imperii reservari interdum solet. 1. 4. 12.
Respublica non tenetur ex facto subditi. 2. 22. 2. 1.
Respublica sine injuria geri non potest, vulgata vox. *Prol.* pag. 1.
Reipub. forma. *vide* Status.
Reipublicæ bonum an nostri tantum causa desideremus. 2. 1. 9. 2.
Reipublicæ forma mutata apud victos, & an recte. 3. 15. 8.
Restituere qui teneantur faciendo, aut non faciendo. 2. 17. 6.

Restitutio non debetur ex bello justo ob vitiosam intentionem. 2. 22. 17. 3.

Restitutio rerum captarum in bello in jure dubio quomodo temperanda. 3. 16. 6.

Restitutio quas actiones producat in foro. 2. 1. 2. rerum captarum in justo bello, an ab iis possit exigi qui eas justo titulo possident. 3. 10. 6. & 3. 16. 3. & quamdiu. 3. 16. 5. damni in justo bello illati à quo fieri debeat. 3. 10. 4. earum rerum, quas necessitas communes nobis fecit, fieri debet necessitate sublata. 2. 2. 9. promissa in conditionibus pacis, si qua necessitate fieri nequeat, an propterea pax censeatur rupta, aut quid agendum. 3. 20. 37. non pertinent ad eos qui se sponte parti alicui subjecere durante bello. 3. 20. 14. ut restitui quid debeat, sine dolo culpa sola sufficit. 3. 10. 5.

Restitutio in integrum non est ex Iure Naturali. 2. 11. 5. sed Civili 2. 14. 1. an ad Regem pertineat qua talis. *ibid.* pertinet ad actus ejus privatos, si velit. 2. 14. 2. & 5.

Restitutio eorum, quæ hosti injuste tenenti erepta sunt. 3. 16. 1. 1.

Restitutionem qui debeant in solidum vel ex parte. 2. 17. 11. 1. & 3. 10. 4.

Restitutionis obligatio ex bello injusto. 3. 16. 3. 4.

Restitutum debitum ex quo jure oriatur. 2. 17. 8. 9.

Resurrectionis spes an causa sepeliendi. 2. 19. 2. 3.

Retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, sufficit ad significandum consensum. 2. 11. 20.

Reverentia debetur parentibus maxima in iis rebus quæ ad totam pertinent familiam. 2. 5. 10. Reverentiæ officium non facit, ut actus sit nullus, qui ei repugnat. *ibid*

Revocatio promissionis. *vide* Promissio.

Reum judici eximens, crimen committit. 3. 1. 5. 3.

Rex unus esse potest plurium regnorum distinctorum. 1. 3. 7. 2.

Rex an se adversus contractum restituere possit. 2. 14. 2. 2. an juramento teneatur. 2. 14. 3.

Rex actus suos privatos à lege potest eximere. 2. 14. 2. 2.

Rex subdito suum auferens debet compensationem facere ex communi. 2. 14. 7.

Rex populum aut successores non obligat in infinitum. 2. 14. 12. 1. 6. & quatenus obliget. *ibid.*

Rex stipendia non solvens tenetur vicinis de damnis datis. 3. 17. 2. 3. 4.

Rex minor an pacem facere possit. 3. 20. 3.

Rex captivus an pacem facere possit. *ibid.*

Rex exul an pacem facere possit. *ibid.*

Rex privatus fit vi legis commissoriæ. 1. 4. 12.

Rex partem populi alienare non potest. 2. 6. 4.

Rex hostis totius populi regnum amittit: & quomodo hoc capiendum. 1. 4. 11.

Rex regno pulsus jus habet ex fœdere. 2. 16. 7.

Rex subditis jus suum auferre potest in pœnam: & ex vi dominii supereminentis. 2. 14. 7.

Rex imperium derelinquens privatus fit 1. 4. 9.

Rex quid in fœderibus significet. 2. 16. 18. Imperans non videtur uni populo in exitium ejus ferri animo hostili. 1. 4. 11. an vi pelli aut supplicio affici possit, & à quo. 1. 4. 8. potest, si regnum alii tradere moliatur. 1. 4. 10. Absolvens. 1. 3. 8. Electitius similis usufructuario. 1. 4. 9. Impius etiam amandus. 1. 2. 7. Injustus non facit, ut nulla sit Resp. 3. 3. 2. limitata potestate imperans damni tenetur, si jus subdito sine causa auferat. *vide* subditus. tenetur populo ad exercendum per se summum imperium. 2. 6. 9. Precario non habet jus summi imperii. 1. 3. 11. Pupillus si quos fecit contractus, an possit rescindere per restitutionis beneficium. 2. 14. 1. Ius habet, sed non ejus usum. 1. 3. 24. pacem contractu facere non potest. 3. 20. 2. *vide* Pax.

Rex usufructuarius. 2. 6. 7. quæ in Regis

Regis personam committuntur, facile ac libenter debet condonare. 2. 24. 3. vita ante omnium aliorum defenditur. 3. 4. 15.
Rex regno ejectus an jus legandi habeat. 2. 18. 2. 2.
Rex temere bellum suscipiens ad restitutionem subditis tenetur. 2. 24 7.
jus Regis apud Samuelem. 1. 4. 3.
Regis persona inviolabilis. 1. 4. 7. 6. 7.
Regi regnum alienanti quatenus resistere liceat. 1. 4. 14.
Regi nihil inhonestum esse quod sit utile vulgo dicitur. *Proleg.* pag. 1.
Regi curæ esse debet Regum salus. 3. 4. 1. 5.
Regem occidere subdito non licet. 3. 1. 21.
Reges possunt esse Christiani: & servire Christo debent, qua reges sunt. 1. 2. 7. 1. 2.
Reges quidam non subsunt populo etiam universim sumpto. 1. 3. 8. 8.
Reges improprie dicti. 1. 3. 8. 11.
Reges non omnes constituuntur à populo. 1. 3. 8. 13.
Reges Persarum summum imperium habebant, quædam tamen facere justè non poterant. 1. 3. 16. 3.
Reges Æthiopum, summi, adstricti promissis. 1. 3. 16. 4.
Reges Hebræi summum imperium habebant. 1. 3. 20. 1.
Reges Orientis, Persæ, Ægyptii, Syri, Asiatici summum imperium habebant. *ibid.*
Reges veteres Germaniæ & Galliæ non habebant summum imperium. *ibid.*
Reges Romani cum populo partiti summum imperium. 1. 3. 20. 5.
Reges Ægyptii summi, adstricti promissis. 1. 3. 16. 3.
Reges, cum acta quædam sua ab aliis expendi volunt, aut etiam rescindi, non eo partiuntur summum imperium. 1. 3. 18.
Reges creduntur in dubio velle sequi successionem, qualis in usu est in suis locis. 1. 7. 11. 2.
Reges medii deberent cogere bellantes, ad accipiendam æquam pacem. 2. 23. 8. 4.
Reges minores in actibus publicis cum effectu obligantur. 2. 14. 1. 2.
Reges etiam cum homini non obstringuntur, Deo abstringuntur. 2. 14. 3.
Reges tenentur ex promisso, etiam causa non expressa. 2. 14. 4.
Reges ex contractibus naturaliter, an & civiliter obligentur. 2. 14. 6.
Reges an ex militum, aut nautarum facto teneantur. 2. 17. 20. 1. 2.
Reges quomodo obligentur ex bello injusto. 3. 18. 4.
Regum fides pro juramento. 2. 13. 22. 1.
Regum judex solus Deus. 1. 3. 8. 15.
inter Regem & populum mutua subjectio non est ordinarie. 1. 3. 9. 1. & 3. 8. 14.
Regum actus non sunt irriti contradictione parentum. 2. 5. 6. 1.
Regum memoria damnata. 1. 3. 16. 3.
Regum actus privati legibus communibus civitatis reguntur. 2. 14. 1. 2.
Regum non plene regnantium actus possunt irriti fieri per legem populi. 2. 14. 2. 1.
Regum cura generalis pro societate humana. 2. 20. 44. 1,
Regibus captis an parcendum. 3. 11. 7. 2. 3.
Regum res fiunt Regis victoris. 3. 6. 24. 4.
Ripa privatis quando cedat. 2. 8. 13.
Ripæ cujus, jure Romano. 2. 8. 8. cujus naturaliter. 2. 8. 9. 10. 13.
Roma quondam communis patria. 3. 15. 3.
Romani cur stipulationibus plus tribuant, quam pactis. 2. 11. 4. 2.
Romani asperi in victoria. 3. 11. 7. 4.
Romani cives Antonini constitutione effecti quid juris habuerint. 2. 9. 11. dictatores quale imperium habuerint, 1. 3. 11.
Romanus. *vide* Populus *&* Imperium.
Romani veteres dolis abstinebant. 3. 1. 20. 3.
Romani imperii quæ fuerunt, cujus nunc sint. 2. 9. 11. 1.
Romani sibi vindicant, quæ hostis ipsorum aliis eripuerat. 3. 6. 7. 2. 3.

Romani duri in captivos populares. 3. 21. 24. 1. eorum instituta ad res bellicas directa. *ibid.*
imperium Romanum à posterioribus Scriptoribus Romania vocatum. 2. 22. 3. divisum in Orientale & Occidentale idem mansit. 1. 3. 17. quæ ejus quondam fuere, cujus nunc sint. 2. 9. 11.
Romani Imperatoris eligendi jus ad quem pertinuerit. *ibid.* electio facta à legionibus an rata fuerit per se. *ibid.* *vide* Imp. Roman.
Reges Romani an absolute imperaverint. 1. 3. 20.
Romanorum jus in liberos. 2. 5. 11.
Romanorum controversia cum Latinis, & alia de duratione fœderis. 2. 16. 16. 4.
Romanorum jus de postliminio. 3. 9. 10. 1. 2. 4.
Romanorum mos de agris captis. 3. 6. 11. 2. circa prædam. 3. 6. 14. 4.
Romanorum Imperat. item Germanorum: unde. 2. 9. 11. 4. 3.
Romanorum jus de captivis redemptis. 3. 9. 11. & 3. 10. 2.
Romanorum jus pro iis, qui postliminio redierunt. 3. 8. 10 3.
status Romanorum tempore interregni, & primorum Coss. ex Democratia & Aristocratia mixtus. 1. 3. 20.
Sub Consulibus popularis. 1. 3. 19. & 1. 3. 20.
Sub Augusto herilis. 1. 3. 8.
Romanorum lex circa res captas. 3. 13. 4. 4.
Romanorum mos circa Reges captos. 3. 11. 7. 2. 3.
Ruben exheredatus à jure primogenituræ. 3. 7. 25.

S.

Sabbathum cur institutum. 2. 20 45. & 3. 14. 5. qui violasset capite puniebatur, & quare. 2. 20. 45.
Sabbathi lex exceptionem habet summæ necessitatis. 1. 4. 7.
Sabbati lex pro servis. 3. 14. 5. 1.
Sabbati lex cujus rei symbolum. 2. 20. 45. 2.
Sabbati violati pœna cur capitalis. *ibid.*
Sacerdotibus & eorum asseclis parcendum. in bello. 3. 11. 10. 1.
Sacramentum militare post Constantinum. 1. 2. 10. 4. & 2. 13. 11. 3.
Sacra corrumpi an possint jure belli. 3. 5. 2. 1. 3.
Sacra quo sensu publica. 3. 5. 2. 2.
Sacra in deditione comprehenduntur. 3. 5. 2. 1. & 1. 3. 8. 3.
Sacra hosti sacra an sint. 3. 5. 2. 4.
Sacra populi voluntate profana facta. 3. 5. 2. 3. 5. & c. 12. 7. 2.
Sacra sunt res Deo dedicatæ. 3. 5. 2. à fine sic dicuntur, revera autem publica sunt. *ibid.* non eripiuntur usibus humanis. *ibid.* necessitate & usu postulante in profanos usus converti possunt. *ibid.* & plane alienari. 2. 19. 3. capiuntur. 3. 5. 2. capta fiunt profana. *ibid.* deduntur. *ibid.* vastantur licite quo ad Ius Gentium absolutum. *ibid.* injustum, id tamen quoad justitiam internam. 3. 12. 6.
leges de Sacris pertinent ad curam Civitatis. 1. 3. 6. & 3. 12. 2.
de rebus Sacris Rex apud Hebræos nequit judicare. 1. 3. 20.
Sacramentum militare non amplius obligat Duce capto aut capite deminuto. 2. 13. 18. Sacramenti militaris formula apud Rom. mutata, & quando. 1. 2. 9.
Sacra Scriptura, *vide* Scriptura.
Sacrificia humana etiam bello puniri possunt. 2. 20. 47.
Sacrilegia Deus etiam in filiis punire solet. 2. 21. 14.
Sacrilegi abjecti insepulti. 2. 19. 5.
Sacris parcendum in bello. 3. 12. 6.
Sagmina. 3. 3. 8.
Saguntina controversia inter Romanos & Carthaginienses. 2. 16. 13.
Samson quo jure malum malo reddiderit. 2. 20. 8.
Samsonis mors. 2. 19. 5. 4.
Sanari qui prohibet ægrotum tenetur quasi vulnerasset. 2. 21. 1. *Not.* 7.
Sanctio in dubio potior permissione. 2. 16. 29.
de Sanguine non effundendo interdictum, quomodo accipiendum. 1. 2. 5.
Sapiens natura magistratus, quo sensu 2. 20. 9. 2.
Satisfactio offerenda ab eo qui deliquit antequam justum bellum gerere possit. 2. 1. 18. 2.

Saul an in impietate mortuus. 2. 19. 5. 4.

Scelus pessimi exempli pœna omnino adficiendum. 2. 20. 23. qui ad scelus aliquod aliquem impulere pretio, aut vi alia, de damno teneutur in solidum. 2. 17. 11. an ob cogitatum scelus quis puniri possit. 2. 20. 18.

aliud est Sceleratus populus, aliud ii, qui cum populus non sint sceleris causa coëunt. 3. 3. 2.

Sceptrum Regium olim pro jure jurando. 2. 13. 21.

Sciens, præsens & tacens quando consentire credatur. 2. 4. 5. 1.

Scientia quando præsumatur. 2. 21. 2. 6.

Scientia cum puniri jubetur, sumitur pro patientia. 2. 21. 2. præsumitur in iis rebus, quæ sunt conspicua & frequentia. *ibid.* Magistratus in sceleribus subditorum unde appareat. 3. 20. 30.

qui Scit & prohibere potest ac debet, delinquit, nisi prohibet. 2. 21. 2.

Scholasticorum sententia de mendacio & æquivocatione. 3. 1 17. 3.

Scortari in quibusdam gentibus licitum. 3. 4. 2.

Scriptura in dubio ad monumentum contractus adhibita censetur. 2. 16. 30.

Scripturæ & picturæ eadem ratio. 2. 8. 21. 1.

Sacræ Scripturæ sensus in dubio unde non incommode discatur. 1. 2. 9. & 1. 4. 5. & 1. 4. 7.

de Scripti sensu cum quæritur, quid sit spectandum. 1. 2. 9.

Scripti & sententiæ locus apud Rhetores. 2. 16. 4. 2.

Σκυθισμός. 2. 15. 5. 1.

Σκῦλα. 3. 6. 24. 4.

Securitas plena nunquam in vita humana. 2. 1. 17. Securitati suæ victor merito consulit etiam justitia interna. 3. 15. 5.

Sedis mutandæ amor, injusta belli causa. 2. 22. 8.

Semipravi. 3. 11. 4. 6.

Senatus Romanus aliquo tempore partitus summum imperium cum populo. 1 3. 20. 6.

Senes excipiuntur bellicis calamitatibus. 3. 11. 9.

Sententia jus proprie non dat. 3. 2. 5. 1.

Sententiæ quæ dividendæ aut conjungendæ. 2. 5. 19.

Sententiæ quomodo numerandæ inter eos qui dispares partes in re habent. 2. 5. 22.

Sententiæ judiciariæ vim habent contractus. 2. 21. 20. etiam injustæ à subdito vi impediri non debent, & quare. 3. 2. 5. non ab extero. *ibid.*

Sententiarum pari numero reus absolvitur & possessor vincit. 2. 5. 18.

in ferendis Sententiis jus absentium præsentibus accrescit. 2. 5. 2.

Sepeliendi jus quale. 2. 19. 1. 5.

Sepeliendi mos unde ortus. 2. 19. 2. 1. 4.

Sepeliendi hostes & inimici. 2. 19. 3. 1. 2. 3.

ob Sepeliendos mortuos bello. 2. 19. 3. 6.

Sepultura an debeatur his, qui se occiderunt. 3. 19. 5. 1. 3.

Sepultura jus est ex Iure Gentium voluntario. 2. 19. 1. cur institutum. 2. 19. 2. debetur etiam hostibus. 2 19. 3.

Sepulturam prohibere furor dicitur. 2. 19. 3. 4.

Sepulturam concedere an sit nota victoriæ. 3. 20. 45. negare, causa justa belli. 2. 19. 5. unica pœna regum absolutorum. 1. 3. 16.

Sergius Paulus in magistratu manet factus Christianus. 1. 2. 7. 10.

Sermo instrumentum societatis *Proleg.* pag. 2. ambiguus ex circumstantiis vel licitus est, vel non est. 3. 1. 1. *vide* Colloquium.

Sermonem cogere, mutare, pars mixti imperii. 3. 8. 3.

Servitus ex voluntate. 2. 5. 26. 27.

Servitus nentiquam pugnat cum jure naturali. 2. 5. 27. 2.

Servitus ex pœna. 2. 5. 32.

Servitus perfecta, & imperfecta quæ. 2. 5. 27. 1. & 30. 1.

Servitus quo sensu contra naturam dicatur. 3. 7. 1. 1.

Servitus annorum septem. 2. 5. 30. ob redemptionem ex captivitate quando Iure Rom. desinat. 3. 9. 10. oritur pacto aut ex delicto justo. 3. 7. 1. à Deo aliquando in beneficium

neficium hominibus conceditur. 2. 14. 6. præfertur internecioni populi. *ibid.* eorum qui bello capiuntur, continet perpetuam obligationem operarum pro alimentis. 3. 14. 2. eorum qui in servitutem se dediderunt qualis, & quale jus dominis dederint. *ibid.* Civilis jure victoriæ imperari potest. 1. 3. 8. & 3. 8. 1. ex quibus causis libertati etiam ab ipso populo anteponatur. 1. 3. 8. quo casu desinat. 2. 9. 1. fit cum populus in provinciæ formam redigitur. 2. 21. 7. Personalis. 2. 13. 4. Imperfecta. 2. 5. 30. Perfecta est, quæ debet operas perpetuas pro victu. 2. 5. 27. Pœnalis duplex singulorum & universitatis. 2. 5. 32. singulorum personam non egreditur, Iure Naturali. 2. 5. 22. Iure Gentium etiam in filios derivatur, & qua ratione. 3. 14. 8. Universitatis est perpetua. 2. 5. 32.
Servitutis plures gradus. 3. 14. 6. instrumenta reges. 3. 15. 9.
in Servitutem privatam licet cuique se addicere. 1. 3. 8 & 3. 7. 11. parentes filios vendere possunt, aliquo casu. 3. 14. 8.
Servitus an mari possit imponi. 2. 3. 15. prædiorum jus est personale. 1. 1. 4.
Servitutis imperfectæ genera. 2. 5. 30.
Servitutis bellicæ causa. 3. 7. 5. 1.
Servus mercedem laboris sui an sumere possit. 3. 7. 6. 4.
Servus resistere an licite possit domino. 3. 7. 7.
Servus cognosci debet ut postliminio recipiatur. 3. 9. 11. 1.
Servus instrumentum domini. 1. 5. 3. membrum minus dignum familiæ. 1. 3. 7. subdito similis quo sensu dicatur. 3. 14. 3. efficere ea non cogitur quæ sunt contra jus divinum & humanum. 2. 26. 3. fugere an possit, si immanis Domini sit sævitia. 2. 5. 29. quorsum pertineat Apostolorum monitum, ne fugiant. 3. 7. 6. in sui venditionem hoc casu proclamare poterat apud Græcos, apud Latinos ad statuas confugere. 3. 14. 6.
Servus natura. 1. 3. 8. nemo est. 3. 7. 1. nemo tamen jus habet, ne unquam serviat. 2. 22. 11. injustum bellum quod aliquibus infertur quasi natura servi sint. 2. 22. 14.
Servus recipitur, etiamsi animum res nostras sequendi non habeat. 3. 9. 11. 1.
Servus mercenario comparatur. 3. 14. 2. 2.
in Servum quidvis licet. 2. 7. 3. 1.
Servi fratres nostri. 3. 14. 2. 3.
Servi naturaliter Philosophis qui. 2. 22. 12.
Servi ad operas urgendi moderate. 3. 14. 5. 1.
Servi quo casu fugere possint. 2. 5. 29. 2. & 3. 7. 6. 1. & 1. 4. 7. 1.
Servi transfugæ recipiuntur postliminio. 3. 9. 11. 1.
Servi quando postliminio recipiantur. 3. 9. 11. 3.
Servi etiam manumissi postliminio recipiuntur. *ibid.*
Servi etiam vocabulo olim humaniores abstinebant. 3. 14. 5.
Servi redemti quod jus apud Romanos. *ibid.* & 10 2.
Servi dicuntur populi subjecti. 1. 3. 12. 1.
Servi pro dominis bellant. 1. 5. 3.
Servi res fiunt domini. 3. 7. 3. 2.
Servis Romæ licebat ad statuas confugere. 3. 14. 6. 4.
Servo Dominus quæ præstare debeat. 3. 14. 5. 1. 3.
in Servo vis deliberatrix plena non est. 2. 26. 4.
in Servum Iure Gentium omnia licent. 3. 7. 3. non etiam justitia interna. *vide* jus vitæ & necis.
Servi quo casu fiant liberi. 2. 9. 1.
Servorum nati matrem sequuntur. 3. 7. 2.
Servorum deliberatrix facultas imperfecta. 2. 26. 4. 2.
Servorum filii an naturaliter servi, & quatenus. 2. 5. 29.
Servorum filii qui & quatenus domino teneantur. 3. 14. 8.
Servis injuria si quæ infertur non statim domino censetur illata. 3. 20. 40.
ex Servis servi nascuntur Iure Gentium. 3. 7. 2. & quare. 3. 7. 5.
in Servos lenitas adhibenda. 3. 14. 4.
jus vitæ & necis in eos quale. 3. 14. 3.

in Ser-

in Servos jus vitæ ac necis dominorum quale. 2. 5. 28. & 3. 7. 3. & c. 14. 3. 1.
Servos Romana lex bello arcebat. 1. 5. 4. circa Servos Francorum jus & Hebræorum. 3. 7. 8.
Severitas laudabilis Dei, Mosis, Christi, & Apostolorum. 1. 2. 8. 11.
Severus Septimius. 1. 4. 5.
Sexus est quid personale. 2. 7. 18. 2.
Sexus privilegium majus quam ætatis in regnorum successione. 2. 7. 18. 1.
Sexus privilegium est, ubi jus æquale. 2. 7. 30. & 2. 7. 35.
Siculæ successionis controversia. 2. 7. 30. 2.
Signa voluntatis. 2. 4. 3.
Signa animi quæ. *ibid.* & 2. 16. 1. certitudinem habent probabilem, non mathematicam. 2. 4. 3. deliberati animi plura præter stipulationem esse possunt. 2. 11. 4. muta quædam obligant. 3. 24. 5. voluntatis sufficientia. *vide* Voluntas.
Signis hostium uti licitum. 3. 1. 8. 4.
Significatio impropria quando admittenda. 2. 16. 12. 2.
Significatio strictior, laxior, & media. 2. 16. 9. 10. 20.
Silanum Senatus consultum. 1. 2. 9. 4.
Silens non semper præsumitur consentire. 2. 4. 5. aut velle. 2. 15. 17.
Silentium non liberum nihil operatur. 2. 5. 3.
Silentium quando consensum probet. 2. 15. 17. 1.
Silentium quale requiratur ad præsumendum consensum ejus partis, quæ alienari debet. 2. 6. 8. quale & ad præsumendam derelictionem. 2. 4. 5. obligat, si in ea re sit, quam quis aperire jure aliquo tenetur. 2. 21. 1.
Silentio an conveniri quædam possint. 3. 24. 1.
Simulatio quid. 3. 1. 8. an semper injusta, adeoque è vita tollenda, ut putavit Cicero. 3. 1. 7.
Simulatio quæ licita. 3. 1. 7.
Singularium certaminum origo. 2. 20. 8. 5.
Singulatim licet quod gregatim non licet. 2. 5. 24. 2.
Singuli quando punibiles ex facto universitatis. 2. 21. 8. 2.
Societas quid. 2. 12. 4. quotuplex. 1. 1. 4. quomodo à civitate differat. 1. 3. 21. boni non mali causa contrahitur. 2. 25. 4. jus dat in personam. 2. 5. 8. an nobis nulla sit cum privatis aut prædonibus, ut putavit Cicero. 3. 19. 2. *vide* Prædo. an cum tyranno. *ibid.* an cum infidelibus fœdere contrahi possit. 2. 15. 9. bellica injusta, quæ nullo causæ discrimine initur. 2. 25. 9. *vide* Fœdus.
Societas Civilis utilitatis causa cœpit. *Proleg.* pag. 4. proprii commodi causa ab unoquoque initur. 1. 2. 1. & 2. 25. 3. naturalis quæ dicatur. 3. 19. 1. inita fuisset etiam si nulla re indiguissemus. *Prol.* pag. 4. ejus vis pridem in multis gentibus extincta. 3. 9. 10. maxime naturalis est conjugium. 2. 8. 5. navalis. 2. 12. 4. unde utilitatis portio æstimanda, quæ ex ea ad partem unamquamque pervenire debet. *ibid.* §. 25.
Societas publica qualis. 2. 5. 17. ejus effectus, ut pars minor majorem sequatur. *ibid.* an morte finiatur. 2. 16. 16.
Societas à civitate in quo differat. 1. 3. 21. 7.
Societas civilis ab humano instituto cœpit. 1. 4. 7. 3.
Societas cum quibus illicita Hebræis. 2. 15. 9. 1. 5.
Societas cum profanis quæ, & quatenus periculosa, & quomodo periculis occurri possit. 2. 15. 10. 2.
Societas negotiatoria an iniri possit, ut alter damni immunis sit. 2. 12. 24. 3.
Societas, ubi opera & pecunia inter se comparantur. *ibid. Not.* 2.
Societas, ex qua alter nihil lucri sperat, non valet. 2. 12. 24. 3.
Societas bonorum universorum qualis. *ibid.*
Societas navalis. *vide* Admiralitas.
Societatem morte finiri, non est juris naturalis aut gentium. 2. 16. 16. 4.
Societatis bellicæ divisio. 2. 15. 6. 2.
Societatis appetitus homini proprius. *Proleg.* pag. 2. jus cum quibuscunque an amittatur derelictione. 2. 4. 15. respectus minor apud naturam quam propriæ salutis. 2. 1. 4. Cujus gratia in societatem coitum est,

est, id populus partibus suis tenetur conservare. 2. 6. 3.
in Societate partes æquales quomodo intelligendæ. 2. 12. 24. 1.
Socius socium cogere potest, ut stet fœderi. 1. 3. 21. 5.
Socius quis in bello. 3. 17. 3. *Not.* 3. defendere socium quibus causis non cogatur. *vide* Auxilium.
Socii sociis jus reddere debent, si subditi sui accusentur. *Not.* 4. *ibid.*
Socii defendendi, quando. 2. 25. 3.
Socii qui sint in jure postliminii. 3. 9. 2. 1.
Socii quando partem habeant in præda. 3. 6. 24. 2.
Sociis illata vis quando pacem rumpat. 3. 20. 33.
Socii in bello injusto de damnis tenentur, interdum & puniri possunt. 3. 1. 3.
Socii Romanorum quales fuerint. 3. 3. 4.
in Solitudine cessat judicium. 1. 3. 2.
Sociis hostium bellum an sit indicendum. 3. 3. 9. ejus cum quo pax inita, rebellantibus an rupta pax censeatur. 3. 20. 29. in sociis, qui in pace comprehensi sunt, pax rumpitur si impetantur. 3. 20. 32. hostium quo jure pœna exerceatur. 3. 1. 3.
Sociorum jus proxime accedit ad jus subditorum. 2. 25. 4. ad quos eorum pax inita pertineat. 3. 20. 33.
Sociorum controversiæ judicari quomodo soleant. 1. 3. 21. 4. 6.
Sociorum à sociis oppressorum exempla. 1. 3. 21. 10.
Sociorum plurium quis præterendus. 2. 15. 13. 1. 3.
Sociorum nomine an futuri veniant. 2. 16. 13. 1. 2.
Socios in fœdere non nominatos adjuvare non est contra fœdus. *ibid.* *Not.* 2. 3.
Sollicitare subditos alienos non licet. 3. 1. 21.
Solo cedere plantata, consita & ædificata non est Iuris Naturalis. 2. 8. 22
Solum incultum an concedendum externis. 2. 2. 17
Solutio ut in certum tempus differatur, jus est æstimabile. 2. 12. 20. cum differtur, lucri cessantis ratio haberi potest. 2. 12. 14. minus solvit, qui tempore minus solvit. 2. 12. 20.
Sorores duas ducere olim licitum. 2. 5. 14. 2.
Sorte amplius quando aliquid licite exigi possit. 2. 12. 22.
Sorte bellum finiri potest. 2. 23. 8. quibus casibus. 3. 20. 42.
Sortis usus ad bella vitanda. 2. 23. 10.
Spartæ. *vide* Lacedæmon.
Specialia efficaciora generalibus. 2. 16. 29. 1.
Species pars substantiæ. 2. 8. 19. 2.
Species populi quomodo tollatur. 2. 9. 6.
Species, id est, formæ plures unius rei artificialis. 2. 9. 8. 2.
Species interit, sublata aut omni aut perfecta juris communitate. 2. 9. 6.
Specificatione an res acquirantur. 2. 8. 19. 21.
Specificationis jus naturale quale sit. 2. 8. 19.
Spes lucri quando veniat in restitutionem. 2. 17. 5. 3.
Spiritus, id est, forma. 2. 9. 3. 1.
Spolia hosti detracta quorum sint. 3. 6. 12. 2.
Spoliare hostem licet jure gentium. 3. 5. 1.
Σπονδαὶ quid. 2. 15. 6. 1.
Sponsio quid. 2. 15. 3. 1.
Sponsio quotuplex. 2. 15. 17. ad nihil obligat eum, qui summum habet imperium. 2. 15. 16. nisi tacite. 3. 24. 6. vel ex notitia & silentio. 2. 15. 17. publica quæ. 2. 15. 3. quomodo à fœdere differat. *ibid.* & 2. 15. 16.
Sponsio an ex notitia & silentio Regem aut populum obliget. 2. 15. 17. 1.
Sponsionis Caudinæ & Numantinæ controversia. 2. 15. 16. 1. 2.
Sponsionis Luctatianæ controversia. 2. 15. 17. 2.
Sponsionum quot sint materiæ. 2. 15. 15. sponsoris periculum miserabile. 3. 13. 4.
de Statione non deserenda lex, quomodo accipienda. 1. 4. 7.
Sponsores ad quid teneantur si improbetur sponsio. 2. 15. 16. 3.

Spon-

Sponsores tenentur in id quod interest. 2. 15. 3. 3.
Sponsorum bona ad id quod interest obligata. 2. 15. 16. 3.
Spurius. *vide* Nothus.
Statu liberorum servitus. 2. 5. 30.
Status miscetur aliquando. *vide* Imp. divisio Optimatum. 2. 24. 6. popularis. *ibid.* qualiscunque fingatur sua habet incommoda. 1. 3. 8. pactis mutari potest. 3. 19. 10. mutato statu caput non corpus mutatur. 2. 16. 16. Reip. præsentem statum tueri boni viri est. 2. 4. 8.
Stephani lapidatio, quo jure instituta. 2. 20. 9.
Sterilitas locatori utrum obsit an conductori. 2. 12. 18.
Stipendium accipere licitum militi. 2. 25. 10. bene solutum, militem modestum efficit. 3. 17. 2. ob stipendium non solutum Rex tenetur militi & subditis, quibus ea occasione damnum datum. *ibid.* fœdus de solvendo stipendio, quale sit. 2. 15. 7.
Stipulari pro tertio naturaliter licet, & quo effectu. 2. 11. 18. 1. Romanæ leges circa stipulationem aut acceptationem pro tertio. 2. 11. 18. 2.
Stipulatio signum animi deliberati lege Civili. 2. 11. 4.
Stoïcarum disputationum magna pars circa voces consumitur. 2. 20. 23
Stratoclis lex de placitis Demetrii. 2. 26. 3.
Studiosis literarum parcendum in bello. 3. 11. 10. 2.
Stupra cum fœminis hostium, quo jure permissa sunt, quo non. 3. 4. 19.
Stupra an contra jus gentium in bello. 3. 4. 19. 1.
Stuprata per vim non clamans. 2. 1. 14. 4.
Sua homini quæ. 2. 17. 2. 1.
Suasor sceleris tenetur damni dati. 2. 17. 7. etiam si alii non defuturi erant, qui idem suasissent. 2. 17. 10.
Subditi instrumenta sunt imperantium. 1. 5. 3. & quasi partes, liberi quibus casibus fiant. *vide* Liber. non obligantur ex contractu Magistratuum ante ejus publicationem. 3. 21. 5. & 3. 23. 6. non tenentur ex delicto civitatis, in qua commorantur. 3. 2. 7.
Subditi injuriam potius tolerare debent, quam vi imperanti resistere. 1. 4. 1. obedire non debent Magistratui, si quid Iuri Naturali aut divino adversum statuat. *ibid.*
Subditi hosti militantes an pacem rumpant. 3. 20. 31.
Subditus cogi potest, ut obses eat, & quomodo. 3. 20. 52.
Subditus dubitans an recte militet. 2. 26. 5. & §. 4. 1. 4.
Subditi alieni an bello defendi possint. 2. 25. 8. 1. eos sollicitare non licet. 3. 1. 21.
Subditi quando juste bellum gerant. 2. 26. 2. 1.
Subditi qui. *ibid. Not.* 1.
Subditi hostium ubique offenduntur jure belli. 3. 4. 6. 8. 1.
Subditi reddendi superioribus, si bello injusto abstracti sint. 3. 14. 4.
Subditi quomodo fiant participes delicti superiorum. 2. 21. 7.
Subditi an semper se in libertatem vindicare possint. 2. 4. 14.
Subditi bellare possunt in magistratus summæ potestatis jussu. 1. 4. 1. 2.
Subditi resistere imperantibus prohibentur ex ipsa natura civilis societatis. 1. 4. 2. 1. eorum resistentia est vetita jure Hebræo, & jure Euangelico. 1. 4. 3. 4.
Subditi pro imperantibus bellant. 1. 5. 3.
Subditis illata vis pacem rumpit. 3. 20. 32.
Subditis alterius, qui piratæ sint, vis illata, pacem non rumpit. *ibid.*
Subditis bellantibus promissa an teneant. 3. 19. 6.
Subditis dubitantibus tributa potius imperanda, quam opera militaria. 2. 26. 5.
Subditis interdum præda conceditur. 3. 6. 24.
Subditorum bona obligantur Iure Gentium pro debito civitatis. 3. 19. 19. & 3. 13. 1. jus, si Rex sine causa auferat, tenebitur de damno. 2. 14. 8.

Subditis bellare non licet, si sciant bellum esse injustum etiam cum hoc ipsis indicatur. 2. 26. 3. bellare contra magistratum, nullo jure licet. 1. 4. 2. *& seqq.* 3. 19. 6. in extrema necessitate licet eis se ab injuria defendere lege Nat. & Hebræa, vix Euangelica. 1. 4. 7. etiam bellare quatenus Magistratus in certa pacta in prima Imperii delatione inita peccat. 1. 4. 8. bella pro subditis gerere vitamque eorum defendere civitas & Rex tenetur. 2. 25. 1. magis, quam ut eas rationes possit omittere, quæ ad ipsorum tutelam maxime sunt naturales. 3. 20. 42. Pro ipsis gerere contra ipsorum improbum Magistratum etiam privatis licet, si imperio ejus Magistratus, non sunt subditi. 1. 4. 1. etiamsi daretur subditos in summa necessitate contra imperantem se defendere non debere. 2. 25. 8. non tamen gerenda hujusmodi bella nisi id, sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri possit. 2. 25. 2. cogere imperantem non licet. 2. 14. 6.

Subditorum facultas deliberatrix imperfecta. 2. 26. 4. 2.

Subditorum ratione an bellum utrinque justum. 2. 26. 4. 3.

Subditorum defensio an aliqua justa in bello injusto. 2. 26. 6. 1.

Subditorum libertas obligatur ex facto superiorum. 3. 2. 2. 1. 2.

Subditorum factum an pacem rumpat. 3. 20. 30.

Subditorum innocentium res in pœnam non recte capiuntur. 3. 13. 2.

Subditos suscipere migrantes, non est contra pacem, quæ amicitiam complectitur. 3. 20. 41.

Subjectio civilis ex pœna. 2. 5. 32.

Subjectio civilis. 3. 8. 1. 1.

Subjectio herilis. *ibid.*

Subjectio mixta. *ibid.*

Subjectio populi perfecta & imperfecta. 2. 5. 31.

Subjectio jus est in personam. *vide* Lex. 2. 5. 26. quotuplex. *ibid.* fit vel ex consensu. *ibid.* vel ex delicto. 2. 5. 32.
Christianorum, qua subsunt Magistratui, quanta. 1. 4. 4.
Privata. 2. 5. 8. quid contineat. 2. 5. 27. publica quæ. 2. 5. 31. continet necessitatem non resistendi. 1. 4. 4. vocatur & civilis. 3. 8. 1. an subjicere se liceat lege Euangelica Magistratui infideli. 2. 15. 10.

Subordinationis natura & effectus. 1. 4. 6. 1. 2.

Substantiæ vox pro more perpetuo. 2. 12. 26. 3.

Successio titulum veterem continuat. 1. 3. 10. 5.

Successio linealis in regnis quæ. 2. 7. 22. 23.

Successio cognatica linealis. 2. 7. 22.

Successio linealis nullis gradibus terminatur. *ibid. Not.* 1.

Successio regnorum in Africæ partibus quibusdam. 2. 7. 24.

Successio in regnis patrimonialibus. 2. 7. 12.

Successio ab intestato unde. 2. 7. 3.

Successio cur magis descendat quam ascendat. 2. 7. 5. 2.

Successio non semper infert summum & absolutum imperium. 1. 3. 10. nam ab omnibus constitui potest, qui ejus habent potestatem. 2. 7. 24. & sic etiam à populo & quare ab eo soleat institui. 2. 7. 19. non est sub jure imperii. 2. 7. 27. in bona ab intestato quid. 2. 7. 10. oritur ex Iure Gentium voluntario. 2. 19. 6. natura quoque ei favet. 2. 7. 30. fratrum. 2. 7. 9. eorum qui summum habent imperium, si de eorum voluntate non expressa extant judicia. 2. 7. 11. Linealis cur instituta. 2. 7. 22. opposita hereditariæ. 2. 7. 33. qualis. 2. 7. 22. duplex cognatica & agnatica. 2. 7. 23. agnatica cur instituta. *ibid.* in successione lineali spes semel parta jus facit. 2. 7. 28. itaque nec peccatum Patris filio nocere potest. 2. 7. 26. in regno ex consensu populi delato quæ velit observari generaliter. 2. 7. 14. *& seqq.* quæ in sexu ætate & qualitate. 2. 7. 18. est quasi ea quæ fit ab intestato. 2. 7. 26. Regi jus dat temporarium. 2. 6. 10. imperium ad eum, non ab eo., qui decessit, sed à populo defert. 2. 14. 11. tantum defertur quantum prima electio tribuerat,

buerat. 1. 3. 10. in regno allodiali opponitur ei quæ fit ex lege. 2. 7. 20. patrimoniali an ætatis prærogativam admittat & quando. 2. 7. 33. de successionis in imperio controversia quis judicare possit. 2. 7. 27. an in successione liberi ante adoptionem regni nati postponantur iis qui post nati. 2. 7. 28.
Successionis ab intestato post liberos duo præcipui fontes. 2. 7. 9. 1. 3. & 11. 1.
Successionem quisque elegisse creditur, quæ in more patriæ est. 2. 7. 11. 2.
Successionum leges diversæ. 2. 7. 11. 1.
Succedens in regno patrimoniali individuo debet aliis hæredibus idipsum repensare. 2. 7. 13.
Successor in fœderibus quid significet. 2. 16. 18. an obligetur per constituta antecessorum, & an ea ipsi mutare non liceat. 1. 3. 7. regni tantum qui. 2. 14. 10. mixto jure qui. *ibid.* jure hereditario non succedunt in ætatis privilegium. 2. 7. 30. quid accipiant per ejusmodi hereditatem. 2. 14. 10. an fœdera etiam ad successores pertineant. 2. 16. 16.
Successores Regum quando & quatenus teneantur. 2. 14. 11.
Suffetes Carthaginiensium. 1. 3. 10.
Sulla quo jure proscriptorum liberos ad nullos honores admiserit. 2. 21. 16. leges ejus quare Cicero servandas censuerit, cum inæquales sint. 1. 4. 15.
Sulpitius. 2. 4. 2.
Συμπολεία quid. 2. 12. 4.
Superior an & quomodo in subditum mendacium committat. 3. 1. 15.
Superior non is semper, cujus utilitati regimen inservit. 1. 3. 8. 14.
Superior quid possit circa juramentum. 2. 13. 20. 1. 3.
Superior subditum cogere potest ad ea, quæ non ex justitia, sed ex alia virtute debentur. 2. 25. 3. 4.
Superioris præceptum, quando excuset. 2. 26. 4. quando non. 2. 26. 3. 4. 4. 8.
Superficies an solo cedat. 2. 8. 22.
Superstitiosus num dicendus. Deum nimium colere. *Proleg.* pag. 9.
Supplices ut defendantur est ex Iure Gentium. 3. 2. 3. hoc jus ad eos tantum pertinet, qui immerito odio laborant. 2. 21. 5. qui fortuna tales sunt, non culpa sua. 3. 2. 3.
Supplices dum causa cognoscitur defendendi. 2. 21. 6.
Supplicia capitalia antiquissima & in quibus criminibus. 1. 2. 5. 6. non solum Hebræis ea concessa. *ibid.* *Not.* 9. 10.
Supplicia naturaliter unusquisque de nocente sumere potest. 2. 10. 9. hoc jus Nat. mansit in quibusdam. *ibid.* ad propinquos damnatorum injuste extenduntur. 2. 21. 13. capitalia an prohibita lege Euangelica. 1. 2. 7. & 2. 20. 10. an Magistratus Christianus juste possit exercere. 2. 20. 12. prohiberi non possunt nisi cum summa scelerum permissione. 1. 2. 7. prohibita dicuntur in iis delictis quæ à Mose capite non puniuntur. 2. 11. 14. prohibita si eo fine instituantur, quasi melius sit fonti mori, quam vivere. 2. 20. 7.
Suppliciis cruciatus quo jure addantur. 2. 20. 32. supplicio adficiendis quare tempus aliquod indulgeatur antequam puniantur. 2. 20. 12. Cur testes primi olim accedere debebant, cum quis lapidibus esset obruendus. 2. 26. 4. affecti Reges. 3. 11. 7. *Annot.* 2. affectis sepultura negata. 2. 19. 4.
Supplicibus parcendum. 3. 11. 15.
Supplicum jus quibus debeatur. 2. 21. 5. 1. 4.
Supplicum defensorum & non defensorum exempla. 2. 21. 5. 3. 5.
Supplicum jus in bello quale. 3. 11. 3. 1.
Supplices an belli jure occidantur. 3. 4. 11.
Supplicum causa ex quo jure cognoscenda. 2. 21. 6. 2.
Suum naturaliter quid. 2. 17. 2. quisque abdicare potest Iure Naturali. 2. 4. 4. ut quisque consequatur, jus est favorabile. 3. 20. 11. nemo temere credendus est jactare. 3. 20. 5. suo minus sumere an pugnet cum justitia. *Proleg.* pag. 9. In dubia ad eam partem magis inclinandum, quæ alteri, quam quæ sibi consulit. 3. 1. 4.

Synedrii potestas apud Hebræos. 1. 3. 20.
Syrtes an cuiquam propriæ. 2. 2. 3. 2.

T.

Tacitus consensus populi quis. 2. 6. 10. 11. jus dat ad alienandas minores ejus jurisdictiones. 2. 6. 10. tacita voluntas potest imperium vi partum justum efficere. 2. 4. 14. non omnia quæ Tacentur etiam celantur. 2. 12. 9.
Tale natura esse, quomodo quid dicatur. 3. 7. 1.
Talio pro se id est ob vulnus non nisi per judicem exigi poterat. 1. 2. 8. & 2. 20. 8. quæ in bellis sic vocatur plerumque injusta. 3. 4. 13 justa non est cum postulatur ex odio. 2. 20. 10.
Talio non transit personam. 3. 11. 16. 2.
Talionis postulatio Hebræis quo sensu licita. 2. 20. 10. 7.
Talionis usus qui apud Hebræos & Romanos. *ibid.*
Talionem in judicio exigere Hebræis indultum. 1. 2. 8. 7.
Tarquinii factum in Gabiis an justum fuerit. 3. 24. 2.
Telum quid jure Romano. 2. 1. 12. 2.
Templa vastare injustum Iure Naturali, etsi ab iis fiat qui in quibusdam circa religionem dissentiunt. 3. 12. 8 licet vastare jure belli. 3. 5. 2. an jure talionis liceat. 3. 12. 7.
Templum Hierosolymorum intravit Pompejus, incendit Titus. 3. 5. 2. 5.
Templi Hierosolymitani religio. 3. 5. 2. 4.
Templa gentium à Iudæis incensa. *ibid.*
Templis parcendum. 3. 12. 6. 1. 2. 5. 1.
Tempus immemoriale in dubio sufficit ad derelictionis præsumtionem. 2. 4. 7.
Tempus immemoriale à centenario differt. *ibid.*
Tempus quod possessori jus dat dominii in quæstione de imperio derelicto, unde numerandum. 2. 4. 12. memoriam excedens infinitum est moraliter. 2. 4. 7. temporis duratio naturam rei non mutat. 1. 3. 11.
Tempus ad pœnitentiam dandum his qui supplicio afficiuntur. 2. 20. 12. 1.
Temporis quæ vis ad præsumendam derelictionem. 2. 4. 6.
Teneri bello quæ intelligantur. 3. 20. 12. 2.
Termini sacra sine sanguine. 3. 15. 7. 1.
à Termini sacris Numa quare sanguinem abesse voluit. 3. 15. 7.
Terminorum duo genera. 3. 21. 4. 3.
Terminus naturaliter is est, qui pars est rei 3. 21. 4. à quo, non est intra mensuram naturaliter ut alter. *ibid.* imperiorum termini naturales qui. 2. 3. 16 quare constituantur. 2. 3. 17. promoveri injuste possunt etiam in justo bello. 3. 15. 2. non semper promovendi, quotiens etiam juste possunt promoveri. 3. 15. 7.
Terra continetur à mari. 2. 2. 3. terram & aquam dedere quid. 2. 5. 31. *Annot.* 1.
Terræ hostili quare parcendum. 3. 12. 1. 2. 2. 1. 3. 1. 4. 1. 5. 1. 8. 1. 2.
Territorium unde dictum. 3. 6. 4.
Territorii pars populo vacua alienari potest. 2. 6. 7.
Terror non sufficit ad jus internum occidendi. 3. 11. 16. 3.
Tertio, qui metum non incussit, facta promissio tenet. 3. 19. 3.
Testamentum solemnitate aliqua defectum quem effectum habeat. 3. 7. 6. 2.
Testamentum Caroli Magni de regno quale. 1. 3. 13.
Testamenti factione an prohibeantur obsides. 3. 20. 53 nullum esse quo jure dicitur id, quod solennitatibus quibusdam caret. 3. 7. 6. an ex tali salva pietate quid possit capi. *ibid.* quam testamentum, cujus faciendi jus servis dabatur. 3. 14. 6.
Testamenti factio est juris naturalis: quo sensu. 2. 6. 14. 1.
Testamenta de regnis patrimonialibus. 1. 3. 12. 5. 6.
Testamenta de regnis non patrimonialibus, non valent nisi ex populi consensu. 1. 3. 13. 1.

in Testa-

in Testamentis clausula derogatoria quantum valeat. 1. 3. 18. 2.
Testari non prohibentur externi jure naturali. 2. 6. 14. 2.
Testari quem impediens quando, & cui teneatur. 2. 17. 3.
Testatoris libertatem qui impedit damni dati tenetur. *ibid.*
Testimonium servus nisi tortus dicere non poterat apud Rom. 1. 2. 9. *Annot.* qui testimonio injusto damnum dat, in quantum tenetur. 2. 17. 16.
Thebæorum martyrum historia. 1. 2. 10. 11. 1. 4. 7. 10.
Thebanorum bella cum Lacedæmoniis. 2. 1. 8. lex de vendendis liberis. 2. 5. 5.
Theodoti Ætoli factum. 3. 4. 18. 1.
Thesaurus in multis regnis Regi cedit. 2. 8. 7.
Thesaurus Iure Naturali est ejus qui invenit. *ibid.* hodie Principum sunt quasi Gentium Iure. *ibid*
Thesauri cujus, & de iis leges variæ. *ibid.*
Thesmophoria cur Cereris sacra dicantur. 2. 2. 2.
Tibarenorum generositas. 3. 1. 20. 3.
Τιμᾶν pro benefacere. 2. 13. 7. 2.
Τιμωρία quid. 2. 20. 6. 1.
Timothei ducis moderatio. 3. 12. 2. 2.
Titus templum incendit. 3. 5. 2. 5.
Tradere se in fidem, quid. 3. 20. 50. 3.
Traditio non requiritur naturaliter ad perficiendam alienationem. 2. 6. 1. 2.
Traditio naturaliter ad translationem dominii non requiritur. 2. 8. 25.
Traditio ad translationem dominii in quibus casibus etiam jure civili non requiratur. *ibid.*
Trajani dictum ad Præfectum prætorio exponitur. 1. 4. 6. 5.
Transeundi jus per alienos fines. 2. 2. 13. 1.
Transeundum qua sit. 2. 2. 13. 1. 5.
Transitus non debetur injustum bellum moventi. 2. 2. 13. 4.
Transfugæ jure Romano postliminium non habent. 3. 9. 10. 1.
Transfugæ servi postliminio recipiuntur. 3. 9. 11. 2.
Transfugæ ab his à quibus transfugerunt occidi solent. 3. 11. 16. 1.
Transfugæ belli jure recipiuntur 3. 20. 12.
Transfugæ in dubio non reddendi. 3. 20. 12. 1.
Transfugas admittere licet. 3. 1. 22.
Transitus per nostram terram quibus & quamobrem negari non debeat. 2. 2. 13. quibus rationibus tutior reddatur. *ibid.* in transitu concesso vis omnis abesse debet. 3. 17. 2.
Transmissio linealis differt à repræsentatione. 2. 7. 22. 1.
Tribuni sacrosancti quomodo facti. 3. 19. 8. 2.
Tributa solvere honestum. 1. 2. 7. retro debita an peti possint ab eo qui pacto quodam successit in jus ejus cui debebantur. 3. 20. 22. justè imponuntur devictis gentibus, tam ad securitatem quam ad restitutionem sumptuum. 3. 15. 6. subditis cum ob dubium de belli justitia bellare nolunt. 2. 26. 5.
Tributariæ Medorum nationes an ejus conditionis manserint translato ad alios imperio. 2. 16. 16. 4.
Tributorum finis quis. 1. 2. 7. 12.
Tributorum indictio ad victoris utilitatem. 3. 6. 15.
Tuendi sese justus modus etiam in justo bello difficulter tenetur, aut cognoscitur. 2. 4. 4.
Tullii Hostilii dolus. 3. 1. 14. 2.
contra Turcam an sit fœdus ineundum. 2. 15. 12.
ob Turpem causam qui quid accipit non tenetur ad restitutionem. 2. 10. 12.
qui sese in Tutelam alicujus dat, tacite obligatur, nequid faciat contra eum statum. 3. 24. 2. Pactum militaris operæ pro Tutela quale. 2. 12. 5.
Turris Babylonica. 2. 2. 2.
Tutelam natura occupanti & idoneo concedit. 2. 22. 12. regni aliam requirit regnum patrimoniale, aliam non patrimoniale. 1. 3. 15.
in Tutelam receptus nihil debet agere noxium statui ejus, à quo receptus est. 3. 24. 2.
Tutor qui jus etiam incestum pupilli defendit non agit injuste. 2. 23. 13.

Regni, an, Rege pupillo aut captivo, summum habeat imperium. 1. 3. 11.

Tutores à quo dandi in regnis patrimonialibus & non patrimonialibus. 1. 3. 15.

Tyrannus titulo. *vide* Invasor.

Tyrannus judiciorum jus, ut nec aliarum rerum, non habet. 2. 25. 8. an obliget populum aut verum Regem per contractus. *vide* Contractus. obligat iis actionibus quæ ad imperium pertinent, & quatenus. 1. 4. 15.

Tyranni imperium ferendum. 1. 3. 8.

Tyranno an Iusjurandum servandum. *vide* Iusjurandum.

Tyranno fides debetur. 3. 19. 2. & 1. 3. 2.

Tyrannum vi dejicere aut occidere num liceat privatis. 1. 4. 16.

Tyrannorum liberi iniuste afficiuntur pœnis, metu ne similes evadant aut cædem suorum vindicent. 2. 21. 13. an in uxores eorum adulterium committatur. 3. 19. 2.

Tyrannicum imperium & id quod imperantis causa institutum sibi invicem opposita. 1. 3. 8. tyrannici imperii destructio seditiosa esse potest. 1. 4. 19. nam & in tyrannide multæ bonæ leges esse possunt. 3. 3. 2. an ut tyrannide liberetur, patriæ bellum possit inferri. 1. 14. 19.

Tyrannicè imperans princeps an subditis ipso facto subjiciatur. 1. 3. 9. an ab iis imperio dimoveri possit. 1. 3. 8. non desinit esse Princeps, contra quam aliqui putarunt. 2. 1. 9.

V.

Vades. 2. 21. 11. 2.
quæ non Valent ab initio, non semper ex postfacto valere nequeunt. 2. 4. 11.

Valerii Levini dolus. 3. 1. 17. 1.

Validiorum omnia esse male dicitur. 2. 22. 3.

Vandalicæ successionis controversia. 2. 7. 30. 2.

Vaniloquentia interdicta Christianis. 3. 1. 2.

Vasallus, qui non idem subditus, cogi non potest ut eat obses. 3. 20. 52.

Vasallus an obses dari possit à domino feudi. *ibid.*

Vasallorum jus circa alluviones. 2. 8. 15. 1.

Vastatio. *vide* Populatio.

Vaticinia accipienda, vel sub conditione, vel simpliciter. 1. 7. 8. ad bellum jus nullum dant, nisi expressum adsit mandatum Dei. 2. 22. 15. intelligi nequeunt donec ad tempus impletionis. 2. 22. 15. *Annot.* 2.

Vaticiniorum veterum explicatio magnum olim malum concitavit. 2. 22. 15.

Vatum nomen qui sibi falso induunt recte puniuntur. 2. 20. 51. *Annot.* 1.

Vectigal mari imponi an possit. 2. 3. 14.

Vectigalia pro transitu mercium imponi quæ possint. 2. 2. 14. 1.

Vectigalia ex quibus causis constitui possint. 2. 2. 14. ut constitui possint, requiritur, summa potentia ut sit præditus, is qui constituit. 1. 3. 6. qui fraudat, in quantum teneatur. 2. 17. 16.

Vectigalium immunitas qualis quæ in fœdere comprehenditur. 2. 15. 6. si conceditur, eorum non intelligitur quæ summa exigit necessitas. 2. 16. 27.

Vela candida. 3. 24. 5.

Velle censeor, quod in alterius voluntate posui. 1. 2. 11. 18. Deus velle ea, quomodo dicatur, quæ tamen non efficit. 3. 1. 8. nemo sibi male vult. 1. 4. 4.

Venatio an tantum sit Iuris Gentium. 2. 8. 2. cujus licita sit, sed legem accipit à terra. 2. 2. 5. cur Principibus proprie adsignata. 2. 8. 5.

Venantes rusticos morte punire injustum. 4. 1. 14. *Annot* 1.

Vendendi libertas an alicui debeatur. 2. 2. 20.

qui Vendit, obligat se ad omnia ea quæ venditione sunt naturalia. 2. 20. 2. vendi pluris quam emptum quotiens quid possit. 2. 12. 14.

Vendita res nec tradita cujus sit periculum. 2. 2. 15. si cujus latitantis bona vendita sunt, is admittitur ad pecuniam ex iis redactam. 2. 10. 2.

Venditio captivi an vim habeat si in locum pacatum vendatur, & an ei jus sit postliminii. 3. 9. 2. quid si ad suos

suos venditione pervenerit. *ibid.* §. 5. frumenti prohiberi solet in summa penuria. 2. 2. 19.
Venditio potest dominium transferre ante traditionem. 2. 12. 15. 1.
Venena qui struere compertus est, an possit interfici. 2. 1. 5.
Veneno interficere jure gentium vetitum. 3. 4. 15.
Veneno inficere tela an liceat. 3. 4. 16.
Veneno inficere aquas an liceat. 3. 4. 17.
ad Venerem proni sunt, in quibus sanguis prævalet. 2. 20. 31.
Venia digna quæ. 3. 11. 4. 4. 7.
Veniam dare an liceat. 2. 20 31.
Venire, & mittere, diversa. 3. 21. 16.
Venire cui permissum, an quem secum ducere possit. 3. 21. 17.
Verba intelligenda secundum materiam subjectam. 2. 16. 24.
Verba ex proprietate in dubio sumenda. 2. 16. 2.
Verberibus adfecti Reges, sed absque infamia. 1. 3. 20. servi non nimium adficiendi. 3. 14. 4.
Verborum obligatio interna ex mente. 2. 16. 1. 1. 2.
Verborum obligatio externa secundum interpretationem probabilem. *ibid.*
Veriloquium quo sensu ad justitiam à quibusdam referatur. 3. 1. 11. non ita necessarium ad justitiam ut magnanimum. 3. 1. 20. bello tolli fortasse aliquatenus potuit. 3. 19. 1.
Veritas, id est, locutio aperta. 2. 13. 3. 2.
Veritas justitiæ pars. 3. 1. 11. 2.
Vestis apud Romanos postliminio non recepta. 3. 9. 14. 2.
Vestium nomine arma non veniunt. 3. 23. 12.
Vetans fortius quam jubens, quare. 2. 16. 29. 1.
Veteribus est dictum, quid significet in verbis Christi. 1. 2. 6.
Via publica an alluvionem impediat. 2. 8. 17.
Victi clementer habendi. 3. 15. 12.
Victi victoribus permixti. 3. 15. 3
Victis eripere nihil nisi quod pacem impedit, laudabile. 3. 15. 2. 1.
Victis relictum suum imperium. 3. 15. 7
Victis imperium relinquere generosorum est. 3. 15. 4.
Victis imperium relinqui solet locis quibusdam detentis. 3. 15. 5.
Victis imperii pars relicta. 3. 15. 9. permissæ suæ leges, & magistratus. 3. 15. 10. sua religio permissa *ibid.* §. 11.
Victor curare debet, ut religio vera libere prædicetur. *ibid.*
Victor quis dicendus. 3. 20. 45.
Victoria unde censenda *ibid.* victoriæ jus an justitiæ interna non extendi possit ultra modum debiti, & periculi necessitatem. 3. 15. 1. victoriam non vult furari Alexander. 3. 1. 20. post eam res eorum qui victi sunt vastare injustum. 3. 12. 2.
Victoris officium in eos qui se dedunt. 3. 20. 49. 2.
Victus quis. 3. 20. 15. victi bello solenni Iure Gentium nihil non habent patiendum. 3. 20. 49. legationis jus amittunt. 2. 18. 2. Romani nihil adimere solebant præter injuriæ licentiam. 3. 15. 2. & 3. 20. 50.
Vi resistere summis Magistratibus licitum piumque non est. 3. 7. 7. non utendum in Rep. etiamsi justa sit. 1. 4. 9.
Vim qui infert sæpe injuste occiditur. 2. 1. 9. etiam nec dum præsentem prævenire licet magistratui. 2. 1. 16. per vim jus suum consequi quo sensu Iuris Naturalis esse dicatur ante positas leges. 1. 1. 10.
Vindex sanguinis apud Hebræos. 2. 20. 8. 6. & 1. 2. 5. 4.
Vindex sui juris quisque naturalis. 1. 5. 1.
Vindicatio. *vide* Vltio.
Vindicatio. 2. 1. 2. rei nostræ cum cæde alterius nisi ejus rei, ex qua vita pendet, quæque judicio recuperari nequit, lege Euangelica illicita. 2. 1. 13.
Vindicta bonum est imaginabile. 2. 20. 29. concessa potestati publicæ cum jure defensionis. 2. 1. 16. injusta Nat. & Euang. 1. 3. 2. & 2. 20. 5. quatenus tantum animum dolentis exsatiat. 2. 20. 10. quo sensu Deus vindicando scelera impiorum ridere dicatur. 2. 20. 4. justa ex Iure Naturali, quo sensu. 2. 20. 8. ea est

est quæ fit magni boni publici causa. 1. 2. 8. etiam justa non semper concessa leg. Euang. 2. 20. 10. ea quæ sumitur in posteris nocentum, an exemplo Dei possit defendi. 2. 21. 8.
Vindictæ privatæ exempla. 2. 20. 8. 3.
ad Vindictam quisque promptior, quò ratione minus valet. 2. 20. 5.
Vindicantis animus non debet in malo acquiescere, quo sensu. 2. 20. 4.
de non Violandis legatis lex non pertinet ad eos ad quos non mittuntur. 2. 18. 5.
Vir bonus naturaliter perpetuus Magistratus. 2. 20. 9.
Virginalis pudor æquiparatur vitæ. 1. 2. 5. & 2. 1. 7. an qui violare eum cupit, possit occidi, ut defendatur. 2. 1. 7.
Virginem vi corruptam corruptor non tenetur ducere Iure Naturali. 2. 7. 15. vi corruptam cur credi vult in agro, non in urbe. 2. 1. 12.
Viriati moderatio. 3. 12. 4. 3.
Virtutis actus, quos jus Hebræorum exigit, exiguntur & nunc à Christianis. 1. 1. 17. 5.
Vis ac terror, propria bellorum. 3. 1. 6. justa, quæ jus alterius non violat. 1. 2. 1. ubi justa est punitio. 3. 1. 2. major liberat à pœna. 3. 21. 9.
Vis injusta naturaliter quæ. 1. 2. 1. 6.
Vis justa naturaliter quæ. 1. 2. 1. 7.
Vis justa testimoniis probatur. 1. 2. 1. 5. 7.
Vis justa in bestiis, quo sensu. 1. 2. 1. 5. 3. 2.
Vis pœnæ ergo licita. 3. 1. 2. 3.
Vi, hominibus armatis, coactisve, quid significet. 2. 16. 20. 4.
Vita fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum. 2. 24. 6. anterior, ut cum delicto veniat in æstimationem, quatenus naturaliter sit æquum. 2. 20. 30. hominis Christiani pluris esse debet, quam res sua. 3. 2. 6. innocentis recte servatur per mendacium. 3. 1. 16.
Vita in statu innocentiæ. 2. 2. 2. 1. 2.
Vita populi præferenda libertati. 2. 24. 6. 2.
Vita an obligari possit. 3. 2. 6.
Vita tota reorum an examinanda. 2. 20. 30. 4.
Vitam valide obligari, antiquorum sententia. 2. 15. 16. 4.
Vitæ tuendæ causa mentiri an liceat. 3. 1. 16.
Vitæ æstimatio non fit in homine libero. 2. 17. 13. jus plenum nemo habet in se. 3. 2. 6. ita ut eam sibi adimere possit, aut hoc fine pro alio obligare. 2. 21. 11. sua enim cuique est, sed non ad perdendum. 2. 17. 2. suæ quemque esse summum dominum, gentium est opinio. 3. 2. 6. & 3. 20. 43.
Vitæ pactio libertatem non comprehendit. 3. 23. 12.
Vitam servare si nequeam aliter, licet mihi eam impetentem arcere vi quacunque. 1. 1. 3. etiamsi sit innocens. 3. 1. 2. in vitam nostram Deus plus juris habet, quam nos ipsi. 1. 3. 3. jus etiam habet sine intuitu culpæ. 2. 21. 14. vitam multitudinis innocentis suæ unius quisque tenetur præferre. 2. 25. 3.
Vitia quæ ex corporis mixtura originem trahunt facillime remittenda. 2. 20. 31. non omne quod fit vitiose caret affectu juris. 2. 11. 9.
Vitia qualia impunita esse debeant. 2. 20. 18. 20. 1.
Vitiositas actus ab effectu discernenda. 2. 17. 22.
Vitium rei in contractibus indicandum, & quare. 2. 12. 9. 1.
Vittæ. 3. 24. 5.
Vlcisci quid significet Augustino. 2. 1. 2. *vide* Vindicare.
Vltio an juri naturæ conveniat. 2. 20. 5. 1. 3.
Vltio an licita jure naturæ & gentium. 2. 20. 8. 2. 3.
Vltio an Christianis permissa. 2. 20. 10. 1. 5.
Vltionis restrictio unde. 2. 20. 8. 4.
Vnio populorum, aut regnorum, quid operetur. 2. 9. 9.
Vniversitas obligat singulos. 2. 5. 17.
Vniversitas manet etiam cum singuli intereunt. 2. 5. 1. Iure Gentium voluntario. 3. 2. 2. *vide* Debitum. non qua singuli, sed qua pars sunt universitatis. 3. 2. 1. ut tamen singuli bona sua ex delicto ejus amittunt in quod non consensere, injustum. 2. 21. 7.

Vni

[V]niversitatis debito singuli an obligentur, & quatenus. 2. 14. 7.
[V]niversitatis res cui acquirantur in bello. 3. 8. 4. de universitate quædam dicuntur primo, quædam non nisi derivatione à singulis. 2. 21. 8.
[V]oces an naturalia signa. 3. 1. 8. 1.
[V]oces naturaliter nihil significant. 3. 1. 8. voces multæ aliam latam, aliam strictam habent significationem. 2. 16. 9. Omnes ambiguitatem admittunt. 3. 1. 17. repertæ sunt ad significandum, cum obligatione mutua. 3. 1. 8. Vocum ambiguarum is sensus sumendus qui vitio caret. 2. 16. 6. sensus improprius sumendus, cum aut absurdum alias sequeretur, aut pactum redderetur inutile. 2. 16. 12. in pactis populariter sumendus. 2. 16. 2.
[D]e Vocibus meris disputatio cavenda. 2. 20. 23.
[V]olenti mentiendo an injuria fiat. 3. 1. 14. 1.
[V]oluisse in dubio quisque censetur quod est æquissimum. 2. 7. 3.
[V]oluntas defuncti pro lege. 2. 7. 3.
[V]oluntas quæ punibilis. 2. 20. 18.
[V]oluntas Dei nominatur, ubi causæ non apparent. 2. 20. 48. 1.
[V]oluntas jure mutabilis. 2. 11. 2.
[V]oluntas unde colligatur. 2. 16. 26. naturaliter sufficit ad obligationem. 2. 11. 1. etiam sine causa obligationis. 2. 16. 20. accipientis potest traditionem antecedere. 2. 6. 2. in contractibus ex utraque parte requiritur æqualis. 2. 12. 10.
[V]oluntas in dubio creditur sibi esse consentiens. 2. 16. 7. hominum, potest esse mensura ejus, quod res quæque valet. 2. 12. 15. *vide* Pretium. malefaciendi, si per externa signa de ea constiterit, puniri potest. 2. 20. 39. mandantis in dubio censetur, ut servetur mandatum. 2. 11. 17. Pejerandi etiam occulta punitur à Deo. 2. 13. 1. populi quæ præsumatur. *vide* Præsumptio. ejus qui nunc est quando non pro alia quam primæva populi voluntate accipiatur. 2. 7. 27. Regis, se in integrum restituere cupientis unde præsumatur, vel cognoscatur. 2. 14. 2.
[V]oluntatis conjectura cessat, cum causa alia apparet. 2. 4. 5. an ad bellum suscipiendum sufficiat minori Magistratui. 1. 3. 5. defectus originarius unde queat intelligi. 2. 16. 22. internuncius differt à Tabellario. 2. 11. 17. ratio in Testamento quomodo judicari debeat. 2. 16. 26. signa sufficientia quæ. 2. 11. 11. quomodo voluntas ex iis dijudicanda. 2. 16. 26.
Voluntatem domini rem suam ad aliam transferre cupientis servari Iure Naturali æquum est. 2. 11. 1. ut mutet animus humanus, non potentiam modo habet, sed & jus. 2. 11. 2.
Voluntate cessante non manet dominium. 2. 9. 1. nostra etiam per alium obligamur. 2. 11. 12. quod ex voluntate profectum, in eo pœnitere licet. 2. 4. 14.
Voluptatis desiderio quæ non recte fiunt, minus excusabilia, quam quæ ex metu aut ira. 2. 20. 31.
Vrbes quædam à Deo excidio damnatæ: quare. 3. 12. 2. 4.
Vrbes à Salomone Hiromo datæ quales. 1. 3. 12. 3.
Vrbium matricum jus in colonias apud Græcos. 1. 3. 21. 1.
Vsucapio locum non habet inter duos populos aut reges. 2. 4. 1. imò. 8. 2. 9. 1.
Vsura in bonam partem accipitur. 2. 13. 21. non illicita Iure Naturali, sed lege Euangelica. 2. 12. 30. non est cum quis mercedem paciscitur pro periculo amissionis pecuniæ ejus, quam mutuo dedit. 2. 12. 21. Leges humanæ de usuris latæ quid efficiant. 2. 12. 22.
Vsuræ quo jure vetitæ. 2. 12. 20. 1. 3.
Vsuræ vetitæ lege Hebræa. *ibid. Not.* 3.
Vsuræ Christianis illicitæ. *ibid.*
Vsuræ crimen quibus casibus non admittatur. 2. 12. 21.
circa Vsuras legum civilium efficacia. 2. 12. 22. Hollandicum jus circa ipsas. *ibid.*
Vsus autoritas in explicandis legibus. 1. 2. 9. 1.
Vsus rerum naturalis. 2. 2. 2. 1.
Vsus rei in abusu consistens æstimabilis extra rem. 2. 12. 20. 2.
Vsus. 2. 3. 3.

Vsus-

Vsus fructus proprie ita dictus non est earum rerum, quæ usu pereunt, jus tamen utendi iis est æstimabile. 3. 12. 20.
Vsufructuarius si suum jus extraneo concedit, nihil agit. 1. 4. 10.
Vti opera oblata licet, etsi offerenti illicita. 3. 1. 21. 22. & 2. 26. 5. 1.
Vtile factum. *vide* Factum utile, non mihi statim licet per vim imponere id, quod alteri est utile. 2. 22. 12. quod minus utile non statim est illicitum. 2. 5. 12.
Vtilitas sola, non est justa belli causa. 2. 22. 6. & 2. 22. 13. nec cædis. 3. 11. 16. nec corruptionis rerum quæ sunt alterius, nisi justitia accedat. Innoxia dat jus contra proprietatem singulorum. 2. 2. 11. Privata ut cedat publicæ videntur voluisse qui cœtus civiles instituere. 3. 20. 7.
Vtilitas Publica jus dat in bona privatorum. 3. 20. 7. non dat jus alienandæ partis imperii sine consensu ejus. 2. 6. 8. si in quibusdam casibus spectanda, quibus eam spectare jus sit. 3. 20. 10. Servi subest utilitati Domini. 3. 14. 6.
Vtilitas publica alienando bona subditorum pacis causa, quo sensu requiratur. 3. 20. 7. 1. & 10. 1.
Vtilitas belligeranti ex abstinentia populationum. 3. 12. 8. 1.
Vtilitatis innoxiæ jus. 2. 2. 11.
Vtiliter quod gestum est, valet, qu[o] modo intelligendum. 3. 22. [...]
Vxor in corpus mariti jus habet ex le[ge] Euangelica. 2. 5. 9. [...]
Vxor rem vindicat emtam pecuni[a] sua, quam repetere potuisset. 2. 1[...] 2. [...]
Vxor pars familiæ maritalis. 2. 5. 8. [...] & 12. 1. virum non sequitur, nisi [...] jure commorandi. 3. 21. 17. *vi[de]* Domus.
Vxores, an plures habere licitum si[t] qui plures habuerint qui una co[n]tenti: & an licitum sit eas deserer[e]. 2. 5. 9. 1. 2. [...]
Vxoria bona vendendi jus, non à natu[ra] est. 2. 5. 18. ne uxor pro marit[o] 3. 2. [...]
Withernamium jus. 3. 2. [...]

X.

Xerxis & Artabazanis controve[r]sia. 2. 7. 2[...]
Ξυμμαχία. 2. 15. 6. [...]

Y.

Ὑπαλληλισμός. 1. 4. 6. [...]
Ὑπερβολή figura qualis. 3. 1. 13. [...]
Ὑπόχεσις. 2. 13. 21. [...]

Z.

Zelandorum jus circa alluvione[m] 2. 8. 15. [...]
Zeli judicium. 2. 20. 9. [...]
Zizania sinenda ad messem. 3. 1. 4. [...]
Zopyrus perfidia non caret, ob fide[m] Regi suo præstitam. 3. 24. [...]

FINIS.

TYP[...]

TYPOGRAPHVS LECTORI.

CVm circa hoc tempus in manus nostras venisset Scriptoris hujus commentatio in epistolam Pauli ad Phi-lemonem, visum est eam hic ponere, tum ut cum majori opere servetur, tum quia quædam continet non aliena ab his quæ in hoc opere, lib. I, *cap.* II. *& lib.* III, *cap.* VII, *& cap.* XIV *tractantur.*

Placuit insuper subjungere propter materiæ affinita-tem, Dissertationem ejusdem de Mari libero; hisce fruere & vale.

HVGONIS GROTII

COMMENTATIO IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

28 ΠΑῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, *Paulus vinctus Christi Iesu*] Romæ agens sub militis, eadem catena vincti, custodia. Actor. XXIIX, 16. Genitivus hic causam significat, ut & infra 9. Ephes. III, 1. II Tim. I, 8. pro quo Ephes. IV, 1. δέσμιος ἐν κυρίῳ, *vinctus in Domino.*

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, *& Timotheus frater*] Fratres vocabant se mu-uo Christiani ob communem regenerationem. Timotheus perpe-uus ferme Pauli comes, ut videre est II Tim. III, 10. etiam Ro-næ ipsi aderat Ephes. I, 1. Coloss. I.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ, *Philemoni dilecto*] Philemon nomen est Græcum, uo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium scriptor uidam Plinio memoratus. Videtur habitasse Ephesi, ubi Onesimus ostea episcopatu functus est, ut & Ignatii literæ, & alii scriptores adunt. Hunc Philemonem dilectum sive carissimum vocat Pau-s, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, omplecteretur.

Καὶ συνεργῷ ἡμῶν, *& adjutori nostro*] id est uni presbyterorum illo-m, qui Ephesi plures erant. Actor. XX, 17. omnes autem πρεσβυτέρους, que etiam πρεσβύτιδας, quæ fœminis ad Christum vocandis dabant peram, Apostoli sui operis adjutores vocabant. Rom. XVI, 3. 9. hilipp. II, 25. Coloss. IV, 11.

2. Καὶ

2. Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, *& Appiæ dilectæ*] Appia nomen est Roma-
num. Π mutatur in Φ more Hebræo.

Καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, *& Archippo commilitoni nostro*] Euan-
gelistæ munus hic obiisse videtur, modo Ephesi agens, modo Colos-
sis. Col. IV, 17. ubi postea eum resedisse, ac sic Episcopum factum
testatur Ambrosius. Tales ob molestiam muneris commilitones suo
vocare Paulus solebat, ut videre est Philipp. II, 25.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ, *& Ecclesiæ quæ in domo tua est*] ad Phile-
monem hoc referendum, cui præcipue inscribitur hæc epistola. In
ejus domo complures erant Christiani. Etiam tres Ecclesiam faciunt
teste Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priscillæ domo, qui erant, eccle-
sia dicuntur, Rom. XV, 15. I Cor. XVI, 19. & qui in Nymphæ domo
Col. IV, 15.

3. Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gra-
tia vobis, & Pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.*] precatur
illis favorem Dei, & Christi, & prospera omnia, quæ Hebræi pacis
nomine solent appellare. Vtitur sæpe hac precatione Paulus, ut I Cor.
I, 3. II Cor. I, 2. Galat. I, 3. Eph. I, 2. Col. I, 2. I Thess. I, I.

4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, *Gratias ago Deo meo*] Gratias Deo debemus
pro donis non tantum in nos, sed & in alios collatis. Rom. I, 8.
I Cor. I, 4. Ephes. I, 16.

Πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, *semper memoriam tui fa-
ciens in orationibus meis*] eadem verba habes dicto loco Ephes. I, 16.
unde discas προσευχὰς, *orationes*, hic dici omnes ad Deum allocutio-
nes, etiam per quas non poscitur aliquid, sed gratiæ aguntur.

5. Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, *audiens charitatem tuam & fidem*]
Causam reddit suæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis lo-
cis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Ephes. I, 16. Egregia hic biga nomi-
natur dilectio & fides. Vide I Cor. XIII. Gal. V, 6. Ephes. VI, 23.
I Thess. III, 6. I Tim. I, 14; VI, II. II Tim. I, 13; II, 22.

Ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν, *quam habes in Dominum Iesum*] hoc ad
fidem refertur.

Καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, *& erga omnes sanctos*] Hoc ad dilectionem.
Sancti vocantur Christiani omnes, ut Ephes. I, I. & alibi sæpe.

6. Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἔργου ἀγαθ-
οῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, in agnition-
omnis boni operis, quod est in vobis in Christum Iesum*] Est primum hi-
trajectio. Nam verba illa εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *in Christum Iesum*, pertinen-
ad id quod præcessit τῆς πίστεώς σου, *fidei tuæ*. Deinde κοινωνία τῆς πίστεως, *com-
municatio fidei*, positum est pro ipsa fide, quæ Philemoni cum aliis illi-
Christianis erat communis. Et ἐν ἐπιγνώσει *in agnitione* hic παθητικῶ-
passive sumitur, habetque innotescendi significationem. Sensus enim
est: eo spectabat tua ista dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis sancti-
communis est, actuosa fieret, ac sic cognosceretur per bona illa ope-
ra, quæ abs te aliisque procedunt. Ἐνεργὴς γένηται, *efficax fiat*, hic dicitu-
eodem sensu quo πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη, *fides quæ per charitatem ope-
ratur*. Gal. V, 6. Inde sequitur ἐπίγνωσις, id est, patefactio ejusdem
fidei. Ostenditur enim fides per opera, Iac. II, 18.

7. Χαρ-

7. Χαρὰν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν. *Gaudium enim magnum habemus & consolationem*] merito inquit gratias Deo pro istis vestris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, & in malis quæ Euangelii causa toleramus, solatium provenit. Sic & II Cor. VII, 4, 13. I Thess. III, 7.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ, *quia viscera sanctorum refocillata sunt per te frater*] σπλάγχνα *viscera* hic pro animo, ut Sirach. XXX, 7. XXXIII, 5. Itaque ἀναπέπαυται τὰ σπλάγχνα *refocillata sunt viscera*, & infra 20: ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα, *refice mea viscera*, parem sensum habet cum illo ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα, *refocillarunt meum spiritum*, I Cor. XVI, 18. Pauperes, inquit, tranquillo sunt animo, eo quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν τὸ ἀνῆκον, *Quapropter multam in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est*] Apostolica functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi Christianisque aliis ea præcipere possim quæ officii vestri sunt. Παῤῥησίας *fiduciæ* vox ex Græco sermone ad Syros venit latiore significatu, ita ut sæpe jus, auctoritatem significet.

9. Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, *propter charitatem magis obsecro*] malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiæ nostræ.

Τοιοῦτος ὤν, *cum sim talis*] id est, ad preces descendo, cum talis sim, qualem me esse nosti.

Ὡς Παῦλος, *nempe Paulus*] tot Ecclesiarum conditor.

Πρεσβύτης *senex*] jam & provecta ætate, cui multa concedunt, etiam ignoti.

Νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *nunc autem & vinctus Iesu Christi*] id est, propter Christum vinctus, ut modo diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt honestissimis de causis. Coloss. IV, 18. Ephes. IV, I.

10. Παρακαλῶ σε, *obsecro te*] παρακαλῶ σε hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro Liberto Sabiniani epistola libri noni una & vicesima.

Περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, *pro filio meo quem genui in vinculis meis.*] quem hic Romæ dum vinctus sum Christianum feci. Dei opus est regignere hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in nominis sui consortium ministros suos admittat, I Cor. IV, 15. Galat. IV, 19. Sic & σώζειν *salvare* dicuntur Apostoli, Rom. XI, 14, & alii, I Cor. VII, 16.

Τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, *qui tibi aliquando inutilis fuit*] deprecantium mos est rerum asperitatem verbis lenire. Onesimus non utilis modo Philemoni fuerat, sed & damnum dederat. Conjuncta esse solent fuga ac furtum. Itaque in Codice Iustinianeo titulum de servis fugitivis sequitur ille de furtis. Martialis:

A pedibus didicere manus peccare protervæ:
Non miror furem qui fugitivus erat.

Et

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugitivum non esse. L. Cum in venditione, L. Lucius. §. ult. L. evicta re. §. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur. D. de Emptionibus. L. quoties D. si familia furtum fecisse dicatur. L. Et emptor §. venditorem. D. de act. empt. Varro II de re Rust. Seneca Controversia III, XI.

12. Νυνὶ δέ σοι, καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, *nunc autem & mihi & tibi utilis*] quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt τὰ τῶν φίλων *amicorum.* alludit ad nomen Onesimi.

Ὃν ἀνέπεμψα, *quem remisi*] nempe cum hac epistola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, *Tu autem illum, id est, mea viscera, suscipe*] προσλαμβάνεσθαι varias habet significationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor. XVIII, 26. Rom. XIV, 1, 3, XV, 7. Hic interpreter benigne in domum recipere, quomodo Act. XXVIII, 2. τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, *mea viscera*, id est, ita mihi dilectum, quomodo viscera nostra diligimus.

Sic apud Plautum:

meum corculum.

13. Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, *quem ego volebam mecum retinere.*] Est hic indicativus pro subjunctivo more Græco, Voluissem eum mecum retinere, nempe nisi obstitissent rationes aliæ, quæ jam sequentur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. XXVI, 39.

Ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι, *ut pro te mihi ministraret*] ut mihi præstaret, quæ tu si hic esses præstiturus mihi omnia esses.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Εὐαγγελίου, *in vinculis Euangelii*] In his vinculis, quæ Euangelii causa sustineo. Idem loquendi genus, quod habuimus sup. 9.

14. Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, *præter tuam autem sententiam nihil volui facere*] Nolui eo uti, nisi te ultro id volente.

Ἵνα μὴ ὡς κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου, ἀλλὰ κατ' ἑκούσιον, *uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.*] Si eum Paulus retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II de Benef. IV. *Si vis scire an velim, effice ut possim nolle.* Ἑκούσιον *voluntarium*, & ἀναγκαῖον *necessarium*, sive τὸ κατ' ἀνάγκην *ex necessitate* inter se opponuntur, ut I Petr. V, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Iurisconsultus l. Atqui natura §. Si libero. D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο, *forsitan enim ideo*] quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Gen. XLV, 5.

Ἐχωρίσθη, *discessit*] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum. ἐχωρίσθη dixit, pro fugit. Talia sunt, quæ Græci εὐφημισμοὺς *honestas appellationes* vocant.

Πρὸς ὥραν, *ad horam*] id est ad modicum tempus. Idem loquendi genus II Cor. VII, 8. Gal. II, 5. I Thess. II, 17.

Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἔχῃς, *ut æternum illum recipias*] ut à me correctus perpetuo tibi sit utilis. Αἰώνιον *æternum* ita hic dictum, quomodo apud Horatium *Serviet æternum.* Doctrina Euangelica non tollit statuum diffe-

differentias, & imperia dominorum in ſervos, ut apparet I Tim. VI, 1, 2. Tit. II, 9. I Petr. II, 16. Epheſ. VI, 5, 6. Coloſſ. III, 22. Nulla ergo cauſa eſt, cur Chriſtianus, qui ut Dominus in ſervos habere imperium poteſt, non poſſit habere in ſubditos, ut princeps. Paria ſunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si ſervo, quo minus in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, & patiendi ultima timor, idem iſtud obſtabit & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam ſub diſpari titulo, varia in illos licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter ſe æquat. Nam & ſervos male meritos domini non adito magiſtratu torquere, imo & occidere poterant. L. I, D. de his qui ſui, vel alieni juris ſunt. Inſtit. eod. tit. §. In poteſtate. Nec Romæ tantum id jus fuit, ſed & in Græcia. Vide Senecam Controverſia V, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta Iuris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Chriſtiani facti ſunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, ſi tam reges tunc fuiſſent Chriſtiani, quam multi dominorum erant Chriſtiani. Et Nicodemus & Ioſephus Arimathenſis ſenatores fuere, cum imperio, & puniendi poteſtate. Nam ſenatus tam publicus populi, quam urbis Hieroſolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. X, 17. Actor. V, 48. II Cor. XI, 24. imo & morte puniendi, ſi quando Romani id permitterent, ſicut generalem permiſſum habebant Iudæi occidendi alienigenam, qui intra templi ſepta intraſſet. Hos tamen ſenatores, diſcipulos ſuos, Chriſtus nunquam monet, ut ab eo munere deſiſterent. Et ſi id feciſſet, rupiſſet haud dubie legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, fungi eo munere, quod longe ab ipſo abfuit, qui dum vitam egit mortalem factus fuit ſub lege. Gal. IV. nec ullam ejus partem infregit ipſe, aut aliis infringendi autor fuit.

16. *οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον, non jam ut ſervum*] Supple *tantum*, quod ſequentia oſtendunt. Sæpe apud omnes gentes, maxime vero apud Hebræos, hæc particula ſubauditur: deinde repetendum ex ſuperioribus *προσλαβοῦ ſuſcipe.*

Ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ſed ſupra ſervum] pertinentem ad te non ſolo jure herili, ſed &

Ἀδελφὸν ἀγαπητόν, fratrem dilectum] nempe Chriſtianis omnibus.

Μάλιστα ἐμοί, maxime mihi] mihi qui ejus operam fidelem ſum expertus.

Πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι, quanto autem magis tibi] tibi multo carior, quam mihi eſſe debet, quia in tuo uſu ſemper futurus eſt, dum voles.

Καὶ ἐν σαρκί, & in carne] Corpus Oneſimi non tam ipſius eſt, quam tuum eſt, *κτήσει καὶ χρήσει, poſſeſſione & uſu.* Apud Ariſtophanem Cario:

> *Τοῦ σώματος γὰρ οὐκ ἐᾷ τὸν κύριον*
> *Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸν ἐωνημένον.*
> *Domino dominium corporis non dat ſui*
> *Fortuna, ſed ei qui ſuum pretio facit.*

Solent permiſceri inter ſe *σὰρξ caro* & *σῶμα corpus*, ut apparet ex He-

Hebræo. Soph. I, 17. Ezech. x, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ ἔν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, *Si ergo me habes socium*] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum participe.

Παράλαβε αὐτὸν, *suscipe illum*] non modo pœnam, quam jure tuo exigere poteras, ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepisti, dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἐμὲ, *sicut me,*] nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstabatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, *Si autem aliquid nocuit tibi*] si quid fugiens abstulit.

Ἢ ὀφείλει, *aut debet*] aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

Τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει, *hoc mihi imputa*] in meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, *Ego Paulus scripsi mea manu*] Vt certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. de liber. leg.

Ἐγὼ ἀποτίσω, *Ego reddam*] hoc Latinè dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ ἀποτίσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella cxv, 6. Quæ inseri solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Iulianus, Formula hæc legitur: *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia.* Et alia, L. quidam eodem titulo: *Decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum, habes penes me domine.* Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, L. 1. §. debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur, §. adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali recte fidejussor accipitur. L. fidejussor. §. fidejussor. D. de fidejussoribus.

Ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις, *ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes*] Est σχῆμα figura παρασιωπήσεως sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem: nempe quia Philemon absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis.

20. Ναὶ ἀδελφὲ, *ita frater*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ, *ego te fruar in Domino*] id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. xxx, 2. ὁ παιδεύων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὀνήσεται ἐπὶ αὐτῷ, *qui castigat filium suum, gaudebit in eo.* Ignatius ad Magnesios: Διακόνου Σωτίωνος οὗ ἐγὼ ὀναίμην, *Diaconi Sotionis quo ego gaudeam.* Idem ad Ephesios: ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντὸς, *gaudeam vobis semper.*

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ, *refice viscera mea in Domino*] id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πε-

21. *Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, confidens in obedientia tua scripsi tibi*] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Euangelio præstas obedientia. Ita ὑπακοὴ *obedientia* sumitur Rom. I, 5. XV, 18. XVI, 19, 26. II Cor. VII, 15. X. 5, 6. I Petr. I, 14, 22.

Εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις, sciens quoniam & super id quod dico, facies] pro certo habeo plus te facturum, quam ego audeam poscere.

22. *Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν, simul autem & para mihi hospitium*] Hospitium para. ita sumitur ξενία *hospitium*. Actor. VIII, 23, & apud Iosephum & alios.

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν, nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis.] spero fore ut ad preces vestras Deus me (id est adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam: rediisse Romam.

23. *Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς, Salutant te Epaphras*] Nomen plenum est Ἐπαφρόδιτος Phil. II, 25. IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς Col. I, 7. IV, 12. Cujus generis nomina in ᾶς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ συναιχμάλωτός μου, concaptivus meus] Vnus eorum, quorum mentio Actor. XXVII.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, in Christo Iesu] id est propter Iesum Christum, ut supra 20.

Μάρκος, Marcus] is cujus mentio Actor. XII, 12, 25. XV, 37, 39. Coloss. IV, 10.

24. *Δημᾶς, Demas*] cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloss. IV, 14. II Tim. IV, 10.

Λουκᾶς Lucas] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vide Col. IV, 14. II Tim. IV, 11.

Οἱ συνεργοί μου, adjutores mei.] Vide supra I.

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Gratia Domini nostri Iesu Christi] Favor Christi.

Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, cum spiritu vestro] id est, sit vobiscum: Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων ὑμῶν, *vobiscum, & cum omnibus vobis.*

Ἀμήν, Amen] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis epistolis. Ideo omnibus Pauli epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.

F I N I S.

HVGO GROTIVS

DE

MARI

LIBERO.

AD PRINCIPES POPVLOSQVE LIBEROS ORBIS CHRISTIANI.

ERror est non minus vetus quam pestilens, quo multi mortales, ii autem maxime qui plurimum vi atque opibus valent, persuadent sibi, aut, quod verius puto, persuadere conantur, justum atque injustum non suapte natura, sed hominum inani quadam opinione atque consuetudine distingui. Itaque illi & leges & æquitatis speciem in hoc inventa existimant, ut eorum qui in parendi conditione nati sunt dissensiones atque tumultus coërceantur: ipsis vero qui in summa fortuna sunt collocati, jus omne ajunt ex voluntate, voluntatem ex utilitate metiendam. Hanc autem sententiam absurdam plane atque naturæ contrariam auctoritatis sibi nonnihil conciliasse haud adeo mirum est, cum ad morbum communem humani generis, quo sicut vitia ita vitiorum patrocinia sectamur, accesserint adulantium artes quibus omnis potestas obnoxia est. Sed contra extiterunt nullo non sæculo viri liberi, sapientes, religiosi, qui falsam hanc persuasionem animis simplicium evellerent, cæteros autem ejus defensores impudentiæ convincerent. Deum quippe esse monstrabant conditorem rectoremque universi, imprimis autem humanæ naturæ parentem, quam ideo, non uti cætera animantia, in species diversas, variaque discrimina segregasset, sed unius esse generis, una etiam appellatione voluisset contineri, dedisset insuper originem eandem similem membrorum compagem, vultus inter se obversos, sermonem quoque & alia communicandi instrumenta, ut intelligerent omnes naturalem inter se societatem esse atque cognationem. Huic autem à se fundatæ aut domui aut civitati summum illum principem patremque familiâs suas quasdam scripsisse leges, non in ære aut tabulis, sed in sensibus animisque singulorum, ubi invitis etiam & aversantibus legendæ occurrerent. his legibus summos pariter atque infimos teneri. in has non plus regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurionibus contra præsidum edicta, præsidibus in regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularum jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atque maje-

statem accipere. Sicut autem in ipso homine alia sunt quæ habet cum omnibus communia, alia quibus ab altero quisque distinguitur: ita earum rerum quas in usum hominis produxisset natura, alias eam manere communes, alias cujusque industria ac labore proprias fieri voluisse. de utrisque autem datas leges, ut communibus quidem sine detrimento omnium omnes uterentur; de cæteris autem quod cuique contigisset, eo contentus abstineret alieno. Hæc si homo nullus nescire potest nisi homo esse desierit, hæc si gentes viderunt quibus ad verum omne cæcutientibus sola naturæ fax illuxit, quid vos sentire ac facere æquum est, principes populique Christiani? Si quis durum putat ea à se exigi quæ tam sancti nominis professio requirit, cujus minimum est ab injuriis abstinere, certe quid sui sit officii scire quisque potest ex eo quod alteri præcipit. Nemo est vestrûm qui non palam edicat rei quemque suæ esse moderatorem & arbitrum: qui non fluminibus locisque publicis cives omnes uti ex æquo & promiscue jubeat, qui non commeandi commercandique libertatem omni ope defendat. Sine his si parva illa societas, quam rempublicam vocamus, constare non posse judicatur (& certe constare non potest) quamobrem non eadem illa ad sustinendam totius humani generis societatem atque concordiam erunt necessaria? Si quis adversus hæc vim faciat, merito indignamini, exempla etiam pro flagitii magnitudine statuitis, non alia de causa nisi quia, ubi ista passim licent, status imperii tranquillus esse non potest. Quod si rex in regem, populus in populum inique & violente agat, id nonne ad perturbandam magnæ illius civitatis quietem & ad summi custodis spectat injuriam? Hoc interest, quod sicut magistratus minores de vulgo judicant, vos de magistratibus, ita omnium aliorum delicta cognoscenda vobis & punienda mandavit rex universi, vestra excepit sibi. Is autem quanquam supremam animadversionem sibi reservat, tardam, occultam, inevitabilem, nihilominus duos à se judices delegat qui rebus humanis intersint, quos nocentium felicissimus non effugit, conscientiam cuique suam, & famam sive existimationem alienam. Hæc tribunalia illis patent quibus alia præclusa sunt: ad hæc infirmi provocant: in his vincuntur qui vincunt viribus, qui licentiæ modum non statuunt, qui vili putant constare quod emitur humano sanguine, qui injurias injuriis defendunt, quorum manifesta facinora necesse est & consentiente bonorum judicio damnari, & sui ipsorum animi sententia non absolvi. Ad utrumque hoc forum nos quoque novam causam asserimus: non hercule de stillicidiis aut tigno injuncto, quales esse privatorum solent, ac ne ex eo quidem genere quod frequens est inter populos, de agri jure in confinio hærentis, de amnis aut Insulæ possessione: sed de omni prope oceano, de jure navigandi, de libertate commerciorum. Inter nos & Hispanos

hæc

hæc controversa sunt : Sitne immensum & vastum mare regni unius nec maximi accessio : populone cuiquam jus sit volentes populos prohibere ne vendant, ne permutent, ne denique commeent inter sese : potueritne quisquam quod suum nunquam fuit elargiri, aut invenire quod jam erat alienum : an jus aliquod tribuat manifesta longi temporis injuria. In hac disceptatione ipsis qui inter Hispanos præcipui sunt divini atque humani juris magistri calculum porrigimus, ipsius denique Hispaniæ proprias leges imploramus. Id si nihil juvat, & eos quos ratio certa convincet, cupiditas vetat desistere, vestram principes majestatem, vestram fidem quotquot estis ubique gentes appellamus. Non perplexam, non intricatam movemus quæstionem. Non de ambiguis in religione capitibus, quæ plurimum habere videntur obscuritatis, quæ tantis tam diu animis decertata, apud sapientes hoc fere certum reliquerunt, nusquam minus inveniri veritatem quam ubi cogitur assensus. Non de statu nostræ reipublicæ, & libertate armis haud parta, sed vindicata : de qua recte statuere ii demum possunt qui jura patria Belgarum, mores avitos, & institutum non in leges regnum, sed ex legibus principatum accurate cognoverint. in qua tamen quæstione æquis judicibus extremæ servitutis depulsa necessitas, subtilius inquirentibus decreti tot nationum publica auctoritas, infensis etiam & malevolis adversariorum confessio nihil dubitandum reliquit. Sed quod hic proponimus, nihil cum istis commune habet. nullius indiget anxiæ disquisitionis. non ex divini codicis pendet explicatione, cujus multa multi non capiunt, non ex unius populi scitis quæ cæteri merito ignorant. Lex illa è cujus præscripto judicandum est, inventu est non difficilis, utpote eadem apud omnes : & facilis intellectu, utpote nata cum singulis, singulorum mentibus insita. Ius autem quod petimus tale est, quod nec rex subditis negare debeat, neque Christianus non Christianis. A natura enim oritur, quæ ex æquo omnium parens est, in omnes munifica, cujus imperium in eos extenditur qui gentibus imperant, & apud eos sanctissimum est qui in pietate plurimum profecerunt. Cognoscite hanc causam principes, cognoscite populi : si quid iniquum postulamus, scitis quæ vestra, & è vobis eorum qui viciniores nobis estis, apud nos semper fuerit auctoritas. monete, parebimus. Quin si quid à nobis hac in re peccatum est, iram vestram, odium denique humani generis non deprecamur. Sin contra se res habet, quid agendum sit, vestræ religioni & æquitati relinquimus. Olim inter populos humaniores summum nefas habebatur, armis eos impetere qui res suas arbitris permitterent. contra qui tam æquam conditionem recusarent, ii non ut unius, sed ut omnium hostes ope communi comprimebantur. itaque eam in rem videmus icta federa, judices constitutos. Reges ipsi validæque gentes nihil æque gloriosum, ac magnificum deputabant,

 bant,

bant, quam aliorum coërcere insolentiam, aliorum infirmitatem atque innocentiam sublevare. Qui si mos hodieque obtineret, ut humani nihil à se alienum homines arbitrarentur, profecto orbe non paulo pacatiore uteremur. refrigesceret enim multorum audacia, & qui justitiam utilitatis causa nunc negligunt, injustitiam damno suo dediscerent. Sed hoc ut in causa isthac non frustra forte speramus, ita illud certo confidimus, bene rebus expensis existimaturos vos omnes imputari nobis non magis posse pacis moras, quam belli causas: ac proinde uti hactenus amici nobis faventes atque benevoli fuistis, ita vos aut etiam magis in posterum fore, quo nihil optatius iis potest contingere qui primam partem felicitatis putant bene facere, alteram bene audire.

HVGO-

HVGONIS GROTII
MARE LIBERUM
SIVE
De jure quod Batavis competit ad Indicana commercia,
DISSERTATIO.

CAPVT I.

Iure gentium quibusvis ad quosvis liberam eſſe navigationem.

PRopoſitum eſt nobis breviter ac dilucide demonſtrare, jus eſſe Batavis, hoc eſt, Ordinum Federatorum Belgico-Germaniæ ſubditis, ad Indos, ita uti navigant navigare, cumque ipſis commercia colere. Fundamentum ſtruemns hanc juris Gentium, quod primarium vocant, regulam certiſſimam, cujus perſpicua atque immutabilis eſt ratio: licere cuivis genti quamvis alteram adire, cumque ea negotiari. Deus hoc ipſe per naturam loquitur, cum ea cuncta quibus vita indiget, omnibus locis ſuppeditari à natura non vult: artibus etiam aliis alias gentes dat excellere. Quo iſta? niſi quod voluit mutua egeſtate & copia humanas foveri amicitias, ne ſinguli ſe putantes ſibi ipſis ſufficere, hoc ipſo redderentur inſociabiles? Nunc factum eſt ut gens altera alterius ſuppleret inopiam, divinæ juſtitiæ inſtituto, ut eo modo (ſicut Plinius dicit [1]) quod genitum eſſet uſpiam, apud omnes natum videretur. Poëtas itaque canentes audimus:

Nec vero terra ferre omnes omnia poſſunt.

Item:

Excudent alii [2]: & quæ ſequuntur. Hoc igitur qui tollunt, illam laudatiſſimam tollunt humani generis ſocietatem, tollunt mutuas benefaciendi occaſiones, naturam denique ipſam violant. Nam & ille quem Deus terris circumfudit Oceanus, undique & undique verſus navigabilis, & ventorum ſtati aut extraordinarii flatus, non ab eadem ſemper, & à nulla non aliquando regione ſpirantes, nonne ſignificant ſatis conceſſum à natura cunctis gentibus ad cunctas aditum? Hoc Seneca [3] ſummum Naturæ beneficium putat, quod & vento gentes locis diſſipatas miſcuit, & ſua omnia in regiones ita deſcripſit, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos commercium. Hoc igitur jus ad cunctas gentes æqualiter pertinet: quod clariſſimi Iuriſconſulti [4] eo uſque producunt, ut negent ullam rempublicam aut Principem prohibere in univerſum poſſe, quo minus alii ad ſubditos ſuos accedant, & cum illis negotientur. Hinc jus deſcendit hoſpitale ſanctiſſimum: hinc querelæ [5]:

1 *Panegyr.*

2 *Virgil.*

3 3. 4. *Nat. qu.*

4 *Inſt. de rerum diviſ.* §. 1. & *L. nemo igitur. ff. eod. vide Gr. de jure belli lib.* 1, *c.* 19. *vid. L. mercatores C. de com.*

5 *Virg.* 1. *Æn.*

Quod

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.

Et alibi [1].

——— littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

Et ſcimus bella quædam ex hac cauſa cœpiſſe, ut Megarenſibus in Athenienſes, Bononienſibus in Venetos [2]: Caſtellanis etiam in Americanos has juſtas potuiſſe belli cauſas eſſe [3], & cæteris probabiliores Victoria [4] putat, ſi peregrinari & degere apud illos prohiberentur, ſi arcerentur à participatione earum rerum quæ jure gentium aut moribus communia ſunt, ſi denique ad commercia non admitterentur. Cui ſimile eſt quod in Moſis [5] hiſtoria & inde apud Auguſtinum [6] legimus, juſta bella Iſraëlitas contra Amorræos geſſiſſe, quia innoxius tranſitus denegabatur: qui *Iure Humanæ Societatis* æquiſſimo patere debebat. Et hoc nomine Hercules Orchomeniorum, Græci ſub Agamemnone Myſorum Regi arma intulerunt; [7] quaſi libera eſſent naturaliter itinera ut Baldus dixit: [8] accuſanturque à Germanis apud Tacitum [9] Romani, quod colloquia congreſſuſque gentium arcerent, fluminaque & terras & cœlum quodammodo ipſum clauderent. Nec ullus titulus Chriſtianis quondam in Sarracenos magis placuit, quam quod per illos terræ Iudææ aditu arcerentur [10]. Sequitur ex ſententia Luſitanos, etiamſi domini eſſent earum regionum ad quas Batavi proficiſcuntur, injuriam tamen facturos ſi aditum Batavis & mercatum præcluderent.

Quanto igitur iniquius eſt volentes aliquos à volentium populorum commercio ſecludi, illorum opera quorum in poteſtate nec populi iſti ſunt, nec illud ipſum, qua iter eſt; quando latrones etiam & piratas non alio magis nomine deteſtamur, quam quod illi hominum inter ſe commeatus obſident atque infeſtant?

[1] 7. Æn.
[2] Diod. 11. Plut. Peric.
[3] Sig. ult. de reb. Ital.
[4] Vict. de Indis part. 2. n. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Adde Covar. in c. peccatum. §. 9. n. 4. ibi. Quinta.
[5] Num. c. 20.
[6] Aug. l. 4. qu. 44. ſuper Nu. Et Eſt. c. ult. 23. 4. 2.
[7] Sophocl. Trach.
[8] 3. Conſ. 293.
[9] 4. Hiſtor.
[10] Alc. 7. Conſ. 130. Covar. c. peccatum p. 2. §. 9. Bart. ad L. 1. C. de Pagan.

CAP. II.

Luſitanos nullum habere jus dominii in eos Indos ad quos Batavi navigant titulo inventionis.

NOn eſſe autem Luſitanos earum partium dominos ad quas Batavi accedunt, puta Iavæ, Taprobanæ, partis maximæ Moluccarum, certiſſimo argumento colligimus, quia dominus nemo eſt ejus rei quam nec ipſe unquam nec alter ipſius nomine poſſedit. Habent inſulæ iſtæ quas dicimus & ſemper habuerunt ſuos Reges, ſuam rempublicam, ſuas leges, ſua jura: Luſitanis mercatus, ut aliis gentibus conceditur: itaque & tributa cum pendunt, & jus mercandi à Principibus exorant, dominos ſe non eſſe, ſed ut externos advenire ſatis teſtantur: ne habitant quidem niſi precario. Et quanquam ad dominium titulus non ſufficiat, quia & poſſeſſio requiritur, cum aliud ſit rem habere, aliud jus ad rem conſequendam, tamen ne titulum quidem dominii in eas partes Luſitanis ullum eſſe affirmo, quem non ipſis eripuerit Doctorum, & quidem Hiſpanorum ſententia. Primum ſi dicent inventionis præmio eas terras ſibi ceſſiſſe, nec jus, nec verum dicent.

Inve-

Invenire enim non illud eſt oculis uſurpare, ſed apprehendere, ut Gordiani epiſtola oſtenditur [1]: unde Grammatici invenire & occupare pro verbis ponunt idem ſignificantibus: & tota Latinitas quod adepti ſumus, id demum inveniſſe nos dicit, cui oppoſitum eſt perdere. [2] Quin & ipſa naturalis ratio, & legum diſerta verba, [3] & eruditiorum interpretatio manifeſte oſtendit, ad titulum domini parandum eam demum ſufficere inventionem quæ cum poſſeſſione conjuncta eſt, ubi ſcilicet res mobiles apprehenduntur, aut immobiles terminis atque cuſtodia ſepiuntur: [4] quod in hac ſpecie dici nullo modo poteſt. Nam præſidia illuc Luſitani nulla habent. Quid quod ne reperiſſe quidem Indiam ullo modo dici poſſunt Luſitani, quæ tot à ſæculis fuerat celeberrima. Iam ab Horatii tempore:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens [5].

Taprobanes pleraque quam exacte nobis Romani deſcripſere [6]? Iam vero & cæteras inſulas ante Luſitanos non finitimi tantum Perſæ & Arabes, ſed Europæi etiam, præcipue Veneti noverant. Præterea inventio nihil juris tribuit, niſi in ea quæ ante inventionem nullius fuerant. [7] Atqui Indi cum ad eos Luſitani venerunt, etſi partim idololatræ, partim Mahumetani erant, gravibusque peccatis involuti, nihilominus publice atque privatim rerum poſſeſſionumque ſuarum dominium habuerunt, quod illis ſine juſta cauſa eripi non potuit [8]. Ita certiſſimis rationibus poſt alios auctores maximi nominis concludit Hiſpanus Victoria [9]: *Non poſſunt*, inquit, *Chriſtiani ſeculares aut Eccleſiaſtici poteſtate civili & principatu privare infideles, eo duntaxat titulo, quia infideles ſunt, niſi ab eis alia injuria profecta ſit:* Fides enim, ut recte inquit Thomas [10], non tollit jus naturale aut humanum ex quo dominia profecta ſunt. Imo credere infideles non eſſe rerum ſuarum dominos, hæreticum eſt: & res ab illis poſſeſſas illis ob hoc ipſum eripere furtum eſt, & rapina, non minus quam ſi idem fiat Chriſtianis. Recte igitur dicit Victoria [11] non magis iſta ex cauſa Hiſpanis jus in Indos quæſitum, quam Indis fuiſſet in Hiſpanos, ſi qui illorum priores in Hiſpaniam veniſſent. Neque vero ſunt Indi Orientis amentes & inſenſati, ſed ingenioſi & ſolertes, ita ut ne hinc quidem prætextus ſubjiciendi poſſit deſumi, qui tamen per ſe ſatis eſt manifeſtæ iniquitatis. Iam olim Plutarchus πρόφασιν πλεονεξίας fuiſſe dicit ἡμερῶσαι τὰ βαρβαρικά, improbam ſcilicet alieni cupiditatem hoc ſibi velum obtendere, quod barbariem manſuefacit. Et nunc etiam color ille redigendi invitas gentes ad mores humaniores, qui Græcis olim & Alexandro uſurpatus eſt, à Theologis omnibus, præſertim Hiſpanis, [12] improbus, atque impius cenſetur.

CAP. III.

Luſitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.

SEcundo ſi Pontificis Alexandri Sexti diviſione utentur, ante omnia illud attendendum eſt, volueritne Pontifex contentiones tantum Luſitanorum & Caſtellanorum dirimere, quod potuit ſane, ut lectus

inter

1 *L. Si Barſatorem C. de fidejuſſ. Non. Marc. c. 4. in verbo occupare. Vid. Conan. comm.*
2 *Iuris Civil. l. 3, c. 3. in fine. Vide Donell. de Iure Civil. l. 4. c.* 10.
3 *Inſtit. de rerum diviſ. §. illud quæſitum eſt.*
4 *L. 3. §. Neratius in fine. ff. de acq. poſſeſ.*
5 *Lib.* 1. *epiſt.* 1.
6 *Vide Plin. Nat. hiſt. l.* 6, *c.* 22.
7 *L. 3. ff. de acquir. rerum dom.*
8 *Covar. in c. peccatum.* §. 10. *nu.* 2. & 4. & 5.
9 *De poteſt. civili, parte* 1. *num.* 9.
10 2.2. *quæſt.* 10. *artic.* 12.
11 *Vict. de Indis parte* 1. *n.* 4, 5. 6. 7, & *n.* 19.
12 *Vide Vaſq. in præf. n.* 5.

inter illos arbiter, ſicut & ipſi Reges jam ante inter ſe ea de re fœdera quædam pepigerant [1]: & hoc ſi ita eſt, cum res inter alios acta ſit, ad cæteras gentes non pertinebit: an vero prope ſingulos Mundi trientes duobus populis donare. Quod etſi voluiſſet, & potuiſſet Pontifex, non tamen continuo ſequeretur dominos eorum locorum eſſe Luſitanos, cum donatio dominum non faciat, ſed ſecuta traditio: [2] quare & huic cauſæ poſſeſſio deberet accedere. Tum vero ſi qui jus ipſum ſive divinum ſive humanum ſcrutari volet, non autem ex commodo ſuo metiri, facile deprehendet donationem ejuſmodi ut rei alienæ nullius eſſe momenti. Diſputationem de poteſtate Pontificis, hoc eſt Epiſcopi Romanæ Eccleſiæ, hic non aggrediar, nec quicquam ponam niſi ex hypotheſi, hoc eſt, quod confitentur homines inter eos eruditiſſimi, qui plurimum Pontificiæ tribuunt auctoritati: maxime Hiſpani: qui cum pro ſua perſpicacia facile vident Dominum Chriſtum omne à ſe terrenum imperium abdicaſſe [3], mundi certe totius dominium, qua homo fuit, non habuiſſe, & ſi habuiſſet, nullis tamen argumentis aſtrui poſſe jus illud in Petrum, aut Romanam Eccleſiam Vicarii jure tranſlatum: cum aliàs etiam certum ſit, multa Chriſtum habuiſſe in quæ Pontifex non ſucceſſerit [4], intrepide affirmarunt (utar ipſorum verbis) Pontificem non eſſe dominum civilem aut temporalem totius orbis [5]. Imo etiam ſi quam talem poteſtatem in mundo haberet, eam tamen non recte exerciturum, cum ſpirituali ſua jurisdictione contentus eſſe debeat, ſæcularibus autem Principibus eam concedere nullo modo poſſe. Tum vero ſi quam habeat poteſtatem [6], eam habere, ut loquuntur, in ordine ad ſpiritualia. Quocirca nullam illi eſſe poteſtatem in populos infideles, ut qui ad Eccleſiam non pertineant [7]. Vnde ſequitur ex ſententia Cajetani [8] & Victoriæ & potioris partis tam Theologorum quam Canoniſtarum [9], non eſſe idoneum titulum adverſus Indos, vel quia Papa dederit provincias illas tanquam dominus abſolute, vel quia non recognoſcunt dominium Papæ: atque adeo ne Sarracenos quidem iſto titulo unquam ſpoliatos.

CAP. IV.

Luſitanos in Indos non habere jus dominii titulo belli.

HIs igitur ſublatis cum manifeſtum ſit, quod & Victoria ſcribit, [10] Hiſpanos ad terras remotiores illas navigantes nullum jus ſecum attuliſſe occupandi eas provincias, unus duntaxat titulus belli reſtat, qui & ipſe ſi juſtus eſſet, tamen ad dominium proficere non poſſet, niſi jure prædæ, hoc eſt poſt occupationem. Atqui tantum abeſt ut Luſitani eas res occupaverint, ut cum pleriſque gentibus quas Batavi acceſſerunt, bellum eo tempore nullum haberent. Et ſic igitur nullum jus illis quæri potuit: cum etiam ſi quas ab Indis pertuliſſent injurias, eas longa pace & amicis commerciis remiſiſſe merito cenſeatur. Quanquam ne fuit quidem quod bello obtenderent. Nam qui Barbaros bello perſequuntur, ut Americanos Hiſpani, duo ſolent prætexere, quod ab illis commercio arceantur, aut quod doctrinam

[1] *Vide Oſorium.*
[2] *Vide Inſt. de rerum diviſ. §. per tradit.*
[3] *Luc.* 12. 14. *Ioh.* 18. 36.
[4] *Vict. de Indis p.* 1. *num.* 25. *Vict.* 16. *num.* 27.
[5] *Vide Vaſq. cap.* 21. *controv. ill. Turr. Crem. lib.* 2. *c.* 113. *Hugo* 69 *diſt. cum ad Verum Bern. in* 2 *lib. ad Eug. Vict. de Ind. p.* 1. *n.* 27. *Cov. in c. pec.* §. 9. *n.* 7.
[6] *Mat.* 20. 26. *Iohan.* 6. 15. *Mat.* 17. 27.
[7] *Vict. ibid. num.* 28. *Cov. de loco* 1 *Corinth.* 5. *in fine. Thom* 2. 2. 12. 2. *Ayala lib.* 1. *cap.* 2. *n.* 29. *Vict. ibid. n.* 30. *Cov. de loco.*
[8] *Vide locum Cajetani infra.*
[9] *Thom.* 2. 2. *q.* 66. *art.* 8. *Silv. de infid.* §. 7. *Inn. in c. quod ſuper his de voto. Vict. n.* 31.
[10] *d. num.* 31.

ctrinam veræ religionis illi nolint agnoscere. Et commercia quidem Lusitani ab Indis impetrarunt, ut hac in parte nihil habeant quod querantur. Alter vero [1] obtentus nihilo est justior, quam ille Græcorum in Barbaros, quo Boëtius [2] respexit:

An distant quia dissidentque mores,
Injustas acies, & fera bella movent,
Alternisque volunt perire telis?
Non est justa satis sævitiæ ratio.

Ista autem & Thomæ & Concilii Toletani & Gregorii & Theologorum, Canonistarum, Iurisprudentiumque fere omnium conclusio est [3]: Quantumcunque fides annuntiata sit Barbaris (nam de his qui subditi ante fuerunt Christianis Principibus, item de Apostatis alia est quæstio) probabiliter & sufficienter, & si noluerint eam respicere, non tamen licere hac ratione eos bello persequi, & spoliare bonis suis [4]. Operæpretium est in hanc rem ipsa Cajetani verba describere [5]: *Quidam*, ait, *infideles nec de jure nec de facto subsunt secundum temporalem jurisdictionem Principibus Christianis, ut inveniuntur pagani, qui nunquam imperio Romano subditi fuerunt, terras habitantes, in quibus Christianum nunquam fuit nomen. Horum namque domini, quamvis infideles, legitimi domini sunt, sive regali, sive politico regimine gubernantur: nec sunt propter infidelitatem à dominio suorum privati, quum dominium sit ex jure positivo, & infidelitas ex divino jure, quod non tollit jus positivum, ut superius in quæstione habitum est. Et de his nullam scio legem quoad temporalia. Contra hos nullus Rex, nullus Imperator, nec Ecclesia Romana potest movere bellum ad occupandas terras eorum, aut subjiciendos illos temporaliter: quia nulla subest causa justa belli, cum Iesus Christus Rex Regum, cui data est potestas in cœlo & in terra, miserit ad capiendam possessionem mundi, non milites armatæ militiæ, sed sanctos prædicatores, sicut oves inter lupos. Vnde nec in testamento veteri, ubi armata manu possessio erat capienda, terræ infidelium inductum lego bellum alicui propter hoc quod non erant fideles: sed quia nolebant dare transitum, vel quia eos offenderant, ut Madianitæ, vel ut recuperarent sua, divina largitate sibi concessa. Vnde* gravissime peccaremus, *si fidem Christi Iesu per hanc viam ampliare contenderemus: nec essemus* legitimi Domini *illorum sed:* magna latrocinia *committeremus, & teneremur ad restitutionem, utpote* injusti debellatores aut occupatores. *Mittendi essent ad hos prædicatores boni viri, qui verbo & exemplo converterent eos ad Deum: & non qui eos opprimant, spolient, scandalizent, subjiciant, & duplo gehennæ filios faciant, more Pharisæorum.* Et in hanc formam audimus sæpe à Senatu in Hispania, & Theologis præcipue Dominicanis decretum fuisse, sola verbi prædicatione non bello Americanos ad fidem traducendos: libertatem etiam quæ illis eo nomine erepta esset, restitui debere, quod à Paulo tertio Pontifice, & Carolo V. Imperatore, Hispaniarum Rege comprobatum dicitur. Omittimus jam, Lusitanos in plerisque partibus religionem nihil promovere, ne operam quidem dare, cum soli lucro invigilent. Imo & illud ibi verum esse, quod de Hispanis in America Hispanus scripsit, non miracula, non signa audiri, non exempla vitæ religiosæ, quæ ad eandem fidem alios possent impellere, sed multa scandala, multa facinora,

[1] *Vide Vasq. c. 24. cont. ill. Vict. p. 2. de Indis n. 10.*
[2] *Met. 4. lib. 4. de Consol.*
[3] 2. 2. q. 10. art. 8. *c. de Iudæis dist. 45. c. qui sincera. eadem dist. Innoc. d. loco. Bartol. ad l. 1. C. de pag. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 9. & 10. Ayala de jure belli. l. 1, c. 2. n. 28. arg.*
[4] *Matt. 10. 23.*
[5] *ad Sum. Thom. 2. 2. q. 66. art. 8.*

facinora, multas impietates. Quare cum & possessio & titulus deficiat possessionis, neque res ditionesque Indorum pro talibus haberi debeant quasi nullius ante fuissent, neque cum illorum essent, ab aliis recte acquiri potuerint, sequitur Indorum populos, de quibus nos loquimur, Lusitanorum proprios non esse, sed liberos, & sui juris: de quo ipsi doctores Hispani non dubitant [1].

[1] Vict. in fine par. 2. I. relection. de Indis.

CAP. V.

Mare ad Indos aut jus eo navigandi non esse proprium Lusitanorum titulo occupationis.

SI ergo in populos terrasque & ditiones Lusitani jus nullum quæsiverunt, videamus an mare & navigationem, aut mercaturam sui juris facere potuerint. De mari autem prima sit consideratio, quod cum passim in jure aut nullius, aut commune, aut publicum Iuris gentium dicatur, hæ voces quid significent ita commodissime explicabitur, si Poëtas ab Hesiodo omnes, & Philosophos; & Iurisconsultos veteres imitati in tempora distinguamus, ea, quæ tempore forte haud longo, certa tamen ratione & sui natura discreta sunt. Neque nobis vitio verti debet si in juris à natura procedentis explicatione, auctoritate, & verbis eorum utimur, quos constat naturali judicio plurimum valuisse. Sciendum est igitur in primordiis vitæ humanæ aliud quam nunc est dominium, aliud communionem fuisse. [2]. Nam dominium nunc proprium quid significat, quod scilicet ita est alicujus ut alterius non sit eodem modo. Commune autem dicimus, cujus proprietas inter plures consortio quodam aut consensu collata est exclusis aliis. Linguarum paupertas coëgit voces easdem in re non eadem usurpare. Et sic ista nostri moris nomina ad jus illud pristinum similitudine quadam & imagine referuntur. Commune igitur tunc non aliud fuit quam quod simpliciter proprio opponitur: Dominium autem facultas non injusta utendi re communi, quem usum Scholasticis [3] visum est facti non juris vocare, quia qui nunc in jure usus vocatur, proprium est quiddam, aut ut illorum more loquar, privative ad alios dicitur. Iure primo Gentium, quod & Naturale interdum dicitur, & quod Poëtæ alibi ætate aurea, alibi Saturni aut Iustitiæ regno depingunt, nihil proprium fuit: quod Cicero dixit: *Sunt autem privata nulla natura.* Et Horatius:

> *Nam* propriæ *telluris* herum natura *nec illum*,
> *Nec me nec quenquam statuit.*

Neque enim potuit natura dominos distinguere. Hoc igitur significatu res omnes eo tempore communes fuisse dicimus, idem innuentes quod Poëtæ cum primos homines in medium quæsivisse, & Iustitiam casto fœdere res medias tenuisse dicunt: quod ut clarius explicent, negant eo tempore campos limite partitos, aut commercia fuisse ulla.

> *promiscua rura per agros.*
> *Præstiterant cunctis* communia *cuncta* videri [4].

Recte additum est *videri*, propter translationem ut diximus vocabuli. Communio autem ista ad usum referebatur:

[2] Vide Glos. & Castr. in l. ex hoc jure & c. jus nat. dist. 1.

[3] Vide Vasq. controv. usu freq. cap. 1. num. 10. c. exiit qui seminat. de Verb. sig. in 6. clem. exivi de paradiso de verb. sign.

[4] Avienus in Arat.

pervium

—— pervium cunctis iter ;

Communis usus *omnium rerum fuit* .

Cujus ratione dominium quoddam erat, sed universale, & indefinitum: Deus enim res omnes non huic aut illi dederat, sed humano generi, atque eo modo plures in solidum ejusdem rei domini esse non prohibebantur: quod si hodierna significatione sumamus dominium, contra omnem est rationem. Hoc enim proprietatem includit, quæ tunc erat penes neminem. [1 Seneca Octavia.]

Aptissime autem illud dictum est:

—— omnia rerum

Vsurpantis erant , [2] [2 Avienus.]

Ad eam vero, quæ nunc est, dominiorum distinctionem non impetu quodam, sed paulatim ventum videtur, initium ejus monstrante natura. Cum enim res sint nonnullæ, quarum usus in abusu consistit, aut quia conversæ in substantiam utentis nullum postea usum admittunt, aut quia utendo fiunt ad usum deteriores, in rebus prioris generis, ut cibo & potu, proprietas statim quædam ab usu non sejuncta emicuit [3]. Hoc enim est proprium esse, ita esse cujusquam ut & alterius esse non possit; quod deinde ad res posterioris generis, vestes puta, & res mobiles alias aut se moventes ratione quadam productum est. Quod cum esset, ne res quidem immobiles omnes, agri puta, indivisæ manere potuerunt: quanquam enim horum usus non simpliciter in abusu consistat, eorum tamen usus abusus cujusdam causa comparatus est. ut arva & arbusta cibi causa, pascua etiam vestium: omnium autem usibus promiscue sufficere non possunt. Repertæ proprietati lex posita est, quæ naturam imitaretur. Sicut enim initio per applicationem corporalem usus ille habebatur, unde proprietatem primum ortam diximus, ita simili applicatione res proprias cujusque fieri placuit. Hæc est quæ dicitur occupatio, voce accommodatissima ad eas res quæ ante in medio positæ fuerant: quo Seneca Tragicus alludit [4]. [3 ff. de usuf. earum rer. quæ usu consf. Extrav. de verb. sign. ad conditorem & quia quorundam Thom. 2. 2. 78.]

—— in medio *est scelus* [4 Sen. Thyeste.]

Positum occupanti.

Et Philosophus [5] *Equestria* omnium *Equitum Romanorum sunt* : *in illis tamen locus meus sit* proprius *quem* occupavi. Hinc [6] Quintilianus dicit, quod omnibus nascitur, industriæ esse præmium; & Tullius, [7] factas esse veteri occupatione res eorum qui quondam in vacua venerant. Occupatio autem hæc in rebus quæ possessioni renituntur, ut sunt feræ bestiæ, perpetua esse debet, in aliis sufficit, corpore cœptam possessionem animo retineri. Occupatio in mobilibus est apprehensio, in immobilibus instructio aut limitatio: unde Hermogenianus cum dominia distincta dicit, addit, agris terminos positos, ædificia collocata [8]. Hic rerum status à Poëtis indicatur. [5 Sen. Ben. l. 7. c. 12.] [6 Decl. 13.] [7 De off. 1.] [8 L. ex hoc jure ff. de Iust. & jure.]

Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum :
Tum primum subiere domos [9]. [9 Virgil. 1. Georg.]
Communemque prius, *ceu lumina solis & auras*
Cautus humum longo signavit limite *messor* [10]. [10 Ovid. in Metamorphos.]

 Cels-

Celebratur post hæc: ut Hermogenianus indicat, commercium; cujus gratia:

[1] Ovid.

Fluctibus ignotis insultavere carinæ [1].

Eodem autem tempore & respublicæ institui cœperunt: atque ita earum quæ à prima communione divulsa erant duo facta sunt genera. Alia enim sunt publica, hoc est, populi propria (quæ est genuina istius vocis significatio) alia mere privata, hoc est, singulorum. Occupatio autem publica eodem modo fit, quo privata. Seneca [2]. *Fines Atheniensium, aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Gens enim unaquæque:

[2] De benef. 7. 4.

Partita fines *regna constituit, novas*
Extruxit urbes [3].

[3] Seneca Octav.

Hoc modo dicit Cicero [4] agrum Arpinatem Arpinatum dici, Tusculanum Tusculanorum, *similisque est*, inquit, *privatarum possessionum descriptio, ex quo quia suum cujusque fit, eorum quæ natura fuerant* communia, *quod cuique obtigit, id quisque teneat.* Contra autem Thucydides [5] eam terram quæ in divisione populo nulli obvenit, ἀόριστον, hoc est, indefinitam, & limitibus nullis circumscriptam vocat [6]. Ex his quæ hactenus dicta sunt duo intelligi possunt. Prius est, eas res quæ occupari non possunt, aut occupatæ nunquam sunt, nullius proprias esse posse: quia omnis proprietas ab occupatione cœperit. Alterum vero, eas res omnes quæ ita à natura comparatæ sunt, ut aliquo utente nihilominus aliis quibusvis ad usum promiscue sufficiant, ejus hodieque conditionis esse, & perpetuo esse debere cujus fuerant cum primum à natura proditæ sunt. Hoc Cicero voluit [7]. *Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos omnibus inter omnes societas hæc est, in qua omnium rerum, quas ad communem usum natura genuit, est servanda communitas.* Sunt autem omnes res hujus generis, in quibus sine detrimento alterius alteri commodari potest. Hinc illud esse dicit Cicero: *Non prohibere aqua profluente.* Nam aqua profluens qua talis non qua flumen est, inter communia omnium à Iurisconsultis refertur: & à Poëta [8].

[4] Offic. 1.

[5] Lib. 1.

[6] Vide Duar. in tit. de rerum div. & qual.

[7] Offic. 1.

[8] Ovid. lib. 6. Metamorphos.

Quid prohibetis aquas? usus communis *aquarum est.*
Nec solem Proprium Natura *nec* aëra *fecit*,
Nec tenues undas, *in* publica *munera veni.*

Dicit hæc non esse natura propria, sicut Vlpianus [9], natura omnibus patere, tum quia primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt (ut loquitur [10] Neratius) tum quia, ut Cicero dicit, à natura ad usum communem genita videntur. Publica autem vocat tralatitia significatione, non quæ ad populum aliquem, sed quæ ad societatem humanam pertinent, quæ publica Iurisgentium in Legibus vocantur [11] hoc est, communia omnium, propria nullius. Hujus generis est Aër, duplici ratione, tum quia occupari non potest, tum quia usum promiscuum hominibus debet. Et eisdem de causis commune est omnium Maris Elementum, infinitum scilicet ita, ut possideri non queat, & omnium usibus accommodatum: sive navigationem respicimus, sive etiam piscaturam. Cujus autem juris est mare, ejusdem sunt si qua mare aliis usibus eripiendo sua fecit, ut

[9] L. venditor. ff. com. præd.

[10] L. quod in littore. ff. de acq. rerum dom. loco citato: Vide Comi. commun. civ. lib. 3. cap. 2. Doneil. lib. 4. cap. 2.

[11] L. ult. de usucap.

ut arenæ maris, quarum pars terris continua littus dicitur [1]. Recte igitur Cicero [2]: *quid tam* commune *quam* mare *fluctuantibus*, littus *ejectis?* Etiam Virgilius auram, undam, littus cunctis patere dicit. Hæc igitur sunt illa quæ Romani vocant communia omnium jure naturali [3], aut quod idem esse diximus, publica jurisgentium, sicut & usum eorum modo communem, modo publicum vocant. Quanquam vero etiam ea nullius esse, quod ad proprietatem attinet, recte dicantur, multum tamen differunt ab his quæ nullius sunt, & communi usui attributa non sunt, ut feræ, pisces, aves: nam ista si quis occupet, in jus proprium transire possunt, illa vero totius humanitatis consensu proprietati in perpetuum excepta sunt propter usum, qui cum sit omnium, non magis omnibus ab uno eripi potest, quam à te mihi quod meum est. Hoc est quod Cicero dicit inter prima esse Iustitiæ munera, rebus communibus pro communibus uti. Scholastici dicerent esse communia alia affirmative, alia privative. Distinctio hæc non modo Iurisprudentibus usitata est, sed vulgi etiam confessionem exprimit: unde apud Athenæum convivator mare commune esse dicit, at pisces capientium fieri. Et in Plautina Rudente servo dicenti, *Mare quidem commune certo est omnibus*, assentit piscator, addenti autem, *In mari inventum est, commune est*, recte occurrit:

Meum quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Mare igitur proprium omnino alicujus fieri non potest, quia natura commune hoc esse non permittit, sed jubet, imo ne littus quidem: [4] nisi quod hæc addenda est interpretatio: ut si quid earum rerum per naturam occupari possit, id eatenus occupantis fiat, quatenus ea occupatione usus ille promiscuus non læditur. Quod merito receptum est: nam cum ita se habet, cessat utraque exceptio per quam evenisse diximus, ne omnia in jus proprium transcriberentur [5]. Quoniam igitur inædificatio species est occupationis, in littore licet ædificare [6], si id fieri potest sine cæterorum incommodo, ut Pomponius loquitur, quod ex Scævola explicabimus, nisi usus publicus, hoc est communis impediretur. Et qui ædificaverit, soli dominus fiet: quia id solum nec ullius proprium, nec ad usum communem necessarium fuit. est igitur occupantis: sed non diutius quam durat occupatio, quia reluctari mare possessioni videtur, exemplo feræ, quæ si in naturalem se libertatem receperit, non ultra captoris est, ita & littus postliminio mari cedit. Quicquid autem privatum fieri occupando, idem & publicum, hoc est populi proprium posse ostendimus [7]. Sic littus Imperii Romani finibus inclusum, populi Romani esse Celsus existimat: quod si ita est, minime mirandum est, eundem Populum subditis suis occupandi littoris modum per Principem aut Prætorem potuisse concedere. Cæterum & hæc occupatio non minus quam privata ita restringenda est, ne ulterius porrigatur, quam ut salvus sit usus Iurisgentium. Nemo igitur potest à Populo Romano ad littus maris accedere prohiberi, & retia siccare, & alia facere, quæ semel omnes homines in perpetuum sibi licere voluerunt. [8] Maris autem natura hoc

 differt

1. L. Arist. de rer. div.
2. loco citato.
3. Inst. de rer. div §. & quidem naturali, & §. littorum. ff. de rer. div. l.1. & L. 2. L. Aristo. eod tit. L. quod in Littore. L. quamvis. de acq. rer. dom. L. si quis me. de Injur. L. littora. Ne quid in loco publ. cum. L. seq.
4. Vide Don. L. 4. c. 2.
5. Inst. de rer. div. §. litt. l. riparum. §. 1. ff. de rer. div. l. fluminum. ff. de damno inf.
6. L. quamvis de acq. rer. dom. L. in littore. Ne quid in loco pub. L. Aristo. de rerum div. L. quod in littore. de acq. rer. dom.
7. d. L. littora ne quid in loco publ. Donell. l. 4, c. 2, & c. 9. d. L. quamvis de acq. rer. dom. L. 2, in princ. & § merito. & ¶. Si quis à Princ. Ne quid in loco pub.
8. L. Nemo igitur. ff. de rer. division. Vide d. L. littora. ff. Ne quid in loco publ.

differt à littore, quod mare nisi exigua sui parte nec inædificari facile, nec includi potest: & ut posset, hoc ipsum tamen vix contingeret, sine usus promiscui impedimento. Si quid tamen exiguum ita occupari potest, id occupanti conceditur. Hyperbole est igitur

Contracta pisces æquora sentiunt
Jactis in altum mollibus [1].

Nam Celsus jactas in mare pilas ejus esse dicit qui jecerit [2]. Sed id non concedendum si deterior maris usus eo modo futurus sit. Et Vlpianus eum qui molem in mare jacit, ita tuendum dicit si nemo damnum sentiat [3]. Nam si cui hæc res nocitura sit, Interdictum utique, Ne quid in loco publico fiat competiturum. Vt & Labeo, si quid tale in mare struatur, Interdictum vult competere, Ne quid in Mari, quo portus, statio, iterve navigiis deterius sit, fiat [4]. Quæ autem navigationis, eadem piscatus habenda est ratio, ut communis maneat omnibus. Neque tamen peccabit si quis in maris diverticulo piscandi locum sibi palis circumsepiat, atque ita privatum faciat: sicut Lucullus exciso apud Neapolim monte ad villam suam maria admisit [5]. Et hujus generis, puto fuisse piscinas maritimas quarum Varro & Columella meminerunt. Nec Martialis alio spectavit, cum de Formiano Apollinaris loquitur [6].

Si quando nereus *sentit Æoli regnum.*
Ridet procellas tuta de suo *mensa.*

Et Ambros. [7]. *Inducis mare intra prædia tua ne desint belluæ.* Hinc apparere potest quæ mens Pauli fuerit, cum dicit, [8] si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Vti possidetis interdictum ei competere. Esse quidem hoc Interdictum ad privatas causas comparatum, non autem ad publicas, (in quibus etiam ea comprehenduntur quæ jure gentium communi facere possumus) sed hic jam agi de jure fruendo quod ex causa privata, contingat, non publica, sive communi. Nam teste Marciano, [9] quicquid occupatum est & occupari potuit, id jam non est juris gentium, sicut est mare: Exempli causa, si quis Lucullum aut Apollinarem in privato suo, quatenus diverticulum maris incluserant, piscari prohibuisset, dandum illis interdictum Paulus putavit, non solum injuriarum actionem, ob causam scilicet privatæ possessionis [10]. Imo in diverticulo maris, sicut in diverticulo fluminis, si locum talem occuparim, ibique piscatus sim, maxime si animum privatim possidendi plurium annorum continuatione testatus fuerim, alterum eodem jure uti prohibebo: ut ex Marciano colligimus, non aliter quam in lacu qui mei dominii est. Quod verum quam diu durat occupatio, quemadmodum in littore antea diximus. Extra diverticulum idem non erit, ne scilicet communis usus impediatur [11]. Ante ædes igitur meas aut prætorium ut piscari aliquem prohibeant usurpatum quidem est, sed nullo jure, adeo quidem ut Vlpianus contemta ea usurpatione si quis prohibeatur injuriarum dicat [12] agi posse. Hoc imperator Leo (cujus Legibus non utimur) contra juris rationem mutavit, voluitque προθύρα, hoc est, vestibula maritima eorum esse propria, qui oram habitarent, ibique eos jus piscandi habere [13]: quod tamen ita procedere voluit, ut

septis

[1] Horat.
[2] d. l. littora.
[3] L. 2. ne quid in loco publ. § Advers.
[4] L. 1. § si in mare. ff. de fluminibus.
[5] Plin lib. 10, cap. 54.
[6] Lib. 10. Epig. 10.
[7] De Nabuts. c. 3.
[8] L. sane si maris. ff. de injuriis.
[9] L. nemo igitur. ff. de rerum div.
[10] L. si quisquam, de divers. & temp. præscr.
[11] L. præscriptio ff. de usucap.
[12] L. injuriarum. §. ult. ff. de injuriis d. L. injuriarum § si quis me.
[13] Novella Leo 102, 103, 104. Vide Cujac. 14 obs. 1.

ſeptis quibuſdam remoratoriis quas ἐποχὰς Græci vocant, locus ille occuparetur: exiſtimans nimirum non fore ut quis exiguam maris portionem alteri invideret qui ipſe toto mari ad piſcandum admitteretur. Certe ut quis magnam maris partem, etiamſi poſſit, publicis utilitatibus eripiat, non tolerandæ eſt improbitatis: in quam merito Vir Sanctus [1] invehitur. Spatia Maris *ſibi vindicant* jure mancipii, *piſciumque jura ſicut vernaculorum conditione ſibi ſervitii ſubjecta commemorant. Iſte, inquit,* ſinus *maris meus eſt: ille alterius. Dividunt elementa ſibi potentes.* Eſt igitur Mare in numero earum rerum quæ in commercio non ſunt [2], hoc eſt, quæ proprii juris fieri non poſſunt. Vnde ſequitur ſi proprie loquamur, nullam Maris partem in territorio populi alicujus poſſe cenſeri. Quod ipſum Placentinus ſenſiſſe videtur, cum dixit, Mare ita eſſe commune, ut in nullius dominio ſit niſi ſolius Dei: & Iohannes Faber, cum mare aſſerit relictum in ſuo jure, & eſſe primævo, quo omnia erant communia [3]. Alioquin nihil differrent quæ ſunt omnium communia ab his quæ publica proprie dicuntur, ut mare à flumine. Flumen populus occupare potuit, ut incluſum finibus ſuis, mare non potuit. Territoria autem ſunt ex occupationibus populorum, ut privata dominia ex occupationibus ſingulorum. Vidit hoc Celſus, qui clare ſatis diſtinguit inter littora [4], quæ populus Romanus occupare potuit, ita tamen ut uſui communi non noceretur, & mare quod priſtinam naturam retinuit. Nec ulla lex diverſum indicat [5]. Quæ vero leges à contrariæ ſententiæ auctoribus citantur, aut de inſulis loquuntur, quas clarum eſt occupari potuiſſe, aut de portu qui non communis eſt, ſed proprie publicus. Qui vero dicunt mare aliquod eſſe Imperii Romani, dictum ſuum ita interpretantur, ut dicant jus illud in mare ultra protectionem & jurisdictionem non procedere: quod illi jus à proprietate diſtinguunt: nec forte ſatis animadvertunt idipſum quod Populus Romanus claſſes præſidio navigantium diſponere potuit, & deprehenſos in mari piratas punire, non ex proprio, ſed ex communi jure accidiſſe, quod & aliæ liberæ gentes in mari habent. Illud interim fatemur, potuiſſe inter gentes aliquas convenire, ut capti in maris hac vel illa parte, hujus aut illius reipublicæ judicium ſubirent, atque ita ad commoditatem diſtinguendæ jurisdictionis in mari fines deſcribi, quod ipſos quidem eam ſibi legem ferentes obligat [6], at alios populos non item: neque locum cujus proprium facit, ſed in perſonas contrahentium jus conſtituit. Quæ diſtinctio ut naturali rationi conſentanea eſt, ita Vlpiani reſponſo quodam comprobatur, qui rogatus an duorum prædiorum maritimorum dominus, alteri eorum quod venderet ſervitutem potuiſſet imponere, ne inde in certo maris loco piſcari liceret, reſpondet; rem quidem ipſam, mare ſcilicet ſervitute nulla affici potuiſſe, quia per naturam hoc omnibus pateret, ſed cum bona fides contractus legem venditionis ſervari expoſceret, perſonas poſſidentium & in jus eorum ſuccedentium per iſtam legem obligari. Verum eſt loqui Iurisconſultum de prædiis privatis, & lege privata, ſed in territorio & lege populorum eadem hic eſt ratio, quia populi reſpectu totius generis humani privatorum locum obtinent. Similiter

[1] *Ambroſ. lib. 5. Hex. c. 10.*

[2] *Donell. lib. 4. cap. 6.*

[3] *Ioh. Faber ad d. §. Littorum inſt. de rerum diviſ. adde DD. ad l. ἀξίωσις ff. ad l. Rhodiam.*

[4] *L. Littora. Ne quid in loco publ.*

[5] *Vide L. inſula. ff. de judiciis. Vide L. Cæſar. ff. de public. Gloſſ. in L. quædam. de rerum diviſ. & in d. L. littora. & in §. 1. Inſt. de rer. diviſ. Bal. in d. l. quædam.*

[6] *Bal. in c. in princ. in 2. col. quib. mod. feud. amit. adde L. unic. C. de claſſ. lib. 11. & Aug. in l. ſanc. ff. de injur. L. venditor fundi Com. præd. adde L. caveri. cod. tit.*

ter reditus qui in piſcationes maritimas conſtitui Regalium numero cenſentur, non rem, hoc eſt mare, aut piſcationem, ſed perſonas non obligant 1. Quare ſubditi, in quos legem ferendi poteſtas Reipublicæ aut Principi ex conſenſu competit, ad onera iſta compelli forte poterunt: ſed exteris jus piſcandi ubique immune eſſe debet, ne ſervitus imponatur mari quod ſervire non poteſt. Non enim maris eadem quæ fluminis ratio eſt 2: quod cum ſit publicum, id eſt populi, jus etiam in eo piſcandi à populo aut Principe concedi aut locari poteſt, ita ut ei qui conduxit, etiam interdictum Veteres dederint, de loco publico fruendo, addita conditione, ſi is cui locandi jus fuerit, fruendum alicui locaverit 3: quæ conditio in mari evenire non poteſt. Cæterum qui ipſam piſcationem numerant inter Regalia, ne quidem illum locum, quem interpretabantur, ſatis inſpexerunt. quod Iſerniam & Alvotum non latuit. Demonſtratum eſt 4 nec populo nec privato cuipiam jus aliquod proprium in ipſum mare (nam diverticulum excipimus) competere poſſe, cum occupationem nec natura, nec uſus publici ratio permittat. Hujus autem rei cauſa inſtituta fuerat hæc diſputatio, ut appareret Luſitanos mare quo ad Indos navigatur ſui juris non feciſſe. Nam utraque ratio quæ proprietatem impedit, in hac cauſa eſt quam in cæteris omnibus infinito efficacior. Quod in aliis difficile videtur, in hac omnino fieri non poteſt: quod in aliis iniquum judicamus, in hac ſumme barbarum eſt, atque inhumanum. Non de mari interiore hic agimus, quod terris undique infuſum, alicubi etiam fluminis latitudinem non excedit, de quo tamen ſatis conſtat locutos Romanos Iurisconſultos, cum nobiles illas adverſus privatam avaritiam ſententias ediderunt: de Oceano quæritur, quem immenſum, infinitum, rerum parentem, cœlo conterminum antiquitas vocat: cujus perpetuo humore non fontes tantum & flumina & maria, ſed nubes, ſed ipſa quodammodo ſidera paſci veteres crediderunt: qui denique per reciprocas æſtuum vices terram hanc humani generis ſedem ambiens, neque teneri, neque includi poteſt, & poſſidet verius quam poſſidetur. In hoc autem Oceano non de ſinu aut fretu, nec de omni quidem eo quod è littore conſpici poteſt controverſia eſt. Vindicant ſibi Luſitani quicquid duos Orbes interjacet, tantis ſpatiis diſcretos, ut plurimis ſæculis famam ſui non potuerint transmittere. Quod ſi Caſtellanorum, qui in eadem ſunt cauſa, portio accedat, parvo minus omnis Oceanus duobus populis mancipatus eſt, aliis tot gentibus ad Septentrionum redactis anguſtias: multumque decepta eſt Natura, quæ cum elementum illud omnibus circumfudit, omnibus etiam ſuffecturum credidit. In tanto mari ſi quis uſu promiſcuo ſolum ſibi imperium & ditionem exciperet, tamen immodicæ dominationis affectator haberetur: ſi quis piſcatu arceret alios, inſanæ cupiditatis notam non effugeret. At qui etiam navigatum impedit, quo nihil ipſi perit, de eo quid ſtatuemus? Si quis ab igne qui totus ſuus eſt, ignem capere, lumen ſuo de lumine, alterum prohiberet, lege hunc humanæ ſocietatis reum peragerem: quia vis ea eſt iſtius naturæ,

1 C. quæ ſint Regalia, in feudis.

2 Vide Balbum de præſcr. 4. parte 5. part primo. qu. 6. n. 4.

3 d. l. injuriarum. § ff. quis me verſ. conductor. ff. de injur. ff. de loco publ. fruendo.

4 Ad d. locum. Quæ ſint Regalia.

Vt ni-

Vt nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit [1].

Quid ni enim quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta [2]? Hæc sunt quæ Philosophi [3] non alienis tantum, sed & ingratis præstari volunt. Quæ vero in rebus privatis invidia est, eadem in re communi non potest non esse immanitas. Improbissimum enim hoc est, quod naturæ instituto, consensu gentium, meum non minus quam tuum est, id te ita intercipere, ut ne usum quidem mihi concedas, quo concesso nihilominus id tuum sit, quam antea fuit. Tum vero etiam qui alienis incumbunt, aut communia intercipiunt, certa quadam possessione se tuentur. Quia enim prima, ut diximus, occupatio res proprias fecit, iccirco imaginem quandam dominii præfert quamvis injusta detentio. At Lusitani num sicuti terras solemus, sic mare illud impositis prædiis ita undique cinxerunt, ut in ipsorum manu esset quos vellent excludere? An vero tantum hoc abest, ut ipsi etiam, cum adversus alios populos mundum dividunt, non ullis limitibus aut natura aut manu positis? sed imaginaria quadam linea se tueantur? quod si recipitur & dimensio talis ad possidendum valet, jamdudum nobis Geometræ terras, Astronomi etiam cœlum eriperent. Vbi hic igitur est ista, sine qua nulla dominia cœperunt, corporis ad corpus adjunctio? Nimirum apparet in nulla re verius dici posse, quod Doctores nostri prodiderunt [4]. Mare cum sit incomprehensibile, non minus quam aër, nullius populi bonis potuisse applicari. Si vero ante alios navigasse, & viam quodammodo aperuisse, hoc vocant occupare, quid esse potest magis ridiculum? Nam cum nulla pars sit maris, in quam non aliquis primus ingressus sit, sequetur omnem navigationem ab aliquo esse occupatam. Ita undique excludimus. Quin & illi qui terrarum orbem circumvecti sunt, totum sibi Oceanum acquisivisse dicendi erunt. Sed nemo nescit navem per mare transeuntem non plus juris quam vestigii relinquere. Verum etiam quod sibi sumunt neminem ante ipsos eum Oceanum navigasse, id minime verum est. Magna enim pars ejus de quo agitur maris, ambitu Mauritaniæ, jam olim navigata est: ulterior & in orientem vergens victoriis Magni Alexandri lustrata est, usque in Arabicum sinum [5]. Olim autem hanc navigationem Gaditanis percognitam fuisse, multa argumenta sunt. Cajo Cæsare Augusti filio in Arabico sinu res regente signa navium ex Hispaniensibus naufragiis agnita. Et quod Cælius Antipater tradidit, vidisse se qui ex Hispania in Æthiopiam commercii gratia navigasset: Etiam Arabibus, si verum est, quod Cornelius Nepos testatus est, Eudoxum quendam sua ætate cum Lathyrum Regem Alexandriæ fugeret, Arabico sinu egressum Gades usque pervectum. Pœnos autem, qui re maritima plurimum valuerunt, eum Oceanum non ignorasse longe clarissimum est, cum Hanno Carthaginis potentia florente circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, præternavigato scilicet promontorio quod nunc Bonæ Spei dicitur, (Vetus videtur nomen Hesperion ceras fuisse) omne id iter, situmque littoris & insularum scripto complexus sit, testatusque ad ultimum non mare sibi, sed commeatum defuisse. Ab

[1] *Ennius.*

[2] *Cicer. de off.* 1.

[3] *Sen. lib.* 3. *cap.* 28.

[4] *Ioann. Faber ad* §. *littorum.*

[5] *Ex Plin. l.* 2. *cap* 69. *& lib.* 6. *c.* 31. *& Mela lib.* 3.

Arabico autem sinu ad Indiam, Indicique Oceani insulas, & auream usque Chersonesum, quam esse Iapanem credunt plerique, etiam re Romana florente navigari solitum, iter à Plinio [1] descriptum, legationes ab Indis ad Augustum, ad Claudium etiam ex Taprobane insula, deinde gesta Trajani & tabulæ Ptolemæi satis ostendunt. Iam suo tempore Strabo [2] Alexandrinorum mercatorum classem ex Arabico sinu, ut Æthiopiæ ultima, ita & Indiæ, petisse testatur, cum olim paucis navibus id auderetur. Inde magna populo Romano vectigalia: Addit Plinius [3] impositis sagittariorum cohortibus piratarum metu navigatum: solamque Indiam quingenties sestertium, si Arabiam addas & Seres, millies annis omnibus Romano Imperio ademisse: & merces centuplicato venditas. Et hæc quidem vetera satis arguunt primos non fuisse Lusitanos. In singulis autem sui partibus Oceanus ille & tunc cum eum Lusitani ingressi sunt, & nunquam non cognitus fuit. Mauri enim, Æthiopes, Arabes, Persæ, Indi eam maris partem cujus ipsi accolæ sunt, nescire neutiquam potuerunt. Mentiuntur ergo qui se mare illud invenisse jactant. Quid igitur, dicet aliquis, parumne videtur, quod Lusitani intermissam multis forte sæculis navigationem primi repararunt, &, quod negari non potest, Europæis gentibus ignotam ostenderunt, magno suo labore, sumtu, periculo? Imo vero si in hoc incubuerunt ut quod soli reperissent id omnibus monstrarent, quis adeo est amens, qui non plurimum se illis debere profiteatur? Eandem enim gratiam, laudemque & gloriam immortalem illi promeruerint, qua omnes contenti fuerunt rerum magnarum inventores, quotquot scilicet non sibi, sed humano generi prodesse studuerunt. Sin Lusitanis suus ante oculos quæstus fuit, lucrum quod semper maximum est in prævertendis negotiationibus, illis sufficere debuit. Et scimus itinera prima proventus interdum quater decuplos, aut etiam uberiores dedisse: quibus factum ut inops diu populus ad repentinas divitias subito prorumperet, tanto luxus apparatu, quantus vix beatissimis gentibus in supremo progressæ diu fortunæ fastigio fuit. Si vero eidem in hoc præiverunt, ne quisquam sequeretur, gratiam non merentur, cum lucrum suum respexerint. lucrum autem suum dicere non possunt, cum eripiant alienum. Neque enim illud certum est, nisi ivissent eo Lusitani, iturum fuisse neminem. Adventabant enim tempora, quibus ut artes pene omnes, ita & terrarum & marium situs clarius in dies noscebantur. Excitassent vetera, quæ modo retulimus, exempla, & si non uno impetu omnia patuissent, at paulatim promota velis fuissent littora alio semper aliud monstrante. Factum denique fuisset, quod fieri potuisse Lusitani docuerunt, cum multi essent populi non minus flagrantes mercaturæ & rerum externarum studio. Venetis qui multa jam Indiæ didicerant, cætera inquirere promptum fuit. Gallorum Brittonum indefessa sedulitas, Anglorum audacia cœpto non defuisset. Ipsi Batavi multo magis desperata aggressi sunt. Nulla igitur æquitatis ratio, ne probabilis quidem ulla sententia à Lusitanis stat. Omnes enim qui mare volunt imperio alicujus subjici posse, id ei attribuunt qui proximus portus & circumjacentia littora in ditione

[1] Plin. l. 6, c. 23.

[2] Lib. 2, & 17.

[3] Loco cit. & l. 12, c. 19.

dicione habet [1]. At Lusitani in illo immenso littorum tractu paucis exceptis præsidiis nihil habent quod suum possunt dicere. Deinde vero etiam qui mari imperaret, nihil tamen posset ex usu communi deminuere, sicut Populus Romanus arcere neminem potuit, quo minus in littore Imperii Romani cuncta faceret, quæ jure gentium permittebantur [2]. Et si quicquam eorum prohibere posset, puta piscaturam, qua dici quodammodo potest pisces exhauriri, at navigationem non posset, per quam mari nihil perit. Cui rei argumentum est longe certissimum, quod ex Doctorum sententia ante retulimus, etiam in terra, quæ cùm populis, tum hominibus singulis in proprietatem attributa est: iter tamen, certe inerme & innoxium, nullius gentis hominibus juste negari: sicut & potum ex flumine. Ratio apparet, quia cum unius rei naturaliter usus essent diversi, eum duntaxat gentes divisisse inter se videntur, qui sine proprietate commode haberi non potest; contra autem eum recepisse, per quem domini conditio deterior non esset futura. Omnes igitur vident eum qui alterum navigare prohibet nullo jure defendi, cum eundem etiam injuriarum teneri Vlpianus dixerit [3]: alii autem etiam interdictum utile prohibito competere existimaverint [4]. Et sic Batavorum intentio communi jure nititur, cum fateantur omnes, permissum cuilibet in mari navigare etiam à nullo Principe impetrata licentia: quod Legibus Hispanicis diserte expressum est [5].

1 *Gloss. in c. ibi. peric. § porro super verbo territorio. De elect. in sexto & ibi Can. Gloss. in c. licet. ff. de Feriis.*

2 *L. nemo igitur. ff. de rer. divis. adde Albor. Gentilem de jure belli lib. 1. c. 19. sub finem.*

3 *L. 2. §. si quis in mari. ff. Ne quid in loco publ.*

4 *Gloss. ad L. 1. ut in flumine publ.*

5 *Bal. in L. item lapilli. 3, col. ff. de rer. divis. Rodericus Zuarius Hispanus in consilio 1. de usu maris. 3. partit. tit. 28 L. 10. & 12.*

CAP. VI.

Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.

Donatio Pontificis Alexandri, quæ à Lusitanis mare aut jus navigandi solis sibi vindicantibus, cum inventionis deficiat titulus, secundo loco adduci potest, satis ex iis quæ ante dicta sunt vanitatis convincitur. Donatio enim nullum habet momentum in rebus extra commercium positis. Quare cum mare aut jus in eo navigandi proprium nulli hominum esse possit, sequitur neque dari à Pontifice, neque à Lusitanis accipi potuisse. Præterea cum supra relatum sit ex omnium sani judicii hominum sententia Papam non esse dominum temporalem totius orbis, ne Maris quidem esse satis intelligitur: quanquam etsi id concederetur, tamen jus annexum Pontificatui in Regem aliquem aut populum pro parte nulla transferri debuisset. Sicut nec Imperator posset Imperii provincias in suos usus convertere, aut pro suo arbitrio alienare [6]. Illud saltem nemo negaturus est, cui aliquid sit frontis, cum jus disponendi in temporalibus Pontifici nemo concedat, nisi forte quantum ejus rerum spiritualium necessitas requirit, ista autem de quibus nunc agimus, mare scilicet & jus navigandi, lucrum & quæstum merum, non pietatis negotium respiciant, sequi nullam hac in re fuisse illius potestatem. Quid, quod ne Principes quidem, hoc est, domini temporales possunt ullo modo à navigatione aliquem prohibere, cum si quod habent jus in mari id sit tantum jurisdictionis ac protectionis? Etiam illud notissimum

6 *Vict. loco citato. n. 26.*

ſimum eſt apud omnes, ad ea facienda quæ cum lege Naturæ pugnant, nullam eſſe Papæ auctoritatem [1]. Pugnat autem cum lege Naturæ, ut mare aut ejus uſum quiſquam habeat ſibi proprium, ut jam ſatis demonſtravimus. Cum denique jus ſuum auferre alicui Papa minime poſſit, quæ erit facti iſtius defenſio, ſi tot populos immerentes, indemnatos, innoxios ab eo jure quod ad ipſos non minus quam ad Hiſpanos pertinebat uno verbo voluit excludere? Aut igitur dicendum eſt nullam eſſe vim ejusmodi pronuntiationis, aut quod non minus credibile eſt, eum Pontificis animum fuiſſe, ut Caſtellanorum & Luſitanorum inter ſe certamini interceſſum voluerit, aliorum autem juri nihil diminutum.

[1] Sil. in Verbo Papa. n. 16.

CAP. III.

Mare aut jus navigandi proprium non eſſe Luſitanorum titulo præſcriptionis aut conſuetudinis.

VLtimum iniquitatis patrocinium in præſcriptione ſolet eſſe aut conſuetudine. Et huc igitur Luſitani ſe conferunt: ſed utrumque illis præſidium certiſſim[a] juris ratio præcludit. Nam præſcriptio à Iure eſt civili, unde locum habere non poteſt inter Reges, aut inter populos liberos [2]: multo autem minus ubi jus naturæ aut gentium reſiſtit, quod jure civili ſemper validius eſt. Quin & ipſa lex civilis præſcriptionem hic impedit [3]. Vſucapi enim, aut præſcriptione acquiri prohibentur, quæ in bonis eſſe non poſſunt, deinde quæ poſſideri vel quaſi poſſideri nequeunt, & quorum alienatio prohibita eſt. Hæc autem omnia de mari & uſu maris vere dicuntur. Et cum publicæ res, hoc eſt populi alicujus nulla temporis poſſeſſione quæri poſſe dicantur, ſive ob rei naturam, ſive ob eorum privilegium adverſus quos præſcriptio iſta procederet, quanto juſtius humano generi, quam uni populo id beneficium dandum fuit in rebus communibus? Et hoc eſt quod Papinianus ſcriptum reliquit [4], præſcriptionem longæ poſſeſſionis ad obtinenda loca jurisgentium publica concedi non ſolere: ejusque rei exemplum dat in littore, cujus pars impoſito ædificio occupata fuerat: nam eo diruto, & alterius ædificio in eodem loco poſtea exſtructo, exceptionem opponi non poſſe: quod deinde ſimilitudine rei publicæ illuſtrat: nam & ſi quis in fluminis diverticulo pluribus annis piſcatus ſit, poſtea, interrupta ſcilicet piſcatione, alterum eodem jure prohibere non poſſe. Apparet igitur Angelum & qui cum Angelo dixerunt [5] Venetis & Ianuenſibus per præſcriptionem jus aliquod in ſinum maris ſuo littori præjacentem acquiri potuiſſe, aut falli, aut fallere, quod ſane Iuriſconſultis nimium eſt frequens, cum ſanctæ profeſſionis auctoritatem, non ad rationes & leges, ſed ad gratiam conferunt potentiorum. Nam Martiani quidem reſponſum, de quo & ante egimus, ſi recte cum Papiniani verbis comparetur, non aliam accipere poteſt interpretationem [6], quam eam quæ & Ioanni olim & Bartolo probata eſt, & nunc à doctis omnibus recipitur [7]: ut ſcilicet jus prohibendi procedat quamdiu durat occupatio: non autem ſi ea omiſſa ſit: omiſſa enim non prodeſt, nec ſi per mille annos

[2] Vaſq. cap. 15.
[3] Vide Donel. lib. 5. com. cap. 22. & ſeq. L. ſed Celſ. ff. de contra. empt. L. uſucapionem. ff. de uſucapion. L. ſine ff. eod. cap. ſive poſſ. de Reg. jur. in 6. L. alienationis. ff. de verb. ſign. L. ſi fundum. ff. de fundo dotal.
[4] L. præſcrip. C. de oper. publ. L. diligent. C. de Aquæductis. L. viam. ff. de via publ. L. ult. ff. de uſucap.
[5] Conſ. 286. Thema tale eſt: inter cætera capitula pacis.
[6] l. ſi quiſquam. ff. de diverſ. & temp. præſcrip.
[7] Duar. de uſucap. c. 3. Cujac. ad d. l. ult. de uſuc. Donell. Com. lib. 5. c. 22. in d. ult. n. 4. per l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom.

nos

nos fuisset continuata, ut recte animadvertit Castrensis. Et quamvis hoc voluisset Martianus, quod minime credendus est cogitasse, in quo loco occupatio conceditur, in eodem præscriptionem concedi, tamen absurdum erat quod de flumine publico dictum erat ad Mare commune, & quod de diverticulo ad sinum proferre, cum hæc præscriptio usum quæ est Iuregentium communis, impeditura sit, illa autem publico usui non admodum noceat. Alterum autem Angeli argumentum quod ex aquæ ductu sumitur [1], eodem Castrensi monstrante, ut à quæstione alienissimum, ab omnibus merito exploditur. Falsum igitur est talem præscriptionem etiam eo tempore gigni, cujus initium omnem memoriam excedat. Vbi enim lex omnem omnino tollit præscriptionem, ne istud quidem tempus admittitur, hoc est, ut Felinus loquitur [2], materia impræscriptibilis tempore immemoriali non fit præscriptibilis. Fatetur hæc vera esse Balbus [3]: sed Angeli sententiam receptam dicit hac ratione, quia tempus extra memoriam positum idem valere creditur privilegio, cum titulus amplissimus ex tali tempore præsumatur. Apparet hinc non aliud illos sensisse, quam si pars aliqua reipublicæ, puta Imperii Romani, supra omnem memoriam usa esset tali jure, ei dandam præscriptionem hoc colore, quasi Principis concessio præiisset. Quare cum nemo sit dominus totius generis humani, qui jus illud adversus homines omnes homini, aut populo alicui potuisset concedere, sublato illo colore, necesse est etiam præscriptionem interimi. Et sic ex illorum etiam sententia inter Reges aut populos liberos prodesse nihil potest lapsus infiniti temporis. Vanissimum autem & illud est quod Angelus docuit, etiamsi ad dominium præscriptio proficere non potest, tamen dandam esse possidenti exceptionem. Nam Papinianus disertis verbis exceptionem negat [4], & aliter non potuit sentire, cum ipsius sæculo præscriptio nihil esset aliud quam exceptio. Verum igitur est quod & leges Hispanicæ exprimunt [5]: in his rebus quæ communi hominum usui sunt attributæ, nullius omnino temporis præscriptionem procedere, cujus definitionis illa præter cæteras ratio reddi potest, quod qui re communi utitur, ut communi uti videtur, non autem jure proprio, & ita præscribere non magis quam fructuarius potest vitio possessionis [6]. Altera hæc etiam non contemnenda est, quod in præscriptione temporis cujus memoria non extat, quamvis titulus & bona fides præsumantur, tamen si reipsa appareat titulum omnino nullum dari posse, & sic manifesta sit fides mala, quæ in populo maxime quasi uno corpore perpetua esse censetur, & ex duplici defectu præscriptio corruit [7]. Tertia vero, quia res hæc est meræ facultatis, quæ non præscribitur, ut infra demonstrabimus. Sed nullus est finis argutiarum. Inventi sunt qui in hoc argumento à præscriptione consuetudinem distinguerent, ut illa scilicet exclusi, ad hanc confugerent. Discrimen autem quod hic statuunt sane ridiculum est: ex præscriptione ajunt jus unius quod ab eo aufertur alteri applicari [8]: sed cum aliquod jus ita alicui applicatur ut alteri non auferatur, tum dici consuetudinem: quasi vero cum jus navigandi quod communiter ad omnes pertinet, exclusis

[1] *Ex l. usum aqua C. de Aqua d. lib.* 11. *confer cum l. Dilig. eod. tit. & cum l. hoc. jur.* §. *Ductus aqua. ff. de Aqua quot. & æst.*

[2] *Ad c. accedentes. de præscription.*

[3] *De præscript.* 4. *part.* 5. *part. princip. q.* 6. *num.* 8.

[4] *d. l. ultima.*

[5] *Par.* 3. *tit.* 29. *l.* 7. *inc. Placa. Rod. Zuarius. d. cons. num.* 4.

[6] *Fachin. l.* 8, *c.* 26. *& c.* 33. *Covar. de præscript. parte* 2. §. 2. *n.* 8. *&* §. 8. *n.* 5. *&* 6.

[7] *Fachi. l.* 8, *c.* 28.

[8] *Aret. in rubr. ff. de rer. divis. alleg. Balbus. de loco n.* 2. *Vide Vasq. contr. ill. cap.* 29. *num.* 38.

ſis aliis ab uno uſurpatur, non neceſſe ſit omnibus perire quantum uni accedit. Errori huic anſam dederunt Pauli verba non recte accepta, qui cum de jure proprio maris ad aliquem pertinente loqueretur 1, fieri hoc poſſe dixit Accurſius per privilegium aut conſuetudinem: quod additamentum ad Iurisconſulti textum nullo modo accedens mali potius conjectoris eſſe videtur quam boni interpretis. Mens Pauli ſupra explicata eſt. Cæterum illi ſi vel ſola Vlpiani verba 2, quæ paulo ante præcedunt, ſatis conſideraſſent, longe aliud dicturi erant. Fatetur enim ut quis ante ædes meas piſcari prohibeatur, eſſe quidem uſurpatum 3: hoc eſt receptum conſuetudine: ſed nullo jure;ideoque injuriarum actionem prohibito non denegandam. Contemnit igitur hunc morem, & uſurpationem vocat, ut & inter Chriſtianos Doctores Ambroſius 4. Et merito. Quid enim clarius quam non valere conſuetudinem, quæ juri naturæ, aut gentium ex adverſo opponitur 5? Conſuetudo enim ſpecies eſt juris poſitivi, quod legi perpetuæ obrogare non poteſt. Eſt autem lex illa perpetua ut Mare omnibus uſu commune ſit. Quod autem in præſcriptione diximus, idem conſuetudine verum eſt, ſi quis eorum qui diverſum tradiderunt, ſenſus excutiat, non aliud reperturum, quam conſuetudinem privilegio parari. Atqui adverſus genus humanum concedendi privilegium nemo habet poteſtatem: quare inter diverſas reſpublicas conſuetudo iſta vim non habet. Verum omnem hanc quæſtionem diligentiſſime tractavit Vaſquius 6, decus illud Hiſpaniæ, cujus nec in explorando jure ſubtilitatem, nec in docendo libertatem unquam deſideres. Is igitur poſita Theſi Loca publica & jure gentium communia præſcribi non poſſe, quam multis firmat auctoribus: exceptiones deinde ſubjungit ab Angelo & aliis confictas, quas ſupra retulimus. Hæc autem examinaturus recte judicat iſtarum rerum veritatem pendere à vera juris, tam naturæ quam gentium cognitione. Ius enim naturæ cum à divina veniat providentia, eſſe immutabile. Hujus autem naturalis partem eſſe jus gentium, primævum quod dicitur, diverſum à jure gentium ſecundario ſive poſitivo: quorum poſterius mutari poteſt. Nam ſi qui mores cum jure gentium primævo repugnent, hi non humani ſunt, ipſo judice, ſed *ferini*, corruptelæ & abuſus, non leges & uſus. Itaque nullo tempore præſcribi potuerunt, nulla lata lege juſtificari, nullo multarum etiam gentium conſenſu, hoſpitio, & exercitatione ſtabiliri, quod exemplis aliquot, & Alphonſi Caſtrenſis Theologi Hiſpani teſtimonio confirmat 7. *Ex quibus apparet*, inquit, *quam ſuſpecta ſit ſententia eorum, quos ſupra retulimus, exiſtimantium Genuenſes, aut etiam Venetos poſſe non injuria prohibere alios navigare per Gulfum aut pelagus ſui maris, quaſi æquora ipſa præſcripſerint. id quod non ſolum eſt contra leges* 8: *ſed etiam eſt contra ipſum jus naturæ, aut gentium primævum, quod mutari non poſſe diximus. Quod ſi contra illud jus conſtat, quia non ſolum maria aut æquora eo jure communia erant, ſed etiam reliquæ omnes res immobiles. Et licet ab eo jure poſtea receſſum fuerit ex parte, puta quoad dominium & proprietatem terrarum, quarum dominium jure Naturæ commune, diſtinctum & diviſum, ſicque ab illa communione ſegregatum fuit:* 9 *tamen diverſum fuit*

1 *Ad l. ſane*

2 *In d. l. injuriarum. § ult.*

3 *Vide Gloſ. eod. loco.*

4 *I. de offic. 28. Gentil. l.1, c.19. Sub finem.*

5. *Auth. ut nulli Iudici. §. 1. c. cum tanto de conſuet.*

6 *Controverſ. ill. cap. 89. numer. 12. & ſeq.*

7 *De poteſtate legis pœnalis.l.2. cap. 14. part. 572.*

8 *All. L. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. l. fin. in prin. ff. de uſucap. §. flumina, verbo omnibus. Inſt. de rer. diviſ. l. ſi quiſquam. ff. de diverſis & temp. præſcr. l. ſane ſi maris. ff. de injuriis.*

9. *All. l. ex hoc jure ff. de inſt. & jure. §. jus gentium, & §. jus autem gent. Inſt. de jure natur.*

fuit & est in dominio maris, quod ab origine Mundi, ad hodiernum usque diem est, fuitque semper in communi, nulla ex parte immutatum, ut est notum. Et quamvis ex Lusitanis *magnam turbam sæpe audiverim in hac esse opinione ut eorum Rex ita præscripserit navigationem* Indici Occidentalis(*forte* Orientalis) *ejusdemque* vastissimi Maris, *ita ut reliquis gentibus æquora illa transfretare non liceat, & ex nostrismet* Hispanis vulgus *in eadem opinione fere esse videtur, ut per* Vastissimum Immensumque pontum *ad Indorum regiones quas potentissimi Reges nostri subegerunt reliquis mortalium navigare, præterquam Hispanis jus minime sit, quasi ab eis id jus præscriptum fuerit, tamen istorum omnium non minus* Insanæ *sunt opiniones, quam eorum qui quoad Genuenses & Venetos in eodem fere* Somnio *esse adsolent, quas sententias* Ineptire *vel ex eo dilucidius apparet, quod istarum nationum singulæ contra seipsas nequeunt præscribere: hoc est, non respublica Venetiarum contra semetipsam, non respublica Genuensium contra semetipsam, non Regnum Hispanicum contra semetipsum, non Regnum Lusitanicum contra semetipsum*[1]. *Esse enim debet differentia inter agentem & patientem. Contra reliquas vero nationes longe minus præscribere possunt, quia jus præscriptionum est mere civile, ut fuse ostendimus supra. Ergo tale jus cessat cum agitur inter Principes vel populos, superiorem non recognoscentes in temporalibus. Iura enim mere civilia cujuscunque regionis, quoad exteros populos, nationes, vel etiam homines singulos, non magis sunt in consideratione, quam si re vera esset tale jus, aut nunquam fuisset, & ad jus commune gentium primævum vel secundarium recurrendum est, eoque utendum, quo jure talem maris præscriptionem & usurpationem admissam non fuisse satis constat. Nam, & hodie usus aquarum communis est, non secus quam erat ab origine Mundi. Ergo & in æquoribus & aquis nullum jus est aut esse potest humano generi, præterquam quoad usum communem. Præterea de jure naturali & divino est illud præceptum, ut Quod tibi non vis fieri, alteri non facias. Vnde cum navigatio nemini possit esse nociva nisi ipsi naviganti, par est ut nemini possit, aut debeat impediri, ne in re sua natura libera, sibique minime noxia navigantium libertatem impediat, & lædat contra dictum præceptum & contra regulam: præsertim cum omnia intelligantur esse permissa, quæ non reperiuntur expressim prohibita*[2]. *Quinimo non solum contra jus naturale esset, velle impedire talem navigationem, sed etiam tenemur contrarium facere, hoc est, prodesse iis quibus possumus, cum id sine damno nostro fieri potest.* Quod cum multis auctoritatibus tam divinis quam humanis confirmasset, subjungit postea[3]. *Ex superioribus etiam apparet suspectam esse sententiam Ioannis Fabri, Angeli, Baldi, & Francisci Balbi, quos supra retulimus, existimantium loca juris gentium communia, etsi acquiri non possint præscriptione, posse tamen acquiri consuetudine, quod omnino* falsum *est; eaque traditio* cæca *&* nubila *est,* omnique rationis lumine carens, *legemque verbis non rebus imponens*[4]. *In exemplis enim de Mari Hispanorum,* Lusitanorum, *Venetorum, Genuensium, & reliquorum, constat consuetudine jus tale navigandi, & alios navigare prohibendi non magis acquiri quam præscriptione*[5]. *Vtroque enim casu ut apparet, eadem est ratio. Et quia per jura & rationes supra relatas id esset contra naturalem æquitatem, nec ullam induceret utilitatem, sed solam læsionem, sicque ut lege expressa introduci non possent, ita etiam nec lege tacita, qualis est consuetudo*[6]. *Et tempore id non justificaretur, sed potius deterius & injurius in-* dies

1 *All. l. sequitur. §. si viam ff. de usucap. §. si itaque inst. de act. Vt dictis jurib. & l. cum filio ubi multa per Bartol & Ias. ff. de legat.* 1. *Part.* 1. *in pr. qu.* 3. & 4.

2 *l. libertas. ff. de statu hom. §. libertas. Inst. de Iure pers. l.* 1. & 2. *ff. de homine lib. exh. lib.* 1. *§. quæ onerandæ. ff. Quar. rer. act. nid. l. si quando. § illud. verb. astringendos. C. de inoffic. test. L. nec non. §. quod eis. ff. ex quib. caus. ma. l. super statuas.*

3 *C. de religiosis.*

4 *Contra lib.* 3. *cum vulgatis. C. comm. de leg.*

5 *l. illud ff. ad l. Aquil.*

6 *c. Erit autem lex* 4. *dist. l.* 1. & 2. *ff. de legib. L. de quib. cum seq. ff. de legib. c. fin. de præscr.*

dies fieret. Oſtendit deinde ex prima terrarum occupatione poſſe populo ut venandi jus, ita piſcandi in ſuo flumine competere, & poſtquam illa ſemel ab antiqua communione ſeparata ſunt, ita ut particularem applicationem admittant, præſcriptione temporis ejus cujus initii memoria non extet, quaſi tacita populi conceſſione acquiri poſſe. Hoc autem per præſcriptionem contingere, non per conſuetudinem, quia ſolius acquirentis conditio melior fiat, reliquorum vero deterior. Et cum tria enumeraſſet quæ requiruntur, ut jus proprium in flumine piſcandi præſcribatur: *Quid autem,* ſubdit, *quoad mare? Et in eo magis eſt quod etiam concurſus iſtorum trium non ſufficeret ad acquirendum jus. Ratio differentiæ inter mare ex una parte, & terram & flumina ex altera, quia illo caſu ut olim ita & hodie, & ſemper, tam quoad piſcandum quam quoad navigandum manſit integrum jus gentium primævum, neque unquam fuit à communione hominum ſeparatum, & alicui, vel aliquibus applicatum. Poſteriore autem caſu, nempe in terra vel fluminibus aliud fuit, ut jam diſſeruimus. Sed quare jus gentium ſecundarium, ut eam ſeparationem quoad terras & flumina facit, quoad mare facere deſiit? reſpondeo, quia illo caſu expediebat. Conſtat enim quod ſi multi venentur, aut piſcentur in terra vel flumine, facile nemus feris, & flumen piſcibus evacuatum redditur, id quod in mari non eſt. Item fluminum navigatio facile deterior fit & impeditur per ædificia, quod in mari non eſt. Item per aquæductus facile evacuatur flumen: non ita in mari.*[1] *ergo in utroque non eſt par ratio. Nec ad rem pertinet, quod ſupra diximus, communem eſſe uſum aquarum, fontium etiam & fluminum. Nam intelligitur quoad bibendum & ſimilia, quæ fluminis dominium aut jus habenti vel minime vel leviſſime nocent*[2]. *Minima enim in conſideratione non ſunt. Pro noſtris ſententiis facit, quia iniqua nullo tempore præſcribuntur. & ideo lex iniqua nullo tempore præſcribitur, aut juſtificatur.* Mox: *Et quæ ſunt impræſcriptibilia ex legis diſpoſitione, nec per mille annos præſcriberentur:* quod innumeris doctorum teſtimoniis fulcit[3]. Nemo jam non videt, ad uſum rei communis intercipiendum nullam quantivis temporis uſurpationem prodeſſe. Cui adjungendum eſt etiam, eorum qui diſſentiunt auctoritatem huic quæſtioni non poſſe accommodari. Illi enim de Mediterraneo loquuntur, nos de Oceano: illi de ſinu, nos de immenſo mari, quæ in ratione occupationis plurimum differunt. Et quibus illi indulgent præſcriptionem; illi littora mari continua poſſident, ut Veneti & Ianuenſes, quod de Luſitanis dici non poſſe modo patuit. Imo & ſi prodeſſe poſſet tempus, ut quidam poſſe putant in publicis quæ ſunt populi, tamen non ea adſunt quæ neceſſario requiruntur[4]. Primum enim docent omnes deſiderari, ut is qui præſcribit hujuſmodi actum, eum exercuerit non longo duntaxat tempore, ſed memoriam excedente: deinde ut tanto tempore eundem actum nemo alius exercuerit, niſi conceſſione illius, vel clandeſtine: præterea ut alios uti volentes prohibuerit, ſcientibus quidem & patientibus iis ad quos ea res pertinebat: nam etſi exercuiſſet ſemper, & quoſdam exercere volentes prohibuiſſet ſemper, non tamen omnes; quia alii fuerunt prohibiti, alii vero libere exercuerunt, id quidem non ſufficeret, ex Doctorum ſententia. Apparet autem debere hæc omnia concurrere, tum quia præſcriptioni publicarum rerum lex inimica eſt, tum

1 Per tot. titul. ff. ne quid in flum. pub.

2 L. Scio. ff. de minor. Vaſq. lib. 1. de ſuc. reſo. cap. 7.

3 All. Balbum de præſcr. 5. in pr. in qu. 11. illius. 5. quæſt. pr. Gl. in cap. inter cætera. 16. q. 3. Alph. de Caſtr. de poteſt. leg. pœn. lib. 2. cap. 14 Bal. in fine. & ibi Ang. in omnes. C. de præſcr. 30. ann. &c.

4 d. loc. n. 38.

tum ut videatur præſcribens jure ſuo non autem communi uſus, idque non interrupta poſſeſſione. Cum autem tempus poſtulatur, cujus initii non exſtet memoria, non ſemper ſufficit, ut optimi interpretes oſtendunt, probare ſæculi lapſum; ſed conſtare oportet famam rei à majoribus ad nos transmiſſam, ita ut nemo ſuperſit qui contrarium viderit, aut audierit. Occaſione rerum Africanarum in ulteriora primum Oceani inquirere cœperunt regnante Ioanne Luſitani [1], anno ſalutis milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo: viginti poſt annis, ſub Rege Emanuële promontorium Bonæ ſpei præternavigatum eſt, ſeriusque multo ventum Malaccam, & inſulas remotiores, ad quas Batavi navigare cœperunt anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo quinto, non dubie intra annum centeſimum. Iam vero etiam eo quod interceſſit tempore aliorum uſurpatio adverſus alios etiam omnes impedivit præſcriptionem. Caſtellani ab anno milleſimo quingenteſimo decimo nono poſſeſſionem maris Luſitanis circa Moluccas ambiguam fecere. Galli etiam & Angli non clanculum, ſed via aperta eo perruperunt. Præterea accolæ totius tractus Africani, aut Aſiatici partem maris quisque ſibi proximam piſcando & navigando perpetuo uſurparunt, nunquam à Luſitanis prohibiti. Concluſum igitur ſit, jus nullum eſſe Luſitanis quo aliam quamvis gentem à navigatione Oceani ad Indos prohibeant.

[1] *Oſorius lib. 1.*

CAP. VIII.

Iure gentium inter quosvis liberam eſſe mercaturam.

QVod ſi dicant Luſitani cum Indis commercia exercendi jus quoddam proprium ad ſe pertinere, eisdem fere omnibus argumentis refellentur. Repetemus breviter & aptabimus. Iure Gentium hoc introductum eſt, ut cunctis hominibus inter ſe libera eſſet negotiandi facultas, quæ à nemine poſſet adimi [2]. Et hoc, ſicut poſt dominorum diſtinctionem continuo neceſſarium fuit, ita originem videri poteſt antiquiorem habuiſſe. Subtiliter enim Ariſtoteles μεταβλητικὴν dixit [3]. ἀναπλήρωσιν τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας: hoc eſt, negotiatione ſuppleri id quod naturæ deeſt, quo commode omnibus ſufficiat. Oportet igitur communem eſſe jure gentium, non tantum privative, ſed & poſitive, ut dicunt magiſtri, ſive affirmative [4]. Quæ autem illo modo ſunt juris gentinm, mutari poſſunt: quæ hoc modo, non poſſunt. Id ita intelligi poteſt. Dederat natura omnia omnibus. Sed cum à rerum multarum uſu, quas vita deſiderat humana, locorum intervallo homines arcerentur, quia, ut ſupra diximus, non omnia ubique proveniunt, opus fuit trajectione: nec adhuc tamen permutatio erat, ſed aliis viciſſim rebus apud alios repertis ſuo arbitrio utebantur: quo fere modo apud Seres dicitur rebus in ſolitudine relictis ſola mutantium religione peragi commercium [5]. Sed cum ſtatim res mobiles monſtrante neceſſitate, quæ modo explicata eſt, in jus proprium tranſiiſſent, inventa eſt permutatio, qua quod alteri deeſt ex eo quod alteri ſupereſt ſuppleretur. Ita commercia victus gratia inventa ex Homero Plinius probat [6]. Poſtquam vero res etiam immobi-

[2] *Vide c. 1. L. ex hoc jure, ff. de juſt. & jure. & ibi Bart.*

[3] *l. 1. de republ. c. 9.*

[4] *Vide Covar. in c. peccatum. §. 8.*

[5] *Pompon. Mela lib. 3.*

[6] *lib. 1. ff. de contrah. emp. lib. 33. c. 1.*

immobiles in dominos distingui cœperunt, sublata undique communio non inter homines locorum spatiis discretos tantum, verum etiam inter vicinos necessarium fecit commercium: quod ut facilius procederet, nummus postea adinventus est, dictus ἀπὸ τοῦ νόμου, quod institutum sit civile [1]. Ipsa igitur ratio omnium contractuum universalis, ἡ μεταβλητική, à natura est. modi autem aliquot singulares ipsumque pretium, ἡ χρηματιστική, ab instituto [2]: quæ vetustiores juris interpretes non satis distinxerunt. Fatentur tamen omnes proprietatem rerum, saltem mobilium à jure gentium primario prodire, itemque contractus omnes quibus pretium non accedit [3]. Philosophi [4] τῆς μεταβλητικῆς, quam translationem vertere licebit, genera statuunt duo: τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν καπηλικήν: quarum ἐμπορική, quæ ut vox ipsa indicat inter gentes dissitas, ordine naturæ prior est, & sic à Platone ponitur [5]. Καπηλική eadem videtur esse quæ παράστασις Aristoteli, tabernaria sive stataria negotiatio inter cives. Idem Aristoteles [6] τὴν ἐμπορικὴν dividit in ναυκληρίαν & φορτηγίαν, quarum hæc terrestri itinere, illa maritimo merces devehit. Sordidior autem est καπηλική, contra honestior ἐμπορική, & maritima maxime, quia multa multis impertit [7]. Vnde navium exercitionem ad summam rempublicam pertinere dicit Vlpianus: institorum non eundem esse usum: quia illa omnino secundum naturam necessaria est. Aristoteles [8]: ἔστι γὰρ ἡ μεταβλητικὴ πάντων ἀρξαμένη, τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν πλείω, τὰ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους. *Est enim translatio rerum omnium cœpta ab initio, ab eo quod est secundum naturam, cum homines partim haberent plura, quam sufficerent, partim etiam pauciora.* Seneca [9]: *quæ emeris, vendere, gentium jus est.* Commercandi igitur libertas ex jure est primario gentium, quod naturalem & perpetuam causam habet, ideoque tolli non potest, & si posset non tamen posset nisi omnium gentium consensu: tantum abest ut ullo modo gens aliqua gentes duas inter se contrahere volentes juste impediat.

1 d. L. 1. Aristot. lib. 5. de Morib. c. 8 & lib. 1. de Rep. c. 9.
2 ius naturale. dist. 1. Arist. d. c. 9
3 Castr. ex Cyno & aliis in d. L. ex hoc jure. n. 20. & n. 28.
4 [illegible] to Sophista.
5 Plato lib. de Rep. 2. qui locus citatur. in L. 2. ff. de nundinis.
6 Arist. l. 1. de repub. c. 11.
7 Cicero offic. 1. Arist. l. 1. de republ. c. [illegible]
8 d. loco.
9 de benef. cap. 8.

CAP. IX.

Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum titulo occupationis.

PRimum inventio aut occupatio hic locum non habet [10], quia jus mercandi non est aliquid corporale, quod possit apprehendi: neque prodesset Lusitanis etiamsi primi hominum cum Indis habuissent commercia, quod tamen non potest non esse falsissimum. Nam & cum initio populi diversa iere, aliquos necesse est primos fuisse mercatores, quos tamen jus nullum acquisivisse certo est certius. Quare si Lusitanis jus aliquod competit, ut soli cum Indis negotientur, id exemplo cæterarum servitutum, ex concessione oriri debuit aut expressa aut tacita, hoc est præscriptione: neque aliter potest.

CAP.

CAP. X.

Mercaturam cum Indis propriam non eſſe Luſitanorum titulo donationis Pontificiæ.

CONceſſit nemo: niſi forte Pontifex, qui non potuit 1. Nemo enim quod ſuum non eſt concedere poteſt. At Pontifex, niſi totius Mundi temporalis ſit Dominus, quod negant ſapientes, jus etiam commerciorum univerſale ſui juris dicere non poteſt. Maxime vero cum res ſit ad ſolum quæſtum accommodata, nihilque ad ſpiritualem procurationem pertinens, extra quam ceſſat, ut fatentur omnes, Pontificia poteſtas. Præterea ſi Pontifex ſolis illud Luſitanis jus tribuere vellet idemque adimere hominibus cæteris, duplicem faceret injuriam: Primùm Indis, quos ut extra Eccleſiam poſitos Pontifici nulla ex parte ſubditos eſſe diximus. His igitur cum nihil quod ipſorum eſt, adimere poſſit Pontifex, etiam jus illud quod habent cum quibuslibet negotiandi, adimere non potuit. Deinde aliis hominibus omnibus Chriſtianis & non Chriſtianis, quibus idem illud jus adimere non potuit ſine cauſa indicta. Quid quod ne temporales quidem Domini in ſuis imperiis prohibere poſſunt commerciorum libertatem, uti rationibus & auctoritatibus ante demonſtratum eſt? Sicut & illud confitendum eſt, contra jus perpetuum naturæ gentiumque, unde iſta libertas originem ſumſit in omne tempus duratura, nullam valere Pontificis auctoritatem.

1 Vide arg. cap. [illegible] & c. 6.

CAP. XI.

Mercaturam cum Indis non eſſe Luſitanorum propriam jure præſcriptionis aut conſuetudinis.

REſtat præſcriptio, ſeu conſuetudinem mavis dicere 2. Sed nec hujus nec illius vim eſſe aliquam inter liberas nationes, aut diverſarum gentium Principes, nec adverſus ea quæ primigenio jure introducta ſunt, cum Vaſquio oſtendimus. Quare & hic ut jus mercandi proprium fiat, quod proprietatis naturam non recipit, nullo tempore efficitur. Itaque nec titulus hic adfuiſſe poteſt, nec bona fides, quæ cum manifeſto deſinit, præſcriptio ſecundum Canones non jus dicetur, ſed injuria. Quin & ipſa mercandi quaſi poſſeſſio non ex jure proprio contigiſſe videtur, ſed ex jure communi quod ad omnes æqualiter pertinet: ſicut contra, quod aliæ nationes cum Indis contrahere forte neglexerunt: id non Luſitanorum gratia feciſſe exiſtimandi ſunt, ſed quia ſibi expedire crediderunt: quod nihil obſtat quo minus ubi ſuaſerit utilitas, id facere poſſint, quod antea non fecerint. Certiſſima enim illa regula à doctoribus traditur 3, in his quæ ſunt arbitrii ſeu meræ facultatis, ita ut per ſe actum tantum facultatis ejus, non autem jus novum operentur, nec præſcriptionis nec conſuetudinis titulo annos etiam mille valituros: quod & affirmative & negative procedit, ut docet Vaſquius. Nec enim quod libere feci, facere cogor, nec quod non feci, omittere. Alioquin quid

2 Vide argumenta c. 7.
3 Gloſſ. & Bart. in l. viam. publ. ff. de via publ. Bald. in 4. par. 5. par princ. qu. 1. Panorm. in c. ex parte Atten. de conceſſ. præ. [illegible] in l. qui jure familiaritatis. ff. de acq. poſſ. & aleq. per [illegible] poſſeſſ. [illegible]

eſſet

esset absurdius quam ex eo quod singuli non possumus cum singulis semper contrahere, salvum nobis in posterum non esse jus cum illis, si usus tulerit, contrahendi? Idem Vasquius & illud rectissime, ne infinito quidem tempore effici, ut quid necessitate potius, quam sponte factum videatur. Probanda itaque Lusitanis foret coactio, quæ tamen ipsa cum hac in re juri naturæ sit contraria, & omni hominum generi noxia, jus facere non potest [1]. Deinde illa coactio durasse debuit per tempus, cujus initii non extet memoria: id vero tantum hinc abest, ut ne centum quidem anni exierint, ex quo tota fere negotiatio Indica penes Venetos fuit, per Alexandrinas trajectiones [2]. Debuit etiam talis esse coactio, cui restitum non sit [3]. At restiterunt Galli & Angli, aliique. Neque sufficit aliquos esse coactos, sed ut omnes coacti sint requiritur, cum per unum non coactum servetur in causa communi libertatis possessio. Arabes autem & Sinenses à sæculis aliquot ad hunc usque diem perpetuo cum Indis negotiantur. Nihil prodest ista usurpatio.

[1] Vasq. de loco. n. 11.

[2] Guicc. l. 19. histor.

[3] Vide § c. 7. sub finem.

CAP. XII.

Nulla æquitate niti Lusitanos in prohibendo commercio.

EX his quæ dicta sunt satis perspicitur eorum cæca aviditas, qui, ne quenquam in partem lucri admittant, illis rationibus conscientiam suam placare student, quas ipsi magistri Hispanorum qui in eadem sunt causa manifestæ vanitatis convincunt [4]. Omnes enim qui in rebus Indicis usurpantur colores injuste captari quantum ipsis licet, satis innuunt, adduntque nunquam eam rem serio Theologorum examine probatam. Illa vero querela quid est iniquius, quod dicunt Lusitani quæstus suos exhauriri contra licentiam? Inter certissima enim Iuris enuntiata est, nec in dolo eum versari, nec fraudem facere, ne damnum quidem alteri dare videri qui jure suo utitur: quod maxime verum est, si non ut alteri noceatur, sed rem suam augendi animo quippiam fiat. Inspici enim debet id quod principaliter agitur, non quod extrinsecus in consequentiam venit. Imo si proprie loquimur cum Vlpiano, non ille damnum dat, sed lucro quo adhuc alter utebatur eum prohibet [5]. Naturale autem est & summo juri atque etiam æquitati conveniens, ut lucrum in medio positum suum quisque malit quam alterius, etiam qui ante perceperat [6]. Qui ferat querentem opificem quod alter ejusdem artis exercitio ipsius commoda evertat? Batavorum autem causa eo est justior, quia ipsorum hac in parte utilitas cum totius humani generis utilitate conjuncta est, quam Lusitani eversum eunt [7]. Neque hoc recte dicetur ad æmulationem fieri, ut in re simili ostendit Vasquius: aut enim plane hoc negandum est, aut asseverandum non ad bonam modo, verum etiam ad optimam æmulationem fieri, juxta Hesiodum; ἀγαθὴ δ᾽ ἔρις ἥδε βροτοῖσι, *Bona lis mortalibus hæc est.* Nam etiam si quis pietate motus, inquit ille, frumentum in summa penuria vilius venderet, impediretur improba duritie eorum hominum, qui sæviente penuria suum carius fuerant vendituri. Verum est talibus modis minui

[4] Vasq. contr. illust. c. 10. n. 10. Vict. p. 1. de Indis rel. 1. n. 3. l. sin autem. § pen. de rei vind. l. nullus videtur. de Reg. Iuris. l. illud constat. Quæ infr. credit. l. fluminum. §. ult. de damno infectio. l. nemo damnum. de Reg. Iur. Bart. in l. 1. n. 5. ff. de flum. Castr. in l. si tibi. C. de servit. l. 1. §. denique de aq. & aq. plu.

[5] Vide Vasq. contr. usufr. cap. 4. num. 3. & seqq. l. Proculus de damno infecto.

[6] Vasq. d. loco.

[7] ibid. numer. 5.

minui aliorum reditus: nec id negamus, ait, *sed minuuntur cum universorum hominum commodo: Et* utinam *omnium* Principum & Tyrannorum orbis *reditus ita minuerentur.* Quid ergo tam iniquum videri potest, quam Hispanos vectigalem habere Terrarum Orbem, ut nisi ad illorum nutum nec emere liceat nec vendere 1? In cunctis civitatibus dardanarios odio atque etiam pœnis prosequimur: nec ullum tam nefarium vitæ genus videtur, quam ista annonæ flagellatio 2. Merito quidem. Naturæ enim faciunt injuriam, quæ in commune fœcunda est 3: neque vero censeri debet in usus paucorum reperta negotiatio, sed ut quod alteri deest alterius copia pensaretur, justo tamen compendio omnibus proposito, qui laborem ac periculum transferendi in se suscipiunt. Hoc ipsum igitur quod in republica, id est, minore hominum conventu, grave & perniciosum judicatur, in magna illa humani generis societate ferendumne est? ut scilicet totius Mundi Monopolium faciant populi Hispani? Invehitur Ambrosius in eos qui maria claudunt 4: Augustinus in eos qui itinera obstruunt: Nazianzenus 5 in coëmtores suppressoresque mercium: qui ex inopia aliorum soli quæstum faciunt, & ut ipse facundissime loquitur καὶ πραγματεύονται τῆς ἐνδείας. Quin & divini sapientis sententia publicis diris devovetur sacerque habetur, qui alimenta supprimendo vexat annonam: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. Clament igitur Lusitani quantum, & quamdiu libebit: lucra nostra deciditis. Respondebunt Batavi: Imo nostris invigilamus. Hocne indignamini in partem nos venire ventorum & maris? Et quis illa vobis lucra mansura promiserat? Salvum est vobis, quo nos contenti sumus.

1 l. 1. c. de monop.
2 Cajet. ad sum. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1. quod ad tertium.
3 Arist. 1. de rep. c. 9.
4. 5. Hex. c. 10. l 4. q. 44. sup. Nu.
5 In fun. Basilii.

CAP. XIII.

Batavis jus commercii Indicani qua pace, qua induciis, qua bello retinendum.

QVare cum & jus & æquum postulet, libera nobis ita ut cuiquam esse Indiæ commercia, superest, ut sive cum Hispanis pax, sive induciæ fiunt, sive bellum manet, omnino eam, quam à natura habemus libertatem tueamur. Nam ad pacem quod attinet, notum est eam esse duûm generum: aut enim pari fœdere, aut impari coïtur. Græci 6 istam vocant συνθήκην ἐξ ἴσου; hanc σπονδὰς ἐξ ἐπιταγμάτων. illa virorum est, hæc ingeniorum servilium. Demosthenes in oratione de libertate Rhodiorum: καί τοι χρὴ τοὺς βουλομένους ἐλευθέρους εἶναι τὰς ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων συνθήκας φεύγειν, ὡς ἐγγὺς δουλείας οὔσας: *eos qui volunt esse liberi oportet omnes conditiones quibus leges imponuntur ita fugere tanquam quæ proxime sunt servituti.* Tales autem sunt omnes quibus pars altera in jure suo imminuitur, juxta Isocratis definitionem προστάγματα vocantis τὰ τοὺς ἑτέρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον. Si enim, ut inquit Cicero 7, suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur, sequitur eodem auctore, pacem esse vocandam, non pactionem servitutis, sed tranquillam libertatem: quippe cum & Philosophorum & Theologorum complurium 8 judicio pax & justitia nominibus magis quam re differant, sitque pax non qualiscunque, sed

6 Thucydides. Isocrat. Andocides.
7 Off. 1.
8 Polus Lucanus apud Stob. de just. Clem. Alex. Strom. 4. August. 15. de civit.

ordinata concordia. Induciæ autem si fiunt, satis apparet ex ipsa induciarum natura, non debere medio earum tempore conditionem cujusquam deteriorem fieri, cum ferme interdicti uti possidetis instar obtineant. Quod si in bellum trudimur hostium iniquitate, debet nobis causæ æquitas spem ac fiduciam boni eventus addere. Nam ὑπὲρ ὧν ἂν ἐλαττῶνται μέχρι δυνάμεως πάντες πολεμοῦσι, περὶ δὲ τοῦ πλεονεκτεῖν οὐχ οὕτως: *pro his in quibus injuria afficiuntur omnes, quantum omnino possunt, depugnant: at propter alieni cupiditatem non item* [1]. quod & Alexander Imperator ita expressit: τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων οὐκ ἀγνώμονα ἔχει τὴν πρόκλησιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀποσείεσθαι, ἔκ τε τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ἔχει τὸ θαρραλέον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνασθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Ejus à quo cœpit injuria, provocatio maxime invidiosa est: at cum depelluntur aggressores, sicut bona conscientia fiduciam secum fert, ita quia de vindicanda, non de inferenda injuria laboratur, spes etiam adsunt optimæ.* Si ita necesse est, perge gens mari invictissima, nec tuam tantum, sed humani generis libertatem audacter propugna.

Nec te quod classis centenis remigat alis
Terreat (invito *labitur illa* mari.)
Quodve vehunt proræ Centaurica saxa minantes,
Tigna cava & pictos experiare metus.
Frangit & attollit vires in milite causa;
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor [2].

Si justa multi, & ipse Augustinus [3], arma crediderunt eo nomine suscipi, quod per terras alienas iter innoxium negaretur, quanto illa erunt justiora, quibus maris, quod naturæ lege commune est, usus communis & innoxius postulatur? Si juste oppugnatæ sunt gentes quæ in suo solo commercia aliis interdicebant, quid illæ quæ populos ad se nihil pertinentes per vim distinent, ac mutuos earum commeatus intercludunt? Si res ista in judicio agitaretur, dubitari non potest quæ à viro bono expectari deberet sententia. ait Prætor [4]: *Quo minus illi in flumine publico navem agere, ratem agere, quove minus per ripam exonerare liceat, vim fieri veto.* De mari & littore in eandem formam dandum interdictum docent interpretes [5], exemplo Labeonis, qui cum interdiceret Prætor [6]: *Ne quid in flumine publico ripave ejus facias, quo statio iterve navigio deterius sit, fiat:* simile dixit interdictum competere in mari: *Ne quid in mari inve littore facias, quo portus, statio, iterve navigio deterius sit, fiat* [7]. Imo & post prohibitionem, si quis scilicet in mari navigare prohibitus sit, aut non permissus rem suam vendere, aut re sua uti, injuriarum eo nomine competere actionem Vlpianus respondit [8]. Theologi insuper & qui tractant casus, quos vocant, conscientiarum, concordes tradunt, eum qui alterum vendere aut emere impediat, utilitatemve propriam publicæ ac communi præponat, aut ullo modo alterum in eo quod est juris communis impediat, ad restitutionem teneri omnis damni viri boni arbitrio. Secundum hæc igitur vir bonus judicans, Batavis libertatem commerciorum adjudicaret, Lusitanos & cæteros, qui eam libertatem impediunt, vetaret vim facere, & damna restituere juberet. Quod autem in judicio obtineretur, id ubi judicium haberi non potest, justo bello vindicatur. Augustinus [9]: *Iniquitas partis adversæ justa ingerit bella.* Et Cice-

1 Demosthenes.

2 Propertius lib. 4. eleg. 6.

3 Vide 5. c. p. 1.

4 l. 1. ff. ut in flum. pub. nav. liceat.

5 Glos. ibidem.

6 l. 1. in pr. ff. de flum.

7 l. eadem. § si quid in mare.

8 l. 2. ff. Ne quid in loco pub. § si quis. l. in injuriarum actio & l. si quis proprie. ff. de injur. Silv. in verbo restitutio. parte 3. sub finem alleg. Gerar. Odradum & Archid. argu. l. 2. ff. ad leg. Iuliam de annona & l. annonam. de extraordin. & ibi glos.

9 De civ. 4. Off. 1.

Cicero [1]: *cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, confugiendum ad posterius, si uti non licet priore.* Et Rex Theodoricus: *veniendum tunc ad arma, cum locum apud adversarium justitia non potest reperire* [2]. Et quod propius est nostro argumento, Pomponius eum qui rem omnibus communem cum incommodo cæterorum usurpet, *manu prohibendum* respondit. Theologi quoque tradunt, sicuti pro rerum cujusque defensione bellum rectè suscipitur, ita non minus rectè suscipi pro usu earum rerum quæ naturali jure debent esse communes. Quare ei qui itinera præcludat, evectionemque mercium impediat, etiam non expectata ulla publica auctoritate, via facti, ut loquuntur, posse occurri. Quæ cum ita sint, minime verendum est, ne aut Deus eorum conatus secundet, qui ab ipso institutum jus naturæ certissimum violant, aut homines ipsi eos inultos patiantur, qui solo quæstus sui respectu communem humani generis utilitatem oppugnant.

[1] *Var. l.17.*

[2] *l. quamvis quod in littore. ff. de acq. rer. dom. Henrich. Gorich. de bello justo. prop. 9.*

Cum sub hoc tempus plurimæ Regis Hispaniarum literæ in manus nostras venissent, quibus ipsius & Lusitanorum institutum manifeste detegitur, operæ pretium visum est ex iis, quæ pleræque eodem erant argumento, binas in Latinum sermonem translatas exhibere.

DOmine Martine Alphonse de Castro, Prorex amice, ego Rex multam tibi salutem mitto. Cum hisce literis perveniet ad te exemplum typis impressum Edicti quod faciendum curavi, quo, ob rationes quas expressas videbis, aliasque meis rebus conducentes, prohibeo commercium omne externorum in ipsis partibus Indiæ aliisque regionibus transmarinis. Quandoquidem res hæc est momenti atque usus maximi, & quæ effici summa cum industria debeat, impero tibi, ut simulatque literas has & edictum acceperis publicationem ejus omni diligentia procures in omnibus locis ac partibus istius imperii, idque ipsum quod edicto continetur exequaris sine ullius personæ exceptione, cujuscumque qualitatis, ætatis, conditionisve sit, citra omnem moram atque excusationem, procedasque ad impletionem mandati via meræ executionis, nullo admisso impedimento, appellatione, aut gravamine in contrarium: cujusqunque materiæ generis aut qualitatis. Iubeo itaque hoc ipsum impleri per eos ministros ad quos executio pertinet, iisque significari, non modo eos qui contra fecerint malam operam mihi navaturos, sed eosdem me puniturum privatione officiorum in quibus mihi serviunt. Quia autem relatum est mihi commorari in istis partibus externos multos variarum nationum, Italos, Gallos, Germanos, Belgas, quorum pars major, quantum intelligimus, eo venit per Persida & Turcarum imperium, non per hoc regnum, adversus quos si ex hujus Edicti præscripto ac rigore procedatur, posse inde nonnullas difficultates sequi, si illi ad Mauros inimicos perfugiant,

fugiant, vicinisque munitionum mearum dispositionem indicent, rationesque monstrent quæ rebus meis nocere possent, exsequi te hoc edictum volo prout res & tempus ferent, atque ea uti prudentia, qua illæ difficultates evitentur, curando ut omnes externos in potestate tua habeas eosque custodias pro cujusque qualitate, ita ut adversus imperium nostrum nihil valeant attentare, utque ego omnino eum finem consequar quem hoc Edicto mihi proposui. Scriptæ Vlyssipone, 28 Novembris, Anno 1606. subsignatum erat, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro Consiliarium suum, & suum Proregem Indiæ.

Prorex amice Rex multam salutem tibi mitto. Etsi pro certo habeo tua præsentia, iisque viribus cum quibus in partes austrinas concessisti, perduelles Hollandos, qui illic hærent, nec minus indigenas qui eis receptum præbent, ita castigatos fore, ut nec hi, nec illi tale quicquam in posterum audeant: expediet tamen, ad res tuendas, ut justam classem, eique operi idoneam, cum tu Goam redibis, in istis Maris partibus relinquas, ejusque imperium & summam præfecturam mandes Andreæ Furtado Mendosæ, aut si quem ei muneri aptiorem judicabis, quemadmodum pro tuo in me affectu confido, ea in re non aliud te respecturum quam quod rebus meis erit utilissimum. Scriptæ Madriti 27 Ian. 1607. Signatum, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro suum Consiliarium, & suum Proregem Indiæ.

F I N I S.

CAPI-

CAPITA DISSERTATIONIS HVGONIS GROTII DE MARI LIBERO.

CAP. I. *Iure gentium quibusvis ad quosvis liberam esse navigationem.* pag. 1
CAP. II. *Lusitanos nullum habere jus dominii in eos Indos ad quos Batavi navigant titulo inventionis.* 2
CAP. III. *Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.* 3
CAP. IV. *Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo belli.* 4
CAP. V. *Mare ad Indos, aut jus eo navigandi non esse proprium Lusitanorum titulo occupationis.* 6
CAP. VI. *Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.* 15
CAP. VII. *Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo præscriptionis, aut consuetudinis.* 16
CAP. VIII. *Iure gentium inter quosvis liberam esse mercaturam.* 21
CAP. IX. *Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum titulo occupationis.* 22
CAP. X. *Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.* 23
CAP. XI. *Mercaturam cum Indis non esse Lusitanorum propriam jure præscriptionis, aut consuetudinis.* ibid.
CAP. XII. *Nulla æquitate niti Lusitanos in prohibendo commercio.* 24
CAP. XIII. *Batavis jus commercii Indicani, qua pace, qua induciis, qua bello retinendum.* 25